STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL XIX

1968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pe anul 1968.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135 sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite comitetului de redacţie al revistei „Studii şi cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacţiei :
BUCUREŞTI, Raionul 30 Decembrie,
Calea Victoriei 194,
Telefon 15.15.45

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIX nr. 1 1968

SUMAR

SCL, An XIX, nr. 1, p. 1–80, Bucureşti, 1968

VOCALELE FINALE SILABICE (-u, -i) ÎN GRAIURILE DIN CRIŞANA

DE

TEOFIL TEAHA

Graiurile din Crişana reţin atenţia cercetătorului prin cîteva particularităţi fonetice care se întîlnesc rar sau nu apar de loc în alte graiuri ale dacoromânei. Rîndurile de mai jos sînt consacrate prezentării situaţiei actuale a uneia dintre particularităţile cele mai caracteristice ale graiului din Bihor : prezenţa lui -**u** *final silabic* în forme de tipul *lupu* (neart.).

Existenţa lui ,,*u* final'' în graiurile dacoromâne constituie una dintre cele mai dezbătute probleme ale foneticii istorice a limbii române.

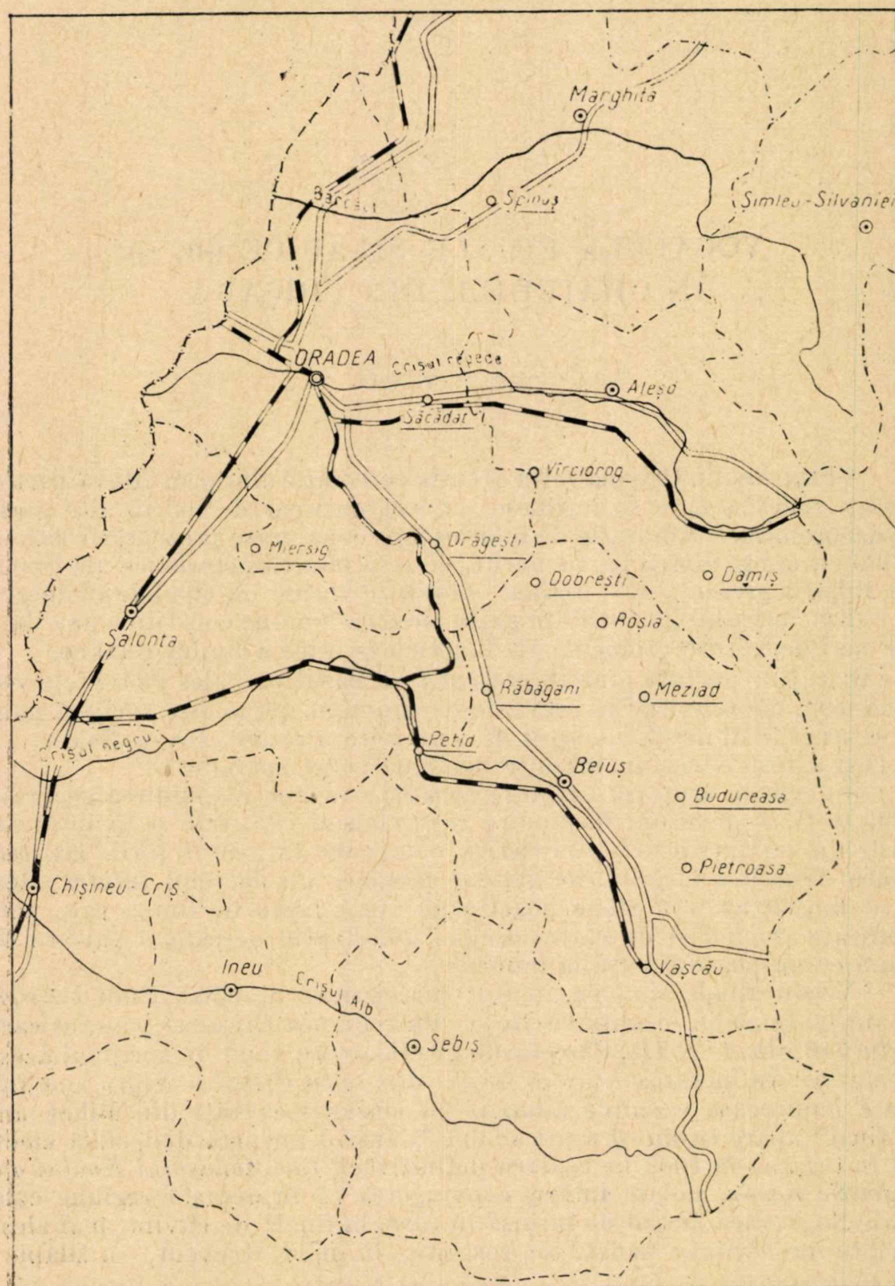
Discuţiile purtate pînă în prezent s-au bazat mai ales pe textele vechi româneşti, iar referirile la graiurile dacoromâne actuale se sprijină numai pe -*u* scurt final nesilabic, lipsit de sonoritate. Prezenţa lui -*u* final s i l a - b i c n-a fost adusă în discuţie decît cu totul sporadic [1].

În cele ce urmează ne propunem să urmărim răspîndirea geografică a lui -*u* final plenison, răspîndire care vine să confirme şi să întărească existenţa lui într-o arie lingvistică compactă în vestul ţării. Existenţa acestui fonetism în graiurile actuale prezintă un deosebit interes. Realitatea lingvistică din zilele noastre ne oferă fapte de limbă care pot fi verificate oricînd şi de către oricine, avînd prin aceasta o valoare probantă ce nu poate fi pusă la îndoială.

Vocale finale silabice au fost înregistrate de către Emil Petrovici cu ani în urmă în localitatea Roşia din regiunea Crişana (punctul cartografic 310 din *ALR II*). Cercetările ulterioare au venit în sprijinul acestei constatări. În lucrarea noastră *Graiul din valea Crişului Negru* sînt înfăţişate numeroase exemple adunate în cîteva localităţi din Bihor unde ,,*u* final'' apare ca un -*ŭ* scurt silabic [2]. Într-o anchetă dialectală efectuată în Crişana în 1962 în vederea definitivării *Chestionarului Noului atlas lingvistic român*, ne-am întărit convingerea că în această regiune există o arie lingvistică destul de întinsă în care, la finală de cuvînt, mai ales în cuvinte pronunţate izolat, se rosteşte, în mod frecvent, -*u* silabic la

[1] Vezi A. Avram, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, Bucureşti, 1964, p. 38–45, 77–78, 96–97.

[2] Vezi Teofil Teaha, *Graiul din valea Crişului Negru*, Bucureşti, 1961, p. 51–53.

Harta localităților anchetate.

singularul nearticulat al substantivelor, al adjectivelor, la persoana I a verbelor, precum și la alte forme terminate în consoană în limba literară. De asemenea, se pronunță *-i* silabic la formele de plural, precum și la persoana a II-a a verbelor.

Am hotărît atunci să întreprindem o cercetare preliminară, de sondaj, în cîteva localități din regiune, pentru a urmări răspîndirea pe teren a pronunțării vocalelor finale silabice *-u* și *-i* [3]. Aceasta s-a desfășurat în august 1965, în 12 localități din regiunea Crișana, aparținînd raioanelor : Beiuș, Oradea, Aleșd și Marghita [4] (vezi și harta alăturată).

Faptele expuse mai jos vin să arate că, dacă în limba literară *-u* și *-i* finali s-au păstrat, după cum se știe, pînă astăzi numai în cazurile în care erau precedați de „muta cum liquida”, ca în cuvintele de origine latină : *nostru-noștri*, *negru-negri*, *socru-socri*, *codru-codri*, *umblu-umbli*, *aflu-afli* sau altele de origine străină : *mîndru-mîndri* etc., în graiurile din Crișana, întocmai ca în dialectul aromân, *-u* și *-i* finali se pronunță ca sunete pline, ca vocale normale, silabice, după o consoană simplă, un grup de consoane sau după *u̯* și *i̯*.

Răspîndirea lui *-u* silabic a fost urmărită la un număr redus de cuvinte (50 de întrebări). Materialul obținut astfel este înfățișat mai jos sub forma unui tabel (vezi tabelul nr. 1) și este raportat la starea de lucruri din limba română literară. În dreptul fiecărui cuvînt-titlu sînt redate vocalele finale așa cum au fost ele rostite de către informatori. În partea de sus sînt trecute formele cu *u̯* scurt nesilabic, șoptit, ca de exemplu : *lup^{u}-lup^{i}*, *pumn^{u}-pumn^{i}*, *moș^{u}-moș^{i}*, *morar^{iu}-morar^{i}* etc., la mijloc sînt notate printr-o liniuță formele „neutre” terminate în consoană : *muț* [pl], *rîz* [2], *cos*, *morár*, *rău̯-răi̯* etc., iar în partea de jos sînt reprezentate formele la care s-a obținut *-u* și *-i* (sau *-î*) silabici : *lúpu-lúpi*, *ștîrbu-ștîrbi*, *rîdu-rîzi*, *hóțu-hóțî*, *plîngu-plînji*, *măru-méri*, *mórịu-móri*, *bóu̯u-bóịi*, (eu) *táịu* (tu) *táịi* etc.

Toate aceste cuvinte, precum și altele mult mai numeroase, sînt pronunțate de către localnici cu o silabă mai mult decît în limba literară : *lu-pu*, *plîn-gu*. De remarcat că după *ț*, *z*, consoane care în graiurile din Crișana sînt, în general, dure, *-i* final silabic se pronunță *-î* : (tu) *vinzî*, *múțî*, *súrzî*, (tu) *cînțî* etc.

O analiză cît de sumară ne permite să subliniem că nu există o regulă în ce privește preferința subiectelor anchetate pentru o formă sau alta. Se poate totuși observa o frecvență ceva mai mare a lui *-u* și *-i* silabici la cuvintele terminate în *p*, *b*, *t*, *d*, *z*. Interpretarea fonetismului în discuție pune probleme destul de complicate, dacă avem în vedere deosebirile existente în graiul aceleiași localități. După cum se observă și din tabelul alăturat (nr. 1) chiar și în graiul aceluiași subiect coexistă pronunțări diferite de la un cuvînt la altul.

---

[3] Existența lui *-u* silabic a fost semnalată și în sudul Banatului, dar numai după oclusive palatale : *ochiu*, *mușchiu*, *junghiu*, *deochiu* (vezi P. Neiescu, *Un arhaism în fonetismul din graiul bănățean*, în „Cercetări de lingvistică”, Cluj, VIII (1963), p. 45—48).

[4] Dăm mai jos lista informatorilor :

1. *Pietroasa* : I.V., 62 ani, f. carte ; 2. *Budureasa* : M.T., 61 ani, f. carte ; 3. *Meziad* : B.C., 58 ani, f. carte ; 4. *Răbăgani* : C.V., 60 ani, 4 clase ; 5. *Petid* : P.M., 78 ani, f. carte ; 6. *Dobrești* : C.M., 50 ani, f. carte ; 7. *Drăgești* : B.A., 60 ani, 2 clase ; 8. *Săcădat* : B.S., 46 ani, 4 clase ; 9. *Vîrciorog* : F.C., 27 ani, 4 clase ; 10. *Damiș* : B.A., 50 ani, f. carte ; 11. *Spinuș* : O. Gh., 56 ani, 4 clase ; 12. *Miersig* : C.A., 65 ani, 3 clase.

Tabelul nr. 1

cuprinzînd răspîndirea vocalelor finale silabice *-u* **și** *-i* (*-î*)

Nr. crt.	Întrebarea	Pietroasa	Budureasa	Meziad	Răbăgani	Petid	Dobrești	Drăgești	Săcădat	Vîrciorog	Damiș	Spinuș	Miersig
1	lup-lupi	ụ i	u i	ụ į	u i	ụ į	ụ i	u i	u i	ụ į	u i	ụ į	ụ į
2	sap-sapi	u i	u i	ụ į	u i	u i	ụ į	u i	ụ į	u i	u i	ụ i	u i
3	șchiop-șchiopi	ụ i	u i	u i	u i	ụ į	į u	u i	ụ i	u i	u i	ụ į	u i
4	alb-albi	ụ i	u i	u i	u i	u i	u i	u i	ụ į	u i	u i	u i	u i
5	întreb-întrebi	u i	u i	u i	u i	ụ į	u i	u i	į —	ụ į	u i	u i	u i
6	slab-slabi	u i	u i	u i	u i	ụ į	u i	u i	į —	ụ į	u i	u i	u i
7	știrb-știrbi	u i	u i	u i	u i	u i	u i	u i	ụ į	u i	u i	u i	u i
8	dorm-dormi	ụ į	u i	ụ į	u i	u į	į u	u i	ụ į	į —	į u	ụ į	į u
9	morcov-morcovi	ụ i	u i	ụ į	u i	ụ į	į —	ụ į	ụ į	ụ į	į u	ụ į	u i
10	cînt-cînți	u î	u î	ụ î	u î	ụ î̦	ụ î̦	u î	— î	u î	u î	u î	u î
11	mut-muți	— u	— u	— u	u î	î̦ u	ụ —	ụ —	ụ î̦	u î	ụ î̦	u î	u î
12	nepot-nepoți	— u	— u	ụ —	u î	ụ î̦	— u	u î	ụ î̦	u î	u î	u î	u î
13	ied-iezi	ụ î	u î	— u	u î	u î	u î	— u	ụ î̦	u î	u î	u î	u î
14	rîd-rîzi	u î	u î	u î	u î	ụ —	— u	u î	ụ —	u î	u î	î̦ u	u î
15	surd-surzi	î̦ u	u î	— u	u î	ụ —	— u	u î	ụ î̦	u î	u î	u î	u î
16	vînd-vinzi	u î	u î	u î	u î	ụ —	î̦ u	u î	î̦ u	u î	u î	u î	u î

Nr. crt.	Întrebarea	Pietroasa	Budureasa	Meziad	Răbăgani	Petid	Dobrești	Drăgști	Săcădat	Vîrciorog	Damiș	Spinuș	Miersig
17	bătrîn-bătrîni	u̯ i	u i	u̯ i̯	i —	u̯ i̯	i̯ u	i̯ u	i̯ —	i̯ —	u̯ i̯	i̯ u	i̯ u
18	cern-cerni	u i	u i	i̯ u	i̯ u	u̯ i̯	i̯ u	u i	u̯ i̯	i̯ u	u i	u	i̯ u
19	prun-pruni	i̯ u	u i	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ u	u i	u̯ i
20	pumn-pumni	i̯ u	u i	u̯ i̯	u i	u̯ i	u̯ i̯	u̯ i̯	u i	i̯ u	u i	u i	u i
21	gras-grași	i̯ u	u̯ i	u̯ i̯	i̯ u	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ —	i̯ —	i̯ u	u̯ i̯	u̯ i̯
22	sănătos-sănătoși	u̯ i	u̯ i	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ —	i̯ u	i̯ u	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ u	i̯ u	i̯ u
23	țes-țeși	i̯ —	i̯ u	u̯ i̯	i̯ u	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ u	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯
24	mînz-mînzi	u̯ î	u î	u̯ —	u î	u î	u î	u̯ —	i̯ u	u î	u î	u î	— u
25	mă descalț-te descalți	u̯ î̯	u î	u̯ î̯	u̯ î̯	u̯ î̯	u î	u̯ î	u̯ î̯	— —	u î	u̯ —	u î
26	hoț-hoți	u̯ —	u î	u̯ —	u î	u̯ î̯	u̯ —	î̯ u	u̯ î̯	u î	u î	u̯ —	u î
27	cireş-cireși	u̯ i	u i	u̯ i̯	i̯ u	u̯ i̯	u i	u i	i̯ —	u i	i̯ u	i̯ u	u i
28	moş-moși	u̯ i	u̯ i	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u i	u i	i̯ —	u i	i̯ u	i̯ u	u i
29	cos-coși	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ —	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ u	i̯ u	u i	u i	u̯ i
30	joc-joci	u i	u i	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u i	u i	u i	u i
31	mic-mici	i̯ u	u̯ i̯	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u i	u i	u i	u i
32	sărac-săraci	u̯ i̯	u i	i̯ u	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u i	u i	u i
33	torc-torci	u i	u i	i̯ u	u i	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ u	u̯ i̯	u i	u i	i̯ u	u i
34	tușesc-tușeşti	u̯ i	u i	u i	u i	u̯ i̯	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u i	n i	u̯ i̯	u̯ i̯

Nr. crt.	Întrebarea	Pietroasa	Budureasa	Meziad	Răbăgani	Petid	Dobrești	Drăgești	Săcădat	Vîrciorog	Damiș	Spinuș	Mierig
35	fag-fagi	u i̯	u i	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ u	u i	u̯ i̯	u i	i̯ u
36	fug-fugi	u̯ i̯	u i	u i	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ u	i̯ u
37	plîng-plîngi	u i	u i	u i	u i	u̯ i̯	u i	u i	u̯ i̯	u i	u i	u i	u i
38	stîngaci-stîngaci	u̯ i	u i	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u i	i̯ u
39	ochi-ochi	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u i	u i	u̯ i̯	i̯ u
40	unchi-unchi	u̯ i̯	i̯ u	u̯ i̯	i̯ u	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ u	i̯ u	u̯ i̯
41	cer-ceri	u̯ i	u i̯	u̯ i̯	i̯ u	u̯ i̯	i̯ —	i̯ u	i̯ —	u̯ i̯	u i	u i	i̯ u
42	măr-meri	u̯ i	u i	u̯ i̯	u i	i̯ u	u̯ i̯	u̯ i̯	u i	u i	u i	u i	i̯ u
43	văr-veri	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u i	u̯ i̯	u̯ i̯	u̯ i̯	i̯ —	u̯ i̯	u i	i̯ u	u i
44	morar-morari	i̯u i	i̯u i	i̯u i	i̯u̯ i̯	i̯ —	i̯ —	i̯u̯ i̯	i̯u̯ i̯	i̯u i	i̯u i	i̯ i̯u	i̯u i
45	judecător-judecători	i̯ i̯u	i̯ i̯u	i̯ i̯u	i̯ i̯u	i̯u̯ i̯	i̯u̯ i̯	i̯u̯ i̯	i̯u̯ i̯	i̯u̯ i̯	i̯ i̯u	i̯u	i̯u̯ i̯
46	mor-mori	i̯u i	i̯u i	i̯u̯ i̯	i̯u i	i̯u̯ i̯	i̯u̯ i̯	i̯u i	i̯ i̯u	i̯ i̯u	i̯u i	i̯ i̯u	i̯u i
47	bou-boi	u i	u i	— —	u i	— —	— —	u i	— —	u i	u i	— u	— —
48	rău-răi	u i	— u	— —	u i	— —	— —	— u	— —	— u	— u	— —	— u
49	(eu) dau-(tu) dai	— u	u—	— u	— —	— —	— —	— u	— —	— u	— u	— u	— —
50	(eu) tai-(tu) tai	— u	u i	— u	— —	— —	— —	— u	— —	— u	— u	— u	— —

Tabelul următor (nr. 2) cuprinde f r e c v e n ț a vocalelor finale *-u* și *-i* în cele 12 localități cercetate. Statistica făcută ne arată că în unele localități sînt pronunțate în mod curent vocalele silabice *-u*, *-i* la finală de cuvînt. De exemplu, în comuna Budureasa (raionul Beiuș), din cele 50 de răspunsuri, 45 sînt cu *-u* silabic și numai 5 cu *u̯* șoptit. O situație aproape identică există și în localitatea Damiș (raionul Aleșd), unde raportul dintre *-u* și *-u̯* este de 42 la 8. Există însă și localități, ca de exemplu Petid (raionul Beiuș), unde informatorul a preferat, în răspunsurile date

formele cu ᵘ, aici raportul fiind invers: numai 8 forme cu *-u* față de 36 cu ᵘ.

Tabelul nr. 2

cuprinzînd frecvența vocalelor finale *-u* **și** *-i* (*-î*)

Nr. crt.	Localitatea	Total forme înregistrate (50 cuvinte × 2 = cîte o formă pt. sg. și una pt. pl. sau pt. pers. I și pers. a II-a)	-u silabic	-u̥ șoptit	-i silabic	-i̥ șoptit	-î silabic	-î̥ șoptit	zero
1	Pietroasa	100	26	22	25	13	6	2	6
2	Budureasa	100	45	5	33	5	8	—	4
3	Meziad	100	20	27	9	27	3	1	13
4	Răbăgani	100	41	6	25	13	9	1	5
5	Petid	100	8	36	4	32	2	5	13
6	Dobrești	100	18	25	6	30	3	2	16
7	Drăgești	100	30	20	17	21	5	1	6
8	Săcădat	100	10	29	3	32	1	8	17
9	Vîrciorog	100	34	11	16	21	9	—	9
10	Damiș	100	42	8	22	15	9	1	5
11	Spinuș	100	36	12	15	21	7	1	11
12	Miersig	100	38	9	19	17	9	—	9
	TOTAL	1 200	348	210	194	247	70	22	107

Examinînd faptele de limbă prezentate mai sus, rezultă că existența lui *-u* și *-i* (*-î*) finali silabici este o realitate fonetică indiscutabilă. Aceste fonetisme îndeplinesc importante funcțiuni în flexiunea nominală și verbală a graiurilor din Crișana.

Din comparația răspunsurilor primite reiese clar și ,,simetria'' dintre *-u* și *-i*, în sensul că, în cele mai multe cazuri, existența unui *-u* silabic implică prezența lui *-i* silabic în aceleași forme: forma nearticulată *lupu*, de exemplu, corespunde, de obicei, unui plural nearticulat *lupi*.

Un fapt extrem de interesant și care a fost întîlnit în localitatea Damiș (raionul Aleșd) se referă la cîteva substantive feminine ale căror forme de plural se termină în *-i* silabic: ***brîncă*** ,,mînă'' —***brînci*** (= 2 silabe), *nucă-núci* (2 silabe), *floare-flori* (2 silabe). N-am urmărit această problemă în mod deosebit. Ea trebuie să constituie obiectul unei viitoare cercetări. Faptul reține atenția din moment ce se pronunță *-i* silabic la pluralul unor cuvinte care nu au pe *-u* silabic la singular.

În cursul anchetei am înregistrat pe bandă de magnetofon cîteva texte dialectale reprezentînd graiul local în care apar și forme cu vocale finale silabice, dar unde primează totuși folosirea lui *-u̥* final nesilabic, șoptit. De fapt, prezența lui *-u* silabic se face simțită și în propoziții sau frînturi de fraze, ca de exemplu: *am zmuls doi̯ péri din cápu; ńé stă și răuu să nu vorbímu; m-am dúsu la jócu ș-am jucátᵘ; ála-i jud'ecătóriu la trebunálu — acólo n-am umblátu* (M. T.-Budureasa); *mă cúlcu dacă-s ĉinátu și dórmu* (C. V.-Răbăgani); *ascúltu și tácu nu zícu ńimícă; îi mícu — ńíĉi io nu-su mári; îl‿untrébu că nu-l cunóscᵘ* (B.A.-Drăgești); *îi ștópu d'-on piĉóru* (B.A.-Damiș); *îi sclábu și vorbęște‿într-áltu ťipu* (C.A.-Miersig).

Faptele prezentate mai sus nu sînt complete și nu au fost semnalate cu gîndul de a elucida problema în discuție. Făcînd o anchetă preliminară, de sondaj, intenția noastră a fost numai de a sublinia existența reală a acestui fonetism în graiurile din partea de vest a țării, precum și de a contribui la stabilirea ariei sale de răspîndire.

Rămîne pentru viitor ca să se facă o cercetare exhaustivă în urma căreia să se poată fixa cu și mai multă exactitate nu numai răspîndirea actuală a lui -*u* final silabic, ci și frecvența sa pe generații și sexe. Abia în urma unei asemenea cercetări s-ar putea trage concluzii de ordin general, raportate și la aspectul istoric al acestei particularități fonetice care a suscitat atîta interes din partea cercetătorilor, fără să se reușească pînă în prezent să se ajungă la un punct de vedere unanim acceptat. Credem totuși că observațiile de mai sus pot constitui puncte de plecare ale unor noi investigații, care să aibă în vedere compararea datelor lingvistice cu cele de ordin geografic și istoric și care să conducă, în cele din urmă, la elucidarea definitivă a acestei probleme controversate de fonetică istorică a limbii române.

septembrie, 1967.

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei, 194.

ANALIZA ACUSTICĂ A VOCALELOR MEGLENOROMÂNE

DE

CORNELIA COHUȚ și MARIA MĂRDĂRESCU

1. Stabilirea trăsăturilor fizico-acustice ale vocalelor limbii române literare a constituit obiectul unor studii anterioare [1]. În cercetarea de față încercăm să determinăm caracteristicile acustice ale vocalelor dialectului meglenoromân.

2.1. Materialul care stă la baza cercetării constă din vocale pronunțate izolat și dintr-o listă de 70 de cuvinte, cuprinzând vocalele meglenoromâne în diferite contexte consonantice, în poziție accentuată și neaccentuată. Inventarul vocalelor și lista de cuvinte au fost stabilite pe baza studiului lui Th. Capidan consacrat dialectului meglenoromân [2].

Înregistrarea pe bandă de magnétofon a fost precedată de o discuție cu subiectele în vederea verificării cunoașterii cuvintelor și a exactității formei lor.

2.2. Subiectele (A, B, C)[3] — bărbați — sînt originare din comunele cele mai reprezentative pentru graiurile dialectului cercetat. Fiind stabilite

---

[1] Vezi Andrei Avram, *Vocalele românești [ă] și [î] din punct de vedere acustic*, în SCL, XIV, 1963, nr. 2, p. 165—177 și Valeriu Șuteu, *Observații asupra structurii acustice a vocalelor românești* **i, e, a, o,** *și* **u**, în aceeași revistă, p. 179—198.

[2] Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, *Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 96—121. Dăm mai jos lista de cuvinte, cu corespondentele dacoromâne : ạcnés (ăcnés) 'lovesc' ; ạrdíc 'ridic' ; ạșlamá (ășlăma) s. 'altoi' ; ădét 'obicei, datină' ; ămbét (îmbét) 'mă îmbăt' ; ăzdisés 'turbez' ; âmpirát (împirát) ; ân (în) prep. 'în' ; ânfrunzǫ́s (înfrunzǫ́s) 'înfrunzesc' ; bărbát ; biség̣rică ; bișǫ́că 'bășică', bunár 'fîntînă' ; buzél' (buzẹl') 'soc' cásă ; cârtál, 'șoim, vultur' ; cătǫ́m 'căutăm' ; cont 'cînt' ; comp 'cîmp' ; cujóc ; culíbă ; čomp 'cep' ; dăvíịe 'reclamație, proces, plîngere' ; dínti ; dòụăzǫ́ț 'douăzeci' ; erbutínă (erbutinâ) 'iarbă' ; étcâ (étcî) interj. 'iată, uite' ; fârâ prep. 'fără' ; fẹátâ s ; fẹ́si 'face' ; foc ; fur vb. ; găilé (găilẹ́) 'grijă, întristare' ; grișǫ́s 'greșesc' ; ítru 'șiret, deștept' ; izmét 'serviciu' ; încălzǫ́s 'încălzesc' ; însurǫ́ vb. pf. s. 3 sg. 'însură' ; loc ; lúcru ; mọárti ; mul'ári 'femeie, nevastă' ; murufét 'marafet' ; năjóțâ 'nojiță' ; nọápti ; nóră (nórâ) ; ọ́ameń ; ódrină 'viță de vie agățătoare' ; óftică ; pǫ́ini 'pîine' ; sădés 'sădesc' ; sẹáră ; sin 'fiu' ; sirbẹá 'servea, slujea' ; smintít 'amestecat, încurcat' ; sóră (sórâ) ; súflit ; șǫ́d, 'șed locuiesc' ; tópcă (tópcâ) 'minge' ; țísta 'acest' ; țọp (țụap) 'țip, strig' ; úbăv 'frumos' ; udáiă 'odaie' ; usúc ; vin ; vrăjǫ́s 'vorbesc, strig' ; zăbăví 'întîrzii'. (Vocalele analizate sînt subliniate. În transcrierea fonetică există unele diferențe față de notația lui Th. Capidan : ạ ,,a închis'' apare în materialul nostru ca : ạ, ă, â, î, iar ọ ca ǫ̃, o.)

[3] A = DG, născut în anul 1889, în comuna Oșani — Grecia ; B = PN, născut în anul 1894, în comuna Lundzini (Lugunța) — Grecia ; C = MT, născut în anul 1911, în comuna Lundzini (Lugunța) — Grecia. În cazurile neclare, pentru control, au fost făcute spectrograme pe baza materialului înregistrat de la încă două subiecte.

de aproximativ 40 de ani în România, graiul, pe care îl folosesc numai în conversaţia familială, a fost, probabil, influenţat de dialectul dacoromân.

2.3. Măsurătorile au fost făcute pe spectrograme realizate cu un spectograf de tip Sonagraph Kay Electric Co., în laboratorul de fonetică experimentală al Centrului de cercetări fonetice şi dialectale al Academiei Republicii Socialiste România. S-au făcut spectrograme propriu-zise cu bandă lată („wide band") şi secţiuni cu bandă îngustă („narrow band") acestea din urmă, de obicei, la mijlocul duratei vocalei respective. În anumite situaţii, pentru distingerea monoftongilor de diftongi, au fost făcute mai multe secţiuni în segmentul vocalic.

Pentru fiecare vocală au fost determinate, cînd a fost posibil, frecvenţele primilor trei formanţi. În delimitarea formanţilor am întîmpinat dificultăţi, provocate fie de caracteristica vocii subiectului, fie de anumite particularităţi ale aparatului (devierea secţiunii cu cîteva msec. ; necorespondenţa dintre vîrful cel mai proeminent şi zona de maximă energie a formantului) [4].

În vederea identificării şi clasificării precise a vocalelor meglenoromânei, mai ales a celor specifice, am făcut teste de audiţie cu 5 cercetători de la Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, familiarizaţi cu transcrierea fonetică.

3. Prezentăm în continuare rezultatele măsurătorilor, ordonînd materialul după clasificarea articulatorie a vocalelor.

3.1. Vocale anterioare.

Tabelul 1

Vocala [*i*] *

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	*i*	A	360	2410	2950
2.		B	350	2470	3320
3.		C	320	2130	3090
Valorile minime şi maxime ale formanţilor			320–360	2130–2470	2950–3320
1.	s*i*n	B	320	2300	2920
2.		C	250	2260	3000
3.	v*i*n	B	400	2300	2950
4.		C	320	2330	2960
5.	ạrd*íc*	A	320	2270	3020
6.		B	280	2400	2960
7.		C	320	2090	2770

[4] Cf. Björn Lindblom, *Accuracy and Limitations of Sona-graph Measurements*, în *Proceedings of the Fourth International Congress of Phonetic Sciences*, Helsinki, 1961, The Hague 1962, p. 188–189, 193, 197.

* În tabele, cuvintele sînt ordonate astfel : monosilabe, cuvinte în care vocala analizată este accentuată, cuvinte în care vocala analizată este neaccentuată.

Tabelul 1 (continuare)

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
8.	d*í*nti	A	290	2410	2990
9.		B	360	2300	2990
10.		C	280	2150	2880
11.	*í*tru	A	300	2200	2740
12.		B	360	2530	3170
13.		C	360	2200	3130
14.	smint*í*t	A	280	2230	2840
15.		B	400	2230	3020
16.		C	320	2270	—
17.	ăzd*i*sés	A	290	2050	—
18.		B	320	1970	2700
19.		C	290	1980	2760
20.	*i*zmét	A	300	2380	2990
21.		B	350	2020	2840
22.		C	290	2190	3100
Valorile minime şi maxime ale formanţilor			250—400	1970—2530	2700—3170
1.	dínt*i* *	A	400	2300	2880
2.		C	250	2230	2920
3.	mǫárt*i*	A	290	2090	3020
4.		B	280	—	2880
5.		C	360	2280	—
6.	mul'ár*i*	A	320	2310	3020
7.		C	320	2160	2730
8.	nǫápt*i*	A	250	2040	2710
9.		B	290	2200	2630
10.		C	390	2230	2660
Valorile minime şi maxime ale formanţilor			250—400	2040—2310	2630—3020

Tabelul 2

Vocala [*e*]**

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	*e*	A	470	2270	2800
2.		B	470	1980	2480
3.		C	400	2090	2450
Valorile minime şi maxime ale formanţilor			400—470	1980—2270	2450—2800

* Am grupat separat cuvintele cu finala [*i*] corespunzătoare unui [*e*] din limba literară.

** Observînd că în meglenoromână [*e*] accentuat, de obicei, se diftonghează la [*i̯e*], secţiunea a fost făcută în a doua parte a duratei vocalei.

Tabelul 2 (continuare)

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	ăcnés	A	400	2020	2450
2.		B	400	2170	2760
3.		C	390	1850	2680
4.	ădét	A	360	2020	2590
5.		B	500	1870	2630
6.		C	400	1980	2590
7.	ămbét	B	430	2090	2700
8.		C	390	1930	2510
9.	ăzdisés	A	360	1840	2630
10.		B	370	1910	2720
11.		C	400	1980	2590
12.	găilé	A	350	2300	2820
13.		C	380	1840	2650
14.	izmét	A	400	2050	2660
15.		B	430	2270	2840
16.		C	400	1900	2450
17.	murufét	A	390	2060	2410
18.		B	400	1840	2660
19.		C	390	1910	2650
20.	sădés	A	360	1980	2590
21.		C	360	2020	2590
Valorile minime și maxime ale formanților			350–500	1840–2300	2410–2840

Am luat în considerație numai situațiile în care [*e*] este în poziție accentuată ; [*e*] neaccentuat are în meglenoromână o puternică tendință de închidere, ajungînd pînă la [*i*] [5] (de ex. : *erbutínă* — B, *ịẹrbutínă* — C, *irbutínă* — A ; *mọárti* — A, B, C ; *nọápti* — A, B, C).

E interesant de observat că uneori vocale cu formanți de valori aproximativ identice produc la audiție o impresie diferită [6], de exemplu în cuvîntul *azdisés* (pronunțat de subiectul B) [*e*] și [*i*] au următorii formanți :

	FI	F II	F III
[*e*]	370	1910	2720
[*i*]	320	1970	2700

[5] Cf. Th Capidan, *op cit.*, p. 109.
[6] Cf. Björn Lindblom, *op. cit.*, p. 192.

Tabelul 3

Vocala [ę]

Nr. crt.	Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	bisę́rică	A	570	2060	2450
2.		B	400	2060	2680
3.		C	550	1980	2560
4.	fę́si	A	600	1950	2550
5.		B	400	1850	2670
6.		C	480	2020	2390
7.	buzę́l	A	610	1910	2560
8.	găilę́	B	540	1940	2700
Valorile minime şi maxime ale formanţilor			400—610	1850—2060	2390—2700

Th. Capidan semnalează monoftongarea diftongului [e̯a] la [ę] în comuna Lugunţa [7]. În unele cuvinte, în poziţiile în care ar fi fost posibil să apară [ę], subiectele noastre au pronunţat [e̯a] (ex. *fe̯átă*, *se̯áră*, *sirbe̯á*). Remarcăm că [ę] nu apare numai prin monoftongare (de ex. : *găilę́* — B ; *buzę́l'* — A) şi că se găseşte probabil şi în alte comune meglenite (subiectul A este originar din comuna Oşani).

3.2. Vocale posterioare.

Tabelul 4

Vocala [u]

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	*u*	A	290	720	—
2.		B	350	710	—
3.		C	360	970	—
Valorile minime şi maxime ale formanţilor			290—360	710—970	—
1.	f*u*r	A	360	850	2240
2.		B	430	830	—
3.		C	320	850	—
4.	l*ú*cru	A	320	650	—
5.		C	280	680	—
6.	s*ú*flit	A	290	710	2270
7.		B	430	930	—
8.		C	280	650	2380

[7] Th. Capidan, *op. cit.*, p. 96 şi 106.

Tabelul 4 (continuare)

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
9.	us*ú*c	A	280	680	2160
10.		B	430	990	—
11.		C	320	710	—
12.	b*u*zél'	A	280	710	—
13.		B	250	650	—
14.		C	290	760	2380
15.	c*u*jóc	A	320	680	—
16.		B	360	760	—
17.		C	250	730	—
18.	c*u*líbă	A	280	760	—
19.		B	400	900	—
20.		C	290	860	—
21.	erb*u*tínă	A	290	830	2410
22.		B	320	930	2230
23.		C	320	830	—
Valorile minime și maxime ale formanților			250—430	650—990	2160—2410

Tabelul 5

Vocala [*o*] *

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	*o*	A	470	970	2520
2.		B	630	1160	2160
3.		C	510	900	2380
Valorile minime și maxime ale formanților			470—630	900—1160	2160—2520
1.	f*o*c	A	360	900	2410
2.		B	430	1090	—
3.		C	390	980	2270
4.	l*o*c	A	360	1080	2410
5.		B	470	1090	—
6.		C	460	980	2410
7.	cuj*ó*c	A	540	860	2450
8.		B	500	1080	—
9.		C	360	1080	2200

* Secțiunea a fost făcută spre sfîrșitul duratei vocalei ; ca și [*e*] accentuat, vocala [*o*] în poziție tonică se diftonghează : [*u̯o*].

Tabelul 5 (continuare)

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
10.	nóră	A	580	1190	2630
11.		B	430	1120	2200
12.		C	390	940	2410
13.	ódrină	A	390	1160	—
14.		B	470	940	2340
15.		C	400	980	—
16.	óftică	A	470	790	—
17.		B	440	860	—
18.		C	400	940	—
19.	sóră	A	580	1080	2630
20.		B	430	860	—
21.		C	420	940	2340
22.	tópcă	A	390	1010	2410
23.		B	460	860	—
24.		C	400	940	2410
Valorile minime şi maxime ale formanţilor			360—580	790—1190	2160—2630

Identificarea formanţilor vocalelor posterioare s-a făcut cu dificultate din cauza apropierii primilor doi formanţi şi a slabei energii din formantul al treilea, care în multe situaţii nu a putut fi determinat [8].

Vocala [*o*] apare în meglenoromână numai în poziţie tonică ; înainte sau după accent, [*o*] trece la [*u*] [9] (ex. *culibă, cujóc*).

Vocala [*ǫ*], specifică dialectului meglenoromân, este caracterizată de Th. Capidan astfel : ,,sunet între *o* şi *a*, fără a avea valoarea unui diftong. De aceea el se aude ca un *o* deschis care dă în *a*. Se întrebuinţează în locul lui *ă, â* accentuaţi din dialectul dacoromân. Mai rar, în locul diftongului *ǫa*'' [10].

Pe baza impresiei auditive am identificat această vocală cu vocala din graiurile dacoromâne notată [ǫ̈] [11] descrisă ca vocală medio-posterioară, labială, deschisă.

Tabelul 6

Vocala [ǫ̈]

Nr. crt.	Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	şǫ̈d	A	530	1350	2520
2.		B	590	1250	—
3.		C	540	1080	2230

[8] Cf. Björn Lindblom, *op. cit.*, p. 192.

[9] Cf. Th. Capidan, *op. cit.*, p. 117.

[10] Th. Capidan, *op. cit.*, p. 96.

[11] Cf. Andrei Avram, *Asupra clasificării vocalelor româneşti*, în SCL VI, 1955, 3—4, p. 215—220.

Tabelul 6 (continuare)

Nr. crt.	Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
4.	ânfrunzǫ̆́s	A	570	1170	2730
5.		C	540	1300	2400
6.	cătǫ̆́m	A	630	1040	2510
7.		B	720	1120	2380
8.	dòu̯ăzǫ̆́ț	B	550	1400	2740
9.		C	580	1150	2520
10.	grișǫ̆́s	A	650	1330	2450
11.		B	680	1480	2270
12.		C	570	1170	2730
13.	încălzǫ̆́s	A	580	1370	2520
14.		B	730	1350	2660
15.		C	680	1300	2560
16.	pǫ̆́i̯ni	B	650	1300	1980
17.	vrăjǫ̆́s	A	540	1260	2480
18.	—	B	650	1480	—
Valorile minime și maxime ale formanților			530—730	1040—1480	1980—2740

Acolo unde Th. Capidan a notat [ǫ] corespunzînd diftongului dacoromân [o̯a], am obținut totdeauna diftong, de exemplu : **o̯á***meń*, *m***u̯á***rti*, *n***u̯á***pti* ; diftongul [o̯a], [u̯a] a mai apărut, în loc de [ǫ], și în cuvinte care nu există în dacoromână, de exemplu : ***č*u̯a*p***, ***ț*u̯a*p***. Imaginea spectrografică și secțiunile făcute de-a lungul segmentului vocalic verifică percepția auditivă [12].

[12] De exemplu, în cuvîntul *o̯ámeń* (*u̯ámeń*) rezultatele măsurătorilor sînt :

Cuvîntul	Subiectul	Durata msec.	Locul secțiunii msec.	F I	F II	F III
u̯o̯ámeń	A	270	75 150 195	360 580 860	— 1140 1440	— 2450 2520
u̯o̯ámeń	B	262	90 187 232	360 540 830	— 1040 1440	— — 2450
u̯ámiń	C	172	67 127	390 720	1010 1370	2410 2410

În alte cuvinte în care la Th. Capidan apare [o̯], subiectele noastre au pronunţat [o], de exemplu : *cᵘont* (B), *comp* (B, C), *čomp* (C) [13].

3.3. Vocale centrale. În inventarul vocalelor meglenoromâne, Th. Capidan include în seria centrală doar pe [*a*] (mijlociu, ca în dacoromână) şi pe [*a̩*], sunet ,,ceva mai închis decît *a* obişnuit, un sunet între *a* şi *ă*, însă care se apropie mai mult de *a*. Se întîlneşte numai la începutul cuvintelor şi în poziţie neaccentuată" [14]. Urmărind evoluţia fonetică a lui[*a*] aton, medial şi final, Th. Capidan specifică trecerea lui la [*ă*], pe care de altfel, îl notează adesea în transcrierea fonetică. [15]

Sunetul notat de Th. Capidan prin *a̩* prezintă nuanţe de închidere diferite : [*a̩*] (,,a" închis), [*ă*] (vocală centrală cu deschidere mijlocie), [â] (vocală centrală cu deschidere mică, între [*î*] şi [*ă*]), [*î*] (vocala cea mai închisă din seria centrală).

Tabelul 7

Vocala [*a*]

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	*a*	A	860	1300	2230
2.		B	970	1300	2520
3.		C	900	1400	2450
Valorile minime şi maxime ale formanţilor			860—970	1300—1400	2230—2520
1.	âmpir*át*	A	900	1620	2300
2.		B	910	1680	2450
3.		C	610	1510	2450
4.	bărb*át*	A	650	1370	2410
5.		B	940	1510	2590
6.		C	890	1440	2380
7.	bun*ár*	A	610	1580	2520
8.		B	830	1510	2300
9.		C	650	1550	2520

[13] Valorile formanţilor sînt :

Cuvîntul	Subiectul	Durata msec.	Locul secţiunii msec.	F I Hz	F II Hz	F III Hz
comp	B	127	60	430	860	—
comp	C	120	55	430	970	2340
cont	B	135	65	430	900	—
čomp	C	112	60	480	1010	2270

[14] Th. Capidan, *op. cit.*, p. 96.

[15] Th. Capidan, *op. cit.*, p.96 — 102.

Tabelul 7 (continuare)

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
10.	*cásă*	A	650	1440	2770
11.		B	1010	1580	2540
12.		C	1130	1510	2450
13.	cârtál	A	790	1480	2300
14.		B	720	1480	2450
15.		C	900	1440	2380
16.	mul'ári	A	850	1560	2630
17.		C	620	1680	2420
18.	udáį̂ă	A	690	1620	2450
19.		B	790	1580	2410
20.		C	720	1510	2380
21.	țist*a*	A	850	1460	2700
22.		C	710	1480	2400
Valorile minime și maxime ale formanților			610—1130	1370—1680	2300—2770

Tabelul 8

Vocala [ą]

Nr. crt.	Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	ącnés	A	650	1760	2630
2.	ąrdic	A	570	1390	2340
3.		B	600	1480	2260
4-		C	610	1480	2520
5.	ąșlamá	B	700	1430	2420
6.	ąșląmá	B	630	1330	2380
Valorile minime și maxime ale formanților			570—700	1330—1760	2260—2630

Tabelul 9

Vocala [ă]

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	*ă*	A	400	1370	2450
2.		B	530	1230	2330
3.		C	470	1300	2450
Valorile minime și maxime ale formanților			400—530	1230—1370	2330—2450

Tabelul 9 (continuare)

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	*ăcnés*	B	620	1400	2240
2.		C	560	1410	2360
3.	*ădét*	B	620	1460	2190
4.		C	580	1530	2420
5.	*ășlămá*	C	530	1520	2400
6.	*ăzdisés*	A	430	1810	2660
7.		B	470	1730	2530
8.		C	440	1580	2480
9.	bișǫcă	A	500	1220	2480
10.	cásă	A	610	1580	2280
11.		B	460	1550	2330
12.		C	540	1480	2520
13.	culíbă	A	470	1120	2480
14.		B	500	1220	—
15.		C	430	1150	2300
16.	dăvíi̯a	A	430	1770	2360
17.		B	540	1690	2450
18.		C	460	1550	—
19.	sădés	A	470	1550	2700
20.		B	470	1660	2560
21.		C	430	1550	2660
22.	zăbăví	A	400	1300	2700
23.		B	470	1730	2270
24.		C	470	1260	—
25.	zăbăví	A	470	1260	2480
26.		B	500	1550	—
27.		C	470	1300	—
Valorile minime și maxime ale formanților			400—620	1120—1810	2190—2700

Tabelul 10

Vocala [*â*]

Nr. crt.	Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	*â*mpirát	A	540	1300	2630
2.		B	420	1480	2300
3.	*â*n (bunár)	A	430	1370	2590
4.	*â*nfrunzǫ́s	A	460	1450	2950
5.		B	510	1210	—
6.	c*â*rtál	A	360	1690	2300
7.		B	470	1580	—
8.		C	390	1600	2350

Tabelul 10 (continuare)

Nr. crt.	Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
9.	erbutină	B	420	1760	2590
10.	étcă	B	470	1800	—
11.	fără	C	360	1550	2480
12.	fẹátă	C	420	1520	2540
13.	năjóță	C	430	1510	2560
14.	nóră	B	500	1510	2520
15.		C	390	1440	2520
16.	sóră	B	430	1620	2450
17.		C	390	1510	2520
18.	tópcă	C	360	1650	2340
Valorile minime și maxime ale formanților			360—540	1210—1800	2300—2630

Tabelul 11

Vocala [î]

Nr. crt.	Vocala-Cuvîntul	Subiectul	F I Hz	F II Hz	F III Hz
1.	î	B	390	1310	2090
2.		C	330	1640	2400
Valorile minime și maxime ale formanților			330—390	1310—1640	2090—2400
1.	îmbét	C	290	1370	2730
2.	împirát	C	250	1340	2610
3.	în (ánul)	A	320	1570	2300
4.	în (bunár)	B	430	1480	—
5.		C	320	1660	2320
6.	încălzǫ́s	A	290	1380	2770
7.		B	430	1680	2220
8.		C	290	1400	2700
9.	înfrunzǫ́s	C	290	1370	2270
10.	însurǫ́	A	320	1280	2980
11.		C	250	1250	2730
12.	étcî	C	360	1800	2740
Valorile minime și maxime ale formanților			250—430	1250—1800	2220—2980

Din materialul cercetat reiese că vocalele centrale apar în următoarele situații :

a — numai în poziție tonică [16] ; pre- sau post-tonic se închide de la [*ạ*] la [*î*]. În același cuvînt vocala a fost pronunțată cu o nuanță de închidere diferită, de exemplu : *ạcnés* (A), *ăcnés* (B, C) ; *ạșlạmá* (A, B), *ășlămá* (C) ; *âmpirát* (A, B), *împirát* (C) ;

ạ — în foarte puține cazuri, aproape numai în poziție inițială ;

ă — în numeroase situații, în poziție inițială, medială și finală ; nu am luat în considerație toate cuvintele în care a fost pronunțat (de ex. : *găilé*, *ubăv*, *încălzọs*, *ódrină*, *óftică* etc.) ;

â — în poziție inițială, medială și finală ; la finală nu a putut fi măsurat ;

î — în poziție inițială, în cuvinte comune cu dacoromâna ; e posibil deci ca apariția lui să fie un rezultat al influenței dacoromânei ; a fost întîlnit o singură dată în poziție finală (*étcî* —C), (provenit din [*ă*]).

Delimitarea vocalelor din seria centrală s-a făcut cu dificultate, din cauză că variațiile de apertură sînt uneori aproape imperceptibile ; în testele de audiție gradul de închidere al aceleiași vocale a fost notat diferit[17], iar valorile formanților vocalelor centrale sînt foarte apropiate. Am lăsat la o parte cazurile în care pe baza audiției am ezitat între notarea [*ạ*], [*ă*] etc.

4. În tabelul 12 sînt prezentate valorile minime și maxime și valorile medii ale formanților vocalelor din dialectul meglenoromân.

*Tabelul 12**

Valorile minime și maxime și valorile medii ale frecvenței primilor trei formanți ai vocalelelor meglenoromâne

Vocala	F I		F II		F III	
	Nr. cazurilor	Frecvența Hz	Nr. cazurilor	Frecvența Hz	Nr. cazurilor	Frecvența Hz
i	35	250—400 **319**	34	1970—2530 **2233**	32	2630—3320 **2923**
e	24	350—500 **400**	24	1840—2300 **2007**	24	2410—2840 **2621**
ę	8	400—610 **519**	8	1850—2060 **1971**	8	2390—2700 **2570**
î	14	250—430 **325**	14	1250—1800 **1466**	13	2220—2980 **2528**
â	18	360—540 **430**	18	1210—1800 **1534**	15	2300—2630 **2489**
ă	30	400—620 **491**	30	1120—1810 **1457**	25	2190—2700 **2434**

[16] O singură dată am întîlnit *a* neaccentuat : *țîsta*. În lista noastră de cuvinte nu figurează forme ale substantivelor feminine cu *a* articol hotărît.

[17] De exemplu : *âmpirát* (C) — notat în textele de audiție *ă* (o singură dată), *â* (de două ori), *î* (de două ori) ; *erbutînă* (B, C) — notat *ă* (de trei ori), â (de două ori).

* Valorile medii totale exacte ale formanților sînt date cu caractere aldine.

Tabelul 12 (continuare)

Vocala	F I		F II		F III	
	Nr. cazurilor	Frecvența Hz	Nr. cazurilor	Frecvența Hz	Nr. cazurilor	Frecvențaa Hz
ạ	6	570–700 **627**	6	1330–1760 **1478**	6	2260–2630 **2425**
a	25	610–1130 **806**	25	1300–1680 **1504**	25	2230–2770 **2456**
u	26	250–430 **323**	26	650–990 **781**	7	2160–2410 **2296**
o	27	360–630 **449**	27	790–1190 **991**	17	2160–2630 **2387**
ǫ̆	18	530–730 **610**	18	1040–1480 **1279**	18	1980–2740 **2460**

4.1. Trăsăturile g r a v și a c u t se manifestă prin poziția lui F II față de F I și de F III [18].

	R_1	R_2
[*i*]	7,00	1,30
[*e*]	5,01	1,30
[*ę*]	3,79	1,30
[*a*]	1,86	1,63
[*ǫ̆*]	2,09	1,92
[*o*]	2,20	2,40
[*u*]	2,41	2,93

Din compararea cifrelor reiese că vocalele [*i*], [*e*] și [*ę*] sînt a c u t e, întrucît F II este mai apropiat de formanții superiori ($R_1 > R_2$) [19].

În cazul lui [*u*] și [*o*], F II este mai apropiat de F I ($R_2 > R_1$), deci vocalele [*u*] și [*o*] sînt g r a v e.

Vocala [*ǫ̆*] are un caracter mai acut decît vocalele seriei posterioare și se apropie de vocalele centrale, situîndu-se într-o poziție intermediară.

[*a*], vocală din seria centrală, este g r a v ă față de vocalele anterioare și a c u t ă față de cele posterioare.

Rapoartele dintre formanți pentru vocalele centrale sînt:

	R_1	R_2
[*a*]	1,86	1,63
[*ạ*]	2,35	1,63
[*ă*]	2,96	1,67
[*â*]	3,56	1,62
[*î*]	4,51	1,72

[18] F II/F I = R_1 ; F III/F II = R_2.

[19] Se pot totuși constata trepte diferite ale caracterului acut, care descrește de la [*i*] la [*ę*].

În ceea ce privește trăsătura grav-acut, constatăm că vocalele centrale au, față de vocalele anterioare și posterioare, o poziție intermediară, cu predominarea trăsăturii acut. Tendința spre acut arată că avem de-a face, de fapt, cu o serie centrală cu nuanță anterioară. Caracterul anterior al vocalelor românești [*î*] și [*ă*] a fost semnalat și de alți cercetători, care au apropiat vocalele centrale românești de vocalele [*i*] și [*e*][20]. În cadrul seriei centrale observăm că [*a*] este vocala cea mai gravă, iar [*î*] cea mai acută. Celelalte vocale centrale : [*ạ*], [*ă*], [*â*] se situează în mod gradat între [*a*] și [*î*].

Din punct de vedere al trăsăturii grav-acut, vocalele [*u*], [*o*], [*a*], [*e*], [*i*] se ordonează în meglenoromână, ca și în aspectul literar al limbii române [21], în chip normal, de la [*u*] — vocala cea mai gravă — la [*i*] — vocala cea mai acută. O diferență prezintă vocala [*a*], pentru care valoarea lui R_1 și a lui R_2, apropiate în ambele dialecte, indică în meglenoromână un caracter mai acut ($R_1 > R_2$), ce se manifestă pe plan articulatoriu printr-o nuanță anterioară a lui [*a*] meglenoromân față de [*a*] dacoromân.

Caracterul acut (anterior) al lui [*a*] meglenoromân este confirmat de situarea lui F II în aceeași zonă de frecvență cu F II al vocalelor sintetice [*a*] și [*æ*] [22].

	F I	F II
[*a*] megl.	806	1504
[*a*] sint.	720	1300
[*æ*] sint.	720	1650

4.2. Trăsăturile c o m p a c t și d i f u z sînt determinate de raportul dintre F III și F I [23].

[*i*]	9,16	[*î*]	7,77	[*u*]	7,10
[*e*]	6,55	[*â*]	5,78	[*o*]	5,31
[*ẹ*]	4,95	[*ă*]	4,95	[*ọ̆*]	4,03
		[*ạ*]	3,88		
		[*a*]	3,04		

Vocalele [*i*], [*î*], [*u*], au în cadrul fiecărei serii articulatorii valoarea cea mai mare pentru R_3, deci sînt cele mai d i f u z e vocale din seria respectivă.

Avînd pentru R_3 cea mai mică valoare, [*a*] este cea mai c o m p a c - t ă vocală din meglenoromână.

Din cifre rezultă că celelalte vocale meglenoromâne : [*e*], [*â*], [*o*], [*ă*], [*ẹ*], [*ọ̆*], [*ạ*] sînt mai difuze decît [*a*], dar mai compacte decît seria [*i*], [*î*], [*u*] [24]. Vocalele [*ạ*], [*ọ̆*]], [*ẹ*], [*ă*] se apropie mai mult de [*a*], iar [*e*], [*â*], [*o*] se apropie mai mult de vocalele difuze.

---

[20] Cf. Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, p. 123—126.

[21] Cf. Valeriu Șuteu, *op. cit.*, p. 194 : [*i*] : $R_1 = 7{,}01$ $R_2 = 1{,}32$; [*e*] : $R_1 = 4{,}83$ $R_2 = 1{,}42$; [*a*] : $R_1 = 1{,}82$ $R_2 = 2{,}05$; [*o*] : $R_1 = 2{,}14$ $R_2 = 2{,}64$; [*u*] : $R_1 = 2{,}50$ $R_2 = 2{,}73$ și Andrei Avram, *Vocalele românești* [*ă*] *și* [*î*] *din punct de vedere acustic*, p. 171 : [*ă*] : $R_1 = 2{,}9$ $R_2 = 1{,}8$; [*î*] : $R_1 = 4{,}7$ $R_2 = 1{,}6$.

[22] Pierre Delattre și alții, *An Experimental Study of the Acoustic Determinants of Vowel Color ; Observations on one- and two-Formant Vowels Synthesized from Spectrographic Patterns*, în „Word”, vol. 8, 1952, 3, p. 198.

[23] F III/F I = R_3.

[24] Vocalele meglenoromâne [*i*], [*e*], [*î*], [*ă*], [*a*], [*u*], [*o*] au același caracter cu vocalele limbii române literare în ceea ce privește trăsătura compact-difuz. Cf. Valeriu Șuteu, *op. cit.*,

Valoarea lui R_3 pentru [â] arată că [â] este mai difuz decît [ă], dar mai compact decît [î]. O vocală centrală cu același grad de închidere apare în dacoromână regional, de obicei în poziție finală, [â] : $R_3 = 6{,}21$ [25].

4.3. Vocalele [ę] și [ǫ̆] pot fi apropiate de vocale din graiurile dacoromâne și de vocale din alte limbi.

Comparăm formanții lui [ę] meglenoromân cu formanții vocalei „*e* deschis" (notată [ę] sau [ε]) din graiurile dacoromâne[26], din franceză[27], engleză [28], maghiară [29] și cu formanții vocalei sintetice [30] :

	F I	F II	F III
[ę] megl.	519	1971	2570
[ę] dr.	450	1677	2257
[ε] fr.	510	1950	—
[ε] engl.	530	1840	2480
[ε] magh.	540	1700	2550
[ε] sint.	510	2000	—

Calculînd rapoartele dintre formanți pentru „*e* deschis" din dacoromână, engleză, maghiară, remarcăm că au aceleași trăsături acustice ca și megl. [ę].

	R_1	R_2	R_3
[ę] megl.	3,79	1,30	4,95
[ę] dr.	3,72	1,34	5,01
[ε] engl.	3,47	1,34	4,67
[ε] magh.	3,15	1,50	4,72

Formanții lui [ǫ̆] (610 Hz, 1279 Hz, 2460 Hz) se găsesc în aceeași zonă de frecvență cu ai vocalei franceze notată [*a*] [31] (*a* posterior) (F I = = 650 Hz, F II = 1200 Hz), și între formanții vocalelor sintetice (ɔ] (F I = 510 Hz, F II = 950 Hz) și [ɒ] (F I = 720 Hz, F II = 1200 Hz)[32].

Din valorile rapoartelor dintre formanții vocalei megl. [ǫ̆] și ai vocalei dr. [ǫ] [33] :

	R_1	R_2	R_3
[ǫ̆] megl.	2,09	1,92	4,03
[ǫ] dr.	1,85	2,10	3,92

rezultă că [ǫ] dr. este mai grav decît [ǫ] megl. și că cele două vocale sînt la fel de compacte.

p. 195 ; [*i*] : $R_3 = 9{,}27$; [*e*] $R_3 = 6{,}91$; [*a*] : $R_3 \Rightarrow 3{,}72$: [*o*] : $R_3 = 6{,}28$; [*u*] $R_3 = 7{,}39$ și Andrei Avram, *Vocalele [ă] și [î] din punct de vedere acustic*, p. 172 : [ă] : $R_3 = 5{,}5$; [î] : $R_3 = = 7{,}7$.

[25] Cf. Cornelia Cohuț, *Recherches sur la structure acoustique des voyelles finales [ę] et [â]*, în RRL XI, 1966, 3, p. 268.

[26] Cf. Maria Mărdărescu, *Observations sur la structure acoustique des voyelles [ǫ̆] et [ę̆] des dialectes daco-roumains*, în RRL XI, 1966, 3, p. 261.

[27] Cf. Pierre Delattre, *Un triangle acoustique des voyelles orales du français*, în „Studies in French and Comparative Phonetics", The Hague, 1966, p. 238.

[28] Cf. Gordon E. Peterson and Harold L. Barney, *Control Methode Used in a Study of Vowels*, in „The Journal of the Acoustical Society of America", vol. 24, 1952, 2, p. 183.

[29] Cf. T. Tarnóczy, *Acoustic Analysis of Hungarian Vowels*, în „Speech Transmission Laboratory. Quaterly Progress and Status Report", 4/1964, p. 9 și 11.

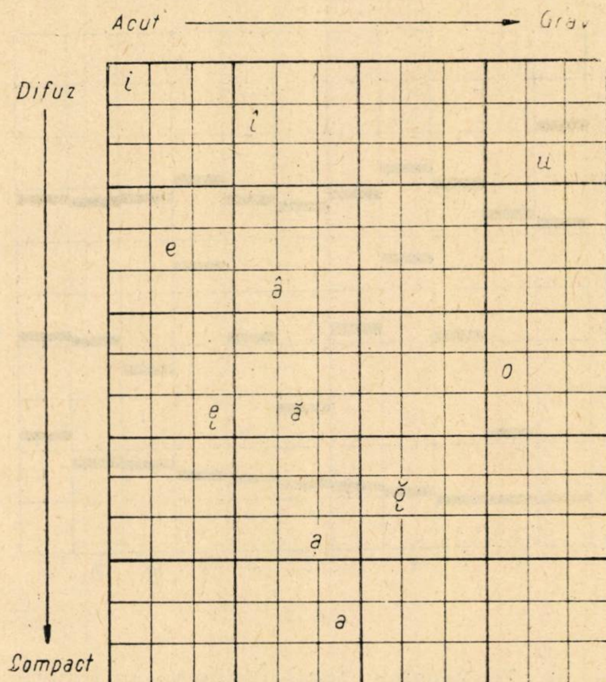
[30] Cf. Pierre Delattre și alții, *An Experimental Study...*, p. 198.

[31] Cf. Pierre Delattre, *Un triangle acoustique...*, p. 238.

[32] Cf. Pierre Delattre și alții, *An Experimental Study...*, p. 198.

[33] Cf. Maria Mărdărescu, *op. cit.*, p. 261.

4.4. Vocalele meglenoromâne se grupează din punct de vedere al trăsăturilor grav-acut și compact-difuz în felul următor:

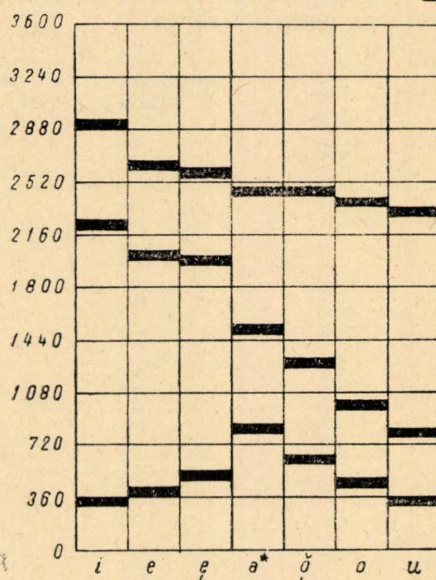

Fig. 1. — Toate vocalele centrale ocupă în grafic același loc ca și [a], deoarece formanții II au valori foarte apropiate.

Figurile (1 și 2) ilustrează grafic, prin pozițiile formanților, trăsăturile grav-acut și compact-difuz. Trecerea de la acut la grav reiese mai

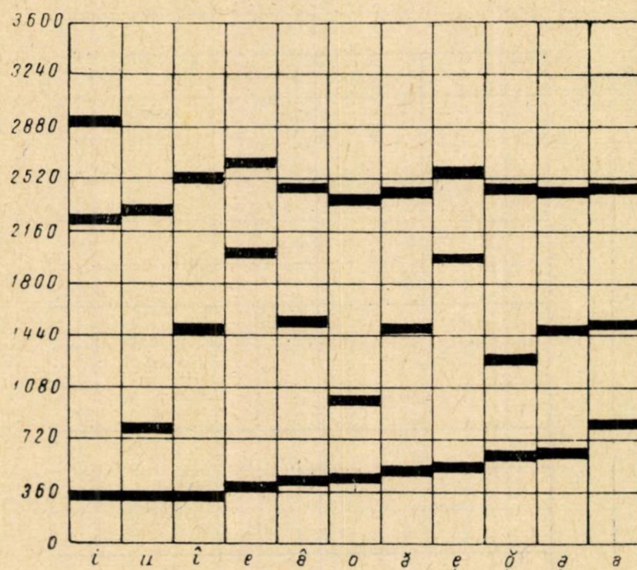

Fig. 2

clar din figura nr. 1, vocalele fiind ordonate în funcție de F II. În figura nr. 2 vocalele sînt așezate după linia ascendentă a lui F I, ceea ce pune în evidență trăsătura compact-difuz.

octombrie, 1967.

Centrul de cercetări fonetice și dialectale,
București, Calea Victoriei, 194.

NOTE ASUPRA FLEXIUNII VERBALE LA PERSOANA A III-a

DE

ION COJA

1. Lingvistica românească consideră neliterare forme ca *ei vede*, *ei face*, *ei lovește*, în raport cu *ei văd*, *ei fac*, *ei lovesc*. „Punctul de plecare al acestor așa-zise dezacorduri este analogia morfologică. După modelul verbelor de conjugarea I, a căror formă pentru persoana a III-a singular este identică cu forma de plural, dialectul muntean a stabilit identitatea de formă între cele două numere și la verbele de la conjugările II—IV. Numai în aparență avem aici dezacord sintactic, căci unificarea arătată nu reprezintă o contradicție de gîndire atît de flagrantă cum e un dezacord sintactic" [1].

Discuția pare încheiată și problema „dezacordului" nu a mai fost în atenția cercetătorilor în ultimii ani. Revin nu pentru a da o altă explicație, ci pentru a o completa pe cea existentă cu fapte și considerații ce mi se par în măsură să justifice fenomenul semnalat.

2. Am unele rezerve față de considerarea acestui „dezacord" ca fenomen dialectal muntenesc. Cel puțin în momentul actual aria „dezacordului" este mult mai cuprinzătoare decît a dialectului muntean. Dacă nu aceeași a fost situația și cu ani în urmă, înseamnă că întrebuințarea unei forme identice pentru singularul și pluralul persoanei a III-a la indicativ prezent s-a extins în ultima vreme, în ciuda eforturilor, făcute tot în ultimii ani, de corectare a „dezacordului".

În plus, acesta apare, în unele situații, la toți vorbitorii, chiar și la cei cu pregătirea lingvistică cea mai solidă.

Numai acțiunea analogiei morfologice, amintită mai sus, nu poate explica puterea de persistență și chiar de răspîndire a „dezacordului". De aceea am căutat și alte explicații.

3. Privind paradigma verbului românesc la indicativ prezent constatăm existența a două omonimii. Prima omonimie este cea dintre singularul și pluralul persoanei a III-a la conjugarea I (*el cîntă — ei cîntă*), iar a doua este omonimia dintre persoana I și pluralul persoanei a III-a,

[1] I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 81.

la celelalte conjugări (*eu văd — ei văd, eu fac — ei fac, eu lovesc — ei lovesc*). Obiectul cercetării de față îl constituie tocmai extinderea primei omonimii la toate conjugările, în dauna celeilalte omonimii, care, astfel, dispare.

În aprecierea acestui fenomen nu ne mai puten mulțumi cu argumentele folosite pînă acum („fenomen dialectal, neliterar"), ci va trebui să căutăm toate faptele care îndreptățesc extinderea omonimiei studiate sau cu care aceasta vine în contradicție, însușindu-ne, aș spune, punctul de vedere al limbii, al vorbitorilor ei. Abia apoi vom putea emite opinii justificate cu privire la viitorul acestei omonimii, asupra căreia nu singură autoritatea gramaticilor e chemată să hotărască.

4. Primul lucru ce se cuvine remarcat e că dintre cele două omonimii prima este mult mai tolerabilă.

În cadrul categoriei gramaticale a persoanei, o situație deosebită o are persoana a III-a, singura care cunoaște forme de singular și plural. Așa cum se știe, *noi* și *voi* nu sînt de fapt pluralul de la *eu*, respectiv *tu*, în timp ce *ei* este efectiv pluralul de la *el* [2] : *noi* = *eu* + *el* (*ei*), *voi* = *tu* + *el* (*ei*), *ei* = *el* + *el* (*ei*).

Încît, corect ar fi să vorbim despre existența a cinci persoane, a treia avînd și singular, și plural. Persoana I și a II-a sînt, așadar, ***singularia tantum***, iar persoana a IV-a și a V-a sînt ***pluralia tantum***

Prima omonimie, între singularul și pluralul persoanei a III-a, generează numai confuzii de număr, pe cînd omonimia dintre persoana I și a III-a plural conține și confuzia de persoană, mult mai gravă.

În plus, cînd verbul e la persoana a II-a, exprimarea subiectului este, în general, necesară, subiectul nefiind inclus. Or, indicînd subiectul, indicăm și numărul verbului, care, astfel, poate avea aceeași formă pentru singular și plural, fără ca prin aceasta să afecteze claritatea mesajului. La persoanele I și a II-a nu e necesară exprimarea subiectului, acesta fiind inclus. În aceste condiții, exprimarea subiectelor verbelor la persoana I și a II-a ajunge chiar să capete o valoare expresivă. Cu aceasta, ca și cu tendința spre economie, vine în contradicție însă a doua omonimie, care adeseori ne obligă să exprimăm subiectul verbelor la persoana I numai pentru a evita confuzia insuportabilă cu persoana a III-a plural.

5. Avînd în vedere evoluția spre analitism a limbilor, conform celor spuse mai sus trebuie să ne așteptăm ca primele omonimii ce apar în paradigma verbelor să fie între formele de singular și plural ale persoanei a III-a. În consecința acestei afirmații ar urma să constatăm că cele mai frecvente omonimii verbale existente sînt între singularul și pluralul persoanei a III-a. O asemenea statistică (la o privire sumară confirmată de franceză, română și infirmată de engleză) va trebui să ia în considerație, poate, și formele omofone (asemănătoare, fără a fi identice. De exemplu *laudat — laudant*).

6. Pe de altă parte, categoria numărului se justifică în primul rînd la substantive, acestea putînd fi în mod real mai multe, numeroase. La verb, categoria numărului arată că o acțiune anumită (aceeași) e săvîrșită

---

[2] Și aceasta nu e o descoperire a lingviștilor. Vorbitorii au sentimentul acestui fapt, de vreme ce numai la persoana a III-a formele de singular și plural ale pronumelui personal sînt derivate de la aceeași rădăcină, în mai toate limbile.

de unul sau mai multe subiecte, cu alte cuvinte numărul verbului indică de fapt numărul subiectului. În cam aceeaşi situaţie sînt şi adjectivele.

Aşadar, substantivele impun în flexiune categoria numărului, care se manifestă la verbe şi adjective prin acord, expresia acestei categorii fiind, în acest caz, redundantă. Dar, aşa cum am văzut, în flexiunea verbului numai la persoana a III-a avem singular şi plural, în rest avînd persoane diferite, încît nu putem vorbi de persoana I plural sau a II-a plural. Prin omonimia dintre singularul şi pluralul persoanei a III-a putem considera că dispare categoria de număr din flexiunea verbală, categorie, cum am văzut, străină verbului. Acesta este strîns legat de categoria persoanei. Numai prin intermediul acesteia verbul cunoaşte numărul. Spunem că dispare categoria de număr întrucît dispar opoziţiile bazate pe aceasta.

În paradigma *cînt, cînţi, cîntă, cîntăm, cîntaţi, cîntă* nu avem decît opoziţii între persoane diferite. Situaţia astfel creată la indicativ prezent devine identică cu a conjunctivului prezent, unde verbul cunoaşte cinci forme, cîte una pentru fiecare persoană în parte, formele pentru singular şi plural ale persoanei a III-a fiind aceleaşi : *el să meargă — ei să meargă.*

Totodată putem considera, pentru limba română, că şi omonimia de la conjunctiv a contribuit la extinderea aceleiaşi omonimii de la conjugarea I la toate celelalte.

7. Verbe ca *a exista, a fi, a se afla* contractează un fel deosebit de relaţii paradigmatice. Într-o propoziţie ca *Există multe case frumoase în oraşul nostru* ! *există* apare ca predicat, putînd fi înlocuit prin *se construiesc, am văzut* etc. Dar, în timp ce ultimele predicate comunică ceva despre subiectul propoziţiei, *există* nu spune mai mult decît ar spune dacă ar lipsi : *Multe case frumoase în oraşul nostru* ! Că totuşi apare *există*, ca predicat, este o chestiune ce ţine de sistemul limbii, de regula folosirii în orice comunicare a unui predicat. Pe plan paradigmatic, prezenţa acestor verbe într-un discurs are rolul de a exclude celelalte predicate posibile într-o propoziţie care de fapt e fără predicat. Cu alte cuvinte, aceste verbe „blochează" predicatul, ocupîndu-i locul fără a fi de fapt nişte predicate, căci nu ne comunică nimic prin ele însele (*a zăcea* nu arată o acţiune, dar ceva tot comunică despre subiect), ci numai prin complinirile lor, pentru a căror apariţie aceste verbe sînt numai suportul.

Adeseori aceste predicate pot lipsi (în unele limbi în mod sistematic), spunîndu-se despre ele că se subînţeleg. Lipsa posibilă a acestor verbe, corelată cu obişnuinţa de a avea un predicat, mă face să consider că această lipsă a predicatului este echivalentă cu prezenţa unui predicat care ar avea forme identice pentru toate persoanele.

Totodată, aceste verbe se folosesc, cel puţin la prezent, mai mult la persoana a III-a, existenţa (şi circumstanţele existenţei) vorbitorului şi interlocutorului fiind evidente. Poate de aceea în franceză avem expresia *il y a* folosită numai pentru persoana a III-a (indiferent de număr !). Situaţia acestor verbe creează — e drept că foarte vag — premisele mai întîi ale confuziei singular — plural la persoana a III-a şi, mai puţin, dar totuşi, ale confuziei tuturor persoanelor.

Aici ar sta justificarea construcţiei de tipul *e multe*, rizibilă pentru vorbitorii culţi.

Așadar, aceste verbe, prin însușirea lor de a putea lipsi, de a rămîne subînțelese, contribuie la prefigurarea unor omonimii în flexiunea verbului.

8. Alte fapte pe care le mai aduc în sprijinul acceptării omonimiei discutate țin numai de situația verbului în limba română.

a. Există o categorie întreagă de verbe de conjugarea a IV-a care și în limba literară cunosc omonimia incriminată : *a sui*, *a contribui*, *a constitui* etc. Considerarea lor într-o altă clasă flexionară nu rezolvă problema decît la nivelul limbii literare și dintr-un unghi de vedere strict sincronic, descriptivist. Aceste verbe aparțin conjugării a IV-a, întrucît în flexiunea lor întîlnim sufixul *-esc*, specific numai acestei conjugări. Evident, existența acestor verbe contribuie la slăbirea omonimiei dintre persoana I și a II-a plural la celelalte verbe și la extinderea omonimiei dintre formele de singular și plural ale persoanei a III-a [3].

b. Într-o propoziție de tipul *Ei trebuie să plece*, în mod greșit cei mai mulți vorbitori îl consideră pe *trebuie* ca predicat al lui *ei* ; la fel într-o propoziție ca *Eu trebuie să plec*, *trebuie* făcînd astfel impresia unui verb personal, cu forme omonime pentru toate persoanele, ceea ce, evident, întărește omonimia dintre singularul și pluralul persoanei a III-a. Dovada faptului că vorbitorii analizează în acest fel frazele de tipul celor de mai sus o avem în încercarea unora de a evita această omonimie aparentă, creînd forme hipercorecte : *ei trebuiesc să plece*, *voi trebuiți să plecați*.

c. Răspîndirea sufixului *-ez* în flexiunea verbală cred că în momentul de față tinde să atingă și unele verbe de conjugarea a IV-a, care folosesc sufixul *-esc*, ajungîndu-se la forme azi monstruoase, pe care vorbitorii deocamdată le corijează imediat, încît exemple din literatură pentru această tendință încă nu se pot da. Personal, din mai multe ocazii în care am remarcat această greșeală, mi-am notat-o pe aceea în care un crainic sportiv a spus că *jucătorul X lovează mingea*, desigur și datorită atracției exercitate de *șutează*. Verbele care au în flexiune sufixul*-ez* au forme omonime la persoana a III-a.

d. În sfîrșit, cu o importanță mai mică în extinderea omonimiei de care ne ocupăm, aș considera unele verbe al căror radical se termină, la persoana I și a III-a plural, într-un grup consonantic relativ dificil de pronunțat : *tund*, *prind*, *aștern*, *ascund* și altele.

La persoana a III-a plural există posibilitatea de a evita pronunțarea acestor grupuri consonantice prin acceptarea formei de la a III-a singular. Acțiunea analogiei cu verbele de conjugarea I se exercită mai ușor la aceste verbe.

Omonimia dintre singular și plural la persoana a III-a, care apare în dialectul muntean, așa cum s-a văzut din cele expuse mai sus, reprezintă o tendință firească atît a flexiunii verbale în general, cît și a flexiunii verbale românești. Prin generalizarea acestei omonimii, flexiunea verbală a graiului muntenesc devine mai sistematizată decît flexiunea verbală din limba română literară, mai coerentă.

O consecință a acestei omonimii generalizate : acordul subiect — predicat după înțeles este folosit destul de rar în româna comună vorbită,

---

[3] Omonimia dintre persoana I și a III-a plural în graiul muntenesc este slăbită și de existența formelor iotacizate ale unor verbe. Aceste forme apar la persoana I, dar nu și la a III-a plural : *eu văz* dar *ei văd*.

tocmai pentru că acordul după înțeles nu se poate produce decît pe lîngă verbe la persoana a III-a (verbele la persoana I și a II-a nu pot avea ca subiect substantive cu sau fără sens colectiv), încît, chiar dacă vorbitorii sînt conștienți de sensul colectiv al subiectului, vor folosi forma de plural, identică însă cu cea de singular, ceea ce poate fi echivalat de către unii cu lipsa acordului după înțeles.

9. Pe lîngă toate cele de mai sus, motive care să îndreptățească existența omonimiei discutate, în încheiere trebuie să adaug acele situații în care ,,dezacordul'' se produce chiar și la cei mai instruiți vorbitori.

E vorba de propozițiile în care subiectul este multiplu și așezat după predicat. Adeseori vorbitorul enunță predicatul și subiectul (*Vine Gheorghe*) și abia după aceasta își dă seama că ar trebui să mai continuie, cu enumerarea altor subiecte, ceea ce și face, fără a mai putea reveni asupra predicatului : *Vine Gheorghe și Maria*. Evident, pentru interlocutor această formulare echivalează cu *vine el și ea* adică *vin ei*, deci *ei vine*.

Asemenea enumerări pot să apară și pe lîngă verbe la altă persoană : *Vin eu și Maria* ar fi echivalent cu *vin noi* (!) sau *noi vin* (!). O asemenea formulare conține însă confuzia *eu — noi*, confuzie dublă : și de număr, și de persoană (aceasta din urmă fiind mai gravă).

Oricum, e fără îndoială că în enumerarea de tipul *Vine și Gheorghe și Maria și Ion* tocmai folosirea pluralului este neobișnuită, folosită cel mult din hipercorectitudine : *Vin și Gheorghe și Maria și Ion*.

Omonimia dintre singularul și pluralul persoanei a III-a o găsim nu numai la prezentul indicativului, ci și la celelalte timpuri (cu excepția perfectului simplu). Și în aceste cazuri avem forme considerate neliterare (*ei va veni*, *ei venea*, *ei a venit*, *ei venise*, *ei va fi venit*). În schimb, la celelalte moduri omonimia formelor de la persoana a III-a este generală și nu dă naștere la discuții (*el ar veni — ei ar veni* etc.).

Cele spuse pînă aici îndreptățesc suficient concluzia că în privința omonimiei de tipul *ei vine* gramaticile și îndreptarele normative ale limbii române contemporane s-au pripit combatînd-o. Aprecierea obiectivă a faptelor nu îndreptățește o asemenea atitudine.

10. Ne rămîne acum să luăm în discuție și faptele care se opun extinderii omonimiei discutate. Revenind la constatarea faptului că în flexiunea verbului românesc la indicativ prezent există două omonimii, găsim unele exemple (foarte puține, însă) care să ilustreze extinderea la conjugarea I a omonimiei dintre persoana I și a III-a plural. Foarte mulți vorbitori conjugă astfel verbul *a datora* : *eu datorez*, *tu datorezi*, *el datorează*, *noi datorăm*, *voi datorați*, *ei datoresc*. Forma *ei datoresc* evită omonimia cu singularul persoanei a III-a, fără să fie omonimă cu cea de la persoana I. La Eminescu găsim în *Mortua est* formularea *flori care cînt* (e drept că rimează cu *poduri de-argint*, dar nu o putem pune numai pe seama licenței poetice). Aceste exemple ilustrează în plus tendința limbii române de a stabiliza și simplifica flexiunea verbală la indicativ prezent, prin eliminarea uneia dintre omonimiile existente. Eliminarea cărei omonimii este preferabilă și mai profitabilă ?, am văzut mai sus.

Acestei tendințe, de loc surprinzătoare, i se opune prestigiul limbii literare, care nu numai că împiedică generalizarea omonimiei discutate, dar îi și restrînge acțiunea, pe plan social (la vorbitorii culți, care din ce în ce mai puțini comit ,,greșeala'' ,,dezacordului'').

Afirmației că în dialectul muntean dispare la verb opoziția bazată pe număr și că între persoana I și a II-a pe de o parte și a IV-a, respectiv a V-a, pe de alta, există numai opoziție de persoană, i se opune existența particulei *-ră* în flexiunea verbală muntenească, „cu ajutorul căreia vorbitorii insistă asupra ideii de plural la mai mult ca perfectul indicativului și chiar la perfectul compus : *făcuserăm*, *făcuserăți*, *făcuseră* și *am aflatără*, *ați aflatără*, *au aflatără*" [4].

Acolo unde nu se întrebuințează particula *-ră*, se ajunge la omonimii între persoana I și a IV-a (la mai mult ca perfectul și la perfectul compus) sau între singularul și pluralul persoanei a III-a (la mai mult ca perfectul).

În ce privește omonimia dintre persoana I și a III-a plural, n-o mai găsim nicăieri în paradigma verbului românesc, la alt mod sau la alt timp decît la indicativ prezent, conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a.

Textele de română veche conțin omonimia normală (rezultată din evoluția fonetică de la latină la română) între singularul și pluralul persoanei a III-a la imperfect (*el făcea — ei făcea*) sau la perfectul compus (*el au venit — ei au venit*). Faptul că azi avem și formele *ei făceau* sau *el a venit*, devenite chiar literare, demonstrează tendința limbii de a face distincție netă între pluralul și singularul persoanei a III-a.

11. Faptele descrise în prima parte au ilustrat tendința spre o nouă sistematizare a flexiunii verbale, prin generalizarea omonimiei dintre singularul și pluralul persoanei a III-a. Faptele avute în vedere în ultima parte a lucrării (v. 10) nu ilustrează o tendință opusă a limbii, ci mai curînd reacția conservatoare a sistemului existent. De partea acesteia existînd și autoritatea limbii literare, putem conchide că sînt destul de reduse șansele ca omonimia dintre singularul și pluralul persoanei a III-a să se impună la indicativul verbelor de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a.

Facultatea de limba și literatura română,
București, Edgar Quinet, 7.

[4] Ion Coteanu, *op. cit.*

ASUPRA CLASIFICĂRII LIMBII SALARE *

DE

VLADIMIR DRIMBA

Înainte de a aborda problema care formează obiectul acestui studiu, considerăm util să-i schițăm cadrul general prin a reaminti datele esențiale privitoare la salari și prin a face un scurt istoric al cercetărilor privitoare la limba lor.

Salarii — populație turcică numărînd, în 1958, ceva mai mult de 30 000 de indivizi — trăiesc în provinciile de nord-vest ale Republicii Populare Chineze (Ts'ing-hai, Kan-su și Sin-kiang), fiind concentrați mai ales în Raionul Autonom Salar Sün-hua, care este situat în regiunea de sud-est a provinciei Ts'ing-hai, pe malul drept al fluviului Huang-ho. Ei au ca ocupație de bază agricultura și profesează islamismul sunit hanafit.

Istoria salarilor este slab cunoscută pînă în prezent, dar originea lor oguză pare a fi de netăgăduit, după cum se pare că ar dovedi, pe de o parte, tipul somatic al salarilor (care au trăsături mongoloide foarte puțin pronunțate) și faptele de ordin etnografic pe care le-am amintit mai sus, iar pe de altă parte — și mai ales —, coincidența, care nu poate fi întîmplătoare, dintre numele salarilor (care își zic ei înșiși *salar* și *salïr*) cu numele unuia dintre cele 24 de triburi oguze, care apare sub diferite forme (*salγur* la Maḥmūd al-Kāšγarī, *salur* la Rašīdu-'d-Dīn, *salγar* într-un document din Turfan datînd din epoca mongolă etc.) și una dintre ramificațiile căruia este reprezentată pînă în zilele noastre de salîrii (sau salorii, salurii) turcmeni.

Salarii sînt semnalați în China chiar din primii ani ai dinastiei Ming : după o tradiție orală larg răspîndită printre salari, aceștia au venit din Samarkand în 1370, s-au stabilit pe malurile fluviului Huang-ho, în apropiere de Sün-hua, și au fost urmați de alte valuri de compatrioți emigranți. Acest fapt istoric este confirmat de cronicile chineze din epoca dinastiei Ming, care, în afară de aceasta, menționează, la diferite date din secolele al XV-lea și al XVI-lea, pe salarii emigrați din Turfan la Si-ning,

---

* Comunicare prezentată la cel de-al XXVII-lea Congres internațional al orientaliștilor (Ann Arbor, 13—19 august 1967). Versiunea franceză se află sub tipar la „Ural-Altaische Jahrbücher".

din Qomul (Hami) la Kan-su etc. [1] Aceste informații referitoare la căile de migrare a salarilor sînt, după părerea noastră, deosebit de importante pentru problema de care ne ocupăm aici.

Salarii și limba lor au început să fie studiați foarte tîrziu, la sfîrșitul secolului trecut. Cele mai importante contribuții datînd din această epocă, și singurele care au fost puse la contribuție, într-un fel sau altul, pînă în ultimul timp de către specialiști, sînt acelea datorate călătorilor savanți G.N. Potanin, W.W. Rockhill, F. Pojarkov și V. Ladygin [2]. Este bine știut că cel dintîi și, pînă acum cîțiva ani, singurul studiu care s-a publicat despre limba salară este admirabilul studiu al lui N. Poppe consacrat foneticii istorice a acestei limbi și bazat pe materialele lingvistice culese de Potanin și, în mai mică măsură, de Rockhill [3].

Primul savant lingvist care a făcut, în 1910, cercetări speciale asupra limbii salare a fost S. E. Malov [4]. Din păcate, materialele lingvistice și folclorice pe care el le-a cules au rămas pînă astăzi nepublicate. După o întrerupere de aproape cinci decenii, cercetările lingvistice pe teren au fost reluate în 1957, simultan, de turcologul sovietic Ė. R. Tenišev și de doi membri ai Institutului de limbi ale minorităților naționale al Academiei Chineze de Științe: chinezul Lin Lian-yun și salarul Han Jian-ye (Kerimu) [5]; apoi aceștia au publicat separat rezultatele cercetărilor lor [6]. În sfîrșit, turcologul maghiar Suzanne Kakuk a făcut, în 1960, cercetări asupra graiului dintr-un sat apropiat de acela în care Potanin culesese materialul publicat de el [7].

Problema clasificării limbii salare a preocupat de timpuriu și continuă să preocupe pe specialiști, fără să se fi ajuns, pînă în prezent, la un

[1] Pentru așezările actuale ale salarilor vezi Ė. R. Tenišev, *Iz nabljudenij nad salarskim jazykom* (*O vlijanii kitajskogo jazyka na salarskij*), în „Voprosy jazykoznanija", 1960, nr. 4, p. 97 și urm.; *Sur le folklore et la langue des Salars*, în *Acta Orient. Hung.*, XIV, 1962, fasc. 3, p. 253 și urm.; *Salarskij jazyk*, Moscova, 1963, p. 7; *Salarskie teksty*, Moscova, 1964, p. 3–4. Pentru datele istorice referitoare la salari vezi, în afara studiilor citate mai sus: Köprülü Zāde Fu'ād, *Salur*, în *Encyclopédie de l'Islām*, IV, Leyde–Paris, 1934, p. 123–124, și mai ales Paul Pelliot, *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or. Suivies de quelques noms turcs d'hommes et de peuples finissant en „ar"*, Paris, 1949 (1950), p. 198–202 (cap. *Salar*). Vezi și studiile citate în notele următoare.

[2] [G. N. Potanin], *Tangutsko-tibetskaja okraina Kitaja i Central'naja Mongolija. Putešestvie G. N. Potanina, 1884–1886*, 2 vol., S. Petersburg, 1893; F. Pojarkov — V. Ladygin, *Salary* (*Ėtnografičeskij očerk*), în „Ėtnografičeskoe Obozrenie", XV, 1893, nr. 1, p. 1–43; William Woodwille Rockhill, *Diary of a Journey through Mongolia and Tibet in 1891 and 1892*, City of Washington, 1894. Pentru contribuțiile publicate de alți savanți vezi P. Pelliot, *op. cit.*, p. 198–199.

[3] Nicholas Poppe, *Remarks on the Salar Language*, în *HJAS*, XVI, 1953, fasc. 3–4, p. 438–477. Aceleași materiale, și mai ales studiul lui N. Poppe, stau la baza studiilor publicate de O. Pritsak și K. Thomsen în *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, Wiesbaden, 1959, respectiv p. 525–563 și 564–568.

[4] S. E. Malov, *Otčet o putešestvii k ujguram i salaram*, în „Izvestija Russkogo Komiteta dlja izučenija Srednej i Vostočnoj Azii", seria II, 1912, nr. 1, p. 94–99 (în special p. 98).

[5] Vezi Ė. R. Tenišev, *Otčet o poezdke k ujguram, salaram i saryg-juguram*, în „Izvestija Akademii Nauk SSSR", Otdelenie literatury i jazyka, t. XX, 1961, vyp. 2, p. 182–184.

[6] Lin Lian-yun și Han Jian-ye, *Salayu gaikuang* (Schiță a limbii salare), în „Zhongguo Yuwen", 1962, nr. 11, p. 517–528. După informațiile date de Ė. R. Tenišev (*Iz nabljudenij...*, p. 98), Lin Lian-yun și Han Jian-ye au scris în 1958 „primul studiu asupra gramaticii limbii salare". Pentru studiile publicate de Ė. R. Tenišev, vezi mai sus, nota 1.

[7] Suzanne Kakuk, *Textes salars*, în *Acta Orient. Hung.*, XIII, 1961, p. 95–117; *Un vocabulaire salar*, ibid., XIV, 1962, fasc. 2, p. 173–196; *Sur la phonétique de la langue salare*, ibid., XV, 1963, p. 161–172.

consens unanim. Clasificările care s-au propus pînă acum pentru limba salară [8] (și care — trebuie subliniat — sînt bazate, aproape toate, pe datele lingvistice, nu totdeauna exacte, ale lui Potanin, Pojarkov—Ladygin și Rockhill) pot fi împărțite în următoarele patru grupe:

I. După F. Korš [9] și N. A. Samojlovič [10], salara ar face parte din grupul limbilor turcice de nord (= NE — *n.n.*), alături (după Korš) de limba inscripțiilor orhonice, de uigură, chipceacă, ceagatai, caragasă și hacasă (coibală și sagai), sau (după Samojlovič) alături de limba inscripțiilor orhono-ieniseice, de uigură, caragasă și urianhai (sau tuvină). Or, faptele invocate de Korš sînt insuficiente pentru a sprijini clasificarea pe care el o propune, două dintre ele (*taγ* și *qalγan*) regăsindu-se în multe alte limbi, iar al treilea (forma de „prezent" *kelürmen*) neexistînd în limba salară. În ceea ce privește clasificarea lui Samojlovič, N. Poppe a remarcat pe bună dreptate că forma *adaχ*, atestată de Potanin în sintagma *yalaŋ adaχ* 'desculț', este singurul exemplu cu -*d*- <**d*, pe cînd pentru 'picior' Potanin dă, el însuși, forma *ayaχ*; de unde rezultă că salara este o limbă *y*, nu o limbă *d*, cum afirmase Samojlovič, forma *adaχ* fiind împrumutată din una dintre limbile turcice care mai păstrează încă vechiul -*d*- [11].

II. Cea mai mare parte a specialiștilor consideră salara ca făcînd parte din grupul de sud-est sau ceagatai, alături de uzbecă și de uigura modernă. Deja F. Grenard sublinia cu insistență, la sfîrșitul secolului trecut, asemănările dintre salară și dialectele din Turchestanul Chinez [12]. Dar primul savant care a demonstrat în mod sistematic înrudirea dintre salară și dialectele uigure moderne este N. Poppe, care, la sfîrșitul studiului său asupra limbii salare, publicat în 1953 [13], ajungea la concluzia următoare [14] : salara nu este o limbă independentă, ci un dialect al uigurei moderne („East Turki"), cu care are în comun mai multe trăsături carac-

---

[8] Cf. Reşid Rahmeti Arat, *Türk Şivelerinin Tasnifi*, în „Türkiyat Mecmuasi," X, 1953, p. 59—138, și A. Dilâçar, *Türk Diline Genel bir Bakış*, Ankara, 1964, p. 40—68 (cu bibliografia problemei).

[9] F. Korš, *Klassifikacija tureckix plemen po jazykam*, în „Ètnografičeskoe Obozrenie", XXII, 1910, kn. LXXXIV—LXXXV, p. 114—127 (în special p. 123 și 127).

[10] A. N. Samojlovič, *Nekotorye dopolnenija k klassifikacii tureckix jazykov*, în „Izvestija Instituta živyx vostočnyx jazykov", Petrograd, 1922, p. 1—15. Cf. și *K voprosu o klassifikacii tureckix jazykov*, în „Bjulleten Org. komissii po sozyvu I vsesojuznogo tjurkologičeskogo s'ezda", II, Baku, 1926 (studiu care nu ne-a fost accesibil), și *Les langues turques*, în *Encyclopédie de l'Islām*, IV, Leyde—Paris, 1934, p. 957 (unde Samojlovič nu se mai ocupă de salară).

[11] N. Poppe, *Remarks on the Salar Language*, p. 459. Adăugăm că, în afară de Potanin, celelalte surse pe care le cunoaștem pentru limba salară atestă și ele, pentru 'picior', exclusiv forme cu -*y*- : *ayaγ* (Pojarkov—Ladygin, p. 33; Grenard, p. 459), *ayaχ* ~ *ayγáχ* (Kakuk, *Un vocabulaire salar*, p. 176), *ayeχ* (Tenišev, *Salarskij jazyk*, p. 15). În ceea ce privește forma *adaχ*, aceasta ar putea fi împrumutată (sau, poate, moștenită — vezi mai jos) din ceagatai, unde *adaq* era încă întrebuințat, alături de *ayaq* (vezi C. Brockelmann, *Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens*, Leiden, 1954, p. 29—30, și János Eckmann, *Das Tschagataische*, în *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, p. 147). Pentru alte fapte asemănătoare, care se întîlnesc în alte limbi turcice, vezi N. Poppe, *Altaisch und Urtürkisch*, în *UJb*, VI, 1926, p. 95.

[12] J.-L. Dutreuil de Rhins, *Mission scientifique dans la Haute Asie. 1890—1895*. Deuxième partie. *Le Turkestan et le Tibet*. Etude ethnographique et sociologique par F. Grenard, Paris, 1898, p. 458—464.

[13] Vezi mai sus, nota 3.

[14] *Op. cit.*, p. 477.

teristice importante (*ayaq* și *taγ* ; *y-*, nu *ǧ-* [15] ; *š*, nu *s* ca în cazahă ; căderea frecventă a lui *r* la sfîrșit de silabă), dar de care se și deosebește prin unele particularități proprii ei [16]. De fapt, aceste deosebiri nu sînt decît aparente : prima dintre ele (participiul în *-miš*) se elimină de la sine de vreme ce acest participiu se regăsește în mai multe dialecte uigure [17] ; celelalte două particularități care, după N. Poppe, ar fi necunoscute uigurei moderne sînt, totuși, atestate în această limbă : *-č*>*-š* — în toate dialectele (precum și în uigura-galbenă) [18], și *t* (urmat de *i*, *ï*, *ü*) >*č* — în dialectele din Khotan, Turfan, Kašγar și Guma [19]. Aceste observații sînt, după părerea noastră, de natură să sprijine teoria lui N. Poppe despre înrudirea dintre salară și uigura modernă.

Într-o lucrare recentă [20], N. Poppe nu mai consideră salara ca un dialect al limbii uigure moderne, ci, pe drept cuvînt, ca fiind o limbă independentă, făcînd parte, împreună cu uigura modernă și cu uzbeca, din grupul ceagatai.

La fel ca și primul studiu al lui N. Poppe, și probabil sub influența lui, studiile publicate în vol. I al lucrării *Philologiae Turcicae Fundamenta* de către K. H. Menges [21], O. Pritsak [22] și K. Thomsen [23] consideră salara, într-un mod mai mult sau mai puțin nuanțat, ca un dialect al uigurei moderne (foarte apropiat de celelalte dialecte ale acesteia, după K.H. Menges ; un dialect izolat al uigurei, după O. Pritsak ; un dialect foarte apropiat de acela al uigurilor-galbeni, după K. Thomsen). În plus, ultimii doi savanți relevă numeroase fapte comune salarei și uigurei moderne.

Poziția adoptată de Annemarie von Gabain în ceea ce privește raportul dintre salară și uigura modernă (și, în general, dintre salară și celelalte limbi turcice) este destul de neclară [24].

III. Al treilea grup de clasificări cuprinde încercările oscilante ale lui P. Pelliot, G. J. Ramstedt, M. Räsänen și N. A. Baskakov, dintre care acelea ale ultimilor doi savanți înclină spre alăturarea salarei la uigura modernă.

În încercarea sa de a lămuri originea salarilor, P. Pelliot [25] pune la îndoială apropierile pe care F. Grenard le face între salară și uigura modernă, invocînd argumentele următoare : unele fapte lingvistice salare (dintre care autorul citează, ca exemplu, căderea lui *-γ*) sînt de tip turc-

---

[15] *Op. cit.*, p. 455—456 și 457, nota 191, autorul relevă cîteva cazuri izolate de *y-*>*ǧ-*, care ar fi împrumutate din cazahă. Remarcăm totuși că în salară *y-* trece adesea chiar la *ź-* (Ê. R. Tenišev, *Salarskij jazyk*, p. 15), ceea ce nu contrazice afirmația lui N. Poppe, ci, dimpotrivă, o completează, prin faptul că *ǧ-* și *ź-* <*y-* se regăsesc în diverse dialecte uigure și (ultimul) chiar în uigura literară (vezi *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, p. 541, 543, 566).

[16] *Op. cit.*, p. 477.

[17] Vezi *loc. cit.*

[18] *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, p. 543 și 565—566. Pentru existența aceluiași fenomen în limba ceagatai, vezi N. Poppe, *op. cit.*, p. 462.

[19] *Op. cit.*, p. 543.

[20] Nicholas Poppe, *Introduction to Altaic Linguistics*, Wiesbaden, 1965, p. 47 și 49.

[21] Karl Heinrich Menges, *Classification of the Turkic Languages*, p. 6.

[22] Omeljan Pritsak, *Das Neuuigurische*, p. 525—563.

[23] Kaare Thomsen, *Die Sprache der Gelben Uiguren und das Salarische*, p. 564—568.

[24] Annemarie von Gabain, *Charakteristik der Türksprachen*, în *Handbuch der Orientalistik*. Erste Abteilung. Fünfter Band : *Altaistik*. Erster Abschnitt : *Turkologie*. Leiden—Köln, 1963, p. 4 (salara și uigura-galbenă sînt menționate alături de uigura modernă, aceasta fiind pusă în legătură cu grupul de limbi de NE).

[25] P. Pelliot, *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or*, p. 199, nota.

men, pe cînd altele (ca *sapčaq* 'găleată', care nu mai e cunoscut decît în sagai, și *yul* 'izvor', care nu este atestat decît în coibală și cacină) ar duce spre Altai; în fine, alte cuvinte salare au aspect chirghiz. Dar autorul nu trage de aici nici o concluzie. Or, după părerea noastră, nici unul dintre aceste argumente nu este absolut convingător: cuvinte ca cele citate de Pelliot pot foarte bine să fie împrumutate și, prin urmare, nu pot demonstra etnogeneza salarilor și apartenența limbii lor la un grup de limbi sau altul [26]. În ceea ce privește căderea lui *-γ/-*g* (care este, într-adevăr, aproape generală în salară, conservarea acestor consoane — uneori sub forma evoluată -χ<-*q*/-*k* — limitîndu-se la cîteva forme împrumutate din alte limbi din grupul SE), acest fenomen de tip turcmen (oguz) constituie una dintre caracteristicile salarei față de celelalte limbi din grupul ceagatai; conform criteriilor curente de clasificare, această trăsătură fonetică situează salara printre limbile *ï* [27]. Poate acest fapt să constituie un argument decisiv contra clasificării salarei în grupul ceagatai? După părerea noastră, nu, după cum vom încerca să demonstrăm ceva mai departe.

În clasificarea lui G. J. Ramstedt și M. Räsänen [28] salara este inclusă, exclusiv după criteriul geografic, în rîndul limbilor din grupul SE, cu menționarea clasificării făcute de Samojlovič [29].

Poziția lui N. A. Baskakov în problema de care ne ocupăm nu este nici ea prea clară. Într-un studiu publicat în 1952, N. A. Baskakov consideră salara ca un dialect al limbii uigure moderne, aceasta fiind clasificată — împreună cu uzbeca (în afară de dialectele sale chipceace) și, dintre limbile vechi, turca hvarezmiană, ramificația orientală a limbii Hoardei de Aur și ceagatai („starouzbekskij") — în subgrupul carluco-hvarezmian al grupului carluc [30]. Într-o nouă variantă a acestui studiu, publicată în același an [31], autorul menține clasificarea pe care o propusese anterior pentru salară, introducînd însă o rezervă: dacă se ține seamă de forma *adaχ*, atestată de Potanin, salara ar putea să se includă în subgrupul „ujguro-tukjujskij" al grupului uiguro-oguz [32] (care corespunde exact subgrupului *adaq* al lui Samojlovič).

Oscilația între cele două grupuri de limbi menționate se menține și se accentuează în lucrarea binecunoscută a lui N. A. Baskakov, *Tjurk-*

---

[26] Interesantul studiu al lui Denis Sinor, *Yul* (în „Studia Orientalia", XXVIII, 1964), nu ne sugerează nici o explicație pentru prezența în limba salară a cuvîntului *yul*.

[27] N. Poppe, *Remarks on the Salar Language*, p. 453—454.

[28] Nu cunoaștem încercările de clasificare publicate de Ramstedt în 1917 și 1938 decît din varianta emendată de Martti Räsänen, *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, Helsinki, 1949, p. 26—28. Nu știm, deci, cu certitudine care este contribuția fiecăruia dintre cei doi savanți la această clasificare. În *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft*. I. *Lautlehre*, Helsinki, 1957, Ramstedt nu pune problema clasificării limbii salare („von den Salar... wissen wir sehr wenig". p. 22).

[29] *Op. cit.*, p. 27: „Geographisch ziemlich nahe kommen auch salar und saryγ-ujγur, aber Samojlovitš zählt sie zur Gruppe C, die ersten zur Untergruppe *d*, die letzteren zur *z*". În studiul său ulterior asupra clasificării limbilor turcice (*Contributions au classement des langues turques*, în RO, XVII, 1951—1952, p. 92—104), M. Räsänen nu se mai ocupă de loc de limba salară.

[30] N. A. Baskakov, *K voprosu o klassifikacii tjurkskix jazykov*, în „Izvestija Akademii Nauk SSSR", Otdelenie literatury i jazyka, t. XI, 1952, vyp. 2, p. 130 și 134.

[31] N. A. Baskakov, *Klassifikacija tjurkskix jazykov v svjazi s istoričeskoj periodizaciej ix razvitija i formirovanija*, în „Trudy Instituta jazykoznanija", I, 1952, p. 47 și 57.

[32] *Op. cit.*, p. 48.

skie jazyki. În capitolul consacrat limbii uigure moderne, autorul citează ca al patrulea grup de dialecte uigure acela format de salară și uigura-galbenă, adăugînd că acestea se deosebesc în mod tranșant de celelalte dialecte și graiuri uigure, astfel că ele aparțin, în fond, unui alt grup de limbi, anume grupului uiguro-oguz [33]. Cele două dialecte ar avea în comun următoarele particularități (se subînțelege : uiguro-oguze) : a) absența consoanelor inițiale sonore (*pas* 'cap') ; b) *š* >*s* (*tas* 'piatră') ; c) *č* >*š* (*aš-* 'a deschide') ; d) *-y-* (de fapt **d* — *n.n.*) *-z-* (*azaq* 'picior') ; e) *y* >*ǧ* (*ǧïl* 'an') [34]. Trebuie remarcat, mai întîi, că autorul atribuie salarei [35] unele particularități (*š* >*s* și formele de tipul *azaq*) pe care acestea nu le cunoaște de loc. Se înțelege, deci, că aceste două fapte nu mai pot constitui argumente contra apartenenței salarei la grupul ceagatai, — și nu numai aceste fapte : tratamentele *š* al lui *č* și *ǧ* al lui *y* se regăsesc, după cum am arătat mai sus, în aproape toate dialectele uigurei moderne. Cît despre asurzirea consoanelor inițiale sonore, aceasta este, foarte probabil, un fenomen datorat unor cauze diferite pentru fiecare din limbile în care el are loc ; în cazul limbii salare (și uigure-galbene) avem, foarte probabil, a face cu o influență a sistemului fonologic al limbii chineze [36].

O atitudine asemănătoare (și chiar mai puțin clară) este exprimată de N. A. Baskakov cîțiva ani mai tîrziu [37], cînd contestă justețea clasificării, promovate de redacția lucrării *Philologiae Turcicae Fundamenta*, a salarei (și a uigurei-galbene) în același grup cu uzbeca și cu uigura modernă, fără să propună în mod expres o altă clasificare. Totuși, într-un studiu publicat recent [38], N. A. Baskakov revine în mod sensibil la poziția sa inițială : salara constituie, împreună cu uigura-galbenă și cu dialectul din Lobnor, un grup dialectal aparte al uigurei moderne, prezentîndu-se ca un rudiment al vechii oguze (după cum uigura-galbenă este un rudiment al vechii uigure, iar dialectul din Lobnor — un rudiment al vechii chirghize), pe cînd toate celelalte dialecte uigure s-au dezvoltat din carlucă și sub puternica influență a vechilor limbi iraniene, mai ales a limbii sogdiene. « Vechi oguz » (,,drevneoguzskij'') echivalează cu termenul « uiguro-oguz » (,,ujguro-oguzskij'') pe care N. A. Baskakov îl folosise în studiile sale anterioare (vezi mai sus). Or, argumentele pe care le-am invocat pînă acum ni se par suficiente pentru ca ideea înrudirii dintre salară și limbile turcice din grupul NE să fie definitiv abandonată.

---

[33] N. A. Baskakov, *Tjurkskie jazyki*, Moscova, 1959, p. 183.

[34] *Loc. cit.* Cf. și K. Thomsen, *Die Sprache der Gelben Uiguren und das Salarische*, p. 565—566, unde de asemenea se relevă ca particularități comune salarei și uigurei-galbene, pe de o parte, și hacasei, pe de alta, trecerea lui *b-* la *p-* și a lui *č* (în afară de poziția inițială și intervocalică) la *š*.

[35] Prin confuzie, fără îndoială, căci la p. 185 el separă salara de uigura-galbenă, clasificînd primul dintre aceste idiome în subgrupul ,,uiguro-tukjujskij'' (vezi mai sus), iar pe cel de-al doilea, în subgrupul hacas.

[36] Vezi Ê. R. Tenišev, *Salarskij jazyk*, p. 14—15.

[37] N. A. Baskakov, *K kritike novyx klassifikacij tjurkskix jazykov*, în ,,Voprosy jazykoznanija'', 1963, nr. 2, p. 77.

[38] N. A. Baskakov, *Tjurkskie jazyki* (*Obščie svedenija i tipologičeskaja xarakteristika*), introducere la culegerea colectivă de studii *Jazyki narodov SSSR*. Tom II. *Tjurkskie jazyki*, Moscova, 1966, p. 10—11 și 16. Menționăm că în studiul consacrat, în aceeași culegere, limbii uigure moderne (A. T. Kajdarov, *Ujgurskij* (*novoujgurskij*) *jazyk*, p. 363 și urm.), salara (ca și uigura-galbenă) este considerată ca o limbă independentă, nu ca un dialect al uigurei.

IV. O nouă teorie asupra clasificării limbii salare, emisă în 1927 de către S. E. Malov, este susținută și dezvoltată în prezent de Ê. R. Tenišev.

Pornind de la sistemul de clasificare al lui Samojlovič, S. E. Malov [39] include salara în grupul *taγlï*, sau chipceaco-turcmen, al acestui sistem, care este reprezentat la Samojlovič numai de graiurile vorbite de uzbecii și sarții din Khwarezm (Khiva). Trăsăturile care leagă salara de acest grup sînt, după Malov, următoarele: *toqus*, *ayaχ*, *bol-*, *taγ*, *sarï* și *kälgän*[40].

Ê. R. Tenišev, discipol al lui Malov și, în prezent, cel mai bun cunoscător european al problemelor limbii salare, a pus și el, în toate studiile sale consacrate acestei limbi[41], problema clasificării ei. El relevă de la început caracterul de limbă *y* al salarei și, în același timp, întrebuințarea paralelă a două serii de afixe, de tip „meridional" și „septentrional", pentru dativul numelor (*-a/-e* și *-γa/-ge*) și pentru trecut (*-mïš* și *-γan*), pentru a conchide că salara este o limbă particulară din grupul oguz, care păstrează unele urme ale puternicei influențe a limbilor chipceace, pe de o parte, și a limbilor chineză și tibetană, pe de altă parte[42]. Ceva mai tîrziu, Ê. R. Tenišev precizează că salara, nefiind identică cu nici una dintre limbile din grupul SV, ocupă un loc special în familia limbilor turcice, anume acela stabilit de Malov[43]; ea nu poate fi nicidecum considerată ca un dialect al uigurei din Sin-kiang, nici apropiată de uigura-galbenă, toate aceste idiome fiind limbi independente[44].

Aceste idei sînt reluate și amplu dezvoltate de Ê. R. Tenišev în lucrarea sa consacrată descrierii limbii salare[45]. După ce semnalează, în mai multe locuri de-a lungul acestei lucrări, o serie de corespondențe fonetice, morfologice și lexicale între salară, pe de o parte, și limbile oguze (sau de SV) și chipceace, pe de altă parte, autorul trage concluziile următoare: salara era la origine o limbă din ramura oguză; această limbă de tip oguz a fost puternic chipceachizată în secolele al XIII-lea și al XIV-lea; în sfîrșit, după stabilirea salarilor în regiunile pe care le locuiesc pînă azi, limba lor a fost și continuă să fie puternic influențată de limba chineză și, într-o măsură mai mică (în special în lexic), de limba tibetană. În prezent salara este o limbă independentă, constituită din diverse straturi, turcice și neturcice, ceea ce îi conferă o originalitate particulară față de celelalte limbi turcice. Această limbă se clasifică, așa cum spusese Malov, în grupul chipceaco-turcmen sau mediu al sistemului lui Samojlovič, alături de uzbeca khiviană; dar, spre deosebire de Malov,

---

39 S. E. Malov, *Izučenie živyx tureckix narečij Zapadnogo Kitaja*, în „Vostočnye zapiski", I, 1927, p. 171.

40 Amintim, în treacăt, și sistemul general de clasificare a limbilor turcice al lui S. E. Malov (*Drevnie i novye tjurkskie jazyki*, în „Izvestija Akademii Nauk SSSR", Otd. literatury i jazyka, t. XI, 1952, vyp. 2, p. 135—143), unde salara este așezată cînd printre limbile noi („novye jazyki", după tratamentul lui **d*; p. 140), cînd printre limbile vechi (după tratamentul lui *-γ/-g* în cuvinte ca *taγ*; p. 140—141), pentru a se conchide că salara este o limbă nouă (p. 142; vezi și *Pamjatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti*, Moscova—Leningrad, 1951, p. 7).

41 Vezi, mai sus, notele 1 și 5.

42 Ê. R. Tenišev, *Otčet o poezdke k ujguram, salaram i saryg-juguram*, p. 182—183.

43 Idem, *Iz nabljudenij nad salarskim jazykom*, p. 98; *Sur le folklore et la langue des Salars*, p. 272; *Salarskie teksty*, p. 5.

44 Idem, în „Voprosy jazykoznanija", 1962, nr. 1, p. 115 (recenzie asupra studiilor lui O. Pritsak și K. Thomsen citate mai sus, notele 22 și 23).

45 Idem, *Salarskij jazyk*, Moscova, 1963.

Ê. R. Tenišev distinge în acest grup două subgrupe : unul oguzo-chipceac (reprezentat de salară), celălalt chipceaco-oguz (reprezentat de uzbeca khiviană) [46].

Înainte de a trece la examinarea argumentelor care stau la baza tezei lui Ê. R. Tenišev, trebuie să remarcăm că grupul lingvistic chipceaco-turcmen stabilit de Samojlovič a fost abandonat, pe drept cuvînt, de toate clasificările ulterioare, unicul lui reprezentant, uzbeca khiviană, fiind trecut printre celelalte dialecte ale limbii uzbece şi inclus, împreună cu acestea, în grupul SE (ceagatai) [47]. Urmează că salara trebuie să fie clasificată în acelaşi grup de limbi. Şi într-adevăr, este cazul să fie reactualizat grupul lingvistic chipceaco-oguz (sau -turcmen) al lui Samojlovič, care să fie altceva decît grupul ceagatai, de vreme ce se ştie foarte bine cît de important a fost rolul elementelor oguz şi chipceac în determinarea structurii limbii ceagatai?

Pentru a răspunde la această întrebare, reamintim ceea ce am spus la începutul acestei expuneri cu privire la căile de migraţiune a salarilor în drum spre China occidentală ; rezultă de aici că, înainte de a se stabili în noua lor patrie, salarii trăiseră timp îndelungat în zona lingvistică a turcei hvarezmiene (în ultima sa fază) şi a continuatoarei sale, limba ceagatai. Raportarea la aceste limbi este, deci, necesară cînd se studiază istoria limbii salare în ansamblul ei sau sub aspectele sale particulare [48]. Or, nu există aproape nici un fapt, printre acelea pe care Ê. R. Tenišev le invocă în sprijinul tezei sale, care să nu se regăsească în ceagatai (şi deja chiar în turca hvarezmiană), pe de o parte, şi în limbile moderne din grupul ceagatai, pe de altă parte. Vom începe prin examinarea faptelor oguze şi chipceace întrebuinţate paralel în limba salară [49] :

---

[46] *Op. cit.*, p. 46—47 ; cf. şi p. 9.

[47] Vezi, de exemplu, L. Ligeti, *Török nyelvek* (citat după A. Dilâçar, *Türk Diline Genel bir Bakiş*, Ankara, 1964, p. 48) ; Martti Räsänen, *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, Helsinki, 1949, p. 27, şi RO, XVII, 1951—1952, p. 93 ; A. K. Borovkov, *Voprosy klassifikacija uzbekskix govorov*, în „Izvestija AN UzSSR", 1953, nr. 5 (citat după N. A. Baskakov, *Tjurkskie jazyki*, p. 180) ; Stefan Wurm, în *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, p. 489 ; V. V. Rešetov, în *Jazyki narodov SSSR*. II. *Tjurkskie jazyki*, Moscova, 1966, p. 360.

[48] De altfel şi Ê. R. Tenišev ia în considerare această epocă atunci cînd face periodizarea limbii salare (*op. cit.*, p. 9).

[49] Pentru referinţele bibliografice citate în paginile care urmează folosim următoarele abrevieri :

Brockelmann = C. Brockelmann, *Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens*, Leiden, 1954.

P. de Courteille = Pavet de Courteille, *Dictionnaire turk-oriental*, Paris, 1870.

Issledovanija, II = *Issledovanija po sravnitel'noj grammatike tjurkskix jazykov*. II. *Morfologija*, Moscova, 1956.

Jarring = Gunnar Jarring, *Studien zu einer osttürkischen Lautlehre*, Lund—Leipzig, 1933.

Kononov = A. N. Kononov, *Grammatika sovremennogo uzbekskogo literaturnogo jazyka*, Moscova—Leningrad, 1960.

Nadžip = Ê. N. Nadžip, *Sovremennyj ujgurskij jazyk*, Moscova, 1960.

Phil. Turc. Fund. = *Philologiae Turcicae Fundamenta*, vol. I, Wiesbaden, 1959.

Poppe : vezi mai sus, nota 3.

Radlov = V. V. Radlov, *Opyt slovarja tjurkskix narečij.* — *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, 4 vol., S. Petersburg, 1893—1911.

Räsänen, I—II = Martti Räsänen, *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, Helsinki, 1949 ; *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen*, Helsinki, 1957.

Ščerbak = A. M. Ščerbak, *Grammatika starouzbekskogo jazyka*, Moscova—Leningrad, 1962.

Tenišev, *Otčet*, *Sal. jazyk*, *Sal. teksty*, *Sur le folklore* : vezi mai sus, nota 1.

Tjurk. jaz. = *Jazyki narodov SSSR*. Tom II. *Tjurkskie jazyki*, Moscova, 1966.

1. Dativul se formează cu ajutorul sufixului oguz *-a*/*-e* (după bazele terminate în consoană, în afară de γ, *g*, χ şi *h*) şi al sufixului chipceac (după bazele terminate în vocală) ~ *-qa*/*-ke* (după bazele terminate în *-γa*/*-ge*-γ,*-g*,-χ şi-*h*)[50] : primul dintre aceste sufixe se regăseşte în turca hvarezmiană şi în ceagatai[51], precum şi în unele dialecte uzbece[52], iar cel de-al doilea — în cea mai mare parte a limbilor turcice, inclusiv în turca hvarezmiană şi în ceagatai[53], în uigura modernă (cu toate dialectele ei) şi în uzbecă[54].

2. Forma negativă a aoristului se construieşte cu ajutorul sufixului *-mas*/*-mes*, cu varianta (la pers. 2 şi 3, iar în dialectul din Mynta la toate persoanele) *-mar*/*-mer* : terminaţia *-s* este o particularitate chipceacă, iar *-r*, o particularitate turcmenă[55]. Or, *-s* din acest sufix se întîlneşte şi în multe alte limbi non-chipceace, inclusiv în turca hvarezmiană şi în ceagatai[56], în uigura modernă şi în uzbecă[57] ; cît despre *-r*, acesta este, probabil, un fapt de analogie, independent de cel din turcmenă, care se regăseşte — fără îndoială, independent de turcmenă — în găgăuză[58].

3. Un exemplu de interferenţă oguzo-chipceacă l-ar constitui întrebuinţarea paralelă a participiilor în *-miš* (avînd funcţia, identică cu aceea a participiului în *-ʒi*, de a forma trecutul determinat) şi în *-γan*/*-gen* ~ *-qan*/*-ken* (care formează trecutul rezultativ)[59]. Or, coexistenţa celor două sufixe (indiferent de valorile lor) se întîlneşte şi în turca hvarezmiană, ceagatai, uigura modernă şi uzbecă[60].

4. Optativul-subjonctiv se formează prin trei procedee :

a) cu ajutorul sufixului *-a* ~ *-al* ~ *-ale*, care trebuie apropiat de turcm. *-alï*/*-eli*, az. şi tc. din Turcia *-a*/*-e* ;

b) cu ajutorul sufixului *-γï*/*-gi* ~ *-qï*/*-ki*, care s-ar fi dezvoltat din formele chipceace *-γay*/*-gey* ~ *-qay*/*-key* ;

c) cu ajutorul sufixului *-γu*/*-gü* ~ *-qu*/*-kü* + -ŋ sau *-sï*/*-si* + verbul *kel-* 'a veni', pentru a exprima o intenţie, o înclinare, o necesitate ; şi acest procedeu ar fi împrumutat din limbile chipceace[61].

Pentru a explica aceste procedee ne-am putea, totuşi, adresa foarte bine limbii ceagatai şi descendenţilor ei : primul dintre aceste sufixe poate fi raportat la sufixul de optativ-subjonctiv (şi imperativ-voluntativ) pers. 1 sg. *-ay*/*-äy* (cu diferite variante, dintre care în ceagatai este atestată, rar, şi forma *-a*/*-ä*), pers. 1 pl. *-alï*/*-äli* (cu diferite variante), care există

[50] Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 21, 46 ; cf. *Otčet*, p. 182 ; *Sur le folklore*, p. 267 ; *Sal. teksty*, p. 5.

[51] Brockelmann, p. 154 ; *Phil. Turc. Fund.*, p. 122, 148 ; Ščerbak, p. 106.

[52] Kononov, p. 91 ; *Tjurk. jaz.*, p. 360.

[53] Vezi *loc. cit.* în nota 52.

[54] Räsänen, II, p. 60 ; *Phil. Turc. Fund.*, p. 500, 546, 567 ; Kononov, p. 91.

[55] Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 32—33.

[56] Brockelmann, p. 235—237 ; *Phil. Turc. Fund.*, p. 127, 152, 156 ; Ščerbak, p. 147.

[57] Jarring, p. 71 ; *Phil. Turc. Fund.*, p. 489, 509, 562 ; Nadžip, p. 91 ; Kononov, p. 226, 229.

[58] Vezi L. A. Pokrovskaja, *Grammatika gagauzskogo jazyka. Fonetika i morfologija*, Moscova, 1964, p. 199—200.

[59] Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 33—34, 46 ; cf. *Otčet*, p. 182—183 ; *Sur le folklore*, p. 268 ; *Sal. teksty*, p. 5.

[60] Brockelmann, p. 255—259, 263—266, 299—301 ; Räsänen, II, p. 127—128, 137 ; Ščerbak, p. 147—149 ; *Phil. Turc. Fund.*, p. 126, 133, 152, 157, 507, 516, 553—554, 558—559 ; Jarring, p. 4, 85 ; Kononov, p. 216—220, 276 ; Nadžip, p. 95—96.

[61] Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 37—38 ; cf. *Sur le folklore*, p. 269.

în turca hvarezmiană, ceagatai, uigura modernă și uzbecă [62]; cît despre sufixul *-γay/-gäy* ~ *-qay/-käy*, acesta există și în toate limbile menționate mai sus [63], dar este mult mai probabil ca sal. *-γï/-gi* ~ *-qï/-ki* să se explice din sufixul participiului viitor (adesea cu sens necesitativ) *-γu/-gü* (*/-γï/-gi*) ~ *-qu/-kü* (*/-qï/-ki*), larg întrebuințat în ceagatai și în limbile descendente din aceasta[64]. În orice caz, cel de-al treilea procedeu de formare a optativului-subjonctiv din salară trebuie explicat din procedeul identic existent în limbile din grupul ceagatai [65].

5. Sufixul condiționalului, *-sa/-se*, este identic — zice Ê. R. Tenišev — cu același sufix din limbile oguze și chipceace [66]; fără îndoială, însă în același timp el este identic și cu *-sa/-sä* din turca hvarezmiană, ceagatai, uigura modernă (în uzbecă : *-sä*) [67].

Iată acum observațiile noastre cu privire la particularitățile oguze ale limbii salare :

1. Trecerea lui *a* la *e*, *ä* sub influența lui *y*, *č*, *l* (de exemplu *ayet* 'curte', *čegap* 'aruncînd', *oγlen* 'flăcău'), pentru care se trimite la unele dialecte turcești [68], este, de fapt, un fenomen accidental, atestat în numeroase limbi care fac parte din diferite grupuri lingvistice, inclusiv (sub formele *ä*, *å*) în uigura modernă și uzbecă [69].

2. Consoana *y* reprezintă, la începutul cuvîntului (de exemplu *yel* 'vînt'), reflexul lui **y-*, pe cînd în poziție medială și la sfîrșitul unui radical verbal (de exemplu *ayeχ* 'picior', *qoy-* 'a pune') ea este reflexul lui **d*; în primul caz *y* ar constitui o caracteristică oguză, iar în cel de-al doilea — o marcă a apartenenței limbii salare la grupul occidental de limbi turcice, în ciuda faptului că în prezent ea este vorbită în regiunea orientală a teritoriului lingvistic turcic. Trebuie, totuși, remarcat că *y-* (<**y-*) nu este un fapt caracteristic numai limbilor oguze, căci se întîlnește și în ceagatai, uigura modernă și uzbecă [70]; în ceea ce privește pe *y* <**d*, limbile turcice occidentale nu sînt singurele limbi *y* : dintre aceste limbi fac parte, după toate sistemele de clasificare a limbilor turcice, și limba ceagatai [71], și limbile moderne din grupul ceagatai.

3. Sufixele locativului (*-ta/-te* ~ *-da/-de*) și ablativului (*-tan/-ten* ~ *-dan/-den*) corespund acelora din limbile oguze [72]; dar *da/-dä* ~ *-ta/-tä* există și în multe alte limbi, inclusiv în ceagatai și în toate limbile din grupul ceagatai [73], iar forme cu vocale deschise ale sufixului ablativului se întîlnesc și în uigura modernă și uzbecă [74].

---

62 Brockelmann, p. 228–230; Jarring, p. 70, 85–86; *Phil. Turc. Fund.*, p. 129–130, 154, 513, 556; Ščerbak, p. 156–157, 175, 240.

63 Brockelmann, *loc. cit.*; Ščerbak, *loc. cit.*; Jarring, p. 85; *Phil. Turc. Fund.*, p. 132, 156–157, 517, 553, 558.

64 Vezi, în ultimul loc, *Phil. Turc. Fund.*, p. 126, 132, 134, 152, 155–156, 516–517, 554, 560.

65 Vezi *op. cit.*, p. 126, 152, 516–517, 554, 560.

66 Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 39.

67 *Phil. Turc. Fund.*, p. 130, 155, 514, 557.

68 Tenišev, *Sur le folklore*, p. 263.

69 Räsänen, I, p. 81–82.

70 Poppe, p. 454 și 477.

71 Vezi și Brockelmann, p. 29–30; *Phil. Turc. Fund.*, p. 120, 147.

72 Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 22.

73 *Phil. Turc. Fund.*, p. 122, 148, 500.

74 *Phil. Turc. Fund.*, p. 500, 546, 566.

4. Sufixul diminutival *-mt'uχ* (de exemplu *χïtimt'uχ* 'tărişor'), apropiat de turcm. *-mtïq/-mtik*[75], este atestat şi în ceagatai (*-mtuq/-mtük*)[76].

5. Numeralele cardinale şi ordinale coincid, după Ê. R. Tenišev, cu acelea din limbile oguze[77], deşi ele se pot explica la fel de bine prin limbile din grupul ceagatai[78]; ba, mai mult, unele dintre ele nu se pot explica de loc prin limbile oguze, ca de exemplu *iški* 'doi' (formă care nu se mai găseşte decît în uigura modernă şi în uigura-galbenă)[79], *t'ót* 'patru' (a cărui iniţială aspirată nu se poate explica din formele cu *d-* din limbile aparţinînd grupului SV) etc.

6. Pronumele personale *men* 'eu' şi *sen* 'tu' coincid cu acelea din turcmenă şi azerbaigeană[80], — dar ele pot fi raportate tot atît de bine la limbile din grupul SE[81].

7. Pentru adjectivele pronominale *peli* şi *eli* 'astfel, de asemenea' — pe care Ê. R. Tenišev le compară cu turcm. *beyle*, *öyle* ~ *eyle*, tc. *böyle*, *öyle* şi az. *elä*[82] —, cf. ceag. *büylä* şi *äylä*[83].

8. Sufixul prezentului actual, *-poř*, este explicat din converbul în *-p* + *yor-* (variantă a lui *yürü-* ~ *yörü-*) 'a merge'; el ar fi de origine oguză, întrucît forme analoge se întîlnesc şi în turcă (*-yor*) şi turcmenă (*-yār* ~ *-yăr*)[84]. Există totuşi o deosebire esenţială între aceste forme şi sufixul salar, deosebire care rezidă în bazele diferite la care ele se adaugă; or, în limbile din grupul ceagatai, prezentul actual se formează, întocmai ca în salară, din converbul în *-p* + acelaşi verb auxiliar (ceag. *yürü-*[85], uig. mod. *žür-*[86], uzb. *yür-*[87]).

9. Sufixul aoristului pozitiv, *-er* (<*-ïr/-ir*) ~ *-r*, este comparat de Ê. R. Tenišev cu formele corespunzătoare din turcă şi azerbaigeană[88], deşi toate aceste forme se întrebuinţează şi în multe alte limbi, inclusiv în acelea din grupul SE[89].

10. Forma interogativă a verbului (constituită cu ajutorul particulelor *mo/mu/mi* ~ *o/u/i*) „se formează ca şi în limbile oguze, dar cu un număr mai mare de variante ale afixului interogativ"[90]. Sub această rezervă putem să ne raportăm tot atît de bine la limbile din grupul SE[91].

11. Majoritatea cuvintelor citate ca aparţinînd fondului lexical oguz al limbii salare (şi pentru care sînt semnalate corespondentele turcmene, turceşti şi azerbaigene)[92] sînt atestate şi în ceagatai:

---

75 Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 23.
76 Räsänen, II, p. 106. Cf. Tahsin Banguoğlu, în *TDAY—B*, 1957, p. 17—18 şi 27.
77 Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 24.
78 Pentru inventarul numeralelor turcice vezi Räsänen, II, p. 77 şi urm.; *Issledovanija*, II, p. 177 şi urm.
79 Poppe, p. 463—464; Jarring, p. 124; *Phil. Turc. Fund.*, p. 541—542, 547, 566.
80 Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 25.
81 Vezi Räsänen, II, p. 10—12; *Issledovanija*, II, p. 208—209.
82 Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 27 şi 44.
83 Brockelmann, p. 78.
84 Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 30—31.
85 Brockelmann, p. 326.
86 Nadžip, p. 85; *Tjurk. jaz.*, p. 376; *Phil. Turc. Fund.*, p. 552 (*yür-*).
87 Kononov, p. 212—214; *Phil. Turc. Fund.*, p. 517—518.
88 Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 32.
89 Vezi *Phil. Turc. Fund.*, p. 127, 131, 152, 156, 498, 509, 516, 553, 558.
90 Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 31—32.
91 Vezi Räsänen, II, p. 250.
92 Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 44.

el 'mînă' : ceag. *äl* [93] (~ *älik*)
öle ~ *ölle* 'amiază' : ceag. *öylä* (*üylä*) [94]
saχ 'partea dreaptă' : ceag. *saγ* [95] (~ *oŋ*)
tün 'ieri' : cf. ceag. *tünä* [96] (~ *tünägün*)
yaγïr 'umăr' (pe care Ê. R. Tenišev îl compară cu tc. *yağir* 'greabăn' și 'zgîrietură', 'jupuitură', turcm., az. *yaγïr* 'jupuitură') : ceag. *yaγïr* 'umăr' [97].

(Pentru *eli* și *peli*, vezi mai sus, punctul 7.)

Iată, în sfîrșit, observațiile noastre cu privire la faptele atribuite de Ê. R. Tenišev influenței chipceace, sau cel puțin apropiate de unele fapte similare existente în limbile chipceace :

1. Vocalele *ö* și *ü* ,,amintesc'' de vocalele identice din unele limbi chipceace [98], — dar ele sînt atestate și în uigura modernă și uzbecă [99].

2. Sufixul genitivului *-ni* (~ *-nï*) constituie, după Ê. R. Tenišev, ,,o particularitate proprie limbilor cumîcă și caraceai-balcară, dialectelor namanganez și hvarezmian ale limbii uzbece și dialectului uigur din Lobnor, adică sferei limbilor chipceace și chipceachizate'' [100]. Trebuie, totuși, să remarcăm că dispariția lui *-ŋ* din sufixul genitivului (care duce la coincidența formală a acestui caz cu acuzativul) este atestată, pe de o parte, deja în turca hvarezmiană și în ceagatai [101] și, pe de altă parte, în mai multe dialecte uigure și chiar în limbile literare uzbecă și uigură [102].

3. Sufixul acuzativului *-ni* (~ *-nï*) ,,se îndepărtează de tipul oguz și, în mare, se apropie de tipul chipceac'' [103] ; amintim însă că același sufix, și exclusiv acesta, se întrebuințează în toate limbile de SE (turca hvarezmiană, ceagatai, uigura modernă, uzbecă) [104].

4. Pronumele demonstrativ *tiügu* ~ *tiu* 'acela' este comparat cu tăt., bașc. *tege* [105]. Într-adevăr, acest cuvînt este atestat (sub diferite forme) doar în limbile chipceace și în cîteva dialecte din grupul de NE, dar, după toate aparențele, el este un împrumut mongol [106], care a putut să pătrundă în mod independent în fiecare din aceste idiomuri.

5. După Ê. R. Tenišev, verbele de posibilitate și de imposibilitate se formează după tipul chipceac, cu ajutorul verbului auxiliar *al-* 'a lua' (în salară : *-al*, respectiv *-al* + *-ma*/*-me*) [107] ; or, același procedeu se regăsește — chiar mai bine reprezentat — în toate limbile de SE [108].

---

[93] P. de Courteille, p. 125 ; Radlov, I, 806.
[94] P. de Courteille, p. 88 ; Radlov, I, 1801.
[95] P. de Courteille, p. 336.
[96] Radlov, III, 1549.
[97] P. de Courteille, p. 529.
[98] Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 10.
[99] Jarring, p. 33—35 ; Räsänen, I, p. 94, 96 ; *Phil. Turc. Fund.*, p. 492 ; Kononov, p. 19—20.
[100] Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 20—21.
[101] Brockelmann, p. 153 ; Räsänen, II, p. 25—26, 57 ; Ščerbak, p. 113.
[102] *Phil. Turc. Fund.*, p. 500, 546 ; Kononov, p. 91 ; Nadžip, p. 58.
[103] Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 21—22.
[104] Brockelmann, p. 155 ; Ščerbak, p. 104 ; Räsänen, II, p. 58 ; *Phil. Turc. Fund.*, p. 121, 148, 500, 546.
[105] Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 26.
[106] Vezi Räsänen, II, p. 36.
[107] Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 30, 31, 33, 34 ; cf. *Sur le folklore*, p. 268.
[108] Brockelmann, p. 328—329 ; Räsänen, II, p. 176 ; Jarring, p. 70 ; *Phil. Turc. Fund.*, p. 128, 561 ; Kononov, p. 201 ; Nadžip, p. 86.

6. Printre cuvintele pe care Ê. R. Tenišev le consideră ca fiind împrumutate din limbile chipceace [109] nu există nici unul care să nu se găsească și în ceagatai și în limbile moderne din grupul ceagatai :

nege 'de ce?' : ceag. *nigä*, uzb. *negä* ~ *nimägä*, taranci *nämägä* [110]

öy 'casă' (fapt fonetic — *n.n.*) : ceag. *öy* ~ *üy* [111], uig. mod. *öy* (citat de Tenišev însuși), uzb. *üy*

qačaŋ ~ *qayčaŋ* 'cînd?' : ceag. *qačan* [112], uig. mod. *qačan* (citat de Tenišev însuși), uzb. *qačån* [113]

qata ~ *qayda* 'unde?' : ceag. *qayda* [114], uig. mod. *qayda* (citat de Tenišev însuși)

vol- ~ *bol-* 'a fi', 'a deveni' (fapt fonetic — *n.n.*) : ceag. *bol-*[115], uig. mod. (citat de Tenišev însuși) și uzb. *bol-*.

Scopul analizei pe care am făcut-o în paginile de mai sus nu este de a contesta realitatea coincidențelor care există între salară și limbile oguze și chipceace, ci de a le da o altă interpretare.

După cum am spus deja la începutul acestei expuneri, originea oguză a salarilor este foarte probabilă. Totuși, de aici nu rezultă că limba lor, mai ales limba lor actuală, trebuie să fie în mod necesar alăturată celorlalte limbi din grupul oguz : exemplele de neconcordanță între tipul lingvistic al unui idiom și originea etnică a populației care vorbește acel idiom sînt numeroase și bine cunoscute în lingvistică, chiar în lingvistica turcică. Pe de altă parte, a atribui un caracter mixt unui idiom dintre ai cărui componenți unul, de altfel mediocru reprezentat, se explică printr-un împrumut ulterior (destul de tîrziu) din idiome care aparțin unui grup lingvistic diferit de acela căruia îi aparține celălalt component (cum este cazul, după Ê. R. Tenišev, pentru stratul chipceac al limbii salare), aceasta nu ține, la drept vorbind, de clasificarea genealogică.

De vreme ce structura generală a salarei se deosebește net și de aceea a limbilor oguze, și de aceea a limbilor chipceace (ceea ce, de altfel, recunoaște și Ê. R. Tenišev), și întrucît această structură este, în același timp, foarte apropiată de aceea a limbilor de SE, cuprinzînd numeroase trăsături care nu se regăsesc nici în limbile oguze, nici în cele chipceace (după cum reiese din faptele relevate deja de N. Poppe, O. Pritsak, K. Thomsen și, în prezenta expunere, de noi înșine), rezultă că salara trebuie să fie clasificată în grupul SE sau ceagatai. Toate faptele comune salarei și limbilor din grupurile oguz și chipceac se regăsesc, după cum am arătat, în ceagatai și în limbile care descind din aceasta. Concluzia care se degajă de aici este că salara — idiom foarte probabil oguz la origine, dar transplantat de timpuriu și dezvoltîndu-se timp îndelungat în mediul lingvistic ceagatai — a moștenit faptele amintite din această limbă, care le cunoștea deja ea însăși.

---

[109] Tenišev, *Sal. jazyk*, p. 44—45.
[110] Räsänen, II, p. 42; *Phil. Turc. Fund.*, p. 151, 505.
[111] P. de Courteille, p. 84; Radlov, I, 1171, 1799.
[112] P. de Courteille, p. 394.
[113] *Issledovanija*, II, p. 242.
[114] P. de Courteille, p. 413.
[115] P. de Courteille, p. 177.

În ceea ce privește problema dacă salara este un dialect al uigurei moderne sau o limbă independentă, noi împărtășim (în acord cu ultima opinie a lui N. Poppe) acest din urmă punct de vedere : avînd o structură profund diferită de acelea ale celorlalte idiome din grupul ceagatai și nefiind subordonată nici unuia dintre ele, salara trebuie considerată ca o limbă independentă, bine individualizată față de celelalte limbi înrudite cu ea.

Septembrie, 1967.

Institutul de lingvistică, București,
I. C. Frimu, 22.

În ceea ce privește problema dacă salara este un dialect al uigurei moderne sau o limbă independentă, noi împărtășim (în acord cu ultima opinie a lui N. Poppe) acest din urmă punct de vedere : avînd o structură profund diferită de acelea ale celorlalte idiome din grupul ceagatai și nefiind subordonată nici unuia dintre ele, salara trebuie considerată ca o limbă independentă, bine individualizată față de celelalte limbi înrudite cu ea.

Septembrie, 1967.

Institutul de lingvistică, București,
I. C. Frimu, 22.

CU PRIVIRE LA RAPORTUL DINTRE TETRAEVANGHELUL LUI CORESI ȘI EVANGHELIARUL LUI RADU DE LA MĂNICEȘTI [1]

(Scurt răspuns)

Rîndurile de mai jos au fost determinate de redeschiderea de către I. Gheție a discuției în jurul problemei raporturilor dintre *Tetraevanghelul lui Coresi* și *Evangheliarul lui Radu*, prin articolul intitulat *Din nou despre raportul dintre Tetraevanghelul lui Coresi și Evangheliarul din Londra — chestiuni de metodă*, publicat în paginile acestei reviste (SCL, XVIII, 1967, p. 641—650). Vom preciza în cele ce urmează, foarte succint, numai principalele puncte ale controversei, făcînd abstracție de faptul că Ion Gheție nu a păstrat totdeauna tonul cuvenit examinării științifice a unor opinii [2].

1. În articolul *Asupra raportului între Tetraevanghelul lui Coresi și Evangheliarul lui Radu de la Mănicești*, am susținut că Radu a copiat d i r e c t după *Tetraevanghelul lui Coresi* și pentru aceasta am invocat o serie de fapte. I. Gheție obiectează că operația de dovedire a concordanțelor nu trebuia făcută, întrucît „descinderea *CT* și *EL* dintr-un original comun nu a fost pusă la îndoială de nimeni (p. 644), sau „constatarea că amîndouă textele reprezintă versiuni foarte apropiate, practic identice, ale aceleiași traduceri, fiind deasupra oricărei îndoieli" (p. 642). „Îndoieli" însă au existat [4], și a trebuit să procedez în acest fel pentru a demonstra că cercetarea celor două texte este în măsură să le spulbere. Analiza întreprinsă de noi în *Omagiu lui Alexandru Rosetti* avea însă scopul să răspundă și ipotezelor după care între *CT* și *EL*, pe de o parte, și textul originalului lor, pe de altă parte, s-ar fi interpus 2—3 sau chiar 4 mîini [5] (copiști, un tipograf); în acest scop nu am analizat *orice* asemănări, ci numai

---

[1] Utilizăm pentru Tetraevanghelul lui Coresi sigla *CT* și pentru Evangheliarul lui Radu de la Mănicești sigla *EL*.

[2] De asemenea nu vom insista asupra procedeului lui I. Gheție de a reproduce trunchiat părerile noastre. Astfel, iată cum redă I. Gheție una dintre ideile cuprinse în articolul nostru din *SCL*, XVIII, 1967, 4 : „Cît privește observația că durificarea lui *s*, *z* din graiurile oltenești ar proba existența fenomenului în Muntenia propriu-zisă (p. 449), ea va fi apreciată, credem, de cititori, la justa ei valoare "(p. 645, nota 12) pe care noi, în realitate am exprimat-o astfel : *„Faptul că fenomenul durificării apare la Coresi în atîtea situații și, chiar și rar, în documente oltenești din secolul al XVI-lea ar putea dovedi că pronunțarea dură nu era total necunoscută în aria Muntenia-Oltenia".*

Comentariile, credem, sînt de prisos.

[3] Vezi *Omagiu Rosetti*, 1966, București, p. 177—180.

[4] Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, București, 1904, p. 24.

[5] Vezi notele 2 și 3, *art. cit. Omagiu lui Alexandru Rosetti*, p. 177.

acele concordanţe care nu se pot datora hazardului. Astfel, dacă atît în *CT*, cît şi în *EL* lipsesc aceleaşi versete (şi în *EL* nu apare nici unul în plus sau în minus faţă de *CT*) sau dacă în *EL pre* la acuzativ apare numai acolo unde intervine şi în *CT*, şi niciodată în alt loc, aceasta nu se împacă cu ipoteza că textul a trecut prin trei-patru mîini. S-ar putea oare admite din punct de vedere logic că mai multe persoane au copiat (tipărit) în mod perfect *identic*?

Din cele spuse pînă aici rezultă oportunitatea metodei folosite şi eficacitatea probelor aduse.

2. I. Gheţie porneşte de la premisa că între *CT* şi *EL* legătura nu este directă, ci mediată, prin intermediul copistului necunoscut A. Care sînt faptele pe care se întemeiază I. Gheţie pentru a presupune că Radu nu a copiat direct după Coresi? Cinci particularităţi fonetice socotite nemunteneşti şi un adaos de text; tuturor acestora, în articolul precedent, le-am dat explicaţii pe care le socotim mulţumitoare [6].

Am arătat în *SCL* 1967, 4 (p. 450) că fonetismul *e>i* trebuie eliminat din discuţie, fiind înregistrat în Muntenia în secolul al XVI-lea, dar I. Gheţie ne răspunde că s-a „referit numai la trecerea lui *e* şi *i* în *veni* (*viniia*) şi eventual în *şedea* (*şidea, şizu*). În *viniia* avem a face cu un fonetism nemuntenesc, întrucît în Muntenia *e* din *veni* s-a păstrat nealterat pînă în zilele noastre (vezi *ALR* I, harta 144). Cu această precizare, obiecţia Floricăi Dimitrescu se dovedeşte a fi nefondată" (p. 645, nota 12).

Faptele dovedesc încă altceva! Fonetismul *viniia* este înregistrat astăzi în sudul Munteniei. Iată cîteva exemple: *cîn vinia cîrpălabu* (*Graiul nostru*, texte publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. Sperantia, Bucureşti, 1901, p. 195) — Ialomiţa *sau vineau uamenii* (O. Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, Bucureşti, III, 1966, p. 160) — regiunea Ploieşti, raionul Teleajen. Aşadar, fonetismul în discuţie se găseşte în Muntenia şi a putut să parvină *direct* din limba lui Radu de la Măniceşti [7]. Cu această ocazie am vrea să facem o precizare de ordin metodologic, atrăgînd atenţia asupra unui fapt elementar: referirea la datele dialectale actuale are anumite limite care trebuie cunoscute şi recunoscute în prealabil; descoperirea unui fapt într-o zonă dialectală actuală nu presupune neapărat existenţa acestui fapt şi într-un trecut îndepărtat cu patru secole, cu atît mai mult cu cît datele *ALR* (pe care se bazează exclusiv I. Gheţie), sporadice prin natura anchetei, nu sînt suficiente pentru a atesta fapte din trecut. Pe bună dreptate, Andrei Avram observa că „pentru o epocă mai veche nu e nici pe departe exclus să apară ca discutabile sau să se dovedească nevalabile unele dintre părerile emise cu privire la dacoromâna contemporană, chiar dacă acestea sînt unanim acceptate [8].

---

[6] Pentru clarificarea discuţiei le rezumăm aici (pentru detalii v. SCL, 1967, 4, p. 447—454.

— Fonetismul *a* pentru *ă* apare în mai multe texte coresiene, printre care şi *CT*;

— Fonetismele *e>ă*, *ea>a* apar în *CT*;

— Fonetismul *e>i* apare în Muntenia, atît în limba sec. al XVI-lea cît şi în limba actuală (v. p. 3).

Deşi continuăm să credem că Radu a pus la contribuţie, sporadic, şi o altă versiune a Evangheliei, de o anumită coloratură dialectală, înclinăm să considerăm că *e* pentru *ea* şi *ie* pentru *e* nu sînt străine ariei munteneşti: primul este atestat în numeroase cazuri în Muntenia secolului al XVI-lea (vezi Al. Rosetti, *ML*, p. 171, *ILR* IV—VI, 1966, p. 232) şi în limba actuală vorbită în Muntenia, pentru al doilea, cf. I. Petrovici, *CL*, 1960, 1—2, p. 15).

— „Adaosul" de la p. 100 v/24 se explică prin faptul că orice copist urmăreşte „fraza", indiferent că ea începe pe o pagină şi continuă pe cealaltă, cu atît mai mult cu cît cele două pagini stau faţă în faţă. Dacă admitem această explicaţie, a ne rezema numai pe forma ciudată *ştietь* pentru a dovedi existenţa unui alt copist credem că este prea puţin (p. 649, nota 21).

F a p t e l e ne-au impus aceste interpretări şi concluzii.

[7] Cum rămîne atunci cu afirmaţia categorică a lui I. Gheţie după care „nici una din cele cinci particularităţi nu putea fi întîlnită în a doua jumătate a secolului al XVI-lea în graiurile vorbite în Muntenia sud-vestică" (p. 645)?

[8] *Cu privire la sistemul fonologic al dacoromânei comune*, SCL XV, 1964, p. 363.

3. Ceea ce ni se pare însă mai grav în toată argumentarea şi raţionamentul lui I. Gheţie este modul în care domnia-sa confundă particularităţile de limbă ale textului cu limba vorbită de copist sau de tipograf. Domnia-sa îşi permite să nu ţină seama, în mod deliberat, de anumite fapte de limbă din *TC* sub motivul că „nu putem şti... dacă cutare fapt provine din limba originalului sau a tipografului" (p. 645, nota 12). Acesta nu poate fi un procedeu filologic. Din moment ce fonetismele aşa-zise nemunteneşti din textul coresian (*ѧbracatъ, ţâst, săcure, ucisârâ*) apar şi la Radu, trebuie să le acceptăm ca atare şi să le considerăm ca provenind din Coresi. Este un raţionament coerent, elementar. Mai este cazul, aşa stînd lucrurile, să presupunem că între *CT* şi *EL* s-a interpus un copist nemuntean care „ar fi introdus" aceste fonetisme? Credem că faptele vorbesc de la sine.

Iată de ce, atunci cînd pornim de la premise noi şi hazardăm ipoteze care ţin să fie originale, înainte de-a face afirmaţii definitive avem nevoie de verificarea lor prin proba de foc a faptelor.

Şi, cu aceasta, credem că discuţia poate fi socotită încheiată.

Septembrie, 1967.

Florica Dimitrescu
Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Edgar Quinet, 7

O IPOTEZĂ CARE NU SE CONFIRMĂ: TIPĂRIREA PRIMELOR CĂRŢI ROMÂNEŞTI LA TÎRGOVIŞTE

O serie de cercetări întreprinse în ultimii ani asupra *Tetraevanghelului* slavon din 1546 şi a *Evangheliarului din Petersburg* au stabilit că aceste tipărituri prezintă caractere tipografice identice, deosebite de cele ale cărţilor coresiene, fapt care probează originea lor tipografică comună. Prezenţa în aceste două tipărituri a armelor Sibiului — două săbii încrucişate, cu vîrfurile în jos, avînd o coroană deasupra — a fost interpretată ca o dovadă indiscutabilă a existenţei unei tipografii cu litere chirilice în acest oraş. Acest rezultat a venit să confirme unele mărturii documentare referitoare la imprimarea la Sibiu în anul 1544 a unui *Catehism* românesc, pe care unele cercetări mai vechi îl considerau tipărit la Braşov sau Tîrgovişte [1]. Totodată, noile studii au acordat credit deplin ipotezei lui N. Iorga. privind identificarea lui Filip Moldoveanul, tipograful *Tetraevanghelului* slavon din 1546, cu Filip Maler, prezumtivul tipăritor al *Catehismului*. În linii mari, acestea sînt rezultatele pe care cercetările recente le-au înregistrat privitor la stabilira provenienţei celor două cărţi precoresiene [2].

[1] V. Molin, *Interpretări noi în legătură cu Catehismul de la Sibiu*, în „Mitropolia Ardealului", V, 1960, nr. 1—2, p. 36—54; P. P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba română. Noi contribuţii*, în „Studii şi cercetări de documentare şi bibliologie", 1963, nr. 5, p. 112; idem, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, 1965, p. 121—125.

[2] F. Hervay, *L'impriméríe du maître Philippe de Nagyszeben et les premiers livres en langue roumaine*, în „Magyar Könyvszemle", 1965, nr. 2, p. 119—127; S. Jakó, *A legrégibb román nyomtatvány* (Cea mai veche tipăritură românească), în „Korunk", XXIII, 1964, nr. 11, 1530—1536; idem, *Tipografia de la Sibiu şi locul ei în istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", VII, 1964, p. 97—115; idem, *Editarea cărţilor româneşti la Sibiu în secolul al XVI-lea — Noi rezultate în domeniul cercetărilor cu privire la prima carte tipărită în limba română*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", VIII, 1965, p. 115—126; A. Huttmann-P. Binder, *Prima carte tipărită în limba română*, în „Călăuza bibliotecarului", XVIII, 1965, nr. 2, p. 84—86; L. Demény, *Le premier texte roumain imprimé*, în „Revue roumaine d'histoire", IV, 1965, nr. 3, p. 385—412; idem, *O tipăritură slavo-română precoresiană*, în „Studii", XVIII, 1965, nr. 5, p. 1001—1038; L. Demény şi D. Simonescu, *Un capitol important din vechea cultură românească* (*Tetraevanghelul, Sibiu, 1546*), în „Studii şi cercetări de documentare şi bibliologie", VII, 1965, nr. 1 (Supliment), p. 1—16.

Într-un articol publicat de curînd în „Astra" (1967, nr. 5) [3], P. P. Panaitescu, analizînd ipoteza tipăririi primelor cărţi româneşti la Sibiu, ajunge la concluzii diametral opuse celor înfăţişate de noi mai sus. După d-sa, primele texte româneşti nu au fost tipărite la Sibiu, ci probabil la Tîrgovişte, unde în prima jumătate a secolului al XVI-lea este atestată existenţa unei tipografii cu slove chirilice. Această tipografie „panromânească", cum o califică P. P. Panaitescu, lucra simultan pentru toate ţările române, deci şi pentru Sibiu, tipăriturile amintite constituind, prin urmare, comenzi tipografice ale sibienilor executate în Ţara Românească. În calitatea sa de curier diplomatic, Filip Maler a putut duce şi îngriji comanda *Catehismului* la Tîrgovişte, în atelierul lui Dimitrie Liubavici. Există indicii de natură poligrafică şi de critică de text care întăresc convingerea că şi *Evangheliarul din Petersburg* şi *Tetraevanghelul* slavon au fost tipărite tot aici. Literele acestor două tipărituri sînt turnate după modelul celor ale lui Macarie, pe care Dimitrie Liubavici le-ar fi găsit la Tîrgovişte. Epilogul *Tetraevanghelului* slavon este identic cu cel al cărţilor tipărite în acest oraş. În sfîrşit, caracterul ortodox al acestor cărţi confirmă şi el ipoteza tipăririi lor în Ţara Românească. Opinia lui P. P. Panaitescu constituie reluarea într-un cadru nou — cînd s-au identificat două tipărituri sibiene — a unei mai vechi opinii formulate tot de d-sa şi care nu avea în vedere decît *Catehismul* din 1544 [4]. Reafirmarea vechiului punct de vedere deschide, în prezent, o controversă în problema începuturilor tiparului în limba română, care, depăşind interesul strict pentru precizarea locului de funcţionare a primei tipografii româneşti, angajează discuţia pe făgaşul influenţelor care au generat acţiunea de tipărire în româneşte a primelor cărţi religioase.

Ipoteza lui P. P. Panaitescu — a cărei examinare o vom întreprinde în articolul de faţă — are ca premisă constatarea că nici o carte din cele considerate a fi tipărite la Sibiu nu conţine „indicaţia categorică" că a fost imprimată în acest oraş. După cum au arătat cercetările întreprinse, în exemplarele păstrate din cele două tipărituri amintite nu figurează locul de imprimare al acestora (*Evangheliarul din Petersburg* conţine doar prima evanghelie şi aceasta incompletă ; *Tetraevanghelul* slavon are, pe lîngă cele patru evanghelii, şi un epilog semnat de Filip Moldoveanul, dar fără menţionarea localităţii unde a fost tipărit). Suplinesc însă această lipsă cîteva elemente de natură poligrafică care pledează că tipăriturile în discuţie au ieşit de sub teascurile tiparniţei din Sibiu : a. în vignetele *Tetraevanghelului* slavon din 1546 apare în cîteva rînduri stema Sibiului ; b. forma iniţialei M din ambele tipărituri sugerează stema Sibiului. Aceste elemente poligrafice care pun tipăriturile în legătură directă cu Sibiul nu probează însă, după P. P. Panaitescu, că tipărirea lor s-a efectuat în acest oraş [5]. După d-sa, o asemenea ipoteză este infirmată de mai multe considerente.

În primul rînd, afirmă P. P. Panaitescu, este greu de presupus „ca în acelaşi an să fi început activitatea concomitentă a două tipografii slavo-române (una la Sibiu şi alta la Tîrgovişte — *subl. ns. A. M.*), cu atît mai mult cu cît numărul cărţilor slavo-române ieşite de sub teascurile tipografice în această epocă este foarte redus". Rezerva pe care o manifesta P. P. Panaitescu faţă de posibilitatea debutului concomitent a două tipografii cu slove chirilice nu poate constitui în realitate o obiecţie. Faptul că în anul 1544, în care începe tipărirea *Molitvenicului*

[3] *Primele texte tipărite în româneşte*, în „Astra", II, 1967, nr. 5, p. 9, 19.

[4] P. P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, p. 121—125.

[5] Cu alt prilej însă, discutînd o problemă similară — cea a locului de imprimare a tipăriturilor lui Macarie —, P. P. Panaitescu apela în sprijinul ipotezei sale la un argument identic cu cel pe care în prezent îl refuză ipotezei lui F. Hervay, S. Jakó şi L. Demény : „În privinţa lipsei de indicaţii în epilogurile celor trei cărţi asupra locului unde au fost tipărite, *socotim că stema indică locul*, aşa cum cărţile slave tipărite la Cracovia în 1491 poartă stema acestui oraş şi cărţile tipărite la Cetinie poartă stema familiei Ţernoievici, *stema celor trei cărţi tipărite de Macarie în Ţara Românească este stema acestei ţări, ea indică locul tipăririi*" (P. P. Panaitescu, *Liturghierul lui Macarie, 1508*, Bucureşti, 1963, p. LI). Dat fiind caracterul tranşant şi necondiţionat al concluziei din acest citat (*stema indică locul tipăririi*), refuzul lui P. P. Panaitescu de a admite valabilitatea acestui criteriu de identificare şi pentru cele două evangheliare amintite devine inexplicabil.

lui Moisi [6], *Catehismul* era deja tipărit constituie într-adevăr o coincidență izbitoare, dar în nici un caz aceasta nu poate fi invocată ca un argument că ambele tipărituri provin din același centru tipografic. Cărțile despre care știm că s-au tipărit cu siguranță la Tîrgoviște sînt slavone, și nici o știre documentară sau de altă natură nu relatează în secolul al XVI-lea despre tipărirea în această localitate sau în oricare alta din Țara Românească a vreunei cărți românești. În ce privește numărul cărților apărute în anii 1544—1553 pe teritoriul patriei noastre, nu putem ști dacă cunoștințele noastre actuale reflectă situația numerică reală a acestora [7].

Știrile pe care le deținem despre Filip Maler nu sprijină nici ele, afirmă P. P. Panaitescu, ipoteza prosibiană a primelor cărți românești. Faptul că documentele nu îl atestă pe Filip Maler decît în calitate de „magister", un fel de protonotar, nu și în cea de tipograf, nu exclude, după noi, posibilitatea ca acesta să se fi ocupat după 1540, cu regularitate sau sporadic, și de tipărirea cărților destinate românilor. Cei doi florini pe care Filip Maler îi primește „pro impressione catechismi valachici" — sumă mică, care răsplătea, după P. P. Panaitescu, serviciul pe care protonotarul îl făcuse ducînd și îngrijind comanda acestei cărți la Tîrgoviște — pot tot atît de bine să fi constituit un simplu acont dintr-o sumă mai mare care urma să-i fie plătită ulterior, eventual după desfacerea unei părți din exemplarele tipărite. În plus, se uită un amănunt nu lipsit de importanță : doi florini nu reprezentau o sumă atît de mică, cum se crede de obicei. S. Jakó a arătat că pentru această sumă se putea cumpăra pe atunci în Brașov postav de Nürnberg pentru două rînduri de haine [8]. Convertiți în banii de astăzi, doi florini valorau aproximativ 1000 de lei [9], cu care s-ar fi putut plăti, în definitiv, serviciul tipăririi unei cărțulii care poate n-a depășit niciodată 20—25 de pagini și a cărei tipărire n-a durat, probabil, mai mult de o lună.

Să urmărim în continuare principala obiecție pe care P. P. Panaitescu o aduce ipotezei tipăririi primelor cărți românești la Sibiu : publicarea a „două cărți pur ortodoxe, nu numai în privința indicațiilor rituale pentru folosirea la liturghia ortodoxă dar și mai ales prin folosirea limbii slavone", nu se poate concepe pe seama municipalității protestante din Sibiu. Într-adevăr, cele două elemente pe care le încorporează tetraevanghelele în discuție (indicațiile

---

[6] Tipărit cu matrițele lui Dimitrie Liubavici. Cf. BRV, I, p. 26.

[7] În tot cazul activitatea tipografică a lui Dimitrie Liubavici trebuie să fi fost mai bogată decît cea pe care o cunoaștem în prezent prin intermediul BRV. În primul volum din această publicație, tipograful sîrb figurează doar cu două cărți slavone imprimate la Tîrgoviște : *Molitvenicul* (1545) și *Apostolul* (1547). De curînd însă, L. Demény a descoperit în Muzeul central de istorie din Moscova un *Minei* slavon, tipărit în 1546 și aparținînd, de asemenea, lui Dimitrie Liubavici (L. Demény, *Călătorie de studii în U.R.S.S.*, în „Studii", XIX, 1966, nr. 2, p. 371). În plus, avem indicii că în tipografia acestui meșter s-a imprimat și un evangheliar slavon. BRV, I înregistrează la *Adause și îndreptări*, sub nr. 6, p. 513, un *Evangheliar* slavon anonim, care, conform descrierii pe care i-a lăsat-o P. A. Sîrcu, are pe prima pagină un frontispiciu înconjurat de următoarea inscripție : въ ҃ха ҃ба ҃благовѣрныи бгомь Хранимы и самодръжавныи земли молдовскои іѡ иліашко воевода гпнь Dar o inscripție identică se regăsește în interiorul gravurii-ornament la începutul textului *Apostolului*, tipărit de Dimitrie Liubavici pentru domnitorul Moldovei Iliaș-vodă (BRV, I, p. 515). *Evangheliarul* slavon văzut și descris de P. A. Sîrcu provine, prin urmare, foarte probabil, tot din tiparnița lui Dimitrie Liubavici. Urmărind anii de apariție a celor trei cărți imprimate de Liubavici — 1545, *Molitvenicul* ; 1546, *Mineiul* ; 1547, *Apostolul* — , *Evangheliarul* slavon trebuie să fi fost imprimat în urma acestora, probabil între 1548 și 1551, ultimul an fiind cel în care se încheie domnia lui Iliaș-vodă. Cît de întinsă în timp a fost activitatea tipografică a lui Dimitrie Liubavici și la cîte titluri s-a cifrat ea, ce alte tipărituri s-au imprimat cu același corp de litere pe care îl prezintă *Tetraevanghelul* slavon și *Evangheliarul din Petersburg* sînt întrebări la care nu se poate răspunde în prezent. Semnificativ este însă faptul că, din cele șapte cărți cîte se cunosc din intervalul 1544—1553, două au fost identificate în ultimii doi ani. Este, prin urmare, prematur să ne pronunțăm definitiv asupra numărului de tipărituri din această perioadă.

[8] S. Jakó, *Tipografia de la Sibiu...*, p. 98—99, nota 4.

[9] Gebhard Blücher, *Filigranele brașovene și tipăriturile chirilice din secolul al XVI-lea*, în „Revista bibliotecilor", XX, 1967, nr. 7, p. 422, nota 1.

pentru „citirile" la duminici şi sărbători şi textul în limba slavonă) dovedesc că acestea erau menite să servească în biserica ortodoxă. Dar o cercetare mai atentă a textelor celor două tipărituri arată, fără putinţă de tăgadă, apartenenţa lor la un centru reformat. Astfel, L. Demény şi D. Simonescu au arătat că în predoslovia Evangheliei lui Ioan din *Tetraevanghelul* slavon este omisă fraza despre necesitatea purităţii ortodoxe şi a luptei contra ereziei, frază care figurează în textul *Tetraevanghelului* lui Macarie[10] şi pe care noi am înregistrat-o în toate tetraevanghelele slavone tipărite sau manuscrise din secolul al XVI-lea aflate în Biblioteca Academiei[11]. În plus, atacuri la adresa clerului ortodox transpar în traducerea *Evangheliarului din Petersburg*. Pentru v. sl. фарисеи, în textul românesc întîlnim termenul *duhovnic*, traducere care constituie o aluzie transparentă la adresa preoţilor confesori (cuvîntul *duhovnic* fiind uzual în pravilele canonice din secolul al XVI-lea). Cei vinovaţi de prinderea şi răstignirea lui Iisus, arhiereul şi mai marii preoţilor, în textul slav архиереи, apar în textul românesc sub denumirea de *mitropolit* şi *vlădici*[12], tipărire lesne de înţeles într-un centru reformat, care nu admite nici o ierarhie, nici o autoritate bisericească, dar de neconceput în Ţara Românească, ba mai mult, în cetatea de scaun a domnului şi mitropolitului ortodox.

Dacă în lumina acestor date provenienţa celor două cărţi se lămureşte, o distincţie trebuie totuşi făcută în ce priveşte rolul şi destinaţia lor. *Evangheliarul din Petersburg*, cu textul evanghelic dispus pe zaceale, constituia în intenţia editorilor săi un prim pas pe calea reformării bisericii româneşti din Transilvania : introducerea limbii române ca limbă de cult în locul celei slavone. Pentru acest motiv, textul românesc este însoţit de cel slavon, în scopul justificării versiunii româneşti prin cea slavonă, considerată canonică în ochii ortodocşilor. Se recurgea deci la această versiune bilingvă pentru a se evita repetarea situaţiei pe care o avusese *Catehismul* din 1544, respins de o parte din preoţii români, desigur pe motiv de erezie. Spre deosebire de evangheliarul bilingv, care constituia, în primul rînd, un mijloc de convertire, *Tetraevanghelul* slavon din 1546 trebuie considerat un simplu obiect de negoţ destinat românilor din Moldova, Transilvania sau Ţara Românească, asupra cărora saşii nu-şi puteau exercita acţiunile de prozelitism religios. Întîlnim la Sibiu aceeaşi situaţie pe care o vom regăsi după 1556 la Braşov, alt important centru protestant, de unde s-au difuzat concomitent între români tipărituri româneşti şi slavone. Paralela cu Braşovul, pe care P. P. Panaitescu o neagă, este perfect valabilă[13] şi ne edifică definitiv asupra dublului scop pe care Reforma l-a urmărit prin acţiunile de tipărire a cărţilor pentru români : un prim scop vădit propagandistic şi altul pur economic.

După ce am văzut care sînt obiecţiile pe care P. P. Panaitescu le aduce ipotezei tipăririi la Sibiu a primelor cărţi româneşti şi cît de neîntemeiate apar ele cînd sînt confruntate cu faptele pe care le relevă examinarea tipăriturilor în discuţie, să urmărim în continuare argumentele pentru care acelaşi autor consideră aceste tipărituri imprimate la Tîrgovişte.

Filip Maler, susţine P. P. Panaitescu, era dregător şi curier diplomatic al Sibiului, în care calitate a putut duce şi îngriji comanda *Catehismului* la Tîrgovişte, unde funcţiona tipografia lui Dimitrie Liubavici. Identitatea sa cu Filip Moldoveanul nefiind dovedită, se poate presupune că acesta din urmă lucra în atelierul meşterului sîrb. După cum am mai arătat, Filip Maler e menţionat într-un document în legătură cu tipărirea *Catehismului*; pe de altă parte, în *Tetraevanghelul* slavon, tipăritură prezentînd armele Sibiului, epilogul e semnat de Filip Moldoveanul, iar xilogravurile cuprind monograma Filip M. Pe baza acestor date s-a propus ipo-

---

[10] L. Demény şi D. Simonescu, *op. cit.*, p. 11.

[11] CVR I.II 23, II 24, 11 (microfilm), 16 B (fotocopii); ms. sl. 7, 8, 9, 10, 12, 17, 18, 19, 88, 90, 91, 92, 99, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 192, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 206.

[12] L. Demény, *Primul text românesc imprimat*, în „Revista bibliotecilor", 1966, nr. 6, p. 350.

[13] I. Gheţie, *Coresi şi Reforma în lumina unor interpretări noi*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 2, p. 232, 236–237.

teza identificării celor doi Filip într-o singură persoană, ipoteză susţinută întîia oară de N. Iorga, pe considerentele identităţii de nume, funcţie şi pricepere în creaţia artistică. Desigur că, menţinîndu-se în domeniul ipotezei, această identificare nu este sigură, dar chiar admiţînd că Filip Maler şi Filip Moldoveanul au fost două personaje diferite, nu vedem prin ce se întăreşte opinia tipăririi cărţilor în discuţie la Tîrgovişte. Căci P. P. Panaitescu nu poate furniza nici o probă în favoarea ipotezei sale că Filip Moldoveanul a lucrat în atelierul lui Dimitrie Liubavici. Admiţînd totuşi o asemenea posibilitate, ne întrebăm de ce talentul acestui gravor de mare artă, după cum ni-l recomandă xilogravurile *Tetraevanghelului slavon*, n-a fost fructificat şi în cele trei tipărituri de provenienţă sigur tîrgovişteană? Cît priveşte rolul de supraveghetor pe care Filip Maler l-ar fi îndeplinit în acţiunea de tipărire a *Catehismului* la Tîrgovişte, acesta rămîne o simplă presupunere, nesusţinută de nici unul din faptele pe care le oferă cercetarea problemei.

Altă dovadă pe care P. P. Panaitescu o aduce în sprijinul ipotezei sale o constituie litera *Tetraevanghelului* slavon şi a *Evangheliarului din Petersburg*, care, avînd puncte de identitate cu cea a lui Macarie, s-ar fi aflat la dispoziţia lui Dimitrie Liubavici. După cum se ştie, cărţile aparţinînd tipografiei lui Dimitrie Liubavici (*Molitvenicul*, 1545, şi *Apostolul*, 1547) sînt tipărite cu acelaşi corp de litere pe care nepotul lui Bojidar Vucovici le-a adus din Serbia. Literele cu care sînt tipărite *Tetraevanghelul* slavon şi *Evangheliarul din Petersburg* sînt diferite de cele folosite de Dimitrie Liubavici, în schimb sînt foarte asemănătoare cu cele ale tipăriturilor lui Macarie. P. P. Panaitescu presupune că, la Tîrgovişte, Liubavici, care a venit cu litere proprii, a găsit vechea garnitură de litere a lui Macarie, fapt care ar explica folosirea celor două tipuri distincte de litere în tipăriturile ieşite de sub teascurile tiparniţei meşterului sîrb. Dacă, într-adevăr, lucrurile s-au petrecut aşa, ce l-a determinat pe Dimitrie Liubavici, care poseda o garnitură de litere proprii, să mai toarne încă o garnitură după modelul celei vechi şi uzate a lui Macarie? [14]. În plus, cum se face că numai acele tipărituri care vădesc o legătură directă cu Sibiul (prezenţa armelor Sibiului, iniţiala M sugerînd stema acestui oraş) sînt tipărite cu litere turnate după modelul celor din tipăriturile lui Macarie, în timp ce *Apostolul* şi *Molitvenicul*, cărţi provenind în mod sigur din Tîrgovişte, sînt tipărite cu literele lui Dimitrie Liubavici? Polarizarea acestor tipărituri după caracteristicile tipografice nu este întîmplătoare şi ne indică două surse tipografice distincte. Asemănarea caracterelor tipografice ale *Tetraevanghelului* slavon şi ale *Evangheliarului din Petersburg* cu cele ale tipăriturilor lui Macarie, nu constituie un indiciu care ne îndreaptă, de asemenea, spre Ţara Românească, cum susţine P. P. Panaitescu. Admiţînd că la Sibiu a existat o tiparniţă cu litere chirilice, e uşor de înţeles de ce tipografii de aici şi-au confecţionat literele după cele ale tipăriturilor lui Macarie: acestea erau singurele cunoscute, la începutul deceniului al cincilea (secolul al XVI-lea) în ţările române şi, prin urmare, singurul model de urmat. De altfel, existenţa la Sibiu a unei tipografii cu litere chirilice este confirmată şi de inventarul din 1621 al tipografiei din acest oraş, cu care prilej sînt amintite şi matriţe pentru turnarea „literelor româneşti”[15].

În sprijinul tezelor sale pledează, după acelaşi autor, şi epilogul *Tetraevanghelului* slavon din 1546, care ar constitui „cartea de vizită a tipografiei din Tîrgovişte”, întrucît este identic cu cel al tipăriturilor lui Macarie (*Octoihul*, 1510, şi *Tetraevanghelul*, 1512) şi al *Molitvenicului* lui Liubavici din 1545. După noi însă, reimprimarea într-o tipăritură de provenienţă tîrgovişteană a epilogului tipăriturilor lui Macarie nu probează că oricare altă tipăritură, prezentînd acest epilog, aparţine acestui centru tipografic. Procedînd după un astfel de criteriu, rezultatele la care vom ajunge vor fi mai mult decît discutabile. Facem această afirmaţie avînd în vedere *Evangheliarul* slavon din 1562, care, deşi tipărit la Braşov, reproduce, cu mici modificări, epilogul *Tetraevanghelului* lui Macarie. În cazul că această tipăritură ne-ar fi parvenit

[14] Literele *Evangheliarului din Petersburg* sînt asemănătoare, dar nu identice cu cele ale tipăriturilor lui Macarie. Vezi L. Demény şi D. Simonescu, *op. cit.*, p. 12.

[15] A. Huttmann şi P. Binder, *op. cit.*, p. 86.

fără a conține indicația locului unde este imprimată, judecînd după criteriul folosirii unui anumit tip de epilog, ar fi urmat să atribuim imprimarea ei tipografiei din Tîrgoviște! Este momentul să examinăm tot aici explicația pe care P. P. Panaitescu o dă omisiunii locului de imprimare din epilogul *Tetraevanghelului* slavon. Această lipsă, crede Panaitescu, se explică prin „aceea că meșterul tipograf lucra în același timp pentru diferiți patroni, între care și cei din Sibiu, și din Moldova". Explicația acestei omisiuni nu constă, după noi, în politica de duplicitate pe care era dator s-o ducă tipograful angajat cu comenzi față de mai mulți clienți, ci în faptul că *Tetraevanghelul* slavon din 1546 se întemeiază, cu excepția unei precuvîntări, pe textul *Tetraevanghelului* slavon din 1512. În epilogul acestei din urmă tipărituri, ca și în epilogurile celorlalte două tipărituri ale lui Macarie (*Octoihul*, 1510, și *Liturghierul*, 1508), nu este indicat locul de imprimare. Epilogul *Tetraevanghelului* slavon din 1546 reflectă deci această caracteristică a epilogurilor cărților lui Macarie, pe care, în schimb, nu o regăsim în epilogul *Apostolului* și *Mineiului* lui Dimitrie Liubavici.

În sfîrșit, să examinăm o ultimă afirmație a lui P. P. Panaitescu referitoare la proveniența manuscrisului pe care îl reproduce *Evangheliarul din Petersburg* și să vedem în ce măsură vine ea în sprijinul ipotezei tipăririi acestuia la Tîrgoviște. Evangheliarul bilingv, afirmă P. P. Panaitescu, se întemeiază pe un manuscris moldovenesc „deoarece limba textului românesc al Evangheliei conține o serie de moldovenisme". Reluînd o mai veche opinie, căreia unii cercetători îi acordă credit și astăzi, P. P. Panaitescu trece cu vederea faptul că în ultimul timp în această problemă s-au înregistrat rezultate noi. Examenul lingvistic întreprins de ultimele cercetări asupra *Evangheliarului din Petersburg* a dovedit că acesta este o traducere efectuată în Banat—Hunedoara și pusă sub tipar foarte probabil de un sas [16]. În favoarea provenienței bănățene-hunedorene a originalului traducerii pledează particularități de limbă cum ar fi *caltă* pentru *caută*, *tei*, *sei* pentru *tăi*, *săi*, *necît* pentru *decît*; în ce privește originea tipografului, aceasta este atestată de fonetisme ca *buin*, *uscata*, *fore*, *dupo*, *paresca* etc. În lumina acestor rezultate noi, mai poate fi oare admisă ipoteza tipăririi *Evangheliarului din Petersburg* la Tîrgoviște? Cine oare, judecînd cu obiectivitate, va putea susține că, în inima Munteniei un moldovean a putut imprima un text destinat românilor, păstrînd particularități de limbă bănățene, fonetisme săsești și cuvinte de origine maghiară (*ujură*, *protocar*, *protocaria*, *pesti*)? Sîntem încredințați că nimeni, cu atît mai mult cu cît, după cum s-a putut constata, opinia tipăririi la Tîrgoviște a primelor texte românești nu este confirmată de nici una din probele aduse de P. P. Panaitescu [17].

În sfîrșit, analiza hîrtiei pe care sînt tipărite cele două cărți a căror paternitate o discutăm nu confirmă nici ea ipoteza lui P. P. Panaitescu. *Tetravenaghelul* slavon din 1546 este

---

[16] I. Gheție, *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 77; Al. Mareș, *Observații cu privire la Evangheliarul din Petersburg*, în LR, XVI, 1967, nr. 1, p. 71—73.

[17] După opinia lui P. P. Panaitescu, și *Tetraevanghelul* slavon derivă dintr-un manuscris slav-moldovenesc, în acest sens pledînd stema Moldovei, originea tipografului și unele influențe ortografice ruso-apusene din această tipăritură. După părerea noastră, existența stemei Moldovei nu constituie decît o indicație a destinației acestei cărți, nu și a provenienței manuscrisului din care derivă. Originea tipografului nu poate constitui nici ea o probă în această direcție, mai ales că, după cum ne încredințează Panaitescu, el lucra în Țara Românească. Cît privește „influențele ruso-apusene", care urmează mai întîi a fi probate, acestea se pot datora tot atît de bine și tipografului, care, deprins cu slavona moldovenească, introducea particularitățile acesteia într-un manuscris mediobulgar. De altfel, un examen atent al *Tetraevanghelului* slavon din 1546 arată că acesta constituie retipărirea *Tetraevanghelului* lui Macarie, cu omisiunile sau deosebirile pe care acesta din urmă le înregistrează față de celelalte tetraevanghele slavone, tipărite sau manuscrise, din secolul al XVI-lea.

tipărit pe hîrtie străină, provenind, pe cît se pare, din fabricile din Lorena şi Germania [18]. Filigranele pe care le prezintă această tipăritură — urs cu zgardă, coroană cu diademă şi cap de bou fără ochi [19] — nu se întîlnesc în cărţile din Tîrgovişte, care sînt imprimate pe hîrtie veneţiană [20], şi nici în documentele muntene. Aceste filigrane se regăsesc în schimb în documentele transilvănene aparţinînd Arhivelor statului din Cluj şi Sibiu. *Evangheliarul din Petersburg* este tipărit pe hîrtie de provenienţă braşoveană, dar nici acest fel de hîrtie nu a fost întrebuinţat în Ţara Românească pînă în deceniul şapte (secolul al XVI-lea), deşi moara din Braşov îşi începuse producţia încă din anul 1546. Parcurgerea documentelor muntene din posesia Bibliotecii Academiei dovedeşte că în deceniile cinci şi şase în Ţara Românească se folosea încă hîrtie de provenienţă veneţiană [21]. Prin urmare, nici examenul hîrtiei nu este în măsură să dovedească apartenenţa tîrgoviştească a celor două evangheliare. Desigur, se poate obiecta că hîrtia acestor două cărţi a putut fi livrată lui Dimitrie Liubavici de către sibieni, dar în sprijinul unei asemenea presupuneri nu vine nici unul din faptele analizate.

În concluzie, avînd de ales între două ipoteze — cea care consideră Tîrgovişte drept locul de imprimare a întîielor cărţi româneşti şi cea care atribuie Sibiului monopolul acestei acţiuni —, noi ne pronunţăm în favoarea ultimei. După cum, sperăm, că a reieşit din analiza întreprinsă în acest articol, ipoteza tipăririi primelor cărţi româneşti la Tîrgovişte nu se întemeiază pe dovezi concrete. Avînd ca punct de plecare ştirile care îl consemnează, în cîteva rînduri, pe Filip Maler la Tîrgovişte, P. P. Panaitescu imaginează în cadrul ipotezei sale o suită de situaţii posibile, pe care le prezintă drept argumente : Filip Maler a adus şi a mijlocit tipărirea *Catehismului* la Tîrgovişte, Dimitrie Liubavici a intrat în posesia garniturii de litere a lui Macarie, Filip Moldoveanul a lucrat în atelierul lui Dimitrie Liubavici etc. Dar toate aceste fapte sînt simple presupuneri, care nu pot rezista unei confruntări cu datele pe care le oferă cercetarea problemei de faţă. Cu totul altfel se prezintă situaţia în cadrul ipotezei prosibiene. Prezenţa în cele două tipărituri a armelor Sibiului, provenienţa bănăţeană-hunedoreană a textului românesc, existenţa unor particularităţi de limbă săseşti, atacurile la adresa clerului ortodox, modificarea predosloviei evangheliei lui Ioan, imprimarea pe o hîrtie care a circulat numai în Transilvania — constituie dovezi puternice în sprijinul ipotezei existenţei la Sibiu a unei tipografii cu slove chirilice. Adăugînd la argumentele de mai sus ştirea imprimării *Catehismului* din 1544, în care e pomenit sibianul Filip Maler, şi dovada existenţei literelor chirilice la Sibiu, pe care ne-o furnizează ştirea din 1621, nu epuizăm încă toate probele care învederează această opinie. Căci trebuie amintită şi o scrisoare din 1546 a preotului sas A. Wurmloch din Bistriţa în care existenţa tiparului cu litere chirilice la Sibiu este atestată fără putinţă de tăgadă : ,,Translatus est Catechismus in linguam Walachicam atque impressus Cibinii (que urbs nobis Saxonibus in Transylvania est metropolis) caracteribus, ut vocant Racianicis, qui quasi referunt formam Graecarum litterarum'' [22]. Ştirea, pe care de altfel P. P. Panaitescu o reproduce şi în cartea *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, fără a se lăsa totuşi abătut de la ipoteza sa, dovedeşte neîndoios că preotul sas văzuse un exemplar din această

[18] C. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier*, vol. II, Paris, 1907, fil. 5019, vol. III, fil. 12.372, 12.382, 12.383. Filigranul *cap de bou fără ochi cu cruce* pare a proveni din localitatea Würtemberg, cf. vol. IV, fil. 15.228—15.269. Briquet a identificat aproape 200 de variante din tipul *cap de bou fără ochi*, reproducînd în schimb numai 41 de variante. Ar fi posibil ca în restul de filigrane omise din acest tip să fi figurat şi varianta pe care o atestă o parte din hîrtia *Tetraevanghelului slavon*.

[19] L. Demény, *O tipăritură slavo-română precoresiană*, p. 1020.

[20] L. Bacîru, *Valoarea documentară a filigranelor, cu privire specială asupra cărţilor româneşti tipărite în secolul al XVI-lea*, în ,,Studii şi cercetări de documentare şi bibliologie'', VII, 1965, nr. 3, p. 273—283. Vezi tabelul anexat la sfîrşitul articolului.

[21] Prima atestare a hîrtiei braşovene în Ţara Românească ne-o oferă *Triodul penticostar* slavon din 1558. Desigur că hîrtia acestei tipărituri a fost adusă la Tîrgovişte de către Coresi în vederea imprimării.

[22] Cf. BRV, I, p. 22.

carte, de vreme ce consemnează asemănarea dintre literele cu care s-a tipărit *Catehismul* și cele grecești. Amănuntul este foarte prețios și dezvăluie că informațiile lui Wurmloch cu privire la locul traducerii și al tipăririi au fost luate direct dintr-un exemplar al *Catehismului* românesc. Acest fapt confirmă în mod sigur ipoteza tipăririi primelor cărți românești la Sibiu, ipoteză spre care converg toate faptele discutate în acest articol. Se poate deci afirma că explicația începuturilor tiparului în limba română prin înrîurirea Reformei lui Luther rămîne în continuare valabilă [23].

septembrie, 1967

Alexandru Mareș
Institutul de lingvistică,
București, I. C. Frimu, 22

[23] Cf. A. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. IV, V, VI, București, 1966, p. 353.

AL V-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE LIMBĂ ȘI LITERATURĂ OCCITANĂ ȘI DE STUDII FRANCO-PROVENSALE

(Nisa, 6–12 septembrie 1967)

Această manifestare științifică internațională, care are loc din trei în trei ani, a reunit la cea de-a V-a ediție a sa circa 200 de participanți, reprezentînd 20 de țări.

Lucrările congresului s-au desfășurat sub președinția profesorilor Charles Rostaing, Andreas Blinkenberg și Pierre Gardette, avînd ca secretar general pe prof. Gérard Moignet. Participanții la congres au adus un pios omagiu memoriei lui Jean Boutière, inițiatorul acestor întruniri devenite tradiționale, care se ocupase pînă în ultima clipă a vieții de organizarea întrunirii din acest an — cu un caracter aproape jubiliar.

Începînd cu acest an, congresul va include în sfera preocupărilor sale și dialectele franco-provensale, ceea ce nu înseamnă încadrarea lor lingvistică în grupul occitan, constituind numai expresia caracterului distinct al ambelor grupuri de dialecte în raport cu dialectele franceze și a problemelor comune generate de dezvoltarea lor în condiții relativ asemănătoare.

Comunicările prezentate au tratat probleme legate atît de limba, cît și de literatura dialectală a Franței meridionale, privite de-a lungul întregii lor istorii, de la perioada veche și pînă la cea modernă. Ședințe speciale au fost consacrate operelor trubadurilor și activității lui Frédéric Mistral.

Comunicările încadrate în secțiile de literatură au urmărit în special continuitatea culturii occitane, examinînd, printre altele, modul preluării tradiției trubadurești în operele lui Mistral (J. de Coluwé, *Utilizarea estetică a vieților trubadurilor în șase strofe din „Calendau”*, R. Dumas, *O adaptare a Pasturelei în cîntul IV din „Miréio”*) și ale contemporanilor și urmașilor săi, cum și circulația acestei literaturi dialectale (Anatole, *Locul rezervat scriitorilor occitani într-un dicționar poetic publicat în 1804*), prezentînd izvoarele și ecourile ei în planul literaturii universale (Pirot, *Influența lui Ovidiu în „Ensenhamens au Jongleur”*, Hatakenaka, *Frédéric Mistral văzut de Alphonse Daudet*, Pessemesse, *Trubadurii în viziunea asupra lumii a lui Ezra Pound*).

Dintre cele aproximativ 50 de comunicări prezentate la congres, circa 35 au avut caracter lingvistic, unele din comunicările încadrate în secțiile de literatură apropiindu-se de asemenea, prin problematică sau prin metodă, de studiul lingvistic. Menționăm în acest sens : Giraud-Favre, *Armonia imitativă și expresivă în „Miréio”*, Klobukowska, *Contribuții la studiul versificației și ritmului în cîntecele lui Folquet de Marseille* (comunicare aducînd sugestiile unui muzicolog) și mai ales comunicarea lui P. Ménard despre *Imaginea inimii în poeziile lui Bernard de Ventadour*, care a constituit în același timp o cercetare asupra unui motiv poetic și un studiu se-

mantic. Alte comunicări au tratat chestiuni filologice (Ineichen, *Pentru o ediție critică a scrierii lui Matfré Ermengaud, „Perilhos tractat d'Amor"*).

Remarcăm în primul rînd, dintre comunicările strict lingvistice, cîteva cu caracter general, și în special comunicarea lui Pierre Gardette, *Pentru o istorie a franco-provensalei*, care a avut aproape caracterul unui raport în cadrul ședinței consacrate în întregime domeniului franco-provensal.

Fructificînd în special materialele oferite de geografia lingvistică, autorul a pus în evidență caracterul profund al romanizării teritoriului pe care se vorbesc astăzi graiurile franco-provensale — caracter ce reiese în special din trăsăturile conservatoare ale latinei folosite în această regiune și din refuzul anumitor inovații. Raportul a subliniat de asemenea intensitatea influenței limbii „d'oïl", în curs de formare, încă din perioada romană primitivă, ceea ce a făcut ca dialectele franco-provensale să participe la 4 din cele 5 mari procese fonetice care s-au produs în limba „d'oïl" (diftongarea vocalelor medii, evoluția lui *a* accentuat la *e*, palatalizarea lui *a* accentuat precedat de palatală, evoluția consoanelor intervocalice, palatalizarea lui *k* + *a*). Din toate aceste transformări, numai cea de-a doua nu s-a produs în graiurile franco-provensale.

Din evul mediu pînă în epoca contemporană, influența franceză a continuat să acționeze asupra graiurilor franco-provensale, contracarînd influența provensală, care avusese inițial o oarecare importanță.

Astfel, domeniul lingvistic franco-provensal (al cărui contur coincide în general cu acela al regiunii principalelor drumuri spre Italia) pare a fi rezultatul extinderii spre sud a inovațiilor limbii d'oïl. Această ipoteză este susținută, printre altele, de caracterul relativ tardiv al diftongării în regiunea Grenoble — fapt care reprezintă un indiciu al caracterului său „extern" și al extinderii sale dinspre nord înspre sud — și în general de dispunerea limitelor fonetice în zona franco-provensală în formă de evantai, pornind dinspre nord-vest și deschis spre sud-est. Lexicul oferă de asemenea elemente în sprijinul aceleiași ipoteze.

Individualitatea grupului franco-provensal s-ar putea explica deci fără să mai fie necesară invocarea influenței burgunde — care n-a putut fi niciodată probată în chip satisfăcător, mai ales în domeniul foneticii.

În cadrul ședinței consacrate graiului monegasc, R. Arveiller a analizat poziția acestuia în raport cu graiurile provensale și italienești vecine, ajungînd la concluzia că idiomul în discuție se apropie mai mult de graiurile ligure de tip maritim, conținînd și numeroase elemente provensale.

Observații generale a cuprins și comunicarea lui Knecht *Asupra cîtorva trăsături ale graiurilor din Elveția romandă.*

Analizînd graiul din Fenouillet — teritoriu care aparținuse Comitatului Barcelonei, fiind integrat Franței abia în 1258 —, H. Guiter a arătat că, deși graiurile actuale ale acestei regiuni sînt de tip occitan, o serie de fapte de ordin fonetic, morfologic și lexical prin care ele concordă cu catalana nu pot fi explicate nici prin simplă coincidență, nici prin influența graiului catalan din Roussillon (care n-a afectat nici graiurile occitane din regiunile Narbonne sau Foix). Aceasta îndreptățește presupunerea că înainte de sfîrșitul secolului al XIII-lea în acest ținut se vorbea catalana și că „occitanizarea" s-a produs abia ulterior, ca efect al unei presiuni seculare.

Problemei interferenței dintre diversele dialecte sau dintre dialecte și limba literară i-au fost consacrate numeroase comunicări, bazate pe studiul unor texte provenite din zona occitană sau din cea franco-provensală (R. Arveiller, *Primii pași ai francezei ca limbă oficială la Monaco — cîteva documente (1642—1815)*, Berchem, *Limba „Guardiei piemontese" este într-adevăr franco-provensală?*, Simone Escoffier, *„Français patoisé" sau „patois francisé" la Lyon, în secolul al XVII-lea?*, Brigitte Horiot, *Trăsături lyoneze în „Florimont" de Aymon de Varennes*, J. Martin, *Aportul lexicologic și interesul morfologic al textelor vechi din Haute-Loire*, cu privire specială asupra numelor de meserii).

Un studiu amplu a prezentat E. Nègre cu privire la articolul hotărît masculin în funcție de complement direct conjunct, a cărui formă — *le* — este diferită în regiunea Toulouse în raport cu restul domeniului occitan. Partea a doua a acestui amplu studiu va fi prezentată la cel de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică.

Diversele compartimente ale limbii, cu excepția foneticii și a fonologiei, au format fiecare obiectul mai multor comunicări. **Lexic** : R. Baum, *Un termen privitor la „trobar"* : **laïs** (anterior liricii trubadurești în provensală, nu este împrumutat din limba „d'oïl" ; originea latină — încă neprecizată — pare mai probabilă decît cea celtică) ; Evans, *Problemele ridicate de numele păsărilor de pradă în dialectul bas-alpin* : **tamisié** *și* **escrivéou** ; George, *Articolul „tintéino" din „Tezaurul" lui Mistral* ; Llinarès, *Versiunile provensale ale operei lui Raymond Lull, „Doctrina pueril"* : *vocabularul filozofic* ; **Formarea cuvintelor** : G. Merk, *Sufixul* **-atio** *a fost contaminat de sufixul* **-antia** *în vechea provensală?* (după modelul lui *-antia*, *-atio* a devenit *-antio*) ; Rothwell, *Observații asupra prefixării verbale în vechea provensală* (studiul sintactic, bazat pe compararea cîtorva traduceri în vechea provensală cu originalele lor latine, arată că vechea provensală și-a creat, pornind de la elementele moștenite din latină, un sistem propriu de prefixe verbale, distinct de cel latin) ; **Morfosintaxă** : Sakari, *Tendința de a diferenția* **mai(s)** *„mai"* și **ma(s)** *„însă" în vechea provensală;* **Onomastică** : Baylon, *Supranumele actuale din valea rîului Cians* ; R. Moncho, *Numele provensale izvorîte din „Mallus"* ; P. Roux, *Numele de familie la Saint Raphaël în secolul al XVI-lea.*

În fine, au fost prezentate și două comunicări privitoare la lucrări editoriale de mare importanță, aflate în curs de realizare : Laurette Malapert, *Glosarul graiurilor franco-provensale al lui A. Duraffour* (care va apărea în curînd sub îngrijirea autoarei, în colaborare cu Marguerite Gonon) ; Schwake, *Pentru publicarea „Atlasului lingvistic al Lozerei" de R. Hallig* (cu atît mai necesară, cu cît P. Nauton n-a repetat, în mod intenționat, ancheta lui Hallig pentru această zonă insuficient reprezentată, în consecință, în *Atlasul lingvistic al Masivului Central).*

Tot în cadrul congresului, J. Palermo a informat pe cei prezenți asupra constituirii unei secții independente de limbă și literatură catalană și provensală, prezidată de Tatiana Fotitch, în cadrul lui „Modern Language Association of America" ; pe lîngă această secție va funcționa un comitet permanent de bibliografie.

Buna organizare, vizitele interesante, care au oferit posibilitatea cunoașterii regiunii, și primirea călduroasă făcută pretutindeni participanților au contribuit la succesul deplin al Congresului.

În concluzie, al V-lea Congres internațional de limbă și literatură occitană și de studii franco-provensale a demonstrat că interesul pentru bunurile lingvistice și literare ale Franței meridionale este mereu viu, atît printre specialiști, cît și printre nespecialiști.

octombrie 1967.

Ioana Vintilă-Rădulescu,
Institutul de lingvistică,
București, I. C. Frimu 22.

EDWIN B. WILLIAMS and ALFRED SENN, *The new College Multilingual Dictionary, A seven language dictionnary*, a Bantam Desk edition, Toronto—New York—London, 1967, 309 p.

Autorii acestui dicţionar poliglot sînt profesori la Universitatea din Pennsylvania : primul de limbi romanice, al doilea de filologie germanică şi balto-slavă. Lucrarea lor are ca punct de plecare engleza, iar traducerile sînt făcute în alte şase limbi : franceza, spaniola, italiana, germana, rusa şi portugheza. Un indice alfabetic permite să se descopere cuvîntul căutat, pornindu-se de la oricare din aceste şase limbi.

Volumul se prezintă ca un tot bine organizat, în ciuda marilor diferenţe dintre limbi : ceea ce într-una din ele este un cuvînt simplu, în altele este un cuvînt compus sau chiar o îmbinare liberă ; de altfel, destul de adesea se porneşte chiar în englezeşte de la formule mai ample decît un cuvînt, de exemplu se găseşte la locul indicat de ordinea alfabetică *poached egg*, fr. *oeuf poché* etc., ba chiar sînt inserate expresii ca *sooner or later* „mai curînd sau mai tîrziu", locuţiuni conjuncţionale ca *so that* „aşa încît" şi chiar formaţii analitice ca *I would rather*, fr. *j'aimerais mieux*, care în altele dintre cele şapte limbi studiate se exprimă sintetic, de exemplu it. *preferirei*. Sînt notate genurile la substantive şi accentele acolo unde e nevoie.

Se admite în general că pentru a putea obţine cele necesare existenţei într-o ţară străină sînt suficiente cîteva sute de cuvinte. Dicţionarul poliglot prezentat aici, lărgind mult orizontul, aşa cum am arătat mai sus, ajunge la 4 591 de cuvinte şi expresii, astfel încît, sub un volum mic, prezintă o mare cantitate de informaţii. Se adresează turiştilor, oamenilor de afaceri şi studenţilor.

Al. Graur

N. P. ANDRIOTIS, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς (Dictionnaire étymologique du néogrec commun), 2ᵉ éd., Thessalonique, 1967, XXIV, 445 p. (Université de Thessalonique. Institut d'études néohelléniques. Fondation Manoli Triandaphylidis)

Prima ediţie a acestei lucrări a apărut în 1951 în colecţia Institutului francez din Atena. Ediţia de faţă a profitat de progresele realizate în ultimii cincisprezece ani şi cuprinde adăogiri şi îmbunătăţiri importante, avînd aproape un număr dublu de pagini tipărite. Caracterul ei a rămas însă acelaşi : opera se adresează în primul rînd studenţilor şi marelui public cult din Grecia, cu scopul de a le uşura înţelegerea limbii greceşti comune din zilele noastre. A face un pas înainte în aprofundarea etimologiei limbii greceşti moderne e un lucru anevoios din mai multe puncte de vedere : nu există un repertoriu mulţumitor al limbii greceşti medievale, marele

dicționar istoric al limbii grecești moderne editat de Academia din Atena e abia la începuturile sale, nu s-au cules încă suficiente texte dialectale și lipsește pînă în clipa de față un atlas lingvistic al ansamblului dialectelor grecești; în afară de acestea, n-au fost cercetate în măsura cuvenită raporturile lingvistice dintre limba greacă și limbile vecine. Domnul N. P. Andriotis observă pe bună dreptate la pagina VIII : ,,Etimologia neogreacă suferă în permanență de diletantism și de nedovedită verosimilitate a presupunerilor îndrăznețe. Autorul unui dicționar etimologic, acum și în viitor, se va găsi în nedumerire cînd va fi cazul să aleagă între probabil, nesigur și necunoscut''. De fapt, istoria cuvintelor e legată de istoria civilizației, de viața intimă a poporului, de creațiile sale spirituale și de raporturile cu neamurile vecine. ,,Etimologia, care astăzi este o ramură izolată, trebuie să se valorifice prin încadrarea în știința limbii și a istoriei civilizației populare'' (p. XIV). Aceste cuvinte sînt cît se poate de potrivite pentru a figura în fruntea unui dicționar etimologic. Din nefericire, conținutul lucrării de față răspunde numai în parte acestor deziderate. Opera e utilă și binevenită pentru școala grecească, dar nu satisface pe deplin cerințele lingvisticii grecești din zilele noastre. Pentru a înțelege viața cuvintelor, avem datoria să ținem seama în primul rînd de elementele ,,spațiu'' și ,,timp'' : autorul nu arată nici distribuția geografică, și nici nu aduce atestări din diferite epoci istorice. În explicarea materialului lingvistic el face apel de cele mai multe ori la fondul grecesc antic și numai rareori ia în considerare o posibilă influență din partea unei limbi vecine. În realitate, începînd cu sfîrșitul lumii antice și pînă în zilele noastre, poporul grec a venit în atingere cu diferite neamuri și civilizații, iar limba lui s-a îmbogățit mereu și a progresat în urma acestor contacte. În limba greacă avem mai întîi o puternică influență latină și romanică, apoi o influență slavă, una turcă și una vest-europeană în epoca modernă. În afară de acestea, există un fond comun și străvechi de proveniență locală, circumscrisă în limitele aproximative ale sud-estului european. Experiența ne arată că raporturile reciproce au fost atît de strînse, încît istoria limbii grecești interesează de aproape nu numai pe eleniști, ci și pe indo-europeniști, latiniști, romaniști, albanologi, slaviști și turcologi. Și invers, cunoașterea limbilor vecine va ajuta fără îndoială pe eleniști să aprofundeze studiul limbii grecești. Îmi permit să avansez aici o listă provizorie a elementelor de origine română în limba grecească de azi :

,,*abur* ,,vapeur'', în greaca populară din nordul Greciei; ἄβουρος, ἄμπρος, ἄμπρους;
arici ,,hérisson'', în Epir ἀρίτσιους;
baci ,,maître berger'', în regiunea Ianina μπάτζους;
bal'ĭu ,,nom donné aux chevaux de couleur bigarrée; moucheté'', în satul Germa din Macedonia grecească μπάλ'ους, μπάλιος;
bărbățel ,,petit homme'', în Epir βαρβατσέλι;
brînză ,,fromage'', în Epir πρέντζα;
bună ,,bonne'', în regiunea Ianina μποῦνα;
canură ,,gros fil de laine servant à faire des bas et de tapis'', în satul Germa din Macedonia κάνουρα;
caș ,,sort de fromage'', în Epir κάσια;
căcărează ,,crotte de brebis ou de chèvre'', in Epîr κακαράντζις;
căciulă ,,bonnet'', în Epir κατσοῦλα;
cănut ,,gris (en parlant des cheveux''), în Epir κανούτα ,,chèvre aux cheveux gris'', κανοῦτο ,,brébis aux cheveux gris'';
cășeață, în dialectul aromân *pită cășeată* ,,plăcintă cu brînză'', în Epir κασιάτα;
ciung ,,estropié'', în satul Germa din Macedonia τσ'ουγκους;
ciut ,,sans coenes'', în regiunea Ianina τσοῦτο ,,brébis sans cornes'';
ciutură ,,espèce de bouche, seau'', τσιότρα;
coațin ,,mouton qui a des taches rougeâtres sur la tête'', în Epir κότσινα;
cojoc ,,manteau de paysan fait de peau de mouton'', în Epir γκοζιόκας, γκουζόκα;

colastră „premier lait après la délivrance", în Epir κουλιάστρα, γλιάστρα, κηλάστρα, κλήάστρα ;
curpăn „sorte d'arbre", în Epir κούρπανα ;
faţă „face", φάτσα ;
farină „farine", φαρίνα ;
fecior „jeune homme", în Epir φατσιόρι ;
floc „flocon de laine", φλόκος, φλόκα ;
flocată „manteau d'étoffe floche", φλοκάτα, în Epir φλουκάτα ;
fum, pl. *fumuri* „fumée, esprit chimérique", φούμαρα „phantasmes" ;
galben „jaune", în Epir γκάλβινου ;
gălbează „clavelée", în Epir γκαλδάτσα, κλαδάτσα ;
gură, *guriţă* „bouche, petite bouche", în Epir γούρα, γουρίτσα ;
guşter „lézard vert", γουστερίτσα în Epir γούστιρας ;
lungă „longue", în Epir λοῦγγα „sorte de pourriture" ;
lumină „lumière", λουμίνι „petite lumière" ;
măciucă „gourdin noeux", ματσούκα, ματσούκι ;
mior, *mioară*, aromân *ml'ior* „petit agneau", μιλιόρι, în Epir μλιόρι ;
murg „gris, brun", μοῦργος, μούργκους ;
neagră „noire", în Epir νιάγκρος „bouc noir" ;
portiţă „petite porte", în satul Germa din Macedonia, πορτίτσα ;
prun „prunier", προῦνο, ποῦρνα, forma grecească după forma aromână *purun* ;
puţă „penis, membre viril", în satul Germa din Macedonia ποῦτσα, πούτσους ;
stînă, aromân *stane*, grec στάνε „parc à moutons" ;
strîmb „tordu", în satul Germa din Macedonia στριμπός ;
strungă „endroit où l'on trait les moutons", în nordul Greciei στρούγγα, στρούγκα ;
surup „coucher du soleil" în aromână, grec σουρούπο ;
turmă „troupeau", în Epir τούρμα ;
ţap „bouc", în Epir τσάπος ;
ţarc „enclos pour quelques agneaux" în Epir τσάρκος ;
urdă „sorte de fromage", în Epir οὖρδα ;
vătui, aromân *vitul'iu*, în Epir βιτούλι ;
viţă „houssine", βίτσα ;

Majoritatea termenilor din această listă sînt de origine pastorală. Ei oglindesc o seamă de raporturi reciproce între greci şi români în decursul timpurilor şi vor spori pe măsura progresului cercetărilor pe teren.

Cităm cîteva lucrări mai importante care au promovat în ultimul timp studiul acestor raporturi :

H. G. Georgiou, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα Γέρμα Καστορίας, Thessalonique, 1962, 440 p ;

T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân* (*macedoromân*) *general şi etimologic*, Bucureşti, 1963, 1264 p. ;

E. A. Bonga, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, I-II, Ioannina, 1964, 460 + 267 p.

Cu toate lipsurile sale, dicţionarul etimologic al domnului Andriotis e vrednic de a fi luat în seamă în cercetările comparative asupra complexului lingvistic din sud-estul Europei.

Septembrie, 1967. *H. Mihăescu*

Institutul de studii sud-est europene, Bucureşti, I. C. Frimu, 9.

G. HERDAN, *The Advanced Theory of Language as Choice and Chance*, *Springer Verlag*, Berlin — Heidelberg — New York, 1966 — 459 p. + VII.

Prezentarea unei cărţi a lui Gustav Herdan — autor al mai multor volume, care au întrunit opinii controversate — nu este un lucru uşor. De astă dată, el ne oferă o lucrare cuprinzătoare, abordînd toate legile statistice mai importante ale limbii. Ne oprim la cîteva dintre problemele discutate.

Introducerea cuprinde o schiţă istorică — foarte sumară, de altfel — privind dezvoltarea lingvisticii cantitative. Sînt definite apoi cîteva noţiuni : limba ca fenomen de masă ; şansa ca factor al expresiei lingvistice şi al structurii limbii ; limba ca alegere şi întîmplare (*choice and chance*) — idee centrală în lucrările lui Herdan. Se discută raporturile dintre structuralism şi lingvistica statistică şi se stabilesc o serie de paralele între termenii saussurieni şi caracteristicile statistice ale limbii, astfel : „Dacă privim limba ca totalitatea engramelor — cuvintelor (‚langue', în terminologia lui Saussure) *plus* probabilitatea ocurenţelor în vorbirea individuală şi astfel modurile variate în care evenimentul ‚engramă' poate avea loc, împreună cu frecvenţele relative, sînt îndeplinite toate condiţiile populaţiei statistice ale unor astfel de evenimente, sau universul lor statistic. Orice pronunţare individuală (‚parole', în terminologia lui Saussure) joacă deci rolul unui eşantion (*sample*) din populaţie (*population*)" (p. 3). Notăm că prin populaţie se înţelege, în general, mulţimea rezultatelor posibile ale unei experienţe şi reţinem paralelismul stabilit de G. Herdan în legătură cu structura cărţii, concepută ca o ilustrare a principiilor fundamentale stabilite de F. de Saussure (*Cours de linguistique générale*) pentru lingvistică şi de G. Boole (*Laws of Thought*) pentru matematică : autorul îşi propune descrierea în termeni cantitativi a sistemului dicotomic ‚langue-parole' şi extinderea principiilor logicii simbolice booleene la toate aspectele expresiei lingvistice. G. Herdan abordează o nouă ramură a statisticii aplicate, statistica literară (*literary statistics*), definită ca „lingvistica structurală care a ajuns la nivelul unei ştiinţe cantitative sau al unei filozofii cantitative" (p. 10).

Expunerea este organizată în patru capitole distincte, diviziunea materialului făcîndu-se în funcţie de cele două principii fundamentale — alegere şi întîmplare.

Primul capitol, *Limba ca întîmplare* (I), se intitulează *Lingvistica statistică* şi cuprinde : stabilitatea distribuţiilor lingvistice ; explicarea stabilităţii distribuţiilor lingvistice ; aplicarea teoriei stabilităţii distribuţiilor alfabetice la o problemă de amestec al limbilor (*language mixture*). Aici, autorul observă că, deşi vorbitorul alege cuvintele în funcţie de sensul lor, nu există posibilitatea de a alege sunetele, întrucît ele sînt independente de sens. Apariţia sunetelor elementare (foneme) este întîmplătoare, tocmai *acest* aspect ilustrînd limba ca întîmplare.

În al doilea capitol, *Limba ca alegere* (I), sînt tratate probleme de *Vocabular şi stilostatistică*, discuţiile despre stil ca un concept statistic şi despre statistica lexicală fiind completate de un „ghid", un model pentru cercetările stilo-statistice. Autorul pune în evidenţă posibilitatea de alegere a cuvintelor în funcţie de anumite contexte — fapt care reprezintă limba ca alegere. Totuşi, întîmplarea intervine şi de astă dată : repetarea de nenumărate ori a unui corpus redus de cuvinte din dicţionar face posibilă interpretarea vorbirii ca un univers statistic în care frecvenţa ocurenţelor este *variabila aleatorie*.

Al treilea capitol reia ideea d*e limbă ca întîmplare* (II), dar de astă dată unităţile lingvistice nu mai sînt tratate ca segmente independente. Teza saussuriană despre sistemul de solidaritate dintre formele lingvistice aparţinînd diferitelor nivele ale limbii conduce la conceptul de sistem optimal de opoziţii la fiecare nivel. Sistemele optimale sînt de natură statistică, fiind supuse legilor probabilistice şi fiind reglate de un factor sistematic. Astfel, deşi întîmplarea determină o serie de evenimente lingvistice, vorbitorul se supune — fără a fi conştient — anumitor legi ale structurii limbii. Discuţia despre *Sistemele optimale ale structurii limbii* se referă la modalităţile de combinare a unităţilor lingvistice pe plan fonematic (alfabetic) şi le-

xical. Tot aici se face o expunere despre teoria informaţiei — despre principiile ei generale şi aplicabilitatea în cercetarea lingvistică.

Ne oprim la ideile dezvoltate în paragraful despre codurile alfabetice şi cele fonematice. Nu putem fi de acord cu relaţia „cauzală" pe care o propune G. Herdan între trei elemente eterogene : cod alfabetic, cod fonetic şi... literatură. El afirmă că limbile europene care cunosc o echivalenţă perfectă între simbolurile alfabetice şi cele fonetice n-au dezvoltat mari literaturi, dînd ca exemplu spaniola, finlandeza, ceha. În aceeaşi ordine de idei consideră ca un stimulent efortul cheltuit de vorbitori pentru deprinderea unor sisteme mai dificile. Acest efort ar contribui la rafinarea codului lingvistic (p. 190). Dacă descrierea matematică a structurii codurilor este desăvîrşită, interpretarea autorului nu ne convinge, fără a mai aminti numele unor mari scriitori spanioli, cehi etc., consemnate de istoria literaturii.

Al patrulea capitol, *Limba ca alegere* (II), revenind la posibilităţile de alegere din limbă, se intitulează *Dualităţi lingvistice*, bazîndu-se pe caracterul dual al elementelor lingvistice conţinute într-un mesaj. Universul discursului este pus în opoziţie cu elementele individuale care îl compun. Perspectiva din care sînt privite fenomenele lingvistice este aceea a relaţiilor dintre unităţile lexicale, altfel spus, structura sensurilor (*structure of meaning*) — sau, în terminologia lui Saussure, sistemul de solidaritate la nivelul vocabularului limbii. Ansamblul elementelor nu mai e tratat ca un univers statistic, ci ca un univers al opoziţiilor conceptuale, accentuîndu-se asupra opoziţiilor fundamentale. Autorul pune în evidenţă cîteva dualităţi lingvistice importante, şi anume : legea booleană a dualităţii, pe care se bazează aplicarea teoriei probabilităţii, dualitatea geometrică a limbii (neexaminată de Boole), dualitatea ca un concept de bază a stilului literar. El se mai opreşte la caracterul corectiv al dualităţii în codurile semiologice şi la rolul dualităţii în traduceri. În această secţiune se discută, de asemenea, despre aspectul calitativ al stilului, dar problema este prezentată destul de schematic. „Stilul unui scriitor — spune el — arată calităţile formale ale gîndirii lui, care rămîn aceleaşi, indiferent *ce* sau *la ce* se gîndeşte autorul" (p. 365). Analiza *formală* a unor opere literare, deşi obligatorie în anumite etape de lucru, nu justifică, după părerea noastră, ignorarea pînă la sfîrşit a problemelor de conţinut ale operei unui scriitor.

Al cincilea capitol, ultimul, o ilustrare a procedeelor statistice descrise în volum, este intitulat *Statistica pentru seminarul de limbă engleză*. Prima parte a capitolului tratează despre metodele statistice în general, aplicabile în diverse domenii de cercetare, iar a doua parte, statistica *proprie* lingvisticii, cuprinde metodele statistice cele mai adecvate universului statistic al limbii.

Apariţia acestei cărţi constituie un moment în lingvistica statistică, autorul nemulţumindu-se să adune şi să prelucreze date din toate ramurile lingvisticii, cu exemple din mai multe familii de limbi, ci integrîndu-le într-o concepţie proprie, originală.

Prezentarea noastră reprezintă, de fapt, o informare asupra principalelor probleme puse de G. Herdan în ultimul său volum, atît de bogat în material şi dens în sugestii.

Septembrie 1967.

Alexandra Roceric-Alexandrescu,
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei, 194.

Méthode de la grammaire. Tradition et nouveauté (Actes du colloque tenu a Liège (18—20 novembre 1964), Paris, 1966.

Se împlinesc trei ani de cînd Universitatea din Liège a fost gazda unei manifestări ştiinţifice cu o temă mereu actuală : este vorba despre colocviul consacrat tradiţiei şi noului în metodele gramaticii, cu privire specială asupra gramaticii franceze. Colocviul, ale cărui acte au apărut

de curînd, a beneficiat de prezența unor personalități marcante ale lingvisticii mondiale, dintre care menționăm pe Andreas Blinkenberg, Jörgen Schmitt Jensen, Holger Sten, Knud Togeby, din Danemarca, André Martinet, Bernard Pottier, Robert-Léon Wagner, din Franța, Albert Henry din Bruxelles.

Comunicările prezentate în cadrul colocviului se pot împărți, în mare, în două categorii : pe de o parte, comunicări conținînd puncte de vedere asupra unor aspecte teoretice ale metodologiei gramaticale, venind mai ales din partea unor repezentanți ai lingvisticii „tradiționale" (Andreas Blinkenberg, *Réflexions épistémologiques sur la divergence des méthodes de la grammaire* ; Robert Wagner, *Grammaire — analyse — signification* ; Holger Sten, *Les grammairiens scientifiques et les autres*), iar pe de altă parte comunicări în care se aplică principiile lingvisticii structurale în analiza unor aspecte particulare ale gramaticii, prenzentate de „structuraliști" (André Martinet, *L'autonomie syntaxique*, Bernard Pottier, *Les mécanismes supposés par le passage des catégories de la langue à la syntaxe du discours* ; Knud Togeby, *Les pronoms interrogatifs-relatifs et les conjonctions de subordination* ; Jörgen Schmitt Jensen, *Les „syntaxèmes", „phonèmes" de la syntaxe*).

În comunicarea sa, Andreas Blinkenberg încearcă să situeze dezbaterea propusă de tema colocviului într-o altă perspectivă decît cea sugerată de titlu. După părerea lui, metodele gramaticale nu trebuie să fie privite numai din punct de vedere istoric, adică prin prisma opoziției dintre tradiție și noutate, din mai multe motive : printre altele, dacă este adevărat că, în ultima vreme, „aproape toată activitatea lingvistică care s-a vrut novatoare a luat drept cuvinte de ordine sistem și structură", nu este mai puțin adevărat că structuralismul, „în sensul larg al cuvîntului, s-a născut o dată cu primele gramatici". Autorul încearcă o prezentare statică a problemei relațiilor dintre metodele gramaticale, urmărind să scoată în evidență faptul că acestea reprezintă „un sistem global de posibilități metodologice".

Referindu-se la postulatul structuralist privitor la autonomia lingvisticii, Blinkenberg arată că, după părerea lui, nu se poate vorbi despre o autonomie propriu-zisă și nici nu este nevoie de așa ceva. Ideea specificității acestei științe însă trebuie să constituie punctul de plecare pentru orice încercare de filozofie a lingvisticii. În legătură cu situația particulară a științei limbii, Blinkenberg atrage atenția asupra unui singur aspect, de mare importanță și din care se pot trage concluzii utile privind metodologia. Savantul care studiază funcția lingvistică, arată el, își cunoaște subiectul înainte de a începe cercetarea, el îi este oarecum interior, și faptul acesta pune problema obiectivității științei limbii într-un mod particular. Adică, din moment ce „o practică și o conștiință lingvistică preced știința limbajului", a pretinde pentru lingvistică o obiectivitate absolută înseamnă a crea în mod artificial o situație care nu există în realitate. După părerea lui Blinkenberg, „domeniul particular al științei noastre nu trebuie să aibă altă limită decît totalitatea activității lingvistice a oamenilor și ansamblul factorilor care o condiționează". El crede într-o metodă globală, dialectică a lingvisticii, în care toate punctele de vedere își au locul lor, în cadrul căreia metodele se pot îmbogăți reciproc, spre profitul fiecăreia din ele în parte și al științei limbii în întregul ei.

Ceea ce mi se pare caracteristic pentru comunicările și discuțiile din cadrul colocviului este spiritul de deplină sinceritate, lipsa de dogmatism, bunăvoința maximă în aprecierea unor puncte de vedere deosebite. Nici o voce nu s-a ridicat la colocviu pentru a proclama inutilitatea metodelor structurale, nici unul dintre structuraliștii prezenți n-a încercat să prezinte metodele structurale drept singurele „științifice".

Observînd că în analiza structurală găsim toate „speciile" cu care vechea gramatică ne-a obișnuit, Robert-Léon Wagner nu crede că acest lucru poate fi considerat un argument împotriva structuralismului. „Această metodă — arată el în comunicare — nu a fost pusă la punct pentru a dovedi că nu existau în limba franceză clase ca „substantiv", „verb" sau categorii ca „număr", „gen", ci pentru a le defini într-un fel mai precis și totodată mai complet

decît o făcea vechea gramatică. Or, în această privinţă, ea îşi îndeplineşte scopul, o spun fără rezerve".

În ceea ce priveşte pe structuraliştii prezenţi la colocviu, punctele lor de vedere, unele încercări de teoretizare (care reiau, în general, idei cunoscute), pot fi găsite mai ales în luările de cuvînt.

Referindu-se la comunicarea lui Andreas Blinkenberg, Knud Togeby spunea : „Aş vrea să spun înainte de toate că Dl. Blinkenberg exagerează, cred, diferenţa dintre metoda pe care o reprezintă şi metoda structuralistă. În adevăr, există, dacă am înţeles bine, o lungă serie de puncte pentru care sîntem cu totul de acord şi cîteva puncte, poate, pentru care sîntem în dezacord. După mine, trebuie să distingem cu grijă obiectul şi metoda. Limba, ca atare, este totodată vorbire şi limbă, sincronie şi diacronie ; ea este ceva schimbător şi viu. Dar lingvistica, în calitate de metodă ştiinţifică, trebuie să distingă diferitele puncte de vedere şi să aplice criterii cît se poate de precise. Cu cît metoda va fi mai precisă, cu atît va înregistra mai bine toate fluctuaţiile limbii. Observarea faptelor mărunte nu opune tradiţia structuralismului. Ea trebuie să se găsească atît la baza unei bune descrieri structurale, ca şi a unei bune descrieri tradiţionale. Programul structuralismului nu e un maximum de raţional şi un minimum de real, ci un maximum al amîndurora".

Semnificativă, în ceea ce priveşte atmosfera care a dominat la colocviu, mi se pare şi confesiunea lui André Martinet, tot în cadrul discuţiilor la comunicarea lui Blinkenberg : „Personal, cred foarte legitim punctul de vedere al celui care spune simplu : prezentăm lucrul aşa cum este, fără nimic mai mult. Totuşi, presupun că nu pot fi acuzat de a nu fi căutat explicaţii, în cursul vieţii mele. Ar fi mai degrabă contrariul. Continui de altfel să cred că acest capitol al lingvisticii, în care se dau explicaţii, este mai amuzant decît un altul".

Ideea care pare să se degajeze din luările de poziţie ale structuraliştilor în cadrul discuţiilor este că trebuie să se meargă cît se poate de departe în analiza pur lingvistică, iar dincolo de aceasta, acolo unde începe descrierea semantică, se poate întrevedea şi colaborarea unor ştiinţe învecinate.

Comunicările prezentate de structuralişti la colocviu au avut în vedere mai ales probleme de sintaxă şi morfo-sintaxă structurală.

Într-o comunicare de cîteva pagini, cu o argumentaţie strînsă şi convingătoare, Knud Togeby încearcă o regrupare a pronumelor relative şi interogative şi a conjuncţiilor de subordonare din franceză într-o serie de forme flexionare ale aceluiaşi pronume relativ-interogativ.

În comunicarea pe care am citat-o, A. Martinet se ocupă de monemele autonome, încercînd o raportare a acestora la monemele funcţionale şi dependente.

Comunicarea lui B. Pottier prezintă mai ales problemele legate de ordinea cuvintelor în mecanismul de producere a unor fraze corecte.

Fără să aibă un subiect precis conturat, comunicarea lui Holger Sten pune, într-o formă foarte agreabilă, cîteva probleme interesante, legate de caracterul dificil al „noului" în materie de gramatică, de raportul dintre teorie şi exemple în metodele tradiţională şi structuralistă, probleme legate de gramaticile normative şi de alte gramatici şi, în sfîrşit, ceva despre „demnitatea" gramaticii, pe care autorul o vrea disciplină de cultură generală predată în liceu pe acelaşi plan cu altele.

Alte comunicări prezentate la colocviu au fost *Linguistique structurale et esthétique littéraire — un essai d'explication d'Enfance de Rimbaud* de Albert Henry şi *Méthodes d'approche de la syntaxe des plus anciens textes francais* de Maria Van Hoorenbuk şi Guy de Poerck.

În raportul său final, Robert-Léon Wagner lasă să se înţeleagă că nu poate fi vorba despre o împăcare a metodelor tradiţionale şi structuraliste. După părerea lui, „*tradiţie* şi *inovaţie* nu trebuie interpretate în termeni de succesiune ; poziţiile opuse pe care aceste două cuvinte le simbolizau în titlul colocviului nostru sînt din totdeauna, cred, atitudini fundamentale care se opun".

Colocviul n-a realizat, desigur, un compromis între metode, și poate că nici nu este nevoie de așa ceva. A contribuit însă la abolirea unor prejudecăți exclusiviste existente de o parte și de alta, într-o atmosferă de înțelegere și respect care avea să devină și mai pregnantă la cel de-al X-lea Congres internațional al lingviștilor.

Octombrie, 1967

Nadia Anghelescu
Institutul de limbi străine
Secția de limbi orientale,
București, Edgar Quinet, 7

ROBERT LORIOT, *La frontière dialectale moderne en Haute-Normandie* (*Pays de Bray, Vallée de la Bresle, Forêt d'Eu, Talou, Aliermont*), *avec 38 cartes en couleur*, Musée de Picardie, Amiens, 1967, 177 p.

Haute-Normandie are, în dezvoltarea limbii și literaturii d'oïl, o deosebită importanță, prin faptul că în această zonă s-a produs, la mijlocul Evului Mediu, sciziunea între dialectele normand și picard.

Particularitățile fonetice, morfologice etc. care caracterizează dialectul picard „se pierd", în valuri succesive, aproximativ în perimetrul cuprins între valea Bresle și Béthune.

Ch. Joret a semnalat[1] la sfîrșitul secolului trecut interesul pe care îl prezintă această zonă dialectologică și folclorică.

Examinarea datelor înregistrate pentru *Atlasul lingvistic al Franței* de către Gilliéron și Edmont, în punctele 258 (Beaubec-la-Rosière) și 288 (Bellengreville), arată că în vorbirea populară din aceste localități se regăsesc particularități ale dialectului picard.

Rețeaua *Atlasului lingvistic al Franței* fiind, ca în cazul tuturor atlaselor naționale, prea largă, zona de la est de aceste două puncte, pînă la valea Bresle, a rămas necercetată.

Monografia prof. Loriot își propune ca, pe baza materialului lingvistic cules pe teren și a datelor pe care le oferă folclorul și toponimia, să descifreze, în această zonă de contact a dialectelor normand și picard, particularitățile proprii fiecărui dialect [2].

Autorul este un excelent cunoscător al graiurilor din Nordul Franței. Originar din această zonă, a întreprins lungi călătorii de studii, îndeosebi în regiunile Seine-Maritime și la Somme. Din 1939, cînd Albert Dauzat a înfățișat programul *Noului Atlas lingvistic al Franței*, prof. Loriot și-a asumat sarcina de a participa la elaborarea *Atlasului picard* (zona de nord) și a *Atlasului normand* (zona Seine Inférieure, devenită apoi Seine-Maritime).

Cercetarea frontierei dialectale moderne în Haute-Normandie era deosebit de actuală. Graiurile din nord (d'oïl), aflate în vecinătatea capitalei (zona Ile-de-France), sînt într-un stadiu avansat de dezagregare. O întreprindere similară, peste una sau două generații, pare de pe acum irealizabilă, după cum afirmă autorul : „... le patois disparu presque partout de l'usage est virtuellement mort" (*Prefață*, p. 8).

Chestionarul definitiv cu care s-a adunat materialul are două părți : prima parte, în care materialul este organizat pe serii fonetice, morfologice, sintactice, lexicale și foclorice (acesta a fost destinat pentru anchete relativ limitate, cînd informatorul nu dispunea de timp) și a doua parte, mai extinsă (lexicul curent). El însumează aproximativ 1200 de cuvinte. Acest număr poate fi considerat satisfăcător, în cazul unui grai d'oïl care, sub influența limbii comune și oficiale, este, din zi în zi, tot mai puțin folosit ca mijloc de comunicare.

---

[1] Ch. Joret, *Flore populaire de la Normandie*, Caen-Paris, 1887.

[2] Vezi, de asemenea, studiul, datorat aceluiași autor, asupra graiurilor populare din Oise.

Lista termenilor incluşi în chestionar a fost stabilită în urma studierii glosarelor dialectale şi a răspunsurilor primite de la institutori la trei chestionare trimise de prof. Loriot (1. documentare generală asupra localităţii; 2. toponimia regiunii; 3. traducerea, în patois-ul local, a circa 700 de vocabule susceptibile de a oferi date pentru delimitarea dintre dialectele picard şi normand). De asemenea, au fost folosite datele culese de autor cu prilejul unei anchete preliminare pentru *Noul Atlas lingvistic al Franţei*, efectuată în cîteva cantoane din această regiune. Datele obţinute în acest fel au fost confruntate cu formele dialectale vechi. În lipsa cvasi-totală a textelor dialectale medievale, toponimia a constituit sursa principală pentru această comparaţie.

Ancheta s-a desfăşurat în condiţii materiale grele (anii 1942—1943), singurul mijloc de deplasare pe teren fiind bicicleta.

Avîndu-se în vedere stadiul precar al graiurilor, s-a apelat, de regulă, la informatori în vîrstă. Numărul informatorilor din cele 233 puncte de anchetă, care depăşesc vîrsta de 70 de ani, este destul de mare (vezi *Liste des informateurs et des points d'enquête*, p. 129 — 143).

Lucrarea reconstituie, aşadar, un anumit stadiu de evoluţie: vorbirea de la sfîrşitul secolului trecut (două sau chiar trei generaţii în urmă).

Termenului *modern*, care apare chiar în titlul acestei monografii, trebuie să i se acorde, în consecinţă, o valoare relativă.

Cercetarea poate fi considerată exhaustivă (extensivă, în terminologia autorului): ea a cuprins toate comunele şi aproape toate centrele locuite din regiune.

Datele privitoare la metoda de lucru folosită de autor, din care am menţionat doar cîteva aspecte, arată că aceasta corespunde exigenţelor şi preocupărilor pe care le impune stadiul actual de dezvoltare a dialectologiei: anchetator originar din zona studiată, cercetarea exhaustivă a localităţilor din această zonă, folosirea a cît mai numeroase izvoare şi compararea rezultatelor obţinute cu cele din domeniile înrudite (folclor, toponimie etc.), abordarea unei teme foarte des examinată în cercetările recente (zone de contact şi frontiere lingvistice).

În cele trei capitole ale lucrării se prezintă o serie de particularităţi fonetice, morfologice şi sintactice care au „valoare discriminatorie" (cf. p. 86 şi urm.) între dialectele picard şi normand; dintre acestea, cele mai semnificative sînt înfăţişate în cele 38 de hărţi publicate în corpul lucrării.

Diferenţierea dialectală în această regiune, începută în anumite condiţii istorice-sociale, în secolul al XI-lea, poate fi urmărită mai ales în vocalism şi morfologie.

Aportul nordic, datorat influenţei normandice, care prezintă interes în înţelegerea procesului de diferenţiere picardo-normand, constă îndeosebi în cîţiva termeni rurali şi maritimi; el este bine reprezentat, în schimb, în toponimie şi antroponimie.

Faptul se explică prin disproporţia foarte mare dintre masa populaţiei autohtone şi masa invadatorilor normanzi, care a fost repede dispersată. O excepţie o constituie regiunile de coastă, devastate secole de-a rîndul de piraţii saxoni şi normanzi, care au rămas mult timp adevărate zone libere. Romanizarea rapidă a ocupanţilor, care veneau, de regulă, fără soţiile lor, se explică şi prin căsătoriile frecvente ale acestora cu femeile autohtone.

În condiţiile menţionate, nu există motive pentru a se exagera influenţa scandinavă în evoluţia graiurilor din această regiune [3].

Lucrarea se încheie printr-o listă a punctelor de anchetă şi a informatorilor, bibliografie, indice (de cuvinte, materie şi fenomene), tablou al semnelor fonetice întrebuinţate.

O menţiune specială pentru *Liste des points d'enquête et des informateurs locaux*, care este deosebit de utilă, prin datele pe care le conţine, pentru descrierea acestei zone dialectale.

---

[3] Concluziile generale desprinse de prof. Loriot pot fi utilizate şi în interpretarea unor situaţii analoge din domeniul Romaniei. Pentru istoria limbii şi a poporului român, am putea menţiona, de exemplu, problema atît de complexă a cuceririi romane sau a zonelor slab populate, datorită unor condiţii istorice-sociale similare, pînă în secolul al XIX-lea (Bărăganul).

Monografia prof. Loriot se înscrie ca o contribuție de seamă la descrierea structurii dialectale a Franței. Într-un moment în care discuțiile privind metodele și tehnica utilizate în cercetarea graiurilor sînt vii, lucrarea prof. Loriot capătă o semnificație deosebită : ea pledează, prin rezultatele convingătoare la care ajunge, pentru elaborarea studiilor monografice asupra graiurilor.

Octombrie, 1967

Valeriu Rusu,

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei, 194

EMANUEL VASILIU, *Fonologia limbii române*, București, Editura științifică, 1965, 150 p. (+ 1 tablou în afara textului).

Consacrată în cea mai mare parte descrierii fonologice a limbii române literare (p. 58—147), lucrarea lui Emanuel Vasiliu se aseamănă, ca structură, cu alte lucrări de același gen (de exemplu, cu *Fonologia española* a lui E. Alarcos Llorach) prin faptul că expunerea corespunzătoare, în sens strict, titlului cărții este precedată de ceea ce poate fi considerat, pînă la un punct, un fel de „introducere în fonologie" ; avem în vedere capitolul intitulat, simplu, *Introducere* (p. 19—57). În mod necesar redus ca dimensiuni și ca sferă a problemelor tratate, capitolul menționat se impune atenției cititorului în aceeași măsură ca și celelalte capitole, căci descrierea propriu-zisă a fonologiei limbii române urmează, cu consecvență, principiile teoretice și metodologice expuse în *Introducere* și constituie, în multe privințe, o „ilustrare" a acestora.

Intenționînd să ne oprim ceva mai pe larg asupra părții a doua a cărții și dat fiind că spațiul nu ne permite să discutăm toate problemele care ar merita să fie discutate (nu neapărat sub formă de „critică" !), ne mulțumim să prezentăm, cu privire la *Introducere*, doar cîteva observații.

Ca orientare, *Teoria generală* (p. 19—52) se caracterizează printr-un „antisubstanțialism" de esență hjelmsleviană, dar acceptat de autor numai în planul metodologic, nu și în cel gnoseologic (p. 24—25). Nu lipsesc — în special, în ce privește chestiunile mai direct legate de tehnica analizei — nici elementele de altă proveniență (într-o oarecare măsură, fonologia pragheză și teoriile recente ale lui S. K. Šaumjan ; într-o măsură mult mai mare, descriptivismul american). De subliniat însă, pe de o parte, că autorul aduce și o serie de importante contribuții teoretice originale (de exemplu, cu privire la problema interpretării mono- sau difonematice a anumitor succesiuni de sunete) și, pe de altă parte, faptul că originalitatea autorului se manifestă și în modul de elaborare a concentratei sinteze pe care o reprezintă subcapitolul în discuție.

Felul în care sînt definite, mai mult sau mai puțin explicit, noțiunile de sistem fonologic și de structură fonologică (vezi, în special, p. 39 și 48) este în deplină concordanță cu distincția riguroasă pe care o face autorul, la tot pasul, între raporturile paradigmatice și cele sintagmatice. Ni se pare însă că nu întotdeauna este la fel de riguroasă delimitarea dintre sistem (respectiv, unități ale sistemului sau raporturi în interiorul acestuia) și alte noțiuni cu care operează Emanuel Vasiliu. La p. 25 a lucrării se arată că raportul dintre cele două părți constitutive ale silabei [ta] diferă de raportul dintre consoanele [t] și [s], care pot, amîndouă (în mod alternativ), să fie urmate de un [a] în aceeași silabă : în primul caz avem a face cu o *relație*, în al doilea cu o *corelație* (caracterizată prin faptul că cei doi termeni „pot contracta aceeași relație") ; spre deosebire de corelație, relația apare „în lanțul vorbirii" (p. 25). În ce privește natura elementelor care contractează anumite raporturi, observăm că [t] și [a] din [ta] nu pot fi considerate „elementele unui sistem lingvistic" (p. 25), deoarece ele sînt sunete și nu

unităţi degajate prin comutare. Întrucît, din aceleaşi motive, nici corelaţia dintre [t] şi [s] nu este „în sistem", ar fi fost de aşteptat ca termenul *corelaţie în sistem* să denumească o corelaţie de tipul celei existente între fonemele corespunzătoare sunetelor consonantice menţionate: [t] — [s] = corelaţie; /t/ — /s/ = corelaţie în sistem, adică între invariante. *Corelaţia în sistem* este însă, după Em. Vasiliu, un raport „în care termenii care contractează o corelaţie şi un raport de comutare într-o poziţie contractează şi un sincretism în altă poziţie" (p. 45). În absenţa celei de-a treia caracteristici (sincretismul), raportul nu este altceva decît o *opoziţie* (în conformitate cu terminologia „tradiţională"; *raport de comutare*, în terminologia autorului, are acelaşi sens). După părerea noastră, legarea determinantului „în sistem" de fenomenul sincretismului (neutralizării) nu este justificată: raportul dintre membrii unei opoziţii constante (care nu se neutralizează în nici o poziţie) nu este şi el *în sistem*? Contrar aparenţelor, problema nu este numai una de terminologie: în concepţia autorului, fenomenele de sincretism sînt esenţiale pentru descrierea sistemului (vezi, de exemplu, p. 45: „Pe baza faptelor de sincretism se poate determina locul în sistem al fiecărui termen în parte"), iar unele paragrafe ale *Introducerii* pot lăsa impresia că, după Em. Vasiliu, fonemele care nu constituie opoziţii neutralizabile nu sînt chiar în acelaşi grad „în sistem" ca şi celelalte foneme (vezi, de exemplu, p. 47, § 0.1.8.5.5.).

Em. Vasiliu distinge două categorii de alofone: variante şi varietăţi. Din unele pasaje ale cărţii (p. 20, 35) rezultă că prin *varietate* se înţelege un element subordonat *variantei*, în sensul că o variantă, „element... invariant în raport cu actele concrete de vorbire" (p. 35), are mai multe varietăţi, „care apar în momente diferite şi la vorbitori diferiţi" (p. 20). Nu avem nimic de obiectat împotriva acestei distincţii (notăm, în treacăt, că ar fi fost interesant de precizat în ce raport se află ea faţă de distincţiile care derivă din teoria lui E. Coseriu asupra tricotomiei sistem — normă — vorbire), dar credem că afirmaţia de la p. 37 — „*Varietatea* este distinctă de *sunet*" — ar fi necesitat o argumentare mai amplă decît aceea conţinută în explicaţia care se dă în continuare: „prin faptul că ea [= varietatea] reprezintă o raportare a sunetului concret la fonem, adică la capacitatea de a intra într-un raport de comutare cu un alt sunet". În ce ne priveşte, fără a fi întru totul convinşi de necesitatea termenului însuşi de *varietate*, înclinăm să acceptăm identitatea stabilită de autor la p. 35: „Vom numi... *varietăţi* sunetele concrete".

Subcapitolul *Metoda* (p. 53—57) conţine precizări utile privind raportul dintre *Fonologia limbii române* şi studiile anterioare (ale autorului sau ale altora) consacrate aceluiaşi domeniu, structura anumitor capitole, dificultăţile întîmpinate de autor în elaborarea lucrării (din cauză că n-a avut la dispoziţie date suficiente asupra substanţei fonice a limbii române) etc. La p. 55 se arată că „lucrarea de faţă reprezintă descrierea fonologică a limbii române standard", iar în continuare se dau diverse amănunte cu privire la c o r p u s u l pe care se întemeiază descrierea. Sîntem de acord că reţinerea numai a unei părţi din materialul oferit de dicţionare este justificată de necesitatea „de a nu lua în consideraţie decît fapte aparţinînd unuia şi aceluiaşi sistem lingvistic" (p. 54). Socotim însă că ar fi fost preferabil ca selecţia să se facă nu ţinîndu-se seamă de cunoaşterea sau necunoaşterea de către autor a unui cuvînt sau a unei forme (p.55), ci după criterii care — fără a exclude complet factorul subiectiv — ar fi redus, totuşi, mult rolul acestuia (de exemplu, eliminarea t u t u r o r cuvintelor care poartă, în dicţionare, menţiuni ca „învechit", „dialectal" etc.). În situaţia dată, întrucît „autorul a fost în acelaşi timp şi principalul informator" (p. 55), la obiecţii de felul „cuvîntul x nu trebuia luat în consideraţie" sau „cuvîntul y conţine un grup de sunete neînregistrat de autor" ni s-ar putea răspunde că în primul caz e vorba de un cuvînt cunoscut, iar în al doilea de un cuvînt necunoscut autorului; prin urmare, s-ar părea că ne găsim în faţa unei probleme care nu se pretează la nici un fel de discuţie. Este, totuşi, greu să fim de acord că aparţin „românei standard" toate cuvintele care figurează printre exemple, iar, pe de altă parte, este imposibil să admitem că absenţa unora dintre cuvintele pe care ne-am fi aşteptat să le găsim folosite ca material ilustrativ se explică prin împrejurarea că ele nu fac parte din idiolectul autorului.

Prezentăm mai jos cîteva fapte care vin în sprijinul afirmaţiilor noastre şi, cu aceasta, începem, de fapt, discutarea celei de-a doua părţi a lucrării.

Iată, mai întîi, cîteva cuvinte a căror apartenenţă la româna contemporană standard este cel puţin îndoielnică : *loază* (p. 86), *şpanchi, naramz* (p. 87), *zbenghi* (p. 88), *zbilţ* (p. 90 ; la p. 89 sînt citate şi variantele [ʃ/ʒ bilţ]), *rîci* (p. 92), *chibz* (p. 114). Cît despre cuvintele (respectiv, combinaţiile de sunete) care lipsesc, menţionăm că lista de mai jos nu cuprinde decît o parte dintre „completările" posibile. La p. 86 nu figurează, printre grupurile de două consoane care pot preceda pe [a], grupul [ko̯] (semivocalele sînt considerate de autor, în mod provizoriu, consoane) : *coadă* (lista exemplelor include pe *loază* !) ; la aceeaşi pagină, de adăugat pentru grupurile de trei consoane : *ploaie, proaspăt.* P. 87 (consoane înaintea cărora apare vocala [a]) : *gaj.* P. 88 ([e] după grupuri de trei consoane) : *scleroză.* P. 89 ([i] după grupuri de două consoane) : *xilofon* (cuvîntul figurează la p. 115, unde este vorba de distribuţia lui [k]). P. 90 ([i] după grupuri de trei consoane) : *sclipi.* P. 103 (diftongul [o̯ă] după grupuri de două consoane) : *ploaie, proaspăt* (le-am semnalat deja mai sus, în legătură cu distribuţia vocalei [a]). P. 115 (grupuri finale cu [t] ca prim element) : *mătci* (cuvîntul e citat, la p. 91, pentru a demonstra că [ă] apare înainte de grupul [tč]). P. 120 ([l] în grupuri finale de două consoane) : *fălci* (citat, pentru [ă], la p. 91), *mulgi* (citat, pentru [u], la p. 95) ; la aceeaşi pagină ([r] în grupuri finale) : *urci* (citat pentru [u], la p. 95) sau *curci* (care ilustrează, la p. 124, distribuţia lui [č]) etc.

Am fi nedrepţi dacă, oprindu-ne asupra omisiunilor, nu am spune, în acelaşi timp, cîteva cuvinte despre ceea ce *există* în carte, în paragrafele consacrate descrierii distribuţiei sunetelor. Bogăţia datelor prezentate depăşeşte cu mult ceea ce poate fi găsit în lucrările anterioare. Iată, de exemplu, conţinutul paragrafului privitor la vocala [a] (p. 85—88) : se menţionează că vocala în discuţie apare sub accent şi în silabă neaccentuată ; la iniţială şi înainte de pauză ; precedată de una, două, trei sau patru consoane făcînd parte din aceeaşi silabă (în ultimul caz, elementul imediat prevocalic este o semivocală) ; urmată de una, două sau trei consoane sau de grupurile „consoană(+ consoană)+ « *i* final »" ; precedată şi urmată de anumite vocale ; pentru toate aceste situaţii se enumeră (în transcriere fonetică) sunetele şi grupurile de sunete cu care se învecinează vocala [a] şi se citează (în transcriere fonetică şi în notaţie ortografică) cîte un cuvînt pentru fiecare sunet sau grup. Listele stabilite de autor tind să fie (şi nu sînt prea departe de a fi) exhaustive ; în ciuda omisiunilor şi a celor cîtorva exemple discutabile, vastitatea materialului adunat şi clasificat de Em. Vasiliu impresionează pe cititor şi constituie unul dintre elementele care fac din lucrarea recenzată un preţios instrument de lucru pentru cercetătorii preocupaţi de fonologia limbii române.

Partea a doua a cărţii cuprinde, în afara unei *Încheieri* (p. 145—147), trei capitole : 1. *Unităţi suprasegmentale* ; 2. *Unităţi segmentale* ; 3. *Structura fonologică.* Interesul deosebit al primului capitol constă în faptul că el reprezintă prima descriere structurală de ansamblu a două categorii de fapte (accentul şi intonaţia) care, pînă acum, nu s-au bucurat de atenţia pe care o merită, nici din partea fonologilor, nici din cea a foneticienilor. Interpretările propuse de autor în capitolul *Unităţi suprasegmentale* (p. 58—82) n-ar putea fi discutate în amănunt decît cu condiţia ca faptele fonetice interpretate să fie cunoscute cel puţin în aceeaşi măsură în care este cunoscută substanţa care constituie suportul unităţilor segmentale, ceea ce nu este cazul. În lipsa unor date experimentale mai bogate decît cele (foarte puţine !) de care dispunem în momentul de faţă, este posibil ca deosebirile de opinii în ce priveşte interpretarea structurală să se datorească, pur şi simplu, faptului că, în prezenţa aceleiaşi realităţi fonetice, unui cercetător i s e p a r e că aude altceva decît un alt cercetător. De exemplu, semnatarul acestor rînduri nu este convins că la sfîrşitul primei sintagme (după *mic*) din propoziţia *Copilul mic aleargă repede* avem a face cu acelaşi contur intonaţional ascendent ca şi în *Vii la mine*? (p. 81) ; identitatea sau non-identitatea structurală a celor două situaţii ar putea fi însă

demonstrată numai pe baza unei prealabile analize fonetice detaliate a intonaţiei în fraze de diverse tipuri.

Problema accentului în cuvînt este (cel puţin pentru cuvintele necompuse) mai puţin complicată din punct de vedere structural (stabilirea corelatelor fizice ale contrastelor accentuale constituie cu totul altă problemă). Într-un număr restrîns de pagini (p. 58—67), Em. Vasiliu ne-a dat o descriere la care, foarte probabil, cercetările ulterioare nu vor avea prea multe lucruri de adăugat ; depăşind, oarecum, limitele pe care şi le-a impus (vezi capitolul *Metoda*, p. 56), autorul prezintă, într-o *Anexă* (p. 63), şi cîteva date statistice asupra structurii accentuale a morfemelor. Accentul *în frază* şi relaţiile foarte complexe dintre locul accentului şi modulaţiile melodice ridică însă cîteva chestiuni de interpretare de tipul celei menţionate în alineatul precedent. De exemplu, nu credem că poate fi demonstrată afirmaţia conform căreia „silabele neaccentuate nu pot fi intonate cu [$\widehat{12}$]" (p. 71 ; [$\widehat{12}$] indică aici o urcare a tonului).

Capitolul *Unităţi segmentale* (p. 83—131) este, după cum era de aşteptat, cel mai întins. Cele două subcapitole, *Vocalele* şi *Consoanele*, au, în linii mari, o structură identică : prezentarea distribuţiei alofonelor, descrierea lor fonetică, reducţia variantelor şi, în concluzie, o prezentare de ansamblu a subsistemului respectiv. Am făcut deja, mai sus, cîteva observaţii asupra paragrafelor în care se prezintă distribuţia sunetelor, aşa încît acum nu ne rămîn de discutat decît celelalte aspecte.

Descrierea fonetică — în general, corectă — conţine multe detalii nesemnalate în lucrările anterioare. Cu privire la exactitatea unora dintre aceste detalii avem însă îndoieli, întocmai ca autorul, care arată că — din cauza insuficienţei cercetărilor experimentale — „este posibil ca unele variante fonice care reprezintă anumite invariante fonologice să nu fie descrise foarte riguros din punct de vedere *fonetic*" (p. 54). În cele ce urmează, ne vor reţine atenţia cîteva chestiuni pentru discutarea cărora nu este indispensabilă raportarea la rezultatele obţinute cu ajutorul aparatelor de fonetică experimentală ; va fi vorba nu numai şi nu atît de precizarea naturii unui sunet, cît de existenţa sau de inexistenţa unui sunet într-un anumit aspect al limbii sau într-o anumită combinaţie.

La p. 96, prezenţa „apendicelui asilabic" [^{j}] este considerată facultativă înaintea vocalelor anterioare neprecedate de consoane; se citează pronunţările [$^{'j}$ęste] şi [$^{'}$este], cu menţiunea că „idiolectul autorului cunoaşte ambele pronunţări". Dacă nu avem nici un motiv să nu acceptăm această declaraţie, nu tot atît de simplă este problema recunoaşterii în [este] a unei pronunţări caracteristice românei standard [acest aspect al limbii este definit astfel, la p. 19 : „română literară folosită în mod curent (adică în împrejurări neoficiale) de un vorbitor instruit"] ; după părerea noastră, [este] nu e o pronunţare aparţinînd limbii literare (oricît de „neoficiale") şi, în consecinţă, ea nu aparţine nici românei standard delimitate în felul arătat mai sus.

Despre vocala [o] se spune, în nota de la p. 98, că „nu apare după [ă], [î] în interiorul cuvintelor", dar afirmaţia contrară este ilustrată, la p. 91, cu varianta *adăoga* şi, oricum, nu se poate nega că forma *găoci* aparţine românei standard (menţionăm că se face abstracţie de elementul semivocalic prezent între cele două vocale ; vezi, mai jos, cele spuse în legătură cu *lua*). Despre diftongul [o̯ă] se afirmă, la p. 103, că „nu apare după grupuri de trei consoane propriu-zise" (adică în care al treilea element să nu fie o semivocală, ca în *fleoancă, ştioalnă*) ; diftongul apare, totuşi, după [skr], în *scroafă*.

Aşa cum am mai spus, se consideră că în *este* prima vocală e precedată (după Em. Vasiliu, în mod facultativ) de un „apendice asilabic" ; elementele numite cu acest termen sînt distinse de semivocalele [j] şi [w]. Într-adevăr, făcînd o comparaţie între *via* şi *iarnă*, de exemplu, trebuie să admitem că elementul palatal nesilabic nu este identic în cele două cuvinte (el este mai perceptibil şi are un mai pronunţat caracter consonantic în *iarnă*). Credem însă că în unele dintre poziţiile în care autorul identifică apendice asilabice avem a face, în realitate, cu

semivocale (semiconsoane); acesta este, de exemplu, cazul elementului nesilabic care apare la început de cuvînt, înainte de vocala [e] (deci [jeste], nu [^{j}este]).

Neclară rămîne părerea autorului cu privire la elementul vocalic nesilabic din cuvinte de tipul *miere*: acestea apar în subcapitolul consacrat semivocalelor, unde ilustrează existenţa diftongului [je] după consoane labiale (p. 104), dar aceleaşi cuvinte sînt citate în subcapitolul intitulat *Vocale precedate de apendice asilabic*, în sprijinul afirmaţiei de la p. 107, conform căreia „după consoanele labiale, între [^{j}ę] şi [e] există raporturi de comutare" (la aceeaşi pagină, *miere* este însă transcris [ˈmjęre]).

În paragrafele în care se descriu alofonele fonemelor consonantice (p. 113—121) nu figurează consoanele [k′] şi [ǵ]. Nu este vorba de o omisiune involuntară, ci de o consecinţă a faptului că, după Em. Vasiliu, cele două consoane nu sînt alofone ale unor foneme consonantice palatale, distincte de /k/, respectiv /g/ (vezi p. 122—123). Este însă neaşteptată afirmaţia de la p. 116, conform căreia în *jgheab* am avea a face cu „consoana [g]" (e vorba deci de un s u n e t); însuşi autorul notează, fonetic, [ʒˈǵăb^{h}] acest cuvînt, la p. 116 şi 118, şi menţionează, la p. 122, „consoanele [k′, ǵ]". După cum se poate constata, interpretarea fonologică u l t e r i o a r ă impietează asupra prezentării datelor fonetice.

I se poate face autorului un reproş asemănător şi cu privire la unele pasaje din capitolul consacrat vocalelor. De exemplu, cuvîntul *lua* este transcris [lu$^{ˈ(w)}$å], la p. 87, şi el este menit să ilustreze afirmaţia după care vocala [a] poate fi precedată de [u]. Or, din punct de vedere f o n e t i c, vocala deschisă în discuţie este [å], nu [a] (vezi transcrierea fonetică a autorului !). Pe de altă parte, regula bazată pe cuvinte de tipul *lua* şi enunţată la p. 98 — „Atunci cînd vocalele apar în hiat, după o altă vocală, ele pot fi precedate de un apendice asilabic" — pare să conţină o contradicţie din punct de vedere f o n e t i c: în cazurile în care „apendicele" (= semivocală slab perceptibilă) există, vocalele nu sînt în hiat. De fapt, în ce priveşte atît deosebirea dintre [a] şi [å], cît şi prezenţa sau absenţa hiatului, lucrurile sînt clare; numai că, şi de data aceasta, descrierea fonetică este influenţată de interpretarea fonologică pe care autorul are intenţia să o propună: întrucît [a] şi [å] sînt alofone ale aceluiaşi fonem, /a/ (p. 109), iar după părerea autorului, segmentul [^{w}å] corespunde unei singure unităţi fonematice (p. 108), se poate spune că, într-adevăr, ultima silabă din *lua* este formată din fonemul /a/ şi că cele două vocale ale cuvîntului sînt în hiat (dar aceste afirmaţii sînt valabile numai pentru succesiunea de f o n e m e !).

Problemele asupra cărora Em. Vasiliu se opreşte mai pe larg sînt cele care, în mod obiectiv, prezintă cele mai mari dificultăţi: elementele vocalice nesilabice (semivocale, „apendice asilabice", aşa-numitul „*i* final"), consoanele oclusive palatale şi consoanele africate.

Cu privire la statutul fonologic al elementelor vocalice nesilabice, autorul adoptă soluţii care se deosebesc radical de toate interpretările altor autori, precum şi de unele dintre acelea pe care însuşi Em. Vasiliu le-a propus în cîteva lucrări anterioare. Nu vom discuta aici în amănunt acest complex de probleme, întrucît am făcut acest lucru cu alt prilej (într-un articol publicat în SCL XVII, 1966, 5, p. 531—545); ne vom mărgini să prezentăm doar cîteva observaţii de ordin general.

Trăsătura cea mai caracteristică a descrierii pe care o datorăm lui Em. Vasiliu constă, după părerea noastră, în reducerea unităţilor din inventarul fonematic la un număr mai mic decît în orice altă descriere prezentată pînă acum. Această economie în paradigmă este realizată, în primul rînd, prin introducerea noţiunii de junctură şi, implicit, printr-o diminuare a caracterului „economic" al descrierii sintagmelor. În concepţia lui Em. Vasiliu, [e̯], [o̯], [j] (şi „*i* final"), [w] nu reprezintă unităţi fonematice autonome, ci variante ale fonemelor /e/, respectiv /o/, /i/, /u/, care apar atunci cînd aceste foneme sînt urmate sau precedate de unitatea /+/, junctura silabică: [e̯a] = /e + a/, [p^{i}] = /p + i/ etc.; [k′] şi [ǵ] nu sînt realizări ale unor foneme consonantice palatale, ci variante ale velarelor corespunzătoare sau ale succesiunilor /ke+/, /ki+/, /k+i/, respectiv, /ge+/, /gi+/, /g+i/. Evident, în acest fel se realizează o consi-

derabilă reducere a numărului de foneme din inventar ([ę] este echivalat cu /e+/, [j] cu /i+/ sau cu /+i/ etc.); în schimb, cuvinte ca *ia*, *chiar*, *pierzi* ajung să fie descrise ca succesiuni de trei, respectiv cinci şi opt unităţi : /i + a/, /ki + ar/, /pi + erz + i/.

După Em. Vasiliu, junctura are „semnificaţia unui « zero consonantic »" (p. 111). În forme de tipul *lui*, *lei*, „valoarea de zero consonantic poate fi pusă în evidenţă de faptul că prezenţa unei consoane între cele două vocale ar împiedica realizarea ca semivocală a celei de-a doua vocale a secvenţei ; ceea ce determină realizarea ca semivocală este tocmai *absenţa unei consoane intervocalice*" (p. 106) ; în forme de tipul *lupi* însă, junctura marchează absenţa nu a oricărei consoane, ci numai a unui /l/ sau a unui /r/ (p. 110—111 ; dacă fonemul /i/ ar apărea după un grup consonantic terminat în lichidă, el s-ar realiza ca [i] silabic : *umbli*, *aspri*). Se observă, deci, în primul rînd, că interpretarea fonetică a juncturii nu este tocmai aceeaşi în cele două poziţii. În al doilea rînd, în ce priveşte cazurile de tipul *lupi*, *lei*, nu credem că se poate susţine identificarea juncturii cu un zero consonantic ; dovada : *lupi*, *lupţi*, *legi*, unde prezenţa unei consoane (sau a unui grup de consoane) între cele două foneme vocalice nu împiedică realizarea lui /i/ ca element nesilabic (ce e drept, diferit de [j] din *lui*, *lei*, dar, în acelaşi timp — ceea ce este important —, diferit şi de [i] silabic). Adăugăm, în sfîrşit, că nici în cuvinte de tipul *miere*, *piere* (transcrise datorită unei scăpări /miere/, /piere/, la p. 108, dar care, în conformitate cu concepţia autorului, trebuie notate /mi + ere/, /pi + ere/ ; cf. /mi + el/, la p. 133) junctura nu corespunde unui zero consonantic, deoarece absenţa unei consoane între /i/ şi /e/ nu duce în mod obligatoriu la realizarea ca element nesilabic a fonemului /i/ (notăm, în treacăt, că, contrar afirmaţiei de la p. 106, există în limba română cel puţin o pereche minimală care pune în evidenţă existenţa unui raport de comutare între [j] şi [i] : *vier*, animal — *vier*, paznicul viei ; se înţelege că, întocmai ca Em. Vasiliu, facem abstracţie de prezenţa unui element semivocalic între vocalele ultimului cuvînt). Rezultă, din cele arătate mai sus, că e greu să vedem în junctura silabică, aşa cum apare ea în descrierea dată de Em. Vasiliu, o unitate definită prin absenţa unei consoane ; ea reprezintă mai degrabă rezultatul ridicării la rangul de unitate „de tip special" a ceea ce, după alţi fonologi, nu este decît o trăsătură distinctivă a unei categorii de foneme : caracterul asilabic.

Am mai spus că interpretarea semivocalelor ca variante ale vocalelor corespunzătoare urmate sau precedate de junctură şi nerecunoaşterea autonomiei fonematice a oclusivelor palatale prezintă avantajul — de loc neglijabil — de a duce la o economie din punct de vedere paradigmatic. Acceptînd aceste interpretări, ajungem însă la complicaţii în descrierea alternanţelor şi a morfologiei. Fără a relua discuţia din articolul nostru precitat, vom da aici un singur exemplu, legat de interpretarea oclusivelor palatale. Dacă admitem că fonemul final din *ochi* este /k'/, acesta rămîne neschimbat înainte de /u/ sau de /i/ în *ochiul*, respectiv, *a ochi* (/ok'/, /ok'ul/, /ok'i/, întocmai ca /r/ din *zor*, *zorul*, *a zori*) ; după Em. Vasiliu însă, în cele trei forme enumerate am avea a face cu alternanţa /k + i/~/ki +/~/k/ : /ok + i/, /oki + ul/, /oki/. Pe de altă parte, nu ni se pare a fi avantajoasă introducerea în morfologie a unui nou tip de formare a pluralului articulat ; *ochii* s-ar obţine din *ochi* (întocmai ca *lupii* din *lupi*) prin eliminarea unităţii /+/ : neart. /ok + i/ — art. /oki/.

Consoanele africate sînt considerate foneme unice, nu succesiuni de foneme, ceea ce înseamnă că, în acest punct, autorul este de acord cu descrierile anterioare (noi înşine am adus, în treacăt, un argument în favoarea interpretării monofonematice a africatelor, în SCL VII, 1956, 3—4, p. 198). Spre deosebire însă de alţi cercetători, Em. Vasiliu justifică interpretarea pe care o adoptă printr-o analiză detaliată (aceasta se întemeiază pe principiile expuse în partea întîi a lucrării, la p. 37—39).

Foarte originală este clasificarea fonemelor vocalice, prezentată, sub formă de tablou, la p. 112. Ne-am fi aşteptat însă ca — aşa cum s-a procedat (ce e drept, nu consecvent) la

consonantism — în tablou să se noteze „indiferența unui fonem în raport cu o anumită trăsătură" (p. 131 ; de pildă, /h/ nu este, fonologic, nici surd, nici sonor). De exemplu, din moment ce /a/ este s i n g u r a vocală deschisă, ea este suficient definită prin trăsătura „deschis" și, prin urmare, „indiferentă" față de celelalte trei perechi de trăsături distinctive ; de ce i se atribuie acestui fonem trăsătura „non-anterior"? (trăsăturile fonetice privind localizarea sînt, în cazul lui /a/, redundante și prezența semnului „—" cu semnificația „non-anterior" este la fel de nejustificată cum ar fi prezența semnului „+" = „anterior").

Observații de același tip se pot face și cu privire la tabloul în care sînt înfățișate trăsăturile distinctive ale consoanelor (p. 131) : se admite, de exemplu, că fonemul /č/ este indiferent față de opoziția oral/non-oral, dar semnul „+" = „oral" figurează în dreptul lui /s/; or, trăsăturile fonetice „oral" și „nazal" nu sînt distinctive pentru consoanele fricative.

Capitolul al III-lea al cărții, care conține date privind structura silabei și combinațiile de silabe, înfățișează, într-o formă sistematică, rezultatele unui gen de cercetări căruia Em. Vasiliu i-a acordat o atenție deosebită în mai multe dintre lucrările sale anterioare. Elementele segmentului vocalic al silabei (vocală, diftong, triftong) sînt examinate, în primul rînd, din punctul de vedere al realizării lor fonetice (vocale sau semivocale) în diversele combinații posibile. Elementele grupurilor consonantice pre- și postvocalice sînt împărțite în clase, după locul pe care îl poate ocupa fiecare element în aceste grupuri, iar, apoi, ținîndu-se seamă de consoanele care apar în combinațiile inițiale și finale de cuvînt, se stabilește locul tăieturii silabice în interiorul grupurilor consonantice intervocalice. Analiza îl conduce pe autor la elaborarea m o d e l u l u i unei secvențe de două silabe (p. 141). Capitolul se încheie cu o scurtă expunere consacrată grupurilor de foneme care îndeplinesc funcții demarcative (p. 141—144 ; vezi și tabloul publicat în afara textului).

Vom face mai întîi, cu privire la acest capitol al cărții, două observații de detaliu : 1) afirmația conform căreia „într-un diftong, vocala /e/ precedă totdeauna jonctura silabică" se datorește unei scăpări (cf., de exemplu, *miel* /mi + el/) ; 2) din listele prezentate lipsesc unele grupuri de consoane, inclusiv unele dintre cele care figurează în alte capitole ale cărții (de exemplu, la p. 134, trebuie să se adauge la lista grupurilor care apar „în funcție de segment CCC — " : /șpr/ /spl/, /skl/, /zgl/ : *șpriț, splină, sclipi, zglobiu*). Principala observație se referă însă la raportul dintre descrierea structurii silabei făcută în acest capitol și interpretarea lui „*i* final". Dat fiind că acest sunet este socotit variantă a lui /i/ în contextul „C+..." (cf. p. 110—111), s-ar părea că nu mai este valabilă afirmația după care „în limba română, silaba poate fi constituită dintr-un segment vocalic precedat *sau* urmat sau *și* precedat *și* urmat de un *segment consonantic*" (p. 132) — căci într-un cuvînt ca *lupi* /lup + i/ avem a face cu o s i n g u r ă silabă care conține d o u ă segmente vocalice. Este adevărat că *lupi* poate fi considerat ca alcătuit din două silabe — /lu/ și /p + i/ — din punct de vedere fonologic, dar această interpretare nu este nicăieri formulată ca atare ; oricum, ar fi fost necesară clarificarea raportului dintre silaba fonologică și silaba fonetică.

După cum s-a putut constata, există o serie întreagă de chestiuni asupra cărora părerile semnatarului acestor rînduri nu coincid cu părerile lui Em. Vasiliu. Multe dintre observațiile noastre trebuie privite ținîndu-se seamă de faptul că, adesea, două sau mai multe interpretări fonologice sînt, în principiu, justificate în egală măsură, iar alegerea uneia se face în funcție de anumite avantaje pe care le prezintă și, în mod inevitabil, neglijînd anumite dezavantaje ; or, este firesc ca în evaluarea avantajelor și a dezavantajelor unei analize să se ivească divergențe de opinii. Cît despre semnificația obiecțiilor care nu intră în această categorie, trebuie să menționăm că, oricît ar fi de numeroase, ele nu anulează aprecierea de ansamblu foarte pozitivă pe care ne socotim îndreptățiți să o facem, în încheiere, asupra cărții.

Printre lucrările de fonologie a limbii române — domeniu de cercetare căruia Em. Vasiliu i-a consacrat, de-a lungul unui deceniu, multe și bine primite studii de mai mică întindere — cartea recenzată ocupă un loc de prim ordin. La meritele cunoscute și recunoscute

ale autorului se adaugă acum acela de a ne fi oferit o descriere fonologică de ansamblu, coerentă şi densă în ce priveşte conţinutul şi elegantă ca formă. Propunînd pentru numeroase probleme soluţii care pot fi considerate definitive şi complete, cartea va stimula, credem, în acelaşi timp, apariţia unor studii care vor avea rolul să aprofundeze unele probleme, să întregească unele date, să confirme sau să infirme părerile exprimate pînă în prezent, de Em. Vasiliu sau de alţi cercetători. A putea servi ca bază unor investigaţii ulterioare — iată o calitate pe care nu toate cărţile o au ; valoroasa lucrare a lui Em. Vasiliu posedă, printre altele, şi această calitate.

Octombrie 1967.

Andrei Avram,

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei, 194

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii de lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La *prezentarea manuscriselor* autorii sînt rugaţi să respecte următoarele

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex.:

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE

de IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol *va fi datat* şi va purta semnătura autorului cu „bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent), după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor:

Pentru volume:

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul lucrării (subliniat); *c*) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); *d*) ediţia (în cifre arabe); *e*) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine); *f*) anul apariţiei (*nu se pune editura*); *g*) pagina. Ex. 1 Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste:

a) autorul (urmat de virgulă); *b*) titlul articolului (subliniat); *c*) titlul revistei (între ghilimele; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată; iniţialele nu se despart prin punct; *d*) numerotaţia (anul, volumul, nr.); *e*) pagina. (Ex.: Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în „Romanoslavica" IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina e aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex.: Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repeta după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor cita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul „secol" scris în întregime. Ex.: în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corectări care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte *absolut necesară* adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa comitetului de redacţie, Calea Victoriei nr. 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE
ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, *Limba latină*, 1965, 439 p., 28 lei.
* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută şi adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.
* * * **Dicţionarul limbii române** (DLR), serie nouă, fasc. O—CXXXVI p., 10,50 lei; fasc. 1, M-Mandră, 80 p., 5,25 lei; fasc. 2, Mandră[2]-Mascat[1], 80 p., 6,75 lei; fasc. 3, Mască[2]--Mămăiţă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 4, Mămălatiţă-Mătăringă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 5, Mătăsar-Mergător, 80 p., 6,50 lei, fasc. 7, Microbiologist-Miniaturistică, 80 p., 6,50 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic** (Dictionnaire aroumain Macédo-Roumain, général et étymologique), 1963, 1264 p. +36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă, 72,60 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român**, seria nouă, vol. V, 1966, VII p. + hărţile de la 1236 la 1570, 103 lei.

AL. GRAUR, *La romanité du roumain*, colecţia „Bibliotheca Historica Romaniae", 9, 1965, 68 p., 2,75 lei.

P. P. PANAITESCU, **Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română**, 1965, 231 p., 10 lei.

Sub redacţia acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţie romanică**, vol. I, 1962, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1965, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

VASILE SCURTU, **Termenii de înrudire în limba română**, 1966, 402 p., 26 lei.

Sub redacţia prof. B. CAZACU, **Noul Atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia**, 1967, 187 hărţi lingvistice, 120 lei.

Sub redacţia acad. AL. GRAUR, **Probleme de lingvistică generală**, vol. V, 1967, 8,25 lei.

SCL, AN XIX, NR. 1. P. 1—80, BUCUREŞTI, 1968

I. P. „Informaţia"—c. 6177 43830 Lei 12.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL XIX

1968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1968.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției :
BUCUREȘTI, Sectorul 1,
Calea Victoriei 194.
Telefon 15.15.45

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIX, nr. 2 1968

SUMAR

SCL, An XIX, nr. 2, p. 81–206, Bucureşti, 1968

PSIHOLINGVISTICA ŞI APLICAREA METODEI DINAMIC-CONTEXTUALE ÎN DIALECTOLOGIE

DE

TATIANA SLAMA-CAZACU

1. Se ştie că termenul ,,psiholingvistică" a fost pus în circulaţie în 1953, o dată cu publicarea lucrărilor unui simpozion [1]. De atunci, numele s-a răspîndit şi a avut ceea ce se numeşte ,,o soartă fericită". Utilizarea lui nu coincide însă întotdeauna cu conştiinţa clară a sensului pe care îl cuprinde şi de altfel sînt destul de puţine încercările de a-l defini, iar în acelaşi timp de a stabili precis care e obiectul, care sînt metodele acestui domeniu interdisciplinar — apărut la graniţa dintre psihologie şi lingvistică, şi care, dintr-un anumit punct de vedere, a precedat, prin intenţiile şi anumite lucrări ale unor cercetători, apariţia numelui.

1.1. Încercînd definirea obiectului şi în general a metodologiei psiholingvisticii — asupra cărora nu vom putea da aci detalii [2] —, am precizat că psiholingvistica se ocupă de modificările apărute în mesaj, în cursul actului concret al comunicării, datorită existenţei unei relaţii între emiţător şi receptor, precum şi situaţiei în care se găsesc aceştia (termenul de situaţie avînd aci un sens larg, nu numai de ambianţă, ci şi de stare psihică — de intervenţie a gîndirii, a motivaţiilor, a cunoştinţelor persoanei şi a concepţiei sale, a dinamicii psihice generale şi momentane, a capacităţii de memorare a formelor lingvistice, a trăsăturilor determinate de apartenenţa la un anumit mediu etc.).

În comunicarea umană, codul este folosit de *cineva*, iar orice mesaj este neapărat *legat* de o persoană, care l-a produs, şi care este un emiţător avînd o anumită stare psihică şi determinat de situaţia în care se află (aceeaşi idee se poate dezvolta şi cu privire la receptor). Este un nonsens, credem, să se izoleze artificial mesajul de cel care l-a produs (persoana

---

[1] Ch. Osgood, Th. Sebeok (red.), *Psycholinguistics*, Indiana Univ. Baltimore, 1954; ed. a II-a, 1965.

[2] Ne permitem să trimitem la studii în care am discutat aceste probleme mai pe larg: *La méthodologie psycholinguistique et quelques-unes de ses applications* (Comunicare la Conferinţa de lingvistică românească, Bucureşti, 1964), apărută în RRL X, ,,Rev. roum. ling.", 1965, 1–3, p. 309–316; in extenso în SCL XVI, 1965, 1, p. 131–147, şi în ,,Linguistics", 1966, 24, p. 51–72. Pentru unele precizări introductive pe care nu le vom mai face aci, rugăm a se vedea şi: *Despre relaţiile dintre stilistică şi psiholingvistică*, în SCL XVIII, 1967, 3, p. 261–280.

particulară sau cel puţin ,,omul'' în general), sau de cel care-l receptează, ori să se neglijeze în cele din urmă (deoarece izolarea momentană este desigur necesară la unele niveluri ale cercetării lingvistice, pentru a facilita o analiză ştiinţifică ori o abstractizare) faptul că el a provenit dintr-o sursă determinată, că este îndreptat către un receptor (sau un grup de receptori) anumit.

Psiholingvistica studiază limba în funcţiune, încercînd să discearnă reflectarea în mesaje a diverselor situaţii în care se află emiţătorii şi receptorii — fiinţe vii, cu particularităţi generale ale psihicului uman şi cu trăsăturile specifice ale fiecărei persoane.

1.2. Metodologia pe care o preconizăm în psiholingvistică include pe de-o parte metodele generale, comune şi altor ştiinţe — observaţia, experimentul, analiza datelor—, dar pe de altă parte cuprinde un complex de proceduri (,,metoda dinamic-contextuală''), a cărui aplicare considerăm că se poate extinde şi la cercetarea lingvistică propriu-zisă. Metoda dinamic-contextuală implică în primul rînd urmărirea *dinamică* a fenomenelor, în desfăşurarea lor, iar pe de altă parte necesitatea de a se ţine seama în studiul comunicării de *context* (atît de ambianţa generală cît şi de situaţia concretă în care se află partenerii, şi de ansamblurile discursive, secvenţiale, în care este integrată fiecare componentă a expresiei verbale). Aplicarea principiului legăturii cu contextul este necesar să se facă atît în cursul culegerii faptelor, cît şi în interpretarea lor, în modul cum este discutat orice fenomen de limbă.

2. Dialectologia are numeroase puncte de contact cu psiholingvistica şi ne pare curios faptul că totuşi pe de-o parte în această ramură a lingvisticii nu s-a discutat aproape de loc despre relaţiile ei posibile şi necesare cu psihologia ori cu psiholingvistica, iar pe de altă parte psiholingvistica actuală nu s-a preocupat de aceste relaţii.

2.1. Punctele de contact apar chiar de la o confruntare a obiectelor celor două domenii. Obiectul psiholingvisticii îl constituie limba în realizările ei concrete, mesajele, vorbirea ; ea îşi poate studia obiectul prin analiza actului comunicării, şi îl discerne mai bine în cursul comunicării orale, dialogate. Totodată, psiholingvistica, atentă la sistemul lingvistic individual (la idiolect ca sistem potenţial şi ca realizare de fiecare moment), încearcă să discearnă modul cum se constituie acesta din sistemul limbii, cum se petrec modificări în primul, prin influenţe — permanent posibile — ale celui de-al doilea, cum se confruntă reciproc partenerii cu privire la ,,codurile'' pe care le posedă.

Dialectologia ajunge desigur la definirea unor dialecte ca sisteme extraindividuale ; dialectul devine în cele din urmă un concept, o abstracţiune, care — deşi constituie ,,o varietate a unei limbi'' [3] sau o varietate asociată cu o arie geografică—, prin caracterul ei general depăşeşte

[3] Afirmaţia că dialectul se confundă cu limba (Z. Harris, *Structural linguistics*, Chicago-London, [1951], p. 9) este totuşi forţată ; poate fi îndreptăţită, numai dacă se ia în considerare caracterul lui de ,,generalitate'' şi de relativă abstractizare sau dacă se vorbeşte despre ,,limbă'' în accepţiunea de ,,cod'' în general.

particularul fiecărui individ [4]. Este o varietate relativ fixată, sau o unitate abstractă a variabilului [5].

Desigur, concepția care stă la baza dialectologiei nu numai că are implicații metodologice, dar poate determina întreaga cercetare din acest domeniu. O înțelegere schematică a aplicării structuralismului în dialectologie se pare că duce uneori la denaturarea culegerii datelor. G. Redard atrăgea atenția asupra dificultății de a se distinge imediat, ,,pe teren'', contrastele pertinente și variantele combinatoriii[6], astfel încît să se realizeze încă din faza înregistrării faptelor generalizarea necesară : de cele mai multe ori, o asemenea generalizare este falacioasă. Pentru a se menține la o cercetare științifică obiectivă, dialectologia trebuie să ia primul contact cu fapte individuale de vorbire (*parole*) și să le consemneze, în cursul anchetei, ca atare, *în formele în care le-a perceput*, fără a face selectări arbitrare. Ulterior, însă, este necesar să ajungă la generalizarea care permite conturarea ,,dialectului'' ; tocmai pentru aceasta este deosebit de important modul cum se desfășoară prima etapă, de contact direct cu faptele.

După părerea noastră, este greșit — neconform cu normele generalizării științifice, care nu este permis să se realizeze pornind de la unul sau puține ,,cazuri'' sau fapte particulare, — să se facă inferențe privitoare la un dialect, pe baza datelor obținute prin investigații asupra unui singur vorbitor. Ridicarea la generalizare nu ne pare fundamentată nici chiar de cunoașterea prin autoanaliză a propriului sistem dialectal, tradusă în metalimbaj de către lingvistul care face studiul respectiv — deși acest procedeu poate invoca metode preconizate de mulți lingviști care lucrează în domeniul gramaticilor generative sau transformaționale. Dar necesitatea de a ajunge la generalizare nu o exclude pe aceea a contactului inițial cu particularul. (Problema este numai a alegerii ,,numărului de cazuri'' cu valabilitate statistică, prin care saltul spre generalizare să fie legitimat.)

Pentru a se ajunge la cunoașterea unui dialect, pentru a se stabili trăsăturile sistemului, poate mai mult decît în orice altă ramură a lingvisticii (cu excepția stilisticii) este necesar să se ia contact cu cel puțin cîteva sisteme individuale, cu fapte de vorbire, cu fapte orale, cu emițătorul al cărui sistem dialectal individual sau cunoștințe despre sistemul general trebuie surprinse ,,pe viu''. Sîntem în plină psiholingvistică — și poate,

---

[4] Cf. și R. Robens, *General linguistics, An introductory survey*, [London], [1964, ed. a IV-a, 1967], p. 51, 57. Dialectul nu se confundă cu idiolectul. De aceea, considerăm ca extremist punctul de vedere al lui L. Gauchat, de pildă, că dialectologia ar avea ,,pour but essentiel, de découvrir la part de l'individu dans l'évolution du langage'', cf. W. Doroszewski, *Le structuralisme linguistique et les études de géographie dialectale*, în *Reports for the VIIIth. Int. Congr. Ling.* (*Oslo 1957*), vol. II, Oslo, 1957, p. 245. Obiectivul general și final al dialectologiei nu trebuie confundat cu etapele prin care trece cercetarea și în care desigur că individul joacă un rol fundamental.

[5] În cele din urmă se poate ajunge și la deziderațul dialectologiei structurale, de a se lua în considerare ,,« unitățile » structurale, iar nu « variantele »'' (L. Heilmann, *Per una dialettologia strutturale*, în *Communications et rapports du I-er Congrès Int. de Dialectologie Générale* (Louvain-Bruxelles, 1960), Louvain, 1964, p. 103).

[6] G. Redard, *Le renouvellement des méthodes en linguistique géographique*, în *Proceedings of the 9th Int. Congr. Ling., Cambridge, Mass., 1962* [The Hague], 1964, p. 255 ; vezi și L. Heilmann, *I rapporti tra strutturalismo e geografia linguistica*, în *Gli atlanti linguistici : problemi i risultati*, Roma, 1967 (Bozze di stampa, p. 6—7).

mai mult, în plină psihologie, care impune condiţiile elementare ale unei cercetări de această natură.

Dialectologul trebuie să-şi culeagă faptele prin contactul direct cu informatorul, care este utilizat atît ca emiţător cît şi ca receptor (modul cum recepţionează el însuşi mesajele în dialect ori în limba literară etc.). Se ridică probleme în legătură cu declanşarea vorbirii *reale* (nedenaturate de prezenţa anchetatorului sau de alţi factori) în dialect, de „captare" a formelor cu adevărat folosite şi frecvente, sau a celor uitate, mai puţin frecvente, mai puţin „disponibile" pentru subiectul respectiv (şi de a stabili că au *această* valoare). Se ridică, de asemenea, problema pătrunderii în limbajul interior al subiectului — acolo unde se confruntă diversele sisteme pe care le posedă (ori doar „le cunoaşte"?) acesta — şi cum unul dintre ele se poate transforma uneori în metalimbaj —, ca şi problema de a se urmări şi de a se stabili cum se modifică mesajul, cum se modifică şi *relatarea* subiectului despre propria sa vorbire, în funcţie de o variaţie în situaţie. Dialectologul trebuie să sezisеze variabilele şi să „controleze" situaţia, să izoleze numai variabila dependentă — faptul urmărit — desprinzîndu-o de factorul ambianţă, ca un adevărat psiholog care-şi amenajează condiţiile obligatorii ale experimentului. Pe lîngă obiect, dialectologia se apropie deci de psiholingvistică şi prin metodele pe care trebuie să le utilizeze, ca şi prin multe probleme pe care le urmăreşte ori ar trebui să le studieze.

2.2. Dialectologia nu se va confunda desigur niciodată cu psiholingvistica, deşi lucrează cu *vorbirea* (*parole*) : ea trebuie să ajungă de fapt la stabilirea structurilor „fără variabilitate internă", relativ uniforme [7], şi procedează prin adunarea mesajelor, pentru alcătuirea „tezaurelor", a colecţiilor, a inventarelor în repartiţia lor teritorială, cu scopul stabilirii distribuţiei lor. Ea se va preocupa numai tangenţial de ceea ce-l interesează direct în acest cîmp de cercetare pe psiholingvist (modificările mesajului din cauza relaţiei de comunicare, fenomenele de interferenţă a sistemelor în conştiinţa vorbitorilor, interpretarea pe care o dau aceştia faptelor de limbă etc.). Există însă aspecte ale teoriei dialectologice şi ale cercetării în acest domeniu care au directe implicaţii psiholingvistice — de care este necesar să se ţină seama —, sau în care psiholingvistica poate oferi soluţii utile.

3. C u l e g e r e a d e f a p t e este în general necesară în lingvistică ; dar în dialectologie ea constituie condiţia de existenţă a domeniului respectiv. Cercetarea „pe teren" [8], cunoaşterea directă a dialectului, studierea lui ca sistem „în funcţiune", sondajul continuu al dinamicii lui spaţiale şi în conştiinţa vorbitorilor — aspecte esenţiale în cercetarea dialectologică — fac necesar contactul cu „purtătorii" dialectului : subiecţii vorbitori (sau — ar trebui studiată mai mult şi această ipostasă — subiecţii auditori).

---

[7] Cf. J. Chloupek, *Aspects of the dialect and its structure*, în „Travaux linguistiques de Prague" (*Les problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue*), Praha, 1966, p. 285.

[8] Cf. şi S. Sapon, *Contribución metodologica a la encuesta dialectal*, în „Buletin de filologia", 1961, *20*, nr. 1—2 (Actele Congr. IX Int. de Ling. Romanică, Lisabona, 1959), p. 69 : „la encuesta « en el terreno » es una fuente fundamental de nuestros actuales infermes linguisticos".

3.1. În general, totuşi, în metodologia dialectologiei[9] se urmează o linie devenită tradiţională, în care principiul fundamental îl constituie „chestionarul" (în jurul căruia se poartă majoritatea discuţiilor, tinzînd la ameliorarea lui ca atare)[10], aplicat în condiţiile pe care le permite folosirea unei „liste de întrebări", adică, de obicei, în afara situaţiilor *reale*, de comunicare *spontană* şi *provocată sau determinată de împrejurări*[11].

Dacă ne referim chiar numai la acest aspect, perspectiva psiholingvistică poate servi pentru ameliorarea metodei obişnuite de culegere a faptelor, adică în aplicarea „chestionarului".

Chiar în cazurile cînd dialectologia modernă încearcă să înlăture incovenientele rezultatelor obţinute pe baza chestionarelor, prin culegerea de „texte" (alcătuind „Arhive fonogramice" sau culegeri de texte dialectale — menite să completeze datele „în special în ceea ce priveşte morfologia, lexicul, topica şi, în general, stilul vorbit")[12], totuşi ră-

[9] Cu privire la care, în genere — deşi se aduc critici de detaliu sau mai mult sau mai puţin „in petto" — sînt puţine discuţii *de principii* (de pildă, asemenea problemă nu a constituit obiectul nici unei comunicări a secţiei *Dialectologie şi geografie lingvistică*, în *Actes du Xe Congrès Internat. de Ling. et Philol. Romanes* (Strasbourg, 1962), vol. III, Paris, 1965.

[10] De pildă: P. Gardette, *Le questionnaire des atlas linguistiques régionaux de France* (*vers un nouveau questionnaire lexicologique*), în „Bull. Fac. Lettres Strasbourg", Colloque de dialectol. romane, 1957, *35*, nr. 5, p. 253—260; E. Schüle, *Les enquêtes du Glossaire des patois de la Suisse romande*, ibid., p. 234 şi urm., etc. Chiar şi în lucrări unde problema metodologică este dezbătută mai pe larg şi capătă rezolvări interesante (ca A. Dauzat, J. Séguy *L'Atlas linguistique de la Gascogne*, în „Le français moderne", 1951, *19*, nr. 4, 241—263) nu se trece totuşi de „metoda chestionarului".

[11] Pe lîngă alte incoveniente, ca de pildă, oboseala subiectului supus la aceste chestionare (cf. şi E. Companys, *À propos des questionnaires dialectologiques*, în *Communications et rapports du I-er Congrès Int. de Dialectologie Générale*, citat, p. 43).

[12] *Texte dialectale din Oltenia* (sub red. B. Cazacu), Bucureşti, 1967, p. XVIII. Diverse lucrări utile ridică problema metodei necesare în înregistrările pentru aceste „arhive": S. Pop (red.), *Instituts de phonétique et Archives phonographiques*, VII, Louvain, 1956; R. Brunner, *Unsere Heimatsprache auf Grammophon, Ein Besuch im Phonogrammarchiv der Universität Zürich*, Zürich, 1958; E. Zwirner, *Das Lautdenkmal und die Lautbibliothek*, „Muttersprache" 1959, p. 326—331; A. Badia-Margarit, „*La Voz de la Tierra*", *Langues et parlers d'Espagne en disques. Plan et méthodes*, în „Actas" (*IX Congr. Int. Ling. Romanica*), Lisboa, 1961, p. 43—49; H.-J. Schädlich, R. Grosse, *Tonbandaufnahme der Deutschen Mundarten in der Deutschen Demokratischen Republik*, în „Biul. fonograficzny" (Poznan), V, 1962, p. 89 şi urm., etc. G. Redard (*op. cit.*, p. 254) sublinia necesitatea ca, în aplicarea principiului lui Gilliéron — „anchetă directă" —, să se depăşească chestionarul, prin înregistrarea de materiale „spontane"' pentru a se „actualiza vocabularul latent al subiectului şi a-l culege în expresia lui liberă";, dar în ce mod anume, în ce situaţii etc.? În general, discuţiile relative la metode se menţin mai ales la aspectele tehnice sau la conţinutul „textelor" etc., însă nu se subliniază suficient implicaţiile psihice ale unor asemenea înregistrări. În importanta punere la punct a lui E. Zwirner (*Le magnétophone au service de la recherche linguistique*, în *Tendances nouvelles en matière de recherche linguistique*, L'éducation en Europe, Strasbourg, [Conseil de l'Europe], 1964, p. 7—52), de pildă, sînt mult discutate probleme de metodă şi se precizează necesitatea ca lingvistica să studieze variaţiile individuale, însă, deşi se subliniază rolul situaţiei, nu se ia în considerare tocmai situaţia psihică a subiectului (de exemplu, dacă subiecţii „gîndesc" ceea ce spun sau repetă numai un text oarecare — p. 32). Dacă uneori se atrage atenţia asupra unor aspecte observate empiric, nu întotdeauna soluţiile propuse sînt justificate din punctul de vedere al psihologiei ştiinţifice sau al psiholingvisticii: de pildă, L. Zabrocki (*Buts et tâches de l'enregistrement de la parole humaine*, în „Biul. fonograficzny" (Poznan), III, 1960, p. 3—14), relevă o serie de factori care pot tulbura înregistrarea — şi care sînt de ordin psihologic —, însă propune, între altele, să se utilizeze „persoane obosite" — pentru că atunci apare sistemul cel mai automatizat —, omiţîndu-se însă să se releve caracterul factice şi chiar periculos al înregistrărilor efectuate în asemenea împrejurări.

mîn unele aspecte metodologice care pe de-o parte încă nu au primit o rezolvare satisfăcătoare (modalitatea însăși a punerii subiectului în situația optimă de comunicare), iar pe de altă parte vor trebui să presupună întotdeauna luarea în considerare a principiilor psiholingvistice.

Mijloacele de a stabili un contact eficace cu subiectul, atitudinea anchetatorului față de acesta, organizarea condițiilor de înregistrare (punerea subiectului într-o situație naturală, și în care totodată el să nu se simtă stînjenit de prezența unor persoane care-l ascultă „critic", luarea în considerare a „dispoziției" lui etc.) sînt aspecte metodologice pentru care lingvistul-dialectolog — fie că face anchete pentru „Atlase" fie că înregistrează texte etc. — nu poate ignora contactul cu psiholingvistica.

Un aspect esențial îl constituie *modalitatea contactului cu subiectul*, calea prin care se realizează mai bine comunicarea cu el și se capătă mai bine informațiile : „On n'a peut-être pas, jusqu'ici, tenu suffisamment compte de ce facteur moral, qui pourtant conditionne en grande partie la spontanéité et l'authenticité des résultats" [13].

Problema raportului dialectologului-anchetator cu subiectul este în primul rînd de natură psihologică și psiholingvistică ; tot de aceeași natură este și procedeul tehnic prin care se realizează acest contact : prin discuție liberă ori ghidată de un punctaj — după o schemă fixă —, prin declanșarea unui monolog (în care se forțează obținerea unor forme izolate sau, dimpotrivă, se lasă liberă desfășurarea lui contextuală), sau prin provocarea unor replici ca elemente de dialog cu anchetatorul, prin dialog cu acesta din urmă (așa cum se procedează în metoda „clasică") sau între membrii colectivității lingvistice respective, prin dialog în condiții artificiale, nefirești, sau în condiții naturale de activitate, de muncă etc. ? Fiecare dintre aceste întrebări ar trebui să constituie unul dintre procedeele cercetării dialectologice, fără excluderea celorlalte, deoarece fiecare poate dezvălui *anumite* aspecte din dinamica modificării mesajelor în funcție de situație, care sînt necesare ansamblului teoriei dialectologice și tezaurelor care se constituie prin cercetări.

Problema nu poate fi soluționată numai prin stabilirea unui anumit tip de întrebări [14], sau prin răspunsul la întrebarea dacă este mai util ca în aplicarea chestionarelor să se utilizeze întrebări abstracte sau să se prezinte imagini ale obiectelor de denumit [15]. Din analizele — uneori critice — ale diverselor procedee (de pildă, a acestuia din urmă) lipsește de obicei sublinierea sau discutarea aprofundată a aspectului negativ fundamental : provocarea unor răspunsuri în situații artificiale, în cursul unui *monolog* în fața *obiectelor*, în vreme ce limbajul real este numai uneori un răspuns monologat la stimuli vizuali concreți, el reprezentînd răspunsuri în dialog, adică la stimuli verbali care sînt replicile interlocutorilor, în actul viu al comunicării.

---

[13] A. Dauzat, J. Séguy, *op. cit.*, p. 244.

[14] Stabilirea unor „standarde obiective" pentru culegerea materialului, de pildă (propusă la „Annual meetings of the Modern Language Association" — New York City 1954, cf. P. Lăzărescu, *Remarques sur l'emploi du PLIM dans les enquêtes dialectales*, în RRL XI, 1966, 1, p. 85), nu rezolvă singură problema ca atare — formulată cu aceeași ocazie —, a necesității de a se „dezvolta o tehnică obiectivă pentru colectarea datelor" (cf. *ibid.*, p. 86).

[15] De exemplu, S. Sapon, *A pictorial linguistic interview manual*, Ohio State University, 1957. Vezi și aplicarea acestui procedeu și discutarea lui de către P. Lăzărescu, *op. cit.*

3.2. Un aspect psiholingvistic important şi *care nu poate fi neglijat* constă în modificarea mesajului în funcţie de situaţie : iar dialectologul-anchetator obţine mesaje, fapte de vorbire, de la un subiect *pus în anumite situaţii*.

Variaţia răspunsurilor în funcţie de situaţie a fost remarcată de unii dialectologi (însă fără a se trage suficient consecinţele teoretice şi metodologice), ca de pildă A. Horning, care sublinia că subiectul nu repetă niciodată în mod identic un cuvînt [16]. În cursul unei cercetări referitoare la relaţia dintre comunicare şi muncă, am constatat în numeroase situaţii acest fapt. De pildă, înregistrînd pe bandă de magnetofon o exclamaţie a brigadierului care îl călăuzea pe tractorist printre şirurile de porumb : *Micşorează ecartamentu'*!, nu am putut obţine nici aceeaşi intonaţie şi nici aceeaşi topică, atunci cînd am cerut să se repete acest mesaj [17].

Faptele sînt denaturate, desigur, dacă situaţia în care sînt culese este artificială : dacă se desfăşoară numai un dialog nefiresc şi *stînjenit* cu anchetatorul, dacă un termen este obţinut forţat (prin chestionarul care nu dă posibilitatea să se verifice şi frecvenţa lui în vorbirea persoanei respective, sau valoarea lui funcţională, situaţiile în care devine utilizabil etc.), dacă (în cazul chestionarelor cu ,,imagini'' — vezi PLIM) subiectul nu descifrează nici perceptual imaginea unui obiect pentru care se cere denumirea etc. Corespund oare cu adevărat faptele, astfel consemnate, cu vorbirea dialectală reală şi în cele din urmă se poate stabili o schemă a sistemului dialectal, cu grade funcţionale bine conturate ierarhic ? Desigur că statistica apariţiei aceloraşi forme la mai mulţi vorbitori poate oferi un argument în susţinerea unei anumite scheme, construite pe bazele *acestor* procedee. Dar ce valoare are această statistică, lipsită de nuanţe, de valori funcţionale reale, de indicaţii exacte asupra semnificaţiei pe care o are fiecare formă în dinamica actuală sau a diverselor situaţii ? Mult mai mult decît în trecut, se simte astăzi în dialectologie necesitatea depăşirii metodei de simplu inventar (şi acela axat pe proceduri cu valoare incertă), pentru a se aprofunda probleme ca întrepătrunderile şi rolul diverselor sisteme în conştiinţa vorbitorilor, dinamica osmozei dintre formele dialectale şi cele ale limbii literare la subiecţi de diverse vîrste, în *diverse situaţii*, valoarea unei forme dialectale sau a uneia adoptate din limba literară etc.

Perspectiva psiholingvistică asupra problemelor dialectologiei nu înseamnă numai a adopta în abordarea lor un punct de vedere *special*, care să permită cunoaşterea *anumitor* laturi sau *aprofundarea* lor şi din alt unghi. De fapt, în acest caz psiholingvistica arată o cale absolut necesară, un mod de a proceda în cercetarea dialectologică, de care nu se poate face abstracţie fără a se denatura faptele studiate. Din moment ce dialectologul se bazează în cercetarea sa pe datele culese direct de la subiecţi, din moment ce vine în contact cu fenomenul viu al vorbirii, şi în fond cu toate procesele psihice care se petrec în momentul cînd este cules ,,materialul'' de vorbire dialectală (sau de apreciere subiectivă — a vorbitorului — asupra dialectului), trebuie trase toate consecinţele.

---

[16] Cf. R. Gsell, *Les enquêtes de dialectologie romane d'Adolphe Horning*, în ,,Bull. Fac. Lettres Strasbourg'', citat, p. 307.

[17] *Comunicarea în procesul muncii*, Bucureşti, 1964, p. 205, cf. şi p. 23.

Adică trebuie ca în abordarea cercetării să se țină seama de cunoștințe de psihologie, trebuie adoptate măsurile pe care le ia psihologul cînd face observații asupra unui proces psihic, trebuie, în speță, să se țină seama de toată situația, care poate determina modificări în mesaj — ceea ce duce la psiholingvistică.

Dar vorbirea desigur că este modificată de situația în care este „pus subiectul" de către dialectologul care „aplică" un chestionar, fiind el însuși mai mult sau mai puțin străin de localitate, mai mult sau mai puțin „desprins" de tema de atare a comunicării („întrebările" fiind de fapt un etalon, un șablon obiectiv extrinsec liniei unei convorbiri obișnuite), mai mult sau mai puțin abil în a ști să se apropie de partener, să-l înțeleagă, să-l *cunoască* în diversele determinări care ar putea influența ceea ce spune etc. O schimbare esențială în metodologia obișnuită ar fi, dacă nu înlocuirea „chestionării" (care-și păstrează necesitatea, deoarece oferă un mijloc rapid, etalonat, confortabil prin fixitatea lui și capabil să dea cu ușurință date intabelabile în inventarele obișnuite), cel puțin completarea și coroborarea rezultatelor ei cu acelea obținute prin procedee mai apropiate de comunicarea normală.

Înregistrarea dialectului *vorbit în situațiile obișnuite* de viață ale comunității respective, înregistrarea terminologiei și a formelor care apar în cursul dialogului familial, a comunicării impuse de activitatea de muncă reală, familiară, obișnuită [18] ar putea contribui la adunarea unui material inedit sau la aprofundarea unor aspecte. De altfel, în cursul vorbirii spontane se pot observa mai ușor și mai corect temele asupra cărora trebuie să insiste cercetarea dialectală și care uneori fie lipsesc [19] din chestionarul prea general (cînd e vorba despre o anumită localitate), fie, dimpotrivă, ocupă un spațiu prea mare (anumite întrebări — cu care se pierde timp — nefiind necesare în localitatea respectivă).

Ceva mai mult, însă : acest procedeu devine și absolut necesar, ca un corectiv al unor procedee artificiale, care riscă să denatureze datele. Este cu neputință să se creeze artificial motivațiile profunde care apar în situațiile din viață și care determină în anumit mod mesajele, selectarea unor termeni și a anumitor forme, care dirijează balansul între diversele sisteme coexistente în conștiința vorbitorului sau auditorului (la rîndul lui, determinat de alte mobile cînd apare în această din urmă ipostasă). O cercetare dialectologică nu poate fi completă, dacă nu pătrunde în intimitatea acestei dinamici : dar aceasta este imposibil să se realizeze prin chestionarul obișnuit și chiar prin convorbirea anchetatorului cu diverși subiecți. Studiul vorbirii dialectale spontane, în contextele ei firești, este indispensabil; iar pentru a-l realiza, dialectologul trebuie să procedeze cu precauție, așa cum psihologul se ferește să tulbure desfășurarea naturală a procesului urmărit.

Pe de-o parte, s-ar putea aplica un chestionar bazat pe un principiu radical diferit de cel utilizat de obicei : nu în condițiile artificiale (care își păstrează această trăsătură, oricîte modificări li s-ar aduce),

[18] Pentru fundamentarea teoretică și pentru metoda și rezultatele obținute în acest sens, ne permitem a trimite la : *Comunicarea în procesul muncii*, ed. cit., p. 285 și urm., *Metodologia psiholingvistică și cîteva dintre aplicațiile ei*, în SCL XVI, 1965, 1, p. 131 și urm., 139 și urm., 141.

[19] Cf. și A. Dauzat, J. Séguy, *op. cit.*, p. 250.

ci în situații naturale, în cursul activității reale. Metoda „Wörter und Sachen" s-ar putea înlocui prin metoda „cuvintelor și lucrurilor în cadrul acțiunii" (înțelegînd prin „cuvinte" nu numai „terminologia", ci tot ansamblul discursiv — fie și eliptic, completat de gesturi etc. — care apare în cursul activității respective). Prin aceasta, ar apărea încă un corectiv la metodologia obișnuită, și anume studiul mai complet al dialectului, în toată complexitatea structurii lui gramaticale (dificil de surprins, prin chestionarele care fac sondaje în conștiința despre sistem, sau chiar prin înregistrarea de „texte" în care de obicei un subiect face o expunere narativă).

Pe de altă parte, înregistrările complete, în dinamica activității (sau a vieții de toate zilele), ar putea fi corolarul pe care-l menționam mai înainte ca absolut indispensabil în cercetarea dialectală. Înregistrarea în timpul muncii, de pildă, a întregului ansamblu contextual (nu numai contextul verbal frazeologic [20] ci și intonația, gesturile, conduita, situația etc., rareori cuprinse în notațiile dialectologice) [21] poate duce la cunoașterea reală a faptelor dialectale, a funcției lor, a valorii lor, a modului cum sînt selectate, a situațiilor care atrag o formă sau alta, a influențelor reciproce dintre vorbitori, a selectării în cadrul diasistemului și a osmozei dintre diversele sisteme (cel dialectal — cu diversele lui niveluri —, cel al limbii literare, eventual încă un grai local, un argou etc.).

În general, folosirea mai largă a procedeului *dialogului* ar putea dezvălui aspecte interesante. Este un principiu psiholingvistic fundamental acela care stabilește variația mesajului în funcție de situația partenerilor. Sistemul lingvistic — explicitat în vorbire, sau rămas implicit în limbajul interior al receptorului — apare cristalizat în ipostaze deosebite, după cum vorbitorul narează un fapt în cursul unui monolog sau dă o replică, în dialogul cu o anumită persoană sau cu alta, sau după cum o persoană este receptor ori emițător, după cum se află într-un *grup* care discută — și în care pot fi interlocutori cu sisteme lingvistice variate — sau dialoghează cu un singur partener etc. Utilizarea ca *metodă* a comparării dialogului între parteneri aparținînd acelorași comunități dialectale sau între un subiect care vorbește în mod obișnuit un dialect și anchetatorul care poartă discuția în limba literară ori o persoană vorbind un grai ușor deosebit (din altă comună de pildă), ori între persoane aparținînd aceleiași generații și cei din generații diferite ar putea da rezultate interesante nu numai pentru psiholingvistică, dar pentru dialectologia însăși.

4. Această *metodă dinamic-contextuală*, care înregistrează faptele de limbă în ansamblul lor contextual și în cursul activității, poate servi ulterior și la i n t e r p r e t a r e a faptelor.

---

[20] Ceea ce s-a realizat uneori, sub forma notării frazelor de pildă : E. Schule (*op. cit.*' p. 327), care le menționează ca „la partie la plus originale et la plus vivante du glossaire".

[21] Chiar înregistrările de „arhive fonogramice" (efectuate și de către echipele românești, ca și de cele austriace, germane etc.) nu consemnează de obicei gesturile, conduita (chiar dacă se propune, de pildă, să se noteze „situații" — *Sprechsituation* — : H.- J. Schädlich, R. Grosse, *Tonbandaufnahme der deutschen Mundarten*..., citat, [Protocolul de înregistrare] etc., și în orice caz situația în care se fac este tot cea artificială, înregistrîndu-se de pildă narațiuni sau „descrierea unor procese de muncă și a unor unelte" (punctul 4), într-un local oarecare.

Fără a recurge la diverse date sau la explicări pe care le poate oferi psiholingvistica, ori la anumite principii metodologice pe care le propune aceasta, dialectologia poate deveni o simplă operație de catalogare, care riscă ea însăși să devină înșelătoare, să ascundă formele *realmente* utilizate etc.

4.1. În interpretarea faptelor culese, precum și în însăși căutarea sau punerea problemelor, dialectologia nu poate face abstracție de legătura dintre conștiința vorbitorilor (sau a receptorilor) și mesaje, sau dintre mesajele spontane, culese în comunicare, și m e t a l i m b a j. De aci apare posibilitatea de a se studia diverse probleme interesante : aceea a comparării sistemului individual sau colectiv, dintr-o localitate, cu acela utilizat în altă localitate, aceea de a se studia gradul de conștiință a coexistenței sistemului regional cu cel al limbii comune și reflectarea ei în metalimbaj, sau influența situației în care se află vorbitorul, asupra selectării unor forme dintr-un sistem sau din altul, aprecierea formelor auzite în altă localitate sau la membrii altei generații din aceeași localitate, sau „uitarea" unor termeni ori forme regionale (în cazul deplasărilor în alte regiuni sau prin integrarea într-un alt mediu de muncă ori într-o activitate care implică folosirea limbii literare etc.), sau, dimpotrivă, menținerea lor, chiar în cazuri de „transplantare" [22], sau de a se studia motivele distribuției diferite, în aceeași localitate, a raportului dintre sistemul regional și cel al limbii comune (influența vîrstei, a modului particular în care sînt asimilate cunoștințele școlare de către diversele persoane etc.).

O problemă fundamentală în care interpretarea psiholingvistică este implicită în dialectologie este aceea a raportului dintre ceea ce *exprimă* vorbitorul și ceea ce *știe el* că exprimă el însuși ori ceilalți.

De aceea sînt importante atît *situația* în care se efectuează înregistrarea (și care trebuie să permită declanșarea naturală a vorbirii spontane și a observațiilor în metalimbaj, precum și a posibilității de diferențiere a metalimbajului de vorbirea spontană), cît și alegerea din acest punct de vedere a *subiectului*. Unii dialectologi (ca de pildă A. Dauzat și J. Séguy) exprimă părerea că subiectul cel mai bun ar fi învățătorul sau preotul care cunosc și graiul din localitate [23]. Poate că într-adevăr la asemenea subiecți cunoștințele dialectale se află uneori la un grad mai mare de conștiință, ei pot să se exprime mai ușor în metalimbaj și totodată e posibil ca ei să posede un cîmp lexical mai vast, un vocabular disponibil mai bogat. Dacă un asemenea subiect poate fi considerat „cel mai net" — cum îl caracterizează autorii—, este însă îndoielnic că el este și „cel mai autentic". Probabil că în vorbirea spontană, nu el va fi „cel mai autentic", ci mulți dintre cei care sînt inhibați (uneori fără să pară astfel) în fața chestionarului. Desigur însă că problema rămîne dificilă : raportul dintre exprimarea în dialect și posibilitatea de relatare în metalimbaj (eventual, la rîndul lui un metadialect) ridică nu numai greutăți de observare

---

[22] S. Pușcariu, *Considérations sur le système phonétique et phonologique de la langue roumaine*, în *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 235, relata de pildă cazul copiilor de școală, veniți de la țară la Cluj, care pronunțau cuvintele noi învățate la oraș — ca *geantă*—, după modelul sistemului graiului lor : *jeantă*, după *jer* „ger".

[23] A. Dauzat, J. Séguy, *op. cit.*, p. 249.

conştientă a vorbirii proprii şi a vorbirii celorlalţi dar şi de capacitate de stăpînire a metalimbajului. Un corolar al acestui aspect îl constituie şi concepţia despre limbă, despre vorbire, despre dialect (şi care uneori se reflectă în expresii cristalizate), în comunitatea respectivă — aspect care poate fi aprofundat numai cu mijloace de interpretare psiholingvistică (şi etnologică — vezi de pildă G. Calame-Griaule, *infra*, nota 32 —, sociologică etc.).

4.2. Perspectiva psiholingvistică poate sugera şi urmărirea unor probleme care au constituit foarte puţin obiectul preocupărilor în dialectologie, legate de d i n a m i c a e v o l u ţ i e i i n d i v i d u a l e a dialectului (considerînd însă dezvoltarea individuală tipică într-o comunitate). Pe această cale s-ar ajunge la înglobarea studiului dezvoltării limbajului la copii în planul cercetărilor dialectale: etapele învăţării dialectului şi a limbii comune, raportul existent la copii între motivaţie şi învăţarea limbii comune, formarea comparativă a sistemelor fonematice la copiii care trăiesc într-un mediu cu particularităţi regionale şi la cei care învaţă de la început sistemul limbii literare etc. În această *dialectologie ontogenetică* s-ar încadra şi alte cercetări privitoare la dinamica pe vîrste a dialectului — nu în sensul unor simple inventare ale formelor la diversele generaţii, ci al depistării condiţiilor care determină această dinamică, proporţia şi valoarea diverselor forme la copiii preşcolari, la şcolari, tineri (înainte şi după armată etc.), adulţi (care au diverse ocupaţii, funcţii, care se deplasează ori nu în alte locuri etc. — adică puşi în raport cu diversele situaţii care le modifică experienţa de viaţă) şi bătrîni (sedentari sau nu, trăind izolaţi sau împreună cu reprezentanţi ai altor generaţii etc.).

4.3. Probleme oarecum asemănătoare (pe lîngă altele specifice sau în orice caz deosebite) pot fi studiate şi în legătură cu b i l i n g v i s m u l (sub aspectul coexistenţei sau al interferenţei unor sisteme, iar nu al învăţării lor) [24].

Din acest punct de vedere, un aspect psiholingvistic interesant este acela al interferenţelor fenomen psiholingvistic — dintre cele două sisteme paralele la acelaşi vorbitor (de unde, între altele, fenomene de contaminare [25], sau de integrare în sistemul care se dovedeşte a fi mai puternic) [26].

În general, una dintre problemele cele mai interesante în studiul psiholingvistic al bilingvismului nu este — după cum observă şi W. Mackey[27] — *cît de bine* cunoaşte persoana respectivă fiecare limbă, ci *în ce mod utilizează* cele două sisteme (deci ponderea fiecărui sistem, încrucişările dintre ele, nivelul de conştientizare a unor reguli sau de automatizare a unor structuri fixate etc.).

---

[24] Dacă unele aspecte ale bilingvismului sînt comune cu cele studiate de dialectologie, alte aspecte implică raporturi psiholingvistice şi cu învăţarea limbilor (între altele, în legătură cu vîrsta optimă la care poate fi pus copilul în contact simultan cu cele două limbi).

[25] Am discutat mai pe larg acest aspect în : *Observaţii şi cercetări experimentale cu privire la contaminări*, în SCL XVII, 1956, 3—4, p. 207—233.

[26] De pildă, românii care trăiesc în unele locuri din Statele Unite românizează deseori cuvinte engleze : *butcherie* („măcelărie"), *grocerie* („băcănie") etc., cf. H. Mencken, *The American language*, ed. IV, New York, 1943, p. 654.

[27] W. Mackey, *The measurement of bilingual behavior*, în „Canad. psychol.", 1966, 7, 2, p. 76.

Studierea bilingvismului la copii dovedeşte rolul jucat de pregnanţa egală a ambelor sisteme sau de gradul mai mare de pregnanţă al unuia dintre ele în conştiinţa subiecţilor. Într-un stadiu în care nici unul dintre aceste sisteme nu este definitiv realizat, se pot petrece uşor contaminări reciproce[28]. J. Sadlo[29] relatează, de pildă, pe baza unei cercetări ample, despre cazul copiilor polonezi din Franţa, al căror sistem lingvistic este influenţat de cel francez[30]. Cînd însă limbile respective sînt vorbite *în acelaşi timp*, în împrejurări asemănătoare şi de către persoane cu importanţă afectivă identică, unii autori susţin că limbile nu se mai contaminează, ci sînt învăţate în proporţie egală, paralel, fără preferinţe şi modificări. Este cazul copilului lui J. Ronjat de pildă, căruia mama îi vorbea limba germană, iar tatăl limba franceză[31], sau un caz asemănător, al unui copil român, a cărui mamă îl deprinsese cu limba germană, pe cînd ceilalţi îi vorbeau româneşte (evident, importanţa afectivă mai mare a mamei era contracarată de intervenţia a mai multor persoane, între care tatăl, cu care copilul era în contact mai puţin frecvent decît cu mama). În ultimul caz, este interesant de relevat faptul că, înconjurat de persoane diferite, copilul se adresa întotdeauna mamei în limba germană, pe cînd celorlalţi le vorbea româneşte, fără un „accent" străin în vreuna dintre limbi.

4.4. Probleme interesante, cu implicaţii asemănătoare, pune şi studiul a r g o u l u i: între altele, este interesantă investigaţia asupra stratificării, în conştiinţa vorbitorului, la diferite niveluri, a diverselor fragmente din sistemul argotic şi din cel al limbii comune, sau asupra situaţiilor care motivează folosirea unor termeni argotici ori schimbarea stratificării, obnubilarea aparentă a anumitor forme etc. Există însă şi aspecte specifice, ca acela al cauzelor psihologice ale folosirii de termeni argotici şi totodată al mecanismului prin care sînt creaţi aceştia — aspecte în care perspectiva psiholingvistică este de asemenea absolut necesară.

4.5. Mai puţin semnalată de obicei, legătura dintre e t n o g r a f i e sau e t n o l o g i e ori a n t r o p o l o g i e pe de-o parte şi lingvistică pe de altă parte[32] are şi ea implicaţii psiholingvistice (pe lîngă acelea, desigur mai pronunţate, sociolingvistice). Într-o lucrare recentă, G. Calame Griaule expune practicile precum şi „teoria" populaţiei africane Dogon, în legătură cu vorbirea, menţionînd şi necesitatea unei analize psihologice a gîndirii tribului respectiv[33]. Raporturile interdisciplinare cu

---

[28] De pildă, o fetiţă italiană, de doi ani şi jumătate, cînd stătea un timp mai îndelungat — cîteva săptămîni, iar timpul trebuia să crească o dată cu înaintarea în vîrstă — într-o familie unde se vorbea numai româneşte, vorbea apoi limba italiană cu „accent" românesc (pentru ca să se petreacă apoi fenomenul invers, cînd revenea în ambianţa italiană).

[29] J. Sadlo, *Influences phonétiques françaises sur le langage des enfants polonais en France*, Paris, 1935, p. 141.

[30] Cf., de asemenea, cazul copiilor studiaţi de W. Leopold (*Ein Kind lernt zwei Sprachen*, în „Sprachforum", 1957, H, 3—4, p. 249 şi urm., *Patterning in children's language learning*, „Language learning", 1953—1954, 6, p. 12 şi urm., *Speech development of a bilingual child*, Evanston, 1949, p. 174 şi urm., 183, 184), la care predomina cînd o limbă (germana), cînd cealaltă (engleza).

[31] J. Ronjat, *Le développement du langage observé chez un enfant bilingue*, Paris, 1913.

[32] Vezi, mai recent, documentata lucrare: G. Calame-Griaule, *Ethnologie et langage. La parole chez les Dogon*, Paris, 1965.

[33] *Ibid.*, p. 11 şi urm. Vezi şi Cl. Lévi-Strauss, *La vie familiale et sociale des Indiens Nambikwara*, Paris, 1948, p. 113 şi urm., *La pensée sauvage*, Paris, [1962]; sau studiile mai vechi ale lui F. Boas, *Language*, în *Race, language and culture*, New York — London, [1940, ed. 1966], p. 199—242.

psiholingvistica pot fi aprofundate şi generalizate pe un plan teoretic,care poate da sugestii în metodologia generală a etnologiei : este important, de pildă, de analizat din punct de vedere psihologic, care e — la o anumită colectivitate studiată etnografic sau etnologic — imixtiunea dintre conduită şi limbaj, relaţia dintre obiceiuri şi sistemul lingvistic în funcţie de determinante ca motivaţia sau mentalitatea, capacitatea de justificare conştientă a acestei relaţii (care în cele din urmă se menţine la un grad foarte slab de conştientizare), oglindirea în sistemul lingvistic a unor procedee specifice de gîndire, a mentalităţii în general, sau reflectarea concepţiei despre vorbire în modul de alcătuire a mesajelor etc.

5.1. Observaţiile prezentate mai sus nu provin din intenţia de a face o critică a tuturor metodelor şi procedeelor curente utilizate în dialectologie. Cel mult, unele aspecte au fost subliniate pentru a se pune mai bine în relief anumite lacune şi mai ales pentru a pregăti terenul necesar discutării temei relaţiilor dintre dialectologie şi psiholingvistică.

Esenţial este însă ca orice procedeu să fie aplicat corect, bine fundamentat (sau motivat) şi cu conştiinţa că nu este singurul justificat.

5.2. Evident, astăzi este dificil să se facă abstracţie, în orice domeniu al ştiinţei, de implicaţiile lui interdisciplinare. Însă nu a intrat încă suficient în deprinderile metodologice ale cercetătorilor în diversele ştiinţe depăşirea stadiului declarativ al recunoaşterii principiului menţionat, pentru a se trece la aplicarea lui în cercetare şi mai ales la precizarea locului unde există punctele interdisciplinare şi unde pot sau trebuie să fie adoptate unghiurile de vedere mai complexe pe care le presupun aceste abordări.

În dialectologie s-a remarcat de mult legătura cu geografia, cu sociologia, cu istoria. S-a observat însă mult mai puţin contactul cu psihologia şi cu psiholingvistica, şi cu atît mai puţin s-a remarcat *necesitatea* acestui contact.

Orice dialectolog care îşi conduce bine ancheta procedează mai întîi la o iniţiere în geografia şi istoria regiunii, în particularităţile demografice şi sociologice ale comunităţii respective. Uneori dialectologul — trebuind să opereze cu o nomenclatură specială — devine şi un specialist în ornitologie, botanică sau în tehnica prelucrării cînepei etc. Pare însă superfluă o iniţiere generală — care să preceadă oricare cercetări de dialectologie — în psihologie (în problematica afectelor, a motivaţiei, a gîndirii, a mecanismelor limbajului) şi chiar în psiholingvistică. Totuşi, cercetarea dialectologică este unul dintre domeniile lingvistice care se apropie, cum menţionam, în cea mai mare măsură de cercetarea din psihologie.

Sublinierile făcute de noi cu privire la apropierile din domeniul obiectului sau al metodologiei ori al problematicii nu ţintesc o psihologizare a cercetării dialectale, adică să impună psihologia şi numai psihologia în orice aspect al dialectologiei : ar fi o atitudine la fel de greşită ca şi aceea de ignorare completă a relaţiilor fireşti cu psiholingvistica sau de refuz al acceptării faptului ,,normal'' că în orice cercetare unde este vorba despre om şi se lucrează cu omul, trebuie să existe, şi deci să fie luate în considerare, fenomene psihice. A dori să se facă abstracţie de aceasta este ca şi cum cineva ar dori să conducă o maşină făcînd abstracţie de motorul ei.

Noiembrie 1967

Institutul de limbi străine, Bucureşti, Str. Pitar Moş, 7

SCL, An XIX, nr. 2, p. 83–95, Bucureşti, 1968

OBSERVAȚII ASUPRA SISTEMULUI VOCALIC AL DACOROMÂNEI DIN EPOCA ÎNCEPUTURILOR SCRISULUI

DE

ANDREI AVRAM

1. Pe baza analizei cîtorva dintre primele texte românești, am ajuns, într-o lucrare anterioară [1], la concluzia că sistemul vocalic ,,propriu-zis'' al dacoromânei din perioada începuturilor scrisului era alcătuit din următoarele șapte foneme : /i e ä a å o u /. Am considerat că unitatea fonologică realizată ca vocală neutră în *văd*, *tău*, *că* [2] avea o situație aparte, ca vocală nedeterminată, opusă tuturor celorlalte vocale luate în bloc — sau ca fonem nedeterminat, opus tuturor celorlalte foneme.

După cîteva precizări în legătură cu problema statutului fonologic al vocalei neutre, ne propunem să prezentăm, în cele ce urmează, o analiză a fonemelor vocalice ale dacoromânei reflectate de primele noastre texte.

2. Am arătat, în lucrarea noastră citată [3], că, în funcție de interpretarea lui [ă] [4] (ca realizare fie a unui fonem vocalic, fie a unui fonem, /ə/, care nu aparținea nici sistemului vocalic, nici celui consonantic) și a «nazalității» (ca realizare fie a consoanei nedeterminate /N/, fie a aceluiași fonem /ə/, care nu era nici vocală, nici consoană), dicotomia «determinat» — «nedeterminat» este sau secundară (adică urmînd după diviziunea în vocale și consoane, în interiorul fiecăreia dintre aceste clase) sau fundamentală (în sensul că apare pe primul loc în clasificarea binară a fonemelor). Schematic, cele două moduri de clasificare pot fi înfățișate astfel :

a) Foneme
- vocale
  - nedeterminate : /ă/
  - determinate : /i/, /e/, /a/ etc.
- consoane
  - nedeterminate : /N/
  - determinate : /p/, /t/, /n/ etc.

[1] *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*. Extras din «Studii și cercetări lingvistice» XV (1964), fasc. 1—5, București, 1964, p. 134.

[2] Deci după consoană propriu-zisă ; nu avem în vedere aici pe [ă] din diftongul [ṷă], pentru care cf. § 3.

[3] P. 130.

[4] Și a lui [î], în graiurile în care exista și acest sunet (după părerea noastră, [î]nu era fonologic distinct de [ă]).

b) Foneme { nedeterminate : /ə/
determinate { vocale : /i/, /e/, /a/ etc.
consoane : /p/, t/, /n/ etc.

Nu vom aduce aici argumente în favoarea vreuneia dintre cele două interpretări [5], deoarece, indiferent pe care o acceptăm, fonemul realizat ca [ă] după consoană își menține situația lui specifică de unitate situată oarecum „în afara" sistemului vocalic (respectiv, a sistemului fonematic) „propriu-zis". Este însă important de remarcat că trăsătura distinctivă «determinat» are o semnificație diferită după cum se acceptă prima sau a doua dintre cele două posibilități [6]. În conformitate cu interpretarea de sub *a*, sistemul vocalic „în sens larg" cuprinde opt foneme (șapte vocale determinate și una nedeterminată). În conformitate cu interpretarea de sub *b*, sistemul vocalic cuprinde numai șapte foneme, care sînt determinate în opoziție nu cu o v o c a l ă nedeterminată, ci cu un f o n e m definit exclusiv prin trăsătura distinctivă «nedeterminat» [7] (și căruia i se opun toate celelelalte foneme, vocale sau consoane).

Admițînd că *văd* conținea o v o c a l ă nedeterminată, într-o clasificare binară a celor opt unități fonematice ar trebui să avem în vedere, în primul rînd, opoziția dintre această vocală și toate celelalte vocale luate la un loc :

	/i	e	ä	a	å	o	u	ă/
Determinat/nedeterminat	+	+	+	+	+	+	+	—

Vom considera însă că vocala din *văd* era o realizare a fonemului nedeterminat /ə/, indiferent în raport cu toate opozițiile existente între fonemele determinate ; ca atare, el nu va fi inclus în tabloul sistemului vocalic. În clasificarea de mai jos vom lăsa la o parte nu numai trăsătura «determinat» (pe care o posedă toate vocalele și toate consoanele), ci și trăsătura «vocalic» (comună fonemelor /i e ä a å o u /), menționîndu-le numai pe acelea prin care fonemele vocalice enumerate se disting între ele.

3. După locul de articulație, segmentele vocalice care reprezintă realizări ale fonemelor în discuție pot fi clasificate în anterioare, posterioare și centrale (mediale), ultima categorie corespunzînd unui singur fonem, /a/. Fonemele /u o å/ se realizau ca sunete sau ca succesiuni de sunete (semivocală + vocală) labiale (în diftongi, probabil că cel de-al doilea element nu era în mod obligatoriu un sunet labial : *lu*/o/*m* = *lu* [u̯o]*m* sau *lu* [u̯ă]*m*). Celelalte patru foneme se realizau ca sunete sau ca succesiuni de sunete nelabiale.

Nu ne propunem să stabilim dacă, luînd ca bază trăsăturile fonetice articulatorii, trebuie să considerăm că locul de articulație era distinctiv, iar prezența și, respectiv, absența rotunjirii erau redundante — sau, dimpotrivă, distinctive erau tocmai aceste ultime trăsături. Este convenabil,

[5] Cf. *Contribuții...*, p. 129—130, precum și articolul nostru *Substance neutre et forme indéterminée dans les unités de l'expression*, în « Cahiers de linguistique théorique et appliquée » III, 1966, p. 17—22.

[6] Implicit, semnificația trăsăturii opuse, « nedeterminat », diferă și ea de la un caz la altul.

[7] Sau, ceea ce este același lucru, definit prin absența oricărei trăsături distinctive „pozitive" ; vezi articolul nostru citat în nota 5, p. 18.

cel puţin sub raportul simplităţii descrierii, să ne întemeiem pe trăsăturile acustice corespunzătoare elementelor de articulaţie menţionate. Procedînd în acest fel, vom distinge : o serie de foneme de tonalitate acută, /i e ä/ ; o serie de foneme de tonalitate gravă, /u o å/ ; un fonem /a/, ocupînd, din punctul de vedere al tonalităţii, un loc intermediar între cele două serii. Segmentele vocalice de tonalitate gravă posedă această trăsătură datorită unei articulaţii posterioare în raport cu locul de articulaţie al segmentelor [i] şi [i̯i], [e] şi [i̯e], [e̯á] şi [i̯á], corespunzînd, respectiv, fonemelor /i e ä/ — precum şi unei rotunjiri mai mult sau mai puţin pronunţate, prezente în toată durata segmentelor vocalice sau numai într-o parte a acestora [8]. Mai exact, tonalitatea gravă (al cărei principal indiciu acustic îl constituie poziţia relativ joasă a formantului al doilea) este accentuată, graţie rotunjirii, în sensul că în spectrul unei vocale labiale (din punct de vedere acustic, «bemolate ») formantul 2 este situat mai jos decît în spectrul unei vocale nelabiale cu aceeaşi localizare şi avînd acelaşi grad de deschidere [9]. Întrucît însă fonemele /u o å/ nu se opun unei serii de foneme grave «nebemolate », ele sînt suficient caracterizate, din punctul de vedere al tonalităţii, prin ceea ce le distinge de fonemele /i e ä/ şi anume, prin trăsătura «grav » — fără să mai fie nevoie să ţinem seamă de rotunjire şi de efectele ei acustice.

Vocala [a] este mai gravă decît segmentele corespunzătoare fonemelor /i e ä/ şi, în acelaşi timp, mai acută decît sunetele care reprezintă realizări ale fonemelor /u o å/ : al doilea formant al vocalei [a] nu este nici foarte jos (apropiat de formantul 1, ca la [u]), nici foarte înalt (apropiat de formantul 3, ca la [i]). Fonemul /a/ poate fi considerat indiferent în raport cu perechea de trăsături distinctive «grav » — «acut » ; îl vom numi, în cele ce urmează «central », deci cu un termen care reflectă atît o proprietate articulatorie (localizare centrală), cît şi — într-o anumită măsură (după cum am văzut mai sus) — una acustică. Tot atît de satisfăcător din punctul de vedere al corespondenţei cu trăsăturile articulatorii şi acustice în cauză, ni se pare termenul «periferic », prin care vom denumi trăsătura fonologică distinctivă opusă trăsăturii «central » şi care caracterizează toate fonemele vocalice cu excepţia lui /a/ : segmentele fonetice respective sînt articulate în zonele periferice (anterioară sau posterioară) ale cavităţii bucale, iar — ca urmare a poziţiei formantului 2 în interiorul zonei de frecvenţe delimitate de formanţii 1 şi 3 — masarea energiei sonore se produce spre periferie (în regiunea frecvenţelor înalte pentru [i], [e] etc. ; în regiunea frecvenţelor joase pentru [u], [o] etc.).

4. Din punctul de vedere al aperturii, segmentele vocalice corespunzătoare fonemelor /i e ä u o å/ se împart în închise, semideschise şi deschise. E de presupus că fonemul /a/ se realiza ca vocală întrucîtva mai deschisă decît [á] şi decît [å] din diftongii [e̯á] şi [i̯á] = /ä/, respectiv, din [o̯å] şi [u̯å] = /å/ ; de aici nu rezultă însă nicidecum că este necesar să recunoaştem existenţa unui al patrulea grad de apertură în sistemul fonologic : /a/ fiind singura vocală «centrală », această trăsătură este sufi-

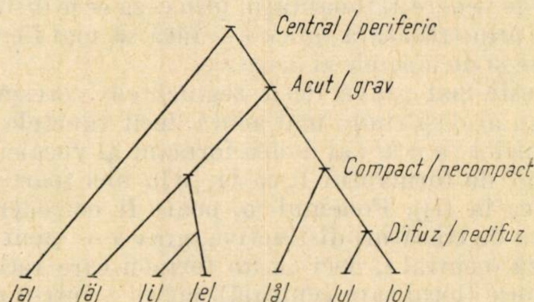
[8] Vezi alineatul precedent.

[9] Această deplasare în direcţia frecvenţelor joase poate să afecteze şi alţi formanţi ; vezi Roman Jakobson, C. Gunnar M. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and their Correlates*. Second Printing with Additions and Corrections, Massachusetts Institute of Technology, 1955, p. 31.

cientă, singură, pentru a distinge pe /a/ de toate celelalte vocale. Vom considera, prin urmare, că apertura (respectiv, trăsătura acustică «compact») nu este distinctivă pentru fonemul /a/ [10].

Relațiile dintre vocalele închise, semideschise și deschise (în termeni articulatorii), respectiv, difuze, intermediare și compacte (în termeni acustici) pot fi descrise, foarte simplu, cu ajutorul a două perechi de trăsături distinctive : vocale /ä/ și /å/ sînt compacte, iar celelalte patru sînt necompacte ; acestea, la rîndul lor, se subîmpart, după gradul de plenitudine vocală, în difuze /i u/, și nedifuze /e o/ (fonemele compacte /ä/ și /a/ nu participă la această ultimă opoziție).

5. După cum, în parte, rezultă din cele arătate în rîndurile precedente și după cum se va vedea mai clar din cele de mai jos, descrierea sistemului vocalic pe care o propunem este făcută în termenii unor opoziții binare. Iată, schematic, dicotomiile succesive cu ajutorul cărora se obține clasificarea binară a vocalelor /i e ä a å o u/ :

Notînd cu semnul ,, + " prezența, în conținutul fonologic al unui fonem, a uneia dintre trăsăturile distinctive «central», «acut», «compact» și «difuz», cu semnul ,, — " prezența uneia dintre trăsăturile «periferic», «grav», «necompact», «nedifuz» și cu 0 (zero) indiferența unui fonem față de o anumită opoziție (respectiv, pereche de trăsături), trăsăturile distinctive ale celor șapte vocale pot fi prezentate în felul următor :

	/i	e	ä	a	å	o	u/
Central/periferic	—	—	—	+	—	—	—
Acut/grav	+	+	+	0	—	—	—
Compact/necompact	—	—	+	0	+	—	—
Difuz/nedifuz	+	—	0	0	0	—	+

[10] Din punct de vedere fonologic, /a/ se deosebea de fonemul /ə/, realizat, în unele poziții, ca [ă], prin faptul că poseda trăsăturile « determinat », «vocalic » și « central ». Fiind nedeterminat, fonemul /ə/ nu poseda, prin definiție, nici o trăsătură distinctivă referitoare la modul și la locul de articulație, deși pe plan fonetic unele dintre realizările lui silabice ocupau o zonă situată aproximativ în centrul ,,triunghiului vocalic", în calitate de vocale de timbru neutru (nici anterioare, nici posterioare), mai închise decît [a].

Din expunerea precedentă şi din tabloul de mai sus rezultă că nu toate vocalele (foneme d e t e r m i n a t e) aveau acelaşi g r a d d e d e t e r m i n a r e. Este, îndeosebi, demn de remarcat faptul că, în epoca primelor texte româneşti, /a/ avea un grad de determinare foarte redus; sub acest aspect, /a/ se asemăna cu fonemul în întregime nedeterminat, /ə/.

Într-o etapă ulterioară a evoluţiei fonologice a dacoromânei, /a/ a dobîndit şi o trăsătură legată de plenitudinea vocală (respectiv, de apertură); această schimbare în conţinutul fonologic al vocalei /a/ a fost provocată de constituirea s e r i e i fonemelor vocalice centrale.

Noiembrie 1967

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

PUNCTE DE VEDERE ASUPRA PROGRESULUI ÎN LIMBĂ

DE

LUCIA WALD

Problema progresului în limbă comportă două aspecte principale: al concepţiei şi al metodei. Formulate succint, ele reprezintă răspunsul la două întrebări pe care şi le-au pus lingviştii: există progres în evoluţia limbii? Şi, dacă există, care sînt modalităţile de determinare a formelor lui de manifestare? Pare că hotărîtor este răspunsul la prima întrebare, dar el nu poate fi argumentat într-un sens sau altul decît printr-o rezolvare satisfăcătoare a celei de-a doua întrebări. Altfel, răspunsul pozitiv sau negativ, nesusţinut de o demonstraţie bazată pe fapte, rămîne în sfera subiectivului. Se ştie că tocmai greutăţile legate de latura metodologică au provocat adesea atitudini sceptice faţă de punerea însăşi a problemei.

În aparenţă, lucrurile sînt simple. Dacă e neîndoielnic că societatea umană a progresat continuu în succesiunea orînduirilor, în ceea ce priveşte atît cultura materială, cît şi cea spirituală, dacă, datorită acestui fapt, gîndirea omenească a progresat şi ea necontenit, pare de la sine înţeles că şi limbile, care trebuie să ţină pasul cu evoluţia societăţii, care trebuie să exprime cuceririle gîndirii, au fost obligate să urmeze un drum ascendent. În practica cercetării lucrurile nu mai apar atît de simple şi atitudinea sceptică a multor cercetători în legătură cu posibilitatea rezolvării satisfăcătoare a problemei progresului în limbă se datoreşte materialelor cu care au de lucrat.

Se ivesc neînţelegeri care pornesc de la însăşi definiţia limbii. Unii lingvişti înţeleg prin „limbă" numai unităţile ei sonore şi procedeele de îmbinare a lor, iar ceea ce ţine de conţinut este atribuit gîndirii. În cadrul unei asemenea concepţii problema progresului în limbă nu poate ajunge la soluţii satisfăcătoare. Reprezentanţii Cercului lingvistic din Praga au insistat asupra faptului că elementele constitutive ale limbii aparţin şi altor fenomene. Sunetele au un aspect fizic şi unul fiziologic, conţinutul limbii este determinat de gîndire; dar în cadrul limbii sunetele şi noţiunile capătă funcţii proprii, trăsături proprii şi evoluează după legi lingvistice proprii.

Aşadar este greşit să se identifice conţinutul limbii cu gîndirea sau să se considere că ele sînt fenomene fără legătură. Evoluţia conţinutului

limbii este un rezultat al evoluției gîndirii, o reflectare a ei în forme și ritmuri specifice.

S-ar părea că este mai ușor să se demonstreze evoluția ascendentă a limbii dacă o raportăm la istoria societății. Dar cu aceasta am putea argumenta în abstract că e necesar ca limba să se perfecționeze. În cercetările concrete de acest fel se poate ușor ajunge la simplificări și vulgarizări [1]. Influența directă a fenomenelor sociale asupra limbii poate fi detectată numai în cazul unor fapte izolate din domeniul lexicului, care nu pot constitui argumente convingătoare. E neîndoielnic că există o dependență între nivelul general de dezvoltare al unei limbi și nivelul de viață al vorbitorilor, și de acest lucru trebuie să se țină seama. În același timp, trebuie să încercăm să desprindem din evoluția unei limbi aspectele ei progresive. Nu tot ce e nou e progresiv, teza *post hoc ergo melius hoc* nu-și găsește întotdeauna aplicarea. Aceasta pentru că se produc și modificări care nu afectează calitatea sau care complică inutil sistemul.

În aceste condiții este necesar mai întîi să precizăm însăși noțiunea de bază. Din punctul de vedere al concepției filozofice marxiste, noțiunea de progres nu este identică cu aceea de evoluție. În cadrul evoluției unui fenomen se produc schimbări în direcția progresului lui, a regresului sau care nu-i modifică calitatea. Progresul reprezintă numai o latură a evoluției, și anume aceea care exprimă trecerea de la o calitate la o calitate superioară [2].

Și în ceea ce privește limba este evident că nu putem interpreta orice modificare ca un semn al progresului sau al regresului ei. Dar nu e mai puțin evident că nu putem considera că, în cursul istoriei, limbile își păstrează calitatea, modificîndu-se doar în amănunte neesențiale. Este adevărat că, privite în forma lor de manifestare, modificările limbii sînt întotdeauna de amănunt : se modifică pronunțarea unui sunet, o desinență ia locul alteia sau o prepoziție ia locul unei desinențe, un cuvînt dobîndește un sens în plus sau iese din uz, o construcție se extinde în locul alteia etc. Dar prin asemenea acumulări, după perioade lungi de vreme, limba trece de la o fază a ei la altă fază. Ca și în viața altor fenomene, în istoria limbii au loc și modificări progresive și altele care înseamnă o dare înapoi, și modificări care nu contribuie în nici un fel la transformarea calității. Progresul limbii își face loc prin mulțimea de modificări cu direcții variate, produse în toate laturile ei, după legile specifice fiecărei limbi și fiecărui compartiment al ei.

Limba urmează un drum ascendent, pentru că este obligată să corespundă în permanență necesităților de comunicare, și acestea nu rămîn la același nivel, ci devin tot mai complexe.

Cercetătorii care admit existența progresului în limbă sînt, în general, de acord în a considera că izvorul principal al dezvoltării progresive a limbii îl constituie contradicția, care se reproduce continuu, între resursele existente ale limbii și ideile de exprimat, al căror nivel de abstractizare și grad de complexitate cresc mereu. Aceasta este contradicția fundamentală, care se manifestă sub forma contradicțiilor interne în diferite nivele ale

---

[1] Cf. concepția marristă despre legătura directă dintre istoria limbii și istoria societății.
[2] M. N. Rutkevici, *Развитие, прогресс и законы диалектики*, în „Вопросы философии", 8, 1965.

limbii. Progresul limbii nu se datorește geniului rasei, rolului personalităților, ci necesităților colective ale societății.

Despre dezvoltarea limbii ca rezultat al ciocnirii unor tendințe cu direcții opuse s-a vorbit în termeni variați, dar conținînd în fond aceeași idee. Astfel, pornindu-se de la teza că limba ca sistem manifestă tendința spre stabilitate, iar ca mijloc de comunicare evoluează în așa fel încît să corespundă necontenit necesităților colectivului de vorbitori, s-a dedus că evoluția ei este rezultatul interacțiunii acestor doi factori [3].

După A. Martinet, principala opoziție este aceea dintre nevoile de comunicare ale societății și principiul minimului efort. Din ciocnirea acestor doi factori rezultă esența economiei lingvistice în fiecare epocă. Nevoile de comunicare cer unități mai multe, mai specifice și, proporțional, mai puțin frecvente, în timp ce inerția naturală împinge spre un număr mai restrîns de unități, mai generale și cu o folosire mai frecventă. Întrucît inerția este un element permanent și imuabil, iar nevoile de comunicare se schimbă mereu, în fiecare perioadă istorică natura echilibrului acestor tendințe este diferită [4].

Un aspect important, care trebuie luat în considerare, privește felul în care intervin, în evoluția progresivă a limbii, factorii interni și cei externi. Problema progresului în limbă este o parte a problemei evoluției limbii în general, iar problema cauzelor modificărilor comportă aspecte numeroase și extrem de complicate.

Lingviștii sînt de acord că un loc important în explicarea schimbărilor lingvistice revine factorilor externi. S-a arătat că limba este un sistem deschis, în care fiecare element este orientat în afară, denumind ceva exterior naturii sale [5]. Termenul „factor extern" se referă, evident, nu numai la elemente extralingvistice, dar și la contactul între limbi.

Reprezentanții Cercului din Praga considerau că, fără intervenția factorilor externi, sistemul lingvistic ar rămîne întotdeauna identic cu sine. În istoria limbilor intervin numeroși factori externi, lingvistici și extralingvistici. Există și cercetători care scot în evidență factorii interni. Așa este, de pildă, E. Coșeriu, pentru care variabilitatea limbii este o însușire intrinsecă a ei, necondiționată de factorii extralingvistici. Limba se schimbă, pentru că este imperfectă și ea se perfecționează neîncetat în vorbire, care este o activitate creatoare, liberă și îndreptată spre un scop [6].

R. A. Budagov vorbește de trei categorii de factori : externi, externi — interni și interni, precizînd că necesitățile de comunicare ale vorbitorilor nu pot fi considerate externe în raport cu limba. E vorba de o triplă serie de relații : cauzalitate internă, reprezentată de contradicții în sistemul limbii la toate nivelele, cauzalitate externă—internă, reprezentînd contradicția dintre necesitățile de comunicare și posibilitățile limbii în fiecare epocă, și, în sfîrșit, factorii externi, prin care se înțelege dependența generală a stării limbii de nivelul dezvoltării societății și gîndirii. Pe planul

---

[3] E. Pauliny, *Methoden in der Erforschung der Sprachentwicklung*, în „Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae", 3—4, 1964.

[4] A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, ed. a II-a, 1961, p. 182.

[5] Cf. W. Doroszewski, *Le structuralisme linguistique et les études de géographie dialectale*, în vol. *Reports for the eighth international Congress of linguistics*, Oslo, 1957, p. 240.

[6] *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, Montevideo, 1958, tradus în limba rusă în vol. *Новое в лингвистике*, III, Moscova, 1963, p. 278.

cercetării istorice şi teoretice succesiunea acestor factori trebuie privită în ordine inversă. Cele trei tipuri de relaţii se întîlnesc pretutindeni în limbă, ponderea fiecăruia variind după specificul sectorului lingvistic analizat[7].

În această direcţie şi-a spus cuvîntul şi A. Martinet. El consideră că schimbările sociale se repercutează în limbă[8], dar nu imediat şi nu în toate laturile sistemului, din cauza inerţiei şi a redundaţiei acestuia. Aşa se ajunge că, adeseori, urmările lingvistice ale unor schimbări sociale din trecut merg împotriva noilor inovaţii, corespunzătoare noilor stări de lucruri în societate. Unei schimbări produse de o cauză externă îi urmează o ,,reacţie în lanţ'' în sistem[9].

Numeroşi lingvişti s-au ocupat de problema interacţiunii factorilor externi şi a celor interni, evidenţiind rolul lor specific în evoluţia limbii. S-a subliniat astfel că structura sistemelor lingvistice determină numai detaliile schimbărilor, în timp ce cauza lor eficientă se află în afara limbii[10]. După părerea lui J. Vachek, întrucît limba este un ansamblu organizat, cu trăsături specifice, influenţa factorilor externi se exercită prin intermediul legilor interne ale limbii şi se realizează numai atunci cînd modificările provocate de ei se află în acord cu necesităţile structurii limbii în perioada dată [11].

Raportul dintre factorii interni şi cei externi a fost privit şi prin prisma categoriilor de posibilitate şi realitate. S-a susţinut astfel că factorii interni, structurali condiţionează gradul probabilităţii diferitelor tipuri sau direcţii ale schimbărilor, virtualitatea lor, în timp ce factorii externi (reprezentînd condiţiile social—istorice în care funcţionează o limbă) permit să se înţeleagă măsura şi modul în care o limbă realizează posibilităţile ei dinamice[12].

Relevînd interacţiunea dialectică a celor două serii de factori, Al. Graur a arătat că, o dată intrate în limbă, elementele externe devin interne şi îşi exercită ca atare influenţa asupra sistemului limbii. Cauza modificării sistemului, este astfel întotdeauna o cauză internă[13]. Aşadar, din punctul de vedere al sistemului limbii cauza ultimă a oricărei schimbări este un factor extern, în timp ce cauza directă este întotdeauna un factor intern.

În ceea ce priveşte criteriile de apreciere a evoluţiei limbii, ele nu trebuie formulate aprioric, ci trebuie să rezulte din luarea în considerare a funcţiilor specifice limbii şi din analiza materialului lingvistic.

Limba este un fenomen social şi, ca atare, are o valoare sociologică. Pentru a aprecia dacă limba progresează, este necesar să se stabilească,

---

[7] *Проблемы развития языка*, Moscova, 1965, p. 35—37.

[8] ,,Mais nul ne niera qu'il puisse y avoir un parallélisme entre l'évolution de la structure sociale d'une part, celle du système grammatical et de la fréquence relative des catégories dont il se compose d'autre part'', *Linguistique structurale et grammaire comparée*, în ,,Travaux de l'Institut de linguistique'' Paris, vol. I, 1956, p. 12.

[9] *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1960, p. 180.

[10] ,,We may conclude, then, that the efficient causes of the change in linguistic systems lie outside these systems though the structure of the systems to a large extent determine the details of the change'', A. Sommerfelt, *Diachronic and synchronic aspects of language*, 1962, p. 109.

[11] J. Vachek, *On the interplay of external and internal factors in the development of language*, în ,,Lingua'', XI, 1962, p. 433.

[12] Cf. G. Ch. Pande, *Vie et mort des langues*, în ,,Diogène'', 51, 1965, p. 207.

[13] Al. Graur, *Le rapport entre les facteurs internes et les facteurs externes dans l'histoire de la langue*, în RRL X, 1—3, 1965.

mai întîi, căror necesități sociale le răspunde și în ce mod se adaptează ea tot mai adecvat la aceste necesități. Dat fiind că limba servește societatea ca mijloc de comunicare, rezultă că a urmări felul în care progresează o limbă înseamnă, de fapt, a stabili felul în care ea se adaptează la nevoile de comunicare. În general lingviștii sînt de acord în abstract cu ideea că pentru limbă „mai bine" înseamnă a îndeplini mai adecvat funcția de comunicare. Acordul încetează însă de îndată ce se compară limbi diferite sau stări diferite din istoria aceleiași limbi.

Și Vendryes a văzut progresul limbii ca necontenită adaptare a ei la necesitățile comunicării, dar a tras de aici concluzia că toate limbile sînt „la fel de bune" pentru că toate corespund nevoilor de comunicare ale colectivelor de vorbitori[14]. La aceasta însă se poate răspunde că necesitățile de comunicare nu sînt egale, ci pe diverse trepte de complexitate. Vendryes însuși a recunoscut că există diferențe de nivel între limbi, arătînd că unele sînt mai sărace, iar altele au posibilități de exprimare mai numeroase, că unele sînt simple și ușor de mînuit, iar altele, complicate și greoaie, și a considerat că aceste diferențe se explică prin inegalitatea nivelului vieții sociale și culturale ale colectivelor de vorbitori[15]. De altfel și alți cercetători au apreciat că, privite din punctul de vedere al eficienței lor ca mijloc de comunicare, limbile sînt în fond egale[16].

Trebuie să fim de acord cu ideea că există între limbi o egalitate relativă, în sensul că toate sînt construite, în esență, din aceleași elemente și îndeplinesc în societate aceeași funcție[17]. Limbile sînt egale din punctul de vedere al potențialității lor, al capacității lor de a se transforma, de a evolua o dată cu societatea. Dar, totodată, trebuie să ținem seama de faptul că nevoile de comunicare ale diverselor colective nu sînt egale și, ca atare, nici mijloacele care răspund acestor nevoi nu pot fi considerate egale. Admițînd ideea că limbile sînt în mod egal eficiente în raport cu nevoile societăților în care funcționează, trebuie să admitem, totodată, că diferențele de cultură între aceste societăți pot servi ca un criteriu extern în aprecierea nivelului de dezvoltare a unei limbi[18]. Lingviștii din secolul trecut au căutat să demonstreze progresul unei limbi sau diferențele de nivel între limbi exclusiv pe bază de criterii interne. Dar, întrucît aceleași modificări lingvistice au semnificații opuse (simplificare sau sărăcire, îmbogățire sau complicare inutilă), după condițiile în care au loc, ierarhia între limbi poate fi stabilită numai cu ajutorul factorilor sociali[19].

---

[14] *Le langage*, Paris, 1921, p. 412.

[15] „Ces différences de niveau entre les langues répondent à des différences de civilisation. En comparant les diverses structures linguistiques, on aura des aperçus sur le niveau intellectuel et social des peuples", J. Vendryes, *La comparaison en linguistique*, în „Bulletin de la Société de linguistique de Paris,", XLII (1942—1945), fasc. 1—2, p. 13.

[16] J. H. Greenberg, *Essays in linguistics*, Chicago, 1958, p. 65.

[17] „Si le langage est un moyen de communication, alors toutes les langues du monde, les plus „primitives" aussi bien que les plus „avancées" semblent, d'un point de vue formel, être aussi qualifiées les unes que les autres pour cette tâche", G. Ch. Pande, *art. cit.*, p. 200.

[18] „The language which has evolved to the stage where it is able to cope with the demands of communication over the wide range of topics which characterize a complex civilisation may legitimately be regarded as having developed to a higher stage than a language which has not so evolved", L. F. Brosnahan, *Language and Evolution*, în „Lingua", IX, 3, 1960, p. 231.

[19] „En fait, s'il n'y a pas de critères internes qui permettent de décider que telle langue est supérieure à telle autre, il y a des facteurs externes qui créent bon gré mal gré une hiérar-

Formele de manifestare a progresului limbii sînt determinate de natura elementelor ei componente și de tipul relațiilor dintre ele. În limbă se disting cîteva nivele, alcătuite, fiecare, dintr-un inventar de unități, aflate într-o anumită organizare. De aici rezultă că evoluția progresivă a unei limbi se manifestă prin creșterea numărului de unități, prin transformarea calitativă a conținutului lor și prin întărirea caracterului sistematic al fiecărui nivel și al limbii în ansamblu.

Putem admite că unul din criteriile progresului lingvistic este sporul cantitativ, cu condiția de a nu considera orice achiziție drept un cîștig. Ne lăsăm uneori înșelați cu ușurință de ceea ce s-a numit ,, iluzie cantitativă''[20], dar este evident că creșterea cantitativă în lexic nu este de același tip cu aceea din fonetică sau gramatică. De aceea va trebui să ținem seama de criteriul cantitativ, îndeosebi în anumite sectoare și în anumite faze din istoria limbilor.

Prin latura ei de conținut, limba reflectă mersul ascendent al gîndirii de la concret la abstract și apoi la concretul logic. Totodată ea își transformă necontenit modul de organizare. Lingvistica secolului nostru a analizat în profunzime caracterul sistematic al faptelor de limbă, demonstrînd că orice limbă este un sistem de sisteme. Organizarea sistematică se întîlnește în toate limbile, în forme și grade diferite. Întrucît, așa cum s-a arătat[21], organizarea în sistem reprezintă avantaj din punctul de vedere al economiei de material și al însușirii limbii, se poate considera că întărirea caracterului sistematic este o formă de realizare a progresului.

S-a vorbit uneori, ca despre o formă de manifestare a progresului, de trecerea de la ,,mai greu'' la ,,mai ușor''. Acest criteriu a fost folosit, între alții, de O. Jespersen, pentru a demonstra superioritatea formelor analitice față de cele sintetice. El este greu acceptabil atîta vreme cît nu se bazează pe o argumentare științifică. ,,Greu'' și ,,ușor'' reprezintă de fapt perceperea, aprecierea a ceea ce este complicat și, respectiv, simplu de mînuit și de memorat. E preferabil, în acest caz, să considerăm ca evoluție ascendentă trecerea de la forme complicate la forme simple, ținînd seama totodată că, în ce privește conținutul, evoluția se face de la simplu la complex. O. Jespersen avea dreptate cînd considera că o limbă progresează atunci cînd ajunge să exprime mai multe lucruri cu mijloace mai puține[22]. Se pare că într-adevăr acesta este drumul pe care-l parcurg limbile, dar trebuie adăugat că nu este un drum în linie dreaptă, ci cu reveniri și ocolișuri. Uneori fazele de trecere de la complicat la simplu prezintă forme mai complicate[23].

Se poate considera că progresul limbii se manifestă și în treptata, dar continua ei autonomizare. Născută în procesul muncii sociale și aflată multă vreme în strînsă dependență de el, limba se desprinde treptat, își

---

chie entre les langues ; car le sort des langues dépend non pas de leur valeur propre, mais bien de la fortune des groupes qui les parlent'', M. Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles — Paris, 1963, p. 58.

[20] Cf. J. Engels, *Y-a-t-il du progrès dans le langage?* în, ,,Neophilologus'', Groningen, 4, 1956, p. 245.

[21] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 19—41.

[22] *Efficiency in linguistic change*, Copenhaga, 1941, p. 6.

[23] ,,Moreover though progress may be from a more complex to an ultimately simple state of language, there are intermediate stages of greatly increased difficulty'', J. Entwistle, *Aspects of language*, Londra, 1953, p. 56.

lărgește funcțiile, se constituie ca un sistem autonom, cu legi proprii de evoluție, determinate nu numai de reflectarea vieții sociale și a legilor gîndirii, dar și de natura materialului ei constitutiv și de modul lui specific de organizare.

Creșterea gradului de autonomie poate fi observată în evoluția fiecărui sector al limbii. Se știe astfel că, la origine, forma sonoră a cuvintelor era motivată de conținutul lor semantic, reproducînd însușiri ale obiectelor realității. Cu vremea, caracterul motivat se pierde și învelișul fonetic devine arbitrar, așa încît evoluția lui este numai în mică măsură determinată de schimbările conținutului, majoritatea modificărilor fiind impuse de natura elementelor sonore care îl alcătuiesc și de funcția lor în cadrul sistemului lingvistic.

În evoluția unităților semnificative ale limbii se observă rolul din ce în ce mai mare pe care îl exercită poziția lor în sistem, relațiile paradigmatice și sintagmatice contractate cu alți termeni, adică o creștere a valorii (în sensul saussurian al termenului). În morfologie, succesiunea categoriilor gramaticale indică trecerea de la categorii al căror conținut e legat de însușiri ale obiectelor realității (număr, gen) spre categorii cu conținut strict lingvistic (caz), de la părți de vorbire care reflectă categorii noționale (nume, adjectiv, verb) spre părți de vorbire al căror conținut îl formează relațiile sintactice (prepoziție, conjuncție). În sintaxă, o dată cu creșterea gradului de complexitate a unităților și cu întărirea coeziunii între ele, relațiile specific sintactice devin elementul determinant în raport cu categoriile logice reflectate și cu sensul lexical al cuvintelor între care se stabilesc relații.

În fazele mai vechi ale limbilor se observă mai ușor dependența lor de structura socială și de legile gîndirii logice. Așa se explică de ce, pentru a demonstra relațiile limbii cu societatea și cu gîndirea, cercetătorii (de ex. B. Malinowski, A. Sommerfelt, B. L. Whorf etc.) aduc de preferință exemple din limbi puțin evoluate. În cursul istoriei, reflectarea în limbă a legilor societății și ale gîndirii se face tot mai mult prin intermediul legilor ei specifice. De aceea, încercările unor cercetători de a stabili relații directe de dependență între categoriile limbilor din apusul Europei și modul specific de gîndire al vorbitorilor lor nu s-au dovedit convingătoare. Limba devine tot mai mult un factor care influențează viața socială și gîndirea. Fără a ne declara de acord cu toate concluziile neohumboldtianiștilor și ale adepților ipotezei Sapir-Whorf cu privire la rolul determinant al limbii în făurirea ideilor putem admite, totuși, că pe măsură ce limbile evoluează, influența lor asupra modului de a gîndi crește. Totodată, păstrînd rolul de formă a gîndirii, limba însăși devine conținut al unor sisteme de comunicare create pe baza ei.

Se mai poate aminti că autonomizarea crescîndă a elementelor limbii își află o paralelă în evoluția sistemelor de scriere, care, după cum se știe, au trecut de la imitarea conturului obiectelor (în pictograme), la reprezentarea simbolică a ideilor (în ideograme) și, în cele din urmă, la notarea cu semnele arbitrare ale alfabetului a celor mai mici unități sonore.

În cercetarea felului în care se manifestă progresul în limbă e necesar să ținem seama în permanență de interacțiunea generalului și a particularului. Există o direcție generală, ascendentă a fenomenului limbă, determinată de evoluția generală a societății, și forme speciale de manifestare

a acestei direcţii, specifice fiecărui tip de structură şi fiecărei limbi. Greşeala comună multor cercetători din secolul trecut a fost tocmai aceea de a fi voit să includă în cîteva formule întreaga varietate de procese care marchează evoluţia limbilor de la o fază la alta. Totodată trebuie să luăm în considerare faptul că şi în limbă, ca şi în alte fenomene, formele progresului nu rămîn identice, ci se schimbă o dată cu trecerea ei de la o calitate la alta, de la o etapă istorică la alta. Nu trebuie să ne aşteptăm să găsim în toate fazele limbii aceleaşi forme de evoluţie. Se schimbă atît formele progresului, cît şi ritmul în care el se produce. Se observă, că, cu cît limbile se află la un nivel mai înalt, cu atît modificările sistemului lor se produc mai lent, datorită atît unor factori de cultură, care menţin norma dată a limbii, cît şi caracterului mai organizat al structurii lor, care face loc cu greu fenomenelor noi. Aşa se explică, între altele, de ce lingviştii din prima jumătate a secolului trecut admiteau progresul unei limbi numai pînă la fixarea sistemului ei sau pînă la formarea limbii literare. Ei observau că procesele consemnate pînă la această fază nu se mai repetau ulterior.

Mai trebuie adăugat că formele progresului variază şi în funcţie de specificul laturilor limbii.

Greutăţi numeroase se ivesc în legătură cu materialul cu care sîntem siliţi să lucrăm. Concluzii ferme cu privire la natura şi aspectele progresului în limbă s-ar putea formula pe baza studiului comparativ al tuturor sau al majorităţilor familiilor de limbi ; dar este ştiut că un asemenea material nu poate fi obţinut. Peste trei pătrimi din limbile de pe glob nu au putut fi cercetate istoric, din lipsă de documente. Această situaţie a dus uneori la concluzia că e preferabil să cercetăm felul cum progresează o limbă cunoscută pe o perioadă mai îndelungată. Un asemenea lucru e posibil însă abia după ce, pe baza unor materiale mai numeroase şi mai variate, vom putea desprinde aspecte generale ale progresului. Altfel riscăm să confundăm evoluţia cu progresul, să dăm caracter de generalitate unor fapte particulare sau, dimpotrivă, să credem că formele progresului sînt diferite de la o limbă la alta, neavînd nimic comun între ele.

În condiţiile actuale, cînd nu putem compara faze de evoluţie ale diverselor familii de limbi, singura posibilitate metodologică este aceea de a completa datele pe care ni le oferă studiul istoric al limbilor cu acelea rezultînd din comparaţia sincronică a unor limbi din familii diferite şi aflate pe trepte de evoluţie diferite. Desigur că o asemenea procedură poate să comporte anumite riscuri, dar ea are şi justificări. Trebuie precizat în prealabil că adoptarea ei nu echivalează cu admiterea teoriei progresului glottologic unic, cu faze obligatoriu aceleaşi pentru toate limbile de pe glob, în sensul preconizat de unii lingvişti italieni[24] sau de N. I. Marr. Se poate admite, totuşi, că există unele faze comune în evoluţia limbilor, datorate atît legilor generale ale evoluţiei gîndirii, cît şi modalităţilor comune ale materialului sonor. Se observă că, independent de relaţiile genetice şi de tipul structural, limbile de civilizaţie au în comun anumite trăsături, cum sînt tendinţa de unificare teritorială, diversificare stilistică, bogăţie şi varietate a vocabularului, un grad înalt de sistematizare a structurii gramaticale etc. De asemenea, s-au evidenţiat şi trăsături comune

[24] Cf. A. Trombetti, *Elementi di glottologia*, Bologna, 1923.

ale limbilor tribale, cum sînt : concretism, forme numeroase pentru raporturi spațiale, complicare a formelor, instabilitate a terminologiei, imprecizia ortoepiei, marele număr de sinonime lexicale și morfologice insuficient delimitate semantic, puternica stratificare dialectală[25]. S-a vorbit totodată, în legătură cu limbile mai puțin evoluate, de lipsa categoriilor abstracte, rezultînd nu atît dintr-o incapacitate înnăscută, cît din lipsa necesității exprimării unor asemenea categorii sau a organizării lor într-un sistem[26].

S-a observat adesea că unele fenomene arhaice, aflate la periferia sistemului în limbile evoluate, constituie în limbile tribale categorii încă vii. De aici s-a putut trage concluzia că limbile primitive, prin categoriile lor, reprezintă stadii arhaice ale limbilor evoluate[27]. În felul acesta, materialul descriptiv din limbile tribale ne va ajuta într-o oarecare măsură, să completăm datele oferite de istoria limbilor ; în același timp stadiul mai evoluat al unor categorii lingvistice ne va permite să apreciem mai corect valoarea formelor lor incipiente. Iată un exemplu de felul cum analiza diacronică a unei categorii lingvistice se îmbină cu cercetarea ei comparativ-sincronică : studiul limbilor indo-europene vechi arată că propoziția relativă reprezintă o achiziție relativ recentă. În epopeile homerice nu este încă precizat care pronume demonstrativ va funcționa ca pronume relativ. Totodată, observația sincronică arată că propozițiile relative se creează recent în unele comunități lingvistice, numai sub presiunea nevoilor noi, aduse de contactul cu civilizații mai avansate.

Octombrie 1967

Facultatea de limba și literatura română,
București, Str. Edg. Quinet 7

---

[25] J. V. Neustupny, *First steps towards the conception of Oriental languages. A contribution to the sociology of language*, în „Archiv Orientálni", 1, 1965.

[26] Fr. Boas, *The mind of primitive man*, New-York, 1954, p. 220.

[27] Cf. Valter Tauli, *The structural tendencies of language*, I, *General tendencies*, Helsinki, 1958, p. 39.

NIVELE DE ABSTRACTIZARE ÎN PLANUL EXPRESIEI

DE

VASILE ŞTIRBU

0. DISTINCŢII PRELIMINARE

0.0. Abstracţie şi abstractizare

În articolul de faţă prin *abstractizare* înţelegem un anumit proces de cunoaştere, care constă în „desprinderea" obiectelor [1] din relaţiile şi conexiunile lor cu alte obiecte. Acest proces poate fi interpretat ca un act de stabilire a relaţiilor de independenţă dintre doi termeni [2]. Îl notăm astfel :

$$A < \neq > B$$ [3]

Abstracţia este forma în care se cristalizează procesul de aici, iar atributul *abstract* este determinarea ei fundamentală.

0.1. Variant : Invariant

Roman Jakobson [F., 628 — 658] [4] şi L. Hjelmslev [E., 14] sînt printre primii, după cunoştinţele noastre, care au apropiat abstractul de *invariant* şi concretul de *variant*, fără să-i preocupe în mod special adîncirea acestei idei. În ultima vreme apropierea apare din ce în ce mai frecvent în literatura de specialitate, cu toate că lipseşte încă o fundamentare teoretică explicită a ei. O vom face noi, sumar, în acest paragraf.

Pentru definirea conceptelor ce ne interesează acum e nevoie să introducem noţiunea de transformare. Orice schimbare a proprietăţilor,

---

[1] Întrebuinţăm aici termenul *obiect* în accepţiunea lui filozofică.

[2] Dacă admitem că cei doi termeni sînt două evenimente distincte A şi B, atunci relaţia de independenţă a lui A faţă de B poate lua unul din aspectele :

1. A are loc, B nu
2. B are loc, A nu
3. A şi B au sau nu loc.

[3] A şi B reprezintă două obiecte oarecare iar $<\neq>$ este semnul independenţei.

[4] În paranteze pătrate închidem trimiterile bibliografice. Cifrele care urmează după virgulă indică fie pagina, fie paragraful cărţii.

laturilor, relațiilor etc. ale unui obiect, spunem că este o *transformare* a acestuia [I., 34 — 39].

Definind transformarea în acest mod, se înțelege, nu avem în vedere ce anume schimbări se petrec și cum anume se produc ele [5]. Astfel, referindu-ne la domeniul fonic, putem considera, de pildă, că vocala /a/ se transformă și cînd e vorba de pronunțarea ei de către diverși vorbitori, și cînd e vorba de pronunțarea ei de către același vorbitor, în diferite momente.

Într-o serie bine determinată de transformări unele proprietăți ale obiectului se schimbă, iar altele nu. Proprietățile ce nu se modifică le numim *constante*. Ele sînt, prin definiție, independente de transformarea respectivă. Celelalte sînt dependente și le numim *variabile*.

Vom considera *invariante* acele obiecte ce sînt alcătuite numai din determinări constante. În opoziție cu ele *variantele* conțin în afara constantelor și variabile.

Cum abstractizarea este o operație de stabilire a relațiilor de independență dintre obiecte (cf. **0.0.**) rezultă că *abstracția* și *invarianța* sînt noțiuni similare. Evident că, în același mod, *concretitudinea* și *varianța* stau pe același plan.

0.2. Invariant și general

De multe ori abstractul este identificat cu generalul [G., 11]. Această egalizare este numai în parte justificată. Deși cele două categorii sînt strîns legate una de alta, ele nu sînt mai puțin deosebite sub aspect procesual [6].

„Generalizarea este trecerea de la considerarea unei mulțimi date de obiecte, la considerarea unei mulțimi mai mari, care o include pe cea dată" [H., 27].

Dacă considerăm două mulțimi Z și U, astfel încît $Z \subseteq U$ [7], și dacă admitem că invariantul lui Z este I_z iar invariantul lui U este I_u, atunci, prin definiție, I_u este mai general decît I_z.

---

[5] O ilustrare atotcuprinzătoare de transformare o putem da cu ajutorul următorului exemplu. Să presupunem că există o mașină cu un număr finit de stări care modelează transformări. Fiecărei treceri de la o stare la alta îi corespunde o transformare. Pornind de la S_i — starea inițială — și ajungînd la S_f — starea finală —, mașina trece printr-o serie de stări :

$$S_i, S_a, S_b \ldots\ldots S_f$$

Fie obiectul A ale cărui transformări sînt produse de o astfel de mașină. Fiecare transformare o definim prin două stări : prin cea de la care s-a plecat și prin cea la care s-a ajuns. Dacă o transformare oarecare a lui A s-a petrecut prin trecerea de la S_l la S_m, atunci ea trebuie considerată drept transformarea A_{lm}. În consecință, A va avea următoarele transformări :

$$A_{ik}, A_{kr}, A_{lm} \ldots\ldots A_{zf}$$

Aici se observă cu destulă claritate că definind transformarea în acest mod, nu avem în vedere *natura* modificărilor.

[6] „În vreme ce abstractizarea scoate la iveală *însușirile* generale ale lucrurilor, generalizarea luminează *generalitatea* acestor însușiri. Abstractizarea dezvăluie *însușirile* care aparțin tuturor lucrurilor de același gen, iar generalizarea dezvăluie *genul* de lucruri cărora le aparțin aceste însușiri" [N., 63].

[7] Semnul $\subseteq$ indică relația de includere. Expresia $Z \subseteq U$ trebuie citită : U include Z, sau Z este inclus în U.

De aici tragem concluzia că, îndeobşte, invariantul poate avea diferite grade de generalitate.

0.3. Scopul lucrării

Obiectul lucrării îl constituie examinarea raporturilor dintre invariantele fonice în funcţie de gradul lor de generalitate. Observaţiile noastre se vor limita numai la unităţile segmentale, mai precis la foneme, luate în aspectul lor sincronic.

Prin aceasta ţintim să punem în discuţie o problemă puţin cercetată : abstractul în planul expresiei [8].

0.4. Precizări terminologice

În cele ce urmează atît sunetele vorbirii cît şi fonemele vor fi caracterizate printr-o serie de trăsături : *africată*, *moale*, *dentală*, *dură* etc. Aceste trăsături le considerăm simple *determinări* ale sunetului sau fonemului respectiv, care ar putea fi puse şi în alţi termeni.

1. TRANSFORMĂRI FONICE

1.1. Definirea transformărilor fonice

Sunetele vorbirii pot fi privite din două puncte de vedere : a) din punctul de vedere al calităţilor lor substanţiale şi b) din punctul de vedere al calităţilor lor funcţionale.

Sub raport substanţial un sunet oarecare este determinat de poziţia pe care o are în lanţul vorbirii, de vorbitorul care-l pronunţă şi de momentul pronunţării [M., 20].

Variabilitatea unui sunet se defineşte deci cu ajutorul a trei parametri : poziţia P, vorbitorul V şi momentul rostirii T. Pe scurt :

$$X = V \longleftrightarrow T \longleftrightarrow P$$

unde X notează variabilitatea, iar $\longleftrightarrow$ este semnul corelaţiei [9].

Din această perspectivă sunetul rostit apare ca o constantă, întrucît la el se ajunge printr-un proces de abstractizare, plecînd de la noţiunea primară de variabilitate. Am putea spune că el reprezintă ceea ce variază n funcţie de V, T, P.

Sub raport funcţional, valoarea unui sunet este determinată de caîpacitatea lui distinctivă, ce poate fi evidenţiată printr-o opoziţie binară între un sunet dat şi oricare sunet din limba respectivă. Cînd această

[8] Asupra unor aspecte ale acestei probleme am stăruit în comunicarea *L'abstrait au niveau phonologique*, pe care am prezentat-o la cel de-al X-lea Congres internaţional al lingviştilor.

[9] În actul vorbirii parametrii V, T, P se presupun reciproc, de aceea ei sînt termeni corelativi.

opoziţie permite distingerea a două tranşe sonore, cele două sunete reprezintă unităţi funcţionale [10].

Modificarea unui sunet după parametrii V, T, P o numim *transformare substanţială*. Trecerea unei unităţi distinctive dintr-o opoziţie binară în altă opoziţie binară o numim *transformare funcţională*.

Exp. : α. car — var (opoziţia k : v)
β. car — sar (opoziţia k : s)
γ. car — dar (opoziţia k : d)

Seria de opoziţii α, β, γ este o transformare funcţională a lui /k/.

Transformările substanţiale şi transformările funcţionale alcătuiesc împreună *transformările fonice*.

1.2. Transformări substanţiale

După parametrii care se modifică, transformările substanţiale sînt de trei feluri.

a. *Transformarea temporală*, care poate fi reprezentată astfel :

$$X_1 = V \leftrightarrow T_1 \leftrightarrow P$$
$$X_2 = V \leftrightarrow T_2 \leftrightarrow P$$
$$X_n = V \leftrightarrow T_n \leftrightarrow P$$

Un exemplu. Să admitem că se transformă vocala /e/ din limba română în funcţie de momentele T_1 şi T_2. Corespunzător acestor momente e posibil să avem :

e_1 = medie nelabializată anterioară durativă /sēk/,

e_2 = medie nelabializată anterioară nedurativă /sek/

Din exemplul acesta reiese că în transformarea temporală presupunem parametrii V şi P neschimbaţi.

b. *Transformarea în funcţie de vorbitor* se referă la modificările pe care le comportă pronunţarea unui sunet de către diverşi vorbitori. O simbolizăm astfel :

$$X_1 = V_1 \leftrightarrow T \leftrightarrow P$$
$$X_2 = V_2 \leftrightarrow T \leftrightarrow P$$
$$X_n = V_n \leftrightarrow T \leftrightarrow P$$

Iată un caz al acestui tip de transformare. Vorbitorii V_1 şi V_2 pot pronunţa românescul /ă/ [M., 90] :

$ă_1$ = medie nelabializată centrală cu timbrul ə/ə ăsta/,

$ă_2$ = medie nelabializată centrală /ăsta/.

Se observă că şi în considerarea acestei transformări ceilalţi doi parametri, respectiv T şi P, rămîn neschimbaţi.

c. *Transformarea poziţională* constă în modificările sunetului în raport cu poziţia pe care o are în lanţul vorbirii :

$$X_1 = V \leftrightarrow T \leftrightarrow P_1$$
$$X_2 = V \leftrightarrow T \leftrightarrow P_2$$
$$X_n = V \leftrightarrow T \leftrightarrow P_n$$

---

[10] În ceea ce ne priveşte, socotim că unităţile funcţionale nu disting sensuri, ci complexe sonore.

Fie P_1 şi P_2 astfel :

P_1 = iniţială de silabă, după pauză

P_2 = iniţială de silabă, neprecedată de pauză.

În aceste două poziţii vocala /î/ din română va fi :

$î_1$ = închisă nelabializată centrală cu timbrul ə/ə înalt/,

$î_2$ = închisă nelabializată centrală /întins/

Considerată ca atare, transformarea poziţională este independentă de un anumit vorbitor şi de un anumit moment al actului vorbirii.

Nu toate transformările substanţiale pe care le-am înfăţişat au aceeaşi importanţă din punctul de vedere al randamentului lor în stabilirea tipurilor de invariante, sub aspectul care ne interesează acum. Astfel, transformarea temporală este relevată numai pentru *succesiunea* actelor vorbirii, de care trebuie să ţinem seama atunci cînd deosebim ,,statica" sistemului de ,,dinamica" lui [11]. Pe noi însă o asemenea distincţie nu ne preocupă aici, din care cauză ne vom limita de acum încolo, cînd va fi vorba de transformările substanţiale, doar la transformările poziţionale şi la cele în funcţie de vorbitor.

1.3. Transformarea funcţională

Am arătat sub **1.1.** că transformarea funcţională constă în trecerea unei unităţi distinctive dintr-o opoziţie binară în altă opoziţie binară. Vom ilustra de data aceasta mai detaliat acest tip de transformare printr-un exemplu din limba rusă. Considerăm următoarele perechi minimale : /dol/ — /gol/, /dal/ — /zal/, /dom/ — /tom/, /dom/ — /som/, /dol/ — /s'ol/.

Pe baza raportului de comutare sau pe baza indicaţiilor informatorului [12] se poate dovedi că tranşele sonore /g/, /z/, /t/, /s/, /s'/, pe de o parte şi tranşa sonoră /d/ pe de alta, reprezintă unităţi distinctive.

Se vede imediat că /d/ în fiecare opoziţie are alte determinări funcţionale. În raport cu /g/ el este numai dentală, faţă de /z/ el este numai oclusivă, iar în opoziţie cu /t/ este numai sonoră. În opoziţia /d/ : /s/ determinările lui /d/ sînt oclusivitatea şi sonoritatea, iar în cazul /d/ : /s'/ caracterele lui /d/ sînt oclusivitatea, localizarea dentală, sonoritatea şi duritatea.

Evident că asemenea transformări sînt proprii fiecărei unităţi distinctive a limbii ruse şi a oricărei limbi.

2. INVARIANTELE

2.1. Degajarea invariantelor

Stabilirea invariantelor — obiecte independente de o serie bine determinată de transformări — este ea însăşi o operaţie de abstractizare. Diferitele procedee propuse în acest sens pot fi grupate în funcţie de prin-

[11] Cu privire la importanţa şi problematica distincţiei dintre ,,statica" şi ,,dinamica" limbii vezi [L., 14–17].

[12] Din punctul de vedere care ne interesează aici, n-are importanţă dacă unităţile distinctive sînt degajate prin comutare sau pe baza indicaţiei informatorului.

cipalele teorii fonologice existente. Noi ne vom conduce după un procedeu propriu, pe care-l preferăm pentru simplitatea lui.

Calea pe care o urmăm constă mai întîi în desprinderea constantelor din şirul de transformări dat. Apoi, printr-o operaţie de obiectivizare [13] evidenţiem invariantul, care va apare fie sub forma unui fascicul de determinări constante, fie sub forma unui obiect cu o singură determinare.

2.2. Invariantele substanţiale

După natura lor, aceste invariante, alcătuite din determinările constante ale transformărilor substanţiale, pot fi împărţite în invariante sociale şi în variante poziţionale. Le discutăm în această ordine.

a. *Invariantele sociale.* Teoretic vorbind, acest soi de invariante trebuie stabilit în raport cu ansamblul tuturor idiolectelor existente la un moment dat în limbă. Practic, operaţia este mult simplificată, datorită faptului că o bună parte dintre idiolecte coincid din cauza presiunii sistemului şi a nevoii de înţelegere reciprocă [D., 132 — 135].

Aducem două exemple de invariante sociale.

I. În limba română literară, după pauză, vocala /a/ poate fi pronunţată [M., 85 — 86] :

a_1 = deschisă nelabializată centrală cu un timbru nedeterminat /ə̣/ /ə̣ an/.

a_2 = deschisă nelabializată centrală /an/.

În seria de transformări /a_1/. . . /a_2/ trăsătura „timbru nedeterminat” este o variabilă. Reţinînd numai constantele, invariantul social /a/ apare drept „vocală deschisă nelabializată centrală”.

II. Înainte de /k/ şi /g/ un /n/ românesc poate fi rostit [A., 49] :

n_1 = oclusivă dentală nazală sonoră /bank/,

n_2 = oclusivă velară nazală sonoră /baŋk/.

Variabile în această transformare sînt determinările „dentală” şi „velară”. Invariantul /n/ este deci „o consoană oclusivă nazală sonoră”.

Invariantele sociale pot fi stabilite în mod similar pentru toate varietăţile sunetelor vorbite.

b. *Invariantele poziţionale.* Degajarea invariantelor poziţionale se face în funcţie de distribuţia sunetelor.

Pentru ilustrare aducem mai întîi un exemplu din limba spaniolă, dat de Eugenio Coseriu [B., 150]. În raport cu poziţia, consoana /č/ în spaniolă poate fi :

$č_1$ = africată mediopalatală surdă simplă /chivo/,

$č_2$ = africată mediopalatală surdă dublă /tacha/.

Comparînd pe /$č_1$/ cu /$č_2$/ se observă că determinările „simplă” şi „dublă” sînt variabile. Urmează că, în această serie de transformări invariantul poziţional /č/ este definit prin constantele : africată mediopalatală surdă.

Alt exemplu : /a/ românesc are următoarea distribuţie [M., 2.1.3.1] [14] :

P_1 = iniţială de silabă, sub accent /an/,

P_2 = iniţială de silabă, precedată de /e/ — /real/,

[13] Pentru problemele abstracţiei în general şi ale obiectivizării în special trimitem la [C].

[14] Din necesităţi de expunere, nu dăm întreaga distribuţie a lui /a/.

P_3 = inițială de silabă, precedată de /i/ vocalic /aprecia/,
P_4 = inițială de silabă precedată de /u/ vocalic /lua/.

Corespunzător acestor poziții avem :

a_1 = deschisă nelabializată centrală,
a_2 = deschisă nelabializată centrală cu timbrul /e̯/,
a_3 = deschisă nelabializată centrală cu timbrul /i̯/,
a_4 = deschisă labializată centrală cu timbrul /w̯/.

În transformarea P_1. . . P_4 determinările de timbru (/e̯/, /i̯/, /w̯/) precum și determinările „labializată" și „nelabializată" sînt variabile. /a/ invariant = vocală deschisă centrală.

Printr-un procedeu similar pot fi degajate invariantele poziționale ale tuturor sunetelor vorbite.

2.3. Invariantele funcționale

Am dat sub 1.3. un exemplu de transformare funcțională. Să ne reîntoarcem la el.

Arătam în acest paragraf că trecerea lui /d/ prin opozițiile : /t/ : /d/, /g/ : /d/, /z/ : /d/, /s/ : /d/, /s'/ : /d/ este o transformare funcțională a lui. Prin aceasta am admis implicit că /d/ este același în toate opozițiile, deși, așa cum am văzut, determinările lui diferă foarte mult de la o poziție la alta.

Să încercăm acum să desprindem invariantul funcțional /D/. Se observă imediat că singura determinare constantă a lui /d/ în tot șirul de opoziții este *capacitatea diferențiatoare*. În consecință, invariantul funcțional /D/ este un obiect cu o singură determinare : *distinctivitatea.*

Prin urmare, generalizînd, putem spune că invariantele funcționale sînt obiecte ce se caracterizează doar prin aceea că *se deosebesc* unele de altele.

3. TIPURI DE ABSTRACȚIE FONOLOGICĂ

3.1. Relații între invariante

Așa cum am arătat la început, invariantele sînt obiecte caracterizate doar de determinări constante. Desigur că natura obiectuală a invariantelor este alta decît cea a variantelor. În timp ce primele reprezintă *modele*, celelalte sînt *realizări* ale modelelor.

Credem că același raport există și între diferitele tipuri de invariante. Astfel, invariantele substanțiale pot fi considerate realizări ale invariantelor funcționale. Într-adevăr, dacă invariantele funcționale n-au altă determinare decît distinctivitatea, atunci sub aspect social și pozițional ele se pot realiza oricum, cu condiția de a-și păstra această unică trăsătură. E de la sine înțeles că între relația *model — realizare a modelului* care există

între invariantele şi variantele substanţiale, şi relaţia *model — realizare a modelului* în care intră invariantele funcţionale şi invariantele substanţiale există o deosebire : ultima este mai generală decît prima.

3.2. Ierarhizarea invariantelor

Rezumînd cele expuse pînă aici, ajungem la următoarea clasificare a invariantelor :

a) După natura lor :

1. *Invariante funcţionale*, definite printr-o singură trăsătură generală şi constantă în raport cu transformările funcţionale : distinctivitatea. Exemple : invariantul funcţional /D/ din limba rusă, deosebit de toate celelalte unităţi funcţionale ; invariantul funcţional /T/ din română distinct de toate celelalte unităţi funcţionale etc.

2. *Invariantele nefuncţionale*, definite de obicei printr-un fascicul de trăsături. Ele pot fi împărţite în *invariante sociale*, caracterizate prin determinări generale şi constante în toate idiolectele, ex. : rom. /n/ — „oclusivă nazală sonoră", şi invariantele poziţionale, alcătuite din determinări generale şi constante în toate poziţiile exp. sp. /č/ — „ africată mediopalatală surdă".

b) După gradul lor de generalitate faţă de ansamblul transformărilor fonice (substanţiale şi funcţionale) :

1. *Invariante generale*, alcătuite din determinările cu o constanţă absolută în toate tipurile de transformări. Acestea sînt tocmai invariantele funcţionale.

2. *Invariante particulare*, definite prin trăsături independente de transformările substanţiale, dar dependente de cele funcţionale. Acestea sînt invariantele sociale şi poziţionale.

Dacă ţinem seama şi de variante, atunci relaţiile dintre unităţile fonice, din punctul de vedere al gradului lor de generalitate în raport cu transformările de care am vorbit, pot fi prezentate în felul următor :

General	1. Invariantele funcţionale
↓	2. Variante funcţionale
	3. Invariante substanţiale
Particular	4. Variante substanţiale

3.3. Nivele de abstractizare

Pe baza distincţiei *variant* : *invariant* şi a opoziţiei *general* : *particular*, în fonologie putem delimita deci patru nivele de abstractizare :

Abstract	1. Nivelul invariantelor funcţionale
↓	2. Nivelul variantelor funcţionale
	3. Nivelul invariantelor substanţiale
Concret	4. Nivelul variantelor substanţiale

Aşa cum a reieşit, credem, din cele discutate pînă acum prin trecerea de la un nivel inferior de abstractizare la un nivel superior invariantul devine variant. Cu alte cuvinte, ceea ce este abstract într-un anumit raport, poate fi concret în altul.

În tripartiţia *sistem — normă — vorbire* [cf., B] cele patru nivele de abstractizare se repartizează astfel :

Abstract	A. Sistemul	1. Nivelul invariantelor funcţionale
↓		2. Nivelul variantelor funcţionale
	B. Norma	3. Nivelul invariantelor substanţiale
Concret	C. Vorbirea	4. Nivelul variantelor substanţiale.

ABREVIERI

A. = Andrei Avram, *Despre fonologia normei*, în ,,Omagiu lui Iorgu Iordan'' (Cu prilejul împlinirii a 70 de ani), Bucureşti, 1958, p. 45—52.

B. = Eugenio Coseriu, *Sistema, norma y habla*, în ,,Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias'', VI, 9, Montevideo, p. 113—117.

C. = D. P. Gorskii, *Вопросы абстракции и образование понятий*, Moscova, 1961.

D. = Al. Graur, *Studii de lingvistică generală, variantă nouă*, Bucureşti, 1960.

E. = Louis Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore, 1953.

F. = Roman Jakobson, *Retrospect*, în ,,Selected Writings, I. Phonological Studies'' 5, Gravenhage, 1962, p. 629—658.

G. = Paul Miclău, *Abstract şi concret în limbă*, în ,,Probleme de lingvistică generală'', III, p. 9—40.

H. = George Pólya, *Matematica şi raţionamentele plauzibile* I, Bucureşti, 1962.

I. = M. A. Rozov, *Научная абстракция и её виды*. Novoşibirsk, 1965.

K. = S. K. Şaumian, *Проблемы теоретической фонологии*, Moscova, 1962.

L. = S. K. Şaumian, *Структурная лингвистика*, Moscova, 1965.

M. = Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965.

N. = Henri Wald, *Structura logică a gîndirii*, Bucureşti, 1962.

Noiembrie 1967

Institutul pedagogic de 3 ani.
Baia — Mare, Str. Victoriei 76

MATUR ~ NONMATUR ÎN LIMBILE ROMÂNĂ, FRANCEZĂ, SPANIOLĂ ȘI ITALIANĂ

DE

IULIAN PAȘALIU

Încercările făcute pentru a studia aspectul structural al vocabularului au înregistrat succese limitate dar rezultatele obținute sînt conforme cu intuiția.

Jean Cantineau în „Les oppositions significatives" publicate în „Cahiers F. de Saussure", 10/1952, afirmă :

„Postulat 2 : Seules les oppositions grammaticales sont proportionnelles, les oppositions de vocabulaire sont isolées".

Studiul lui Cantineau despre opoziții se referă exclusiv la opozițiile formale.

„On repoussera, comme contraire à la méthode toute définition sémantique dans laquelle la marque serait cherchée sur le plan du signifié" [Ibidem].

Dar metoda lui Cantineau, cu toate că el o califică „méthode générale de classement formel", nu duce la rezultate importante aplicată la lexic.

Cu o astfel de metodă se pot stabili grupuri mici în cadrul masei vocabularului, care nu sînt suficiente pentru evidențierea structurii acestuia.

Maria Manoliu în studiul : „Pronumele nedefinit în dacoromâna contemporană standard" (publicat în S.C.L. 3/1966) scoate în evidență insuficiența metodelor formale aplicate la lexic [1].

Demonstrația făcută mai departe de către autoare prin recurgerea la conținutul semantic e convingătoare.

Pornind de la acest punct de vedere, am abordat studiul unui fragment din vocabularul limbilor : română, franceză, spaniolă și italiană.

---

[1] „Încercînd o descriere distribuțională a pronumelui nedefinit în dacoromâna contemporană standard constatăm că ele se dizolvă într-o sumedenie de clase fără nici o trăsătură distribuțională comună. Descrierea distribuțională în contradicție cu intuiția în ceea ce privește caracterul global al acestei categorii, atrage atenția asupra caracterului eterogen, asupra varietății sintagmatice și prin aceasta asupra unui fapt paradoxal : varietatea de nuanțe semantice a zonei nedefinitului în limba noastră".

Am extras din dicţionarele : 1. Dicţionarul limbii române moderne ; 2. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, de Paul Robert, 1953 ; 3. Diccionario de la lengua Española — Decimoctava edición. Real Academia Española. Madrid, 1956 ; 4. Vocabulario della lingua italiana compilato da Nicolo Zingarelli. Bologna, 1964, toţi termenii care se referă la om şi animalele domestice privite din punctul de vedere al filiaţiei. Am urmărit deci cum se reflectă în limbă etapele vîrstei (de la naştere pînă la moarte). Întregul domeniu (uman şi animal) a fost secţionat în două părţi mari după criteriul maximei dezvoltări biologice, adică zona „maturului" şi cea a „nonmaturului".

Deşi n-am cercetat şi cuvintele care numesc animalele sălbatice şi pe cele care numesc plantele, concluziile desprinse din sectorul studiat sînt valabile şi pentru celelalte, vocabularul privitor la acestea fiind foarte sărac. (Pentru majoritatea animalelor sălbatice sau exotice nu există în limbile romanice termeni distincţi nici pentru exprimarea diferenţelor de gen, nici pentru a numi puii acestora.)

Cu plantele situaţia este asemănătoare. Puţinele excepţii nu contrazic concluziile trase din sectorul studiat.

Am aplicat metoda secţionării dichotomice în opoziţii care să grupeze un număr maxim de elemente care au o trăsătură distinctivă comună.

Ceea ce e comun întregului domeniu viu (animal şi vegetal) este dezvoltarea care se poate împărţi în faza ascendentă pînă la punctul maximei dezvoltări (zona nonmaturului) şi cea coborîtoare (zona maturului).

Cele două zone au următoarea descriere :

Pe verticală cele două şiruri, „matur" şi „nonmatur", constituie de fapt o mulţime de mulţimi $\mathcal{A}$ matur şi $\mathcal{A}$ nonmatur.

$\mathcal{A}m = E_1 \cup E_2$ unde E_1 şi E_2 reprezintă submulţimi ale lui $\mathcal{A}m$, corespunzătoare subzonelor „om" şi „animale domestice". E_1 are, la rîndul său, submulţimile $v_1, v_2, v_3 \ldots v_7$ corespunzătoare, respectiv lui : om (adult), părinţi, bunici, străbunici... etc.

Putem scrie că $E_1 = v_1 \cup v_2 \cup v_3 \ldots \cup v_7$.

$E_2 = P \cup Q$, unde P este mulţimea mulţimilor care exprimă diferite categorii de animale domestice, iar Q mulţimea mulţimilor care se referă la zburătoarele domestice :

$$P = p_1 \cup p_2 \cup p_3 \ldots \cup p_{11}$$
$$Q = q_1 \cup q_2 \cup q_3 \ldots \cup q_7$$

$\mathcal{A}$nonmatur $= M \cup N$, unde M reprezintă mulţimea mulţimilor care exprimă „nonmaturul uman" : v_1' (0—1 an), v_2' (1 — 7 ani), v_3' (7—12 ani), v_4' (12 — 14 ani),. . .v_8' (18 — 20 ani).

N reprezintă mulţimea mulţimilor care corespund lui E_2 din zona „maturului" şi are submulţimile R, S care la rîndul lor corespund, respectiv, lui P şi Q.

$$N = R \cup S \text{ unde}$$
$$R = r_1 \cup r_2 \cup r_3 \ldots \cup r_{11} \quad \text{iar}$$
$$S = s_1 \cup s_2 \cup s_3 \ldots \cup s_7$$

Fiecare din submulţimile v_1, v_1', p_1, q_1, r_1, s_1 este la rîndul ei expresia unor mulţimi reprezentate de diferitele variante.

			Simbol	MATUR	NONMATUR	Simbol			
			v_1	om matur (adult)	18–20 ani	v_8'			
			v_2	părinţi	17 ani	v_7'			
			v_3	bunici	16 ani	v_6'			
	E_1		v_4	străbunici	15 ani	v_5'	M		
			v_5	străstrăbunici	12–14 ani	v_4'			
			v_6	strămoşi	7–12 ani	v_3'			
			v_7	bătrîni	1–7 ani	v_2'			
					0–1 an	v_1'			
			p_1	cîine	pui de...	r_1			
			p_2	pisică	,,	r_2			
			p_3	cal	,,	r_3			
			p_4	măgar	,,	r_4			
$\mathcal{A}m$			p_5	catîr	,,	r_5			$\mathcal{A}n$
		P	p_6	bou (vacă)	,,	r_6	R		
			p_7	cămilă	,,	r_7			
			p_8	oaie	,,	r_8			
	E_2		p_9	capră	,,	r_9		N	
			p_{10}	porc	,,	r_{10}			
			p_{11}	iepure	,,	r_{11}			
			q_1	găină	pui de...	s_1			
			q_2	curcă	,,	s_2			
			q_3	păun	,,	s_3			
		Q	q_4	bibilică	,,	s_4	S		
			q_5	raţă	,,	s_5			
			q_6	gîscă	,,	s_6			
			q_7	porumbel	,,	s_7			

Prin urmare întreaga zonă a dinamicului analizat se reduce la următoarele simboluri :

$\mathcal{A}m = E_1 \cup E_2$; $E_2 = P \cup Q$
$\mathcal{A}n = M \cup N$: $N = R \cup S$

După ce am făcut descrierea s a fiecărui element al mulţimilor şi al submulţimilor de mai sus am ajuns la două rezultate :
I. Simetria zonelor
II. Definiţia opoziţiei $\mathcal{A}m/\mathcal{A}n$

I. Analizînd pe verticală $\mathcal{A}m$ şi $\mathcal{A}n$ observăm că subzona care exprimă pe „om" e reprezentată de mulţimi în relaţii de incluziune (privative), iar subzona care exprimă pe „animal domestic" (P, Q şi R, S), este reprezentată de mulţimi în relaţii de echipolenţă.
Există o simetrie perfectă între zone. Exemplu :

		MATUR		NONMATUR			
$\mathcal{A}m$	E_1	privative		privative		M	$\mathcal{A}n$
	E_2	P	echipolente	echipolente	R	N	
		Q	echipolente	echipolente	S		

$\mathcal{A}m = E_1 \cup E_2$ $\mathcal{A}n = M \cup N$
$E_2 = P \cup Q$ $A = R \cup S$
$E_1 =$ (om, matur) $M =$ (om, nonmatur)

$E_1 \cap M_1 =$ „om"
$E_1 - M =$ „nonmatur"
$M - E_1 =$ „nonmatur"
$E_2 \equiv N$.

$E_2 = P \cup Q$ $N = R \cup S$

P = (animal, domestic, matur). R = (animal, domestic, nonmatur)

$P \cap R =$ (animal, domestic)
$P - R =$ (matur)
$R - P =$ (nonmatur)

Q = (pasăre, domestic, matur). S = (pasăre, domestic, nonmatur)

$Q \cap S =$ (pasăre, domestic)
$Q - R =$ (domestic)
$R - Q =$ (nonmatur)

$E_1 =$ (om adult)
$E_2 = P \cup Q$ (animal, pasăre, domestic, matur)
$E_1 \cap E_2 =$ matur

$M =$ (om, nonadult)
$N = R \cup S$ (animal, pasăre domestic, nonmatur)
$M \cap N =$ nonmatur

Deci „matur" este baza mulțimii mulțimilor reprezentată prin simbolul $\mathcal{A}m$ iar „nonmatur" este baza mulțimii mulțimilor exprimată prin simbolul $\mathcal{A}n$.

II. Opoziția $\mathcal{A}m/\mathcal{A}n$ este la rîndul ei o mulțime a cinci perechi de trăsături diferențiale binare.

	Ideea de	M A T U R		N O N M A T U R		zone		
						om	animal	vegetal
1	dezvoltare	m_1	maxim	nonmaxim	n_1	+	+	+
2	acțiune	m_2	autor	produs	n_2	+	+	+
3	filiație	m_3	ascendent	descendent	n_3	+	+	0
4	timp	m_4	anterior	posterior	n_4	+	+	+
5	ierarhie soc.-moral	m_5	autoritate	deferență	n_5	+	0	0

Valorile m_1, m_2, m_3, m_4, m_5 sînt definitorii pentru $\mathcal{A}m$, iar n_1, n_2, n_3, n_4 și n_5 pentru $\mathcal{A}n$. De aceea orice combinare între una din valorile m_1, m_2, . . . m_5 și o mulțime de valori N(x) este posibilă pentru oricare din ele. În schimb, o combinare $m_1N(x)$ și $n_1N(x)$ este incompatibilă pentru că m_1 și n_1 sînt diferite. În vorbire un element aparținînd unei mulțimi din Am/An se poate combina cu alte conținuturi (sumă de valori) avînd ca rezultat, după criteriul compatibilității sau incompatibilității, mesaje (sensuri) proprii, figurate sau ambigue.

Există combinații în care opoziția matur/nonmatur nu este definitorie pentru sensul obținut. Exemplu : orice element aparținînd unei mulțimi a opoziției $\mathcal{A}m/\mathcal{A}n$ se poate combina cu verbe ca : a merge, a sta, a intra, a ieși, a se opri, a se întoarce etc. ..., fără să se obțină sensuri diferite. Aceasta pentru că conținutul semantic al acestor verbe este indiferent față de valorile care aparțin opoziției matur/nonmatur, adică nu se referă la ideea de dezvoltare, filiație, timp, acțiune, autoritate social-morală.

Din cauza aceasta orice construcție matur/nonmatur + verbele : a merge, aller, andar, andare, a veni, venir, venire etc. ... sînt posibile în cele patru limbi romanice și corecte din punctul de vedere logic.

Dar verbe, substantive, adjective care cuprind în conținutul lor idei (sensuri) care pot fi compatibile sau incompatibile cu valorile m_1, m_2 ... m_5 și n_1, n_2 ... n_5, combinate cu elemente din $\mathcal{A}m$ și $\mathcal{A}n$ selectează sensuri diferite.

În schemele alăturate se vede amănunțit felul cum pot apărea astfel de combinații și rezultatele lor.

Opoziția matur/nonmatur se verifică lingvistic pentru că există ocurențe în care o combinare cu un termen din zona „maturului" este posibilă numai cu un termen din această zonă și nu este posibilă cu un termen din zona nonmaturului fără să implice o modificare de sens. Operează aici incompatibilitatea exprimată mai sus prin simbolul :

$$m_1N(x) \neq n_1N(x)$$

Matur					Nonmatur					Verb						Subst.	Adj.	Compatibil		Sens		
Maxim dezvolt.	Autor	Ascendent	Anterior	Autoritate	Nonmaxim	Produs	Descend.	Posterior	Deferență		Activ	Pasiv	Timp: Trecut	Timp: Prezent	Timp: Viitor			Compatibil	Incompatibil	Propriu	Figurat	Ambiguu
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	a crea	+	–	+	–	–	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	+	–	–	+	–	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	+	–	–	–	+	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	–	+	+	–	–	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	–	+	–	+	–	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	–	+	–	–	+	0	0	–	+	–	+	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	+	–	+	–	–	0	0	–	+	–	+	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	+	–	–	+	–	0	0	–	+	–	+	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	+	–	–	–	+	0	0	–	+	–	+	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	–	+	+	–	–	0	0	–	+	–	+	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	–	+	–	+	–	0	0	+	–	+	–	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	–	+	–	–	+	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	a crește	+	–	+	–	–	0	0	+	+	+	+	+
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	+	–	–	+	–	0	0	–	+	–	+	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	+	–	–	–	+	0	0	–	+	–	+	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	–	+	+	–	–	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	–	+	–	+	–	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	–	+	–	–	+	0	0	–	+	–	+	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	+	–	+	–	–	0	0	+	+	+	+	+
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	+	–	–	+	–	0	0	+	–	+	–	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	+	–	–	–	+	0	0	+	–	+	–	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	–	+	+	–	–	0	0	+	+	+	+	+
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	–	+	–	+	–	0	0	+	–	+	–	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	–	+	–	–	+	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	a îmbătrîni	+	–	+	–	–	0	0	+	+	+	+	+
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	+	–	–	+	–	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	+	–	–	–	+	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	–	+	+	–	–	0	0	+	+	+	+	+
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	–	+	–	+	–	0	0	+	–	+	–	–
+	+	+	+	0	–	–	–	–	0	,,	–	+	–	–	+	0	0	+	–	+	–	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	+	–	+	–	–	0	0	–	+	–	+	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	+	–	–	+	–	0	0	–	+	–	+	–
–	–	–	–	0	+	+	+	+	0	,,	+	–	–	–	+	0	0	–	+	–	+	–

Matur					Nonmatur						Verb					Subst.	Adj.	Compatibil		Sens		
													Timp									
Maxim dezvolt.	Autor	Ascendent	Anterior	Autoritate	Nonmaxim	Produs	Descend.	Posterior	Deferență		Activ	Pasiv	Trecut	Prezent	Viitor			Compatibil	Incompatibil	Propriu	Figurat	Ambiguu
−	−	−	−	0	+	+	+	+	0	a îmbătrîni	−	+	+	−	−	0	0	−	+	−	+	−
−	−	−	−	0	+	+	+	+	0	,,	−	+	−	+	−	0	0	−	+	−	+	−
−	−	−	−	0	+	+	+	+	0	,,	−	+	−	−	+	0	0	−	+	−	+	−
+	+	+	+	0	−	−	−	−	0	a alăpta	+	−	+	−	−	0	0	+	−	+	−	−
+	+	+	+	0	−	−	−	−	0	,,	+	−	−	+	−	0	0	+	−	+	−	−
+	+	+	+	0	−	−	−	−	0	,,	+	−	−	−	+	0	0	+	−	+	−	−
+	+	+	+	0	−	−	−	−	0	,,	−	+	+	−	−	0	0	+	−	+	−	−
+	+	+	+	0	−	−	−	−	0	,,	−	+	−	+	−	0	0	−	+	−	+	−
+	+	+	+	0	−	−	−	−	0	,,	−	+	−	−	+	0	0	−	+	−	+	−
−	−	−	−	0	+	+	+	+	0	,,	+	−	+	−	−	0	0	−	+	−	+	−
−	−	−	−	0	+	+	+	+	0	,,	+	−	−	+	−	0	0	−	+	−	+	−
−	−	−	−	0	+	+	+	+	0	,,	+	−	−	−	+	0	0	−	+	−	+	−
−	−	−	−	0	+	+	+	+	0	,,	−	+	+	−	−	0	0	+	−	+	−	−
−	−	−	−	0	+	+	+	+	0	,,	−	+	−	+	−	0	0	+	+	+	+	+
−	−	−	−	0	+	+	+	+	0	,,	−	+	−	−	+	0	0	+	+	+	+	+
+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	a educa	+	−	+	−	−	0	0	+	−	+	−	−
+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	,,	+	−	−	+	−	0	0	+	−	+	−	−
+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	,,	+	−	−	−	+	0	0	+	−	+	−	−
+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	,,	−	+	+	−	−	0	0	+	−	+	−	−
+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	,,	−	+	−	+	−	0	0	+	−	+	−	−
+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	,,	−	+	−	−	+	0	0	−	+	−	+	−
−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	,,	+	−	+	−	−	0	0	−	+	−	+	−
−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	,,	+	−	−	+	−	0	0	−	+	−	+	−
−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	,,	+	−	−	−	+	0	0	−	+	−	+	−
−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	,,	−	+	+	−	−	0	0	+	−	+	−	−
−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	,,	−	+	−	+	−	0	0	+	−	+	−	−
−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	,,	−	+	−	−	+	0	0	+	−	+	−	−
+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	0	0	0	0	0	0	0	înțelept	+	−	+	−	−
−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	0	0	0	0	0	0	0	,,	−	+	−	+	−
+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	0	0	0	0	0	0	0	venerabil	+	−	+	−	−
−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	0	0	0	0	0	0	0	,,	−	+	−	+	−
+	+	+	+	+	−	−	−	−	−	0	0	0	0	0	0	de familie	0	+	−	+	−	−
−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	0	0	0	0	0	0	,,	0	−	+	−	+	−

MATUR + vb. A CREA	+ activ + timp	trecut, prezent, viitor	→ sens propriu
	+ pasiv + timp	trecut, prezent	→ sens propriu — —
		viitor	→ sens figurat
NONMATUR + vb. A CREA	+ activ + timp	trecut, prezent, viitor	→ sens figurat
	+ pasiv + timp	trecut, prezent	→ sens propriu
		viitor	→ sens figurat

Verbul *a crea* este folosit cu sensul de „a (se) reproduce", „a da naştere" în sensul biologic. Sensul este privit aici ca tipic legat fiind de una (sau mai multe) din valorile m şi anume în prim rînd de m_2 = autor, care decurge din ideea de acţiune pe care o implică. Prin urmare orice locuţiune echivalentă cu „a crea" privită sub acest aspect se va comporta la fel.

Orice element din m se combină cu verbul *a crea* la forma activă şi la toate timpurile cu sens propriu. Putem construi în oricare din limbile : română, franceză, spaniolă, italiană o propoziţie corectă în care : a crea, a da naştere, donner naissance, engendrer, concevoir. . . + matur — — sens propriu.

Orice „M" a creat, creează (încă) şi va mai crea. (Cf. fr. devenir père = donner naissance, le jour à un enfant, futur père = qui attend la naissance de son enfant. În aceste exemple „père" nu poate fi substituit cu fils.)

Orice element din $\mathcal{A}$m combinat cu acelaşi verb dar la forma pasivă selectează un sens propriu pentru trecut şi prezent, pentru că orice „M" a fost creat şi este creat în sens de născut, dar pentru viitorul pasiv acelaşi termen se poate combina cu „a crea" numai cu sens figurat. (Orice „M" va fi creat (născut) e un non sens pentru că el există din punctul de vedere biologic.) Cu totul alta este situaţia în zona n. Orice „N. M." se poate combina cu verbul „a crea" la forma activă şi la toate timpurile dar verbul va avea un sens figurat. (Orice „N.M." nu a creat (n-a dat naştere) şi nu creează şi nu va crea pentru că nu e matur.) Sensul nu poate fi decît figurat. Este incompatibilă n_2, N(x) pentru că n_2 = produs şi care e opus lui m_2 = autor care e compatibil cu „a crea" + activ.

Acelaşi cuvînt se poate combina cu verbul „a crea" la forma pasivă şi cu sens propriu pentru trecut şi prezent (orice „N.M." a fost şi este creat (născut), în aceleaşi condiţii, combinat cu viitorul selectează un sens figurat [acest copil va fi creat (el există în sensul biologic)].

Cf. fr. mère = celle qui a conçu et porte un enfant ~ enfant + concevoi r → figurat.

În exemplul :

MATUR + vb. A CREȘTE	+ activ + timp	trecut	→ propriu & fig.
		prezent, viitor	→ sens figurat
	+ pasiv + timp	trecut, prezent	→ sens propri u
		viitor	figurat
NONMATUR + vb. A CREȘTE	+ activ + timp	trecut	→ propriu & fig.
		prezent, viitor	→ sens propriu
	+ pasiv + timp	trecut	→ propriu & fig.
		prezent, viitor	→ sens propriu

Cu acest exemplu schema se complică mai mult pentru că apar trei rezultate ale combinației : sens propriu, sens figurat și ambiguu. Rămîn însă evidente selectările combinatorii determinate de opoziția $\mathcal{A}$m/$\mathcal{A}$n.

Cf. fr. Elle se fait femme. La voilà bientôt femme. Le commencement d'une femme dans une enfant.

Sp. devenir madre ~ devenir hija (non sens).

Sensurile proprii atît la activ cît și la pasiv aparțin zonei $\mathcal{A}$n pentru prezent și viitor, pentru că este zona compatibilă, procesul dezvoltării e nedesăvîrșit (n_1 = non maxim dezvoltat).

În exemplul :

MATUR + vb. A ÎMBĂTRÎNI	+ activ + timp	trecut	→ figurat
		prezent, viitor	→ sens propriu
	+ pasiv + timp	trecut	→ figurat
		prezent, viitor	→ sens propriu
NONMATUR + vb. A ÎMBĂTRÎNI	+ activ + timp	trecut, prezent, viitor	→ figurat
	+ pasiv + timp	trecut, prezent, viitor	→ figurat

Sensurile proprii aparțin zonei $\mathcal{A}$m fiind compatibile cu n_1 = maxim dezvoltat — îmbătrînirea este un proces ulterior maximei dezvoltări. Pentru zona $\mathcal{A}$n orice combinare are sens figurat.

În cazul :

MATUR + vb. A ALĂPTA	+ activ + timp	trecut, prezent, viitor	→ sens propriu
	+ pasiv + timp	trecut	→ sens propriu
		prezent, viitor	→ sens figurat
NONMATUR + vb. A ALĂPTA	+ activ + timp	trecut, prezent, viitor	→ sens figurat
	+ pasiv + timp	trecut	→ sens propriu
		prezent, viitor	→ ambiguu

Sensul propriu apare în cazul $n_1N(x) \cup m_2N(x)$ pentru toate timpurile, pentru că acțiunea de „a alăpta" presupune un maxim dezvoltat și un autor pentru forma activă a combinației.

În cazul $\mathcal{A}n$ pentru toate timpurile sensul este figurat pentru că $m_2 \neq n_2$ (cf. fr. mère + allaiter→propriu, fille + allaiter →figurat pentru activ și propriu numai pentru pasiv).

În cazul combinației :

MATUR + vb. A EDUCA	+ activ + timp	trecut, prezent, viitor	→ sens propriu
	+ pasiv + timp	trecut	→ sens propriu
		prezent, viitor	→ sens figurat
NONMATUR + vb. A EDUCA	+ activ + timp	trecut, prezent, viitor	→ sens figurat
	+ pasiv + timp	trecut, prezent, viitor	→ sens propriu

Sensul propriu este rezultatul combinației $m_5N(x)$ pentru forma activă, pentru că numai un matur poate educa pe altcineva. În cazul $n_5N(x)$ sensul propriu este posibil numai la pasiv. Valorile m_5 și respectiv n_5 sînt proprii subzonei „om". De fapt pe măsură ce se trece de la vegetal la animal, apoi la om posibilitățile de combinare cresc (pentru vegetal nu e posibilă o combinare : matur + a alăpta).

Pentru ,,animal'' nu e posibilă nici o combinare cu conținuturi care cuprind ideea de ierarhie social-morală.

În subzona ,,om'' găsim o mulțime de astfel de asociații în care opoziția *A*m/*A*n selectează sensuri diferite.

Cf. fr. Honore ton père et ta mère~honore ton fils ;

Fils qui manque de respect à son père ~ père qui manque de respect à son fils ;

Ingratitude des enfants envers leur père ~ ingratitude des pères envers leurs fils ;

En bon père de famille (d'une manière prudente, scrupuleuse) ~ en bon fils de famille (respectueux, aimable).

Sp. Onorare il padre e la madre ~ onorare il hijo.

It. Persona venerata come un padre ~ persona venerata come un figlio.

Fr. Vieillard majestueux, respectable, vieillard sage ~ enfant majestueux, respectable, sage.

În toate expresiile acestea, père, padre, madre, vieillard, nu sînt substituibile cu nici un element din zona nonmatur. Aceleași observații se pot face în legătură cu termeni ca :

Fr. adulterer, adopter, succeder, conjugal, matrimonial, mariage, marier, epouser, nuptial, divorcer, engendrer, paternité etc.

Sp. adulterar, adoptar, heredar, conyugal, himeneo, nupcial, matrimoniar, boda, conubio, casar, divorciar, engendrar, paternidad etc.

It. adottare, imeneo, nuziale, nozze, maritare, paterno etc.

Pentru subzona ,,animal domestic'' situația este asemănătoare, numai că numărul combinațiilor este mai redus.

Cf. românescul : viață de cîine ~ viață de cățel ;
it. farre — il cane (il severo) ~ farre il catello ;
fr. joument + pouliner ~ pouliche + pouliner ;
rom. vacă de muls ~ vițea de muls ;
fr. vache laitière ~ génisse. . . ;
traire la vache ~ traire la génisse ;
poule qui couve ~ poulette . . . etc.

Se pot adăuga termenii care exprimă sunetele caracteristice speciilor :
rom. a cucuriga, a cotcodăci ~ a piui ;
fr. caqueter ~ piailler, piauler, pépier ;
sp. cagargar ~ piar.

Tot aici intră și termenii care exprimă actul împerecherii sau nașterii la diferite animale domestice și păsări (veler = mettre bas — se dit d'une vache), agneler, chevreter etc.

Se observă și aici simetria dintre subzonele om, animal domestic.

—

Capacitatea de selecție combinatorie operează nu numai în cazul S + vb. dar și în cazurile : S + adj. — vieux honorable~enfant honorable ; S + prep. + S — padre de familia ; père de famille (marié)~fils de famille (noble).

Și aici regulile compatibilității și incompatibilității discutate mai sus se aplică la fel.

Relația combinatorie scoasă în evidență este tip. Ambii termeni ai combinației pot fi propoziții cu valorile elementelor din combinația tip.

În exemplul: „copilul hrănește pe mamă" — pentru ca verbul „a hrăni" să fie înțeles cu sensul propriu, „copilul" devine echivalent cu „fiu" care anulează opoziția maxim dezvoltată non maxim dezvoltat (m_1/n_1) în favoarea opoziției m_3/n_3 ascendent/descendent — (există fiu major și fiu minor).

De asemenea, „mama" capătă un sens în plus prin referire nu numai la mesajul realizat (context lingvistic), ci și la condițiile mesajului (context extralingvistic), mamă-bătrînă.

CONCLUZII

Am definit opoziția $\mathcal{A}$m/$\mathcal{A}$n numai după criteriul conținutului semantic.

Eficiența criteriului:

1. Am putut grupa un mare număr de termeni care cuprind zona dinamicului din vocabularul celor patru limbi romanice.

2. S-a lărgit capacitatea de studiu comparativ. Metodele care exclud criteriul conținutului scot în evidență în primul rînd deosebirile. Criteriul semantic este unificator — operează cu asemănări.

Decembrie 1967

București, Str. Galați 120

DIN MORFONOLOGIA GRAIURILOR OLTENEȘTI: PL. SUBST. *CASĂ*

DE

VALERIU RUSU

Dicționarele înregistrează pentru substantivul *casă*, pl. *case*, cu mențiunea de provincialism sau indicînd aria de răspîndire, și formele de pl. *căsi*, *căși* [1].

Lucrările consacrate graiurilor oltenești înregistrează de asemenea pl. *căși*, ca pe o formă curentă [2].

În ancheta pentru ALR s-a obținut, în Banat, sudul Crișanei și vestul Olteniei, pluralul *căși* (*căș* sau *căș̦*, în raport cu caracterul dur sau moale al consoanei *ș*) și *căs*, în nordul Crișanei, Maramureș, Transilvania, Bucovina și vestul Moldovei (izolat) [3].

Materialul înregistrat pentru *Noul Atlas lingvistic român* (*pe regiuni*) — *Oltenia* [4] ne ajută să precizăm mai bine răspîndirea în această provincie a formelor de plural ale subst. *casă* și ne oferă sugestii pentru explicarea lor.

Examinarea hărții anexă nr. 1 (cf. și harta anexă nr. 2) arată că în Oltenia sînt folosite patru forme-tip de plural: *case*, *casă*, *căși* (*căș*ⁱ, *căș̦*, *căș*) și *căs*.

Forma literară *case* a fost înregistrată în partea de sud-est și de nord-est a Olteniei, centrul administrativ al regiunii, Craiova, fiind inclus în această arie.

Influența centrului administrativ al regiunii și a graiurilor muntenești învecinate, care constituie baza dialectală a limbii române literare,

---

[1] TDRG, s.v.: Gr. OLT. TR. BAN. Pop. pl. *că'și* zB. FRÎNCU MOȚII 280 (*cășile tăte erau de argint*), TR. auch. *că'șĭ*, zB. BARAC HAL. VII 35 (*nisce căsĭ frumóse*), CADE, s.v.: O/ = provincialism/*căși*, DA, s.v.: Plur. *case*, dialectal *căși* ȘINCAI, HR. I 45/19, ȘEZ. V 55, VAIDA *căși*: *Cășile tăte* (=*toate*) *erau de argint*. FRÂNCU-CANDREA, M. 280. *Se duseră fieștecare la cășile lor*. ALEXICI, L. 246/22.

[2] Cf. Mihail C. Gregorian, *Graiul și folklorul din Oltenia nord-vestică și Banatul răsăritean*, 1933, Craiova, p. 54: „*Casă* are la plural formele: *casă* (cu *e* trecut la *ă* după *s*) și *căș*. Rar apare forma *case* la cei cu știință de carte". Cf., pentru o zonă învecinată cu nord-vestul Olteniei, Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 42: „*Casă* are pluralul în *-i*: *căși* și *căși*, ...".

[3] Cf. Gr. Rusu, *Probleme de morfonologie în Atlasul lingvistic român*, în CL VIII, 1963, 1, p. 65.

[4] Elaborat, sub conducerea prof. B. Cazacu, de T. Teaha, I. Ionică și V. Rusu; primul volum a apărut în 1967, al doilea volum, care va cuprinde și terminologia casei, se află în curs de redactare.

sînt factori care explică, în mare măsură, aria de răspîndire a formei literare de pl. *case*, în această parte a Olteniei.

Într-o arie mai mare, cuprinzînd vestul și nordul Olteniei și în cîteva puncte din sud-estul regiunii s-a notat pl. *căși* (*căș^{i}*, *căș̦*, *căș*, în funcție de caracterul dur sau moale al consoanei *ș*).

În nordul Olteniei au mai fost înregistrate formele *casă*, identică cu sg. (pct. 905, 908, 919, 938, 941, 946) și *căs* (pct. 907, 936, 940, 944, 945).

Consoana *s*, în graiurile oltenești de vest și nord este dură, după această consoană, în locul vocalelor anterioare apar, de aceea, vocale corespunzătoare mediale. În aceste condiții au fost notate, în nordul Olteniei, formele omofone de sg. și pl. : *casă* ; *casă*. Aria lui *s* dur și a formelor omofone de sg. și pl. care apar datorită caracterului dur al acestei consoane este mai precis delimitată cu ajutorul hărții nr. 61/*grasă*, pl./din NALR — *Oltenia*.

Această arie se suprapune, în general, ariei în care și alte consoane (*ț*, *z* ; cf. hărțile XXVIII, XXVII și 74 din NALR — *Oltenia*) au, în graiurile oltenești, caracter dur, fapt care determină ca formele de sg. și pl. să fie omofone.

Vocala finală (*ă*) de la forma de pl. nu are, în această situație, nici o valoare opozițională în raport cu forma de sg. Fenomenul asurzirii vocalelor finale neaccentuate, specific limbii române [5] și prezent îndeosebi în graiurile dacoromânești de sud [6], a fost înregistrat frecvent în cursul anchetelor pentru NALR *Oltenia*. Rezultă, pe de o parte, eliminarea unui element redundant (vocala *ă*), care nu mai joacă rol de marcă morfologică și, pe de altă parte, în consecință, se creează noi opoziții : sg. *casă* —pl. *cas^{ă}* (pct. 946, 955), sg. *casă* — pl. *căs* (pct. 907, 940, 944, 945) și sg. *casă* — pl. *căși* (*căș^{i}*, *căș̦*, *căș*) (vezi aria în harta anexă nr. 1) [7].

Repartiția geografică a acestor forme de pl. ale substantivului *casă*, așa cum rezultă din harta anexă nr. 1, este determinată de existența în Oltenia a două arii distincte : aria cu *s* moale, în sud-estul și estul acestei provincii, care continuă aria corespunzătoare din Muntenia învecinată, și aria cu *s* dur din partea de vest și nord-vest a Olteniei care, de regulă, prezintă trăsături comune cu graiurile din Banat și din Transilvania.

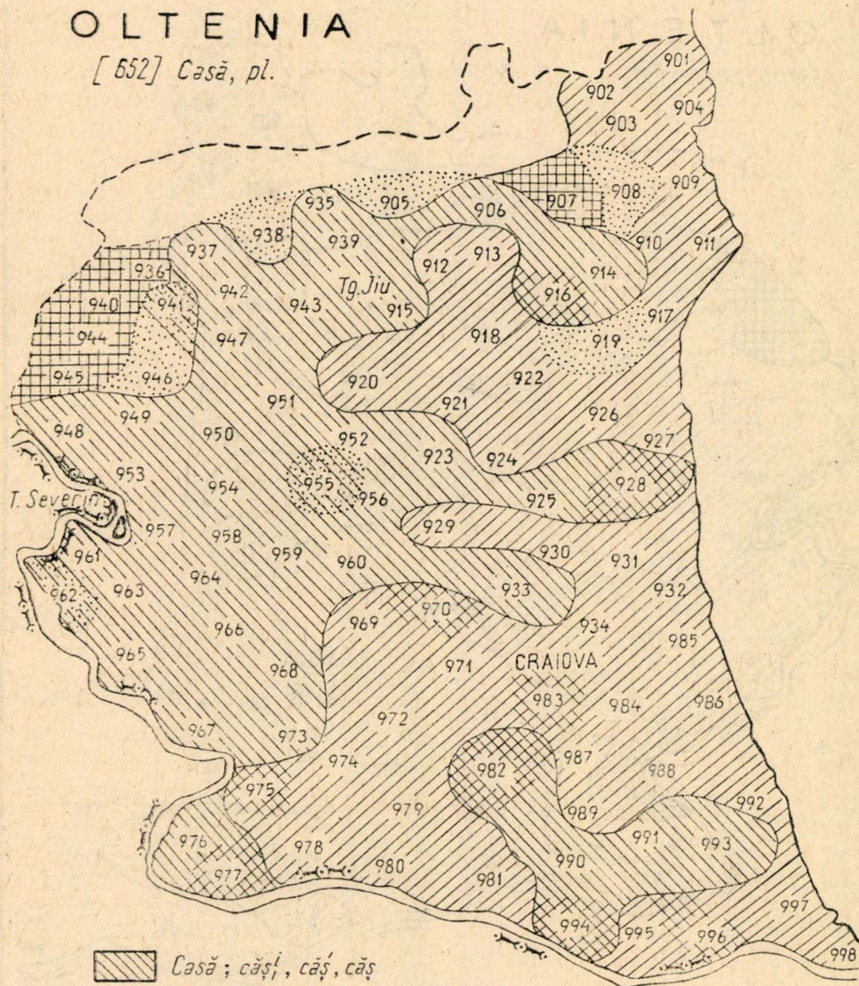
Aceste fapte reflectă structura graiurilor oltenești care sînt supuse, datorită poziției lor geografice și relațiilor istorice cu provinciile învecinate, influențelor graiurilor muntenești, bănățenești și ardelenești.

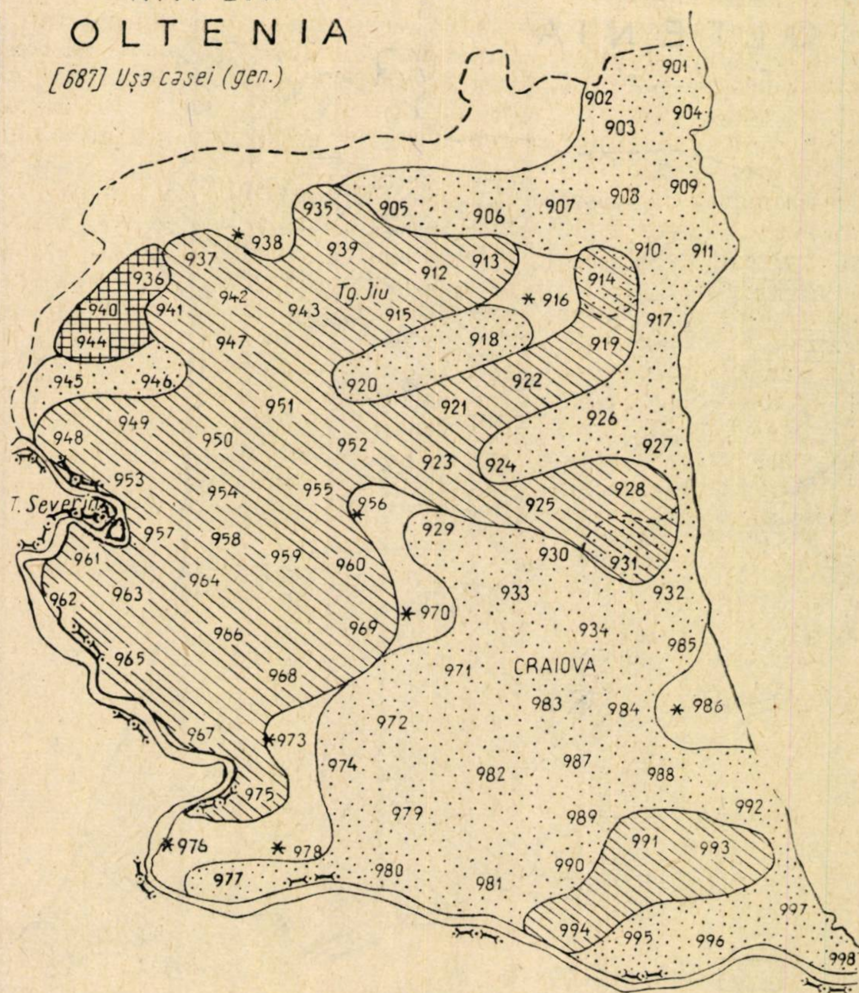
Formele de pl. *cas^{ă}* și *căși* (*căș^{i}*, *căș̦*, *căș*) corespund gradului diferit de afonizare a vocalei *ă* : ^{ă} sau amuțirea completă. Forma de pl. *cas*, care reprezintă un stadiu intermediar între *cas^{ă}* și *căși* (*căș^{i}*, *căș̦*, *căș*), a fost conservată numai în cîteva puncte (907, 940, 944, 945) deoarece, prin analogie cu pluralul substantivelor masculine, se reface o nouă formă de

[5] Cf. S. Pușcariu, *Considérations sur le système phonétique et phonologique de la langue roumaine*, în *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 203.

[6] Cf. Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, [București, 1960], p. 33 ; cf. hărțile 1—2, p. 31—32.

[7] Aceleași tipuri de opoziție au fost înregistrate și pentru alte substantive : [511], pct.955 : *fetiță* ; *fetiț^{ă}*, [521], pct. 937, 955 : *frumuásă* ; *-muás^{ă}*, [481, 484], pct. 937, 946 : *mătúșă* ; *mătúș^{ă}*, [584, 552, 560], pct. 941 : *násă nás^{ă}*, [653], pct 946, 955 : *căsuță* ; *căsuț^{ă}*. Au fost notate și forme de plural în consoană, vocala finală *ă* amuțind complet : [101], arie în centrul Olteniei, *cocoáșă* ; *cocóși* (*cocóș^{i}*, *cocóș̦*, *cocóś*), [653] pct. 935 : *căsúță* ; *căsúț*, [676], pct. 907, 940, 941, 948, 984, 987, 989 : *portiță* : *portiț*.

1
N. A. L. R.
OLTENIA
[652] Casă, pl.
Tg. Jiu
T. Severin
CRAIOVA
Casă ; căș, căș, căș
Casă; case
Casă ; căs
Casă ; ∽

2
N. A. L. R.
OLTENIA
[687] Ușa casei (gen.)
Tg. Jiu
T. Severin
CRAIOVA
(ușa) căși, căș̂î
(ușa) căsî
(ușa) casei
* S-a răspuns cu alt termen

pl., *căși* (*căș*^{i}, *căș̦*, *căș*), în consonanță cu tendința limbii române de a diferenția cît mai bine formele flexionare [8].

Răspunsurile notate în cursul anchetelor pentru NALR — *Oltenia* și diversele comentarii ale informatorilor aduc date în plus pentru descrierea acestei particularități.

Forma de pl. *căși* (cu variantele respective) a fost notată, într-un număr de localități, după forma literară sau după forma care păstrează vocala *ă* afonizată : pct. 916 : *cáse*, /k/ *căș*^{i}, 928 : *cáse* sau *căș̦*, 941 : *cas*^{ă} și *căș*, 955 : *cas*^{ă}, /k/ *căș̦*, 975 : *cáse* sau *căș*, 977, 982, 994 : *cáse*, /k/ *căș*. Exemplele de mai sus arată că cele două forme coexistă într-un anumit stadiu în vorbirea informatorilor.

De asemenea, în localități în care a fost notat pl. *case*, anchetatorul menționează că forma de pl. *căs* este curentă (pct. 983 și 996) sau că, paralel cu pl. *case*, se folosește și forma de pl. *căș* (pct. 970). Aceste răspunsuri arată că forma de pl. *căși* este specifică graiului respectiv. Semnificativ, din acest punct de vedere, este și comentariul informatorului din pct. 982 : *căș/se zice/ pe* ^{u}*olténește*.

În concluzie, faptele discutate relevă rolul important pe care îl au trăsăturile fonologice ale unui grai în stabilirea opozițiilor morfologice.

Noile cercetări dialectale și, în deosebi, anchetele efectuate în vederea elaborării *Noului Atlas lingvistic român*, oferă un bogat material care va contribui la descrierea detaliată a diverselor sisteme fonologice și morfologice ale graiurilor populare.

Noiembrie 1967

Centrul de cercetări fonetice și dialectale,
Calea Victoriei 194

[8] Cf. Dagmar Falk, *O problemă de morfologie română*, în „Omagiu lui Alexandru Rosetti", București, 1965, p. 232.

GRUPUL NOMINAL OMOGEN CU FUNCȚIA DE SUBIECT ÎN LIMBILE FRANCEZĂ ȘI ROMÂNĂ

DE

RODICA IORDACHE

Dintre sintagmele care pot fi decupate în lanțul vorbirii, lucrarea de față își propune să analizeze sintagma nominală — restrînsă la grupul nominal subiect — în limbile franceză și română.

Ne vom ocupa doar de grupul nominal omogen, alcătuit dintr-un element substantiv-centru și din determinanții centrului care sînt legați direct de acesta, fără mijlocirea elementelor de relație.

Centrul unui grup nominal este întotdeauna un element cu valoare de substantiv în jurul căruia se grupează determinanții care, în funcție de locul pe care îl ocupă, înainte sau după substantiv, sînt predeterminanți sau postdeterminanți. În majoritatea cazurilor, încercările de a clasifica determinanții centrului în franceză se limitează la predeterminanți.

GRUPUL NOMINAL SUBIECT ÎN FRANCEZĂ

I. PREDETERMINANȚII CENTRULUI

Clasificările făcute de A. Valdman[1], B. Pottier[2], H. Mitterand[3] prezintă fiecare particularități în funcție de criteriul după care s-a făcut clasificarea respectivă. Astfel, clasificarea lui H. Mitterand care are la bază criteriul celor două latitudini — comutatorie și combinatorie — stabilește 2 clase de predeterminanți : *intensivi* și *extensivi*. B. Pottier se ocupă pe larg de clasele de prezentatori, semnalînd categoria *introductorilor*, iar A. Valdman insistă asupra gradului de coeziune a adjectivului

[1] *Applied linguistics French*, p. 29.

[2] *Introduction à l'étude des structures grammaticales fondamentales*, Nancy, 1964.

[3] *Observations sur les prédéterminants du nom*, în „Etudes de linguistique appliquée", 2, 1960.

calificativ cu centrul grupului nominal, stabilind 4 clase de adjective calificative.

În lucrarea de față am urmat, în parte, clasificările făcute de B. Pottier și A. Valdman, adăugînd unele subclase care nu figurează la nici unul din acești autori printre predeterminanții propriu-ziși ai centrului și anume, numeralele ordinale și adjectivele nehotărîte. Am făcut acest lucru pentru a înlesni transpunerea în simboluri a tipurilor de structuri ale grupului nominal, ținînd seama de faptul că aceste categorii de secvențe nu puteau fi totuși asimilate adjectivului calificativ de care diferă semantic.

Predeterminanții centrului unui grup nominal se împart în următoarele categorii :

1. Prezentatorii

a) Introductorii *même*, *seul*, *tel*.

Secvențele din această clasă se deosebesc de ceilalți predeterminanți prin situația lor specială în cadrul grupului nominal. Introductorii au o valoare de insistență, de a scoate în evidență centrul grupului nominal sau întregul grup nominal. Această particularitate de natură semantică a introductorilor se reflectă și în poziția lor în cadrul grupului nominal ocupînd întotdeauna poziția 1, indiferent de numărul predeterminanților :

seul	*le*	*petit*	*enfant*	C = centru
1	2	3	C	

Această clasă semnalată de B. Pottier[4] cuprinde doar secvențele *même* și *seul*. Noi l-am inclus în aceeași categorie și pe *tel*, care are exact aceeași valoare atunci cînd se găsește la începutul unei fraze și anunță un exemplu sau o comparație epică : *tels les auteurs du XVII-ème*. În toate celelalte cazuri *tel* își păstrează valoarea de adjectiv nehotărît (*une telle situation*). Nu trebuie să fie confundați nici *même* și *seul* cu valoare de introductori cu *même* — adjectiv nehotărît cu valoare de identitate (*le même geste*) și *seul* — adjectiv calificativ (*une femme seule*).

b) *Extensivii* de tipul *beaucoup de*, *peu de* — numiți și cantitativi.

c) Actualizatorii *le*, *mon*, *ce*, *un*, de care puține structuri nominale se pot lipsi în franceză.

d) *Numeralul cardinal și ordinal.*

e) *Adjectivele nehotărîte.*

f) *Adjectivul relativ „quel"*.

Dintre predeterminanții centrului în franceză distingem o clasă de secvențe care nu pot forma niciodată singure un constituent imediat al frazei, funcționînd întotdeauna ca determinanți. Această clasă o notăm D_1 [5].

[4] Vezi B. Pottier, *op. cit.*

[5] Pentru clasele de determinanți vezi Maria Manoliu, *O tendință spre sintetism a limbilor romanice*, în SCL XVIII, 1967, 4.

Tabloul 1, Clasa D_1

D_1a	D_1b	D_1C	D_1d	D_1e
le	un	quel	beaucoup de	quelque
mon	une			chaque
ce	des(de)		peu de	tout maint divers différents

Vom nota cu D_2 clasa formată din secvențe care, deși funcționînd ca determinanți ai centrului, pot forma și singure un constituent imediat al frazei (*plusieurs*/*plusieurs enfants*).
C C

Tabloul 2, Clasa D_2

D_2a	D_2b	D_2C	D_2d
numeralul cardinal	numeralul ordinal	Tous, certains, plusieurs (l') autre, (le) même (un) tel, d'autres	aucun nul

Din tabloul posibilităților de combinare ale predeterminanților în prezența unui nume-centru (vezi tabloul 3, p. 144) se desprinde o subclasă D_1a (vezi tabloul 1) formată din secvențe comutabile, cu distribuție identică, și care contractă între ele relații de excluziune (*la nouvelle exposition*, *sa nouvelle exposition*).

În prezența unui nume-centru, această subclasă D_1a se combină cu anumite subclase sau membri ai subclaselor D_1 și D_2 pe care îi indicăm în tabloul de mai jos.

Tabloul 4

D_1d	D_1e	D_2a	D_2b	D_2C
beaucoup de peu de plus de	quelque divers différents	numeral cardinal	numeral ordinal	tous autre même

Indicăm și secvențele care contractează relații de excluziune cu subclasa D_1a.

Tabloul 3

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
1	–	–	–	–	+	+	–	+	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–
2	–	–	–	–	+	+	–	+	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–
3	–	–	–	–	+	+	–	+	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–	–	+	+	–	–
4	–	–	–	–	–	+	–	–	–	+	–	–	+	–	+	+	+	–	–	–	–	–	–
5	+	+	+	–	–	–	–	+	–	+	–	–	–	–	+	+	–	–	–	–	–	–	–
6	+	+	+	+	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
7	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	+	+	–	–
8	+	+	+	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	+	–	–	–	–	–	–
9	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–
10	+	+	+	+	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	+	+	–	–
11	+	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–
12	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–
12	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
14	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–
15	+	+	+	+	+	–	+	+	+	+	–	+	–	+	–	–	–	–	+	–	–	+	+
16	+	+	+	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
17	–	–	–	+	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
18	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–
19	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–
20	+	+	+	–	–	–	+	–	–	+	+	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–
21	+	+	+	–	–	–	+	–	–	+	+	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–
22	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–
23	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–

1 = le
2 = ce
3 = mon
4 = un
5 = numeral cardinal
6 = numeral ordinal
7 = quel
8 = beaucoup de, plus de
9 = tout [6]
10 = tous
11 = quelques
12 = chaque
13 = certain
14 = plusieurs
15 = autre
16 = même
17 = tel
18 = d'autres
19 = maints
20 = divers
21 = différents
22 = aucun
23 = nul

[6] Am notat cu *tout* toate cazurile în care acest adjectiv are sensul de *fiecare*, *oricare* și cu *tous* cazurile în care are sensul de *tot*.

Tabloul 5

D_1b	D_1C	D_1e	D_2C	D_2d
un	quel	chaque	certains	aucun
une		tout	plusieurs	nul
des		maint	tel	
			d'autres	

În dispoziția termenilor unui grup nominal, secvențele din subclasa D_1a preced aproape întotdeauna ceilalți predeterminanți. Singurele cazuri în care membrii acestei subclase nu ocupă poziția 1 sînt următoarele: a) după introductori (*seul mon père*); b) după adjectivul nehotărît cu
1 2 C
sens de totalitate *tous* (*tous les amis*).
1 2 C

2. Adjectivul calificativ

În afară de prezentatori, centrul grupului nominal poate fi precedat de un adjectiv calificativ. Orice adjectiv calificativ prepus este un epitet în franceză și exprimă o calitate integrată substantivului, fapt pentru care această adjectivare se numește *internă* [7]. Adjectivele epitete prezintă grade de coeziune diferite cu substantivul, care se măsoară prin distanța dintre adjectiv și centru. În funcție de gradul de coeziune cu centrul am găsit 6 clase de adjective, care corespund situației reale din limbă, fiind verificate pe text.

a) Adjectivele *grand*, *petit*, *beau*, care intră în componența sintagmelor ce desemnează nume de rudenie: *grand-mère*, *petit-fils*, *beau-père*. Aceste adjective ocupă locul cel mai apropiat de substantiv și orice alt adjectiv introdus între membrii unei asemenea sintagme schimbă sensul sintagmei. (*La jeune belle-fille/ la belle jeune fille*, *la jolie petite-fille/ la petite jolie fille.*) Tot în această clasă includem și adjectivele *jeune* din sintagmele *jeune fille*, *jeune homme*, și *vieille* din sintagma *vieille fille*. Și în cazul acestora, introducerea unui alt adjectiv între membrii sintagmei duce la o schimbare de sens, sau construcția devine nefirească (*un beau jeune homme/ un jeune bel homme*, *une maigre vieille fille/ une vieille maigre fille*).

b) Adjectivele *grand* și *petit*, cu excepția cazurilor explicate la § a.

c) Adjectivele *beau*, *bon*, *joli*, *mauvais*, *faux*.

d) Adjectivele *nouveau*, *jeune*, *vieux*, *vrai* [8].

e) *Adjectivele cu loc fix.*

În această categorie intră adjectivele care-și schimbă sensul după cum sînt așezate, înainte sau după substantiv. Aceste adjective au gradul cel

[7] Vezi B. Pottier, *op. cit.*

[8] Clasele de adjective b, c, d aparțin clasificării lui A. Valdman din *Applied linguistics French*, p. 29.

mai slab de coeziune cu centrul, în raport cu celelalte care aparţin claselor a, b, c, d (*la pauvre jolie fille*, *sa propre grande certitude*).
D_1a e c C D_1a e b C

f) Toate celelalte adjective calificative pe care nu le-am inclus în clasele a, b, c, d, e, care pot ocupa poziţii diferite în cadrul grupului nominal, în funcţie de numărul lor, dar întotdeauna mai departe de centru decît oricare adjectiv din clasele a, b, c, d, e.

În majoritatea cazurilor, ordinea claselor de adjective expuse mai sus corespunde situaţiei reale din limbă : *les nouvelles jolies petites*
D_1a d c b
maisons. În textele analizate am găsit o singură excepţie : *Leurs pauvres*
C D_1a e
petites maigres certitudes. În acest exemplu, *petit* din clasa *b* ocupă o poziţie
b f C
mai îndepărtată de centru decît *maigre* care aparţine clasei *f*.

II. POSTDETERMINANŢII CENTRULUI

În franceză, postdeterminanţii centrului sînt exprimaţi prin următoarele clase de secvenţe :

1. Numeralul

a) *cardinal*. Cazurile de postpoziţie ale numeralului cardinal sînt rare, el fiind plasat în mod obişnuit înaintea substantivului. Aşezat după substantiv, el are valoarea unui numeral ordinal (*la chambre 6*, *Henri IV*, *page 22*).

b) *ordinal*. Doar numeralul ordinal *premier* este postpus atunci cînd indică primul rege dintr-o dinastie *François I-er*.

2. Adjectivele nehotărîte *quelconque* şi *autre*

Adjectivul nehotărît *quelconque* se aşază întotdeauna după substantiv : *un livre quelconque*. Adjectivul nehotărît *autre* poate fi postpus atunci cînd centrul grupului nominal este exprimat printr-un pronume personal sau nehotărît : *nous autres*.
C

3. Adjectivul calificativ

Am citat numele lui B. Pottier vorbind despre adjectivarea epitetică internă. Acelaşi lingvist se ocupă de adjectivarea postpusă, externă, pe care el o numeşte *attribution*. Această adjectivare externă exprimă o calitate atribuită substantivului prin intermediul verbului *être*, chiar

în absenţa acestui verb. O sintagmă de tipul *l'enfant intelligent* provine din construcţia *l'enfant est intelligent*, prin elipsa verbului *être* [9].

În cazul adjectivării externe, adjectivul postpus poate fi determinat de un determinant secundar [10] (un adverb de mod sau de cantitate). Acest determinant secundar precede întotdeauna adjectivul atunci cînd adjectivarea externă este exprimată printr-un element nominal : *cet enfant curieusement intelligent.*

Dacă adjectivarea externă este exprimată printr-un element de natură verbală, determinantul secundar poate fi aşezat fie înainte, fie după adjectiv : *cet enfant richement vêtu*, *cet enfant vêtu richement.*

4. Numele comune în apoziţie : *mon cousin l'étudiant.*

5. Numele proprii în apoziţie : *tante Cora*, *le poète Virgile.*

6. Numele proprii sau comune cu valoare de adjectiv : *un air bibliothèque*, *des meubles Renaissance.* În limba populară acest tip de construcţii este foarte frecvent : *un succès bœuf*, *un air gamin*, *une açon cruche.*

7. Adverbe cu valoare de adjectiv : *un monsieur bien.*

8. Postpoziţiile. Introductorii *même* şi *seul* pot funcţiona ca postpoziţii, ocupînd locul cel mai îndepărtat de centrul grupului nominal. Tot ca postpoziţii funcţionează şi sintagmele de tipul *lui-même* (*l'enfant chinois lui-même*).

III. TIPURILE DE STRUCTURI ALE GRUPULUI NOMINAL SUBIECT ÎN FRANCEZĂ

În această parte vom expune tipurile de structuri ale grupului nominal subiect pe care le-am găsit în textele analizate [11].

1. Grupul nominal binar

Grupurile nominale binare sînt cele mai numeroase şi cele mai variate ca posibilităţi de combinare.

$D_1a + C$ ex. *le livre*, *mon père*, *ce garçon*
$D_1b + C$ ex. *un enfant*
$D_1c + C$ ex. *quel enfant*
$D_1d + C$ ex. *beaucoup de livres*
$D_1e + C$ ex. *quelques arbres*, *chaque homme*, *tout garçon*, *divers députés*, *différentes opinions*
$D_2a + C$ ex. *quatre pièces*

[9] *„Sera donc attributif tout adjectif postposé, que le verbe être soit présent ou non"*. Vezi B. Pottier, *op. cit.*

[10] „Qualifiant secondaire", *ibidem.*

[11] Textele analizate sînt alese din 10 autori francezi din Colecţia *Livre de poche*, cîte 50 de pagini din fiecare autor, după cum urmează : G. Duhamel, *Chronique des Pasquier* ; M. Jonhandeau, *Chroniques maritales* ; H. Bazin, *Vipère au poing* ; R. Martin Du Gard, *Les Thibault* ; F. Mauriac, *Le désert de l'amour* ; A. Malraux, *La condition humaine* ; A. Gide, *La porte étroite* ; A. Maurois, *Climats* ; P. Mac Orlan, *Le chant de l'équipage* ; J. Cocteau, *Les enfants terribles.*

D_2c + C ex. *certains hommes*
D_2d + C ex. *aucun être, nulle femme*
Introductor + C ex. *seul Jean, même Dargelot, tel Balzac* (C = nume propriu).

Aj + C Această construcţie este rară în franceză şi apare numai în cazurile următoare :

a) cînd adjectivul calificativ şi substantivul formează împreună o sintagmă de tipul *grand-père, grand-chose*, care nu cere articol ;

b) cînd subiectul este o enumerare, caz în care este permisă omisiunea articolului. Ex. *grands journaux, grands éditeurs, grands écrivains.*

C + postopoziţie, ex. *Dieu seul, Elise elle-même*
(C = nume propriu)
C + D_2a ex. *vous deux, tous deux*
(C = pronume personal sau pronumele nehotărît tous)
C + N ex. *madame mère*
(N = nume comun)
C + Np ex. *tante Cora, oncle Jean*
(Np = nume propriu)
C + Aj (într-o enumerare) ex. *paquets lourds, valises énormes*
C + de + Aj ex. *rien de nouveau, quelque chose de bleu, quoi de nouveau*
(C = pronume negativ, nehotărît sau interogativ neutru).

În acest caz, nu avem a face cu un grup nominal cu trei termeni nici cu un grup nominal eterogen, aşa cum s-ar putea crede datorită, prezenţei elementului de relaţie *de*. Este doar construcţia indirectă a adjectivului calificativ, cerută de sensul nehotărît sau negativ al pronumelui-centru.

2. Grupul nominal cu 3 termeni

Grupurile nominale cu trei termeni sînt foarte frecvente, alături de cele binare. Dăm mai jos tipurile de structuri pe care le oferă :

fants terribles.

D_1a + Aj + C ex. *la grande cheminée, cette auguste autorité*
D_1b + Aj + C ex. *une belle description, d'immenses cheminées*
tous + D_1a + C ex. *tout le monde, toutes mes pensées*
tous + D_1b + C ex. *toute une vie*
D_2a + Aj + C ex. *deux grands amis*
D_1a + D_2a + C ex. *les deux enfants*
D_1a + D_2a + C ex. *la troisième chambre*
D_1a + autre + C ex. *l'autre chambre*
D_1a + même + C ex. *la même pensée*
D_1a + divers + C ex. *les divers éléments*
D_1a + différents + C ex. *les diférentes catégories*
D_1a + quelques + C ex. *mes quelques amis*
D_1b + même + C ex. *une même position*

D_1b + autre + C	ex. *une autre opinion*
D_1b + D_2b + C	ex. *un second coup*
D_1b + certain + C	ex. *un certain Dubois*
D_1b + tel + C	ex. *une telle opinion*
D_2a + autre + C	ex. *deux autres garçons*
D_1c + autre + C	ex. *quelle autre femme*
D_1c + divers + C	ex. *quels divers chemins*
D_1c + différents + C	ex. *quelles différentes conceptions*
D_1d + D_1a + C	ex. *beaucoup de mes camarades*
D_1d + autre + C	ex. *beaucoup d'autres enfants*
D_1d + Aj + C	ex. *peu de belles choses*
D_1d + D_2a + C	ex. *plus de trois camarades*
tout + autre + C	ex. *tout autre garçon*
Introductor + D_1b + C	ex. *seul le lion*
Introductor + D_1b + C	ex. *même un oiseau*
D_2d + autre + C	ex. *nulle autre personne*
un + N_1 + de + N_2 (N^1 = nume comun, N_2 = centru).	ex. *un drôle de pistolet*, *une horreur de robe*, *un diable d'homme*, *une diable de femme*, *un espèce de vaurien.*

Acest tip de structură este interesant atît prin particularitățile sale semantice, cît și prin cele formale. Substantivele *drôle*, *horreur*, *diable*, *espèce*, au valoare de epitete, care cer o construcție indirectă (cu prepoziția *de*). La prima vedere s-ar crede că centrul grupului nominal ar fi format tocmai de substantivele considerate de noi epitete. Argumentăm în favoarea substantivelor notate cu N_2 ca fiind centre ale grupurilor nominale respective, bazîndu-ne pe faptul că în ultimele două exemple (*une diable de femme* și *un espèce de vaurien*), întreaga sintagmă primește articolul corespunzător genului substantivului N_2.

Acest tip de construcție se dezvoltă mai ales în limba populară.

D_1a + C + Aj	ex. *cet enfant noir*
D_1b + C + Aj	ex. *un mouvement gracieux*
D_2a + C + Aj	ex. *trois garçons aimables*
D_1c + C + Aj	ex. *quelle beauté charmante*
D_1e + C + Aj	ex. *toute femme seule*, *quelques bêtes ruminantes*
D_2c + C + Aj	ex. *plusieurs maisons délabrées*, *d'autres pensées noires*, *certains politiciens enragés*
D_2d + C + Aj	ex. *aucun livre doré*
D_1a + C + postpoziție	ex. *le docteur lui-même*, *ma mère seule*
D_1a + C + Np	ex. *mon frère Jean*
C + autre + Np (C = pronume personal)	ex. *nous autres Marcenat*
C + D_1a + N	ex. *madame notre mère.*

În cazul acestui exemplu, avem a face cu trei nivele de secvențe, cei doi predeterminanți, nefiind la același nivel :

I. *madame* (C)
II. *mère*
III. *notre*

D_1b + C + de + Aj ex. *un moment de libre.*

Această structură reprezintă construcţia indirectă a adjectivului postpus ; prepoziţia *de* are o valoare expletivă (cf. *un moment libre*).

$D_2a + C + de + Aj$ ex. *deux journées de perdues, trois soldats de blessés.*

Tendinţa de a dezvolta construcţia indirectă a adjectivului, se manifestă îndeosebi în limba populară şi în limbajul familiar.

3. Grupul nominal cu 4 termeni

Grupurile nominale formate din 4 termeni reproduc în general structurile cu trei termeni, dar sînt mai puţin frecvente şi mai puţin variate decît acestea.

$D_1a + Aj_1 + Aj_2 + C$	ex.	*ce grand jeune homme, ma chère vieille amie*
$D_1b + Aj_1 + Aj_2 + C$	ex.	*un affreux petit chinois*
$D_1a + Adv + Aj + C$	ex.	*la plus longue nuit*
$D_1b + Adv + Aj + C$	ex.	*une trop grande confiance*
D_1a + autre + Aj + C	ex.	*l'autre petit chien*
D_1b + autre + Aj + C	ex.	*une autre jolie fille*
Tous + D_1a + Aj + C	ex.	*tous mes bons amis*
$D_1a + D_2a + Aj + C$	ex.	*les deux grandes villes*
$D_1a + D_2b + Aj + C$	ex.	*la première grande joie*
D_1a + même + Aj + C	ex.	*ce même jeune homme*
$D_1a + C + Aj_1 + Aj_2$	ex.	*le pavillon noir symbolique*
D_1a + C + tout + Aj	ex.	*la maison tout entière*
$D_1b + C + Adv + Aj$	ex.	*une chambre très petite*
$D_1a + C + Adv + Aj$	ex.	*les conversations vraiment sérieuses*
D_1a + C + le + N	ex.	*notre ami le docteur*
$D_1a + D_2a + C + Aj$	ex.	*mes deux camarades favoris*
$D_1b + Aj_1 + C + Aj_2$	ex.	*une subite illumination intérieure*
$D_1a + Aj_1 + C + Aj_2$	ex.	*la grande chambre rouge*

4. Grupul nominal cu 5 termeni

Grupurile nominale cu 5 termeni sînt foarte rare în franceză.

$D_1a + Aj_1 + Aj_2 + Aj_3 + C$	ex.	*leurs pauvres petites maigres certitudes*
D_1a + C + le + N + Aj	ex.	*mon oncle le protonotaire apostolique*
$D_1a + C + Adv_1 + Adv_2 + Aj$	ex.	*la mimique encore plus géniale*

$D_1b + C + Adv_1 + Adv_2 + Aj$ ex. *un enfant assez peu instruit*
$D_1a + C + Aj + Adv_1 + Adv_2$ ex. *cette page écrite si rapidement*
$D_1b + C + Aj + Adv_1 + Adv_2$ ex. *une pensée poussée très loin*
$D_1a + Aj_1 + C + Aj_2 + Aj_3$ ex. *ce large dos rouge taché*
$D_1b + Aj_1 + C + Aj_2 + Aj_3$ ex. *une grosse bête noire ruminante*
$D_1a + Adv + Aj + C + Np$ ex. *l'arrière grand-mère Pluvignac*

IV. DATE STATISTICE

Pe baza tipurilor de structuri găsite, am stabilit unele date statistice privind grupul nominal subiect în franceză. Cifrele corespund numărului de exemple găsite în textele analizate [12]. Am exclus din statistici cazurile în care subiectul este exprimat printr-un pronume personal sau prin secvențe care constituie singure subiectul (tabloul 2).

1. Numărul mediu de elemente ale grupului nominal subiect în franceză

Am calculat numărul mediu de elemente ale grupului nominal subiect pe baza formulei : $Xp = \frac{\varepsilon x_i n_i}{n_i}$, care reprezintă formula mediei aritmetice ponderate.

Xp = media aritmetică ponderată
X_i = numărul de elemente ale grupului nominal
n_i = numărul de grupuri nominale
ε = suma

Dăm mai jos tabloul care cuprinde toate datele necesare pentru calcularea mediei aritmetice ponderate.

Tabloul 6

X_i	n_i	%	$X_i n_i$
2	4 735	83,65 %	9 470
3	850	15,02 %	2 550
4	64	1,14 %	256
5	11	0,19 %	55
Total	5 660	100 %	12 331

$$Xp = \frac{\varepsilon x_i n_i}{n_i} = \frac{12331}{5660} = 2,17$$

[12] Vezi nota 11.

Valoarea lui Xp arată că numărul mediu de elemente ale grupului nominal subiect în franceză oscilează în jurul cifrei 2, fapt explicabil, ţinînd seama de frecvenţa structurilor binare, care reprezintă 83,65% din totalul grupurilor nominale găsite în textele analizate.

2. Numărul mediu al predeterminanţilor centrului în franceză

Tipurile de structuri expuse în § III arată că singurele cazuri în care centrul unui grup nominal nu primeşte predeterminanţi sînt structurile care au ca centru un nume propriu sau un nume comun ce face parte dintr-o enumerare. Din totalul celor 5660 de grupuri nominale, doar 49 sînt structuri fără predeterminanţi. Numărul maxim de predeterminanţi este de 4, şi aceste cazuri sînt rare. Dăm mai jos tabelul cu cifrele comparative şi procentajul grupurilor nominale, în ordinea crescîndă a numărului de predeterminanţi.

Tabloul 7

X_i	n_i	%	$X_i n_i$
1	5 146	91,72%	5 146
2	450	8,02%	900
3	12	0,21%	36
4	3	0,05%	12
Total	5 611	100 %	6 094

$$Xp = \frac{\varepsilon X_i n_i}{n_i} = \frac{6094}{5611} = 1,08$$

$$Xp = 1,08$$

Valoarea lui Xp arată că, în medie, centrul unui grup nominal primeşte ceva mai mult de un predeterminant.

3. Numărul mediu de postdeterminanţi ai centrului în franceză

Numărul de grupuri nominale cu postdeterminanţi este mult mai mic decît cel al grupurilor cu predeterminanţi, deci frecvenţa lor este mai mică. Numărul maxim de postdeterminanţi este egal cu numărul maxim de predeterminanţi, adică 4.

Dăm în continuare calculul numărului mediu de postdeterminanţi ai centrului.

Tabloul 8

X_i	n_i	%	$X_i n_i$
1	526	92,28 %	526
2	39	6,84 %	78
3	3	0,53 %	9
4	2	0,35 %	8
Total	570	100 %	621

$$Xp = \frac{\varepsilon X_i n_i}{n_i} = \frac{621}{570} = 1,08$$

$$Xp = 1,08$$

Valoarea lui Xp arată că în franceză, centrul unui grup nominal primeşte în medie 1 predeterminant sau 1 postdeterminant.

GRUPUL NOMINAL SUBIECT ÎN ROMÂNĂ

I. PREDETERMINANŢII CENTRULUI

Predeterminanţii centrului în română prezintă unele deosebiri faţă de situaţia existentă în franceză.

1. Prezentatorii

a) *Introductorii.*

Şi în română se distinge această categorie de prezentatori care funcţionează ca introductori, cu valoare de insistenţă asupra centrului sau asupra întregului grup nominal, ocupînd întotdeauna poziţia 1 în structura grupului. Funcţionează ca introductori : *singur* ex. *singur acarul* (cf. fr. *seul*) şi *insuşi* ex. *însuşi profesorul* (cf. fr. *même*). Aceste secvenţe pot funcţiona de asemenea ca postpoziţii.

b) *Actualizatorii* : — *l*, *un*, *cel*, *al*, *acest*, *acel*.

Am inclus articolul hotărît în categoria predeterminanţilor, deşi este postpus şi face corp comun cu substantivul; unii lingvişti îl consideră chiar afix şi nu parte de vorbire.

În franceză, adjectivul posesiv este un actualizator; în română, nu există forme specializate ca adjective, iar formele pronumelui posesiv întrebuinţate cu valoare de determinant sînt postpuse. În limba actuală, întrebuinţarea acestor forme înaintea substantivului centru este rară (ex. *al meu băiat*). În schimb, româna posedă un articol demonstrativ întrebuinţat în faţa adjectivelor calificative sau a numeralelor cardinale, şi

un articol posesiv, întrebuințat în mod obligatoriu în fața numeralului ordinal și a formelor pronumelui posesiv.

c) *Numeralul cardinal și ordinal.*

În română, numeralele cardinale începînd de la *douăzeci* sînt legate de substantiv prin intermediul prepoziției *de* (*douăzeci de copii*). Considerăm că în acest caz substantivul este centrul grupului nominal, iar numeralul introdus prin prepoziția *de* are funcția de determinant.

d) *Adjectivul nehotărît.*

e) *Adjectivele relative-interogative* : *ce*, *care*, *cît*.

Analizînd aceste categorii de prezentatori, se constată existența unei clase de secvențe specializate ca determinanți ai centrului (clasa D_1 tabloul 9) și o clasă de secvențe care, funcționînd ca determinanți în anumite grupuri nominale, pot forma și singure un constituent imediat al frazei (clasa D_2, tabloul 10).

Tabloul 9. Clasa D_1

D_1a	D_1b	D_1c	D_1d	D_1e
—l, —a	un, o, niște	cel al	acest acel	nici un, o vreun, o alt, ă alde niscai niscaiva

Tabloul 10. Clasa D_2

D_2a	D_2b	D_2c	D_2d	D_2e
numeralul cardinal	numeralul ordinal	celălalt același	fiecare Tot oricare cutare unii cîtva atît, a ceva oarecare orice	ce care cît, ă

Spre deosebire de franceză, în limba română, relativele interogative *ce*, *care*, *cît* (acesta din urmă cu valoare de numeral), pot forma un constituent imediat al unei fraze interogative sau exclamative.

Dăm la pagina următoare tabloul posibilităților de combinare între prezentatorii numelui incluși în clasele D_1 și D_2 în prezența unui substantiv - centru.

Tabloul 11

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
2	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–
3	–	–	–	+	–	+	+	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–
4	–	–	+	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
5	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–
6	–	–	+	+	+	–	–	+	+	–	+	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–
7	–	+	+	–	+	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
8	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–
9	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–
10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
11	+	–	+	–	+	+	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
12	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–
13	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–
14	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
15	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
16	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–
17	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–
18	–	+	–	–	–	+	–	–	–	–	–	+	+	–	–	+	+	–	–	+	+	–	–	–	+	+	+
19	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
20	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–
21	–	–	+	–	+	–	–	+	+	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–
22	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
23	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
24	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
25	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–
26	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–
27	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	–	–	–	–	–	–	–	–	–

1 = –1, -a
2 = un, nişte
3 = cel
4 = al
5 = acest, acel
6 = numeral cardinal
7 = numeral ordinal
8 = celălalt
9 = acelaşi
10 = fiecare
11 = tot
12 = oricare
13 = orice
14 = oarecare
15 = ceva
16 = niciun, o
17 = vreun, o
18 = alt, ă
19 = unii, unele
20 = atît, a
21 = cîţiva
22 = cutare
23 = alde
24 = niscai (niscaiva)
25 = ce
26 = care
27 = cît, cîţi

2. Adjectivul calificativ

În limba română, adjectivul calificativ se așază în general după substantiv.

Există însă unele adjective a căror prepunere este obligatorie. Din această categorie fac parte adjectivele invariabile : *asemenea*, *așa*, *atare* și adjectivul variabil *biet*, ex. *asemenea vorbe*, *așa copii*, *un biet om*.

Adjectivele care-și schimbă sensul după cum sînt așezate înaintea sau în urma substantivului, dobîndesc un loc fix : *sărac*, *sărman*, *diferit*, *deosebit*, *distins*, *simplu*, *singur*; ex. *sărmanul om* / *omul sărman*, *diferiți oameni* / *oameni diferiți*, *un singur om* / *un om singur*.

Adjectivele calificative care preced substantivul pot fi determinate de adverbe de cantitate (determinanți secundari sau de gradul II). De obicei, asemenea adverbe servesc la formarea gradelor de comparație : ex. *o prea frumoasă fată*, *cea mai lungă noapte*. În acest caz avem 3 nivele de secvențe :

I. *fată*
II. *frumoasă*
III. *prea*.

În afara cazurilor citate, în care locul adjectivului este fix, prepunerea adjectivului are o valoare stilistică (întrebuințare frecventă în stilul literaturii artistice scrise), ex. *frageda sulfină*.

În vorbirea curentă, se întîlnește adjectivul prepus cu valoare afectivă în propozițiile exclamative, ex. *grozavă ploaie!*

II. POSTDETERMINANȚII CENTRULUI

1. Posesivul

Vorbind despre actualizatorii centrului, am semnalat faptul că româna nu cunoaște forme specializate ca adjective posesive, ci se întrebuințează formele pronumelui posesiv cu valoare de determinanți. Formele posesive prepuse cu valoare de determinanți cer prezența obligatorie a articolului posesiv (cu rol de actualizator), ex. *al meu copil*. Formele pronumelui posesiv cu valoare de determinanți, așezate după substantiv, nu mai sînt însoțite de articolul posesiv, în schimb devine obligatorie folosirea unui alt actualizator — articolul hotărît, ex. *fiul meu*.

(Fac excepție formele adjectivului posesiv conjunct din limba populară, care determină substantive nume de rudenie, ex. *tată-meu*.)

2. Genitivul pronumelui personal cu valoare posesivă.

3. Dativul pronumelui personal cu valoare posesivă.

4. Formele pronumelui demonstrativ : *acesta*, *acela*, *cestălalt*, *celălalt* cu valoare de determinanți ex. *băiatul acesta*, *fata aceea*.

5. Numeralul ordinal

Întrebuințat după substantiv, numeralul ordinal cere articularea substantivului cu articol hotărît, ex. *casa a treia*.

6. Adjectivul nehotărît *oarecare*, singurul care poate fi postpus dintre adjectivele nehotărîte.

7. Adjectivul calificativ

Am spus că în română, locul adjectivului este în general după substantiv, ex. *o fată frumoasă*.

Este postpus întotdeauna adjectivul invariabil *gata*, ex. *o casă gata*.

Substantivul poate fi urmat de mai multe adjective, fără ca ordinea lor să fie fixă, ex. *o fată tînără frumoasă* sau *o fată frumoasă tînără*.

Există însă cazuri în care locul adjectivelor postpuse este invariabil, ex. *membrul inferior stîng*. Adjectivul *inferior* determină substantivul *membrul*, iar adjectivul *stîng* determină grupul *membrul inferior*.

Adjectivele postpuse pot primi o determinare adverbială calificativă sau cantitativă, ex. *idei general umane*, *o carte destul de bună*.

8. Numele comun în apoziție nearticulat, ex. *domnul primar*

9. Numele comun în apoziție articulat cu articolul hotărît. În acest caz, centrul este un nume propriu, ex. *Gheorghe acarul*.

10. Numele propriu în apoziție, ex. *cumnatul Vlase*.

11. Postpozițiile

Secvențele *singur* și *însuși* funcționează ca postpoziții atunci cînd sînt așezate după substantiv, ex. *el singur*, *băiatul însuși*.

Tipul de structură $C + 1 + Ng$ (C = centru; 1 = articol hotărît; Ng = substantiv în genitiv) ex. *cartea copilului* nu l-am considerat ca fiind un grup nominal omogen [13] și nu l-am analizat în lucrarea de față.

III. TIPURILE DE STRUCTURI ALE GRUPULUI NOMINAL SUBIECT ÎN ROMÂNĂ [14]

1. Grupul nominal binar

Și în limba română, tipurile de structură binară sînt cele mai frecvente.

$C + D_1a$ ex. *copilul*

$D_1b + C$ ex. *un copil*

---

[13] Vezi M. Manoliu, *Innovations dans la structure du groupe nominal roman*, în RRL, 1965, 1–3, p. 300–302.

[14] Tipurile de structuri expuse corespund situației existente în textele analizate. Textele sînt alese din 10 autori români contemporani: G. Călinescu, *Bietul Ioanide*; Z. Stancu, *Desculț*; M. Preda, *Moromeții*; F. Munteanu, *În orașul de pe Mureș*; R. Tudoran, *Dunărea revărsată*; V. Em. Galan, *Bărăgan*; T. Popovici, *Setea*; G. Bogza, *Cartea Oltului*; St. Bănulescu, *Iarna bărbaților*; E. Barbu, *Prînzul de duminică*. Am analizat un corpus de text egal cu cel francez, în vederea stabilirii unei comparații și din punct de vedere statistic.

D_1c + C ex. *cei doi, cel mare, al nostru*
D_1d + C ex. *acest băiat, acel om*
D_1e + C ex. *nici un prieten, altă cunoștință*
D_2a + C ex. *doi vecini, douăzeci de soldați*
D_2c + C ex. *celălalt copac, aceeași părere*
D_2d + C ex. *fiecare cetățean, orice ființă*
D_2e + C ex. *ce vremuri, cîte zile*
Aj + C ex. *largi filigene*
C + Aj ex. *călători singuratici*

Construcțiile de tipul : Aj + C și C + Aj sînt frecvente la plural. La singular, o asemenea construcție este posibilă numai în cazul enumerărilor, ex. *nas coroiat, bărbie puternică* etc.

C + D_2a ex. *toți trei, ei doi*
(C = pronume)
C + pos. ex. *tată-său*
C + demonstr. ex. *toți ceilalți, voi aceștia*
(C = pronume)
Introductor + Np ex. *singur Gheorghe*
C + postpoziție ex. *el însuși, Maria însăși*
(C = pronume personal sau nume propriu)

2. Grupul nominal cu 3 termeni

Structurile cu 3 membri sînt favorizate în română de întrebuințarea articolului hotărît în cazul unui substantiv determinat de un adjectiv posesiv sau demonstrativ postpus și de existența celor doi actualizatori proprii limbii române : *cel* și *al*.

C + D_1a + pos ex. *tatăl său*
C + al + pos ex. *Victor al tău*
(C = nume propriu)
C + D_1a + Prg ex. viața *lui, casa lor*
C + D_1a + Prd ex. *viața — i*
Aj + D_1a + C ex. *uriașa speță*
D_1b + Aj + C ex. *o nouă speță*
D_1c + D_2a + C ex. *cei șase oameni*
D_1c + D_2b + C ex. *al doilea copil*
D_1d + Aj + C ex. *acele bizare animale*
tot + C + D_1a ex. *toată greutatea*
D_1b + C + Aj ex. *o lumină puternică*
C + D_1a + Aj ex. *turlele ascuțite*
C + D_1a + Ng ex. *lacul Ghilcoș*
C + D_1a + N ex. *tovarășul director*
C + D_1a + D_1d ex. *dibuiala aceasta*
D_2a + C + Aj ex. *două mese pline*
D_2d + C + Aj ex. *unele autorități călărășene, cîteva pete roșii*
Aj_1 + C + Aj_2 ex. *subțiri șuvițe argintii*

D_2e + C + Aj	ex. *ce fapt înfricoșător*
D_1d + C + Aj	ex. *acest poem simfonic*
Adv + D_2a + C	ex. *vreo șase linguri*
C + Adv + Aj	ex. *cîțiva mai sfioși*
C + D_1a + postpoziție	ex. *prefectul însuși*
introductor + C + D_1a	ex. *doamna singură*
tot + D_1d + C	ex. *toată această fericire*
C + D_1a + tot	ex. *pămînturile toate*
D_1b + N + de + C	ex. *o zgîtie de fată*

Construcția este aceeași ca și în franceză [15] și se dezvoltă în limbajul familiar, ex. *un drac de fată*, *un nod de femeie*, *o pacoste de nevastă* etc.

3. Grupul nominal cu 4 termeni

C + D_1a + cel + Aj ex. *visul cel mare*

Subliniem că în română articolul demonstrativ care determină un adjectiv postpus, cere întrebuințarea articolului hotărît. Fac excepție numele proprii. Situația este similară pentru articolul posesiv care însoțește numeralul ordinal postpus :

C + D_1a + al + D_2b	ex. *băiatul al doilea*
D_1c + D_2a + C + Aj	ex. *cele două șine ruginite*
D_1c + D_2b + C + Aj	ex. *al doilea avion incendiat*
C + D_1a + pos + Aj	ex. *iernile noastre aspre*
C + D_1a + Prg + Aj	ex. *sprincenele lui mari*
C + D_1a + Prd + Aj	ex. *barba-i stufoasă*
D_1d + C + Aj_1 + Aj_2	ex. *aceste cuvinte frumoase adresate*
D_2d + C + Aj + Aj_2	ex. *cîțiva ofițeri reacționari deblocați.*
Adv. + C + Adv_2 + Aj	ex. *vreo cîțiva nepăsători, vreo trei mai mari*
C + D_1a + D_1d + Aj	ex. *casele acestea noi*
Aj_1 + D_1a + C + Aj_2	ex. *mizerabila condiție umană*
tot + C + D_1a + pos	ex. *toată viața mea*
tot + C + D_1a + Prg	ex. *tot egoismul ei*
tot + C + D_1a + Prd	ex. *toată ființa-i*
Aj + D_1a + pos + C	ex. *zadarnica noastră osteneală*
Aj + D_1a + Prg + C	ex. *singurul ei gînd*
Aj + D_1a + Prd + C	ex. *aspra-mi bunică*
tot + cel + D_2a + C	ex. *toți cei nouă băieți*
D_1b + C + Aj_1 + Aj_2	ex. *o notă muzicală difuză*
D_1b + C + Adv + Aj	ex. *un om foarte mediocru*
D_1b + Aj_1 + C + Aj_2	ex. *un mic revolver sidefat*
C + D_1a + Aj_1 + Aj_2	ex. *casa părintească dărîmată*
C + Adv_1 + Adv_2 + Aj	ex. *vremuri tot mai grele*
D_1e + C + Adv + Aj	ex. *alte zgomote mai îndepărtate*
C + D_1a + Adv + Aj	ex. *mînia prea puternică*

[15] Vezi § III. 2.

4. Grupul nominal cu 5 termeni

$C + D_1a + Aj_1 + cel + Aj$ ex. *calea ferată cea veche*
$C + D_1a + Prg + Aj + Adv$ ex. *tusea lui stăpînită dinadins*
$Aj_1 + D_1a + C + Adv + Aj_2$ ex. *singurele semne mai aspre*
$D_1b + C + Adv_1 + Adv_2 + Aj$ ex. *o șuviță tot mai subțire*
$C + D_1a + pos + Adv + Aj$ ex. *frații noștri mai mici*
$D_1b + Adv + Aj_1 + C + Aj_2$ ex. *o excesiv de mare oglindă venețiană*
$C + D_1a + pos + cel + Aj$ ex. *fiul tău cel dulce*

IV. DATE STATISTICE

Prezentăm pentru limba română aceleași date statistice ca pentru limba franceză.

1. Numărul mediu de elemente ale grupului nominal subiect în limba română

Tabloul 12

X_i	n_i	%	X_in_i
2	2030	73,55%	4060
3	648	23,48%	1944
4	75	2,72%	300
5	7	0,25%	35
Total	2760	100 %	6339

$$Xp = \frac{\varepsilon X_in_i}{n_i} = \frac{6339}{2760} = 2{,}44 \qquad Xp = 2{,}44$$

Numărul mediu de elemente ale grupului nominal subiect este mai mare în română decît în franceză. Faptul are mai multe explicații. Lucrînd pe un corpus egal de text, am găsit doar 2760 grupuri nominale primare în română, față de 5660 în franceză ; în română subiectul este adesea exprimat printr-un pronume personal, sau este subiect inclus sau subînțeles.

Procentul de grupuri nominale cu 3 termeni este mai mare în română (23, 48% față de 15,02% în franceză) datorită existenței celor doi actualizatori pe care franceza nu-i are (articolul posesiv și articolul demonstrativ) și datorită inexistenței de forme specializate ca determinanți pentru adjectivul posesiv și adjectivul demonstrativ postpus.

fr. *mon ami* = grup binar
r. *prietenul meu* = grup de trei termeni.

2. Numărul mediu de predeterminanți ai centrului în română

Tabloul 13

X_i	n_i	%	$X_i n_i$
1	2570	94,31 %	2570
2	132	4,84 %	264
3	23	0,85 %	69
Total	2725	100 %	2903

$$Xp = \frac{\varepsilon\, x_i n_i}{n_i} = \frac{2903}{2725} = 1,07 \qquad Xp = 1,07$$

Valoarea lui Xp din română este foarte apropiată de cea calculată pentru franceză.

3. Numărul mediu de postdeterminanți ai centrului în română

Tabloul 14

X_i	n_i	%	$X_i n_i$
1	674	90,83 %	674
2	62	8,36 %	124
3	6	0,81 %	18
Total	742	100 %	816

$$Xp = \frac{\varepsilon\, X_i n_i}{n_i} = \frac{816}{742} = 1,1 \qquad Xp = 1,1$$

Numărul mediu de postdeterminanți ai centrului este cu puțin mai mare decît cel al predeterminanților, ceea ce indică o ușoară preferință pentru determinanții postpuși în română.

Faptul se explică prin poziția în general postpusă a adjectivului calificativ, prin poziția adjectivului posesiv aproape întotdeauna după substantiv și prin posibilitatea de a întrebuința formele pronumelui demonstrativ cu valoare de adjectiv ca determinanți postpuși ai centrului.

Studiul comparativ al grupului nominal omogen cu funcția de subiect în cele două limbi, relevă o serie de aspecte comune, dar și de particularități

proprii fiecăreia dintre ele. Deosebirile care apar între categoriile de predeterminanți și de postdeterminanți ai centrului din cele două limbi, respectiv între inventarele secvențelor astfel numite, sînt în funcție de distribuția acestor secvențe în cadrul grupurilor nominale. Deși criteriul distribuțional stă la baza clasificărilor făcute, am apelat la criteriul semantic ori de cîte ori criteriul distribuțional s-a dovedit insuficient în stabilirea claselor de secvențe.

Datele statistice prezentate reflectă un echilibru între predeterminanții și postdeterminanții centrului în interiorul fiecărei limbi, precum și o apropiere valorică între rezultatele din cele două limbi, ceea ce dovedește că din punct de vedere statistic posibilitățile de realizare a grupului nominal omogen cu funcția de subiect sînt aproape identice în franceză și în română.

Noiembrie 1967

Facultatea de filologie, Iași,
Calea 23 August nr. 11

UN PUNCT DE VEDERE PROBABILIST-INFORMAȚIONAL ÎN PROBLEMA PATERNITĂȚII CRONICII „ISTORIILE DOMNILOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI”

DE

ALEXANDRU CĂRĂUȘU și DUMITRU STAN

Opiniile emise pînă în prezent asupra paternității acestei cronici au fost sprijinite fie pe argumente de natură logică, desprinse din șirul faptelor narate și vizînd îndeosebi biografia sau ideologia cronicarului, fie pe argumente de ordin stilistic, invocîndu-se în favoarea unui punct de vedere sau a altuia coloritul și căldura expresiei.

În lucrarea de față nu ne propunem atît afirmarea tranșantă a unei opinii categorice, cît mai ales relevarea sugestiilor pe care datele unei cercetări statistico-informaționale ni le pot oferi.

I. SCURT ISTORIC AL PROBLEMEI

Atît pentru că există deosebiri de concepție între cele două părți ale cronicii : 1290 — 1688 și 1688 — 1729, cît și datorită faptului că numai cea de-a doua parte a ei (1688 — 1729) este semnată de Radu Popescu, un număr de istorici literari, dacă nu neagă paternitatea acestui cronicar pentru partea referitoare la perioada 1290 — 1688, cele mai adesea o consideră îndoielnică.

Negreșit, în identificarea autorului acestei cronici, un serios impediment l-a constituit o însemnare de copist : „Această carte s-au scris de Costandin Căp[i]t[anul] Mai 10 lt. 7269 (= 1761)”, însemnare care se găsește pe fila a doua a manuscrisului publicat pentru întîia oară de N. Bălcescu în „Magazin istoric pentru Dacia”, vol. I, 1845.

Observînd că autorul „se mărturisește de martur ocular al întîmplărilor urmate cu un veac mai înainte”, N. Bălcescu a intitulat cronica în mod provizoriu cu numele copistului : „Noi, în lipsă de alt nume, am păstrat pe acesta (Constantin Căpitanul n.n.), spre a o putea deosebi de celelalte cronici”.

Aron Densusianu[1] a considerat drept autor al cronicii „Istoriile domnilor Țării Românești” (1290 — 1688) pe acest Constantin Căpitanul (din 1761), pe care l-a identificat greșit cu Constantin Căpitanul Filipescu (din secolul al XVII-lea).

---

[1] Aron Densusianu, *Istoria literaturii române*, ed. I, Iași, 1855, p. 176.

Această părere a fost acceptată de A.D. Xenopol [2], de B.P. Hasdeu [3] și susținută în mod consecvent de N. Iorga [4], „răspîndindu-se apoi în manualele de școală ca un adevăr necontestabil" [5].

O opinie deosebită a fost exprimată de către I.G. Sbiera [6] care considera că „Radu Popescu n-a scris istoria patriei sale numai din anul 1700—1728, (...) ci de la Radu Negru, din 1290 încoace". Această concluzie îi fusese sugerată de intensitatea deosebită a urii cu care cronicarul narează faptele lui Șerban Cantacuzino, domnitor care poruncise uciderea tatălui lui Radu Popescu.

De altfel, de paternitatea lui Constantin Căpitanul nu fusese convins nici Gr. C. Tocilescu [7].

Este meritul lui C. Giurescu [8] de a fi adus argumente concludente împotriva identificării lui Constantin Căpitanul Filipescu cu autorul „Istoriilor domnilor Țării Românești". Fără îndoială, este inadmisibilă considerarea lui Constantin Căpitanul Filipescu ca autor al „Istoriilor ..." întrucît o asemenea poezie a urii nu putea ieși de sub pana nepotului lui Șerban Cantacuzino : „De acestea multe făcea Șerban Vodă, care de s-ar fi scris cîte una, pare-mi-să că n-am avea hîrtie să le rînduim toate— că de om nicicum nu-i era milă, ca de o pasăre; îndată îl omorîia". Tot C. Giurescu face observația că notița care se afla pe foaia a doua a manuscrisului publicat de Bălcescu „poate avea două înțelesuri : Constantin Căpitanul este sau autorul primitiv al cărții, sau copistul din 1761".

Este interesant că N. Iorga [9], deși cunoscuse lucrarea lui C. Giurescu, va continua să-și susțină opinia anterior exprimată.

Argumente în sprijinul paternității lui Radu Popescu aduce G. Pascu [10] care afirmă că cele două părți ale cronicii „...se dovedesc a fi opera lui Radu Popescu prin trimiterile de la o parte la alta, prin spiritul lor comun de vrăjmășie împotriva Cantacuzinilor și a lui Brîncoveanu, prin epitetele uniforme la adresa Exaporitului, prin cunoașterea istoriei Moldovei, după Grigorie Ureche și informații directe, prin întrebuințarea chiar de cuvinte și întorsături moldovenești, pe care nu le putea ști așa de bine decît cineva care stătuse în Moldova (...), și mai ales prin prefața-dedicație pe care Radu Popescu a scris-o Cronicii sale, ...".

Luînd drept argument caracterul sumar și inexact uneori al relatării unor importante evenimente din viața fiului Hrizii din Popești, Emil Panaitescu [11] consideră că „Radul Popescul nu poate să fie autorul acestui pasagiu din ‚Istoriile domnilor Țării Romînești' ".

---

[2] A.D. Xenopol, *Istoria romînilor în Dacia traiană*, vol. IV, ed. I, 1891, p. 626.

[3] B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, col. 3047, 1893.

[4] N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. I, ed. 2, 1925, p. 359.

[5] N.I. Simache și Tr. Cristescu, *Viața și opera lui Radu Popescu*, studiu introductiv la *Istoriile domnilor Țării Românești*, partea I, Ploiești, 1943, p. 21.

[6] I. G. Sbiera *Mișcări culturale și literare la romînii din stînga Dunării*, Cernăuți, 1897, p. 200—206.

[7] Gr. C. Tocilescu, *Studii critice asupra cronicelor române*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", an II, 1884, III (3), p. 281.

[8] C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicilor muntene*, 1906, p. 11—36.

[9] N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. VI, 1938, p. 454.

[10] Giorge Pascu, *Istoriea literaturii române din secolul XVII*, Iași, 1922, p. 143.

[11] Emil Panaitescu, *Cronicarul Radul Popescu și Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1908, pp. 20—21.

G. Călinescu, urmărind ,,biografia'' pe care cronicarul ,,și-o face'' în letopiseț, opina că autorul ,,Cronicii Bălenilor'' ar putea fi identificat cu ,,cineva care se ghicește a fi Radu Popescu''[12].

Și studiile semnate de Al. A. Vasilescu [13] și de Constant Grecescu [14] îl consideră pe Radu Popescu autor al întregii cronici.

Lucrarea lui N. Cartojan *Istoria literaturii române vechi* ne informează încă din titlul paragrafului rezervat analizei acestei cronici că se discută ,,Compilația lui Radu Popescu''[15].

Și ultima ediție a cronicii publicată de M. Gregorian în volumul *Cronicari munteni* [16] atribuie cronica în întregime lui Radu Popescu.

În studiul introductiv al acestei ediții semnat de Eugen Stănescu se face cu prudență afirmația că vechea scriere ,,este atribuită deocamdată lui Radu Popescu''[17], rămînînd ,,ispititoare ipoteza a doi autori diferiți, unul anonim pentru prima parte, Radu Popescu fiind autorul necontestat al celei de-a doua părți''[18].

P.P.Panaitescu în documentatul său studiu *Începuturile istoriografiei în Țara Românească* opinează că letopisețul în discuție s-ar datora unui mic boier anonim [19].

I.D. Lăudat în *Istoria literaturii române vechi* îl prezintă pe Radu Popescu drept presupusul autor al întregii cronici [20].

Și din sesizarea ,,versatilității'' lui Radu Popescu, a ,,virajului său politic'', și din faptul că trimiterile paginale într-un studiu intitulat *Recitind cronica lui Radu Popescu* se îndreaptă către ambele părți ale cronicii (cea contestată și cea necontestată), se poate trage concluzia că Șerban Cioculescu [21] se axează în problema paternității acestei cronici pe linia Sbiera — Giurescu — Cartojan.

Așadar, discuțiile purtate în jurul paternității primei părți a ,,Istoriilor domnilor Țării Românești'', deși au clarificat anumite aspecte ale problemei abordate, nu au dus la o rezolvare deplină a acesteia.

II. CONSIDERAȚII METODICE

Asupra paternității unei opere literare se pot face diverse ipoteze, în sprijinul lor aducîndu-se fie argumente de natură istorică, lingvistică

---

[12] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 34.

[13] Al. A. Vasilescu, *Contribuțiuni la biografiile cronicarului Radu Popescu și compilatorului Constantin Căpitanul* (*Ungureul din Ungurei, județul Olt*), în volumul *În amintirea lui C. Giurescu, la două zeci și cinci de ani de la moartea lui* (*1875—1918*), București, 1944, p. 533—546.

[14] Constant Grecescu, *Cîteva date noi în legătură cu ,,Istoriile domnilor Țării Românești''*, în același volum omagial *În amintirea lui C. Giurescu*, București, 1944.

[15] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. III, 1945, p. 242.

[16] Volumul *Cronicari munteni*, vol. I, București, 1961, p. 225.

[17] Studiul introductiv *Valoarea istorică și literară a cronicilor muntene*, la vol. *Cronicari munteni*, 1961, p. XI.

[18] Același studiu, p. LXXXV.

[19] P. P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Țara Românească*, în ,,Studii și materiale de istorie medie'', V, 1962, p. 1956 (paragraful ,,Letopisețul Bălenilor'').

[20] I. D. Lăudat, *Istoria literaturii române vechi* (curs litografiat), București, 1963, p. 59.

[21] Șerban Cioculescu, *Varietăți critice*, București, 1966, p. 62—69.

sau stilistică, fie date obținute în urma utilizării unor metode cantitative, deci matematice ; desigur, acestea din urmă nu pot exclude pe celelalte, ci doar completa. Metodele cantitative furnizează un argument în mai mică măsură influențat de factorul subiectiv decît primele. Nu întîmplător, în probleme de paternitate a unor opere literare s-a apelat nu o dată la metodele statisticii matematice ; însă cercetarea unor astfel de probleme nu constituie decît una dintre ramurile lingvisticii statistice, domeniu ce s-a dezvoltat de mai mult timp prin lucrările unor autori de prestigiu, în primul rînd G.K. Zipf, G.U. Yule, P. Guiraud, G. Herdan. Probleme de paternitate a unor texte au abordat, cu metode statistice, G. Herdan[22], A. Ellegård[23], I. Neiescu, I. și A. Stan[24], S. Brinegar, F. Mosteller și D.L. Wallace etc. În esență, se pune problema caracterizării textului sau textelor cercetate cu ajutorul unor indici cantitativi sau — mai concret — statistici și informaționali, precum și cu ajutorul unor grafice, diagrame etc., urmînd apoi compararea acestor caracteristici cu cele obținute pentru textul sau textele „martor", de proveniență cunoscută. O apropiere sau o diferențiere netă a caracteristicilor obțiunte poate duce la o concluzie sau alta. Trebuie să observăm că metoda — sumar expusă mai sus — comportă unele dificultăți și riscuri. În primul rînd, orice caracteristică de natură statistică determinată pentru o colectivitate de volum dat va caracteriza — precum se știe — cu atît mai fidel acea colectivitate, cu cît volumul acesteia este mai mare. Este vorba de specificul legilor statistice, care se verifică cu atît mai precis cu cît colectivitatea la care se referă este mai numeroasă. Spre exemplu, cercetînd texte pentru care urmărim, să găsim astfel de caracteristici, ne găsim în fața a două alternative : a ne restrînge la texte de volum mic, ceea ce va simplifica operațiile de calcul, dar va asocia un mai mare coeficient de incertitudine concluziilor extrase pe baza datelor obținute, sau a lucra cu texte ample, ceea ce complică mult calculul, dar duce la concluzii în măsură să reflecte cît mai precis adevărul. Evident, ar fi de preferat cea de-a doua alternativă, dar ea este posibilă numai atunci cînd operația de fișare este efectuată de colective numeroase, iar prelucrarea datelor se face cu ajutorul unor mașini electronice de calcul.

Un al doilea aspect privind gradul de certitudine a concluziilor desprinse în urma comparării unor caracteristici statistice este următorul : în ce măsură acestea caracterizează intrinsec un text dat (sub raportul stilului, varietății vocabularului, culturii autorului etc.), și nu sînt influențate de factori neesențiali, cum ar fi în primul rînd lungimea textului. În acest sens, G. Herdan afirmă în lucrarea citată[25] :

„Pentru oricine familiarizat cu statistica nu este necesar a se accentua că neglijarea influenței volumului eșantionului asupra unei relații statistice face modelul matematic necorespunzător. Pentru lingvistul mai puțin familiar cu statistica, acest lucru nu va fi atît de evident. Pentru a face clară importanța volumului eșantionului în modele matematice

[22] Gustav Herdan, *The Advanced Theory of Language as Choice and Chance*, Berlin — Heidelberg — New York, 1966, p. 161—163.

[23] Alvar Ellegård, *Who was Junius?*, Stockholm — Göteborg — Uppsala, 1962, p. 159.,

[24] I. Neiescu, I. și A. Stan, *Contribuții statistice la studiul paternității „Cîntării României"* în CL VIII, 1963, 2, p. 329—342.

[25] G. Herdan, *op. cit.* p. 99 (traducerea ne aparține).

de acest tip, să ne referim la faptul că ceea ce a condus la deducerea unuia dintre cei mai buni parametri în statistica vocabularului, caracteristica notată K a lui Yule, a fost dorința și necesitatea de a dispune de un parametru al frecvenței cuvintelor *independent de volumul eșantionului*".

Urmînd deziderátului atît de clar afirmat mai sus, am utilizat — în etapa de prelucrare a datelor obținute din punct de vedere statistic — anume astfel de constante care depind nu de lungimea textului, ci de natura acestuia, înțelegînd prin *natură* un complex de caracteristici, proprii textului cercetat, și care se vor contura pe parcurs.

Materialul de studiu pentru lucrarea de față a fost constituit din cîte două mii cinci sute de cuvinte, extrase din fiecare din următoarele trei texte :

I : Prima parte a cronicii „Istoriile domnilor Țării Românești" ;
II : Cronica lui Radu Popescu (partea a doua a „Istoriilor ...") ;
III : „Letopisețul cantacuzinesc".

A fost folosită ediția *Cronicari munteni*, îngrijită de M. Gregorian, București, 1961.

Pentru a elimina factorul subiectiv în alegerea fragmentelor, precum și pentru a obține o imagine mai cuprinzătoare a caracteristicilor textelor studiate, am excerptat cele două mii cinci sute de cuvinte ale fiecărui text după cum urmează : cinci sute de cuvinte de la p. 25, o mie — de la p. 50 și o mie de la p. 75 înainte.

Utilizînd procedeul fișării, am stabilit frecvențele cu care apar în fiecare dintre cele trei texte cuvintele întîlnite ; de asemenea, s-a obținut și numărul de cuvinte (unități lexicale) cu frecvență egală. Aceste date sînt prezentate în Tabelele 1, 2 și 3.

În stabilirea frecvenței de ocurență a unui cuvînt, am făcut abstracție (în cazul părților de vorbire flexibile) de diversele forme flexionare prin care se exprimă categoriile gramaticale. Așadar, aceste cuvinte au fost trecute în fișe la forma lor „inițială" : substantivele la nominativ singular nearticulat, adjectivele (în cazul celor variabile) la masculin singular, nominativ, nearticulat, verbele — la infinitiv prezent etc. Procedeul, utilizat și de alți autori, se justifică prin faptul că — în special în cazul textelor de lungime relativ mică — considerarea formelor flexionare distincte drept cuvinte distincte ar duce la o amplificare considerabilă a ponderei celor cu frecvență mică (1, 2, 3, ...), ceea ce ar implica o estompare a diferențelor reflectate de caracteristicile statistico-informaționale. Problema, de o importanță deosebită pentru precizarea premiselor oricărei cercetări statistice a unui material lingvistic, a fost discutată în profunzime de Ch. Muller [26] și reluată de G. Herdan [27] care afirmă, referindu-se la cuvînt ca unitate lexicală elementară :

„Unitatea semantică a diferitelor forme gramaticale datorate conjugării sau declinării unor unități lexicale este în afara dubiului, iar diversele modificări gramaticale ale unui cuvînt sînt deci considerate ca reprezentînd un cuvînt".

O altă problemă care se ridică la alcătuirea listei de cuvinte ce urmează a fi supuse analizei statistice este considerarea sau neconsiderarea

---

[26] Ch. Muller, *Le mot, unité de texte et unité de lexique en statistique lexicologique*, în „Travaux de Linguistique et de littérature", Université de Strasbourg, 1963.

[27] G. Herdan, *op. cit.*, p. 166 (traducerea ne aparține).

cuvintelor relaționale (conjuncții, prepoziții sau alte părți de vorbire cu valoare relațională). În această privință, părerile sînt împărțite, unii autori [28] găsind justificată eliminarea cuvintelor în discuție din studiul statistic al textelor. Atît pentru a evita dificultățile ce apar în delimitarea categoriei cuvintelor relaționale cît și pentru a păstra aceste elemente cu utilizare deosebit de frecventă (și care caracterizează, așadar, un text), am socotit oportună integrarea lor în materialul studiat.

O dată precizate criteriile de fișare a materialului lingvistic cercetat și stabilite frecvențele de ocurență a unităților lexicale, s-a pus problema selecționării acelor caracteristici statistice și informaționale care puteau realmente oferi o reflectare fidelă a particularităților textelor și implicit a diferențierilor dintre ele. Noțiunea de *energie informațională*, introdusă de O. Onicescu [29] și aplicată de S. Marcus la studiul [30] comparativ al unor poezii ale lui M. Eminescu constituie, ca și entropia, o măsură a nedeterminării eliminate prin producerea fenomenului studiat. Spre deosebire de entropie care, din punct de vedere lingvistic, reflectă varietatea vocabularului unui text fiind sensibilă într-o măsură quasi-egală la totalitatea frecvențelor, energia informațională este influențată în special de prezența cuvintelor cu frecvență mare de apariție. Cum existența a numeroase cuvinte cu frecvențe mari implică mărirea energiei informaționale, rezultă că unui text cu vocabular redus îi va fi proprie o energie informațională de valoare ridicată.

De asemenea, rezultatul comparării numărului de cuvinte comune celor trei texte, luate două cîte două, a fost considerat drept alt argument în discutarea paternității primei părți a *Istoriilor domnilor Țării Românești.*

III. DATE NUMERICE OBȚINUTE; INTERPRETAREA LOR

Prezentăm pentru început semnificația lingvistică a notațiilor utilizate în tabelele care urmează.

V — vocabularul (numărul de unități lexicale din textul analizat);

L — lungimea textului (numărul total de cuvinte excerptate);

x_i — frecvența absolută de ocurență a cuvîntului de rang [31] i ($i = 1, 2, \ldots, r$, unde r este numărul de frecvențe absolute distincte întîlnite în text);

p_i — frecvența relativă a cuvîntului de rang i (sau de frecvență absolută x_i), dată de formula $p_i = \frac{x_i}{L}$

[28] A. Ellegård, *A Statistical Method for Determining Authorship: The Junius Letters, 1769—1772*, în „Acta Universitatis Gothoburgensis: Gothenburg Studies in English", 13, Göteborg, 1962.

[29] Octav Onicescu, *Energia informațională*, comunicare la al III-lea Congres interbalcanic al matematicienilor (București, 12—17 septembrie 1966); publicată în „Studii și cercetări matematice", 19, 1967, 10.

[30] Solomon Marcus, *Entropie et énergie poetique*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", 4, 1967.

[31] Prin rangul unui cuvînt înțelegem numărul de ordine al acestuia în lista tuturor unităților lexicale, așezate în ordinea descrescîndă a frecvențelor absolute; de observat că în tabelele ce urmează cuvintele sînt grupate în ordinea *crescîndă* a frecvențelor lor absolute, deci invers ordinei naturale a rangurilor.

Tabelele 1, 2 și 3 prezintă distribuția frecvențelor pe vocabularul următoarelor texte :

— Prima parte a cronicii „Istoriile domnilor Țării Românești" (Tabelul 1) ;

— A doua parte a „Istoriilor . . ." (Tabelul 2) ;

— „Letopisețul cantacuzinesc" (Tabelul 3).

Tabelul 1

x_i	V_i	p_i	p_i^2	$V_i p_i^2$	$V_i x_i^2$
1	283	0,0004	0,00000016	0,00004528	283
2	87	0,0008	0,00000064	0,00005568	352
3	35	0,0012	0,00000144	0,00005040	315
4	31	0,0016	0,00000256	0,00007936	496
5	13	0,0020	0,00000400	0,00005200	325
6	15	0,0024	0,00000576	0,00008640	540
7	15	0,0028	0,00000784	0,00011760	735
8	6	0,0032	0,00001024	0,00006144	384
9	7	0,0036	0,00001296	0,00009072	576
10	7	0,0040	0,00001600	0,00011200	700
11	7	0,0044	0,00001936	0,00013552	847
12	1	0,0048	0,00002304	0,00002304	144
13	1	0,0052	0,00002704	0,00002704	169
14	3	0,0056	0,00003136	0,00009408	588
15	3	0,0060	0,00003600	0,00010800	675
16	3	0,0064	0,00004096	0,00012288	768
17	6	0,0068	0,00004624	0,00027744	1 734
18	1	0,0072	0,00005184	0,00005184	324
19	1	0,0076	0,00005776	0,00005776	361
20	1	0,0080	0,00006400	0,00006400	400
21	1	0,0084	0,00007056	0,00007056	441
22	1	0,0088	0,00007744	0,00007744	484
24	1	0,0096	0,00009216	0.00009216	576
25	2	0,0100	0,00010000	0,00020000	1 250
26	2	0,0104	0,00010816	0,00021632	1 352
27	1	0,0108	0,00011664	0,00011664	729
32	1	0,0128	0,00016384	0,00016384	1 024
34	1	0,0136	0,00018496	0,00018496	1 156
37	1	0,0148	0,00021904	0,00021904	1 369
40	1	0,0160	0,00025600	0,00025600	1 600
42	1	0,0168	0,00028224	0,00028224	1 764
44	1	0,0176	0,00030976	0,00030976	1 936
57	1	0,0228	0,00051984	0,00051984	3 249
59	1	0,0236	0,00055696	0,00055696	3 481
67	1	0,0268	0,00071824	0,00071824	4 489
106	1	0,0424	0,00179776	0,00179776	11 236
122	1	0,0488	0,00238144	0,00238144	14 884
141	1	0,0564	0,00318096	0,00318096	19 881
	V = 546			E = 0,01305638	S_2 = 81608

Tabelul 2

x_i	V_i	p_i	p_i^2	$V_i p_i^2$	$V_i x_i^2$
1	376	0,0004	0,00000016	0,00006016	376
2	111	0,0008	0,00000064	0,00007104	444
3	46	0,0012	0,00000144	0,00006624	414
4	29	0,0016	0,00000256	0,00007424	464
5	13	0,0020	0,00000400	0,00005200	325
6	15	0,0024	0,00000576	0,00008640	540
7	15	0,0028	0,00000785	0,00011760	735
8	4	0,0032	0,00001024	0,00004096	256
9	1	0,0036	0,00001296	0,00001296	81
10	2	0,0040	0,00001600	0,00003200	200
11	3	0,0044	0,00001936	0,00005808	363
12	4	0,0048	0,00002304	0,00009216	576
13	2	0,0052	0,00002704	0,00005408	338
14	3	0,0056	0,00003136	0,00009408	588
15	1	0,0060	0,00003600	0,00003600	225
16	3	0,0064	0,00004096	0,00012288	768
18	1	0,0072	0,00005184	0,00005184	324
19	1	0,0076	0,00005776	0,00005776	361
20	2	0,0080	0,00006400	0,00012800	800
21	1	0,0084	0,00007056	0,00007056	441
22	2	0,0088	0,00007744	0,00015488	968
23	1	0,0092	0,00008464	0,00008464	529
24	1	0,0096	0,00009216	0,00009216	576
25	1	0,0100	0,00010000	0,00010000	625
26	1	0,0104	0,00010816	0,00010816	676
29	1	0,0116	0,00013456	0,00013456	841
31	1	0,0124	0,00015376	0,00015376	961
32	1	0,0128	0,00016384	0,00016384	1 024
39	1	0,0156	0,00024336	0,00024336	1 521
41	2	0,0164	0,00026896	0,00053792	1 681
42	1	0,0168	0,00028224	0,00028224	1 764
46	1	0,0184	0,00033856	0,00033856	2 116
54	1	0,0216	0,00046656	0,00046656	2 916
58	1	0,0232	0,00053824	0,00053824	3 364
59	1	0,0236	0,00055696	0,00055696	3 481
61	1	0,0244	0,00059536	0,00059536	3 721
73	1	0,0292	0,00085264	0,00085264	5 329
97	1	0,0388	0,00150544	0,00150544	9 409
172	1	0,0688	0,00473344	0,00473344	29 584
	V = 654			E = 0,01302176	S_2 = 79705

Tabelul 3

x_i	V_i	p_i	p_i^2	$V_i p_i^2$	$V_i x_i^2$
1	335	0,0004	0,00000016	0,00005360	335
2	117	0,0008	0,00000064	0,00007488	468
3	54	0,0012	0,00000144	0,00007776	486
4	25	0,0016	0,00000256	0,00006400	400
5	18	0,0020	0,00000400	0,00007200	450
6	17	0,0024	0,00000576	0,00009792	612
7	6	0,0028	0,00000784	0,00004704	294
8	7	0,0032	0,00001024	0,00007168	448
9	7	0,0036	0,00001296	0,00009072	567
10	6	0,0040	0,00001600	0,00009600	600
11	2	0,0044	0,00001936	0,00003872	242
12	10	0,0048	0,00002304	0,00023040	1 440
13	1	0,0052	0,00002704	0,00002704	169
14	3	0,0056	0,00003136	0,00009408	588
15	2	0,0060	0,00003600	0,00007200	450
16	1	0,0064	0,00004096	0,00004096	256
18	2	0,0072	0,00005184	0,00010368	648
20	3	0,0080	0,00006400	0,00019200	1 200
23	1	0,0092	0,00008464	0,00008464	529
27	1	0,0108	o,00011664	0,00011664	869
31	1	0,0124	0,00015376	0,00015376	969
36	1	0,0144	0,00020736	0,00020736	1 296
37	1	0,0148	0,00021904	0,00021904	1 369
40	1	0,0160	0,00025600	0,00025600	1 600
41	1	0,0164	0,00026896	0,00026896	1 681
44	1	0,0176	0,00030976	0,00030976	1 936
47	1	0,0188	0,00035344	0,00035344	2 209
52	2	0,0208	0,00043264	0,00086528	5 208
56	1	0,0224	0,00049176	0,00049176	3 136
59	1	0,0236	0,00055696	0,00055696	3 481
86	1	0,0344	0,00118336	0,00118336	7 396
88	1	0,0352	0,00123904	0,00123904	7 744
198	1	0,0792	0,00627264	0,00627264	39 204
	$V = 632$			$E = 0,01412312$	$S_2 = 85628$

Datele oferite de tabelele de mai sus au fost folosite pentru a stabili valorile caracteristicilor date comparativ, pentru cele trei texte, în Tabelul 4. Prezentăm mai jos semnificaţia matematică a constantelor statistice calculate :

S_1 — momentul de ordin 1, calculat după frecvenţele absolute, care în acest caz coincide cu lungimea L

$$S_1 = \sum_{i=1}^{r} V_i x_i = L$$

S_2 — momentul de ordin 2, dat de formula

$$S_2 = \sum_{i=1}^{r} V_i x_i^2$$

K — constanta statistică a lui Yule (caracteristica K a lui Yule)

$$K = \frac{S_2 - S_1}{S_1^2}$$

K^* — constanta caracteristică redusă dată de formula

$$K^* = \frac{S_2}{S_1^2}$$

E — energia informaţională, dată de formula

$$E = \sum_{j=1}^{V} p_j^2 = \sum_{i=1}^{r} V_i p_i^2$$

Tabelul 4

Textul	V	S_1	S_2	K	K^*	E
I	546	2 500	81 608	0,012657	0,013057	0,013056
II	654	2 500	79 705	0,012353	0,012753	0,013021
III	632	2 500	85 628	0,013300	0,013700	0,014123

Din acest tablou sinoptic desprindem un prim fapt : numărul unităţilor lexicale (indice — de altfel — destul de rudimentar şi căruia, drept urmare, trebuie să i se acorde credit limitat) este diferit de la text la text.

În al doilea rînd, se poate constata cu uşurinţă că toate caracteristicile determinate sînt reprezentate de valori numerice apropiate pentru textele I şi II, şi mult depărtate de cele ale textului III.

Pe lîngă energia informațională care prezintă o deosebită finețe analitică [32], pe lîngă celelalte caracteristici mai sus-amintite, în cercetarea

[32] Atît pentru a ne verifica propria metodă (folosirea energiei informaționale în studierea paternității unei opere literare), cît și pentru a da curs unei sugestii exprimate de D.C. Chrétien în recenzia (la două lucrări ale lui A. Ellegård) apărută în revista „Language", vol. 40, 1964, 1, p. 85:

„Acum ceea ce este deosebit de interesant este faptul că fiecare cercetător constată că autorii pe care-i studiază diferă sensibil în raport cu criteriul particular pe care el îl aplică. Acest fapt ne determină să ne exprimăm dorința ca fiecare cercetător,... să-și aplice propria metodă la problemele celorlalți" (traducerea ne aparține),

am aplicat formula energiei informaționale și altor texte: „Cîntarea României" (ambele versiuni) — Tabelele A și B, „Iașii și locuitorii săi", de Alecu Russo — Tabelul C, „Românii sub Mihai Vodă Viteazul", de N. Bălcescu — Tabelul D.

Datele statistice referitoare la aceste texte ne-au fost furnizate de lucrarea cercetătorilor Ileana Neiescu, Aurelia Stan și Ioan Stan *Contribuții statistice la studiul paternității „Cîntării României"*, apărută în CL VIII, 1963, 2, p. 329—342.

Rezultatele sînt ilustrate de tabelele A, B, C și D.

Tabelul A
(*„Cîntarea României" — prima versiune*)

x_i	V_i	p_i	$V_i p_i^2$
1	331	0,0011	0,00040051
2	94	0,0022	0,00045496
3	28	0,0032	0,00028672
4	16	0,0043	0,00029584
5	8	0,0054	0,00023328
6	9	0,0065	0,00038025
7	6	0,0076	0,00034656
8	2	0,0086	0,00014792
9	3	0,0097	0,00028227
10	2	0,0108	0,00023328
11	1	0,0119	0,00014146
12	1	0,0130	0,00016900
37	1	0,0400	0,00110000

Tabelul B
(*„Cîntarea României" — a doua versiune*)

x_i	V_i	p_i	$V_i p_i^2$
1	343	0,0010	0,00034300
2	97	0,0019	0,00035017
3	49	0,0029	0,00041209
4	20	0,0038	0,00028880
5	15	0,0048	0,00057600
6	11	0,0057	0,00035739
7	3	0,0067	0,00013467
8	2	0,0076	0,00011552
9	5	0,0086	0,00036980
12	1	0,0114	0,00012996
15	1	0,0143	0,00020449
35	1	0,0334	0,00111556

Tabelul C

1	337	0,0010	0,00033700
2	104	0,0020	0,00041600
3	39	0,0031	0,00037469
4	17	0,0041	0,00028577
5	10	0,0051	0,00026010
6	6	0,0061	0,00021626
7	3	0,0072	0,00015552
8	3	0,0082	0,00020172
9	2	0,0092	0,00016928
10	1	0,0102	0,00010404
11	1	0,0113	0,00012769
12	1	0,0123	0,00015129
13	1	0,0133	0,00017689
14	1	0,0143	0,00010449
38	1	0,0389	0,00151321

Tabelul D

1	294	0,0011	0,00035574
2	75	0,0022	0,00036300
3	35	0,0033	0,00038115
4	15	0,0043	0,00027735
5	15	0,0054	0,00043740
6	8	0,0065	0,00033800
7	5	0,0076	0,00028880
8	1	0,0087	0,00007569
9	1	0,0098	0,00009604
10	2	0,0108	0,00023328
11	1	0,0119	0,00014161
12	1	0,0130	0,00016900
14	1	0,0152	0,00023104
15	1	0,0163	0,00026569
22	1	0,0238	0,00056644
35	1	0,0379	0,00143641

paternității primei părți a „Istoriilor...” statistica unităților lexicale comune ale textelor în discuție, luate două cîte două, s-a dovedit a fi semnificativă. Date elocvente, reprezentînd situația diferită a acestor unități lexicale comune, pun în valoare tabelele 5, 6 și 7.

Tabelul 5

Textele considerate	Textul I		Textul II	
Felul unităților lexicale	diferite de II	comune cu II	comune cu I	diferite de I
Numărul unităților lexicale	295	251	251	403
Raporturile în %	54,03	45,97	38,38	61,62

Tabelul 6

Textele considerate	Textul I		Textul III	
Felul unităților lexicale	diferite de III	comune cu III	comune cu I	diferite de I
Numărul unităților lexicale	309	237	237	338
Raporturile în %	56,60	43,40	37,50	62,50

Tabelul 7

Textele considerate	Textul II		Textul III	
Felul unităților lexicale	diferite de III	comune cu III	comune cu II	diferite de II
Numărul unităților lexicale	427	217	217	415
Raporturile în %	65,29	34,71	34,34	65,66

Un ochi atent va putea observa că rezultatele obținute în urma folosirii energiei informaționale duc la aceeași concluzie subliniată de autorii articolului citat („Contribuții statistice la studiul paternității ”Cîntării României”). Într-adevăr, valoarea energiei informaționale aplicată textului „Iașii și locuitorii săi”, de Alecu Russo (0,00469405) este aproape egală cu media aritmetică a valorilor energiei informaționale care caracterizează cele două versiuni ale ”Cîntării României” (0,00468482). Pe de altă parte, valoarea energiei informaționale pentru textul ”Românii sub Mihai Viteazul” (0,00565664) este departe de această medie.

Astfel, dacă 251 de unități lexicale sînt comune textelor I și II (texte care reprezintă cele două părți ale „Istoriilor..."), numărul de cuvinte comune conținute de aceste texte și textul III este mult mai mic, situație scoasă în evidență nu atît de cifrele absolute, cît de procentaje. De observat existența acestor diferențe de procentaj în ciuda faptului că textul I are un număr relativ mic de unități lexicale (546).

Așadar, nu numai o serie de caracteristici statistico-informaționale (între care energia informațională „oprindu-se" mai ales asupra cuvintelor cu frecvențe ridicate surprinde aspecte de natură stilistică) dar și studiul comparativ al cuvintelor comune și diferite ale celor trei texte vine să contureze un punct de vedere bine determinat.

IV. CONCLUZII

Fără îndoială, la o concluzie răspicat afirmată asupra paternității operei în discuție (ca, de altfel, a oricărui text ce ridică probleme similare) nu se poate ajunge decît subordonînd unui punct de vedere atotcuprinzător rezultatele diferitelor metode de investigație între care metoda statistică își are locul ei. Lucrarea de față nu constituie decît o discuție cu privire la paternitatea acestei cronici, evidențiind semnificațiile ce se pot desprinde din compararea datelor statistice. Că prima parte a „Istoriilor domnilor Țării Românești" (așa-numita „Cronică a Bălenilor") aparține tot lui Radu Popescu este concluzia care se conturează clar din însumarea tuturor acestor sugestii.

Decembrie 1967

Facultatea de matematică-mecanică,
Facultatea de filologie, Universitatea „Al. I. Cuza", Iași

SCHIȚA SISTEMULUI VOCALIC AL GRAIULUI UCRAINEAN DIN SATUL HAMCEARCA (JUDEȚUL TULCEA)

DE

I. ROBCIUC

1. În cele ce urmează, vom prezenta o schiță a sistemului vocalic al graiului ucrainean din Hamcearca [1], folosindu-ne de materialul furnizat, în vara anului 1964, de către trei informatori [2].

În analiza noastră ne-am servit, de asemenea, de textele dialectale înregistrate pe bandă de magnetofon, care se păstrează în *Arhiva fonogramică a graiurilor slave din Republica Socialistă România* de la Institutul de lingvistică din București.

În timpul anchetei am folosit transcrierea fonetică din *Курс сучасної української літературної мови*, sub red. lui L. A. Bulachovs'kyj (vol. I, Kiev, 1951, p. 228 –233).

I. CARACTERIZAREA GENERALĂ A VOCALELOR

1.1. Sunetul [i] se rostește ca în limba ucraineană literară, fiind „o vocală anterioară, nerotunjită, încordată"[3].

În general, accentul nu are influență asupra articulării lui [i], fiindcă alături de forme ca : *жс'інка*, *д'іло*, *м'іс'ӓц'*, *дв'ір*, *хт'іў* (lit. *хотів*), *вік'на*, *хм'іл'*, *ф'іст* apar forme cu [i] și în poziție neaccentuată : *óс'ін'*, *м'ішóк*, *нікóле*ᶦ, *малéн'к'і*, *п'ішлú*, *н'іхтó*.

Sunetul [i] provenit din [o] în silabe noi închise nu alterează, de obicei, consoanele precedente (*стіл*, *гніў*, *снін*), spre deosebire de [i] care

[1] Satul Hamcearca este așezat la 54 km sud-est de Măcin, cuprinzînd aproximativ 200 familii de ucraineni și 20 familii de români. Potrivit documentelor și tradiției orale, împrejurările istorice care au dus la așezarea ucrainenilor în Hamcearca și în alte localități din județul Tulcea sînt legate de desființarea Secei Zaporojene (Zaporoz'ka Sič) în anul 1775. După lichidarea acestei organizații căzăcești de către Ecaterina a II-a, o parte din cazaci au coborît pe Nipru, așezîndu-se, cu aprobarea Porții, în regiunea gurilor Dunării, unde au rămas pînă astăzi. Din punct de vedere lingvistic, populația care constituia Secea Zaporojeană, avea caracter neomogen, deoarece ea întrunea purtători de grai nu numai din sud-estul Ucrainei, ci și din unele regiuni de sud-vest. Acest lucru se observă și astăzi în particularitățile graiului cercetat.

[2] Covaliu Nicolae, 68 de ani, Tertiș Alexe, 54 de ani, Trifan Maria, 18 ani.

[3] *Курс сучасної української літературної мови*, sub red. lui L. A. Bulachovs'kyj, vol. I, Kiev, 1951, p. 158.

apare în locul vechilor ѣ (*л'іс, л'іто, л'івий, хл'іба*), **е** (*п'іч, кáм'ін', ш'іст'*) și **-ыя** (*дóбр'і, стар'і, мо^{v}ло^{v}д'і, мал'і*).

În unele cuvinte vocala [i] este reprezentată prin sunetul [и]: *пид, пóпид, пидгортáт', пидјȧзáт'.*

1.2. Vocala [и] se rostește în diferite moduri. Varietatea pronunțării sale este condiționată, în primul rînd, de accent.

În poziție accentuată, [и] apare ca o vocală anterioară-mijlocie, poziția limbii fiind înaltă-mijlocie: *глúна, лúпа, нúва, корúто, пúлка, птúц'а̇, мúло, градúна, син, сокúра, рúба, молодúй, красúва, старúй, вос'мú, клúчут', садúба, спасúб'і, тúхо, три, бит'.*

Sunetul [и] neaccentuat se apropie din punct de vedere acustic de [e], mai ales atunci cînd e precedat de o silabă avînd vocalele [a, e] sub accent. Acest lucru face ca, în majoritatea cazurilor, vocalele [и] și [e] neaccentuate să se suprapună în pronunțare: *ци^{е}бýл'а̇, хри^{е}стúни, послóви^{е}ц'а̇, ви^{е}нó, ми^{е}нé, ви^{е}шнéвий, ви^{е}ногрáд, ли^{е}сúц'а̇, си^{е}ди^{е}мó, при^{е}хóд'äт', рóби^{е}мо, жи^{е}вé, квáси^{е}м, обгóни^{е}мо, дожи^{е}дáјем.*

În unele cuvinte se observă închiderea lui [и] înspre [i]: *жи^{і}в'і, си^{і}д'іт', д'íўчи^{і}на, ши^{і}рóкий, кри^{і}в'і, зачи^{і}н'а̇́ти.*

Este răspîndită, de asemenea, realizarea lui [и] ca [i] în cuvintele comune cu limba rusă sau în elementele lexicale rusești din grai: *з'імá, в'іб'ірáт', п'ір'íг, пр'іб'ірáт', стірáт', друг'íх, п'іс'мó.*

2. Vocala [e], de asemenea, nu se rostește uniform, rostirea fiind legată, în primul rînd, de accent.

Sub accent se aude un [e] normal, care face parte din seria anterioară și la articularea căruia poziția limbii este mijlocie-coborîtă: *пен', мед, зéрно, степ, ден', опéн'к'і, прадéм* (lit. *прядем*), *бент* „pîrîu", *рвем, назéмн'ӯ, овéс, дéв'іт', трéт'ій, одéжа, вéч'ір, крéпка, тéмник врéмн'а̇. далéко, дéс'іт', пéрвий.*

Ca și în limba ucraineană literară, graiul prezintă fenomenul de închidere a vocalei [e], mai cu seamă înainte de o silabă cu [и, у, і], se apropie din punct de vedere articulator de [и] aton sau se confundă cu acesta: *ве^{и}снá, се^{и}лó, се^{и}стрá, пе^{и}чéмо, зе^{и}бл'а̇́* „arătură de toamnă", *пе^{и}трýшка, те^{и}пéр, чéтве^{и}ро, тéрле^{и}ц'а̇, бе^{и}ру, вáре^{и}м, че^{и}твéртий, жáре^{и}м, тонéсе^{и}н'ко, ме^{и}нé, на сте^{и}пу, зе^{и}лéна, п'íве^{и}н', пе^{и}ре^{и}чúстит', фе^{и}ле^{и}мéн* „caier", *пе^{и}че^{и}рúц'і, восе^{и}нú, ве^{и}лúка, пше^{и}нúц'а̇, óле^{и}н'і.*

2.1. Ca și în limba ucraineană literară, sunetul [a] apare ca cea mai deschisă vocală din seria posterioară. Vocala [a] se pronunță clar, atît în poziție accentuată, cît și în cea neaccentuată, afară de cazul cînd este precedată sau urmată de consoane cu timbru palatal: *брáво* „frumos", *шáпка, бáба, рубáшка, косá, сказáла, поклáла, бáлка, баджáк* „horn", *брáтова хáта* „casa fratelui", *сват, нанáшка,* „nănașă", *свáд'ба, калáтало, опáрка, багá* „vie", *сапáла, брáла, малá, курчáта, гармáн* „arie".

Vocala [a] după consoană palatală, mai ales în poziție neaccentuată, își deplasează articulația spre seria medială ([а̇]), iar atunci cînd se găsește între consoane cu timbru palatal, spre seria anterioară ([ä]): *јȧрóк, с'äтúй* (lit. *святий*), *бли^{е}зн'а̇́та, хóд'äт', лáз'äт' д'äт'ко, пјäт', л'äл'а̇* „copil mic", *н'äн'а̇, хорóн'äт', рóбл'äт', м'íс'äц', хрúст'äт', при^{е}нóс'äт', при^{е}хóд'äт'*

În terminația unor numerale cardinale, vocala [a(< ѧ)] neaccentuată după consoană palatală se închide la [i]: *дéс'іт',* (lit. *десять*), *дéв'іт'*

(lit. *дев'ять*), *одинáдц'іт'* (lit. *одинадцять*), *три*^{е}*нáц'іт'* (lit. *тринадцять*), *двáц'іт'* (lit. *двадцять*), *трúц'іт'* (lit. *тридцять*).

Prezența variantei fonetice [i] în locul vocalei [a] din limba literară apropie acest grai de o parte din graiurile dialectului de sud-vest.

2.2. Vocala [o] în silabă accentuată se rostește ca o vocală rotunjită din seria posterioară, poziția limbii fiind mijlocie, neîncordată. Cu alte cuvinte, ea este echivalentă cu [o] din cele mai multe graiuri ucrainene și cu [o] din limba literară [4].

Vocala [o] sub accent se pronunță clar în vecinătatea consoanelor cu timbru velar : *дóма*, *воўк*, *сóнце*^{и}, *дóбре*^{и}, *грóш'і нóжниц'і*, *зрóби*^{е}*м*, *картóпл'ȧ*, *хрóну*, *вóўна*, *борщч*, *год*, *кручóк*, *кóн'і*, *в'ідрó*, *тóрба*, *д͡звóни*^{е}*к*, *вóду*.

Vocala [o] precedată de consoană palatală, mai ales în poziție neaccentuată, se realizează ca o vocală medială ([ȯ]) și ca o vocală a cărei articulație se deplasează spre seria anterioară ([ö]), cînd se află între consoane cu timbru palatal : *сл'óзи*^{е}, *л'ȯн*, *смáлц'ȯм*, *тéс'т'ȯв'і*, *т'ӧт'ȧ* „mătușă".

În poziție neaccentuată, [o] adeseori se închide spre [y], fenomen întîlnit în unele graiuri sud-vestice [5]. Închiderea lui [o] este determinată de acțiunea silabei următoare. Astfel, în majoritatea cazurilor, atunci cînd vocala [o] este precedată de o silabă cu [y] sau [i] (uneori și cu alte vocale) se apropie în pronunțare de [y] sau se identifică cu el : *до*^{у}*jíхала*, *то*^{у}*д'í*, *мо*^{у}*ло*^{у}*д'í*, *су*^{о}*д'і*, *у‿слубо*^{у}*д'í*, *гу*^{о}*лупц'í*, *вúро*^{у}*стут'*, *тупорúшча*, *чулув'íк*, *уд'íд*, *дудóму*, *тургýjӱт'*, *пусýда*, *гур'íх'і*, *мугúлка*.

Din exemplele de mai sus se poate vedea că vocala [o], în condițiile arătate, este reprezentată prin trei reflexe ([o^{y}, y^{o}, y]). Menționăm că toate aceste reflexe apar chiar în vorbirea aceluiași informator și uneori chiar în același cuvînt. Închiderea lui [o] pînă la stadiile [o^{y}, y^{o}, y], pe o scară mult mai întinsă decît are loc acest fenomen în graiurile de stepă, este o dovadă, desigur, a amestecului de graiuri.

În condiții similare, vocala [o] din elementele lexicale românești, suferă același tratament : *му*^{о}*ш'íjȧ*, *у‿ку*^{о}*лíктів'і*, *бурдéі*, *кустрýкц'іjȧ*, *кулітíў*, *пуркар'ǟца*.

În cuvinte izolate găsim pe [o] reprezentat prin [a] : *дамóі*, *гавјȧ́дина*, *калáч*, *хал'úра*, *кал'ȧдувáт'*, *харашó*, *кал'ідóр* „cerdac", *кардóн*, *нáда*. Rostirea lui [o] ca [a] apare în împrumuturile lexicale rusești și în unele cuvinte care au corpul fonetic identic cu cele rusești. În această pronunțare a vocalei [o] trebuie văzută o influență a graiurilor lipovenești vecine, care cunosc fenomenul de *akanie*.

2.3. Vocala [y] are valoarea lui [y] din limba ucraineană literară, numită de M.F. Nakonečnyj „vocală înaltă din seria posterioară, rotunjită"[6].

În poziție accentuată ca și neaccentuată rostirea lui [y] este, în general, normală : *кýча* „grămadă", *чамýр* „ceamur", *кушúн* „cană", *вýхо*, *дýмати*, *гýси*^{е}, *рýчка*, *мáчуха*, *братýха*, *унýка*, *трýдно*, *све*^{и}*крýха*, *шурáк*, *нанáшул*, *бумáгу*, *бурсукú*, *кумá*, *суп*, *кýлко*.

Numai înaintea unei consoane de timbru palatal, mai cu seamă în poziție neaccentuată, vocala [y] își deplasează articulația spre seria

[4] *Курс...*, p. 159.

[5] F. T. Žylko, *Нариси з діалектології української мови*, ed. a II-a, Kiev, 1966, p. 177–178.

[6] *Курс...*, p. 159.

medială ([ẏ]), iar între consoane palatale (palatalizate) tinde spre [y] de coloratură anterioară ([ÿ]) : *л'ўдéї, бáт'ўшка, бе^{и}нд'ўгú*, „loitră suplimentară", *бли^{е}зн'ўкú, дарýjÿт', т'ÿт'ўн, при^{е}б'ігájÿт', посвáтаjÿц'á*.

3. Din descrierea sumară a vocalismului graiului cercetat se poate vedea că el manifestă *o tendință vizibilă de închidere a vocalelor*. Mai accentuat acest lucru se observă la vocalele cu apertură mijlocie ([и > и^{і}; e > e^{и}; o > o^{y}, y^{o}, y]).

Tot o închidere reprezintă și trecerea lui [a] (poziția limbii deschisă) în [i] (poziția limbii înaltă). Închiderea lui [a] la [i] nu are însă caracter constant și, alături de [a] > [i], se pronunță și [a] deschis neaccentuat după consoane cu timbru palatal. Lipsa de regularitate a fenomenului este pricinuită de încrucișarea de graiuri amintită mai sus.

Singura excepție e tendința de deschidere a lui [и] spre [e] ([и^{е}]). Cazul [и] > [и^{е}] se datorește, în primul rînd, poziției neaccentuate și silabei următoare, atunci cînd aceasta conține vocale posterioare, care atrag pe [и].

Cuvinte izolate în care [o] a devenit [a] se explică prin influențe străine, deci prin cauze extralingvistice, care nu reprezintă o particularitate a sistemului însuși.

Alături de tendința de închidere a vocalelor, se observă și *tendința de deplasare a articulației* vocalelor posterioare înspre seriile medială și anterioară ([a] > [á, ä]; [o] > [ȯ, ö]; [y] > [ẏ, ÿ]), ceva mai slabă însă decît prima.

Excursia și recursia de coloratură anterioară a vocalelor posterioare [a, o, y] are loc atunci cînd acestea se găsesc după o consoană palatală sau între consoane cu timbru palatal.

II. SISTEMUL VOCALIC

3.1. Sistemul vocalic al graiului din Hamcearca constă din șase unități distinctive /i, и, e, a, o, y/, avînd trei serii de localizare : seria anterioară /i, e/; seria anterioară-mijlocie /и/ și seria posterioară /a, o, y/, și patru grade de apertură : gradul I /a/; gradul al II-lea /e, o/; gradul al III-lea /и/ și gradul al IV-lea /i, y/.

Ca și în limba literară [7], fonemele vocalice pot fi prezentate într-un triunghi cu următoarea înfățișare :

i					y	închise
	и					înalte-mijlocii
		e				mijlocii-coborîte
			a			deschise
nelabiale				labiale		

[7] F. T. Žylko, *Фонологічні особливості української мови в порівнянні з іншими слов'янськими*, Kiev, 1963, p. 11.

Mai jos dăm exemple de perechi minimale care ilustrează identitatea fonologică a fiecărui fonem în parte.

Sub accent :

/i/ ~ /и/ : *б'іла* „albă" ~ *била* „(ea) a bătut",
п'іў „jumătate" ~ *пиў* „(el) a băut".
/и/ ~ /e/ : *сила* „putere" ~ *села* „sate",
клин „pană" ~ *клен* „arțar".
/e/ ~ /a/ : *пес* „cîine" ~ *пас* „(el) a păscut",
пе́ра „mînere" ~ *па́ра* „pereche".
/a/ ~ /o/ : *знаў* „(el) știa" ~ *зноў* „iarăși",
краў „(el) fura" ~ *кроў* „sînge".
/o/ ~ /y/ : *до́ти* „pînă atunci" ~ *ду́ти* „a sufla",
во́тка „votcă" ~ *ву́тка* „undiță".
/y/ ~ /i/ : *бу́ла* „(ea) a fost" ~ *б'іла* „albă",
мух „muște (G. pl.)" ~ *м'іх* „sac".

Cele șase foneme vocalice nu se întîlnesc în toate pozițiile. Astfel, în poziție neaccentuată numărul lor este mai mic, deoarece fonemele /и/ și /e/ sînt excluse în această poziție, în locul lor apărînd sunetele [и^{e}] sau [e^{и}]. Fonologic aceasta este poziția de neutralizare a opoziției /и/ ~ /e/, care se confundă în arhifonemul /ə/.

Identitatea funcțională a fonemelor /и/ și /e/ în poziție neaccentuată este condiționată, în primul rînd, de caracterul vocalei din silaba următoare : vocala [и] înainte de o silabă avînd [e, a, o] se apropie în pronunțare de [e] ([и^{e}]), iar vocala [e] cînd este urmată de o silabă conținînd [ï, y, i] se apropie de [и] ([e^{и}]). Din această cauză, în poziție neaccentuată numărul fonemelor vocalice este mai redus, prezentînd numai trei grade de apertură. Sistemul fonemelor vocalice pentru poziția dată are următorul aspect :

i				y	închise
	ə		o		mijlocii
		a			deschise
nelabiale			labiale		

3.2. Fonemele vocalice /i, ï, e, a, o, y/ în funcție de accent, de armonia vocalică și de fonemele consonantice înconjurătoare, îndeosebi de cele precedente, se realizează prin următoarele variante poziționale : [i, ï] (/i/) ; [ï, и^{i}, i, и^{e}] (/и/) ; [e, e^{и}] (/e/) ; [a, ȧ, ä, i] (/a/) ; [o, ȯ, ö, o^{y}, y^{o}, y] (/o/) ; [y, ẏ, ÿ] (/y/).

Octombrie 1966

Institutul de lingvistică,
București, Str. I.C.Frimu 22

CERCETĂRI SAUSSURIENE II

DE

TOMA PAVEL

Lingvistica post-saussuriană a avut tendința, în multe dintre cele mai de seamă realizări ale sale, să pună accentul pe coerența logică a explicațiilor, pe unitatea „modelului", într-un cuvînt pe aspectul „formalizator". *Principiile de fonologie* ale lui Troubetzkoy, de pildă, explicitează și formalizează noțiunea saussuriană de opoziție și implicațiile ei în domeniul formei expresiei. Lingvistica distribuțională americană a încercat o formalizare a ceea ce Saussure numește *la langue*, bazîndu-se pe noțiunea de distribuție. Mai recent, Noam Chomsky și școala sa au izbutit o formalizare a aceluiași domeniu, dar pornind de la un model generativ. Și Hjelmslev, în *Prolegomenele* sale, tot o formalizare a domeniului limbii a întreprins. O formalizare care vede entitățile limbii ca avînd o natură „algebrică", realmente desprinsă de substanță.

Am folosit intenționat cuvîntul „realmente", pentru a sublinia un paradox epistemologic prezent în toate sistemele structuraliste, dar mai sensibil la Hjelmslev : raportul, în terminologia acestuia din urmă, între caracterul „arbitrar" și cel „adecvat" al teoriei. Arbitrară, teoria limbii este, cum spune Hjelmslev, „calculativă", non-realistă ; dar totodată, ca adecvată, teoria limbii este „empirică" și „realistă" (luînd cuvîntul *realism* în accepțiunea lui modernă, nu în cea medievală)[1]. Bineînțeles, acest mod de a explica paradoxul apleacă balanța în favoarea arbitrarului. De fapt, însă, contradicția se rezolvă, de la sine parcă, în favoarea adecvării : toate teoriile structuraliste își propun, mai mult sau mai puțin conștient, eliminarea reziduurilor de in-adecvare. Altfel exprimată, perechea arbitrar-adecvat ar putea fi echivalată cu opoziția — și colaborarea — dintre nivelul strict formalizator și nivelul intuițiilor ontologice. Este evidentă inseparabilitatea celor două niveluri : pe de o parte, chiar în cazul unei simple exprimări neriguroase a intuiției intervine un grad de formalizare, încă laxă, pe de alta, cea mai severă formalizare nu se poate dispensa de hrana intuiției ontologice. Și nici tendința spre formalizare, care se observă în știința limbii din ultima jumătate de veac, nu s-a putut dispensa, pentru

[1] L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, Madison, 1963, p. 15. Cum se va vedea însă în rîndurile următoare, precauția lui Hjelmslev este exagerată : prin caracterul ei adecvat, teoria limbii poate deveni realistă și în sensul puternic al cuvîntului.

propriul ei progres, de un avans „subreptice" al intuițiilor legate de ființa limbajului.

Credem de aceea, că n-ar fi lipsită de interes o operație de „de-formalizare" a anumitor noțiuni din lingvistica structurală. Această operație ar putea redescoperi seva ontologică ce curge aproape neobservată prin canalele riguros tăiate ale formalizărilor. Ea ar urma astfel un drum „invers" față de drumul lingvisticii post-saussuriene. Dar acest drum nu conduce, neapărat, în punctul unde s-a oprit Saussure. Dimpotrivă, operația de re-ontologizare urmează să pună în evidență reala dezvoltare a noțiunilor lingvisticii în perioada structuralistă, progresul adecvării sub domnia arbitrarului. Se înțelege că o astfel de operație nu se poate efectua pînă la capăt : intuiția ontologică nu poate fi dezbărată cu totul de haina exprimării. Și oricît de liberă, exprimarea rămîne formalizare. (Bineînțeles, afară de cazul-limită al exprimării poetice, unde însăși *existența* inefabilă a limbajului este „prinsă" într-un mod, am spune, paralel cu ea.) Dar este posibilă o de-formalizare de un anumit grad, o liberare parțială, o re-formalizare într-un sistem mai puțin rigid, care să lase intuiției un spațiu mai degajat, uneori chiar s-o stimuleze. Această operație este, credem, într-un anumit sens, saussuriană. Pentru că, dacă Hjelmslev a introdus rigoarea în sistemul saussurian de noțiuni, nu trebuie să uităm că gîndirea lui Saussure era, dimpotrivă, o gîndire liberă, supusă spontaneității, mergînd direct la obiectul ei, pe care îl cuprindea fără medierea rețelei formalizatoare.

În cercetarea următoare vom încerca să schițăm o astfel de de-formalizare a două noțiuni de oarecare importanță în lingvistica structurală, noțiunea de substanță și cea de neutralizare. Cum se va vedea, nu avem dorința de a spune neapărat lucruri noi, ci, ca și în cercetarea precedentă, mai ales de a explicita și de a pune laolaltă unele lucruri știute doar implicit și de a traduce altele dintr-un limbaj mai formalizat, într-unul mai apropiat de intuiție. Cu acest prilej însă cîteva proprietăți ale limbajului vor putea fi limitate mai îndeaproape.

Vom examina, deci, noțiunea de „substanță", așa cum apare ea în teoria glosematică. Școala structuralistă daneză este, de altfel, singura care a reflectat mai consecvent la raporturile dintre formă și substanță în limbă. Să începem cu o precizare. Gîndirea lui Hjelmslev, de obicei atît de riguroasă, lasă, totuși, să se strecoare de-a lungul teoriei limbii o confuzie : cea între realitatea limbii și mersul analizei. Separînd cu grijă forma de substanță, în cunoscutul pasaj al *Cursului de lingvistică generală*, „La langue est une forme et non une substance" (p. 169), F. de Saussure face o apreciere asupra *constituției* limbii. Dar Hjelmslev încearcă să excludă substanța din *analiză*, ca de pildă în citatul următor : „Orice funcțională din schema lingvistică poate fi descompusă în variante chiar *în interiorul schemei*, fără luarea în considerație a funcției numite de noi manifestare"[2]. (Reamintim că în terminologia glosematică „funcțională" înseamnă unitate, punct entitativ susceptibil de a avea o funcție; „schema" este *la langue* ca formă, iar funcția manifestatoare „îmbracă" forma în substanță. Cu alte cuvinte, Hjelmslev crede posibilă o analiză a unităților funcționale în variante — a fonemelor în alofone, de pildă —, numai în interio-

[2] L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 81.

rul formei, fără apel la substanţă.) Această confuzie, mai degrabă această in-distincţie, se datorează probabil prejudecăţilor epistemologice dominante în teoria lui Hjelmslev şi, mai general, în lingvistica structurală. Încercînd cu orice preţ să fie consecvent „empirică", să excludă fundalul ontologic al ştiinţei, teoria lui Hjelmslev este nevoită să renunţe, din scrupul analitic, la substanţă, din prima clipă. Exagerarea scrupulului analitic este foarte evidentă în glosematică : dacă un Zellig S. Harris [3] procedează la analiza lingvistică neţinînd seama nici un moment de sens, deci de substanţa conţinutului, Hjelmslev împinge formalismul analizei şi mai departe, pretinzînd să facă analiza fără să ţină seama nici de substanţa expresiei. Cît de eficientă — şi de reală — este această alungare a substanţei, rămîne de văzut. B. Siertsema, într-o magistrală critică a sistemului glosematic [4], găseşte numeroase falii în coerenţa formală a analizei. Astfel d-sa vede că nici o tipologie a combinaţiilor de foneme nu este posibilă fără înregistrarea lor prealabilă pe baza substanţei. Dar nici funcţionalele nu pot fi descoperite decît pe baza substanţei entităţilor care le constituie. Însuşi Hjelmslev recunoaşte uneori necesitatea analitică a considerării substanţei : „les corrélations entre variantes qui, à n'importe quel stade de l'analyse de chaque plan, permettent l'identification... des éléments, constituent le domaine propre dans lequel le concours de la substance... s'impose"[5]. Şi opoziţiile, de la care analiza glosematică porneşte pentru stabilirea comutărilor, sînt fapte de substanţă. („L'opposition"... considérée en elle-même ... reste par définition un fait de substance"[6].) Iar cataliza, pe care Hjelmslev o defineşte doar operaţional, ca moment al analizei („în practică cataliza este o condiţie necesară pentru ducerea la bun sfîrşit a unei analize"[7]) aşa văzută, se supune unui cerc vicios: „catalysis depends on whether there is cohesion, and it depends on catalysis whether cohesion is found"[8].

Toate aceste ezitări şi contradicţii dispar în momentul cînd consimţim să privim metodele de analiză şi afirmaţiile despre constituţia limbii drept două lucruri diferite. Distingînd analiza de teorie — cum, de altfel, face, cu multă dreptate, şi N. Chomsky, care reacţionează la indistincţia analiză-teorie din descriptivismul american [9] — evităm în orice caz un efect al scrupulului analitic, pe care, folosind în continuare tot o metaforă etică, l-am putea numi „făţărnicia analitică", vrînd să caracterizăm astfel practica folosirii efective a substanţei în cursul analizei, în spatele cazuisticii formalizatoare. Şi apoi, separînd analiza de teorie, o serie de propoziţii care sub specia analizei îşi păstrau un anume echivoc empiric, rămînînd pur şi simplu teoretice, îşi pot dobîndi stabilitate şi se pot funda în structura reală a obiectului.

---

[3] Z. S. Harris, *Methods in Structural Linguistics*, Chicago, 1951.

[4] B. Siertsema, *A Study of Glossematics, Critical Survey of its Fundamental Concepts*, The Hague, ed. a II-a, 1965.

[5] L. Hjelmslev, *La stratification du langage*, în „Word", X, 1954, p. 51.

[6] L. Hjelmslev, *Note sur les oppositions supprimables*, în TCLP VIII, 1939, p. 57.

[7] L. Hjelmslev, *Prolegomena*, p. 94.

[8] Formularea aparţine lui P. Diderichsen şi este reprodusă de B. Siertsema, *op. cit.*, p. 193, 194.

[9] N. Chomsky, *The Logical Basis of Linguistic Theory*, în *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*, The Hague, 1964, p. 915—916 şi 920—923.

Forma şi substanţa limbii sînt, deci, susceptibile de o privire teoretică care să le pună în evidenţă trăsăturile constitutive. Dar, mai întîi, care este sensul exact dat de Hjelmslev acestor doi termeni? ,,Numai şi numai în virtutea funcţiei-semn se poate vorbi de existenţa celor două funcţionale ale ei, care sînt — o spunem acum cu toată certitudinea — forma conţinutului şi forma expresiei; şi doar în virtutea formei conţinutului şi a formei expresiei putem concepe, respectiv, o substanţă a conţinutului şi o substanţă a expresiei, care apar atunci cînd forma e proiectată pe elementul general semnificaţie (,,purport"), întocmai ca umbra unei plase deschise, pe care am proiecta-o pe o suprafaţă netedă, neîmpărţită în nimic"[10]. Şi mai limpede reiese delimitarea reciprocă a formei şi a substanţei din schema în patru termeni expusă în *Sprogbygning og Sprogbrug* şi reluată în *La stratification du langage*. Cităm pentru cel dintîi articol, rezumatul dat de B. Siertsema[11] : ,,Hjelmslev... comes to a division into four parts : *system*, ... *norm*, *usage* ... and *act*... An element, *l* for instance is 1) in the *system*: a unit defined by its ,,rapports" only; 2) in the *norm* : *l* as a lateral; this applies only to its manifestation in sound; 3) in the *usage* : *l* as alveolar lateral, non-fricative, labialized or not, etc. 4) in the *act* : one single *l* as pronounced *hic* et *nunc*". În această diviziune forma ar corespunde sistemului, în timp ce substanţa se poate echivala cu norma, uzajul şi actul. În *Prolegomena* diviziunea este mai simplă : *schema* lingvistică este forma, în timp ce *uzul* reprezintă substanţa. Iar în *La stratification du langage*, *schema* lingvistică (care ,,ne se rapporte qu'aux fonctions intrinsèques dans la forme de chacun des plans pris à part"[12]) este opusă pe de o parte *uzajului* şi *actului*, ce constituie vorbirea, ,,la parole", dar pe de alta şi *normei*, ,,l'ensemble des relations interstratiques admises", ultimele trei aparţinînd, bineînţeles, ,,manifestării" formei în substanţă.

Iese în relief, cu această ocazie, deosebirea dintre concepţia ierarhică a lui Hjelmslev şi viziunea lui Saussure. Într-adevăr, pentru lingvistul genevez structura limbii apărea, mai simplu, ca o formă dublă, situată între două substanţe, pe care le organizează : ,,la langue élabore ses unités en se constituant entre deux masses amorphes"[13]. Deosebirea dintre Saussure şi Hjelmslev se vede şi atunci cînd e vorba numai de substanţă. Pentru Saussure ,,substanţa" este, pur şi simplu, ,,masa amorfă" a sunetului şi sensului, încă nestructurată de forma lingvistică. Substanţa nu e decît ,,une matière qu'elle (la langue — n.n.) met en œuvre"[14]. În timp ce Hjelmslev mai are nevoie, în afară de formă şi de substanţă, de un al treilea element pe care îl numeşte ,,purport" (în traducerea lui D. Copceag ,,semnificaţie") şi care este un fel de suport material al substanţei. ,,Semnificaţia, luată în sine, e amorfă, e lipsită de orice conformaţie. Dar ea e susceptibilă de a îmbrăca o formă, de a îmbrăca orice formă... Semnificaţia în sine e inaccesibilă cunoaşterii, întrucît cunoaş-

[10] L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 57.

[11] B. Siertsema, *op. cit.*, p. 141. Articolul în daneză nu ne-a fost accesibil.

[12] L. Hjelmslev, *La stratification du langage, loc. cit.*, p. 188.

[13] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, p. 156.

[14] F. de Saussure, *Cours*, ... p. 164. Identificarea ,,substanţei" cu ,,materia" ridică o serie de probleme filozofice. Saussure nu a reflectat la ele, dar e probabil că a ales pentru expunerea lui termenul de ,,substanţă", pentru a evita sugestiile termenului ,,materie" nepotrivite pentru planul conţinutului.

terea presupune, drept condiţie prealabilă, o analiză de un fel oarecare. Semnificaţia poate fi cunoscută numai prin intermediul formei pe care o îmbracă"[15]. Pe de o parte, după cum am văzut, forma pură este o structură „algebrică", de nenumit, — sau susceptibilă doar de numiri arbitrare —, iar pe de alta semnificaţia („the purport") este incognoscibilă ca neavînd formă prin sine. Între aceşti doi poli, unul neavînd nume din pricina prea marii sale transparenţe (forma), iar celălalt fiind inaccesibil datorită opacităţii totale („semnificaţia"), se ţese domeniul intermediar al *substanţei*, care, cum reiese din citatul de la p. 76 a *Prolegomenelor*, apare „atunci cînd forma e proiectată pe elementul general „semnificaţie". „Substanţa" limbii ar fi, deci, proiectarea transparenţei pe opacitate, dînd naştere, între aceste contrarii unui domeniu accesibil cunoaşterii şi, de la care, realmente, cunoaşterea pleacă. Între structura pur inteligibilă a formei şi ininteligibilitatea materială a „semnificaţiei", Hjelmslev introduce substanţa, care, ca intermediar, nu are decît o consistenţă ontologică aproximativă : ea se aseamănă (metafora e platoniciană) cu „*umbra* (s.n. — T. P.) unei plase deschise, pe care am proiecta-o pe o suprafaţă netedă, neîmpărţită în nimic" (p. 76). Răsare, astfel, voit sau nu, în mijlocul teoriei formalizate, modelul ontologic al lumii expus în „Republica" lui Platon, aplicat, de această dată, la structura limbajului. (Şi, în trecere fie spus, „confuzia" între gramatical şi real pe care Russell o imputa vechii ontologii şi mai cu seamă lui Aristotel, se reface parcă de la sine, dar avînd un sens opus, chiar în teoriile care, ca cea a lui Hjelmslev, se vor dezbăra de „metafizică". În fond e şi firesc : atîta vreme cît acceptăm să analizăm realitatea servindu-ne de organon-ul — purificat de filozofie — al limbii, ne păstrăm într-o atitudine am spune „naturală" ; dar dacă refuzăm să urmăm canalele fireşti care duc de la limbă la realitate şi studiem limba într-o ipotetică izolare, vom sesiza nu bogăţia fiinţei ei, ci doar scheletul *re*-ităţii ei.)

Pentru a putea merge mai departe şi a examina în linii generale cîteva proprietăţi ale substanţei limbii, va trebui să operăm, în schema filozofică pe care se structurează teoria glosematică, un fel de răsturnare : o restituire de substanţă substanţei. Ce înseamnă această formulă? În viziunea lui Hjelmslev — dacă explicitarea pe care o propunem aici este corectă — maximum-ul de realitate îl are forma „imanentă" a limbii, transparenţa, inteligibilul pur ; substanţa, ca joc intermediar de umbre, ca transluciditate variabilă dispune de o realitate doar intermediară şi de o inteligibilitate deteriorată ; iar „semnificaţia" („the purport") este o simplă limită a amorfului şi ininteligibilului. Triada *formă — substanţă — semnificaţie* ar fi, deci, paralelă cu triada *être — apparaître—non-être*. Dar dacă acesta este suportul filozofic al glosematicii, atunci nu e de mirare că nu numai semnificaţia rămîne incongnoscibilă (ca pură întunecime), ci şi forma imanentă a limbii devine de necunoscut şi de nenumit din pricina prea marii limpezimi şi străluciri. Şi dînd substanţei doar dimensiunea fragilă a lui *apparaître*, o adevărată trecere spre *être* devine, practic, imposibilă. (Ceea ce se vede clar şi din neputinţa glosematicii de a elabora o metodă adecvată de cercetare a „formei imanente".) Răsturnarea pe care o propunem ar aduce, poate, o rezolvare a acestor dificultăţi.

---

[15] L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 76.

Ce ar fi dacă am accepta, aplicînd la obiectul nostru un tip de gîndire aristotelică și realistă, că domeniul „substanței" hjelmsleviene are, de fapt, *maxima realitate*? Ar însemna că apropiem foarte mult „substanța" saussuriană și hjelmsleviană de „substanța" aristotelică, adică de *realitatea* concretă și individuală (substanța primă), sprijinită pe „specii" și „genuri" (substanțe secunde). Ca să evităm totuși obiecții perfect justificabile, nu dăm terminologiei propriu-zis filozofice decît un sens analog, în timp ce folosim termenii lingvistici — pe cît se poate — în mod univoc. Ceea ce dorim să sugerăm, deci, cu „răsturnarea" de care am vorbit, este pur și simplu faptul că realitatea primă a limbii este substanța (cu cele trei nivele ale ei : norma, uzajul și actul), în timp ce „forma imanentă" nu are decît o realitate secundă (*reală*, totuși).

Cu ocazia aceasta, substanța fiind trecută pe primul plan, iese în evidență și strînsa dependență a substanței de *limbaj*. Așa cum Saussure arată în cursul său, limbajul (*le langage*) este realitatea din care se decupează forma limbii (*la langue*). Desigur că în urma „răsturnării" de care am vorbit, substanța nemaifiind privită *prin* rețeaua formală a limbii, ci dobîndind prioritate, ne vom mișca în domeniul limbajului și nu în cel al limbii ca *schemă*.

Adoptat fiind, deci, un punct de vedere realist (în sensul puternic al cuvîntului), ne putem pune problema proprietăților substanței. Mai exact, ale substanțelor, pentru că în „răsturnare" se păstrează perfect schema lui Saussure și a lui Hjelmslev în legătură cu conținutul și expresia.

Prima constatare izbitoare la compararea celor două substanțe, a conținutului și a expresiei, este radicalul lor „anizomorfism" [16] (termenul este, evident, ales prin contrast cu „izomorfismul" postulat de glosematică între forma conținutului și forma expresiei). Ceea ce nu înseamnă, se înțelege, numai simplul fapt că cele două substanțe coexistă în planuri diferite, ci că însăși alcătuirea lor lăuntrică, structura lor, diferă.

Atrage la început atenția o trăsătură exterioară, de care pare să-și dea seama, dar numai pînă la un punct, și Hjelmslev, anume convertibilitatea diferită a celor două substanțe. Despre ce e vorba? Substanța fonică poate fi înlocuită în unele situații cu o altă substanță, grafică. „În acest caz avem a face cu o substanță care se adresează exclusiv ochiului și deci nu trebuie transpusă în nici un fel de „substanță" fonetică pentru a fi sesizată și înțeleasă. Și această „substanță" grafică poate fi, la rîndul ei, de mai multe feluri, adică poate fi reprezentată prin mai multe substanțe. Să ne gîndim, de pildă, la sistemul de semnalizare cu ajutorul fanioanelor, folosit în marină — sistem care ar putea servi ca mijloc de manifestare a unor limbi „naturale", de pildă a limbii engleze" [17]. Forma expresiei, conclude Hjelmslev, poate fi manifestată de mai multe substanțe. Aceste substanțe pot fi, adăugăm noi, relativ independente una de cealaltă, cum se întîmplă în cazul limbilor cu scriere ideografică,

---

[16] „Anizomorfismul" substanțelor presupune, desigur, existența unei ierarhii de „forme substanțiale", diferite de forma imanentă a limbii. E evident că așa stau lucrurile și chiar Hjelmslev recunoaște că „ceea ce dintr-un punct de vedere este „substanță", dintr-un alt punct de vedere poate fi „formă". (*Prolegomena*, p. 81.) Omonimia între aceste „forme" (cea substanțială și cea imanentă) se adaugă, deci seriei de omonimii și așa supărătoare, dintre glosematică și ontologie. Decît să forjăm însă termeni noi care să îngreuieze și mai mult lectura, preferăm să sperăm că distincțiile reies suficient de clar din context.

[17] L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 104.

sau pot fi, dimpotrivă, derivate riguros una din cealaltă. Astfel, în unele limbi scrierea este „derivată" din substanța fonică. O frază scrisă într-o astfel de limbă e manifestată de o substanță de al doilea grad. Alfabetul Morse „derivă" din scriere. Aceeași frază transmisă telegrafic va fi manifestată de o substanță de al treilea grad. Semnalizarea cu fanioane „derivă" uneori din alfabetul Morse: deci poate reprezenta pentru fraza noastră o substanță de al patrulea grad. (Gradul nu indică decît „depărtarea" de forma expresiei.) Nimic asemănător, în schimb, în ce privește substanța conținutului. Deși Hjelmslev afirmă : „Tot așa, o limbă poate suferi o transformare de natură pur semantică, fără ca sistemul conținutului să fie afectat întrucîtva", este de neconceput o manifestare a conținutului de către mai multe substanțe, derivate sau nu una din cealaltă. Substanța expresiei este convertibilă în alte substanțe ale expresiei de grad superior, în vreme ce substanța conținutului rămîne neconvertibilă. Schimbările de natură „pur semantică" nu se pot petrece fără ca însăși forma conținutului să fie modificată. „Anizomorfismul" celor două substanțe se conturează, în acest caz, cu o deosebită pregnanță.

Convertibilitatea diferită a celor două substanțe ne trimite spre un grup de diferențe între substanțe, diferențe revelatorii pentru constituția limbajului. Ne întîlnim în primul rînd cu raportul celor două substanțe cu *timpul*, raport examinat — ca toate chestiunile fundamentale ale științei limbii — de Saussure în inepuizabilul său *Curs*, sub numele *linearității* semnului lingvistic [18]. Împreună cu arbitrarul acestui semn, Saussure socotește linearitatea, unidimensionalitatea, drept o caracteristică a organizării semiologice a limbii : dacă arbitrarul este modul de legătură dintre fațetele semnului, linearitatea leagă semnele între ele. Dar linearitatea e o trăsătură a formei; lucrînd cu substanța, va trebui să vorbim de manifestarea linearității, adică de temporalitate. Or, ceea ce ni se pare grăitor în legătură cu manifestarea în timp a substanțelor este că fiecare dintre ele tinde spre un „mod" de temporalitate diferit. Substanța expresiei se manifestă în succesiune, într-o succesiune, am spune, materială. Temporalitatea expresiei tinde să se asimileze cu cea a exteriorității. Substanța expresiei se desfășoară în timp în același mod în care animalele aleargă, rîurile curg iar planetele se rotesc. În timp ce, dimpotrivă, substanța conținutului, dăinuind și ea tot în timp se manifestă *doar* în timpul interior, fundată fiind pe acea conștiință imanentă a timpului, de care Husserl vorbește. Și încă ceva. Substanța expresiei, fiind timp exterior, nu se poate desprinde de linearitate. În schimb, cea mai intimă tendință a substanței conținutului o aruncă spre simultaneitate, spre depășirea condiției temporale. Fundată pe conștiința timpului, substanța conținutului încearcă, prin continua ei capacitate sintetică, să realizeze „ieșirea" din timp [19]. Și într-un fel, semnificația, prin ceea ce

---

[18] F. de Saussure, *Cours*..., p. 103.

[19] B. Siertsema, *op. cit.*, p. 158—159, face aceeași observație referindu-se la forma expresiei în comparație cu forma conținutului : „a) In using the word-expression *'ram'* we „perceive" the unit consisting of the parts *r* + *ae* + *m*, but in the use of the word-content 'ram' we do not have any knowledge whatsoever of parts like 'he' + 'sheep', no more than we have of the parts 'blue' + 'yellow' in the content 'green'... b) In the word-expression 'ram' we have *first r, then ae,* and *finally m,* we cannot reverse the order of the elements. The word-content 'ram' — suppose for a moment that it could be analyzed intro 'sheep' + 'he', would never be such a

are ea stabil, indiferent că e vorba de semnificația unui cuvînt, a unei fraze sau a unui text, *este* o astfel de „ieșire", ideală, din timp. Se poate pune chiar întrebarea dacă nu cumva convertibilitatea substanței sonore în substanță grafică nu este decît un reflex al acestei proprietăți a semnificației. Într-adevăr, prin scris, substanța expresiei pare să încerce a-și depăși condiția pur succesivă și a da naștere unui fel de simultaneitate materială, imagine imperfectă a simultaneității tendenționale a substanței conținutului.

Legată de diversitatea structurii temporale a celor două substanțe, se profilează o altă deosebire fundamentală între substanțe. Substanța expresiei, fiind lineară, este, potențial, nesfîrșită pe o singură dimensiune, cea a purei succesiuni temporale. Dar precum tendința substanței conținutului este „ieșirea" ideală din timp, tot așa, tendențional, vectorial, substanța conținutului are o dimensiune infinită : dimensiunea semnificației, sprijinindu-se pe intenționalitatea conștiinței. Această dimensiune e „perpendiculară" pe temporalitatea limbii și ireductibilă la ea.

În sfîrșit, cele două substanțe diferă și în ceea ce privește raportul lor cu corporalitatea. În timp ce substanța expresiei este corporalitate pur și simplu, substanței conținutului îi este proprie, paralel cu tendința de ieșire din timp și cu dimensiunea infinită, tensiunea între incarnare și dezincarnare, continua străpungere — precară — a incorporării, străpungere care, numai ea, face comunicarea posibilă.

Această triplă încordare între temporal și ne-temporal între finit și infinit, între încarnare și spirit, este o reflectare, în planul limbajului, a paradoxului constitutiv al naturii omenești : limbajul văzut sub acest unghi dobîndește o dimensiune în plus ; el servește, într-adevăr, ca instrument de comunicare între oameni, dar acesta e doar un aspect, am spune, funcțional. În *ființa* sa, însă, limbajul este unul din constituenții ființei omenești, de aceea ontologia limbajului se transformă, în punctul ei final, în antropoontologie.

Și se pune întrebarea dacă încordările de care am vorbit nu sînt cumva, pur și simplu, manifestări ale tensiunii dintre ființă și in-tenție [20], ale co-laborării paradoxale dintre entitativ și intențional, colaborare fără de care viața spiritului în condiția lui carnală este de neimaginat. În cazul cînd am da curs acestei sugestii, substanța expresiei ne-ar apărea ca domeniu al entitativului, tocmai în regiunea în care acesta este străbătut de in-tenție, în timp ce, dimpotrivă, substanța conținutului e făgașul intenționalității, dar un făgaș care pornește de la exprimarea „entitativă".

Dacă aceste proprietăți ale substanțelor pun în evidență „anizomorfismul" lor (cu atît mai violent cu cît, diferite, cele două substanțe, sînt *realmente unite* în orice discurs), cu siguranță că trebuie să mai existe

---

chain : the various 'features' 'contained' in a content unit occur to us together. c) Word-expressions are subdivided into 'figurae' *which are no longer expression for a content*. Word-contents are subdivided — if this were possible — into 'figurae' *which are always again content for an expression*".

[20] Am mai încercat, în articolul *Signification linguistique et poésie*, în RRL XII, 1967, p. 49 și urm., aplicarea la realitatea limbii a acestei perechi de noțiuni rezultînd din fertila integrare a fenomenologiei în ontologie întreprinsă de M. Sora, *Du dialogue intérieur*, Paris, 1947.

„ceva” în structura substanțelor care le leagă „în ele”, făcîndu-le pe fiecare să fie ea însăși și amîndouă, totuși, să constituie limbajul. Trebuie astfel spus să existe și o asemănare între substanțe. Pentru a încerca să o găsim, să pornim de la substanța conținutului, și, cum *Prolegomenele* lui Hjelmslev ne-au servit drept ghid în cursul acestei cercetări, să vedem care este, după Hjelmslev, ființa substanței conținutului. Un pasaj enigmatic din capitolul *Expresie și conținut* pare să identifice această substanță cu însăși realitatea : „Astfel cuvîntul *ring* „inel” e un semn al obiectului pe care îl am în deget. Într-un anumit sens (tradițional) putem spune că acest obiect nu face parte din semnul propriu-zis. Însă obiectul din degetul meu nu e o entitate a substanței conținutului, substanță pe care tocmai semnul o face să intre în acel tipar pe care l-am numit formă a conținutului”. Iar în altă parte a *Prolegomenelor*, Hjelmslev susține că toate științele non-lingvistice au drept obiect „un conținut lingvistic”[21]. Identitatea dintre substanța conținutului și realitate pe care Hjelmslev o sugerează în aceste două pasaje, nu poate fi însă acceptată *tale quale*. Am cădea în greșeala lui Protagoras, și n-am putea da socoteală de substanța propozițiilor greșite sau mincinoase. Pe de altă parte însă, nici soluția psihologistă a lui Saussure, pentru care substanța conținutului ar fi „masa amorfă” a gîndirii nu rezolvă toate dificultățile : aducînd substanța conținutului *în* gîndirea vorbitorului, nu vom mai putea face deosebirea, esențială credem, dintre funcția indicativ-expresivă [22] a propoziției și funcția ei strict semnificativă. Între aceste două căi ni se pare că se degajează o a treia, care situează substanța conținutului undeva „între” realitate și gîndire. Este domeniul „semnificațiilor ideale” husserliene, adevărat sistem de canale prin care in-tenția cunoscătoare este îndreptată spre obiectul ei [23]. Această „lume” a semnificațiilor ideale este, într-un fel, mult mai cuprinzătoare decît realitatea actuală : cum observase încă Aristotel, semnificația nu corespunde neapărat cu o esență : „astfel putem ști sensul noțiunii sau numelui de cerb-țap, dar nu care este esența unui cerb-țap”[24]. Această „cuprindere” explică și posibilitatea minciunii în limbă. Și, într-un sens foarte larg al cuvîntului, putem spune că substanța conținutului limbii, lumea ideală a semnificațiilor, este *posibilul*. Legată de posibil, substanța conținutului limbii își dobîndește adevărata ei amploare și miraculoasa ei elasticitate [25].

---

[21] L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 57 și 77—78.

[22] Termenul „indicativ-expresiv” este provizoriu. Ne referim, pe de o parte la funcția indicativă a vorbirii, examinată de Husserl, pe de alta la ceea ce am numit, în cercetarea saussuriană anterioară, dimensiunea „expresivă” a discursului.

[23] În treacăt fie spus, critica pe care Adam Schaff, în a sa *Introducere în semantică*, (trad. rom), București, 1966, p. 248 și urm., o face concepției husserliene referitoare la semnificație ni se pare un model de superficialitate a gîndirii, de evitare „pragmatică” a miezului problemei.

[24] Aristotel, *Analitica secundă*, II, 7, 92, b. J. Maritain precizează în a sa *Petite logique*, Paris, 1933, că „l'objet de pensée Chimère *existe* (*dans mon esprit*), avec cette propriété de ne pouvoir exister réellement” (p. 67).

[25] Cităm un lung și splendid pasaj din Brice Parain, *Recherches sur la nature et les fonctions du langage*, Paris, 1942, p. 57—58 : „Et le mot de bouc-cerf lui-même, avant d'être inclus dans une proposition, signifie bien aussi quelque chose. À son égard nous n'avons le choix qu'entre deux attitudes : ou le supprimer de notre vocabulaire, ce qui est impossible puisqu'il en fait partie, et que chaque jour en voit naître de pareils, ou accepter, comme Aristote, qu'il signifie bien quelque chose, c'est-à-dire attribuer à l'objet qu'il désigne une certaine existence. Or, notre première démarche, ensuite, sera de lui nier l'existence et de dire : le bouc-cerf n'est pas un

Dacă această interpretare fidelă tradiției reușește să surprindă ceva din ființa substanței conținutului, poate că n-ar fi incorectă o extindere a soluției la substanța expresiei. În ciuda anizomorfismului celor două substanțe, credem că se poate vorbi de o trăsătură comună : întemeierea pe posibil. Posibil, care, în cazul substanței expresiei este mult mai limitat și mai „desemnat" : e vorba de o anumită zonă a posibilului sonor. Nu insistăm asupra acestei idei ; să menționăm, totuși, că termenul „posibil" are sensuri puțin diferite atunci cînd se aplică celor două substanțe : substanța conținutului este ea însăși posibilul cel mai larg cu putință, în timp ce pentru substanța expresiei posibilul nu e decît o proprietate a sonorității, acea proprietate care dă nivelului sonor al limbii structura lui specifică, variația în jurul „polilor de identitate".

Constituirea limbii din posibil aruncă o stranie lumină asupra raportului metafizic dintre limbaj și realitate. Pentru că am folosit aici cuvîntul „posibil" în sensul pe care îl are referitor la realitate, trebuie să ne dăm seama că acest „posibil" este „posibil" în raport cu realitatea : în ce privește limbajul el nu mai este „posibil", ci, pur și simplu, constitutiv. Se conturează astfel un fel de chiasm ontologic : ceea ce „în sine" e pură posibilitate, în limbaj, dimpotrivă, este actualitate. La paradoxele limbajului se adaugă deci acesta : făcînd parte, prin posibilul sonor, din realitate, limbajul o reproduce, prin conținut „pe dos" : s-ar spune că actualitatea universului este posibilitate pentru limbaj, în timp ce posibilitatea universului este actualitate pentru limbaj.

Răsturnarea pe care am întreprins-o nu înseamnă deocamdată că forma (forma imanentă a lui Hjelmslev) joacă mai puțin un rol determinant în ceea ce s-ar putea numi „dăinuirea limbii în propria ei identitate". Problema care se pune în continuare, deci, după caracterizarea aproximativă a substanței, este felul în care forma „se manifestă" în substanță : iradierea continuă a nucleului formal prin carnea temporală a substanței. Această chestiune, care aparține prin excelență ontologiei limbajului, poate fi limpezită cu ajutorul unei noțiuni elaborate de gîndirea structuralistă formalizatoare, noțiunea de *neutralizare*. Cum se va vedea încă o dată, de-a lungul demersului structuralist se poate descifra o „dungă" continuă de gîndire propriu-zis „ontologică", de confruntare directă cu obiectul. E ceea ce vom încerca să reliefăm în observațiile următoare.

---

animal réel, mais un produit de l'imagination humaine, Quel est donc ce mode d'existence qui à la fois est et n'est pas ? Si nous réussissons à le définir, nous saisirons le sens du mot, puisqu'il en est le contenu.

Pour le définir, faute de connaître les conditions de sa naissance il nous suffira de considérer la loi de son destin. Toute entreprise qui tendrait à l'éliminer de la vie serait folle. Il veut vivre. Pareil à toutes les autres créateurs dont nous attribuons, par ignorance, l'apparition au hasard, une force irresistible le pousse à se tailler une place au soleil. Il est le possible. Pour devenir réel, il se servira des poètes et des inventeurs, mais il faudra qu'il trouve un corps, un moment et un endroit pour s'y établir. L'homme-oiseau des mythologies et maintenant l'aviateur que nous entendons voler chaque jour au-dessus de nos toits. Le bouc-cerf a peut-être été montré déjà dans quelque cirque. La vérité, la justice, l'immortalité sont autant de buts vers lesquels, d'echecs en réussites, nous marchons sans cesse. Ils sont à la fois notre fin et notre commencement, notre dernière tâche et notre premier dessein".

Hjelmslev acordă neutralizării o deosebită însemnătate în sistemul lui. Capitolul ,,Sincretism'' din *Prolegomena* conţine una din cele mai complete descrieri sistematice a fenomenului. Cum se ştie, fenomenul neutralizării — pe care Hjelmslev îl numeşte ,,suprapunere'' sub speţa actualităţii şi ,,sincretism'' sub speţa formei imanente — se bazează pe posibilitatea suspendării unei comutări, pe pierderea, în anumite condiţii, a funcţiei distinctive a unei opoziţii lingvistice. În limbaj saussurian deci, neutralizarea este dispariţia momentană a diferenţei, a valorii. Un exemplu limpede este neutralizarea fonologică : în germană, de pildă, la sfîrşitul cuvîntului, opoziţia dintre consoanele surde şi cele sonore încetează să mai fie distinctivă. Ce înseamnează această ,,pierdere'' a diferenţei? În schema constituirii limbii ca fiinţă-în-diferenţă, expusă în cercetarea precedentă, văzusem ,,forma'' imanentă ca pe o structură ,,alveolară'' goală, disponibilă la umplerea cu carnea substanţială. ,,Entităţile'' acestei forme alveolare pot fi numite entităţi doar prin antifrază, pentru că în ele se concentrează un minimum de *ens* : aceste mai degrabă ne-entităţi reprezintă, la limită, pura diferenţă pe care Saussure o vedea la baza structurii limbii. Hjelmslev le găseşte, cum am văzut, ,,de nenumit''. Nu ştim dacă nu cumva sînt, în izolarea lor, chiar de ne-gîndit. În orice caz, din felul cum se prezintă limba actuală, in-substanţială, aceste forme alveolar-diferenţiale pot fi pre-simţite ca dăinuind în miezul structurii lingvistice. Manifestînd *aceste* forme, substanţa, în diversitatea ei, se supune identităţii şi diferenţei. Adevărata opoziţie fonologică este, deci, aşa cum Hjelmslev a văzut bine, un fapt care conţine şi substanţa, şi anume exact substanţa ,,identificatoare'' prin înglobarea în golul formei. Dar ,,manifestarea'' formei de substanţă, întruparea ,,formei imanente'' nu este o simplă trecere de la un plan real la altul şi nici măcar nu reprezintă o trecere de la *potentia* la act. Dacă ar fi aşa, fiecărei ,,alveole'' a formei imanente ar trebui să-i corespundă o anumită substanţă, încălecările fiind cu neputinţă. ,,Alveolele'' nu sînt însă entităţi, ci, dacă le putem spune astfel, un fel de ,,poli ai diferenţelor'' : este deci firesc ca la unirea lor cu substanţa, care în actualitatea ei tinde, dimpotrivă, să ,,identifice'' forma, adunînd-o parcă într-un fel de entităţi (de data aceasta entităţi propriu-zise), să se producă neregularităţi : ,,identificarea'' formei prin substanţă nu e decît aproximativă. (Să nu uităm că ceea ce numim substanţă nu se opune formei : transparenţei desăvîrşite a acesteia i se opune opacitatea ,,materială'' a *purport*-ului ; iar substanţa e un domeniu intermediar, întreţinîndu-se între aceşti doi opuşi.) ,,Alveolele'' formei nu-şi vor putea proiecta în întregime transparenţa lor diferenţială asupra substanţei, totuşi ceva din ele va reuşi să organizeze în substanţă un substitut al diferenţei pure : opoziţiile fonologice, de pildă, ca reflex în-substanţiat al purei structuri imanente ,,ne-numite''. Pe de altă parte în substanţă va rămîne mereu un reziduu de opacitate, hrănit de *purport*, un rest de confuzie, care se refuză limpezirii diferenţiale. Acest rest provoacă neutralizările. Şi cum fenomenul neutralizării ,,atacă'' însăşi identitatea entităţilor substanţiale, să privim o clipă procesul de ,,identificare'' de care vorbeam. Această ,,identificare'' nu e o mişcare unidirecţionată, dinspre substanţă spre formă, sau invers, ci este reciprocă. Forma identifică substanţa, luminînd opacitatea *purport*-ului şi introducînd diferenţa în ,,continuul'' acesteia. Şi, invers, substanţa identifică forma, turnînd carnea

8 – c. 5.65

identității în schema pură a valorilor. Această „identificare" reciprocă duce la situația paradoxală (și reală) observată de Saussure în legătură cu suprapunerea identității și diferenței în limbă [26]. Punctele în care neutralizarea se produce sînt tocmai punctele unde identificarea reciprocă nu a reușit să fie dusă pînă la capăt. Iată un exemplu : în română /s/ se opune lui /z/ în toate pozițiile în afară de cea preconsonantică ; /zgomot/ și /sgomot/ nu se opun. Forma „imanentă" a limbii conține deci două entități ne-numite α și β, care, unite cu *purport*-ul dau, în zona substanței, opoziția /s/ — /z/. Dar in-formarea *purport*-ului și, reciproc, substanțierea formei nu sînt perfect terminate. În poziția pre-consonantică α și β nu mai „reușesc" să treacă amîndouă în „carnea" materială și s-o in-formeze potrivit diferenței și, reciproc, substanța nu mai are puterea să identifice forma : se produce suprapunerea celor două entități, în planul realității substanțiale a limbii neutralizarea, în planul formei imanente — sincretismul hjelmslevian.

Astfel privită, neutralizarea „punctuală" este o noțiune încă restrînsă [27]. Atît de restrînsă încît Eli Fischer Jørgensen tinde chiar s-o limiteze doar la neutralizarea cu funcție morfonologică[28]. Iar mereu exacta B. Siertsema apreciază că neutralizarea nu poate fi extinsă și la planul conținutului : cînd se manifestă acolo ea nu este, de fapt, decît un reflex al unei neutralizări din planul expresiei [29].

Dar noțiunea de neutralizare este susceptibilă de o extindere considerabilă. O idee despre această posibilitate ne-o dă studiul lui J. Greenberg „Universals of Language"[30]. Căutînd puncte de reper pentru o tipologie lingvistică, J. Greenberg cercetează, în articolul citat, raportul dintre neutralizare și substanță în diverse limbi. Cum se știe, cînd se produce neutralizarea, între termenii care se suprapun se observă o diferență de distribuție : termenul cu distribuția mai largă se numește termen nemarcat (extensiv în limbaj glosematic), în timp ce termenul marcat (intensiv) are o distribuție mai restrînsă. Ar fi de așteptat, dacă forma „imanentă" ar fi efectiv determinantă în limbă, ca în diferite limbi raportul dintre termenii marcați și cei nemarcați să depindă doar de sistemul „imanent". Or, J. Greenberg demonstrează că, dimpotrivă, în mai toate limbile există tendința ca termenii marcați să aibă anumite trăsături substanțiale, în timp ce termenii nemarcați au, la rîndul lor, în limbi diferite, cam aceleași trăsături. În plus, termenii nemarcați fiind mai frecvenți decît cei marcați, prin intermediul neutralizării se poate face un fel de echivalare între limbă ca sistem de opoziții și limbă ca sistem de elemente cu frecvențe diferite.

Aceste neașteptate constatări sînt de cea mai mare însemnătate pentru teoria limbajului. În primul rînd criteriul frecvenței face să dispară necesitatea „contextelor de neutralizare" pentru stabilirea termenilor marcați și ne-marcați. Orice opoziție fiind susceptibilă de diferențiere statistică, termenii marcați și cei ne-marcați se definesc indiferent de „pre-

---

[26] F. de Saussure, *Cours*..., p. 150—151.

[27] Nu mai repetăm, în acest caz, critica „scrupulelor analitice" glosematice. Cititorul interesat o poate face singur.

[28] Cit. de B. Siertsema, *op. cit.*, p. 185.

[29] B. Siertsema, *op. cit.*, p. 187.

[30] Apărut în culegerea *Current Trends in Linguistics*, vol. III, *Theoretical Foundations*, The Hague, 1966, p. 61—110.

cizarea" punctuală a neutralizării. Neutralizarea devine astfel un fenomen latent, difuz pe întreaga întindere a limbii : ea pare a preceda și a crea opoziția (lucru observat, dar din alt punct de vedere, și de Hjelmslev [31]). Mai mult, neutralizarea „extinsă" fiind, în fond, sprijinită pe anumite constante universale ale substanței, se poate spune chiar că forma „imanentă" reușește să se închege numai în relație cu aceste constante : entitățile „goale" ale formei nu au ființă decît corelate cu opozițiile substanțiale, care, la rîndul lor, derivă, prin intermediul neutralizării, din constantele universale amintite. Ar însemna, altfel spus, că limba e o structură de neutralizări și că neutralizarea nu este altceva decît revelarea substanței-în-formă și a formei-în-substanță, adică nodul legăturii dintre limbă (*la langue*) și limbaj (*le langage*). O reflecție ontologică asupra limbajului trebuie, în orice caz, să mediteze la acest cerc de probleme.

Octombrie 1967

Centrul de cercetări fonetice și dialectale,
București, Calea Victoriei 194

[31] L. Hjelmslev, *Note sur les oppositions supprimables*, în TCLP, VIII, 1939, p. 51–58.

G.I. TOHĂNEANU, *Studii de stilistică eminesciană*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1965, 189 p.

În lucrarea pe care o prezentăm, G. Tohăneanu expune două categorii de probleme distincte : unele referitoare la analiza poeziilor de tinereţe, altele la cîteva aspecte stilistice ale creaţiilor din perioada maturităţii.

Poeziile din tinereţe formează o unitate bine delimitată în creaţia eminesciană, observată şi de alţi cercetători (Tudor Vianu, Al. Rosetti). Tocmai elementele care au pregătit terenul poeziei de mai tîrziu constituie centrul investigaţiilor autorului. Analiza poeziei de tinereţe susţine afirmaţia lui George Călinescu : ,,credinţa de pînă mai deunăzi că Eminescu e un meteor ieşit din neant, ca un miracol, fără nici o legătură cu trecutul, se dovedeşte falsă. Eminescu e cel mai tradiţional poet, absorbind toate elementele, şi cele mai mărunte, ale literaturii precedente" (apud. G. Tohăneanu, p. 7). Sublinierea legăturii cu tradiţia literară, cu literatura contemporană trece ca un fir roşu, reţinînd în permanenţă atenţia autorului, în întreaga cercetare.

Astfel, in analiza lexicului, a structurii gramaticale, a stilului şi versificaţiei se are în permanenţă în vedere plasarea în cadrul epocii, paralela cu alţi poeţi contemporani, delimitarea a ceea ce a constituit fenomene proprii poeziei de tinereţe, de cele care anunţă în germene pe marele poet de mai tîrziu. Se dau liste selective în care se îmbină interpretarea stilistică deosebit de fină cu acribia filologică demnă şi ea de subliniat. La toate capitolele se trag concluzii care scot în evidenţă, pe baza materialului analizat anterior, tocmai efortul necontenit al poetului pentru a ajunge la o împletire perfectă a expresiei cu conţinutul. De pildă, se arată cum numărul neologismelor, frecvente în poezia de început, cu vremea se împuţinează ; în schimb, derivarea semantică, folosită mai puţin acum, va deveni un procedeu foarte frecvent în poezia din perioada maturităţii. La fel, în faptele de gramatică (cele morfologice grupate după criteriul părţii de vorbire, cele sintactice după semnificaţia stilistică) apar o serie de trăsături caracteristice limbii literare ale epocii, altele proprii perioadei de tinereţe ; în sfîrşit, cele mai interesante şi cele mai comentate sînt acele procedee care vor apărea şi în perioada maturităţii (izolarea unităţilor gramaticale, parataxa etc.). La problemele de stil se iau în discuţie epitetul, comparaţia, diminutivele, antiteza, imaginea, numele proprii. Ca peste tot, se fac analize subtile (vezi, de exemplu, folosirea epitetelor *palid*, *senin* etc.), cu ample ilustrări, cu referiri la explicaţiile exacte ale folosirii procedeelor respective (diminutivele au ca izvor folclorul, numele proprii se explică prin bogata cultură a poetului etc.).

În a doua parte se discută trei probleme : *Valori stilistice ale întrebuinţării timpurilor în poezia lui M. Eminescu*, *Convergenţa procedeelor artistice în poemul eminescian ,,Din valurile vremii"*, *Un lait motiv eminescian : « marmora »*.

În primul studiu se subliniază varietatea formelor verbale, valoarea lor pentru crearea unei atmosfere potrivite cu ideile exprimate, se insistă în mod deosebit asupra alternanţei prezentului cu imperfectul pentru realizarea iluziei de durată, de prelungire a acţiunii.

Analiza poemului „Din valurile vremii" e foarte instructivă pentru însușirea unei metode riguroase de interpretare a unui text.

Ultimul studiu „Un lait motiv eminescian : « marmora»" are ca obiect unul din cuvintele cele mai frecvente în poezia lui Eminescu. Autorul clasifică și ierarhizează cronologic și semantic sensurile cuvîntului *marmoră*, ca simbol al frumuseții, al purității, al efortului creator.

Ca metodă, cartea lui G. Tohăneanu se înscrie aparent pe linia cercetărilor de „limbă și stil", foarte răspîndite la noi cu cîțiva ani în urmă. În realitate însă, analizele menționate mai sus depășesc simpla înșiruire de forme care abundă în multe din lucrările consacrate unui scriitor. Chiar cînd prezintă liste de cuvinte, G. Tohăneanu se oprește adesea la semnificația estetică a folosirii acestora. Credem totuși că criteriul alfabetic putea fi înlocuit cu altul legat de conținut, de pildă, acela al sferelor semantice, care ar fi putut pune în lumină o anumită structurare a materialului lexical eminescian. Dar, asemenea înșiruiri formale sînt puțin numeroase și de fapt ele sînt comentate global.

În realitate, autorul acordă mult mai mare importanță faptelor de stil propriu-zise decît celor de limbă literară. În domeniul stilisticii el se dovedește un adept al metodei preconizate la noi de Tudor Vianu, la care adaugă o mai insistentă mînuire a laturii lingvistice a textului. Ne permitem totuși să facem unele sugestii, de care autorul ar putea să țină seama în cazul cînd ar preconiza o monografie stilistică a poeziei eminesciene. Principala problemă este aceea a valorificării unor procedee mai noi de analiză, cum ar fi, de pildă, statistica, ale cărei premise se găsesc de fapt în unele din capitolele cărții. Astfel, ar putea fi folosite unele procedee din stilistica lui Pierre Guiraud, care au și fost puse în legătură cu poezia lui Eminescu de către regretatul Tudor Vianu [1]. În ce privește imaginile redate prin diferite figuri de stil, ele ar putea fi interpretate cu unele mijloace structurale, așa cum diferiți cercetători din diferite țări și de la noi au început să procedeze în ultima vreme, de pildă, în domeniul metaforei.

Aceste observații nu fac decît să sugereze unele posibilități noi de examinare a materialului, care ar spori valoarea studiilor întreprinse pînă acum de G. Tohăneanu, ele constituind o contribuție utilă în domeniul stilisticii literare în general, și în cel al stilisticii eminesciene în special.

Octombrie 1967

E. Slave,
Facultatea de limbă și literatură română,
București, str. Edg. Quinet, 7

EBERHARD ZWIRNER și KURT ZWIRNER, *Grundfragen der Phonometrie.* S. Karger, Basel — New York, 1966, 218 p.

Cu douăzeci și cinci de ani în urmă, un medic neurolog (Eberhard Zwirner), azi lingvist reputat, și un matematician (Kurt Zwirner) — elaborau un volum în care se expuneau „Problemele de bază ale fonometriei" (apărut în 1936). În 1966 apare a doua ediție a acestei lucrări, dezvoltată, constituind, de astă dată, prima parte a unei opere mai vaste, concepută în patru părți (I — *Grundfragen der Phonometrie*; II — *Allgemeine Theorie*; III și IV — *Spezielle Anwendungen*), editată de Eberhard Zwirner și Kennosuke Ezawa, sub titlul *Phonometrie.*

În prefață, editorii atrag atenția asupra problemelor centrale ale fonometriei : 1. problema teoretic gnoseologică a segmentării, adică „ordonarea" evenimentelor continue — fiziologice și

[1] Vezi *Statistica lexicală și o problemă a vocabularului eminescian*, în LR XVIII, 1959, 3.

fizice — în elemente discrete ale vorbirii perceptibile; 2. problema de teoria mulţimilor a diferenţierii şi divizării segmentelor vorbirii; 3. problema statistic-lingvistică a relaţiei dintre caracteristicile lingvistice şi structura limbii, privite din punct de vedere geografic, social şi istoric.

Cartea lui Eberhard Zwirner şi Kurt Zwirner cuprinde cinci capitole, primul dintre ele fiind consacrat *Obiectului fonometriei*. Fonometria include preocupări multilaterale, ca: statistica sunetelor; analiza producerii sunetelor vorbite, care trebuie diferenţiate de sunetele cîntate; măsurarea duratei şi înălţimii sunetelor; cercetarea intonaţiei; descrierea poziţiei şi mişcării organelor în producerea sunetelor. Fonometria se află faţă de lingvistică într-un raport similar cu cel dintre vorbire şi limbă. Propunîndu-şi precizarea unităţilor sonore (*Einheit der Sprachlaute*), în legătură cu înlănţuirea dintre unităţile vorbirii, cercetătorii consideră că în acest domeniu subzistă probleme esenţiale, ca: posibilitatea numărării şi calculării frecvenţei sunetelor, măsurarea unităţilor grafice, care redau sunetele vorbite. Rezolvarea teoretică a acestor chestiuni depinde de clarificarea relaţiilor dintre limbă şi vorbire. Stabilirea unităţilor vorbirii (*sprachliche Einheiten*), ceea ce reprezintă, de fapt, o altă expresie pentru caracterul lor calculabil (*Zählbarkeit*) este de o importanţă primordială, fie că ne referim la sunete, fie la silabe, cuvinte, propoziţii. Numai degajînd aceste unităţi, putem studia limba experimental, sau, mai exact, cantitativ.

Un spaţiu larg în economia lucrării este acordat *Istoriei foneticii*, care constituie capitolul al doilea al cărţii. Se observă dificultatea de a schiţa un istoric al foneticii, nu numai pentru că nu există lucrări istorice preliminare, de specialitate, privitoare la această disciplină, ci şi pentru că sub titlul „fonometrie" au fost grupate, de-a lungul vremii, o mulţime de discipline care s-au dezvoltat, de fapt, independent. O primă problemă care reţine atenţia autorilor este istoria unor noţiuni de fonetică. Ei infirmă părerea lui Rousselot după care termenul *fonetică* ar aparţine lui Baudry (1868), observînd că după greci, în ale căror scrieri este atestat pentru prima oară, termenul este reintrodus în ştiinţă de Georg Zoega, într-o expunere asupra scrierii hieroglifice la 1797, deci cu mult înainte de Baudry. Este instructiv tabelul cu privire la „frecvenţa" cuvintelor *fonetic, fonetică* etc. în diverse ţări, la diverse date. Rezultă că cei dintîi care le-au utilizat au fost francezii (încă din 1822) şi englezii (1825), iar ultimii care pot fi menţionaţi înainte de 1900 sînt danezii (1897).

Urmează o expunere amănunţită, pe epoci istorice, a dezvoltării ştiinţei foneticii, în antichitate, Renaştere, şi, respectiv, secolele al XVII-lea, al XVIII-lea, al XIX-lea. Sînt descrise principiile şi rezultatele obţinute în aceşti ani, începînd cu ideile din scrierile vedice şi mergînd pînă la 1932, anul primului Congres internaţional de fonetică, care marchează un moment istoric.

Capitolul al treilea se referă la *Bazele metodologice ale fonometriei*. Se observă de la început că analiza fonometrică a limbii este condiţionată de *distingerea* segmentelor, care stă la baza calculării segmentelor, ca şi pentru orice măsurători asupra unor segmente caracteristice individuale. Cercetării fonetice îi aparţine şi *distribuţia* segmentelor în mai multe clase distincte. După degajarea unităţilor distincte şi după stabilirea distribuţiei lor, se aplică principiile matematicii. Cele două principii de bază cu care operăm sînt „diferenţierea logică a elementelor" şi „diferenţierea logică a apartenenţei sau nonapartenenţei", în ambele cazuri aplicîndu-se noţiunea matematică de „mulţime". Împotriva posibilităţii de a distinge şi diviza unităţile, şi împotriva aplicaţiilor teoriei mulţimilor în lingvistică, au fost formulate obiecţii de natură sintagmatică şi paradigmatică, postulîndu-se caracterul continuu al unor fenomene. Autorii *Fonometriei* observă că aceste obiecţii neglijează deosebirile dintre *limbă* şi *vorbire*, adică faptul că o clasă de sunete nu este nici o realitate pur auditivă (verbo motorie), nici acustică sau fiziologică, ci o mărime *lingvistică*. De asemenea, se ignoră necesitatea de a studia toate elementele în cadrul unui sistem, ceea ce constituie scopul lingvisticii. Pornind de la acest principiu, Eberhard Zwirner şi Kurt Zwirner discută caracterul normativ al limbii, raportul dintre limbă şi vorbire, *realizarea* regulilor şi normelor limbii în cadrul diferitelor comunităţi lingvistice. Sunetele unei anumite

limbi nu sînt nimic altceva decît *normele sonore* (*Lautungsnormen*) ale unei comunităţi lingvistice. Inventarul fonetic al unei limbi cuprinde totalitatea claselor de sunete a limbii, *suma, mulţimea sau colectivitatea de realizări* ale claselor de sunete în vorbirea concretă.

Stabilind că ambele criterii ale mulţimilor — distingerea şi diviziunea — pot fi aplicate sunetelor limbii, trebuie să se vadă ce efect are acest lucru din punct de vedere auditiv, acustic şi fiziologic. Capitolul al III-lea va cuprinde, astfel, cîteva paragrafe dedicate analizei detaliate a noţiunilor de unitate lingvistică, unitate auditivă, unitate fiziologică şi acustică.

Capitolul al IV-lea se intitulează *Sistemul fonetic în perspectivă fonometrică* şi abordează două chestiuni generale. Prima se referă la sistemul de distincţii şi opoziţii, făcîndu-se observaţia că este important să se stabilească nu numai dacă există posibilitatea de a distinge şi divizia unităţile limbii, ci şi dacă există un *sistem* de distincţii şi un *sistem* de diviziuni pentru segmentele lingvistice (pe care îl presupunem) specific pentru structura fiecărei limbi.

A doua chestiune se referă la sistemul de segmente şi variante. După ce examinează unele concepte de tipul ,,clasă de sunete, alofone, variante combinatorii", autorii definesc *variantele fonometrice*. Acestea sînt sunete pentru care, în urma unei măsurători la scară gradată (în secţiuni de secunde, sferturi de ton, milimetri etc.), obţinem mărimi comparabile, între ele nefiind diferenţe sensibile de la o pronunţare individuală la alta.

Existenţa unui mare număr de variante (alofone, clase de sunete, variante auditive şi fonometrice), toate necesare descrierii lingvisticii, îi face pe autori să-şi pună întrebarea dacă nu este posibil să se construiască *un sistem al tuturor variantelor imaginabile*, care să cuprindă (între variante) şi opoziţiile care diferenţiază sensurile cuvintelor.

Pentru alcătuirea unui astfel de sistem e nevoie, desigur, de un mare număr de texte. Arhiva lingvistică germană (*Deutsche Spracharchiv*) a iniţiat şi a realizat culegerea unui material vast, avînd actualmente circa 8 000 de benzi, a căror interpretare lingvistică urmează să se efectueze în viitor.

În capitolul al cincilea se discută *Aplicarea metodei fonometrice*. Textele care se analizează sînt de trei tipuri : fonetice (alofonice), texte de ascultat (care cuprind clase de sunete) şi liste de text fonometrice. Cîteva subiecte, de preferinţă necunoscători ai limbii respective, vor audia textele, identificînd unităţile. Ei vor spune numai ce sunete au auzit efectiv, şi nu ce sunete ar fi putut fi auzite. Un sunet vorbit (*Sprachlaut*) este un segment auditiv pe care un cunoscător al limbii îl poate distinge din contextul celorlalte sunete şi care face parte din inventarul limbii.

Listele fonometrice vor indica variantele percepute de subiecte, precum şi numărul celor care au ,,optat" pentru o variantă sau alta. Textele alcătuite pe baza interpretărilor date de diverşi ascultători, avînd în vedere şi criteriul frecvenţei, vor fi utilizate în studiul accentului (cuvîntului, propoziţiei), intonaţiei (propoziţiei, cuvîntului, silabei, sunetului).

Dat fiind caracterul aplicativ al capitolului, autorii expun în continuare datele obţinute în măsurarea opoziţiei de cantitate, a duratei, pauzelor, intonaţiei, înălţimii sunetelor etc., iar ultima secţiune cuprinde descrierea matematică a unor rezultate lingvistice.

Grundfragen der Phonometrie este, fără îndoială, o carte valoroasă, iar reeditarea ei, binevenită. Cîteva noţiuni (fonem, clasă de sunete) au fost clarificate în cei treizeci de ani care au trecut de la apariţia primei ediţii, ceea ce a dus la îmbunătăţirea mai ales a capitolelor al III-lea şi al IV-lea. Unele probleme sînt tratate mai dezvoltat. Descrierea fonometrică este completată de consideraţii statistice, care apar pentru prima oară în această ediţie.

Autorii nu au căutat în mod special să completeze informaţia cărţii ,,la zi" ; bibliografia cuprinde puţine titluri de volume apărute recent. Nu li se poate reproşa autorilor un lucru care nu a stat în intenţia lor.

Lucrarea lui Eberhard Zwirner şi Kurt Zwirner este scrisă cu competenţă. Autorii îşi susţin ideile pe baza unui material experimental vast şi resping obiecţiile cu argumente. În acest fel, cartea se citeşte cu un viu interes.

Noiembrie 1967

Alexandra Roceric-Alexandrescu,

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

Proceedings of the Fifth International Congress of Phonetic Sciences, Münster, 16 –22 August 1964, Basel –New York, 1965, XXVIII + 631 p.

Tema celui de-al cincilea Congres internaţional de ştiinţe fonetice (Münster, 1964) : ,,Fonemul şi formele realizării sale'' conţine, implicit, toate problemele foneticii şi, în acelaşi timp, le coordonează cu principala preocupare a lingvisticii de la Saussure încoace, aceea de a realiza o ştiinţă a limbii ca formă. Dacă există o tendinţă structuralistă care, punînd un accent deosebit pe însemnătatea unei teorii formale a expresiei, se crede justificată să excludă în întregime studiul substanţei din domeniul lingvisticii propriu-zise, fonetica îşi poate demonstra, legîndu-se de fonologie, legitimitatea : pentru că nu ,,substanţa'' este studiul foneticii, ci substanţa in-formată de formă şi in-substanţiind ea însăşi forma. Problema situării foneticii între disciplinele lingvistice e, de altfel, deosebit de complexă şi, în comunicarea sa, prof. E. Zwirner (*Die Bedeutung der Sprachstruktur für die Analyse des Sprechens, Problemgeschichtliche Erörterung*), după ce face istoricul chestiunii, schiţează un tablou complet al fenomenelor legate de comunicarea prin limbaj, ca şi al disciplinelor ce se ocupă de fiecare compartiment al comunicării, începînd cu lingvistica (în sensul saussurian al cuvîntului), continuînd cu psihologia limbajului, cu fiziologia şi cibernetica limbii şi încheind cu teoria comunicării. Domeniul foneticii este cuprins de fiziologia şi fizica limbii. Interdependenţa dintre fonetică şi fonologie este scoasă în evidenţă şi de comunicarea prof. H. Hoenigswald (*Phonetic Reconstruction*), care demonstrează cum fonetica istorică nu este propriu-zis o ştiinţă a substanţei, deoarece reconstrucţia e revelatoare pentru fonemul originar, şi nu pentru realizările lui. Prof. André Martinet (*Les problèmes de la phonétique évolutive*)) tratează despre aceeaşi problemă, dar din punctul de vedere al evoluţiei sistemului expresiei, aplicînd la acest domeniu teoria d-sale asupra dublei articulări a limbajului. Explicînd evoluţia fonetică a limbilor, prof. Martinet insistă mai ales asupra economiei interne a sistemului fonologic ce evoluează. Două din comunicările prezentate în şedinţele plenare se preocupă de pătrunderea modelelor matematice în cercetarea lingvistică. Prof. H. Spang-Hanssen (*Code Theory and ,,Discrete Mathematics'' in Phonology*), pornind de la perfect justificata observaţie că propoziţiile de tipul ,,limba este A'' înseamnă, de fapt, ,,limba este *şi* A'' sau, mai precis, ,,limba fiind A, nu este numai A'', descrie posibilităţile introducerii teoriei codurilor în fonologie. Comunicarea prof. G. Herdan (*Suitable and Unsuitable Mathematical Models in Language Statistics, and their consequences*), după ce face o critică aspră a legii lui Zipf şi a legii canonice a lui Mandelbrot, expune un model aparţinînd autorului comunicării. Comunicările prof. K. L. Pike (*On the Grammar of Intonation*) şi a Ilsei Lehiste (*Joncture*) descriu fenomene care ţin şi de fonetică şi de fonologie. În schimb, strict fonetice sînt două comunicări prezentate în şedinţele plenare : Gunar Fant, *Formants*

and Cavities, care teoretizează rezultatele cercetărilor întreprinse cu ajutorul Sonagrafului, şi F.S. Cooper, *Instrumental Methods for Research in Phonetics.*

În şedinţele pe secţii au fost prezentate 153 comunicări de dimensiuni mici, dintre care 97 apar în volumul actelor Congresului. Cea mai mare parte a celorlalte comunicări au fost publicate treptat în revista *Phonetica*. Problemele atinse de aceste comuncări sînt extrem de variate, aparţinînd tuturor domeniilor foneticii. Spicuim în continuare cîteva titluri din diferite zone ale fonologiei şi foneticii : fonetică teoretică (L. Flydal, *L'intonation interrogative et l'inversion, membres d'un paradigme hétérogène?* ; J. Fourquet, *Perception et reproduction des traits pertinents* ; B. Hála, *Sur la hiérarchie des éléments phoniques des sons du language* ; Herculano de Carvalho, *Plan phonique et plan significatif, phonétique et phonologie* ; K. Horalek *Zur Theorie der unterscheidenden Eigenschaften* (Distinctive Features) ; J. Lebrun, *Phonemics and Lexicon* ; H. Pilch, *Zentrale und periphere Lautsysteme* ; F. Troyan, *Grundfragen der Biophonetik* ; L. Zabrocki, *Aufbau und Funktion phonologischer Einheiten — Langue und Parole*), fonologie (D. J. Alberton, *The Relation of the Phoneme to Other Phonological Elements* ; E. Buyssens, *Le Phonème et sa réalisation* ; G. Francescato, *Realization of Phonemes and Linguistic Norm* ; H. Mol, *Are Phonemes Really Realized?* ; J. Vachek, *On Peripheral Phonemes*), teoria comunicării (J. W. Black, *Predicting the Intelligibility of Words* ; C. Reed, *Informationstheoretische Berechnungen des phonemischen Bedeutungsfunktion*), fonetică articulatorie (B. Lindblom, *Dynamic Aspects of Vowel Articulation* ; H. Mol, *Some Problems around the Growth of the Vocal Tract* ; B. Vallancien şi C. Dinville, *Réalisation du phonème dans la voix oesophagienne*), fonetică acustică (A. Cohen şi A.F.W. van Katwijk, *The Perception of Phonemes as a Function of Acoustic and Distributional Cues* ; P. Delattre, *De la hiérarchie des indices acoustiques pour la perception de la parole* ; D. Daw, *Perception of Inflected Vowels* ; A. J. Fourcin, *A Note on Spectral Analysis of Unvoiced Sounds* ; D.B. Fry, *The Dependence of Stress Judgments on Vowel Formant Structure* ; K. Magdiks, *Acoustic Correlates of Some Hungarian Emotive Intonation Patterns* ; Mártony J. şi G. Fant, *Information Bearing Aspects of Formant Amplitude* ; M. Romportl, *Zu akustischen Korrelaten der distinktiven Merkmal* ; G. Ungeheuer, *Extensional-paradigmatische Bestimmung auditiver Qualitäten phonetischer Signale*), fonetica şi fonologia elementelor suprasegmentale (O. von Essen, *Psychische Gestaltungsfreiheit und sprachliche Verbindlichkeit in der Melodik des Ausspruchs* ; I. Fonagy, *Zur Gliederung der Satzmelodie* ; W. L. Höffe, *Über Sprachdauer und Sprechtempo* ; I. Mahnken, *Zur Problematik der Strukturellen Relevanz prosodischer Erscheinungen* ; B. Malmberg, *Stability and Instability of Syllabic Structures*), fonetică şi fonologie istorică (H. Galton, *Accent, a Chief Factor in Linguistic Change* ; G. Hammarström, *Können Lautveränderungen erklärt werden?* ; P. Mariggi, *Zur Lautwandel* ; H. Penzl, *Phonem, Allophon und Sprachlaut in der historischen Sprachwissenschaft*), fonetica şi fonologia limbajului infantil (K. Ohnesorg, *Das Phonem und seine Realisierung in der Kindersprache* ; W. von Raffler Engel, *Die Entwicklung vom Laut zum Phonem in der Kindersprache*). Un mare număr de comunicări au fost dedicate unor probleme de fonetică a unor limbi sau dialecte anumite.

Din partea ţării noastre au fost prezentate două comunicări : acad. prof. Al.Rosetti *Remarques sur la phonologie historique du roumain* şi A. Avram, *Contenu et expression au niveau du phonème.*

Noiembrie 1967 *Toma Pavel,*

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

GÉRARD MOIGNET, *Le Pronom personnel français. Essai de psycho-systématique historique.* C. Klincksieck, Paris, 1965, 177 p. (Bibliothèque Française et Romane, Série A, 9).

Cu noua carte a cunoscutului romanist francez Gérard Moignet, orientarea lingvisticii psihomecanice spre problemele de istorie a limbii devine definitivă. Inițiat de Gustave Guillaume în perioada embrionară a structuralismului, curentul psihomecanic s-a lovit de la început de indiferența contemporanilor, fiind primit cu explicabilă răceală şi suspiciune de către reprezentanții altor şcoli lingvistice. Terminologia neobişnuită şi rigoarea matematică a expunerilor lui Guillaume nu erau de natură să cîştige cu uşurință noi adepți. Eforturile puținilor inițiați nu au întîrziat, totuşi, să ducă la elaborarea unor teorii originale, de un mentalism insistent, dar dezvoltate pe terenul sigur al unei realități lingvistice îndelung supuse analizei.

Cele trei lucrări anterioare publicate de Gérard Moignet [1], ni l-au prezentat ca un istoric subtil şi profund al limbii franceze. *Le Pronom* îşi propune să elucideze, în aceeaşi perspectivă diacronică, sistemul substitutelor personale (*mots personnels*) din limba franceză.

Introducerea cărții înfățişează principiile fundamentale ale psihosistematicii istorice. Conceperea unui element lingvistic ca făcînd parte dintr-un sistem coerent de determinări este la fel de acceptabilă ca şi înțelegerea istoriei sistemului ca o succesiune de faze sincronice ale limbii. Evoluția sistemului semiologic este întotdeauna precedată de o ,,revoluție'' în sistemul de gîndire. De exemplu, inovațiile în sintaxa pronumelui personal, apărute în franceza veche, reflectă un sistem psihic (,,mental'') deosebit de cel tradus în codul lingvistic latin.

Substanța capitolului despre *Categoria pronominală* o formează analiza teoriilor lui Guillaume, rămase inedite, despre pronume. Definiția tradițională a pronumelui ni-l prezintă ca un substitut al numelui. În lingvistica psihomecanică (sau psihosistematică) valoarea funcțională a pronumelui este explicată prin inaptitudinea şi disconveniența substantivului de a satisface exigențele momentane ale vorbirii.

Cazurile de *inaptitudine totală* a numelui sînt rezolvate de pronumele interogativ (fr. *qui*, it. *cosa*), nehotărît (fr. *quelqu'un*, *on*), relativ şi personal. *Inaptitudinea parțială* a numelui este demonstrată de cerința acestuia de a fi determinat, în anumite condiții, de un articol propriu-zis (interpretat de Gérard Moignet ca un pronume adjectivat) sau de articolul posesiv şi demonstrativ. Substantivul va fi exclus dintr-un enunț atunci cînd repetarea lui nu e nici practică, nici elegantă. Factorii de ordin stilistic, care stau la baza acestui principiu de economie, cer ca pronumele neutru *le* şi pronumele personale, posesive şi demonstrative să se substituie unui *nume disconvenient*.

Categoria pronumelui, în definiția propusă de autor, înglobează tot ce este ,,nominal quant à la forme, mais dépourvu de matière notionnelle''. Luînd în considerare natura elementului noțional care serveşte de materie pronumelui, Gérard Moignet stabileşte o interesantă clasificare :

— pronumele interogative şi relative, a căror temă este formată de incidența substantivului la noțiune ;

— pronumele care se integrează sistemului personal ;

— articolul devenit nume dematerializat, prin care substanța enunțului este anticipat percepută.

Un pronunțat caracter teoretic are şi capitolul II, *Sistemul pronumelui personal în franceza modernă.* Transferînd numele în sistemul de interlocuție instituit de verb, pronumele per-

---

[1] *Essai sur le mode subjonctif en latin post-classique et en ancien français*, Paris, 1959, *Les signes de l'exception dans l'histoire du français*, Genève, 1959 şi *L'adverbe dans la locution verbale*, Québec, 1961.

sonal își are materia noțională în declinarea verbului pe persoane. În franceză, sistemul de interlocuție distinge trei persoane simple (I—locutor, II — alocutor, III— delocutat), două persoane duble (I + non I, II + non I) și o persoană simplă multiplicată (III pl.). Sistemul de interlocuție de mai sus, a cărui claritate e imediat sesizată de cititor, situează procesul în raport cu locutorul. Definirea completă a pronumelui personal va trebui să ia în considerare și opozițiile formale între ,,plerotropie'' și ,,merotropie'', între cazuri, genuri și numere (la persoana a III-a).

Pentru a explica termenii mai puțin familiari folosiți de Gérard Moignet, vom aminti că prin anume plerotropice (sau pronume ontice) se face referință la pronumele aparținînd planului spațial, susceptibile de a apărea în cazul ,,nul'' după prepoziție (*moi, toi* etc.). Pronumele merotropice (*je, me, tu, te* etc.) aparțin planului existențial, temporal, împreună cu verbele. În interiorul celei de-a doua categorii se disting trei clase de pronume ,,existențiale'' caracterizate prin funcțiile sintactice de subiect, obiect I (evocat) și obiect II (invocat).

În următoarele cinci capitole Gérard Moignet face o serie de descrieri sincronice ale principalelor etape parcurse de istoria pronumelui personal de la latină la franceza contemporană. Competența autorului în lingvistica diacronică, căreia îi stau mărturie lucrările anterioare și cursurile ținute la universitățile din Alger, Strasbourg și Nice, îi permite și de această dată să aducă o valoroasă contribuție la studiul istoriei limbii franceze, în spiritul unei tradiții ce părea că se stinge în acest deceniu teoretizant.

În *Încheiere*, Gérard Moignet grupează concluziile la care a dus descrierea sistemului pronominal personal în latină, franceza veche, medie și modernă, reținînd momentele mai semnificative ale instaurării sistemului actual. Inovația romană a constat în crearea unei opoziții ontic-existențial în sistemul pronumelui, inexistentă în latină. În franceza medie se prefigurează organizarea de astăzi a sistemului, mai ales prin deplasarea pronumelui subiect din planul ontic în cel existențial. Evoluția sistemului pronominal francez, consolidat în urma unui proces de deflexivizare a verbului corespunde întrutotul tendinței generale a limbii franceze de a separa formalul de noțional și de a respecta o ordine progresivă (morfem + lexem). Aici autorul insistă asupra dezvoltării limbii franceze în direcția unei rigori analitice, fenomen care merită să facă obiectul unei cercetări mai largi, pe linia studiilor pătrunzătoare publicate în primul rînd de V. Tauli.

Romanistul interesat de problemele istoriei limbii franceze va consulta cu profit capitolele centrale ale cărții, consacrate descrierii unui bogat material de fapte, profund cunoscut de autor prin îndelungata și asidua frecventare a textelor reprezentative pentru fiecare perioadă din istoria limbii franceze. Cititorul familiarizat cu alte teorii moderne despre pronume (P. Eringa, L. Hjelmslev, R. Jakobson) va aprecia puritatea metodologică a expunerii, în momentul cînd va dori să evalueze critic avantajele sau limitele unei tratări exclusiv psihomecanice a unui sistem lingvistic.

Noiembrie 1967 *Maria Theban*,

Institutul de lingvistică
București, Str. I. C. Frimu 22

ALDO VALLONE, La prosa del «Convivio», Firenze, 1967, ,,Bibliotechina del Saggiacore'', 180 p.

Studiul lui Aldo Vallone își propune ca prim scop analiza prozei din ,,Convivio'' (,,Banchetul'') de Dante, reliefînd în special caracteristicile acestei opere în comparație cu ,,Vita nuova'', care-l precede cronologic și cu ,,Divina Comedie'', apogeu al creației dantești. Implicit, autorul demonstrează că Dante este primul și adevăratul făuritor al prozei italiene, lucru

contestat de mulți specialiști. Primul capitol, ,,Probleme sintactico-stilistice ale prozei din «Convivio» în critica italiană'', trece în revistă opiniile criticilor Lisio, Parodi, Schiaffini, Terracini, Segre, Sapegno, stabilind locurile comune, ca bunuri cîștigate : Proza din ,,Convivio'' este profund diferită și depășește proza din ,,Vita nuova'', ea reprezentînd un alt stadiu de cultură, viață și formație a lui Dante ca poet și gînditor. Elementele de tehnică se integrează într-o nouă viziune a lucrurilor. ,,Convivio'' atestă un efort al autorului către o expunere cît mai clară și mai exactă a ideilor. Această claritate logică precum și vigoarea polemică deosebește pe Dante de contemporanii săi, autori de tratate. Majoritatea criticilor contemporani susțin opinia că proza italiană se naște cu Dante, începînd cu ,,Vita nuova'' și consolidîndu-se cu ,,Convivio''.

Capitolul al doilea, ,,Drumul prozei medievale'', urmărește caracteristicile prozei atît în latina medievală cît și în traduceri, tratate, povestiri. Incursiunea era necesară întrucît ,,Convivio'' reamintește structura prozei latine medievale și numai în mică măsură pe cea a latinei clasice. A. Vallone, insistă asupra ,,schemelor'' folosite de proză : dialogul propriu-zis sau simulat, enumerarea, în special coordonatoare, comentariul ,,centralizat'', în care se revine mereu la conceptul-bază, formule aproape fixe, toate acestea vădind o sărăcie de mijloace expresive. Construcția gramaticală simplă (subiect-verb-complement) atestă de asemenea o primă treaptă de evoluție. Analiza unor tratate din Trecento demonstrează o îmbogățire a sintaxei în timpul lui Dante.

Capitolul al treilea pune alături ,,Convivio'' și ,,Vita nuova'' și stabilește trăsături distinctive. Forma de proză este cerută imperios de materia tratatului și Dante este primul conștient de acest lucru. Dacă în ,,Vita nuova'' tema era dragostea, tema specifică dulcelui stil nou, în ,,Convivio'' domnește filozofia. Problemele chiar dacă au apărut în germene în ,,Vita nuova'', sînt tratate cu maturitate filozofică în ,,Convivio''. O dată epuizate problemele de bază, Dante se oprește. În felul acesta nimic nu este gratuit ; chiar și artificiile care apar se justifică prin efortul de redare cît mai clară. La baza tratatului ,,Convivio'' se află conceptul de știință. În consecință, Dante se caracterizează în proză prin luciditate și precizie. De aici valoarea parantezelor și citatelor. În funcție de problema tratată, stilul este cînd expozitiv, cînd metaforic (și aici metafora se naște din meditație, în timp ce în ,,Vita nuova'' ea este un joc al imaginației), cînd demonstrativ, cînd sentențios, cînd, în special ca încheiere, irumpe în exclamații.

Capitolul al patrulea cuprinde o analiză riguroasă a ,,înlănțuirii'' frazelor (,,concatenazione''), urmărind structura lor și efectele stilistice. Elementele de înlănțuire cele mai frecvente sînt : onde — e però — onde ; prima — poi ; prima — seconda — terza — etc. ; ancora — ancora ; quando — quando, dicemo — dicemo ; primamente—secondamente—terziamente—ultimamente ; è da sapere ; certi sono, certi altri ; altrimenti—altrimenti ; si come—si come ; conviensi — conviensi. Structura este piramidală. Se pleacă de la un verb (concept) — bază și prin împărțiri și precizări succesive, se ajunge la o bază tot mai largă. În aceste perioade succesive, repetiția este foarte frecventă. Această construcție împreună cu mijloacele de înlănțuire contribuie la o claritate deosebită a ,,întregului''. Elementele acestei structuri, care pot fi găsite izolat în proza latină sau în traduceri anterioare, apar în ,,Convivio'' într-o strînsă conexiune.

Capitolul al cincilea se ocupă de particularitățile stilistice ale operei : simetrie și juxtapunere, repetiție, folosirea demonstrativelor și relativelor, topica grupului verbal, rolul superlativelor.

Ultimele pagini reiau ca o concluzie problema unei evoluții ,,Vita nuova'' — ,,Convivio'' — ,,Divina Comedia'', stabilind punctele comune dintre ultimele două (alegerea temelor legate de știința și cultura, atitudinea morală a autorului , căutarea termenilor și a imaginilor) ceea ce indica tratatul ,,Convivio'' ca pe o fază necesară înaintea capodoperei dantești.

Studiul lui Aldo Vallone reprezintă o contribuție interesantă la interpretarea tratatului ca etapă importantă în evoluția creației dantești și ca moment de început în dezvoltarea prozei italiene. Totodată, acest studiu constituie un model de comentariu stilistic în perspectiva comparației.

Noiembrie 1967

Mihaela Cârstea,

Facultatea de limbi romanice, București, Str. Edg. Quinet 7

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor autorii sînt rugați să respecte următoarele

NORME :

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex :

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE

de IORGU IORDAN

Recenziile și notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat și va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituția cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observație proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuație, numărul precede semnul.

Indicațiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul lucrării (subliniat) ; c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane) ; d) ediția (în cifre arabe) ; e) locul de apariție (orașul, în românește la articolele în limbi străine) ; f) anul apariției (nu se pune editura) ; g) pagina. Ex. : Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul articolului (subliniat) ; c) titlul revistei (între ghilimele ; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată ; inițialele nu se despart prin punct) ; d) numerotația (anul, volumul, nr.) ; e) pagina. Ex. : Al. Rosetti, *Considerații asupra foneticii și fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiția geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în ,,Romanoslavica" IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menționare se repetă numele autorului, urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeași cu cea menționată prima dată, după numele autorului se va menționa *loc. cit.*, Ex. : Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor și al textului se poate pune abreviația *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiași autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet și explicate la sfîrșitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoțite de cuvîntul ,,secol" scris în întregime. Ex. : *în secolul al XV-lea...*

Corecturile se înapoiază redacției în maximum 24 ore. Se vor evita corecturi care modifică textul inițial. Dacă autorul găsește absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, iar costul modificărilor va fi suportat de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, Calea Victoriei 194, București.

Bib. O.

LUCRĂRI APĂRUTE
ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL. AN XIX, NR. 2, P. 81—206, BUCUREȘTI, 1968

I. P. „Informația" — c. 5065

43830

Lei 12.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE ✦ Anul XIX, nr. 2/1968

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL XIX

1968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1968.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției:
BUCUREȘTI, Sectorul 1,
Calea Victoriei 194.
Telefon 15.15.45

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIX, nr. 3 1968

SUMAR

SCL, An XIX, nr. 3, p. 207–344, Bucureşti, 1968

[illegible]

EXPERIMENTUL DE PREDICȚIE ȘI ENTROPIA LIMBII ROMÂNE

DE

L. NOVAK, R. PIOTROVSKI

§ 1. DIMENSIUNILE INFORMATIVE ALE LIMBII NATURALE

Structura limbii naturale nu ne e dată în observare directă. Elementele acestei structuri și legăturile dintre dînsele nu pot fi dezvăluite nici printr-o simplă enumerare, nici prin descrierea fenomenelor observate, nici prin raționamente cvasilogice. Elementele structurale și legăturile unei limbi naturale pot fi descoperite numai cu ajutorul unui experiment științific. Dat fiind faptul că limba naturală e cel mai important mijloc de comunicare între oameni, putem presupune că unitățile ei și legăturile acestora pot fi relevate cu ajutorul experimentului și pot fi apreciate prin dimensiuni folosite în semiotică și teoria informației.

Limba naturală, ca și orice sistem semiotic care transmite o informație, poate fi privită sub trei aspecte : sintactic, semantic și pragmatic. Sintactica se ocupă de combinatorica simbolilor (semnelor), făcînd abstracție de sensul lor și valoarea pe care o prezintă aceste simboluri și combinările lor atît pentru persoana sau mecanismul care transmite informația, cît și pentru consumatorul informației (emițător și interpretant). Semantica studiază relațiile dintre simboluri și conținutul lor — sau în terminologie semiotică între significant (*le signifiant*) și significat (*le signifié*) —, neținînd seama nici de emițătorul, nici de interpretantul acestor simboluri. În sfîrșit, pragmatica analizează simbolurile din punct de vedere al valorii lor pentru interpretul comunicării, iar uneori și pentru emițătorul informației.

Se prea poate ca în studierea limbii naturale interesul cel mai mare să-l prezinte evaluările pragmatice ale informației, deoarece la acest nivel se realizează în toată plinătatea lui procesul de comunicare între oameni. La acest nivel, simbolurile pot fi analizate în circumstanțe date, într-o ambianță determinată, în legăturile cu problema valorii, utilității, recunoașterii și interpretării lor. Totuși, pentru a calcula informația pragmatică, e necesar să dispunem de evaluarea probabilităților acestor situații în care se poate afla interpretul care a primit și a înțeles just comunicarea.

Această problemă e vădit complicată și nu e întîmplător faptul că pînă acum noi nu dispunem de o procedură eficace cu ajutorul căreia am putea căpăta valori cantitative ale informației pragmatice pe care o conține un text oarecare.

Ideile emise de Bar-Hillel în legătură cu măsurarea informației semantice se bazează pe teoria probabilităților logice propusă de R. Carnap[1]. După această teorie, ca analog al informației semantice apare o funcție numerică a tuturor condițiilor posibile în care comunicarea poate fi veridică.

Teoria lui Carnap-Bar-Hillel analizează și apreciază conținutul semantico-informativ numai în judecățile simple (propoziții declarative), fără nici o legătură cu problemele utilității și valorii euristice pentru consumatorul acestei informații. Cu alte cuvinte, chestiunile semantice ale comunicării (pentru limbă — faptele legate de veridicitatea lingvistică sau întrebările semasiologice) rămîn în afara acestei teorii. Dacă mai ținem seama de faptul că din punct de vedere practic e cu neputință să se determine întregul șir de descrieri logice alternative și să se distribuie măsura probabilistică, devine clar că perspectivele aplicării teoriei semantice menționate pentru analiza sensului în limba naturală sînt destul de nedeterminate.

Măsurarea informației sintactice cuprinse în vorbire e mai precisă. După cum se știe, această măsurare a fost propusă pentru întîia oară de C. Shannon [2]. Măsura informației utilizate în această lucrare e bazată pe frecvența statistică a apariției semnalelor, făcînd abstracție de sensul și valoarea pe care o prezintă aceste semnale atît pentru interpret, cît și pentru emițător. Se spune adesea că formula lui Shannon poate fi aplicată numai la sursa staționară a semnalelor și poate fi folosită, în cazul cel mai bun, pentru analiza statistică a structurii limbii sub aspectul în care ea există în conștiința aborigenului, care îndeplinește rolul de sursă a mesajului. În acest caz se afirmă că măsura lui Shannon nu dă nici un rezultat în ceea ce privește evaluarea conținutului nici din punctul de vedere al reflectării realității, nici din punctul de vedere al măsurării și interpretării mesajului de către interpret. Se înțelege de la sine că evaluările de informație ale lui Shannon nu pot fi folosite pentru măsurarea directă a aspectelor semantice și pragmatice ale limbii naturale. Totuși, nu putem neglija faptul că sintactica, semantica și pragmatica limbii nu se află numai într-o strînsă legătură ci într-o măsură oarecare sînt corelate și reciproc condiționate. Fiecare comunicare e aleasă dintr-o mulțime oarecare de comunicări posibile. Posibilitatea apariției acestor comunicări e determinată, ca regulă generală, de raportul care există între limbă și text, pe de o parte, și realitatea obiectivă, pe de altă parte.

---

[1] R. Carnap, *Logical Foundations of Probability*, Chicago, 1950; Y. Bar-Hillel, *Semantic Information and its Measures*, în „Cybernetics-Circular-Causal and Feedback Mechanisims in Biological and Social Systems. Transactions of the Tenth Conference", New York, 1955; cf. V. Drozen și S. Langer, *Statisticky odhad semantické informace*, în „Kybernetika", II, 3, 1966, p. 259—263; Ю. А. Шрейдер, *О семантических аспектах информации*, în „Информация и кибернетика", Москва, 1967, p. 5—14.

[2] C.E. Shannon, *Prediction and Entropy of Printed English*, BSTJ, XXX, 1, 1951.

§ 2. MĂSURA STATISTICĂ A INFORMAŢIEI ÎN VORBIRE. EXPERIMENTUL DE PREDICŢIE A LITERELOR UNUI TEXT NECUNOSCUT

Măsura statistică a informaţiei în vorbire se calculează, de obicei, pe baza ipotezelor următoare:

1. Comunicarea verbală e considerată ca un canal de comunicaţie prin care, cu ajutorul literelor, sunetelor şi morfemelor (sau altor unităţi lingvistice), se transmite informaţia.

2. Unităţile lingvistice de vorbire apar în calitate de simboluri ale unui cod oarecare (a unei limbi). Limba-cod conţine nu numai delimitări referitoare la diferite îmbinări (combinatorică), ci şi pe cele care se referă la probabilitatea apariţiei acestor unităţi în vorbire.

3. Legaţi printr-un canal de comunicaţie, emiţătorul şi receptorul mesajului se folosesc de unul şi acelaşi cod.

Lingvistica se foloseşte de două moduri de a trata noţiunea statistică „cantitatea de informaţie": combinatoric şi probabilistic.

Modul combinatoric presupune că mărimea variabilă $\overline{\overline{X}}$ poate căpăta valorile care aparţin mulţimii finite A (în termeni lingvistici — alfabetului), care conţine un număr de S elemente (în cazul nostru — litere, foneme, silabe, morfeme, cuvinte ş.a.m.d.). În acest caz, „entropia" (nedeterminarea) mărimii variabile $\overline{\overline{X}}$ va fi egală:

$$H_{(x)} = \log_2 S. \tag{1}$$

Determinînd prin i valoarea mărimii variabile $\overline{\overline{X}}$, înlăturăm entropia şi comunicăm informaţia (I) egală din punct de vedere cantitativ:

$$I = \log_2 S \quad \text{biţi}. \tag{2}$$

Dacă mărimile variabile $x_1, x_2 \ldots x_n$ parcurg independent mulţimea formată respectiv din $S_1, S_2, \ldots S_n$ elemenţi, atunci

$$H(x_1, x_2, \ldots x_n) = H(x_1) + H(x_2) + \ldots + H(x_n).$$

Experimentul bazat pe modul combinatoric dă posibilitatea de a evalua „supleţea" textului, cu alte cuvinte de a determina gradul de ramificaţie a continuărilor la un anumit pas al textului [3].

Cu alte cuvinte, formulele (1) şi (2) permit a determina entropia (sau, respectiv, cantitatea de informaţie), care caracterizează atît alfabetul limbii în general, cît şi o înşirare a acelor unităţi lingvistice care pot fi utilizate în pasul dat al textului. Entropia alfabetului o vom nota prin simbolul H_0, iar pentru a indica informaţia căpătată prin înlăturarea acestei nedeterminări ne folosim de simbolul I_0.

Mai sus am menţionat că sistemul limbii naturale înregistrează pentru fiecare element al alfabetului literal, fonemic, silabic ş.a.m.d. anumite probabilităţi (condiţionate şi necondiţionate). De aceea, rezultate mai concludente se pot obţine prin folosirea modului probabilistic. Aşa, de exemplu, avînd numai repartiţiile probabilităţilor necondiţionate ale elementelor care formează un oarecare alfabet lingvistic, putem obţine

---

[3] А. Н. Колмогоров, *Три подхода к определению понятия „количество информации"*, în „Проблемы передачи информации", I, 1, 1965, p. 4.

entropia de ordinul întîi, care, ca valoare numerică, e mai apropiată de entropia condiţionată medie a textului (H_∞) decît valoarea entropiei obţinute atunci cînd luăm în consideraţie numai combinatorica elementelor lingvistice.

Conform teoremei a doua a lui Shannon, valoarea H_I şi cantitatea de informaţie care-i corespunde sînt determinate ca

$$H_I = I_I = - \sum_{i=1}^{S} p_i \log_2 p_i \quad \text{biţi.} \tag{3}$$

Problema se complică atunci cînd se iveşte necesitatea de a ţine seama şi de faptul că elementele alfabetului în interdependenţele lor nu sînt echiprobabile. În acest caz, entropia se calculează reieşind din considerentele următoare:

Se presupune că avem o înşirare oarecare de elemente lingvistice $l_1, l_2 \ldots l_{n-1}$ (b^{n-1}), care capătă o valoare particulară i. Îndată după şirul b_i^{n-1} urmează poziţia l_n. Apariţia unui element lingvistic oarecare în această poziţie e privită tot ca o mărime accidentală, care capătă valoarea $j_k (1 \leqslant k \leqslant S)$. Pentru fiecare valoare a lui i pe care o poate avea b^{n-1} există probabilitatea condiţionată $p(j_{i,k}/b_i^{n-1})$ că l_n va căpăta valoarea j_k. Entropia medie condiţionată H_n pentru poziţia l_n se va obţine ca rezultat al entropiei medii calculate pentru toate valorile lui b_i^{n-1}, cu valorile corespunzătoare probabilităţilor şirurilor $n-1$. Astfel vom avea:

$$H_n = - \sum_{b_i^{n-1}} p(b_i^{n-1}) \sum_{k-1}^{S} p(j_{i,k}/b_i^{n-1}) \log_2 p(j_{i,k}/b_i^{n-1}).$$

Această mărime arată care e nedeterminarea medie a alegerii elementului lingvistic cînd este cunoscut şirul $n-1$.

Dacă interdependenţa elementelor se răspîndeşte la mare distanţă, atunci entropia pe un element lingvistic va fi egală:

$$H_\infty = \lim_{n \to \infty} H_n. \tag{5}$$

Deoarece mărimile entropiei medii condiţionate depind de repartizarea probabilităţilor elementelor la pasul n al textului şi de probabilitatea apariţiei b_i^{n-1}, aceste mărimi pot fi determinate prin statistica combinărilor de mai multe elemente.

Formula pentru calculare în acest caz va avea aspectul următor:

$$H_n = H(j/b_i^{n-1}) = H(b_i^n) - H(b_i^{n-1}). \tag{6}$$

Volumul de muncă pentru calcularea lui H_I, H_{II}, H_{III}, H_{IV} pentru alfabetele literale sau fonemice e relativ mic; există de asemenea posibilităţi reale pentru evaluarea lui H_I a cuvintelor, formelor de cuvinte şi chiar combinărilor de cuvinte [4].

[4] Cf. S. Marcus, Ed. Nicolau şi S. Stati, *Introducere în lingvistica matematică*, Bucureşti, 1966, p. 247–248; К. Б. Бектаев, Л. Е. Машкина, Т. А. Микерина, А. С. Ротарь, *Энтропия словоформы и словосочетания в английских и немецких текстах*, în „Энтропия языка и статистика речи", Минск, 1966, p. 179.

Totuși numărul de combinații din cinci, șase ș.a.m.d. litere (foneme), nemaivorbind de combinațiile din patru, cinci ș.a.m.d. cuvinte (silabe, morfeme), crește atît de repede, încît pentru determinarea entropiei necondiționate a acestor ordine și a altora mai înalte se cere un volum enorm de lucru, chiar prin folosirea metodelor simplificate de calculare. Această analiză e greu de realizat chiar și prin folosirea mașinilor de calcul. De aceea sîntem obligați să ne folosim de metode indirecte, cu ajutorul cărora s-ar putea evalua mai repede entropia și informația la diferiți pași a textului.

Tuturor acestor cerințe le corespunde experimentul de predicție a literelor unui text necunoscut, cu o prelucrare matematică ulterioară a rezultatelor obținute.

La baza acestui experiment stau următoarele reguli :

1. Predicția efectivă e posibilă numai dacă în text există informație redundantă.

2. Conștiința lingvistică a aborigenului care prezice textul e considerată ca o anumită instalație cibernetică.

3. Mecanismul acestei instalații nu e cunoscut în detalii. E știut însă că în conștiința lingvistică a prezicătorului se includ date despre calitățile statistice ale limbii. Pe baza experienței lingvistice trecute în conștiința prezicătorului se formează cunoștințe privitoare la unitățile lingvistice care se întîlnesc mai des și care mai rar. Deși „aranjamentul" elementelor lingvistice în conștiința diferiților aborigeni poate fi variat, el trebuie să se apropie de o schemă optimală atunci cînd aborigenul cunoaște bine limba. Deoarece informantul prezice textul bazîndu-se de fiecare dată pe un spectru gradat al elementelor lingvistice, totalitatea prezicerilor lui poate fi privită ca un anumit sistem de reacții lingvistice, în care se vor reflecta într-o măsură mai mare ori mai mică procesele stocastice ale generării textului, care include caractere statistice ale limbii.

4. Dacă predicția se realizează după o schemă optimală (predicție ideală), eficacitatea ei poate fi utilizată ca o măsură a organizării limbii.

§ 3. CALCULAREA ENTROPIEI DIN REZULTATUL EXPERIMENTULUI DE PREDICȚIE

În cercetarea de față sînt folosite două feluri de experimente de predicție : predicția individuală și colectivă.

Predicția individuală se realizează după două programe : completă și redusă. În programul complet, prezicătorul numește una după alta literele, după cum apariția lor e posibilă la pasul dat al textului din punctul său de vedere. De îndată ce el numește litera necesară, prezicerea se întrerupe : experimentatorul fixează numărul de tentative pentru prezicerea acestei litere și se trece la litera următoare. În programul redus, prezicătorul numește o literă care, după părerea lui, e cea mai probabilă la pasul dat al textului. Experimentatorul anunță dacă litera e prezisă just sau nu. În caz negativ, i se comunică litera adevărată și se trece la prezicerea literei următoare.

Metoda existentă pentru calcularea rezultatelor predicției individuale după programa completă ne permite să determinăm numai limita

superioară şi inferioară a intervalului în care e cuprinsă valoarea reală a entropiei.

Limita superioară pentru fiecare poziţie (n) a literei se calculează după formula :

$$\bar{H}_n = \bar{I}_n = (1-q_0) \log_2 (1-q_0) - \sum_{i=1}^{s} q_i \log_2 q_i \quad (7)$$

Limita inferioară e determinată cu ajutorul formulei :

$$\underline{H}_n = \underline{I}_n = \sum_{i=2}^{s} i(q_i - q_{i-1}) \log_2 i \quad (8)$$

În ambele formule, alături de demarcările descifrate mai sus, se folosesc următoarele simboluri : q_0 — probabilitatea apariţiei la pasul dat al textului a continuărilor sigure q_i — probabilitatea prezicerii literei n a textului din tentativa i :

Rezultatele experimentului redus se prelucrează cu ajutorul expresiei :

$$H_n = I_n = (1-q_0-q_1)\, H_{III} - q_1 \log_2 q_1 - (1-q_0-q_1) \log_2 (1-q_0-q_1) - -(1-q_0) \log_2 (1-q), \quad (9)$$

în care q_0 — probabilitatea continuărilor sigure, iar q_1 — probabilitatea de a prezice litera din prima tentativă în condiţia că nu are loc continuarea sigură. H_{III} pentru limba română se admite egal cu 2.69 biţi.

Expresia (9) dă aproximativ valoarea limitei superioare a intervalului în care e cuprinsă valoarea justă a entropiei [5].

Predicţia colectivă se efectuează după programul următor : unui grup destul de mare de aborigeni li se propune să prezică litera care se găseşte la pasul n al textului sau al cuvîntului, avînd în vedere că $n-1$ litere ale acestui fragment sau cuvînt sînt cunoscute prezicătorilor. Fiecare dintr-înşii, independent de ceilalţi, înscrie cea mai probabilă continuare a literelor din punctul său de vedere pentru pasul n al textului. După aceea, experimentatorul anunţă litera reală şi se trece la prezicerea următoare.

Se presupune că grupul prezice litera în mod optimal. De aceea la fiecare pas al textului numărul cel mai mare de continuări trebuie să se refere la litera cea mai probabilă, numărul următor ni-l dă litera a doua după probabilitate ş.a.m.d. Cîtul între împărţirea numărului prezicătorilor care au propus litera dată şi numărul total al prezicătorilor poate fi considerat ca o probabilitate condiţionată de apariţia unei litere oarecare la pasul dat al textului sau cuvîntului.

---

[5] Deducţia formulelor (7) (8) (9), vezi în lucrările : C.E. Shannon, *prediction...*, ; N. Petrova, R. Piotrovski şi R. Giraud, *L'entropie du français écrit*, în „Bulletin de la société de linguistique de Paris", t. LIX, f. 1, 1964, p. 137—139 ; Р. Г. Пиотровский, *Информационные измерения печатного текста*, în сб. „*Энтропия языка и статистика речи*", Минск, 1966, p. 27—53.

Se înţelege de la sine că grupul de prezicători poate fi privit numai în mod convenţional în calitate de instalaţie de predicţie ideală. În realitate însă, predicţia colectivă e destul de îndepărtată de cea ideală. De pildă, prezicătorii nu numesc, de obicei, continuările rare. De aceea e necesar să se apropie rezultatele de predicţie de cele ideale. Aici se pot propune două variante. În primul rînd, înainte de a prezice litera la pasul n al textului, prezicătorului se comunică toate continuările de litere posibile pentru acest pas (fără indicarea probabilităţilor). În al doilea rînd, continuările care nu au fost numite de prezicător după terminarea experimentului se introduc în protocol şi li se înregistrează probabilităţi cît de mici (astfel se socoteşte tot spectrul probabilităţilor). Căpătînd distribuirea probabilităţilor condiţionate, putem afla, folosindu-ne de expresia

$$H'_n = I'_n = - \sum_{k=1}^{S} p_k \log_2 p_k,$$

evaluarea entropiei condiţionate pentru fiecare din poziţiile de litere analizate.

§ 4. ALEGEREA MATERIALULUI EXPERIMENTAL

Pentru a căpăta caracteristicile probabilităţilor şi entropiei medii a textului redus, e necesar ca experimentul de predicţie să fie făcut pe un număr de texte destul de reprezentativ. Cercetările făcute arată că pentru predicţia individuală numărul de 100 de texte ne dă rezultate destul de valabile [6].

Pentru cercetarea entropiei textului român au fost folosite 100—110 fragmente de text legat de o lungime de 100 de litere fiecare. În fiecare text se preziceau literele începînd cu a doua şi terminînd cu a 100-a.

Textele experimentale prezintă, de obicei, propoziţii simple, dezvoltate sau compuse de o lungime mijlocie.

În afară de aceasta au fost supuse experimentului de predicţie şi prelucrate circa 500 de cuvinte considerate în afară de context.

Pentru lingvistică prezintă interes nu numai mărimile absolute ale entropiei, informaţiei şi redundanţei ei, ci şi repartiţiile relative ale acestor mărimi în diferite părţi ale textului. Mărimile absolute ale informaţiei şi redundanţei pot fi valorificate prin aplicarea metodei complete de predicţie. Repartiţia acestor mărimi poate fi arătată şi prin programul redus. Combinarea acestor două programe reduce simţitor volumul experimentului şi dă două rînduri de date numerice care se verifică reciproc. În cercetarea de faţă s-a folosit programul redus. În acelaşi timp s-a folosit şi programul complet pentru prezicerea literelor : a 5-a, a 10-a, a 15-a, a 20-a, a 30-a, a 40-a, a 50-a, a 75-a şi a 100-a.

[6] Р. А, Казарян, *Оценка энтропии армянского текста*, în ,,Известия АН Армянской ССР'', физико-математические науки, XIV, 4, 1961, п. 162, Г. П. Богуславская, *Энтропия английского печатного текста*, Автореф. канд. дисс., Минск, 1966, p. 8.

Materialul experimental a fost ales din diferite surse cu repartizarea următoare, după stiluri :

1. limba vorbită orală (înregistrări pe bandă de magnetofon) — 30%
2. beletristică (şi fragmente din operele clasicilor autorilor români moderni) — 30%
3. publicistică (fragmente din gazetele contemporane) — 30%
4. poezie (fragmente din operele poeţilor clasici moderni) — 10%

în total 100%

Pentru determinarea caracteristicilor informative ale limbii în general, din numărul total al fragmentelor analizate, s-au ales 100 de texte de lungimea menţionată, distribuite în corelaţiile arătate mai sus.

Caracteristicile informative pentru fiecare din primele trei stiluri au fost obţinute prin prelucrarea a 33 de texte, aparţinînd distribuţiei date. Textele poetice nu se diferenţiau într-un grup aparte, deoarece predicţia lor necesită o organizare deosebită a experimentului (o alegere specială a prezicătorului, utilizarea dicţionarelor de rime, tabele de frecvenţă ale diferitelor variante ale ritmului pentru măsura dată a versului ş.a.).

§ 5. INFORMANTUL ŞI PREDICŢIA IDEALĂ

Pînă acum nu s-a creat încă o instalaţie cibernetică în stare să realizeze o predicţie ideală a literelor unui text. Informantul, chiar dacă posedă cel mai înalt simţ al limbii şi al culturii lingvistice, nu poate da o predicţie ideală. Rezultatele pot depinde de atenţia prezicătorului, de gradul de oboseală şi de dispoziţie.

În acelaşi timp există şi procedee de ordin lingvistic, psihologic şi matematic, cu ajutorul cărora se pot îmbunătăţi rezultatele predicţiei şi se pot apropia de rezultatele unei predicţii ideale. Procedeele cele mai eficiente se pot considera următoarele :

1. Alegerea unui informant care să aibă un bun-simţ al limbii şi o cultură lingvistică înaltă. La experimentul de faţă au luat parte oameni cu studii superioare, pentru care limba română e limba maternă şi care au dat cele mai bune rezultate în experimentele de probă.

2. Predicţia unor fragmente nu prea mari de text cu scopul de a preîntîmpina oboseala şi lipsa de reacţie lingvistică a informantului.

3. Utilizarea unui aparat lexico-statistic auxiliar.

În timpul predicţiei, subiectele noastre se foloseau de obicei de :

a) tabele de frecvenţă a literelor iniţiale şi a combinărilor de două litere alcătuite special [7] şi tabele de frecvenţă a combinărilor de două şi de trei litere, indiferent de poziţia acestora din urmă în cuvînt.

b) *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958 ; *Dicţionar politehnic*, Bucureşti, 1957.

---

[7] Л. Новак, *Статистика букв и буквосочетаний в румынском письменном тексте*, сб. *Статистика речи*, Ленинград, 1967.

Folosirea tabelelor statistice și a dicționarelor nu numai că înlesnește și grăbește procesul predicției, ci și nivelează într-o măsură destul de mare diferența în rezultatele experimentului la diferiți informanți.

4. Corectarea lingvistic-probabilistică a protocolului. Primul fel de corectare efectuat de experimentator împreună cu informantul avea ca scop înlăturarea „tentativelor de prisos” în predicția literelor. Sensul înlăturării acestor tentative de prisos poate fi ilustrat prin exemplul următor. În textul *în prezent agresiunea imperialistă* („Scînteia tineretului” din 31 decembrie 1960, p. 5), litera care urmează după *s* în ultimul cuvînt a fost prezisă din tentativa a doua, ceea ce a și fost menționat în protocol. Corectarea ulterioară cu ajutorul dicționarelor a arătat că în acest caz are loc un sistem de două alegeri — *imperialist* și *imperialism*. De aici rezultă clar că după prima încercare informantul a căpătat o informație deplină despre litera care urmează după *s* (dacă nu este *m*, atunci e *t*), încercarea a doua a predicției a fost de prisos. În legătură cu aceasta, în protocol, în loc de primele două tentative, a fost fixată numai una. Corectări analoge s-au introdus în protocol în toate cazurile cînd numărul de încercări făcute de informant depășea cantitatea tentativelor necesară pentru predicția literei date.

În cazul cînd experimentatorul sau informantul se îndoiau de veridicitatea unei continuări oarecare sau de gradul ei de probabilitate, întrebarea era rezolvată cu ajutorul lingviștilor experți.

Al doilea fel de corectare avea scopul să controleze cît de obiectiv a determinat informantul continuările sigure. Această corectare trebuia să scoată în evidență acele „zero informații” care nu au fost luate în considerație în procesul experimentului. De fapt, în numărul continuărilor sigure trebuie introduse, alături de continuările absolut sigure, și cele care au o probabilitate destul de mare. Principiile generale ale determinării de „zero informații” pot fi ilustrate printr-un exemplu concret. Presupunem că informantul, după ce a determinat literele șirului, *aproape* trece la prezicerea literei următoare. Presupunem că probabilitatea condiționată (p) a apariției blancului după șirul de litere indicat e egală cu 0.999, iar probabilitatea apariției literei l (*aproapele*), respectiv, e egală cu 0.001. În acest caz, entropia condiționată a poziției literei date e egală :

$$H = -p \log_2 p - (1-p) \log_2 (1-p) = -0.999 \log_2 0.999 - 0.001 \log_2 0.001 = 0.0114 \text{ biți.}$$

Dacă informantul și experimentatorul anunță blancul după șirul de litere *aproape* ca o continuare sigură, avînd entropia egală cu zero, atunci ei săvîrșesc o greșeală de 0.0114 biți. În caz contrar, admițînd că poziția literei indicate face posibile două continuări, ei îi atribuie, în condițiile experimentului, o entropie egală cu 1 bit. În acest caz, greșeala va crește pînă la 0.9886 biți și predicția se confirmă ca neefectivă. De aici devine clar de ce în numărul continuărilor sigure marcate prin simbolul zero trebuie să intre nu numai continuările absolut sigure, ci și continuări a căror probabilitate condiționată e mai mare de 0.889. În acest caz, greșeala rezultată din raportarea pozițiilor de litere analizate la numărul continuărilor sigure va fi mai mică decît greșeala apărută în cazul în care am considera aceste continuări ca nesigure.

Tabloul

Datele comparative pentru entropia (în biți) și redundanța

NN ordini	Stilurile funcționale	Limba română				Pronosticul matematic pentru H_∞	Limba franceză			
		$\overline{H}_\infty=\overline{I}_\infty$	$\underline{H}_\infty=\underline{I}_\infty$	$\underline{R}$	$\overline{R}$		$\overline{H}_\infty=\overline{I}_\infty$	$\underline{H}_\infty=\underline{I}_\infty$	$\underline{R}$	$\overline{R}$
1	Limba vorbită	1.24	0.71	74.2	85.4		1.32	0.81	68.5	82.9
2	Beletristica	1.26	0.78	73.8	83.8		1.36	0.78	71.0	83.6
3	Publicistica	1.23	0.68	74.4	85.7		0.77	0.45	83.9	90.4
4	Limba în general	1.34	0.72	72.1	85.0	1.3 *	1.38	0.79	70.6	83.4

* Cf. E. Nicolau, M. Sala, A. Roceric, *Observații asupra entropiei limbii române*, în „Studii și cercetări

Se înțelege de la sine că, în majoritatea cazurilor, gradul de veridicitate al continuărilor poate fi determinat numai în funcție de intuiția lingvistică a informantului, a experimentatorului sau a expertului și de contextul dat.

Al treilea fel de corectare prevede aranjarea valorilor experimentale q_k în ordinea micșorării lui q și a măririi lui k, astfel ca mărimea H_n să se apropie de valoarea limitei inferioare a entropiei care s-ar fi putut căpăta în rezultatul unei predicții ideale.

§ 6. ENTROPIA ȘI REDUNDANȚA LIMBII ROMÂNE ÎN COMPARAȚIE CU DATELE ALTOR LIMBI EUROPENE

După programul descris mai sus, au fost obținute valorile entropiei pentru limba română în general și pentru cele trei repartizări pe stiluri menționate în § 4 (vezi tabloul 1). Valorile $\overline{H}_\infty = \overline{I}_\infty$ și $\underline{H}_\infty = \underline{I}_\infty$ au fost calculate ca media aritmetică a mărimilor analoge pentru literele cu NN° 30, 40, 50, 75 și 100. De fapt, începînd aproximativ cu literle NN°, 25, 30 ale textului dat, valorile lui H practic încetează de a depinde de n. De aceea, a treizecea poziție de literă e considerată ca limita din stînga după care se determină valorile H_∞.

Valoarea superioară maximă a mediei abaterii standard (σ) pentru mărimile H_∞ nu depășesc 0.4 biți pentru limba română, ceea ce în termenii coeficientului de variație e egal aproximativ cu 35%.

E de subliniat că pronosticul pentru textele române făcut de prof. Edmond Nicolau și colaboratorii săi în ceea ce privește H_∞ coincide destul de bine cu datele noastre experimentale (cf. tabloul 1). Din valorile $\overline{H}_\infty$ și $\underline{H}_\infty$ poate fi căpătată, respectiv, evaluarea inferioară ($\underline{R}$) și superioară ($\overline{R}$) a redundanței limbii. În acest caz, ne folosim de expresia :

$$R = \frac{H_0 - H_\infty}{H_0}. \tag{11}$$

Valorile pentru $\overline{H}_\infty$, $\underline{H}_\infty$, $\underline{R}$ și $\overline{R}$ pentru stiluri diferite și pentru limbă în general sînt indicate în tabloul 1.

1

(în %) a limbii române în comparaţie cu patru limbi europene

Limba engleză				Limba rusă				Limba polonă			
$\bar{H}_\infty=\bar{I}_\infty$	$\underline{H}_\infty=\underline{I}_\infty$	$\underline{R}$	$\bar{R}$	$\bar{H}_\infty=\bar{I}_\infty$	$\underline{H}_\infty=\underline{I}_\infty$	$\underline{R}$	$\bar{R}$	$\bar{H}_\infty=\bar{I}_\infty$	$\underline{H}_\infty=\underline{I}_\infty$	$\underline{R}$	$\bar{R}$
1.47	0.90	69.4	81.2	1.40	0.83	72.0	83.4	1.18	0.69	76.3	86.3
1.10	0.65	77.1	86.5	1.19	0.70	76.3	86.0	1.29	0.83	74.5	83.6
0.82	0.37	82.9	92.1	0.83	0.49	83.4	90.1	0.83	0.53	83.6	89.5
1.35	0.74	71.9	84.5	1.37	0.82	72.1	83.6	1.28	0.76	74.7	85.0

lingvistice". X, 1, 1959.

În ce priveşte diferitele stiluri, trebuie subliniat încă o dată că materialul experimental n-a fost destul de suficient (33 de texte pentru fiecare stil), de aceea veridicitatea valorilor informative trebuie interpretată cu o oarecare precauţie.

Tabloul 2

Condiţionarea contextuală limită după valorile lui $\bar{H}$ în limba română comparativ cu datele a patru limbi europene (în biţi)

Stilurile	Limba română	Limba franceză	Limba engleză	Limba rusă	Limba polonă
Limba vorbită	3.51	3.44	3.31	3.60	3.64
Beletristica	3.49	3.40	3.68	3.31	3.85
Publicistica	3.52	3.99	3.96	4.17	4.21
Limba în general	3.41	3.38	3.43	3.63	3.67

Un singur fapt atrage atenţia — redundanţa textelor publicistice. Această redundanţă mare e o consecinţă a acelor particularităţi specifice care limitează aici alegerea elementelor lingvistice. Printre aceste delimitări pot fi citate ca mai de seamă, în primul rînd, utilizarea unui mare număr de grupuri sintactice cu o tematică specifică, în al doilea rînd, o sferă lexicală determinată, din care o parte covîrşitoare o formează terminologia specialităţii date şi, în sfîrşit, construcţia logică şi strict normalizată a propoziţiilor.

§ 7. SCHEMA INFORMATIVĂ GENERALĂ A TEXTULUI

Textele scrise ale oricărei limbi sînt constituite din diferite feluri de unităţi discrete bine delimitate. În limbile care folosesc alfabetul de litere aceste unităţi sînt : litera, şirul de litere mărginit la stînga şi la dreapta de blancuri (forma cuvîntului), şirul de forme ale cuvintelor mărginite la stînga şi la dreapta de puncte (propoziţii), şirurile de propoziţii mărginite la stînga şi la dreapta de spaţii goale (alineate). În calitate

de unități ierarhice la diferite niveluri de împărțire a textului apar paragrafe, capitole, subîmpărțiri, părți ș.a.

Unitățile de un nivel mai înalt decît literele au, de obicei, o dezmembrare lingvistică interioară. Formele de cuvinte se pot împărți în silabe și morfeme, propozițiile în locuțiuni și sintagme. Și totuși această dezmembrare nu poate fi exprimată într-un mod unic și lipsit de echivoc.

Combinările unităților la fiecare nivel sînt reglementate prin două feluri de limitări : delimitări aparținînd însăși structurii codului lingvistic și delimitări extralingvistice, care caracterizează conținutul textului dat.

Delimitările de primul fel, care reglementează complet sau într-o măsură considerabilă combinările de litere, silabe, morfeme, se înlocuiesc treptat în trecerea la niveluri mai înalte prin delimitări de tipul al doilea — extralingvistic.

Cercetările structurii lineare a textului, cu includerea în numărul lor și a metodei de predicție scot în evidență faptul că pe măsură ce înaintăm de la începutul textului raporturile între ambele feluri de limitări se schimbă. Experimentul de predicție a textului românesc arată că la pasul al cincelea sau al șaselea combinarea literelor și a silabelor e restrînsă de limitări legate de combinarea morfemelor. Începînd aproximativ cu a opta—a zecea poziție de literă, combinarea morfemelor e limitată de îmbinarea dintre cuvinte. Apoi, pe măsura desfășurării textului, combinarea dintre cuvinte e limitată de combinările dintre grupurile sintactice și propoziții, legate în special de combinările dintre paragrafe, capitole, părți ale cărții sau articolului. Nu e greu de observat că la începutul textului predomină delimitări din codul lingvistic, iar pe măsura desfășurării textului — delimitări extralingvistice.

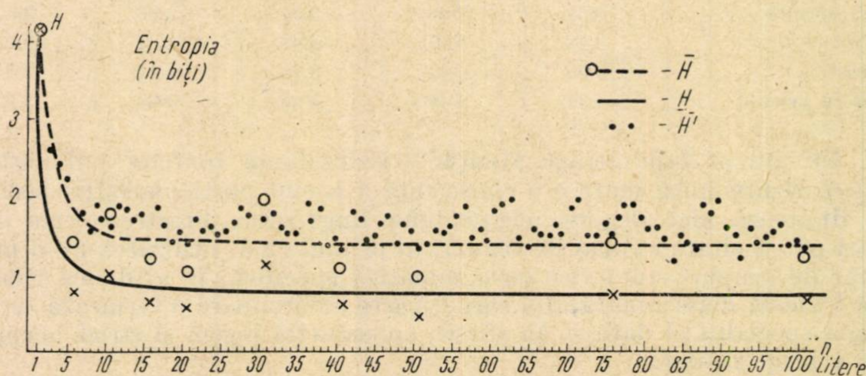

Fig. 1. Distribuirea entropiei în modelul textului românesc de 100 litere (Limita superioară și inferioară).

Analizînd șirul de valori speciale $H_n = I_n$ (respectiv $\overline{H}_n = \overline{I}_n$ sau $\underline{H}_n = \underline{I}_n$) pentru limba română în general (vezi fig. 1), ne putem ușor convinge că ele manifestă tendința spre micșorare în dependență de creșterea valorilor lui n.

Micșorarea valorilor $H_n = I_n$ — pe măsură ce ne îndepărtăm de începutul textului — se poate explica ușor din punct de vedere lingvistic. Într-adevăr, dacă în codul lingvistic (limba) n-ar fi cuprinse limitări în

ce privește combinările de litere (foneme), silabe, morfeme ș.a. (vezi mai sus), atunci nedeterminarea la fiecare pas al textului ar fi egală cu entropia alfabetului (H_0). Faptul că valorile concrete $H_n = I_n$ sînt cu mult mai mici decît mărimile H_0 se explică prin aceea că pentru fiecare poziție a literei n există o oarecare complexitate de limitări lingvistice din cele enumerate mai sus. Această complexitate de limitări pe care noi o vom numi condiționare contextuală (K_n) poate fi valorificată cantitativ prin diferența $H_0 - H_n$. De aici se poate obține și condiționarea contextuală limită (vezi tabloul 2), care se caracterizează prin expresia :

$$K_\infty = H_0 - H_\infty$$

§ 8. SCHEMA LEXICALĂ A TEXTULUI

După ce am obținut valorile sumare și sensul general al dezvoltării informației statistice a textului, să analizăm repartiția ei în cadrul textului și în cadrul diferitelor sale unități. Pentru aceasta, folosindu-ne de rezultatele predicției individuale, vom încerca să construim o astfel de schemă medie informativă care ar reflecta disocierea textului în cuvinte (această schemă o vom numi schema lexicală a textului sau textul generalizator).

Pentru a construi o astfel de schemă a fost necesar în primul rînd să se determine lungimea medie a primului cuvînt al textului în limbă sau în stilul dat, celui de-al doilea cuvînt ș.a.m.d., să se obțină schemele distribuției informative pentru primul, al doilea, al treilea cuvînt al textului generalizator. Prima problemă a fost rezolvată pe o cale statistică obișnuită, a doua a necesitat o grupare deosebită a materialului căpătat din experimentul de predicție a literelor. Principiile acestei grupări sînt ilustrate în tabloul 3, care reprezintă o parte a matricei după care s-a calculat schema lexicală a textului român. În prima coloană se găsește prima literă a cuvintelor din fiecare text. În a doua coloană se fixează litera a doua, cu condiția ca aceste cuvinte să nu fie mai lungi de trei litere. Pentru cuvintele de o literă sau două în coloana a doua se trece liniuță. În coloana a patra sînt incluse penultimele litere ale cuvintelor de patru, cinci și mai multe litere. Pentru cuvintele scurte în coloana a patra se trece liniuță. În coloana a cincea intră ultimele litere ale cuvintelor care au o lungime de două și mai multe litere. În coloana a șasea se înscriu toate blancurile între primul și al doilea cuvînt.

Sub fiecare literă și blanc se notează numărul de tentative (zero, una sau mai multe) care a avut loc pentru predicția lor. În coloana a treia e introdus mijlocul cuvintelor lungi, fără a arăta numărul de tentative. La fel se înscriu toate cuvintele următoare ale textului.

Prelucrarea acestor distribuiri după formula (9) ne dă valorile superioare de informație (de entropie) pentru primele două și ultimele două litere ale textului generalizator. Informația care cade la jumătatea cuvîntului (vezi coloana 3 din tabloul 3) se calculează ca media aritmetică pentru prima, a doua, penultima și ultima literă a cuvîntului. În consecință, noi căpătăm schema distribuirii în text a informației care ține seama de împărțirea textului în cuvinte.

Tabloul 3

O parte a matricei pentru calcularea schemei lexicale a textului

Nr. coloanei	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Nr. cuvîntului	Primul cuvînt					Blan-cul	Cuvîntul al doilea					Blan-cul
Nr. literei / Nr. textului	Prima literă	A doua literă	Mijlocul cuvîntului	Penultima literă	Ultima literă		Prima literă	A doua literă	Mijlocul cuvîntului	Penultima literă	Ultima literă	
1	a	c	e	s	t	△	f	a	—	p	t	△
	v	1	1	1	0	1	2	2	—	1	0	1
2	î	—	—	—	n	△	p	r	eze	n	t	△
	v	—	—	—	1	2	2	1	—	1	1	1
3	v	—	—	—	—	△	a	—	—	—	m	△
	v	—	—	—	—	2	1	—	—	—	1	1

Schema obținută prin prelucrarea rezultatelor experimentului redus de a textului românesc de o lungime de 15 cuvinte e dată în fig. 2. Această schemă ne arată în mod ilustrativ că distribuirea informației în text are un quantum-caracter. Începutul cuvintelor ce poartă un maximum de informație, în timp ce ultimele litere și mai ales blancurile care urmează după ele sînt sau puțin informative sau în general redundante. Quantum-caracterul distribuirii statistice a informației se explică, probabil, prin aceea că atît limba vorbită, cît și cea scrisă sînt percepute de organele

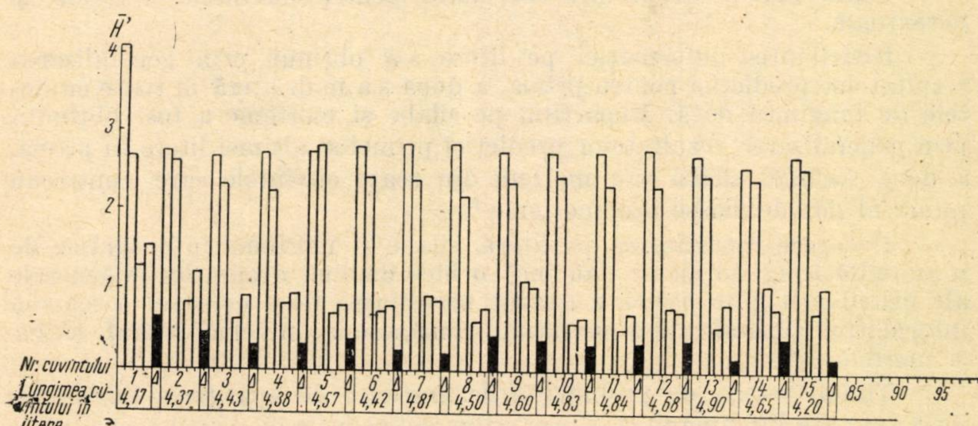

Fig. 2. Distribuirea informației pe cuvinte.

noastre de simț și prelucrate de centrele respective ale creierului nu într-un mod neîntrerupt, ci cu o restituire periodică a porțiunilor de informație acumulate.

§ 9. STRUCTURA INFORMATIVĂ A CUVÎNTULUI

În cercetarea structurii informative a cuvîntului românesc s-au pus două probleme.

1. Determinarea distribuirii cantitative și calitative a informației din punctul de vedere al structurii literale, silabice și morfemice a cuvîntului.

2. Urmărirea influenței calitative și cantitative a contextului lexico-gramatical asupra construcției informative a cuvîntului și componentelor sale (silabe și morfeme).

După metodele descrise în §§ 3, 5, 8, au fost analizate 1 988 de cuvinte de o lungime de la două litere (o literă plus blancul dintre cuvinte) pînă la douăsprezece (unsprezece litere plus blancul) [8].

Din acest număr, 1 306 cuvinte au fost prezise respectînd condiția ca informantul să cunoască textul anterior de o lungime nu mai puțin

---

[8] Procedura împărțirii cuvîntului românesc în silabe și morfeme e relatată în lucrarea: Г. П. Богуславская и Л. А. Новак, *Энтропия английского и румынского текста*, Минск, (1967) (sub tipar).

de 30 de litere (împreună cu blancul). Aceste cuvinte le vom numi netextuale.

Rezultatele obținute sînt prezentate sub trei forme.

1) Distribuirea informației pe litere a cuvîntului (tablourile 5—6 și fig. 3).

2) Distribuirea informației pe silabe (tablourile 7—8 și fig. 4).

3) Distribuirea informației pe morfeme (tablourile 9—10 și fig. 5).

Toate aceste distribuiri sînt date pentru cuvintele textuale și netextuale.

Distribuirea informației pe litere s-a obținut prin generalizarea rezultatelor predicției pentru prima, a doua ș.a.m.d. literă în toate cuvintele de lungimea dată. Repartiția pe silabe și morfeme a fost obținută prin generalizarea rezultatelor predicției primei și ultimei litere în prima, a doua ș.a.m.d. silabă sau morfem din toate cuvintele care conțineau numărul dat de silabe sau morfeme [9].

Deoarece repartizarea pe litere, silabe și morfeme în cuvintele de o anumită lungime nu ne dau încă o idee deplină despre legile generale ale distribuirii informației, a apărut necesitatea de a construi o schemă informativă generalizată a cuvîntului românesc la „nivelul" literal, silabic și morfemic [10].

Ținînd seama de probabilitățile empirice de apariție a cuvintelor de o anumită lungime în text, am redus poligoanele de distribuire a informației în cuvinte de lungime diferită la scheme informative generalizate, care caracterizează cuvintele textuale și netextuale la nivel literal, silabic și morfemic (vezi tablourile 4—10 și fig. 6).

În construirea schemelor literale, atît speciale cît și generalizatoare, blancul dintre cuvinte s-a socotit ca ultima literă. În schemele generalizatoare silabice, blancul n-a fost luat în componența cuvîntului fonetic. În schemele morfemice s-a ținut seama numai de blancul care îndeplinea funcția de morfem-zero.

Deoarece lungimea cuvîntului românesc nu e limitată de nimic, lungimea schemei generalizatoare a cuvîntului tinde spre infinit. Și totuși în realitate se constată că acele cuvinte care au o lungime mai mare de 11 litere se întîlnesc destul de rar (numărul lor nu depășește 3% din numărul total al cuvintelor). De aceea, schema generalizatoare la nivel literal e redusă la 12 litere (11 litere + blanc). Din aceleași motive, schema generalizatoare silabică se întrerupe după silaba a VI-a, iar cea morfemică după morfemul al V-lea.

---

[9] Procedura împărțirii cuvîntului românesc în silabe morfeme e relatată în lucrarea: Г. П. Богуславская и Л. А. Новак, *Энтропия английского и румынского текста*, Минск, 1967 (sub tipar).

[10] În studierea distribuirii informative în cuvinte ne putem mărgini ori la analiza limitelor superioare ori a celor inferioare, deoarece limita superioară și cea inferioară se găsesc în stare izomorfă una față de alta. În articolul de față se prezintă schemele grafice ale limitelor superioare ale informației căpătate după programul redus al experimentului de predicție (cf. formula (9)).

Tabloul 4

Informaţia şi condiţionarea contextuală a cuvintelor, în biţi, după limita superioară

	Limba română		Limba franceză		Limba engleză		Limba rusă	
Informaţia optimă pe un cuvînt în biţi	27.07		25.23		25.97		31.85	
Informaţia medie reală pe un cuvînt în biţi	Cuvînt netextual	Cuvînt textual	Cuvînt netextual	Cuvînt textual	Cuvînt netextual	Cuvînt textual	Cuvînt netextual	Cuvînt textual
	13.02	7.77	10.88	6.46	12.59	5.41	13.50	8.15
Condiţionarea contextuală în biţi	14.05	19.03	14.35	18.77	13.38	20.56	18.35	23.70
Limitările interne ale cuvîntului în %	72.9		76.45		65.00		77.43	
Legăturile lexico-gramaticale din text în biţi		5.25		4.42		7.18		5.35
în %		27.1		23.55		35.00		22.57

Tabloul 5

Distribuirea informației în cuvintele netextuale

Nr. de ordine	Lungimea cuvîntului în litere (împreună cu blancul)	Probabilitatea apariției cuvîntului de lungimea dată	Informația pe literă în biți (după limita superioară)												Numărul total de informație pe cuvîntul de lungimea dată	Numărul mediu de informație pe o literă a cuvîntului
			1-a	A 2-a	A 3-a	A 4-a	A 5-a	A 6-a	A 7-a	A 8-a	A 9-a	A 10-a	A 11-a	A 12-a		
1	2	0.046	4.10	2.68	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6.78	3.39
2	3	0.266	4.10	2.90	2.37	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9.37	3.12
3	4	0.079	4.10	2.82	2.67	1.46	—	—	—	—	—	—	—	—	11.05	2.76
4	5	0.154	4.10	2.87	2.45	1.73	1.08	—	—	—	—	—	—	—	12.23	2.45
5	6	0.109	4.10	2.89	2.58	2.32	1.42	0.18	—	—	—	—	—	—	13.49	2.25
6	7	0.091	4.10	2.87	2.88	2.77	2.11	1.33	0.20	—	—	—	—	—	16.26	2.32
7	8	0.083	4.10	2.88	2.80	2.29	1.50	0.77	1.33	0.31	—	—	—	—	15.98	2.00
8	9	0.060	4.10	2.87	2.79	2.17	1.67	1.61	0.58	1.76	0.39	—	—	—	17.94	2.00
9	10	0.047	4.10	2.75	2.76	2.55	2.05	1.13	0.89	1.50	1.53	0.24	—	—	19.50	1.95
10	11	0.025	4.10	2.76	2.58	2.62	1.78	0.87	1.30	0.54	1.09	1.38	0.00	—	19.02	1.75
11	12	0.040	4.10	2.32	2.76	2.72	1.19	0.45	0.31	1.30	0.83	0.77	0.96	0.00	17.71	1.47
12	Numărul total de informație pe literă în schema generalizatoare a cuvîntului		4.10	2.84	2.59	2.18	1.52	1.25	0.44	1.05	0.90	0.51	0.55	0.00	13.02	2.51

Tabloul 6

Distribuirea informației în cuvintele textuale

Nr. de ordine	Lungimea cuvîntului în litere (împreună cu blancul)	Probabilitatea apariției cuvîntului de lungimea dată	Informația pe literă (în biți) după limita superioară												Numărul total de informație pe cuvîntul de lungimea dată	Numărul mediu de informație pe o literă a cuvîntului
			1-a	$\overline{\overline{A}}$ 2-a	$\overline{\overline{A}}$ 3-a	$\overline{\overline{A}}$ 4-a	$\overline{\overline{A}}$ 5-a	$\overline{\overline{A}}$ 6-a	$\overline{\overline{A}}$ 7-a	$\overline{\overline{A}}$ 8-a	$\overline{\overline{A}}$ 9-a	$\overline{\overline{A}}$ 10-a	$\overline{\overline{A}}$ 11-a	$\overline{\overline{A}}$ 12-a		
1	2	0.046	2.69	1.79	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.48	2.24
2	3	0.266	2.73	1.50	0.79	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5.02	1.67
3	4	0.079	2.53	2.44	1.53	0.16	—	—	—	—	—	—	—	—	6.66	1.67
4	5	0.154	2.85	2.44	1.06	0.23	0.10	—	—	—	—	—	—	—	6.68	1.34
5	6	0.109	2.88	2.27	2.75	0.77	0.36	0.00	—	—	—	—	—	—	9.03	1.51
6	7	0.091	2.78	2.63	1.45	1.23	0.62	0.36	0.16	—	—	—	—	—	9.07	1.30
7	8	0.083	2.90	2.63	2.28	1.33	0.30	0.38	0.47	0.63	—	—	—	—	10.92	1.36
8	9	0.060	2.83	2.47	2.16	1.28	0.73	0.43	0.53	0.09	0.00	—	—	—	10.52	1.17
9	10	0.047	2.89	2.68	2.34	1.79	1.71	0.52	0.00	0.18	0.31	0.00	—	—	12.42	1.24
10	11	0.025	2.90	2.60	2.70	1.72	1.37	0.42	0.22	0.41	0.51	0.00	0.00	—	12.86	1.17
11	12	0.040	2.66	2.58	2.58	1.76	0.81	0.58	0.00	0.54	0.69	0.59	0.20	0.00	10.41	0.87
12	Numărul total de informație pe literă în schema generalizatoare a cuvîntului		2.78	2.20	1.60	0.92	0.53	0.35	0.026	0.038	0.033	0.021	0.012	0.00	7.77	1.43

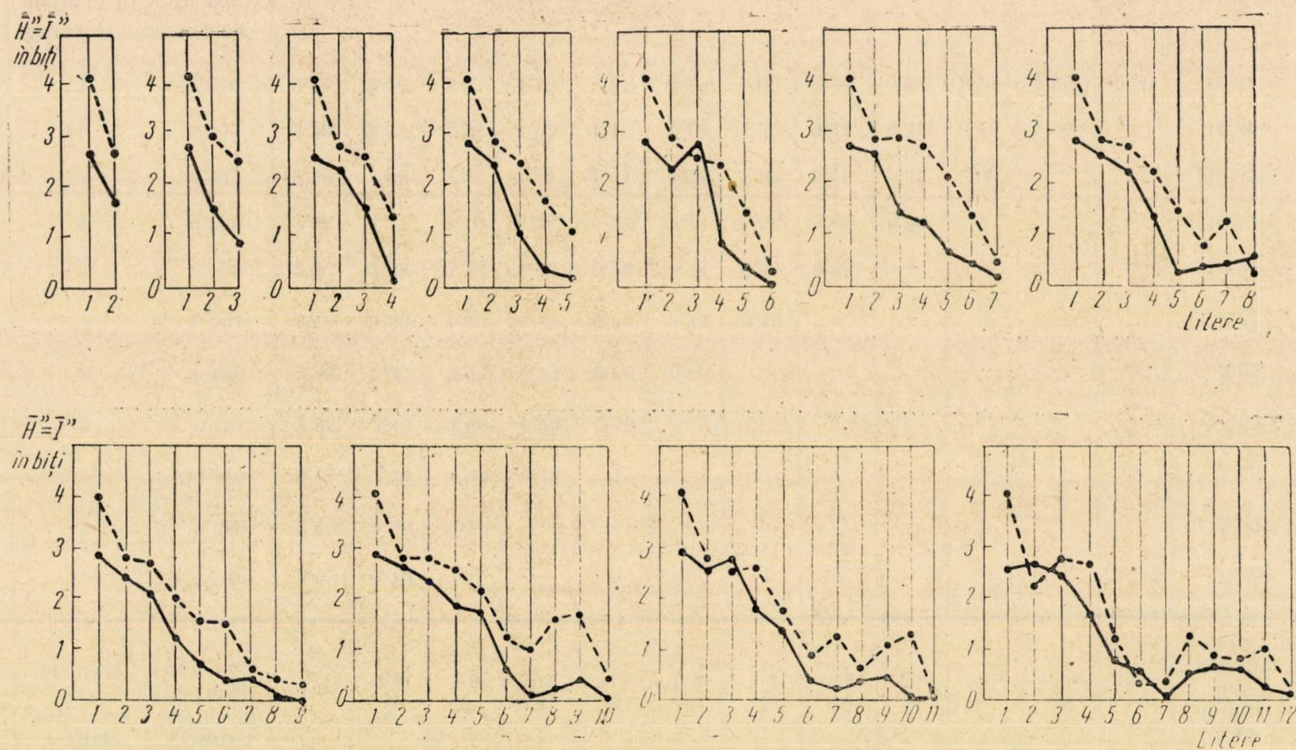

Fig. 3. Distribuirea informaţiei pe literă (în biţi) în cuvintele textuale (linia neîntreruptă) şi în cele netextuale (linia întreruptă)

Tabloul 7

Structura silabică a cuvîntului netextual

Nr. de ordine	Lungimea cuvîntului în silabă	Probabilitatea apariției cuvîntului de lungimea dată	Informația în biți									
			I silabă		A II-a silabă		A III-a silabă		A IV-a silabă		A V-a silabă	
			Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă
1	1	0.47	4.10	2.27	—	—	—	—	—	—	—	—
2	2	0.27	4.10	2.68	2.31	0.59	—	—	—	—	—	—
3	3	0.14	4.10	2.74	2.85	1.33	0.76	0.44	—	—	—	—
4	4	0.08	4.10	2.89	2.60	1.29	0.94	1.63	0.00	0.00	—	—
5	5	0.04	4.10	2.86	2.82	2.67	2.32	1.30	0.09	0.70	1.69	1.39
6	Schema silabică generalizatoare a cuvîntului		4.10	2.62	2.53	1.05	1.37	1.22	0.03	0.23	1.69	1.39
7	Lungimea medie a silabei în litere		2.37		2.33		2.43		2.22		2.18	

Tabloul 8

Structura silabică a cuvîntului textual

Nr. de ordine	Lungimea cuvîntului în silabe	Probabilitatea apariției cuvîntului de lungimea dată	Informația în biți									
			I silabă		A II-a silabă		A III-a silabă		A IV-a silabă		A V-a silabă	
			Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă
1	1	0.47	2.82	1.30	—	—	—	—	—	—	—	—
2	2	0.27	2.71	1.93	1.37	0.15	—	—	—	—	—	—
3	3	0.14	2.87	2.60	1.92	1.24	0.38	0.44	—	—	—	—
4	4	0.08	2.89	2.26	2.12	1.18	0.23	0.24	0.39	0.17	—	—
5	5	0.04	2.80	2.44	2.12	1.57	0.00	0.25	0.00	1.23	0.00	0.24
6	Schema silabică generalizatoare a cuvîntului		2.80	1.77	1.68	0.70	0.30	0.35	0.26	0.52	0.00	0.24
7	Lungimea medie a silabei în litere		2.37		2.33		2.43		2.22		2.18	

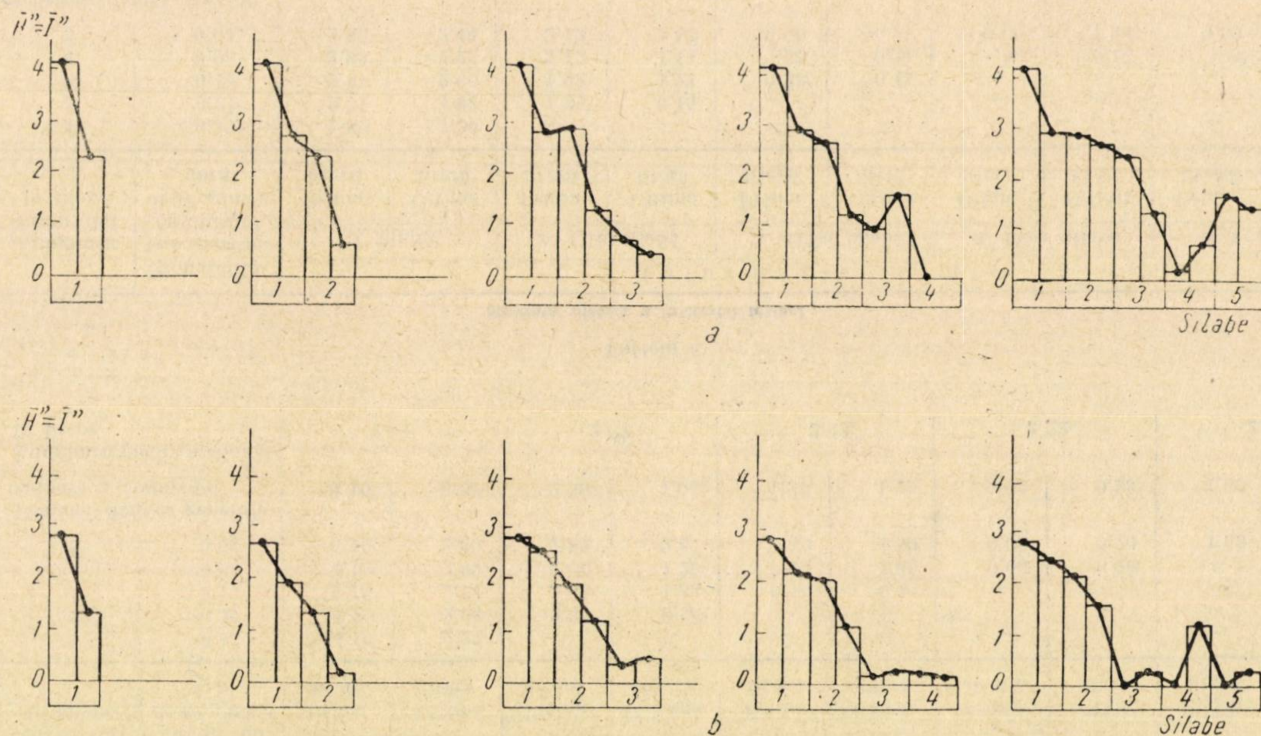

Fig. 4. Distribuirea informației pe silabă în cuvintele netextuale (a) și textuale (b)

Tabloul 9

Structura morfemică a cuvîntului netextual

Nr. de ordine	Lungimea cuvîntului în morfeme	Probabilitatea apariției cuvîntului de lungimea dată	Informația în biți									
			I-ul morfen		Al II-lea morfem		Al III-lea morfem		Al IV-lea morfem		Al V-lea morfem	
			Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă
1	1	0.05	4.10	0.43	—	—	—	—	—	—	—	—
2	2	0.47	4.10	1.97	0.91	0.00	—	—	—	—	—	—
3	3	0.43	4.10	1.92	2.40	0.50	0.41	0.00	—	—	—	—
4	4	0.03	4.10	1.81	1.84	0.00	0.64	0.00	0.00	0.00	—	—
5	5	0.02	4.10	0.42	0.57	0.00	0.00	0.00	0.25	0.00	0.00	0.00
6	Schema morfemică generalizatoare a cuvîntului		4.10	1.83	1.64	0.22	0.42	0.00	0.12	0.00	0.00	0.00
7	Lungimea medie a morfemului în litere		3.63		1.70		1.52		1.25		1.00	

Tabloul 10

Structura morfemică a cuvîntului textual

Nr. de ordine	Lungimea cuvîntului în morfeme	Probabilitatea apariției cuvîntului de lungimea dată	Informația în biți									
			I-ul morfem		Al II-lea morfem		Al III-lea morfem		Al IV-lea morfem		Al V-lea morfem	
			Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă	Prima literă	Ultima literă
1	1	0.05	2.20	0.70	—	—	—	—	—	—	—	—
2	2	0.47	2.77	1.10	0.71	0.26	—	—	—	—	—	—
3	3	0.43	2.89	1.20	1.21	0.28	0.40	0.20	—	—	—	—
4	4	0.03	2.89	1.92	1.87	0.49	0.35	0.39	0.28	0.00	—	—
5	5	0.02	2.87	2.48	2.22	0.00	0.00	0.00	0.39	0.62	0.00	0.00
6	Schema morfemică generalizatoare a cuvîntului		2.80	1.13	1.04	0.28	0.38	0.02	0.03	0.02	0.00	0.00
7	Lungimea medie a morfemului în litere		3.63		1.70		1.52		1.25		1.10	

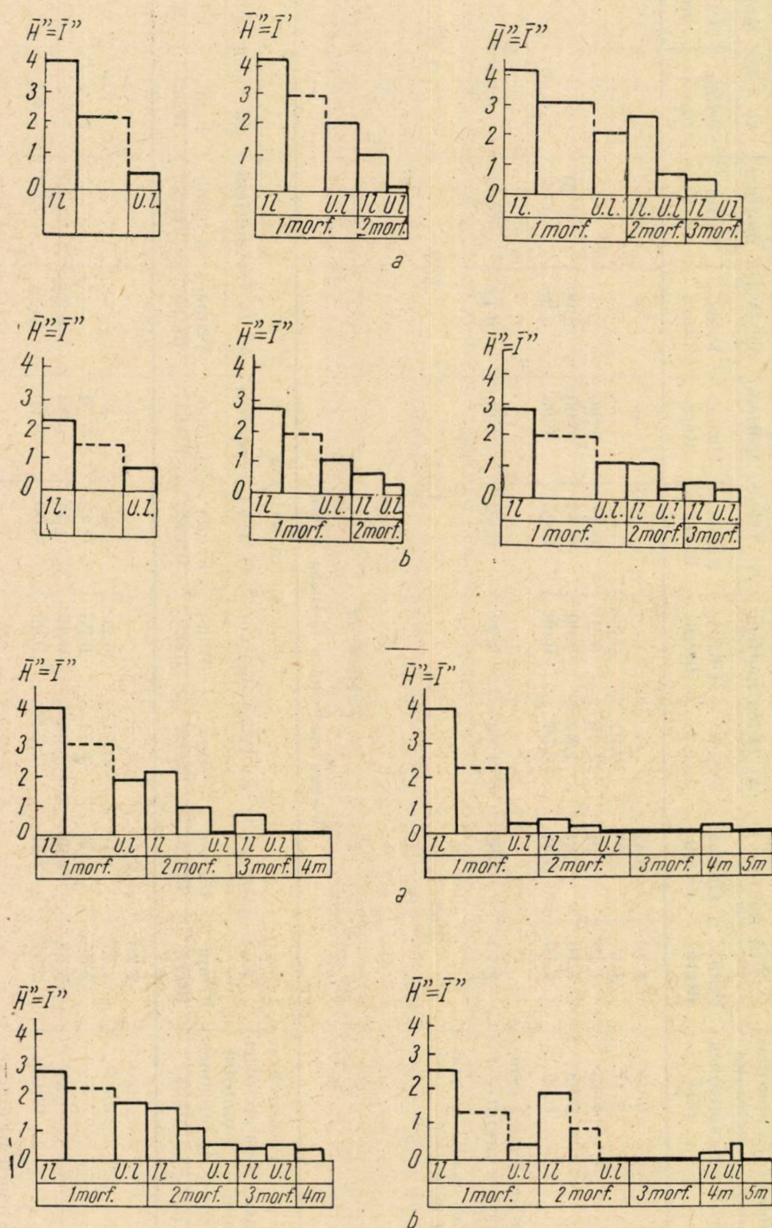

Fig. 5. Distribuirea informaţiei pe morfemă în cuvintele netextuale (a) şi textuale (b)

§ 10. DISTRIBUIREA INFORMAȚIEI ÎN CUVÎNT

Încercînd să rezolvăm prima problemă expusă în § 9, vom începe cu analiza distribuirii informative literale în cuvintele netextuale. Vom deosebi aici cuvintele scurte (de la 2 la 4 litere), lungi (8 litere și mai mult) și mijlocii (de la 5 la 7 litere). Din datele tabloului 5 și fig. 3 se observă că pentru cuvintele scurte și mijlocii e caracteristică micșorarea informației de la începutul cuvîntului spre sfîrșitul lui. Această micșorare se produce mai mult sau mai puțin curgător în cuvintele scurte, ale căror poligoane au un aspect compact. Poligoanele cuvintelor de lungime mijlocie sînt puțin mai întinse — în forma de J. Cuvintele lungi capătă treptat forma de U; maximum de informație e la începutul și sfîrșitul lor. Literele care se găsesc în partea din mijloc au minimum de informație [11].

Caracterul de U al distribuirii informației în cuvintele lungi reflectă anumite legități cu caracter probabilistic și lingvistic. Prezența ,,piscului'' de informație la începutul cuvîntului denotă că literele inițiale ale cuvîntului scris conțin o mai mare cantitate de nedeterminare a alegerii. De aici reiese că literele menționate poartă cea mai mare cantitate de informație. Această presupunere probabilă din punct de vedere intuitiv a fost demonstrată experimental și pentru alte limbi europene [12].

Apariția informației maxime spre sfîrșitul cuvîntului netextual e determinată, probabil, de structura lui morfologică. Partea cea mai mare a informației se concentrează în afixele care se alipesc de cuvînt spre sfîrșitul lui (desinențele, sufixele). Faptul că structura morfologică a cuvîntului schimbător se constată mai clar în schemele informative ale cuvintelor lungi se explică prin aceea că în aceste scheme se generalizează aproape exclusiv formele cuvintelor care au prefixe și afixe finale. După cum se știe, în limba română, aproape toate cuvintele lungi sînt schimbătoare. Faptul că poligoanele cuvintelor scurte sînt compacte și lipsite de informațiile-pisc e legat de aceea că majoritatea lor o alcătuiesc formele neschimbătoare (*și, de, cum*). Printre formele de cuvinte de lungime medie se folosesc de asemenea destul de des forme neschimbătoare (*dacă, foarte, lesne*), care în schemele generalizatoare nivelează maximumul de informație de la sfîrșitul afixelor cuvintelor schimbătoare.

Repartițiile literale în care se generalizează formele cuvintelor de diferite structuri (schimbătoare și neschimbătoare, monosilabice și polisilabice) dau o schemă foarte aproximativă și ordinară a distribuirii informației. De aceea, să analizăm acum schema silabică și cea inorfemică. După cum s-a menționat, construcția acestor scheme permite să se observe limita între morfemele care alcătuiesc cuvîntul și între silabe.

---

[11] O distribuire analogă a informației în cuvinte scurte, mijlocii și lungi a arătat-o experimentul de control, bazat pe predicția colectivă a cuvintelor textuale și netextuale cu aborigenii limbii dacoromâne (cf. И. А. Короленко, И. В. Матковский, Л. А. Новак и Р. Г. Пиотровский, *Информационная структура слова*, сб. *Методы сравнительно-сопоставительного изучения современных романских языков*, Moscova, 1966, p. 105).

[12] Cf. R.G. Piotrovski, *Problema locului în cuvînt a elementelor purtătoare de informație*, în ,,Probleme de lingvistică matematică'', Biblioteca analelor româno-sovietice. Serie tehnică, nr. 79, București, 1960, p. 32; Р. Г. Пиотровский, *Информационные измерения языка*, М.-Л., 1967.

Pe de altă parte, distribuirile morfemice şi, în parte, cele silabice confirmă ideea exprimată mai sus că apariţia „piscurilor" informaţiei la sfîrşitul cuvîntului e legată de utilizarea afixelor finale.

De asemenea, schemele silabice şi morfemice ne permit să observăm mai precis structura informativă a cuvîntului românesc, cuprinzînd şi partea lui mijlocie.

Din tablourile 9—10 şi fig. 5—6 reiese că cuvîntul scris românesc se caracterizează printr-o alternare consecutivă a maximumului şi minimumului de informaţie. Maximum de informaţie cade pe prima literă,

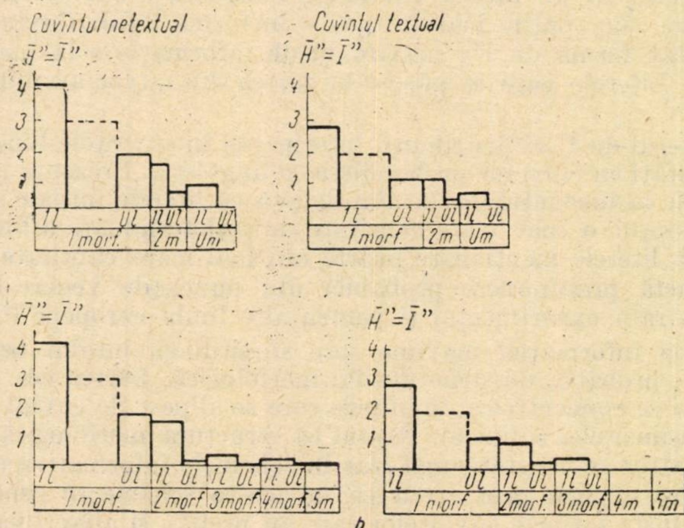

Fig. 6. Schema morfemică generalizatoare a cuvîntului, a) ţinînd seama de lungimea medie a cuvîntului; b) fără a ţine seama de lungimea medie a cuvîntului

iar minimum pe ultima literă a morfemului. Cu alte cuvinte, în majoritatea cazurilor se determină limitele dintre morfeme de-a lungul întregului cuvînt. Ele coincid cu limitele dintre ultima literă a morfemului premergător (maximum de informaţie) şi prima literă a morfemului următor (minimum de informaţie). Aşadar, caracterizînd construcţia cuvîntului românesc din punct de vedere informativ, putem afirma că el se caracterizează printr-o structură morfemică clar determinată.

În privinţa construcţiei silabice, tablourile 7—8 şi poligoanele distribuirii informaţiei pe silabe (cf. fig. 4) ne arată că împărţirea silabică a cuvîntului se realizează la limita primei silabe şi celei de-a doua, sau, cu alte cuvinte, la începutul curbei de informaţie. Cu cît curba tinde spre dreapta, limitele dintre silabe dispar complet. E foarte probabil că în limba română, ca şi în toate limbile în care silaba nu coincide cu morfemul, dezmembrarea silabică a cuvîntului e dominată de structura sa morfemică.

Descrierea relaţiilor informative ale literei, silabei şi morfemului în text pune în lumină unele aspecte ale naturii semiotice a limbii şi reali-

zării ei în text. Limba reprezintă un sistem de figuri şi semne. Textul în această limbă reprezintă procesul marcovian de o combinare liniară a diferitelor elemente ale limbii — atît a figurilor, cît şi a semnelor. În legătură cu aceasta, se iveşte întrebarea ce fel de legi stau la baza structurii probabilistice şi informative a limbii. Ce legităţi caracterizează combinările figurilor sau cele ale combinărilor dintre semne? Materialul analizat ne arată că legăturile şi limitările probabilistice care caracterizează combinările de figuri (litere, foneme, silabe) influenţează începuturile scurte ale unor părţi de text (în cazul nostru, primele litere ale cuvîntului) care nu depăşesc lungimea semnului cel mai scurt (de cele mai multe ori morfem) în care intră figurile date. De îndată ce figurile care urmează una după alta pe axa sintagmatică formează un semn, apar legile probabilistice ale combinărilor dintre semne. Aceste spectre se transpun asupra spectrelor probabilistice ale combinărilor figurilor următoare, alegînd dintre ele numai pe acelea care corespund regulilor combinatorice între semne formate din aceste figuri.

§ 11. CONTEXT ŞI CUVÎNT

A doua problemă din această lucrare prevede analiza calitativă şi cantitativă a influenţei contextului lexico-gramatical asupra structurii informative a cuvîntului. Vom începe rezolvarea acestei probleme prin fixarea valorilor cantitative ale legăturilor lexico-gramaticale ale cuvîntului în text, adică prin determinarea cantitativă a informaţiei pe care o poartă contextul lexico-gramatical.

Determinarea acestor valori e făcută pe baza noţiunii de condiţionare contextuală introdusă în § 7. Înmulţind condiţionarea contextuală a literei româneşti ($\overline{K}_\infty = 3{,}41$ biţi) cu lungimea medie a cuvîntului românesc ($\lambda(m) = 6.03$), obţinem condiţionarea contextuală a cuvîntului textual românesc $K_{(c)}$, care va fi egală cu 19.30 biţi. Cu ajutorul acestei mărimi se vor putea valorifica toate limitările care se suprapun asupra cuvîntului românesc întrebuinţat în text.

Cuvîntul luat în afara contextului poartă de asemenea anumite limitări lingvistice (le vom numi condiţionare interverbală — $K(ci)$. Putem căpăta această mărime din diferenţa

$$K\,(ci) = H_0\, \lambda(m) - H\,(ci),$$

unde $H(ci) = I(ci)$ prezintă entropia (informaţia) pe care o poartă în medie cuvîntul netextual românesc. Această mărime se poate calcula uşor din tabloul 5, ţinînd seama de probabilitatea de apariţie a cuvintelor de o lungime anumită.

Mărimea $K\,(ci)$ caracterizează suma limitărilor statistice legate de diferite combinări de litere, silabe şi morfeme.

Diferenţa dintre condiţionarea cuvîntului textual şi condiţionarea interverbală

$$K\,(l-g) = K\,(c) - K\,(ci)$$

reprezintă o mărime caracteristică acelor limitări statistice care se introduc prin relaţiile care există între cuvintele din text. După cum se ştie, cuvin-

tele sînt legate între ele în text, pe de o parte, de linia gramaticală (cf. acordul, recțiunea), iar pe de altă parte pe linia lexicală și compozițional-stilistică. Așadar, cu ajutorul mărimii $K(l-g)$ putem evalua cantitativ informația pe care o duc relațiile lexico-gramaticale și compozițional-stilistice ale textului. Vom încerca să determinăm ce procent al condiționării contextuale generale a cuvîntului întrebuințat în text formează legăturile lexico-gramaticale ale cuvîntului cu contextul premergător. Considerînd mărimea condiționării contextuale generale a cuvîntului textual $K(c)$ ca 100 %, căpătăm pentru limita superioară a entropiei măsura de legături lexico-gramaticale în condiționarea contextuală generală, care e egală :

$$\frac{\overline{K}(l-g)}{K(c)}100 = \frac{5.25}{19.30}100 = 27.1\%.$$

Așa se prezintă valorile cantitative ale contextului lexico-gramatical. Vom încerca să lămurim unele detalii în ce privește influența contextului asupra structurii informative a cuvîntului românesc.

Primul lucru care ne frapează în confruntarea curbelor textuale și netextuale (cf. fig. 5—6) nu e numai o micșorare considerabilă a cantității generale de informație în cuvîntul textual, ci și schimbarea parțială a configurației distribuirii. Poligoanele distribuirilor morfemice arată că decupînd „piscurile" de informație în primele litere ale morfemelor situate în mijlocul și la sfîrșitul cuvîntului, contextul lexico-gramatical netezește în mare măsură limita dintre morfeme.

Un tablou asemănător ne indică poligoanele distribuirilor literale. Distribuirea informației în formă de U, caracteristică pentru cuvintele lungi netextuale, se schimbă sub influența de context cu configurație în forma de J (cf. fig. 3). Aceasta se explică prin aceea că contextul lexico-gramatical „taie piscurile" de informație aflate la sfîrșitul cuvîntului.

Aceste „piscuri", după cum se știe, concentrează în sine partea covîrșitoare a informației gramaticale incluse în context.

Minsk, Str. Voloh 6,
Leningrad K 18, Str. Karbîșev 4—1,
U.R.S.S.

CÎTEVA CATEGORII SEMICE ITERATIVE ROMANICE (I)

DE

MARIA MANOLIU

0. Genul este singura categorie gramaticală care apare în gramatici fără definiţie. De obicei, prezentarea ei începe prin discutarea raportului dintre *genul natural*, conceput în mod exclusiv ca o diferenţă de sex (mascul — femelă), şi cel gramatical. Tot ce nu acoperă această sferă, dar se comportă similar în acord (cf. *femeie bună — casă bună* sau *om bun — pom bun*) este considerat ca un caz special de neconcordanţă între limbă şi designatum.

Genul natural aparţine planului obiectiv, extralingvistic, conţinutului care se exprimă.

Genul gramatical este o noţiune lingvistică şi, ca atare, definirea lui cere stabilirea relaţiilor lingvistice care îl caracterizează în raport cu alte categorii gramaticale.

Prima definiţie relaţională, sintagmatică, homoplană a genului apare la L. Hjelmslev [**21**]. În clasificarea lingvistului danez, genul aparţine categoriilor de morfeme intense (obiective) care intră în direcţie nexică homonexuală şi heteronexuală. Spre deosebire de număr, care este static, genul este dinamic. *Direcţia nexuală* este relaţia de determinare care serveşte la stabilirea unei *nexii*. *Nexia* este formată din *nexus*-uri. Un *nexus* este „*o sintagmă* a cărei caracteristică este o unitate minimală de *expozanţi* fundamentali care o caracterizează". Expozanţii sînt paradigmele care pot intra în raport de *direcţie*. În sfîrşit, *raportul de direcţie* este „*determinaţie heterosintagmatică*". Aşadar, definirea genului, ca de altfel a tuturor categoriilor morfematice considerate, se bazează pe unitatea *sintagmă*, a cărei delimitare are la bază un cerc vicios : sintagma se defineşte cu ajutorul expozanţilor, iar expozanţii prin relaţii între sintagme diferite.

În lucrări mai noi [**10**, **31**, **32**] genul este considerat ca o categorie de cuvinte delimitată contextual.

Astfel, în [**10**, p. 307], se consideră de gen masculin „orice **substantiv**, (sublinierea noastră) care are o variantă admisă de contextul /*aceşti*.. ꝺ/" [...] „de gen feminin orice substantiv care are o variantă admisă de contextul /această.. ꝺ/" ş.a.m.d.

Tot de la substantiv, în întregimea lui, porneşte şi Marcus [31, p. 105 şi urm.] în definirea genului („tout substantif de l'ensemble A est, par définition, un substantif du genre masculin").

Interesantă prin gradul ridicat de formalizare, considerarea categoriei gramaticale în general [32], şi a genului în special, ca un ansamblu determinat de cuvinte ne întoarce întrucîtva la viziunea aristotelică asupra limbii, în care cuvîntul se constituie în unitate principală, în pivot al gramaticii.

Concepută astfel, probabil pentru a rezolva chestiunea genului în special, şi pentru descrierea numelui în general, categoria gramaticală ca ansamblu de cuvinte concordă cu viziunea tradiţională asupra numelui (în gramatici se vorbeşte de substantive feminine, masculine, neutre), dar diferă de aceasta în considerarea categoriilor verbului (nu se utilizează expresia verbe trecute, verbe indicative etc.).

1. DEFINIŢIA GENULUI CA O CATEGORIE ITERATIVĂ

De obicei, discutarea genului se face în cadrul unei părţi de vorbire. Se stabileşte genul substantivului, al adjectivului şi al pronumelui.

Dar genul gramatical se recunoaşte după comportamentul în acord. Acordul este o relaţie sintagmatică obligatorie şi, prin aceasta, el include genul în categoriile semice iterative [11, 12].

După cum observă A.J. Greimas [20], din ansamblul categoriilor semice se poate izola subansamblul celor care servesc la legarea celorlalte, la asigurarea unei continuităţi în redarea informaţiei. Îl numim ansamblul *elementelor conective*. „Le discours, en effet, est non seulement le lieu de la manifestation de la signification, mais en même temps le moyen de sa transmission" [20, p. 115].

Semnificaţia aşa-ziselor unelte gramaticale reprezintă relaţii între informaţii : dependenţa, adăugirea, scăderea etc. [36]. Diateza indică un raport între acţiune-agent şi pacient.

Asigurarea legăturii dintre informaţii se face însă cel mai frecvent prin repetarea anumitor seme (la Greimas acest fenomen poartă numele de **izotopie** a discursului) [1].

De pildă, prin repetarea morfemului de număr se asigură legătura între grupul nominal şi grupul verbal. Morfemul de gen al pronumelui este identic cu cel al numelui la care trimite.

Legătura dintre un determinant şi un determinat depăşeşte însă în fapt repetarea morfemelor aşa-zis gramaticale. Ea cere şi anumite compatibilităţi între trăsăturile semantice „lexicale" [20, 29, 37] : un nume în care este prezent semnul „animat" cere acelaşi sem la determinant (cf lanţul nemarcat **cîinele prăşit*).

---

[1] „Ceux-ci (les dispositifs qui rendent possible la communication) sont essentiellement de caractère itératif. On a pu observer comment l'étalement d'un certain type de classèmes avait pour résultat la constitution des séquences isotopes du discours ; on a pu voir le rôle joué par les redondances sémiques établissant les liaisons à distance".

„Dans cette perspective, on peut très bien comprendre qu'un certain nombre d'éléments du contenu soient sacrifiés, pour ne s'occuper que de l'entretien de la communication, pour remplir cette fonction phatique, explicitée par R. Jakobson, et que l'on pourrait identifier avec la fonction grammaticale dans son ensemble" [20, p. 115].

Repetarea informației nu cere totdeauna o identitate de expresie, același suport sonor. De pildă, morfemul de număr de la verb nu are totdeauna același formant cu numărul numelui. Un fenomen asemănător se petrece și în cadrul utilizării pronumelui. Astfel, informația „Ion" dintr-un enunț ca *Ion este un om corect. El a dovedit aceasta de nenumărate ori* are o dată formantul /I-o-n/, altă dată formantul /e-l/.

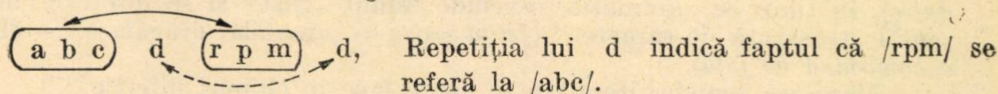
Așadar, în cadrul realizării unității mesajului intră în joc cel puțin două tipuri de relații : (*a*) una de iterație propriu-zisă, de repetare a unei informații (morfemul de număr de la verb repetă informația morfemului de număr de la nume), (*b*) alta de referire (repetiția morfemului de număr de la $numele_1$ la $verbul_1$ indică faptul că $verbul_1$ se referă la $numele_1$).

Pronumele sînt compuse dintr-un ansamblu de morfeme cu funcția (*a*) care apar de obicei amalgamate : (a_1), morfeme care preiau informația numelui ; (a_2) morfeme care apar și la nume (de pildă, morfemele de gen și număr) și care indică direcția preluării informației de la nume, altfel spus, arată de la ce nume preia pronumele informația.

La rîndul lor, morfemele de tipul (a_1) intră într-o relație de tip (*b*), de conectare, și anume ele fac legătura între secvențele din vecinătatea pronumelui și nume. Cf. *Ion este un om bun.* **El** *a dovedit* **aceasta** *în toate împrejurările,* unde, prin **el**, tot ceea ce urmează este atribuit lui Ion, iar prin **aceasta** se preia informația întregii propoziții anterioare. Această legătură poate deveni vizibilă prin aplicarea anumitor transformări care să suspende pronumele : de pildă, *Ion a dovedit că este un om bun în toate împrejurările.*

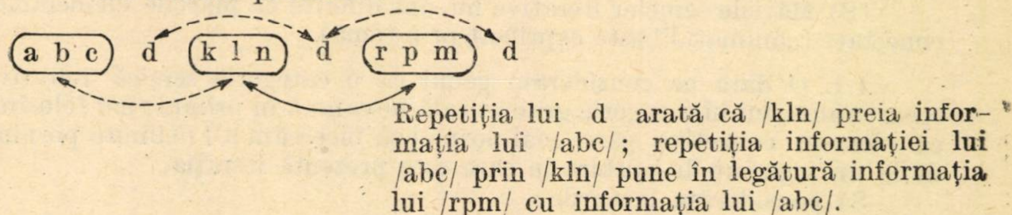
Grafic, mecanismul repetiției și al conectării poate fi reprezentat astfel [2] :

I. Pentru morfeme gramaticale :

Repetiția lui d indică faptul că /rpm/ se referă la /abc/.

II. Pentru pronume :

Repetiția lui d arată că /kln/ preia informația lui /abc/ ; repetiția informației lui /abc/ prin /kln/ pune în legătură informația lui /rpm/ cu informația lui /abc/.

În ultimă analiză, pronumele are un rol asemănător cu anumite morfeme gramaticale, și anume acela de repetare a unei informații în scopul punerii în legătură a două informații (aflate la oarecare distanță). Numai că, în cazul morfemelor gramaticale, termenii relației de conectare (în speță „abc" și „rpm") sînt diferiți de termenii relației de iterație (în

[2] Liniile punctate discontinue indică relația de iterație ; liniile continue indică relația de conectare.

speţă „d"... „d"), în timp ce în cel al pronumelor, numai unul din termenii relaţiei de conectare (în speţă, „rpm") nu intră în relaţia de iterativitate.

În principiu, orice categorie semică se poate folosi în realizarea izotopiei (unităţii) discursului.

Unele leagă informaţii prin repetare (*seme iterative*), altele prin faptul că reprezintă valori relaţionale, exprimă relaţii (prepoziţii, conjuncţii etc.) — *seme neiterative*.

Categoriile semice iterative se împart în : (*a*) *conectante* (de exemplu, categoria genului, a numărului în limba română) ; termenii care se repetă sînt diferiţi de termenii conectaţi ; (b) *conectante — conectate* (semele care se repetă intră şi în relaţia de conectare) : repetarea prin sinonime, prin substitute.

Semele iterative pot funcţiona în mai multe moduri :

(a) Iteraţia este marcată în expresie. Cu alte cuvinte, semul primeşte o marcă în expresie ori de cîte ori apare în vorbire.

	... „sg" ... „sg"		... „pl" ... „pl"
Să se compare :	*copila bună*	şi	*copilele bune*

(b) Iteraţia nu este marcată în expresie. Să se compare *mîncare dulce*, unde semul „inanimat" din „mîncare" este exprimat prin tema substantivului, şi *fetiţă dulce*, unde apare semul „animat", indicat de asemenea prin tema substantivului. Prezenţa categoriei semice „animat — inanimat" la nume cere apariţia aceleiaşi categorii la adjectivul *dulce*. Actualizarea acesteia la determinant se face simţită prin organizarea specifică a semnificaţiei : „inanimatul" este compatibil cu „gust" (*mîncare dulce*), în timp ce „animatul" exclude semul „gust" şi se însoţeşte de semul „trăsătură de caracter" (*fetiţă dulce* = „amabilă, drăgălaşă" — cf. *o bomboană de fată*).

Marcarea semelor iterative se poate face în chipuri diferite.

(A) Mărcile iteraţiei sînt diferite de cele ale elementelor conectate (de exemplu, morfemele de număr diferă de tema numelui şi a verbului).

(B) Mărcile semelor iterative nu sînt diferite de mărcile elementelor conectate („animatul" este exprimat prin temă).

1.1. O dată ce considerăm genul ca o categorie semică iterativă (constituirea lui în categorie gramaticală înseamnă în primul rînd folosirea ca element conectiv), pare mai normal să încercăm a-l delimita pornind de la un segment de vorbire în care este prezentă iteraţia.

Să considerăm lanţurile :

	p1 [3]	p2	p3	p4	p5		
(1.)	*Copil*a	*bun*ă	*este*	*lăudat*ă.	Ea	*îşi*	*respectă părinţii.*
(2.)	*Copil*ul	*bun*	*este*	*lăudat*.	El	*îşi*	*respectă părinţii.*

Înlocuirea segmentului */a/* din p_1 prin */-ul/* atrage apariţia unei schimbări de expresie şi după */bun/*, în poziţia 2, şi în poziţia 4 şi în poziţia 5.

[3] p = poziţia.

Considerăm lanțurile :

		p1	p2	p3	p4	p5
	(1.)	*Copil***a**	*bun***ă**	*este*	*lăudat***ă**.	**Ea**...
	(3.)	*Copil***ele**	*bun***e**	*sînt*	*lăudat***e**.	**Ele**...
(b)	(2.)	*Copil***ul**	*bun*	*ette*	*lăudat*.	**El**...
	(4.)	*Copi***ii**	*bun***i**	*sînt*	*lăudaț***i**.	**Ei**...

Înlocuirea lui /*a*/ prin /*ele*/ cere schimbarea expresiei la fel ca în primul caz : în pozițiile 2 (după *bun*), 4 (*lăudat*), 5 (*e*-), dar și o modificare în cadrul verbului : *este* — *sînt* (p3).

Diferența dintre lanțurile 3 și 4 este distribuită la fel cu diferența dintre lanțurile 1 și 2.

Așadar, în lanțurile cercetate apar două categorii de diferențe :

(a) Cele distribuite în locurile 1 (după nume), 2 (adjective), 4 (participiu), 5 (pronume) — și care, de obicei, sînt numite diferențe de **gen**. Păstrăm în mod simbolic denumirea de **gen**.

(b) Cele distribuite în locurile : 1 (nume), 2 (adjectiv), 4 (participiu), 5 (pronume) și 3 (verb) — pe care în mod simbolic le denumim diferențe de număr.

Așadar, în limbile romanice, putem defini genul ca o categorie semică iterativă prin care se conectează informații exprimate de constituenți nominali (*care nu formează niciodată centrul unui grup verbal*).

În rusă, genul poate face parte din centrul unui grup verbal (*on bîl* „el era" — *ona bîla* „ea era"), dar numai la trecut. Se poate spune că genul intră în raport de excludere cu prezentul. De altfel, și în limbile romanice genul este compatibil cu trecutul — cf. participiul trecut.

O altă caracteristică a genului constă în obligativitatea iterației de la nume la pronume (numărul nu se repetă în mod obligatoriu de la nume la orice pronume).

În engleză, genul se manifestă numai în acordul numelui cu pronumele. La substantiv apare de cele mai multe ori o schimbare tematică (the *husband* — *he*; *the wife* — *she*; *the dog* — *it*), rareori una sufixală (*actor* — *actress*).

1.2. Elementele conectate prin gen pot face parte din :

(a) același grup nominal (primar sau secundar)

De exemplu : substantiv-adjectiv

omul *bun*
omul *acesta*
toată *viața*

(b) grupuri nominale diferite :
b.1. identice ca funcție

substantiv — pronume

De exemplu : *Dimineața am plecat cu* **pantofii** *albi*, *seara cu* **cei** *negri*.

[3] p = poziția.

b.2. diferite ca funcţie

α) substantiv — adjectiv (participiu)

Omul este bun
Omul este lăudat

β) substantiv — pronume

De exemplu : *Aseară mi-ai adus o mulţime de flori. Astăzi* **una** *s-a ofilit. Flori* face parte din grupul nominal secundar (*o mulţime de flori*), dependent de verbul *mi-ai adus*, iar *una* este subiectul (grup nominal primar) al verbului *s-a ofilit*.

După cum se poate vedea şi din exemplul de mai sus, genul poate fi singura marcă a legăturii dintre două elemente nominale ; numărul poate lipsi : *una* este legat de *flori*, dar are numărul singular.

Aşadar, ori de cîte ori două elemente nominale sînt legate prin elemente conective iterative, unul dintre acestea din urmă este în mod necesar un morfem de gen. Repetarea numărului apare frecvent, dar nu totdeauna.

2. INVENTARUL DE INVARIANTE

Dat fiind că am definit genul ca o categorie de seme iterative, în stabilirea numărului ei de membri se impun două condiţii : (*a*) urmărirea raporturilor paradigmatice (capacităţii de substituire a unităţilor în acelaşi loc al lanţului vorbirii) şi (*b*) considerarea substituţiilor în cel puţin două puncte ale lanţului. Cercetarea raporturilor de substituţie numai într-unul din punctele lanţului ne poate informa asupra existenţei unei anumite categorii semice, dar nu asupra existenţei unei categorii semice conective (de tip gramatical). De pildă, cuplul *mese — mesuţe* prezintă substituţia morfemelor /ɐ/ şi /uţ/, corespunzînd substituţiei semelor „non-micime" — „micime". Aceasta nu dovedeşte decît existenţa categoriei semice în chestiune ca o articulaţie semantică a limbii române.

La fel se întîmplă şi în cazul analizei întreprinse de Em. Vasiliu [**46**, p. 769]. Prin considerarea cuplurilor *contrabaşi* „masculin" — *contrabasuri* „neutru" şi *profesor* „masculin" — *profesoară* „feminin" se poate ajunge cel mult la concluzia că în limba română există o categorie semică articulată în trei termeni : „feminin", „masculin" şi „neutru". Dar şi aceasta cu condiţia ca între *contrabaşi* „agenţi" şi *contrabasuri* „instrumente" să nu existe decît diferenţa semantică „masculin" (sex) — „neutru" (non-sex). Or, între ele apare şi diferenţa „agent" — „instrument", care în alte contexte este redată printr-un sufix, indiferent de gen (*trompetistă-trompetă*). De aici rezultă că, în fapt, substituţia „masculin" — „neutru" nu se produce în acelaşi loc al lanţului. „Neutrul" apare aici ca o variantă dirijată de semul „instrument".

Pentru a vorbi de trei genuri gramaticale este necesar ca, în afară de capacitatea de substituire în acelaşi context, să se respecte o condiţie în plus, şi anume să se găsească trei categorii de relaţii sintagmatice diferite, trei moduri specifice de comportare în iteraţie.

2.1. Genul în latină

Considerăm lanțurile :

	p_1	p_2		p_3
1)	*Domin*us	*bon*us	*est.*	**Is** ...
2)	*Domin*a	*bon*a	*est.*	**Ea**...
3)	*Pir*us	*bon*a	*est.*	**Ea**...
4)	*Pir*um	*bon*um	*est.*	**Id**...

Înlocuirea lui *us* (p_1) din lanțul 1 prin **a** din lanțul 2 cere schimbările *-us*/*-a* în p_2 și *is*/*ea* în p_3. De aici rezultă că semul care apare în p_1 cere semul din p_2 și din p_3 și invers. Această relație obligatorie în ambele direcții (semul exprimat prin *-us* cere pe cel exprimat prin *is* și invers), această recțiune — în accepția glossematică [22] este dovada identității acestor seme. Cu alte cuvinte, în p_1, p_2 și p_3 se repetă unul și același sem : îl vom numi, simbolic, „masculin".

În baza acelorași principii, constatăm că în lanțul 2 apare un sem exprimat prin *-a*(p_1), *-a*(p_2) și *Ea*(p_3). Îl vom numi „feminin". Lanțul 3 prezintă indicii „femininului" în p_2 și p_3. Rezultă că și în p_1 este prezent același sem (*pirus* „păr" și *domina* sînt feminine). Întrucît în lanțul 4 apar indici diferiți de cei ai „masculinului" și ai „femininului" (*-um* : p_1 ; *-um* : p_2 *-id* : p_3), rezultă că este vorba de un alt sem, diferit de „masculin" și „feminin". Îl numim, simbolic, „neutru".

Așadar, în latină, repetarea genului de la nume la determinantul adjectival și la pronume (demonstrativ) are trei modalități de manifestare, trei serii de seme : 1. Seria „feminin" ; 2. „masculin" ; 3. „neutru". La singular, „neutrul" comută (intră în același context, apare după aceeași temă) cu femininul.

La plural, diferența „masculin" ~ „neutru" se însoțește de diferența „plural colectiv" (cf. *loca magna* „locuri învecinate care formează o regiune") — „plural necolectiv" (*loci magni* „locuri"). Întrucît prin compararea formelor singularului am obținut trei morfeme de gen, este normal ca diferența semantică „plural colectiv" — „plural necolectiv" să fie considerată dependentă de opoziția „masculin" ~ „neutru" și în consecință nerelevantă.

După comportamentul față de morfemele de caz, „masculinul" și „femininul" se pot grupa într-un ansamblu — să spunem A, caracterizat prin capacitatea de a diferenția nominativul de acuzativ (*filia* — *filiam* ; *dominus* — *dominum*), în timp ce neutrul formează ansamblul Ā, care cere sincretismul nominativului cu acuzativul (*templum*, *tempus*) [18, I]. Este de presupus că diferența dintre cele două clase a fost cîndva exploatată semantic în sensul că ansamblul A era legat de trăsătura „animat", iar ansamblul Ā, de „inanimat". Este însă greu de afirmat că aceste două trăsături sînt relevante. Este vorba mai degrabă de o variație dirijată tematic : cele două trăsături nu comută niciodată.

În opoziția masculin ~ feminin, primul este termenul extens, deoarece el apare în poziție de neutralizare : *Fili*us *et fili*a *parentibus cari sunt.*

Marea majoritate a pronumelor nedefinite cunoaşte, de asemenea, trei mărci de gen : *aliquis — aliqua — aliquid; quidam — quaedam — quiddam* ; *quispiam, quaepiam, quidpiam* ; *quisque, quaesque, quidque* ; *quivis, quaevis, quidvis* ; *unus-a, -um; utor, -tra, -trum, alius, alia, aliud* etc.

Pînă şi interogativul *quis-quid* care sincretizează „masculinul" cu „femininul" (cf. *Quis ea est, quam vis ducere uxorem?*) începe să prezinte un feminin *quae*.

Singure, *quisquis* „oricare" — *quidquid* „orice" şi *unusquisquis* „fiecine în parte" — *unumquidquid* „fiece lucru", *nemo* „nimeni" ; *nihil* „nimic" prezintă numai două forme. În fapt, opoziţia *nemo* ∼ *nihil* corespunde mai degrabă diferenţei „personal" ∼ „nonpersonal" (vezi § 2.3) decît celei dintre „animat" şi „inanimat". *Nihil* nu se referă numai la substantive neutre.

2.2. Genul romanic : masculinul şi femininul

2.2.1. Considerăm lanţurile :

	p_1	p_2	p_3	
1)	*Un*	*elev*	*bun*	*este de neînlocuit*
2)	*O*	*elevă*	*bună*	*este de neînlocuit*
3)	*Un*	*bas*	*bun*	*este de neînlocuit*
4)	*Un*	*(contra)bas*	*bun*	*este de neînlocuit.*

Schimbarea lui ø (*elev*) prin *ă* (*elevă*) cere schimbarea *un — o* şi *bun — bună* şi invers : înseamnă că semul care apare exprimat prin ø (*elev* p_1) este identic cu cel exprimat prin *un* (p_1) şi ø (*bun* ; p_3). Îl numim simbolic I.

O dată ce în lanţul 3 apar în p_1 *un* şi în p_3 *bun* înseamnă că şi *bas* conţine semnul 'I'. Diferenţa semantică „agent" (*bas*) — „instrument" nu produce în lanţurile 4 şi 5 nici o schimbare de expresie. Semul care apare în lanţul 2, în p_1, se repetă şi în p_2 şi în p_3 : îl vom simboliza prin II.

Considerăm lanţurile :

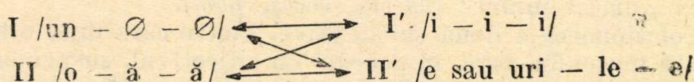
	p_1	p_2	p_3				
(5)	*Elevi*	— *i*	*buni*	*sînt*	*de*	*neînlocuit*	I′
(6)	*Eleve*	— *le*	*bune*	,,	,,	,,	II′
(7)	*Başi*	— *i*	*buni*	,,	,,	,,	I″ = I′
(8)	*Basuri*	— *le*	*bune*	,,	,,	,,	II″ = II′

În aceste cazuri, înlocuirea unui sem (să spunem I′) în p_1 (*elevi*) prin alt sem (să-i spunem II′) în aceeaşi poziţie (*eleve*) cere schimbarea lui *i* prin *le* în p_2 şi a lui *i* prin *e* în p_3. Între semele din lanţul 5 care apar în p_1, p_2 şi p_3 se stabileşte aşadar un raport obligatoriu ; în consecinţă, ele constituie variante ale aceleiaşi unităţi semice I′, care se repetă. La fel, semele care apar în p_1, p_2 şi p_3 în lanţul 6 constituie variante ale unităţii semice II.

Înlocuirea semnului I'' care apare în p_1 din lanţul 7 (*başi*) prin semul II'' din lanţul 8 (*basuri*) cere schimbarea *i/le* în p_2 şi *i/e* în p_3, întocmai ca înlocuirea semului I' cu II' în poziţia 1 (lanţurile 5–6). Dacă *başi* (din lanţul 7) cere articolul -i (p_2) şi adjectivul *buni* (p_3), înseamnă că în toate poziţiile se repetă acelaşi sem, să-i spunem I''. Dar *-i* (p_2) şi *-le* (p_3) au semul I' (vezi lanţul 5); rezultă că *başi* şi *elevi* au acelaşi sem, altfel scris I' = I''.

Dacă semul II'' (p_1) cere articolul *le* (p_2) şi adjectivul *bune* (p_3) înseamnă că el se regăseşte şi în p_1, şi în p_2, şi în p_3. Dar *-le* (p_2) şi *-e* (p_3 : *bune*) sînt mărcile semului II' (vezi lanţul 6). Rezultă că II' şi II'' sînt variante ale aceleiaşi unităţi, să-i spunem II'.

Din considerarea celor opt lanţuri de mai sus am desprins aşadar patru unităţi : I, II, I', II', a căror iteraţie se reflectă în expresie în modul următor :

Obţinem aşadar patru forme de iteraţie. Ele nu constituie şi patru invariante de gen, deoarece ele nu sînt — toate — substituibile în acelaşi loc al lanţului. Unele apar cu „singularul" (forma verbală *este*), altele cu „pluralul" (*sînt*), sînt, aşadar — două cîte două —, variante combinatorii de gen. Reuniunea variantelor combinatorii se poate face fie pe orizontală (vezi schema de mai sus), şi atunci obţinem unităţile A (I–I') şi B (II–II'), fie în diagonală, şi atunci obţinem unităţile A' (I–II') şi B' (I'–II). Oricum s-ar face reducerea variantelor la invariante se obţin tot numai două unităţi (invariante).

Ambele reduceri sînt posibile în limba română :

(a) Reducerea pe orizontală : A (*elev bun — elevi buni*); B (*o casă bună — case bune*; *elevă bună — eleve bune*; *brînză bună — brînzeturi bune*). În acest caz, substantive ca *bas*, *contrabas*, *cadou*, *tablou* apar ca hetero-gene, în sensul că temele lor cer combinarea cu A la singular şi cu B la plural. (Nu e vorba de un gen gramatical : hetero-genul, pe acelaşi plan cu masculinul şi femininul, ci de o relaţie între temă şi morfem, relaţie care produce o anumită clasă de teme — despre clasele de teme vezi mai pe larg în § 4.1.)

(b) Reducerea pe diagonală : A' (*un bon bun — bonuri bune*); B' (*o fragă bună — fragi buni*). În acest caz, substantive ca *elev*, *elevă*, *brînză*, devin hetero-gene, tot în sensul de clase de teme care admit combinarea cu alomorfe aparţinînd şi unei invariante (A') şi celeilalte (B'); *pom — pomi*, cu I pentru „singular" şi I' pentru „plural", sau *casă — case*, cu II la singular şi II' la plural.

Reducerea pe orizontală este mai avantajoasă din mai multe motive : mai mult de jumătate (circa 73 %)* din substantivele limbii române cunosc combinarea fie cu morfemele I–I' (*pom -i* : 12,934 ; *ochi* : 0,475 %), fie cu II–II' (*casă, -e* : 50 % ; *bisectoare* : 0,516 %) : total 51,925 %. Combinarea

* Indicii statistici au fost calculaţi după datele lucrării colective *Flexiunea nominală romanică* (sub presă).

cu morfemele I, II′ atinge numai circa 23 % din totalul numelor din româna contemporană (*tren -uri, nume, fragă — fragi, desagă — desagi*).

Reducerea (b) produce două clase de teme hetero-gene mult mai bogate (73 %) și complică descrierea numelui.

Dar cel mai important argument în favoarea reducerii (a) este faptul că opoziția A∼B corespunde, și nu chiar atît de rar, unor diferențe semantice minimale, exprimate prin segmente diferite de temă (*elev — elevă* „sex"; *prun* „arbore" — *prună* „fruct" etc. vezi § 3). Între A′ și B′ nu există diferențe semantice minimale exprimate prin segmente diferite de temă (cf. *tren — fragă*).

Pentru a nu ne îndepărta prea mult de tradiție, numim semnul A (I—I′) *masculin* și semnul B (II—II′) *feminin*.

În anumite condiții, opoziția masculin ∼ feminin se suspendă.

(a) Dacă ținem seama de raportul dintre tema numelui și afixul de gen, constatăm că opoziția masculin ∼ feminin se suspendă uneori în favoarea femininului (*femeie, rață, casă* cer numai „femininul"), alteori în favoarea „masculinului" (*bărbat, cocoș, pom*).

(b) Coordonarea a două substantive, dintre care unul este feminin, iar altul este masculin, cere, în acordul cu adjectivul, suspendarea opoziției în favoarea „masculinului", dacă tema prezintă semul „animat" (*băiatul și fetița sînt cuminți*), și în favoarea femininului dacă tema prezintă semul „inanimat" (*poarta și pertele sînt însorite*) [**10**, p. 315].

(c) În prezența pronumelor nedefinite *cineva, ceva, ce, cine, nimeni, nimic*, adjectivul ia forma masculină (în româna veche apar oscilații *nimic bun — nemică bună*).

În (a) și (b) alegerea genului depinde de semul tematic; numai în (c) tema este indiferentă la gen. Faptul că în această poziție apare masculinul ne permite să-l considerăm termen extens (nemarcat) al opoziției.

Denumim categoria semică în discuție prin semul marcat, femininul.

2.2.2. În alte limbi romanice, situația este ceva mai simplă, în sensul că numărul de morfeme distincte după gen de la substantiv coincide cu numărul de morfeme de gen care se combină cu adjectivul sau cu pronumele (personal, demonstrativ).

	p_1		p_2	p_3		p_4		
De ex. sp.	El	*muchacho*	*guapo*		*llega.*	*El*	*canta*-I	„masculin"
	La	*muchacha*	*guapa*		*llega.*	*Ella*	*canta*-II	„feminin"
it.	Un	*bambino*	*biondo*		*arriva.*	*Egli*...	I	„masculin"
	Una	*bambina*	*bionda*		*arriva.*	*Ella*...	II	„feminin"
fr.	Un	*citoyen*	*courageux*		*arrive.*	Il	*chante* I	„masculin"
	Une	*citoyenne*	*courageuse*		*arrive.*	Elle	*chante* II	„feminin"

2.2.3. În spaniolă, categoria semică „categorial (colectiv)" — „particular (special)" poate fi redată prin schimbarea formei articolului hotărît: *el bueno* „omul bun" — *lo bueno* „tot ceea ce este bun".

Diferența *el — lo* produce apariția unei opoziții semice la nume. Forma numelui rămîne neschimbată, după cum neschimbat rămîne și adjectivul sau pronumele determinant. Iterația (dacă este vorba de o adevărată iterație) de la articol la nume a semelor în chestiune nu este marcată în expresie, ci numai pe plan semantic (vezi p. 4). În consecință

așa-zisul neutru spaniol nu constituie o articulație semică de același ordin cu „femininul" sau „masculinul".

Tot în spaniolă apare un neutru pronominal : *lo*, care e folosit ca substitut al unei fraze sau al unui constituent (nesubstantival) de frază exprimat anterior : *Dicen que el Delta del Danubio es hermoso, y lo es* (lo preia aici informația lui *hermoso* „frumos") sau *Me han dicho que estudias bien,* lo *que me alegra mucho*" „Mi s-a spus că înveți bine, *ceea* ce mă bucură mult". Nici în acest caz nu este vorba de o opoziție de gen : masculin ~ neutru. *Lo* nu se referă la un nume „neutru", nu repetă semul „neutru", ci semele secvenței exprimate anterior (în speță, adjectivul *hermoso*).

Tot în calitate de pro-fraze sînt folosite și așa-zisele forme neutre ale pronumelor demonstrative : *eso, esto aquel.* „*Pero esta es gente así*; *quiere divertirse a su gusto y quiere que no se sepa, Y* eso *cuesta dinero*", [14, p. 251]. Ele pot trimite la un nume dacă nu se cunoaște clasa, deci nici genul numelui obiectului : *¿Qué es esto?* (vezi și Robert A. Hall Jr., „Word", 21 (1965) p. 421—423).

2.3. Personal ~ Nonpersonal

2.3.1. Nu o dată s-a afirmat că în limba română există un gen personal (4, 7, 17, 40, 42, 44), marcat prin prezența lui *pe* la obiectul direct (*văd pe Ion, văd* pe *prietena ta, te văd* pe *tine*) și a articolului *lui* la genitiv (*casa lui Ion* — dar *casa prietenei — casa ta*).

De la început trebuie să remarcăm faptul că cei doi indici nu stau pe același plan, nu se caracterizează prin identitate contextuală : *pe* apare în fața anumitor nume comune, a numelor proprii (îndeobște masculine) și a pronumelor, în timp ce *lui* nu apare decît împreună cu nume proprii (familiar și cu unele nume comune : *i-a dat lui mama*).

În unele lucrări relativ recente [34], se recunoaște faptul că *pe* apare ca indice al determinării.

Să se compare :

(1) Văd pe prietena *ta.*	(1′) Văd o prietenă.
(2) Văd pasărea *ta.*	(2′) Văd o pasăre.
(3) Văd masa *ta.*	(3′) Văd o masă.

În lanțul (1), numele de persoană precedat de *pe* este determinat : *prietena ta*; în (1′), același nume apare precedat de articolul nedefinit, dar *pe* nu este obligatoriu.

În fața numelor proprii și a pronumelor personale, *pe* devine obligatoriu, deoarece acestea sînt implicit determinate.

Demonstrarea faptului că *pe* este indice al determinării nu constituie un argument peremptoriu împotriva existenței genului personal, pentru simplul motiv că nu orice nume determinat cere prezența lui *pe* în funcție de obiect direct. În fapt, se schimbă, precizîndu-se, numai formularea indicilor „personalului" :

Numele de persoană definite cer prepoziția *pe* cînd funcționează ca obiecte directe. Altfel spus, opoziția definit ~ nedefinit se realizează în două variante :

(a) prin /*pe* + ... + articol enclitic/ ~/articol proclitic + .../, în cazul numelui de persoană — obiect direct, şi (b) prin /... + articol enclitic/ — /articol proclitic + .../, în cazul numelor de nonpersoană (animale şi lucruri) — obiect direct. Formanţii (a) şi (b) sînt variante combinatorii ale determinării, dirijate de tema numelui, mai exact, de categoria semică personal-nonpersonal exprimată prin tema numelui.

Pentru discuţia de faţă este necesar însă să urmărim şi raportul dintre categoria semică masculin ~ feminin — aşa cum a fost definită în 2.1. — şi categoria semică personal ~ nonpersonal.

Semele celor două categorii sînt în relaţii facultative. Personalul poate să apară şi cu masculinul, şi cu femininul. Masculinul poate să apară şi cu personalul (*tata*, *prietenul*), şi cu nonpersonalul (*pom*, *cîine*) ş.a.m.d.

Categoria semică personal ~ nonpersonal se exprimă de obicei tematic : *prietenă* — *pasăre*, *masă* ; foarte rar tema este identică : *văd pe cornetii* („agent"+„persoană") *cei noi* — *văd cornetele* („instrument" „nonpersoană") *cele noi*.

O dată ce „personalul" cere varianta (a) a determinării, trebuie să presupunem că indicele determinării (a) conţine semul „personal", în timp ce varianta (b) a determinării conţine semul „nonpersonal". Aşadar, „personalul" se comportă ca o categorie semică iterativă care contractează relaţii obligatorii între constituenţi ai grupului nominal, întocmai ca orice morfem de gen.

O situaţie asemănătoare există şi în spaniolă :

cf ¿ : *Conoces* a *este niño?* „Cunoşti pe acest copil?", *Veo* a *Juan* „Îl văd pe Ion", *El profesor interroga* al *alumno* „Profesorul întreabă pe elev", *¿ Por qué me preguntas a mi?* „De ce mă întrebi pe mine?" şi *¿ Conóces un niño?* „Cunoşti un copil?", *Busco un profesor de español* „Caut un profesor de spaniolă".

În faţa numelor de animale, *a* intră în variaţie liberă cu zero : *¿ Ves a este perro?* „Îl vezi pe acest cîine?", *¿ Ves este perro?* „Vezi cîinele ăsta?".

În română, probabilitatea de apariţie a lui *pe* înaintea numelor de animale determinate este mult mai mică decît în spaniolă (cf. *Văd vulpea* ; *Vezi caii aceştia?*). În acest mod, graniţa semantică dintre „personal" şi „nepersonal" se apropie în spaniolă de cea care desparte „animatul" (nume de fiinţe) de „inanimat" (nume de lucruri). Faptul este confirmat şi de raportul de excludere dintre prepoziţia *a* şi pronumele relativ cînd acesta funcţionează ca substantiv al unui nume de lucru : cf. *el libro* que *compre* — *cartea* pe care *am cumpărat-o*.

Categoria semică „personal", ca de altfel şi cea a „femininului", se pot regăsi şi la verb, dar, în acest caz, marcarea lor se face prin diferenţe în structura semantică.

Să se compare : „nepersonal" *musca bîzîie* (se exclude semul „vorbeşte") şi
„personal" *nu mă bîzîi* „Nu îmi vorbi tot timpul de acelaşi lucru", „Nu mă bate la cap"
sau *cîinele latră degeaba* şi
vecinul latră („vorbeşte tare, şi urît") *degeaba*.

2.3.2. Unele pronume nedefinite (cantitative) [4] prezintă, de asemenea, categoria semică „personal ~ nepersonal" : *cine*, *cineva* — *ce*, *ceva*. Comparînd aceste forme între ele, putem obține următoarele segmente morfematice (formanți) : /c. . .e/ „pronume interogativ" ; /c. . .eva/ „pronume nedefinit" [4]; /in/ „personal" și /ɑ̸/ „nonpersonal". Dacă se introduce în comparație și seria *nimeni* — *nimic*, se adaugă formantul /nim. . .i/ „negativ", personalul primește variantele /*in*—*en*/, iar nonpersonalul /ɑ̸ — ɑ̸. . .c/.

De obicei, *cineva*, *cine*, *nimeni* se referă la nume de persoane (*Cine cîntă? — Cornetii. O fetiță, Maria, Ion* etc. . .), iar *ceva*, *nimic*, *ce* la nume de nonpersoane (*La ce cîntă? — La pian, la cornete*; *Ce naște din pisică șoareci mănîncă*).

Granițele dintre personal și nonpersonal nu sînt în acest caz foarte stricte : cf. *Cine bate în geam? — Ploaia*; *Cine vine? — O balenă* sau Ce *vezi? — O casă, — O pisică, — O femeie*. Există însă o diferență între probabilitatea de apariție a unui nume de persoană după *cine* și cea a unui nume de nonpersoană. Cînd întrebăm *Cine bate în geam?*, ne așteptăm ca agentul să fie o persoană ; răspunsul poate veni, cu o entropie mărită, să desemneze drept agent un fenomen natural : *ploaia*.

Iterația se săvîrșește așadar prin marcarea dublă în expresie : o dată prin morfemul pronominal (*in* — Ø), a doua oară prin tema numelui rareori afixal : *corneți* — *cornete*. În ultimul caz opoziția nu este minimală : *corneți* este masculin (ca și *bași*) și „personal", iar *cornete* „feminin" și „nonpersonal". *Nimeni*, *cine*, *cineva*, *nimic*, *ce* și *ceva* cer determinanți masculini (de exemplu : *Nu e nimeni mai bun decît* el, ea; *nimic bun*, *ceva rău* etc.) cf. totuși în limba română veche oscilațiile : *nemică altă*, vezi Vaarlam, *Caz.* 28/12 și *nemică rău*, ibidem, 40/17. Cu alte cuvinte, opoziția masculin ~ feminin se suspendă în favoarea masculinului în prezența morfemelor /c. . .va/, /c. . .e/, /nim. . .i/, /in — en/ și /ɑ̸ — ɑ̸. . .c/.

Opoziția personal ~ nonpersonal de la pronume coincide cu cea din cadrul determinării : numele care cer varianta (a) /*pe*. . . + articol/ intră în „acord" cu /*in*/ : *Cine vine? — Mama — Pe cine vezi? — Pe mama* dar nu* *Pe casa**. *Pe pisica*.

Între afixele de gen ale numelui și categoria semică personal — nonpersonal se stabilesc raporturi facultative :

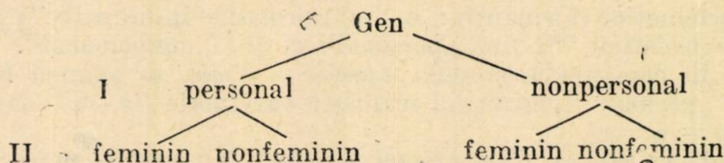
Cine vede?	*Mama*	„feminin"
	Tata	„masculin"
Ce vede?	*O casă*	„feminin"
	Un pom	„masculin"

Din raporturile cu determinanții adjectivali a rezultat faptul că, în comportarea opoziției „feminin" ~ „nonfeminin", intervine o restricție determinată de „personal" ~ nonpersonal". În schimb, în funcționarea opoziției personal ~ nonpersonal, nu intervine în nici un fel opoziția masculin ~ feminin. Aceasta înseamnă că există o anumită ierarhie a

---

[4] De fapt pronume separativ la nivelul părții și al totalității. Vezi lucrarea noastră, *Pronumele nedefinit în dacoromâna contemporană standard*, în SCL XVII (1966), 3 §§ 2.4.1. și 2.4.2.

categoriilor semice iterative de gen în care opoziţia feminin ~ nonfeminin apare ca subordonată opoziţiei personal ~ nonpersonal.

2.3.3. Şi în alte limbi romanice opoziţia personal~nonpersonal are indici tematici la nume.

În spaniolă ea este marcată — afixal — la pronumele nedefinite: *alguien* „cineva" — *algo* „ceva"; *nadie* „nimeni" — *nada* „nimic" şi la interogative: *quien* „cine" — *que* „ce". Din compararea acestor forme rezultă segmentele: /alg/ „pronume nedefinit"; /k/ „interogativ"; /nad/ „negativ"; /ien — ie/ „personal" şi /o — e — a/ „nonpersonal". Ca şi în română /ien — ie/ selectează nume de persoană (*El médico* **a quien** *llamé me reconoció detenidamente* „Medicul pe care l-am chemat m-a examinat cu atenţie"; *No sé quienes son estas mujeres* „Nu ştiu cine sînt aceste femei"). Nonpersonalul /o — e — a/ reprezintă termenul extens, nemarcat, deoarece apare şi împreună cu nume de persoane şi de nonpersoane (*Me, encontré con un amigo,* **que** *me dió estos libros* „M-am întîlnit cu un prieten, care mi-a dat aceste cărţi"; *El libro* **que** *he comprado es apasionante* „Cartea pe care am cumpărat-o este pasionantă").

În franceză, relativ — interogativul are indici afixali (*qui — que,* cu segmentele: /k/ „relativ — interogativ"; /i/ „personal"; /e/ „nonpersonal"). La pronumele negative este greu să se desprindă o temă comună (*personne — rien*); ducînd analiza în planul trăsăturilor relevante fonematice, s-ar putea ajunge la o temă /... + *r* + ... vocală medie + nazalitate/ şi la afixele /pe...s + labial, posterior + consoană dentală/ „personal" şi /...i + anterior nelabial/ „nonpersonal". Cf. şi formaţiile *quelque'un — quelque chose.* Graniţele dintre personal şi nonpersonal sînt şi aici la fel de mobile ca în română [**11**, p. 55].

Italiana pare a marca cel mai puţin personalul: cf. *chi* (interogativ şi nedefinit „cine") — *che* „ce, care", (ultimul este şi personal şi nonpersonal: *l'uomo che ha detto ciò* „Omul care a spus asta"; *le case che abbiamo comprate* „Casele pe care le-am cumpărat"); *Cui,* cazul oblic al lui *chi,* ar trebui să se refere numai la persoane, dar chiar cei mai buni scriitori îl folosesc şi în legătură cu „nonpersoane"; *chiunque, chicchessia* se opun lui *qualunque, qualsiasi, qualsivoglia* (cf. în limba română *oricine — oricare*: ultimul se referă la persoane sau la nonpersoane).

Raporturile sintagmatice dintre categoria semică a „femininului" şi cea a „personalului" sînt identice în diverse limbi romanice (vezi acordul cu adjectivul la masculin: sp. *algo bueno* „ceva bun"; *alguien inteligente* „cineva deştept"; cf. fr. *Quoi de nouveau? — Quelque chose de bon*).

Iteraţia este marcată în expresie, dar la nume ea apare indicată prin temă; la pronume, româna şi spaniola oferă mai clar indici speciali, diferiţi de temă, ca un surplus de constanţă pentru limba noastră: cf. „per-

sonalul" în română /in — en/, deci cu o parte comună (arhiformant) /n/; sp. /ien — ie/, cu arhiformantul /ie/; „nonpersonalul" este eterogen: rom. /Ø — Ø...c/, cu arhiformantul /Ø/; sp. /o — e — a/, cu un arhiformant exprimabil numai în termenii trăsăturilor de fonem (vocală).

Spaniola prezintă tendința diferențierii acuzativului personal de cel nonpersonal la pronumele personal de persoana a III-a (*le* — *lo*). De ex. *Le veremos a ese Don José* în loc de *Lo* veremos... [14, p. 196—203].

În cadrul categoriei determinării (la articol), româna și limbile iberoromanice realizează de asemenea opoziția personal ~ nepersonal; în spaniolă, aceasta se articulează mai degrabă în termeni care acoperă diferența dintre ființe și lucruri; cf. de altfel și rom. *boul l-a lovit pe* cal [7, p. 31].

Față de latină, unde opoziția „personal" ~ „nonpersonal" are formanți proprii numai la pronumele negativ (*nemo* „nimeni" — *nihil* „nimic"), în limbile romanice ea manifestă o netă tendință de extindere, atît în zona pronominală (rom. *cineva* — *ceva, cine* — *ce, oricine* — *orice*; sp. *alguien* — *algo, qui* — *que*; italiană *chi* — *che, chiunque* — *qualunque, chicchessia* — *qualsisia*; franceză *personne* — *rien, qui* — *que, quoi*), cît și în zona determinării numelui (română, spaniolă și chiar franceză) [5]. Este poate interesant de remarcat că diferența dintre interogative (*cine* — *ce*; *chi* — *che, qui* — *que*) nu mai corespunde opoziției lat. *quis* — *quid* (*quis* se putea referi la tot felul de nume feminine sau masculine, indiferent dacă erau persoane sau nu), după cum nici diferența dintre „animat" și „inanimat" (neutru) latin nu corespunde opoziției „personal ~ nonpersonal".

2.4. Numele de materii

Din punctul de vedere al substanței semantice, diferența dintre nume de materii și restul numelor aparține mai degrabă zonei „numărului".

Așa cum apare delimitată în gramatici, clasa numelor de materii ar corespunde clasei de obiecte divizibile uniform (*lapte, carne, brînză, aur* etc.): prin segmentarea lor se obțin părți identice calitativ care nu pierd calitatea întregului (bucățile de aur păstrează calitatea de aur).

Substantive ca *om, casă, scaun* sînt divizibile neuniform (o parte a omului — piciorul, de pildă — nu este la fel cu omul și diferă de celelalte părți — cap, trunchi etc.).

Simbolizăm divizibilitatea uniformă prin $\bar{d}c$ (nondiscontinuitate calitativă), iar diviziunea neuniformă prin dc (discontinuitate calitativă). Diferența $\bar{d}c$—dc nu are indici specifici, ci este marcată prin tema numelui (cu alte cuvinte nu există două nume care să difere prin și numai prin categoria semică a discontinuității calitative).

În româna actuală, „$\bar{d}c$" admite la „singular" determinante ca *niște* (*niște carne*), *mult* (*multă carne, mult aur*), *puțin* (*puțin aur*) și chiar *ceva* (*ceva aur, ceva zăpadă*). În schimb, „dc" respinge aceste determinante

[5] *Ce livre est bien intéressant. J'en connais* la *valeur* — *Cet homme est très intelligent. Je connais* sa *valeur* (vezi și [44]).

(**ceva scaun*, **mult scaun*, **mult om*, **puțin lup* etc.). Aceasta înseamnă că, în determinantele în chestiune, este prezent semul „d̄c”.

Prezența acestui sem se putea manifesta în limba veche numai prin structurarea semantică : astfel *mult* putea să apară și cu singularul numelor de nonmaterii : *mult om*, dar, în acest caz, semul „d̄c” din *mult* producea transformarea „singularului” în „plural colectiv” (*mult om* = „mulți oameni”) tocmai pentru că prin pluralul „oameni” se evocă un **ansamblu divizibil uniform** (fiecare parte păstrează calitatea de om).

Un lucru asemănător apare în italiană : *qualque uomo*, literal tradus : *cîtva om*, înseamnă de fapt „cîțiva oameni”.

Iterația categoriei „d̄c—dc” se manifestă și în comportamentul articolului nedefinit. Indice al izolării, *un*, *o* împreună cu numele de materii pare superfluu pentru a indica partiția, individualizarea, o dată ce părțile păstrează calitatea întregului denumit de substantiv. De aceea, în această poziție el devine mai mult decît un indice al partiției.

Să se compare : *Bem vin* (evident în părți, nu tot deodată) cu *Beau un vin*, unde *un* aduce o nuanță calitativă de diferențiere („un vin bun”), pe de o parte, și *Vînd carte*, lanț puțin probabil, unde nu interesează partiția, ci categoria, și *Vînd o carte* (*un* indică aici faptul că este vorba de o parte a ansamblului *cărți*). Cu alte cuvinte, prezența semului d̄c sau dc la nume produce schimbări în structura semantică a articolului nedefinit.

Un fapt de același ordin are loc și în raportul dintre „d̄c—dc” și morfemul de plural : în combinație cu „d̄c”, formantul de plural semnifică discretul (ansamblu format din mai mulți indivizi : *oameni*, *case*) ; în combinație cu „d̄c”, formantul de plural indică, în afară de caracterul discret al ansamblului, și altceva : de pildă, caracterul de discontinuitate calitativă („plural variat” : *cărnuri*, *mătăsuri* etc.). Aceasta se explică prin faptul că simpla indicare a caracterului discret este superfluă în cazul obiectelor divizibile uniform. Multiplicarea, la fel cu diviziunea, este, în cazul lor, uniformă și deci neinteresantă. Pluralitatea devine importantă numai dacă multiplicarea se însoțește de diferențiere.

În franceză, distincția „d̄c—dc” se manifestă de asemenea în selectarea determinanților : articolul partitiv apare numai cu „nume de materii” (*De la neige tombe. Du vin, j'en ai bu assez*) [6] ; în locul acestuia, numele de obiecte divizibile neuniforme primesc alte determinări : cf. *J'achète du pain — J'achète une maison*). Așadar, categoria semică „d̄c”—„dc” aparține genului prin faptul că se manifestă între elemente nominale, deși din punctul de vedere al substanței semantice ea se plasează mai degrabă în zona numărului.

Spre deosebire de masculin sau feminin, categoria semică a discontinuității calitative este marcată tematic la nume și prin organizări semantice specifice ale determinanților lui. Întrucît termenii ei nu apar în contexte identice, este destul de greu de stabilit caracterul lor de invariante. Este poate mai adecvat realității lingvistice să considerăm distincția continuu — discontinuu ca o variație semică dirijată tematic.

---

[6] Vezi și H. Frei, *Tranches homophones* (*à propos de l'article partitif du français*), în „Word”, 16 (1966), 3, p. 317 și urm.

3. EXPLOATAREA SEMANTICĂ A GENULUI

Spre deosebire de elementele conective neiterative, a căror semnificaţie indică o relaţie, categoriile semice conective iterative sînt folosite nu numai pentru a lega informaţii, ci — de cele mai multe ori — şi pentru a aduce o anumită informaţie de determinare.

În [21] genul este considerat ca semn al opoziţiei semantice „concentraţie" ~ „expansiune". În limbile romanice, masculinul acoperă zona „concentraţiei", iar femininul zona „expansiunii".

În vorbire, cele două semnificaţii se realizează sub forma mai multor variante (efecte de sens).

Cel mai frecvent „concentraţia" şi „expansiunea" iau forma diferenţei dintre sexe. Marcarea genului se poate face în mai multe moduri :

(a) Tema numelui, indiferentă la gen, primeşte afixe de gen

	M „sex masculin"	F „sex feminin"
lat.	*dominus*	*domina*
rom.	*elev*	*elevă*
rom.	*artist*	*artistă*
rom.	*ţăran*	*ţărancă*
fr.	*citoyen* „cetăţean"	*citoyenne* „cetăţeană"
it.	*bambino*, „copil"	*bambina* „fetiţă"
sp.	*muchacho* „băiat"	*muchacha* „fetiţă"
sp.	*león* „leu"	*leona* „leoaică"
sp.	*obrero* „muncitor"	*obrera* „muncitoare"
sp.	*perro* „cîine"	*perra* „căţea"

(b) Sexul este exprimat numai prin genul determinanţilor

	M	F
lat.	*ille civis*	*illa civis*
fr.	*le concierge* „portarul"	*la concierge* „portăreasa"
it.	*il nipote* „nepotul"	*la nipote* „nepoata"
sp.	*el estudiante* „studentul"	*la estudiante* „studenta"
rom.	*un gură-cască*	*o gură-cască*

Acest tip rămîne ca şi în latină, foarte slab reprezentat : în medie circa 1,56% din substantive pentru fiecare limbă. Cea mai bogată pare a fi din acest punct de vedere franceza (4,04%), în timp ce româna foloseşte determinarea ca marcă a sexului numai extrem de rar la substantivele compuse : cf. de altfel şi în sp. *el — la sabelotodo* „ştie tot" [5].

Diferenţa „punct de plecare" — „punct de sosire" poate lua şi forma „agent" — „instrument" :

	M	F
sp.	*el corneto* „suflător la corn"	*la corneta* „corn"
sp.	*el trompeta* „trompetist"	*la trompeta* „trompetă"
cf. şi sp.	*el lengua* „interpret"	*la lengua* „limbă"
it.	*il tromba* „trîmbiţaş"	*la tromba* „trîmbiţa"
fr.	*le trompette* „trompetist"	*la trompette* „trompetă"

În română aceleași fel de diferențe pot să apară marcate numai la plural:

M	F
corneți „agent”	*cornete* „instrumente”
bași „agent”	*basuri* „contrabasuri”

Diferența „agent” — „instrument” nu este însă singura care distinge aceste cuvinte. Ea se însoțește și de opoziția personal (animat) — nonpersonal (inanimat): cf. și *capi* „șefi” — *capete* („parte a corpului”). Situația aceasta nu este cu totul singulară. Există și alte perechi de cuvinte care, din punctul de vedere al expresiei, nu diferă decît prin formantul de gen, dar se deosebesc prin mai multe categorii semice (sp. *mango* „mîner” — *manga* „mînecă”; *el corte* „tăișul” — *la corte* „curtea” it. *il moto* „mișcarea” — *la mote* „noroiul”; *il colpo* „lovitură” — *la colpe* „greșeală”, „vină”; cf. de altfel și rom. *cifru* — *cifră, cartel* — *cartelă*). În aceste cazuri însă este greu de găsit categorii semice comune, așa cum se pot afla din compararea perechilor „agent” — „instrument”.

Genul poate fi și marca opoziției obiect inclus (M) — obiect care include (F):

	M	F
(a)	„reprezentant”	„instituție”
sp.	*el policía* „polițist”	*la policía* „poliție”
sp.	*el guardia* „gardianul”	*la guardia* „garda”
sp.	*el justicia* „judecător”	*la justicia* „justiție”
it.	*il* (*la*) *camerata* „camarad-ă”	*la camerata* „dormitor” „cameră de culcare la cazarmă”
it.	*il prigionne* „prizonier”	*la prigionne* „închisoare”
(b)	„parte”	„totalitate”
it.	*telo* „bucată de pînză”	*tela* „pînză”

Ideea de „depășire a limitei” exprimată prin feminin se poate converti în nuanțe afective (de cele mai multe ori peiorative):

	M	F
(c)	„neafectiv”	„afectiv” — peiorativ
it.	*pozzo* „puț”	*pozza* „baltă”, „băltoacă”
it.	*pezzo* „bucăți”, „parte”, „piesă”	*pezza* „petic”, „cîrpă”, cf. „mare”[1], „covor”, „ogor”
sp.	*chanclo* „sabot”, „galoș”	*chancla* „pantof vechi și rupt”
cf.	sp. *barco* „vapor”	*barca* „barcă” (vapor mic și neînsemnat)

Tot pe dimensiunea incluziunii se articulează și efectele de sens:

	M	F
(d)	„abstract”	„concret”
sp.	*el orden* „ordinea”	*la orden* „ordinul”
it.	*il fine*, „scop”, „capăt”	*la fine* „sfîrșit”, „eternitate”
(e)	„general”	„special”
it.	*il modo*	*la moda*
sp.	*el guía* „călăuză”	*la guía* „ghid”, „carte”

În sfîrşit, opoziţia concentraţie ~ expansiune poate lua forma unei diferenţe dimensionale, cantitative : „mic" — „mare".

	M	F
	„mic"	„mare"
it.	*il buco* „gropiţă", „deschidere", „gaură"	*la buca* „groapă"
it.	*il gambo* „peduncul", „bastonaş"	*la gamba* „picior"
it.	*mazzuòlo* „ciocănel" (de fier pentru lucrat marmora, de spart nuci)	*la mazzuòla* „mai", „ciocan de lemn", „bîtă", „măciucă"
sp.	*hoyo* „gaură, gropiţă"	*hoya* „groapă mare"
sp.	*canasto* „coş de răchită cu gura mică"	*canasta* „coş de răchită"
sp.	*jarro* „ulcior strîmt la gură"	*jarra* „ulcior de lut cu gura largă"
sp.	*charco* „băltoacă"	*charca* „baltă"
sp.	*palo* „băţ"	*pala* „lopată"

În franceză, diferenţa de gen este, în sectorul dimensionalităţii, o redundanţă a sufixului [11, p. 63] ; de aceea, de cele mai multe ori, elementele sufixate, derivatele, iau morfemul masculin, termen extens.

Faptul face ca masculinul să apară atît cu indicii augmentativi (*la balle — le ballon* [7]), cît şi cu cei diminutivali (*une mouche — un moucheron* ; *une pouce — un pouceron*).

Aşadar articulaţiile categoriei gramaticale a genului nu se reduc la redarea diferenţelor de sex. În zona semantică a inanimatului, genul feminin exprimă o depăşire a limitei indicate prin genul masculin, cu efecte de sens destul de variate : mic — mare, obiect inclus — obiect care include ; nepeiorativ — peiorativ etc.

Exploatarea semantică a genului nu este limitată de graniţele zonei animatului (sex) sau a inanimatului („depăşire a limitei"). Ea poate uni două puncte, dintre care unul este situat într-o zonă, iar al doilea în cealaltă : „agent" (zona animatului) —„instrument" (zona inanimatului).

4. CLASELE DE TEME NOMINALE ÎN FUNCŢIE DE GEN

4.1. Clase substantivale. Mai totdeauna se afirmă că substantivul are gen fix. Observaţia se verifică pentru marea majoritate a substantivelor romanice : în română circa 73% din nume se combină numai cu un singur morfem de gen, în franceză circa 90,23%, în italiană 96,49%, în spaniolă circa 87%. Relaţia obligatorie dintre temă şi gen poate anunţa prezenţa semului de gen respectiv în semnificaţia temei. Aceasta se întîmplă cînd semele au, pe lîngă rolul de a lega informaţii, şi pe acela de a informa asupra calităţii obiectului, exprimă „concentraţia" sau „expansiunea" (vezi paragraful precedent). Alteori, însă, semul de gen rămîne numai cu funcţia de conectare, devine, după expresia lui J. Dubois, indice de clasificare (în paranteză fie zis, totdeauna semul de gen este capabil de a servi drept criteriu de clasificare a temelor. Aceasta justifică de altfel

[7] Pentru masculinul „augmentativ" redundant cf. rom. *băboi.*

şi prezenţa paragrafului de faţă). În fapt este vorba de diferenţa în exploatarea semantică, informaţională, a semului : ca element de relaţie sau ca element de relaţie şi de determinare.

Repartiţia temelor pe genuri are indici cantitativi diferiţi de la o limbă romanică la alta. În română şi în italiană, femininul depăşeşte numeric masculinul : în română circa 52% din teme sînt feminine (de ex. *femeie*, *casă*, *bisectoare*, *joacă*, *icre*) şi numai circa 21% masculine (*om*, *pom*, *ochi*, *deînmulţit*, *piri*); în italiană diferenţa este mai mică : 49% feminine, 47% masculine. În spaniolă şi franceză, balanţa înclină în favoarea masculinului : spaniola prezintă 45% masculine (*toro*, *libro*, *formól*, *bojes*, *martes*) şi circa 43% feminine (*ventana*, *mujer*, *acetona*, *faldillas*, *antiparras*); franceza cunoaşte o diferenţă mai mare : 54% sînt masculine (*homme*, *crayon*, *journal*, *bétail*, *gens*) şi numai 37% feminine (*femme*, *gomme*, *justice*).

Frecvenţa păstrează aceleaşi proporţii, accentuînd diferenţa în română (feminin 52%— masculin 17%) şi micşorînd-o în spaniolă (masculin 29,27% — feminin 29,23%); cf. şi fr. masculin 46% — feminin 30%; it. masculin 40% — feminin 43%.

Tot o relaţie obligatorie se stabileşte şi între teme şi morfemele de gen în cazul în care singularul cere genul masculin, iar pluralul genul feminin (rom. *trenul bun — trenurile bune;* it. *uovo buono* „ou bun" — *uova buone* „ouă bune"). În acest caz temele au în comun o trăsătură semantică specială : este vorba de „inanimat". Prin aceasta, clasa temelor hetero-gene se apropie de clasa temelor neutre (care se combinau numai cu genul neutru) din latină. Ca şi în latină „inanimatul" se regăseşte şi în temele homo-gene (*vulpe — cheie*; *bărbat — pom*). Spre deosebire de latină, unde temele neutre nu aveau nici un context comun cu celelalte, în română şi italiană clasa temelor hetero-gene comută în cel puţin un context cu fiecare dintre clasele homo-gene. Aceasta acordă diferenţei „animat" — „inanimat" un grad de independenţă mai ridicat decît în latină faţă de morfemele „expansiunii". Mai mult chiar, în anumite contexte, categoria animatului influenţează pe cea a expansiunii (prin dirijarea sensului în care se produce neutralizarea).

Este adevărat însă că nicăieri în România diferenţa „animat" — „inanimat" nu constituie singura deosebire dintre semnificaţiile a două teme. Ea rămîne numai o variaţie combinatorie dirijată de celelalte seme tematice.

Temele hetero-gene sînt bine reprezentate în română (circa 20% din substantive) : *un tren — două trenuri*; *un nume — două nume* etc... Nu putem însă nega faptul că, în anumite aspecte ale limbii, temele hetero-gene tind spre clasa celor homo-gene (cf. *elemente — elemenţi*).

În gramaticile româneşti se vorbeşte de desinenţa *-uri* ca marcă a neutrului. Este adevărat că *-uri* nu apare decît împreună cu teme care denumesc inanimate [**18**]. Dar nu totdeauna *-uri* apare cu teme hetero-gene (cf. *mătase — mătăsuri*, cu temă feminină), după cum nici toate temele în care este prezent „inanimatul" nu cer desinenţa *-uri*. În afară de relaţia etimologică, singura legătură dintre *-uri* şi neutrul latinesc este de ordinul substanţei semantice. Din punctul de vedere al legăturilor lingvistice, /*uri*/ nu este decît o variantă combinatorie (un alomorf) a (1) genului feminin, dirijată tematic (de altfel ea nu este singura formă a desinenţei

de plural care însoţeşte temele „inanimatului": cf. *scaun — scaune*; *pom — pomi* etc.).

În italiană, numărul temelor „neutre" (hetero-gene, în sensul dat mai sus) este extrem de redus : procentual, el nu atinge sutimile de unitate (*paio*, *uovo*, *staio*, *centinaio*, *migliaio*, *ornamento*) [8].

Substantivul prezintă şi teme care intră în raporturi facultative cu morfemul de gen.

Unele admit afixe de gen : rom. *elev-elevă*, *preşedinte-preşedintă*, *muncitor-muncitoare*, *crai-crăiasă*, *bunic-bunică*, *tălmaci-tălmace*; fr. *citoyen-citoyenne*, *rivaux-rivalles*; sp. *alumno-alumna*; it. *alievo-alieva*; *pavone-pavona*. Slab reprezentată în limba latină (*dominus-domina*), această clasă devine din ce în ce mai productivă în limbile romanice (cf. § 3.). Numai substantivele la care se indică sexul se ridică la o frecvenţă de 8,612 % în română, 39,62 % în spaniolă, 15 % în franceză şi 16 % în italiană.

Altele nu se combină cu afixe de gen, dar sînt compatibile cu determinante de ambele genuri : sp. *artista bueno — artista buena*; fr. *un bon élève — une bonne élève*; it. *buono nipote — buona nipote*, *buono affittacamere — buona affittacamere*; în română apar numai cîteva substantive compuse : *un gură-cască — o gură-cască*. Acestea constituie clasa temelor de „gen comun" [9] [5] sau, mai bine zis, după numele latin, **nomina communia** (cf. *civis bonus — civis bona*, *artifex bonus* „artist" — *artifex bona* „artistă", *comes bonus* „tovarăş" — *comes bona* „tovarăşă", *coniux bonus — coniux bona* etc.). Bine reprezentată în latină, ea cîştigă teren în spaniolă şi în franceză şi devine periferică în română. Deşi întruneşte numai 0,45 % din temele substantivelor spaniole, genul comun are o frecvenţă relativ ridicată : 1,88 %; în franceză 4,04 % din temele substantivelor sînt „nomina communia"; frecvenţa lor în text se dublează : 8,32 %.

Aşadar, în limbile romanice se poate vorbi de patru clase de teme în funcţie de comportamentul faţă de categoria genului : masculine, feminine, hetero-gene, indiferente. Hetero-genele se subdivid în : (*a*) cele care cer masculinul la singular şi femininul la plural (marea majoritate); (*b*) cele care cer femininul la singular şi masculinul la plural (extrem de puţine) [10]. Temele indiferente se împart, de asemenea, în două subclase : (*a*) cele care admit morfeme de gen; (*b*) cele care exclud afixe de gen („nomina communia").

4.2. Clasele de teme adjectivale

Datorită specificului semantic, temele adjectivale nu au gen fix. În fiecare limbă romanică există cel puţin două clase tematice : (*a*) unele admit combinarea cu afixe de gen (*bun — bună*, întocmai ca temele nominale de tipul *elev — elevă*); (*b*) altele nu se combină cu afixe speciale de gen (cf. it. *grande*, sp. *amable* la fel cu „nomina communia").

---

[8] Asupra „neutrului" italian vezi recent G. Bonfante, *Esiste il neutro in italiano?*, în „Quaderni dell'Istituto di Glottologia", VI, 1961, p. 103 şi urm.

[9] Evident, genul comun nu este o unitate de gen opusă masculinului sau femininului, ci o clasă de teme.

[10] Diferenţa dintre aceste clase nu este exploatată semantic, deoarece ea nu se însoţeşte de apariţia unui sem specific fiecăreia dintre ele.

În spaniolă, două treimi din adjective marchează opoziția masculin~feminin : *bueno* „bun" — *buena* „bună", iar o treime sînt indiferente la gen : *amable* „amabil — amabilă".

În alte limbi însă, apar mai multe clase de teme, fără nici o justificare semantică.

În română, de pildă, există șapte clase de teme :

1. Aproximativ 80% dintre ele realizează opoziția masculin~feminin atît la singular, cît și la plural, la toate cazurile (*bun—bună, buni—bune* ; *folositor — folositoare, greoi, rotofei*).

2. Adjective ca *adînc, nou, cenușiu, cărturăresc, respirator* suspendă opoziția de gen la plural.

3. Alte adjective (*dulce, mare, fierbinte, limpede*) realizează distincția de gen numai la genitiv-dativ singular (*unui pom mare — unei case mari*).

4. *Vechi, gălbui* suspendă opoziția de gen la plural (*pomi gălbui — flori gălbui*), dar și la genitiv-dativ singular (*unui măr gălbui — unei flori gălbui*).

5. Cîteva adjective realizează opoziția de gen numai la plural (*precoci-precoce*).

6. Vestigiu al unei clase relativ bine reprezentate în româna veche, adjectivul *june* are un comportament cu totul diferit de al celorlalte, la singular genitiv-dativ femininul și masculinul confundîndu-se (*unui băiat june — unei fete june*).

7. În sfîrșit, destul de bine reprezentată (165 adjective) este și categoria celor invariabile (*gri, eficace*).

În italiană, deși nu apare flexiunea cazuală, numărul claselor de teme rămîne totuși destul de ridicat :

1. La fel ca în română, circa 81% din adjective includ afixe de gen diferite la ambele numere : *buono — buona, buoni — buone*.

2. Adjective ca *analfabeta* sincretizează masculinul cu femininul la singular (cf. rom. clasa 5).

3. Circa 30% din teme suspendă opoziția de gen totdeauna (*grande*).

4. Întocmai ca rom. *june*, adjective ca *bonaccione* identifică forma de masculin singular cu femininul plural.

În franceză apar tot patru clase :

1. Cel mai bine reprezentată (circa 62%) este clasa invariabilelor *opaque, jolie*).

2. Destul de bogată (circa 33%) este și clasa celor care disting genul totdeauna (*bon* „bun" — *bonne* „bună" ; *doux — douce* „dulce").

3. Adjectivele terminate în *-al* (*principal*) fac distincție între genuri numai la plural. În franceza contemporană se simte însă tendința de trecere a adjectivelor din această clasă în categoria invariabilelor.

4. În sfîrșit, *beau* „frumos" identifică în pronunție forma de masculin cu cea de feminin în fața numelor care încep cu o vocală (*bel homme — belle femme*).

4.3. Genul pronumelui

Temele pronominale se împart în două mari categorii : (1) unele care admit, cel puțin la un caz, afixe de gen ; (2) altele care sincretizează totdeauna masculinul cu femininul.

4.3.1. Din prima categorie fac parte pronumele demonstrative, o bună parte din pronumele nedefinite (cele la care nu este prezent semul „personal") și pronumele personale de persoana a treia.

În limbile în care nu apar diferențe de caz, pronumele demonstrativ realizează, în orice poziție, opoziția masculin—feminin : fr. *celui-ci* (*là*) — — *celle-ci* (*là*), *ceux-ci* (*là*) — *celles-ci* (*là*) ; it. *questo*, *quello*, *codesto* — — *questa*, *quella*, *codesta* ; *questi quelli*, *codesti* — *queste*, *quelle*, *codeste* ; sp. *éste*, *ése*, *aquél* — *ésta*, *ésa*, *aquélla* ; *éstos*, *ésos*, *aquéllos* — *éstas*, *ésas*, *aquéllas*.

În română, marcarea genului se suspendă la plural-genitiv dativ : *acestora*, *acelora* (*acestor femei* — *acestor oameni*) cf. și singular nominativ-acuzativ : *acesta* — *aceasta* ; genitiv-dativ : *acestuia* — *acesteia* ; plural nominativ-acuzativ : *acești*a — *acestea*. De altfel, româna este singura limbă romanică în care genul are — la demonstrative — o marcă inserată între părțile temei. Partea care se regăsește în toate formele demonstrativului de apropiere este /ace...t...a/ temă discontinuă, iar partea care poart semnificația demonstrativului de depărtare este /ace...a/. Comparînd cele două secvențe, obținem un segment comun /ace...a/ „demonstrativ" și două segmente distincte /...t.../ „apropiere" și /...ø.../ „depărtare" ; la acestea se adaugă mărcile de gen, număr și caz.

Pronumele nedefinite care marchează genul (masculin sau feminin) au un comportament asemănător cu cel al demonstrativelor. Să se compare fr. *quelqu'un* — *une*, *chacun* — *chacune* ; sp. *alguno* — *alguna*, *otro* — *otra* ; it. *ciascuno*, *-a*, *alcuno*, *-a* ; *qualcuno*, *-a* ; rom. *unul* — *una*, *altul* — *alta*. Numai compusele cu *care* din dacoromâna actuală au un comportament singular, în sensul că sincretizează masculinul cu femininul la nominativ-acuzativ (*fiecare om*, *fiecare femeie*, dar *fiecărei femei*, *fiecărui om*).

Pronumele personal de persoana a treia realizează opoziția masculin~feminin de obicei la nominativ și acuzativ și o suspendă la dativul formelor conjuncte, totdeauna în română (*îi dau* — *le dau*), în franceză (*je lui donne*, *je leur donne*) și în spaniolă (cf. *le do*, *les do*) și numai în combinație cu pluralul în italiană (cf. sg : *gli* — *la* ; pl. *loro*) — vezi tabelul de mai jos.

Limbi		Română				Spaniolă			
Variante		Absolute		Conjuncte		Absolute		Conjuncte	
caz / gen		M	F	M	F	M	F	M	F
Nom.	Sg.	el	ea	ø		él	ella	ø	
	Pl.	ei	ele	ø		ellos	ellas	ø	
Dat.	Sg.	lui	ei	îi		(a) él	ella	le	
	Pl.	lor		le		ellos	ellas	les	
Ac.	Sg.	(pe) el	ea	îl	o	él	ella	lo	la
	Pl.	ei	ele	îi	le	ellos	ellas	los	las

Limbi		Franceză				Italiană			
Variante		Absolute		Conjuncte		Absolute		Conjuncte	
caz \ gen		M	F	M	F	M	F	M	F
Nom.	Sg.	lui	elle	il	(elle)[11]	egli	ella	ø	
	Pl.	eux	elles	ils	(elles)	eglino essi	elleno esse	ø	
Dat.	Sg.	(a) lui	elle		(lui)	lui	lei	gli	le
	Pl.	(a) eux	elles		(leur)	(a) loro			(loro)
Ac.	Sg.	lui	elle	le	la	lui	lei	lo	la
	Pl.	eux	elles	les		loro		(loro)	

Adjectivele pronominale suspendă mai des opoziţia de gen, poate pentru că sînt mai puţin depărtate de numele regent decît pronumele. Astfel, în franceză, adjectivele demonstrative, ca de altfel şi posesivele prenominale au o formă de plural indiferentă la gen (*ce*, *cet—cette* la singular, dar *ces chats — ces femmes* la plural ; cf. *mon — ma/mes* ; *le — la/les*). Fr. *chaque* este invariabil, ca şi sp. *cada* sau it. *ogni*.

4.3.2. Pronumele care cunosc afixele categoriei semice personal ~ nonpersonal suspendă opoziţia masculin~feminin. Ca termen subordonat numelui (ca substitut al acestuia), ele sincretizează masculinul cu femininul, dar, ca termen regent, în acordul cu un determinant, cer semul extens al genului, şi anume masculinul (*ceva bun*, *nimic rău*).

Din această categorie fac parte nu numai pronumele nedefinite, ci şi pronumele personale de persoana întîi şi a doua. Acestea din urmă suspendă opoziţia personal ~ nonpersonal în favoarea personalului.

Numai în spaniolă prezenţa „pluralului" cere deosebirea masculinului de feminin (*nosotros — nosotras* „noi", *vosotros — vosotras* „voi"). În rest, alegerea genului la determinante se face numai sub imperiul substanţei semantice : *tu eşti bun — tu eşti bună*. Şi pronumele relativ-interogativ de calitate sincretizează în unele limbi romanice masculinul cu femininul ; marcarea acestuia poate să apară la aşa-zisul articol : fr. *lequel — laquelle* ; sp. *el cual — la cual* ; it. *il quale — la quale*. Singura excepţie o constituie dr. *care*, indiferent la gen numai la nominativ-acuzativ singular şi totdeauna la plural.

5. CONCLUZII

În limbile romanice există mai multe categorii semice iterative care stabilesc legătura în sau între grupuri nominale (1) concentraţie ~ expan-

[11] Formele puse în paranteză nu realizează variaţia conjunct-absolut.

siune ; (2) personal ~ nonpersonal ; (3) animat ~ inanimat[12] ; (4) continuu ~ ~discontinuu (calitativ).

Ele se deosebesc nu numai prin substanța semantică, ci și prin modul de funcționare (mijloace de redare și grad pe extensiune).

Astfel, repetiția semelor expansiune ~ concentrație (altfel spus feminin ~ nonfeminin) este exprimată **afixal** : la nume, adjectiv, pronume. Marcarea opoziției se face și prin **tema substantivului** (*cal — iapă*) ; cu alte cuvinte, există o clasă de teme care cer afixe feminine și o clasă de teme care cer afixe masculine. În faza actuală, repetarea indicilor acestei categorii semice poate să fie utilizată, numai ca expresie a legăturii dintre informații ; în acest caz substanța „concentrație" ~ „expansiune" dispare (*casă bună*, *pom bun*).

Categoria „personal" ~ „nonpersonal" este exprimată *afixal* (prin infix de obicei) la anumite pronume cantitative (în spaniolă și la pronumele personal în acuzativ), prin prezența unei prepoziții (deci prefixal) la articol (tot substitut), în română și spaniolă ; în sfîrșit, la celelalte părți de vorbire (nume, adjectiv, verb) „personalul" este marcat tematic.

Diferența „animat" — „inanimat" este marcată pretutindeni prin „acord" tematic între nume, adjectiv sau verb, adesea prin variații în organizarea semantică (cf. exemplul deja citat : *fetiță dulce — mîncare dulce*). Ea apare, așadar, ca o variație combinatorie dirijată de restul semelor tematice.

În româna actuală, diferența dintre inanimat și animat se mai manifestă, în afară de expresia temei, și prin distincția dintre *clase de teme „neutre"*, *hetero-gene* (în sensul că cer masculinul la singular și femininul la plural) *și clase de teme homo-gene* (care cer numai masculinul sau numai femininul, indiferent de număr). Numai că granița dintre aceste clase nu a corespuns niciodată întocmai cu cea dintre seme (inanimatul este prezent și în temele homo-gene).

Am văzut că, în română, variația animat — inanimat se face simțită și în sensul în care are loc neutralizarea opoziției de gen afixale „expansiune" ~ „nonexpansiune" : „animatul" cere suspendarea opoziției în favoarea „masculinului" (*băiatul și fetița sînt veseli*), „inanimatul" — în favoarea „femininului" (probabil, sub influența comportamentului temelor hetero-gene, specifice inanimatului, care la plural cer femininul : *poarta și peretele sînt însorite*).

În orice caz nu se poate vorbi de existența a trei (patru) genuri pe același plan : masculin, feminin, neutru (și comun).

Nici unul dintre urmașii formelor pronominale neutre nu mai au funcțiunea din latină. Ei au devenit pro-fraze (sp. *ello*, *eso*, *aquello*, *lo que* ; fr. *ce*), indici lexicali ai „colectivului", ai „categorialului" „nedeterminarii" sau au servit la dezvoltarea opoziției „personal" ~ „nonpersonal".

Diferența dintre continuitate și discontinuitate calitativă (nume de materii ~ nume de nonmaterii) se manifestă, de asemenea, tematic

---

[12] „Acordul" numelor cu personalele *personne*, *qui* sau cu nonpersonalele *rien*, *que*, a permis lui J. Dubois să clasifice substantivele franceze în animate și inanimate. Este vorba aici de o confuzie, justificată într-o anumită măsură de oscilațiile de tratament ale numelor de animale între „personal" și „inanimat" [**11**, p. 55 și urm].

la nume şi substitute cantitative, ca o variaţie combinatorie dirijată de restul semelor tematice.

Dintre toate acestea, singura capabilă să prezinte termeni comutabili şi să marcheze repetiţia afixal, cu scopul de a lega constituenţi nominali şi numai nominali [13], rămîne categoria expansiunii şi de aceea ea poate fi considerată prin excelenţă un element conectiv de tipul genului.

Dirijarea morfemelor de caz, proprie în latină şi genului neutru, rămîne, în română, de asemenea numai în sfera celor doi termeni ai expansiunii. În cadrul temelor care admit diferenţierea pluralului de singular apare o declinare specific feminină (nominativ : *o femeie* — genitiv : *unei femei*) şi una specific masculină (nominativ : *un bărbat* — genitiv : *unui bărbat*) [**10** ; **1**, I.]. Temele hetero-gene nu au o flexiune cazuală specifică.

În limbile unde are afixe pronominale proprii, „personalul" devine un element conectiv care poate fi încadrat funcţional în categoria genului.

În acest caz, „personalul" se manifestă ca o categorie semică supraordonată „expansiunii" (vezi § 2.).

BIBLIOGRAFIE

1. Academia R.P.R., *Gramatica limbii române*, ediţia a doua, I-II, Bucureşti, 1965.
2. „ „ *Istoria limbii române*, I, 1965.
3. Agard Frederick B., *Noun Morphology in Rumanian*, în „Language" XXIX (1953), p. 134—142.
4. „ „ *Structural Sketch of Rumanian*, în „Language" XXIV (1958), p. 1—127.
5. Avram Mioara, « *Genul comun* », *în limba română*, în S.C.L., XVIII, 5/1967 — p. 479—489.
6. Bazell, Ch., *Has Rumanian a third gender?* în „Cahiers Sextil Puşcariu", vol. I, 1952, p. 77—85.
7. Chiţimia, I.C., *Genul personal în limbile polonă şi română*, în „Romanoslavica" III (1958), p. 31—41.
8. Coseriu, Eugenio, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în T.L.L. II (1964).
9. Coteanu, Ion, *Despre pluralul substantivelor neutre în româneşte*, în „Limbă şi literatură", I (1955), p. 103—117.
10. Diaconescu, P., *Numărul şi genul substantivului românesc*, în S.C.L., XV (1964), p. 295—316.
11. Dubois, Jean, *Grammaire structurale du français* (*nom et pronom*), în „Langue et langage", Larousse, Paris, 1965.
12. Dubois, Jean, *Grammaire structurale du français: le verbe*, în „Langue et langage", Larousse, Paris, 1967.
13. Escudero, Gregorio — Copceag Dumitru, *Gramatica limbii spaniole*, Bucureşti, 1965.
14. Fernández Salvador, *Gramática española*, I, Madrid, 1951.
15. Graur, Al., *Les substantifs neutres en roumain*, Romania, Paris, L IV (1928), p. 249 — 260.
16. Graur, Al., *Encore sur le neutre roumain*, B.L., VI (1938), p. 260—262.
17. „ „ *Contributions à l'étude du genre personnel en roumain*, „Bulletin linguistique", XIII, 1945, p. 97—105.
18. „ „ *Mélanges linguistiques*, I, Paris-Bucureşti, 1936 ; II, Copenhague, 1941.
19. „ „ *Genul neutru în româneşte*, L.R. III, 1954, 1, p. 30—44.
20. Greimas, A.J., *Sémantique structurale*, în „Langue et langage", Larousse, Paris, 1966.
21. Hjelmslev, L., *Essai d'une théorie des morphèmes* (1938), republicat în T.C.L. C XII (1959), p. 152—164.

[13] Participiul trecut care are indici de gen este capabil să funcţioneze şi ca membru al unui grup nominal (*copilul rău crescut*) şi de aceea nu poate fi considerat ca un constituent verbal pur [**12**, p. 194 şi urm.].

22. Hjelmslev, L., *La notion de rection*, în T.C.L. C XII (1959), p. 147—151.
23. „ „ *Animé et inanimé, personnel et non-personnel* „Travaux de l'Institut de Linguistique", Paris (1956), p. 155—199.
24. „ „ *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore, 1953.
25. Hořejši, Vl., *Problema substantivelor aşa-zise „neutre" în limba romană, în lumina legăturilor cu alte limbi*, în S.C.L., VIII (1957), p. 415—429.
26. Iordan, Iorgu — Guţu Romalo, Valeria — Niculescu, Al., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967.
27. Ivănescu, G., *Soarta neutrului latin clasic în latina populară şi în limbile romanice*, în S.C.L. VIII (1957), p. 299—311.
28. Jakobson, R., *On the Roumanian neuter*, în „Cercetări de lingvistică" („Mélanges Petrovici"), III (1958), p. 237—238.
29. Katz, Jerrold J. — Postal, Paul M., *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, The M.I.T. Press, Cambridge Mass, 1965.
30. Lampach, Stanley, *La relation de genres dans le système des pronoms de la troisième personne en français moderne*, în „Word" XII (1956), p.
31. Marcus, S., *Le genre grammatical et son modèle logique*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée" I, 1962, Edit. Acad. R.P.R., p. 103—122.
32. Marcus, S., *Lingvistica matematică*, ed. a II-a, Bucureşti, 1966.
33. Martinet, A., *Le genre féminin en indoeuropéen; examen fonctionnel du problème*, în „Bulletin de la Société de linguistique de Paris", LII.
34. Niculescu, Al., *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes*, în „Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IX-e Congrès international de linguistique romane à Lisbonne", Bucureşti, 1959, p. 167—185.
35. Pătruţ, Ion, *Sur le genre „neutre" en roumain*, în „Mélanges Oslo", Bucureşti, 1957, p. 291—301.
36. Pottier, B., *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962.
37. Pottier, Bernard, *Contraintes dans le choix morpho-sintaxique*, în R. R. L., IX (1964) 1, p. 15—18.
38. „ „ *Vers une sémantique moderne*, în „Travaux de linguistique et de littérature", Strasbourg, 1964, II. 1.
39. Puşcariu, Sextil, *Limba română*, vol. I „*Privire generală*", Bucureşti, 1940.
40. Racoviţă, C., *Sur le genre personnel en roumain*, în „Bulletin linguistique", VIII (1940), p. 154—158.
41. Rosetti, Al., *Neutrul în română*, în S.C.L. I (1950), p. 233—234.
42. „ „ *Despre genul neutru şi genul personal în limba romană*, în S.C.L. VIII (1957), p. 407—413.
43. „ „ *Contribuţii la studiul neutrului în limba română*, în S.C.L. XIV (1963), p. 435—436.
44. Seidel, E., *Gibt es ein Genus personale ?*, în „Bulletin linguistique", XVI (1948), p. 5—93.
45. Togeby, Knud, *Le neutre en roumain et en albanais*, în „Cahiers Sextil Puşcariu", II, 2, p. 121—131.
46. Vasiliu, Em., *Observaţii asupra categoriei genului în limba română*, în S.C.L. XI (1960), p. 463—464.

Ianuarie 1968

Facultatea de limbă şi literatură română
Str. Ed. Quinet 7

REGIMUL SINTACTIC AL VERBELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE

DE

GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN

0. În cele ce urmează se încearcă prezentarea verbului sub aspect sintactic, urmărindu-se posibilitățile lui combinatorii și, strîns legat de aceasta, inventarul de clase sintactice și de verbe-unități sintactice.

Posibilitățile combinatorii ale verbului sînt în limba română : nume fără prepoziție, nume cu prepoziție, adverbe, alte forme verbale. Dintre acestea se vor discuta numai combinațiile verb + nume fără prepoziție și verb + verb. Restrîngerea cercetării în aceste limite are în vedere faptul că, dacă toate verbele limbii române admit combinația cu un adverb sau cu o construcție prepozițională, nu oricare verb apare în combinație directă cu un nume sau cu un alt verb.

Cercetarea posibilităților combinatorii ale verbului trebuie să pornească în mod necesar de la enunțurile minime, adică enunțurile din care se elimină toate pozițiile sintactice necaracteristice ale unui verb, păstrîndu-se numai valențele combinatorii relevante. Pentru combinațiile verb + nume fără prepoziție, enunțul minim înseamnă enunțul alcătuit din verb și toate numele care admit combinația directă cu verbul. Pentru combinațiile verb + verb, enunțul minim înseamnă enunțul alcătuit din două verbe, verbul regent și verbul guvernat de acesta.

Orice verb, privit sub aspectul posibilităților sale combinatorii în cadrul enunțului minim, deci făcîndu-se abstracție de paradigme și forme flexionare, constituie o unitate sintactică [1].

În funcție de posibilitatea fiecărei unități sintactice de a realiza unul sau altul din enunțurile minime caracteristice verbului, verbele se grupează în clase sintactice [2]. Într-o clasă sintactică se includ verbele care se caracterizează prin aceleași posibilități combinatorii.

Studierea posibilităților combinatorii ale verbelor, ca și a verbelor-unități sintactice și a claselor sintactice de verbe, se va face în același timp sub raport sincronic, deci urmărind diferite texte ale aceluiași secol,

---

[1] Pentru conceptul de unitate sintactică sau functor, vezi Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967, p. 58 și urm.

[2] Pentru procedeu, vezi V. Guțu-Romalo, *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică*, în SCL 1, 1963, p. 29 și urm.

şi sub raport diacronic, comparînd momentele de limbă T_1 (limba secolului al XVI-lea), T_2 (limba secolului al XVII-lea) şi T_3 (limba secolului al XVIII-lea). Mai rar, se aduc în discuţie şi fapte din T_a (momentul limbii actuale) [3].

I.A. Urmărind combinaţiile verb + nume, se găsesc atestate în limba secolelor al XVI-lea — al XVIII-lea următoarele clase de enunţuri predicative :

1. enunţuri alcătuite dintr-un verb personal, adică un verb care selectează un nominativ.

Ex. : „Adecă mѧ delunъgaĭu, *fugiĭu* şi *sălăşuiĭu* ѫ pustie" (PH, 54^8)

„turnaţi-vă la casa slugĭei voastre şi *mâneţi* acolĕ" (PO, 69^{6-7})

„lasă gloatele *să meargă* împrejurulŭ satelorŭ" (CC_2, 256^7)

„omenii dumiilor vostre *au cursъ* dup'ănşi" (SB, 16^{15}, începutul secolului al XVII-lea)

„căndь *bolĕşte* neştine de ochi" (VCaz, 40^{28})

„dedesuptul şerpilorŭ *era* urletŭ mare" (A, 104^{18})

„de *va nemeri* vrăjmaşul asupra lui' (IL, 99^{36})

„Un om oarecine daca *va sărăci* şi *va slăbi*" (PRA, 56^3)

„de tine *însetoşam*" (Iv D, 101^{7-8})

„un căpitan moldovan ... *au grăbitŭ* cu calul asupră-le" (NL 58^{13})

„atuncea *tac* toate vrăjile de la Memfis" (CI, 73^{12})

2. enunţuri alcătuite dintr-un verb personal şi tranzitiv, deci un verb care selectează în acelaşi timp un nominativ şi un acuzativ. În funcţie de verbul concret care intră în alcătuirea enunţului, prezenţa acuzativului poate fi obligatorie sau facultativă.

În enunţuri ca : „atăta-l *tăѫpină* Dumnedzău cu mila sa" (VCaz, 19^3), „ѫdată-l *ѫgrozi* cu cuvăntulь" (VCaz, 53^3), „aşea *îndrăgise* locul la Hîrlău"

---

[3] Rezultatele se bazează pe materialul cuprins în următoarele pagini de text : *Psaltirea Hurmuzachi* (PH) — cînturile 1—108[9] ; *Cuvente den bătrîni* (CB) şi *Scrisori româneşti din arhivele Bistriţei*, ed. Al. Rosetti (SB) — în întregime, *Codicele Voroneţean* (CV), ed. G. Sbiera — în întregime, *Palia de la Orăştie* (PO), ed. Mario Roques — în întregime ; Coresi, *Carte cu învăţătură*, 1581 (CC_2), ed. Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, p. 11—111, 256—306, 500—550 ; Coresi, *Tetraevanghel* (CT)—sondaje ; Varlaam, *Cazania* (VCaz), ed. J. Byck, p. 4—54 ; *Alexandria* (A), ed. N. Cartojan — în întregime ; *Îndreptarea legii* (IL), Edit. Acad., p. 73—123 ; Ureche, *Letopiseţ* (UL), ed. C. Giurescu, 1916, p. 101—151 ; Costin, *Letopiseţ* (CL), ed. P.P. Panaitescu, p. 42—92 ; *Pravila 1646* (PRA), Edit. Acad., p. 54—105 ; *Biblia de la Bucureşti* (BB) — *Evanghelia lui Marcu* — în întregime, Radu Popescu, *Istoriile* (PIst), ed. Cronicari munteni, Ed. pt. lit., 1961, vol. I, p. 227—277 ; Iorga, *Scrisori de domni* (ISD), Iorga, *Scrisori de boieri* (ISB) şi Iorga, *Scrisori de negustori* (ISN) — în întregime ; *Pravilniceasca condică* (PrC), Edit. Acad. — p. 42—142 ; Neculce, *Letopiseţ*, ed. II I. Iordan (NL), p. 31—81 ; Molnar, *Economia stupilor* (ME) — p. 13—113 ; Ivireanu, *Didahiile* (IvD), ed. Strempel — p. 71—121, Cantemir, *Istoria ieroglifică* (CI), ed. P.P. Panaitescu, Ed. pt. lit., 1965, p. 3—78 ; *Carte de bucate*, 1749 (CARTE) — în întregime.

(CL, 91[35]), „Şi *durîndu-i* inima şi pre munteni pentru moşiile sale" (CL, 48[2]), „de *am năpăstuit* pre cineva cu ceva" (IvD, 107[30]), „Dacă *au alcătuit* albinele căsuţa pentru Matcă" (ME, 69[17]), „Vîrtutea unui stup bun *cuprinde* în sine o ceată de albine" (ME, 94[12]) etc., verbul cere cu necesitate satisfacerea valenţei de acuzativ.

În alte enunţuri, valenţa de acuzativ poate rămîne liberă, tranzitivitatea fiind o trăsătură combinatorie virtuală a verbului, pusă în evidenţă de existenţa altor enunţuri în care acelaşi verb se construieşte cu un acuzativ. Ex. : „Văzut-am vis şi nu-i čine *să dezlěge* (PO, 163[5]) comparat cu „nu eu săntъ čine au gîčit şi *au dedzelegatъ* visul" (PO, 167[4]) ; „încătro mergea, slujindu-i norocul, *birŭia*" (PIst, 232[2]) comparat cu „De acia Rodosul *au biruit*" (UL, 106[17]) ; „Şi *au prădat* împrejur pretiutindenea" (UL, 120[14-15]) comparat cu „toată Dalmaţia *au prădat*" (UL, 106[10]) ; „Muiarea ce *va fura* de la cela ce..." (PRA, 73[37]) comparat cu „iară de *va fura* lucru mare" (PRA, 73[26]) ; „n-*au viclenit* în mintea lor" (IvD, 73[29]) comparat cu „şi pre Măriile Sale nu-i *vor vicleni*" (ISB, 51[32], 1655) ; „adecă *vorbiia* pentru patime" (IvD, 81[12]) comparat cu „au făcut turcii cele ce *vorbise* ei" (PIst, 276[35]) etc.

Inventarul verbelor tranzitive care admit folosire absolută este diferit în limba veche faţă de limba actuală. Verbe cum sînt : *a îmbrăca, a îmblînzi, a scula, a răpi, a descoperi, a dezlega, a mustra, a abate, a feri, a apropia*, care pentru limba actuală cer cu necesitate satisfacerea valenţei combinative de acuzativ, în limba veche admit construcţii în care aceeaşi valenţă rămîne liberă.

Ex. : „şi noi *sculъmu* şi ne ꙟdereptămu" (PH, 19[9])
„Şi *îmbracă* cu veşmintele bunătăţilorŭ" (CC_2, 30[6])
„Şi *abătură* din cale şi merseră pînă la peştere" (A, 103[34])
„Într-o dumenecă era, cîndŭ *au apropiiat* oştile ungureşti de Suceavă" (CL, 46[8]) *
„Şi mult *mustra* Grigorie-vodă şi să ciortiè cu Duca-vodă" (NL, 52[19]).

Dintre enunţurile conţinînd un verb tranzitiv, atrag atenţia situaţiile cînd acuzativele selectate fac parte din aceeaşi clasă lexicală cu verbul, uneori prezentînd şi radical comun cu al verbului, deci aşa-numitul complement intern. Enunţurile cu complement intern par să fie frecvente în limba veche : 26 de atestări în materialul secolului al XVI-lea, 25 de atestări în materialul secolului al XVII-lea şi 12 atestări pentru secolul al XVIII-lea.

Ex. : „să n-aibă *a pără* aiastă pără" (CB, 13[5], 1597)
„cine *va fi viatŭ* în ceastă lume viaţa lui" * (CC_2, 69[1-2])
„Ce vis ačela ce tu *ai visat*" (PO, 151[7])
„Acie *temurъ-sѧ* tĕmere şi iuo nu era tĕmere"* (PH, 13[5])
„această începătură *au ceput* Bostan şi cu M hnea Vodă" (ISB, 20[7], 1593)
„şi ꙟ fapte bune sufletĕscâ ꙟblare *să ꙟblaţi*"* (VCaz, 42[6])
„un câlâtorĭu če ꙟblă şi *câlâtorĕşte* cale multă"* (VCaz, 45[3])

---

* Din contextul mai larg se deduce că *oştile* este pentru acest exemplu nominativul-subiect.

„Judecata loʳ foaʳte pʳe direptate o *judecă*” (UL, 114^{1})
„acela ce slujbă *slujaşte*” (IL, 109^{22})
„şi *va fi cheltuit* toată cheltuiala sa” (PRA, 57^{2})
„şi *cugetară* cugetŭ reu” (A, 94^{20})
„şi *aşi vie* viiaţă îngeriască”* (A, 89^{19})
„şi *să veselіră* toţi mare veselie”* (A, 113^{29})
„Şi *să scîrbi* mare scîrbă şi cu jale”* (A, 91^{35})
„de care chinuri *asuda* sudorile cĕle crunte” *
(IvD, 82^{19})
„aşa traiu n-*am trăit* de cînd sînt!” * (ISB, 81^{6-7}, 1796).

Se observă că în exemplele notate cu asteʳisc complementul intern apare pentru un verb care, sub raportul frecvenţei, este întîlnit mai des în enunţuri intranzitive decît tranzitive.

Urmărindu-se repartiţia acestor enunţuri pe categorii de texte, se constată că în secolul al XVI-lea aceste construcţii par să aibă o folosire mai mare în textele traduse decît în celelalte (două atestări în textele netraduse, faţă de 24 în textele traduse). Această repartiţie pe categorii de texte apare mai puţin clară în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea, unde, alături de 8 exemple dintr-un text religios (VCaz) şi 5 dintr-un text juridic (IL), se înregistrează 6 exemple în A şi 7 în ISD, ISB şi ISN, deci aproape acelaşi număr de exemple în categorii diferite de texte.

3. enunţuri în structura cărora se cuprinde un verb dublu tranzitiv, deci un verb care selectează simultan două acuzative.

Materialul cercetat pentru secolul al XVI-lea atestă o situaţie clară, neechivocă, de dublă tranzitivitate numai pentru *a învăţa*, fiind singurul verb care în cîteva contexte guvernează simultan două nume în acuzativ, un acuzativ nume de persoană, exprimînd destinaţia acţiunii, şi un acuzativ nume de obiect, exprimînd conţinutul sau rezultatul ei. Ex. :

„Pomeni-lă amu şi-i *învaţă* toate” (CV, 168^{6})
„Are *a învăţa* aceasta pre noi Dumnezeu” (CC_2, 535^{17})
„Şi aceasta *învaţă* pre noi Dumnezeu, să nu ţinemŭ pizmă”
(CC_2, 47^{11-12}).

În afară de aceste situaţii clare de dublă tranzitivitate, mai numeroase sînt secvenţele în care celui de-al doilea acuzativ îi corespunde o propoziţie sau un infinitiv. Ex. :

„Sfăntul duhъ *ꙟvăţa*-vâ-*va* ꙟtr-ačelъ časъ če se va cădĕ a ziče”
(CT, 146^{v}_{19}).

Cum însă propoziţia, prin forma sa nespecifică, poate să corespundă, la nivelul frazei, atît unui acuzativ, cît şi unei construcţii prepoziţionale, asemenea secvenţe sînt în mare parte neconcludente pentru regimul verbului.

În secolul al XVI-lea dubla tranzitivitate este concurată de construcţii în care al doilea determinant este un dativ sau o construcţie prepoziţională. Ex. :

„calĕ ta doamne arrată-mi-o şi cărrarilorъ tale *ꙟvaţă*-mѧ”
(PH, 24^{4})
„Şi noi aşijderea spre aceaia ne *învaţă*” (CC_2, 40^{34}).

În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, numărul atestărilor pentru regimul de dublă tranzitivitate creşte, înregistrîndu-se această construcţie şi pentru alte verbe. Ex. :

„*voiu întreba* şi eu pre voi un cuvînt" (BB, Ev. lui Marcu, AI²⁹)

„Aceasta *poftesc* pe dumneata" (ISB, 70²⁷, 1700)

„*rugîndu-vă* den cer toate cele fericite" (ISB, 74²⁹⁻³⁰, 1740)

„şi-au aflat vreme *a*-l *pîrî* feliuri de feliuri de pîri" (NL, 52³)

„şi l-*au trecut* Dunărea" (PIst, 272¹²⁻¹³) [4].

Limba secolelor următoare pare să nu extindă acest tip de enunţ, restrîngînd construcţia dublu tranzitivă numai la cîteva verbe.

Ca o caracteristică atît a limbii vechi, cît şi a limbii actuale apare faptul că, deşi tipul de enunţ cu dublă tranzitivitate este posibil în limba română [5], construcţia în general este evitată, şi folosirea ei, cu excepţia cîtorva verbe (*a învăţa*, mai ales), este accidentală, restrîngîndu-se la situaţiile cînd acuzativul — nume de obiect face parte din clasa lexicală : *aceasta* (*asta*), *ceva*, *tot*..., deci nume cu sens foarte vag şi general.

4. enunţuri în structura cărora se cuprinde un verb care selectează un nominativ şi un dativ. Ex. :

„*Şerbiţi* lui dumnedzău cu fricъ" (PH, 2¹¹)

„unora le *vine* neputinţa den saţiu" (CC₂, 60²⁰)

„de alte če ne *va* mai *trebui*" (SB, 29²⁰, 1595—1622)

„le *prisoseşte* pâine" (VCaz, 12¹⁴⁻¹⁵)

„şi *eşi*-ţi-*vorŭ* nainte arhangheli" (A, 89⁷)

„bunătăţi carele *plac* lui Dumnezeu" (IL, 85¹⁹)

„de scîrba ce-i *zăcea* la inimă" (UL, 150¹⁷)

„Nu i-*au folosit* lui Constantin vodă uricile" (CL, 58¹⁵)

„nu ţi-*au ajuns* pînă acum cîte scandale" (PIst, 234¹)

„Faptele lui čele bune *strălucesc* tuturor celor din casă" (IvD, 119²⁵).

5. enunţuri în structura cărora intră un verb care guvernează un nominativ, un acuzativ şi un dativ. Ex. :

„şi *zidi* Domnului acolo uₙn oltarъ" (PO, 48¹⁷)

„pre fiiul omenrescu carele ₙ*tărişi*-l ţie" (PH, 79¹⁶)

„Şi le *grîiѫ* lorъ cuvăntъ" (VCaz, 38²³)

„şi robilor... le-*au împărţit* hotare în ţara sa" (UL, 120²¹)

„de unde mare ajutoriu îi *gătise* Cazimir" (PIst, 249⁷)

---

[4] Construcţii de tipul : „greşala carea l-*au sfătuit*" (IL, 97⁴⁸), „iară opreala ce l-*au oprit* arhiereii" (IL, 94³⁹), „să fie slobod de pîra ce l-*au clevetit* întîi" (IL, 95³⁵), „Pentru acele care *au fost înştiinţat* pă dumneata" (ISN, 60¹⁵, 1748) sînt echivoce în ce priveşte regimul de dublă tranzitivitate, deoarece pronumele relativ, în limba veche, admite folosirea neprepoziţională pentru situaţii în care limba actuală cere cu necesitate prezenţa unei prepoziţii. În cazul verbelor conţinute în aceste exemple, nu se întîlnesc în materialul parcurs şi enunţuri în care în locul pronumelui relativ să apară alt acuzativ.

[5] Construcţia cu două acuzative este înregistrată şi pentru limba latină, inclusiv pentru perioada latinei tîrzii (cf. Ernout, Fr. Thomas, *Syntaxe latine*, 2ᵉ édition, Paris, 1953, p. 37—38).

„Duca-vodă i-*au închinat* multe daruri" (NL, 42[33])
„tuturor celor ce mă *privăsc* mierare şi ciudésă aduc"
(CI, 76[26]).

Enunţurile din structura cărora face parte un dativ, adică enunţurile de tipul (4) şi (5), se subîmpart în două categorii, după cum prezenţa dativului în enunţ este obligatorie sau facultativă. Numai enunţurile care conţin în structura lor verbul *a plăcea* cer ca element constitutiv dativul; pentru celelalte, prezenţa dativului este facultativă, aşa că aceste construcţii pot fi considerate ca amplificări ale construcţiilor de tipul (1) şi, respectiv, (2). Ex.:

verb + nominativ: „ca să omoară pre cealealalte ce *prisosesc*" (ME, 72[12])
verb + nominativ + dativ: „ceasurile cele ce-ţi *prisosesc* din slujbele tale" (ME, 15[12])

verb + nominativ + acuzativ: „şi acea boală a fiiu-său o *spunea*" (CC$_2$, 79[6])
verb + nominativ + acuzativ + dativ: „Şi *spuse* ucenicilorŭ scîrbă şi tristă" (CC$_2$, 84[30]).

Dacă din punctul de vedere al claselor de enunţuri nu se constată deosebiri în evoluţia de la T_1 la T_3, se constată totuşi unele deosebiri urmărind enunţurile de tipul (4) şi (5) sub aspectul frecvenţei lor de realizare şi al distribuţiei pe categorii de texte. Astfel, se observă că enunţurile în componenţa cărora apare un dativ se realizează mai des şi pentru un număr mult mai mare de verbe în T_1 decît în secolele următoare. În construcţii cum sînt:

„Nu *iubi* hyclĕnilorь" (PH, 36[1])
„şi *văncură* lorь" (PH, 105[41])
„Şi vrăjmaşii lui dumnedzeu *mănţiră* lui" (PH, 80[16])
„că *ğudeca-veri* omenrilorь" (PH, 66[5])
„şi n-*ai cruţat* unui fečorь al tău pentru mine" (PO, 82[17])
„şi nu *credĕ* lorь" (PO, 191[20])
„vrăjimaşii lorъ *micşura* lorъ" (PH, 80[15])
„şi propastei sineşŭ *săpîndŭ*" (CC$_2$, 548[14])
„Că *opriia* lu Irodŭ Ioannŭ" (CC$_2$, 545[9])
„Ioannŭ amu *apăra* lui" (CC$_2$, 505[15])
„iaste soarele de *luminează* tuturorŭ de destulŭ" (CC$_2$, 14[3]),

dativul se înlocuieşte în secolele următoare cu acuzativul.

În construcţii cum sînt:

„Şi tu doamne, *rride-veri* lorъ" (PH, 58[9])
„*Bucuraţi-vă* lui dumnedzeu" (PH, 80[2])
„če tu *domneşte* lui" (PO, 23[10])
„*Apropiiaţi-vă* lu dumneḑeu şi *apropiia-se-va* voao"
(CV, 128[12-13, 13-14])
„Şi sufletulь mieu aceluѧ *vie*" (PH, 21[31])
„*lepi-sѧ* pămăntului pîntečele nostru" (PH, 43[25])
„De *sѧ afle* mârâ ta tutorь vrăjmaşilurь tăi, derĕpta ta *afla-se-va* tutorь čelorь če vorь ğilьlui tinre"
(PH, 20[9])
„ca *să lăcuiască* împreunăriei nespartă" (CC$_2$, 545[18])
„Hristosŭ *muri* păcatului" (CC$_2$, 506[20])

„nu lăsa Jidovii *să* se *meastece* păgînilorŭ" (CC$_2$, 298[10])
„şi acelorŭ bunătăţi *se luptă*" (CC$_2$, 13[11–12])
„cîţi se *voru întina* întinăriei" (CC$_2$, 27[12–13])
„şi *să* se *cuminece* şi viţelului hrănitŭ" (CC$_2$, 30[22–23])
„*să* se *sfinţească* cuminecăturiei" (CC$_2$, 30[23])
„*să* se *împreuneaze* năemniciloru" (CC$_2$, 29[2])
„şi ne *dereptămŭ* învierei lui" (CC$_2$, 518[36])
„nu se *va* mai *spurca* spurcăciuneei" (CC$_2$, 512[19])
„şi ne *îngrupămŭ* lui" (CC$_2$, 506[23])
„*Să* ne *strigămŭ* morţiei lui" (CC$_2$, 506[16])
„şi vrăjmaşului *împiedecîmu*-ne" (CC$_2$, 26[17–18])
„încă mă *biruescŭ* aceştii mării deşarte" (CC$_2$, 14[8])
„cine *se mîndreaşte* lumiei" (CC$_2$, 73[19]),

dativul se înlocuieşte în secolele următoare cu o construcţie prepoziţională.

În afara construcţiilor cu dativul, discutate mai sus, în componenţa cărora intră un verb pe care-l găsim în fiecare din momentele de limbă avute în vedere, inclusiv în T_a, T_1 posedă un număr mare de construcţii cu dativul, datorate unor verbe de origine străină, frecvente în limba textelor traduse, pe care limba română nu le-a păstrat. Ex. :

„cumu *se slediţi* urmeloru lui" (CV, 149[13])
„chiemîndu nu se lăuda, *pridădi-se* giudeţului dereptu" (CV, 150[3])
„şi ꙟgerul domnului *dodeĭască*-lorь" (PH, 34[5])
„ꙟ deşertь *ponosluirь* sufletuloi mieu" (PH, 34[7])
„*pristani* tuturoru căiloru nebure" (PH, 35[5])
„Plecâ capul ačelь bărbatь şi *se milcui* Domnului" (PO, 90[11])
„lu Hristosŭ *să ogodimŭ*" (CC$_2$, 43[1])
„*nădăindu-se* izbăvirei şi slobozirei" (CC$_2$, 520[13])
„aşa nu i *se dostoiaşte* şi nu i se cade" (CC$_2$, 33[13–14]).

Comparînd cele două categorii de texte din T_1, textele traduse şi cele netraduse, se constată deosebiri esenţiale în ce priveşte prezenţa construcţiilor cu dativul. În materialul parcurs din textele netraduse se înregistrează o singură construcţie cu dativul, pe care limba secolelor următoare o elimină („lui i caută *asculta*", SB, 3[15], 1595). Celelalte construcţii cu dativul sînt aceleaşi ca în secolele următoare.

În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, numărul construcţiilor cu dativul scade simţitor. De exemplu, în locul secvenţelor în care verbul *a lipi* selectează un dativ, apar enunţuri în care acelaşi verb se combină cu o construcţie prepoziţională : „atunče ne ultuimŭ şi *ne lipim* ꙟtru Domnulь Hristos" (VCaz, 35[7]) sau „Carile, la dînsa *lipindu-să*" (CI, 56[25–26]) ; faţă de enunţuri în care *a judeca* se construieşte cu dativul, acelaşi verb în secolele următoare se construieşte cu acuzativul : „cînd *giudecă* pre un boierinŭ cu un curtean" (CL, 89[18]) sau „judecătoriul *va judeca* pe cei ce să pricinuiesc" (PrC, 62[10]) ; faţă de construcţia *a opri* + dativul, apare construcţia *a opri* + acuzativul : „pre tătari *să*-i *oprească* să nu îmble" (CL, 85[26]) sau „ꙟtâĭu *opri* izvorulь răutâţii" (VCaz, 40[31]) ; în locul construcţiei *a cruţa*+dativul, apare construcţia *a cruţa* + acuzativul : „Dum-

nezeu *să* te *cruțe* pre Măria Ta" (ISD, 62[2], 1657); în locul construcției *a crede* + dativul, apare construcția *a crede* + acuzativul: „și oare *crezimă*"? (ISN, 76[15], 1790).

Deși mult mai rare decît în secolul al XVI-lea, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea se mai păstrează totuși construcții cu dativul, la care se va renunța în limba secolelor următoare. Se constată încă asemenea construcții la Varlaam, la Ivireanu, la Cantemir și în PrC. Ex.:

„*Să* nu *lăcomim* numai trupului" (VCaz, 50[6])
„dèca vâdzu Isus că să adună nărod, *cunteni* duhului de dzise lui" (VCaz, 51[26])
„și vă *bucurați* lui cu cutremur" (IvD, 84[5])
„nicicum vieții mele *a cruța* nu mă voi feri" (CI, 57[29])
„cel ce nu s-*au mulțămit* hotărîrii" (PrC, 48[12]).

Dacă avem în vedere faptul că Varlaam utilizează traducerile de cărți religioase din secolul al XVI-lea, că PrC este o traducere, că Ivireanu și Cantemir cunosc în aceeași măsură cîteva limbi, fiind astfel deținătorii mai multor sisteme sintactice, se poate explica și înțelege existența în aceste texte a construcțiilor cu dativul, pe care limba română în general le-a evitat.

6. enunțuri alcătuite numai dintr-un verb impersonal, deci un verb care nu admite combinarea cu un nominativ. Ex.:

„și nu *ploo* spre pământu în trei anii" (CV, 135[8])
„Și le-au zis lor în zioa acѣѧ după ce *au însărat*" (BB, Evanghelia lui Marcu Ѧ[35])
„bătîndu-se pînă *au înnoptat*, birui Tamerlan" (UL, 104[16])
„de să va ascunde undeva la vreun loc păna *va înnopta*..." (PRA, 66[29])
„astăzi poate *a nins*" (ISB, 73[29], 1729).

7. enunțuri în structura cărora se găsește un verb impersonal combinat cu un nume în cazul acuzativ.

Ex.: „nici-lŭ *doare* de elŭ" (CC_2, 68[27])
„să spue oamenii anume cumu-i *kѧmâ*" (SB, 43[18], 1616—31).

Enunțurile cu această structură se realizează rar, situațiile citate fiind singurele atestări pentru tot materialul parcurs.

8. enunțuri alcătuite din verbe impersonale selectînd un nume în cazul dativ.

Ex.: „și ne *pare* bine de sănătatѧ domilor voastre" (SB, 33[8], 1614—18)
„la războae îi *mergea* cu noroc" (UL, 132[8])
„și le *păru* bine de Alexandru" (A, 107[29])
„Că Dumnezău de alt nu-i *pare* bine ca de dreptate" (IL, 74[14])
„carii vor să lăcuiască cum *place* lui Hristos" (IL, 92[41])
„noao ne *pare* bine și rîdem" (IvD, 95[3]).

Se observă că enunţul cu această structură se realizează mai ales pentru verbul *a părea*, într-o construcţie aproape fixă, care cuprinde de obicei adverbele modale *bine* sau *rău* [6].

9. enunţuri alcătuite dintr-un verb şi un nume cu valoare circumstanţială [7]. Ex. :

„Şi de săgѧtěle ce *zboară* dzua" (PH, 90[6])
„şi ꙟmbletь de şapte dzile *goni* pre elь" (PO, 125[12])
„şi acolo *mase* noaptě (PO, 111[14])
„cu postulu şi cu rugăciunea *slujiia* noaptea şi zioa" (CC$_2$, 515[20])
„Iară Potolomei şi Filon *marsără* dimineaţa" (A, 108[40])
„*Ieşindu-i* Ştefan Vodă o milă de loc înainte" (CL, 86[21])
„nu putuşi un ceas *priveghea?*" (BB, Ev. lui Marcu, ДI[37])
„*postiѧ* doaâ dzile ꙟtr-o săptămînă" (VCaz, 10[4])
„*a*-l *opri* pre acela popă cîtava vreame" (IL, 114[17]).

B. Tipurile de enunţuri care se vor analiza mai departe, deşi se deosebesc sub aspectul structurii, au comun faptul că includ în structura lor un nume a cărui apariţie este condiţionată de prezenţa în acelaşi context a unui alt nume, un nominativ-subiect, un acuzativ sau un dativ. Spre deosebire de celelalte enunţuri avute în vedere pînă acum, în care fiecare nume component al enunţului stabilea o relaţie directă faţă de verb, de data aceasta, unul din cele două nume se află faţă de verb într-o relaţie de tip special, condiţionată de existenţa cu necesitate a celuilalt nume. Pe plan formal acest tip special de relaţie este pus în evidenţă — atunci cînd numele secundar[8] este un adjectiv sau un substantiv mobil — de acordul în gen şi număr cu celălalt nume [9].

10. enunţuri alcătuite dintr-un verb care selectează simultan două nominative, un nominativ primar şi un nominativ secundar. Ex. :

„pentru carě măhnitь ꙟ*blu* de grijѧ dracului mieu" (PH, 41[10])
„şi *şedě-va* domnulu ꙟpăratь ꙟ večie" (PH, 28[10])
„cumu goli şi răniţi *se scape* di în casa acea" (CV, 6[1])
„vădzînd ei cum că-*sь* trişti" (PO, 163[2])

[6] Întîlnim în secolul al XVII-lea construcţia : „*nici Măriei Sale nu i-a părut nici un bine de unele ca acestea*" (ISB, 68[17], 1696), în care observăm substantivarea adverbului şi ca atare încadrarea construcţiei în alt tip de enunţ (enunţul personal 4).

[7] Este vorba de aşa-numitul caz direct (cf. Vl. Hořejši ‚*Cazul direct şi situaţia lui în limba română*, în SCL, 1960, p. 496) sau caz neutru (cf. P. Diaconescu, *Le système casuel du roumain*, în „Cahiers ' I, p. 32). Vezi şi Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I, p. 143.

[8] Folosim pentru numele care „cere" prezenţa celuilalt nume termenul de *nume secundar*, iar pentru numele „cerut" termenul de *nume primar*.

[9] Înrudite cu construcţiile de acest tip sînt enunţurile alcătuite din verb + nume + gerunziu, în care gerunziul cere cu necesitate prezenţa în context a unui nume primar, reprezentînd deci termenul secundar al construcţiei. Ex. :

„cumu-*l vădă* pre Măria Sa *ducăndu*-se ꙟ cěriu (VCaz, 23[1])
„cîndu-*l va găsi furîndu*-i bucatele" (PRA, 103[17])
„*oricare* să *va dovedi tîlmăcind* sau *stricînd* pravila" (PrC, 58[19]).

„și *să rămînemŭ* necununați" (CC$_2$, 88[11])
„Și nădeajdea limbilorŭ *venit-au* Hristosŭ"
(CC$_2$, 500[20])
„fiiu-său Amurat *au stătut* împărat" (UL, 103[1])
„și *au cădzutŭ* viu pre mîna tătarîlor" (CL, 75[4])
„decît *să încap* în mînule păgînilor rob" (NL, 45[8-9])
„aicea *să pieiu* necăutat" (ISB, 80[10], 1795).

11. enunțuri alcătuite dintr-un verb care selectează un nominativ primar, un dativ și un nominativ secundar. Ex. :
„Haranь, care tatâ *era* Milcăei și lui Iscana"
(PO, 47[9])
„că ne *sântem* frați" (PO, 51[12])
„*Rămasu-i-au* pomană în țară mănăstirea anume Suceavița"
(CL, 57[2])
„cela ce sfătuiaște nu *rămîne* datoriu celuia ce l-au sfătuit"
(IL, 95[28])
„nu i-*ar fi părut* puține muncile și caznele" (IvD, 82[22]).

Se observă că cele mai multe verbe care realizează enunțurile de tipul (1) (verb + nominativ) și (4) (verb + nominativ + dativ) se întîlnesc și în enunțurile de tipul (10) și (11), pe care le putem considera amplificări ale enunțurilor (1) și (4).

12. enunțuri alcătuite dintr-un verb care se combină cu un nominativ, un dativ primar și un nominativ secundar. Ex. :
„hitleanŭ nu-i *zise* lui, nice-lŭ dosădi" (CC$_2$, 284[36])
„acestui numai ce i *zicŭ* prorocii «celŭ ce va să vie »
(CC$_2$, 524[30])
„Acest fel de oameni, ce le *zicem* noi Turci"
(UL, 101[8])
„căriia țări îi *dzic* leșii Ilionsca" (CL, 48[28])
„decie-mi *zic* omenii tîlhar (A, 112[30])
„Solonul, care unii îi *zic* Salonicul" (PIst, 244[12])
„căriia unii ... Strutocamilă îi *dzic*" (CI, 51[27]).

Pentru situația în care dativul este un pronume reflexiv, nominativul secundar se raportează atît la nominativ, cît și la dativ. Ex. :
„ei își *zic* Busurmani" (UL, 101[16])
„iară eu-sŭ singur ce-m *zicŭ* tîlharŭ" (A, 112[34]).

13. enunțuri alcătuite dintr-un verb care selectează un nominativ, un acuzativ primar și un nominativ secundar. Ex. :
„Și *să afle* aiastă scrisore a mĕ sănătoș pre domĕvostră"
(SB, 8[21], 1600)
„*amu pus* și mărtori popa de Budești" (CB, 16[8], 1600)
„au n-*au alesu* dumnedeu mișeii lumiei bogați întru crediință"
(CV, 117[8-9])
„Deaci lu *aflaiu* priinsu elu dereptu întrebatulu legeei loru"
(CV, 55[1])
„*Aflaiu* Davidu șerbulu mieu" (PH, 88[21])
„că tatălь a mulți oameni *pune-voi* tine" (PO, 61[12])
„căndь *luo* pre Răveca muѧre" (PO, 97[15])

„şi deregâtoriulь caseei mĕle *are* fečorь čestь Eliedzerь de ↑ Damascь" (PO, 56[15])
„şi să-lŭ *păzimŭ* nepierdutŭ" (CC$_2$, 529[20])
„şi micŭ pre acela *socotiia*-lŭ" (CC$_2$, 510[18])
„pre mine încă mă *vei vede* acolo viu" (A, 108[37])
„eu voiu *să* te *mînŭ* solŭ la muma acestui craiu" (A, 103[13])
„cu toţii *au rădicat* domn pre Alexandru Vodă" (UL, 153[2-3])
„Tribalii ce-i *poreclim* bulgarii" (UL, 104[2])
„şi-l *ţinea* ascunsŭ între grădini" (CL, 87[29])
„atunce mărturia lor ... *să* o *ţii* adeverită" (IL, 84[24])
„şi atuncea viu îl *băga* într-un sac" (PRA, 91[10])
„l-*au scos* martur" (NL, 35[2])
„toţi pînă acum îl *numescŭ* dux Moscovie" (PIst, 258[29])
„între gloate amestecată o *vedem*" (CI, 47[20]).

Dacă acuzativul este un pronume reflexiv, nominativul secundar se raportează în acelaşi timp la nominativul-subiect şi la acuzativ. Ex.:

„tu te *ţini* tinăr" (A, 111[26])
„şi decâtь toatâ lumѧ *să ğiudecâ* pre sine mai svântь" (VCaz, 9[20])
„În loc s-*au simţitŭ* Bucioc otrăvit" (CL, 68[14])
„carele va *să* se *preoţească* neînsurat" (IL, 109[4])
„că ne *numim* creştini" (IvD, 93[22])
„care s-*a adevărat* creştin" (ISB, 58[31], 1678).

14. enunţuri alcătuite dintr-un verb care selectează un nominativ primar, un acuzativ şi un nominativ secundar. Ex.:

„şi ai săi l-*au părăsit* toţi" (UL, 142[18])
„*să ağiunğem*ь şi sventele Paşti spâlaţi şi curaţi de pâcate" (VCaz, 30[11]).

15. enunţuri alcătuite dintr-un verb care selectează un nominativ, un acuzativ primar, un dativ şi un nominativ secundar. Ex.:

„cumu *se* te *facu* slugă şi marturu celora ce văduşi" (CV, 77[9])
„*Posu-nĕi* ponoslu vĕcinrilorь noştri" (PH, 43[14])
„*dĕde*-o muѧre barbatului său" (PO, 59[4])
„apoi le-*au pus* domn pre Stefan Vodă" (UL, 146[12])
„rînduiala arhieriei meale voi să mi-o *ţiu* curată şi nespurcată" (IL, 89[10])
„după ce o *aleg* loruşi Matcă" (ME, 40[15]).

Enunţurile (13) şi (14) sînt amplificări ale enunţului de tipul (2) (verb + nominativ + acuzativ), iar enunţul (15) este o amplificare a enunţului de tipul (5) (verb + nominativ + acuzativ + dativ).

Urmărirea enunţurilor de tipurile (10) — (15), deci a enunţurilor în structura cărora se cuprind un nume primar şi unul secundar, scoate în evidenţă faptul că aceste construcţii se realizează frecvent atît în T_1, cît şi în T_2 şi T_3 şi se întîlnesc des în toate categoriile de texte.

16. enunţuri cuprinzînd un verb impersonal care selectează două nume, un acuzativ şi un nominativ, altul decît subiectul. Ex. :

„Uѫ omъ če-l *chĭmâ* Isus tinâ fâcu şi unse ochii miei" (CT, 205$^{v}_{3}$)

„că turci *să-i cheme* nu sufer" (UL, 101[17])

„că nu mă *chiamă* Alexandru" (A, 105[37])

„sfînta scriptură pre dumnezăire o *chiamă* foc" (IL, 104[17])

„hanul tătărăscu (carele şi Uzbec îl *chiamă*)" (PIst, 241[15]).

17. enunţuri în care un verb impersonal selectează un nominativ, altul decît subiectul, şi un dativ. Ex. :

„Alexandru Vodă, ce-i *zicea* Cornea" (UL, 153[3])

„pentru lucrurile şi tocmelele casei lui i-*au dzis* Radul vodă cel Mare" (CL, 89[3]).

Enunţul (16) se realizează numai pentru verbul *a chema*, iar enunţul (17) numai pentru *a zice* şi *a spune*.

Avînd în vedere şi alte atestări ale verbelor *a chema* şi *a zice* (vezi enunţurile (12) şi (13)), se observă că mai frecvente decît enunţurile impersonale (16) şi (17) sînt enunţurile în care aceleaşi verbe sînt folosite personal, deci raportate la un nominativ-subiect. Folosirea lor personală o dovedeşte forma variabilă, după persoană şi număr, a acestor verbe.

Ceea ce a permis probabil trecerea de la construcţiile personale (12) şi (13) la construcţiile impersonale (16) şi (17) a fost existenţa în cazul acestor verbe a numeroase enunţuri sintactic personale[10], dar avînd un subiect nedeterminat, de tipul :

„acestora le *zic* agemoglani sau iamoglani" (UL, 108[6])

„are nume de-i *dzic* Mihai crai" (CL, 49[34])

„în cîmpii ce le *zic* Chemier" (PIst, 253[9])

„anume Chiriţa, iar arbănaşaşte îi *zicu* Tana (ISN, 66[28], 1728).

C. Pentru anumite clase de verbe, mai frecvente şi mai caracteristice decît combinaţiile de tipul verb + nume sînt combinaţiile verb + verb. Urmărim aceste combinaţii pentru verbele care exprimă în limba română ideea de aspect şi cea de modalitate.

1. În secolele al XVI-lea — al XVIII-lea ideea de aspect se exprimă prin verbele : a) *a începe*, *a prinde*, *a se apuca*, *a se porni*, mai rar *a purcede* şi *a pleca*, pentru a exprima aspectul incoativ, şi b) *a (în)conteni*, *a sta*, *a înceta*, *a sfîrşi*, *a apuca*, *a (se) părăsi*, pentru a exprima terminarea unei acţiuni.

A începe, verbul cel mai folosit dintre cele citate, apare numai în construcţii cu un infinitiv [11]. Ex. :

---

[10] Avem în vedere aici enunţurile în care verbele admit din punct de vedere sintactic combinarea cu un nominativ-subiect — aşa cum o dovedeşte de cele mai multe ori forma verbului, alta decît persoana a III-a singular —, dar acest subiect, din motive extragramaticale, nu este exprimat.

[11] Verbele pe care le vom discuta la punctul C realizează, pe lîngă combinaţia cu un alt verb, combinaţia cu un nume, aflat în raport de substituţie cu verbul al doilea. Combinaţiile verb + nume, care au format obiectul de discuţie al punctelor A şi B, sînt amintite aici numai în notele din subsol. Astfel, *a începe*, pe lîngă construcţia cu un infinitiv, admite

„E noi *începumu* a muta diîntru Tiru" (CV, 26^{2})
„acela *ꙟcepu* a chema ꙟtr-ajutoriu numele Domnului" (PO, 27^{2})
„*Începu* lorŭ a grăi" (CC_2, 85^{29})
„de iznoavă *au început* a strînge oaste" (UL, 119^{18})
„și *începură* a prăda țara Indiei" (A, 92^{32})
„den trupul sfîntului *au început* a cură un izvor de apă" (PIst, 266^{33}).

A prinde cu valoare incoativă apare, de asemenea, numai în construcții cu un infinitiv. Ex.:

„*cîndъ* pămîntulъ Eghipetului ꙟcă *ară fi prinzândъ* a ꙟflămănzi" (PO, 172^{1-2})
„ce-*au* și *prins* a-i uciderea" (ISB, 36^{9}, 1630).

A se apuca apare în construcția:

~ + *și* (*de*) + *verb la același mod și timp* [12]:

„*să va apuca* și-l va ucide" (PRA, 89^{2})
„și *să va apuca* de va secera" (PRA, 55^{14}).

A (*se*) *porni*, cu valoare incoativă, apare în construcții cu un infinitiv [13]. Ex.:

„*să pornesc* Albinele a zbura" (ME, 83^{16}—84^{1}).

A purcede și *a pleca* exprimă începutul acțiunii în construcția cu un infinitiv. Ex.:

„*purčese* a mĕrge și spuseră čelui bătrânъ" (PO, 201^{16})
„Iară Indienii *plecară* a fugi și Alexandru începu a-i goni" (A, 98^{18}).

A înceta apare în construcțiile:

~ + *infinitiv cu prepoziția* **a** *sau cu gruparea de prepoziții* **de a**. Ex.:

„*Încetați* a vă trudi" (IvD, 73^{12})
„de *vor înceta* a lucra pre vreame frumoasă" (ME, 78^{4})
„*Înceată* de-a lucra" (ME, 90^{8})

~ + *conjunctiv*. Ex.:

„Niciodată nu *încetează* ... satana să spurce" (IL, 81^{25})

~ + *gerunziu*. Ex.:

„Și vrea să ucigă pre elŭ, căce nu-șŭ *înceta* dinioară oblicindŭ pre elŭ" (CC_2, 545^{7})
„de căndъ am ꙟtratъ nu *ꙟčetă* sărutându-mi pičoarele" (CT, 131^{r}_{19}).

A părăsi are valoare aspectuală în construcție cu un infinitiv. Ex.:

„de unde *au părăsit* a scrie răpăosatul Ureche vornicul" (CL, 42^{10})

---

construcția cu un nume, subiect sau complement direct („*Că totŭ omulŭ cîndŭ începe oare cuvîntŭ, care lucru...*", CC_2, 77^{24}; „*Iară de la Aronŭ vodă încoace începe acesta letopiseț*", CL, 42^{13}) (tipurile de construcție A_1 și A_2).

[12] *A se apuca* cu valoare aspectuală apare și în construcții prepoziționale: „carele *apucîndu-se* de domnie" (UL, 133^{7}); „*s-au apucat* cu toată asirdîia de obîrșirea mănăstirei Solcăi" (CL, 86^{2}).

[13] Cu aceeași valoare, verbul apare și în construcții cu un nume: „Cel ce *pornește* pîră de vinovăție asupra cuivaș" (PrC, 126^{23}) (tipul de construcție A_2).

„şi *să părăsască* a călca Muldova cu oştile lorŭ" (CL, 65[10])
„şi o *va părăsi* de-a lucrarea" (PRA, 55[36]).

A sfîrşi se întîlneşte într-o construcţie cu supinul :

„punem puţinăle capere şi stafide mărunţeale şi *sfîrşaşte* de fiert" (CARTE, 2).

A sta exprimă o valoare aspectuală în construcţie cu un infinitiv lung, precedat de gruparea prepoziţională *de a* :

„*Şi stătu* dĕ naşterĕ căndь născu acel fečorь" (PO, 155[10])
„văzu Liѧ cumь că *era stătută* dĕ naşterĕ" (PO, 118[13-14]).

A (în)conteni este însoţit de un infinitiv precedat de gruparea prepoziţională *de a* :

„caut ... *a conteni* de a mai iscodi" (IvD, 85[17])
„curgerea anilor nu *încontenească* de a schimba şi a preface" (PrC, 42[16]).

A apuca, exprimînd altă nuanţă aspectuală decît *a se apuca*, apare în construcţiile :

~ + *conjunctiv*. Ex. :

„Eu, măre, încă pe boierie nu *am apucat* să-ţi dzicŭ" (CL, 90[22])
„de nu *va fi apucat* să facă moarte" (PRA, 82[15])
„ce n-*au apucat* să margă la viziriul" (NL, 33[26])

~ + *infinitiv* :

„de n-a *hi apucat* a peri" (NL, 44[2])

~ + *de* + *verb la acelaşi mod şi timp* :

„că *apucasă* împărăţia de pusesă pre Ilieşŭ domnu" (NL, 38[13]).

Din enumerarea anterioară se observă că posibilităţile de exprimare a ideii de aspect prin construcţiile verb + verb sînt numeroase şi variate. În comparaţie cu situaţia din limba actuală [14], se constată predominarea în limba veche a construcţiilor cu infinitivul faţă de cele cu conjunctivul din limba actuală şi absenţa aproape totală a construcţiilor cu supinul. Singura atestare a unei construcţii cu supinul aparţine secolului al XVIII-lea (*sfîrşaşte de fiert*, CARTE). Pentru verbele *a înceta* şi *a apuca*, înlocuirea infinitivului cu conjunctivul pare să se fi realizat mai devreme decît pentru celelalte verbe.

2. Construcţiile de tipul verb + verb pot exprima în limba română, pe lîngă diferite valori aspectuale, şi nuanţe şi valori modale. Clasa verbelor care intră în asemenea construcţii, exprimînd diferite nuanţe modale, cuprinde un număr mare de verbe. Dintre acestea vom avea în vedere numai verbele : *a putea, a trebui, a părea, a fi, a avea, a vrea.*

A putea apare în construcţie cu un infinitiv neprecedat sau, mai rar, precedat de *a* :

„şi nu *putui* previ" (PH, 39[13])
„ѧn če chipь *am putĕ* afla om ca ačesta" (PO, 169[16])

[14] Pentru analiza situaţiei din limba actuală, vezi Valeria Guţu-Romalo, *Semiauxiliare de aspect ?*, LR, nr. 1, 1961, p. 3 şi urm.

„ca *să putem* şi noi a derepta toate lucrurile cealea bunele" (CC_2, 85[21])
„de atunce nu *pot* muşca şerpii pre omeni" (A, 114[10])
„nice atuncea *au putut* lua limbă" (CL, 70[20]).

Din 139 de atestări, numai 13 conţin infinitivul precedat de *a*, şi mai ales în situaţia în care infinitivul ocupă locul întîi în cadrul secvenţei.

A putea apare şi în construcţie cu subjonctivul:

„Deci cine *va putea* să rabde acea înfricoşaţă şi dereaptă urgie" (CC_2 36[3])
„acum *poţi* să zici munţilorŭ" (A, 100[10])
„dzicînd că n-*au putut* să le aducă" (PRA, 61[7])

sau apare în construcţia ~ + *de* + *verb la acelaşi mod şi timp*:

„cu o seamă de oaste, ce *putuse* de strînsese de grabă" (UL, 122[13]) [15].

A trebui prezintă deosebiri de construcţie evidente între secolul al XVI-lea şi secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea.

În limba secolului al XVI-lea, din punct de vedere flexionar, acest verb se caracterizează prin folosire personală, alături de folosirea unipersonală. Aceste particularităţi flexionare se corelează cu particularităţile combinatorii ale acestui verb, constituind mijloace formale de punere a lor în evidenţă.

a) Ca verb personal, *a trebui* apare în construcţii în care selectează un nominativ-subiect şi un infinitiv sau conjunctiv [16]. Ex.:

„Eu *trebuescŭ* de tine a mă boteza" (CC_2, 505[15])
„Eu de tine *trebuiescŭ* să mă botezu" (CC_2, 508[18]).

b) Ca verb unipersonal, *a trebui* se caracterizează prin posibilitatea selectării unui infinitiv sau a unui conjunctiv [17]. Ex.:

„Mie iară aşa-m *trebuiaşte* să fiiu ca ačela" (PO, 180[11])
„Că *trebuiia* lu preaditece ... şi elŭ de la Domnulŭ să se curăţeaze" (CC_2, 508[29]) [18].

Secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea se deosebesc de secolul al XVI-lea prin aceea că nu se întîlneşte nici un exemplu pentru tipul (a) de construcţie, deci pentru situaţia cînd *a trebui*, cu alte forme decît de persoana a III-a, guvernează un verb.

---

[15] În alte contexte, *a putea* apare într-o construcţie cu un nume în acuzativ: „Eu sîntь Domnezeu čela če tot *poate*" (PO, 142[16]), „de *poţi* ceva ajută-ne noao" (BB, Ev. lui Marcu, θ[22]), construcţii de tipul A_2.

[16] *A trebui* personal se întîlneşte în secolul al XVI-lea şi în enunţuri în care selectează un nominativ-subiect şi un acuzativ: „domnulu mieu eşti tu că buѱrele měle nu *trebueşti*" (PH, 15[2]); „Ei ziserâ: Ce ѱcă *trebuimь* mârturie?" (CT, 174$^{r}_{22}$), enunţuri de tipul A_2.

[17] Sînt numeroase situaţiile cînd *a trebui* unipersonal selectează în locul unei forme verbale un nominativ. Ex.: „lu Dumnezeu nu-i *trebuie* ertare" (CC_2, 47[23]); „nu că acestuia *trebuiia*-i curăţie" (CC_2, 512[2]) (tipul de construcţie A_1: verb + nominativ sau A_4: verb + nominativ + dativ).

[18] Deşi sînt numeroase exemplele cînd, în contexte conţinînd pe *a trebui* folosit unipersonal, selecţia conjunctivului sau a infinitivului exclude selecţia nominativului, apar totuşi exemple în care construcţia cu nominativul şi cu celălalt verb se realizează simultan, verbul *a trebui* păstrîndu-şi folosirea unipersonală. Ex.:

„Dereptŭ aceaia noi *trebuiaşte* să ertămŭ greşalele" (CC_2, 47[27]).

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea *a trebui* unipersonal apare combinat cu un conjunctiv sau un infinitiv. Ex. :

„de carile *trebuѧște* noaâ cu dĕdi.ѱsь să nevoimь"
(VCaz, 50^{5})
„iară nu *trăbuește* să durmim multŭ" (A, 108^{45})
„pedepsitului nu *trebuie* a i să adaoge pedeapsa"
(CI, 49^{24}) [19].

În plus, în secolul al XVII-lea apare deja construcția în care *a trebui*, cu formă de persoana a 3-a, se combină cu un participiu pasiv acordat cu subiectul. Ex. :

„Domnul, ori bun, ori rău, la toate primejdiile feritŭ
trebuiește" (CL, 72^{15})
„nu *trebue* socotită acastă vorbă" (IvD, 81^{19}).

A părea cunoaște în limba veche o varietate și o instabilitate de construcții, care persistă pînă în limba actuală.

Deși utilizat mult mai frecvent cu formă de persoana a 3-a singular, *a părea* se întîlnește și cu formă de persoana a 3-a plural, dovadă a folosirii sale personale. Ex. :

„iară alții că nu înțelegŭ și proști *paru-i-se*, e alții
nederepți și păcătoși" (CC_2, 15^{3}).

Cu formă de persoana a 3-a singular, *a părea*, reflexiv sau nereflexiv, se întîlnește în construcție cu un infinitiv, un conjunctiv sau o propoziție, fără raportare la un nominativ-subiect [20]. În 50 de atestări, propoziția selectată se introduce prin *că*, *cum că*, *căci* și numai în 2 se introduce prin *să*. Selecția conjunctivului, în cazul acestui verb, este deci rară. Ex. :

„*Pare*-ți să fie dereptь acasta ...?" (PO, 66^{7}), dar
„și *să* ne *pare* că iaste dulce pohta" (CC_2, 529^{32})
„că așa ne *pare* că omulŭ visază" (A, 108^{44})
„mi *să pare* că nu ar fi făr'de lacrămi" (PIst, 251^{13})
„Mie tot mi *se pare* căci este în vis acest foc"
(ISB, 78^{3}, 1785).

În aceste construcții atrage atenția prezența aproape generală a dativului : pentru secolul al XVI-lea se înregistrează numai construcții cu dativul ; în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea apar și cinci construcții din care lipsește dativul („deci *pare* că Măria Sa Craiul te va slobozi", ISD, 59^{18}, 1654).

---

[19] Paralel cu construcția cu infinitivul sau conjunctivul, se întîlnește *a trebui*, cu formă de persoana a 3-a, selectînd un nominativ-subiect :

„de alte multe ce *trebuie* la conace" (NL, 43^{17})

și *a trebui* cu formă distinctă pentru persoana a 6-a, în construcții tot cu un nominativ-subiect : „toate meșterșugurile cîte *trebuesc* " (VCaz, 6^{4}) ; „noa nu ne *trebuescu* fetele" (A, 100 subsol) ; „lacrămi de singe *trebuiesc*" (CI, 58^{4}) (construcții de tipul A_1).

[20] *A părea*, reflexiv sau nereflexiv, se raportează și la un nominativ-subiect primar, selectînd în același timp un al doilea nominativ secundar (tipul de construcție B_{10}). Ex. :

„cela ce-ți *pare* ție păcătosu" (CC_2, 33^{2})
„acolea toate hrizmurile *să par* basne" (CI, 61^{26}).

Se observă, de asemenea, oscilația dintre construcția reflexivă și cea nereflexivă [21]. Uneori trecerea de la o construcție la cealaltă se realizează pentru contexte aproape identice și aflate la mică distanță unul de celălalt. Ex. :

„și vă *pare* voao că sîntŭ hulitoriu" (CC_2, 61^{32}) alături de „Au *pare-vă-se* voao că cătră aceaia alergŭ eu, cătră hulă?" (CC_2, 61^{33}) [22].

A fi, cu diferite nuanțe modale, realizează următoarele construcții :

~ + *infinitiv precedat de prepoziția* **a**. Ex. :

„·↑tr'altʟ chip n-avură cumʟ face, numai ce le *fu* a să sui pre casâ" (VCaz, 40^{5})
„și de i-*are fi* atunce întăi a fura" (PRA, 67^{2})
„Și nu *iaste* a nu să crede aceasta" (PIst, 228^{10})
„precum *ieste* a să șirui și după cursul vremilor" (CI, 3^{5})

~ + *conjunctiv*. Ex. :

„pre ·↑ puținʟ *fuse* se mute sufletulu mieu ·↑ adu" (PH, 93^{17})
„încă nu *era* să fie trecută ceva vreame" (CC_2, 284^{7})
„s-au scîrbitŭ pre Alexandru așea de rău, cît nu *era* să-l omoară" (CL, 85^{14})
„de vă *e* să nu periți" (A, 100^{17})
„Pe ienicerul acela zic să-l fie făcut pașă, și *este* să să crează" (PIst, 247^{5})
„acele locuri ..., care *era* să le cumpere dumnealui" (ISN, 74^{24}, 1779)
„unul ca acesta *este* să se pedepsească foarte greu" (PrC, 58^{19})
„și *era* atunci să-l mazilească la Tuțora" (NL, 43^{7})·
„pentru patimile domnului, carele *era* să se împlinească în Ierusalim" (IvD, 81^{12})

~ + *supin*. Ex. :

„Și de mirat *este*, cum au încăputŭ" (CL, 90^{26}) [23]
„sau scări *să fie* de suit sau alte lucruri" (IL, 95^{11})
alta (carea mai mult *ieste* de mierat)" (CI, 54^{1})
„Așijderea împotrivă *ieste* de socotit" (CI, 74^{16}).

---

[21] Aceeași oscilație se înregistrează și în cazul construcțiilor nominale de tipul B_1, discutate la nota 20. Ex. :

„cela ce-ți *pare* ție păcătosŭ" (CC_2, 33^{2}) alături de
„ceia ce se-au dereptatŭ și se-au spăsitŭ și vă *se părea* păcătoși" (CC_2, 33^{1}).

[22] În materialul cercetat se întîlnesc două construcții aparținînd secolului al XVI-lea, în care situația lui *a părea* reflexiv este mai puțin clară :

„și pre eluși *se pare* numai că e prea mîndru și înțeleptŭ" (CC_2, 15^{14})
„Cine vine amu la pocaanie să nu ceară împărățiia ceriului, nice *să i se pare* pre elu că e destoinicŭ vieției de vecie" (CC_2, 29^{12}).

S-ar părea că în aceste construcții verbul selectează un acuzativ. Cum, însă, nu dispunem de alte exemple în care acuzativul selectat să fie altul decît reflexivul *se*, existența în secolul al XVI-lea a construcțiilor tranzitive rămîne, pînă la alte atestări, nesigură.

[23] Construcția cu supinul este concurată de construcția cu un infinitiv lung, precedat de prepoziția *de* : „*de era de mirare* a prăvi arătarea" (NL, 42^{11}).

Construcţiile cu supinul sînt puţin numeroase şi apar de-abia în secolul al XVII-lea.

A avea, cu valoare modală, apare în construcţiile :

~ + *infinitiv scurt precedat de* a. Ex. :

„cîndŭ va veni vreamea chinului, *să* n-*aibă* a zice vreunulŭ dentr-înşii că n-au ştiut" (CC_2, 278^{30})

„iară voi să *avăţi* a vă feri de acel satu" (CB, 22^{14}, 1602)

„nime *să* n-*ibă* a bîntui peste zisa noastră" (ISB, 33^{8}, 1600)

„de să va prileji *să aibă* a să pîrî cu cineva" (PRA, 55^{11})

„Hotărniciia *să aibă* a să urma întocmai după orînduiala ce au făcut" (PrC, 140^{15})

~ + *conjunctiv*. Ex. :

„Şi Sara 90 de ani *avănd* să plodĕscă" (PO, 63^{8}).

Dintre aceste construcţii, cele mai des folosite sînt cele cu infinitivul scurt : 46 de atestări cu infinitivul şi o singură atestare cu conjunctivul. În limba veche nu apare construcţia *a avea* + *supin*.

Ca valoare, ideea de necesitate, evidentă în unele construcţii (ex. : „aceasta atunci *să aibă* a să urma cînd vor avea vreo zăticnire de mare nevoe", PrC, 66^{6}), este atenuată în altele, în care predomină valoarea temporală de posterioritate. (Ex. : „Că de vămŭ lăsa datornicilorŭ noştri, şi Dumnezeu *are* a lăsa noao greşalele noastre", CC_2, 282^{8}).

A vrea apare în construcţiile :

~ + *infinitiv*

— precedat de *a*. Ex. :

„şi ѫ lĕğe lui nu *vrură* a ѫmbla" (PH, 77^{10})

„mare păcatъ *ai vrutъ* pre mine şi pre ţara mĕ a aduče ?" (PO, 75^{19})

„mulţi *vrea* a mai muri întru boala lorŭ" (CC_2, 59^{21})

— neprecedat de *a* [24]. Ex. :

„Domnul calĕ lui *au vrutъ* năroci au ba" (PO, 89^{18})

„cum *ai vrutŭ* întra aiča" (A, 106^{4})

„*Vrutu*-ne-*am* pune şi capetele după alalte nevoi" (ISB, 36^{41}, 1630).

În secolul al XVI-lea găsim ambele construcţii, cu *a* şi fără *a*. În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea sînt eliminate complet construcţiile cu infinitivul precedat de *a* ; se păstrează încă enunţurile cu infinitivul fără *a*.

~ + *conjunctiv*. Ex. :

„*am vrutъ* să čeluescъ elъ" (PO, 105^{9})

---

[24] Dacă pentru limba actuală, numai *a putea* prezintă această particularitate de construcţie, pentru limba veche ea apare des şi pentru *a vrea*, mai des decît construcţia cu infinitivul precedat de *a*. Şi alte particularităţi de construcţie apropie cele două verbe : complementul infinitivului se raportează la *a vrea*. (Ex. : „ѫ deşertъ m-*ai vrutъ* slobozi", PO, 128^{3-4}, „el l-*au vrut* ucide", IL, 96^{1} ; „macar de nu l-*au vrut* nice otrăvi", PRA, 99^{2}).

Subliniem faptul că în limba veche şi alte verbe, în afară de *a putea* şi *a vrea*, admit construcţia cu un infinitiv fără *a* : *a căuta* („lui i *caută* asculta", SB, 3^{15}, 1595), *a cuteza* („că nu *cuteza* rămînĕ ѫ Zoarъ", PO, 73^{7}), *a urî* („îi *va fi urît* aştepta", PRA, 91^{20}), *a şti* („şi lucrul său îl *ştia* purta", UL, 132^{9}). Dintre verbele citate, o folosire mai regulată cu infinitivul fără *a* pare a avea *a cuteza*. Dar şi *a cuteza* se întîlneşte cu această construcţie numai în secolul al XVI-lea ; în secolele următoare apare construcţia cu *a* : „nicăirea nu i-*au cutezat* a-i sta împotrivă Radul-vodă", UL, 131^{13-14} ; „*să* nu *cuteze* a zăticni celui ce să judecă", PrC, 58^{26}.

„și nu *vrea* nece ochii să rădice la ceri" (CC$_2$, 11[10])
„nu *vrură* să ia ertăciune" (IL, 93[19])
„cu iarbă pucioasă focul *vru* să potolească" (CI, 70[18]).

Construcțiile cu conjunctivul sînt mai numeroase decît cele cu infinitivul pentru secolul al XVI-lea și sînt aproape generale pentru secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

~ + **de** + *conjunctiv*. Ex. :

„și nu *vrea* de să-lŭ știe cineva" (CC$_2$, 77[13]).

Atestările pentru acest tip de construcție se limitează la secolul al XVI-lea [25].

II. Pe baza posibilităților combinatorii specifice verbelor stabilite în capitolul I, se realizează delimitarea, în cadrul enunțului minim, a verbelor ca unități minimale la nivel sintactic. Inventarul de verbe unități sintactice, în permanentă restructurare, înregistrează modificări frapante în evoluția de la un secol la celălalt. Modificările produse în ce privește inventarul de unități sintactice implică schimbări și în interiorul claselor sintactice de verbe.

II.1. Urmărind momentele de limbă T$_1$, T$_2$, T$_3$ și T$_a$ se constată, cum este și de așteptat, existența unui număr imens de fapte constante atît în interiorul limbii unui secol, cît și în evoluția de la un secol la celălalt, fapte care conferă relativă stabilitate sistemului sintactic al limbii române. În această categorie se includ situații de tipul :

a) verbe care constituie aceeași unitate sintactică în plan sincronic și în plan diacronic, adică verbe care pentru fiecare din momentele de limbă T$_1$, T$_2$, T$_3$ și T$_a$ realizează același enunț minim.

Așa, de exemplu, verbele *a muri*, *a merge* și *a pieri* apar în enunțul verb + nominativ în toate textele parcurse :

„că iu *mor* de dorol vostru" (SB, 8[20], sec. XVI)
„Și Haranъ *muri* ѧnaintĕ lui Tare" (PO, 47[5])
„tîmplîndu-să de-*au murit* Lupașco" (NL, 63[4])
„cu moarte *va muri*" (IvD, 103[15])

și

„adecă vrăjimași tăi *peri-vorъ*" (PH, 91[10])
„cum și tu *să* nu *piei* ѧ răiѧ orașului" (PO, 71[9])
„întîi se arată frumoase, mai apoi *pierŭ*" (CC$_2$, 53[31])
„ѧtr-acĕѧ vrĕme țara *peri*" (SB, 36[11], sec. XVII)
„mulți de ai săi acolo *perind*" (UL, 106[3])
„că *perim*" (IvD, 90[17])

și

„cum *să mĕrgâ* la pămîntul lui Hanaanъ" (PO, 47[14])
„l-au pornitu iară *să margă* să strînge oști" (CL, 56[3])
„*să* nu mai *mergŭ* înainte de aiča" (A, 90[16])
„cela ce *va mearge* să ucigă" (IL, 99[11])
„să-l lasă *să margă* pre la Țarigrad" (NL, 51[19]).

---

[25] În afara construcțiilor enumerate, în care *a vrea* este urmat de un alt verb, *a vrea* apare și în combinație cu un acuzativ : „iatъ toate arsele nu le *vruși*", PO, 50[18] (tipul de construcție A$_2$).

Verbe ca *a birui*, *a păți*, *a vedea* se întîlnesc în enunțul verb + nominativ + acuzativ în toate textele și pentru oricare din momentele de limbă T_1, T_2, T_3 sau T_a. Ex. :

„ca *să* nu *pâțim* vr'o pagubă" (SB, 1^{10}, 1592)
„cu destoinicie *păţimъ* ačasta" (PO, 175^{10})
„în multe chipure *patŭ* muncă ceia ce sapă" (CC_2, 70^{27})
„cînd fură și *pate* nevoe tot satul" (PRA, 65^{28})

și

„și acela *biruѧște* limbile" (PH, 21^{29})
„pre celŭ ce *biruise* pre ei" (CC_2, 509^{11})
„vedeți câtъ *au biruitъ* moartѧ" (VCaz, 44^{29})
„De acia Rodosul *au biruit*" (UL, 106^{17})
„calcă și supune păgînătatea, *biruiesc* iadul" (IvD, 74^{15})

și

„cade-mi-se și Rîmulu *a vedea*" (CV, 7^{8})
„și plata greșițilorъ *vedĕ-o-veri*" (PH, 90^{8})
„apoi *au vădzutŭ* purcesul" (CL, 73^{24})
„precum *vedem* ačasta la toț sfinții" (IvD, 93^{10}).

Un verb ca *a face* se întîlnește în tot materialul parcurs în enunțul verb + nominativ + acuzativ primar + nominativ secundar. Ex. :

„iară *facă-lъ* milostivъ pre acel om cătră voi" (PO, 180^{8})
„căce *făcea* pre sfinții apostoli înșelători" (CC_2, 80^{27})
„și moșnĕn ↑părâției sale te *va face*" (VCaz, 20^{13})
„și ne *faci* frumoși" (A, 116^{17})
„de-l *va face* mare de roadă" (PRA, 62^{14})
„și l-*au făcut* logofăt mare" (NL, 52^{33})
„din slugă credincioasă nepriietin de cap îl *face*" (CI, 48^{23})

b) verbe care, sub raport sintactic, prezintă variație liberă atît în plan sincronic, cît și în plan diacronic, adică realizează în T_1, T_2, T_3 și T_a mai multe enunțuri minime, aflate în raport de variație liberă.

Așa, de exemplu, verbele *a asculta*, *a gîndi*, *a griji* [26], *a încăleca*, *a înțelege*, *a mărturisi*, *a privi* și locuțiunile verbale *a-și aduce aminte*, *a lua aminte* realizează în același secol și chiar în același text secvențele verb + nominativ + acuzativ și verb + nominativ + construcție prepozițională.

„Ei *ascultară* de împăratulŭ" (CC_2, 503^{11}) comparat cu „De *veți asculta* pre mine" (CC_2, 67^{36}) și „cela ce nu va *să asculte* de dîns" (PRA, 82^{12}) comparat cu „Cel ce *ascultă* pre voi" (IvD, 75^{25});

„Vodă *gîndește* alt lucru cu nemții" (ISB, 64^{14}, 1690), alături de „N-*a gîndit* de paguba țerii" (ISD, 47^{49}, 1600);

„Ce *gândiți* ačĕstѧ ↑tru inimile voastre?" (VCaz, 39^{5}) paralel cu „și *gîndiia* tot de moarte lui" (A, 109^{34});

„nici între noi cumva a încăpea *am gîndit-o*" (CI, 65^{11}) față de „macar așeși din gînd spre aceasta *să gîndească*" (CI, 60^{32});

„începutulŭ răului iaste cela ce nu *grijaste* de bunătăți" (CC_2, 295^{16}) și „că mai vîrtosŭ și mai multŭ *grijiia* de oamenii izrailteani" (CC_2, 298^{3})

[26] În T_a verbul apare cu formă modificată : *a îngriji*.

alături de „Şi aceasta o *grijiră* cu bună vreamea" (CC_2, 300[4]) sau „iară nunta împărătească nu *grijiră*" (CC_2, 304[36]);

„Nice hiece calŭ *încalecă* husarii" (CL, 53[36]) alături de
„*au încălecat* de sîrg pre cal" (UL, 143[3]);

„şi de toate pre rînd *am înţeles*" (ISB, 43[9], 1650) alături de „cum veţi putea *să înţăleageţi* toate pildele" (BB, Ev. lui Marcu Δ[13] sau „Cu mare bucurie sănătatea Mării Sale *înţeles-am*" (61[4], 1656);

„de care singură *au mărturisit* cătră boieri" (CL, 64[21]) comparat cu „înceaperea căsuţii matcei *mărturiseaşte* gătirea roitului" (ME, 77[14]);

„Vădzuşi că tu lăngoarĕ şi băsău *previşi*" (PH, 9[35]) alături de „c-ai previtь la micşurarĕ mѧ" (PH, 30[9]);

„cu ochii vĕseli o *priviia*" (IvD, 80[16]) alături de
„celor ce *ar privi* spre dînsa" (IvD, 79[8]);

„*aducîndu-şŭ* ei *aminte* de cuvîntulŭ lu Moisi" (CC_2, 61[12]) comparat cu „Derep'ce cugetaţi şi *vă aduceţi aminte* hitlenşugŭ întru inimile voastre?" (CC_2, 61[17]) sau „*să-ţi aduci aminte* de moarte" (PIst, 233[29]) comparat cu „*adu-ţi aminte* dragostea ce au avut cătră tine" (PIst, 234[21]);

„niče *vom lua amente* ѧdelungâ râbdarѧ lui" (VCaz, 20[19]) comparat cu „de care nu *luasă* turcii *aminte*" (CL, 82[17]) sau
„să cade aceastea *să ia aminte*" (ME, 58[13]) comparat cu
„numai la adeverinţe *să ia aminte*" (PrC, 112[16]).

Verbe ca *a ajuta* şi *a sluji* realizează enunţurile verb + nominativ + dativ şi verb + nominativ + acuzativ, aflate în raport de variaţie liberă atît în limba veche, cît şi în limba actuală.

„*Ajută* necredinţeei meale!" (CC_2, 80[7]) alături de
„Doamne! *Ajută* a mea necredinţă" (CC_2, 77[3]);
„*să ajutămŭ* preoţilorŭ noştri" (CC_2, 514[12]) alături de
„*să ajutămŭ* pre ceia ce n-au şi le trebuiaşte" (CC_2, 539[26]);
„ce nu-i *ajutară* Dumnezăi lui" (A, 93[19]) alături de
„am o fată să o mărit, ajută-mă cu zestre" (A, 112[5]);
„cu tunul dragostei *ajută* celor săraci" (IvD, 119[19])
alături de „să ia de la lăcuitori mulţi sau puţini bani, cu cuvînt de *a-i ajuta*" (PrC, 88[22]);

„şi cel mai mare *sluji-va* celui mai mic" (PO, 98[8]) alături de „şi acolo *sluji-vorъ* pre ei" (PO, 58[1]);

c) verbe care, cu aceeaşi formă şi paradigmă, realizează enunţuri cu structuri sintactice diferite, constituind pentru fiecare din momentele de limbă T_1, T_2, T_3 şi T_a mai multe unităţi sintactice. Verbele conţinute în aceste enunţuri minime constituie în cele mai multe situaţii unităţi lexicale diferite. Bogăţia lexicală în ce priveşte clasa verbului este, în bună parte, atît în limba veche, cît şi în limba actuală, rezultatul variaţiei de structură a enunţurilor minime.

Aşa, de exemplu, pentru *a ajunge* se constată următoarele tipuri de enunţuri:

a) verb + nominativ + acuzativ:

„Mănra-voĭu vrăjimaşi miei şi *ağunge*-i-*voĭu*" (PH, 17[38])
„dziseră lui: *Ağuns-am* apa" (PO, 103[16])
„şi vareunde-lŭ *ajunge*" (CC_2, 79[11])
„şi i-*au ağunsŭ* la Drăgşani" (CL, 64[15])

„că l-are goni vrăjmaşul şi l-*are agiunge*" (PRA, 102[18])
„ogarul o *agiungea*" (CI, 54[8]);
b) verb + nominativ:
„amu agiungea tătarîi pănă în tabăra leşească" (CL, 77[33])
„păn au agiunsŭ la al doilea rîndŭ" (CL, 71[7])
„la atîtea pustiiri şi spargeri *a ajuns*" (ISB, 65[8], 1690)
„*ajunseră* la unŭ ezerŭ mare" (A, 86[3])
„păn-*au agiunsu* la Zăravna" (NL, 57[35]);
c) verb + nominativ + dativ:
„că-i *ajunge* osînda oprealii de liturghie" (IL, 78[45])
„Şi nu mi-*au ajuns* atîta inimă rè" (ISN, 65[11])
„pentru căce *agiunge*-i lui certare" (PRA, 94[27])
„Si nu ţi-*au ajuns* pînă acum cîte scandale" (PIst, 234[1]);
d) verb + nominativ primar + nominativ secundar:
„care acel Lupaşco *au agiunsu* mai pre urmă şi spătaru mare" (NL, 32[31]);
e) verb (reflexiv dinamic) + nominativ:
„s-*au agiunsŭ* cu boierii lui Aron vodă" (CL, 43[29])
„Dzicŭ unii *să să fie agiunsu* Cantacuzineştii cu un doftor" (NL, 52[26]).

Cele cinci tipuri de enunţuri corespund la cinci unităţi sintactice şi lexicale distincte. Toate aceste situaţii se întîlnesc şi în limba actuală.

A rămîne se întîlneşte în enunţuri cu structura:

a) verb + nominativ (+ dativ)*:
„*vorŭ rămîne* lucrurile mele" (A, 111[17])
„Şi *rămaseră* lu Alexandru 100 de cară de galbeni" (A, 112[21])
„de nu *vor rămînea* feciori sau altă rudă pre urmă" (PRA, 75[13])
„numele Hînceştilor *au rămas* în pomenirea oamenilor" (NL, 41[14])
„de-*au rămas* niscaiva hotarnice a moşiilor" (ISB, 79[25–26], 1792)
„nu i-*au rămas* cumvaş copii", (PrC, 104[2]);

b) verb + nominativ primar + nominativ secundar (+ dativ)*:
„arcul lui *va rămînĕ* ↑tregъ" (PO, 208[2])
„şi *să rămânemŭ* necununaţi" (CC_2, 88[1])
„Şi *rămăne* pâcâtosulъ volnicъ ↑ toate pâcatele" (VCaz, 15[26])
„ şi başta cea de sus *au rămas* întreagă" (CL, 71[16])
„*Rămasu*-i-*au* pomană în ţară mănăstirea anume Suceaviţa" (CL, 57[2])
„ş-*au rămas* vinovatŭ" (NL, 35[8–9]);

c) verb + nominativ + acuzativ:
„Şi l-*au rămas* Şerban-vodă pe Duca-vodă să plătească toţi banii" (NL, 73[37])
„l-*am rămas* din judecată" (ISB, 79[22–23], 1792)
„ţ-am trimes 10 bogasie roşiă, cîte 2 taleri, 20 de taleri, şi *am rămas* încă 10 taleri, dobînda banilor" [27] (ISN, 47[13], 1660);

---

* Paranteza rotundă arată că această valenţă combinatorie este facultativă.

[27] La nivelul structurii morfo-sintactice a enunţului această secvenţă nu se deosebeşte de celelalte două secvenţe de la punctul (c). La nivelul structurii lexicale însă, deosebirea faţă de celelalte constă în aceea că acuzativul selectat de verb aparţine clasei nume de obiecte, în

d) verb impersonal + verb :

„Ce *rămîne* moşiia să fie domnească" (PRA, 91[23])

„Iată că *a rămas* aicea să pieiu" (ISB, 80[10], 1795)

„încă pentru una să mă rog *rămîne*" (CI, 4[25]).

A rămîne conţinut în cele patru secvenţe cu structuri diferite constituie pentru fiecare din acestea o unitate sintactică şi lexicală distinctă. Aceste structuri apar şi în limba actuală, cu menţiunea că structura de tip (*d*) are o utilizare strict circumscrisă la sistemele graiurilor.

A trece, în limba veche, ca şi în limba actuală, constituie mai multe unităţi sintactice, apărînd în enunţuri cu structura :

a) verb + nominativ :

„toţi căţi *treče-vorъ* pre cale" (PH, 79[13])

„şi ca o umbră dulce toate *trecŭ*" (CC_2, 73[12])

„de rǎndul ačestii oştь čѧ-*u trecutь* prim Maramureş" (SB, 2[5], sec. XVI)

„*Trecè* peste toţi" (NL, 65[10])

„2, 3 mîrzaci *au trecut* peste Dunăre" (ISB, 73[11], 1729) ;

b) verb + nominativ + acuzativ :

„şi peştii mariei *trecu* cărrarile mariei" (PH, 8[9])

„moartea, ce pre ea ca un somnu o *trecu* Hristosŭ" (CC_2, 90[1])

„Alecxandru Vodă *au trecut* Nestrul de cěě parte" (SB, 41[7], 1616)

„*au trecut* Nistru la Hotin" (CL, 69[10])

„l-*au trecut* la Asia" (UL, 104[19])

„Nici puşca nu o trece" (A, 92[17])

„cerînd corăbii *să*-i *treacă*" (PIst, 246[5]) ;

c) verb + nominativ + acuzativ + acuzativ :

„şi l-*au trecut* Dunărea" (PIst 272[12-13]).

Pentru *a chema* se constată în oricare din momentele T_1, T_2, T_3 şi T_a prezenţa a două unităţi sintactice şi lexicale, după cum apare în enunţurile :

a) verb + nominativ + acuzativ :

„Pentru aceaia *cheamă* pre Pătru Hristosŭ" (CC_2, 67[7])

„ca *să*-i *chemi* spre pocâinţă" (VCaz, 11[2])

„spunŭ *să hie chematŭ* soltanŭ Osmanŭ pre iniceri" (CL, 79[8])

„Cela ce nu *va chema* vraci la boala muerii lui" (PRA, 92[16])

„Dumnezeu pre toţi *chiemînd* la sine" (IvD, 99[5]) ;

b) verb + nominativ + acuzativ + nominativ secundar :

„nu sîntŭ destoinicŭ *să* mă *chemŭ* fiiulŭ tău" (CC_2, 21[11]) ;

A petrece realizează enunţurile :

a) verb + nominativ + acuzativ :

„şi viaţa noastră cu leane şi cu nesocotinţă o *petreacemŭ*" (CC_2, 108[33])

„l-am trimis cu čelъ solъ de l-*au petrecut* pănâ ↑n Rodna" (SB, 16[6], sec. XVII) [28].

---

timp ce pentru celelalte situaţii acuzativul aparţine clasei nume de persoane, ceea ce înseamnă că, deşi avem a face cu aceeaşi unitate sintactică, *a rămîne* constituie pentru situaţiile în discuţie două unităţi lexicale distincte.

[28] La nivelul structurii morfo-sintactice între primul şi al doilea exemplu nu există deosebiri ; la nivelul distribuţiei lexicale se constată deosebiri în ce priveşte clasele lexicale

„*au petrecut* pre împăratul pînă la Dunăre" (UL, 146^{15})
„iară l-*au petrecut* cu cinste" (CL, 86^{24})
„un paşe . . .*petrecîndu* haznalele ce mergè la Cameniţă" (NL, 60^{14})
„şi muma lui Bogdan-vodă dentru această lume s-*au petrecut*" (PIst, 258^{8-9}) [29];

b) verb + nominativ :
„Ѫtru inima vamâşului iubirѧ banilor *petrĭče*" (VCaz, 9^{7})
„nu în beţii, nici în ospeţe *petrecea*" (UL, 126^{3})
„Şi, cum zic, *petrec* foarte bine" (ISB, 81 $(2)^{5}$, 1796)
„care, ducîndu-se acolo, *petrecea* împărăteşte" (PIst, 269^{32}).

A apuca se organizează în mai multe unităţi sintactice şi lexicale atît în limba veche, cît şi în limba actuală, realizînd enunţurile :

a) verb + nominativ + acuzativ :
„*au apucat* împărăţia" (UL, 103^{15})
„care cum au putut, *au apucat* cal" (CL, 74^{27})
„cu ajutorul leaşilor *au apucat* domniia" (PIst, 247^{24})
„*apucatu*-l-*au* muntenii cu multe pîri" (NL, 51^{21}) [30];

b) verb + nominativ :
„Unii *au apucat* pre pod" (NL, 49^{8});

c) verb (reflexiv dinamic) + (altă formă verbală) [31] :
„*s-au apucat* de toată împărăţia" (UL, 103^{16}).

A da se întîlneşte în enunţurile :

a) verb + nominativ + acuzativ (+ dativ) :
„*dă*-i Dumnezeu rane şi boale" (CC_2, 59^{2})
„*să* le *dè* domnu de ţară" (NL, 31^{4});

b) verb + nominativ :
„*au dat* la strîmtori ca acelea" (UL, 143^{5})
„*dînd* în Siret" (UL, 140^{4})
„*au dat* preste nişte căzaci" (NL, 61^{24});

A răsări realizează enunţurile :

a) verb + nominativ + acuzativ :
„pămăntul *răsări* rodulu său" (CV, 135^{11});

b) verb + nominativ :
„şi sămînţa *râsare* şi crĕşte" (CT, 76^{r}_{5});

A ţine apare în enunţurile :

a) verb + nominativ + acuzativ (+ dativ) :
„prieteşugul nu-l *ţiu* la loc de nevoe" (UL, 113^{19})
„hrană, care apoi *au ţinut* pre leşi (toată vrémea)" (CL, 77^{26})
„*ţine* un poclon de la tine ţie" (A, 87^{29});

---

selectate de verb, în sensul că în al doilea exemplu, acuzativul selectat face parte din clasa persoanelor, în timp ce în primul face parte din clasa nonpersoanelor. Înseamnă că *a petrece*, conţinut în aceste exemple, constituie o singură unitate sintactică, dar două unităţi lexicale.

[29] *A petrece* conţinut în acest exemplu reprezintă altă unitate lexicală, distinctă de cele comentate la nota 28, caracterizată prin aceea că acuzativul selectat este obligatoriu un reflexiv.

[30] *A apuca* din acest exemplu reprezintă altă unitate lexicală faţă de celelalte exemple, fapt care se evidenţiază la nivelul distribuţiei lexicale. Spre deosebire de exemplele anterioare, în care acuzativul selectat aparţinea clasei nonpersoanelor, aici acuzativul face parte din clasa persoanelor.

[31] Vezi situaţia discutată pe larg la I B, p. 277.

b) verb + nominativ :
„o parte *ţinè* cu casa lui Ieremie vodă" (CL, 57[17])
„*să ţie* la un cuvînt" (NL, 53[8]) ;
c) verb + nominativ + acuzativ + nominativ secundar :
„judecătoriul să nu se nalţe sau *să* se *ţie* mare pentru cinstea ce are" (IL 74[30])
„de vă *ţineţi* ai lui Hristos" (IvD, 97[7]) ;
d) verb (reflexiv dinamic) + nominativ :
„carele toate de însa *se ţin*" (UL, 111[11]).

A ţine se organizează în aceleaşi unităţi sintactice şi în limba contemporană.

Situaţiile discutate la punctul (II 1 c) sînt numeroase, caracterizînd atît limba veche, cît şi limba actuală şi apărînd în toate categoriile de texte. Procedeul de variere şi de îmbogăţire a lexicului prin modificarea structurii enunţurilor predicative, deşi caracterizează limba română în ansamblu, capătă totuşi o semnificaţie deosebită pentru sistemul limbii populare, unde posibilităţile de îmbogăţire a lexicului sînt evident mai restrînse decît în limba literară.

II. 2. Cercetarea diacronică a inventarului de verbe unităţi sintactice relevă, pe lîngă numeroase fapte comune, şi fapte care se modifică de la un moment de limbă la celălalt. Se constată deosebiri la nivelul invariantelor şi la nivelul variantelor sintactice.

II. 2.1. Urmărind variantele sintactice succesiv pentru momentele de limbă T_1, T_2, T_3 şi T_a, se evidenţiază ca o caracteristică pregnantă a limbii secolului al XVI-lea, constituind nota definitorie a sintaxei verbului pentru acest secol, realizarea frecventă a raportului de variaţie liberă. Variaţia liberă scade în secolele următoare, care, sub raportul sintaxei verbului, se apropie în mai mare măsură de momentul T_a decît de momentul T_1. În evoluţia de la T_1 la T_a, T_1 constituie un moment singular, care se poate înţelege dacă se iau în consideraţie condiţiile speciale în care apar cele mai multe texte ale secolului al XVI-lea. Faptul că în traducerea textelor religioase din secolul al XVI-lea se încrucişează două sisteme sintactice, al limbii române şi al limbii din care s-a tradus, n-a putut rămîne fără urmări asupra sintaxei acestor texte. Influenţa originalului afectează mai ales nivelul variantelor sintactice, avînd ca mod de manifestare realizarea frecventă a raportului de variaţie liberă.

În secolul al XVI-lea unităţi sintactice ca : *a opri*, *a se lipi*, *a minţi*, *a vence*, *a-şi bate joc*, *a judeca*, *a rîde*, *a lăcomi*, *a cruţa*, *a iubi*, *a dodei*, *a dosădi*, *a blagodori* realizează, spre deosebire de momentele de limbă următoare, mai multe variante sintactice, între care se stabileşte un raport de variaţie liberă. Oscilaţiile de construcţie se înregistrează de cele mai multe ori în interiorul aceluiaşi text. Se constată, însă, şi situaţii de preferinţă a unui text pentru o anumită construcţie sau chiar de folosire exclusivă a unei construcţii într-un text. Şi aceste situaţii în ansamblul limbii secolului al XVI-lea reprezintă de asemenea variante sintactice în raport de variaţie liberă faţă de alte construcţii prezente în celelalte texte.

Aşa, de exemplu, verbul *a rîde* şi locuţiunea verbală *a-şi bate joc* apar în secolul al XVI-lea în construcţiile verb + nominativ + construcţie prepoziţională şi verb + nominativ + dativ :

„Carele viꙗ ѫcerĭu *ridě-și* de ei" (PH, 2[4]) și
„de elь *rride-vorъ* și vorь ǧiče" (PH, 51[8]), dar
„Și tu, doamne, *rride-veri* lorъ" (PH, 58[9]),
„E domnul *ride-i* lui" (PH, 36[13]);
„*bătě-șь jocь* de el" (CT, 63$^v_8$) și
„Și-*șь bâtě jocь* de elь" (CT, 79$^r_6$) alături de
„*a-și bate ǧocъ* lui" (PH, 103[26]),
„domnulu *bătu-și ǧocь* lorь" (PH, 2[4]).

Verbul *a lăcomi* apare în secolul al XVI-lea în construcțiile verb + nominativ + construcție prepozițională și verb + nominativ +acuzativ:

„cela ce *lăcomeaște* spre avuție" (CC$_2$, 52[30]) față de
„iară oamenii ceia bunii nu *lăcomescŭ* strînsura avuției
de pre pămîntŭ" (CC$_2$, 52[35]).

Verbele *a cruța*, *a iubi*, *a (în) vence*, *a judeca*, *a minți*, *a opri* apar în secolul al XVI-lea în construcțiile verb + nominativ + acuzativ și verb + nominativ + dativ:

„cei ce nu *voru cruța* turma" (CV, 21[14]),
„Și de striѫri *cruță* șerbulь tău" (PH, 18[14]),
„Că binre au vrutь șerbii tăi piꙗtra și lutul *a*-l lu *cruța*"
(PH, 101[15]),
dar „și n-*ai cruțat* unui fečorь al tău pentru mine" (PO, 82[17])
„dereptь ačasta că Domnul *cruța* lui" (PO, 71[12])
„n-*ai cruța* acelui loc derept 50 derepțy če sănt
ѫtr-ânsul?" (PO, 67[14]).

În cazul verbului *a cruța*, construcția cu dativul este preferată de PO.

„Că e dereptь dumnedzьu și dereptățile *iubi*" (PH, 10[7])
sau „Mai *iubit-ai* dereptatě" (PH, 44[8]) alături de
„Nu *iubi* hyclěnilorъ" (PH, 36[1]).
„Tuturorь vrăjimașilorь săi *venče-va*" (PH, 9[26]) sau
„și va căde căndu *va venče* mișeilorь" (PH, 9[31]) sau
„Și de striѫri cruță șerbulь tău *se* nu-mi *văncь*" (PH, 18[14])
față de „că să pre domnezeu *ai* ѫ*vinsь*, cu cîtь mai tare ѫ*nvinče-veri* oamenii"
(PO, 133[10]).

Pentru *a (în) vence* construcția cu dativul este preferată de PH.

„Venri-va *a ǧudeca* pămăntulъ, *a ǧudeca* lumiei ѫ dereptatě"
(PH, 97[9]).
„că *ǧudeca-veri* omenrilorъ" (PH, 66[5]) alături de
„*ǧudecь* doamne činre mꙗ obiduꙗște" (PH, 34[1]) [32]
sau „și-lŭ *va judeca* ca pre o slugă hitleană" (CC$_2$, 75[6]),
„Că toți amu va *să-i judece* de toate" (CC$_2$, 40[4])
față de „de a noastră fire *judecă* noao" (CC$_2$, 282[18]),
„Dumnezeu *judecă* oamenilorŭ" (CC$_2$, 61[29]).

Oscilările de construcție în cazul lui *a judeca* sînt generale secolului al XVI-lea.

„Și vrăjimașii lui dumnedzeu *mănțiră* lui" (PH, 80[16]);
„cu limbile sale *mențiră* lui" (PH, 77[36]) față de

---

[32] Deși verbul *a judeca* apare aici construit cu o propoziție subordonată, forma elementului relativ indică funcția sa sintactică din regentă și, ca atare, tipul de enunț pe care-l realizează verbul regent.

„pre voi *mântь* pentru mine" (CT, 7^r_6);
„cade-se *se oprimu* netarii" (CV, 23^{6-7}) spre deosebire
de „Și *opri* lui Isusŭ" (CC_2, 273^{26}),
„Și *opri* duhului necuratŭ" (CC_2, 81^7),
„iară dereptului *oprează*" (CC_2, 23^9),
„nu *opriia* lorŭ Hristosŭ, nici-i apăra" (CC_2, 269^{37}).

În cazul lui *a opri* se observă folosirea frecventă a construcției cu dativul în textele coresiene. Dar chiar și în interiorul unui text coresian, deși se preferă construcția cu dativul, se constată totuși același raport de variație liberă :

„Tu amu, o Petre, *oprește*-mi" (CC_2, 67^9) alături de
„Eu te *oprescŭ*..., nu ucenicii !" (CC_2, 81^{17}) sau
„Și cela ce marea și duhurelorŭ necurate *opriia*" (CC_2 ,84^{16}).

A dosădi, *a blagodori* și *a dodei* apar în construcții tranzitive și în construcții intranzitive cu dativul, prezentînd aceleași fenomene de variație liberă :

„Alții prinseră robii, *dosădiră* lorŭ și-i uciseră"
(CC_2, 302^3) alături de
„Alții prinseră robii, *dosădiră*-i și-i uciseră" (CC_2, 303^4) ;
„Să *blagodorimŭ* Domnului" (CC_2, 521^{14}) față de
„Și *să blagodorimŭ* pre Hristosŭ" (CC_2, 521^{11}) ;
„și ѧgerul domnului *dodeiască* lorь" (PH, 34^5) comparat cu
„*Dodeiră*-lь vrăjimași" (PH, 105^{42}).

Situația sintactică a ultimelor trei verbe prezintă interes special pentru originea lor slavă savantă în limba română. Oscilația dintre construcția cu dativul și cea cu acuzativul evidențiază faptul că pentru vorbitorul de limbă română structura sintactică cu dativul nu pare firească și, ca atare, este evitată. În procesul de adaptare a acestor verbe la sistemul limbii române se preferă o construcție mai obișnuită pentru limba noastră, construcția cu acuzativul, și astfel se ajunge ca între construcția originară cu dativul și cea cu acuzativul să se stabilească un raport de variație liberă.

Urmărind în ansamblu fenomenul de variație liberă în secolul a XVI-lea, se constată că pentru oricare din verbele luate în discuție una din variante realizează o structură sintactică cu dativul, care intră în variație liberă fie cu o structură tranzitivă, fie cu o structură conținînd o construcție prepozițională. Acest fenomen poate fi pus în legătură cu poziția pe care structura conținînd dativul o are în ansamblul tipurilor de enunțuri predicative caracteristice limbii române, unde structura cu dativul pare să fie incomodă și nefirească. Momentele de limbă următoare arată că variația liberă constatată în secolul al XVI-lea se rezolvă în sensul generalizării fie a construcției tranzitive, fie a construcției prepoziționale, și niciodată a construcției cu dativul.

Raportul de variație liberă scade simțitor în secolele următoare, unde ca fapte diferite față de limba actuală se înregistrează numai variația liberă pentru : *a gusta*, *a domni*, *a împărăți*, *a repezi*.

A împărăți și *a domni* apar în enunțuri intranzitive, ca în limba actuală, și în construcții tranzitive, pe care limba actuală nu le mai cunoaște. Ex. :

„Iară Filon *împărăți* Persida frumos, iar Antioh *împărăți* la Indie" (A, 118[29.30]) ;
„Radul vodă *domniia* aicea în țară la noi" (CL, 91[7])
și „↑tru slava ↑părâției čerĭului unde *↑pârățește* cu pârintele și duhul svănt" (VCaz, 38[17]) comparat
cu „știți că celor ce li să pare că *împărățesc* neamurile le stăpînesc pre iale, și mai marii lor le domnesc pre iale" (BB, Ev. lui Marcu, ї[42]).

A gusta și *a răpezi* apar în enunțuri tranzitive, ca în limba actuală, și în enunțuri intranzitive, pe care limba actuală nu le mai păstrează. Ex. :

„unii din cei ce stau aici carii nu *vor gusta* moarte" (BB, Ev. lui Marcu, θ[1])
față de „carii nu *vorъ gusta* de moarte" (VCaz, 43[4]) ;
„*au răpedzit* o samă de oaste sprintenă" (CL, 64[15])
sau „Ș-au *răpedzitŭ* Gligorie vodă oamenii săi înainte" (NL, 36[20–21])
față de „Și îndată *au răpedzit* și în tîrgŭ, de au turburatŭ și tîrgul" (CL, 68[32]) sau
„viziriul îndată *au răpedzit* la Țarigrad de au slobodzit pre doamna" (NL, 51[14]).

b) În evoluția de la T_1 la T_a se constată deosebiri și în ce privește inventarul de unități sintactice.

A lupta se organizează în limba veche în două unități sintactice și lexicale, caracterizate prin structurile : verb (reflexiv dinamic) + nominativ și verb + nominativ + acuzativ, spre deosebire de limba actuală [33], unde construcția cu acuzativul a fost eliminată și deci pentru forma *a lupta* se înregistrează o singură unitate sintactică și lexicală. Ex. :

A lupta$_1$: „Neguțătoriulŭ... *se luptă* cu grijile" (CC$_2$, 78[11])
„și *s-au fost luptînd* cu toate gadinile" (PRA, 62[7–8])
„*Să luptă* cu dînsul (acul) ca cu o armă" (ME, 26[10]).

A lupta$_2$: „să ne birțuiască și *să* ne *lupte* ei" (CC$_2$, 76[4])
„*să-l luptăm* și să-l batem" (VCaz, 8[2]).

A încăpea apare în limba veche în enunțurile :

A încăpea$_1$: verb + nominativ :
„unde este frica, nu *încape* dragoste" (CL, 61[18])
„nici între noi cumva *a încăpea* am gîndit-o" (CI, 65[11])
„unde apoi nu *vor încăpea* coșnițăle" (ME, 59[4]).

A încăpea$_2$: verb + nominativ + acuzativ :
„așa și calea ceaia ce duce în viață nu poate *încăpea* pre bogatulŭ pentru strimtura ei" (CC$_2$, 294[12])
„pre cela ce nu-l *încape* toată zidirea" (IvD, 89[17]).

A încăpea$_3$: verb impersonal + verb :
„Pre un om... nu *încape* să-l suduiască" (CL, 89[34]).

---

[33] Avem în vedere, de fapt, numai aspectul standard al limbii actuale. Observația o facem pentru întreg materialul de la II 2 b și II 2 c.

Secvenţele (1) şi (3) se întîlnesc şi în limba actuală, în timp ce secvenţa (2) caracterizează numai aspectul vechi al limbii. Deci *a încăpea* se organizează în trei unităţi sintactice pentru limba veche, şi numai în două pentru limba actuală.

A se închipui apare în enunţuri cu structura verb + nominativ primar + nominativ secundar, comune limbii vechi şi limbii actuale, şi în enunţurile verb + nominativ + dativ, eliminate din limba actuală. Ex. :

„se zice că *se închipuiesc* Iudei acei arhierei' (IL, 78^{16})
sau „iară a treia despărţitură ... *să închipuia* al treilea ceriu" (IvD, 111^{1})
faţă de „iară a doao despărţitură, unde sta arhiereii şi preoţii *să închipuia* ceriului al doilea" (IvD, 110^{29}).

A trebui se organizează în limba veche în două unităţi sintactice şi lexicale [34], apărînd în construcţiile verb + nominativ (+ dativ) şi verb + nominativ + acuzativ, faţă de limba actuală unde construcţiile tranzitive au fost eliminate.

A trebui$_1$: „Că lu Dumnezeu nu-i *trebuie* ertare" (CC_2, 47^{23}).
A trebui$_2$: „Ei ziseră : Ca ↑câ *trebuimь* mărturie ?" (CT, 174^{r}_{22}).

A şedea şi *a sta* apar în construcţiile verb + nominativ + acuzativ şi verb + nominativ, constituind în limba veche două unităţi sintactice şi lexicale distincte, spre deosebire de limba actuală, unde construcţiile cu acuzativul lipsesc şi deci verbele constituie o singură unitate. Ex. :

A şedea$_1$: „Ochii miei pre pământul credinčuşilorъ *a*-i *şedě*" (PH, 100^{6})
A şedea$_2$: „ştiu că *şade* ↑ casa fariseiului" (CT, 103^{v}_{15}) ;
A sta$_1$: „şi-l *stătu* pre elь ↑naintě lu Faraonь" (PO, 197^{10})
„şi-i *stătu* pre ei ↑naintě lu Faraonь" (PO, 196^{15})
A sta$_2$: „st.oa č ѧ če văzurâ ... *stătu* desupra io era coconul" (CT, 3^{r}_{8})
„ca un păreate *stătu* apa" (CC_2, 65^{16}).

A posti şi *a flămînzi* apar în contexte cu structuri diferite, contexte tranzitive alături de contexte intranzitive, constituind pentru limba veche cîte două unităţi sintactice şi lexicale. În limba actuală, aceleaşi verbe realizează numai construcţii intranzitive.

A posti$_1$: „să supţiemŭ trupulŭ şi să-lŭ ţinemŭ şi *să*-lŭ *postimŭ*" (CC_2, 539^{34-35})
A posti$_2$: „zice Dumnezeu *să* nu *postimŭ* noi pentru să ne laude oamenii" (CC_2, 50^{2}) ;
A flămînzi$_1$: „Cine-şŭ *flămînzeaşte* pîntecele" (CC_2, 83^{33})
„stînd asupră-i de i-*au flămînzit*" (UL, 104^{11})
„şi-i *flămîndzăscu*" (NL, 48^{11-12})
A flămînzi$_2$: „şi toate scîrbele să purtămŭ şi strîmturile, *flămînzindŭ* şi însetoşindŭ" (CC_2, 87^{28})
„eşind ei din Vitania *au flămînzit*" (BB, Ev. lui Marcu, AI^{12})
„că *au flămînzit* şi ei şi caii lor" (PIst, 269^{18}).

A teme formează în limba veche două unităţi sintactice şi lexicale, caracterizate prin structurile : verb + nominativ + acuzativ şi verb

[34] Se iau în consideraţie aici numai construcţiile verb + nume, făcîndu-se abstracţie de construcţiile verb + verb, discutate la IB, p. 279–280.

(reflexiv dinamic) + nominativ, față de limba actuală, unde construcția tranzitivă și-a restrîns utilizarea la sistemele graiurilor. Ex. :

A teme$_1$: „amu știu eu cum că *temi* pre Domnezeu" (PO, 82[16])
„că eu ↑că *tem* pre domnedzeu" (PO, 175[1])
„*temîndu*-și * veziriia de dînsulŭ" (CL, 75[18])
„Nici *să*-și *teamă** Măria Sa oștile" (ISD, 61[106], 1656) ;

A teme$_2$: „de judecările tale *temui-mă*" (CC$_2$, 28[16])
„carele *temîndu-se* de împărăției" (CL, 81[7])
„celora ce *să tem* de dînsul" (IvD, 112[32]).

c) Alte deosebiri între limba veche și limba actuală se constată în ce privește inventarul claselor sintactice de verbe.

Deosebirile constau în încadrarea unei forme verbale cu aceeași paradigmă la clase sintactice distincte în limba veche față de limba actuală. Aceste deosebiri au, însă, semnificații diferite, după cum cele două forme verbale, cea din limba veche și cea din limba actuală, reprezintă două unități sintactice și lexicale distincte sau, dimpotrivă, reprezintă două variante ale aceleiași unități.

Sînt unități distincte pentru momentele de limbă veche și limbă actuală formele :

a asuda$_1$ „a umezi", verb tranzitiv în cîteva exemple de limbă veche („albinele *asudă* ceara prin crețiturile pîntecelu", ME, 43[6]), spre deosebire de *a asuda*$_2$ „a transpira", verbul intranzitiv din limba actuală ;

a bîntui$_1$ „a asupri", verb tranzitiv în cîteva exemple de limbă veche („voi să avăți a vă feri de acel satu... *să* nu-i *băntuiți* de nimic", CB, 22[15], 1602), spre deosebire de *a bîntui*$_2$ „a se abate cu furie", verbul intranzitiv din limba actuală ;

a grăi$_1$ „a se numi", verb care în limba veche satisface enunțul verb + nominativ primar + acuzativ + nominativ secundar („Avuțiia lu Dumnezeu *grăiaște*-se bunătate", CC$_2$, 31[19] și „Omulь ačela *să grâi* pre sine Dumnedzău", VCaz, 14[6]), spre deosebire de *a grăi*$_2$ „a vorbi" din limba actuală, care realizează enunțul verb + nominativ + acuzativ (+ dativ) ;

a munci$_1$ „a chinui", verb tranzitiv în limba veche („Moisi eghipteanii cu toiagulŭ *munci*-i", CC$_2$, 65[23], „↑ multe chipuri dosădi↑ și *munci*↑ pre creștini", VCaz, 31[1-2], „și-i *muncescu* draci pre ei", A, 89[14], „nu agiung amîndoo să facă pre giudeț *să muncească* pre cineva", PRA, 79[13], „l-*au muncit* foarte", PIst, 267[16], „răbda crucea de-l *munciia*, IvD, 82[17]), față de *a munci*$_2$ „a depune un efort fizic sau intelectual", verb intranzitiv în limba actuală ;

a pregeta$_1$ „a cruța", verb tranzitiv în unele contexte de limbă veche („Iar ce va fi pohta și treaba dumitale aici către Măria Sa Domnul nostru... nu ne *pregeta*, ce în tot cursul ni poruncește", ISB, 42[17], 1650), față de *a pregeta*$_2$ „a ezita", intranzitiv în limba actuală ;

a rodi$_1$ „a naște", tranzitiv în limba veche („și custâ după ačĕ↑ 4 sute și 30 de any și *rodi* fičori și fĕte", PO, 46[10]), față de *a rodi*$_2$ „a face roade", verbul intranzitiv din limba actuală ;

---

* Reflexivul are în aceste construcții valoare posesivă, deci se subordonează numelui.

a zbate$_1$ „a chibzui", verb tranzitiv în limba veche („Şi orice răspuns ar da, pre acela în ciurul alegerii... *să*-l *zbateţi*", CI, 76[10]), faţă de *a zbate*$_2$ „a se zvîrcoli", reflexiv-dinamic şi intranzitiv în limba actuală.

Sînt variante ale aceleiaşi unităţi sintactice formele:

— *a ploua*, *a tuna*, *a păsa*, personale în cîteva contexte de limbă veche, impersonale în limba actuală. Ex.:

„şi *tunră* den čeriu domnulu čela de susъ" (PH, 17[14])
„Domnul Domnedzeu ↑câ nu *era ploatъ* pre pămîntъ" (PO, 17[19])
„că Dumnezeu... aşijderea şi *ploao* şi toată bunătatea întocma dă lorŭ" (CC$_2$, 24[9])
„şi veri ce *va păsa* cuiva la cele sufleteşti, alerge la mine" (IvD, 97[9]);

— *a tăgădui*, *a îngădui*, *a simţi*, *a cerceta*, *a cerca*, *a dori*, intranzitive în cîteva contexte de limbă veche, tranzitive în limba actuală. Ex.:

„nici Leşii nu *tăgăduesc* de aceasta" (UL, 120[13])
„i-au dat domnul pre o sor-a lui, de-care *neîngăduind* Nifon" (PIst, 255[17-18])
„avînd înnainte streajă şi *simţind* de Cazaci" (ISB, 58[21], 1678)
„dacă *au simţitŭ* aproape de oştile leşeşti" (CL, 65[29])
„ca *să cercetez* dă bună şi fericită sănătatea dumitale" (ISN, 66[7], 1728)
„vruiu ca *să cerc* de fericită şi înfrumuseţată sănătatea Măriei Tale" (ISB, 58[6-7], 1678)
„şi multŭ *doreşte* de tine" (A, 110[6])
„de moşiia lor de care foarte *doriia* (IvD, 82[6])
„de tine *doriiam*" (IvD, 101[7]);

— *a tăcea*, *a înota*, *a tînji*, *a putrezi*, tranzitive în cîteva contexte de limbă veche, intranzitive în limba actuală [35]:

„Oricine va ascunde şi *va tăcea* uciderea şi moartea tătîne-său" (PRA, 95[13])
„cîţi *au* şi *înotat* Prutul" (CL, 60[12])
„*Tînjiia* elŭ aceasta" CC$_2$, 80[14])
„niče furii o fură, niče putrečune o *putredeşte*" (VCaz, 29[15]);

— *a zice*, care satisface în unele contexte de limbă veche enunţul verb + nominativ + acuzativ primar + nominativ secundar, în timp ce în limba actuală verbul se întîlneşte în construcţia verb + nominativ + dativ primar + nominativ secundar. Ex.:

„ce veţi să facă acestuia, pe carele-l *ziceţi* împăratul iudeilor?" (BB, Ev. lui Marcu, εı̈[12])
„Ĩc i-au zis lui: ce mă *zici* bun?" (BB, Ev. lui Marcu, ı̈[18]).

Situaţiile aduse în discuţie la punctul (c), care sub raport numeric alcătuiesc o listă destul de bogată, din punctul de vedere al semnificaţiei pe care o au în evoluţia de la T$_1$ la T$_a$ sînt mai puţin importante, deoarece au în vedere în cea mai mare parte folosiri accidentale ale unui verb, limitate la un text sau chiar la o singură atestare. Numai în cazul lui *a munci* atestările sînt numeroase şi privesc toate categoriile de texte excerptate.

---

[35] Aici se adaugă şi situaţiile de complement intern, comentate la I A$_2$, p. 267—268, care nu mai apar în limba actuală.

III. CONCLUZII

Materialul prezentat permite următoarele observații generale :

1. Clasele de enunțuri minime sînt, în cea mai mare parte, aceleași pentru fiecare din momentele de limbă avute în vedere. O excepție o constituie enunțul verb + supin, atestat de-abia în secolul al XVIII-lea.

2. Deosebirile în ce privește clasele de enunțuri se constată în momentul în care enunțurile se urmăresc sub aspectul frecvenței lor de realizare și al distribuției pe categorii de texte : enunțurile conținînd în structura lor un dativ [36] se realizează mai des și pentru un număr mai mare de verbe în T_1 decît în celelalte momente de limbă, iar pentru T_1 acest enunț caracterizează mai cu seamă limba textelor traduse.

3. Urmărirea inventarului de unități sintactice și de clase sintactice evidențiază, alături de fapte constante în evoluția de la un secol la celălalt, și existența unor deosebiri : unități sintactice care dispar din sistemul limbii, unități sintactice care își restrîng utilizarea la sistemul graiurilor, verbe care în evoluția de la un secol la celălalt se includ în alte clase sintactice, dînd naștere unor unități sintactice distincte de primele ,verbe care, deși se includ la alte clase sintactice, reprezintă numai variante sintactice ale celor dintîi.

4. În evoluția de la un secol la celălalt, T_1 constituie un moment singular, așa cum o dovedesc frapantele deosebiri față de celelalte momente de limbă : frecvența mare a raportului de variație liberă și folosirea excesivă a construcțiilor cu dativul [37]. Încrucișarea a două sisteme sintactice, al limbii române și al limbii din care s-a tradus, pentru cea mai mare parte din textele secolului al XVI-lea, explică satisfăcător deosebirile constatate.

Facultatea de limbă și literatură română,
București, Str. Ed. Quinet 7

[36] Este vorba de dativul înlocuit în evoluția de la T_1 la T_a cu un alt caz sau cu o construcție prepozițională.

[37] Aceeași observație de la nota 36.

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA FRECVENȚA CUVINTELOR ÎN LIMBA SECOLULUI AL XVI-LEA

DE

VIORICA PAMFIL

În cercetarea de față vom analiza frecvența cuvintelor în limba secolului al XVI-lea pe baza a trei texte importante din această perioadă : *Codicele Voronețean* [1], *Tetraevanghelul* tipărit de Coresi (1560—1561) [2] și *Palia de la Orăștie* (1580—1581) [3].

Pentru a avea o imagine cît mai fidelă a transformărilor survenite în vocabularul limbii române în decursul timpului, vom interpreta rezultatele obținute în comparație cu datele statistice de care dispunem pînă în prezent pentru unele aspecte ale limbii române literare contemporane [4]. După cum s-a arătat [5], cercetarea la epoci diferite a vocabularului unei limbi și înfățișarea lui în expresii statistice sînt deosebit de utile, deoarece ele scot la iveală proporția numerică a diferitelor elemente ale vocabularului la o anumită epocă, măsura în care se păstrează în timp elementele vechi, lupta dintre vechi și nou, cît de adînci și de persistente sînt influențele străine și care sînt tendințele de dezvoltare ale vocabularului în epoca la care se face cercetarea respectivă.

Vocabularul textelor analizate se prezintă astfel din punctul de vedere al frecvenței cuvintelor :

În *Codicele Voronețean* sînt utilizate 1 213 unități lexicale (cuvinte distincte) [6] cu o frecvență absolută de 11 101 atestări (cuvinte-text). Dacă

---

[1] *Codicele Voronețean*, ediție alcătuită de I.G. Sbiera, Cernăuți, 1885.

[2] *Tetraevanghelul tipărit de Coresi* (1560—1561), ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, 1963.

[3] *Palia de la Orăștie* (1580—1581), ediție alcătuită de Viorica Pamfil,

[4] În privința limbii române, posedăm două statistici ale limbii române literare contemporane : una a stilului beletristic (V. Șuteu, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori români*, S.C.L., X, 1959, p. 419—443) și cealaltă a stilului publicistic al limbii literare (Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, în S.C.L., XII, 1961, p. 35—71), precum și lucrările privind limba română ale lui D. Macrea, *Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii române*, în S.C.L., V, 1954, p. 7—18 ; idem, *Compoziția istorică și tendințele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc*, în „Cercetări de lingvistică", X, 1959, p. 39—57 ; Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954 etc.

[5] D. Macrea, *Compoziția istorică...*, p. 40.

[6] Au fost înregistrate numai *cuvintele pline* (substantive, verbe, adjective, adverbe) și *ajutătoare* (pronume, numeral, prepoziție, conjuncție, interjecție, articol), fără a se ține

numărul total de cuvinte analizate se împarte la numărul unităţilor lexicale distincte, se obţine frecvenţa medie a unui cuvînt, care în *Codicele Voroneţean* este de 9,15%, un procent destul de scăzut.

În *Tetraevanghelul* tipărit de Coresi, indicele de cuvinte cuprinde 1 757 de unităţi lexicale, cu o frecvenţă absolută de 55 926 de atestări. Aici, cifra care indică frecvenţa medie a unei unităţi lexicale este mult mai ridicată, atingînd un procent de 31,26%.

În paginile tipăriturii de la Orăştie au fost înregistrate 2 003 unităţi lexicale, cu o frecvenţă absolută de 55 197 de atestări, iar frecvenţa medie a unui cuvînt este de 27,55%.

S-a arătat [7] că raportul dintre vocabularul unui text (numărul de cuvinte distincte) şi lungimea textului (numărul total de cuvinte) variază, în general, în funcţie de mărimea textului respectiv, vocabularul crescînd o dată cu lungimea textului, dar nu liniar. Acest fapt este ilustrat şi de datele statisticii noastre.

Dacă în *Codicele Voroneţean*, la 11 101 atestări, întîlnim 1 213 cuvinte distincte, în celelalte două texte, care au o lungime de aproape cinci ori mai mare (peste 55 000 de atestări), numărul unităţilor lexicale a crescut foarte puţin, abia cu 544 de cuvinte în *Tetraevanghelul* lui Coresi şi cu 740 de cuvinte în *Palia de la Orăştie.*

Există o deosebire remarcabilă în ceea ce priveşte valoarea acestui raport între vocabularul limbii române din secolul al XVI-lea şi limba română actuală. O comparaţie cu datele statistice obţinute de V. Şuteu [8] pentru stilul beletristic ne arată că la texte de o lungime aproape identică cu cele analizate de noi (50 000 de cuvinte-text extrase din operele cele mai reprezentative a 10 scriitori din prima jumătate a secolului al XX-lea) s-au obţinut : 4 547 de unităţi lexicale distincte, deci aproape de trei ori mai mult decît în textele religioase. Frecvenţa medie a unui cuvînt pentru stilul beletristic este de 10,99%.

Raportul dintre numărul unităţilor lexicale şi frecvenţa totală a cuvintelor numărate, la texte de aceeaşi lungime, poate să fie utilizat ca o caracteristică a bogăţiei vocabularului. Cu cît frecvenţa medie a unei unităţi lexicale este mai mică, cu atît bogăţia vocabularului este mai mare, şi invers.

Aplicînd formula bogăţiei vocabularului a lui P. Guiraud : $R = \frac{V}{L}$, constatăm că în *Tetraevanghelul* lui Coresi bogăţia vocabularului este de 7,47, în *Palia de la Orăştie* creşte la 8,52, în timp ce în beletristică, la aceeaşi lungime de text, bogăţia vocabularului este mult mai ridicată, atingînd 20,59. Această mare diferenţă este explicabilă, avînd în vedere atît conţinutul diferit al textelor comparate, stilul cărţilor religioase impu-

seama de numele proprii sau derivatele de la acestea, care nu prezintă interes deosebit pentru studiul limbii. Am considerat că unităţi lexicale independente toate cuvintele care constituie părţi de vorbire distincte, cu conţinut independent. Ne-am orientat în această direcţie după *Dicţionarul limbii române literare moderne.*

[7] Cf. şi Ileana Neiescu, Aurelia Stan şi Ion Stan, *Contribuţii statistice la studiul paternităţii „Cîntării României"*, în „Cercetări de lingvistică", VIII, 1963, p. 337.

[8] V. Şuteu, *art. cit.*, p. 421.

nînd utilizarea unui anumit vocabular, cît și sărăcia limbii vechi, lipsită de termeni abstracți și nemlădiată printr-o tradiție literară.

Elementele care alcătuiesc lexicul celor trei texte vechi au fost studiate din punctul de vedere al originii lor (vezi tabelul nr. 1). Pe baza datelor statistice obținute s-a stabilit un procent mediu care ar putea caracteriza vocabularul textelor religioase din secolul al XVI-lea. În general, nu există deosebiri remarcabile între proporția numerică a elementelor de diferite origini care alcătuiesc lexicul fiecărui text în parte.

Statistica noastră ilustrează că vocabularul limbii române din secolul al XVI-lea cuprinde în cea mai mare parte, după cum era de așteptat, elemente de origine latină : 65,81%, dintre care : 43,15% sînt elemente moștenite direct din latină, și 22,76% sînt cuvinte formate pe teren românesc din elemente latine [9].

Rolul și importanța cuvintelor moștenite din latina în limba noastră se evidențiază mai ales prin frecvența lor. În textele noastre, elementele de origine latină ating în circulație un procent mediu de 84,22% (dintre care în Cod. Vor. : 82,92%, T.C. : 86,00%, P.O. : 83,74%).

Este impresionantă apropierea care se constată în ceea ce privește circulația cuvintelor de origine latină între limba textelor de care ne ocupăm și limba poeziilor lui M. Eminescu. În vocabularul marelui poet, din cele 3 607 cuvinte atestate, 48,68% sînt moștenite din latină, acestea reprezentînd 83,02% din totalul de 33 846 de cuvinte-text analizate [10]. Faptul că timp de 4 secole procentul elementelor de origine latină s-a păstrat aproape neschimbat ne dovedește încă o dată rolul și importanța acestor elemente atît în limba veche, cît și în cea contemporană.

O particularitate a limbii secolului al XVI-lea o constituie utilizarea pe o scară largă a derivatelor formate pe teren românesc din elementele latine și slave. Multe din aceste cuvinte au trecut astăzi în fondul pasiv al limbii. Astfel, din cele 461 de cuvinte derivate din elemente de origine latină atestate în paginile tipăriturii de la Orăștie, abia 13 fac parte astăzi din fondul principal de cuvinte [11], iar aproximativ 70 nu se mai folosesc decît în unele graiuri sau au dispărit cu totul [12], fiind înlocuite de împrumuturile noi, care au îmbogățit limba.

Un loc important în lexicul textelor românești în secolul al XVI-lea îl ocupă *elementele de origine slavă*. O cercetare statistică a vocabularului textelor analizate ne arată că elementele slave reprezintă în medie, 17,42% în vocabular și 6,78% în circulație, iar cuvintele formate pe teren românesc din elemente slave ating 7,45% în vocabular, dar abia 1,18% în circulație.

Procentul destul de ridicat al acestor cuvinte în comparație cu datele stabilite pentru unele aspecte ale limbii române literare actuale (în vocabu-

---

[9] În această categorie am încadrat derivate formate cu ajutorul sufixelor și prefixelor, cît și formele de infinitiv lung cu valoare de substantiv, participiul cu valoare de adjectiv sau substantiv etc.

[10] D. Macrea, *Compoziția istorică...* p. 48.

[11] Următoarele cuvinte figurează în lista Al. Graur : (sînt înșirate în ordinea frecvenței) : din (536), numai (56), dacă (40) curat (36), prin (33), amîndoi (21), destul (17), sărbătoare (8), împreună (8), rușina (8), unealtă (8), înconjura (6), destoinic (2).

[12] Cele mai multe substantive : adevărătură, alesătură, descumpărăciune, dezmîniere, meserătate, strîmbătate, dar și verbe : dezmînia, înflămînzi, înlumina, întrarma, sugușa, adjective : arător, arzătoriu, curătoriu, netare etc.

larul de bază al stilului beletristic : 13,21%, iar în stilul publicistic procentul este mult mai scăzut : 3,92% în vocabular și 2,24% în circulație) ne arată că această categorie de cuvinte formează o altă caracteristică a limbii textelor din secolul al XVI-lea.

În statistica noastră se constată o diferențiere în ce privește proporția cuvintelor de origine maghiară în cele trei texte. Astfel, în lexicul *Paliei de la Orăștie*, cuvintele de origine maghiară se întîlnesc într-o proporție mult mai ridicată, și aceasta se datorește în primul rînd influenței covîrșitoare a originalului maghiar utilizat de cei cinci traducători români, cît și regiunii în care a fost executată lucrarea, într-o parte a țării în care aceste elemente au reprezentat o particularitate regională (aproximativ 40 din cele 92 de cuvinte de origine maghiară sînt regionalisme)[13].

În vocabularul *Paliei de la Orăștie*, elementele maghiare reprezintă 4,59%, iar în circulație 2,84%, spre deosebire de limba *Codicelui Voronețean* : 2,06% în vocabular și 0,82% în circulație, dar mai ales *Tetraevanghelul* tipărit de Coresi prezintă un procent mult mai scăzut (1,82% în vocabular și 0,61% în circulație).

Tot sub influența textului maghiar al *Bibliei*, traducătorii *Paliei* au utilizat și numeroase cuvinte formate pe teren românesc din elemente maghiare, unele probabil cu o circulație foarte restrînsă și în limba veche. Din cele 25 de derivate de origine maghiară, astăzi se mai păstrează în limba română comună doar 9 cuvinte, iar restul au dispărut.

Alături de categoriile de cuvinte menționate, statistica lexicului secolului al XVI-lea înregistrează și cuvinte de alte origini, în proporție destul de redusă. Între acestea se află elementele grecești (1,22% împrumuturi directe și 0,37% derivate), autohtone (0,65% împrumuturi directe și 0,68% derivate), germane (7 cuvinte în lexicul *Paliei* și unul în *Tetraevanghelul* lui Coresi), 4 cuvinte turcești și cîteva cuvinte cu etimologie nesigură sau necunoscută (1,59% în vocabular).

În concluzie, vom încerca să formulăm cîteva din particularitățile lexicale caracteristice stilului cărților religioase :

1. Limba română din secolul al XVI-lea se caracterizează printr-un vocabular concentrat, sînt utilizate cuvinte puține, care au însă o frecvență ridicată. Aceasta se datorește, pe de o parte, faptului că limba română veche dispunea de un vocabular mult mai sărac decît limba română literară actuală, care, în urma procesului continuu de îmbogățire a limbii, dispune de mijloace variate de exprimare, iar pe de altă parte conținutul textelor traduse (texte religioase) impunea autorilor limitarea la anumite cuvinte.

2. În ceea ce privește bogăția vocabularului, se constată că acesta este aproape de trei ori mai limitat decît la un text beletristic de aceeași lungime.

3. Statistica pe originea cuvintelor a arătat asemănările și deosebirile în ce privește componența lexicului românesc, cît și a vocabularului de bază al limbii vechi în comparație cu unele aspecte ale limbii române literare contemporane. Deosebiri cantitative se remarcă la cuvintele slave și maghiare, dar mai ales la derivatele formate pe teren românesc din

[13] V. Pamfil, *Elemente regionale în lexicul* **Paliei de la Orăștie**, în „Cercetări de lingvistică", III (1958) p. 227–248.

Tabelul nr. 1

Repartizarea pe origini a cuvintelor

Originea	*Codicele Voronețean*				*Tetraevanghelul Coresi*				*Palia de la Orăștie*				Precent mediu	
	nr. unit. lexicale	%	frecv. abs.	%	nr. unit. lexicale	%	frecv. abs.	%	nr. unit. lexicale	%	frecv. abs.	%	nr. unit. lexic. %	frecv. abs. %
latine	548	45,18	9 212	82,92	751	42,75	48 091	86,00	832	41,53	46 220	83,74	43,15	84,22
rom. din elem. lat.	285	23,50	674	6,07	382	21,75	2 036	3,65	461	23,02	2 795	5,05	22,76	4,92
slave	207	17,08	781	7,04	329	18,73	4 310	7,71	349	17,42	3 742	6,78	17,41	7,18
rom. din elem. slav.	95	7,91	217	2,13	136	7,79	406	0,72	133	6,64	379	0,69	7,45	1,18
maghiare	27	2,06	91	0,82	32	1,82	338	0,61	92	4,59	719	1,34	2,84	0,73
rom. din el. magh.	8	0,65	34	0,31	13	0,70	37	0,06	25	1,25	86	0,15	0,87	0,18
grecești	9	0,74	21	0,19	25	1,41	147	0,27	30	1,50	356	0,64	1,22	0,33
rom. din el. grec.	4	0,32	4	0,02	8	0,45	21	0,03	7	0,35	14	0,02	0,37	0,03
autohtone	5	0,41	16	0,14	19	1,08	68	0,12	9	0,45	40	0,07	0,65	0,11
rom. din el. aut.	4	0,32	6	0,05	18	1,03	115	0,21	14	0,70	43	0,08	0,68	0,11
necunoscute	15	1,23	36	0,33	33	1,88	318	0,57	33	1,65	630	1,14	1,59	0,68
turcești	—	—	—	—	2	0,11	2	—	2	0,10	3	—	0,10	—
germane	—	—	—	—	1	0,05	1	—	7	0,35	23	0,04	0,20	0,04
rom. din el. germ.	—	—	—	—	—	—	—	—	2	0,10	18	0,03	0,10	0,03
lat. + sl.	5	0,41	9	0,08	5	0,28	33	0,05	3	0,15	18	0,03	0,28	0,06
slav + lat.	1	0,09	1	—	—	—	—	—	2	0,10	106	0,19	0,09	0,19
onomatopee	—	—	—	—	3	0,17	3	—	2	0,10	5	0,01	0,14	0,01
Total	1 213	—	11 101	—	1 757	—	55 926	—	2 003	—	55 197	—	—	—

elemente latine, slave și maghiare. Proporția elementelor latine se păstrează neschimbată.

4. În perioada veche a limbii noastre erau cunoscute și utilizate o seamă de cuvinte, unele legate de vechiul fel de viață, care astăzi au dispărut din limbă sau care au fost împinse spre periferia vocabularului, nemaifiind utilizate decît rare ori în literatură pentru a evoca o atmosferă de epocă. Proporția acestor cuvinte care nu se evidențiază la o statistică numerică a cuvintelor de origini este destul de mare. Numai în cazurile tipăriturii de la Orăștie, din totalul de 2 003 cuvinte, au trecut aproximativ 260 de cuvinte în fondul pasiv al limbii, deci un procent de aproape 14%.

5. Lexicul limbii vechi se caracterizează prin lipsa totală a împrumuturilor străine din limbile romanice sau din alte limbi.

6. Cu toate arhaismele întîlnite în vocabularul limbii vechi, cu toate aspectele regionale (mai puține în lexic și mai multe în fonetică), limba română din secolul al XVI-lea nu se deosebește prea mult de limba română contemporană; ceea ce îngreuiază astăzi lectura unui text vechi nu este atît lexicul, care am văzut că se păstrează în cea mai mare parte neschimbat, ci diferențele fonetice și mai ales sintaxa și topica cuvintelor, care, după cum se știe, urmează în mod servil originalul slavon sau maghiar.

Noiembrie 1967

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj

PROBLEMA LUI -*u* (FINAL) ÎN LIMBA ROMÂNĂ[1]

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Problema lui -*u* final în limba română a fost reluată de curînd de Robert L. Rankin[2].

După ce expune situaţia din graiurile vorbite în zilele noastre, atît la nordul cît şi la sudul Dunării, autorul trece la interpretarea grafiilor textelor româneşti din sec. XIII–XVI.

Fără a aduce material nou, nici explicaţii noi, Rankin se mulţumeşte să accepte teoria după care -*u* latin s-ar fi menţinut pînă în zilele noastre, în două arii ale graiurilor dacoromâne, şi în aromână. În privinţa textelor vechi, ele ar arăta, la rîndul lor, conservarea lui -*u* final latin.

★

Nu e cazul, fireşte, să reluăm aici expunerea problemei şi să readucem sub ochii cititorului materialul de limbă respectiv, căci el stă la îndemîna cercetătorului, în publicaţiile noastre anterioare[3]. De aceea, ne propunem să examinăm acum numai latura teoretică a problemei.

★

Rankin nu a văzut că mărturia faptelor de limbă scrisă e de altă natură decît a celor de limbă vorbită, şi că, prin urmare, faptele şi mărturia lor nu sînt comparabile.

De o parte, în cazul textelor scrise, ne găsim în faţa notării de către scriitorul textului respectiv a propriilor sale sunete-tip sau foneme, deci cu fapte de *limbă*, care comportă interpretări diferite, plecînd de la cunoaşterea mecanismului notării prin scris a propriilor sunete-tip sau foneme, şi de la constatarea că, în acest caz, notăm nu sunetele pe care le pronunţăm, ci sunetele-tip sau fonemele pe care am învăţat să le scriem. De aceea interpretarea grafiei textelor scrise comportă moduri diferite de interpretare, după cum am arătat altă dată.

De altă parte, în cazul textelor orale, notate de dialectologi, operăm cu notaţii prin audiţiune a sunetelor emise de o altă persoană, deci cu fapte de *vorbire individuală* (fr. „parole").

---

[1] Abrevieri. ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, IV, V, VI, Bucureşti, 1966.

[2] Robert L. Rankin, *Final -u in Rumanian*, in *Essays in Rumanian Philology from the University of Chicago*, in Honor of the XIIth International Congress of Romance Linguistics and Philology, Bucureşti, 15–20 April 1968, Chicago, p. 48–71.

[3] Esenţialul e adunat, în ILR, l.c.

Rankin nu aduce nici o probă, pentru a sprijini teoria pe care o adoptă. Iar părerile contrarii sînt înlăturate, fără vreo motivare științifică.

Rankin relevă obiecția pe care am formulat-o, privitoare la scrierea cu *-u* final, în textele din sec. XVI—XVII, în cuvinte în care *-u* nu este etimologic, ca *kip*, *oraș* etc.[4], și explică aceste scrieri prin analogie, netinînd seama de faptul că, dacă această explicație ar putea fi riscată pentru grafiile cu *-u* din *Cod. Voronețean*, unde notarea cu *-u* e aproape constantă, ea nu mai e valabilă în texte în care scrierea cu *-u* nu e constantă, ca în *Palia de la Orăștie* sau în *Psaltirea Tordas*, unde găsim grafii cu *-u* în *kipu*, *orassu*, *uaku*, pe lîngă grafii fără *-u*[5].

De altfel, problema e pusă greșit, pentru că în textele din secolul al XVI-lea nu poate fi vorba de un sunet-tip sau fonem *u* (cum ar fi fost normal, dacă *u* ar fi intrat într-o opoziție fonologică, de ex. sg. *-u*/pl. *-i* : *albu-albi*), întrucît majoritatea textelor nu-l notează, ci de un fapt sporadic de grafie, așa după cum am arătat la locul potrivit[6].

Autorul nu răspunde la întrebarea pe care am formulat-o mai de mult : cum se explică scrierea cu *-u* în texte din zilele noastre ? Oare și aici să fie vorba de „păstrarea" (? !) lui *u* final latin, în graiul unor persoane care nu cunosc acest fonem la finala cuvintelor ?[7] În privința repartiției geografice a fenomenului, în graiurile dacoromânești actuale, Rankin, care reproduce harta repartiției pe teren a lui *-u* publicată de P. Neiescu, nu ține seamă de observația noastră, formulată după cum urmează : „P. Neiescu nu răspunde la obiecția noastră cu privire la aria cu *-u* din partea orientală a domeniului dacoromânesc : cum s-ar putea oare vorbi de conservarea lui *-u* într-o arie care s-ar fi păstrat neatinsă din epoca latină și pînă în zilele noastre (? !), dar în care de fapt au avut loc mari mișcări de populație ?

Postularea acestei teze e suficientă pentru a face evidentă absurditatea ei"[8].

Un fapt pe care nu l-am examinat, în publicațiile noastre anterioare, este prezența lui *-i* (nu *-ĭ*), în graiurile dacoromâne din zilele noastre, la pluralul numelor și adjectivelor, în aria lui *-u*.

În textele din sec. al XVI-lea și următoarele, o insuficiență grafică (nu se face deosebirea, în scris, între *i* și *ĭ*) ne împiedică să putem identifica prezența acestui fonetism. Fenomenul din graiurile vorbite în zilele noastre urmează să fie cercetat cu aparatele de care dispune fonetica experimentală, pentru a ne lămuri asupra caracteristicelor sale fiziologice și acustice.

O cercetare recentă asupra graiurilor din Crișana atestă prezența lui *-u* final (mai rar *î* final) și *-i* final, în aceste graiuri (opoziția : sg. *lupu-* pl. *lupi*). *-i* apare și la pluralul unor nume care nu au pe *-u* la singular : sg. *floare-* pl. *flori*[9].

---

[4] ILR, p. 229, 231, 389.
[5] *Op. cit.*, p. 231, 393, 402.
[6] *Op. cit.*, p. 399.
[7] Vezi exemplele în *op. cit.*, p. 394.
[8] *Op. cit.*, 397.
[9] T. Teaha, *Vocalele finale silabice* (-u, -i) *în graiurile din Crișana*, în SCL XIX, 1968, p. 9.

Rankin neagă vreo relaţie între aceste fapte, dar realitatea vorbită nu-i dă dreptate : prezenţa lui *-u* etc., ca şi a lui *-i*, în graiurile vorbite în zilele noastre trebuie explicată printr-un criteriu comun : pronunţarea particulară a consoanei finale de cuvînt.

În privinţa prezenţei lui *-ă* la formele de participiu trecut şi de gerunziu, din graiurile dacoromâne, în care Rankin vede generalizarea formei feminine, am arătat mai de mult că această terminaţie apare acolo unde subiectul propoziţiei e la masculin, ceea ce nu mai permite explicaţia amintită[10]. Prin urmare, *-ă*, în aceste cazuri, este de origine fonetică. Aceeaşi explicaţie e valabilă pentru *-ă* de la formele de participiu trecut (*cîntată*), cele în *-a*, de la formele de gerunziu, din aromână, fiind explicate prin analogie cu adverbele în *-a* (adv. *atumţea* — gerunziu *alîgînda*)[11].

Am căutat să arătăm că Rankin amestecă fapte de natură diferită care nu au aceeaşi origine : de o parte, în textele scrise, notarea pur ortografică a lui *u* sau a ierurilor chirilice la sfîrşitul cuvintelor, de către emiţător, conştient de acest fapt, de alta, în limba vorbită, descoperirea de către dialectologi a unui timbru vocalic la sfîrşitul cuvintelor, notat în chip variat, şi pe care vorbitorul nu este conştient că l-a pronunţat.

În încheiere, vom spune că expunerea lui R.L. Rankin nu aduce nimic valabil care să ne facă să abandonăm explicaţia prezenţei lui *-u* în textele noastre vechi şi în graiurile vorbite astăzi, aşa cum a fost propusă în scrierile noastre.

P. S. E. Vasiliu, în *Fonologia istorică a graiurilor dacoromâne* (Bucureşti, 1968, p. 80—85) expune situaţia lui *-u* şi *-i* în româna comună. Contrar afirmaţiei sale (p. 82), eventuala ivire a unui timbru vocalic după emisiunea unui *-s* e normală, la un sunet de această natură. Discuţia părerilor mele privitoare la situaţia vocalelor finale în româna comună este însă fără obiect, întrucît citatele se referă la statutul lor numai din momentul ivirii primelor monumente de limbă, adică începînd cu secolul al XIII-lea, după cum se poate vedea în expunerea noastră de mai sus, iar în privinţa situaţiei din epoca română comună, citatul care urmează, din ILR, p. 65, lămureşte cu preciziune punctul meu de vedere : „Opoziţia de sonoritate nu se neutralizează la finală, *întrucît în epoca română comună finala era vocalică* (n.b. sublinierea noastră) : *corbu* — *corpu* etc. (aromâna, a păstrat pînă astăzi această structură fonetică, v. M. Caragiu-Marioţeanu, SCL, XVI, 1963, 313)".

---

[10] A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague-Bucureşti, 1947, p. 178—179.

[11] Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Fonomorfologie aromână*, Bucureşti, 1968, p. 160—161.

PERSPECTIVA LINIARĂ A PROPOZIȚIILOR TRIMEMBRE

DE

LAURENŢIU THEBAN

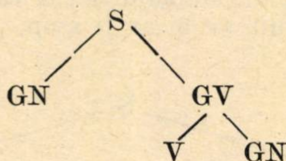
Structura de constituenţi, în formularea lui N. Chomsky, se prezintă ca un sistem de reguli de expansiune a unui simbol într-o succesiune ireversibilă de doi sau mai mulţi termeni :

S → GN⌒GV
GV → V ⌒GN.

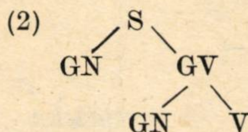
Respingînd varianta propusă de S.K. Šaumjan [1]

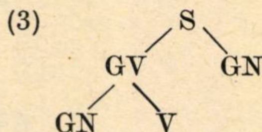
S → {GN, GV}
GV → {V, GN}

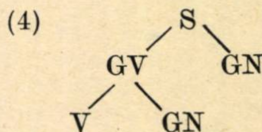
(acceptabilă în cazul conceperii termenilor expansiunii ca o clasă mai curînd decît un lanţ), N. Chomsky afirmă [2] că unica structură de adîncime este cea căreia i se asociază arborele (*the base Phrase-marker*) : (1)

Prin urmare, restul de trei arbori posibili :

(2)

(3)

(4)

[1] Pentru modelul sintactic propus de Šaumjan, vezi *Applikativnaja poroždajuščaja model' i isčislenie transformacij v russkom jazyke*, Moscova, 1963, şi *Strukturnaja Lingvistika*, Moscova, 1965.

[2] *Aspects of a Theory of Syntax*, Cambridge, M.I.T., 1965, p. 123.

nu pot fi considerați ca alternative serioase ale structurii de adîncime întrucît modul lor de organizare contravine principiului unei ordini abstracte subiacente (*underlying abstract order*), conținută în arborele (1) preferat de N. Chomsky.

Să ne fixăm deci asupra acestui arbore, singurul reprezentant presupus al structurii lingvistice de adîncime (1)

(1)

S

GN GV

N V GN

N

engleză	*The boy*	*hits*	*the ball*
franceză	*Le garçon*	*frappe*	*la balle*
română	*Băiatul*	*lovește*	*mingea*

În predarea limbilor străine, modelul de mai sus poate fi prezentat ca un procedeu simplu și elegant de a genera un mare număr de fraze corecte din limbile engleză, franceză etc. Arborelui (1) i se recunoaște, în plus, un alt mare avantaj : exprimînd structura de adîncime (*the deep structure*), el dă socoteală tocmai de planul în care concordă toate structurile sintactice trimembre din limbile naturale. Cu alte cuvinte, trei universalii de substanță (*substantive universals*) — Nume agent, Nume pacient și Verb — se integrează unui tip de configurație sintactică recurent în toate limbile, deci universal.

Să presupunem însă că primele scrieri transformaționaliste ar fi apărut în țara lui Pāṇini, iar principalii teoreticieni ai acestei școli ar fi vorbit nu englezește, ci hindi, konkani sau oricare altă limbă indo-ariană modernă. Arborele construit de ei ar fi avut probabil următoarea înfățișare :

(2)

S

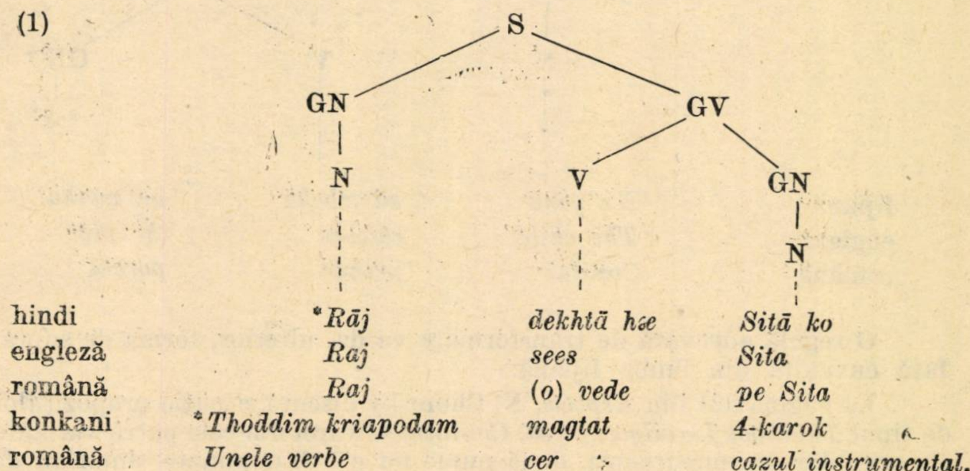
GN GV

N GN V

N

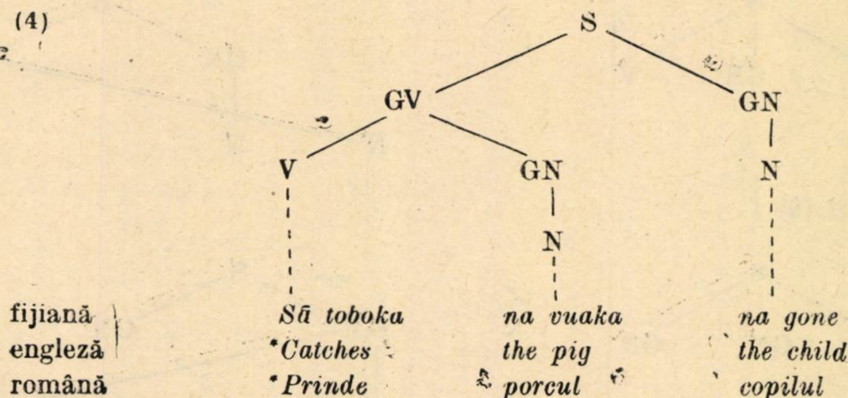
hindi	*Rāj*	*Sitā ḳo*	*dekhtā hæ*
engleză	**Raj*	*Sita*	*sees*
română	(*)*Raj*	*pe Sita* (*o*)	*vede*
konkani	*Thoddim kriapodam*	*4 – karok*	*magtat*
română	**Unele verbe*	*cazul instrumental*	*cer*

Eventual, s-ar fi constatat că arborele (2) nu respectă ordinea abstractă subiacentă caracteristică structurii universale de adîncime şi s-ar fi recurs la modelul (1) :

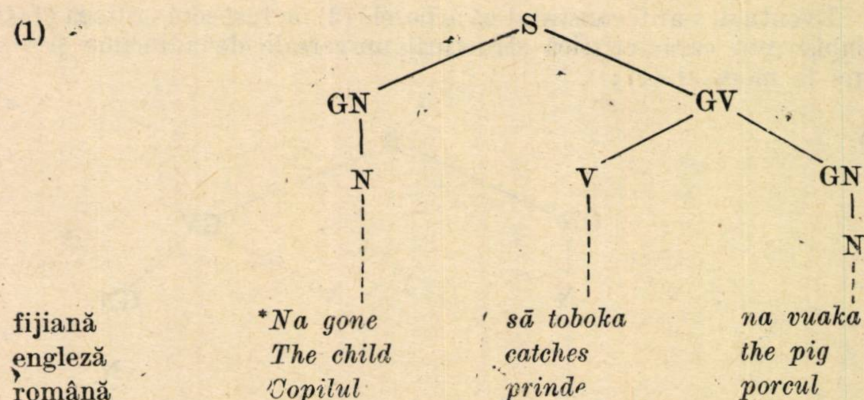
Generarea corectă a propoziţiilor hindi sau konkani va trebui să includă, în acest caz, o regulă de transformare, care va permite trecerea de la structura abstractă de adîncime la structura sintactică de suprafaţă specifică limbilor hindi şi konkani.

Să ne îngăduim o nouă presupunere : formularea teoriei generative s-a făcut iniţial pe baza realităţii sintactice din dialectul bau al limbii fijiene din Melanezia, iar majoritatea cititorilor lui N. Chomsky cunosc acest idiom. Structura arborescentă propusă ar fi corespuns probabil modelului (4) :

Întrucît nici acest arbore nu respectă ordinea abstractă subiacentă a structurii universale de adîncime, ar părea mai indicat să se recurgă din nou la arborele (1)

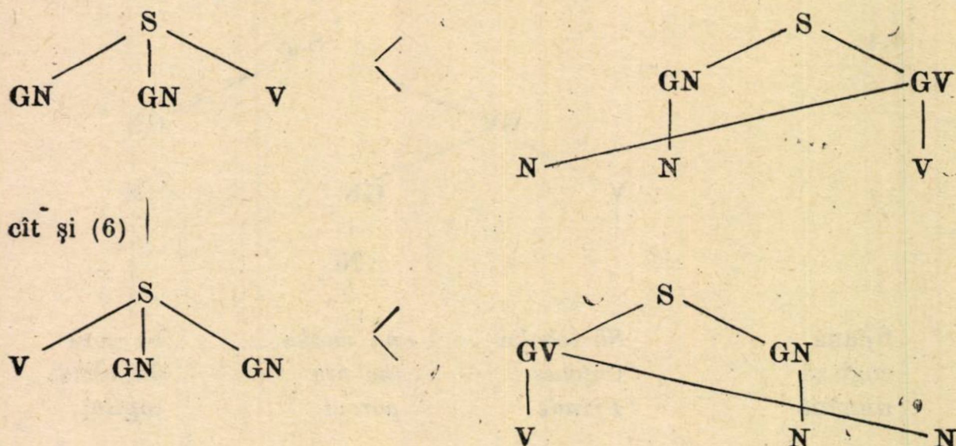
(1)

O regulă adecvată de transformare va da, ulterior, forma de suprafaţă cuvenită din limba fijiană.

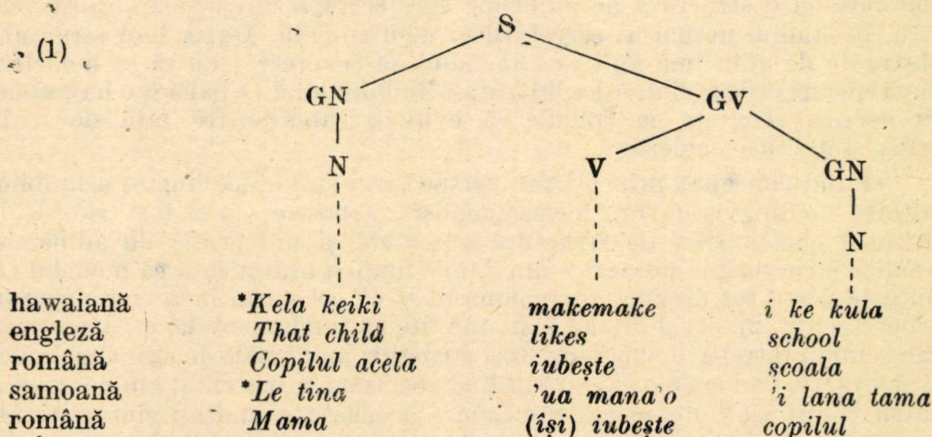
La pagina 221 din *Aspects*, N. Chomsky discută situaţia propoziţiilor de tipul *This book I really enjoyed.* Conform oricărei din cele patru variante ale regulilor de constituenţi, două nume nu pot fi dominate simultan de acelaşi nod. Tipurile de construcţii cu agent intercalat (în cazul de mai sus *pacient — agent — verb*) nu pot constitui, în nici un caz, structuri de adîncime, ci doar structuri de suprafaţă. Pentru a dovedi că afirmaţia de mai sus nu are valoare generală, ci se referă la un caz particular, specific cîtorva limbi mai cunoscute, vom aminti că în limbile polineziene structura cu agent intercalat nu reprezintă un fenomen secundar, derivat, ci însăşi structura fundamentală, singura dominantă.

În spiritul teoriilor curente din lingvistica generativă, atît (pseudo) arborele (5)

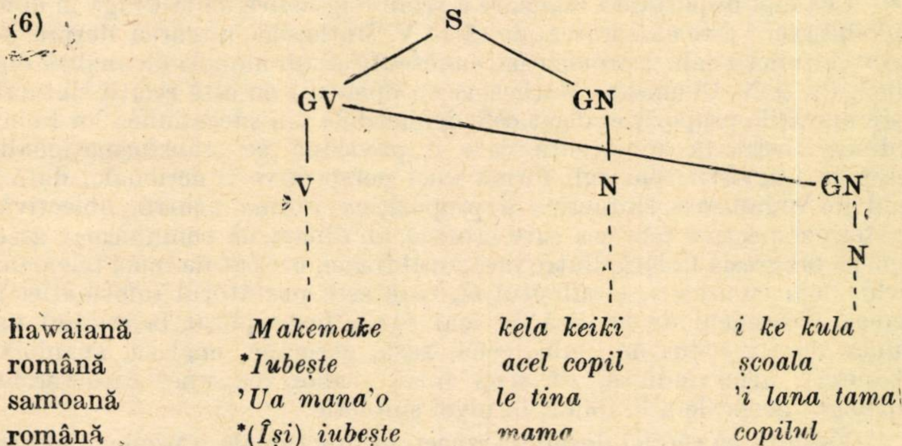

vor fi derivaţi transformaţional din arborele de adîncime (1), considerat universal prin respectarea unei structuri abstracte subiacente. Generarea

unei fraze din limbile hawaiană sau samoană (Polinezia) ar fi deci posibilă pornind tot de la modelul (1)

Forma corectă de suprafață a propozițiilor hawaiene sau samoane de tipul

ar urma să fie obținută, evident, printr-o regulă de transformare.

Concluzia la care duce examinarea faptelor expuse mai sus este că distribuția diferită a celor trei termeni din propoziția canonică în diferite limbi reflectă nemijlocit o ierarhizare tipică a raporturilor de dominație sintactică prin alegerea agentului, pacientului sau verbului ca punct inițial al enunțului.

Dacă diferitele tipuri de succesiune liniară a elementelor în structura de suprafață nu au nimic comun cu structura sintactică de adîncime și nu trebuie să fie exprimate simultan cu aceasta, cum se explică totuși faptul bizar că de la structura abstractă universală de adîncime pînă la cea de suprafață a limbilor engleză sau română sînt necesare zero transformări? Este vorba de o remarcabilă coincidență sau de insinuarea unei sinonimii : universal, abstract = limbile europene?

Ca oricare alte limbi, engleza şi româna au fiecare o structură sintactică cu o perspectivă liniară caracteristică. Echivalarea acestei structuri concrete cu o structură de adîncime care se vrea universală şi abstractă este, în stadiul actual al cercetărilor, nejustificată. După cum structurii abstracte de adîncime nu-i este îngăduit să sugereze (sau să se modeleze după) perspectivele sintactice liniare ale limbilor hindi, fijiană sau hawaiană, cu aceeaşi stricteţe ea trebuie să evite o subordonare faţă de realitatea sintactică engleză.

Fiind conceput prin prisma perspectivei sintactice liniare a limbilor vorbite de lingviştii transformaţionalişti, arborele (1) a fost ridicat la statutul chestionabil de structură abstractă şi universală de adîncime. Analiza structurilor sintactice din cîteva limbi a arătat însă că modelul (1) nu este peste tot dominant sau prezent şi că cel puţin încă trei structuri arborescente (2), (4) şi (6), au fost stabilite ca fundamentale, ceea ce pune sub semnul întrebării existenţa unei structuri universale de adîncime unice şi abstracte. În loc de o singură ordine abstractă subiacentă, am descoperit patru tipuri reale de succesiune liniară a celor trei unităţi sintactice ale propoziţiei. Din punctul de vedere al perspectivei liniare (cel mai evident exprimat de structurile arborescente), postularea unei structuri de adîncime unice pentru toate limbile nu mai este posibilă.

Cea mai importantă realizare a şcolii lingvistice de la Praga în domeniul sintaxei [3] este elaborarea, de către V. Mathesius, a teoriei despre perspectiva funcţională a propoziţiei, cunoscută şi sub numele de analiză după sens [4]. Ca şi N. Chomsky, Mathesius nu operează cu alte relaţii sintactice între unităţile propoziţiei decît cele deductibile din succesiunea lor liniară. Ordinea abstractă subiacentă care îi preocupă pe transformaţionalişti apare la lingviştii cehi sub forma unei perspective funcţionale, dată de tipul de organizare sintactică a propoziţiei. Forma neutră, obiectivă a acestei perspective este cea care creează un dinamism comunicativ ascendent pe progresia liniară dintre începutul frazei, ocupat de temă (elementul vechi, deja cunoscut), şi sfîrşitul ei, care este purtătorul informaţiei noi (remă). Procedeul de analiză de mai sus a fost aplicat la studiul unui număr relativ redus de limbi (cehă, rusă, germană, engleză, spaniolă şi albaneză), urmărindu-se, ca scop final, elaborarea unei caracterologii (tipologii) generale a limbilor, la nivel sintactic.

Validitatea teoriei despre perspectiva funcţională a propoziţiei poate fi verificată cu ajutorul unei invariante, tema. În limba cehă, tema va deschide enunţul în cazul cînd ea asigură dependenţa acestuia de contextul lingvistic anterior sau de cel general extralingvistic [5]. Poziţia posterioară a remei (în raport cu tema) este un indiciu al obiectivităţii enunţului şi al funcţionării normale a dinamismului comunicativ. Antepunerea remei duce la alcătuirea unui enunţ subiectiv, emfatic.

Să presupunem că cea de-a doua propoziţie dintr-un text ceh urmează să fie tradusă în limbile română, hindi, fijiană şi hawaiană. Tipul propo-

---

[3] J. Vachek, *The Linguistic School of Prague*, Bloomington, 1966, p. 18.

[4] V. Mathesius, *O tak nazyvaemom aktual'nom členenij predloženija* şi *Osnovnaja funkcia porjadka slov v češskom jazyke*, în *Pražskij lingvisticeskij kružok*, Moscova, 1967.

[5] Jan Firbas, *On Defining the Theme in Functional Sentence Analysis*, în *Travaux Linguistiques de Prague*, 1, 1964, p. 268.

ziţiei este nuclear trimembru, iar tema ei, agentul, este un element deja menţionat în propoziţia introductivă.

Segmentul extralingvistic este deci identic pentru toate limbile, ca şi A, elementul deja cunoscut. Perspectiva propoziţiei cehe este neutră : Agent — Verb — Pacient ($T \rightarrow R_1 \rightarrow R_2$). Să vedem cum reuşesc şi celelalte limbi să traducă acelaşi conţinut de idei, păstrîndu-şi tipul de configuraţie sintactică liniară, şi respectînd, în acelaşi timp, neutralitatea perspectivei funcţionale. Situaţia poate fi redată astfel :

Context anterior	*Limba*	*Perspectiva liniară*	*Perspectiva funcţională*
...A...	cehă	A V P	$T \rightarrow R_1 \rightarrow R_2$
„	română	A V P	$T \rightarrow R_1 \rightarrow R_2$
„	hindi	A P V	$T \quad R_2 \leftarrow R_1$
„	fijiană	V P A	$R_1 \rightarrow R_2 \quad T$
„	hawaiană	V A P	$R_1 \leftarrow T \quad R_2$

Perspectiva funcţională şi cea liniară ale propoziţiei în cehă şi română sînt identice, ascendenţa dinamismului comunicativ este garantată de progresia enunţului de la temă la remă 1 şi de la aceasta la remă 2. În hindi, perspectiva rămîne tematică, deşi traiectoria ei este viciată prin inversarea celor două reme. Propoziţia fijiană şi cea hawaiană au o perspectivă evident emfatică prin plasarea elementului cunoscut la finală şi, respectiv, în centrul enunţului. Din patru traducători, unul a dat frazei sale perspectiva neutră din original, altul a reuşit doar parţial, iar ceilalţi doi au propus ca echivalente propoziţii cu perspectivă emfatică. Şi totuşi scopul urmărit era ca în toate cele patru limbi neutralitatea enunţului să fie respectată prin dispunerea celor trei elemente constitutive în ordinea normală $T \rightarrow R_1 \rightarrow R_2$ (A V P). Construind enunţul pe baza temei A dată de contextul comun, fiecare din cei patru traducători a avut de ales între o perspectivă liniară proprie, fundamentală pentru limba de ieşire [6], şi o perspectivă funcţională abstractă şi universală prin obiectivitatea ei, conţinută în limba de intrare.

Opţiunea pentru perspectiva liniară, caracteristică limbii în care s-a făcut traducerea, indică primordialitatea acestei perspective asupra celei funcţionale.

Ca şi în cazul ordinii abstracte subiacente din gramatica transformaţională, perspectiva funcţională nu îndeplineşte condiţiile unui fenomen general şi nu poate fi acceptată ca un model unic şi obiectiv de organizare a structurii sintactice.

Perspectiva liniară a propoziţiilor trimembre canonice exprimă, în înşiruirea tipică a elementelor în cele patru modele fundamentale stabilite

[6] Caracterul emfatic al structurii sintactice fijiene sau hawaiene nu este simţit ca atare de vorbitori, în ochii cărora enunţul respectiv are o valoare absolut neutră şi obiectivă.

mai sus, tot atîtea modalităţi de a concepe aceeaşi realitate extralingvistică. Aşa cum reiese din faptele prezentate mai sus, în unele limbi enunţul nu se sprijină pe temă, adică pe elementul de legătură contextuală, ci pe alt element considerat mai important. Acest element, căruia i se rezervă sistematic privilegiul poziţiei iniţiale în succesiunea liniară, domină restul de unităţi care se succedă în dreapta lui. Recunoaşterea acestui raport de dominaţie ne aduce aproape de problematica tipologiei dominaţiei conceptuale, elaborată de A. Capell [7]. Observînd că în unele limbi sistemul morfologic al numelui este cu mult mai complex decît cel verbal, sau viceversa, lingvistul australian a propus o clasificare a limbilor lumii în limbi orientate spre (sau dominate de) obiect (nume), spre eveniment (verb) sau neutre. Transpunînd această clasificare în sintaxă, mai precis în studiul perspectivei sintactice liniare, vom observa că în limbile romanice, germanice, indo-ariene etc., baza sau elementul dominant al propoziţiei trimembre este agentul, iar în cele melano-polineziene — verbul. Vom spune deci că primele limbi sînt orientate spre nume, mai precis spre agent, iar cele din urmă spre eveniment.

Instaurarea temei ca punct iniţial al unui proces de generare care nu face altceva decît să ataşeze noi unităţi în dreapta segmentului de enunţ deja format [8] este o sugestie metodologică utilă. Singura modificare necesară este înlocuirea temei cu baza definită anterior. Enunţul va debuta deci cu elementul corespunzînd conceptului dominant din limba respectivă, va continua cu primul element dominat şi va sfîrşi cu elementul cel mai puţin important. Raporturile de dominaţie primară (I → II, I → III) şi secundară (II → III) pot fi reproduse schematic după cum urmează :

		I → II	I → III	II → III
limbi indo-ariene	A P V	A P	A V	P V
romanice	A V P	A V	A P	V P
polineziene	V A P	V A	V P	A P
melaneziene	V P A	V P	V A	P A [9]

Într-un articol recent [10], László Antal insistă asupra dinstincţiei ce trebuie făcută între succesiunea liniară de poziţii şi cea structurală, singura importantă din punct de vedere lingvistic. Perspectiva liniară a propoziţiei poate fi cu uşurinţă redusă la un număr de formule ; modelul pur lingvistic al structurii sintactice de care vorbeşte L. Antal nu ne este făcut cunoscut de către autor nici sub forma unor formule avantajoase

---

[7] A. Capell, *A Typology of Concept Domination*, în „Indo-Pacific Linguistic Studies", II, 1965, p. 451—462.

[8] Propunerea îi aparţine lui P. Sgall. Cf. articolul său *Functional Sentence Perspective in a Generative Description*, în „Prague Studies in Mathematical Linguistics", 2, 1967, p. 211.

[9] Acest caz de dominaţie a pacientului asupra agentului, întîlnit în fijiană şi malgaşă, infirmă parţial universalul 1, stabilit de J. Greenberg (*Some Universals of Grammar*, p. 77).

[10] *Word Order and Syntactic Position*, în „Linguistics", 8, 1964, p. 31—42.

din punct de vedere euristic [11], nici sub cea grafică a unor arbori sau procedee care au permis sintaxei moderne să devină structurală.

Succesiunea liniară de poziţii în propoziţia trimembră standard nu este, desigur, unicul aspect al structurii sintactice a unei limbi. Analiza felului în care perspectiva gramaticală coexistă cu cea liniară va face obiectul celei de-a doua părţi a prezentei cercetări.

Ianuarie 1968

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale,
Bucureşti, Calea Victoriei 194

[11] Paul Diderichsen, *The Sentence-members and Their Order*, în *Helhed og Struktur*, Copenhaga, 1966, p. 380.

ACTIVITATEA LEXICOGRAFICĂ A LUI BOGDAN PETRICEICU HASDEU

DE

MIRCEA SECHE

Există și astăzi, mai ales printre nespecialiști, o părere în general excepțională asupra celebrului *Etymologicum magnum Romaniae*. Prestigiul aproape popular al lui Hasdeu pare a se întemeia în primul rînd pe opera sa lexicografică. Ea a impresionat atît de profund pe contemporani, încît s-a creat de la început în jurul lucrării un fel de admirație pioasă, nemărginită. În 1889, cînd lingvistul german Gustav Weigand ne străbătea țara în scopuri științifice, un localnic simplu dintr-un sat avea să-i spună : ,,Avem pe un Hasdeu, nu ne mai trebuie nemți'' [1]. Această afirmație arată în mod pregnant că Hasdeu era ,,singurul dintre toți academicienii care ajunsese popular'' [2], iar opera sa lingvistică era considerată incomparabilă în sensul cel mai propriu al cuvîntului. În cazul dicționarului, avem a face, într-adevăr, cu o lucrare fără precedent prin amploare și care demonstrează la fiecare pas valorificarea unui volum uimitor de cunoștințe. Faptele, datele, demonstrațiile sînt expuse cu o asemenea bogăție și seriozitate, încît transmit cititorului o impresie copleșitoare.

Savantul a început elaborarea *Etymologicului* în apogeul activității sale științifice, la vîrsta de 46 de ani, după ce publicase toate operele sale importante din domeniul lingvisticii, filologiei, istoriei și literaturii beletristice.

Este cunoscut faptul că primul dicționar academic al limbii române, aparținînd lui A.T. Laurian și I. Massim, cu toate meritele sale parțiale, a constituit în mod global o nereușită prin viciul fundamental cunoscut, orientarea latinistă. Încă înainte de terminarea lucrării, forul academic, eliberat, în sfîrșit, de latinism, preconiza începerea unei noi opere lexicografice de mare amploare, care, de astă dată, să oglindească starea reală, obiectivă a lexicului limbii române, să satisfacă cu adevărat cerințele științifice, culturale și naționale românești. Pînă la moartea autorilor versiunii inițiale, acest deziderat nu și-a găsit însă traducerea în viață. Abia la sesiunea academică din anul 1884 se hotărăște începerea efectivă

---

[1] G. Weigand, *Hasdeu ca filolog*, în ,,Convorbiri literare'', XLI, 1907, p. 1 169.

[2] *Ibidem*.

a reelaborării lucrării, sarcina fiind încredinţată unei singure persoane, lui Hasdeu, şi eşalonată pe o perioadă de maximum 6 ani [3].

La acea dată Hasdeu era într-adevăr persoana cea mai autorizată să realizeze ampla operă lexicografică, lingvistul cu cel mai mare prestigiu din forul academic. Savantul avusese de altfel, pînă la 1884, şi o vie activitate lexicografică. Pe la jumătatea secolului al XIX-lea, el elaborase, mai mult pentru nevoi personale, un mic vocabular româno-rus [4]; începînd din 1873, Hasdeu inaugura, în coloanele revistei ,,Columna lui Traian'', lunga serie de etimologii dace, din care au apărut şi două volume separate [5]; apoi, la 1878, în primul volum al *Cuventelor den bătrîni* [6], lingvistul semnalase şi studiase cel dintîi vechile glosare slavo-române. Activitatea de etimologist a continuat şi după începerea elaborării dicţionarului [7].

Primind sarcina redactării noului dicţionar academic, B.P. Hasdeu întocmeşte un plan general de elaborare. În acest plan de concepţie destul de sumar şi pe alocuri insuficient de explicit, publicat în fruntea primelor două volume ale lucrării, Hasdeu arată că opera ar rezulta ,,din starea actuală a ştiinţei limbii'' [8], deşi dicţionarul românesc nu seamănă cu nici unul dintre numeroasele dicţionare străine pe care le citează autorul. Din aceleaşi prefeţe aflăm că dicţionarul ,,nu va avea în vedere anume limba română literară de astăzi, ci mai ales limba cea veche şi graiul actual al poporului'' [9], hotărîre, după cum vom vedea, plină de consecinţe importante pentru întreaga fizionomie a lucrării.

Primele roade concrete ale muncii de redactare se înregistrează la începutul anului 1885 : la sesiunea academică din februarie-martie Hasdeu anunţă că ,,volumul I este gata şi se poate începe îndată tipărirea'', citind apoi ,,ca specimene articolele privitoare la cuvintele *alun* şi *aşa*'' [10]. În acelaşi an, în numărul pe iulie, revista ,,Convorbiri literare'' face loc, ,,cu plăcere'', în coloanele sale articolului *aşa*. Dar volumul apare abia peste doi ani : la 5 martie 1887 Hasdeu comunică Academiei că ,,broşura a 4-a a *Marelui etimologic*, cu care se termină volumul I, se va putea comunica membrilor în săptămîna viitoare'' [11]. Prin urmare, data reală a apariţiei primului tom din dicţionar trebuie fixată în 1887, adică cu un an mai tîrziu faţă de aceea care apare pe foaia de titlu.

Primele aprecieri asupra tomului au fost mai mult decît favorabile ; ele au semnalat, totodată, cu satisfacţie că lucrarea depăşeşte limitele unui dicţionar lingvistic. Secretarul general al Academiei, D.A. Sturdza, exprimînd punctul de vedere al instituţiei, arăta că ,,acest dicţionar este o enciclopedie naţională'', în care ,,fiecare cuvînt formează o monografie'' [12].

---

[3] *Etymologicum magnum Romaniae*, t. I, Bucureşti, 1886, p. VI.

[4] Vezi Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. I, Bucureşti, 1966, p. 61–62.

[5] B.P. Hasdeu, *Fragmente pentru istoria limbei române. Elementele dacice*, I–II, Bucureşti, 1876.

[6] P. 259 şi urm.

[7] Vezi idem, *Sur les éléments turcs dans la langue roumaine*, Bucureşti, 1886.

[8] *Etymologicum...*, t. II, f.a., p. X.

[9] *Ibidem...*, t. I, p. VI.

[10] ,,Convorbiri literare'', 1885, nr. 1, p. 94.

[11] ,,Analele Academiei Române'', seria a II-a, t. IX, 1887, p. 94; vezi şi p. 18, 72, 101.

[12] *Etymologicum...*, t. II, p. VI.

Elaborarea tomului al doilea, cuprinzînd a doua jumătate a literei A și litera Ă, s-a efectuat relativ repede, la mai puțin de doi ani distanță de tomul I [13]. A urmat o lungă pauză, explicabilă prin durerea profundă a tatălui care își pierduse fiica. Abia la 15 martie 1894 aflăm de tipărirea primelor două fascicule ale tomului al III-lea [14], iar la 28 februarie 1895 de apariția celei de-a treia [15]. În ședința Academiei din 20 martie 1895, Hasdeu citește cîteva articole din această fasciculă care apare, încheind cel de-al III-lea tom, în cursul aceluiași an. Se impune, așadar, o nouă rectificare de datare: data reală a apariției tomului al III-lea trebuie fixată în 1895, cu doi ani mai tîrziu decît ne arată foaia de titlu tipărită. Rezultă, întocmai ca în cazul dicționarului lui Laurian și Massim, că datele tipărite în fruntea tomurilor *Etymologicului* reprezintă anii apariției primei fascicule din fiecare tom, și nu a celei din urmă, cum ar fi fost normal.

Există păreri contradictorii în legătură cu numărul total al volumelor care alcătuiesc dicționarul lui Hasdeu. În discursul de recepție ținut la Academie de Nicolaie Gane, succesorul lui Hasdeu, și închinat, conform tradiției, înaintașului său, se afirmă, spre stupoarea noastră, că lucrarea numără ,,*două* [subl. ns.] mari tomuri'' [16]. Mult mai frecventă, pînă astăzi, este părerea că opera ar avea *patru* volume [17]. În realitate, tomul al IV-lea, apărut în 1898, cuprinde exclusiv studiul istoric închinat lui Negru-Vodă, prin urmare el nu poate fi considerat operă lexicografică. Lucrarea are deci numai *trei tomuri* și se oprește, după cum bine se știe, la cuvîntul *bărbat*. Încetinirea ritmului de elaborare a lucrării duce la hotărîrea Academiei de a o ,,curma'', retrăgînd în 1898 lui Hasdeu calitatea de redactor [18]. Încă înainte de data amintită, forul științific încredințase această sarcină lui A. Philippide [19]. În acest fel se încheie a doua încercare a Academiei de a realiza dicționarul general al limbii române; munca va fi luată de la început.

Deși neterminată — sau, mai exact spus, deși abia începută, deci cu o valoare practică extrem de redusă —, opera lexicografică a lui Hasdeu a produs, cum am mai arătat, o profundă impresie asupra contemporanilor săi. Ea oglindea, din multe puncte de vedere, sumumul uimitoarelor cunoștințe ale savantului. În 1894, Consiliul general al instrucțiunii publice introducea în programa școlilor secundare, drept manual de lectură, o culegere din *Magnum etymologicum Romaniae* [20], din care în același an aveau să apară șase ediții succesive. Un contemporan mai tînăr sublinia, cam în aceeași vreme, că ,,grandioasa'' lucrare ,,face dată... în întreaga noastră mișcare intelectuală'' [21], iar *Enciclopedia română* (t. II, Sibiu, 1900,

---

[13] Tomul s-a tipărit cu foaia de titlu nedatată.

[14] ,,Analele Academiei Române'', seria a II-a, t. XVI, 1894, p. 167.

[15] *Ibidem*, seria a II-a, t. XVII, 1895, p. 85.

[16] Nicolaie Gane, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, București, 1909, p. 8.

[17] Vezi, de exemplu, Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, ediție îngrijită de D. Murărașu, București, 1945, în prefață; George Munteanu, *B.P. Hasdeu*, [București], 1963, p. 43.

[18] Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, ediție îngrijită de D. Murărașu, prefață.

[19] Vezi *Dicționarul limbii române*, publicat de S. Pușcariu, t. I (A—B), București, 1913, p. I.

[20] ,,Analele Academiei Române'', seria a II-a, t. XVI, p. 198.

[21] N. Petrașcu, *Scriitori români contimporani*, vol. IV, București, 1898, p. 34.

p. 661) afirma că ea „se ridică la noi deasupra a tot ce s-a făcut în literatura ştiinţifică”.

Admiraţia faţă de lucrare nu a scăzut prea mult în timp; chiar unele critici care i-au fost aduse în secolul nostru au un caracter fugitiv, superficial şi sînt timid exprimate, fiind de obicei anulate de mulţimea laudelor. Ne simţim însă datori să precizăm că nici criticile şi, mai ales, nici laudele, care fac din această operă o piramidă a ştiinţei româneşti, nu se întemeiază pe vreo *analiză generală* prealabilă a dicţionarului. Numai după o astfel de cercetare cuprinzătoare, făcută de pe poziţii obiective, nepreconcepute, se pot stabili meritele reale ale lucrării şi totodată limitele ei.

★

Limitele cantitative ale dicţionarului (*lista de cuvinte*). Este curentă impresia că dicţionarul elaborat de Hasdeu se distinge printr-o bogăţie de cuvinte fără precedent. Analiza atentă a lucrării confirmă doar parţial această impresie. Datorită faptului, deja amintit, că autorul n-a avut în vedere limba română literară din vremea sa, lista de cuvinte a *Etymologicului* conţine deosebiri fundamentale în comparaţie cu aceea din primul dicţionar academic, al lui Laurian şi Massim. În acesta din urmă, bogăţia lexicală, enormă şi adesea chiar abuzivă, provenea din sectorul neologistic şi satisfăcea dorinţa autorilor de a completa sistematic, „ideal” vocabularul limbii române. Dimpotrivă, Hasdeu a ignorat, cu puţine excepţii, aportul neologistic masiv din veacul al XIX-lea, acordînd în schimb o excepţională atenţie limbii române vechi, limbii populare şi graiurilor regionale de pe teritoriul dacoromân. Această preferinţă se încadra într-un curent mai general de la sfîrşitul secolului trecut, în esenţă o reacţie antilatinistă, de a căuta în limba veche şi populară izvoarele autentice ale limbii române. Pe de altă parte, întoarcerea spre aspectele lexicale vechi şi populare corespundea preocupărilor lingvistice ale lui Hasdeu, autor de remarcabile studii în ambele direcţii. Consecinţa ignorării lexicului neologistic ne apare cu evidenţă: cu toată bogăţia, în general impresionantă, de termeni vechi, populari şi regionali, dicţionarul are, global, o listă săracă de cuvinte. Cinci sondaje comparative făcute în lucrare ne arată, de exemplu, absenţa unor împrumuturi noi, ca: *amuza*, *amuzament*, *amuzant*, *anabaptism* şi *anabaptist*, *anacolut*, *anacronism*, *anaglifă*, *anagramă*, *anahoret*, *anal*, *analecte*, *analfabet*, *analist*, *analiza*, *analiză*, *analogic*, *analogie*, *ananas*, *anarhic*, *anarhie*, *anarhism* şi *anarhist*, *anatemiza*, *anatomic* etc. etc. (toate, înregistrate în DA). Chiar şi dintre cuvintele vechi, regionale sau populare, constatăm unele lipsuri nejustificate (*amuşina* şi *amuţa*, *amvon* şi *anaforniţă*, *analog* subst. şi *ananghie*, *antipat* şi *arădui* etc.), totuşi puţine la număr. Pentru a putea face aprecieri cantitative mai exacte asupra listei de cuvinte din *Etymologicum*, am comparat-o cu aceea aflată în *Dicţionarul Academiei* (DA), elaborat sub conducerea lui Sextil Puşcariu. În cel dintîi, pe o porţiune însumînd 1 097 de pagini, cuprinzînd litera *A* în întregime, sînt înregistrate 2 757 de articole-titlu; aceeaşi literă ocupă în DA un număr de 396 de pagini, cu 4 244 de articole-titlu (inclusiv trimiterile). Dacă avem în vedere că DA şi-a impus, la rîndul său, unele restricţii privitoare la înregistrarea neologismelor, conchidem, din comparaţia făcută, relativa sărăcie a listei

de cuvinte din *Etymologicum*, precum și spațiul mare acordat în acesta cuvintelor acceptate [22].

În realitate, lista de cuvinte a *Etymologicului* este mai redusă chiar decît rezultă din statistica dată mai sus. Mergînd pe linie enciclopedică, autorul a încărcat lista de termeni comuni cu elemente care depășesc profilul unui dicționar lingvistic explicativ. El a inclus, de exemplu, în lucrare, numeroase nume proprii (de persoane și locuri) românești (*Ana*, *Anastasie*, *Anca*, *Ancuța*, *Andreiaș*, *Andreiu*, *Andronic*, *Anghel*, *Anghelina*, *Anghelușa*, *Anica*, *Aninoasa*, *Anița*, *Antioh*, *Antipa*, *Anton*, *Anușca*, *Apadia*, *Arap Alb* etc. etc.) și a extins astfel limitele dicționarului explicativ obișnuit și la unul onomastic și toponimic. Prin acest procedeu, *Etymologicul* continuă și lărgește mult vechea tradiție din lexicografia națională, potrivit căreia în dicționarele lingvistice explicative figurau și nume proprii. Pe aceeași linie enciclopedică, Hasdeu înregistrează, ca articole-titlu, în opera sa numeroase elemente derivative (prefixe, sufixe, elemente de compunere), cărora le consacră adevărate studii de sinteză privitoare la aspecte ale formării cuvintelor în limba română (de exemplu *-an*, *-andru*, *-ar*, *-are*, *arhi-*, *-aș*). Lista de termeni ne apare mai bogată decît este în realitate și datorită procedeului de a secționa și izola sub articole-titlu independente mai fiecare valoare morfologică a cuvintelor polisemantice cu valori morfologice multiple, ba chiar și fiecare sens mai îndepărtat al unor cuvinte unice. Consecința acestui principiu a dus la înmulțirea artificială a omonimelor : lucrarea înregistrează ca omonime adjectivul și adverbul *apoi*, adjectivul și adverbul *aprig*, adverbul și substantivul *aproape* ; face două articole din cele două sensuri ale cuvintelor *apostol*, *apucătură*, *arnăut*, *armurar*, trei din fiecare sens al cuvintelor *arete* și *arșiță*, șase din cuvîntul *apă* (*ape*), șapte din cuvîntul *arici* etc. ; chiar unele unități frazeologice dependente (*apă-vie*, *apă-moartă* etc.) au fost deplasate în lucrare ca articole independente. Dacă într-un dicționar explicativ sincronic procedeul ruperii cuvintelor unice poate fi, din necesități strict practice, acceptabil, el ni se pare de neconceput într-un dicționar istoric, în care sarcina fundamentală a lexicografului este tocmai aceea de a strînge laolaltă sensurile și valorile gramaticale ale cuvintelor unice, spre a putea stabili filiațiile istorice și raporturile semantice exacte. Principiul antiistoric aplicat de Hasdeu constituie una dintre marile erori ale dicționarului său, cu grave repercusiuni asupra organizării generale a materialului lexical.

În sfîrșit, surprinde sărăcia variantelor lexicale într-un dicționar general bazat pe o mare bogăție de texte. Hasdeu a subestimat rolul variantelor ca verigi de legătură între etapele succesive prin care au trecut formele cuvintelor și care ne pot arăta adesea filiera prin care cuvintele au pătruns în limba română, legile la care s-au supus. El a simplificat, așadar, în mod nejustificat realitatea lingvistică, literarizînd numeroase forme lexicale.

Nu trebuie să rezulte totuși din cele semnalate mai sus că dicționarul ar fi lipsit de merite din punctul de vedere al listei de cuvinte. Sub acest raport, meritul fundamental al lucrării constă în bogăția cu adevărat

[22] În *Etymologicum* avem o medie de peste 2,5 cuvinte pe pagină, iar în DA de aproape 11 cuvinte pe pagină.

excepţională a materialului lexical vechi, popular şi regional, fără precedent în istoria lexicografiei româneşti. Chiar DA, apărut în secolul nostru, înregistrează puţine progrese în aceste domenii în comparaţie cu dicţionarul lui Hasdeu. A doua însuşire care trebuie subliniată este aceea că lucrarea conţine o listă de cuvinte *integral reală*, extrasă din texte, rupînd astfel cu tradiţia de a include în operele lexicografice termeni transportaţi direct din dicţionarele străine. În sfîrşit, autorul a acordat de obicei volumul cuvenit termenilor din fondul lexical principal.

Din toate cele spuse mai sus rezultă că meritele lucrării în privinţa listei de cuvinte sînt tot atît de mari ca defectele ei.

Structura generală a dicţionarului. Am arătat cu alt prilej [23] intenţia latiniştilor A.T. Laurian şi I. Massim de a ne oferi, în primul dicţionar academic, ,,biografia conştiincioasă şi cît se poate de completă" a fiecărui cuvînt înregistrat. În dicţionarul academic al lui B.P. Hasdeu, intenţia înaintaşilor este lărgită şi împinsă, adesea, pînă la ultimele ei consecinţe. Cu o pasiune de natură romantică, savantul a îngrămădit în opera sa fapte de limbă şi de filologie, de istorie şi istorie literară, de folclor, de etnografie şi sociologie, de geografie şi de cultură generală, prezentate în chipul cel mai liber. Este totuşi departe de adevăr părerea că ,,fiecare" articol din lucrare ar constitui o monografie. Constatăm, dimpotrivă, că numeroase cuvinte sînt tratate extrem de sumar, în timp ce altele, de acelaşi tip, conţin mari dezvoltări, cuprinzînd toate rezultatele activităţii de cercetare specială a autorului. Dacă termenii din fondul lexical principal ocupă în general, aşa cum am spus, un spaţiu corespunzător în lucrare, în schimb ei apar adesea serios concuraţi, sub raportul întinderii, de cuvinte minore, de la periferia vocabularului românesc, asupra cărora s-a îndreptat atenţia lui Hasdeu. S-au creat astfel false egalităţi în expunerea unor cuvinte de valori diferite [24], precum şi mari inegalităţi în tratarea unor cuvinte minore de valori egale [25].

Dar nu proporţiile, neobişnuit de mari şi nejudicios repartizate, sînt criticabile în primul rînd în lucrare, ci depăşirea obiectului de studiu, a limitelor lexicografice. Lacuna fundamentală de organizare a dicţionarului ni se pare a fi aceea că faptele de limbă sînt sufocate de datele extralingvistice ; mai mult decît atît : adesea faptele de limbă ne apar sărace, incomplete pentru o operă de asemenea amploare, sau comprimate în mod surprinzător, cu sacrificarea unor principii lexicografice de bază, în timp ce acelea extralingvistice sînt expuse în modul cel mai amplu, fără economie.

În organizarea foarte liberă a materialului din *Etymologicum* distingem cîteva secţiuni ferme, asupra cărora ne vom opri în paginile urmă-

[23] Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. I, p. 161.

[24] *Arap*, de exemplu, ocupă un spaţiu cam tot atît de mare ca *apăsa* ; *arbănaş*, *arcanaua*, *arţibur* sînt egale, în volum de tratare, cu *arbore* sau *asupri*.

[25] *Alivenci* ,,horă" se întinde pe un spaţiu de două ori mai mare decît *alivanta*, de patru ori mai mare decît *alestincă* şi de şase ori mai mare decît *alaş*, *aceră* etc.

toare. Aceste secţiuni sînt : cuvîntul-titlu, variantele lui lexicale şi formele lui gramaticale ; traducerea în limba franceză a sensurilor cuvîntului-titlu ; indicaţii asupra circulaţiei cuvîntului (în timp, în spaţiu sau în stilurile limbii) ; definiţia ; izvoarele ; unităţile frazeologice ; în sfîrşit, etimologia.

Merite evidente are autorul în privinţa alegerii formei cuvintelor-titlu şi, în general, a scrierii formei cuvintelor din dicţionar. Spre deosebire de predecesorii săi imediaţi, Hasdeu a restituit termenilor înregistraţi forma lor reală, haina lor fonetică, cu puţine reminiscenţe etimologice din ortografia oficială a epocii. Aceste reminiscenţe sînt neînsemnate în comparaţie cu cele care apar în alte opere patronate, în aceeaşi vreme, de forul academic [26], ceea ce demonstrează sănătoasa orientare antilatinistă a autorului în privinţa ortografiei. Alături de cuvîntul-titlu considerat principal se indică şi unele dintre variantele sale lexicale ori fonetice (de exemplu : *angarea* şi *angărie*, la *angara* ; *arin*, la *anin* ; *armur*, la *arm* ; *atunce*, la *atunci* ; *băcal*, la *băcan* etc.), mult mai puţine decît ne-am aştepta, dacă avem în vedere bogăţia şi varietatea izvoarelor de limbă din care s-a cules materialul. Mai constatăm că uneori sub acelaşi cuvînt-titlu au fost grupate forme care în realitate sînt cuvinte independente (de exemplu, *batjocoros* şi *batjocoricios*). Verbele apar înregistrate sub forma persoanei întîi a indicativului prezent, procedeu adoptat ulterior şi în alte dicţionare explicative româneşti. În sfîrşit, cuvintele flexionare sînt însoţite de indicaţii morfologice sistematice (pluralul, la substantive ; participiul şi infinitivul lung, la verbe etc.).

Urmează traducerea în limba franceză a sensurilor cuvîntului românesc. Lucrarea face, aşadar, parte din categoria dicţionarelor în acelaşi timp explicative şi bilingve, continuînd o veche tradiţie, inclusiv pe aceea din primul dicţionar academic. De altfel, din acest punct de vedere, procedeul *Etymologicului* va fi însuşit întocmai şi de Sextil Puşcariu, în *Dicţionarul limbii române* al Academiei. Evident, principalul scop urmărit de autor prin includerea corespondentelor franceze a fost acela de a da lucrării sale o circulaţie şi o utilitate internaţionale, ceea ce a şi reuşit, printr-o traducere în general exemplară [27]. Corespondentele se dau înaintea secţiunii explicative româneşti şi sînt grupate pe sensuri (numerotate) la cuvintele polisemantice, ceea ce conferă articolelor mai întinse o imagine semantică sintetică preliminară. Dar, din păcate, sistemul devine adesea un scop în sine, căci înlocuieşte cu totul, cum vom vedea, definiţia românească şi duce la situaţia, de neconceput, ca importante cuvinte înregistrate să fie lipsite, integral sau parţial, de partea explicativă.

Extrem de preţioase sînt numeroasele indicaţii pe care opera lexicografică ni le oferă cu privire la situaţia cuvintelor în raport cu limba literară a epocii. Hasdeu a stabilit această situaţie cu o precizie de obicei remarcabilă, explicabilă prin cunoaşterea profundă a limbii române vechi, a istoriei limbii române, a graiurilor populare. *Amuşuluiesc*, de exemplu, este ,,provin-

---

[26] Vezi *Operele principelui Demetriu Cantemir*, t. VI (*Istoria ieroglifică*), Bucureşti, 1883.

[27] Articolul lui Gh. Gheorghiu, *Partea franceză din Etymologicum magnum Romaniae de d-l B.P. Hasdeu*, publicat în ,,Convorbiri literare'', an. XXX, 1896, p. 952—972, care încearcă să facă acestor traduceri o aspră critică răuvoitoare, este neconvingător.

cialism din părţile Transilvaniei" ; *andesine*, „un arhaism" ; *angîş*, „cuvînt pe care-l cunoaştem numai din Dobrogea" ; *aori* e „despărut astăzi din limba literară", iar *aprod*, în sensul de „paj", „ne întîmpină numai în vechile texturi" ; *arhon* a intrat „din epoca fanariotă" ; *armadie* „a fost cunoscut oarecînd în Moldova ca şi-n Ţara Românească, întrebuinţîndu-se pînă astăzi în Banat şi-n Ardeal" ; *artofor* e „termen eclesiastic" ; *arţ* „cuvînt bănăţenesc" ; *babac* „se aude numai în Moldova printre orăşeni", iar *balimez* e „de demult dispărut din grai" etc. etc. Faţă de predecesori, Hasdeu a înregistrat, din acest punct de vedere, un salt calitativ imens ; *Dicţionarul Academiei*, elaborat sub conducerea lui Sextil Puşcariu va adopta şi va dezvolta această linie, fără a depăşi de prea multe ori indicaţiile stabilite de *Etymologicum* [28], în partea lor comună.

*

Ceea ce determină în primul rînd structura şi nivelul ştiinţific al unui dicţionar explicativ istoric este *organizarea sa semantică*, adică *definiţia şi filiaţia sensurilor*. Explicarea exactă a tuturor cuvintelor, sensurilor şi unităţilor frazeologice (inclusiv a unor rarităţi lexicale, arhaisme, regionalisme, creaţii personale), precum şi orînduirea istorică a sensurilor în interiorul cuvintelor polisemantice implică, mai ales într-un dicţionar general şi istoric, informări şi cercetări speciale, care depăşesc cu mult obiectul propriu-zis al lingvisticii. Din punctul de vedere al organizării semantice, *Etymologicul* lui Hasdeu are unele lipsuri fundamentale şi nu constituie, ca rezultat global, un progres evident faţă de primul dicţionar academic, aparţinînd lui Laurian şi Massim.

Nefixîndu-şi principii de lucru unitare şi ferme, autorul şi-a permis, după cum am mai amintit, mari libertăţi în secţiunea explicativă a cuvintelor înregistrate. Cuvintele sînt prezentate, de obicei, în dicţionar fără a se ţine seama de sistemul lexical, ca nişte entităţi nelegate în nici un fel între ele ; numai aşa ne putem explica faptul că termeni întru totul similari ai sistemului capătă, sub pana nestăvilită sau prea zgîrcită a savantului, profiluri şi volume cu totul diferite, iar termeni din serii lexicale valoric foarte diferite au în lucrare egală îndreptăţire. Dacă ne-am conduce după spaţiul acordat în dicţionar cuvîntului *basm*, de exemplu, ar trebui să conchidem că acesta este cel mai important element al lexicului limbii române. Dar în cele peste 56 de coloane consacrate termenului autorul nu face lexicografie, ci folclor : el analizează pe larg, într-un capitol special, tematica basmelor, sprijinindu-se pe Schopenhauer, Alfred Maury, Pott, Hahn ş.a. şi enumerîndu-ne cele 28 de prototipuri posibile ale speciei ; înregistrează, într-un alt capitol, problema „deceurilor" (a basmelor „menite să dea soluţiunea unei probleme") ; ne informează despre basmele francezilor şi ale . . . zuluşilor, după care, într-o schemă finală, ne oferă . . . arborele genealogic al acestei specii literare care descinde (potrivit părerii lui Hasdeu) din vis şi coboară în mitologie. Întreaga desfăşurare de forţe se face cu o seriozitate nemărginită, ca un asalt excepţional pregătit, dar rezultatul eforturilor nu-şi avea în orice caz locul în dicţionar, materialul manevrat depăşind flagrant limitele unei opere de acest gen. Mai mult

[28] Cf. *Dicţionarul limbii române*, t. I, partea 1, Bucureşti, 1913, la cuvinte ca *andesine*, *aniş*, *aprod*, *arhon*, *armadie*, care reproduc întocmai indicaţiile din *Etymologicum*.

decît atît : în cele 56 de coloane nici nu găsim o definiţie lingvistică a cuvîntului, dacă exceptăm discutarea unor aşa-zise sinonime (*fabulă* şi *poveste*) şi indicarea corespondentelor din limba franceză. Aşadar, în această amplă demonstraţie lipseşte tocmai elementul esenţial unui dicţionar explicativ : explicarea propriu-zisă a cuvîntului înregistrat. Din păcate, concentrarea excesivă şi chiar anularea părţii explicative nu apar ca o excepţie în lucrare. Numeroase sondaje, mereu înmulţite, întreprinse de noi în dicţionar ne-au condus la o concluzie care ar putea să pară multora surprinzătoare, dar care, statistic, este de necombătut : nici jumătate din cuvintele înregistrate de *Etymologicum* nu au definiţii propriu-zise, formulate explicativ de autor. Astfel, pentru a da un singur exemplu mai elocvent, pe o porţiune de 153 de coloane (1 917—2 069), în care înregistrăm 100 de cuvinte ,,pline'' semantic, doar 36 au primit din partea autorului definiţii proprii, explicative ; în opt cazuri ni se oferă doar unele indicaţii semantice disparate, dispersate în cuprinsul articolelor (*asudul-calului*, *asupra*, *aşezare*, *aşezat* adj., *aşezămînt*, *aşişi*, *atîrnat* adj. şi *atîrnătură*) ; la 14 cuvinte secţiunea explicativă este redusă doar la sinonimie sau antonimie (*asud*, *asuda*, *asudat* adj., *asupreală*, *asuprelnic*, *asupriciune*, *asuprit*, *aşău*, *aşteptat* subst., *aşternătură*, *atac* ,,năvală'', *atătuţ*, *atins* subst., *atocma*) [29] ; de 10 ori definiţia se rezolvă prin reproducerea, între ghilimele, a explicaţiilor date de unul sau mai multe izvoare lexicografice anterioare, de obicei stîngace, neclare, contradictorii, fără intervenţia punctului de vedere semantic al autorului care, cel mult, adaugă sinonime (*astupuş*, *asupri*, *asupritor*, *aşcă*, *aşchia*, *aşterne*, *at*, *atingere*, *atîrnătoare*, *atît*) ; în sfîrşit, circa o treime din termenii înregistraţi sînt lipsiţi de orice indicaţie semantică, adesea chiar şi de corespondentul francez (*astupătură*, *astupeală*, *asudare*, *asudat* subst., *asudător*, *asudătură*, *asudeală*, *asupräluare*, *asupraveni*, *asuprinţă*, *asupritură*, *asurzire*, *asurzit*, *asvîrlire*, *aşa* adv., *aşa* adj., *aşezat* subst., *aşezător*, *aşteamăt*, *aşteptăciune*, *aşteptătură*, *aşternut* adj., *atac* ,,ftizie'', *ataca* ,,a năvăli'', *atacat* ,,insultat'', *atacat* ,,ftizic'', *ataman*, *atingătură*, *atins* adj., *atinsură*, *atmiscea*, *atocmare*).

Pentru motive greu de înţeles, unele derivate sînt lucrate în dicţionar ca articole independente, iar altele ca simple trimiteri către cuvintele-bază (*arendăşiţă* v. *arendaş*, *argăsit* v. *argăsi*, *asprire* v. *aspri*), unde, adesea, nici nu sînt în vreun fel pomenite. Alteori, cuvinte de sine stătătoare, împrumutate ca atare, apar înregistrate tot ca trimiteri, către sinonime considerate principale (*arhiepiscop* v. *mitropolit*, *arhipăstor* v. *vlădică*, *aristarh* v. *hrisoscoleu*, *armată* v. *oaste* etc.), sacrificîndu-se, prin aceasta, izvoarele lor istorice şi orice analiză ori precizare semantică, adică viaţa lor însăşi.

Importanţa redusă acordată explicaţiei lingvistice a cuvintelor este agravată, în dicţionar, de tendinţa autorului de a simplifica radical situaţia cuvintelor polisemantice, filiaţia lor semantică. Simplificarea are loc prin reducerea mai multor sensuri de sine stătătoare la unul cît mai general.

---

[29] Explicaţia prin sinonimie nu se justifică, de obicei, prin ierarhia stabilită de autor între cuvintele literare şi cele neliterare, sau între cuvintele bază şi cele dependente, derivate, căci în multe cazuri cuvintele neliterare ori derivate au fost înzestrate cu definiţii explicative propriu-zise, iar cele literare şi bază, nu. Pe de altă parte, sistemul duce la un mare cerc vicios căci observăm, în măsura în care acest lucru poate fi verificat la o operă abia începută, că de obicei nu apare definiţie explicativă nici la sinonimul prin care se defineşte un anumit cuvînt,

Este semnificativă, în această privință, atitudinea exprimată de Hasdeu la verbul *arăta* : criticînd pe Cihac, care (în dicționarul său neexplicativ !) considera că acest cuvînt are „patrusprezece semnificațiuni", Hasdeu susține că, de fapt, toate se reduc la unul singur , „faire voir", din care se desface o nuanță la diateza reflexivă, „apparaître". Consecința la care duce tendința simplificatoare a lexicografului este, bineînțeles, foarte gravă pentru istoria sensurilor cuvîntului, căci, contrar spațiului întins pe care îl ocupă cuvintele în dicționar, filiația lor este de obicei redusă aproape la zero, înghesuită în una sau cîteva nuanțe semantice. O comparație a *Etymologicului* cu DA, evident mai redus ca proporții, scoate și mai bine în relief viciul dicționarului elaborat de Hasdeu. Iată numai cîteva exemple comparative :

Etymologicum		*DA*
APROPIA	„Approcher"	4 sensuri principale și numeroase alte nuanțe subsumate
ARDE	„Cînd ceva se aprinde, apoi arde [? !] pînă se mistuie sau pînă ce ... se stinge", cu o nuanță „a păli" și o folosire figurată, nedefinită („despre o mare suferință fizică sau morală").	11 sensuri principale și numeroase altele subordonate.
ASCULTA	1. „Trag cu urechea". 2. „Iau aminte, mă învoiesc, mă supun".	6 sensuri principale.
ATINGE	„Ajung pînă la ceva, astfel că-l pipăiesc în treacăt sau îl lovesc încetișor, îl mișc puțin", explicație secționată apoi în două de valoarea tranzitivă și de cea reflexivă a verbului și de sfera „materială" sau „morală" la care el se referă (dar fără definiții suplimentare).	6 sensuri principale.
AȘEZA	7 subîmpărțiri semantice (unele fără definiție).	19 sensuri principale.
AȘTEPTA	1. „A sta pînă ce vine cineva sau se întîmplă ceva, privind acolo cu ochii sau cu gîndul". 2. „A răbda".	5 sensuri principale.
AUZI	„A simți sonurile, a primi întipăriri prin organul urechilor".	5 sensuri principale.

Lărgirea comparației la cuvintele abstracte duce sigur la aceleași constatări. În schimb, se acordă în lucrare o deosebită importanță aspectelor sintactice și morfologice, fărîmițîndu-se unul și același sens pe valori

gramaticale şi pe construcţii. Verbul *asculta*, de exemplu, apare secţionat după cum determinările sale sînt introduse cu prepoziţiile *de* sau *la*, după cum e tranzitiv sau reflexiv; *arăta*, *arunca*, conform opoziţiei tranzitiv-reflexiv; *apropia*, potrivit construcţiilor cu acuzativul, cu dativul, cu prepoziţia *de* sau *la*, cu prepoziţia *către* sau *spre* etc.; *aşeza* apare secţionat de fiecare determinare în parte: *în scaun*, *pe scaun*, *la scaun*, *pe la*, *pe lîngă*, *lîngă*, *pe un loc*, *la o treabă*, *pe cineva*, *gîndurile*, *pacea* etc. Pe aceeaşi linie, cuvinte cu valori morfologice multiple se rup, după cum am arătat mai sus, în cuvinte independente.

Ignorarea primordialităţii criteriului istoric în analiza materialului se manifestă şi în felul cum sînt izolate, în cadrul articolelor, unităţile frazeologice. În mod cu totul surprinzător, căci procedeul este antiistoric, Hasdeu grupează unităţile frazeologice la sfîrşitul tuturor sensurilor cuvintelor polisemantice; din această cauză, nu se mai poate urmări felul în care diversele sensuri ale cuvîntului au dezvoltat diverse unităţi frazeologice: potrivit sistemului adoptat, oricare dintre sensuri a putut da naştere oricăreia dintre unităţile frazeologice. Deşi autorul are o concepţie foarte largă asupra acestor unităţi, căci include în ele şi multe îmbinări de cuvinte la care nu s-au produs deplasări semantice reale, numărul lor este sub aşteptări, în orice caz evident mai redus în comparaţie cu acela înregistrat de DA [30]. Regretabil este şi faptul că multe dintre îmbinările unitare de cuvinte [31] care apar în *Etymologicum* sînt lipsite de orice glosare.

Concluzia care se impune din cercetarea aspectului semantic al lucrării lui Hasdeu este aceea că ea nu îndeplineşte condiţia de dicţionar cu profil istoric, deoarece, cum s-a văzut, istoria sensurilor cuvintelor este prea adesea sacrificată în favoarea concentrării semantice excesive şi a organizării sincronice.

Ceea ce impresionează şi astăzi în primul rînd la parcurgerea dicţionarului lui Hasdeu este *imensa cantitate de izvoare pe care se sprijină autorul* pentru a demonstra existenţa istorică a cuvintelor înregistrate. Din punctul de vedere al izvoarelor folosite, lucrarea nu are precedent în istoria lexicografiei române, şi numai marile dicţionare academice ulterioare o concurează şi, pe alocuri, o întrec. Nu avem, din păcate, bibliografia acestor izvoare, care urma să apară abia la sfîrşitul întregii opere; nu dispunem nici de fişierul lucrării, care, printr-o împrejurare pe care nu ne-o putem explica în mod satisfăcător, n-a fost folosit la elaborarea următorului dicţionar academic general [32]. Oricum, simpla răsfoire a *Etymologicului* vădeşte grija excepţională a autorului de a susţine cuvintele cu izvoare, acumularea de izvoare fiind rodul unor eforturi aproape de neînchipuit.

---

[30] La verbul *arunca*, de exemplu, lipsesc din *Etymologicum* expresii cunoscute ca *a arunca o vorbă*, *a-i arunca cuiva sare* (sau *praf*) *în ochi*, *a-i arunca* (*cuiva ceva*) *în spinare* etc. (prezente în DA); la *arăta*, nu figurează *a-şi arăta colţii* (sau *dinţii*), *a arăta pe cineva cu degetul*, *a arăta cuiva uşa*, *a i se arăta cuiva* etc.

[31] Numite de savant „idiotismi”, tocmai pentru a sublinia specificitatea lor în limba română.

[32] Vezi „Arhiva” XVI, 1905, p. 555, şi *Dicţionarul limbii române*, t. I, partea 1, p. X–XI.

În prefața dicționarului găsim unele indicații prețioase asupra concepției care l-a călăuzit pe lexicograf în adunarea materialului lexical. Pornind de la ideea evidențierii cu precădere a cuvintelor arhaice, precum și a celor „din graiul actual al poporului", Hasdeu a avut în vedere două mari categorii de izvoare : din prima au făcut parte vechi tipărituri și manuscrise, vechi acte și documente, dicționare și glosare de la începuturile lexicografiei române, precum și texte străine vechi care conțineau cuvinte românești; din a doua categorie, textele scriitorilor moderni „foarte populari", dicționarele din secolul al XIX-lea („cernute prin excluderea neologismelor"), mai toate colecțiile de texte populare apărute la acea dată, în sfîrșit materialul lexical rezultat din ancheta întreprinsă pentru depistarea arhaismelor, regionalismelor și a „terminologiei tehnice vulgare". Este demn de subliniat faptul că textele alese în bibliografie sînt de primă importanță, autorul demonstrînd un deosebit discernămînt în selectarea lor.

Pentru culegerea de pe teren a materialului lexical a fost folosit celebrul chestionar cu 206 întrebări adresat intelectualilor de la sate. Desigur, numărul întrebărilor era extrem de modest, dar formularea lor cuprinzătoare [33] a dus la obținerea unui volum imens de material, grupat de autor în 18 tomuri manuscrise, aflate astăzi în fondul Bibliotecii Academiei. Avem a face cu prima operă lexicografică românească în care se fructifică în mod sistematic, la numeroase cuvinte, rezultatele unei anchete dialectale.

Citatele ilustrative folosite trimit exact la izvoare, procedeu care dă lucrării o înaltă ținută științifică. Izvoarele sînt folosite nu numai spre a demonstra existența cuvintelor și a sensurilor lor, ci și la formularea definițiilor înseși. Astfel, la numeroși termeni „tehnici" (în sensul cel mai larg), definițiile se construiesc pe baza unor izvoare de specialitate (v. exemple de nume de plante și animale ca *arumă, babiță* etc.). De asemenea, la termenii regionali și populari la care se constată pe teren diferențe semantice între o regiune și alta, autorul definește cuvintele pe baza comunicărilor locale, cu indicarea exactă a fiecărui punct geografic. Astfel, aflăm că în județul Vaslui (în comuna Ivănești) *anteriul* este identificat cu *minteanul*, că într-o comună din Prahova el e considerat o *zeghe* cu găitane, că pe lîngă Tulcea i se mai spune *ilic*, că prin Rîmnicu-Sărat e sinonimul *zăbunului* etc. *Etymologicul* trebuie considerat cel dintîi izvor lexicografic în care localizarea cuvintelor regionale merge pînă la indicarea comunei în care ele au fost înregistrate. Lucrarea ține seama și de întreaga tradiție lexicografică românească, folosind din plin experiența antecesorilor. Izvoarele ocupă în dicționar mai bine de jumătate din volumul total al articolelor înregistrate. Deschizînd lucrarea aproape la întîmplare, consemnăm, de exemplu, pe o porțiune de numai 5 pagini (coloanele 1 505—1 514), printre autorii și textele citate, pe Coresi, Varlaam, Gr. Ureche, *Pravila Moldovei*, Dosoftei, Cantemir, Neculce, N. Costin, Muste, pe Zilot, Beldiman, Pann, Alecu Văcărescu, Alecsandri, Ghica, Baronzi, Bolliac, scriitori imediat contemporani ca Vlahuță, Delavrancea, numeroase texte populare din periodice, din colecțiile Alecsandri, G.D. Teodorescu, Jarník-Bîrseanu, Marian etc. etc. Multe dintre izvoarele vechi

[33] De exemplu : „Cari sînt pe acolo... numirile diferitelor buruieni, ierburi și flori?" (întrebarea 64) ; „Cum se numesc, una cîte una, deosebitele părți ale căruței?" (întrebarea 105).

(*Codicele Voronețean*, *Psaltirea Scheiană*, texte aparținînd lui Coresi, lui Cantemir etc.) sînt reproduse direct după manuscrise, în lipsa unor ediții tipărite la acea dată.

Puțini știu totuși astăzi că, în cursul elaborării dicționarului, Hasdeu n-a ostenit singur la căutarea materialului lexical din izvoare. Dintr-o mărturie prețioasă a unui contemporan mai tînăr aflăm că savantul era „secundat" de cîțiva discipoli entuziaști care „căutau exemple de întrebuințarea cuvîntului în colecțiile folcloristice, în autorii și texturile vechi, în autorii populari moderni ... ca niște lucrători de mină, săpînd fiecare la cariera sa, iar rezultatele cercetărilor lor veneau sub mîna maestrului, care alegea ce avea de ales" [34]. Munca pasionată a acestor tineri a rămas anonimă, căci ea a trecut, cum e și firesc, în contul marelui savant.

Dacă comparăm izvoarele *Etymologicului* cu acelea date în următorul dicționar academic (DA), constatăm că în puține cazuri DA a putut împinge în urmă atestarea cronologică a cuvintelor: de obicei, acesta pornește de la același izvor și chiar de la același context citat de dicționarul lui Hasdeu. Este, de exemplu, cazul unor termeni ca *anapoda* (Zilot), *angara* (document din 1629), *anghiră* (*Codicele Voronețean*), *anin* (Neculce), *aniniș* (documente din 1646 și 1699), *anocato* (Alecsandri), *anterlic* (document din 1761), *antifon* (Dosoftei), *antimis* (document din 1588), *aoleu* (Neculce), *aoli* (Dosoftei), *aori* adv. (Moxa), *apărie* (Creangă), *apătos* (Dosoftei), *apelpisie* (Cantemir), *apăra* (*Codicele Voronețean*), *apărare* (Coresi), *apărat* (Coresi), *apărător* (*Psaltirea Scheiană*), *apărătură* (Coresi), *apăsa* (Varlaam), *apipăi* (Dosoftei), *apleca* (*Pravila Moldovei*), *aprod* (*Anonimus Caransebesiensis*), *baccevan* (Ienache Kogălniceanu), *baci* (document slav din secolul al XIII-lea), *bagatelă* (document din 1794), *baie* (Coresi) etc. etc. Această situație demonstrează o dată în plus cunoașterea excepțională a textelor românești de către B.P. Hasdeu.

Marile merite ale savantului în privința izvoarelor sînt, din păcate, estompate de cîteva defecte în organizarea și folosirea lor. Autorul nu dovedește o grijă consecventă în orînduirea cronologică a izvoarelor folosite: adesea ordinea lor este aproape întîmplătoare. Astfel, la *asuda*, un citat din opera lui A. Pann e urmat de unul din D. Cantemir; la *auzi*, un text din 1 651 urmează după unul din Gr. Alexandrescu; la *asemăna*, citate din operele lui Dosoftei, Varlaam, respectiv Moxa urmează (în această ordine!) după citate aparținînd lui D. Golescu și C. Negruzzi etc. Procedeul se încadrează în acea tendință mai generală de neglijare a istoriei cuvintelor despre care am vorbit mai sus. Pe de altă parte, contextele citate sînt de multe ori prea lungi, depășind scopul esențial pe care trebuiau să-l aibă într-un dicționar, acela de a dovedi existența cuvîntului în sensul definit; folosirea izvoarelor devine pe alocuri un scop în sine, ajungîndu-se la publicarea unor mici povești și a unor poezii întregi, la reproducerea în întregime a unor acte și documente etc. În sfîrșit, semnalăm că de prea multe ori izvoarele reproduse ca definiții substituie cu totul definițiile autorului dicționarului.

Prin izvoarele sale, *Etymologicul* rămîne totuși pînă astăzi unul dintre cele mai impresionante rezultate științifice obținute de B.P. Hasdeu;

[34] N. Petrașcu, *Scriitori români contimporani*, p. 34.

izvoarele determină în cel mai înalt grad aspectul *monumental* al lucrării, prestigiul ei încă viu.

★

Titlul însuşi al dicţionarului început de Hasdeu arată clar intenţia autorului de a acorda părţii etimologice o mare importanţă. Într-adevăr, secţiunea etimologică (sau ,,filiaţiunea", cum o numeşte savantul), fără a avea un loc stabil în cuprinsul articolelor, ocupă în dicţionar un volum considerabil, neatins pînă astăzi de nici o altă operă lexicografică românească. Autorul cunoaşte, parcurge şi discută, cu citarea exactă a izvoarelor, mai toate părerile anterioare privitoare la originea cuvintelor înregistrate. Manifestînd o probitate ştiinţifică de-a dreptul impresionantă, el citează pe autorii etimologiilor acceptate în dicţionarul său; astfel, se arată că indicaţiile etimologice date la cuvinte ca *anagnost*, *anerisi*, *anost*, *aprig*, *ara*, *arcan*, *argăsi*, *argint* etc. aparţin lui Cihac, că cele alese la *anason*, *antep*, *arar*, *arcă*, *arcaliu*, *arşic* sînt preluate de la L. Şăineanu, că aceea de la *aripă* este luată după *Lexiconul budan*. Ample demonstraţii adună argumentele pentru care o explicaţie etimologică este respinsă, iar alta acceptată. Hasdeu a avut un orizont mai larg decît Cihac în privinţa cunoaşterii condiţiilor pe care trebuie să le îndeplinească o etimologie spre a putea fi considerată valabilă : el susţinea că la stabilirea unui etimon este absolut necesar să se compare între ele dialectele limbii, precum şi limbile ,,congenere" ; că în acelaşi scop trebuie cunoscute legile fonetice care acţionează în fiecare limbă în parte, precum şi la trecerea unui cuvînt dintr-o limbă în alta ; că trecerea unui cuvînt prin împrumut într-o limbă dată este supusă altor legi decît acelea care guvernează cuvintele moştenite, dar aproape tot atît de stricte ; că orice schimbare sporadică ori mai puţin evidentă trebuie explicată prin cazuri perfect analoge, de preferinţă din aceeaşi limbă ; că, atunci cînd un cuvînt există în mai multe limbi ,,eterogene", nu se poate decide aprioric cine de la cine se va fi împrumutat, ci este necesar să se analizeze istoric ,,debitorul" şi ,,creditorul" lingvistic ; că la cuvintele polisemantice, genealogia sensurilor depinde în mod hotărîtor de etimologia cuvîntului etc. etc [35]. Din aceste importante principii derivă, între altele, comparaţia permanentă pe care autorul o face între limba română şi celelalte limbi romanice, pe de o parte, şi între limba română şi limbile slave, balcanice şi maghiară, pe de alta [36]. Plecînd de la aceleaşi principii şi depăşindu-l net pe Cihac, B.P. Hasdeu pune din plin la contribuţie dialectele româneşti sud-dunărene, confirmînd sau infirmînd cu ajutorul lor diverse ipoteze etimologice [37].

S-a reproşat totuşi savantului faptul că între principiile sale privitoare la stabilirea etimologiilor şi modul lor de aplicare există unele contraziceri fundamentale. A. Philippide arăta, la 1895, că, nerespectîndu-şi propriile precepte etimologice, Hasdeu ,,întîlneşte numai din întîmplare adevărul acolo unde îl întîlneşte" [38]. Dar această apreciere nimicitoare

[35] ,,Columna lui Traian", 1876, p. 18—19 ; vezi şi A. Philippide, *D-l Hasdeu şi istoria limbii române*, în ,,Convorbiri literare", XXIX, 1895, p. 851—852.

[36] La cuvinte ca *apă*, *apoi*, *aproape*, *apropia*, *ara*, *arbore*, de exemplu, etimoanele latine sînt sprijinite cu numeroase forme similare din diverse limbi şi dialecte romanice.

[37] La *apune*, etimonul latinesc este susţinut şi de existenţa cuvîntului în aromână ; la *aripă* se amintesc formele din aromână şi istroromână etc.

[38] A. Philippide, *D-l Hasdeu şi istoria limbii române*, în rev. cit., p. 860.

nu are în vedere *Etymologicul*, ci doar activitatea anterioară a lexicografului, perioada contribuțiilor dace, în care, cu adevărat, imaginația autorului depășea realitatea faptelor de limbă. G. Weigand considera însă că și *Etymologicul* ar avea ,,multe greșeli etimologice'' [39], lansînd o părere care, într-o formă sau alta, stăruie pînă astăzi, constituind una dintre puținele obiecții ferme ce se aduc dicționarului lui Hasdeu.

Pentru a ajunge la o apreciere cît mai obiectivă asupra valorii secțiunii etimologice din dicționar, am comparat-o, pe o porțiune de peste 300 de pagini (coloanele 1 117—1 743), cu porțiunea corespunzătoare a DA, izvor etimologic de primă importanță. Au fost antrenate în comparație 150 de cuvinte-bază (moștenite sau împrumutate), de proveniențe foarte diferite. Rezultatele sondajului comparativ ne oferă, în esență, următoarele date : din cele 150 de cuvinte-bază comune în cele două opere lexicografice, la 110 găsim exact aceeași explicație etimologică [40] sau explicații foarte asemănătoare [41]. Pentru cei 40 de termeni-bază la care explicația etimologică diferă în cele două dicționare, am apelat la un al treilea izvor de comparație, *Dicționarul enciclopedic ilustrat al limbii române* (partea elaborată de I.-A. Candrea, București, 1931). Constatăm, din această nouă confruntare, că I.-A. Candrea adoptă în 10 cazuri, și nu fără temei, soluțiile din *Etymologicum* [42], iar în alte șapte dă explicații etimologice proprii. Din cele arătate mai sus, precum și din alte cîteva sondaje întreprinse în lucrare, rezultă că proporția de etimologii valabile la cuvintele-bază este, în *Etymologicum*, de circa 80%, procent remarcabil, care întrece global pe acela din dicționarul lui Cihac. Predecesorul este depășit mai ales la cuvintele de origine greacă, maghiară și slavă. Hasdeu delimitează cu mai multă precizie decît Cihac filierele grecești indirecte de cele directe, considerînd în mod just de origine slavă o serie de împrumuturi grecești intrate în română prin intermediu slav. De asemenea, spre deosebire de predecesor, Hasdeu a încercat (și de obicei a izbutit) să identifice în cuvintele de origine greacă căruia dintre cele trei straturi de influență aparțin. El a redus la proporții mai exacte volumul împrumuturilor române din limbile slave și din maghiară și, iarăși spre deosebire de Cihac, a renunțat la ideea de a considera limbile slave drept o unitate indivizibilă și nediferențiată ; în consecință, *Etymologicul* indică limba slavă concretă din care au putut proveni cuvintele românești de origine slavă. Hasdeu renunță și la procedeul predecesorului de a da explicații (sau ipoteze) etimologice pretutindeni și cu orice preț : destule cuvinte din lucrarea sa au rămas cu etimologia necunoscută (v. *angîș*, *anghelică*,

---

[39] G. Weigand, *Hasdeu ca filolog*, p. 1 172.

[40] Este vorba de cuvintele : *an* (adv.), *anadol*, *anaforá*, *anaforă*, *anapoda*, *anastni*, *andăli*, *anerisi*, *aniș*, *anocato*, *anost*, *antep*, *antereu*, *antifon*, *antimis*, *antonică*, *anțerț*, *apăsa*, *apelpisi*, *apelpisie*, *apleca*, *aplos*, *apoi*, *aporie*, *apos*, *aprilie*, *aprod*, *aproape*, *apropia*, *apune*, *ara*, *aramă*, *arar*, *arbiu*, *arbure*, *arc*, *arca* (subst.), *arcaci*, *arcaliu*, *arcan*, *arde*, *argăsi*, *argimagzar*, *argint*, *argintar*, *arhanghel*, *arhon*, *arhontologie*, *arie* ,,loc...'', *arină*, *arindeaua*, *ariug*, *armă*, *armăsar*, *arminden*, *arnăut*, *arneu*, *arpacaș*, *arsură*, *arșeu*, *arșic*, *arșin* ,,unitate...'', *arșin*, ,,jurubițe...''.

[41] La *amuți*, *an* (subst.), *anason*, *anatemă*, *androc*, *angara*, *anghinară*, *anghirete*, *anglie*, *anin*, *anina*, *antal*, *aoce*, *apalt*, *apă*, *apătos*, *apăra*, *apostol*, *aprinde*, *apuca*, *apust*, *arap*, *arapină*, *arbănaș*, *archit*, *arel*, *arăta*, *arendă*, *arete*, *argat*, *argea*, *argos*, *arhidiacon*, *arhiereu*, *arhimandrit*, *arhondar*, *arie* ,,melodie'', *arici*, *aripă*, *ariu*, *armadă*, *armar*, *armătură*, *armie*, *armonie*, *aromi*, *arsenică*.

[42] La *anagnost*, *anatemisi*, *anghiră*, *anume*, *apar*, *aprinz*, *arătură*, *arhierie*, *armurar*, *aromat* (subst.).

arhondărie, *armean*, *arnică* etc.), lipsă mai puțin gravă decît aceea de a le fi legat neapărat de un anumit etimon.

Valoarea evidentă a părții etimologice din lucrare o demonstrează faptul că ea a fost folosită de toate dicționarele românești ulterioare interesate în indicarea originii cuvintelor ; DA, pentru a nu cita decît un exemplu de mare importanță, profită din plin de materialul furnizat în *Etymologicum*. În multe cazuri în care Hasdeu se desparte de predecesori și propune noi soluții etimologice, acestea sînt acceptate ca atare ori măcar menționate de DA [43].

Dacă la cele de mai sus adăugăm faptul că explicațiile etimologice date de Hasdeu la cuvintele derivate sînt aproape fără cusur, putem conchide că meritele lexicografului sînt incontestabile, iar lucrarea sa poate fi consultată și astăzi cu folos pentru secțiunea etimologică.

*

Ajunși la capătul expunerii noastre, cîteva *concluzii* se impun. Activitatea lui B.P. Hasdeu la cea mai importantă operă lexicografică a sa ni se arată astăzi plină de contradicții. Remarcabilă prin numeroase aspecte, cum sînt bogăția arhaismelor și a regionalismelor înregistrate, indicațiile asupra situației cuvintelor față de limba literară, volumul și calitatea izvoarelor folosite, aparatul științific, precum și prin partea etimologică, lucrarea reprezintă o răscruce în istoria lexicografiei române ; dar, pe de altă parte, această răscruce este mai puțin grandioasă decît s-a crezut, datorită unor mari scăderi în organizarea semantică și istorică a materialului lexical, unor date și fapte extralingvistice, care sufocă interpretarea lingvistică, libertăților manifestate în tratarea cuvintelor, absenței neologismelor din lucrare. Cea mai evidentă lacună a operei este însă aceea de a fi rămas abia începută, fapt care, practic, o face aproape inutilizabilă. Ținînd seama de toate aceste aspecte și împrejurări, credem, ca și Gustav Weigand [44], că nu *Etymologicul* trebuie considerat opera capitală elaborată de Hasdeu. *Etymologicul* se dovedește, în cele din urmă, doar cea mai spectaculoasă demonstrație a cunoștințelor savantului, dar ca rezultat global el este în orice caz depășit cel puțin de una dintre celelalte opere științifice ale savantului, de *Cuvente den bătrîni*.

Octombrie 1967

Institutul de lingvistică,
București, Str. I.C. Frimu 22

[43] De exemplu, DA acceptă în esență părerea lui Hasdeu că moldovenii „n-au luat pe *antal* d-a dreptul de la unguri", cum susținuse Cihac, „ci prin poloni" ; că *ardei* nu provine din latinescul *ardivus*, ci e derivat pe teren românesc al verbului *arde* ; că *aripă* nu este împrumutat din greacă, așa cum credea Roesler, și nici din maghiară, cum afirma Cihac, ci trebuie legat de limba latină ; că *armaș* este derivat în interiorul limbii române (din *armă*), și nu cuvînt moștenit, cum susținuse Cihac etc. etc. Vezi, de asemenea, DA la cuvinte ca *antonică*, *arcaci*, *arminden*, unde Hasdeu este citat ca autor al etimologiilor acceptate.

[44] Gustav Weigand, *Hasdeu ca filolog*, p. 1172.

G. HERCZEG, *Lo stile nominale in italiano*, Firenze, Le Monnier, 1967

Lucrarea lui Herczeg reprezintă una din rarele cercetări sincronice privind sintaxa italiană care au apărut în ultimii ani. Partea cea mai reuşită a lucrării este delimitarea şi clasificarea diferitelor procedee sintactice care au ca trăsătură comună predominarea numelor şi a sintagmelor nominale asupra verbelor şi sintagmelor verbale, procedee care au căpătat o mare importanţă în proza italiană contemporană. Dintre lucrările anterioare consacrate studierii construcţiilor nominale, autorul însuşi aminteşte *Les constructions nominales dans le français moderne* a lui Alf Lombard (Uppsala — Stockholm, 1930).

Procedeele examinate de G. Herczeg sînt următoarele : *enumerările apozitive* (de tipul : ,,Viene Hermes che non vedevo da moltissimo tempo : *le basette bianche, il resto dei capelli quasi sparito, il viso smunto*" [Papini], ,,Vine Hermes pe care nu l-am văzut de foarte mult timp : perciuni albi, restul părului aproape dispărut, faţa suptă") ; *enumerările apozitive cu funcţia modală-asociativă* (de tipul : ,,*Le mani nelle tasche* dei calzoni, camminavamo contro vento" [Pratolini], ,,Cu mîinile în buzunarele pantalonilor, mergeam cu vîntul în faţă") ; *apoziţia la începutul frazei* (de tipul : "*Acerrimo nemico* dei Medici, dovette nel 1434 abbandonare Firenze" [Turri-Renda], ,,Neînduplecat inamic al Medicilor, trebui să părăsească Florenţa în 1434") ; *substantive abstracte verbale cu funcţii apozitivă şi independentă* (de tipul : ,,*Un lieve fruscio* alle nostre spalle : è un uomo in bicicletta..." [Soldati], ,,Un foşnet uşor în spatele nostru : este un om pe bicicletă") şi : ,,Enrico si era fermato ad aspettare che la ragazza uscisse dal suo magazzino. *Sorpresa della ragazza, altro sorriso, altre meditazioni...*" [Verdinois], ,,Enrico se oprise pentru a aştepta o fată să iasă din magazinul ei. Surprinderea fetei, alt surîs, alte gînduri") ; *construcţia ,,avere" + substantiv abstract* (de tipul : ,,Tra i baffi egli *ebbe un tremito*" [Alvaro], ,,Avu un tremurat printre mustăţi") ; *gramaticalizarea opoziţiei* (de tipul : ,,Il padre faceva effettivamente l'albergatore ed aveva quindici figli. *Fecondità* tipicamente popolare" [Corr. della Sera], ,,Tatăl era într-adevăr hotelier şi avea cincisprezece copii. Fecunditate tipic populară") ; *substantivele abstracte precedate de ,,con"* cu funcţie modal-asociativă (de tipul : ,,Strisciava allora *con la destrezza e la velocità* di un gatto sui tetti scivolosi" [Parise], ,,Se strecură atunci cu uşurinţa şi iuţeala unei pisici pe acoperişuri alunecoase").

Lucrarea se încheie cu două note asupra genezei şi a antecedentelor istorice ale stilului nominal.

Construcţiile studiate de Herczeg nu aparţin limbii curente (*Umgangssprache*), ci sînt specifice exprimării literare. Răspîndirea lor nu este însă — aşa cum crede Herczeg — un rezultat firesc al simplificării structurilor sintactice complexe ale tradiţiei literare anterioare : limba vorbită obişnuită preferă coordonarea subordonării, dar evită construcţiile nominale, rămînînd aşadar, prin excelenţă, ,,verbală". Explicaţia psiho-sociologică a lui Herczeg în vederea justificării impunerii construcţiilor nominale (autorul susţine că : ,,linearitatea de structură... se arată drept cea mai convenabilă pentru exigenţa vieţii contemporane") constituie

un punct contestabil al lucrării. Într-adevăr, autorul a remarcat că construcţiile nominale sînt foarte obişnuite în titlurile ziarelor (p. 74—75), dar n-a ajuns la concluzia că ele au pătruns adînc în stilul ziaristic şi, în mod deosebit, în anumite formule de publicitate. Problema definirii domeniului stilistic specific construcţiilor de acest gen rămîne, aşadar, încă deschisă.

În ceea ce priveşte construcţiile de tipul „avere" + subst. abstr., autorul n-a scos în evidenţă faptul că *ebbe un singhiozzo, ebbe un fremito* corespund cu *singhiozzò, fremette*; dar *ebbi un litigio* sau *ebbe un pensiero gentile* nu sînt reductibile la o formă verbală simplă, şi *avere un'idea* este o expresie cristalizată. Cele trei serii prezintă un grad progresiv descendent al expresivităţii. Exemplul „... ebbe rimbrotti dalle sue donne"...trebuie eliminat, fiindcă *ebbe* are funcţia de auxiliar pasiv: *ebbe un rimbrotto* nu înseamnă *rimbrottò*, după cum ar trebui (p. 111).

O greşeală evidentă este şi citarea, în traducerea italiană, a celor două pasaje din R. Menéndez Pidal, pentru a explica fenomenul gramaticalizării apoziţiei: ar fi fost necesar (şi interesant) de a vedea dacă construcţia aparţine traducătorului, sau, aşa cum este probabil, savantului spaniol. De fapt, numeroase fenomene dintre cele studiate de Herczeg sînt comune mai multor limbi moderne cu structură şi origine diferite (germana ca şi româna, engleza ca şi franceza, ş.a.). Nu este o întîmplare dacă am putut da mai sus traducerea românească a tuturor exemplelor de tipuri sintactice italiene studiate de autor, rămînînd fideli caracterului lor nominal! Privind fenomenele comparativ, se poate ajunge să se definească cu toată probabilitatea ca internaţionalisme sintactice, după cum se vorbeşte de internaţionalisme lexicale şi idiomatice care s-au răspîndit în limbile europene, o dată cu ştiinţa, politica şi moda, în secolul al XVIII-lea. Puţinele referiri ale lui Herczeg la alte limbi (exemplele de construcţii con + subst. abstr. în spaniolă şi română, p. 134—135, construcţiile asemănătoare din exprimarea populară în finlandeză, estonă şi maghiară, p. 142—143) sînt foarte vagi şi, în cazul al doilea, neesenţiale. Lombard scrisese de altfel, în opera amintită, pagini interesante cu privire la acest subiect, într-o perspectivă care se poate sintetiza în următorul citat din Antoine Meillet: „les langues d'Europe tendent à être, par ce qu'elles expriment, le calque les unes des autres" (*op. cit.*, p. 33—37).

O ultimă observaţie priveşte titlul: *Lo stile nominale* etc. Autorul nu justifică, în cursul lucrării sale, întrebuinţarea termenului de *stil*. De fapt, cercetarea nu depăşeşte limitele sintaxei şi *Le costruzioni nominale in italiano* ar fi fost un titlu mult mai potrivit cu tema tratată.

Lucrarea lui Herczeg îşi menţine valoarea, mai ales datorită analizei precise a faptelor lingvistice; deficienţele semnalate sînt mai mult de natură extralingvistică.

Din punct de vedere metodologic, *Lo stile nominale* se dovedeşte mai solid decît lucrarea anterioară a aceluiaşi autor, *Lo stile indiretto libero in italiano*, Florenţa, 1963, în care observaţiile literare erau foarte bogate, dar examinarea procedeelor gramaticale necesare realizării stilului indirect liber lipsea cu totul. Consecinţele unei asemenea atitudini apar chiar la nivelul cercetărilor din domeniul stilisticii literare, unde abaterile de la normă ajung pe acelaşi plan cu formele gramaticalizate.

Lorenzo Renzi

JERROLD J. KATZ, *The Philosophy of Language*, Harper & Row Publishers, New York, 1966, XIII + 326 p.

Recenta lucrare a lui Jerrold J. Katz, *The Philosophy of Language*, reprezintă o lucrare de fundamentare a unei noi teorii filozofice a limbii. Obiectul acestei teorii constă, după părerea putorului, în studiul problemelor filozofice care sînt, totodată, probleme ale lingvisticii empirice arivitoare la natura limbii în general.

Structura cărţii este următoarea : după ce cititorul este pus în temă şi i se prezintă cele două mari direcţii în studiul filozofic al limbii în secolul al XX-lea (empirismul logic şi filozofia comună a limbii), autorul îşi expune concepţia asupra teoriei limbii — în capitolul „The Theory of Language". Ultimul capitol, "Implications for Understanding Conceptual Knowledge", cuprinde analiza a patru probleme filozofice, importante în studiul cunoaşterii conceptuale, explicate cu ajutorul teoriei limbii : inferenţele deductive, natura categoriilor semantice, problema ideilor înnăscute şi natura analizei lingvistice în filozofie.

Vom prezenta cîteva idei din volum care ne-au reţinut atenţia în mod deosebit.

În primul capitol, destul de succint, "The Philosophy of Language", se operează delimitarea noţiunii de filozofie a limbii de cea de filozofie a lingvisticii, ramură a filozofiei ştiinţei. Filozofia limbii are drept principal obiect de investigaţie relaţia dintre structura cunoaşterii conceptuale şi structura limbii, stabilită pe baza premisei (valabile pentru orice sistem filozofic al limbii) : între forma şi conţinutul limbii şi forma şi conţinutul conceptualizării există o strînsă legătură (v.p. 4). Capitolul cuprinde şi observaţii interesante asupra filozofilor care s-au ocupat cu studiul limbii.

În capitolul următor, „An Approach to the Philosophy of Language", J.J. Katz precizează că filozofia limbii nu ia în considerare elemente ca : sursa informaţiei lingvistice, forma ei de organizare, caracterul ei (v.p. 7—8). Pentru studiul filozofiei limbii, o sursă necesară de informaţie o reprezintă numai teoria limbii, adică teoria lingvisticii descriptive, care se bazează pe elemente de structură lingvistică comune tuturor limbilor naturale.

J.J. Katz concepe teoria limbii ca pe un model ce stabileşte forma regulilor care exprimă : generalizările lingvistice în descrierea limbilor naturale şi vocabularul constructelor teoretice folosite în formularea regulilor (v.p. 9). Pentru a putea construi o teorie a limbii, cercetătorul (lingvist cu formaţie filozofică) va utiliza faptele generale privind natura limbii, obţinute prin investigarea empirică a limbilor naturale şi prin judecăţile vorbitorilor despre propria lor limbă. El va trebui : 1. să justifice în acelaşi mod atît o afirmaţie despre cunoaşterea conceptuală, cît şi o generalizare lingvistică, 2. să utilizeze informaţia lingvistică organizată sub forma unor generalizări din teoria limbii şi, în sfîrşit, 3. să precizeze relaţiile dintre limbă şi filozofie ca rezultate ale drumului de la premisele despre natura limbii stabilite în teoria limbii, la concluziile despre natura cunoaşterii conceptuale (v.p. 12—13). Aceste trei principii sînt considerate de autor fundamentale în formularea unei teorii a limbii.

Cu capitolul al treilea, „Twentieth-Century Philosophy of Language", J.J. Katz începe discutarea teoriei limbii, care continuă în capitolul al patrulea, intitulat „The Theory of Language". Prezentarea celor două direcţii în filozofia limbii în secolul nostru (în capitolul al treilea) se referă, de fapt, la cazurile de încălcare a celor trei principii, enumerate mai sus, de către adepţii logicii empirice şi filozofiei comune a limbii. Astfel, concepţia lui R. Carnap este criticată pentru că nu explică cum se definesc unităţile semantice, relaţiile formale caracteristice sinonimelor, ce proprietăţi conferă unui termen caracterul de termen cu sens etc. În esenţă, obiecţia lui J. Katz constă în faptul că R. Carnap nu reuşeşte să justifice în acelaşi mod o afirmaţie privind cunoaşterea conceptuală şi o generalizare lingvistică. După părerea autorului, orice relaţie formală stabilită în cadrul teoriei limbii trebuie să reprezinte abstractizarea unei relaţii între elementele limbii şi deci să fie explicată la fel cu ea.

Este criticată şi ideea lui R. Carnap conform căreia teoria semantică constituie o motivare pentru definirea trăsăturilor semantice în funcţie de realitate, deoarece, spune J. Katz, această concepţie determină punerea pe acelaşi plan a proprietăţilor obiectului real cu cele ale pseudoobiectului. Prin pseudoobiect se înţelege simbolul unui obiect din realitate, care prezintă anumite proprietăţi formale (de exemplu x, ca simbol al obiectului real *masă*, are proprietatea formală de a aparţine clasei de simboluri A), diferite de proprietăţile reale ale obiectului (de exemplu lungimea, lăţimea etc. mesei).

Cu toată justeţea acestei observaţii, autorul (ca şi ceilalţi adepţi ai semanticii transformaţionale) procedează în acelaşi fel cînd admite existenţa trăsăturilor semantice alături de restricţiile selective. La fel cu R. Carnap, pe care-l critică, J.J. Katz pune pe acelaşi plan concepte a căror legătură cu realitatea este directă (trăsăturile semantice) sau, dimpotrivă, mediată (restricţiile selective).

Deşi nu sînt formulate explicit, principiile de stabilire a trăsăturilor semantice pot fi sesizate de cititor din exemplele date [1] : 1. referirea la obiectele reale cu toate proprietăţile lor şi 2. compararea lexemelor (adică a combinaţiilor de trăsături semantice exprimate de obicei sub forma unui cuvînt) între ele, tot aşa cum se compară fonemele pentru a stabili caracterul relevant al unei trăsături fonetice.

Dintre criticile referitoare la teoria semantică a lui R. Carnap, se discută detaliat cele aparţinînd lui W. Quine, alt adept al logicii empirice — sistem filozofic care respinge afirmaţiile metafizice şi interpretează materialul lingvistic cu ajutorul procedeelor de analiză ale logicii formale.

Filozofia comună a limbii, a doua direcţie în filozofia limbii în secolul nostru, este prezentată în special prin expunerea părerilor lui L. Wittgenstein. Această direcţie apare ca o reacţie contra logicii empirice, ceea ce motivează, spre exemplu, excluderea generalizărilor care implică excepţii. Limbile naturale nu mai sînt considerate, ca în logica empirică, aproximări imperfecte ale unui limbaj ideal (cu sensul de *ireal*), care trebuie construit. Ele sînt perfect corecte, atît timp cît se folosesc într-un mod obişnuit. Confuziile conceptuale apar numai în urma aberaţiilor de uzaj.

J.J. Katz concepe o teorie a limbii care să combine formalizarea logicii empirice cu descrierea faptelor din limbile naturale cerută de filozofia comună a limbii. Teoria limbii reprezintă formularea universaliilor lingvistice, adică a principiilor de organizare şi interpretare care conferă limbilor naturale forma lor specifică. Interpretarea (presupunînd un sistem comun de reguli folosit de vorbitori pentru encodarea şi decodarea mesajului) se va referi atît la competenţa, cît şi la performanţa lingvistică a vorbitorilor, altfel spus, la elementele pe care un vorbitor al unei limbi le cunoaşte implicit şi la secvenţele pe care le formulează. Această interpretare va constitui obiectivarea unui sistem de reguli specific unei limbi, cunoscute implicit, o dată cu limba respectivă, de toţi vorbitorii ei (v.pe 100). Este deci evident că J.J. Katz concepe teoria limbii la fel cu N. Chomsky [2], neaducînd inovaţii referitoare la obiectul teoriei limbii şi forma ei de organizare.

În capitolul al patrulea se expune teoria transformaţională a gramaticii (*grammatical theory*) — fără să fie modificată teoria lui N. Chomsky — şi teoria transformaţională a semanticii (*semantic theory*). Teoria semantică se bazează pe aceleaşi principii ca în lucrările anterioare ale autorului [3], adăugîndu-se discuţia lor detaliată, precum şi cîteva exemple, analizate în trăsături semantice.

Se poate însă aduce obiecţia că J.J. Katz nu prezintă şi alte teorii ale limbii, în afară de cea transformaţională (care niciodată nu este denumită astfel) şi nu le compară cu teoria transformaţională, pentru a evidenţia puterea explicativă mai mare a acesteia din urmă.

---

[1] De exemplu verbul *chase* (p. 107) este analizat astfel :

— Verb, Verb transitive, ... ; (((Activity) (Nature : (Physical)) of x), ((Movement) (Rate : Fast)) (Character : Following)), (Intention of x : (Trying to cath ((Y)) ((Movement) (Rate : Fast))) ; <SR>

[2] v. *Topics in the Theory of Generative Grammar*, Mouton & Co., 1966, p. 9—12.

[3] v. J.J. Katz, P. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge : M.I. T. Press, 1964

v. J.J. Katz, J.A. Fodor, *The Structure of a Semantic Theory*, *Lg*. vol. 39 (April-June 1963), pp. 170—210 sau în culeg. *The Structure of Language, Readings in the Philosophy of Language*, New Jersey, 1964, pp. 478—518.

Înainte de a încheia capitolul al patrulea, autorul discută una dintre obiecţiile aduse teoriei transformaţionale de W. Alston în lucrarea „The Philosophy of Language"[4]: nu este adevărat că limbile sînt instrumente de comunicare a gîndurilor şi ideilor care nu se identifică cu sensurile. Răspunzînd, autorul precizează punctul de vedere transformaţional asupra acestei probleme: se postulează ipotetic (*hypothetically postulating*) o teorie în care sînt descrise un proces sau un element neobservat pînă atunci; aceste observaţii sînt corelate cu cele sugerate de starea obişnuită a elementelor; pentru a verifica empiric teoria, se compară constatările bazate pe observaţie cu cele care nu se bazează pe observaţie (v.p. 181—182). Este evidentă, deci, importanţa pe care o acordă autorul referirii la obiectele reale, principiu utilizat de el şi în stabilirea trăsăturilor semantice.

Din capitolul al cincilea, „Implications for Understanding Conceptual Knowledge", ne-a interesat în special definirea noţiunilor de *analitic, contradictoriu* şi *sintetic.*

Definiţiile formulate conţin referiri şi la structura de constituenţi, nu numai la mărcile semantice şi lecţiunile (*readings*) unităţilor de dicţionar. Reţinem definiţia operaţională a categoriilor semantice (în funcţie de regulile de redundanţă ale unei analize semantice, v.p. 234), precum şi modelul de achiziţie a limbii stabilit de autor (v.p. 269).

Cartea pe care am prezentat-o este interesantă, deoarece autorul discută mai detaliat şi mai nuanţat decît alţi transformaţionalişti principiile de bază ale teoriei transformaţionale. Practic, în analiza lingvistică, lucrarea este de un real ajutor pentru cei care aplică, în semantică, metoda transformaţională.

Ianuarie 1968

Ileana Vincenz,
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Calea Victoriei, 194
Bucureşti

FLORICA DIMITRESCU, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

Cercetările de fonetică istorică au, în lingvistica românească, o tradiţie veche. Lucrarea de faţă îşi propune ca, pornind de la rezultatele cercetărilor anterioare, „să degajeze şi să exemplifice, în general fără lux de amănunte, liniile mari ale fonetismului limbii române" (p. 5). Ea reprezintă astfel o schiţă a principalelor probleme de fonetică istorică a limbii române, în care sînt examinate „în special schimbările fonetice care au dus la apariţia de sunete noi, care, cu timpul, au devenit fenomene independente, fără a stabili însă momentul şi condiţiile care au dus la fonemizarea unor sunete" (*ibid*).

În „Precizări preliminare", autoarea, făcînd o succintă prezentare a raporturilor dintre fonologia şi fonetica diacronică, stabileşte rolul pe care schimbările fonetice, la origine fapte sincronice, îl au în modificarea sistemului fonologic al unei limbi. Consideraţii de natură teoretică circumscriu obiectul lucrării şi fixează liniile ei coordonatoare: după definirea *schimbărilor fonetice* (condiţionate, necondiţionate şi accidente fonetice), se enumeră factorii care le determină şi se prezintă caracteristicile lor (schimbări inconştiente, progresive, constante, temporale, locale şi regionale, schimbări care ating într-o măsură mai mare sau mai mică sistemul fonologic). Toate aceste precizări constituie osatura pe care este organizat materialul de fapte din capitolele fundamentale ale lucrării: *Vocalismul* şi *Consonantismul.*

În concordanţă cu principiul genealogic, potrivit căruia limba română reprezintă „latina vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului roman..." [1], punctul de plecare

[4] Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, inc., 1964

[1] Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, ed. a IV-a, Bucureşti, 1964, p. 39.

al fiecăruia dintre capitolele amintite este comparația dintre latină și română, care reprezintă stadii diferite de evoluție ale aceluiași idiom. În evoluția sunetelor de la latină la română autoarea urmărește :

1) Aspectul *cantitativ* al evoluției vocalelor și consoanelor, prin care se înțelege raportul între sunetele latinei și cele ale românei, examinîndu-se : a) conservarea sunetelor din latină (se discută și sunetele din alte limbi cu care româna a venit în contact) ; b) dispariția unor sunete în anumite condiții ; c) apariția unor noi sunete ; d) cazuri particulare.

2) Aspectul *calitativ* al evoluției sunetelor, în cadrul căruia sînt grupate modificările care nu presupun dispariția unor sunete sau apariția altora, ci modificarea elementelor fonice ale limbii latine, care are, în unele cazuri, implicații în restructurarea sistemului fonologic al limbii române.

Între cele două tipuri de transformări există puncte de contact : în urma unor modificări calitative pot apărea foneme noi (*a* acc. + *n*, *m* + cons. > î). Noțiunile „calitate" și „cantitate" capătă astfel o aplicație originală, în domeniul foneticii istorice, și ajută la ilustrarea specificului limbii române în raport cu latina și cu celelalte limbi romanice.

Consecventă principiului fundamental al cercetărilor diacronice, potrivit căruia *factorii interni* sînt *primordiali* în evoluția unei limbi, autoarea recurge, de regulă, în explicarea elementelor specifice ale fonetismului românesc, la criteriul *modificărilor structurale*, respingînd ipotezele după care unele sunete sau fenomene specifice românei — în raport cu latina sau cu celelalte limbi romanice — se pot explica prin *împrumuturi*. În acest fel este prezentată, de exemplu, istoria vocalelor *ă*, *î*, a consoanelor *z*, *č*, a diftongului *ea*, palatalizarea labialelor.

Dintre diversele aspecte ale românei actuale, autoarea apelează mai ales la exemple din limba comună și literară ; fonetismele dialectale și regionale sînt invocate numai în măsura în care sînt necesare pentru ilustrarea unei direcții de evoluție. Sub aspect cronologic, lucrarea se oprește, în repetate rînduri, asupra limbii vechi și în special asupra „etapei" reprezentate de secolul al XVI-lea.

Unele considerații cu caracter fonologic rămîn oarecum izolate. Propunîndu-și să facă o schiță de fonetică istorică, autoarea compară numai două stadii diferite : latina tîrzie și româna, pentru care stabilește sistemul fonologic. Nu fixează însă structura fonetică a stadiilor intermediare ale evoluției limbii române pînă la etapa actuală, ceea ce face ca referirile la statutul fonologic al unor sunete (*ă/î*, diftongul *ea*) în limba veche să apară izolate. De asemenea, referirile, chiar sporadice, la dialectele sud-dunărene, ca și cele privitoare la fonetisme nord-dunărene care conservă stadii mai vechi de evoluție, ar fi fost, poate, mai edificatoare dacă ele ar fi fost prezentate ca ilustrative pentru o secțiune delimitată și definită exact sub aspectul structurii fonetice și al sistemului fonologic.

În aprecierea lucrării trebuie să avem în vedere și destinația ei. *Introducere în fonetica istorică a limbii române* are la bază o parte a cursului de *Gramatica istorică a limbii române* predat la Facultatea de limba și literatura română și se adresează în primul rînd studenților ; ea are menirea să le servească drept mijloc de inițiere în problemele fundamentale ale foneticii istorice a limbii române. Prin felul în care este concepută, lucrarea răspunde în mare măsură cerințelor instructive și didactice. Studentul filolog este pus în contact cu rezultatele cele mai de seamă ale cercetărilor de fonetică istorică românească. Deși adoptă un punct de vedere unitar în prezentarea foneticii istorice a limbii române, bazat pe principiile amintite (principiul genealogic, primordialitatea factorilor interni), autoarea nu respinge aprioric ipotezele care contravin acestor principii sau punctului de vedere adoptat în lucrare. Dimpotrivă, de cele mai multe ori acestea sînt prezentate în liniile lor esențiale și supuse unui examen succint, în care se relevă aspectele lor vulnerabile. O asemenea metodă este cît se poate de indicată într-o lucrare care, deși nu se intitulează ca atare, constituie totuși un manual, adică urmărește, în primul rînd, scopuri didactice. Studentul este, în felul acesta, nu numai informat,

ci deprins să analizeze și să compare diferitele ipoteze, să-și formeze un punct de vedere, nu să și-l însușească mecanic.

Aparatul critic al lucrării cuprinde o bogată bibliografie, care indică celui interesat lucrările cu caracter special, precum și un indice de autori și cuvinte, care facilitează consultarea lucrării.

Vom prezenta, în cele ce urmează, cîteva dintre observațiile de amănunt.

a) Triftongii, care constituie în domeniul vocalismului o particularitate a românei în raport cu latina, sînt numai amintiți (p. 80), deși originea și evoluția lor presupune o discuție mai amplă [2].

b) Nu se face destul de clar distincția dintre *rotacizare*, trecerea unei consoane intervocalice la *r*, și *rotacism*, fenomenul dialectal de trecere a unui *n* intervocalic la *r*, în cuvintele de origine latină (p. 116—117). În prezentarea rotacismului, lipsesc referirile la aspectul cronologic al problemei, ca la explicația lui fiziologică [3]. De asemenea, în discuția asupra palatalizării, explicația fiziologică a fenomenului este neglijată.

c) În lanțul evoluției fonetice a unor cuvinte au existat numeroase forme intermediare, multe neatestate. Autoarea se oprește asupra unora dintre acestea, alegînd pe cele mai capabile să ilustreze un anumit fenomen. Formele ipotetice nu sînt însă consecvent notate ca forme neatestate, de ex. : *diece* (p. 79, în loc de **diece*), *tiesu* (p. 79, în loc de **tiesu*) ; *siesu* (p. 79, pentru **siesu*) și altele.

De asemenea, s-a omis indicarea ca atare a unor forme latinești neatestate : *antaneus* (p. 97, în loc de **antaneus*) ; *aramen* (p. 100, în loc de **aramen*) ș.a.m.d.

d) Pe alocuri, se remarcă o inconsecvență în folosirea semnelor care indică timbrul vocalelor : *fęrrum* (p. 79), dar *decem* (p. 79) ; „vocala *e* se conservă tot în silabă accentuată" (p. 53) ; se cuvenea să se precizeze la care dintre cei doi e (ę sau ẹ) se referă afirmația. La p. 74 se afirmă : *a* după *i* devine *e*. Se dau exemplele : lat. *taliare*, unde este vorba de *i* etimologic, devenit *į*, și sl. *boljarin*, unde *į* este etimologic.

f) În înșiruirea exemplelor se ține seama de vechimea lor. Totuși, în exemplele : *contrabas / contrabași, gras / grași* (p. 111), folosite pentru ilustrarea alternanței consonantice *s/ș*, neologismul este plasat înaintea cuvîntului moștenit din latină. Tot în legătură cu exemplificările am reținut și alte tipuri de inconsecvențe. Astfel : pentru substantivele latine de declinarea a III-a se dă fie forma de acuzativ, specificîndu-se în paranteză cazul : *pacem* (acuzativ) (p. 87), fie nominativul însoțit de genitiv : *cohors — cohortis* (p. 95), fie acuzativul neînsoțit de nici o indicație. De asemenea, unele exemple ar putea fi înlocuite (*atu / atale*, p. 94, *pierdut* > *chert*, p. 30, citat pentru sincopare).

g) În sfîrșit, sub aspect tipografic s-au strecurat greșeli ca : *I double* (pentru *l double*), nota 3, p. 93, *Cabej* (pentru *Çabej*), p. 141, *Baric* (pentru *Barić*), p. 141 (indice).

Introducere în fonetica istorică a limbii române este o prezentare de sinteză utilă atît specialiștilor, cît și celor care doresc să se inițieze în problemele principale ale foneticii istorice a limbii române.

Ianuarie 1968

E. Șerban
Facultatea de limbă și literatura română
Str. Ed. Quinet 7.

[2] Octave Nandris, în *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 95—99, după ce descrie tipurile de triftongi ai limbii române urmărește originea și evoluția lor.

[3] Vezi Al. Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924 ; idem, *Noui contribuții la studiul rotacismului lui -n-*, în *Omagiul lui I. Bianu*. . ., București, 1927, p. 309—319.

Texte dialectale Oltenia, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de C. Cohuț, G. Ghiculete, M. Mărdărescu, V. Șuteu și M. Vulpe ; Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 436 p.

Volumul de față este o culegere selectivă, alcătuită pe baza faptelor adunate în vederea creării *Arhivei fonogramice a limbii române*. Anchetele au fost efectuate de către un grup de cercetători din cadrul Centrului de cercetări fonetice și dialectale al Academiei, între 1960 și 1965, în cele 98 de localități care constituie rețeaua *Noului atlas lingvistic român—Oltenia*.

Conceput ca o completare a datelor *Atlasului Olteniei*, volumul de texte dialectale are ca obiect „surprinderea stadiului actual de dezvoltare a variantelor regionale ale limbii" [1]. Interesul precumpănitor lingvistic [2] al lucrării a determinat caracterul materialului pe care-l cuprinde.

În ceea ce privește m e t o d a d e r e a l i z a r e a a n c h e t e i, recenta culegere aduce cîteva aspecte noi, care o disting de lucrările similare anterioare.

Aparatura tehnică (raportofoane) folosită de anchetatori a mărit precizia înregistrării, ceea ce a avut drept consecință — mai ales pentru textele mai întinse — o mai mare exactitate în transcrierea faptelor decît în cazul notării imediate impresioniste.

Ancheta pe teren s-a desfășurat pe baza unor convorbiri tematice și a unor discuții libere.

Convorbirile tematice s-au referit la îndeletniciri rurale, tradiții, obiceiuri etc. ; numeroase fapte de limbă, obținute pe această cale, oferă elemente *comparabile* și au menirea să completeze datele atestate în *NALR* (de exemplu în domeniul terminologiei viticole apar în texte o serie de cuvinte neînregistrate în ancheta pentru *Atlas* : *fluturit* „copilit la vița de vie", p. 74, *mutătură* „butaș de viță cu rădăcini", p. 83, *punte* „coardă de viță de vie întinsă între araci", p. 74).

Anchetatorii au încercat să adapteze temele convorbirilor (care altfel au un caracter general : obiceiuri la nuntă, la înmormîntare, cultivarea porumbului, a viei etc.) la specificul realității lingvistice din localitățile cercetate. Tot pe baza unor convorbiri tematice (de exemplu discuție pe tema : „Ce a făcut subiectul ieri și azi?") au fost urmărite anumite particularități gramaticale specifice graiului oltenesc (întrebuințarea timpurilor trecute).

Discuțiile libere au avut drept scop înregistrarea unor *texte libere* cu subiecte alese de informatori ; aceste texte cuprind legende, întîmplări, amintiri etc.

Se cuvine să remarcăm, în primul rînd, că, din punctul de vedere al conținutului, principala trăsătură a lucrării recent apărute și care o deosebește de culegerile anterioare este îmbinarea [3] textelor „libere" cu cele „comparabile" ; această caracteristică imprimă o varietate tematică specifică materialului adunat (vezi indicele de la sfîrșitul volumului, care cuprinde 75 de teme).

Condițiile de desfășurare a anchetei nu au permis înregistrarea unor convorbiri între informatori. Surprinderea unor texte dialogate ar fi oferit, fără îndoială, interesante mostre de limbă a conversației curente.

---

[1] Vezi prefața volumului, p. XVII.

[2] Culegerile anterioare de texte dialectale se adresau unui public mai larg, acordînd o atenție deosebită și aspectelor folclorice și etnografice (vezi „Texte dialectale" culese de Em. Petrovici, supliment la ALR, t. II, Sibiu-Leipzig, 1943, și, în special, prefața la „Graiul nostru", texte din toate părțile locuite de români, publicate de I.A. Candrea, Ov. Densusianu și Th. D. Speranția, vol. I. România, București, 1906—1907.)

[3] În publicațiile anterioare predomina fie caracterul folcloric, etnografic (vezi „Texte" culese de acad. Em. Petrovici, prefața, p. VI), fie cel memorialistic (vezi „Graiul nostru", prefața, p. VI). S-au avut în vedere și neajunsurile semnalate de acad. Em. Petrovici privitoare la culegerea textelor de literatură populară („Texte", p. VII).

De o importanță deosebită pentru modul în care a fost concepută ancheta sînt criteriile care au stat la baza *alegerii informatorilor*. Urmărindu-se cercetarea procesului de nivelare a graiurilor sub influența limbii standard, s-a considerat necesară studierea particularităților acestui fenomen la generații și sexe diferite. Au fost anchetate în fiecare localitate subiecte reprezentative din punct de vedere lingvistic pentru diverse generații, aparținînd ambelor sexe. Numărul de informatori înregistrați (cel puțin 6 pentru fiecare sat) și principiile științifice[4] respectate în selecționarea lor au permis realizarea unei imagini lingvistice mai complete[5] a graiului din regiunea cercetată.

Volumul aduce anumite inovații și în ceea ce privește tehnica de publicare a textelor.

Scopul lucrării fiind strict lingvistic, criteriul fundamental[6] în *selecționarea* fragmentelor incluse în culegere a fost interesul lor sub acest raport, fapt care a imprimat întregului volum o anumită unitate[7].

Textele publicate au totuși o valoare inegală : cele mai multe dintre ele prezintă un conținut variat și pot fi considerate reprezentative din punct de vedere lingvistic ; altele, mai puțin numeroase, cuprind fapte de limbă nesemnificative[8].

În limitele impuse de realitatea lingvistică și de calitățile informatorilor, în volumele următoare trebuie să se pună accentul pe varietate și pe autenticitate ; în acest sens, se recomandă și o concentrare a eforturilor în vederea obținerii de texte libere de la toate generațiile. Lucrul se poate realiza printr-o exigență sporită în alegerea subiectelor și prin încercarea de a stabili raporturi cît mai directe între anchetatori și informatori.

Tot cu privire la selecție trebuie semnalat un alt aspect interesant oferit de întocmirea culegerii.

Scopul urmărit de anchetă a determinat necesitatea *reprezentării fiecărei localități prin informatori aparținînd mai multor generații*. Rolul și importanța lor sînt însă diferite : locul ce le revine în economia lucrării este strîns legat de criteriul selecției, menționat anterior.

Fiind deținătoare a unui grai mai conservator, pe cale de dispariție, generația vîrstnică (subiectele VII și VIII) a reținut atenția cercetătorilor într-o măsură mai mare decît celelalte generații. Ea are ponderea cea mai mare în volum. Faptul se explică prin aceea că reprezentanții acestei generații au dat textele comparabile cele mai lungi și tot ei au furnizat, aproape în exclusivitate, cele 94 de texte libere cuprinse în culegere.

Informatorii tineri au dat texte comparabile mai scurte ; în aceste texte apar elemente care consemnează puternica influență a limbii standard exercitată asupra graiului local. Deși poate mai puțin interesante, textele culese de la generația tînără sînt relevante din punctul

---

[4] Vezi în prefață lista informatorilor și principiile de selecționare a lor (p. XIX).

[5] În culegerile anterioare de texte dialectale, acest aspect nu a preocupat pe anchetatori. În prefața la „Graiul nostru", (p. VIII), de exemplu, se menționează faptul că informatorii au fost aleși mai ales din rîndul bătrînilor analfabeți, deținători ai unui stadiu vechi de limbă. Imaginea lingvistică, în acest caz, apare mai mult sau mai puțin unilaterală, arhaizantă, ea avînd în vedere numai anumite aspecte ale graiului cercetat. În condițiile actuale, intensificarea influenței nivelatoare a limbii standard face ca deosebirile dintre generații să crească ; de aceea înregistrarea unor subiecte aparținînd mai multor generații devine strict necesară.

[6] S-au avut în vedere și anumite condiții tehnice, cum ar fi calitatea înregistrării etc. (vezi prefața volumului, p. XX).

[7] Pentru comparație, vezi culegerile anterioare, neunitare și sub raportul selecției, din cauza lipsei unui scop strict circumscris, căruia să-i fie subordonată alegerea textelor.

[8] Unele dintre acestea sînt și mult prea scurte : dezavantajul lor este acela că nu permit nici studierea unor fenomene de sintaxă sau stil, înlesnită de textele mai lungi. Așadar, textele foarte scurte ar trebui evitate sau admise numai în măsura în care sînt relevante dintr-un anumit punct de vedere (vezi de ex. „Graiul nostru", (p. VII) în care s-au publicat texte scurte, interesante din punct de vedere lexical ; atestarea unor termeni rari justifică prezența lor în volum).

de vedere al scopului general al lucrării, care urmăreşte înfăţişarea globală a unui mediu lingvistic dat, ele atestînd anumite fenomene specifice fazei de tranziţie („interdialect") de la exprimarea dialectală la cea literară.

De aceea, considerăm că principiul reprezentării tuturor generaţiilor în culegerea de texte dialectale trebuie avut în vedere şi în volumele viitoare.

În *transcrierea* fragmentelor trebuie subliniat efortul depus pentru redarea fidelă a faptelor înregistrate. Sistemul de transcriere este identic cu cel al *NALR — Oltenia*, ceea ce asigură unitatea celor două lucrări. Se constată încercarea de a soluţiona unele probleme ale intonaţiei şi accentului care apar în limba vorbită.

Prezentarea grafică remarcabilă a volumului contribuie la ţinuta lui ştiinţifică.

Ca şi în cazul culegerii de texte dialectale publicate ca supliment la *ALR II*, utilitatea volumului pe care-l recenzăm constă în aceea că „reprezintă o completare a datelor anchetei pentru *NALR — Oltenia*, în special în ceea ce priveşte morfologia, sintaxa, lexicul, topica şi, în general, stilul vorbit" [9]. Din acest punct de vedere, faptele pe care le conţine permit studierea diverselor aspecte ale graiului oltenesc care nu intră în preocupările *Atlasului*. Astfel, textele mai lungi sînt foarte interesante pentru cercetarea sintaxei populare (de exemplu preferinţa pentru un anumit tip de construcţie sintactică, particularităţi ale sintaxei frazei etc). Se pot face, de asemenea, observaţii stilistice asupra diferitelor procedee ale limbii vorbite. În această direcţie importanţa textelor libere iese din nou în evidenţă.

Studiile lexicale efectuate mai ales pe baza textelor comparabile şi înlesnite de apariţia *Glosarului* [10] vor îmbogăţi informaţia pusă la dispoziţia specialiştilor de *NALR — Oltenia*. Pot fi urmărite : schimbări de sens ale unor cuvinte cu largă circulaţie (exemplu *călcăm* „frămîntăm", p. 25, *gogoşarii* „gogoşile viermilor de mătase", p. 63, *igriseşte* „[despre o rufă] mucegăieşte", p. 233, *păr* „fuior de cînepă", p. 322, *pietruie* „stropeşte cu piatră vînătă", p. 344, *să se răpiască* „să se ardă", p. 227) ; schimbări formale (*adresează* „dresează", p. 395, *astrînge* „strînge", p. 256, *privit* „plivit", p. 44, *pitrocim* „pritocim", p. 394, *terpentină*, „serpentină", p. 262, *zdro(p)şim*, p. 138) ; atestarea unor termeni nemenţionaţi pînă în prezent în lucrările lexicografice (*bodocărie* „lemnăria ce se pune la pereţii casei de lemn", p. 231, *ciotîrnă* „vas în care curge ţuica din cazan", p. 9, *didiu* „conducător de căluşari", p. 408, *florar* „om care duce ţuica de la ginere la mama miresei, luni dimineaţa", p. 369, *se iţează* „verifică cu ajutorul a 2 aţe puse în cruce dacă zidurile casei formează unghiuri drepte", p. 232, *oajde* „urzeală", p. 209, *piscălău* „băţ cu care se îndeasă brînza în burduf", p. 26, *prenuie* „pritoceşte", p. 391, *prepci* „scînduri care se aşază peste murături pentru a le presa", p. 114, *tărăgăi* „lemn care susţine trestia la acoperişul bordeiului", p. 400, *trocăim* „săpăm mărunt", p. 138, *zorza* „gurgui la opincă", p. 215) sau cuvinte înregistrate pentru prima oară în Oltenia (ex. *pîrlău* „buştean scobit în care se opăresc rufele", p. 138, *tîrş* „creangă rămuroasă pe care se încarcă fînul şi se trage la vale", p. 2, *table* „scînduri groase", p. 231).

Întregind astfel datele *Glosarului*, *Textele* evidenţiază bogăţia terminologică a graiului oltenesc ; studierea unor serii sinonimice relevă modul în care cele două volume se completează (de exemplu pentru „ştiulete", *Glosarul* înregistrează trei sinonime : *ştuleac*, *puici*, *cotălău*, p. 110 ; în *Texte* seria se măreşte cu trei termeni : *ştiulete*, *drugă*, *cocean* p. 47 ; pentru „făcăleţ", la cei doi termeni din *Glosar* : *flăcău*, *făcăleaţă* p. 36, se adaugă trei cuvinte întrebuinţate în texte pentru această noţiune ; *mestecău*, p. 401, *făcălete*, p. 227, *făcăleţ*, p. 401 ; pentru *păsat*, în *Glosar* întîlnim numai acest termen, p. 79 ; în *Texte* se adaugă încă doi : *cir*, p. 42, *colarez*, p. 42.

---

[9] Vezi prefaţa volumului, p. XVIII.

[10] *Glosar dialectal — Oltenia întocmit sub conducerea lui B. Cazacu de G. Ghiculete, P. Lăzărescu, N. Saramandu şi M. Vulpe*; Ed. Academiei, Bucureşti, 1967, 130 p.

Se pot studia, de asemenea, diferite aspecte ale procesului de derivare, de exemplu : afixe productive (*-ete* : *vîrfete*, p. 64), afixe nespecifice graiului oltenesc (*oń* : *băcioń*, p. 139, *ţigănoń*, p. 264), sufixe moţionale (*-oi*/*-oaică* : *fluturoaice* ,,femele de fluture", p. 288, *miresoi* ,,bărbat îmbrăcat femeieşte care este prezentat, în glumă, mirelui drept mireasă" (şi depreciativ), p. 29, *păpuşoi* ,,păpuşă reprezentînd o figură masculină", p. 95), prefixe cu valoare aspectuală (ex. *preface* ,,se face de tot", p. 94, *precheamă* ,,cheamă din nou", p. 186, *preduc*, ,,duc din nou", p. 186, *prefrămînţi*, ,,frămînţi din nou", p. 316, *profacem* ,,facem din nou", p. 183, *propun* ,,pun din nou", p. 223).

Se pot face observaţii interesante asupra unor fapte din domeniul morfologiei : schimbări de gen (*deală*, p. 238, *şirul* (spinării), p. 301), forme deosebite de plural (*ardeie*, p. 394), forme arhaice rar întîlnite în limba contemporană (*terminarăţ*, p. 95 — prohibitiv, *burduş*, pl. p. 6), schimbări de regim (*logodim*, — activ, p. 240, *răsuflăm* — tranzitiv, p. 60, 379) sau variaţii formale determinate de prezenţa oscilantă a sufixelor în conjugarea unor verbe (ex. *să desfundează*, p. 333, *se nimer*, p. 172, *să obijnuie*, p. 47).

Pentru dialectologia română, culegerea de texte olteneşti pe care am prezentat-o mai sus constituie o continuare, cu mijloacele tehnicii moderne, a cercetărilor dialectologice anterioare. Publicaţiile similare din trecut (,,Graiul nostru" şi textele culese şi publicate de acad. Em. Petrovici) îşi găsesc în lucrarea recenzată şi în cele ce îi vor urma completarea necesară, la nivelul ştiinţific al metodelor actuale de cercetare ; alături de Noul atlas pe regiuni, ele vor oferi date preţioase pentru o cunoaştere mai adîncită a realităţilor graiurilor populare.

Lucrare de un deosebit interes lingvistic, *Texte dialectale Oltenia* se înscrie ca una dintre realizările de seamă, din ultimii ani, a dialectologilor români.

Ianuarie 1968

Ruxandra Pană,
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei, 194

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii de lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor autorii sînt rugaţi să respecte următoarele

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex.:

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE

de IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat şi va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent), după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteze sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor:

Pentru volume:

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul lucrării (subliniat); c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); d) ediţia (în cifre arabe); e) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine); f) anul apariţiei (nu se pune editura); g) pagina. Ex.: Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste:

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul articolului (subliniat); c) titlul revistei (între ghilimele); dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată; iniţialele nu se despart prin punct; d) numerotaţia (anul, volumul, nr.); e) pagina. Ex. Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL, XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în ,,Romanoslavica" IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.*, subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex. Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul ,,secol" scris în întregime. Ex.: în secolul al XV-lea ...

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. S vor evita corecturi care modifică textul ,ial. Dacă autorul găseşte absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, Calea Victoriei nr. 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, *Limba latină*, 1965, 439 p., 28 lei.

* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută și adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.

* * * **Dicționarul limbii române** (DLR), serie nouă fasc. O-CXXXVI p., 10,50 lei; fasc. 1, M-Mandră, 80 p., 5,25 lei; fasc. 2, Mandră[2]-Mascat[1], 80 p., 6,75 lei; fasc. 3, Mască[2]-Mămăiță, 80 p., 6,50 lei; fasc. 4, Mămălatiță-Mătăringă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 5, Mătăsar-Mergător, 80 p., 6,50 lei; fasc. 7, Microbiologist-Miniaturistică, 80 p., 6,50 lei; fasc. 8, Miniaturiza-Mititel, 80 p., 6 lei; fasc. 9, Mititeluș-Mirlănime, 80 p., 5,75 lei; fasc. 10 și 11 Mirleală-Morsă[1], 160 p., 11 lei.

N.A. CONSTANTINESCU, **Dicționar onomastic românesc**, 1963, 470 p, 29 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromân general și etimologic**. (Dictionnaire aroumain (Macédo-Roumain), général et étymologique), 1963, 1264+36 fotografii originale, 1 schiță și 1 hartă, 72,60 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român**, serie nouă vol. V, 1966, VII p. + hărțile de la 1236 la 1570, 103 lei.

AL. GRAUR, La romanité du roumain, colecția „Bibliotheca Historica Romaniae", 9, 1965, 68 p., 2,75 lei.

Sub redacția acad. IORGU IORDAN, Crestomația romanică, vol. I, 1962, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei; vol. III, partea I, 1968, 1332 p., 86 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1965, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

VASILE SCURTU, **Termenii de înrudire în limba română**, 1966, 402 p., 26 lei.

Sub redacția prof. B. CAZACU, **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia**, 1967, 187 hărți lingvistice, 120 lei; **Texte dialectale—Oltenia**, 436 p., 20 lei. **Glosar dialectal—Oltenia**, 130 p., 11 lei.

Sub redacția acad. AL. GRAUR, **Probleme de lingvistică generală**, vol. V, 1967, 8,25 lei.

SCL, AN XIX, NR. 3, P. 207—344, BUCUREȘTI, 1968

I. P. „Informația" — c. 5300

43 830

Lei 12.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL XIX

1968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1968.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției :
BUCUREȘTI, Sectorul I,
Calea Victoriei 194.
Telefon 15.15.45

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIX, nr. 4 1968

SUMAR

S C L, An. XIX, Nr. 4, p. 345—442, București, 1968

ARTICULAREA SUBSTANTIVELOR PRECEDATE DE PREPOZIȚII

DE

ION Z. COJA

1. Metodologic mi se pare greșit să se discute aparte, într-un capitol separat, despre articularea substantivelor precedate de prepoziții. În speranța găsirii unui răspuns univoc cu privire la compatibilitatea prepoziție — substantiv articulat, sînt adunate sub același titlu fapte diferite (nu se ține cont de funcția sintactică și sensul substantivelor, de sensul fiecărei prepoziții), pe baza unei asemănări formale nu suficient de mare pentru a justifica această grupare (comportamentul substantivelor după prepoziții este destul de echivoc din punctul de vedere al articulării : după unele prepoziții substantivele se articulează, după altele nu, în cazul din urmă uneori substantivele se articulează totuși, dacă la rîndul lor sînt determinate printr-un atribut, alteori nu se articulează etc.).

Greșeala de a cerceta „articularea substantivelor precedate de prepoziții" derivă și din părerea că articolul este o parte de vorbire ca oricare alta. Mulți susțin, însă, că n-ar fi decît un morfem al determinării, și o fac cu anumite temeiuri [1]. Personal nu cred că e bine să acceptăm una din soluții, în dauna celeilalte, oricare ar fi ea, căci este insuficientă atît considerarea articolului ca morfem, cît și concepția tradițională despre articol — parte de vorbire.

Trebuie totuși să atrag atenția asupra faptului că felul cum voi proceda în paginile de mai jos poate fi considerat în sprijinul ideii că articolul este morfem.

2. Orice gramatică a articolului, fie istorică, fie descriptivă, trebuie să-și propună stabilirea compatibilității articolului cu funcțiile sintactice ale substantivului, mai întîi într-o construcție teoretică (rezultată din comparația valorilor articolului cu „sensul" funcțiilor sintactice respective), pe care apoi s-o confrunte cu realitatea lingvistică, efortul specialistului vădindu-se în felul cum va explica și justifica eventualele neconcordanțe, cum va reface edificiul teoretic propus inițial, punîndu-l de acord cu realitatea.

---

[1] Vezi *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 166—172, V. Guțu-Romalo, *Articolul și categoria determinării în limba română actuală*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967.

Evident, după ce o asemenea cercetare este încheiată, cineva va putea discuta despre *articularea substantivelor după prepoziții*, dar în felul acesta nu va rezolva o problemă ce s-ar impune de la sine, prin forța faptelor. Dintr-o asemenea cercetare am extras acele părți care pot interesa subiectul propus, subiect a cărui singură justificare o găsesc în tradiționalitatea sa, în faptul că sub formă de capitol separat îl tratează mai toate gramaticile limbii române.

Așadar, în principiu, voi discuta compatibilitatea articolului cu acele funcții sintactice în care pot să apară frecvent substantive precedate de prepoziții : atributul și complementul.

3. S-ar părea că același fel de a discuta problema ni-l propune și Leontin Ghergariu [2], constatînd pe bună dreptate că cei dinaintea sa au mers „pe linia pur formală a articulării substantivelor după prepoziție, și nu pe aceea a funcțiunilor sintactice" [3]. Apoi continuă : „la cercetarea articulării substantivelor precedate de prepoziție nu e suficient să avem în vedere numai elementul formal. . ., ci trebuie să luăm în considerare în primul rînd elementul funcțional, cel sintactic al *substantivului determinat*, cum și cel al determinatului" [4] (sublinierea mea).

Din păcate, primul care nu respectă acest punct de vedere este însuși autorul, care își propune să studieze :

„A. articularea substantivului precedat de prepoziție și neînsoțit de atribut.

B. articularea substantivului precedat de prepoziție și însoțit de un atribut.

C. articularea substantivului precedat de prepoziție și însoțit de mai multe atribute" [5].

Nici urmă de „elementul funcțional, cel sintactic al substantivului determinat". Aceasta face ca rezultatul la care ajunge să nu fie concludent.

Înainte de a începe propriu-zis cercetarea propusă, e nevoie să stabilim posibilitățile de a distinge între *un*, *o* articol nehotărît și *un*, *o* adjectiv nehotărît [6].

4. *Articol nehotărît sau adjectiv nehotărît?* Indicațiile din gramaticile existente sînt insuficiente, cele mai adesea lipsesc.

„Se articulează cu articol hotărît orice substantiv care denumește un obiect cunoscut vorbitorilor, fie pentru că substantivul a mai fost amintit în cursul comunicării sau este precis determinat în momentul introducerii lui în comunicare, fie pentru că obiectul respectiv este considerat ca general cunoscut, fiind unic sau foarte familiar vorbitorilor" [7]. Adeseori, pe lîngă articolul hotărît, avem și alți indici ai faptului că obiectul este cunoscut sau considerat astfel. În prezența acestor indici, un

---

[2] Vezi Leontin Ghergariu, *Articularea substantivului după prepoziții în limba română*, în LL III (1957)

[3] *Ibidem*, p.93.

[4] *Ibidem*, p.95.

[5] *Ibidem*.

[6] În urma celor discutate mai sus (1, 2) nu trebuie să surprindă discuția unor probleme nu direct legate de subiectul din titlul acestei lucrări, a cărei lipsă de unitate este inerentă.

[7] Vezi *Gramatica limbii române* I, București, 1963, p. 98.

substantiv nu poate fi articulat nehotărît, valoarea acestor indici neconcordînd cu valoarea de substantiv articulat nehotărît. Astfel de indici sînt, de pildă, atributele posesive : *calul meu*. Indicarea posesorului, în mod logic, nu poate califica, nu atribuie o însușire obiectului, ci îl identifică (vezi și mai jos, la 8).

Și totuși e posibilă formularea *un cal al meu*. Comparînd-o cu *un cal de lemn*, vedem imediat că *un* are, în cele două formulări, sensuri diferite. În prima, prin prezența lui *un* devine subînțeles faptul că în posesia persoanei respective se află mai multe obiecte de același fel, căci numai în aceste condiții un obiect, deși aflat în posesia unei persoane cunoscute, poate fi necunoscut și, deci, substantivul care-l denumește poate fi articulat nehotărît.

În felul acesta, însă, *un* (*o*) nu mai prezintă „obiectul desemnat de substantivul pe lîngă care stă ca fiind separat, individualizat *în raport cu specia* lui" [8] (sublinierea mea), ci îl separă de un grup de obiecte de același fel, aflate în posesia aceleiași persoane : *un cal al meu* = *unul din caii mei.*

Avem în această situație *un* (*o*) cu valoare de adjectiv nehotărît, provenit din pronumele *unul, una*? Numeral nu este, căci nu se opune altui numeral (ca într-o formulare de tipul : *Nu vreau un covrig* ! *Ci doi* !), iar articol nehotărît cu valoarea obișnuită am văzut că nu e.

Îl consider adjectiv, mai ales că, în prezența acelorași indici, folosirea pe lîngă substantivul respectiv a unui adjectiv, atribut de calificare, duce de asemenea la subînțelegerea existenței unui „grup de obiecte aflate în posesia persoanei respective".

Să se compare *mi-am vîndut automobilul* (posesia e indicată prin pronumele personal în dativ posesiv) și *mi-am vîndut automobilul verde.* Precizarea adusă de adjectivul *verde* nu e necesară decît dacă în posesia subiectului se află mai multe automobile, ceea ce devine subînțeles tocmai prin prezența adjectivului.

Acestea ar fi motivele care mă fac să consider că atunci cînd *un* (*o*) separă un obiect nu de specia lui, ci de un grup de obiecte de același fel aflate într-o anumită situație, nu este articol nehotărît, ci adjectiv nehotărît.

Articularea substantivelor atribute

5. Încercînd să stabilim compatibilitatea teoretic posibilă dintre „sensul" funcției de atribut substantival și valorile [9] pe care le putem marca prin articol, încercăm de fapt să răspundem la întrebarea : cum este

[8] *Ibidem*, p.108.

[9] Mă voi mărgini la cele trei valori de bază :

a valoarea de articulat hotărît — „obiect" cunoscut : *Elevul citește* ;

b valoarea de articulat nehotărît — „obiect" necunoscut : *Un elev citește* ;

c valoarea de nearticulat („articol zero") — însușirile comune „obiectelor" ce pot fi numite prin substantivul respectiv : *Vasile este elev.*

Între aceste valori și formele corespunzătoare, coincidența nu este perfectă, fiind frecvente situațiile în care un substantiv are altă valoare decît cea marcată, așa cum vom constata mereu în cursul cercetării de față.

posibil ca printr-un substantiv, nume de obiecte și persoane, să identificăm sau să calificăm alte obiecte sau persoane [10].

Atributele sînt de calificare și de identificare [11].

Ca atribut de calificare substantivul trebuie să indice o însușire și nu un obiect (între obiecte poate exista numai o relație exterioară naturii fiecăruia și din care nu derivă nici o însușire pentru vreunul dintre obiecte). Pentru a califica, substantivul va avea valoarea de nearticulat, apropiată, dacă nu identică, cu valoarea adjectivelor calificative. Adjectivul nu denumește obiecte, sensul său decurge din considerarea la un loc a unor obiecte care au, toate, o însușire comună, pusă în evidență prin adjectiv. La fel, substantivul nearticulat are un sens dedus din ceea ce au comun obiectele ce pot fi numite prin acel substantiv : anumite însușiri. De aceea putem califica prin substantive care au valoare de nearticulate. După cum vom vedea, toate atributele substantivale de calificare sînt într-adevăr nearticulate, dar nu și toate artibutele substantivale nearticulate sînt de calificare.

În ceea ce privește substantivul determinat, acesta poate fi :

a. un obiect necunoscut((*o casă*) a cărui însușire reiese din apropierea sa de o altă clasă de obiecte : *o casă de lemn.*

b. un obiect cunoscut, anumit : *casa de lemn.* Indicarea însușirii (calificarea) unui obiect cunoscut este necesară identificării, atunci cînd mai multe obiecte din aceeași clasă sînt cunoscute, însușirea indicată distingînd obiectul respectiv de celelalte.

c. Și un substantiv nearticulat poate fi determinat printr-un substantiv nearticulat (atribuit de calificare) : *casa de lemn de brad.* În felul acesta, în cadrul unei clase de obiecte (*lemn*) creăm o subclasă (*lemn de brad*) [12]. Calificarea determinatului se face prin însușirile acestei subclase.

Așadar, putem deduce regula (I) : *sînt atribute de calificare acelea care pot determina orice substantiv, fie nearticulat, fie articulat hotărît sau nehotărît.*

6. Ce se întîmplă cînd atributul este exprimat prin substantiv articulat hotărît (sau cu această valoare), care, deci, denumește un obiect cunoscut ?

Tot teoretic discutînd, acesta nu poate determina un substantiv articulat nehotărît sau unul nearticulat. În primul caz, un substantiv articulat nehotărît, denumind un obiect necunoscut, nu poate fi decît calificat, iar substantivul articulat hotărît, fiind numele unui obiect cunoscut, anumit, nu va putea indica în același timp și o însușire. Iar de identificare nu poate fi vorba, căci atunci determinatul nu ar mai fi articulat nehotărît.

În ce privește clasa de obiecte (denumită prin substantiv nearticulat), ea nu poate fi identificată (fiind oricum cunoscută) sau calificată (însușirile ei sînt conținute în însăși noțiunea respectivă). Așadar, teoretic

[10] Tocmai de aceea nu discut aici substantivele derivate din verbe, pe lîngă care adeseori atributele sînt de fapt complemente ale verbului de bază (să se compare *satul cu popă, cafeaua cu lapte* și *pescuitul cu undița, prinderea cu arcanul*).

[11] Folosesc definițiile date funcțiilor sintactice în *Gramatica limbii române* II, București, 1963.

[12] Vezi Ion Z. Coja, *Observații cu privire la sensul contextual al substantivelor*, în PLG V, p. 83–84.

prin referirea la un obiect cunoscut nu putem decît identifica un alt obiect tot cunoscut. Adică, regula (II) : *un substantiv articulat hotărît* (*sau cu această valoare*) *nu poate determina decît substantive articulate hotărît.* Mai importantă este reciproca (III) : *atributul substantival care nu poate determina decît substantive articulate hotărît are valoarea de substantiv articulat hotărît.*

Atributul substantival nu poate fi articulat nehotărît (sau cu această valoare), căci prin această valoare nu putem nici califica, nici identifica, iar atribute de alt fel nu există.

7. Înainte de a trece la verificarea regulilor de mai sus, care deocamdată sînt numai niște construcții deductive, teoretice, trebuie să menționez un alt procedeu de distingere a atributelor de calificare de cele de identificare. Voi considera de identificare (avînd, deci, valoarea de articulat hotărît) acel atribut care, dacă primește un determinant, se articulează hotărît și de calificare atributul care în aceleași împrejurări rămîne nearticulat. Așadar, în *casa din pădure* avem atribut de identificare, întrucît avem *casa din pădurea de brad*, iar în *casa de lemn* atribut de calificare, deoarece avem *casa de lemn de brad.*

8. *Atributul genitival.* Este singurul atribut substantival articulat hotărît : *calul țăranului.* Aceste atribute nu pot determina substantive articulate nehotărît. În formularea *un cal al țăranului* prezența lui *un* ne dă să înțelegem că în posesia *țăranului* se află mai mulți *cai.* Așadar *un* este aici adjectiv nehotărît (vezi mai sus, la 4).

Formulările de tipul *substantiv articulat hotărît* + *substantiv articulat nehotărît în genitiv* (*calul unui țăran*, *mîna unui om*, *acoperișul unei case*) par greșite, dacă ținem cont de premisele mai sus acceptate, căci nu putem identifica un obiect (*calul*, *mîna*, *acoperișul*) prin referirea la un obiect necunoscut (*un țăran*, *un om*, *o casă*).

Mai întîi trebuie observat că în aceste construcții substantivul articulat hotărît nu denumește un obiect cunoscut, ci un obiect necunoscut (să se compare *calul unui țăran* cu *calul troian* sau *calul meu*).

În al doilea rînd, între obiectele puse în relație, *om* — *mînă*, *casă* — — *acoperiș*, *țăran* — *cal* există un raport de implicație, fie prin asociație de idei (*țăran-cal*), fie prin inerență (*om-mînă*, *casă-acoperiș*), iar acest raport asociativ este cunoscut de toți vorbitorii. Voi considera pe *țăran*, *om*, *casă* drept termeni *primi*, iar pe *cal*, *mînă*, *acoperiș* termeni *asociați.* Dacă termenul prim este necunoscut, va fi articulat nehotărît, dar termenul asociat, deși necunoscut, va putea fi articulat hotărît, întrucît, prin enunțarea termenului prim, în mintea noastră se actualizează și cele aflate în raporturi asociative cu acesta [13].

Putem considera *calul unui țăran* ca rezultat al transformării propoziției *un țăran are un cal.* (*Calul său* . . .). Orice substantiv reluat se articulează hotărît (*calul*). Dintre cele două substantive care denumesc obiecte necunoscute (*un țăran*, *un cal*), al doilea este *reluat*, despre el avem ceva de comunicat și, de aceea, apare articulat hotărît. Determinantul său *unui țăran* va fi articulat nehotărît pentru a trimite la *un* (sau *orice*) *țăran are un cal*, context psihic, care anticipează comunicarea și o facilitează. În formularea *a fost odată un împărat și nevasta împăratului* . . ., *nevasta*

[13] Vezi *Gramatica limbii române* I, București, 1963, p. 99, § 100, b.

se articulează hotărît, deşi apare pentru prima oară în acest context, întrucît se află în raporturi asociative cu un cuvînt aflat în acelaşi context (articularea hotărîtă *împăratului* se datorează faptului că este reluat). Din cele spuse putem deduce regula (IV) : *un substantiv, denumind un obiect necunoscut* (care, adică, apare pentru prima oară în comunicare [14]), *se va articula totuşi hotărît, dacă acest substantiv se află în raporturi asociative cu alt substantiv, prezent în discurs, indiferent de felul cum este articulat acesta.*

De la această regulă avem reciproca (V) : *un substantiv articulat hotărît, dar denumind un obiect necunoscut, de care n-a mai fost vorba înainte, este considerat în raport asociativ cu substantivul cu care se află în relaţie de apartenenţă sau dependenţă, marcată gramatical* (*nu lexical*). Astfel, din construcţiile *avionul unui ţăran* sau *a fost odată un împărat şi motocicleta împăratului*..., reise că relaţia de posesie între *ţăran* şi *avion*, respectiv *împărat* şi *motocicletă*, are un caracter generalizat, este de toţi cunoscută, acceptată, presupusă sau astfel prezentată de vorbitor.

9. Există două modalităţi de apariţie a relaţiei *substantiv + substantiv în genitiv*, în funcţie de grupul prin a cărui transformare se obţine :

a. Acest grup apare în comunicare :

Ţăranul are un cal. Calul ţăranului...

b. Acest grup nu apare :

Calul unui ţăran.

În primul caz relaţia de posesie se poate stabili între orice substantive, fără să şocheze : *un împărat avea o motocicletă şi motocicleta împăratului*...

În al doilea caz, relaţia se poate stabili numai între substantive între care se ştie că există această relaţie, fiind presupusă existenţa în conştiinţa interlocutorului a grupului transformat.

Cu alte cuvinte, în primul caz posesia este exprimată prin mijloace lexicale (verbul *a avea*), în al doilea caz prin mijloace gramaticale (cazul genitiv). Adică, prin mijloace lexicale putem exprima orice relaţie între orice obiecte, pe cînd prin mijloace gramaticale nu putem exprima decît relaţii ,,social-acceptate'', aş zice (vezi şi mai jos, la 11 şi, mai ales, la 21).

10. Aşadar, în construcţia *substantiv articulat hotărît + substantiv articulat nehotărît în genitiv*, al doilea substantiv indică şi faptul că şi primul substantiv denumeşte un obiect necunoscut, iar articularea hotărîtă a acestuia indică relaţia de inerenţă , raportul asociativ existent între cele două substantive.

Articularea nehotărîtă a termenului asociat contravine raporturilor asociative aflate în conştiinţa vorbitorilor şi pe baza cărora este justificată articularea hotărîtă a acestuia. Prezenţa articolului nehotărît la termenul asociat e posibilă numai atunci cînd termenul prim (substantivul în genitiv) se află în raport asociativ cu mai multe obiecte de acelaşi fel, dintre care selectăm unul, şi în aceste situaţii avem nu articol nehotărît, ci adjectiv nehotărît. Din *un acoperiş al unei case* se subînţelege că acea casă are mai multe acoperişuri.

---

[14] În urma celor spuse, reiese că din punct de vedere lingvistic distincţia *cunoscut — necunoscut* are un sens diferit de cel aparent. Definirea precisă a acestui sens, iată alt scop al cercetărilor despre articol.

Cînd termenul asociat nu poate fi decît unul singur, prezenţa articolului (adică a adjectivului) nehotărît devine absurdă, căci lasă să se înţeleagă că există mai multe obiecte de acel fel în aceeaşi relaţie : *un cap al unui om* (!). Cred că niciodată nu s-a spus astfel în româneşte, cu atît mai mult cu cît vorbitorii au şi conştiinţa situaţiei analizate mai sus, făcînd jocuri de cuvinte de tipul *mă doare un cap* sau *mă doare un stomac*, bazate pe sesizarea existenţei acestor raporturi asociative între obiecte ce se presupun reciproc.

11. Gradul de inerenţă al raportului asociativ diferă, uneori este obligatoriu (*om — cap*), alteori este numai posibil (*ţăran — cal*, *împărat — nevastă*). Există şi raporturi asociative cu o valoare strict individuală, rezultate ale unor experienţe personale. Însă nu toate raporturile asociative au importanţă lingvistică, pentru gramatică, ci numai acelea asupra cărora, dintr-un motiv sau altul, există un consens unanim, social. Acest consens determină funcţionarea unei reguli (regula IV), a cărei reciprocă dă posibilitatea ca unele raporturi asociative, rezultate dintr-o experienţă personală sau pur şi simplu inventate, imaginate, să fie prezentate ca şi cînd ar fi reale, constante, de toţi cunoscute. Prin formularea *avionul unui ţăran*, în paradigma cuvintelor care în mod obişnuit pot figura înainte de *unui ţăran* (*plug*, *cal*, *ogor*, *nevastă*, *copil*, *casă* etc.) este introdus termenul *avionul*, cu totul neaşteptat, căci nu avem în minte asociaţia *ţăran — avion*. Efectul unor astfel de construcţii ar putea conveni de minune scriitorilor. Din păcate, lectura insuficientă nu-mi permite să exemplific folosirea de către scriitori a acestei posibilităţi pe care le-o oferă limba română.

12. Cînd faptul de a aparţine unui obiect oarecare dintr-o anumită, clasă de obiecte poate implica destul de vag o însuşire pentru obiectul posedat, e posibilă articularea nehotărîtă : *un cal al unui ţăran*. Deducerea unei calităţi, intrinsece, din relaţia de posesie este mai uşor remarcabilă într-o construcţie paralelă, de tipul *calul unui ţăran şi calul unui boier* . . ., imaginabilă, de pildă, într-o fabulă.

Dar în formularea *un cal al unui vecin* nu mai poate fi vorba de calificare prin atribut, decît numai dacă vom considera ca atare indicarea nu a posesorului, ci, prin acesta, a faptului că obiectul se află în posesia cuiva, fără să ştim cine e posesorul. Posesorul este cunoscut vorbitorului, dar nu şi interlocutorului. Prin indicarea posesorului necunoscut, interlocutorul nu va putea decodifica decît relaţia gramaticală, care conţine ideea de posesie, fără să deducă o însuşire pentru obiectul posedat şi fără să-l identifice, căci posesorul este necunoscut. Sensul lexical nu are nici o importanţă, nu transmite nici o informaţie şi există numai în măsura în care altminteri nu putea fi indicat faptul că obiectul respectiv se află în posesia cuiva. Sistemul limbii leagă exprimarea acestui fapt de exprimarea posesorului. Dacă s-ar fi putut marca într-un fel numai faptul că un obiect este „posedat", al doilea termen al construcţiei (*al unui vecin*) n-ar mai fi apărut. Evident, aceasta din punctul de vedere al interlocutorului. Din punctul de vedere al vorbitorului, avem o greşeală. Pentru vorbitor posesorul e cunoscut şi numai de aceea poate să apară, poartă informaţie. Ştiind că pentru interlocutor este necunoscut, vorbitorul va articula nehotărît numele posesorului, fără să-şi dea seama că în felul acesta menţionarea posesorului este egală cu zero (vezi şi mai jos, la 14).

13. În cele de mai sus (8, 9, 10, 11, 12) am studiat toate cele patru tipuri de formulări în care poate să apară un atribut substantival genitival. Numai un singur tip s-a dovedit conform premiselor teoretice propuse inițial (tipul *calul țăranului*). Celelalte formulări s-au dovedit posibile (avînd, adică, un sens) în urma unor deplasări de sens și de valori, pe care nu le puteam prevedea în construcția teoretică apriorică :

a. *un* (*o*) devine adjectiv nehotărît (*un cal al meu*) ;

b. articolul hotărît poate apărea la un substantiv care denumește obiecte necunoscute, dacă acesta este de obicei asociat altui substantiv, prezent în discurs și articulat nehotărît (*calul unui țăran*) ;

c. de obicei prin relația de posesie (marcată gramatical) este indicat posesorul. În cazul atributului genitival articulat nehotărît, prin prezența substantivului în genitiv este indicată numai relația de posesie (sau apartenență etc.), în care primul substantiv este unul din termeni. Indicarea relației o putem considera prin ea însăși vag calificatoare, și atunci conținutul semantic al substantivului în genitiv este chiar nul și nu aduce nici o informație : nici nu califică, nici nu identifică : *un cal al unui vecin*.

Uneori, însă, clasa de obiecte din care face parte substantivul în genitiv poate califica obiectul posedat, și atunci conținutul semantic al substantivului în genitiv devine funcțional, aduce ceva în plus, pe lîngă relația gramaticală respectivă (*un cal al unui țăran*). Și aici intervine conștiința socială a vorbitorilor, pentru care, dintr-un anumit punct de vedere, *vecin* este neutru, iar *țăran* semnificativ, conținînd în structura sensului o notă, cam vagă, e drept, apreciativă sau depreciativă, după context.

14. Dacă vorbitorii ar fi ținut cont de considerațiile făcute de noi la început, cu privire la atributele substantivale, nu s-ar fi ajuns la formulările discutate ceva mai sus. Mai la îndemîna vorbitorilor a fost să țină cont de o altă regulă, mai simplă, aplicînd-o fără alte complicări : substantivul care denumește un obiect cunoscut interlocutorului se articulează hotărît, substantivul care denumește un obiect necunoscut interlocutorului se articulează nehotărît.

Și atunci cînd *posesorul* era cunoscut numai de vorbitor, iar de interlocutor nu, vorbitorul, conform regulii de mai sus, a articulat nehotărît substantivul în genitiv, fără să-și dea seama că o astfel de construcție este un nonsens pentru interlocutor (atributul respectiv nu e nici de identificare, nici de calificare) [15].

Reamenajările de la 13 a, b, c s-au produs pentru a justifica asemenea formulări, care, folosite de vorbitor, trebuiau înțelese într-un fel și de interlocutor, căruia, deci, i se datorează reamenajările discutate[16].

Explicația aceasta pare superficială, dar ea nu vizează amănuntele, deja discutate și prin care ea însăși se completează.

15. Neconcordanțele semnalate între realitatea lingvistică și presupunerile teoretice pe care le poate face cercetătorul nu dovedesc inutili-

---

[15] Din nou discuția este pur teoretică. Putem imagina (deci există) contexte în care prezența unui atribut genitival articulat nehotărît să fie necesară, justificată de relațiile pe care le poate contracta cuvîntul în afara relației marcate prin genitiv. Astfel, în *Eram sigur că X se va însura cu fata unui cofetar, căci îi plăceau dulciurile*, *unui cofetar* se întîlnește semantic cu alte cuvinte din frază și contribuie decisiv la înțelesul acesteia, așa cum nu e cazul în *O faiă a unui cofetar a murit într-un accident.*

[16] Vezi Ion Coja, *Limba – fenomen social*, în „Revista de filozofie”, 1967, nr. 9, p. 1033–1034.

tatea acestora, ci relevă numai complexitatea situațiilor ce rezultă din funcționarea limbii ca mijloc social de comunicare. „Abaterile" limbii de la modelele presupuse nu duc la desființarea și anularea acestora, căci în anumite situații le găsim ca model unic de funcționare a limbii. În acest sens voi discuta legătura dintre articularea prepozițiilor (sic) care se construiesc cu genitivul și faptul că singurul tip teoretic acceptabil de relație *substantiv + substantiv în genitiv* este *substantiv articulat hotărît + substantiv articulat hotărît în genitiv* (*calul țăranului*).

Discuția de mai jos poate fi considerată ca un argument în favoarea presupunerii teoretice, iar aceasta, o dată acceptată, devine explicația faptului că toate prepozițiile care se construiesc cu genitivul sînt articulate hotărît.

Prepozițiile care se construiesc cu genitivul sînt articulate hotărît, iar cele care se construiesc cu dativul sînt nearticulate. Nearticulate sînt și substantivele care au atribute în dativ. Așadar, după tipul *substantiv nearticulat + substantiv în dativ*, avem *prepoziții nearticulate + substantiv în dativ*. Prin analogie, *prepoziții articulate hotărît + substantiv în genitiv* este o construcție făcută după tipul *substantiv articulat hotărît + substantiv în genitiv*. Or acesta este tipul teoretic presupus și de noi, ceea ce dovedește că presupunerea noastră este justă.

Diferența dintre cele două tipuri mi se pare evident ilustrată în cunoscutul cîntec școlăresc :

„A venit vacanța
Cu trenul din Franța.
Moarte profesorilor,
Dărîmarea școlilor".

Legătura dintre articularea prepozițiilor și modelul după care se face această articulare este și mai evident în cazul prepoziției *asupra* care se contruiește cu genitivul (*o privire asupra trecutului*) și care, atunci cînd este urmată de un dativ, capătă forma nearticulată:

Astfel zise lin pădurea
Bolți asupră-mi clătinînd.

În aceste situații, articolul a fost interpretat numai cu „rolul de a distinge prepoziția de adverb" [17], cînd, de fapt, avem obligativitatea articolului înaintea unui genitiv. De confuzie între prepoziție și adverb (*înaintea* și *înainte*) nu poate fi vorba, căci genitivul, obligatoriu după prepoziție, nu apare niciodată după adverb. În plus, unor prepoziții construite cu genitivul nu le corespunde un adverb în limba română contemporană (*asupra*, *contra* și poate și altele).

16. În *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale*, în SG II, F. Ciobanu, constatînd că prepozițiile ce se construiesc cu genitivul provin din adverbe, afirmă : „Pentru a putea fi legat de substantivul pe lîngă care era așezat și față de care juca rol de prepoziție, adverbul, pe de o parte a primit articol, fapt care dovedește că din punct de vedere morfologic era considerat ca un substantiv determinat de alt substantiv, iar pe de alta a fost întovărășit de prepoziții, mai ales prepoziția *de*" (p. 96).

[17] Vezi *Structura morfologică a limbii române*, București, 1967, p. 169.

Mi se pare justă ideea că adverbul a fost considerat substantiv. Articularea adverbului (devenit astfel prepoziție) înaintea unui substantiv în genitiv e conformă, așa cum am văzut, regulilor de articulare, teoretic și aprioric stabilite, cu privire la relația *substantiv + substantiv în genitiv*, reguli care, în principiu, stabilesc imposibilitatea ca un substantiv în genitiv să determine un substantiv articulat nehotărît sau nearticulat. Interesant e că aceleași adverbe, urmate de prepoziția *de*, nu se mai articulează. Vom vedea mai jos (la 17) că această prepoziție precedă atribute substantivale care pot determina substantive nearticulate, atît ca formă, cît și ca valoare.

Cele de mai sus dovedesc că excepțiile discutate la 8, 9, 10, 11 nu aparțin schemei limbii, ci condițiilor de comunicare, greșelilor pe care le pot face vorbitorii netinînd seama de întreaga complexitate a schemei. În anumite situații însă, cînd din mai multe construcții posibile (oferite de schemă sau rezultate ale unor greșeli) urmează să fie copiată numai una, după modelul căreia, cel mai cunoscut și mai frecvent, să se obțină o construcție relativ fixă, construcția care se impune aparține schemei limbii, dovedind astfel existența acestei scheme, presupusă de cercetător prin deducții apriorice.

Un exemplu asemănător ni-l oferă poziția articolului hotărît, prepus sau postpus substantivului. Poziția articolului a fost explicată prin poziția față de substantiv a adjectivului, pe care articolul l-a precedat [18]. Astfel, dacă adjectivul urma substantivului, articolul, prepus adjectivului, a ajuns să fie postpus substantivului, și invers. Este evident, însă, că poziția adjectivului nu era obligatorie și că, dacă putem vorbi de o poziție, postpusă sau prepusă, a adjectivului într-o limbă, o facem printr-o apreciere statistică a faptelor. Dar cînd în funcție de poziția adjectivului articolul a căpătat o poziție fixă, aceasta s-a făcut după *schema* cea mai frecventă în limba respectivă, devenind astfel un argument pentru a considera că adjectivul are o poziție relativ fixă față de substantiv în fiecare limbă, ceea ce ar ține de *schemă*.

17. *Atributul substantival prepozițional.* Diferența cea mai evidentă dintre atributele prepoziționale o constituie prepozițiile diferite de care pot fi precedate. De aceea le voi discuta pe fiecare în parte.

Prepoziția *de* însoțește atribute de calificare, întrucît determinatul poate fi articulat hotărît, nehotărît sau nearticulat : *casa de lemn*, *o casă de lemn*, *casa de lemn de brad*. Din ultimul exemplu se vede și că substantivul atribut precedat de această prepoziție nu se articulează nici dacă, la rîndul său, primește o determinare.

Substantivele însoțite de prepoziția *din* nu pot fi atribute ale unor substantive articulate nehotărît (*o casă din pădure* (!)) și se articulează dacă le determinăm prin alt atribut (*casa din pădurea de brad*). S-ar putea obiecta că *din* poate selecta și valoarea de nearticulat : *o casă din lemn de brad*. Aici avem, însă, *din* sinonim cu *de*. Mai corect ar fi să vedem două prepoziții *din*, omonime :

din (1) — sinonim cu *de*.

din (2) — cu sensul „de este în", „care este în".

[18] Vezi teoria completă la Al. Graur : *À propos de l'article postposé*, Rom. LV (1929) 475—481 și *Notes sur l'article postposé en roumain*, Rom. LX (1934), 2, 233—237, față de care rezumatul făcut mai sus reprezintă în mod fatal o sărăcire a faptelor și ideilor discutate.

Cînd un substantiv determinat de un atribut substantival precedat de prepoziţia *din* se articulează nehotărît, avem de fapt *un* (*o*) adjectiv nehotărît :

o casă din pădure = una din casele pădurii

o cărare din pădure = una din cărările pădurii

Formularea *o floare din pădure* pare că infirmă cele de mai sus, *o* neputînd fi considerat ca adjectiv nehotărît. Sînt de părerea că înaintea prepoziţiei se subînţelege un participiu, iar atributul este de fapt complement circumstanţial al acestui participiu subînţeles : *o floare* (*luată*) *din pădure*. Că trebuie subînţeles un participiu al unui verb care să arate separarea, desprinderea, ne-o dovedeşte faptul că dacă folosim ca determinat numele unui obiect care nu poate fi desprins, comunicarea este absurdă : *Am o floare din pădure* dar *Am o casă din pădure* (!).

18. Prepoziţia *de la* este în aceeaşi situaţie cu *din* (1). În *am un măr de la munte* se subînţelege un participiu, *adus*, de pildă, care evită determinarea unui substantiv articulat nehotărît printr-un substantiv cu valoare de articulat hotărît. Acest participiu nu poate fi subînţeles cînd determinatul este nume de obiect netransportabil : *am o casă de la munte* (!).

Prepoziţia *dintre* precedă şi ea numai valoarea de articulat hotărît : *locuiesc în casa dintre brazi*. În *locuiesc într-o casă dintre brazi*, formularea e oricum neobişnuită, tot nu avem articol nehotărît, ci adjectiv nehotărît. *Brazi* denumeşte obiecte cunoscute dinainte sau pe care interlocutorul le poate vedea în momentul comunicării şi, deci, simultan are şi reprezentarea *casei*.

Prepoziţia *de după* este în aceeaşi situaţie.

Mărginindu-mă la cele mai importante prepoziţii, închei cu prepoziţiile *cu* şi *fără*. Amîndouă precedă atribute calificative : *un sat cu popă*, *satul cu popă catolic* etc., *un sat fără popă*, *satul fără popă catolic*.

Prepoziţia *cu*, însă, poate preceda şi atribute de identificare. În acest caz, substantivul atribut de identificare se articulează hotărît, pentru a nu se confunda cu atributul de calificare : *omul cu mîrţoaga*, *femeia cu căţelul*. Aceste atribute nu pot să apară, aşa cum am convenit şi teoretic, pe lîngă substantive articulate nehotărît : *o femeie cu căţelul* (!).

19. Din cele de mai sus (17, 18) rezultă că unele prepoziţii precedă atribute calificative, deci substantive cu valoare de nearticulate (*de*, *fără*), iar altele atribute de identificare, deci substantive cu valoarea de articulate hotărît (*din*, *de la*, *dintre*, *de după*). Aşadar, valoarea de articulat sau nearticulat a substantivelor atribute prepoziţionale este indicată, în lipsa articolului, prin prepoziţii şi substantivul determinat. Cînd o prepoziţie poate preceda ambele valori, avînd două sensuri diferite, valoarea substantivului precedat de acea prepoziţie este indicată prin însuşi sensul lexical al substantivului (*o casă din lemn*, *casa din pădure*).

În acest caz, au valoare de substantive articulate hotărît acele substantive care pot fi complemente circumstanţiale de loc. Indicarea locului unde se află un obiect poate duce la identificarea acestuia, nu la calificarea sa.

Cînd aceeaşi prepoziţie poate preceda ambele valori şi contextul nu mai este suficient pentru a distinge valorile, diferenţa este marcată prin articol : prepoziţia *cu*. În *satul cu popă catolic* avem atribut de calificare (*popă*), în *satul cu popa catolic* avem atribut de identificare (*popa*).

20. Se poate ușor remarca faptul că toate prepozițiile ce precedă atribute de identificare sînt compuse din prepoziția *de* și prepoziții specifice complementului circumstanțial : *în*, *la*, *între*, *după*. Într-adevăr, aceste atribute (substantivale de identificare) sînt rezultatul transformării unui grup verbal în cadrul căruia substantivul respectiv are funcția de complement circumstanțial de loc : *casa din pădure* = *casa este în pădure* (sau *casa de este în pădure*).

Atributul substantival de calificare este rezultatul transformării unui predicat nominal : *casa de lemn* = *casa este de lemn*. Transformările propuse sînt sprijinite și de coincidența următoare : în funcția de nume predicativ avem, de regulă, substantive nearticulate, cu această valoare, iar în funcția de complement circumstanțial de loc avem substantive cu valoare de articulate hotărît (vezi mai jos, 25).

21. De la clasificarea de mai sus a prepozițiilor există o singură excepție : prepoziția *despre*. *Cartea despre oameni* = *o carte despre oameni* (deci prepoziția *despre* nu introduce atribute de identificare), *o carte despre Socrate* (deci nu introduce nici atribute de calificare !). Explicația acestui comportament nu poate fi găsită decît menținînd discuția în cadrul celor spuse în paragraful precedent care, astfel, capătă o certificare în plus, a oportunității sale.

Se observă că determinatul unui atribut substantival cu prepoziția *despre* nu poate fi orice substantiv (*o floare despre*...(!), ci numai substantive care denumesc rezultatul acțiunii unui verb *dicendi*, sau, aș zice eu, *referendi*, ca : *a spune*, *a povesti*, *a scrie*, *a-și aminti* etc. Atributul substantival precedat de prepoziția *despre* reprezintă transformarea unor complemente indirecte ale acestor verbe : *o carte despre Africa* = *o carte care scrie despre Africa*.

Comparînd formulările *cartea despre Socrate*, *o carte despre Socrate*, *o carte despre un filozof*, *cartea despre un filozof*, se observă că ultima formulare este ușor forțată, căci despre ceva necunoscut (*un filozof*) nu poate exista ceva cunoscut (*cartea*). Așadar *despre* stabilește relația de „referință" a unui obiect cunoscut (*cartea*) sau necunoscut (*o carte*) la un conținut cunoscut (*Socrate*). La un conținut necunoscut (*un filozof*) se poate referi un obiect necunoscut (*o carte*) și, mai greu, un obiect cunoscut (*cartea*).

În general, însă, sînt rare situațiile cînd conținutul e necunoscut, căci nu are de ce să devină obiectul unei comunicări (deci obiectul interesului nostru) cele ce se referă la un conținut necunoscut. Fără să fie probantă, ci numai semnificativă, aș considera greutatea de a găsi exemple pentru a ilustra această posibilitate de combinare. Sună destul de forțat construcții ca : *o carte despre un animal*, *o știre despre o țară*, *o carte despre un continent* sau *cartea despre un animal* etc.

Între obiectele necunoscute relația de posesie este, față de cea de referință, mai posibilă. Relația de posesie, fiind mai veche și mai frecventă, ajunge uneori să și califice, ceea ce nu se poate spune despre relația exprimată prin *despre*.

Articularea substantivelor complemente

22. *Complementul direct*. Conform definiției, în funcția de complement direct trebuie să întîlnim numai substantive cu valoarea de articulat,

hotărît sau nehotărît : *Să-ţi dau capra şi să-mi dai gîsca*, *Găina s-a ouat un ou.*

Precedate de prepoziţia *pe*, substantivele complement direct sînt nearticulate, denumind însă persoane cunoscute, *identificate*, după cum afirmă şi *Gramatica Academiei* II, § 599, II, b : *Îmi făcu semn să-l privesc pe colonel.* Un indice al acestei valori poate fi considerată şi prezenţa pronumelui personal de anticipare sau reluare, pe care-l mai găsim şi la complementul indirect.

Cazurile de nearticulare a substantivelor complemente directe sînt foarte numeroase. Mai întîi, în multe locuţiuni verbale : *a ţine piept*, *a da bici* etc. Pentru a explica nearticularea acestor substantive se pot invoca mai multe motive, începînd cu presupunerea că aceste locuţiuni s-au constituit încă dintr-o vreme cînd articolul nu se folosea în română şi s-au păstrat aşa, după cum explicăm nearticularea şi în *taică-tău*, *maică-ta*, *frate-tău*, *soră-ta* etc.

Alte motive putem deduce comparînd formulările : *mi-am cumpărat cal* şi *mi-am cumpărat lup* (!). Ultima formulare pare absurdă, căci din ea se deduce că acţiunea de a cumpăra lupi este frecventă. Cu alte cuvinte, se poate să nu articulăm substantivele care sînt în mod curent obiectele directe ale acţiunii unor verbe. Cu atît mai mult nu trebuie să ne mirăm de nearticularea în locuţiuni verbale. Aceeaşi deosebire avem între formulările *purta în cap pălărie* şi *purta în cap coş* (!). În schimb nu sună greşit *mi-am cumpărat un lup* sau *purta în cap un coş*.

Din exemplele discutate reiese că, încercînd să stabilim regulile articulării, sîntem nevoiţi să ţinem cont şi de vorbitori, de cadrele existenţei acestora [19], din cunoaşterea cărora ştim că faptul de a cumpăra cai sau de a purta pălărie este firesc, obişnuit, iar cel de a cumpăra lupi sau de a purta în cap coşuri este nefiresc.

În cazurile discutate mai sus avem substantive nearticulate cu valoare de articulate nehotărît. E oare aceasta un motiv să legăm apariţia şi folosirea iniţială a articolului nehotărît de introducerea în frază a unor cuvinte la care interlocutorul nu se aştepta, purtînd o informaţie mare? Acceptarea acestei presupuneri ar veni în sprijinul explicaţiei date apariţiei articolului [20], explicaţie care a întîmpinat rezerve unanime, la unele din ele subscriind şi eu. Totodată şi completează explicaţia dată atunci, cînd am avut în vedere numai apariţia unor reprezentanţi necunoscuţi ai unor clase de obiecte cunoscute, căci aici presupun şi introducerea în frază a unor cuvinte care de regulă nu au cum să apară în contextul respectiv.

23. Pe de altă parte, distincţia pe care o facem prin articol (cunoscut — necunoscut) nu este necesară la toate substantivele şi în toate împrejurările. Cînd această distincţie nu este necesară, substantivul nu are nici o valoare din punctul de vedere al articulării, forma de nearticulat putînd-o considera ca rezultat al evoluţiei fonetice de la latină la română. O asemenea situaţie am avea într-o propoziţie ca *mănînc pîine*, unde nu avem nici *o pîine*, nici *pîinea*, nici valoarea de nearticulat.

Aşadar, în funcţia de complement direct valoarea de articulat nehotărît este nemarcată, iar cea de articulat hotărît este marcată.

[19] Vezi şi mai sus, la 9.
[20] Vezi PLG V, *art. cit.*, p. 96.

(prin articol sau prepoziția *pe*, prin anticiparea sau reluarea prin pronume personal).

Articularea depinde și de verbul regent. Obiectul verbului *a mînca* ne interesează în primul rînd din punctul de vedere semantic: *mănîncă portocală*, *pîine*, *pește* etc. Aceleași substantive, complemente directe ale verbului *a arunca*, se articulează hotărît însă: *aruncă portocala*, *pîinea*, *peștele* etc. Se poate spune *aruncă pîine*, pentru că *pîine* denumește nu numai obiecte, ci și o materie. Situații de acest fel sînt foarte numeroase și dovedesc că în stabilirea regulilor de articulare a substantivelor trebuie să ținem cont și de sensul lexical al cuvîntului regent și al celui care se articulează, ceea ce dovedește că articolul are el însuși un sens lexical. De aceea considerarea sa ca morfem al determinării nu poate fi o soluție deplin acceptabilă.

După cele arătate mai sus rezultă că cercetarea articolului devine și o problemă de semantică, iar din această perspectivă pînă astăzi nu s-a întreprins practic nimic în studiile dedicate articolului.

24. În funcția de *complement indirect* substantivele funcționează cu valoarea de articulat: *dau cartea elevului* sau *dau cartea unui elev*.

Cînd substantivul este precedat de prepoziție, nu se articulează: *dă de mîncare la vacă*. Valoarea substantivului este de articulat hotărît, căci prin determinarea sa printr-un atribut se articulează hotărît: *dă de mîncare la vaca roșie*.

Complementul de agent este exprimat printr-un substantiv cu prepoziție, avînd valoarea de articulat hotărît: *am fost pedepsit de profesor — am fost pedepsit de profesorul de matematică*. Cînd autorul acțiunii este necunoscut, substantivul complement de agent se va articula nehotărît: *am fost pedepsit de un profesor*.

Se mai observă că prepoziția specifică acestei funcții este *de*, care de data aceasta precedă valoarea de substantiv articulat hotărît. Vorbitorii pot face distincția între valorile substantivelor precedate de această prepoziție datorită funcțiilor diferite. Este ușor sesizabilă diferența dintre valorile diferite ale aceluiași substantiv în două funcții sintactice diferite: *haina de profesor* și *pedepsit de profesor*.

Este unul dintre multele motive care fac din studiul articolului și o chestiune de sintaxă, nu numai de morfologie și semantică.

25. La *complementul circumstanțial de loc* substantivul precedat de prepoziție este nearticulat cînd are valoare de articulat hotărît și articulat nehotărît cînd are această valoare.

Dacă în cazul complementului direct fără prepoziție valoarea marcată era aceea de substantiv articulat hotărît, în cazul complementelor precedate de prepoziție această valoare e nemarcată, iar valoarea de articulat nehotărît se poate marca: *dau de mîncare la o vacă*, *am fost pedepsit de un profesor*, *mă duc la un cinematograf* etc. Articularea hotărîtă în aceste situații e posibilă numai dacă determinăm substantivul printr-un atribut, altminteri nu: *dau de mîncare la vaca* (!), *mă duc la cinematograful* (!).

Complementele circumstanțiale de timp, scop și cauză nu ne pot interesa, în aceste funcții rar apărînd substantive.

26. Substantivele sînt nearticulate în funcția de *complement circumstanțial de mod*, chiar dacă nu sînt precedate de prepoziții: *niște*

dulăi culcați covrig, se uită țintă, îl primesc cu nerăbdare. Corespunzătoare funcției de complement circumstațial de mod este valoarea de nearticulat, care poate califica nu numai obiecte, ci și acțiuni : *îl aștept cu nerăbdare mare.*

Circumstanțialul de mod comparativ cere în schimb substantive cu valoarea de articulat, căci comparația se face între obiecte : *grîul crește cît palma și păpușoiul cît cotul.* În această funcție substantivul se articulează, hotărît sau nehotărît. Se poate ușor observa că orice complement circumstanțial de mod comparativ este subiectul unei propoziții de al cărui adevăr vorbitorii au cunoștință de vreme ce fac apel la el : *grîul crește mare — palma este mare* deci *grîul crește cît palma.* Aceasta ar explica articularea corectă (coincidența valoare — formă), pe care n-o mai întîlnim decît la substantivele în funcție de subiect.

În funcția de *complement circumstanțial instrumental* substantivele participă cu valoarea de articulat hotărît nemarcată (*cîntă la pian, cîntă la fluier*), iar cea de articulat nehotărît marcată (*cîntă la un pian, cîntă dintr-un fluier*). Cînd prepoziția folosită este *cu*, substantivul cu valoare de articulat hotărît se articulează hotărît, probabil pentru a nu se confunda cu complementul circumstanțial de mod (*îl prind cu undița*), deși de regulă același substantiv nu poate să apară în cele două funcții și diferențierea valorilor s-ar fi putut face după sensul fiecărui cuvînt.

Și complementul circumstanțial sociativ se construiește cu prepoziția *cu* urmată de substantiv articulat. Cînd prepoziția e alta, substantivul nu se mai articulează : *a ieșit cu plugul* dar *a ieșit fără plug.*

27. *Complementul circumstanțial de relație* este exprimat prin substantive nearticulate sau articulate nehotărît, precedate de prepoziții : *pentru un străin era ușor, pentru vecin nu are importanță.* Evident, cînd complementul de relație anticipează un nume predicativ, substantivul complement circumstanțial de relație are valoare de nearticulat : *de frate, frate mi-e* și *de frate bun, frate bun mi-e.*

Pînă aici am putut constata că unei anumite funcții sintactice îi corespunde, în genere, o valoare, fie de substantiv articulat, fie de nearticulat. Situația complementului circumstanțial de relație, care poate avea și valoare de nearticulat, și de articulat, e destul de aparte pentru a îndreptăți o reevaluare a celor discutate în *Gramatica Academiei* la acest capitol, pornind de la presupunerea sugerată de constatările de mai sus, că sub același titlu au fost considerate complemente circumstanțiale diferite, de fapt.

Menținîndu-ne la stadiul actual al cercetărilor și bazîndu-ne pe datele din gramatica amintită, rămîne să conchidem că în acest caz distincția dintre valoarea de articulat hotărît și cea de nearticulat (cărora le corespunde aceeași formă : substantiv nearticulat) se face prin context : valoarea de nearticulat este determinată de anticiparea unui *element predicativ suplimentar*, funcție în care nu pot să apară decît substantive cu această valoare.

28. *Complementul circumstanțial opozițional* arată obiectul sau acțiunea care se opun celor exprimate prin subiect, prin complementul sau prin predicatul propoziției : *în locul lui am fost eu, o beșică-n loc de sticlă*

e întinsă-n ferăstruie. Întrucît în prima propoziție avem în funcția de complement circumstanțial opozițional un pronume personal, putem scrie că substantivele în această funcție au valoare de substantiv articulat. Aceasta e adevărat pentru substantivele precedate de locuțiunea prepozițională *în locul.* Dar *în loc de* precedă substantive nearticulate cu valoare de substantiv nearticulat, indicînd însușirile clasei de obiecte cărora li se opune subiectul (sau complementul) : *se scutură cu mîinile în loc de perie* [21].

O situație asemănătoare cu a complementului circumstanțial de relație găsim și la *complementul circumstanțial cumulativ.* Cînd acesta se alătură unor părți de propoziție care denumesc obiecte, substantivul complement circumstanțial cumulativ, deși nearticulat, are valoare de articulat (*în afară de director, a venit și dirigintele*), iar cînd circumstanțialul cumulativ se alătură numelui predicativ, substantivul are valoarea de nearticulat : *Da Vinci, pe lîngă pictor, mai era și sculptor.* Valoarea substantivului complement circumstanțial cumulativ este dată de context, de valoarea substantivului cu care este pus în legătură.

Complementul circumstanțial de excepție exprimă obiectul care constituie o excepție față de subiect, de complement, de atribut sau de numele predicativ. Situația substantivelor în această funcție, din punctul de vedere al articulării, este aceeași ca și în cazul complementelor circumstanțiale de relație și cumulative.

29. *Concluzii.* Funcțiile în care pot să apară substantive precedate de prepoziții cer fie valoarea de substantiv articulat, fie cea de substantiv nearticulat. În cel din urmă caz, nearticularea substantivelor precedate de prepoziție este normală, concordantă cu valoarea substantivului, și nu justifică o cercetare specială. În primul caz, articularea este oarecum redundantă, funcția sintactică indicînd și valoarea de articulat a substantivului. În asemenea situații, de regulă este marcată valoarea de articulat nehotărît, iar cea de articulat hotărît este nemarcată.

Cînd ambele valori pot îndeplini aceeași funcție sintactică, distingerea între articulat și nearticulat se face prin prepoziții diferite : *casa din pădure, casa de lemn.*

Cînd aceeași prepoziție poate preceda valori diferite, distingerea valorilor se face prin :

— funcția sintactică : *haină de profesor, pedepsit de profesor* ;

— sensul substantivului, cînd avem și aceeași funcție sintactică : *casa din lemn, casa din pădure* ;

— articol : cazul prepoziției *cu* ;

— context : *pe lîngă profesor mai venise și directorul, pe lîngă profesor, el era și artist.*

În felul acesta, situația substantivelor precedate de prepoziție, din punctul de vedere al articulării, se arată a fi coerent organizată, iar considerarea articulării substantivelor precedate de prepoziții ca un capitol separat al gramaticii limbii române se datorează ideii, mai mult sau mai

[21] Situația prepozițiilor *în locul* + *substantiv în genitiv* și *în loc de* + *substantiv cu valoare de nearticulat* se integrează celor discutate la 16.

puțin mărturisite, că în acest caz avem de-a face cu o abatere de la regulile articulării.

O concepție completă asupra articolului, care să țină cont de ansamblul limbii în care articolul este o parte ce nu poate fi separată și astfel studiată, nu poate accepta această procedură. Excepțiile descoperite sînt excepții numai de la unele reguli, confirmînd altele în schimb, încît pentru o gramatică ce se străduiește să fie în primul rînd explicativă nu există reguli și excepții. În locul acestora, cel mult ajungem la descriere. Aceasta însă, ruptă de explicație, nu are nici o valoare.

Februarie 1968

Facultatea de limbă și literatură română,
București, Str. Edgar Quinet 7

ȘI ADVERBIAL – MIJLOC DE ÎNTĂRIRE, MIJLOC DE ATENUARE

DE

MARIE THÉRÈSE KERSCHBAUMER

0. Apariția frecventă a lui *și* adverbial în enunțul afectiv ne-a îndemnat să examinăm nuanțele lui semantice în diferite contexte.

Gramatica Academiei (GA) [1] nu analizează în mod special această problemă.

Dicționarul limbii române moderne (DLRM) [2] constată că *și* adverbial apare *înaintea* părții de vorbire la care se referă.

Dicționarul Tiktin [3] observă că:

a) la fel cu adverbul *mai*, *și* adverbial care se referă la o întreagă propoziție apare înaintea predicatului;

b) dacă *și* adverbial se referă la o altă parte de vorbire, el apare *înaintea* acesteia;

c) cu intonație emfatică, *și* adverbial poate fi însă chiar *postpus*.

Sandfeld-Olsen, în volumul întîi [4], îl consideră pe *și* numai drept conjuncție. În cel de-al doilea volum sînt sesizate diverse valori ale lui *și*, fără să se precizeze dacă sînt conjuncționale sau adverbiale.

Pentru limba veche problema a fost luată în discuție de Florica Dimitrescu, care a atras atenția asupra valorilor de întărire ale adverbului [5].

1. Contextele [6] în care apare *și* adverbial sînt următoarele (avem în vedere de fiecare dată exclusiv elementul(elementele) determinate de *și*):

1.1. *Și* adverbial este antepus elementului pe care îl determină (pe care convenim să-l notăm cu *X*); deci apare în contextul (—X).

---

[1] *Gramatica limbii române*, vol. I—II, București, 1963.

[2] *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, p. 832.

[3] *Rumänisch deutsches Wörterbuch* von H. Tiktin, Bukarest, 1895, p. 1421.

[4] J[ansen] K[ristian] Sandfeld și Hewdig Olsen, *Syntaxe roumaine*. 1—3, Paris : Droz (2.3. Copenhaga : Munksgaard) 1936—1962.

[5] Florica Dimitrescu, *Observații asupra construcției paratactice românești și și*, în SCL XI (1960), 4, p. 883—886.

[6] Am lucrat pe un număr de 17 texte de proză de autori români, extrăgînd materialul din cîte 40 de pagini per text. Pentru a nu complica expunerea, vom reproduce de fiecare dată un număr limitat de exemple, indicînd însă între [ ] frecvența lui *și* adverbial pentru poziția respectivă. (Vezi „Bibliografia" de la sfîrșitul articolului).

Acest element poate fi :

Substantiv (precedat sau nu de prepoziţie) [35]

1 Ţinea la mine. De aceea lui îi spuneam, tot. *Şi visele* i le spuneam. (3/23) [7]

2 Şi trebuie să mai trec să-l iau *şi pe astronom.* (5/16–17)

Pronume (antepus sau postpus verbului) [92]

3 *Şi eu cred* că e greu să trăieşti prin gări. (6/43)

4 Lasă-mă *să conduc şi eu.* (10/81)

5 Ia, *mă uit şi eu* la femeia dumitale ! (8/17)

6 *Să ai şi tu* pe ce scrie (5/6)

7 *Va veni ea şi sfînta duminică,* pîn-atunci mai pot aştepta (1/36)

8 *Au şi ei dreptatea lor,* îşi cîntă [8] blînd părerea Moldoleanu (15/7)

9 Ce glumă mai *e şi asta?* (16/111)

Adjectiv (la pozitiv sau la comparativ) [5]

10 Îl mai faci *şi puturos?* (11/25)

11 Asta e *şi mai scandaloasă.* (3/15)

Adverb (la pozitiv sau la comparativ) [5]

12 Îl luă *şi mai bine* de braţ. (13/13)

Şi adverbul + *mai* formează în exemplele (10, 11) un fel de al doilea comparativ (absolut).

13 Mare dugoare (sic) *şi azi,* oftă Neagu. (15/15)

Verb [20]

14 Mi se pare că o cunoşti ... ba *v-am şi văzut* împreună la Balcic ... (13/84)

15 Cine eşti dumenata ?(...) — Un hamal, cum ţi-am spus şi cum *se şi vede.* (17/104)

1.2. În contextul (–X), *şi* adverbial apare în următoarele grupuri fixe :

a) *chiar şi* [9] [5]

16 Căci *chiar şi* atunci cînd drumurile erau ameninţate, moş Johnson se scula o dată cu zorile (...) (10/108)

17 Acolo poţi să fii orice, *chiar şi neamţ, chiar şi evreu* (10/81)

b) *mai şi* [5]

18 Şi acuma, culmea batjocurii, îl *mai şi* insultăm că e rău şi trîndav .. (12/29)

19 *Mai şi* vorbeşti ! bombăni femeia cu necaz. (11/25)

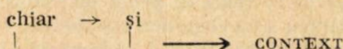
În exemplele (18, 19) apare un *mai* cu valoare de *intensificare* ; îl notăm *mai* $_3$, diferit de *mai* $_1$ *comparativ* (vezi exemplele 11, 12), aşa cum este diferit de *mai* $_2$ *temporal* (*mai vine* el din cînd în cînd ... îl *mai insultăm*

---

[7] Numerele din paranteză indică opera şi pagina de unde a fost extras citatul. Explicaţia numerelor referitoare la operele literare se află la sfîrşitul articolului.

[8] Verbele dicendi în cadrul replicilor unui dialog sau adverbele care le însoţesc constituie uneori indicii preţioase, semnalînd tonalitatea afectivă a replicii.

[9] Elementul (X) poate fi substantiv, pronume, adverb (eventual orice altă parte de vorbire) sau o întreagă propoziţie ; în toate cazurile procedeul de reliefare este :

(săgeata indică direcţia reliefării).

. . .). Intensificarea (reliefarea), la fel ca în grupul *chiar și*, se produce în direcția elementului (X).

$$\begin{bmatrix}\text{chiar}\\ \text{mai}\\ \text{etc.}\end{bmatrix} \longrightarrow \text{și} \rightarrow \text{X}$$

Un *și de întărire enclitic* ar fi atestat, după părerea noastră, în *chiar și* (mai mult decît în *mai și*). Cazul ne amintește de fuziunea de pe urma căreia au luat naștere, într-o fază mai veche a limbii române, forme de tipul *iarăși*, *totuși*, *atunceși* etc. (după unele păreri [10]). Pentru procesul invers de disjuncție vezi articolul citat al Floricăi Dimitrescu [11].

c) În afară de grupul *mai și* din exemplele (17, 18) există grupul aparent dislocat (*ce*) *mai* [12]. . . *și*.

Faptul este justificat prin caracterul exclamativ (vezi p. 5 și 6) al enunțului.

Ce glumă *mai* e *și* asta? (17/111)

Vom reproduce aici cîteva tipuri de enunțuri exclamative.

c') *Enunțuri exclamative eliptice*:

ce mai X (YZ)	X = substantiv
	(Y Z) = elemente elidate
ce mai glumă	
tîmpenie	
— X mai Y	X = adjectiv (adverb)
	Y = verb predicativ

20 Măi Birică, *prost mai ești*, zise Moromete în șaoptă (. . .) (11/36)

Non-eliptice:

ce	X = adjectiv (adverb)
da' X mai Y Z	Y = verb (copulativ/non-copulativ)
cît de	Z = substantiv pronume) precedat sau nu
etc.	de propoziție; adverb

21 *Da* frumos *mai* e la dumneavoastră! (2/15)

c'') *Enunțuri exclamative eliptice, cu și adverbial intercalat*:
ce mai X (Y) *și Z*

22 *Ce mai* podoabă *și* șomerul ăsta! (15/15)

Enunțuri exclamative non-eliptice, cu și adverbial intercalat:
ce X mai Y *și* Z

23 (. . .) *ce* tîmpenie *mai* e *și* asta? (10/86)

Din toate posibilitățile arătate mai sus rezultă că, în enunțuri exclamative, singura poziție din care *mai* (mai_3) este exclus întotdeauna este cea imediat antepusă lui *și* adverbial [13].

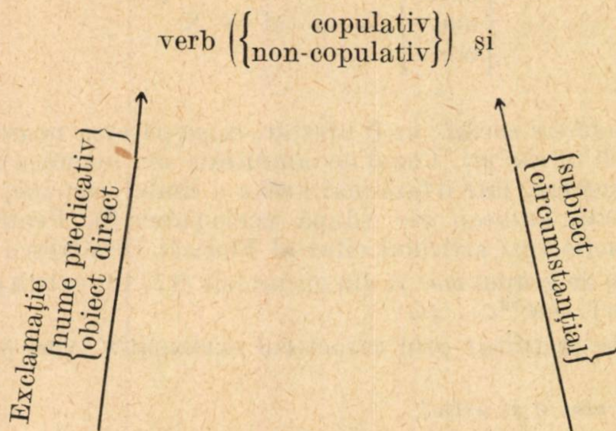
[10] Cf. Tiktin, *op. cit.*, vol. I, p. 10 s.v., 126 s.v.; vol. II, p. 1421, 1629.

[11] Vezi nota 5.

[12] Convenim să-l notăm mai_4. Pentru valoarea lui stilistică vezi GA I, p. 311 d; II, p. 32, § 453.

[13] Din cauza prezenței (reală sau subînțeleasă) a verbului (copulativ/non-copulativ).

Grafic am putea să redăm acest tip de *grup fix*, în care funcţia lui *şi* adverbial este conformă naturii morfologice a elementului următor (vezi concluzii, p. 16), astfel:

1.3. *Şi* adverbial, într-o secvenţă de tip (X—), ar fi postpus elementului pe care îl determină. Materialul nostru nu conţine asemenea exemple. Le amintim pe cele citate de Tiktin [14], în care (X) este întotdeauna substantiv:

24 Un *om şi* nu poate ţinea taina, dară atîţia oameni? (Neculce [15], II, 352)

25 Ian poftim, — şezi ... pînă ce ... m'oiu spăla pe obraz de cărbuni, că se cade să mă ei curat din lumea asta — că *puiul de găină... şi* nu-l pui la frigare cu tulee cu tot. (Ureche, *Legende române*, 1896, 104.)

26 Dacă din *seminări şi* eşiţi cu aşa gînduri, cu aşa vorbe, ce mai socotim de şcoalele alelalte? (N. Rădulescu-Niger, *Rustice*, 1893, 35).

Materialul nostru fiind format din opere ale unor autori din secolul al XX-lea, şi anume de la primul război mondial încoace, rămîne de văzut dacă nu cumva secvenţa *X şi* nu aparţine unei faze mai vechi a limbii.

2. Valoarea principală a oricărui *şi* adverbial este „de asemenea", deductibilă, dar nu explicitată în GA [16]. Nu insistăm asupra acestei valori,

[14] *Op. cit.*, p. 1421.

[15] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţerii Moldovei*, în *Letopisiţiile Ţerii Moldovii*, publicate de M. Kogălniceanu, 3 vol., Iaşi, 1845—1852. Citat după Tiktin, *ed. cit.*

[16] *Gramatica limbii române* îl consideră pe *şi* adverb primar (I. 301), de mod (I. 308), care indică progresia dacă este urmat de un comparativ şi care accentuează intensitatea comparativului (I.123; II. 202), însoţind adverbul *mai*; părţile de propoziţie sînt legate prin conjuncţiile — uneori cu valoare adverbială — şi locuţiunile conjuncţionale *şi, şi cu, precum şi, nu numai..., ci şi, şi ...*, (*dar*) *şi*, după (II.213); întrucîtva înrudită este constatarea (I.337) potrivit căreia „adverbele" *chiar, şi, chiar şi* formează „locuţiunile adverbiale" *pînă şi, pînă chiar şi*, care exprimă depăşirile tuturor aşteptărilor. (I.319) semnalează legătura dintre adverbe şi conjuncţii, *şi* fiind cel mai clar exemplu de cuvînt cu ambele valori. În (II.337) este semnalată natura de corelativ al unui complement circumstanţial cumulativ a unui *şi* adverbial. (II.469) dovedeşte că *şi*, cînd este accentuat în propoziţie, este adverb, iar cînd este neaccentuat, este conjuncţie. În (II.337) se semnalează drept corespondent negativ al lui *şi* adverbial adverbul *nici*.

în general recunoscută de orice vorbitor. După părerea noastră, alături de valoarea „de asemenea" există însă, în cadrul lui *și* adverbial, unele nuanțe semantice suplimentare. Clarificarea lor este scopul pe care ni-l propunem în lucrarea de față. Pentru analiza acestora în condiții optime, ne vom opri asupra construcțiilor în care *și* adverbial apare cel mai frecvent : *și + pronume personal.*

Cum apariția pronumelui personal este legată de verb, ne permitem extinderea analizei la secvența :

— *pronume personal subiect + verb* (PV) (secvența normală în vorbirea neutră)

27 eu pot să fiu Argova (nume de familie).

— *verb + pronume personal subiect* (VP)

28 mă uit eu la femeia dumitale.

În ambele cazuri *însăși apariția pronumelui personal* este stilistic marcată. În secvența (VP) se adaugă valoarea stilistică caracteristică inversiunii [17].

Într-un asemenea context, stilistic marcat, ce valoare are *și* ?

(PV) 29 *Și eu pot* să fiu Argova ! (6/26) [degeaba spui că ești Argova, că nu te cred... așa cum ești tu pot să fiu și eu Argova...] [18]

(VP) 4 Lasă-mă *să conduc și eu* (10/81) [să conducem și tu, și eu...]

(VP) 5 Ia, *mă uit și eu* la femeia dumitale ! (8/17) [Ce să fac... mă uit la femeie ... nu-i nimic rău în asta... de altfel nu pot să fac nimic altceva.]

2.1. *Și* are valoarea „de asemenea", în context (PV). În context (VP), originea conjuncțională (*și*) a lui *și* adverbial este evidentă, enunțul conservînd în conștiința vorbitorului un eventual subiect multiplu (cf. exemplul 4).

2.2. În afară de această valoare însă, dacă analizăm mai atent exemplele și dacă ținem seama și de intonație, vom observa următorul lucru : în exemplul (4) *și* are o valoare de a t e n u a r e a rugăminții de a conduce mașina : *să conduc și eu* este o formă mai persuasivă, mai blîndă de a cere permisiunea respectivă. În exemplul (5), unde de fapt țăranca se uită tocmai la femeia bolnavă, a cărei boală rămîne neobservată de cei din jur, „de asemenea" ar reprezenta cu adevărat un nonsens (Unsinn) [19] dacă n-ar conține un fel de a-și atenua propria constatare, poate jignitoare pentru interlocutor.

Valoarea de atenuare este deosebit de frecventă :

— în cazul pronumelui personal *de persoana întîi*, singular sau plural, în propoziții *optative* :

30 Ia să văd, mă, stai să văd *și eu* [că și alții au văzut] ce mere ai ! (8/57)

---

[17] Cf. *Gramatica limbii române*, ed. cit., § 151, 521. Înclinăm să credem cu Leo Spitzer („Vine el tata", în *BL* VI, 1938, p. 245—258), că pronumele personal postpus apare în această poziție, între altele, și din cauză că „(...) le roi — le verbe — doit, grace aux préséances hiérarchiques, qui sont de mise, précéder la suite" (*ed. cit.*, p. 247).

[18] Explicațiile între [ ] ne aparțin.

[19] Cf. Ingeborg Seidel-Slotty, *Rumänische Briefe*, în BL XIII (1945), p. 28, care, netinînd seamă de valoarea adverbială a lui *și*, ajunge la concluzia că apariția lui în contextele *și eu*, *și mie* ar fi pleonastică : „Bei den Konjunktionen ist auch noch das sogenannte „pleonastische" *und* zu erwähnen, das in der rumänischen Umgangssprache — wie in anderen auch — sehr häufig ist. Wir erinnern nur an *și eu, și mie*, wo das *și* durch-aus keinen semantischen Wert hat, häufig ist es sogar ausgesprochener „Unsinn" ;

imperative mascate prin interogaţie :

31 Nu-mi spui *şi mie* [20] ce ai aflat? (13/47)

sau în propoziţii enunţiative :

32 Acu, nu că sînt *şi eu* arendaş, dar cred (...) (12/29)

33 M-am dus *şi eu*, ca o cumnată mai mare ce-i sînt, să văd ce face. (14/28)

— în cazul pronumelui personal de *persoana a doua*, singular sau plural, în construcţii *imperative* :

34 Vin de te joacă *şi tu* cu noi, Mitică. (14/41)

35 Să ai *şi tu* pe ce scrie. (5/6)

În toate cazurile menţionate mai sus se marchează asocierea voluntară prin simpatie a vorbitorului cu interlocutorul[21], lucru foarte evident în exemplul (35), unde mama se asociază cu copilul care se plînge de faptul că nu are timp de învăţat pentru şcoală, încercînd să-l liniştească, ceea ce reiese din contextul mai larg.

— în cazul pronumelui personal de *persoana a treia*, singular sau plural, *şi* adverbial cu sens de atenuare apare în propoziţii *enunţiative* (însă de cele mai multe ori acestea reprezintă construcţii în stil indirect liber) :

36 Dorise *şi el*, ca atîţia adolescenţi din Kiel, să devină marinar. (10/72)

37 Lasă-i *şi pe ei*, îl rugă Neagu (...) (15/15)

(verbul dicendi *a ruga* constituie el însuşi un indiciu al tonului persuasiv, nu imperativ).

Foarte asemănătoare cu situaţia pronumelui personal este situaţia substantivelor reprezentînd *nume de persoană*, grad de rudenie, meserie etc.

38 Dă-i *şi copilului* o ţigare. (6/28)

Analizăm de astă dată cazurile de *dublare a subiectului*

39 Vine *ea şi turturica* mai pe urmă [22].

40 O altă viaţă se poate *şi ea* cunoaşte (...) (10/82)

Interesantă în exemplele de mai sus este tendinţa clară de apariţie a lui *şi* adverbial înaintea *ultimei menţiuni* a subiectului. Exemplele (39, 40) reprezintă din acest punct de vedere două situaţii distincte :

a) cele două menţiuni ale subiectului apar după verb V P S (verb — — pronume — substantiv).

---

[20] În cazul construcţiei *şi mie* (*dă-mi şi mie*, *spune-mi şi mie* etc.) — deci *şi* + pronume personal de persoana I în dativ — relevăm valoarea de reverenţă a lui *şi* (în germană exemplele citate s-ar traduce prin inserţiunea unui *bitte* : gib mir bitte, sag mir bitte). Am avea de-a face cu o primă treaptă a exprimării eufemistic politicoase, în care *şi* + pronume la dativ, alături de un verb la imperativ, înseamnă „te rog".

[21] Comparabilă cu posesiunea virtuală care apare în construcţiile cu *dativ etic* : Pe l-apus de soare/ Vor să *mi*-te omoare (*Mioriţa*).

[22] Cf. Sandfeld Olsen, *ed. cit.*, I, p. 123 şi Leo Spitzer, *op. cit.*, p. 250. După părerea noastră, traducerea în germană ar fi : (Es) kommt *sogar* (*auch*) das Turteltäubchen etwas später an. Pentru că nu avem de-a face cu un „et" traductibil prin „und zwar", cum susţin Leo Spitzer sau, implicit, Sandfeld-Olsen, care îl consideră pe *şi*, în tot volumul întîi, drept conjuncţie.

b) cele două mențiuni ale subiectului *încadrează* verbul — în acest caz este admisă exclusiv secvența S V P pentru că vorbitorul percepe ca subiect exclusiv substantivul. Pronumele, semantic mai slab (pro-nume), aparînd din rațiuni de tipar (pattern) sintactic, nu este semantic relevant, nu alcătuiește în acest context un obiect al reliefării.

Dacă în cazul (b) apariția lui *și* adverbial poate fi ușor analizată (întrucît exemplul poate fi oricînd apropiat de construcțiile verb—subiect simplu — raportează exemplul (39) la (35), nu același lucru se poate spune despre exemplele de tip (a), unde *și* adverbial este introdus, de fapt, într-un mod aparent inexplicabil, între un pronume și un substantiv, care se referă la același obiect [23].

Credem, cu Leo Spitzer, că, într-un asemenea caz, *pronumele nu este perceput ca subiect*, el reprezentînd pentru vorbitor un element semantic *nerelevant*. Terenul atenuării devine *substantivul*, a cărui natură de subiect și de element semantic puternic este clară. Pronumele ar rămîne deci un apendice al verbului [24].

Un caz demn de menționat îl constituie acela în care *atenuarea* (în general), cu varianta ei semantică, *modestia* (la persoana întîi), este dublată subconștient de o nuanță semantică opusă : *pretenție*, mîndrie, dorință de opoziție. Se ajunge astfel la exprimările semnalate de Iorgu Iordan în capitolul *Diminutive* al *Stilisticii* [25].

41 am (*și eu*) cincinzeci de anișori

42 funcționez *și eu* de vreo cincisprezece anișori

43 scriu *și eu* de vreo zece anișori

44 mă mieram (sic) eu de ce-s *și ei* așa de cuminți, mititeii !

Diminutivele apar pentru a „slăbi" (sau, în sensul discutat mai sus, *atenua*) precizarea neplăcută a vîrstei, sau pentru a sublinia experiențele proprii : a scriitorului sau a funcționarului. Iar diminutivul din exemplul (44) reprezintă „dezmierdarea ironică" :

După părerea noastră, exemplele semnalate de Iorgu Iordan conțin, de fiecare dată, o *dublă atenuare*, prin diminutiv și prin *și* adverbial. În exemplele 41, 42, 43, subiectul fiind un pronume de persoana întîi, apare jocul *modestie/pretenție*, semnalate anterior. În exemplul nostru (6) *Să ai și tu pe ce scrie* [nu numai ceilalți copii. . .], decodarea exactă presupune în mod similar relevarea unei valori de opoziție.

Toate cazurile semnalate pînă acum sub 2.2 sînt cazuri în care *și* adverbial r e l i e f e a z ă, într-un mod paradoxal : a t e n u î n d elementul pe lîngă care apare.

---

[23] Această intercalare îl frapează de altfel pe Leo Spitzer, *ibid* : „On ne peut pas dire *venim băieții* (esp. venimos los muchachos), *băieții* est solidaire du *noi*, tandis que *noi* peut se passer de *băieții*. C'est que *noi băieții* 'nous autres garçons' comporte une solidarité du groupe (. . .) cet état de choses est confirmé par la fréquence de *și* intercalé entre le pronom et le sujet (. . .) le membre introduit par *'et'* (sic) (. . .) est une précision ajoutée après coup au pronom.",„La solidarité du groupe", despre care vorbește L. Spitzer, după părerea noastră, ar putea fi eventual confirmată prin *și* adverbial (dar nu *et*) intercalat, cu funcția stilistică de a reliefa pronumele, „atenuînd" forma pronominală, deci „spărgînd" această „solidaritate" !

[24] Leo Spitzer, *op. cit.*, p. 247 : "(. . .) une draperie ou comparserie au verbe protagoniste".

[25] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 181, 184.

2.3. În mod firesc se pune însă întrebarea dacă nu există și cealaltă posibilitate de reliefare — prin î n t ă r i r e a elementului determinat de *și* adverbial.

Credem că cele două nuanțe semantice (*atenuare/întărire* sau *reliefare*↘/*reliefare* ↗) sînt semnalate, între altele, de natura morfologică a elementului determinat :

— în context —S (substantiv), neîncadrat în propoziții optative sau imperative, în pozițiile discutate sub 1.1 :

1 *Și visele* i le spuneam. (3/23)

— în context —V (verb) :

14 (...) ba v-*am și văzut* împreună la Balcic. (13/84)

— în context —A (adjectiv), la pozitiv sau la comparativ :

11 Asta e *și mai scandaloasă*. (3/15)

În toate trei contextele *și* adverbial întărește fie acțiunea (verb), fie calitatea (adjectiv), fie obiectul — respectiv subiectul (substantiv) pe care îl denumește cuvîntul la care se referă. Alături de un verb, chiar dacă *și* adverbial are pentru unii vorbitori o valoare temporală, credem că aceasta se asociază unei vizibile reliefări a acțiunii denumite prin verb.

În cazul verbului este de semnalat topica specială [26] a lui *și*, tolerat, spre deosebire de cele mai multe adverbe, între :

a) pronumele reflexiv și verb (*se și vede, se și cade*)

b) verbul auxiliar și verbul predicativ (*v-am și văzut*)

c) verbul semiauxiliar de mod sau de aspect și verbul predicativ (*poate și să scrie*; *începe să și plouă*)

d) *să* și verbul predicativ la conjunctiv (*poate să și scrie*; *începe să și plouă*). Această secvență pare mai frecventă, mai „normală" decît (c).

e) elementele constitutive ale locuțiunilor verbale (*s-ar da și peste cap ca să*...).

2.4. Rămîne de văzut care este explicația acestei diferențieri semantice (atenuare/întărire). Credem că o putem găsi pornind de la măsura în care valoarea fundamentală „de asemenea" subsistă sau nu în exemplele discutate în 2.2 sau 2.3. După părerea noastră, atenuarea implică întotdeauna un „de asemenea" latent : „rugămintea mea sau constatarea mea nu este un caz particular, o anomalie, o pretenție prea mare, au mai formulat-o și alții, și au fost ascultați". Solidaritatea cu o masă anonimă în care vorbitorul tinde să dispară este în același timp expresie de *modestie* și pretext de *pretenție*. Trecerea de la solidaritatea anonimă la solidaritatea interlocutorului (cazul propozițiilor imperative, optative sau enunțiative la persoana a doua a fost foarte fin remarcat de Sandfeld-Olsen [27] este firească. În momentul traducerii acest lucru devine evident. În germană, de exemplu, o propoziție de tipul

---

[26] Acest criteriu de topică permite diferențierea lui *și* adverbial de *și* conjuncție : am mîncat *și* am plecat (*și* conjuncție), (...) *și* am mîncat *și* am plecat (*și* conjuncție „narativ") ; am *și* mîncat, am *și* plecat (și adverbial) am *și* mîncat *și* am *și* plecat (*și* adverbial, *și* conjuncție, *și* adverbial), pe lîngă diferențierea pe care o permite accentul. Cf. GA II, p. 469.

[27] Cf. *ed. cit.*, II, p. 163 : „C'est ainsi que *'Ajută-mi și tu'* signifie dans le contexte : 'associe-toi à moi avec ton aide' ou bien 'aide-moi, que je ne sois pas seul à faire cela' et non pas : 'aide-moi toi aussi (avec l'autre ou avec les autres)'. Pareillement dans le verbe (..) ; il est de même là ou le verbe marque une action commune, mais ou *și* ne se rapporte pas à une

5 Ia, mă uit *şi eu* la femeia dumitale!
s-ar traduce
Na, ich schau (*mir*) *halt* (*auch*) deine Frau an!
În schimb, în cazul întăririi (2.3.) nu mai există, decît istoric eventual, o apropiere conştient percepută a lui *şi* de valoarea semantică „de asemenea". Dimpotrivă, reliefarea prin întărire exclude integrarea într-o masă anonimă, impune izolarea obiectului de masa celor numai aparent asemănătoare. Chiar în română, cu condiţionări de intonaţie pe care ar merita ca o cercetare să le aprofundeze, un asemenea *şi* poate fi redat prin *chiar*, iar traducerea în germană impune folosirea lui (*ja*) *sogar*, *selbst*, *doch*, *sogar auch*, *doch* (*auch*) etc.

14 (...) ba v-am *şi văzut* împreună la Balcic!
(...) aber ich habe euch *doch sogar* zusammen gesehen, in Balcic!

Concluzii:

După părerea noastră, există o gradaţie semantică: *şi* conjuncţie $şi_1$ → *şi* adverbial „de asemenea" $şi_2$ → *şi* adverbial semantic „vid" cu funcţie exclusiv de reliefare (ascendent sau descendent) $şi_3$. În lucrarea noastră ne-am interesat exclusiv de *şi adverbial*, deci de $şi_2$, $şi_3$, insistînd asupra valorilor semantice nesemnalate ale lui $şi_3$. Tranziţiile semantice pe care le-am putut observa între cele două clase, $şi_2$, $şi_3$ pe de o parte, $şi_1$ pe de altă parte, ne amintesc faptul că atît $şi_1$, cît şi $şi_{2.3}$ provin din lat. *sic*. Dăm următoarele exemple pentru a demonstra această tranziţie foarte evidentă; ele ne dovedesc că semnificaţiile lui *şi* sînt astăzi încă în plină mişcare.

45 Cine răspunde? taie Mancataş.
— Tehnicianul veterinar Tunaru.
— *Şi* mai cine?
— *Şi eu*, îngăimă Barbu (6/31)

46 *De m'ai scălda şi'n vinars* şi tot trebui să te las [28].

$Şi_2$, $şi_3$ nu sînt încă total diferenţiate; cert este că orice $şi_3$ conţine un $şi_2$, implicit dar nu orice $şi_2$ are valoarea $şi_3$.

După toate probabilităţile, *şi* reliefează partea de vorbire care-i urmează — fie în mod ascendent ↗ prin întărire, fie în mod descendent ↘ prin atenuare. Direcţia reliefării depinde în bună măsură de natura morfologică a părţii de vorbire. Materialul sugerează următoarea repartiţie a valorilor semantice de reliefare:

— reliefare ↗ lîngă *substantiv*, *adjectiv*, *verb*, *adverb* etc; eventual propoziţie întreagă;
— reliefare ↘ lîngă *substantiv nume de persoană*, lîngă *pronume*, mai ales *pronume personal postpus*.

Rămîne de văzut — exemplele noastre de *şi* + PV sînt rare — dacă nu cumva valoarea stilistică a lui *şi* adverbial însoţind pronumele personal

troisième personne: 'merg şi eu cu tine (...) de ce să nu merg şi eu cu dumneata'; „După cum am putut observa, autorii, deşi nu-l disting explicit pe *şi* adverbial, clasifică, cu rară intuiţie stilistică, diversele lui sensuri.

[28] Citat după Tiktin, *ed. cit.*, sub d² II 2.

antepus este opusă celei de atenuare a lui *și* adverbial însoțind un pronume personal *postpus.*

De asemenea, rămîne de văzut în ce măsură fenomenul de reliefare ↘ se extinde asupra verbului. În majoritatea cazurilor s-ar putea ca secvența *V* + *și* + *P* să permită o analiză mai nuanțată. După părerea noastră, efectul ↘ al lui *și* acționează în ambele direcții: *V* ↙ *și* ↘ *P*.

Ar fi interesant să urmărim interacțiunea dintre reliefarea (↗ sau ↘) prin *și* adverbial și alte mijloace de reliefare. Există cazuri în care efectele stilistice obținute, de exemplu, printr-o topică specială, contrazic efectele stilistice de reliefare ↘ prin *și*. Fără a insista asupra acestui aspect, considerăm că el ar putea justifica multe aparente excepții sau inconsecvențe.

BIBLIOGRAFIE

(1) Ion Agîrbiceanu, *Povestiri*, București, 1961.
(2) Eugen Barbu, *Groapa*, București, 1966.
(3) Ion Bălăceanu, *Pîinea și bicicleta*, București, 1966.
(4) George Călinescu, *Enigma Otiliei*, București, 1967.
(5) Aurelia Munteanu, *Bani de trecere*, București, 1967.
(6) Fănuș Neagu, *Vară buimacă*, București, 1967.
(7) Hortensia Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, București, 1967.
(8) I. Peltz, *Calea Văcărești*, București, 1962.
(9) Dumitru Radu Popescu, *Somnul pămîntului*, București, 1966.
(10) Petru Popescu, *Moartea din fereastră*, București, 1967.
(11) Marin Preda, *Moromeții*, București, 1959.
(12) Liviu Rebreanu, *Răscoala*, București, 1963.
(13) Mihail Sebastian, *Accidentul*, București, 1962.
(14) Zaharia Stancu, *Desculț*, București, 1952. Ed. a IV-a.
(15) Nicolae Velea, *Opt povestiri*, București, 1963.
(16) Vasile Voiculescu, *Capul de zimbru*, București, 1966.
(17) Romulus Vulpescu, *Exerciții de stil*, București, 1967.

Aprilie 1968

Spl. Independenței 204, București

GRAIURILE FRIULANILOR DIN ROMÂNIA *

DE

MARIA ILIESCU

Este inutil a înşira aici toate greutăţile ivite în cercetarea acestor graiuri. Menţionez acest lucru pentru a arăta cît datorez sprijinului larg şi binevoitor dat de conducerea Academiei şi a Institutului de lingvistică din Bucureşti.

În mod special îmi îndrept recunoştinţa către acad. prof. Iorgu Iordan, iniţiatorul meu în lingvistica romanică şi cel care m-a îndemnat să fac această lucrare ca teză de doctorat, dîndu-mi generosul său concurs.

Un gînd de profundă recunoştinţă îmi îndrept către acad.prof. Al. Graur, profesorul meu din timpul studiilor universitare, care mi-a îndrumat pregătirea lingvistică.

Îi mulţumesc de asemenea domnului profesor Giuseppe Francescato de la Universitatea din Amsterdam, care a avut amabilitatea să citească întreaga lucrare, în calitate de referent, făcînd preţioase observaţii.

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE

AIS = *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, von K. Jaberg und J. Jud, Zofingen, 1928—1940.

Ascoli, *Saggi* = G. I. Ascoli, *Saggi Ladini*, în *Archivio Glottologico Italiano*, I, 1873.

Caduff, *Tavetsch* = Léonard Caduff, *Essai sur la phonétique du parler rhétoroman de la Vallée de Tavetsch*, Bern, 1952.

Bender, *Phonology* = Byron W. Bender, Giuseppe Francescato and Zdeněk Salzmann, *Friulan Phonology*, în *Word*, VIII, 1952, p. 216—223.

Boerio = Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia, 1867.

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1911 ş. urm.

DCELC = J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, vol. I—IV, Berna, 1954.

---

* Fonetica, fonologia, (sub tipar în RRL 1968) morfologia şi textele acestei monografii au fost prezentate ca teză pentru obţinerea titlului de doctor în filologie în martie 1967.

DDA	= Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromânesc*, București, 1963.
Decurtins, *Morphologie*	= Alexi Decurtins, *Zur Morphologie der unregelmäßigen Verben im Bündnerromanischen*, Bern, 1985.
DEI	= Carlo Battisti—Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, vol. I—V, Firenze, 1950—1957.
DEL	= A. Ernout — A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la Langue Latine*, ed. IV, Paris, 1959.
DELF	= O. Bloch et W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1960.
DLR	= Academia Republicii Socialiste România, *Dicționarul limbii române*, Tomul VI, fasc. 1—5, București, 1965.
DLRM	= *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
DRG	= *Dicziunari rumantsch grischun*, vol. I A-Azur 1939—1946, vol. II B-Byschoeuar 1947—1957, Fasc. 30 (1958) — 49 (1965), Cuoira.
DRLT	= Oscar Peer, *Dicziunari rumantsch ladin—tudais-ch*, Samedan, 1962.
Elwert	= Theodor Elwert, *Die Mundart des Fassatals*, Mainz, 1942 [1].
FEW	= W. von Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch*, Bonn, 1928 ș.u.
Francescato, *Consonanti marginali*	= Giuseppe Francescato, *Nota sul sistema delle consonanti marginali in friulano*, în *Ce fastu ?*, XXX, 1965, p. 3—6.
Francescato, *Qualità*	= Giuseppe Francescato, *La qualità fonetica delle vocali friulane*, în *Studi Goriziani*, XXI, 1967, p. 3—10.
Francescato, *Bilinguismo*	= Giuseppe Francescato, *Il bilinguismo friulano-veneto (indagine fonologica)*, în *Atti dell'Accademia di Udine*, 1957, XIV, p. 5—29.
Francescato, *Vocalismo*	= Giuseppe Francescato, *Saggio sul vocalismo tonico friulano*, în *Atti dell'Academia di Udine*, VII, 1957—1960.
Francescato, *Consonanti*	= Giuseppe Francescato, *Consonanti prepalatali in friulano*, în *Atti dell'Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti*, CXVII, Classe di scienze morali e lettere, 1958-1959, p. 235-267.
Francescato, *Dittongazione*	= Giuseppe Francescato, *La dittongazione friulana*, în *Italia Dialettale*, XXIII, 1959, p. 43—54.
Francescato, *Sibilanti*	= Giuseppe Francescato, *Il sistema dei suoni sibilanti nel dominio friulano*, în *RLR*, XXVI, 1962, p. 51—70.
Francescato, *Erto*	= Giuseppe Francescato, *Il dialetto di Erto*, în *ZRPh*, LXXIX, 1963, 5—6.
Francescato, *Particolarità*	= Giuseppe Francescato, *Particolarità nel trattamento di -o(u) atone in Friuli e nel Comelico*, în *Bollettino dell'Atlante Linguistico italiano*, 9—10, 1964, p. 29—35.
Francescato, *-i final*	= Giuseppe Francescato, *A propos du* **i** *final atone en frioulan*, în *RLR*, XXIX, 1965, p. 238—248.
Francescato, *Dialettologia*	= Giuseppe Francescato, *Dialettologia Friulana*, Udine, 1966. [2]

[1] Nu am putut consulta de același autor *Contatti ed analogie fra fassano e friulano*, în *Ce fastu?*, XXV—XXVI, 1948—1949, p. 77—79.

[2] N-am avut la dispoziție această carte decît după susținerea tezei.

Gartner, *Handbuch* = Th. Gartner, *Handbuch der Rätoromanischen Sprache und Literatur*, Halle a.S., 1910.

Gartner, *Grammatik* = Th. Gartner, *Raetoromanische Grammatik*, Heilbronn, 1883.

Gartner, *Lad.* = Th. Gartner, *Ladinische Wörter aus den Dolomitentälern*, Halle, 1923.

Gartner, *Greden* = Th. Gartner, *Die Gredner Mundart*, Linz, 1879.

Heilmann = Heilmann L., *La parlata di Moena*, Bologna, 1955.

Ilič, *Görz* = Ilič, *Die Mundart von Görz*, Wien, 1944 (teză dactilografiată).

Jaberg, *Aspects* = K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936.

Jakobson, *Essais* = Roman Jakobson, *Essais de Linguistique Générale*, Paris, 1963.

Lautzeichen = *Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten* (von Fachgelehrten zusammengestellt unter der Schriftleitung von M. Heepe), Berlin, 1928.

Leumann, *Grammatik* = Leumann-Hofmann-Szantyr, *Lateinische Grammatik*, I—II, München, 1963.

Lüdtke, H., *Inchiesta* = H. Lüdtke, *Inchiesta sul confine dialettale tra il veneto e il friulano*, în *Orbis*, VI, 1957, 1, p. 118—121.

Lüdtke, *Lautlehre* = *Zur bündnerromanischen Laut-und Formenlehre*, în *Romanistisches Jahrbuch*, X, 1959, p. 19—33.

Marchetti = Giuseppe Marchetti, *Lineamenti di grammatica friulana*, Udine, 1952.

Meyer-Lübke, *Grammatik* = W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, Leipzig, I—III, 1890—1902.

Mourin, *Contribution* = Louis Mourin, *Contribution à la description comparée de la morphologie verbale des langues romanes*, Bruxelles, 1966.

Pellis = Ugo Pellis, *Il Sonziaco*, Trieste, 1910.

Petrovici, *Carașovenii* = Emil Petrovici, *Graiul Carașovenilor*, București, 1935.

Pirona = G. A. Pirona, — E. Carletti, — G. B. Corgnali, *Il Nuovo Pirona. Vocabolario friulano*, Udine, 1935.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 3 Aufl., Heidelberg, 1935.

Rječnik = *Rječnik Hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1880.

RLR = *Revue de linguistique romane*, Paris, 1925 ș.u.

Rohlfs = Gerhard Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, I—III, Bern, 1949—1954.

Rosamani = Enrico Rosamani, *Vocabolario giuliano*, Bologna, 1958.

Väänänen, *Introduction* = Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1964.

Velleman, *Grammatica* = Ant. Velleman, *Grammatica teoretica, practica et istorica della Lingua Ladina d'Engiadin'Ota*, vol. I—II, Zürig, 1915—1924.

VRTS = R. Vieli — A. Decurtins, *Vocabulari Romontsch sursilvan-tudestg*, Muster, 1962.

WGM = Archangelus Lardschneider — Ciampac, *Wörterbuch der Grödner Mundart*, Innsbruck, 1933.

Widmer, *Pronomen* = Ambros Widmer, *Das Personalpronomen im Bündnerromanischen in phonetischer und morphologischer Schau*, Bern, 1939.

Zingarelli = N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, ed. VIII, Bologna, 1962.

ZRPh = *Zeitschrift für romanische Philologie*, Halle, 1877 s.u.

PRESCURTĂRI *

alb. = albaneză
bad. = badiotă (dialectul din Val Badia)
berg. = bergamască (dialectul din Bergamo)
cat. = catalană
com. = graiul din Comelico
conj. = conjunctiv
cors. = corsicană
engad. = engadineză
fasc. = fascicula
fass. = fasană (dialectul din Val di Fassa)
fr. = franceză
franc. = franconă
friul. = friulană
gad. = gadereză (dialectul din Val Gadera)
gard. = gardeneză (dialectul din Val Gardena)
germ. = germană
german. = germanică
gr. = greacă
h. = hartă
ind. = indicativ
imp. = imperativ
it. = italiană
lat. = latină
lit. = literar(ă)
liv. = dialectul din Livinallongo
log. = logudureză
lomb. = lombardă
long. = longobardă
moen. = moeneza (dialectul din Moena)
nizz. = dialectul din Nizza
p. = pagină
p. = punct
pers. = persoană
pers. = personal
piem. = piemonteză
prov. = provensală
rom. = română
slov. = slovenă
sp. = spaniolă
sursilv. = sursilvană
val. = valonă
ven. = venețiană

INTRODUCERE

1. Scurt istoric al coloniilor de emigranți italieni din România

În ultimele două decenii ale veacului trecut, cînd emigrația friulană atinge perioada de vîrf [1], au venit în țara noastră grupuri destul de compacte de coloniști din nordul Italiei.

---

* Dăm mai jos numai abrevierile oarecum specifice, exceptîndu-le pe cele obișnuite.

[1] Vezi în această problemă Paolo Fortunati, *Aspetti statistici dell'emigrazione friulana*, în *Ce fastu?*, VIII, 1932, p. 273.

A. Pietrari, originari în special din provincia Belluno și din vestul provinciei Udine, au fost aduși în jurul anului 1880 [2] la carierele de piatră de la Teșila și Comarnic pentru a lucra la pavajul destinat orașului București. Cînd în 1881 s-au deschis marile cariere din Dobrogea, mulți dintre acești pietrari s-au stabilit la Iacobdeal, carieră exploatată inițial de o societate franceză [3]. Numărul coloniștilor s-a mărit mereu, prin venirea unor noi familii din Italia, așa că înainte de primul război mondial se pare că se ajunsese la 120 de familii și 360 de muncitori.

În 1890 s-au deschis și carierele de la Greci, așezate în apropierea celor de la Iacobdeal[4], unde de asemenea lucrau pietrari emigrați din Italia.

Înainte de cel de-al doilea război mondial, la Greci se pare că au locuit peste 80 de familii originare din diferite regiuni ale Italiei [5].

B. Tot în jurul anului 1880, un număr relativ mare de plutași și muncitori forestieri din vestul și nordul Friulului, din nordul provinciei Belluno și din Dolomiți au fost aduși pentru exploatări forestiere de către diferiți antreprenori și s-au stabilit într-o serie de văi din Carpații Răsăriteni și Meridionali. Ei au construit la noi primele gatere venețiene și joagăre. Prezența acestor muncitori, considerați global ,,italieni", în munții țării noastre a fost semnalată și de V. Arvinte, în *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, în SCL XV, 1964, 5, p. 643 ș. urm.

Se pare că din Carpații Meridionali friulanii și concetățenii lor au fost aduși pe valea Lotrului, a Sadului, a Sebeșului, a Rîului Mare de un antreprenor cunoscut, pe nume Pecol, care fusese, la rîndul său, angajat de un conte ungur, Kendöfi, din Hațeg [6].

După spusele localnicilor, în 1915 ar fi venit încă un grup mare de friulani angajați la exploatări forestiere, dar care, fiind cu un contract de scurtă durată s-au repatriat după expirarea lui.

C. În sfîrșit, împreună cu oameni din provincia Belluno, au fost aduși agricultori originari din șesul din sud-estul Friulului, din jurul orașelor Gorizia și Cormons, pentru a lucra pămîntul unor moșieri craioveni. Din cîte am putut afla, colonizarea s-a făcut tot în jurul anului 1880, de către familia Argetoianu, fosta posesoare a moșiei Breasta, familia Stoicescu și familia Opran, aceasta din urmă fosta posesoare a moșiei Ieșalnița [7]. Friulanii au fost colonizați la Ieșalnița, bellunezii în satul Talieni, lîngă

[2] Datele în legătură cu istoricul coloniei din Dobrogea le-am obținut de la Giovanni Spadon, pietrar, domiciliat în comuna Greci, raionul Măcin, născut la Iacobdeal în 1903. Părinții lui Giovanni Spadon au fost originari din Maniago, localitate din vestul Friulului. Nu am reținut decît acele date pe care le-am putut verifica și din relatările altor persoane din sat.

[3] Cînd supușii străini nu au mai putut fi proprietari de firme, a fost cooptat și un acționar român (Vlase Ștefănescu). După primul război mondial, francezii s-au retras și cariera a început să fie exploatată de Creditul Minier.

[4] Proprietarul acestor cariere a fost un anume Daniel care avea și carierele de la Turcoaia și Piatra Roșie.

[5] Tot în Dobrogea, la Cataloi, lîngă Tulcea, a existat pînă la al doilea război mondial, cînd s-a repatriat, și o colonie mare de italieni din Rovigo, care se ocupau cu agricultura.

[6] Toate subiectele anchetate au relatat despre Pecol și Kendöfi; cele mai multe amănunte le-am aflat de la Ugo Mecchia, ceasornicar, domiciliat la Brezoi, raionul Rîmnicul Vîlcea, regiunea Argeș, născut la Brezoi în 1895, avînd părinții originari din Ovaro (Carnia), și de la Sandina Pintea, casnică, domiciliată la Sîntămăria Orlea, născută De la Valentino, în 1916, la Sîntămăria Orlea, părinții fiind originari din Pontebba.

[7] Oamenii relatează că ,,italienii au fost aduși de Opranca", care a stat multă vreme la Viena. Satele de unde sînt originari friulanii din Craiova făceau parte, în momentul colonizării, din Imperiul austro-ungar.

comuna Sărbătoarea. Din Ieșalnița și Breasta oamenii s-au răspîndit cu timpul în alte sate și orașe.

Primele căsătorii ale coloniștilor pe teritoriul țării noastre s-au făcut între friulani, pe urmă a urmat amestecul inevitabil cu românii.

Pe lîngă friulanii și bellunezii emigrați în grup, în orașele din țara noastră s-au așezat un număr destul de mare de emigranți veniți în mod individual [8] din Italia, care însă, din cauza izolării lor, nu prezintă același interes din punct de vedere lingvistic.

2. Situația actuală (lingvistică) a grupurilor friulane din România [9]

A. Din informațiile pe care le-am putut obține de la subiectele anchetate și din registrele parohiei romano-catolice din Greci, se mai găsesc azi în acest sat circa 15 familii de friulani, 20 de familii de bellunezi și tot atîtea familii italiene din alte regiuni. Marea majoritate a friulanilor sînt originari din comunele Poffabro și Maniago din vestul Friulului, dincolo de rîul Tagliamento. Situația lingvistică a acestui sat este deosebit de interesantă. Oamenii se înțeleg între ei fie în românește, fie într-un fel de „koine", care, pe cît am putut să-mi dau seama, are la bază dialectul din Belluno : „bilumata". Căsătoriile între friulani, bellunezi și români au făcut ca în fiecare casă să se vorbească alt dialect, determinat de anumiți factori particulari pentru fiecare familie. Sînt familii în care tatăl bellunez nu permite să se vorbească friulana, dialectul matern al soției sale, fiindcă îl consideră un grai inferior, o italiană foarte stricată. În alte familii, friulana este păstrată cu sfințenie. În familia pietrarului Guerino Vals, de exemplu, se vorbește friulana și de către soția sa Tudorița Vals, romîncă din același sat. Mulți bărbați știu italiana literară, deoarece au făcut armata în Italia, la data serviciului lor militar avînd încă cetățenie străină. Pe vremuri, în sat a funcționat o școală italiană pentru cetățenii italieni.

În general dialectul s-a păstrat bine. În cele mai multe familii copiii înțeleg atît friulana, cît și „bilumata", în unele case mai tradiționaliste ei știu să și vorbească. S-au păstrat, pe lîngă graiul originar, și unele obiceiuri privitoare la port, construcția caselor, felul de a lucra pămîntul [10].

B. Urmașii friulanilor din jurul orașului Gorizia și Cormons, care au fost colonizați la Craiova, se mai găsesc azi în satul Ieșalnița (2 familii), în satul Atîrnați, comuna Cernele (circa 20 de familii), în comuna Breasta-Crețești (4 familii), în așezarea numită Lunca-Mofleni, la o distanță de 25 de minute de bariera orașului Craiova (4 familii), în cartierul Craiovița al orașului (6 familii) și familii izolate, mai mult sau mai puțin deznaționalizate, în orașul Craiova.

[8] De la o familie de friulani, și anume a zidarului Pieri Forgiarini, originar dintr-o comună de lîngă Gemona și stabilită în România în 1922, am aflat în februarie 1963 de existența coloniei de friulani de la Craiova. De existența friulanilor din Iași am aflat indirect prin prof. Cuciureanu de la Facultatea de filologie din această localitate.

[9] În cele ce urmează mă voi ocupa exclusiv de vorbitorii dialectului friulan, nu și de vorbitorii dialectului bellunez.

[10] Asupra acestor aspecte mi-a atras atenția profesorul Giuseppe Francescato, de la Universitatea din Amsterdam, friulan de origine, cu care am avut ocazia să fac o scurtă deplasare la Greci în august 1963. Cîteva impresii din această călătorie au fost puse pe hîrtie de prof. Francescato în *Sot la Nape* XVII (1965), 1, p. 3–8.

La Ieşalniţa dialectul friulan s-a pierdut complet.

La Atîrnaţi, deşi numărul familiilor de origine friulană este mare, friulana este pe cale de dispariţie rapidă. Aproape în toate familiile cel puţin un membru este român, iar casele familiilor româneşti alternează cu cele ale familiilor friulane. Mulţi dintre bărbaţii friulani au făcut armata în Italia şi vorbesc şi italiana.

Cel mai bine se păstrează dialectul la Lunca, unde 4 familii locuiesc în aceeaşi curte, în case diferite. Aşezarea este complet izolată, în cîmp. Friulana e ştiută relativ bine şi de copii.

Şi la Creţeşti, unde casele celor 4 familii de friulani se găsesc alături, dialectul se vorbeşte încă foarte bine şi de către oamenii din a treia generaţie.

Bine se vorbeşte şi de către cei din Craioviţa.

Majoritatea friulanilor din Craiova nu ştiu italiana. Fac excepţie bărbaţii care, ca şi cei din Greci, fiind pe vremuri supuşi italieni, au făcut armata în Italia şi cei mai instruiţi din generaţia a treia care au învăţat italiana la şcoală, în Craiova [11].

C. Descendenţii friulanilor care s-au aşezat în Carpaţii Meridionali se găsesc azi în Ţara Haţegului : la Rîu de Mori, pe Valea Rîului Mare [12], trăiesc azi încă 6 familii friulane (înaintea războiului au fost 11), care şi-au păstrat relativ bine graiul. Din acest sat provine şi familia de friulani pe care am găsit-o la Clopotiva (la cîţiva kilometri de Rîu de Mori) şi cea de la Gura Apei, pe valea Rîului Mare în sus. La Sîntămaria Orlea [13], foarte aproape de Haţeg, se mai găsesc încă 6 din cele 20 de familii friulane care trăiau aici înaintea ultimului război.

Trei familii friulane locuiesc la Iscroni, lîngă Petroşeni.

La Brezoi, pe valea Lotrului, unde între 1880 şi 1918 numărul emigranţilor din Italia a fost foarte mare, n-a rămas decît o singură familie friulană, care însă şi-a păstrat limba în mod cu totul remarcabil.

Tot aici trebuie să amintim cele cîteva familii friulane din Drăgăşani, provenind din grupul aşezat iniţial în Carpaţi şi care, de asemenea, vorbesc bine dialectul lor matern. Friulanii din acest grup, specialişti în lemnărit şi plutărit, sînt mai toţi originari din nordul Friulului din văile carnice. Comunele din care au venit sînt : Prato Carnico, Pontebba, Ovaro, Osoppo, Claut. Cîteva familii provin din vest, din zona de dincolo de rîul Tagliamento, şi anume din Barcis.

D. Marea majoritate a familiilor de origine friulană, relativ numeroase, care se găsesc izolate în diferite oraşe şi comune ale ţării noastre, nu mai prezintă interes din punct de vedere lingvistic. Am găsit asemenea familii în oraşele Oţelul Roşu (jud. Caraş-Severin), la Haţeg, Sebeş, Mediaş, Sibiu, Curtea de Argeş, Cîmpulung-Muscel, Sinaia, Piatra Neamţ, Beiuş, Iaşi, Turnu-Severin, Bucureşti etc. şi în comunele Voineasa, lîngă Brezoi, Nămăieşti, lîngă Cîmpulung-Muscel, Sălătruc, lîngă Curtea de Argeş, Valea Sadului lîngă Sibiu, Barboşi lîngă Galaţi. Numărul oraşelor şi co-

---

[11] Timp de mai mulţi ani a funcţionat şi aici o şcoală italiană pentru cetăţenii italieni.

[12] Existenţa lor ne-a fost semnalată de către Ionel Stan, lector la Universitatea din Timişoara, care le remarcase prezenţa cu ocazia unor cercetări de onomastică efectuate în regiune, şi de către A. Fochi, cercetător la Institutul de studii sud-est europene.

[13] Şi aici a funcţionat, înainte de al doilea război mondial, o şcoală cu limba de predare italiană pentru supuşii italieni.

munelor în care se găsesc familii originare din nordul Italiei venite aici la sfîrşitul secolului trecut este, fără îndoială, mult mai mare. Urmele lor se găsesc, de exemplu, şi pe Valea Bistriţei[14].

3. Scurt istoric al anchetelor făcute la vorbitorii de limbă friulană

După ce, în februarie 1963, existenţa unei colonii friulane la Craiova mi-a fost semnalată de către Pieri Forgiarini din Iaşi, am început primele investigaţii pe teren în mai 1963[15], cînd am vizitat pentru întîia dată satele amintite mai sus din jurul Craiovei. Am luat primele informaţii şi am anchetat cît mai multe persoane pe baza unui chestionar minimal întocmit de mine pentru detectarea cît mai rapidă a particularităţilor dialectale.

În iunie 1963 am făcut, cu ajutorul aceluiaşi chestionar, ancheta la Greci, iar în august, pe baza informaţiei că la Rîu de Mori se găsesc „vorbitori de dialecte italiene", am cutreierat, în căutarea lor, valea Lotrului, a Sebeşului şi a Rîului Mare.

În vara anului 1964, după ce m-am fixat asupra subiectelor, am făcut o anchetă mai extinsă, servindu-mă de chestionarul AIS-ului (în Ţara Haţegului şi în jurul Craiovei). În noiembrie am făcut aceeaşi anchetă la Greci, unde am cules concomitent şi texte.

În sfîrşit, în toamna anului 1965 am cules texte de la grupul craiovean şi de la friulanii din Ţara Haţegului.

În cea mai mare parte a cazurilor, răspunsurile la chestionar au fost înregistrate pe bandă de magnetofon şi, concomitent, notate în scris. Textele au fost înregistrate la magnetofon şi ulterior transcrise. Întrebările au fost puse în limba română pentru a nu influenţa răspunsul subiectelor anchetate. În ce priveşte textele, am rugat, în general, să mi se povestească o întîmplare din viaţă şi o poveste, de preferinţă „capra cu şapte iezi" sau „fata babei şi fata moşneagului" ; de asemenea am cerut să mi se povestească „parabola fiului risipitor". Toate acestea pentru a putea face comparaţia între textele culese de mine, cele din cartea lui Th. Gartner[16], cele transcrise de Pellis pentru dialectul numit de el Il Sonziaco[17], cele date de Th. Elwert pentru Val di Fassa[18], cele ale lui Carlo Batisti[19], ca şi cele transcrise pentru alte dialecte retoromane sau de tranziţie între italiană şi retoromană[20].

Uneori am cerut subiectelor să-mi noteze în scris cîte un cuvînt sau o frază.

---

[14] Cum ne informează V. Arvinte, conferenţiar universitar de la Iaşi.

[15] La toate anchetele am fost însoţită de colegul meu Constant Maneca, care urmează să studieze graiul emigranţilor din provincia Belluno. Îi mulţumesc şi pe această cale pentru ajutorul dat.

[16] *Handbuch* : *Der Wolf und die sieben Zicklein*, p. 51—72, şi *Der verlorene Sohn*, p. 86—98.

[17] *al-lọf e-i-siet-tχ avrûs*, p. 40 şi *al-fi-prodik*, p. 45 ş.u.

[18] *la kontią dα la tǫ́wza valę̀nta ę dę la tǫ́wza kativa*, p. 263 ş.u.

[19] *Testi dialettali italiani*, Halle a. S., 1914, (Fiumicello) *Il lupo e i sette capretti*, p. 28 şi (Erto) *Il lupo e i sette capretti*, p. 29.

[20] Vezi astfel, în dialectul bregagliot, *Parabola del figliuol prodigo*, p. 144 ş.u. în *Der Dialekt des Bergell*, Aarau, 1934, şi *Al lùf e i set aldzöl*, în *Due testi bregaglioti*, în Vox Romanica IV, 1939, p. 276 ş.u. şi 280, transcrise de G. A. Stampa.

Pentru a elimina accidentalul, nu am luat în considerație, în lucrarea de față, nici o formă gramaticală și nici un cuvînt pe care să nu-l fi auzit cel puțin de două ori.

4. Date asupra subiectelor

Dialectele friulane vorbite actualmente pe teritoriul României se pot împărți în patru mari grupe :

A. Dialectul [21] din occidentul friulan, la vest de rîul Tagliamento, cu următoarele varietăți :

a. graiul din Maniago și Frisanco

b. graiul din Barcis.

B. Dialectul din nordul Friulului, cu următoarele varietăți :

a. graiul din Prato Carnico

b. graiul din Pontebba

c. graiul din Ovaro.

C. Dialectul din estul orașului Udine, din jurul orașului Cividale.

D. Dialetul din jurul orașului Cormons.

Am încercat să găsim pentru toate graiurile înșirate mai sus unul sau chiar două subiecte de bază. Alegerea lor a fost dificilă din mai multe motive : 1) amestecul cu românii ; nu am putut alege subiecte căsătorite cu români decît în cazul în care părinții sau frații lor stăteau în aceeași casă, pentru asigurarea continuității folosirii limbii materne ; 2) căsătoria dintre friulani din comune diferite : graiul vorbit de copiii rezultați dintr-o asemenea căsătorie este aproape întotdeauna cel al mamei ; cînd am fost nevoită să recurg la asemenea subiecte, am controlat cu ajutorul unor subiecte secundare care varietate de grai este ilustrată de persoana anchetată ; 3) lipsa danturii la persoanele în vîrstă.

Pentru A informatorii noștri au fost :

Aa_1 *Guerino Vals*, născut în 1915 în comuna Greci, jud. Tulcea. Cioplitor de piatră. A absolvit patru clase primare în limba română și a făcut armata în România. În afară de română și de friulană cunoaște belluneza. Nu știe italiana. Vorbește friulana cu soția sa (deși romancă, aceasta vorbește foarte bine friulana), cu băiatul lui și cu celelalte familii friulane din Greci. Tatăl lui Guerino Vals a fost originar din Frisanco (lîngă Maniago), iar mama lui originară din Breasta. Bunicul din partea mamei (Luigi Reveiane) a fost bellunez, iar bunica din partea mamei (Caterina Stela) friulană din Pordenone. Nu a fost în străinătate. Mama subiectului (pe care am cunoscut-o și am anchetat-o cu un an înainte de a muri) vorbea cu soțul și cu copiii ei friulana. Belluneza continua s-o vorbească cu surorile ei și cu familiile originare din Belluno aflate în Greci.

Aa_2 *Ida Fauro*, născută Spadon, în 1890, la Maniago, venită în România cu părinții (ambii orginari din Maniago) la vîrsta de 6 luni. A absolvit trei clase primare în limba română. S-a căsătorit cu Giuseppe Fauro,

[21] Dat fiind că asupra noțiunilor care denumesc subdiviziuni ale limbilor și idiomurilor sînt discuții asupra cărora cred că nu e locul să revin aici, de la început atrag atenția că am folosit totdeauna cuvîntul *dialect* pentru a denumi o grupă idiomatică mai mare și *grai* pentru o subdiviziune a acestuia.

cioplitor de piatră, născut în 1882 la Galați, avînd părinții originari din provincia Belluno. Nu știe italiană literară. Vorbește belluneza cu soțul și copiii, friulana cu familia fratelui ei și cu ceilalți friulani din comună. În copilărie și pînă la căsătorie a vorbit exclusiv friulana. Nu a fost în străinătate.

Ab_1 *Adela Gîrbovan*, născută Coradini, în 1912, la Uric, jud. Hunedoara. Domiciliată la Sîntămăria-Orlea din același raion. A absolvit 7 clase în limba română. S-a căsătorit cu muncitorul Ion Gîrbovan. În afară de română și friulană știe belluneza și italiana literară. Aceasta din urmă a învățat-o la școala din Sîntămăria-Orlea. Mama, pe care am anchetat-o în 1963, a murit în 1964, tatăl mai trăiește. A vorbit tot timpul friulana cu părinții ei și belluneza cu cîteva familii originare din Belluno. Atît tatăl, cît și mama Adelei Gîrbovan sînt originari din Barcis. Nu a fost în străinătate.

Ab_2 *Cecilia Maria Nicoară*, născută Leita, la Iscroni, jud. Hunedoara, în anul 1927. Părinții Ceciliei Nicoară s-au născut la Petroșeni. Tatăl este originar din Carnia, mama din Barcis. Bunicii au venit în România în 1890, ca lucrători forestieri. Soțul Ceciliei este român, inginer topograf. Subiectul a făcut 8 clase de liceu industrial și știe, pe lîngă română și friulană (pe aceasta o vorbește cu tatăl ei, cu care stă în aceeași casă), maghiara, belluneza și italiana. Nu a fost în străinătate. Copilul Ceciliei Nicoară nu mai știe de loc friulana.

Pentru **B** subiectele anchetate au fost în special :

Ba_1 *Guirolamo Naiaretti*, născut la Prato-Carnico, în anul 1896, venit în România la vîrsta de 2 ani. A absolvit 4 clase primare în limba maghiară. A locuit în Italia, în satul natal, între 1918 și 1925. În afară de română și friulană știe maghiara, italiana și belluneza. E căsătorit cu Maria De Zorzi, născută în 1897 la Rîu-Bărbat, cu ambii părinți originari din Barcis. Guirolamo Naiaretti vorbește friulana cu soția și cu familiile friulane din sat, iar cu copiii românește. El continuă să folosească graiul din Prato-Carnico, iar soția sa pe cel din Barcis. În timpul anchetei mi s-a răspuns de multe ori de către unul dintre cei doi soți : „eu spun așa, dar soțul meu (sau soția mea) spune așa".*

Ba_2 *Victoria Falticska*, născută Zanin, în 1909, la Rîu de Mori, jud. Hunedoara, cu domiciliul actual la Clopotiva, jud. Hunedoara. A absolvit 7 clase în limba maghiară. S-a căsătorit cu Ioan Falticska din Vișeul de Sus, azi decedat, cu care a vorbit maghiara. Știe friulana, româna și maghiara. Tatăl, originar din Piatratagliata de lîngă Pontebba, a venit în Transilvania în 1903 ca muncitor forestier. Mama, născută Petris, la Petroșeni, era originară din Prato-Carnico. Victoria Falticska vorbește cu copiii și cu frații ei mai ales friulana.

Ba_3 *Irina Falticska*, fiica Victoriei Falticska, născută la Clopotiva, în 1942, actualmente învățătoare în această comună.

Ba_4 *Antonina Toniuti*, născută Zanin la Rîu de Mori (sora Victoriei Falticska), căsătorită cu Guilelmo Toniuti, actualemente funcționar la stațiunea piscicolă din Gura Zlata, pe valea Rîului Mare, cu părinții de asemenea originari din Prato-Carnico.

---

* Din cîte am putut să ne dăm seama din materialul referitor la Prato Carnico din Francescato, *Dialettologia*, graiul acestui subiect nu este întotdeauna specific pentru satul său natal.

Bb *Sandina Pintea*, născută De la Valentino, în anul 1915, la Sîntămăria-Orlea, jud. Hunedoara. Mama, originară din Pontebba și tatăl din Claut, au venit ca muncitori forestieri în România, la sfîrșitul secolului trecut. Sandina Pintea a făcut 7 clase elementare la școala românească din Sîntămăria-Orlea. Este căsătorită cu brutarul Gheorghe Pintea, cu care a lucrat timp de mai mulți ani pe vasul Transilvania. Pe lîngă română și friulană, vorbește italiana și maghiara.

Bc *Ugo Mecchia*, născut în 1896, în comuna Brezoi, jud. Vîlcea, de profesie ceasornicar. A absolvit 5 clase primare în limba română. Între 1908 și 1913 a stat la București. A fost în 1917—1920 în Italia, unde și-a făcut serviciul militar. În afară de română și friulană, știe italiana. În casă și cu copiii și nepoții vorbește friulana. Ambii părinți sînt din Ovaro, de unde au venit în 1880 pentru construirea joagărelor de apă venețiene. Căsătorit a doua oară cu Lidia Colle, născută la Ragogna, în 1906 și venită în România la 15 ani împreună cu părinții ei. Situația lingvistică a celor doi soți este aceeași ca în familia Naiaretti : fiecare și-a păstrat graiul matern. Dialectul este deosebit de bine păstrat, așa încît nu numai cei doi copii ai lui U. Mecchia (pe care nu i-am anchetat), dar și ambii nepoți (un băiat de 12 ani și o fetiță de 15 ani), care stau în orașe deosebite (și pe care i-am anchetat), vorbesc bine friulana.

Pentru **C** subiectele noastre principale au fost :

C_1 *Ida Iustolini*, născută Visintin, în anul 1880, la Giassico. Actualmente stabilită într-un cartier mărginaș al Craiovei, într-o așezare unde, într-o singură curte, locuiesc 4 familii friulane. A venit în România la vîrsta de 6 ani, împreună cu părinții, de meserie agricultori. Tatăl era originar din Giassico, mama din Cividale. A absolvit patru clase primare în limba română. Nu știe altă limbă în afară de română și friulană. Soțul a fost agricultor, originar din Aielo. Cu familia vorbește friulana. Ida Iustolini este un subiect bun prin vioiciunea și inteligența ei și deosebit de interesant din cauza vîrstei înaintate. Acesta a fost motivul pentru care se numără printre subiectele principale anchetate, deși nu are dantură. Pentru toate siflantele, prepalatalele și africatele am confruntat rezultatele înregistrate de mine cu răspunsurile obținute de la rudele Idei Iustolini.

C_2 *Ecaterina Nardin*, născută Carnelutti, în 1929, la Craiova, unde domiciliază și acum. A învățat 5 ani la școala italiană din Craiova și a mai urmat 3 clase curs seral. Mama Ecaterinei Nardin, soră cu Ida Iustolini (subiectul C_1) s-a născut la Atîrnați. Tatăl Ecaterinei Nardin, agricultor, s-a născut la Breasta. Este analfabet și nu știe din care comună au venit părinții lui în anul 1870. Din actele de la parohia catolică rezultă că familia Carnelutti este originară de lîngă Cormons. Petre Nardin, soțul Ecaterinei, este zidar. Mama lui este de origine belluneză, iar tatăl friulan, tot de lîngă Udine. Ecaterina Nardin știe româna, friulana și italiana. Friulana o vorbește mai ales cu părinții, mai puțin cu soțul și cu copiii.

Pentru dialectul **D** informatorul nostru a fost Filomena Nardin, născută Pagarini, în anul 1899, la Breasta, unde se stabiliseră părinții ei, agricultori, care au venit în 1870 probabil de lîngă Cormons (vezi mai sus). Filomena este căsătorită cu Giuseppe Nardin, agricultor. Din aceleași acte reiese că și această familie ar fi originară de lîngă Cormons. Filomena Nardin este analfabetă și nu știe decît româna (pe care nu o vorbește foarte bine) și friulana, pe care o vorbește cu soțul și cu copiii ei.

5. Transcrierea fonetică [22] și fonologică [23]

ə = vocală medială semideschisă intermediară între *a* și *ă* din română : *ròbə* (D)
č = africată mediopalatală surdă : *čàza*, *marčât*
ć = africată alveopalatală surdă : *ćàŋ*, *ćìŋk*
g = oclusivă velară sonoră : *gomitâ*, *gwarî*
ǧ = africată mediopalatală sonoră : *ǧàt*, *ǧàl*
ǵ = africată alveopalatală sonoră : *ǵàl*, *ruǵìŋ*,
k = oclusivă velară surdă : *klàwt*, *komprâ*
ñ = nazală palatală : *viñût*, *ñòtul*
ŋ = nazală velară : *bòŋ*, *paòŋ*
ś = constrictivă alveopalatală surdă : *radîś*, *baśtòŋ*
ź = constrictivă alveopalatală sonoră : *źenôli*, *źvèlt*
w = fricativă bilabială : *fwàrfe*, *wèś*
y = fricativă palatală : *syàla*, *yèt*
¯ deasupra vocalei arată lungimea acesteia : *pās*
' după o vocală arată că aceasta este rostită cu tensiune : *pā's*
. sub o vocală arată un grad mai mare de închidere decît cel al vocalei fără : *pạ̄'s* față de *ǧàl*
˛ sub o vocală arată un grad mai mare de deschidere decît cel al vocalei fără acest semn : *vęrde* față de *vèrt*.
´ deasupra vocalei arată că aceasta este accentuată.
^ deasupra vocalei arată caracterul ei forte [24] : *pâs*
` deasupra vocalei arată caracterul ei non-forte : *vèrt*
vocalele care nu poartă nici un accent sînt atone.

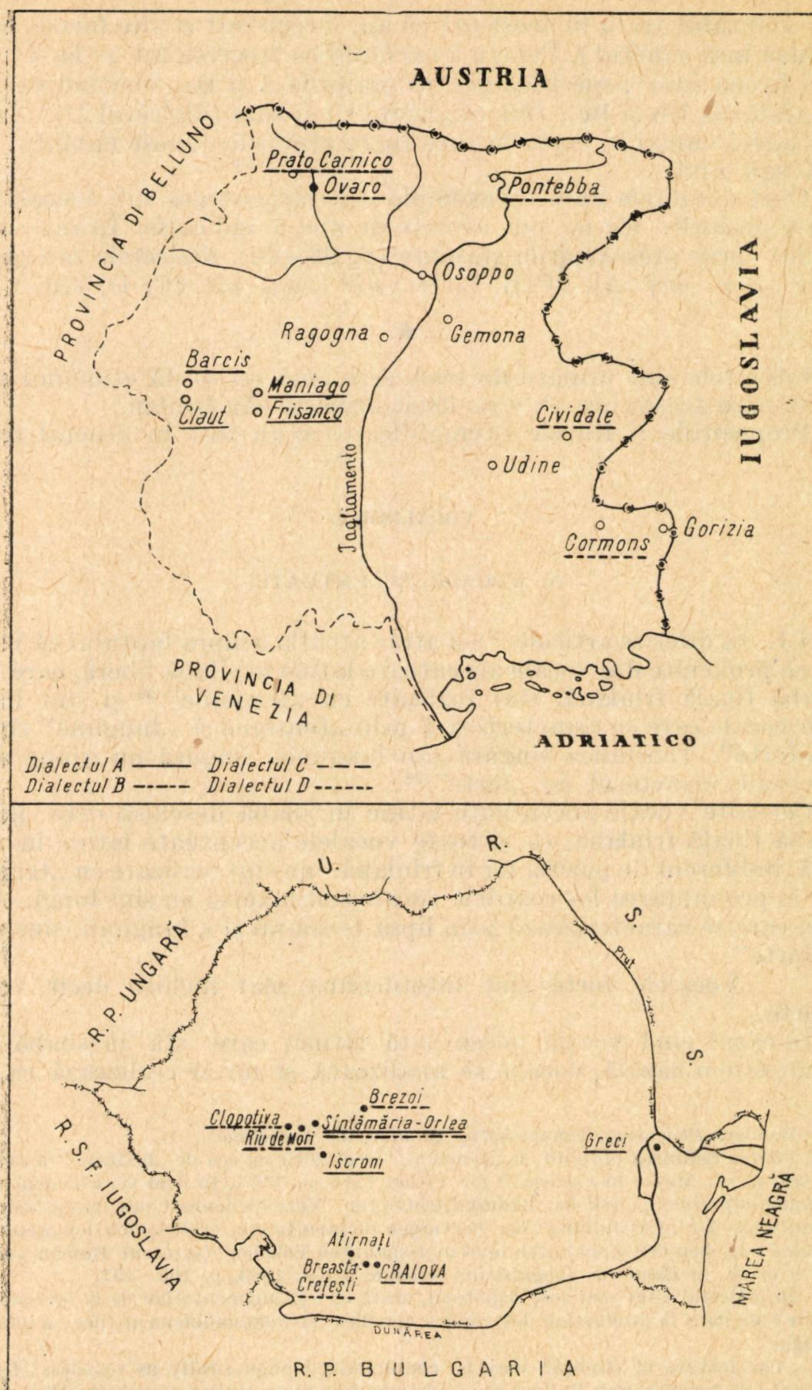
N o t ă. Pentru vocale am folosit transcrierea fonetică numai în paragrafele consacrate foneticii istorice a vocalismului tonic. În celelalte capitole, cît și la texte am folosit transcrierea fonologică, excepție făcînd pentru *y* și *w* (care sînt variantele ale lui /*i*/ și /*u*/).

În cadrul consoanelor am păstrat distincția (foarte greu perceptibilă) dintre sunetele [ś] și [ṡ], [ź] și [ż] numai în paragraful consacrat sunetelor *s* și *z* (arhifonemele lui *ś* și *ṡ* și ale lui *ź* și *ż*). În schimb am notat sunetele [ś], [ź] și [ŋ], deși sînt variante ale lui /*s*/, /*z*/ și /*n*/.

6. Indicații despre modul de prezentare a materialului

Deoarece cuvintele înregistrate prezintă un număr mare de variante fonetice (după dialect, grai și subiect) care ar fi îngreuiat fără folos textul expunerii, am citat în cadrul capitolului de fonetică numai varianta sau variantele care privesc sunetul exemplificat. Astfel, pentru a exemplifica trecerea lui *-p-* la *-f* am dat numai varianta *čâf*+, specifică pentru dialectele A și B, și am omis varianta *čâf*, specifică pentru dialectele C și D. + la sfîr-

[22] Transcrierea fonetică adaptată este în linii mari cea folosită de Jaberg-Jud. (Vezi *Lautzeichen*, p. 59—60). Se deosebesc de sistemul nostru de bază : *č* și *ǧ* (notate de Jaberg-Jud *ć* și *ǵ*), *ś* și *ź* (notate de yaberg-Jud *ș* și *ẓ*).
În cadrul vocalelor am adăugat semnul pentru tensiune.
[23] Pentru transcrierea fonologică a vocalelor am adoptat sistemul folosit de Bender, *Phonology*,
[24] Vezi § 1.

AUSTRIA
PROVINCIA DI BELLUNO
Prato Carnico
Ovaro
Pontebba
IUGOSLAVIA
Osoppo
Ragogna
Gemona
Barcis
Maniago
Frisanco
Claut
Cividale
Udine
Tagliamento
Gorizia
Cormons
PROVINCIA DI VENEZIA
ADRIATICO
Dialectul A
Dialectul B
Dialectul C
Dialectul D
U. R. S. S.
Prut
R. P. UNGARĂ
Brezoi
Clopotiva
Sîntămăria-Orlea
Riu de Mori
Iscroni
Greci
R. S. F. IUGOSLAVIA
Atîrnați
Breasta
CRAIOVA
Crețești
MAREA NEAGRĂ
DUNĂREA
R. P. BULGARIA

șitul cuvîntului arată în acest caz că am înregistrat și alte forme, care nu afectează însă sunetul *f*. Pentru a exemplifica trecerea lui *-s-* la *-z-* am dat numai forma *čàza*+, specifică pentru graiurile A și Ba, omițînd variantele *čàze* (graiurile Bb și Bc), *ćàze* (dialectul C) și *ćàza* (dialectul D). Am procedat astfel numai în cazul în care toate graiurile cunosc cuvîntul într-o formă sau alta.

Cînd cuvintele date ca exemple sînt înregistrate sub aceeași formă în toate graiurile, ele nu sînt urmate de nici o indicație. În caz contrar se indică prin prescurtările stabilite (p. 23—28), dialectele sau graiurile în care apar : *òwf* (A), *ûf* (B, C, D) ; *yèr* (Aa), *aîr* (C, D) etc.

Cuvintele sînt urmate de traducere cînd nu se dă etimonul sau în cazul în care acesta are alt sens decît urmașul său friulan.

Propozițiile și frazele exemplificatoare au fost în general traduse.

VOCALISMUL

A. VOCALE ACCENTUATE

§ 1. În diferite articole [25] s-a atras atenția asupra faptului că vocalele friulane provenite din vocale accentuate latine în silabă liberă, care ajung în silabă finală friulană, sînt realizate cu „tensiune" [26] și sînt lungi [27]. Aceste vocale care se caracterizează prin „tensiune și „lungime" sînt numite „forte". Tensiunea singură sau lungimea singură nu ajung să dea unei vocale caracterul de „forte" [28].

Celelalte vocale accentuate latine în silabă deschisă care nu stau în silabă finală friulană, ca și toate vocalele accentuate latine în silabă închisă, indiferent de poziția lor în friulană, nu sînt realizate cu „tensiune" (adică la pronunțarea lor coardele vocale sînt laxe) și nu sînt lungi. Aceste vocale, care se caracterizează prin lipsa tensiunii și a lungimii, sînt vocale „non-forte".

Vocalele forte sînt întotdeauna mai închise decît vocalele non-forte.

În cazul cînd vocala accentuată latină, care stă în silabă finală friulană, este o nazală, vocala se analizează și nu se realizează ca forte.

---

[25] Bender, *Phonology*, Francescato, *Qualità*, id. *Vocalismo*.

[26] Pentru definirea noțiunii de „tensiune" în opoziție cu cea de „laxitate" în cadrul vocalelor, vezi E. A. Meyer în *Festschrift für Viëtor*, 1913, p. 238 („In dem verschiedenen Grade der Stimmbandpressung und der dadurch bedingten Verschiedenheit des durchstreichenden Atemquantums, der „Luftfüllung" der hervorgeb rachten Laute, erblicke ich den wesentlichen Unterschied zwischen den gespannten und ungespannten Vokalen" (și recent Roman yakobson, *Tension et laxité*, în *Essais de Linguistique Générale*, Paris, 1963, p. 105—157.

[27] În articolul citat mai sus, Jakobson, arată că : „l'augmentation de la pression sub-glottale de l'air dans la production des voylles tendues et indissolublement liée à une durée plus longue".

[28] „The feature of strength may be characterized phonetically as tensness ; lenght is concomitant for strong vowels in final checked syllables. Since strong vowels in other position. are performed as non long, lenght cannot be the distinctive factor characterizing strong vowels. Moreover, no strong vowels are also performed long befor final *r*." (Bender, *Phonology*, p. 222).

Orice vocală accentuată latină, indiferent de poziția ei în silabă, este lungă dacă stă în silabă finală friulană terminată prin sunetul *-r*. Avînd în vedere această situație, în cele ce urmează voi examina vocalele și din punctul de vedere al distribuției lor în latină și în friulană. De la bun început trebuie semnalat că lungimea vocalelor forte este sensibil mai mică în dialectul Aa decît în celelalte dialecte.

Pentru a nu relua la fiecare paragraf aceleași explicații, ne vom folosi de următoarele formule [29].

1. Lat. -V́CV > friul. -V̂(C)
2. Lat. -V́NV > friul. -V̀(N)
3. a) Lat. —V́rV > friul. —V̂r
   b) Lat. -V́rC > friul. -V̀r

În acest caz V̂ și V̀ nu se deosebesc, caracteristica lor de lungime fiind mai puternică decît cea de tensiune.

4. a) Lat. -V́CCV > friul. -V̀C
   b) Lat. -V́MLV > friul. -V̂LV
   c) Lat. -V́CV (-) > friul. -V́CV (-)

§ 2 a 1. În silabă închisă latină :
a) > *a* : *čavál⁺* < *caballu*, *ǧámba⁺* < *camba* ;
b) urmat de *r* > *ā* : *čār⁺* < *carru.*
2. În silabă deschisă latină :
a) în silabă finală friulană
α) > *ạ̄'* > : *nạ̄'s* < *nasu*, *pạ̄'s* < *pace*, *dạ̄'* < *dare* ;
β) urmat de *r* 1) > *ạ̄* : *čạ̄'r⁺* < *caru*
2) în sufixul *-áriu* :
a) *ạ̄'* : *armạ̄'r* (A, B) < *armariu*, *bawžạ̄'r* (Bb) < **bausiariu* (REW 1006) sau
b) *ị̄'* : *čaldị̄'r* (D) < **calidariu*, *panetị̄'r* (Bb) < **panetariu*, *volontị̄'r* (D) < *voluntarie*
c) *éy* : *panetéyr* (Ba) < **panetariu* ;
d) *yé* : *volontyér* (c) < *voluntarie*
γ) urmat de nazală se păstrează : *maŋ* > *manu* ; *faŋ* > *fame* ;
b) în silabă nefinală friulană : *kuñáda* < *cognata* [30],

§ 3 1. Lat. -áCV > friul. -âC : *násu* > *nâs⁺*.
2. Lat. -áNV > friul. -aN : *mánu* > *máŋ* ; *fáme* > *fàŋ*
3. a) Lat. -árV > friul. -âr : *cáru* > *čâr⁺* ;
b) Lat. árrV > friul. *-ār* : *cárru* > *čàr⁺* ;
4. a) Lat. -áCCV > friul. -àC : *cabállu* > *čavàl⁺* ;
c) Lat. -áCVC > friul. -àCV : *frater* > *fràdi.*

---

[29] V = vocală
C = consoană
D = diftong
N = consoană nazală
r = sunetul *r*
M = oclusivă (muta)
L = lichidă

[30] Alternanța liberă *a/e* de care vorbește Francescato, *Dialettologia*, p. 125 se regăsește în unele forme verbale din materialul cules de mine. Vezi infra § 253.

5. Lat. *-áre* (infinitiv de conjugarea I) : > friul. *â* : *dáre* > *dâ*.

§ 4 *ẹ* < *ĕ*, *ae*

1. În silabă închisă latină :

a) > *yé* :*byél* < *bellu*, *pyél* < *pelle*, *pyétin* < *pectine*, *syét* <*septe*, *yési* < *essere* ;

b) > *yá*, urmat de *r* + consoana în dialectele C și D : *fyár* (C, D) [32] < *ferru*, *iŋfyár* (C, D)[33] < *infernu*, *uŋvyár*$^+$ (C, D)[33] < *in hibernu*, *kuvyárt* (C, D) [34] < *coopertu*, *pyársul* (D) [35] < * *persulu*, *tyáre*$^+$ (C, D) [36] < *terra*, *vyárt* (C,D) [37] < *apertu* ;

c) urmat de nazală + consoană

α) *n* + consoană

1) > *i* (în toate graiurile în afară de Aa) : *arínt* (Bc, D) < *argentu* ; *dint* < *dente* ; *yint* (Ab), *int* (C, D) < *gente* ; *vint* (Ab, Ba) < *ventu* ;

2) > *e* (în graiul Aa) *aržént* [38], *dent* [39], *žent*.

β) *m* + consoană > *i* : *timp* < *tempu*, *šímpre*$^+$ [40] < *semper*. (Dar Aa *šémpri*).

d) > *ẹ*, în grupul *-men-* : *formẹ́nt* < *frumentu*, *samẹ́ŋča*$^+$ < *sementia*.

2. În silabă deschisă latină :

a) în silabă finală friulană

α) > *ị̄'* [41] (în dialectele B, C și D) : *čị̄'l*$^+$ (B), *sị̄'l* (C, D) < *caelu*, *dị̄'s* < *dece*, *ị̄'r* (C, D) < *heri* [42], *intị̄'r* (Bc) < *integru*, *mị̄'l* < *mele* (B, C) [43], *mištị̄'r* < *ministeriu*, *pị̄'t* < *pede*, *sị̄'s* [44] < *sex* ;

β) > *éy* (în graiurile A) [45] : *čéyl* < *caelu*, *déyš* < *dece*, *féyl* (Ab) < *fele*, *gréyf* < *greve*, *méyl* < *mele*, *péyš* (pl. de la *pyé*), *séyš* < *sex*. În graiurile B, care în general au *ị̄'*, am înregistrat cîteva răspunsuri cu *éy* : *séys* (Bc) ;

γ) > *yé*, rareori, în graiul Aa : *fyél* (Aa) < *fele*, *yér* < *heri* [46], *mištyér* < *ministeriu*, *pyé* < *pede* ;

Din punct de vedere diacronic, faza *yé* este desigur cea mai veche. Urmează *éy* și apoi *ị̄'* [47].

---

[31] Dar A,B : *fyér*.

[32] Dar A, B : *iŋfyér*.

[33] Dar A, B : *iŋvyér*.

[34] Dar A, B, : *kuvyért*$^+$.

[35] Dar Bc : *pyérsul* ; A, Ba : *špérsu*.

[36] Dar Ba_1, Bc : *tyéra*.

[37] Dar A : *vyért*.

[38] La fel AIS h. 402, p. 328, și Francescato, *Erto*, p. 505, pentru friulana occidentală. Și subiectul Ba_1 a răspuns *aržént*.

[39] AIS h. 107, p. 317. ẹdẹ́nti.

[40] AIS h. 1604, p. 318, 319, 329 etc. : *sīmpri*.

[41] În legătură cu reducerea lui *yé* la *ī* și a lui *wé* la *ū*, cf. M. Iliescu, *Reducerea lui yé și wé în friulană*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1966, p. 395–397.

[42] Subiectele C_2 și D au răspuns *aị̄r*.

[43] Subiectul D a răspuns *mẹ̄l* și *fẹ̄'l* < *fele*. Ambele forme figurează în Pirona.

[44] Subiectul Bc a răspuns *séyš*.

[45] Această evoluție este consemnată, pentru friulana occidentală, și de Francescato, *Erto*, p. 506.

[46] La fel AIS h. 349, p. 327, 328, 338 : iẹ̄'r

[47] Cf. Francescato, *Erto*, p. 506.

δ) *ẹ* în fața unei nazale finale : *bẹŋ* < *bene*, *tẹŋ*$^+$ < *tenet*, *veŋ*$^+$ < *venit*.

b) în silabă nefinală, friulană :

> *yé* : *lyéva* (Ab), *yéva*$^+$ (B) < *levat*, *myédi* < *medicu*, *saryéza* (D) < *ceresea* [48], *yéur*$^+$ (B), *lyéwr* (C, D) < *lepore* ;

§ 5 1. Lat. -ẹCV > friul.

a) -îC (în toate graiurile în afară de Aa) : *déce* > *dîš*

b) -èyC (în dialectul A) : *déce* > *dèyš*.

2. Lat. -ẹNV > friul. -eN : *béne* > *bèŋ*.

3. a) Lat. -ẹrV > friul. -îr : *heri* > *îr*$^+$.

b) lat. -ẹrCV > friul. a) *-yèr* (A, B) : *ferru* > *fyèr*

b) *-yàr* (C, D) : *ferru* > *fyàr*

4. a) Lat. -ẹCCV > friul. -yèC : *bellu* > *byèl*

c) Lat. -ẹCV- > friul. -yéCV : *medicu* > *myèdi*.

§ 6 ọ < ŏ

1. În silabă închisă latină :

a) > *wé* (în toate graiurile în afară de A) [49] : *grwéš* (B, D) < *grossu*, *fwéye* (Ba_2, Bc, C, D) < *folia*, *kwél* (B [50], C, D) < *collu*, *kwét* (B, C, D) < *coctu*, *vwéštri*$^+$ < *vostru* ;

b) > *o* în graiul A[51] : *gros*, *fóya*, *kol*, *kot* ;

c) > *wá* în fața lui *r* + consoană : *fwárfe*$^+$ < *forfice*, *fwárt* < < *forte*, *kwár* < *cornu*, *kwárda*$^+$ < *chorda*, *kwárp* < *corpu*, *pwárta*$^+$ < < *porta*, *vostri* < *vostru* ;

d) cînd urmează o nazală și o consoană :

α) > *wí* (în toate graiurile în afară de A) [52] : *pwínt* < *ponte*, *kwíntri* < *kontra*, *rišpwínt* (C_1) < *respondet* ;

β) > *o* (în graiul A) [53] : *pont* < *ponte*.

2. În silabă deschisă latină :

a) în silabă finală friulană

α) > *ụ̄* (în toate graiurile, în afară de A) [54] : *kụ̄'r* < **core*, *fụ̄'k* < *focu*, *lintsụ̄'l*$^+$ < *linteolu*, *lụ̄'k* < *locu*, *nụ̄'f* < *nove*, *ụ̄'f* < *ovu*, *sụ̄'r* < < *soror* ;

β) > *ów* (în dialectul A și izolat în dialectele Ba și D) : *kówr* (A, Ba), *fówk* (A, Ba_3), *lintsówl* (A), *nówf* (A), *ówf* (A), *sówr* (A) ;

γ) < *ọ* urmat de nazală : *bọŋ* < *bonus*, *ọm* < *homo*, *tọŋ* (Bc) „tunet" de la *tonā̦'* ;

Reflexe foarte deosebite dă femininul adjectivului *bóna* : > *wi* : *bwíne*$^+$ (Ba, Bc, C_2) [55], > *u* : *búna*$^+$(Aa, C_1, D) [56], > *o* ; *bŏna* (A_b)[3].

---

[48] Subiectul Bc a răspuns *čiréyze*.

[49] Excepții sînt *vot* < *octo*, *ñot* < *nocte* și *ñótul* „liliac" ; *soñ* (Aa), *sump* (Ba), *sum* (Bc), *suñ* (C, D) < *somnu*.

[50] Subiectul Ba_2 a răspuns *kwól*.

[51] Francescato, *Erto*, p. 505, arată că în friulana occidentală *o* în poziție slabă este continuat de *wó*, forma mai veche a lui *wé*. *O* din dialectul A este fără îndoială o reducere a acestui diftong. Vezi și M. Iliescu, *Zu den in Rumänien gesprochenen friaulischen Dialekten*, în *Revue Roumaine de Linguistique*, IX, 1964, 1, p. 74.

[52] *Mont* „munte" *front* „frunte", *fontána*, ‚fîntînă", *kontā̦'* „a povesti" probabil nu sînt moștenite. Vezi și Pellis, p. 61.

[53] Și Francescato, *Erto*, p. 505, semnalează această situație pentru friulana occidentală.

[54] Totuși *fū'r* (Ab_1) < *fore*.

[55] Cf. AIS h. 710, p. 338, 319, 329.

[56] Cf. AIS h. 710, p. 348, 359, 357.

δ) > ǭ în cuvîntul *fǭr* < *fore* în graiul subiectelor Ba_1 și C;
b) în silabă nefinală friulană:
α) >-*wé* (în toate dialectele în afară de A): *rwéda*⁺ < *rota*, *škwéla* ⁺< *schola*, *swéla* (B) < **sola*;
β) >-*ọ* (în dialectul A): *rọda*, *škọla*, *sọla*.
3) Cînd *ŏ* stă la începutul absolut al cuvîntului, el devine
a) în graiurile Ba_1, C, D:
α) > *wé*: *wéš* < *ossu*, *wé* < *hodie*, *wéli* < *oleu*, *wéy* (C_1) < < *voleo* [57];
β) < *wá* (cînd urmează *r* + consoană): *wárdi* < *hordeu*, *wárzina* (D) <**organa*, *wárp* < *orbu*;
b) în graiurile Ab, Ba_2, Bb, Bc:
α) > *vwé*: *vwéš* < *ossu*, *vwé* < *hodie*, *vwéli* < *oleu*;
β) > *vwá* (cînd urmează *r* + consoană): *vwárdi* < *hordeu*;
c) în graiul Aa:
α) > *vo*: *vòš* < *ossu*, *vóy* < *hodie*, *vóli* < *oleu*, *vóy* < *voleo*;
β) > *o* (cînd urmează *r* + consoană): *órbu* (Aa_1), *orp* (Aa_2).
Octo și *oculu* sînt reprezentați în toate graiurile de *vot* și *vǭ'li*

§ 7 1. Lat. -ọcV > friul.
a) ûC (în toate graiurile în afară de A): *fócu* < *fûk*;
b) -ọwC (A): *focu* > *fówk*.
2. Lat. ọNV > friul. -òN: *bonu* > *bòŋ*.
3. a) Lat. -ọrV > friul. -ûr: *soror* < *sûr*;
b) Lat. -ọrCV > friul. -wá: *forte* > *fwàrt*.
4. a) Lat. ọCCV > friul. -wé: *collu* > *kwél*;
c) Lat. -ọCV > friul. -wèCV: *schola* < *škwèla*⁺.

§ 8 ẹ < ē, ĭ
1. În silabă închisă latină:
a) > *e*: *dret* < *directu*; *méti* < *mittere*; *peš*⁺ < *pisce*; *sec* < *siccu* *vert* < *viride*; *strénği*⁺ < *stringere*.
2. În silabă deschisă latină:
a) în silabă finală friulană:
α) > *ę̄* (în toate graiurile în afară de A și Bc): *ažę̄t* (Ba, C, D) < *acetu*; *dę̄t* (Ba, C, D) < *digitu*; *frę̄t* (Ba, C) < *frigidu*; *nę̄f* (Ba, C, D) < nive; *pę̄š* (Ba_2) < *pice*; *sę̄f* (Ba, D) < *sebu*;
β) > *éy* A și Bc, izolat și în Ba, Bb, C și D): *ažéyt* (A, Bc, Ba_1, C_1), *déyt* (A, Bc, Ba_1), *fréyt* (A, Bb, Bc, D), *dišfréydā't* (Ba_2) „răcit" *néyf* (A, Bb, Bc, Ba_1), *péyš* (A, Bc, Ba_1), *séyt* (A, Bc, D) [58];
γ) > *ẹ* urmat de nazală: *feŋ*⁺ < *fenu*; *pleŋ*⁺ < *plenu*; *veŋ*⁺ < *venit*;
b) în silabă nefinală friulană: ẹ: *sẹda* < *seta*, *sẹra* < *sera*, *vẹna*⁺ < *vena*.

§ 9 1. Lat. -ẹCV > friul. b) -éyC: *níve* < *nèyf*.
a) -êC (în toate graiurile în afară de A): *níve* > *nêf*;
2. Lat. -ẹNV < friul. -*èŋ*⁺: *fenu* > *fèŋ*⁺.
3. Lipsesc exemple.

---

[57] În cele mai multe cazuri verbul (*v*)*olē'* evoluează după norme proprii. Vezi § 293.
[58] După Francescato, *Erto*, p. 507, *éy* este specific pentru friulana occidentală și o parte din friulana carnică.

4. a) Lat. -ẹCCV > friul. -èC : *siccu* > *sèc*;
c) Lat. -ẹCV > friul. -èCV : *sera* > *sèra*;
b) Lat. -ẹMLV, > friul. -êLV : *nigru* > *nêri*.
5. Lat. -*ẹre* (infinitivul conjugării II) > friul. ê : *tacere* > *tazê*⁺

§ 10 ọ < *ō*, *ŭ*

1. În silabă închisă latină :
a) > o : *lošk* < *luscu*, *kort* < *cohorte*, *rot* < *ruptu*, *sort* < *surdu*, *sot* < *subtu*;
b) > ọ cînd urmează o nazală : *fọŋk* [59] < *fungu*, *kolọmp* < *columbu*, *plọmp* > *plumbu*.
2. În silabă deschisă latină :
a) în silabă finală friulană :
α) *ọ̄*' (în toate graiurile în afară de A, Bc și izolat în graiul Ba și D) : *ǧelọ̄'s* < *zelosu*, *lọ̄'f* < *lupu*, *krọ̄'s* < *cruce*, *paweros* (Bc), *špowrọ̄'s* (D) < *pavorosu*, *vọ̄'s*⁺ < *voce*;
β) > *ów* (vezi α) : *ǧelóws* (Aa) *ǧelóws* (Ab, Ba_1) [60], *lówf* (A, Bc, Ba_1. D), *krówś* (A, Bc), *vóws* (A, Bc), *pawróws* (Ba_1), *špowróws* (D); *vergoñóws* (Bc) de la *vergoñe*.
b) în silabă nefinală friulană :
α) > ọ : *nọ́ra* < *nura*, *ọ́ra* < *hora*, *zộviŋ*⁺ < *juvene*;
β) > *ọ̄*', (cînd urmează muta + lichida) : *ženọ̄'li*⁺ < *genuclu*, *pedọ̄'li* < *peduclu*.

§ 11 1. Lat. -ọCV (friul. -ôC (Ba, C, D) *lupu* > *lôf*
2. Lipsesc exemple.
3. a) Lat. -ọrV > friul. -òr : *sartore* > *sartòr*;
b) Lat. -ọrN > friul. -òr : *furnu* > *fòr*.
4. c) Lat. -ọCCV > friul. -òC : *surdu* > *sòrt*;
a) Lat. -óCCV > friul. -òCV : *hora* > *òra*;
b) Lat. -ọMLV friul. -ôLV : *genuclu* > *ženôli*⁺.

§ 12 ị < *ī*

1. În silabă închisă latină > *i* : *dit* < *dictu*, *mil* < *mille*, *tríšta*⁺ < *trista*.
2. În silabă deschisă latină;
a) în silabă finală friulană :
α) ị̄ : *fī'l* < *filu*, *nị̄'t* < *nidu*, *vị̄'f* < *vivu*, *pulị̄'t* < *politu*;
β) *i* (urmat de nazală) : *muliŋ* < **molinu*, *viŋ*⁺ < *vinu*, *lin*⁺ < *linu*, *piŋ*⁺ < *pinu*;
b) în silabă nefinală friulană : > *i* : *škrívi* < *scribere*.

§ 13 1. Lat. -ịCV > friul. -îC : *filu* > *fîl*.
2. Lat. -ịNV > friul. -ìN : *vinu* < *vìŋ*.
3. Lipsesc exemple.
4. a) Lat. -íCCV > friul. -ìC : *mille* > *mìl*;
c) lat. íCV- > friul. -ìCV(-) : *scribere* > *škrìvi*.
5. Lat. ịre (infinitivul de la conjugarea IV) > friul. *î* : *dicere* > *dî*.

§ 14 ụ < *ū*

1. În silabă închisă latină > *u* : *frut* < *fructu*, *núya*⁺ < *nullia*.

---

[59] Dar Aa și Aa *fuŋk*.
[60] În cazul de față dialectul Bc are : *ǧelọ̄'s*.

2. În silabă deschisă latină :

a) în silabă finală friulană :

α) > ụ̄ : *dụ̄'r* < *duru*, *lụ̄'s* < *luce*, *mụ̄'r* < *muru* *nụ̄'t* < *nudu* ;

β) > *u* (urmat de nazală) : *flum* < *flumen*, *fum*⁺ < *fumu* ; *uŋ* < *unu*

b) în silabă nefinală friulană > *u* : *madúra*⁺ < *maturu*, *škúna*⁺ < *cuna*, *šúbula*⁺ < *subula*.

§ 15 1. Lat. -ụ́CV > friul. -ȗ,C : *muru* < *mûr*.

2. Lat. -ụ́NV > friul. -ùN : *fumu* > *fum*⁺.

3. Lipsesc exemple.

4. a) Lat. -ụ́CCV > friul -ùC : *fructu* < *frùt*.

c) Lat. -ụ́CV > friul. -ùCV : *madúra* < *madùra*⁺.

§ 16 **au**

1. În silabă închisă latină — lipsesc exemple.

2. În silabă deschisă latină :

a) în silabă finală friulană :

1) > ọ̄' : *pọ̄'k* (C, D) > *paucu* ;

2) > *òw* : *pôwk* (A, B_1, Bc) ;

b) în silabă nefinală friulană :

α) > ọ : *óća*⁺ < *auca*, *kóza*⁺ (Ab_1) < *causa*, *róba* < *rauba* ;

β) > *ol* : *pólsa* (B ,C ,D) < *pausat*.

γ) se menține : *àwr* (Bc, C, D) < *auru*.

§ 17

1. Lat. -áuCV > friul. ôC = *ô* : *paucu* > *pôk*, *auru* > *àror*

2. Lat. -áuCV(-) > friul. òCV sau òlCV sau *àro* : *auca* > *òča*⁺, *pausat* > *pòlsa*⁺

B. VOCALE NEACCENTUATE

I. Protonice

A. *Inițiale sau în silabă inițială*

§ 18 **a**

1. se păstrează : *amîk*⁺ (A, B) < *amicu* ; *ažêt*⁺ < *acetu* ; *madûr* < *maturu* ; *čantâ* < *cantare* ;

2. (mai rar) > *e* : *fevelâ* (Aa, C) < *fabellare* [61] ; *ğenàr*⁺ < *ianuariu* *perάwla* (D) < *parabola* ; *segrât* (Ab_2, Ba_1) < *sacratu* ; *telòŋ* (Aa, Ba) < *talone* [62].

3. uneori precedat de *c* > *i* : *čisčèl* (B) < *castellu* ; *čištìne* (Bc) < *castinea* [63].

Pentru afereza lui *a* vezi § 112, I, 1, a.

§ 19 **e** (*ĕ*, *ē*, *ĭ*)

1. se păstrează : *ğenôli*⁺ < *genuculu* : *ğèmuy* (Aa, Bc) < *gemelli* [64] ; *nevôt*⁺ < *nepote* ;

2. > *ye* : *šyerâ* (A, B, C) < *serrare* ;

---

[61] Dar *favelâ* (Ab_1)

[62] Dar *taólŋ* (Ab) Ba_1, AIS h. 165 prezintă ambele forme.

[63] Dar *častìna* (Ba), *častìŋ* (D).

3. > *i* (mai ales cînd vocala accentuată e palatală) : *ǧilùña* (Ba), *žilùña* (Ab$_1$) < **gelonia*; *ǧinǧìve* < *gingiva*; *ištât* (Ab$_2$, Bc) [65] < *aestate*; *lintsûl* (Ba), *lintsòwl* (Aa), *liŋsûl* (D) < *linteolu* [66]; *sintî* < *sentire*; *tiñî* < *tenere*; *višya*⁺ „bășică" din familia lui *vessicare*.

4. > *a*

a) urmat de *r* (mai ales în dialectul C și D) : *marčât*⁺ < *mercatu* [67]; *sarežàr* [68] (D) de la *ceresea*; *sarnêli* (C, D) < *cerniculu* [69], *sarèŋ* (Ba) < < *serenu* [70]; *sarvyèl* (C, D) < *cerebellu* [71]; *sarvìsi* (C) < *servitiu* (REW 7875); *stranudâ* < *sternutare*;

b) urmat de labiale sau nazale : *ramondâ* (Ba) < *remundare*; *samenâ*⁺ (Bc, D) < *seminare* [72]; *saŋglòč* (A, Ba$_2$) < **singluttu* [73]; *tampyèšta* (A, B) „grindină" < *tempestate*;

5. > *o* (urmat de consoană labială) în : *domàŋ* < *de mane*; *domandâ* (Aa$_1$, C) < *demandare*; *someâ* (Ba) < **similare*;

6. > *u* : *uŋvyèr* (Aa, Bb), *uŋvyàr* (D) < *in hibernu* [74]; *uŋgiòštri* (Bc) < it. *inchiostro*; *užñot* (Bc, C) < *ista nocte*;

7. se sincopează : *drèt* < **derectu* (REW 2648$_2$) [75]

§ 20 **i**

1. se păstrează : *fiât* < *ficatu*; *tirâ* < *tirare*; *vičiŋ*⁺ < *vicinu*;

2. > *a* : *frašòrya*⁺ < **frixoria*.

§ 21 **o** (*ŏ*, *ō*, *ŭ*)

1. se păstrează : *soflâ* < *sufflare*; *sofeâ* < *suffocare*;

2. > *u* : *bulî* < *bullire*; *furmìa*⁺ < *formica*; *murî* < *murrire*; *urtìa*⁺ < *urtica*; *surîš*⁺ < **sorice*; *sutîl* < *subtile*;

3. > *a* : *palmòŋ* (A, Ba$_2$, C, D) < *pulmone* [76], *arlòy* (A, Ba, Bb) < *horologiu*.

§ 22 **au**

1. se păstrează : *laudâ* < *laudare*;

2. > *o* : *vorèla* (Aa$_2$, B), *orèle* (C, D) < *oricla* [77] < *auricula*;

3. > *u* : *učèl* (A, B), *usèl* (C, D) < **aucellu*; *utùŋ* (soția subiectului Bc) < *autumnu*.

B. *În silabă internă*

§ 24 **a**

1. se păstrează : *înglašâ* < *inglaciare*; *myèžanot* (A) < *media nocte*;

2. > *i* : *mariŋgòŋ* (C, D) < ven. *marango* [78];

---

[64] Dar *zìmuy* (C$_1$). Și AIS h 15 p. 319 : *ǧîmuy*.
[65] Dar *eštât* (Ba$_2$).
[66] Dar *lentsûl* (Bc).
[67] Dar *merčât* (Bc). Ambele forme apar în AIS h. 820.
[68] În dialectele A, B : *čirežàr*.
[69] Dar *černêli* (B).
[70] Dar *serèŋ* (Aa).
[71] Dar *červyèl* (A, B).
[72] Dar *šemenâ* (Aa).
[73] Dar *seglòč* (Ba$_1$).
[74] Dar *iŋvyêr* (Ab, Ba), *iŋvyàr* (C).
[75] Fas. *dièt* (Elwert § 79).
[76] Dar *polmòŋ* (Ba, Bc).
[77] Dar *vurèla* (Aa$_1$, Ab$_1$).
[78] Dar *maraŋgòŋ* (Ba).

3. dispare : *devàn* (C, D) < *de ab ante.*

§ 25 e (*ĕ, ē, ĭ*)

1. se păstrează : *komedòŋ*[79] < **cumbitone* (REW 2354) ; *ǧemelìŋ*[80] (Ba) de la *gemellu* ; *petenâ* < *pectinare* ; *semenâ*+ < *seminare.*

2. > *a* : (în fața lui r) : *sezaròŋ* < *cicerone*

3. > *i* : *impiâ* (C, D) < *impicare* ; *rumiâ* < *rumigare* ;

4. se sincopează : *červyèl* (A, B), *sarvyèl* (C, D) < *cerebellu.*

§ 26 o (*ŏ, ō, ŭ*)

1. se păstrează în *fogolàr* (Bc) < *foculariu* ;

2. > *u* : *iŋglutî* (Aa) < **ingluttire.*

II. Posttonice

§ 27. a *A. În silaba finală*

1. liber și urmat de o consoană care cade în friulană :

a) se menține în dialectul A și în graiul Ba. Realizarea acestui sunet variază destul de mult. Astfel sunetul *ə* folosit de subiectul D este tot o realizare a lui *-a* : *àla* (A, B), *àlə* (D) < *ala* ; *nùya* (A, Ba), *nùyə* (D) < *nullia* ; *àma* (A, Ba) *àmə* (D) < *ama* (pers. 2 imp. de la *amare*) și *amat* (pers. 3. prez. ind. de la *amare*) ;

b) > *e* în graiurile Bb, Bc și C : *àle* ; *nùye, àme.*

2. în silabă finală urmat de consoană care nu cade în friulană ;

a) se menține la desinența de feminin plural în graiurile Ba : *àlas*, *àləs* și în același grai, la pers. 2 prez. ind. a conjugării I : *amas* (Ba_1) ;

b) > **i** în desinența de feminin plural în graiurile Bb, Bc și C și la pers. 2 și 6 prez. ind. a verbelor de conjugare I : *klàmis* < *clamas* ; *klàmiŋ* < *clamant*[81].

§ 28 e (*ĕ, ē, i*)

1. cade :

a) *âf* < *ape* ; *vèrt* < *viride* ;

b) în desinența de nom. pl. *-ēs* : *čàŋs*+ < *canes* ;

c) în desinența *-it* de la pers. 3 prez. ind. a conjugării III și IV : *fâs* < *facit* ; *sìnt* < *sentit.*

2. > *i*

a) precedat de grupul muta + liquida (primar sau secundar) : *màri* < *matre* ; *pàri* < *patre* ; *ùvri* < *ub(e)re.* Prin căderea lui *e*, grupul muta + liquida ar fi ajuns final ; pentru a fi pronunțat, grupul acesta necesita o vocală de sprijin, care în cazul de față este *i*. Trebuie să presupunem așadar cronologic următoarea evoluție : muta + liquida + *e* > muta + liquida + *i* > liquida + *i*[82] ;

---

[79] Moena, fas. *komedòn* (cf. Heilmann, p. 88 ; Elwert § 76).

[80] Moena ʃ *emelìn* (cf. Heilmann, p. 88).

[81] *-i* s-a generalizat ca vocală desinențială pentru pers. 2 și 6. La aceasta a contribuit fără îndoială atît faptul că *-i* era etimologic pentru conj. III și IV, cît și evoluția fonetică a lui *-a* + consoană.

[82] Th. Gartner, *Die Mundart von Erto* în ZRPh, XVI, 1892, p. 194 și G. B. Pellegrini, *Schizzo fonetico dei dialetti agordini*, în *Atti dell'Istituto Veneto*, Venezia, 1955, p. 332 arată că semivocala *r* dezvoltă în asemenea cazuri o vocală, în cazul de față *i*.

b) în desinențele de pers. 2 și 6 prez. ind. de la conjugarea II : *ēs*, *-ent* : *dèvis* < *debes*, *dòviŋ* < *debent* și în desinența de pers. 2 prez. ind. a conjugării III (*fàzis* < *fačis*) și de pers. 5 prez. ind. a tuturor conjugărilor [83] : *klamàys* < *clamatis* ; *savèys* < *sapetis* ; *metèys* < *mittitis* ; *sintìys* < *sentitis* ;

c) prin căderea consoanei finale latinești : *fràdi* < *frater*.

3. *e* din grupul *-eus* (*-eum*) a) dispare după palatalizarea consoanei precedente : *kalkàñ* < *calcaneu* ;

b) se păstrează ca *i* : *wèli*⁺ < *oleu* ; *vèri* < *vitreu*.

4. E se menține în cuvîntul *pèver* (Bc) < *piper*.

§ 29 i̜

a) se menține în desinența *-īs* de pers. 2 prez. ind. conjugarea IV : *sìntis* < *sentīs* ;

b) > *y* cînd este postvocalic sau precedat de *l* : *kùy* < *cui* ; *myàrkuy*⁺ < *Merculi* < *Mercuri* (dies) [84]. Pentru pluralele substantivelor terminate în *l* vezi § 213.

§ 30 **o** (*ŏ*, *ō*, *ŭ*)

a) cade :

α) *tâs* < *taxo* ; *màŋ* < *manu* ; *frùt* < *fructu*, *flât* < *flatu*

β) la pers. 1 prez. ind. a verbelor de conjugarea II, III și IV : *plâš* < *placeo*, *dîš* < *dico*, *sìnt* < *sentio* și la pluralul substantivelor de declinarea II-a : *čàmps*⁺ < *campos*.

γ) în terminația *-us* de pers. 4 a tuturor verbelor : *klamìŋ* < < *clamamus* ; *dizèviŋ* < *dicebamus*, *mitìŋ* < *mittimus*, *sintìŋ* < *sentimus*.

b) > *i*

α) precedat de muta + liquida : *làri* < *latro* ; *špyèli*⁺ < *speclu* ; *ğenôli*⁺ < *genuc(u)lu* ; *fàri* < *fabru* (vezi § 189, 3, a).

β) la pers. 1 a verbelor de conj. I : *klàmi* < *klamo* (vezi § 265—266)

γ) *i* de la pers. 6 a conjugării III și IV : (*mètiŋ* < *mittunt* ; *sìntiŋ* < *sentiunt*) este analogic.

c) în *sàbida* < *sabbatu* ne găsim fără îndoială în fața unui fenomen de analogie de gen (după *domènya*) și nu în fața unei evoluții fonetice cum crede Ilič, *Görz*, § 87.

—**o** de la desinența cuvintelor împrumutate din venețiană trece în graiul Aa la *u* : *amìgu* < ven. *amico* ; *gòbu* < *gobo*.

B. În silabă penultimă

§ 31 **a** > **i** : *sàbida* < *sabbatu*, *stòmi* < *stomachus*.

§ 32 **e** (*ĕ*, *ē*, *ĭ*) > *i* : *dòdis* < **dodecim* ; *fùlmiŋ* < *fulmine* ; *kròdi* < *credere* ; *pyèti* < *pectine*.

Čamara (C) datorește pe *a*, după toate probabilitățile, lui *r* antecedent [1].

[83] La conjugarea II, III și IV desinența de pers 5 prez. ind. apare de obicei contrasă cu vocala tematică, în special în dialectele C, D : *savês*, *metìs*, *sentìs*. (Vezi § 270).

[84] Cf. Pellis, p. 66.

Šèmula (Aa, C_1) „tărîțe" presupune un latin **simula* (alternanța *i/u* este obișnuită) după cum arată și celelalte reflexe romanice (REW 7806).

§ 33 **o** (*ŏ, ō, ŭ*) *u* : *àrbul* (Ba_1), *àrbur* (Ba_2) < *arbor* ; *òŋgula* (Bc) < *ungula*.
Vòli, *màgla*, *šùbla* presupune forme sincopate : *oclu*, *macla*, *subla*.

§ 33 bis

Tabloul I

Vocale accentuate

Fără tensiune

Locul de articulare / Gradul de deschidere	Vocale nerotunjite				Vocale rotunjite	
	Anterioare		Mediale		Posterioare	
	Lungi		Lungi		Lungi	
Închise	ī	i			ū	u
Mijlocii	ē	e			ō	o
	ę				ǫ	
Deschise			ā	a		

Cu tensiune

Locul de articulare / Gradul de deschidere	Vocale nerotunjite		Vocale rotunjite
	Anterioare	Mediale	Posterioare
Închise	ī'		ū'
Mijlocii	ē'		ō'
Deschise		ā'	

Vocale neaccentuate

Locul de articulare / Gradul de deschidere	Vocale nerotunjite		Vocale rotunjite
	Anterioare	Mediale	Posterioare
Închise	i		u
Mijlocii	e	ə	o
Deschise		a	

CONSONANTISMUL

A. CONSOANE SIMPLE

I. Consoane inițiale

§ 34 c-

1. se păstrează urmat de vocale velare și de consoane : *klâf* < *clave*, *kòri* < *currere*, *krût* < *crudu*.

2. urmat de *a* dă *č̓* în graiurile A și B și č în graiurile C și D : *č̓âf* (A, B), *čâf* (C, D) < *caput*; *č̓àza⁺* (A, B), *čàze⁺* (C, D) < *casa*.

În cuvinte împrumutate *k* + *a* se menține ca *k* : *kapî* < ven. capi, *karatèl* (D) ven. *caratel* etc.

În mod excepțional îi corespunde lui *c* + *a* din latină *ǧ̓* + *a* în friulană : *ǧ̓avâ* (Aa) < *cavare*.

3. urmat de *e* și *i* se prezintă ca *č̓* în graiurile A, B și ca *s* în graiurile C și D : *č̓ìl* (A, B), *sîl* (C, D) < *caelu* ; *č̓ìŋk* (A, B). *sìŋk* (C, D) < *cinque*.

Un caz special este cel al cuvîntului *civitate* care apare ca *sitât* nu numai în graiurile C, D ci și în graiurile A și Ba, probabil sub influența dialectului din Udine, capitala Friulului, unde cuvîntul sună *sitât*[1].

În graiul subiectului C_1 pronumele *quid* sună *če* și nu *se*, cum ar fi de așteptat.

4. Pentru *c* urmat de *r* vezi § 92.

§ 35 g-

1. se păstrează urmat de vocale velare și de consoane : *glàč̓* (A, B), *glàs* (C, D) < *glacie* ; *grànt* < *grande*.

2. urmat de *a* dă *ǧ̓* în graiurile A și B și *ǧ* în graiurile C și D : *ǧ̓àl* (A, B), *ǧàl* (C, D) < *gallu* ; *ǧ̓àt* (A, B), *ǧàt* (C, D) < *gattu*, *ǧ̓àl* (Ab, B), *ǧàl* (C) *žàl* (Aa) *zàl* (D) din familia lui *galbinu*.

În cuvinte împrumutate *g* + *a* se menține ca *g* : *garòfuy* (pl.) < ven. *garóful*.

3. urmat de *e* și *i* :

a) în silabă liberă se prezintă în general ca *ǧ̓* în graiurile Ab, B, ca *ž̓* în graiul Aa și ca *z* (sau *ž*) în graiul C și D : *ǧ̓enôli* (Ab, B), *zenôli* (Aa), *ženôli* (C, D) < *genuclu*[2] ; *ǧ̓enuglòŋ* (Bb), *žinuglòŋ* (Aa_2) derivate friulane cu sufixul *-òŋ* ; *ǧ̓ìner* (Ab, B), *ž̓èner* (Aa), *zìnar* (C) < *generu*[3] ; *ǧ̓ilùña* (Ba_1) < **gelonia*[4], *ǧ̓èmuy* (Bc), *zimuy*[5] (C_1).

b) urmat de *n* + consoană

α) dispare în dialectele C și D : *ìnt* < *gente*[6].

β) > *ž̓* în graiul Aa : *zènt* < *gente* (cf. ven. *gente*).

4. Pentru *g* urmat de *n* vezi § 82.

---

[1] *S* din graiurile C, D provenit din *c* + *e*, *c* + *i* nu este pronunțat *š* ci se menține ca *s* (ca *s* provenit din *-s* latin ; vezi § 48) : *selèšt* (D) < *caelestu* ; *siniže* (c) < **cinisia* ; *sîl* (C, D) < *caelu* ; *simitèri* (C, D) < *coemiteriu*, *sitât* (C, D) < *civitate*.

[2] Cf. AIS h 162 p. 327 *dẑẹnǫ́li*, *ẑẹnói* ; p. 319, 329, 328 etc., *ǵenǫ́li* ; p. 339, ect. *zẹnǫ́li* ; p. 348 *žẹnǫ́li*.

[3] Cf. AIS h 33, p. 327 *ẑínar* ; p. 348 *žínăr* ; p. 318, 329, 328 etc. *ǵínar⁺* ; p. 359 *zínar*.

[4] Subiectul Ab_1 a răspuns *žilùña*.

[5] Subiectul Aa_1 a răspuns *ǧ̓èmuy*.

[6] Forma premergătoare dispariției (*yi*) a fost înregistrată de mine la subiectul Ab_1.

§ 36 *qu-*

1. urmat de vocală se menţine: *kwàl* < *quale*, *kwànt* < *quando*, *kwàrt* < *quartu* [7];

2. urmat de *o* > *k*: *kòmo* < *quomodo*, *kòŋ[ke]* (D) < *quando* (+*ke*);

3. urmat de vocală palatală > *č*: *cirî* (B) < *querire*, *če* < *quid*.

§ 37 **p-**

s-a păstrat: *pàri* < *pater*, *pyèl* < *pelle*, *plànta* < *planta*, *pràt* < *pratu* etc.

Biži (Aa, D) „mazăre" este împrumut din veneţiană. Cuvîntul face fără îndoială parte din familia lui *pisum* (REW 6543).

§ 38 **b-**

§ 39 s-a păstrat: *byèl* < *bellu*, *bòŋ* < *bonu*, *bràč*+ < *brac(ch)iu*.

§ 40 **v-**

1. în faţa unei vocale velare

a) dispare: *olê* (C, D) < **volēre*;

b) se transformă uneori în *b*: *bòlp* (Ab_2, Ba_1, C) < *vulpe*. Celelalte graiuri prezintă forma *volp* [8].

Gomita, care apare în graiurile B şi C, este probabil un împrumut din veneţiană [9]. În graiul Aa apare *vomitâ* [10].

2. În celelalte cazuri *v* se păstrează: *vàča*+ < *vacca*; *viñi* < *venire*; *vôš*+ < *voce*.

§ 41 **w** germanic apare

1. fie ca *v* (ca în ladina centrală şi în veneţiană [11]): *vadañâ* (Ba_1, D) *vodeñâ* (Ab) < **waidanjan*; *vardâ* (Aa) < *wardōn*;

2. fie ca *w*: *wardâ* (C) < *wardan*; *warî* (Ab_1, Ba_2) < *warjan*;

3. fie ca *g* [12]: *gadeña* (Aa, Bc) [13] < **waidanjan* (REW 9483);

4. *gw* este probabil împrumut din italiană: *gwárdenyâ* (Bc), *gwarî* (Aa, Ba_1, Bc) [14], *gwadañâ* [15] (Ba_2).

§ 42 **t-**

1. se păstrează (dacă nu e urmat de *y*): *tàwla* < *tabula*, *tiñî* < *tenere*, *trâf* < *trabe*.

Dùt < **tottu* apare cu *t* > *d* în toată ladina centrală, în tot Friulul, în vechea triestină şi în istriană [16]. Izolat, subiectul Aa_1 a folosit forma *tuta*.

O altă excepţie o constituie *čòli* < *tollere* din dialectele C şi D [17].

---

[7] Cf. rom. *care*, *ce*.

[8] Cele două variante dialectale sînt reflexe ale vechii situaţii din latina vulgară. (La fel şi în fassană, E l w e r t, p. 61; moeneză, H e i l m a n n, p. 174).

[9] Vezi AIS h. 174 p. 317, 326 etc. şi Ilič, *Görz*, § 99, p. 3; H e i l m a n n, p. 176.

[10] La fel AIS h. 174, p. 339.

[11] Vezi E l w e r t, p. 68.

[12] Marchetti, p. 79, nu aminteşte decît de această transformare, probabil specifică pentru friulana din Udine.

[13] Formă neînregistrată în AIS.

[14] Vezi AIS h. 707, p. 319, 328, 359 etc.

[15] Vezi AIS h. 1599 numai p. 317 Pieve di Cadore.

[16] Cf. Heilmann, p. 225.

[17] Deoarece dialectele A şi B prezintă forma *tòli*, explicaţia lui Ilič, *Görz*, § 130_2 *čòli* < *colligere*, cade.

2. Urmat de *y* secundar > *č* (A, B_1) *ć* (C, D) sau rămîne la stadiul *ty* : *čèra*⁺ (A, Ba_2, Bb), *tyèra* (Aa , Ba_1, Bc), *tyàre*⁺ < *terra* [18]; *tyèsi* (Ba), *ćyèsi* (D) < *texere* [19].

§ 43 d-

1. Se păstrează (dacă nu e urmat de *y*) : *dormî* (A, B) < *dormire* : *dûr* < *duru*.

2. Urmat de *y* :

a) *ǧ* (A, B) sau rămîne la stadiul *dy* : *ǧèstra* (Ab_1, Ba), *dyèstra* Ba_1) < *dextera* [20]; *ǧàwl* (Ab), *dyàwl* (B) < *diabolus* ;

b) dispare : *yù* < *deorsu*.

Ǵornàl (Ba_1, B_3), *ǧornàl* (Ab_1, Bc), *žornàl*) (D) și *ǧornàde* (Ab_1), *zornàda* (Ba_1), *žornàde* (C) sînt împrumutate din venețiană [21].

§ 44 m-

1. Se păstrează : *madûr* < *maturu*, *mày* < *magis*.

2. Urmat de *i* :

a) > *ñ* : *ño* (A, B) < *meu* ;

b) se păstrează : *myò* (C, D).

§ 45 n-

1. Se păstrează (dacă nu e urmat de *y*) : *nît* < *nidu*, *nût* < *nudu*.

2. Se palatalizează uneori :

a) în fața lui *yè* < *e* și cu absorbția lui *y* : *ñèča*⁺ < *neptia* ; *ñervidùra* (C_1) de la *ñèrf* < *nervu* ;

b) în cîteva cuvinte *wò* > *yo* (cu absorbția lui *y*) [22] : *ñòča*⁺ (Ab, B), *ñose* (C), *ños* (D) < *nuptiae* [23]; *ñûf* (Bc) < *novu* [24]; *ñòt* (Ab_1, B, C, D), *noce* [25]; *ñòtul* (Bc) „liliac" < **noctula*. Graiul Aa nu prezintă palatalizarea în cazul de față : *nòt*, *nòtul*, *nòwf*. Și în graiul Ab și Ba palatalizarea e rară : *nòwf* (Ab_1, Ba_2), *nûf* (Ba_1) [26].

§ 46 l-

1. se menține (dacă nu e urmat de *y*) : *làna* < *lana* ; *làt* < *lacte* ; *lavâ* < *lavare*.

2. Urmat de *y* :

a) dispare : *yèt* (Ba, Bc) < *lectu* [27]; *yèvor* (Ab_1, Ba), *yèwr* (Bc, C_2) < *lepore* [28]; *yèvâ* (Ab, B, C) < *levare* [29];

---

[18] Aceleași reflexe în AIS h. 420 : p. 348 *čęrę* ; p. 319, 329, *tyęrę*⁺.

[19] Aceleași reflexe în AIS h. 1511 : p. 348, 328, 319, *čęsi* ; p. 328, 338, 339 *tyęși* ; p. 359 *ćyęși*.

[20] Pentru dialectul C vezi AIS h. 148 p. 359 *ǵęștra*.

[21] Marchetti, p. 77.

[22] Cf. Gartner, **Io** *aus* **uo** *in Venetien*, în ZRPh, XVI, 1892, p. 174–182.

[23] În AIS h. 71 numai p. 329, 338, 359 prezintă palatalizarea.

[24] În AIS h. 1579 numai p. 329, 338, 359, 349 prezintă palatalizarea.

[25] În AIS h. 342 cuvîntul este palatalizat în toate punctele Friulului (în special S–E) în afară de : 318, 319, 327, 328, 348, 357.

[26] Francescato, *Erto*, constată rămînerea intactă a lui *n* în friulana occidentală și în Carnia.

[27] Subiectul Ab_1 folosește o formă cu *l* păstrat : *lyèt*.

[28] Soția subiectului Bc, originară din Ragogna, a răspuns : *ñéwr* (ca și AIS h, 521, p. 348, 338).

[29] AIS h. 660 prezintă în majoritatea cazurilor *ye-*, dar la p. 327 *lę-* (*i lęvőin*)

b) devine *ǧ* în graiul Aa [30]: *ǧevâ* < *levare*, *ǧèvri* [31] < *lepore*, *ǧèt* < *lectu*.

3. *Landòŋ* (Ba), *glindòŋ* (Aa), *glandòŋ* (B, C) sînt probabil reflexe ale încrucișării lui *glans* + *lendine* (REW 4978) [32].

§ 47 r-

se păstrează: *ròmpi* < *rumpere*; *ròda* (Aa), *rwèda* (Ba), *rwède* (Bc, C_1) < *rota*.

§ 48 s-

se păstrează avînd tendința să fie realizat ca *š* sau *ś* (un sunet intermediar între *s* și *š*). Tendința variază după grai și după sunetul care urmează.

1. cînd urmează o vocală *s*, *š*, *ś* apar în toate graiurile în variație liberă. Dialectul B, în special Bc arată o deosebită predilecție pentru *ś*, iar în graiul Aa și în dialectele C și D apare mai ales *š* : *šàpa* (Aa, B, C, D), *šàpe* (Ba) < *sappa*; *šomeâ* (Aa, C, D), *śameâ* (Ab, B) < *similare*; *šamèŋča* (Aa), *samèŋča* (Ab, Ba), *samèŋse* (C, D) < *sementia*.

La cîteva cuvinte am înregistrat numai *s* : *sàŋk* < *sanguis*; *savê* < < *sapere*; *sèyf* (Aa_1, Bc), *sêf* (B) < *sebu*; *sèyt* (A, D) < *site*.

2. urmat de consoană surdă se pronunță în general ca *š* iar urmat de consoană sonoră ca *ž*:

a) *ščàla* (A, B), *ščàle* (C, D) < *scala*; *škuǧèla* (Aa), *škudyèla* (Ab) *škuǧèla* (D) < *scutella* (Ca excepție notăm pe *skrìvi*);

b) *žwàlâ* (A, B) < **exvolare*.

§ 49 i̯

1. se păstrează: *yòiva* < *iovia* (*dies*).

2. suferă același tratament ca *g* + *e*, *i* > *ǧ* (Ab, B), *ž* (Aa), *z* sau *ž* (C, D); *ǧiòviŋ* (Ab, B), *žòviŋ* (Aa), *zòviŋ* (C) < *iuvene*; *ǧuyâ* (Ab, B) *žuâ* (Ab_1, C) < *iocare*.

§ 50 z

din latina tîrzie e reprezentat numai de cuvîntul *ǧelòws* (Aa), *ǧelòws* (Ab), *ǧelôs* (B), *ǧelôs* (C, D) < *zelosus*. *Ǧ* de la forma folosită de graiul Aa se explică prin influențe venețiene (ven. *geloſo*, Rosamani).

II. Consoane mediane

§ 51 -c-

1. precedat de vocală și urmat de *a* :

a) trece la *y* [33]: *domènya* < *dominica*, *fiyât* < *ficatu*, *furmìya* < *formica*, *ǧuyâ* (Bc) < *iocare*; *luyàniya* (B, D) < *lucanica*; *payâ* < *pacare*; *rožeyâ* < *rodicare*, *rùye* (*B*) < *eruca*;

b) dispare [34] în *žuâ* (Aa, D) < *iocare* și în *luànya* (Ab_1) < *lucanica* [35].

---

[30] Această evoluție *ly* < *ǧ* sau *ǧ* se întîlnește și în graiuri retoromane occidentale și centrale.

[31] AIS h. 521, p. 328 *ǧẹ̀ǫr*, p. 337 *ṫẹ̀wrẹ*.

[32] Cf. AIS h. 476.

[33] Aceasta este și evoluția din graiurile retoromane centrale, în afară de Fassa, unde *c* dispare cu totul ca la b) (cf. Heilmann, p. 205, Elwert, p. 74).

[34] Elwert, p. 74 precizează pentru fassană că faza *y* precede dispariția.

[35] Ambele tratamente au fost înregistrate și de Francescato, *Erto*, p. 512.

2. precedat de vocale și urmat de *e*, *i* :

a) protonic trece la *z*/*ž* (prin fazele *c* > *c* > *y*)[36] : *ažíyt* (Aa, Ba$_1$, D), *azêt* (Ab, Ba$_2$, C) < *acetu* ; *gužèla* (A, Ba), *guzyèla* (Bc) *acucella* ; *mažinâ* < *macinare* ; *plažê* < *placere* ; *sezelâ* (Ba$_2$) < *sicilare* ;

b) posttonic se menține la faza *y*[37] : *kwèy* < *cocere*, sau dispare : *fâ* < *facere*, *dî* < *dicere*.

3. precedat de vocală și urmat de u se sonorizează : *fogolàr* < < **foculare*[38], *gučâ* < *acutiare*[39], *sigûr* (B, C, D) < *securu*. *Sikûr* folosit în graiul Aa se datorește influenței italiene. *Gužèla* (A, Ba), *guzyèla* (Bc) (< *acucella*) se explică prin căderea lui *a* după sonorizarea lui *c* intervocalic.

4. precedat de consoană și urmat de *a* sau de *e* și *i* suferă același tratament ca în poziție inițială[40] : *čerčâ* (Ba$_2$) < **circare*, *frešča* f. (Aa) < germ. *frisk* (REW 3521) ; *fòrča* (A, B), *fòrče* (C), *fòrča* < *furca* ; pl. *čàlci* (Aa), *čàlčis* (Ab$_1$), *čàlčas* (Ba), *čàlsis* (D) < *calceas* ; *purčèl* (A) < *porcellu* ; *purčìt* (B), *pursìt* (C, D), *učèl* (A, B) *usèl* (C, D) < *av(i)cellu*[41].

5. Precedat de consoană și urmat de *o* sau *u* cît și interconsonantic se menține : *vèšku* (Ba), *vèskuf* (Bc) *vèškul* (D) < *episcopu* ; *skrìvi* < *scribere*.

6. Pentru grupul -*cr*- vezi § 92.

§ 52 -g-

1. Precedat de vocală și urmat de *a* :

a) trece la *y* : *fayàr* (Bc) < *fagu* + -*ariu* ; *fruyât* (Ab, Ba$_1$, D) < *frugatu* ; *leyâ* (Aa$_1$, D) < *legare* ; *royà* (Aa) < *arrugia* ; *rumiyâ* < < *rumegare* ; *vaî* < *vagire* ;

b) dispare[42] : *kaliâr* < *caligariu* ; *fruât* (Ba$_2$) < *frugatu* ; *leâ*[43] (Aa$_2$) < *legare*.

G păstrat în condițiile de mai sus dovedește împrumutul cuvîntului : *pregâ* (C$_1$) < ven. *pregar*.

2. Precedat de vocale și urmat de *e* sau *i* :

a) protonic > *ǧ* (B) sau *ž*, *z* (A, C, D) : *frìǧi* (Bc) < *frigere*, cf. ven. *friʃer* (Rosamani) ; *vižilia* (Aa) < *vigilia*, cf. ven. *viʃilia* (Rosamani) ; *ruǧìn* (Aa, Bc), *ružìn* (Ab$_1$), *ruzìnt* (Ba), < *aerugine* (Rosamani).

b) posttonic dispare : *lèy* < *legere*, *vinč* < *viginti*. La *dèyt* (A), *dêt* (B, C) ca și *frèyt* (A, D), *frêt* (B, C).

3. Precedat de consoană și urmat de *a* sau de *e*, *i* suferă același tratament ca în poziție inițială : *làrǧa* (A, B), *làrǧia* (C) < *larga* ; *sòŋǧa* (Ba$_2$), *soŋža* (Ab$_1$) < *asungia* ; *arǧènt* (Ba$_1$), *arǧìnt* (Ba$_2$, C$_1$), *aržènt* (Aa$_2$) < *arint* (Bc, C, D) < *argentu* ; *arǧìle* (Bc) < *argila*, *mòlži* (C$_1$) < *mulgere*.

36 La fel în fassană (Elwert, p. 73) și în engadineză (Lüdtke, *Lautlehre*, p. 20—21).

37 Aceeași este evoluția în sursilvană (Lüdtke, *Lautlehre*, p. 20—21).

38 Heilmann, p. 207, nota 811 consideră că acest cuvînt nu e autohton în ladina dolomitică : moen. *fregolar*, fas. *fregolar*, fără să precizeze dacă a pătruns prin venețiană sau prin tridentină.

39 Cf. Elwert, § 125.

40 La fel tot teritoriul retoroman spre deosebire de dialectele italienești.

41 Vezi Pellis, p. 83.

42 Alternanța friulană între faza -*y*- și faza 0 în urma dispariției totale a lui -*g*- a fost consemnată deja de Ascoli, *Saggi*, p. 525.

43 *Leyâ* și *leâ* coexistă și în graiul din Gorizia (Ilič, *Görz*, § 138).

4. Urmat de $e + n +$ consoană :

a) dispare sub influența lui $i < e$ în dialectele (Bc, B, C) ; *arìnt* < *argentu* ;

b) se menține ca *ǧ* sau *ž* în dialectele A și B : *aržènt* (Aa), *arǧènt* (Ab, Ba_1).

Forma *argìnt* înregistrată la subiectul Ba_2 pare să se datorească influenței românești.

5. Interconsonantic se menține : *iŋglačâ* (Aa), *iŋglasâ* (C, D) < *inglaciare*.

6. Pentru grupul *gn* vezi § 82.

§ 53 **-qu-**

1. În poziție intervocalică :

a) urmat de *a* > *g* : *àga* > *aqua* ;

b) urmat de *i* > *z/ž* : *kužìne* (D), *kuzìne* (C) < *coquina*.

2. urmat de consoană se menține : *čiŋkwanta*⁺ < *cinquaginta*.

§ 54 **-gu-**

devine

> g : *lèŋga* > *lingua* [44].

§ 55 **-p-**

1. În poziție intervocalică :

a) > *v* : *čavèy*⁺ > *capilli* ; *nevòwt* (Aa, Ab, Bc) *nevôt* (Ba, C) < *nepote* ; *savê* < *sapere*.

b) > *b* : *rìba* (Ba_2) < *ripa*.

Cuvintele în care *-p-* intervocalic s-a păstrat sînt împrumuturi (culte) : *kapelàŋ* (Bc), *kapî*, *krepâ*, *làpiš* (Bc) [45] etc.

2. Înainte sau după vocală velară :

a) se menține ca *v* : *čìvola* (A, B), *sèvola* (D) < **cepulla* ; *kuvyèrt* (A, Bc), *kuvyàrt* (C_1, D) < *coopertu* ; *yèvor* (Ab_1, Ba) < *lepore* ;

b) dispare : *kuyèrt* (Ba) < *coopertu* [46], *yèwr* (Bc, D) < *lepore*. Forma *yèwr* presupune sincoparea lui *o* din *yèvor* și vocalizarea lui *v* [47].

3. În celelalte cazuri (excepție făcînd grupurile *pr*, *pt*, *ps* (pentru care vezi § 79, 90) se menține : *ròmpi* < *rumpere*.

§ 56 **-b-**

1. în poziție intervocalică sau, mai rar, precedat de *r* > *v* : *savalòŋ* (Bc), *šavalòŋ* (Aa, B) < *sabulone* ; *skrìvi* < *scribere* ; *čarvòŋ* (A, B) < *carbone*. În dialectul C circulă forma *čarbòŋ*. Vezi și paradigma imperfectului : *klamàvis* < *klamabas*, *klamàve* < *klamaba* etc.

Cuvintele în care *b* intervocalic s-a păstrat sînt împrumuturi : *àbit*, *dèbit* etc.

2. Înainte sau după vocală velară dispare : *ǧàwl* (Ab), *dyàwl* (B) < *diabolu*, *nûl* (C, D) < *nubilu*, *peràwla* < *parabola* ; *ròwl* (Ba) < (*robure* (*ròvri* (Aa) presupune forma *robre* (vezi grupul *br* § 90) ; *tàwla* < *tabula*.

---

[44] Aceasta este una din trăsăturile care deosebesc friulana de venețiană (cf. Lüdtke, *Inchiesta*, p. 123).

[45] Aceste cuvinte îl prezintă pe *p* și în cea mai mare parte a teritoriului ladinei centrale.

[46] Și Elwert, p. 72, a notat pentru acest cuvînt în aceeași localitate forme cu *v* și forme fără *v*. Pt. Moena, Heilmann, p. 232, înregistrează dispariția consecventă a lui *y* în apropierea unei vocale velare.

[47] Pentru aceeași evoluție, vezi Lüdtke, *Lautlehre*, p. 24.

3. În celelalte cazuri (excepţie făcînd grupul *br*, pentru care vezi § 90) se menţine : *bàrba* < *barba* ; *yèrba*+ < *herba*.

§ 57 **-t-**

1. În poziţie intervocalică :

a) protonic se sonorizează : *kridâ* < *quiritare*, *špudâ* < *sputare*, *madûr* < *maturu*.

Cuvintele în care *t* s-a păstrat în această poziţie sînt împrumuturi : *gomitâ* (Ba), *patàta* (A, Bc, C).

b) posttonic dispare : desinenţa de pers. 5 a tuturor verbelor : *klamàys*+ < *clamatis* ; *savèys*+ (A, B) < *sapetis* ; *sintîis*+ < *sentitis* etc.

2. precedat de vocală şi urmat de *y* primar :

a) > *č* (B), *s* (D) (în poziţie protonică) şi (mai rar) *ts* : *gučiâ* (Ba_2), *gusâ* (D) < *acutiare* ; *matsyòl* (Aa) < *mateolu* [48].

b) *ž* (în poziţie posttonică) ; *prèži* (Ba), *prèyži* (Bb) < *pretiu*.

3. urmat de *yè* < *e* :

a) precedat de vocală < *ğ* (A, B), *ğ* (C, D), iar uneori rămîne la stadiul *dy* [49] : *viğèl* (A, B), *viğèl* (C), *vidyèl* (C) < *vitellu ; viğelùt* (Bb) derivat cu sufixul *-ùt* ; *pağèla* (Ba_2), *padyèla* [50] (Ba_1), *pağèle* (C_1) < *patella* ; *škuğèla* (Aa), *škudyèla* (Ab), *škuğela* (D) < *scutella* ; [51]

b) precedat de consoană > *č* (A, B), *č* (C, D) iar uneori rămîne la stadiul *ty* : *častèyl* (Ba_1), *čisčèl* (Bc) < *catellu* ; *marčèl* (Ba_2, Bb, Bc) *martyèl* (Ba_1), *marčèl* (C, D). *Martèl* folosit de Aa_1 se datoreşte probabil influenţei veneţiene.

4. Pentru *-t-* precedat de consoană şi urmat de *y* vezi § 96, 98, 99, 100.

5. În celelalte cazuri (în afară de grupul *tr*, pentru care vezi § 91) *t* s-a păstrat : *sintî*.

§ 58 **-d-**

1. urmat de *y* :

a) precedat de vocală >*z* : *myèza* (Aa_1) [52] ;

b) precedat de consoană < *ğ* (A, B), *ğ* (C, D) : *arğel* (A, B), *arğel* (C, D) ;

c) în cuvintele luate din veneţiană [53] < *z* (C), *ž* (A), *ğ* (B) :, *vèrža* (Aa_1), *vèrža* (Bc), *vèrza* (C) [54].

2. În celelalte cazuri (în afară,de grupul *dr* (pentru care vezi § 91) se menţine : *mèdola* < *medulla* ; *kòda* < *cauda*.

§ 59 **-f-**

se păstrează în poziţie mediană.

1. precedat de consoane : *fwàrfiš* (A,B a) < *forfice*. În graiul Lidiei Colle din Ragogna (soţia subiectului Bc) şi în graiul subiectului D am înregistrat o formă disimilată : *fwàrpiš* ;

2. precedat de vocale : *Bèfane* (Bc) < *Epiphanios*.

---

[48] Cuvîntul ar putea fi împrumutat din veneţiană, unde este însă de gen feminin : *mazzióle*.

[49] Marchetti consideră că faza *dy* este posterioară fazei *ğ* şi caracteristică pentru Gorizia şi Udine.

[50] Vezi AIS h. 962, p. 338 : *padyęlę*.

[51] Vezi AIS h. 973, p. 319, 348, 318 : *škuğęla*+ ; p. 349, 359 *škuğęla* ; p. 338, 339, 327 *škudyęle*.

[52] Cf. Pellis, p. 79.

[53] Marchetti, p. 73.

[54] Cf. AIS h. 1366 ; 327 *vérdžę*, 328 *vérzas*, 339 *vęrzę*, 318 *vęrğa*, 229, 319, 338 *vęrğę*, 359 *vęrza*.

§ 60 -v-

se menţine : *ǧàvâ* < *cavare*, *yevâ* (Ab, B, C) < *levare*, *ǧiŋǧìve* (Ba_1, Bc) < *gingiva* (forma *ǧinǧie* folosită de subiectul Ab_1 şi Ba_2 este probabil o influenţă românească, deşi nu trebuie neglijat faptul că forma fără *v* se găseşte şi în graiuri ladine : moen. *ʃenʃia*, fass. *ʃ'enʃ'ia*, bad. *junjìa* etc. [55] ;

În *yòiba* ne găsim în faţa trecerii lui *v* > *b* : *yovia* (*dies*).

§ 60 bis -l-

1. urmat de *y* sau de *i* dispare : *famèya* (Aa_2) < *familia* ; *fìya* (B), *fìa* (C) < *filia* ; *fòya* (A), *fwèye* (Ba), *fùye* (C) < *folia*. *Wèli* (B, C, D) < *oleu* este o excepţie.

2. În afară de cazul de mai sus, *l* se menţine : *àlt* < *altu*, *kolâ* < < *colare* ; *mulìŋ* (A, C_1, C_2), *mulìñ* (D) < *molinu* ; *pòlpa* (B) < *pulpa* ; *sčàla* < *scala*.

§ 61 -r-

se păstrează, cu excepţia infinitivelor : *koreàŋ* (C) < **coriamen* *frašòrya* (Aa) < **frixoria* ; *òrs* < *ursu*.

§ 62 -n-

1. se palatalizează urmat de *y*, de *i* sau în grupul *gn* : *koñòši* < < *cognoscere* ; *kuñât* < *cognatus* ; *tìñi* < *tenire*.

2. dispare în *ràì* (B, C_1) < *raneu*.

3. În celelalte cazuri *-n-* se păstrează :

a) ca *n* în faţa vocalelor şi a sunetelor dentale : *luna* < *luna* ; *špìndi* < *spendere* ;

b) ca *ŋ* în celelalte poziţii, mai ales în faţa consoanelor velare : *čìŋk* < *cinque* ; *lèŋga* < *lingua* ; *žglòŋf* de la *conflare*.

§ 63 -m-

rămîne neschimbat : *domàŋ* < *de mane*, *fumâ* < *fumare*, *ròmpi* < *rumpere* ; *sìmpri* (B), *sèmpri* (A), *sìmpre* (D) < *semper*.

§ 64 -s-

1. În poziţie intervocalică sau precedat de *r* şi urmat de vocală ca şi precedat de vocală şi urmat de *y* se sonorizează, trecînd la *z* sau *ž* : *čàza* < *casa* ; *kuži* < *cosire*, *ròze* (Bc), *ròže* (C), *ròza* (D) < *rosa* ; *parzòre* (Bc), *paržòra* (Aa, D) < *per* + *supra* : *činìža* < *cinisia*, *čamèza* (A) < *camisia* ; *čerèza* (Aa) *čirèža* (Bc), *sarèža* (D).

2. urmat de consoană suferă acelaşi tratament ca *s-* iniţial.

§ 65 -i̯-

în poziţie intervocalică trece la *ǧ* în dialectul B : *diǧunâ* < *deiunare*.

III Consoane finale (romanice)

§ 66 -c

1. precedat de vocală :

a) urmat de *u*(*-icu*) în poziţie proparoxitonă, dispare [56] : *myèdi* < *medicu* ; *salvàdi* (Aa) < *silvaticu* ;

---

[55] Cf. Heilmann, p. 178.

[56] Ca în majoritatea graiurilor ladine centrale şi retoromane de vest.

b) urmat de *u* în poziție paroxitonă se menține : *amîk* (Ab, Ba) < *amicu*, *fûk*⁺ < *focu*. Forma *amì* din graiurile Bc și C se explică probabil prin analogie cu forma feminină *amya* < *amica* [57];

c) urmat de *e* sau *i* în finală postvocalică e reprezentat prin :

α) *š* în toate graiurile, în afară de Ba : *lûš* (Aa) < *luce* ; *krôš*⁺ < *cruce* ; *pâs* (C_1) < *pace* ; *šurîš* (A, B, D) < **sorice* ; *vôs* < *voce*.

β) *s* în graiul Ba : *krôs*, *vôs*.

Pentru grupul *s* + *c* + *e*, *i* vezi § 83.

2. precedat de consoană și urmat de *e* sau *i*, e reprezentat prin *č* în graiurile A, B și prin *s* sau *š* în graiul C, D : *bràč* (A, B) *bràs* (C, D) < < *bracchiu*, *dòlč* (A, B), *dòls* (C, D) < *dulce* ; *fàlč* (A, B), *fàls* (D) < *falce* ; *glàč* (Ab) < *glacie* ; *pùlč* (A, B), *pùls* (C, D) < *pulice*.

§ 68 -g

1. *k* : *lùŋk* < *longu* ; *làrk* < *largu*.

2. precedat de *n*, uneori nu se realizează : *lùŋ* (D) pentru *lùŋk*.

§ 69 -qu

trece la *k* : *àlk* < *aliquid* ; *čìŋk* (A, B), *sìŋk* (C, D) < *cinque*.

§ 70 -p

1. cînd este precedat de vocale > *f* : *âf* < *ape* ; *čâf*⁺ < *caput*.

2. cînd este precedat de consoane se menține : *tìmp* < *tempu* ; *bòlp* (Ab_2, Ba_1, C), *vòlp* (Aa, Bb, Bc) < *vulpe*.

§ 71 -b

1. cînd este precedat de vocale > *f* : *trâf* < *trabe* ;

2. cînd este precedat de consoane > *p* : *wàrp* (Ab_1) < *orbu*.

§ 72 -v

trece la *f* : *klâf* < *clave* ; *ûf*⁺ < *ovu*.

§ 73 -t

1. se păstrează precedat de vocale și de consoane : *amât* < *amatu* ; *àlt* < *altu* ; *ažêt*⁺ < *acetu* ; *sànt* < *sanctu* ;

2. dispare uneori precedat de *n* : *devàŋ* (C) în loc de *devànt* ; *kwàŋ* (C) în loc de *kwànt*.

3. urmat de *y* > *č* (A, B), *s* (C, D) : *pòč* (A, B) *pôs* (C, D) < < *puteu*.

4. în poziție finală latină dispare. Vezi pers. 3 și 6 a paradigmei verbale, ca și gerunziul : *a* < *habet* ; *àmiŋ* < *amant*.

5. Pentru *t* + *i* (desinențe de plural) *č* (A, B), *č* (C, D) : *dìŋč* (A, B), *dìŋč* (C, D).

6. Pentru *t* + *s* (desinență de plural) vezi § 211.

§ 74 -d

1. urmat de *y* :

a) dispare : *wè* < *hodie* ;

b) > *č* sau *š* : *myèč* (A, B), *myèš* (C) < *mediu* : *màŋč* (A, B), *màŋž* (Aa, Ba_2, D) < *mandiu*.

2. se asurzește de obicei : *nît* < *nidu* ; *glànt* < *glande* ; *vèrt* < *virde*. Se menține în mod excepțional mai ales în cazul adjectivelor, la care femininul păstrează pe *d* ,în poziție intervocalică : *rotònd* (*rotonda*) (A, Bc), *torònd* (*toronda*) (D) < *rotundu*. Dar Ba_1 : *terònt*.

Am înregistrat totuși : *làrd* ,,slănină'' (Aa_1) și *brûd* ,,supă'' (C_2).

---

[57] Vezi Pellis, p. 84.

§ 75 -m :

1. se menține : *flùm* (Bc) < *flumen*, *nòm* < *nomen*, *òm* (A, C, D) < *homo*; *râm* (A, B) < *aeramen*; *ùltim* (A, B) > *ultimu*;

2. dezvoltă un *p* în graiul Ba și Bb : *àmp* < *hamu*; *fùmp* < *fumu*; *òmp* < *homo*; *tòmp* < *autumnu*.

3. > *ŋ* :

α) *fàŋ* (B) < *fame*; *koreâŋ* (C, D) < **coriamen*; *ledàŋ* (Ba$_1$, D) < *letamen*; *levàŋ* (Ba, Bc, C, D) < *levamen*;

β) în desinența de pers. 4 a tuturor verbelor : *klamìŋ* < *clamamus* etc.

§ 76 -n :

1. se velarizează < *ŋ* (mai accentuat precedat de vocale velare) : *bòŋ* < *bonus*; *fèn* (A, Ba) < *fenu*; *fìŋ* (Aa$_1$, D) < *fine*; *mulìŋ* (A, C) < < *molinu*; *pìŋ* (Ba) < *pinu*.

În graiul Aa velarizarea lui *n* este mai puternică decît în celelalte graiuri.

2. În graiul Ba (subiectele Ba$_2$, Ba$_3$, Ba$_4$), în graiul D și în unele cazuri și la unele cuvinte în graiurile A, *n* precedat de *e* sau *i* se palatalizează > *ñ* : *bèñ* (Ab$_1$) < *bene*; *kontadìñ* (Ba$_2$, Ba$_3$) < *contadino*; *yèriñ* (Ba$_2$) „erau", *fiñ* (Aa$_2$) < *fine*; *mulìñ* (Ba$_2$, Ba$_4$, D) < *molinu*; *pìñ* (Ab$_1$) < < *pinu*; *porkušpìñ* (Aa) < *porcospinu*; *plèñ* (Ab$_1$) < *plenu*; *vèñ* (Ab$_1$, Ba$_2$) < *veni* (imp. de la *venire*); *beñ* (Ba$_2$) < *bene*; *viñ* < *vinu*.

§ 77 **l** și **r** în poziție finală romanică se mențin : *mûr* < *muru*; *ćîl*$^+$ < < *caelu*.

§ 78 -s

se prezintă că *š*, *ś*, sau *s* (vezi § 48).

1. precedat de consoană :

a) precedat de *r* : apare ca *š* în special în dialectul A : *šòrs* „surori"; *kwàrš* „coarne"; *ćerežàrs* „cireși";

b) precedat de *t* se realizează numai ca *s*, indiferent dacă *t* dispare, sau dacă persistă : *kuñâts* (A, B), *kuñâs* (C) „cumnați"; *mwàrts* (A, B), *mwàrs* (C) „morți";

c) precedat de *f* și de *p* se realizează în general ca *š*, fie că *f* și *p* persistă în fața sibilantei, fie că dispar. În graiul Ba și Bc *s* rămîne nealterat cînd se păstrează consoana precedentă și se realizează ca *š* cînd consoana dispare : *òwš* (A), *ûš* (B, C) „ouă"; *lôfs* (Ba), *lòwfs* (Bc); *âs* „albine" etc.

2. precedat de vocală se realizează ca *š*, în special în dialectul A (mai ales în graiul Aa), C și D : *fûs* (Ba), *fûš* (C, D) < *fusu*; *nâs* (A, B, C), *naš* (D) < *nasu*; *òrs* (Aa$_1$, B), *òrś* (Aa$_2$) *ursu*; *òs* (Aa), *wès* (Ab$_1$, B) *wèš* (C, D).

3. În *plùy* < *plus*, *dòy* < *duos*, *mày* < *magis*, *s* este înlocuit de *y*. (cf. rom. *mai* < *ma(gi)s*, *doi* < **dui*).

4. Pentru *-s* semn al pluralului vezi §§ 210–211.

B. GRUPURI DE CONSOANE

1. Labială + consoană

§ 79 În grupurile **-pt-**, **-bt-**, **-ps-**, **-bsc-**, consoana labială este asimilată de consoana următoare:
-pt- > *t*: *skrìt* < *skriptu*; *setemàna* < *septimana*.
-bt- > *t*: *sòt* < *subtu*; *sutîl* < *subtile*
-ps- > *s*: *ištèš* (A), *ištès* (Ba) < *iste* + *ipsu*
-bsc- > *šk*: *aškondi* [58] < *abscondere*.

2. Velară + consoană

§ 80 **-ct-**
a dat, prin asimilare, *t*: *drèt* (A, C, D) < **derectu*; *làt* < *lacte*; *pyètin* < *pectine*; *sànt* < *sanctu*.

§ 81 -x- (= *cs*)
se reduce la *s* în poziție mediană și finală, realizat de obicei ca:
a) *š* înainte de consoană surdă și de vocală: *frašòrya* (A) < **frixoria* [59]; *ščaldâ*+ < *excalda*; *sàme* (Bc) „roi de albine" < *examen*; *tyèsi* (Ba), *čèši* (D) < *texere*; *tâs* (Bc) < *taxo*;
b) *ž* înainte de consoană sonoră: *žwalâ* (A, B) < *exvolare*.

§ 82 **-gn-**
a) în poziție intervocalică > *ñ*: *leñàda* (Ab, D) < *lignata*; *kuñât* < *cognatus*;
b) în poziție finală este redat de:
α) *ñ*: *lèñ* [60] (A, B, C) < *lignu*, *pùñ* [61] (Ab_1, Ba) < *pugnu*; *stàñ* (Aa, Ba, Bc) < *stagnu*;
β) *iñ*: *pwìñ* (Aa, Bc) < *pugnu*;
γ) *ŋ*: *lèŋ* (D) < *lignu* [62].

3. Consoană + velară

§ 83 -sc + *e*
trece la *š*: *krèši* < *crescere*; *koñoši* < *cognoscere*; *mešedâ* (B, C) **miscitare* (REW 5605); *pèš* < *pisce*.

4. Grupuri cu l:

a) **l + consoană.**

§ 84 *ltr* > *tr* sau *t* în cazul descendenților lui *alter*: *àtri* (Ba, Bb, C_2) *àti*. Grupul se menține nealterat în acest cuvînt în graiul A: *àltra*.

§ 85 *l* + cons. > *r* + cons. apare în *barkòŋ* (C, D) [63] < franc. lang. *balko* (REW 907) și în *kurtîš* derivat de la *cultellu*. *Skarpĕl* [64] presupune, după REW 7642 o formă latină cu *r*: *scarpellu*, pe lîngă forma originară *scalpellu*.

b) consoană + **l**[65].

---

[58] În Pirona figurează forma *scòndi, scuìndi*. Nici în AIS h. 900 nu apare o formă cu *a-*. Acesta poate fi explicat fie prin influență românească, fie prin influență italiană.

[59] Cf. Pellis, p. 56.

[60] Cf. AIS h. 541, p. 328: *lẹñ*

[61] Cf. AIS h. 541, p. 329, 338, 357, 317: *lẹŋ*+.

[62] $\widetilde{N}$ și *ŋ* < *gn* alternează și în Fassa de jos (cf. Elwert, p. 79).

[63] Cf. ven. *barcon*, fas. *barkonéda* (Elwert, p. 84).

[64] Cf. ven. *scarpel*, it. *scarpello*, log. *islorpeddu*, val. *herpé*.

[65] Aceste grupuri au o importanță specială deoarece prin tratamentul lor dialectele friulane se deosebesc de cele italienești.

§ 86 Grupul **cl**

α) în poziție inițială și precedat de consoană se păstrează : *klâf* < *clave* ; *klamâ* < *clamare* ; *mùškli* < *musclu* ;

β) în poziție mediană se reduce la *l* cînd e posttonic : *ğenôli* < *genuclu* ; *sorêli* < *soriclu* ; *špyêli* < *speclu* ; *orèle*$^+$ (Bc, C, D) < *oriclu* ;

γ) devine *gl* cînd e protonic : *ğenuglòŋ* (Aa$_2$) < **genucul-one.*

§ 87 grupul **gl**

inițial și median se menține : *glàč* (Ab$_1$) < *glacie* ; *saŋglòč* (A, Ba$_2$), *segloč* (Ba$_1$) de la * *singluttu* (REW 7944 $_2$).

§ 88 **bl**, **fl** și **pl**

rămîn neschimbate atît în poziție inițială cît și mediană : *blàŋk* < germ. *blank* (REW 1152), *blàve* < **blatum* (REW 1160) ; *flât* < *flatu*, *flòr* < *flore* ; *plànta* < *planta* ; *plèŋ* < *plenu* ; *šùbla* (Aa), *sùbla* (Ba) < *subula.*

Ca *r* apare *l* în *imbričòŋ* (Ba) „buric" derivat de la *umbilicu* ca și în fass. *imbračòn*, gard. *bračon* (REW 9045).

5. Grupuri cu **r** :

a) *r* + consoană.

§ 89 **-rm** și **rn**

> *r* : *dwàr* < *dormit* ; *vyèr* (A, B) < *vermen* ; *čàr*$^+$ < *carne* ; *kwàr* < *cornu* ; *fòr* < *furnu* ; *iŋfyèr*$^+$ < *in hibernu.*

b) consoană + **r.**

§ 90 **pr** și **br** :

α) în poziție inițială se mențin : *prât* (Ba$_2$) < *pratu* ; *preyâ* (Aa, C$_2$) < *precare.*

Ne găsim probabil în fața dispariției primului element, fie *b* [66], fie *v* [67] la cuvîntul *ròšp* (Bc) „broască rîioasă".

Neexplicat este încă *b* din *brùñul* (D), *bròm(p)* (Bc) și *brùña* (Aa), toate cuvinte care se leagă de familia lui *prunus* [68] ;

β) în poziție mediană oclusivă devine *v*, sau, în silabă posttonică, dispare : *čàra* (A, B), *čâvre* (C) < *capra* ; *ròvri* (Aa) < *robri* ; *làvri* < *labru* ; *lùvri* < *ubere* ; *fàri* < *fabru* ; *fyère* (Bc) < *febre* ; *pùar* < < *paup(e)ra* ; *yèwr* < *lep(o)re.*

Fâbri din graiul Aa poate fi o încrucișare cu ven. it. *fabro.*

§ 91 **tr** și **dr**

α) în poziție inițială se mențin : *trèy* < *tres* ; *tròy* (B,C) „cărare" < *troiu (REW 8934) ; *drèt* (A) < *directu* ;

β) în poziție mediană se reduc la *r* : *làri* (Bc) < *latro*, *vêri* (Bc, C) < *vitru* ; *pàri* < *patre* ; *karànta* < *quadraginta* ;

γ) În cuvintele *nostru*, *vestru* se reduce la *-st-* în Ba : *nèšti*, *vwèšti* etc.

§ 92 Grupul **cr-** :

α) se menține : *krùt* < *crudu*, *kridâ* < **critare* ;

β) > *gr*. Acesta este un fenomen romanic destul de extins [69]. Pentru graiurile cercetate de noi avem următoarele exemple :

---

[66] După REW 1329 ar proveni din **broscu*. Cf. rom. *broască*, alb. *breskë*. Cuvîntul cunoaște o extindere mare în nordul Italiei.

[67] După Elwert , p. 110, ar proveni din vgs. *vrosc.*

[68] Formele cu *b* cunosc o extindere mare. Cf. REW 6799.

[69] Cf. Meyer-Lübke, *Grammatik*, I, p. 353 ; Rohlfs, I, p. 301. Pentru dialectele înconjurătoare vezi Heilmann, p. 138.

— în poziție inițială : *gràs* < *crassu* (general romanic) ; *gràtule* (B) „gratie" din familia lui *cratis* (cf. rom. *gratie*) nu este cuvînt autohton după mărturia lui *-t-* ; *gròp* „nod" din familia germ. *kruppa* (REW 4787). Ca și friulana, dialectele italienești de nord prezintă *g* : *grapa* germ. *krappa* (cf. rom. *grapă* ; *gràmf* (Bc) din vgs. *gramf* [70] ;

— în poziție mediană : *làgrima* < *lacrima* ; *màgra* < *macra*.

§ 93

6. Grupuri cu s :

a) s + consoană surdă > *š* : *vèšku* (Ba), *veškuf* (Bc), *veškul* (D) < *episcopu*.

b) s + consoană sonoră (de obicei) > *ž* : *žwàlâ* (A, B) < **exvolare*.

c) s + *l*, *m* sau *n* se pronunță fie *š*, fie *ž* : *šnakày* (Ba_2, Bc), *žnakày* (Aa, Ba_1) ; *šlitâ* (Bb) „a se da cu sania" ; *žlàpe* (D) „palmă" ; *šmewlâ* (Aa) „a mieuna" ; *žmàrse* (C, D) „puroi".

7. Grupuri cu nazale :

§ 94 -mn-

> *n*, *m* sau *mp* : *atùn* (Ab_1), *tòm* (Bc), *tòmp* (Ba, Bb) < *autumnu*.

§ 95 -mb-

> *m* : *komedòŋ* < **cumbitone* [71].

8. Grupuri cu y :

Pentru consoane urmate de *y* vezi consoanele respective.

§ 96 -cti-

> *s* : *masâ* (D) < *macteare*.

§ 97 -mny

> *m*, *mp*, *ñ*, *ŋ* : *sùm* (Bc), *sù* (Ab_1), *sùmp* (Ba), *sùñ* (A_1, C) < *somniu*. *Skàñ* < *scamniu* este împrumutat din venețiană [72].

§ 98 -nti-

> *ts* sau *č* (A), *č* (B), *s* (C, D) : *sèntsa* [73] (Aa), *čèŋča* (B), *sinsa* (C_2, D) < *absentia* ; *lintsòwl* (A), *lintsûl* (Ba, Bc), *linsûl* (C) < *linteolu* ; *šamèŋča* (Aa), *samèŋča* (Aa, B) *šamense* (C) < **sementia*.

§ 99 -sti-

> *š* : *pašòn* (Bc) < *pastione*.

§ 100 -pti-

> *č*, (A, B), *s* (*C*) : *ñòče*⁺ (Ab, B), *ñòse*⁺ (C_1) < *nuptiae*.

§ 101 -csi-

>*s* : *lasâ* (A, B) < **laxiare*.

9. Geminatele :

Geminatele latine au fost toate reduse la consoane simple :

§ 102 -cc

a) + *a* < *č* în dialectele A, B și *č* în dialectul C : *vàča* (A, B), *vàča* (C) < *vacca*.

b) + *o*, *u* > *k* : *sàk* < *saccu*

---

[70] Cuvîntul există atît în graiul din Moena, cît și în fassană și gardeneză.

[71] Cf. Elwert, § 175.

[72] Cf. Rohlfs, *Grammatik*, I, p. 444—445.

[73] Poate fi vorba de influență italiană.

§ 103 **-pp-**
> *p* : *čapèl* (Aa, Bc), *čapyèl* (D) < *cappellu* ; *gròp* < germ. *kruppa* (REW 4787).

§ 104 **-bb-**
> *b* : *sàbide*$^{+}$ < *sabbata*.

§ 105 **-tt-**
> *t* : *bàti* < *battere* ; *ğàt*$^{+}$ < *gattu*.

§ 106 **-ll-**
> *l* : *ğalina*$^{+}$ < *gallina* ; *mìl* < *mille*.

§ 107 **-rr-**
> *r* : *kòri* < *currere*.

§ 108 **-nn-**
> *n* : *àŋ* < *annu*.

§ 109 **-ss-**
> *s* sau *š* : *màsa* < *massa* ; *gràs* < *crassu*.

ACCIDENTE FONETICE

§ 111. **Afereza**

este relativ frecventă. În multe cazuri datează încă din perioada latină.

I. Cade o vocală

1. Vocala **a** :

a) *gučâ* (A, B) < *acutiare* [74], *lègri* (D) < *alacer*, *nemâl* > *animale*, *rày* (Bc) < *araneu* [75], *skoltâ* (A, B) [76] < *ascultare*, *vyèrt*$^{+}$ < *apertu* ;

b) în flexiunea verbului *habere* > *vê* (vezi verbele auxiliare).

2. Vocala **e** : *Bèfane* (Bc) < *Epifania*, *glèžye*$^{+}$ < *ecclesia*, *limožìna* (Aa) < *elimosyna*, *rìč* (Ba, D) < *ericiu*, *ružìŋ*$^{+}$ < *aerugine*, *šìame* (Bc) < *examen* [77], *la sòŋğia* [78] < *axungia*.

3. Vocala **u** : *na* < *una*.

II. Cade silaba iniţială : *takâ* (Aa$_2$) < *ad* + *stakka* (REW 8218), *latâ* (C, D) < *allectare*, *rivâ* < **arripare*, *fantât* (D) < *infante* + *-attu* [79], *glozî* (B) [80] < *ingluttire*.

§ 112 **Deglutinarea.**

a- sau **l-** iniţiale se desprind, fiind considerate de vorbitori ca articole :

1. *la moròza* (C, D) < *l'amoròza* < *amorosa* ; *la vèna* < *l'avèna* < *vena* ;

---

[74] La fel în fass. : *gutsẹr* (Elwert, § 212).

[75] Cf. Heilmann, p. 89.

[76] La fel în fass. : *škutẹr* (Elwert, § 212).

[77] La fel în fass. : *sam* (Elwert, § 212).

[78] Cf. it. *sugna*, engad. *songia*, Moena *zòŋʃa*, fass. *sonža*.

[79] Pellis, p. 85 crede că e vorba de falsa despărţire a unui presupus articol nehotărît : *un fantàt* < *infant* $\hat{+}$ *-attu*. Cf. it. *fante*.

[80] La fel în fass. : *byotir* (Elwert, § 212).

Tabloul II

Consonantele

Locul de articulare / Modul de aticulare		Bilabiale		Labiodentale		Alveodentale		Alveopalatale		Mediopalatale [1]		Velare	
		surde	sonore	surde	sonore	surde	sonore	surde	sonore	surde	sonore	surde	sonore
Oclusive		p	b			t	d					k	g
Africate						ts		č	ğ	č	ğ		
Constrictive				f	v	s	z	š	ž				
Nazale						n		ñ				ŋ	
Lichide	Laterale					l							
	Vibrante					r							

1 Numai în dialectele A, B.

2. *àgrima* (Ba_2) în loc de *làgrima* (din celelalte graiuri) < *lagrima* : *arğèl*⁺ < *lardellu* [81]; *avris* (pl.) în loc de *lavris* (din restul graiurilor) < *labra*; *ombul* (Ab_1, Ba_1) [82] în loc de *lombul* (Aa) < *lumbulu*.

§ 113. **Proteza**

1. Alipirea articolului hotărît *l* : *lintimèla* (Ab_1, D) în loc de *intimela* (din celelalte dialecte); *lùvri* [83] (Aa, D) în loc de *ùvri* (din celelalte dialecte) < *ubere*.

2. Alipirea unui *s*, respectiv *z* (poate prin analogie cu cuvintele care în latinește au fost întărite cu prepozițiile *ex* sau *dis* > *s*) [84] : *šfondàk* (Av, Ba_1, D) „zaț de cafea" alături de *fondakìŋ* (Aa) și *fondàk* (Pirona); *škùna* (Ba_2, C_1) alături de *kuna*⁺ (Ab_1, Ba_1, Bc) < *cuna*; *šmewlâ* (Aa) „a mieuna"; *špersèmbul* (Ab_1, Ba_2) „pătrunjel" alături de *persembul* (Pirona) < *petroselinum*; *šperšul* (Aa) „piersic" alături de *pyersolâr* (Pirona) din familia lui *persicus*; *špersùt* (Ba_1) „șuncă" alături de *persùt* (Pirona) și it. *prosciutto*.

3. Alipirea unei consoane (fricative) în fața unor vocale [85] :

a) *v* : *vòt* < *octo*, *vóli* < *oculus*, probabil prin faza *wòt*, *wôli* [86];

b) *y* apare în fața unor forme ale verbului *yèsi* < *essere* [87] (vezi § 285).

§ 114. **Sincopa**

În multe cazuri sincopa vocalelor neaccentuate, în special a lui *i* și *u* în silabă deschisă datează încă din latină : *špâli* < *spaglu* < *spagulu*; *spyêli* < *speclu* < *speculu*; *vôli* < *oclu* < *oculu*; *vorêla* < *oricla* < *auricula*.

Mai menționăm : *caldàrya*⁺ < *caldaria*; *orlòy* < *horologiu*.

§ 115. **Propagarea**

n + *i* în poziție finală > *i* + *ñ* : *àyñš*⁺ (Ab_1, C, D) < *anni*, *bòynš* (Aa, C_2) < *boni*, *pwìñ* < *pugnu*, *škwìñ* (Ba) (Ba) < *convenit* [88].

§ 116. **Epenteza**

1. *r* : în sufixul *-mente* : *malamèntri* (Ab_2) [89];

2. *b* : *kukùmbers* pl. (Ab_1) [90] < *cucumeru*.

§ 117. **Epiteza**

se întîlnește mai ales în dialectul B, în special în graiul Ba :

1. **p** : apare după *-m* : *àmp* (Ba) [91] < *hamu*; *fùmp* (Ba) [92] < *fumu*; *òmp* (Ab_2, Ba, Bb_6) [93] < *homo*; *sùmp* (Ba) [94] < *somnu*;

2. **t** apare după *-n* : *ant* (Ba) < *annu*; *ruzìnt* (Ba) < *aerugine*;

---

[81] Pe teritoriu friulan există și forma *lardyél* (cf. Pirona, p. 18), iar forma fără *l-* se întîlnește și în alte graiuri retoromane centrale (cf. AIS h. 1095).

[82] Cf. AIS h. 135, p. 318, 328, 359.

[83] Aceeași formă apare în sudul Italiei, cf. AIS h. 1056.

[84] Fenomenul este frecvent și în fassană (Elwert, § 213).

[85] Fenomen frecvent în italiana meridională (vezi Rohlfs § 340).

[86] Vezi Pellis, p. 87.

[87] Ipoteza lui Pellis (p. 86) că *y* provine din alipirea pronumelui aton de pers. 3 nu e probabilă.

[88] Cf. rom. *cîine*, *pîine* etc.

[89] *-mentre* se găsește și în textele vechi lombarde, veroneze și veneziene (Rohlfs, § 333).

[90] Cf. v. prov. *concombre*, fr. *concombre*.

[91] Dar în graiul Bc : *àm*.

[92] Dar Bc, C, D : *fum*.

[93] Dar A, Bc, C, D : *om*.

[94] Dar Bc : *sum*; Ab_1 : *sun*.

3. **k** sau **g** apar uneori după *ŋ*: *aŋg* (Ba_1), *plaŋk* (Ba)[95], *boŋgs* (Ab_1), *leŋgs* (Ba) (pl. de la *leŋ*), *maŋgs* (Ab_1)[96], *veŋg* (Aa_2).

§ 118. **Metateza**

1. Schimbarea poziţiei unui sunet:

a) în special a lui *l* şi *r*: *žglonfâ* < *conflare*; *krompâ* (A)[97] *comperare*: *štranuda* (Ba_1)[98] < *sternutare*; *drenti* (A, Bc, C, D)[99] < *de intro*; *fartàya*⁺ < *frictalia* (?Pellis, p. 89); *gurmâl*[100] (C_1, D) < **gremiale*:

b) a lui *y*: *čanaypa*⁺ < *canapia*.

2. Metateză dublă: r — t > t — r: *torònd* (D), *terònd* (Ba)[101] < *rotundu*.

§ 119. **Disimilare**

1. l—l > r—l: *sorêli* < *soliculu*;

2. r—r > r—l: *àrbul* (Ba), *àrbel* (Ab) < *arbore*; *ròwl* (Ba) < *robore*.

§ 120. **Asimilare** (vocalică):

šavalòŋ < *sabulone*; *roñòns* (Bc), *ruñons* (Ab_2) < *reniones*; *fevelâ* (Aa, C)[102] < *fabellare*; *salvàdi* (Aa) < *silvatìcu*.

Institutul de lingvistică
Str. I. C. Frimu, 22,
Bucureşti

SCL An. XIX, Nr. 4, p. 375—415, Bucureşti, 1968

---

[95] Dar în celelalte dialecte: *plan*.

[96] Restul dialectelor: *maŋs*.

[97] Dar în celelalte dialecte: *komprâ* Cf. Elba *crompare*, mil. *krompâ* (cf. Rohlfs I, p. 518).

[98] Dar în celelalte dialecte: *starnudâ*.

[99] În graiul Ba se găsesc formele *denti* şi *drentri*. Metateza lui *r* în acest cuvînt este frecventă şi în dialectele italieneşti (Rohlfs I, § 322).

[100] Dar Ba: *grimal*; Aa: *grimâl*; Ab: *grumâl*.

[101] Dar Bc: *rotond*; Ab_1: *ratond*.

[102] Dar Ab: *favelâ*.

NOTE ETIMOLOGICE

7. *A se desfăta*[1]

DE

G. MIHĂILĂ

Verbul *a se desfătá* n-a căpătat pînă astăzi, după cîte știm, o etimologie satisfăcătoare. Lăsînd la o parte dicționarul lui Candrea-Densusianu (CDDE) [2], care nu-l înregistrează, constatăm că altele, deși îl menționează, se abțin de la orice indicație privind originea sa (CADE, DM). LB (1825) trimite la ital. *disfare*, iar CIHAC, I (1870), îl leagă, printr-o confuzie, de *față*. LM (1871–1873) dă, pe scurt: *desfetare* [desfătare] din *desfetare* [*des-fătare*], ceea ce este aproape de adevăr, dar nu exact. TDRG (1895–1925), cu prudența-i cunoscută, scrie: „Dunkel, doch offenbar lat." [3] PUȘCARIU, ET. WB. (1905) complică lucrurile, trimițînd la lat. (neatestat!) **dĭs-fato, -are* (de la *fatum*) și imaginînd o evoluție semantică neverosimilă. La fel procedează ȘĂINEANU, D. U. (ed. VI, 1930), spunînd: „probabil din lat. *fetor*, putoare (de unde *făt (a)*, cu o evoluțiune de sens analoagă lui *desmierda*...)". O rezolvare aproximativă, dar în esență corectă, o dă SCRIBAN, D. (1939), care derivă cuvîntul din *făt*, *fată*. În sfîrșit, Al. Ciorănescu [4] pornește de la „sugestia" lui Șăineanu, indicînd ca etimon probabil lat. *foetēre* 'a fi nesuferit, a dezgusta', cu pref. *dis-*, și respingînd, ca mai puțin satisfăcătoare, ipotezele lui Cihac, Crețu (**sătisfactare*), Pușcariu, O. Densusianu (**diseffētāre*, de la *effētus* 'istovit din pricina nașterii'), L. Spitzer (*dĭs-* + ** fata* 'paridera [fătătoare]', v. REW 3269) și V. Buescu (*fatuus* 'fără gust') [5].

Dintre toate aceste ipoteze, cel mai mult se apropie de adevăr, după părerea noastră, SCRIBAN, D. și parțial LM. Într-adevăr, *a se desfăta* (refl.)

---

[1] Numerele 1–3 au fost publicate în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, Edit. Academiei, 1965, p. 573–576, iar numerele 4–6 în volumul omagial K. O. Falk (Lund, sub tipar).

[2] Aici și în continuare folosim prescurtările adoptate în *Dicționarul limbii române* (DLR), sub red. acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur și prof. I. Coteanu, membru coresp. al Acad., t. VI, București, Edit. Academiei, 1965, p. XXIII–XCVIII.

[3] „Neclar, totuși din lat."

[4] *Diccionario Etimológico Rumano*, Laguna-Madrid, 1958–1961, nr. 2888.

[5] *Latinitatea verbului desfăta*, în „Destin", 1952, p. 109–121. Alf Lombard (*Le verbe roumain*, t. I, Lund, 1954, p. 321, cf. și p. 325, 509) consideră acest verb „d'origine incertaine ou inconnue", dar trimite totuși, în notă, la un alt articol al lui V. Buescu, în care se susține etimologia **disfatare*, derivat din adj. *fat(u)us* (BF XIII, 1952, p. 20–36).

este un d e r i v a t r o m â n e s c de la cuvîntul de origine latină *fată* 'fecioară', cu prefixul *des-*. Sensul său primar trebuie să fi fost 'a-și pierde fecioria' (cf. participiul mai nou *desfetită* 'care și-a pierdut fecioria', atestat la G. F. Ciaușanu [6], și verbul *a desfeciori*, cu unul din sensuri 'a dezvirgina', v. TRDG, s.v.), de unde 'a simți plăcere senzuală', apoi 'a petrece în desfrîu' și — într-un sens mai larg — 'a simți o plăcere mare, a petrece în veselie', iar, în cele din urmă, abstract 'a se delecta'.

Iată acum cîteva exemple, atît cu verbul *a desfăta* (și cu infinitivul lung *desfătare*), cît și cu derivatul învechit *desfătăciune*, în contexte care confirmă ipoteza formulată mai sus.

A se desfăta : *Se desfătară împreună cu amîndouă fetele* (ISPIRESCU, L. 86) [7]; *E timpul să te desfătezi cu femeia ta* (Sbiera, p. 202).

Desfătare : *Îmblînd în desfătări , în pohte rele, în beții, în ospețe...* (N. TEST. 1648, în COD. VOR. 159) [8]; *Teatruri ... comedii ... jucatul cărților și ... alte desfătări trupești* (CHIRIAC, SECUL 118); *Casa lui era capiștea desfătărilor* (NEGRUZZI, I, 86).

Desfătăciune : *Și alte desfătăciuni ... de acolo au învățat. Și fiiștecarile multe muieri ia, și mai multe țiitori* (HERODOT, 58); *Singur s-au făcut muiare, toate cele muierești cu mare desfătăciune pățind* (CANTEMIR, H. 206/2).

Este interesant de observat că sensul mai larg, 'a simți o plăcere mare, a se afla într-o stare de bucurie', al verbului a *se desfăta* este atestat încă în textele vechi românești, ceea ce denotă o pierdere timpurie a legăturii etimologice cu cuvîntul de bază *fată* (fenomen numit de unii cercetători „deetimologizare" sau, mai curent, pierderea „formei interne"). Cu toate acestea, o serie de întrebuințări concrete ale cuvîntului sau ale derivatului său se mențin în cadrul contextului semantic primar. Probabil, de același sens inițial este legat și sensul învechit de 'a lărgi' al verbului, respectiv 'lărgit' al participiului : *Iar Mihai-Vodă o au mărit* [biserica curții domnești] *și o au desfătat, precum se vede* (MAG. IST. III 75, 29); *Besearică mare și desfătată* (DOSOFTEI, V.S. 86_2); *Tîrgul nu-i prea mare, însă îi pe loc tare desfătat* (CHIRIAC, SECUL 9).

În concluzie, putem spune că „etimologia internă" nu și-a epuizat încă resursele și că, în stabilirea originii cuvintelor, trebuie să acordăm o atenție deosebită înlănțuirii sensurilor, alături de transformările fonetice și de elementele derivative.

Februarie 1968

Institutul de limbi străine,
Facultatea de limbi slave,
București, str. Pitar Moș 7—13

[6] *Răsuri scuturate*. Schițe și amintiri, Craiova [f.a.], p. 75, citat în DLR, manuscris la Institutul de lingvistică din București, s.v. *desfetită*. Mulțumim conducerii institutului și colaboratorilor sectorului de lexicografie pentru posibilitatea oferită de a consulta acest manuscris, pe care-l vom utiliza mai jos și pentru citatele privind verbul *a desfăta*.

[7] Aici și în continuare folosim cîteva citate din DLR mss.

[8] I. G. Sbiera, *Codicele Voronețean*, Cernăuți, 1885, p. 159 (textul publicat paralel cu *Noul Testament* de la 1648 și *Biblia* de la 1688); *Întiia epistolă a lui Petru*, cap. 4, v. 3; în *Biblia* de la 1688, același pasaj e tradus : *întru necurății, pofte, beții, desfătăciuni, băuturi.*

DR. IUT

DE

VALERIU RUSU

Cele mai de seamă dicționare românești (CADE, TDRG, DM) atestă, ca adjectiv sau adverb, forma *iute*.

O excepție o constituie Dicționarul Academiei, în care se menționează și forma, evident cu valoare adjectivală, *iut*, *-ă* (< bulg. *ljut*), înregistrată la românii din Bulgaria (E. Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, București, 1923).

În anchetele efectuate pentru elaborarea *Noului atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia* s-a obținut, în mai multe localități din această provincie, ca răspuns la chestiunea nr. 385 [(merg) repede], adverbul *iut*.

Ariile în care a fost înregistrat *iut* (cf. hartă anexă, întocmită pe baza h. 119 din NALR — OLTENIA, vol. I), în partea de vest a Olteniei (pct. 940, 944, 945, 957, 961, 964), exclude posibilitatea de a explica această formă tot prin bulg. *ljut*. Ar putea fi invocat, în acest caz, dat fiind că în această zonă a Olteniei au fost semnalate și alte influențe sîrbești, srb. *l̥ūt*.

Ne gîndim însă și la o altă explicație.

Celor două valori ale rom. *iute*, de adjectiv și de adverb, le-au corespuns, inițial, etimoane diferite : pentru adjectiv, v. sl. *ljutŭ*, iar pentru adverb, v. sl. *ljutě* (cf. Ovid. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, p. 283, și Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. III, ed. a IV-a, p. 68). Rezultă că, în limba română, a fost generalizată, atît ca adjectiv, cît și ca adverb, forma care reprezintă pe v. sl. *ljutě*.

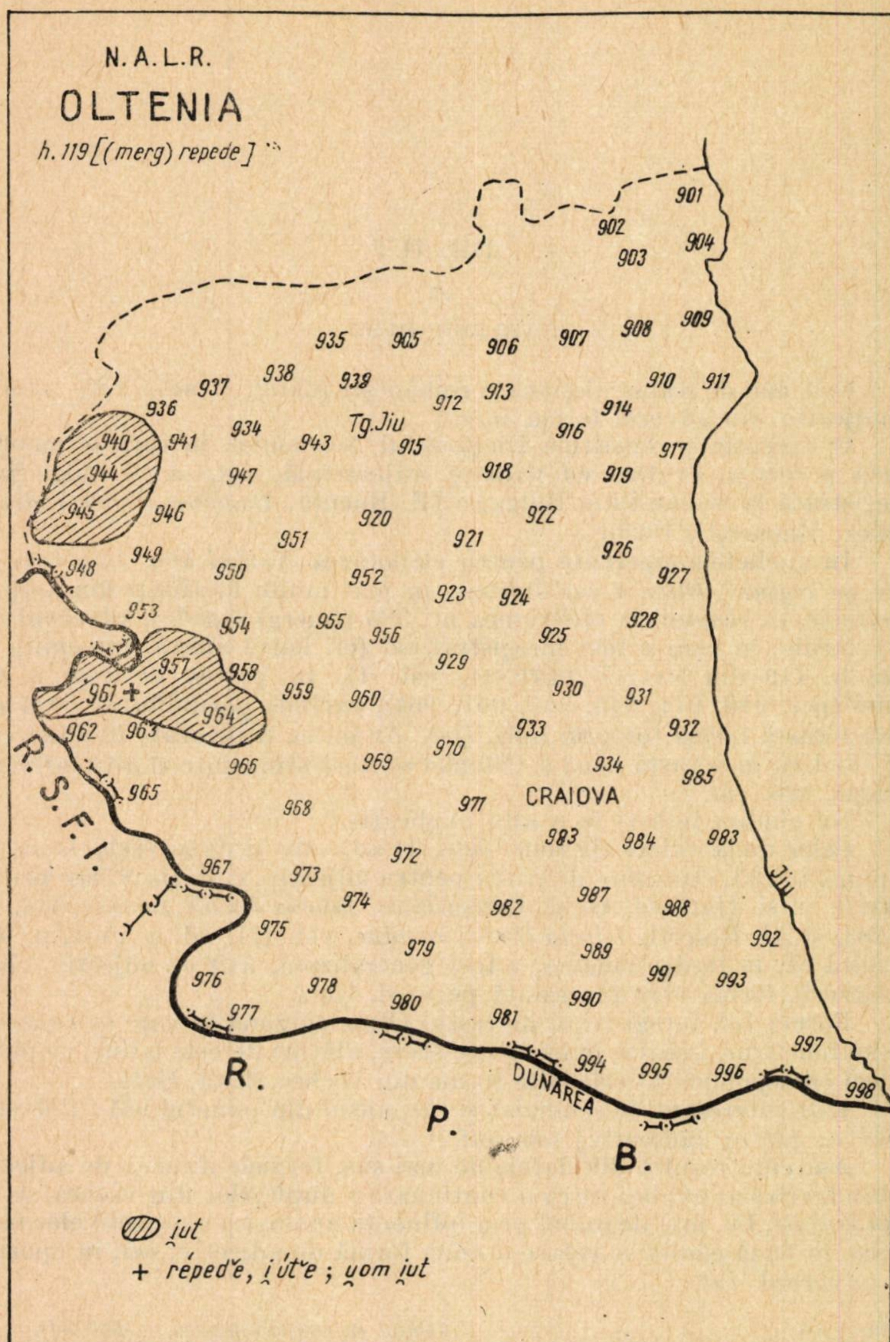
Forma *iut*, înregistrată în vestul Olteniei, zonă în care se conservă și alte fonetisme arhaice în elemente slave, alături de cele latine, ar putea fi deci corespondentul celeilalte forme din vechea slavă, *ljutŭ*.

Este interesant de semnalat și răspunsul din punctul 961 : [adverb] *rέpedᵛe*; *i̯útᵛe*; [adjectiv] *ᵘom i̯ut*.

Așa cum rezultă din datele de mai sus, formele diferite de adjectiv și de adverb s-ar explica fie ca o continuare a dubletelor din vechea slavă, *ljutŭ* și *ljutě*, fie, mai degrabă, prin influența analogică a adjectivelor masculine, în bază căreia se reface o nouă formă de adjectiv, *iut*, în opoziție cu adverbul *iute*.

Aprilie 1968

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

N. A. L. R.
OLTENIA
h. 119 [(merg) repede]
Tg.Jiu
CRAIOVA
R. S. F. I.
R. P. B.
DUNAREA
Jiu
901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 943 944 945 946 947 949 948 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998
jut
+ répedˇe, i̯útˇe ; u̯om jut

CÎTEVA PARTICULARITĂŢI FONETICE ALE GRAIULUI TĂTĂRESC DIN MAHMUDIA (*jud. Tulcea*)

DE

CORNELIA CĂLIN

Particularităţile fonetice care formează obiectul acestui articol sînt consemnate pe baza materialului înregistrat în localitatea Mahmudia, material care însumează 24 de texte dialectale culese de la 12 informatori tătari localnici, precum şi pe baza unor sondaje efectuate într-o serie de texte înregistrate în alte localităţi cu populaţie tătară din Dobrogea.

Comuna Mahmudia (numele tătăresc : *Mamdi'ye*) este situată pe malul drept al braţului Sf. Gheorghe, la 28 km SE de Tulcea, între comunele Ada Marinescu şi Murighiol. Cea mai mare parte a populaţiei o formează românii şi lipovenii, tătarii constituind o parte mai mică în comparaţie cu aceştia : aproximativ 12 familii. Din cauza numărului restrîns de vorbitori, situaţia lingvistică a graiului tătăresc din Mahmudia este instabilă : nefiind vorbit de o populaţie compactă, graiul se află sub influenţa continuă a altor idiomuri cu care este în contact.

Am ales ca obiect de studiu acest grai pentru că, în comparaţie cu alte graiuri tătăreşti din Dobrogea, acesta prezintă cîteva fenomene dialectale foarte interesante, datorită aşezării geografice a comunei, care o izolează oarecum de restul localităţilor cu populaţie tătară. În apropiere se află numai două sate cu populaţie turcică : Murighiol şi Caraibil.

Fenomenele fonetice pe care le vom discuta sînt determinate, în special, de gradul de forţă al sunetelor în cuvîntul fonetic, sunetele în poziţie slabă fiind acelea care suferă aproape întotdeauna modificările fonetice rezultate din această situaţie ; ele constituie variante ale unui fonem şi, prin urmare, nu modifică sistemul fonologic respectiv. Fenomenele în discuţie nu afectează toate cuvintele de acelaşi tip. Evoluţia acestor schimbări va putea fi pusă în evidenţă, după un timp mai îndelungat, în urma altor cercetări care să pună la dispoziţia cercetătorului un material comparabil bogat.

Graiul tătăresc din Mahmudia prezintă următoarele particularităţi fonetice mai interesante :

I. Într-un mare număr de cuvinte se remarcă tendinţa de închidere a vocalelor mediale *e*, *o* şi *ȯ* în toate poziţiile :

a) în poziţie iniţială, ca rezultat al asimilării regresive : *ọnï* 'pe el', *ọ̈lĭr* 'va muri' etc. ;

b) în poziție medială :

— ca rezultat al asimilării progresive, numai în sufixul de plural adăugat la tema perfectului : *ģezdĭrdĭlẹr* '(m-)au plimbat', *kȯsterdĭlẹr* 'au arătat' ;

— ca rezultat al asimilării regresive sau al poziției neaccentuate a vocalei : *yẹdĭ* 'șapte', *bọlayı̣q ~ bulayı̣q* 'să fim' ;

c) în poziție finală, ca rezultat al asimilării regresive : *kĭyĭmlĭk tẹ* 'și îmbrăcăminte'.

Acest proces de închidere a vocalelor *e*, *o* și *ȯ* este mai puternic în următoarele cuvinte : *bik* 'foarte' *unda* 'acolo', *ular* 'ei', *sura ~ sĭra* 'după, apoi', *sun* 'după'.

Cîteva din formele menționate mai sus apar sporadic și în alte graiuri tătărești din Dobrogea.

II. O particularitate fonetică care deosebește graiul tătăresc din Mahmudia de celelalte graiuri tătărești este și căderea lui *-n*, probabil prin fonetică sintactică, în următoarele cazuri :

a) la pronumele personal persoana I singular *me* 'eu' ;

b) la sufixul personal-predicativ persoana I singular : *alama* 'iau', *otĭrama* 'stau', *ašaịma* 'mănînc', *qaịtama* 'mă întorc', *šalĭšama* 'muncesc', *bereme* 'dau', *keteme* 'merg', *quwanağaqma* 'mă voi bucura', *bĭlmiịme* 'nu știu', *tüšünmiịğekme* 'nu mă voi gîndi', *traktoristme* 'sînt tractorist' etc.

Aceste forme ale sufixului personal-predicativ, rezultate prin căderea lui *-n*, sînt atestate și în alte limbi și dialecte turcice : în unele graiuri tătărești crimeene [1], în caraceai-balcară și cumîcă [2], precum și în unele dialecte uigure moderne [3] ;

c) în postpoziția sociativ-instrumentală *-ma ~ -me* 'cu' : *babaịma* 'cu tata', *qardašịmma* 'cu fratele meu', *ọlarma* 'cu ei', *tašma* 'cu piatră', *nenemme* 'cu mama mea', *müsürme* 'cu porumb', *trenme* 'cu trenul'.

Căderea lui *-n* în postpozițiile sociativ-instrumentale se întîlnește și în alte limbi și dialecte turcice : *-ma ~ -me* în uigură [4], *birle ~ ile ~ -le/-la* în turcă, *birlä* în ceagatai [5], *ilä — -lä* în dialectul de sud al limbii tătare crimeene [6] etc.

Trebuie făcută precizarea că acest fenomen de cădere a lui *-n* în cazurile date este aproape general în graiul tătăresc din Mahmudia și cu totul sporadic în celelalte graiuri tătărești din Dobrogea.

III. O altă particularitate fonetică care dă un caracter aparte graiului tătăresc vorbit în Mahmudia este folosirea constrictivei dentale *s* în locul constrictivei prepalatale *š*, în unele cuvinte ca : *kisĭ* 'om', *sĭmdĭ* 'acum', *tasu* 'car'.

---

[1] Vezi Ė. V. Sevortjan, *Крымско-татарский язык*, în *Языки народов СССР*, t. II. *Тюркские языки*, Moscova, 1966, p. 258.

[2] Vezi M. Räsänen, *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, Helsinki, 1957, p. 198.

[3] Vezi O. Pritsak, *Das Neuuigurische*, în *Philologiae Turcicae Fundamenta*, vol. I, Wiesbaden, 1959, p. 553.

[4] Vezi M. Räsänen, *op. cit.*, p. 235.

[5] Vezi J. Deny, *Grammaire de la langue turque*, Paris, 1921, p. 586.

[6] Vezi G. Doerfer, *Das Krimosmanische*, în *Philologiae Turcicae Fundamenta*, vol. I, p. 276.

Acest fenomen, care caracterizează dialectul nogai din Dobrogea [7], este posibil în cazul nostru, dacă avem în vederea faptul că în apropierea localității Mahmudia se află două localități cu populație nogaică compactă : Murighiol și Caraibil [8]. Contactele strînse dintre vorbitorii acestor sate au determinat apariția unor particularități fonetice comune atît într-un grai, cît și în celălalt.

IV. Tot influenței nogaice asupra graiului tătăresc din Mahmudia se poate atribui și fenomenul de păstrare și întrebuințare mai frecventă a unor forme cu *ǧ-* (caracteristice dialectului nogai [9]), în locul formelor cu *y-* (caracteristice graiurilor tătărești) : *ǧaz*, 'vară', *ǧer* 'loc', *ǧaš* 'vîrstă', *ǧet-* 'a ajunge', *ǧerleštir-* 'a se aranja'.

Fără să afecteze sistemul fonologic al graiului, cîteva din aceste forme prezintă unele implicații de natură distribuțională. În timp ce în celelalte graiuri tătărești existența perechilor minimale : *yer* 'loc' -*ǧer* 'pămînt', *yaš* 'vîrstă' — *ǧaš* 'tînăr' îngustează sfera de întrebuințare a sunetului *ǧ*, în graiul tătăresc din Mahmudia, avînd formele *ǧer* 'loc' — *ǧer* 'pămînt', *ǧaš* 'vîrstă' — *ǧaš* 'tînăr', sfera întrebuințării sunetului *ǧ* se mărește.

Frecvența sunetului *ǧ* se mărește și în cazul formelor *ǧaz* 'vară' — *yaz-* 'a scrie', *ǧaš* 'vîrstă' — *yaš* 'lacrimă', dacă le luăm în comparație cu formele omonime *yaz* 'vară' —*yaz-* ' a scrie', *yaš* ,'vîrstă' — *yaš* 'lacrimă', caracteristice celorlalte graiuri tătărești din Dobrogea.

Din cele arătate mai sus rezultă că graiul tătăresc vorbit în Mahmudia prezintă unele caracteristici fonetice care îl deosebesc de restul graiurilor tătărești, și cunoașterea lui este necesară mai ales pentru completarea imaginii dialectale tătărești dobrogene de azi.

Institutul de lingvistică
București,
Str. I. C. Frimu 22

---

[7] Vezi Enver Mamut, *Nogaii dobrogeni și dialectul lor*, în *Analele Universității București*, seria Științe sociale, anul XIII, București, 1964, p. 331.

[8] *Ibidem*, p. 319.

[9] *Ibidem*, p. 331.

IORGU IORDAN, VALERIA GUȚU-ROMALO, AL. NICULESCU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Edit. științifică, București, 1967, p. 353.

Ultimul deceniu a însemnat pentru lingvistica românească contactul cu noile metode de studiere a limbii.

Cunoașterea lor tot mai profundă a fost valorificată de către mulți specialiști români prin publicarea de articole și studii care au făcut cunoscute cercetări referitoare în majoritatea lor la probleme restrînse ale limbii române [1].

Era de așteptat deci elaborarea unei lucrări ample, de ansamblu, consacrată analizării structurii gramaticale a limbii române, pe baza rezultatelor obținute pînă acum de către lingvistica modernă, așa cum se întîmplă în volumul pe care îl prezentăm.

Autorii și-au propus să întocmească un manual de gramatică a limbii române contemporane după alte criterii decît cele folosite pînă în prezent; pentru realizarea acestui obiectiv era necesar să se mențină un permanent echilibru între scopul principal al cărții (informarea și instruirea studenților de la facultățile de filologie) și adaptarea unor metode destul de recente, cunoscute încă imperfect de către începători [2].

Deci, rigurozitatea informației trebuie să fie însoțită de o prezentare accesibilă și de o interpretare strict științifică.

Prin urmare, autorii au întreprins o delimitare a discuțiilor teoretice față de materialul de fapte.

Prima parte a manualului (*Introducere*) cuprinde trei capitole:

I. Limba română contemporană;

II. Periodizarea limbii române contemporane;

III. Dinamica limbii.

Aici sînt prezentate noțiunile de *limbă contemporană* și *limbă actuală* și se remarcă interesul manifestat în anii din urmă față de cultivarea limbii, ca urmare a procesului de unificare lingvistică specific României socialiste.

---

[1] Dintre lucrările mai cuprinzătoare, unele iau în discuție sectoare limitate ale limbii (ex. Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Edit. științifică, București, 1965, sau Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, Edit. Academiei, București, 1967), iar altele sînt manuale de lingvistică generală (vezi Solomon Marcus, *Lingvistica matematică*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1967) sau de gramatică comparată romanică (cf. Iorgu Iordan și Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1965).

[2] Lipsa unor „modele” a îngreuiat, desigur, situația. Cărți asemănătoare prin intenție și tratare sînt destul de puține; J. Dubois în *Grammaire structurale du français*, Paris, vol. I — 1965 și vol. II — 1967, sau B. Pottier în *Introduction à l'étude de morphosyntaxe espagnole*, Paris, 1964, urmăresc descrierea unor structuri morfosintactice, dar fiecare după principii și metode proprii.

Capitolul *Dinamica limbii* reia probleme ale lingvisticii generale aplicate la limba română, cu numeroase exemple explicate amănunţit (ex. cauzele care provoacă modificări în limbă, ritmul de difuzare a acestor modificări etc.).

Utilitatea unora dintre discuţii (p. 29 „ce este gramatica") nu pare însă întru totul justificată, deoarece este vorba despre noţiuni care se presupun cunoscute anterior (ştiut fiind că manualul nu se adresează în primul rînd studenţilor din anul întîi.

A doua parte — *Gramatica* — începe cu cinci capitole de discuţii teoretice :

I. Concepţii şi metode de studiere a gramaticii.
II. Morfologia şi sintaxa.
III. Morfemul— structura morfematică a cuvîntului în limba română.
IV. Categorii gramaticale ale limbii române.
V. Clase gramaticale ale vocabularului.

Lectura capitolelor de mai sus demonstrează preocuparea autorilor faţă de faptul că, în această parte, studentul va trebui să aibă la dispoziţie nu numai o expunere cuprinzătoare asupra caracteristicilor teoretice şi metodologice ale lingvisticii contemporane, ci să fie înarmat şi cu înţelegerea ştiinţifică prin care să aibă posibilitatea de a aplica diverse procedee de lucru.

De altfel, autorii nu se declară şi nici nu se dovedesc a fi adepţii unui anumit curent sau ai unei anumite metode, ci preiau şi prelucrează cu grijă şi spirit critic elementele valoroase întîlnite în investigaţiile făcute.

Noţiunile preliminarii au şi scopul de a lămuri terminologia folosită în prezentarea structurii morfologice a limbii române.

Manualul este la zi cu bibliografia de specialitate ; în cele 642 de titluri sînt incluse studii ale unor cunoscuţi specialişti din străinătate (A. Meillet, A. Lombard, R. Jakobson, G. Gougenheim etc.), dar mai ales numeroase lucrări româneşti.

Folosirea bibliografiei se îmbină organic şi cu bune rezultate cu propriile idei şi cercetări ale autorilor ; recunoaştem cunoscuta erudiţie a acad. Iorgu Iordan, mai ales în ceea ce priveşte informaţia şi discuţiile de principiu, interesul conf. Alex. Niculescu pentru tendinţele actuale ale limbii noastre, alături de rigurozitatea cu care conf. Valeria Guţu explorează lingvistica modernă cu serioasa preocupare de a-i valorifica esenţa ştiinţifică.

Totdeauna apare motivarea pentru admiterea sau respingerea unor opinii. De exemplu, la p. 38 se ia atitudine împotriva „prejudecăţilor istorice" care s-au menţinut timp îndelungat nejustificat în lingvistica românească.

La p. 55—56 se atrage atenţia asupra teoriei lui Harris referitoare la categoriile gramaticale, teorie cu care autorii nu sînt de acord : „unii lingvişti ca Zellig Harris au încercat chiar să reducă categoriile gramaticale la o problemă de distribuţie..., eliminînd astfel sensul. O asemenea procedură de analiză privează însă limba de funcţia ei principală, care decurge din finalitatea semantică a oricărui mesaj lingvistic".

Exemplificările sînt numeroase, alese dintre cele mai semnificative, care duc chiar la discuţii pe fiecare caz ; evoluţia concepţiilor asupra gramaticii, de exemplu, este ilustrată cu ajutorul operelor reprezentative (cf. *Gramatica de la Port-Royal* pentru concepţia logicistă).

Dacă însă autorii (tot în această parte) ar explica mai pe larg în ce fel se identifică structuralismul cu lingvistica modernă (p. 38) şi motivele pentru care nu există o omogenitate a lingvisticii actuale (p. 41), prezentarea paragrafului respectiv ar cîştiga în claritate.

Autorii acordă o atenţie sporită noţiunilor controversate sau recent admise în metodologia şi terminologia lingvistică ; din acest punct de vedere merită relevat capitolul despre morfem (p. 45 şi următoarele), în care se reiau pe larg ultimele discuţii în problemă, sau cel despre categoriile gramaticale (p. 55 şi urm.), unde se prezintă diversele teorii cu toate lămuririle necesare.

Partea a doua — *Gramatica* — este completată de cele zece capitole rezervate prezentării sub toate aspectele a claselor gramaticale ale vocabularului : Substantivul, Adjectivul, Pronumele, Numeralul, Articolul, Verbul, Adverbul, Prepoziţia, Conjuncţia, Interjecţia.

Spre deosebire de toate celelalte gramatici româneşti, aici autorii au renunţat la separaţia dintre morfologie şi sintaxă şi au adoptat studierea morfo-sintactică ; acest lucru se observă atît în tratarea fiecărei clase gramaticale a vocabularului (descrierea substantivului, de exemplu este însoţită şi de amănunte asupra funcţiilor lui sintagmatice), cît şi la criteriile de clasificare (cf. p. 67—68, definiţia şi gruparea părţilor de vorbire).

Drept urmare, se ajunge deseori la clasificări şi interpretări total diferite de cele existente în alte manuale sau gramatici asemănătoare prin subiectul abordat.

De exemplu, în capitolul „Articolul" (p. 166—179), în finalul unei analize amănunţite a articolului din multiple unghiuri (ca morfem al categoriei determinării, marcă a substantivizării — p. 169, element formativ al unor cuvinte cum ar fi numeralele ordinale — p. 171), rezultă alte concluzii în ceea ce priveşte dezvoltarea şi funcţionarea lui : „Din discuţia precedentă reiese, pe de o parte, că elementele denumite în mod curent articole reprezintă unităţi avînd în limbă funcţii extrem de diferite (morfem, adjectiv sau pronume etc.) şi care, tocmai din această pricină, nu pot fi decît arbitrar reunite într-o singură clasă, iar, pe de altă parte, că nici una dintre funcţiile înregistrate la diversele articole nu pare să justifice recunoaşterea existenţei unei părţi de vorbire de sine stătătoare, reprezentată de articol" (p. 179).

În alt subcapitol, autorii constată contradicţiile grupării verbelor în patru conjugări şi propun repartizarea lor în funcţie de relaţiile sintagmatice sau după caracteristici paradigmatice (omonimia afixelor) în tipuri flexionare (p. 242 şi următoarele).

Volumul include uneori lucrări întregi ale altor cercetători, dacă acestea coincid cu punctele de vedere ale autorilor.

Astfel, la adjectiv se preia clasificarea Mariei Manoliu (p. 105—106), considerată pe bună dreptate mai avantajoasă prin criteriile de la care porneşte (marcarea opoziţiilor de gen şi număr) ; la substantiv se renunţă la categorisirea în declinări în favoarea noilor clasificări propuse de Paula Diaconescu.

Lipsesc însă concluziile după fiecare capitol ; ele ar fi trebuit să încheie discuţiile prin fixarea unor criterii, idei de orientare, mai ales acolo unde există păreri contradictorii sau rezultate nesigure (ex. la verb).

Credem că este necesară şi reviziurea unor formulări care pot apărea confuze. De exemplu la p. 74, după ce se afirmă că substantivele *popă, vlădică* au rămas masculine fără să ia şi formă de masculin, imediat apare constatarea : „terminaţiile vocalice de tipul *-ă*, *-ea* nu apar decît la feminine..." (p. 74).

Capitolul *Concluzii* prezintă modificările intervenite în limba română după al doilea război mondial, tendinţe transformate în normă, dispariţia unor forme etc.

În final se impune constatarea că prezentul manual depăşeşte faza de prezentare a faptelor, atît prin bogăţia discuţiilor referitoare la un complex de orientare ştiinţifică foarte larg, cît şi prin realizarea unor mai bune organizări, clasificări şi interpretări, ca urmare a selectării celor mai valoroase cercetări de gramatică românească.

Judecat prin prisma dezvoltării actuale a lingvisticii noastre şi în raport cu rezultatele obţinute în ultimii ani, volumul recenzat aici poate fi considerat un pas înainte faţă de gramaticile anterioare, un salt necesar în evoluţia studiilor de specialitate, un progres în efortul de modernizare a metodelor de cercetare pe ansamblul gramaticii româneşti.

Februarie 1968

Ecaterina Goga

Facultatea de limbi romanice,
Bucureşti, str. Edgar Quinet 7

ALEXANDRA ROCERIC–ALEXANDRESCU, *Fonostatistica limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1968, 173 p.

Unii cercetători refuză lingvisticii statistice dreptul de a ocupa un loc în cadrul lingvisticii structurale sau, dacă admit acest lucru, atribuie totuşi metodelor statistice o situaţie de inferioritate în raport cu metodele structurale calitative, în ceea ce priveşte gradul de nuanţare a aprecierilor. Există şi o exagerare în sens opus, ilustrată de unele articole recente ale lingvistului polonez W. Manczak, care consideră că statistica este singura care poate conferi unei cercetări lingvistice un caracter ştiinţific. Există, în însăşi evoluţia lingvisticii, stări de fapt care au alimentat una sau alta dintre aceste exagerări. Au apărut multe lucrări slabe de lingvistică statistică, lucrări care surprind prin facilitatea lor, prin ignorarea atît a noţiunilor şi rezultatelor lingvisticii structurale, cît şi a noţiunilor şi rezultatelor celor mai elementare din statistica matematică. Astfel de lucrări au compromis, în ochii unora, investigaţiile statistice în lingvistică şi, în felul acesta, a fost alimentată prima exagerare. Pe de altă parte, au apărut numeroase lucrări în care aprecierile comparative asupra intervenţiei diferitelor unităţi lingvistice sînt făcute într-un mod rudimentar, ,,după ochi", prin simpla folosire a unor expresii ca ,,mai multe", ,,mult mai multe", ,,mai puţine", ,,mult mai puţine", ,,foarte multe", ,,foarte puţine" etc., iar regulile sînt urmate de excepţii, fără să se poată preciza de la ce proporţie în jos intervenţia unui element devine o excepţie. Aceste situaţii nesatisfăcătoare au stîrnit la unii cercetători fascinaţia numerelor, absolutizarea aprecierilor cantitative şi, în felul acesta, a fost alimentată cea de-a doua exagerare.

În fapt, modelele statistice sînt o componentă necesară, dar nu şi suficientă, a modelării matematice în lingvistică. Dacă matematizarea este semnul de maturitate a unei ştiinţe, nu trebuie să uităm că etapa de maturitate a unei discipline matematice este tocmai aceea în care ea conduce la calcule. Nu se poate stabili o ierarhie de importanţă între modelele statistice şi cele deterministe, dar existenţa concomitentă a unor aspecte logice deterministe şi a altora cu caracter aleator face inevitabilă folosirea ambelor tipuri de modele.

Lucrarea *Fonostatistica limbii române* a Alexandrei Roceric-Alexandrescu se remarcă tocmai prin echilibrul pe care-l manifestă, din punctul de vedere considerat mai sus, prin aprecierea judicioasă, măsurată şi totdeauna motivată a semnificaţiilor evaluărilor statistice în lingvistică. Autoarea ştie să nuanţeze interpretările, înlăturînd unele neînţelegeri în ceea ce priveşte gradul de matematizare a lucrărilor de lingvistică statistică. Argumentînd convingător faptul că gradul de matematizare a unui model statistic nu este invers proporţional cu gradul de adecvare lingvistică a acestui model, autoarea restabileşte un adevăr care fusese pus sub semnul întrebării de către cercetători ca Yves Lebrun, la Colocviul de statistică şi analiză lingvistică, desfăşurat în urmă cu cîţiva ani la Strasbourg.

Elaborată cu migală inginerească, lucrarea Alexandrei Roceric-Alexandrescu este una dintre rarele lucrări de lingvistică statistică în care inventarele de unităţi supuse investigaţiei statistice nu sînt alcătuite ad-hoc, ci împrumutate descrierilor structurale moderne. Astfel, statistica fonematică efectuată de autoare ia ca punct de plecare descrierea sistemului fonologic al limbii române dată de către Emanuel Vasiliu în cartea sa *Fonologia limbii române*.

Concentrîndu-şi atenţia asupra relaţiilor sintagmatice, autoarea reuşeşte să obţină informaţii de mare fineţe în ceea ce priveşte structura statistică şi informaţională a aspectelor distribuţionale şi combinatorii la nivel fonematic. Lingvistica descriptivă a condus la elaborarea unor modele distribuţionale calitative, de tip algebric şi logic (Harris, Bar-Hillel etc.). Acestor modele le-au urmat modelele distribuţionale cantitative, de tip determinist, de exemplu cele

elaborate de Harary şi Paper, Lars Gårding, Bengt Sigurd, Hans Karlgren. S-a constatat însă că structura fonologică prezintă numeroase aspecte care scapă oricărei legităţi deterministe, cu caracter local; se simţea nevoia unor instrumente care să detecteze trăsăturile globale ale unui discurs, să surprindă legităţile care apar în aspectele aleatorii ale limbii, prin degajarea unor parametri caracteristici. Aceste instrumente au fost furnizate de către teoria probabilităţilor şi teoria informaţiei, ele conducînd la cea de-a treia etapă, cu un considerabil spor de fineţe în studiul aspectelor sintagmatice şi distribuţionale, etapă în care studiul limbii profită de teoria probabilistă a codurilor şi îşi concentrează atenţia asupra restricţiilor informaţionale care operează într-un cod.

Tocmai acestei etape îi aparţine investigaţia efectuată de autoare. Rezultatele obţinute sînt nu numai interesante din punct de vedere teoretic, dar şi deosebit de utile lingviştilor, psihologilor, neurologilor şi altor specialişti.

După cum se ştie, există unele statistici mai vechi ale fonemelor din limba română, dar acestea s-au dovedit nesatisfăcătoare atît sub raport lingvistic, cît şi sub raport matematic. Statistica efectuată de autoare este prima statistică ştiinţifică a fonemelor din limba română. Autoarea are grijă să indice erorile standard ale procentelor de apariţie a fonemelor. Cu acest prilej, ne permitem să menţionăm că nu dispunem încă de o statistică la fel de ştiinţifică a sunetelor din limba română. Statisticile alcătuite în urmă cu ani, de o oarecare utilitate în problemele care le-au provocat (de exemplu statistica fizicianului Grumăzescu), nu mai corespund cerinţelor actuale. Unele cercetări, de exemplu cele de poetică şi de stilistică, reclamă o statistică ştiinţifică a sunetelor.

Consecventă cu problematica lingvisticii descriptive, autoarea consacră o mare parte a cercetării analizei statistice contextuale. Noţiunea de context diagnostic, datorită lui Harris, îşi află aici o rafinare cantitativă, care permite relevarea unor fenomene de simetrie în structura grupurilor consonantice şi a celor vocalice. Autoarea nu se mulţumeşte să constate anumite regularităţi cu caracter global, ci propune unele explicaţii de natură să îmbogăţească cunoştinţele noastre despre tipologia limbii române. Astfel, legătura dintre modelele structurale calitative şi cele statistice nu este făcută numai în stadiul iniţial al cercetării, atunci cînd se pune problema alegerii inventarelor de unităţi, pentru a fi apoi abandonată, ci este restabilită *a posteriori*, prin învestirea rezultatelor cu o semnificaţie structurală calitativă. Este interesantă, în acest sens, clasificarea silabelor după lungime, organizare şi capacitate de aderenţă, fapt care permite inserarea sistemului silabic al limbii române într-o ţesătură logică asemănătoare celei preconizate de Roman Jakobson şi colaboratorii săi, în ceea ce priveşte fonemele şi trăsăturile distinctive. Această ţesătură logică oferă unele perspective pentru o mai bună înţelegere a structurii ritmice în poezie.

Un deosebit interes prezintă ultima parte a lucrării, consacrată aspectelor informaţionale ale limbii române, la nivelul fonemelor şi al silabelor. Se stabilesc aici pentru prima oară entropia fonematică şi entropia silabică a limbii române. Limba română este astfel una dintre primele limbi de pe glob pentru care se evaluează entropia silabică, fapt care poate avea consecinţe interesante în cercetările de teoria versificaţiei. Această teorie, dezvoltată multă vreme exclusiv sub aspect aritmetic şi geometric, a căpătat perspective cu totul noi prin folosirea metodelor probabilistice şi informaţionale (în special de către Kolmogorov şi elevii săi).

Ar fi interesant ca cercetarea să fie continuată cu evaluarea entropiilor de ordin superior şi, prin utilizarea unor experimente de predicţie, a entropiei de ordin infinit. De asemenea, confruntarea cercetării efectuată de autoare cu rezultatele şi metodele lui R. G. Piotrovskiĭ din cartea sa recentă asupra modelării sistemelor fonologice şi cu cele similare ale altor autori (de exemplu cei de la Praga) ar fi binevenită.

Unele rezultate conţinute în carte au fost publicate anterior de către autoare, sub formă de articole, şi au avut un frumos ecou în rîndul specialiştilor (G. Herdan, R. G. Piotrovskiĭ, L. Doležel, L. A. Luht, I. A. Korolenko, I. V. Matkovskii, L. A. Novak etc., pentru a ne limita numai la cei de peste hotare). Am cunoscut cartea şi într-o altă variantă şi am urmărit

străduința încununată de succes a autoarei de a-și ameliora textul, pînă la forma sa actuală. Fără îndoială că și cartea de față (ca și lucrările anterioare ale autoarei) va fi primită cu interes de către specialiști.

Solomon Marcus
Institutul de matematică, București,
Str. M. Eminescu 47

SEVER POP, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*, Roma, 1966, 695 pag.

Opera lui Sever Pop (27 iulie 1907—17 februarie 1961), unul dintre anchetatorii *Atlasului lingvistic român*, autor a numeroase volume, dintre care *La dialectologie* (Louvain, 1950, 2 vol.) reține în mod deosebit atenția specialiștilor, este întregită în mod firesc prin publicarea, postumă, a acestei culegeri de lingvistică și dialectologie.

Sînt reunite, în acest volum masiv, articole publicate în diverse reviste românești sau străine, conferințe, recenzii și comunicări la diferite reuniuni științifice internaționale, ceea ce facilitează consultarea acestui material interesant.

Prima secțiune a volumului este introductivă : *prefața* Alexandrei Sever Pop, o *introducere* a prof. Hans Rheinfelder și un *curriculum* (viața și opera).

Secțiunea următoare, consacrată a r t i c o l e l o r, cuprinde o serie de contribuții, în următoarele domenii :

— chestiuni de metodă privind elaborarea *Atlasului lingvistic român* și alte probleme de geografie lingvistică ;

— descrierea unor fenomene fonetice și morfologice caracteristice graiurilor românești (rotacismul, iotacizarea verbelor etc.) ;

— interpretări de hărți lexicale din ALR (mijlocul postului mare, sinonimele cuvintelor *tîrg, plai, măgură, naris* și *nasus, pantex* și *follix, os* etc.) ;

— în sfîrșit, diverse contribuții (ortografia limbii române, toponimia Transilvaniei, prezentarea activității lui Mario Roques etc.).

Cum era de așteptat, articolele consacrate *Atlasului lingvistic român* prezintă un interes deosebit, pe de o parte prin considerațiile metodologice, ideile și concluziile teoretice, datorită faptului că sînt rezultatul unei experiențe bogate în cercetările pe teren, și pe de altă parte, prin datele prețioase privind elaborarea ALR.

Astfel, studiul *L'Atlas linguistique de la Roumanie* (p. 23—54) se deschide cu un capitol introductiv în care se fac considerații asupra metodei folosite în anchetele ALR.

Anchetele cu chestionarul normal, de 2 200 de întrebări, și cu chestionarul lărgit, de 4 800 de întrebări, au început în aprilie 1930 (asupra elaborării și structurii chestionarului, a se vedea, mai ales, articolul *L'Atlas linguistique roumain*, p. 199—213).

Numărul de chestiuni este, în fond, așa după cum remarcă și S. Pop, mult mai bogat, dacă avem în vedere că pentru substantive s-au notat, de regulă, 2 forme (sg. și pl.), pentru verbe cîte 6 forme (cele 6 persoane) etc. Se prezintă, în continuare, date despre informatori (de preferință analfabeți, 40—60 de ani, subiect unic pentru ancheta cu chestionarul normal, țărani) și localități (date despre localități, rețea — ALR are cea mai deasă rețea în comparație cu celelalte atlase romanice, vezi pag. 24—25, note), tehnica cartografierii hărților [1] etc.

[1] Redactarea hărților direct după fișele originale de anchetă prezintă, așa cum arată și S. Pop (vezi *L'Atlas linguistique roumain*, p. 215) o serie de avantaje, dar experiența elaborării NALR ne-a arătat că redactarea de către anchetator mai întîi a hărților manuscrise este mai sigură, în ceea ce privește executarea ei de către cartograf, și mai utilă pentru interpretarea, în prima fază (întocmirea de hărți sintetice etc.), a materialului lingvistic.

Datele privind ALR sînt îmbogățite prin pre cizările din celelalte studii consacrate acestei lucrări.

Astfel, în *L'Atlas linguistique de la Roumanie* (p. 67—87), se expun condițiile în care s-a ajuns la ideea de a se face două anchete paralele; alături de ancheta lui S. Pop, E. Petrovici a avut sarcina de a oferi, datorită chestionarului mai dezvoltat şi anchetării, timp de mai multe zile, a mai multor informatori de vîrstă, sex şi condiție materială diferite, imaginea limbajului colectiv al localității anchetate. Dat fiind diferențele dintre cele două anchete, concluzia lui S. Pop se impune : ,,Nous pourrions dire que nous aurons deux *Atlas* pour le domaine dacoroumain" (p. 71) [2]. Ea este, de altfel, acceptată de majoritatea lingviştilor, fapt care a reieşit şi cu ocazia, celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică şi filologie romanică. Se poate considera, deci, că limba română dispune de trei atlase naționale (Weigand, S. Pop, E. Petrovici); *Noul atlas lingvistic român pe regiuni* va reprezenta deci a patra descriere a limbii române prin metodele geografiei lingvistice.

Este înfăţişată, de asemenea, importanța ALR pentru limbile slave şi balcanice (vezi *L'Atlas linguistique de la Roumanie*, p. 150—151).

Utile, pentru formarea noilor cercetători pe teren, sînt părerile lui S. Pop despre anchetator. Se susține astfel superioritatea anchetatorului indigen (p. 216), problemă care a fost discutată pe larg cu ocazia efectuării anchetelor pentru noile atlase lingvistice regionale [3]. Un principiu indispensabil unei cercetări aprofundate şi exacte este şi faptul ca anchetatorii să fie, în acelaşi timp, şi autorii chestionarului, pentru a cunoaşte în cele mai mici amănunte acest instrument de lucru [4].

Metoda elaborării diverselor tipuri de chestionare lingvistice este discutată în amănunt în studiul *Méthode et principaux types de questionnaires linguistiques* (p. 347—362). Merită a fi menționată concluzia lui S. Pop că ,,le progrès dans un domaine scientifique est en rapport direct avec l'esprit de collaboration qui anime les chercheurs" (p. 349), care l-a condus şi în activitatea desfăşurată în vederea creării, la sfîrşitul anului 1951, a Centrului internațional de dialectologie generală de la Louvain [5].

În *Atlas linguistique roumain. Méthode, publication et interprétation de cartes* (p. 363—385), sînt prezentate date interesante (pregătirea tezei de doctorat, studiile în Franța etc.) privind formația anchetatorului ALR I, care pot ajuta la o mai bună interpretare a faptelor culese pe teren.

În baza examinării hărților atlasului, S. Pop ajunge, în acelaşi articol (p. 378), la concluzia că dialectul dacoromân se împarte în cinci grupe de graiuri regionale. Reține atenția faptul că în aria graiului bănățean este inclusă şi Oltenia vestică [6].

Sînt abordate şi unele probleme mai speciale, cum ar fi, de exemplu, influența graiului femeilor în domeniul românesc (p. 317—325), sau se fac observații interesante pe baza studierii caietelor de anchetă, aflate la Biblioteca națională din Paris, ale lui Edmond Edmont (p. 327—332), anchetatorul *Atlasului lingvistic al Franței*, care a fost considerat, chiar de către J. Gilliéron, al doilea autor al atlasului. S. Pop observă că ,,Il y a cependant entre le texte publié par Gilliéron et celui des manuscrits d'Edmont des divergences qui me paraissent d'une grande im-

---

[2] Cf. p. 80 : în acest fel s-a respectat şi principiul anchetatorului unic, şi p. 143 : ,,L'Atlas linguistique de la Roumanie comprend deux enquêtes parallèles qui se complètent l'une par l'autre".

[3] Vezi recenzia noastră la *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, în ,,Revue roumaine de linguistique" XII (1967), 3, p. 273—276.

[4] Aceste principii au fost respectate în elaborarea *Noului atlas lingvistic român* : anchetatorii sînt în acelaşi timp a u t o r i i chestionarului şi r e d a c t o r i i atlaselor. Cf. *NALR-Oltenia*, vol. I, Bucureşti, 1967, prefața.

[5] Pentru programul şi publicațiile acestui centru, vezi p. 349—350.

[6] *Oltenia* este denumită, dintr-o evidentă eroare, *Valachie orientale* (p. 378).

portance linguistique" (p. 328), mai ales în ceea ce priveşte precizările pe care le face Edmont în legătură cu răspunsurile primite, datele despre localităţi şi informatori etc.

A doua secţiune a volumului o constituie c o n f e r i n ţ e l e ţinute de S. Pop la diferite universităţi şi instituţii.

Conferinţa consacrată *Atlasului lingvistic român* (p. 429—437) prezintă, în mod succint, principalele aspecte ale elaborării acestei lucrări şi ale dialectologiei româneşti, în general. Din examinarea hărţilor atlasului se degajează, în comparaţie cu celelalte limbi romanice, o unitate lingvistică impresionantă.

Cele 900 de zile de teren şi nouă mii de ore de muncă intensă [7] consacrate anchetelor şi redactării ALR îi permit lui S. Pop să afirme: „Je crois que je suis la seule personne de la ville, qui ait vécu ses jours et ses heures pendant six ans dans les villages de son pays" (p. 429).

Celelalte conferinţe ating aspecte ale unor terminologii (păstoreşti, religioase), romanitatea în Europa orientală, concordanţe lingvistice între română, pe de o parte, şi italiană şi sardă, pe de altă parte, probleme de toponimie, chestiunea saşilor din Transilvania.

Secţiunea a III-a conţine r e c e n z i a la Jryo Wichmanns, *Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó und des Hétfaluer Csángódialektes nebst Grammatikalischen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nordcsángódialekt...* (p. 635—638).

În sfîrşit, secţiunea a IV-a cuprinde c o m u n i c ă r i ţinute la diferite congrese.

Este înfăţişată activitatea Centrului internaţional de dialectologie generală (p. 651—653); sînt reproduse, în continuare, şi cuvîntările de deschidere şi de închidere ţinute cu ocazia I-lui Congres internaţional de dialectologie (Louvain, 1960).

Sînt abordate, de asemenea, probleme de toponimie şi antroponimie românească (p. 641—649). Monografiile româneşti prezintă, în contrast cu cele elaborate în Europa occidentală, un material deosebit de interesant din acest punct de vedere. Contribuţia lui O. Densusianu este esenţială în iniţierea cercetărilor dialectale complexe, în care să se acorde atenţie şi toponimiei şi antroponimiei (p. 642).

În comunicarea prezentată la Congresul de la Barcelona, S. Pop face unele sugestii în legătură cu programul comun de colaborare în domeniul lingvisticii romanice (p. 655—658): întocmirea unei *bibliografii lingvistice romanice*, urmărirea *termenilor* cu care sînt denumite unele noţiuni importante („sat", „oraş" etc.) în diferite arii geografice, inventarierea *chestionarelor lingvistice*, redactarea unei serii de *hărţi lingvistice* pentru Europa, Orientul Mijlociu şi Africa de Nord, care poate constitui un punct de plecare în elaborarea unui *Atlas lingvistic mondial* [8], redactarea unei *enciclopedii de lingvistică romanică*.

Atlasul lingvistic al Braziliei şi problemele de onomastică constituie tema altei comunicări publicate în acest volum (p. 659—666).

Articolele şi studiile sînt însoţite de numeroase hărţi lingvistice. Volumul se încheie cu un util *indice de cuvinte şi de hărţi interpretate* (p. 679—685) şi un *indice de nume de persoane* (p. 687—695).

Lectura acestui volum este uneori mai greu de realizat din cauza a numeroase repetări, mai cu seamă a unor date mai puţin importante privind elaborarea *Atlasului lingvistic român*. Culegerea ar fi cîştigat mult în concizie dacă autorul însuşi ar fi avut posibilitatea să se îngrijească de publicarea ei. Rămîne de aceea în sarcina cititorului de a parcurge această recoltă a activităţii ştiinţifice a lui S. Pop şi pe a reţine faptele semnificative.

Cartea lui S. Pop îndeamnă pe cititor la meditaţie şi, prin faptul că conţine rezultatul experienţei unui anchetator al *Atlasului lingvistic român*, îi dă posibilitatea să analizeze această contribuţie şi să aprecieze, astfel, stadiul cercetării actuale a graiurilor populare.

---

[7] „Croyez-moi, c'est un travail extrêmement dur, et si l'on me demandait de la faire de nouveau, à n'importe quel prix, je ne crois pas qu'on me déciderait" (p. 434).

[8] R. Jakobson propune, în acelaşi sens, elaborarea unor atlase fonologice pentru întreaga Europă si chiar pentru întreaga lume.

Continuitatea activității de la o generație la alta este o condiție esențială a progresului cercetării științifice. În acest sens trebuie înțeleasă reflecția lui S. Pop făcută cu ocazia prezentării operei lui Mario Roques: „L'instant le plus mémorable de la vie d'un chercheur est le jour où il peut rendre hommage à son maître" (p. 334).

Aprilie, 1968

Valeriu Rusu
Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

HECTOR RENCHON, *Études de syntaxe descriptive*. II. *La syntaxe de l'interrogation*, Académie Royale de Langue et de Littérature Françaises, Bruxelles, 1967 (284 pagini).

Tinzînd spre remodelarea marilor sinteze de lingvistică franceză prin monografii consacrate unor probleme speciale, Hector Renchon întreprinde, în volumul al doilea al studiilor de sintaxă descriptivă, ordonarea și caracterizarea sistemelor de interogație ale limbii franceze [1].

Monografia cercetează interogația la diferitele niveluri ale limbii, strîngînd comentarii disparate privind pronumele interogativ, adverbul interogativ, morfologia verbului, ordinea cuvintelor sau principii de fonetică sintetică.

Lucrarea pornește de la articolul lui Lucien Foulet, *Comment ont évolué les formes d'interrogation* („Romania", 1927), ale cărui considerații, schițate în diacronie, sînt reluate în studiul sincronic al limbii franceze, cît și de la observațiile lui Léopold Gautier, indignat de introducerea perifrazei interogative în subordonatele interogative indirecte [2].

Studiul este conceput în trei mari capitole. În primul, „Les différents systèmes d'interrogation", se arată lupta sistemelor interogative franceze pentru a elimina sistemul general romanic de interogație caracterizat prin inversiunea radicală. Procedeele specifice limbii franceze de înlocuire a acestui sistem sînt: (a) interogația versațională retrogradă (după denumirea lui Damourette și Pichon, care constă în încadrarea verbului de un nume și de pronumele delocutiv reluînd expletiv subiectul antepus), (b) interogația particulară (cuprinzînd construcții cu segmentul *ti*, în care Gaston Paris vedea un proces de transfer de la interogația prin inversiune și cea versațională retrogradă la toate formele de interogație, iar Vendryès un „simbol unic" necesar limbii), (c) interogația melodică și (d) cea perifrastică (caracterizată prin procedeul sintactic *est-ce que*, numit de autor „morfem de interogație, asmeni lui *ti* sau melodiei interogative" (p. 141).

Pentru fiecare din procedeele interogative franceze provocate de „fobia inversiunii", H. Renchon menționează ipotezele teoretice emise, arată evoluția fenomenului, îi semnalează caracteristicile, pe care le urmărește într-un imens corpus de limbă format din texte din diferite stiluri, din franceza veche pînă la cea contemporană.

Capitolul al doilea al monografiei este consacrat *patologiei interogației perifrastice*. Prin „patologie", H. Renchon înțelege modificările de structură și proliferarea prodigioasă a formulei **est-ce que**, la origine încărcată de semnificație, golită treptat de această semnificație și devenită un simplu mecanism gramatical. Această sintagmă este denaturată de multiple transfor-

[1] Volumul întîi al cărții lui H. Renchon, *La conjonction* **si** *et l'emploi des formes verbales*, Bruxelles, 1967, a fost recenzat în „Revue Roumaine de Linguistique" 1/1968.

[2] În „Le Francais moderne", t. XXIII, oct. 1955.

mări, așa cum ,,un cancer denaturează celula vie". Tocirea ei este un fenomen de uzură provocat de o îndelungată funcționare în cele mai diferite funcții.

Modificările de structură sînt reduse la sinereze din limba populară : ,,dezinversiunea" (după expresia lui G. și R. Le Bidois) făcînd legitime construcții ca *qui c'est qu'est là?* sau *ou c'est que (je vois nos tyrans)?* ; dezagregarea construcției datorată unei lene articulatorii, ilustrată în limbajul popular prin formule ca *ousque vous disiez?* ; reduplicarea, fenomen pe care Brunot îl numea ,,superperifrastic", invadînd limba din secolul al XVII-lea (*Qu'est-ce que c'est que cette logique?* — Molière).

Important ni se pare faptul că autorul analizează cu finețe fenomenul dezagregării sintagmei **est-ce que** în acel ,,langage poissard" (limba precupeților), specific secolului al XVIII-lea. Procesul se va întîlni cu o forță sporită în limba populară și în argoul secolului al XX-lea.

A doua manifestare a patologiei interogației perifrastice, în ,,examenul ei clinic", este furnizat de *metastaze*, prin care H. Renchon înțelege tulburările declanșate în sistemul limbii. Ca o reacție la modificările ei interioare, ,,celula" interogativă migrează în tot organismul limbii, provocînd în diferitele moduri de expresie ,,perturbații anarhice". Autorul analizează aici interogația perifrastică în anumite propoziții independente, în subordonatele adverbiale, în cele adjectivale cît și în substantivale. Construcții ca *si c'est qu'on irait?, pour juger qui c'estoit qui l'avoit fait* (Sorel), *si vous mettiez un tonneau en perce pour quand c'est que l'arriverai* (Marcel Aymé) demonstrează cursul neîncetat al limbii populare, strecurîndu-se cu greu în secolul al XVII-lea și desfășurîndu-se în toată libertatea în secolul al XX-lea.

Ultimul capitol al studiului, ,,L'interrogation périphrastique et la doctrine grammaticale", este o confruntare a celor două direcții din limba franceză : evoluția spontană a limbii și cerințele normei.

Concluziile autorului accentuează complexitatea fenomenului interogației, aspect evidențiat mai ales de graiurile marginale și de sferele neliterare ale limbii franceze. Care va fi viitorul interogației? Vor reuși teoreticienii limbii să-i impună niște modele fixe, să ordoneze o materie stufoasă?

H. Renchon răspunde negativ : nici o soluție de autoritate nu va impune mersului limbii și aceasta ,,va continua să meargă de-a lungul liniei de forță pe care i-o va trasa consemnul vorbitorilor ei (p. 270), Și totuși, în ciuda unei puternice influențe a limbii populare, datînd de opt secole, construcțiile analizate nu vor intra în limba oficială, căci limbajul popular n-a reușit să pătrundă în limba literară nici în secolul al XVII-lea și ,,il ne parviendra plus à tromper la vigilance des grammairiens".

Aceste idei ni se par oarecum contradictorii față de pledoaria din întreaga lucrare, pledoarie pentru legitimitatea și drepturile de cetate ale atîtor construcții interogative din limba populară.

Monografia lui H. Renchon ni se recomandă ca o lucrare ce consemnează teoriile despre sistemele de interogație franceze și concurența dintre ele.

Interesul lucrării constă în strîngerea, sistematizarea, comentarea și urmărirea principiilor ce guvernează fenomenul complex al interogației franceze. Studiul pare a fi o infirmare a ideii lui P. Guiraud [3] despre ,,criza interogației". Prin bogatul material faptic prezentat, monografia poate fi un punct de plecare într-o cercetare făcută prin metode noi [4]. Meritul autorului constă în evidențierea valențelor limbii populare, ale argoului, ale acelui ,,langage poissard" caracteristic mai mult francezei actuale decît limbii secolului al XVIII-lea.

---

[3] Guiraud afirmă : *qui c'est qui vient? qui qui vient? qui qui vient ti?* sînt niște monștri ce reflectă criza interogației, unde secvența inversată, străină spiritului limbii, lasă morfemul fără apărare sub presiunea factorului afectiv (*La Syntaxe de français*, P.U.F., 1962, p. 91).

[4] De altfel, există un studiu generativ al pronumelor interogative datorat lui Ronald Langacker : *French interrogatives : a transformational description* (,,Language", 41, oct.-dec., 1966).

Orientarea autorului este *psihologistă*. Alăturîndu-se tezelor lui E. Gamillscheg, consideră interogaţia o atitudine spirituală. Dar, mai departe decît Gamillscheg, Renchon urmăreşte limba în mişcarea ei complexă, al cărei caracter este dat de sferele lingvistice periferice.

Decembrie 1967

Mariana Tuţescu
Facultatea de limbi romanice, şi clasice Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

„*Limbă şi literatură*", vol. 13–16, 1967–1968

Publicaţia Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice (acum „Societatea de ştiinţe filologice") se află în incontestabil progres. Numărul apariţiilor a sporit (1967 a fost primul an cu trei volume), iar nivelul său este acum aproximativ acelaşi cu al revistei „Limba română", de care se deosebeşte numai prin includerea rubricilor „Teorie, critică şi istorie literară" şi „Folclor", pe care însă nu le voi avea în vedere în prezentarea de faţă. Consider că tematica ultimelor patru volume răspunde necesităţilor de informare ale profesorilor de limba română, cu o singură excepţie : metodele noi folosite în studiul gramaticii. Deşi dispunem la ora actuală de volumul colectiv *Elemente de lingvistică structurală* (Bucureşti, 1967), care conţine cîteva aplicaţii la limba română, şi cu toate că revista Institutului de lingvistică din Bucureşti „Limba română" publică din cînd în cînd articole de iniţiere în teoriile lingvistice moderne, materialul acesta mi se pare cu totul insuficient. „Limbă şi literatură" şi-ar putea face un merit din deschiderea unei rubrici noi, intitulată eventual „Actualitatea ştiinţifică", unde şi-ar putea găsi locul articole de prezentare a noutăţilor din lingvistică (şi, bineînţeles, din teoria şi istoria literară). Articolele acestea ar putea face în prealabil obiectul unor comunicări la filialele societăţii.

La rubrica „Limbă şi stil" s-au publicat două articole de **lingvistică generală** : *Observaţii în legătură cu sinonimia, sistemul vocabularului şi raportul limbii cu gîndirea*, de Mircea Radu (vol. 13), şi *Noţiunea de „funcţie" în gramatică*, de S. Stati (vol. 14). Întemeiat pe bibliografia românească a problemei, informat şi în literatura clasică din străinătate (lipsesc însă principalele publicaţii de semantică din ultimele două decenii), Mircea Radu îşi propune să afle justificarea sinonimiei, privind-o nu ca pe un fenomen izolat, ci în corelaţie cu alte fapte (polisemie, lexicul fundamental, structura stilistică a limbii, necesitatea neologismelor). Punctul de plecare îl constituie teza justă că „sinonimia se realizează nu prin coincidenţa tuturor accepţiunilor, ci pe sensuri şi în context" (p. 112) ; e de asemenea corect interpretată polisemia : între cuvînt şi noţiune nu există corespondenţă univocă, iar noţiunea nu este totdeauna sinteza sensurilor cuvîntului. Situaţia aceasta nu dovedeşte nepotrivirea, ci concordanţa dintre limbă şi gîndire : „Gîndirea descoperă legături şi asemănări între obiectele sau fenomenele lumii materiale şi ideale, iar limba înregistrează unele din aceste legături, păstrîndu-le în polisemantism" (p. 110). Nu voi urma însă pe autor în critica acelor lingvişti care „vor să explice mişcarea semantică prin impulsuri pornind din interiorul limbii" (p. 110). Semantica tradiţională, fiind nestructuralistă, a abuzat de explicaţii prin acţiunea factorilor externi, extralingvistici, dar a persista pe această cale nu mi se pare o recomandare fericită. Întrucît orice cuvînt participă la un cîmp semantic şi funcţionează în virtutea legăturilor contractate cu alte cuvinte din vocabularul limbii, atenţia noastră trebuie să acorde prioritate factorilor interni în explicarea mutaţiilor semantice (ceea ce, evident, nu înseamnă negarea caracterului reflectoriu al limbii). Mi s-au părut interesante observaţiile referitoare la exprimarea prin sinonimie a ideilor abstracte : sinonimia capătă extensiune mai cu seamă în domeniul noţiunilor şi ideilor abstracte ; cînd cuvintele destinate a numi noţiuni concrete trec de la propriu la figurat şi la abstract, ele devin susceptibile

de sinonimie (de exemplu, *a sublinia* şi *a accentua*) (p. 115). Mircea Radu e — pe drept cuvînt — împotriva unei delimitări tranşante a sinonimelor *poetice* de cele *obişnuite* („între stiluri nu sînt ziduri despărţitoare", p. 127). Discutînd proiectul unui dicţionar românesc de sinonime, autorul recomandă să nu se înregistreze acolo toate accepţiile metaforice ale cuvintelor, ci numai cele „statornicite în limbă sau care se arată sortite să depăşească stilul individual, îmbogăţind limba poporului" (p. 127).

Referiri la faze vechi din istoria limbii române există în mai multe articole, dar singurul consacrat numai elucidării unei chestiuni de **gramatică istorică** este *O concordanţă gramaticală albanezo-română: modul supin* de Gr. Brâncuş (vol. 13). Ce reprezintă supinul românesc, o moştenire sau o inovaţie? Întrebarea a început să preocupe pe cercetătorii de la noi abia în ultimii ani. Gr. Brâncuş optează categoric pentru soluţia a doua : „foarte probabil, a apărut tîrziu pe teren românesc, ca o consecinţă a tendinţei de dispariţie a infinitivului" (p. 99). Ca argument principal îi serveşte constatarea că în secolul al XVI-lea supinul ca verb (adică urmat de un complement direct) nu există, în timp ce infinitivul cu valoare verbală propriu-zisă e larg folosit. După ce infinitivul a intrat în faza de regres, limba, simţind în continuare nevoia de a exprima acţiunea independent de timp şi de persoană, şi-a creat un mijloc nou de expresie — supinul, dezvoltat dintr-un substantiv de origine participială. Albaneza şi-a format un tip de infinitiv similar ca funcţie şi origine cu supinul românesc (Semnalez o greşeală de tipar care necesita o erată : *România occidentală*, în loc de *Romania occidentală*, p. 99.)

Studiile de **gramatică descriptivă** sînt valoroase, dar numărul lor mi s-a părut prea mic (în medie un articol pe volum) în raport cu interesul care există pentru această temă şi cu importanţa practică a atîtor probleme, mai ales de sintaxă. În ce măsură categoriile introduse de ediţia a II-a a Gramaticii Academiei, noţiunile şi procedeele de analiză de acolo pot fi utilizate în predarea gramaticii la diferite clase? Ce dificultăţi se ivesc în folosirea manualelor, căror aspecte ar trebui să li se acorde o atenţie sporită? Iată întrebări de mare actualitate, la care cei dintîi chemaţi să răspundă sînt profesorii de limba română; tocmai de aceea „Limbă şi literatură" ar trebui să le ofere un spaţiu mai larg, deschizînd eventual o discuţie.

Două articole, elaborate independent unul de celălalt, tratează aceeaşi problemă de morfologie : statutul formelor verbale compuse de tipul *e plecat, era plecat: Despre unele forme verbale compuse cu „a fi"*, de Florente Ghinescu (vol. 14), şi *Conjugarea unor verbe intranzitive. Tipuri cu structura formală a construcţiilor pasive*, de Ştefania Popescu (vol. 16). Amîndoi autorii semnalează circulaţia acestor formaţii în limba literară şi în graiuri, cu valoarea de perfect compus, respectiv de mai mult ca perfect. Verbele care cunosc asemenea forme sînt în general intranzitive şi exprimă o mişcare (*a se duce, a ieşi, a pleca, a veni*). În privinţa originii, Florente Ghinescu le consideră ca latine, le apropie de forme cu structură similară din limbile romanice de apus şi crede că influenţa slavă ar fi putut să le întărească : „este posibil ca aceste forme să fi precedat pe cele cu auxiliarul *a avea* şi să fi fost chiar exclusive" (p. 141). Ştefania Popescu, plecînd de la aceleaşi date comparative, ocoleşte întrebarea firească dacă e vorba de o moştenire sau de o inovaţie, dar oferă o bază mai bună de discuţie, căci remarcă şi existenţa altor formaţii cu „a fi" în conjugarea aceloraşi verbe intranzitive : *va fi plecată, să fie plecaţi, să fi fost plecaţi, ar fi plecată, ar fi fost plecaţi, fiind plecate* (vezi citatele de la p. 185). Semnificaţia construcţiilor perifrastice cu „a fi" a fost bine înţeleasă de Sandfeld şi Olsen („marchează starea care rezultă din acţiunea verbului") cei doi autori ajungînd aproximativ la aceeaşi concluzie : „deşi terminată, acţiunea este *actualizată*, rezultatele ei se continuă în momentul în care se petrece actualizarea ei" (Ghinescu, p. 140). De aici denumirile propuse : perfect compus şi mai mult ca perfect actualizat : „exprimînd atît acţiunea ca terminată, cît şi rezultatul acţiunii... " (Popescu, p. 187). Precizînd ideea, vom spune că *e plecată, să fie plecaţi* etc. exprimă *aspectul rezultativ* ; să se compare cu aspectul redat în greaca veche prin perfect. Opoziţia *a plecat/e plecat* se dovedeşte a fi o opoziţie de aspect, dar ea e

limitată la o categorie redusă de verbe. Interesul pe care îl suscită cele două studii cred că nici nu mai trebuie subliniat.

În articolul său *Cine, ce*, acad. Al. Graur (vol. 14) pune în lumină complexitatea semantică a celor două pronume interogative, despre care ne-am deprins să credem că înlocuiesc nume de ființe, respectiv de inanimate. (Autorul pune în discuție însăși utilitatea distincției „ființă-lucru" în gramatică.) Discuția porneşte de la întrebările cu care elevii trebuie să detecteze funcția sintactică a cuvintelor. E adevărat că pentru a afla subiectul punem întrebarea *cine?* dacă e un nume de ființă și *ce?* dacă e un nume de lucru? Uneori sună totuşi foarte firesc întrebarea *cine?* pentru inanimate sau *ce?* pentru însuflețite și chiar pentru persoane (p. 122). În general *cine?* ia mai des locul lui *ce?*, decît invers (p. 125).

Al patrulea studiu de gramatică are un caracter teoretic: numărul foarte mare de exemple ilustrative nu trebuie să înşele, căci ideea autoarei se putea sprijini şi pe a zecea parte din materialul folosit (eventual, pe cîteva scurte fraze fabricate). E vorba de articolul *Cu privire la unele probleme ale propozițiilor subiective, predicative și ale regentelor acestora*, de Ecaterina Alexandrescu (vol. 15) Discuția se reduce în fond la o simplă întrebare: E bine să considerăm ca *subordonate* propozițiile subiective şi predicative, de vreme ce subiectul şi predicatul sînt părți principale de propoziție şi între ele relația e de *inerență*, nu de subordonare?

După cum se poate ghici, autoarea răspunde negativ şi propune următoarele sugestii de terminologie: „regenta" unei propoziții subiective să nu mai fie considerată *propoziție* (căci îi lipseşte un termen principal), ci *termen predicativ*, iar „regenta" unei propoziții predicative ar fi mai potrivit denumită *termen subiectiv* (p. 170). Între subiectivă şi termenul predicativ raportul sintactic este de *inerență*, la fel relația dintre predicativă şi termenul subiectiv (p. 174). Propozițiile subiective, predicative, termenii predicativi şi subiectivi sînt „echivalente de propoziție". Verbul copulativ care leagă uneori o subiectivă de o predicativă (ca în exemplul *Dacă îți zîmbeşte înseamnă că te primeşte ucenic*) nu mai trebuie nici el considerat propoziție, ci *termen de propoziție recțional*. În consecință, unitatea sintactică în care există un termen predicativ, un termen subiectiv sau, pe lîngă acestea, şi un termen recțional va purta denumirea de *propoziție-frază* (p. 176).

Recunoscînd autoarei meritul originalității (în primul rînd terminologice), mărturisesc că nu-i împărtăşesc dorința de a stabili un paralelism total între structura propoziției şi aceea a frazei; de aceea, etichetarea subiectivelor şi predicativelor ca „subordonate" nu mi se pare intolerabilă, mai ales că,din punct de vedere strict formal, cele două tipuri de propoziții seamănă atît de bine cu subordonatele propriu-zise.

Vocabular. Prin bogăția de fapte, ca şi prin claritatea organizării se distinge articolul Margaretei Purcar-Guşeilă (*Porecle* (*Comuna Şimişna*..., vol. 14). Materialul e grupat în categorii ca: particularități fizice, năravuri, obiceiuri, felul de a vorbi, accidente, îmbrăcăminte, cîntece preferate etc. Autoarea deosebeşte poreclele cu rol afectiv păstrat, de cele care au devenit neafective; există de asemenea porecle cu rol neafectiv păstrat sau care primesc un conținut afectiv. Cercetare serioasă, sistematică, explicații prudente.

Ana Goldiş-Poalelungi analizează un exemplu de conflict între sinonime (*Aspecte istorice ale unei sinonimii: cuvînt-rezon-motiv-rațiune*, vol. 15), folosind materialul oferit de traducerile făcute din literatura franceză în secolul trecut. Sensul „motiv" a fost redat în traduceri mai întîi prin *cuvînt*, apoi prin *cuvînt* sau *rezon*, ulterior se încetățeneşte *motiv*, alături de *rațiune*. S-ar vedea în această istorie „tendința limbii de a renunța la tot ceea ce este ambiguu sau de prisos, de a reduce lexicul la ceea ce este inteligibil pentru toți vorbitorii unei colectivități, de a elimina posibilitatea de confuzie" (p. 189).

Limba literară. Articolul lui N. Vasilescu-Văleni *Evoluția lexicului în poeziile lui Grigore Alexandrescu* (vol. 15) conține un material semnificativ pentru procesul de modernizare a limbii române literare. Majoritatea substituirilor operate de Grigore Alexandrescu în edițiile succesive ale poeziilor sale s-au dovedit în consonanță cu evoluția firească a limbii și, ca atare, au fost consfințite de uzul modern. De la o ediție la alta poetul a înlocuit mai ales cuvinte din vechiul fond (*nădejde, pomenire* etc.) cu neologisme de proveniență franceză (*speranță, suvenire* etc.) și a modificat forma unor neologisme.

De lexic în legătură cu limba literară se ocupă și Aurora Moțiu-Marcus (*Observații asupra alternării unor dublete verbale în poezia lui T. Arghezi*, vol. 16). Teza autoarei, care cel puțin pentru unele exemple se verifică, este că „utilizarea unor forme paralele, cu și fără prefixe, nu este făcută la întîmplare și ea nu constituie un joc de cuvinte sau preferință, un capriciu al autorului" (p. 209). Exegeza versurilor distinge nuanțele semantice și rațiunile stilistice care l-ar fi determinat pe Arghezi să scrie *a apleca* sau *a pleca*, a *azvîrli* sau *a zvîrli* etc.

O analiză stilistică mai minuțioasă, cu caracter estetic, disecă valorile poetice ale unui singur cuvînt în opera unui singur poet: *Cîteva ipostaze stilistice ale adverbului* **așa** *în poezia lui George Coșbuc*, de Constantin Crișan (vol. 16). Au reținut atenția cercetătorului „numai cazuri care dezvăluie prospețimi, atitudini deosebite, izvorîte din elaborări artistice" (p. 220).

Istoricul formării limbii literare este urmărit la două epoci diferite, și folosind surse eterogene, de Liviu Onu în *Observații pe marginea unui manuscris românesc miscelaneu de la Biblioteca națională din Paris* (vol. 15; e vorba aici de problema circulației interregionale a manuscriselor în sec. al XVIII-lea) și de G. F. Țepelea în *Problema unității limbii literare în discuția periodicelor transilvane din preajma Unirii* (vol. 13; se discută poziția adoptată de G. Barițiu și ecoul acesteia).

Sorin Stati

Facultatea de limbă și literatură română, București, Str. Edgar Quinet 7

Satz und Wort im heutigen Deutsch. Probleme und Ergebnisse neuerer Forschung, Yahrbuch 1965/1966, Düsseldorf, 1967, 415 p.

Volumul este editat de Institutul pentru limba germană (Institut für deutsche Sprache) din Manheim, fundat la 29 aprilie 1964. Așa cum precizează Hugo Moser în cuvîntul său introductiv, scopul și sarcinile acestui institut sînt studierea limbii germane contemporane, preluînd totodată planuri mai vechi, nerealizate, ale altor generații de lingviști. Din consiliul științific al acestui institut fac parte lingviști din Republica Federală a Germaniei, R. D.G., U.R.S.S., Suedia, Danemarca, Norvegia, Belgia, Finlanda, Franța, Cehoslovacia, Anglia, Italia, Polonia, România, Țările de Jos. Sarcinile sînt rezolvate în cadrul celor 10 comisii, create pentru a cerceta domenii speciale ca: documentare a limbii germane contemporane, gramatică structurală, limbă vorbită, probleme de ortografie, probleme de ortoepie etc.

Anuarul 1965/1966, rod al mai multor sesiuni științifice și ședințe de lucru în cadrul comisiilor speciale, este menit să deschidă seria unor publicații sub titlul „Sprache der Gegenwart", dintre care trebuie menționate: Anuarul 1966/1967 cu titlul „Sprachnorm, Sprachwandel, Sprachkritik, Sprachpflege" și următoarele volume în curs de apariție: Jean Fourquet, *Prolegomena zu einer deutschen Grammatik*; Ulrich Engel, *Syntax der deutschen Alltagssprach*;

Els Oksaar, *Untersuchungen zu deutschen Berufsbezeichnungen*"; Habs Jürger Heringer, *Die Opposition von 'kommen' und 'bringen' als Funktionsverben.*

Anuarul 1965/1966 cuprinde un material lingvistic bogat, sistematizat în șapte capitole mari. Prima secțiune, dedicată schimbărilor în limba germană contemporană (*Bewegungen in der Gegenwartssprache*), pune în discuție două probleme deosebit de actuale: forțele care provoacă astăzi progresul în limbă (Hugo Moser, *Wohin steuert das heutige Deutsch? Triebkräfte in heutigen Sprachgeschehen*) și problema limbii într-un stat divizat (Gustav Korlén, *Führt die politische Teilung Deutschlands zur Sprachspaltung?*).

Korlén se întreabă dacă, în condițiile actuale, se poate vorbi de o scindare a limbii germane și, implicit, dacă se poate considera că există două literaturi germane postbelice. Concluzia la care ajunge autorul este următoarea: „Limba tuturor germanilor — sau, mai exact, a tuturor vorbitorilor de limbă germană, căci nu trebuie să uităm Austria și Elveția — există astăzi tot atît de puțin ca într-alt moment al istoriei limbii germane" (p. 39). El distinge numai straturi ale limbii, care există dintotdeauna și care sînt condiționate din punct de vedere sociologic și politic. Materialul ilustrativ însă, pe care îl aduce G. Korlén, este bine ales și vizează în mod just numai lexicul. Deși neagă existența unei limbi comune tuturor germanilor, se pare că realitatea lingvistică l-a obligat să noteze o serie de tendințe comune ale limbii în ambele state germane, atît în lexic, cît și în sintaxa verbului.

Articolele cuprinse în capitolele II, III, IV și V tratează teme speciale: capitolul II prezintă articole legate de structura frazei (Ulrich Engel, *Satzbaupläne in der Alltagsrede*; Hennig Brinkmann, *Die Synthax der Rede*; Herald Weinrich, *Die Stellung des Adjektivs im Französischen*), capitolul III aduce o contribuție însemnată la studiul părților de vorbire (Johannes Erben, *Zur Morphologie der Wortarten im Deutschen*; Heinz Rupp, *Zum deutschen Verbal-system*; Emil Őhmann, *Einige Fälle von Homonymie*; Klaus Baumgärtner, *Die Struktur des Bedeutungsfeldes* ș.a.). Secțiunea a IV-a este dedicată legăturii dintre gramatică și stil (Werner Winter, *Stil als linguistisches Problem*; Walter Weiss, *Dichtung und Grammatik. Zur Frage der grammatischen Interpretation*), iar secțiunea a V-a însumează articole care tratează aspecte ale limbii vorbite, terminologia și forma ei, norme ortoepice și probleme de intonație în cadrul afirmației și negației (Hugo Steger, *Gesprochene Sprache*; Hermann Bausinger, *Bemerkungen zu den Formen gesprochener Sprache*; Christian Winkler, *Zur Frage der deutschen Hochlautung*; Helmut Richter, *Zur Intonation der Bejahung und Vernienung*).

Deosebit de instructive sînt capitolele VI și VII, tratînd căi de cercetare ale limbii germane contemporane (Peter von Polenz, *Zur Quellenwahl zur Dokumentation*; Hans Eggers, *Philologische Erfahrungen mit datenverarbeitenden Maschinen*) și probleme referitoare la metodologie în lingvistică (Helmut Gipper, *Strukturalismus und Sprachinhaltsforschung*).

Helmut Gipper încearcă, într-o succintă prezentare, să opună structuralismul cercetării referitoare la conținut, introducînd totodată pe cititor în istoricul structuralismului. Adoptînd punctul de vedere al lui Erwin Straus („Vom Sinn der Sinne"), Gipper vede marele neajuns al structuralismului în neglijarea, din punct de vedere teoretic, a componentei „meaning", fapt care însă în mod practic i se pare irealizabil. Meritul de necontestat al structuralismului constă în precizarea metodelor de cercetare („Reinigung zur Zuschärfung der sprachwissenschaftlichen Methoden", p. 398). Dar, dacă vrem să descriem limba în mod satisfăcător, arată Gipper, trebuie să renunțăm a o privi ca obiect izolat de cercetare. Ea trebuie studiată în cadrul unui cerc funcțional („Funktionskreis" p. 400) care cuprinde componentele: om-limbă-lume („Mensch-Sprache-Welt", p. 400) și tratată ca acele obiecte de cercetare care au individualitate proprie

(ca, de exemplu, ființele vii). Ceea ce trăiește omul prin limba sa, ceea ce intenționează și ceea ce înțelege el cu ajutorul limbii trebuie inclus în obiectul de cercetare. ,,Lingvistica trebuie să iasă din izolarea ei'' (p. 401). Ea trebuie să stabilească legături cu toate disciplinele care pot elucida acțiunea reciprocă dintre om (respectiv, comunitate de limbă), limbă și lume.

Helmut Gipper consideră că structuralismul este doar o metodă de cercetare. Cercetarea referitoare la conținut nu este o metodă, ci, mai degrabă, un scop, bazat pe adevăruri (,,Einsichten'') filozofice și pe teoria limbii. De aceea, autorul militează pentru colaborare între structuralism și cercetarea referitoare la conținut. Ea ar putea contribui la promovarea științei despre limbă. Expunerii îi sînt alăturate comentarii de G. Ungeheuer și E. Zwirner.

Anuarul, așa cum a fost întocmit, deși nu este un volum unitar ca mod de abordare a problemelor sau ca tematică, satisface prin bogăția de informație și prin actualitatea majorității punctelor de vedere.

Februarie 1968

Yvonne Lucuța

Universitatea Timișoara,
Timișoara, Bul. V. Pârvan 4

,,*Revue internationale des sciences sociales*'' nr. 1/1967

În jurul problemei *lingvistică și comunicare* se organizează o bună parte din sumarul acestui număr (în secțiunea a II-a se analizează unele stadii noi, ameliorări, realizări în domeniul științelor sociale în diverse unghiuri ale lumii). De o maximă importanță ni se pare, așadar, prima parte, dedicată problemelor de lingvistică și limbaj, mai bine zis relațiilor interdisciplinare dintre lingvistică și celelalte științe, capitol esențialmente interesant, bogat, generos orientativ. Reunind studii și opinii ale ,,unor eminenți specialiști din întreaga lume'', cum, de altfel, se și declară în *Editorial*, conducerea revistei, care apare sub înaltele auspicii ale UNESCO, și-a propus să adîncească studiul legilor științelor umaniste prin ,,opoziție cu științele interpretative sau normative''. N. Ruwet analizează, de pildă, interferențele (cînt, metrică, intonație etc.) dintre *Muzicologie și lingvistică* (vezi studiul cu acest titlu).

A. J. Greimas, continuînd să dezvolte și să sistematizeze, de data aceasta la domeniul poeticii, unele ipostaze ale semanticii structurale, urmărește într-un studiu de o mare densitate științifică *Relațiile între lingvistica structurală și poetică*. Dintre sugestiile propuse de Greimas, reținem cu deosebire pe aceea că între *semnificant și semnificat* există o ,,corelație specifică pe care obiectul poetic o stabilește între cele două planuri''. Cvasiegalitatea apoi dintre *isotopia* de conținut și *isotopia* semantică, posibilitatea unei duble lecturi — în ,,sistem închis'' și ,,sistem deschis'' — pledează pentru o viziune analitică și sintetică nouă a *obiectului poetic* sau ,,literar'', îmbogățește astfel acest sector al stilisticii structuraliste.

Valoroase ni se par contribuțiile savantului sovietic A. R. Luria (unul din cei mai mari neurolingviști), care trasează în studiul său ultimele realizări în domeniu ale școlii sovietice și mondiale, în genere.

Alte două studii, nu mai puțin remarcabile (*Limbajul studiat în lumina teoriei informației* de Gerold Ungeheuer, de la Universitatea din Bonn, și *Aspecte matematice ale lingvisticii*,

aparţinînd prof. Solomon Marcus de la Universitatea din Bucureşti), constituie savante pledoarii pentru joncţiunea lingvisticii cu alte ştiinţe. Că, pe baza teoriei statistice a informaţiei, „modelul subsecvent al comunicării este constituit din cinci unităţi primordiale" nu mai rămîne nici o îndoială — aceasta ar fi concluzia — enunţată aici prea succint — a savantului Ungeheuer. După cum, întregul studiu al prof. S. Marcus — condensînt concluzii, opinii mai vechi, unanim apreciate, ale cercetătorului român — exprimă ştiinţific perspectiva apropiată a „unei joncţiuni progresive între lingvistică şi matematici".

Într-un cuvînt, un solid mănunchi de studii savante, înregistrînd cuceririle cele mai noi ale lingvisticii dincolo şi dincoace de structuralism, necesare lingvistului, stilisticianului şi nu mai puţin... epistemologului.

Constantin Crişan

Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din Republica Socialistă România, Bucureşti, Bd. Dr. Petru Groza 18

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii la lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor, autorii sînt rugaţi să respecte următoarele

NORME:

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex:

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE

de IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat şi va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte.

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteză sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precedă semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor:

Pentru volume:

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul lucrării (subliniat); c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); d) ediţia (în cifre arabe); e) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine); f) anul apariţiei (nu se pune editura); g) pagina. Ex.: Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste:

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul articolului (subliniat); c) titlul revistei (între ghilimele; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată; iniţialele nu se despart prin punct); d) numerotaţia (anul, volumul, nr.); e) pagina. Ex.: Al Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în ,,Romanoslavica" IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului, urmat, după virgulă, de *op. cit.* subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.*, Ex.: Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abreviaţia cit. între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

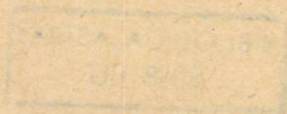
Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul ,,secol" scris în întregime. Ex.: *în secolul al XV-lea...*

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 de ore. Se vor evita corecturile care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, iar costul modificărilor va fi suportat de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, Calea Victoriei 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, Limba latină, 1965, 439 p., 28 lei.

* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută și adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.

* * * **Dicționarul limbii române** (DRL), serie nouă, fasc. O–CXXXVI p., 10,50 lei; fasc. 1, M. Mandră[1], 80 p., 7,25 lei; fasc. 2, Mandră[2]-Mascat[1], 80 p., 6,75 lei; fasc. 3, Mascat[3]-Mămăiță, 80 p., 6,50 lei; fasc. 4, Mămălatiță-Mătăringă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 5, Mătăsar-Mergător, 80 p., 6,50 lei; Mergătoriu-Microbiologie, 80 p., 6,50 lei; fasc. 7, Microbiologist-Miniaturistică, 80 p., 6,50 lei; fasc. 8, Miniaturiza-Mititel, 80 p., 6 lei; fasc. 9, Mititeluș-Mirlănime, 80 p., 5,75 lei; fasc. 10 și 11 Mirlcală-Morsă[1], 160 p., 11 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic** (Dictionnaire Aroumain (Macédo-Roumain), général et étymologique), 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță și 1 hartă, 72,60 lei.

AL. GRAUR, **The Romance character of Romanian**, colecția „Bibliotheca Historica Romaniae, 9, 1967, 68 p., 2,75 lei.

Sub redacția acad. IORGU IORDAN, **Crestomație romanică**, vol. I, 1962, 884 p. + 25 pl., 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei; vol. III, partea I, 1382 p., 86 lei.

Sub redacția prof. B. CAZACU, **Noul Atlas Lingvistic Român pe regiuni — Oltenia**, I, 156 lei.

Sub redacția prof. B CAZACU, **Texte dialectale — Oltenia**, 20 lei.

Sub redacția prof. B. CAZACU, **Glosar dialectal — Oltenia**, 11 lei.

ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU, **Fonostatistica limpii române**, 174 p., 6 lei.

VALERIA GUȚU-ROMALO, **Morfologia structurală a limbii române**, 364 p., 12 lei.

EM. VASILIU, **Istoria sistemului fonologic al limbii române**, 206 p., 6 lei.

M. CARAGIU-MARIOȚEANU, **Fonomorfologie aromână**, 222 p., 6,50 lei.

SCL, AN XIX, NR. 4, P. 345—442, BUCUREȘTI, 1968

I. P. „Informația" — c. 5551

43 330

Lei 12.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

5

ANUL XIX

1968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice"

Apare de 6 ori pe an

Adresa redacției:
BUCUREȘTI, Sectorul I,
Calea Victoriei 194,
Telefon 15.15.45

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIX, nr. 5 1968

SUMAR

SCL, An XIX, nr. 5, p. 443—582, Bucureşti, 1968

ALF LOMBARD

La sfîrşitul anului 1968 se împlinesc 30 de ani de la numirea profesorului Alf Lombard la Universitatea din Lund (Suedia). Cu acest prilej elevii şi colegii săi i-au oferit un volum omagial, care-i va fi înmînat o dată cu trecerea sa în rîndurile profesorilor onorari, la sfîrşitul acestui an şcolar. Redacţia revistei noastre îşi îndeplineşte o plăcută datorie de a aduce din partea unor colegi români o modestă contribuţie la omagierea profesorului, a cărui activitate şi entuziasm au fost în atît de mare măsură dedicate limbii române.

S-a născut la Paris, la 8 iulie 1902, dintr-un tată francez, profesor de liceu, şi o mamă suedeză. Şi-a făcut studiile de liceu în Suedia la Djursholm, lîngă Stockholm. După ce îşi trece bacalaureatul în 1919, face studii universitare strălucite la Uppsala, avîndu-l ca profesor pe eminentul romanist Erik Staaff. Aici obţine, pe rînd, gradele de „magister philosophiae" (1922, în filologie romanică, engleză, germană şi filologie slavă) şi „licentiatus philosophiae" (1927, în filologie romanică). Tot la Uppsala şi-a susţinut teza de doctorat cu lucrarea „Les constructions nominales dans le français moderne" (1930).

A fost numit docent de filologie romanică la Universitatea din Uppsala, unde a funcţionat în perioada 1930—1938. Între 1937 şi 1938 a fost chemat la Lund ca suplinitor al profesorului Emanuel Walberg, pe atunci bolnav. În 1938 a fost numit profesor de filologie romanică la Lund, universitate la care lucrează şi în prezent şi la care a avut numeroşi elevi. A condus în toată această perioadă Institutul de studii romanice al Universităţii din Lund, unde a dirijat, începînd din 1940, cunoscuta colecţie „Études romanes de Lund" (volumele 17şi 18 sînt sub tipar).

Este membru a numeroase academii (Societas Regia Humaniorum Litterarum Lundensis; Nova Societas Litterarum Lundensis; Academia regală de Litere, Istorie şi Antichităţi din Stockholm (Kungl. Vitterhetsakademien); Academia Republicii Socialiste România; Academia de Ştiinţe din Copenhaga (Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab); Accademia delle Scienze di Bologna; Accademia Arcadia din Roma şi doctor honoris causa al Universităţilor din Caen şi Rennes. Este membru de onoare al societăţii provensale „Felibrige".

Profesorul Alf Lombard este unul dintre romaniştii remarcabili ai vremii noastre, distins reprezentant al şcolii romanistice scandinave. A cercetat în studiile sale de multe ori întregul domeniu al Romaniei (*L'infinitif de narration dans les langues romanes. Étude de syntaxe histo-*

rique; *Une classe spéciale de termes indéfinis dans les langues romanes*). A arătat mult interes pentru studiul limbii franceze şi italiene (*Les membres de la proposition française*; *Les constructions nominales dans le français moderne*; *Le groupement des pronoms personnels régimes atones en italien*; *Remarques sur l'infinitif de narration français*; *Remarques sur le „e" moyen en français; L'apposition dans le français d'aujourd'hui*; *Le rôle des semi-voyelles et leur concurrence avec les voyelles correspondantes dans la prononciation parisienne*).

Un loc de seamă în preocupările profesorului Lombard l-a ocupat studiul limbii române. Se poate spune că domnia-sa este lingvistul străin care a adus cea mai substanţială contribuţie la cunoaşterea limbii noastre şi la răspîndirea interesului pentru limba română în lumea ştiinţifică internaţională. Dintre lucrările consacrate limbii române amintim în primul rînd excelenta monografie în 2 volume dedicată verbului românesc (*Le verbe roumain*) şi clasica lucrare despre pronunţarea limbii române (*La prononciation du roumain*). Lista completă a acestora se află în bibliografia anexată.

Colegii români sînt convinşi că, şi pe viitor, profesorul Alf Lombard va continua să acorde aceeaşi stăruitoare atenţie limbii române şi va aduce noi şi valoroase contribuţii la elucidarea problemelor limbii noastre.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ*

1926

Europas och den vita rasens språk. En systematisk översikt. (Limbile Europei şi ale rasei albe. Privire generală.) Uppsala şi Stockholm. 174 p.

Recenzii: B. C[arlberg] în *Stockholms Dagblad* (Stockholm), 13.XI.1926; E. S[taf]f în *Dagens Nyheter* (Stockholm), 15.XI.1926; [anon.] în *Djursholms Tidning* (Djursholm), 19.XI.1926; A. Norrback în *Aftonbladet* (Stockholm), 21.XI.1926; C. L[indsko]g în *Sydsvenska Dagbladet* (Malmö), 26.XI.1926; H. Kökeritz în *Ergo* (Uppsala), 10.XII.1926; G. A[ttorps] în *Svenska Dagbladet* Stockholm), 23.XII.1926; Hj. Alving în *Verdandi* (Stockholm) XLIV (1927) 52; J. Bergman în *Pedagogisk Tidskrift* (Uppsala) LXIII (1927) 83–84; A. M[eillet] în *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris* XXVIII (1927–1928), II 61; E. Abegg în *Indogerman. Forsch.* XLVII (1929) 79; A. Wallensköld în *Neuphilol. Mitt.* XXXI (1930) 99; A. S[ommerfelt] în *Norsk Tidsskr. f. Sprogvid.* IV (1930) 491.

1929

Les membres de la proposition française. Essai d'un classement nouveau. În *Moderna Språk* (Malmö) XXIII 202–253.

Recenzii: [H. Yvon] în *Rev. de philol. franç. et de litt.* XLII (1930) 156; G. Moldenhauer în *Lit.-blatt f. german. u. roman. Philol.* LII (1931) 120–121; A. Hämel în *German.-roman. Monatsschr.* XIX (1931) 232; Th. Kalepky în *Zeitschr.*

* Selecţia lucrărilor ştiinţifice din această listă a fost făcută de prof. Alf Lombard.

f. franz. Spr. u. Lit. LV (1931) 97—101 ; A. M[eillet] în *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris* XXXI (1931) 157.

Svensk-fransk parlör med uttalsbeteckning. (Ghid de conversaţie suedez-francez, cu indicaţia pronunţării.) Paris, X + 120 p.

Recenzie : A. Wallensköld în *Neuphilol. Mitt.* XXX (1929) 257.

1930

Les Constructions nominales dans le français moderne. Étude syntaxique et stylistique. Thèse pour le doctorat (Uppsala). Uppsala şi Stockholm. VIII + 298 p.

Recenzii: J. N[ogué] în *Comoedia,* 17.IX.1930 ; E. Bourciez în *Rev. crit. d'hist. et de litt.* LXIV (1930) 566—568 ; A. Albalat în *Journ. des débats polit. et litt.* 27.XII.1930 ; A. Dauzat în *Rev. des langues rom.* LXVI (1930) 125—126 ; G. Ahlborn în *Studia Neophilol.* III (1930/31) 134—141 ; [anon.] în *Neuphilol. Monatsschr.* II (1931) 64 ; Eva Seifert în *Zeitschr. f. franz. u. engl. Unterricht* XXX (1931) 136, 142—144 ; A. Hämel în *German.-roman. Monatsschr.* XIX (1931) 232 ; [anon.] în *Le Mois* 1931, n° 7 (juillet), 157—169 ; [anon.] în *Neophilol.* XVI (1931), 307 ; L. Spitzer în *Lit.-blatt f. german. u. roman. Philol.* LII (1931) 437—442 ; L. Brun-Laloire în *Rev. de philol. franç.* XLIII (1931) 54—59 ; A. M[eillet] în *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris* XXXII (1931), II 120—123 ; E. Lerch în *Die neueren Sprachen* XL (1932) 55—60 ; O. Bloch în *Rev. crit. d'hist. et de litt.* LXVI (1932) 134—135 ; A. Wallensköld în *Neuphilol. Mitt.* XXXIV (1933) 73—74 ; W. Gottschalk în *Zeitschr. f. roman. Philol.* LIII (1933) 376—382 ; A. G. Stino în *Patria* (Cluj), 19.VII.1937, p. 2.

1931

„Li fel d'anemis", „Ce fripon de valet". Étude sur les expressions de ce type en français et sur certaines expressions semblables dans les langues romanes et germaniques. În *Studier i modern språkvetenskap* (Uppsala) XI 147—215.

Recenzii: M. R[oques] în *Romania* LVII (1931) 596 ; Eva Seifert în *Zeitschr. f. franz. u. engl. Unterricht* XXXI (1932) 110, 112—113 ; E. G[amillscheg] în *Zeitschr. f. franz. Spr. u. Lit.* LVI (1932) 255 ; O. Bloch în *Rev. crit. d'hist. et litt.* LXVI (1932) 135—136 ; E. S[chröder] în *Zeitschr. f. deut. Altert.* LXIX (1932) 81 ; O. B[loch] în *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris* XXXIII (1932), II 93—94 ; A. Dauzat în *Rev. de philol. franç.* XLIV (1932) 113—114 ; E. Cross în *The Romanic Review* XXIII (1932) 355—357 ; H. Andersen, P. Andersen şi O. Widding în *Acta Philol. Scandin.* VII (1932/33) 360 ; A. Hämel în *German.-roman. Monatsschr.* XXI (1933) 154 ; L. Spitzer în *Lit.-blatt f. german. u. roman. Philol.* LIV (1933) 175—178 ; A. Bayot în *Rev. belge de philol. et d'hist.* XII (1933) 698—700 ; G. Gougenheim în *Le français mod.* I (1933) 176—177 ; [anon.] în *Neophilol.* XIX (1934) 141—142 ; Ph. Aronstein în *Anglia-Beiblatt* XLV (1934) 167 ; Eva Seifert în *Zeitschr. f. roman. Philol.* LV (1935) 704—705 ; A[nnie] H[eier]m[eier] în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CLXIX (1936) 275—276.

1932

Franskans uttryck för „det". (Expresiile franceze care redau cuvîntul suedez „det“). În *Moderna språk* (Malmö) XXV207—215.

1933

Une importante collection lexicographique. [Langenscheidts Taschenwörterbücher]. În *Studia Neophilol.* V (1932/33) 103—120.

1934

Le Groupement des pronoms personnels régimes atones en italien. În *Studier i modern språkvetenskap* (Uppsala) XII 19—76.

Recenzii: J. Kollross în *Lit.-blatt f. german. u. roman. Philol.* LVII (1936) 269—270; K. Sneyders de Vogel în *Neophilol.* XXI (1936) 328; M. R[oques] în *Romania* LXII (1936) 421; O. Bloch în *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris* XXXVII (1936), II 91; J. Melander în *Zeitsch. f. roman. Philol.* LVIII (1938) 376—378; A. Ewert în *Mod. Lang. Review* XXXIII (1938) 439—440; P. Meriggi în *Volkstum u. Kult. d. Romanen* XI (1938) 346—352; M. Delbouille în *Rev. belge de philol. et d'hist.* XVII (1938) 608.

1935

Le Groupement des pronoms personnels régimes atones en italien. Appendice. În *Studia Neophilol.* VII (1934/35) 151—152.

La Prononciation du roumain. Uppsala 1935. 76 p. Publicată și în *Språkvetenskapl. Sällsk. i Uppsala förhandl.* 1934—1936 (în *Uppsala Univ. Årsskr.* 1936, X), pp. 103—176.

Recenzii: A. Graur în *Adevĕrul*, 22.XI.1935; A. Graur în *Bull. Linguist* III (1935) 191—193; G. Ivașcu în *Bul. Inst. de filol. română „Al. Philippide"* II (1935) 257—261; E. Petrovici în *Dacoromania* VIII (1934—1935) 269—272; D. Șandru în *Revista ist. română* V—VI (1935—1936) 612; M. Friedwagner în *Lit.-blatt f. german. u. roman. Philol.* LVII (1936) 272—274; J. Straka în *Časopis pro mod. filol.* XXII (1936) 397—398; N. Iorga în *Rev. histor. du Sud-Est Européen* XIII (1936) 103; [anon.] în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CLXX (1936) 320; P. Fouché în *Rev. des lang. rom.* LXVII (1936) 527—529; I. Iordan în *Zeitschr. f. roman. Philol.* LVII (1937) 102—105; O. J. Tuulio în *Neuphilol. Mitt.* XXXVIII (1937) 200—202; O. D[ensusianu] în *Grai și suflet* VII (1937) 323—324; N. Alexe în *Arhiva* XLIV (1937) 316—319; A. Rosetti în *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris* XXXVIII (1937), II 102—104; I. Breazu în *Dacoromania* IX (1936—1938) 475; A. Ewert în *Mod. Lang. Review* XXXIII (1938) 439—441; L. Tamás în *Archivum Europae Centro-orientalis* IV (1938) 536—537; G. Pascu în *Rev. critică* XIII (1939) 51—52.

1936

L'origine du français „omple". În *Studia Neophilol.* VIII (1935/ /36) 69—81.

Recenzii: A. D[auzat] în *Le français mod.* IV (1936) 184, 288; C. Bruneau în *Rev. de linguist. romane* XIII (1937) 24; A. Ewert în *Mod. Lang. Review* XXXIII (1938) 439—440; M. R[oques] în *Romania* LXVI (1940—1941) 424.

Die Bedeutungsentwicklung zweier ibero-romanischer Verba. În *Zeitschr. f. roman. Philol.* LVI 637—643.

Recenzii: M R[oques] în *Romania* LXIII (1937) 424; A. Ewert în *Mod. Lang. Review* XXXIII (1938) 439—440; G. Giuglea în *Langue et littér.* (Bucarest) I (1941) 302—303; J. González Muela în *Rev. de filol. española* XXVI (1942) 360—362.

L'infinitif de narration dans les langues romanes. Étude de syntaxe historique (= Skrifter utg. av K. Humanistiska Vet.-Samfundet i Uppsala XXX, I), Uppsala şi Leipzig. VI + 310 p.

Recenzii: E. Pichon în *Le français mod.* IV (1936) 371—376; G. Rohlfs în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CLXX (1936) 299; G. Ivaşcu în *Bul. Inst. de filol. română „Al. Philippide"* III (1936) 210—215; P. Fouché în *Revue des langues rom.* LXVII (1936) 521—522; G. Gougenheim în *Romania* LXIII (1937) 108—111; V. Buben în *Časopis pro mod. filol.* XXIII (1937) 191—192; O. D[ensusianu] în *Grai şi suflet* VII (1937) 346—347; J. Marouzeau în *Rev. d. études lat.* XV (1937) 187—188; A. Henry în *Latomus* I (1937) 322—323; C. Bruneau în *Rev. de linguist. romane* XIII (1937) 15—16; L. E. în *Investigaciones lingüíst.* IV (1937) 353; L. Heilmann în *Boll. di filol. class.* XLIV (1937—38) 264—269; J. Melander în *Studia Neophilol.* X (1937—1938) 97—102; E. Lerch în *Zeitschr. f. roman. Philol.* LVIII (1938) 121—126; A. Ewert în *Mod. Lang. Review* XXXIII (1938) 439—440; S. Cavallin în *Indogerman. Forsch.* LVI (1938) 62—65; L. Spitzer în *Vox Roman.* III (1938) 172—181; M. Regula în *Lit.-blatt f. german. u. roman. Philol.* LIX (1938) 399—401; H. Mihăescu în *Arhiva* XLV (1938) 335—337; M. Delbouille în *Rev. belge de philol. et d'hist.* XVIII (1939) 625—639; W. Kroll în *Glotta* XXVII (1939) 43; K. S[neyders] d[e] V[ogel] în *Neophilol.* XXVI (1940—41) 152—153.

1937

Erik Staaff. În *Zeitschr. f. roman. Philol.* LVII 125—127.

Une étymologie française débattue [fr. *omple*]. În *Studier i mod. språkvet.* (Uppsala) XIII 27—37.

Recenzii: G. Gougenheim în *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris* XXXIX (1938) II 86; K. Titz în *Časopis pro mod. filol.* XXIV (1937—1938) 465; [anon.] în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CLXXIII (1938) 281; [W. von] W[artburg] în *Zeitschr. f. roman. Philol.* LIX (1939) 400; M. R[oques] în *Romania* LXVIII (1944) 237.

Circa 130 articole cu subiecte mai ales de lingvistică în enciclopedia *Nordisk Familjebok*, ed. III, 23 volume, Stockholm, 1923—1937.

1938

Une classe spéciale de termes indéfinis dans les langues romanes. În *Mélanges de linguist. et de litt. offerts à M. E. Walberg*, Uppsala, 1938, = *Studia Neophilol.* XI (1938/39) 186—209.

Recenzii: K. Titz în *Časopis pro mod. filol.* XXV (1938/39) 393—394; B. M[igliorini] în *Lingua nostra* I (1939) 46; M. Delbouille în *Rev. belge de philol. et d'hist.* XVIII (1939) 776—777; G. Gougenheim în *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris* XL (1939), II 72; A. G. Stino în *Neamul Românesc* (București), 27.II. 1939; G. Rohlfs în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CLXXV (1939) 130; W. J. Entwistle în *Mod. Lang. Review* XXXV (1940) 132; É. Pichon în *Le français mod.* VIII (1940) 180—181; E. F. T[iscornia] în *Rev. de filol. hispánica* II (1940) 404—405; M. R[oques] în *Romania* LXVI (1940—1941) 116; E. Lerch în *Roman. Forsch.* LV (1941) 140—141; Th. Capidan în *Langue et littér.* (Bucarest) I (1941) 117; J. González Muela în *Rev. de filol. española* XXVI (1942) 362—363; J. Bourciez în *Rev. des langues rom.* LXIX (1940—1945) 95; K. Ringenson în *Vox Roman.* IX (1946—1947) 175—178.

1939

Romansk språkforskning. En översikt över aktuella spörsmål och arbetsuppgifter. (Lingvistica romanică. Privire generală asupra chestiunilor și cercetărilor actuale.) În *Nordisk Familjeboks Månadskrönika* (Stockholm) II 556 b — 562 b.

Recenzie: [anon.] în *Lingua nostra* II (1940) 48 b.

Le futur roumain du type „o să cînt". În *Bulletin Linguistique* VII 5—28.

Recenzii: J. Hušková în *Časopis pro mod. filol.* XXVII (1940—1941) 212; G. R[ohlfs] în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CLXXIX (1941) 88; C. Tagliavini în *Indogerman. Jahrbuch* XXV (1941) 224; [anon.] în *Rocznik slawist. Revue slavist.* XVI (1948) 231.

1942

Några ord om den transsylvanska frågan. (Cîteva cuvinte asupra problemei Transilvaniei). În *Svensk Tidskrift* (Stockholm) XXIX 290—292. Traduceri și rezumate ale articolului au fost publicate în *Universul*, 6.VIII.1942, p. 1, *Curentul*, 6.X.1942, și *Timpul*, și în *Revista fundațiilor regale* X (1942), X 107—109; cf. C. Grecescu în *Revista ist. română* XIII (1943), I 123.

1943

Om rumänskans „iu". (Despre elementul *iu* din română.) În *In Memoriam Kr. Sandfeld*, København, pp. 128—138.

1944

Kristian Sandfeld †. În *Zeitschr. f. roman. Philol.* LXIV 441—448.

1945

Sydsvenska och uppsvenska. Bidrag till en jämförelse mellan två former av svenskt riksspråk (Suedeza de sud şi suedeza de sus. Contribuţie la o comparaţie între două aspecte ale limbii suedeze oficiale.), Lund, II + 72 p. Publicat şi în *Arkiv för nordisk filol.* (Lund) LX 1—72.

Recenzii: K. în *Skånska Aftonbladet* (Malmö), 20.III.1945; B. Malmberg în *Sydsvenska Dagbladet* (Malmö), 9.IV.1945; H. Elovson în *Arbetet* (Malmö), 2.V.1945; S. Ossiannilsson în *Stockholmstidningen* (Stockholm), ed. A, 23.VII.1945, p. 7; [anon.] în *Upsala* (Uppsala) 3.X.1945, A, p. 6; Bror Olsson în *Svensk Tidskrift* (Stockholm) XXXII (1945) 285—286; P. H[olm] în *Biblioteksbladet* (Stockholm) XXX (1945) 339.

Rumänernas historia, sedd i ljuset av deras språk (Istoria românilor, văzută în lumina limbilor.). În *Svensk Tidskrift* (Stockholm) XXXII (1945) 277—280.

1946

Les verbes roumains issus de noms latins en „-io”. În *Bull. Linguist.* XIV 46—65.

Recenzie: [anon]. în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CLXXXVII (1950) 190—191.

1947

Remarques sur l'infinitif de narration français. A propos de l'étude de M. S. Almenberg. În *Le français mod.* XV 249—264.

Recenzie: G. Rohlfs în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CLXXXVI (1949) 164—165.

Språken på jorden. (Limbile din lume.) În *Världens länder och folk efter andra världskriget. Natur och Kulturs illustrerade världsgeografi.* Vol. I, Stockholm, pp. 501—517.

Recenzii: L. von Post în *Dagens Nyheter* (Stockholm), 22.XI.1947; L. Faxén în *Upsala Nya Tidning* (Uppsala), 11.XII.1947; B. Hedenstierna în *Morgon-tidningen* (Stockholm), 11.I.1948; K. Frankman în *Skånska Dagbladet* (Malmö), 15.I.1948; C. Skottsberg în *Göteborgs Handelstidning* (Göteborg), 28.I. 1948; R. Numelin în *Nya Pressen* (Helsinki), 31.V.1949; N. M. Holmer în *Studia Linguistica* (Lund şi Copenhaga) II (1948) 121—122.

1948

A propos de „quienquiera”. În *Studia Neophilol.* XX (1947/48) 21—36.

Recenzii: F. A. Martínez în *Boletín del Inst. Caro y Cuervo* (Bogotá) VI (1950) 137—138; [anon.] în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CLXXXVII (1950) 174.

Om svenska titlar, deras artikelsyntax och användning. (Despre titlurile limbii suedeze, sintaxa articolelor lor și întrebuințarea lor.) În *Arkiv för nordisk filol.* (Lund) LXIII 140—157.

Recenzie: T. J[onsso]n în *Dagens Nyheter* (Stockholm), ed. A, 15.XI.1948; ed. B, 16.XI.1948.

Une flexion verbale roumaine. În *Bull. Linguist.* XVI, 111—128.

1949

Les expressions roumaines employées pour traduire l'idée de „faire + infinitif". În *Studia Neophilol.* XXI (1948/49) 47—58.

Recenzii: H. Meier în *Boletim de filol.* IX (1948) 392—393; F. A. Martínez în *Boletín del Inst. Caro y Cuervo* (Bogotá) VI (1950) 145—146; V. B[uescu] în *Rev. des Études roum.* (Paris) I (1953) 226.

1951

Remarques sur le „e" moyen du français. În *Mélanges de linguist. off. à A. Dauzat*, Paris, pp. 193—199.

Recenzii: G. Gougenheim în *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris* XLVII (1951), II 139; H. Yvon în *Le français mod.* XX (1952) 62; [anon.] în *Revista portug. de filol.* V (1952) 50; G. R[ohlfs] în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CLXXXIX (1953) 390; H. R. Kahane în *Romance Philol.* X (1956) 97; B. Malmberg în *Moderna språk* (Malmö) LII (1958) 300.

1952

L'apposition dans le français d'aujourd'hui. În *Mélanges de philol. romane off. à M. K. Michaëlsson*, Göteborg, pp. 322—350.

Recenzii: G. Gougenheim in *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris* XLVIII (1952), II 42—43; A. G. în *Boletín de dialectol. españ.* XXXI (1953), *bibliografía*, p. 36; L. Bergh în *Göteborgs Handels-o. sjöfartstidn.* (Göteborg), 29.I.1953, p. 3; K. S[neyders] d[e] V[ogel] în *Neophilol.* XXXVIII (1954) 71; [anon.] în *Le français mod.* XXII (1954) 73; L.-F. Fluke în *Studia Neophilol.* XXVII (1955) 244—245; H. R. Kahane în *Romance Philol.* X (1956) 99.

Le verbe roumain „apuca". În *Estudios dedic. a Menéndez Pidal* III, Madrid, pp. 125—129.

Recenzii: V. B[uescu] în *Rev. des Étud. roum.* (Paris) I (1953) 225; B. Pottier în *Romania* LXXVII (1956) 113.

Un phénomène de morphologie roumaine : le rôle de l'analogie et la tendance à la différenciation. În *Mélanges de linguist. et de litt. romanes off. à M. Roques* III, Paris, pp. 93—109.

Recenzii: E. Zigmund-Cerbu în *Cahiers Sextil Puşcariu* (Roma şi Valle Hermoso) I (1952) 441—442; M. R[oques] în *Romania* LXXV (1954) 118.

Emanuel Walberg. Minnesord. (E. W. Necrolog.). În *K. Humanistiska Vet.-samfundet i Lund, Årsberätt. Bull. de la Soc. Royale des Lettres de Lund*, 1951—1952, Lund, 1952, pp. XIX—XXV.

1953

La flexion des verbes roumains forts en „-sca" et en „-şca". În *Rev. des Étud. roum.* (Paris) I 71—89.

Recenzii: [anon.] în *La Nation roum.* (Paris) n° 118, 1.VIII. 1953, p. 2; L. Mourin în *Rev. belge de philol. et d'hist.* XXXII (1954) 675; [anon.] în *Romania* LXXVII (1956) 136.

La formation du subjonctif composé en roumain. În *Cahiers Sextil Puşcariu* (Seattle) II 49—51.

Recenzie: E. Lozovan în *Zeitschr. f. roman. Philol.* LXXIII (1957) 165.

Une énigme de la morphologie roumaine : la 1re personne du présent de „putea". În *Cahiers Sextil Puşcariu* (Seattle) II 147—150.

Recenzie: E. Lozovan în *Zeitschr. f. roman. Philol.* LXXIII (1957) 165.

Le présent faible des verbes roumains du type „îngreca", „bloca". În *Studia Neophilol.* XXV (1952/53) 6—20.

Recenzii: J. Bourciez în *Rev. des langues rom.* LXXI (1954) 384—385; M. R[oques] în *Romania* LXXV (1954) 137—138.

Un groupe d'impératifs abrégés en roumain. Ib. XXV (1952/53) 21—39.

Recenzii: J. Bourciez în *Rev. des langues rom.* LXXI (1954) 384—385; M. R[oques] în *Romania* LXXV (1954) 138.

Linguaphone. Fransk kurs. Grammatiska kommentarer. (L. Curs de franceză. Comentarii gramaticale.) London [1953], 128 p.

1955

Le verbe roumain. Étude morphologique (=*Skrifter utg. av K. Humanistiska Vet.-samfundet i Lund Acta Reg. Soc. Humaniorum Litterarum Lundensis LII*). XIV + 1223 p. în 2 vol.: I, Lund 1954, pp. I — XIV, 1—560; II, Lund 1955, pp. 561—1223.

Recenzii: A. Rosetti în *Gazeta literară* (Bucureşti) II, n° 42 (84), 20.X. 1955, p. 1; [anon.] în *Agerpres Information Bulletin* (Bucureşti) VI, n° 28, 31.X.1955, p. 16; J. Marouzeau în *Rev. d'études lat.* XXXIII (1955) 531; L. Gáldi în *Studia slav. Acad. Scientiarum Hungaricae* (Budapest) I (1955) 440—445; S[ilveira] B[ueno] în *Jornal de Filologia* (São Paulo) III (1955) 244—247; E. D. Tappe în *Mod. Lang. Review* LI (1956) 287—288; V. Buben în *Philologica, Čizojazyčná příloha Časopisu pro mod. filol.* VIII (1956) 6—10; V. Buescu în *Studia Neophilol.*

XXVIII (1956) 104—108 ; L. Onu în *Steaua* (Cluj) VII (1956), n° 6, pp. 139—142 ; V. Kiparsky în *Neuphilol. Mitt.* LVII (1956) 168—176 ; V. Buescu în *La Nation roum.* (Paris), IX, n° 163 (nov. 1956), p. 2 ; O. Nandriş în *The Slavonic and East Eur. Rev.* XXXIV (1956) 532—535 ; J. Bourciez în *Rev. des langues rom.* LXXII (1956) 271—272 ; G. Gougenheim în *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris,* LII (1956), II 115—116 ; V. Buescu în *Revista portug. de filol.* VII (1956) 462—469 ; M. Avram în *Studii şi cercet. lingv.* VII (1956) 131 a-139 b ; *Rev. de Linguist.* I (1956) 137—145 ; P. Miron în *Roman. Forsch.* LXIX (1957) 457—459 ; P. Fouché în *Le français mod.* XXV (1957) 67—68 ; P. Ciureanu în *Boll. dell'Ist. di ling. estere* (Genova) V (1957) 129—131 ; B. E. Vidos în *Neophilol.* XLII (1958) 241—242 ; W. Bahner în *Deutsche Lit.-zeitung* LXXIX (1958), col. 868—871 ; E. Lozovan în *Zeitschr. f. roman. Philol.* LXXIV (1958) 363—365 ; P. Miron în *Indogerman. Forsch.* LXIII (1958) 291—294 ; W. Th. Elwert în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CXCVI (1959) 258—260 ; G. De Poerck în *Rev. belge de philol. et d'hist.* XXXVIII (1960) 226—228 ; K. Heitmann în *Arch. f. d. Stud. der neueren Spr.* CXCVII (1960) 255—256.

Circa 80 articole, mai ales pe teme lingvistice, în enciclopedia *Svensk Uppslagsbok*, ed. II în 23 vol., Malmö, 1947—1955.

1957

Morfologia verbului romînesc. În *Studii şi cercet. lingv.* VIII 7—16.

Recenzii: G. De Poerck în *Rev. belge de philol. et d'hist.* XXXVIII (1960) 228 ; H. Lüdtke în *Arch. f.d. Stud. der neueren Spr.* CXCVII (1960) 256.

Tradition latine et tradition slave. Le roumain, résultat de leur fusion. În *Acta congressus Madvigiani*, V, *The classical pattern of modern Western civilization, Language* (=*Trav. du Cercle linguist. de Copenhague* XI), Copenhagen, pp. 115—120.

Recenzii: V. Buescu în *Rev. des Étud. roum.* (Paris) V—VI (1960) 294 ; G. De Poerck în *Rev. belge de philol. et d'hist.* XXXVIII (1960) 227—228 ; M. Paiva Boléo în *Revista portug. de filol.* XI (1961) 594—595.

Verbul romînesc. Un răspuns. În *Steaua* (Cluj) VIII, n° 1 (83), pp. 70—71.

1958

Réflexions relatives au compte rendu de M. V. Buescu (*RPF, VII, 462—469*). În *Studia Neophilol.* XXX (107—110).

Recenzii: [anon.] în *România* (New York) IV, n° 34, 15.II.1959, p. 6 ; V. Buescu în *Rev. des Étud. roum.* (Paris) V—VI (1960) 294 ; P. Gardette în *Rev. de linguist. romane* XXIV (1960) 395 ; G. De Poerck în *Rev. belge de philol. et d'hist.* XXXVIII (1960) 227 ; M. Paiva Boléo în *Revista portug. de filol.* XI (1961) 595 ; P. L[ecoy] în *Romania* LXXXIII (1962) 422.

1959

La lingua letteraria romanza meno fissata: il rumeno. În *VIII Congresso internaz. di studi romanzi (Firenze, 3—8 Aprile 1956), Atti, vol. 2, parte prima,* Firenze 1959, pp. 283—286.

Recenzii: G. de Poerck în *Rev. belge de philol. et d'hist.* XXXVIII (1960) 227; [anon.] în *Revista portug. de filol.* X (1960) 381; A. Junker în *Zeitschr. f. roman. Philol.* LXXVII (1961) 575—576; V. Buescu în *Rev. des Étud. roum.* (Paris) IX—X (1965) 203.

1960

Limbile scandinave de azi. În *Revista de filol. roman. și german.* (București) IV 7—15.

Recenzie: V. Panaitescu în *Studii și cerc. științifice, Filologie* (Iași) XII (1961) 139.

1961

Un dictionnaire roumain d'un genre nouveau. În *Rev. des Étud. roum.* (Paris) VII—VIII (*Actes du 1er cycle des Journées d'études roum., 24—26 janv. 1959)* (1961), pp. 301—306.

Recenzii: M. J. de M[oura] S[antos] în *Revista portug. de filol.* XII (1962—1963) 341; V. Buescu în *Rev. des Étud. roum.* (Paris) IX—X (1965) 203.

1963

Quelques notes sur les expressions françaises servant à traduire les notions d',,aujourdhui'' et d',,hier''. În *Neuphilol. Mitt.* LXIV 97—104.

Recenzie: F. Lecoy în *Romania* LXXXVI (1965) 273.

Niloés Fransk-svenska Svensk-franska lexikon. Dictionnaire Niloé Suédois-Français Français-suédois. Publié sous la direction de A. L. Stockholm 192+192 p.

Recenzii: [anon.] în *Jönköpings-Posten* (Jönköping), 17.I.1964; [anon.] în *Göteborgs-Tidningen* (Göteborg), 18.I.1964; [anon.] în *Nordvästra Skånes Tidningar* (Hälsingborg), 21.I.1964; [anon.] în *Östgöta Correspondenten* (Linköping), 21.I.1964; [anon.] în *Göteborgs Handels-. Sjöfartstidn.* (Göteborg) 22.I.1964; [anon.] în *Aftonbladet* (Stockholm) 9.II.1964; [anon.] în *Sydsvenska Dagbladet,* (Malmö) 11.II.1964; [anon.] în *Västerbottens—Kuriren* (Umeä) 22.II.1964; [anon.] în *Dala-Demokraten* (Falun), 21.IV.1964.

Kr. Nyrop, *Manuel phonétique du français parlé, 8e édition entièrement revue* par les soins de A. L. *Avec un appendice Comment se prononcent les lettres françaises,* par. A. L. [*København*]. X + 243 p.

Recenzii: [anon.] în *Rev. de linguist. romane* XXVII (1963) 481; V. Väänänen în *Neuphilol. Mitt.* LXV (1964) 225—226; M. Kloster Jensen în *Arch.*

f. d. Stud. der neuren Spr. CCI (1964) 224—225; O. Olesen în *Studia Neophilol.* XXXVI (1964) 406—413; J. Bourciez în *Rev. des langues rom.* LXXVI (1964) 83—85; G. Bjerrome în *Moderna Språk* (Malmö) LVIII (1964) 403—406; J. G. Lebel în *Bull. des jeunes romanistes* (Strasbourg), n° 10 (déc. 1964), p. 52 — 55; W. Giese în *Romanist. Jahrbuch* XV (1964) 223; N. N. Condeescu în *Rev. roum. de ling.* X(1965) 537—539; R. A. Hall, Jr. în *Romance Philol.* XX (1966—1967) 96—98.

1964

Le rôle des semi-voyelles et leur concurrence avec les voyelles correspondantes dans la prononciation parisienne (= *Scripta Minora Regiae Soc. Humaniorum Litt. Lundensis, Studier utg. av. K. Humanistiska Vet.-samfundet i Lund* 1962—1963 II). Lund. 46 p.

Recenzii: Sanda Reinheimer în *Rev. roum. de linguist.* X (1965), 435—436; G. Gougenheim în *Bull. de la Soc. de Ling. de Paris* LXI (1966), II 67—69; W. Zwanenburg in *Linguistics*, n° 27 (nov. 1966), p. 109—111; P. Delattre, in *Romance Philology* XVIII (1964—1965), p. 462—464.

1965

Dante in Svezia. În *Dante nel mondo, raccolta di studi promossa dall'Assoc. Intern. per gli studi di lingua e lett. ital.*, a cura di V. Franca e E. Caccia, Firenze, pp. 561—564.

Construcția sintactică „arz-o focul de muiere" In *Studii și cercet. ling.* XVI 23—27.

A propos du mot français „ouais". În *Omagiu lui A. Rosetti la 70 de ani*, București, pp. 479—486.

1967

Latinets öden i öster. Avec un résumé en français. Les destinées du latin à l'Est. (= *Kungl. Vitterhets. Hist. o. Antikv. Akad., Filologiskt Arkiv* XII). Lund. 20 p.

Niloés Italiensk-svenska Svensk-italienska lexikon. Dizionario Niloé Svedese-italiano Italiano-svedese. Publicato sotto la direzione di A. L. Stockholm 188+ 189 p.

Recenzii: [anon.] în *Göteborgs-Tidningen* (Göteborg), 4.X.1967; [anon.] în *Arbetet* (Malmö), 8.X.1967; [anon.] în *Sydsvenska Dagbladet* (Malmö), 10.X.1967.

TRANSFERUL ACCENTUAL ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ANDREI AVRAM

Se știe că distribuția accentelor în cadrul unei fraze nu depinde numai de structura accentuală a cuvintelor care alcătuiesc fraza respectivă [1]. Sub influența contextului, o silabă purtînd un accent principal în cuvîntul izolat poate să-și piardă accentul, în parte sau total: fie că în locul accentului principal apare un accent mai slab (secundar, terțiar etc.), fie că silaba în discuție ajunge la un grad de „proeminență" egal cu cel al silabelor neaccentuate în cuvînt (gradul zero = silabă neaccentuată). De exemplu, accentul principal din prepoziția *língă* este înlocuit cu un accent mai slab (secundar) în *lìngă cásă*, iar în *língă palat* — ca urmare a tendinței limbii române de a alterna în mod regulat silabele neaccentuate și silabele accentuate (cu accent principal sau cu un accent mai slab decît acesta) [2] — se poate ajunge la structura accentuală următoare: *lîngằ palát*. Un mare rol joacă, în ce privește distribuția accentelor în frază, așa-numitul accent al frazei. Slăbirea sau întărirea unor silabe față de situația lor în cuvîntul izolat se produce în mare măsură ca urmare a poziției pe care o ocupă ele în raport cu cuvîntul cel mai „proeminent" (respectiv, cu silaba accentuată a acestui cuvînt). De exemplu, accentul silabei inițiale din *astăzi* este mai slab în fraza ***Mama vine astăzi (nu pleacă)*** decît în fraza ***Mama** vine astăzi (nu tata)*; altfel spus, gradul de „dezaccentuare" a silabei în discuție nu este identic în cele două fraze [3].

În funcție de diverși factori de ordin fonetic și semantic, gradul și modul în care accentul „propriu" este modificat în cadrul frazei variază de la un cuvînt la altul. În general, cuvintele numite „neaccentuate în frază" (cum este prepoziția *lîngă*, menționată mai sus) sînt în mai mare măsură supuse modificărilor accentuale contextuale. Pe de altă parte, există deosebiri între cuvintele limbii și în ce privește puterea lor de a influența accentul cuvintelor cu care se învecinează în cadrul frazei, în

---

[1] Într-o formulare mai exactă: „un groupe de mots n'est pas, au point de vue de l'accent, une somme arithmétique des mots dont il est formé, mais une structure nettement hierarchiisée" (W. Mańczak, «Biuletyn Polskiego Towarzystwa językoznawczego» XII, 1953, p. 57).

[2] Vezi, de exemplu, Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [Ediția a II-a, București], 1956, p. 149–150.

[3] Cf. Pierre Delattre, *Studies in French and Comparative Phonetics. Selected Papers in French and English*, London — The Hague — Paris, 1966, p. 69.

primul rînd în cadrul unor grupuri mai mici de cuvinte, care constituie, din punct de vedere accentual (în general, şi semantic), o unitate mai mult sau mai puţin bine conturată [4].

În împrejurări speciale, e posibil chiar ca un cuvînt de obicei „neaccentuat în frază" să poarte un accent principal, iar, ca urmare a acestui fapt, să se producă „dezaccentuarea" unui cuvînt vecin, de obicei „accentuat în frază": *Cartea este súb masă (nu pé masă)* [5]. Spre deosebire însă de *sub* din fraza precedentă, alte cuvinte poartă — în situaţii determinate, dar care n-au nimic „special" — în mod normal accentul frazei (al grupului), acest lucru constituind una dintre trăsăturile lor caracteristice. Printre aceste cuvinte se numără, de exemplu, adverbul *nu* şi pronumele interogativ *ce*. Structura accentuală a unor fraze ca *Nu face!*, *Ce face?*, este identică cu cea a formei *scapătă*, de pildă : silaba iniţială este accentuată, iar celelalte două sînt neaccentuate (eventual, s-ar putea recunoaşte prezenţa unui accent foarte slab pe silaba finală, dar acest detaliu nu interesează discuţia noastră) [6]. Accentuarea pe negaţie este obişnuită — fără a fi singura întîlnită [7] — şi în cazuri ca *Nu vreau*, *Nu vede*, unde nu avem a face cu un imperativ sau cu o întrebare, ca în exemplele precedente.

Faptele menţionate mai sus sînt bine cunoscute şi ele au fost studiate de specialişti [8]. În rîndurile care urmează, ne vom opri asupra unor fenomene de un tip întrucîtva deosebit, după ce vom fi făcut, mai întîi, cîteva precizări în legătură cu interpretarea cazurilor de tipul *N-asculta!*.

Comparînd construcţiile *nú face*, *n-ásculta* cu formele izolate *fáce*, *ascultá*, cei care au studiat fenomenul au văzut, în general, o deplasare a accentului atît în cazurile în care vocala negaţiei se menţine, cît şi în cazurile în care ea este eliminată (înainte de vocala iniţială a cuvîntului următor) [9]. Lăsînd la o parte problema controversată a accentului cuvintelor monosilabice (ele nu prezintă o structură accentuală în sens strict, căci aceasta presupune contrastul între cel puţin două silabe), putem să admitem, la rigoare, că avem a face cu o deplasare de accent chiar în *nú eu*, unde este monosilabic şi al doilea cuvînt : *nu* (neaccentuat) +*éu* (accentuat) → *nú eu* ; în mod analog, putem să admitem că s-a produs o deplasare a accentului de pe o silabă pe alta a grupului rezultat din combinarea lui *nu* cu *fáce* : *nú face*. Mult mai interesante sînt însă, după părerea noastră, cazurile în care cuvintele de tipul *nu*, *ce* nu mai sînt

---

[4] În franceză, numai cuvintele care termină un grup au un accent egal cu cel pe care îl posedă cînd sînt izolate (Pierre Delattre, *loc. cit.*) ; româna ne oferă, din acest punct de vedere, un tablou mult mai variat.

[5] Pentru accentuarea prepoziţiilor (cu rolul de a marca o antiteză sau cu funcţie emfatică) vezi A. Graur, *Mélanges linguistiques*. II, Copenhague, 1941, p. 37—39.

[6] Adverbul (respectiv, pronumele) şi forma verbală constituie, de fapt, un singur cuvînt, din punct de vedere fonetic ; cf. Alf Lombard, *La prononciation du roumain*. Extrait de Uppsala Universitets Årsskrift 1936, Uppsala, [1935], p. 147.

[7] Cf. Sextil Puşcariu, DR VII, 1931—1933, p. 35 ; A. Graur, BL V, 1937, p. 206.

[8] Vezi, de exemplu, Sextil Puşcariu, *loc. cit.* ; Idem, *Limba română*. Vol. II. *Rostirea*, [Bucureşti], 1959, p. 75—76 ; Alf Lombard, *op. cit.*, p. 146—147 ; A. Graur, BL III, 1935, p. 26—27 ; Idem, SCL XI, 1960, 4, p. 845—849 ; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 71—72.

[9] Vezi trimiterile din nota precedentă.

reprezentate în frază decît printr-o consoană (nesilabică), deci printr-un segment fonic nesusceptibil de a purta un accent; de data aceasta (de exemplu, în *N-ásculta!*, *Ce-áduce?*), avem a face cu altceva (sau, cel puțin, și cu altceva) decît cu o simplă deplasare a accentului.

În *N-asculta!*, ca și în celelalte cazuri discutate mai sus, accentul se află pe silaba inițială. Întrucît însă elementul vocalic din această silabă aparține, în *N-asculta!*, verbului, s-ar părea că avem a face cu o deplasare a accentului de pe ultima pe prima silabă, a formei verbale: *ascultá* → *ásculta*. În realitate, deși din punct de vedere fonetic elementul esențial (absolut necesar) în segmentul care constituie „suportul" accentului este vocala inițială a formei verbale, din punct de vedere gramatical și logic accentul aparține primului cuvînt al grupului. Întrucît însă acest cuvînt, în urma eliziunii, e redus la o consoană, accentul de pe [ú] din *nú* „se transferă" pe [a] inițial din *asculta*. Se poate deci spune că „structura de suprafață" *N-ásculta!* corespunde unei „structuri de adîncime" *Nú asculta!*; din punctul de vedere al accentului, prima se obține din cea de-a doua printr-un transfer accentual. Termenul ni se pare indicat, dat fiind că prin folosirea lui se scoate în evidență deosebirea dintre fenomenul în discuție și simpla deplasare a accentului, prin care se schimbă doar locul accentului fără ca silaba fostă accentuată să înceteze de a exista ca silabă.

Transferul accentual se produce uneori, în limba română, într-o formă și mai clară, în sensul că silaba care poartă accentul în „structura de adîncime" nu este reprezentată prin nici un sunet pe plan fonetic; ea continuă să fie „prezentă" doar prin accentul ei, transferat asupra unei silabe dintr-un alt cuvînt.

Conjuncția *dacă*, făcînd parte dintre cuvintele de obicei neaccentuate în frază, se leagă, în regulă generală, de cuvintele următoare și, în consecință, își pierde accentul principal pe care îl posedă în calitate de cuvînt izolat (de exemplu: *Dàcă vréi...* sau chiar *Dacă vréi...*, fără nici un accent pe primul cuvînt). Într-un exemplu ca următorul însă, *dacă* poartă accentul principal al propoziției: *El n-o să vină. — Dácă vine (totuși)?* Din punct de vedere sintactic, cea de-a doua propoziție este o condițională subordonată unei principale neexprimate[10], la rîndul ei coordonată cu prima propoziție cu ajutorul conjuncției *da(r)*, de asemenea neexprimată sub forma unei succesiuni de foneme (*Dar, dacă vine, ce o să ne facem?*). Cu toate acestea, cuvîntul *da(r)* este, într-un anumit sens, prezent în secvența fonică avută în vedere, și anume prin accentul lui, transferat pe silaba inițială a lui *dacă*: *Dár dacă...* → *Dácă...* Un astfel de *dácă*, cu accentul provenit dintr-un *dar*, apare în pasajul următor (extras din Thomas Hardy, *Tess d'Urberville. O femeie pură.* [Traducere de Catinca Ralea și Eugenia Cîncea, București], 1964, p. 18; este vorba despre un personaj care refuză propunerea altuia de a dansa): — *Prostii! spuse primul.*

[10] Principala și subordonata trebuie considerate, credem, ca aparținînd aceluiași vorbitor. După Ilie Bacinschi-Maidăneanu, «Convorbiri literare» XLIV, 1910, nr. 1, vol. 2, p. 236, într-o situație ca aceasta: *Ia du-te încolo! — Dacă nu vreu?!* propoziția condițională „este, în psicologia celui ce vorbește, subordinată — aceasta o dovedește și modulația vocii — unei propoziții ce ar avea să urmeze ca răspuns din partea persoanei a doua: «Dacă nu vreu?!» «Te voi sili». Răspunsul acesta suprimîndu-se, ce se face propoziția «dacă nu vreu?!»? Ea se emancipează de subordinație, ea rămîne principală". Deși se referă la „modulația vocii", autorul nu sesizează faptul că *dacă* accentuat din exemplul citat are altă valoare decît în cazurile de tipul *Vino cu noi! — Dacă n-am cînd!*, pe care le discută în același loc.

Auzi, să dansăm așa în văzul lumii cu niște gîsculițe de la țară... Dacă ne vede cineva? [11]

E interesant de remarcat că *dacă* accentuat cu sensul de „dar dacă" poate influența într-o atît de mare măsură accentuarea cuvintelor vecine (următoare), încît și un *nu* — care, de obicei, „atrage" asupra lui accentul frazei — poate deveni neaccentuat (sau foarte slab accentuat) cînd e precedat de *dácă*. E suficient, pentru a demonstra acest lucru, să comparăm cu propoziția *Dácă vine?* propoziția negativă corespunzătoare : (*El o să vină.*) — *Dácă nu vine?* S-ar putea spune că în această ultimă propoziție accentul din *dácă* este, în același timp, rezultatul unui t r a n s f e r (accentul din *dár*) și al unei d e p l a s ă r i, totale sau parțiale (accentul din *nú*) : *Dár dacă* (sau *Dár dàcă*)... + *nú vine* → *Dácă nu vine?* (eventual, *Dácă nù vine?*)

Dat fiind că la începutul cuvîntului *dacă* se află un grup de sunete care se regăsește în *dar*, s-ar putea crede că *dácă* „dar dacă" a apărut prin haplologie. Ipoteza este infirmată de exemple cu *dacă* dubitativ, ca în următorul citat din Eusebiu Camilar, pe care îl reproducem din Gramatica Academiei[12] : *Ce-i un pol de bani? Dacă mi-oi cumpăra pe ei o mînă de cuie.* Aici, cuvîntul a cărui eliminare poate fi presupusă și care își transferă accentul asupra lui *dacă* nu mai este *dar*, ci — așa cum rezultă din context — *abia* „cu greu". Mai clar, poate, apare transferul accentual *abiá dacă* → *dácă* în acest exemplu : *În plus adăugăm că în zisa „capcană" a ofsaidului atacanții maghiari dacă s-au prins de două, trei ori!* («România liberă» XXV, 1967, nr. 7144, p. 5, col. 2).

În cazurile de tipul *Nú asculta* → *N-ásculta!*, *Dár dacă* ... → *Dácă*... transferul accentual are un sens progresiv, adică se efectuează dinspre începutul spre sfîrșitul grupului (în primul caz din fosta silabă accentuată rămîne numai un element neaccentuabil; în celălalt caz „dispare" în întregime cuvîntul accentuat în „structura de adîncime"). Tot progresiv este transferul și în *Cé aveți?* → *Ce-áveți?* (ca și în *N-ásculta!*, *N-ávem* etc., cuvîntul care poartă accentul frazei este reprezentat numai printr-o consoană), *Și aici* → *Și-áici* (vocala din *și* se menține sub forma unui element nesilabic și deci neaccentuabil : semivocala [i̯] sau timbrul palatal al consoanei fricative) etc. Judecînd după materialul pe care îl avem la dispoziție, se pare că ceea ce ar putea fi considerat, la prima vedere, drept transfer accentual regresiv (dinspre sfîrșitul spre începutul grupului) nu este, în realitate, niciodată un transfer. Contopirea într-o singură silabă a prepoziției *de* și a primei silabe a pronumelui *ăștia*, de exemplu, are ca rezultat, în unele graiuri, apariția succesiunii de sunete [de]. Această succesiune de sunete nu reprezintă însă numai prepoziția, ci prepoziția împreună cu [ă] inițial al cuvîntului accentuat : *de*+*ăștia* → *d-éștia* (nu **de-știa*), cu transformarea [ă] > [e] provocată de elementul palatal

[11] Dacă cumva *că* din fraze de tipul *Că vrei, că nu vrei, trebuie să pleci* provine din *fie că* prin suprimarea primului element (accentuat : *fie că*), avem a face, și în acest caz, cu un transfer accentual : *fie că*... → *că*... S-ar putea însă ca îmbinarea *fie că* să nu fie mai veche decît *că* singur (care apare, cu valoare condițională, deja la Coresi ; vezi Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, [București], 1960, p. 198 și nota 2).

[12] *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Tiraj nou, București, 1966, p. 471. Autorii notează că, spre deosebire de *dacă* condițional, *dacă* dubitativ este totdeauna accentuat (*ibidem*).

precedent (fie că acest element este [e̯], fie că este — potrivit unei alte interpretări — consoana palatalizată precedentă: *[de̯ăști̯a] sau *[d'ăș-ti̯a] > [dești̯a]). Prin urmare, accentul din *d-eștia* continuă să se afle pe silaba inițială a pronumelui (întocmai ca în cuvîntul izolat *ăștia*), deși schimbarea naturii fonetice a vocalei din această silabă ar putea lăsa să se creadă că s-a produs un transfer de pe [ă] (eliminat) pe [e] din *de*.

Un caz paralel cu cel discutat în alineatul precedent este reprezentat de combinația *și* (conjuncție) + *încă* accentuat, ca, de exemplu, în *Încă unul și-ncă unul!* În grupul pe care l-am ortografiat *și-ncă*, cuvîntul „proeminent" este, evident, ultimul (*încă*), nu conjuncția *și*. Transferul *și* + *încă* → *șí-(î)ncă* este numai aparent, vocala accentuată a grupului fiind de fapt vocala inițială a lui *încă*, deși timbrul ei nu este același ca în cuvîntul izolat. Faptul că, în ciuda paralelismului cu *d-eștia*, nu am pus cratima între *ș* și *i* (*ș-incă*) își găsește o justificare în folosirea frecventă (în unele graiuri) a lui *eștia* (neprecedat de *de*), în timp ce *incă* nu apare decît aproape exclusiv în situații speciale de fonetică sintactică [13].

Am lăsat la urmă cazul lui *mai* accentuat, care necesită o analiză mai amănunțită, dat fiind că nu ori de cîte ori acest cuvînt este accentuat în frază avem a face cu un transfer, așa cum, pare-se, se prezintă lucrurile la *dácă*. Se știe că, în afară de *mai* neaccentuat, există un *mai* accentuat care exprimă, printre altele, aproximația: *mai negru* „aproape negru". Referindu-se la *mai* „aproape, aproximativ", Florica Ficșinescu remarcă, pe bună dreptate, „accentul special pe care îl poartă" [14] și, pentru a-l distinge de *mai* cu alte valori, întrebuințează un accent grafic: *mái bine* „aproape bine" [15]. Această indicație nu este însă suficientă, deoarece *mái* (accentuat) nu înseamnă întotdeauna „aproape"; el are și alte sensuri [16], printre care pe cel de „și mai" [17]. Cu această din urmă valoare, *mai* este accentuat ca urmare a unui transfer: *șí mai bun* → *mái bun*. Deosebirea dintre *mái* „aproape, aproximativ" și *mái* „și mai" — ambele accentuate — constă în faptul că primul determină un cuvînt care este, și el, accentuat, în timp ce ultimul, datorită faptului că îl „reprezintă" pe *șí*, din punctul de vedere al accentului, provoacă — întocmai ca *șí* sau ca *nu*, *nici* — pierderea (totală sau parțială) a accentului din cuvîntul (sau cuvintele) de care se leagă sub raport semantic: *șí* + *négru* → *șí negru*; *șí* + *mai négru* → *șí mai negru* → *mái negru*. Există deci, din punct de

[13] O problemă de ortografie se pune și în legătură cu formula *ia auzi!* pronunțată în două silabe. Credem că acad. Al. Graur, SCL XI, 1960, 4, p. 848, are dreptate cînd susține că trebuie să scriem *i-auzi*, nu *ia-uzi* (cf. Iorgu Iordan, BIFR I, 1934, p. 117: *i'auzi* este, de fapt, *ia'uzi*). Spre deosebire de acad. Iorgu Iordan, care consideră (*loc. cit.*) că în această formulă se păstrează accentuarea latinească a formei verbale și că „a dispărut *a* de la verb, nu de la particulă", sîntem de părere — întemeindu-ne pe cazurile de tipul *nú face*, *n-áuzi* — că accentul din *i-áuzi* a fost transferat de pe [a] al particulei (dispărut) pe prima silabă a verbului; *uázi* din formula în discuție nu reproduce deci direct prototipul latin, ci provine din *aúzi*.

[14] LR XII, 1963, 5, p. 507.

[15] *Ibidem*, p. 511.

[16] Observațiile care urmează nu au în vedere t o a t e valorile lui *mai* (accentuat sau neaccentuat în frază) și nici t o a t e problemele pe care le pune acest cuvînt din punctul de vedere al trans- ferului accentual. Situațiile descrise mai jos sînt tipice, dar nu se poate susține că un anumit mod de accentuare este legat în mod obligatoriu de un sens dat, cu excluderea tuturor celorlalte.

[17] Este evident că, în fraza (reprodusă de Florica Ficșinescu, *loc. cit.*, p. 507) *Sînt mai pierduți de frica acelui cumplit smeu*, accentuarea *mái pierdúți* nu poate fi înlocuită cu *mái pierduți* fără o alterare a sensului: „aproape pierduți" → „și mai pierduți (decît alții)".

vedere accentual, trei feluri de *mai* (pe plan semantic, varietatea este mai mare) : 1) *mai* neaccentuat (totdeauna pe lîngă un determinat accentuat) ; 2) *mai* accentuat pe lîngă un determinat tot accentuat ; 3) *mai* accentuat pe lîngă un determinat neaccentuat (în acest caz, accentul care apare pe *mai* este transferat de pe un *şí* — eventual, *íncă* — nereprezentat în frază printr-o succesiune de foneme) :

mai négru „plus noir" ;
mái négru „presque noir" ;
mái negru „plus noir encore".

După cum rezultă din cele arătate mai sus, transferul accentual conferă limbii române posibilitatea de a utiliza distribuţia accentelor ca mijloc de diferenţiere semantică în cadrul frazei (*dácă* : *dacă* sau *dàcă*) şi de a „menţine" oarecum funcţia unui cuvînt „proeminent" al frazei în absenţa fonemelor silabice sau chiar a tuturor fonemelor care îl constituie (*n-* = *nú*, *mái* = *şí mai* etc.) [18].

Iulie 1968.

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

[18] După Sextil Puşcariu, DR VII, 1931—1933, p. 35, accentuarea *n-áscultă* (faţă de *ascultă*) este „ceva specific românesc".

MESAJ POETIC ÎNCHIS ŞI MESAJ POETIC DESCHIS

(PE MARGINEA OPEREI LUI TUDOR ARGHEZI)

DE

B. CAZACU

Opera poetică exprimă un anumit conţinut prin anumite mijloace lingvistice. Pentru a comunica acest conţinut este necesar să presupunem existenţa a trei elemente: e m i ţ ă t o r u l (scriitorul), r e c e p t o r u l (cititorul) şi m e s a j u l (opera).

Scriitorul face o alegere între diversele elemente ale sistemului lingvistic — în funcţie de scopul comunicării şi de conştiinţa pe care o are (şi pe care presupune că o posedă şi cititorul său) a elementelor acestui sistem. Mesajul poetic exprimă şi vehiculează, ca şi vorbirea curentă — un anumit conţinut; astfel se realizează funcţia primordială, constitutivă, a limbajului: f u n c ţ i a d e c o m u n i c a r e.

Dar, în comunicarea conţinutului unei opere poetice intervine şi o altă funcţie a limbajului: f u n c ţ i a p o e t i c ă[1].

Într-o operă beletristică aceste două funcţii (de comunicare şi poetică) nu sînt paralele, ci strîns legate, formînd un tot.

Caracterul poetic al expresiei, realizat prin diverse mijloace figurative specifice, reprezintă o trăsătură caracteristică a stilului beletristic şi conferă creaţiei literare valoarea ei proprie.

Pornind de la reflecţiile de mai sus, nu trebuie să tragem concluzia că putem proceda totdeauna la o demarcare netă, tranşantă, între ceea ce aparţine stilului beletristic şi ceea ce aparţine celorlalte stiluri ale exprimării literare. O asemenea tentativă ar fi asemănătoare cu încercarea de a delimita, printr-o singură isoglosă, toate particularităţile care diferenţiază două graiuri.

„Înainte de a defini raporturile între limbajul poetic şi limbajul nonpoetic, trebuie să ne întrebăm dacă există o linie de demarcare netă între ele. La această chestiune nu putem să răspundem decît negativ: nu există nici o linie de demarcare netă, clară, între limbajul poetic şi cel

[1] Această funcţie nu este — aşa cum de altfel subliniază şi Roman Jakobson (*Linguistique et poétique*, în *Essais de linguistique générale*, Paris, 1963) „la seule fonction de l'art du langage, elle en est seulement la fonction dominante, déterminante, cependant que dans les autres activités verbales elle ne joue qu'un rôle subsidiaire, accessoire" (p. 218).

nonpoetic. Analogia cu o linie trebuie înlocuită prin analogia cu doi poli, adică un pol «marcat» mai explicit, al limbajului poetic, şi un pol «nonmarcat» al limbajului nonpoetic care admite un anumit grad, mai mult sau mai puţin ridicat, de saturaţie poetică" [2].

Este necesar să ne raportăm, aşadar, după cum subliniază Edward Stankiewicz, la polii extremi ai modalităţilor de exprimare : poezia (mesajul care reprezintă cea mai înaltă formă de organizare poetică — versul, şi în care trăsăturile limbajului poetic apar condensate la maximum) şi limbajul prozaic, lipsit total de elemente poetice (fără a uita că şi acesta poate dobîndi, într-un anumit context, prin opoziţie, o valoare dacă nu poetică, cel puţin expresivă).

Între aceşti doi poli extremi, există un registru complet de posibilităţi de exprimare, al cărui potenţial poetic variază ca grad de intensitate.

După aceste precizări preliminare, ne vom opri la două caracteristici ale mijloacelor de exprimare a valorilor poetice, dar care conferă textului literar o deosebită forţă de evocare : în primul rînd la modalitatea de exprimare care procedează prin r e p r e z e n t a r e a obiectului (a persoanei, stării psihice etc.), apoi la aceea care face apel la s u g e r a r e a lui.

Vom încerca să le ilustrăm, pornind de la două fragmente din opera lui Tudor Arghezi :

„Un fluture şi-a prins de peretele alb ciudata bijuterie şi s-a fixat ca un model de copiat. Triunghiul lung al aripilor negre, ca două echere, pare decupat în catifea transparentă, broşată cu discuri portocalii înconjurate de argint de aluminiu şi abdomenul, construit din inele împerecheate, galbene şi negre, pare să aparţie mai repede unei flori exotice decît unei gîngănii" (T. Arghezi, *Pagini din trecut*, Bucureşti, 1955, p. 326).

Fragmentul de mai sus denotă un excepţional talent de observaţie : dintr-o serie de impresii de moment, artistul a compus un tot de o extraordinară forţă de reprezentare, pe care ni-l comunică printr-o expresie verbală explicită, de natură „închisă", în sensul că e completă, că e suficientă prin ea însăşi şi nu solicită o „întregire" din partea cititorului [3]. Modul în care artistul vede realitatea e impus cititorului printr-un ansamblu de amănunte coordonate, în care liniile şi culorile converg, cu precizie geometrică, în vederea atingerii aceluiaşi scop. Elementele ambigue sînt eliminate ; mesajul este univoc.

Altă modalitate de exprimare apare însă în citatul de mai jos :

„Plecat cu ploile toamnei şi cu cocorii, retras departe, poate schimbat în Moş Crăciun, ca să pregătească poate, jucăriile copiilor, de iarnă, bătrînul meu [= flaşnetarul] se întorcea o dată cu rîndunelele,

[2] Edward Stankiewicz, *Poetic and non Poetic Language*, în *Poetics. Poetyka.* Warsawa—Gravenshage, 1961, p. 13.

[3] Compară din acest punct de vedere aprecierea, am zice exclusivă, a lui Max Jacob (*Le cornet à dés*, Paris, 1923, p. 15 ; „Prefaţa" din 1916) : „. . . on reconnaît qu'une œuvre a du style à ceci qu'elle donne la sensation du fermé".

acelaşi de anul trecut, cu aceeaşi trăsurică şi acelaşi repertoriu. Zîmbetul lui surîdea, ca şi cum nu ne văzusem din ajun. Îl aşteptaseră caişii ca să înflorească sub binecuvîntarea cîntecelor lui, vechi ca psaltirea. Îl aşteptam eu cu ochii în făşiile albastre ale azurului. . . arborate la toate etajele cerului ca să-l primească" (*ibid.*, p. 433).

Să ne oprim la fraza finală a acestui fragment, deoarece ea ne permite să înţelegem o altă modalitate de exprimare a mesajului, pe care am putea-o caracteriza, în opoziţie cu aceea discutată mai sus, ca o structură „deschisă", în sensul că presupune o mai mare iniţiativă personală, o participare mai activă a cititorului la receptarea şi la completarea mesajului. Deosebit de semnificativă este întreruperea frazei prin puncte de suspensie („îl aşteptam eu cu ochii în făşiile albastre ale azurului. . ."), care sugerează o întreagă stare sufletească şi care invită în acelaşi timp pe cititor să intervină creator pentru a completa imaginea verbală, implicită de astă dată [4].

În această frază, autorul face, aşadar, apel la o modalitate de exprimare care-i permite să sugereze o anumită atmosferă, invitînd pe cititor să întregească mesajul întrerupt prin puncte de suspensie cu datele propriei sale imaginaţii (după sensibilitatea sa, după experienţa sa de viaţă etc.). Scopul autorului este de a solicita cititorului, în contextul respectiv, o „întregire" a mesajului.

Alt procedeu, tot atît de sugestiv, care permite cititorului o participare mai activă la receptarea mesajului poetic, constă în folosirea unei interogaţii care întrerupe exprimarea rectilinie a ideii ca, de exemplu, în finalul poeziei *Jignire* a aceluiaşi poet :

„Femeie scumpă şi ispită moale !
Povară-acum, cînd, vie, te-am
pierdut,
De ce te zămislii atunci din lut
Şi nu-ţi lăsai pămîntul pentru
oale ?"

Ultimul distih nu este complet în sine : pentru a constitui un tot, este necesar un final, care însă nu este exprimat explicit. Cititorului îi revine rolul de a „închide" mesajul, lăsat „deschis" de autor.

Am disociat, din raţiuni metodologice, aceste două procedee de realizare a unei structuri „deschise" a mesajului, marcate lingvistic prin punctele de suspensie sau prin interogaţie. Uneori însă, ele pot apărea în acelaşi context, concurînd în vederea obţinerii aceluiaşi efect sugestiv, ca de pildă în strofa finală a poeziei *De ce-aş fi trist?* pe care Arghezi a scris-o nu cu mult înaintea morţii sale.

„De ce-aş fi trist ?
Că nu ştiu mai bine să frămînt
Cu sunet de vioară ulciorul de pămînt ?
Nu mi-e clădită casa de şiţă peste Trotuş,
În pajiştea cu crînguri ? De ce-aş fi trist ?
Şi totuşi. . .".

[4] I. Fónagy a subliniat valoarea expresivă a pauzei în limbajul poetic ; cf. *Die Redepausen in der Dichtung*, în *Phonetica*, vol. V, nr. 3/4, 1960 : „Im Reich der Dichtung wird das Schweigen der Redepausen besonders *bedeutend*" (p. 182).

Ne găsim aici în prezența unei acumulări de procedee la diverse niveluri :

a) întreruperea construcției sintactice ;

b) folosirea adverbului *totuși*, a cărui funcție este să marcheze opoziția a două elemente conceptuale (cel de-al doilea dintre aceste două elemente nu apare însă exprimat aici !) ;

c) folosirea punctelor de suspensie, care sugerează o prelungire a ideii.

Farmecul acestei modalități de exprimare ne emoționează cu atît mai mult, cu cît, prin folosirea ei, ideea rămîne neterminată [5], fiecare cititor putînd să răspundă, în felul său, la întrebare, la evocare, să completeze această melodie sugestivă [6].

Am abordat problema caracterului închis/deschis al mesajului poetic, situîndu-ne la nivelul expresiei lingvistice (vehicul al mesajului). Aceeași problemă ar putea fi abordată la nivelul elementelor componente ale actului comunicării (raportul între t e x t, adică între „signifiant" și „signifié" — și s i t u a ț i e, adică elementele nonlingvistice care completează mesajul verbal).

Ne-am putea întreba, de fiecare dată, asupra gradului a ceea ce se numește, în engleză „expectancy" [7], adică asupra afinităților sau a condiționării reciproce a celor două elemente : t e x t și s i t u a ț i e. Cînd există o perfectă adecvare între aceste două elemente componente ale actului comunicării, atunci am putea vorbi despre un mesaj „închis" (de exemplu în *Booz endormi* a lui Victor Hugo). În caz contrar, ar fi vorba de un mesaj „deschis" (de exemplu *Le cimetière marin* al lui Paul Valéry, în special prima strofă) [8].

În legătură cu noțiunile de „închis" și „deschis", nu e lipsit de interes să amintim aici unele încercări de a transpune anumite categorii ale istoriei artelor plastice în domeniul încercărilor stilistice. Este vorba de lucrarea cunoscută a lui Heinrich Wölfflin, *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe*, München, 1915 [9], care, urmărind stilul artei Renașterii și al artei barocului, a elaborat o schemă cu cinci perechi de opoziții, între care se

[5] Semnificația poetică a mesajului „deschis" a fost sesizată de André Gide ; ne permitem să cităm un scurt pasaj, relevant din acest punct de vedere, în care autorul romanului *Les faux-monnayeurs* notează, cu finețe, o trăsătură a conversației doamnei Vedel : „Madame Vedel ressemble à l'Elvire de Lamartine ; une Elvire vieillie. Sa conversation n'est pas sans charme. Il lui arrive assez souvent de ne pas achever ses phrases, ce qui donne à sa pensée une sorte de *flou poétique. Elle fait de l'infini avec l'imprécis et l'inachevé*" (*Les faux-monnayeurs*, 1964, p. 297 ; sublinierea noastră).

[6] Un mijloc aparte de a solicita cititorul în vederea completării mesajului poetic constă în eliminarea parțială (sau totală) a semnelor de punctuație ; în acest caz mesajul are, de asemenea, o structură „deschisă". Poezia și chiar proza modernă au utilizat adesea acest procedeu (ultimul capitol al romanului *Ulysse* al lui J. Joyce ar putea servi de exemplu în acest sens).

[7] Asupra noțiunii de „expectancy", cf. Roger Brown, *Opening Statement*, în Thomas A. Sebeok, *Style in Language*, New York — London, 1960, p. 384.

[8] Menționăm aici două lucrări cu titlu semnificativ care exprimă, în termeni diferiți, idei analoge. Cea dintîi, mai veche, a lui René Nelly, *Poésie ouverte et poésie fermée*, Paris, 1947, și alta, recentă, a lui Umberto Eco, *L'œuvre ouverte* (traducerea în franceză a volumului *Opera aperta*), Paris, 1965.

[9] Trimiterile noastre se referă la traducerea franceză, *Principes fondamentaux de l'histoire de l'art. Le problème de l'évolution du style dans l'art moderne*, a lui Claire și Marcel Raymond, Gallimard, Paris, 1952, p. 20 ; cf. și p. 135 : „Une présentation sera dite fermée lorsque, avec

găsesc categoriile „formă închisă" şi „formă deschisă" (geschlossene und offene Form).

Pornind de la Wölfflin, Oskar Walzel a cercetat arta dramatică a lui Shakespeare, iar Fritz Strich a prezentat contradicţia dintre clasicismul („Vollendung") şi romantismul („Unendlichkeit") german [10].

Înainte de a încheia, este necesar să precizăm încă un amănunt în legătură cu modul de realizare lingvistică al structurii „închise" sau al structurii „deschise" a mesajului.

Intonaţia este aceea care exprimă, în primul rînd, caracterul „închis" sau „deschis" al mesajului. Într-un remarcabil studiu, *Sur la phonologie de la phrase*, Serge Karcevskij a arătat că „Le caractère de l'intonation est « progressif », c'est-à-dire que ses modifications annoncent les faits à venir, soit la fin prochaine de la phrase, soit au contraire sa continuation"[11]. În perceperea enunţului („connected Discourse"), receptorul (cititorul) trebuie să recunoască dacă fraza se termină sau continuă [12].

De fiecare dată cînd debitul este întrerupt, fapt marcat din punct de vedere grafic prin semnul întrebării sau prin punctele de suspensie, fraza este intonată într-un anumit fel [13]. Pentru limba română : contur terminal ascendent sau descendent în fraza interogativă [14] sau nondescendent (al frazei rămase neterminate) care sugerează continuarea ideii.

Caracterul intonaţiei contribuie, aşadar, la realizarea caracterului închis sau deschis al mesajului.

Iulie 1968.

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, Calea Victoriei 194

des moyens plus ou moins tectoniques, l'image y apparaîtra limitée en elle-même, réduite à une signification complète ; inversement, il y aura forme ouverte quand l'œuvre s'extravasera pour ainsi dire en tout sens, impatiente de toute limitation, quoiqu'une unité intime subsiste en elle et assure son caractère fermé esthétiquement parlant".

[10] Vezi René Wellek şi Austin Warren, *Theorie der Literatur*, Berlin, 1963, p. 116 ; cf. şi Wolfgang Kayser, *Das Sprachliche Kunstwerk, Eine Einführung in die Literaturwissenschaft*, ed. 10, Bern-München, 1954, p. 278–280.

[11] M. Serge Karcevskij, *Sur la phonologie de la phrase*, în *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, IV, 1931, p. 193.

[12] Cf. František Daneš, *Function of Sentence Intonation from a Functional Point of View*, în *Word*, t. 16, nr. 1, april, 1960, p. 42.

[13] „. . . the opposition (Conclusion vs. Continuation) of utterance is only one of the possible intonational functions" (František Daneš, *l.c.*, p. 42).

[14] O curbă ascendentă pentru interogativa generală ; o curbă descendentă, cu un nivel de atac specific, pentru interogativa particulară) ; vezi, pentru română, observaţiile pertinente ale lui Vilho Kallioinen (*Contributions à l'étude de l'intonation roumaine*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, 1965, p. 433–435), care discută şi funcţiile lingvistice elementare ale intonaţiei : distinctivă, demarcativă şi expresivă.

VOCATIVUL ÎN -(*ul*)*e*

DE

PAULA DIACONESCU

1. Vocativul în -*(ul)e* a apărut prin adăugarea desinenței de vocativ -*e* la forma de nominativ articulat a substantivelor [1]. S-a considerat că vocativul în -*(ul)e* se extinde la substantivele comune de la substantivele proprii care se terminau la nominativ în -*ul* și formau vocativul prin adăugarea desinenței -*e* : *Radul-e* [2]. Din această precizare reținem faptul că a n a l o g i a este mijlocul, procedeul prin care s-a realizat modificarea în distribuția desinenței -*e* la vocativul substantivelor comune. Cauza fenomenului rămîne, însă, de stabilit. I. Coteanu [3] justifică prezența terminației -*ul(e)* la vocativ, fie prin substantivizarea adjectivelor *(chel*, *cîrn*, *orb*, *spîn*, *turc* etc.), fie prin nominativul expresiv *(lupul* ! *porcul* ! *ursul* ! etc.), fie prin izolarea din grupuri de adresare *(fiul meu* !*)*. Aceste indicații pot fi reținute pentru explicarea punctului de plecare în extinderea desinenței -*e* la formele articulate de nominativ ale substantivelor comune, mai ales pentru o perioadă relativ recentă de dezvoltare a limbii române. Astfel, substantive care exprimă calități, adjective substantivizate apar, în limba veche, cu vocativul în -*e*; de asemenea, nominativul articulat este utilizat cu funcție de vocativ : *creștine* (V. Caz, 70/22 ; Î. legii, 106/40) ; *o, filosofe* (V. Caz., 137/5) ; *păcătoase* (V. Caz., 19/5) ; *iubite* (Iv. P., 176/4) ; *ticăloase* (ib., 169/8) ; *voinice* (ib., 212/28) ; *grece* (Neculce, L, 171/2) ; *Spune-mi*, ***fiiul***, *au doară ai mîncat carne*. . . (Iv. P., 304/8) etc.

Primele atestări ale vocativului în -*ule* ne pot indica factorii care au contribuit la extinderea desinenței de vocativ -*e* la formele articulate ale substantivelor masculine.

2. Vocativul în -*(ul)e* apare încă din secolul al XVI-lea și își mărește mereu posibilitatea de apariție în perioada veche de dezvoltare a limbii române. Așadar, vocativul în -*ule* apare într-un moment cînd desinența -*e* este frecventă la vocativ, diferențiindu-l de forma nominativului. Prin apariția lui -*ule* la vocativ, acest caz se opune nominativului atît la formele nearticulate *(om — ome)*, cît și la formele articulate *(omul — omule)*. În declinarea substantivelor comune, realizarea vocativului în -*(ul)e* se explică p r i n n e c e s i t a t e a d e a c r e a d i s t i n c ț i i

---

[1] Cf. Capidan, *Originea vocativului în* -**le**, în DR I, p. 207 ; acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1940, p. 106.

[2] Cf. Al. Graur, *Mélanges linguistiques*, I, Paris-București, 1936, p. 92—93.

[3] *Ce este* -**ule** *de la vocativ* ?, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, cu prilejul împlinirii a 70 de ani. București, 1958, p. 214—215.

formale nete în sistemul paradigmatic al substantivelor. La început, cum dovedesc primele atestări ale vocativului în *-ule*, acest fapt a corespuns şi unei tendinţe de a evita structuri sonore puţin obişnuite în sistemul fonic şi morfematic al limbii: omonimii supărătoare, cuvinte cu corp fonetic redus şi chiar modificări fonice ale radicalului. Primele atestări ale desinenţei *-(ul)e* confirmă această explicaţie. Astfel, în secolul al XVI-lea, apar şi cu vocativul în *-ule* substantivele *fiiu*, *dzeu*, *învăţătoriu*, la care formele de vocativ în *-e* puteau crea confuzie de gen: *fiiule* (CC_2, 31/20 (B); 58/25; 59/25; 27); *Dzeule*[4] (Densusianu, I.L.R., II, 94). În secolul al XVI-lea, primul substantiv are şi o formă de vocativ *fii*! (CC_2, 57/2); *fii, tu pururea eşti cu mine* (CC_2, 22/10 (B)) — în loc de *fie* care s-ar fi confundat cu forma subst. feminin *fie*; *învăţătoriule* (Densusianu, I.L.R., II, 94). În secolele următoare, la substantive terminate în *-tór(iu)* apare din ce în ce mai frecvent vocativul în *-(ul)e*: *cititoriule* (Costin, L, 42/2; 95/20; 142/14; 165/32; M. Ec., 7/1); *mîntuitoriule* (Iv. P., 136/7). De asemenea, substantivele *fiiu*, *dumnezeu* sînt folosite la vocativ cu desinenţa *-(ul)e*: *fiiule* (V. Caz, 13/9; 38/28; 40/27; 41/3; 20; 179/21; 181/1; B, 19/8; 16, 26; Iv. P., 144/9; 215/8; 304/3); *Dumnezeule* (Iv. P., 156/11). Substantivul *om* (voc. *ome* — C.V, 120; CC_2, 31/1; 48/17; 21; Cr. Moxa, 357/30; 360/16; V, Caz., 189/10; Alexandria, 112/29; Costin, 0, 232/16; *oame* — V. Caz., 189/1; 152/10) cunoaşte, probabil, după secolul al XVI-lea vocativul în *-(ul)e*: *omule* (D.V.S., 30/18; I.T.R., 100/5). Ulterior, forma *o(a)me*, cu corp fonetic redus, a fost înlocuită de forma mai nouă. Datorită structurii lor sonore, substantive, ca: *duh*, *vîrh*, *crai*, *arhiereu* sînt folosite cu desinenţa *-(ul)e*, nu *-e*: *Duhule mute şi surde* (V. Caz., 53/4); *o, sfinte vîrhule* (Î. legii, 34/36); *craiule* (Costin ,O, 285/14); *arhiereule* (Î. legii, 157/31). Substantive sau adjective substantivizate care au (la formele nearticulate) în ultima silabă un *ó* (accentuat) încep să fie folosite la vocativ cu terminaţia *-(ul)e*: *prorocule* (Iv. P., 180/29); *păcătosule* (Iv. P, 214/26); *patronule* (M. Ec., 3/3). Alternanţa *o/oa* apare în flexiunea după număr a substantivelor feminine, nu şi în cea a substantivelor masculine. Chiar la vocativul unor cuvinte vechi în limbă, pe lîngă forme ca *nepoate*, *cucoane*, *frăţioare*, apar şi forme ca: *o(a)me*, *codre* (Teodorescu, P. P., 295). Probabil şi la alte substantive începe să fie preferată forma de vocativ în *-ule* pentru a evita fenomenul de alternanţă în radical: *Lučafărule* (Iv. P., 120/25); *pămîntule* (Alexandria, 116/16). Alternanţele *(e)a/e*, *ă/e*, *î/i* sînt caracteristice opoziţiei de număr. De exemplu, forma de vocativ *pemente* (V. Caz., 86/19) nu s-a dovedit viabilă. Comp. *pămînte* (Teodorescu, P. P., 288); *pămîntule* (ALR, II, 85). Participiile trecute substantivizate încep relativ tîrziu să fie utilizate cu desinenţa *-(ul)e*: *o, iubitule* (Cantemir, I, 3/2; 4/24; 7/2); *îngropatule* (Iv., P., 215/8—9).

3. Apariţia unui lanţ de forme la vocativul numelor comune, de tipul *om — ome* (forme nearticulate) şi eventual prezenţa unor forme de vocativ ca *Radul — Rădule* au făcut posibilă formarea unui cuplu, *omul — omule* (forme articulate), prin ataşarea desinenţei *-e* la forma articulată a substan-

[4] Comp. *naşule* (Iorga, SN, 123/4; /5; 124/10).

tivului. Astfel s-a creat o simetrie și pentru formele articulate de vocativ ale substantivului :

om — *ome* ⟶ *om* — *ome*
omul — X *omul* — *omule*

Înainte de apariția vocativului în *-ule*, la substantivele masculine, singular, articulate la nom.-acuz. cu *-ul*, acest caz avea următorul sistem de forme :

Sistemul A	Sistemul B
a — b	a — X
c — X	c — X

Semnificația simbolurilor : *a* = formă de vocativ identică cu nominativul nearticulat (de ex. *om* ; *crai*) ; *b* = formă nearticulată de vocativ cu desinență specifică *(-e)* (de ex. *ome*) ; *c* = formă de vocativ identică cu nominativul articulat (de ex. *omul*, *craiul*) ; *x* = zero.

În perioada veche de dezvoltare a limbii, o dată cu apariția și răspîndirea vocativului în *-ule*, la aceeași categorie de substantive, acest caz își modifică sistemul de forme :

Sistemul A		Sistemul B
a — b		a — x
c — x		c — x
↓		↓
Sistemul A′	⟶	Sistemul B′
a — b		a — x
c — d		c — d

d = formă de vocativ în *-ule (omule*, *fiiule*, *craiule)* ; semnul ⟶ indică dinamica sistemelor.

În limba română contemporană, există substantive care nu au vocativul decît în *-e* sau substantive care nu au vocativul decît în *-ule* și substantive la care *-e* și *-ule* sînt în raport de variație liberă :

Sistemul 1	Sistemul 2	Sistemul 3
a — b	a — x	a — b
c — x	c — d	c — d

Sistemul 3 exprimă dinamica sistemului 1.

Această evoluție a formelor de vocativ masculin se explică prin faptul că, la început, între *-(ul)e* și *-e* n-a existat o diferențiere de ordin semantic. De exemplu, formele *ome* și *omule* au avut același sens. Mai tîrziu, în limba română contemporană, pentru unele cuvinte, formele de vocativ în *-e* și *-(ul)e* se diferențiază din punctul de vedere al înțelesului afectiv sau expresiv [5].

4. Structura lui *-(ul)e* la vocativ. Prin apariția desinenței *-e* și la formele articulate ale substantivului, vocativul intră în paradigma declinării articulate, cu desinență specifică [6].

A { nom. acuz. *om-ul*
gen. dat. *om-ului*
voc. *om-ule* }

[5] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 98 și urm.

[6] Vezi și Laura Vasiliu, *Observații asupra vocativului în limba română*, în SG I, p. 9—10.

Formele de vocativ în *-(ul)e* pot fi integrate şi în seria de forme nearticulate ale substantivului :

B	nom. acuz.	*om*	*general*
			general-e
	voc.	*om-ule*	*general-ule*

În sistemul de relaţii din A, *-ule* este o unitate divizibilă : *ul* + *e*. În sistemul de relaţii din B, *-ule* poate fi considerat o unitate indivizibilă *-ule*.

Deci, în ansamblul declinării, *-ule* este o unitate divizibilă (articol + desinenţă — de vocativ) [7].

ABREVIERI

Alexandria	= N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti, 1922 (pagina şi rîndul).
B	= *Biblia* de la Bucureşti (pagina şi rîndul).
Cantemir, I—II	= D. Cantemir, *Opere, Istoria Heroglifică*. I—II., Bucureşti, 1965 (pagina şi rîndul).
CC_2	= Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), Bucureşti, 1914 (pagina şi rîndul).
Costin, L (O)	= Miron Costin, *Opere*. Bucureşti, 1958 (pagina şi rîndul).
Cr. Moxa	= *Cronica lui Mihail Moxa* — Oltenia — 1620, în CB, p. 345—394 (pagina şi rîndul).
C.V.	= *Codicele voroneţean*. Cernăuţi, 1885.
Densusianu, I. L. R.	= Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, I—II. Bucureşti, 1961.
D.V.S.	= Dosoftei, *Viaţa şi petrĕcerea svinţilor*, Iaşi, 1682 (fotocopii după ms.).
Iorga, SN	= N. Iorga, *Scrisori de negustori*, Bucureşti, 1925 (pagina şi rîndul).
I.Ţ.R.	= *Istoria Ţării Româneşti* de la oct. 1688 pînă la martie 1717, Bucureşti, 1959 (pagina şi rîndul).
Iv. P.	= Antim Ivireanul, *Predici*, Bucureşti, 1962 (pagina şi rîndul).
Î. legii	= *Îndreptarea legii* (1652), Bucureşti, 1962.
M. Ec.	= *Economia stupilor*. Acum întîi izvodită şi dată de Ion Molnar, 1785 (fotocopii după ms.).
Neculce, L.	= I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1955.
P.O.	= *Palia d'Orăştie*. Paris, 1925 (pagina şi rîndul).
P.S.	= *Psaltirea Scheiană*. Bucureşti, 1889.
Teodorescu, P. P.	= G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*. Bucureşti, 1885.
V. Caz.	= Varlaam, *Cazania* (1643). Bucureşti, 1943 (pagina şi rîndul).

Iunie 1968.

Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

[7] Vezi şi I. Coteanu, *op. cit.*

EVITAREA REPETĂRII PREPOZIȚIILOR ÎN COORDONARE

DE

IOANA DIACONESCU-PRIOTEASA

La lectura atentă a unui text se poate constata, foarte adesea, că anumite elemente gramaticale (prepoziții, conjuncții, articole, verbe auxiliare sau alte părți de vorbire care ajută la exprimarea raporturilor gramaticale, cum sînt adverbele și pronumele relative) se exprimă o singură dată, cu toate că, din punct de vedere formal, construcția gramaticală ar impune o reluare a lor. Din punctul de vedere al înțelesului nu se pierde absolut nimic, pentru că ceea ce nu se repetă se subînțelege.

Un exemplu va preciza categoria de construcții lingvistice la care ne referim :

„Yemenul... și-a înscris numele *pe tratate de pace și alte acorduri* internaționale". (Contemp. 19 X 1962, 4.)

Observăm că în exemplul dat prepoziția *pe*, care stabilește raportul sintactic dintre predicatul *a înscris* și complementul său *tratate*, nu se repetă pentru a exprima și raportul dintre același predicat și celălalt complement, *alte acorduri*.

Cu toate acestea, deoarece prepoziția se subînțelege, pentru că a fost o dată exprimată, și fiindcă nu există posibilitatea de a raporta al doilea complement la un alt termen din propoziție, evitarea repetării prepoziției nu afectează înțelesul frazei. Alăturarea celor două forme de construcție ne-o dovedește cu prisosință :

a)... și-a înscris numele *pe tratate de pace și alte acorduri* internaționale";

b)... și-a înscris numele *pe tratate de pace și pe alte acorduri* internaționale".

Subliniem de la început că evitarea repetării nu trebuie confundată cu elipsa. Elipsa constă în „omiterea unor elemente necesare din punct de vedere gramatical sau lexical pe care vorbitorul le are în minte, *fără să fi fost exprimate mai înainte*[1]" (sublinierea noastră).

În evitarea repetării avem însă de-a face, așa cum am arătat mai sus, cu omiterea, în anumite construcții, a unor elemente care, în propoziția dată, au mai apărut cel puțin o dată. Evitarea repetării se încadrează așadar

[1] *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, București, 1963, p. 398.

în subînțelere, care are o sferă mult mai largă; cazul evitării repetării instrumentelor gramaticale este doar un aspect al subînțelegerii, dar poate aspectul cel mai obișnuit.

Există două categorii de instrumente gramaticale a căror repetare poate fi evitată și anume:

1. Instrumente gramaticale care ajută la exprimarea unor raporturi sintactice (prepoziții și locuțiuni prepoziționale, conjuncții și locuțiuni conjuncționale, precum și adverbe și pronume relative).

2. Instrumente gramaticale care ajută la exprimarea unor valori morfologice (articole [2] — hotărît, nehotărît, adjectival, genitival — și verbe auxiliare).

În articolul de față ne vom ocupa de evitarea repetării numai la o parte din categoria instrumentelor gramaticale care ajută la exprimarea raporturilor sintactice și anume la prepoziții și locuțiuni prepoziționale.

Problema a mai fost pusă, și în *Gramatica limbii române* [3], noi însă vom încerca să aprofundăm cercetarea, stabilind un număr mai mare de situații, în care fenomenul evitării repetării poate sau nu să apară, și totodată vom trage unele concluzii cu privire la perspectiva acestui fenomen pentru limba română contemporană.

Prepozițiile constituie, în general, instrumentele gramaticale cu rol preponderent în exprimarea raporturilor sintactice de dependență între părțile unei propoziții. Ele ajută la exprimarea raporturilor dintre substantiv, pronume sau numeral și atributele lor, dintre verb și complementele lui, dintre adjectiv, adverb sau interjecție și complementele lor etc.

Dată fiind marea varietate de raporturi sintactice care se exprimă cu ajutorul prepozițiilor, în limba română, folosirea acestui instrument gramatical este foarte frecventă. Intenția de a marca, cu ajutorul prepoziției, ori de cîte ori apare un anumit raport sintactic, poate să ducă în anumite cazuri, la propoziții construite corect din punct de vedere gramatical, dar, dacă nu supărătoare, cel puțin nesatisfăcătoare din punct de vedere stilistic. De exemplu, nu putem spune că ar fi incorect din punct de vedere gramatical dacă cineva s-ar exprima în scris sau oral astfel: „Cumpărăturile și le face *de* la magazinul *de* aprovizionare și *de* desfacere *de* mărfuri *de* larg consum". Dar cele cinci apariții ale prepoziției *de* într-un text atît de scurt sună destul de neplăcut.

O exprimare îngrijită evită asemenea repetări și unul din mijloace este omiterea instrumentului gramatical (a prepoziției) care este redundant din punctul de vedere al înțelesului. În exemplul dat este redundant al treilea *de*, deoarece raportul sintactic pe care-l stabilește a fost o dată marcat prin cel de-al doilea *de* (magazine *de aprovizionare și desfacere*) și prin *și*.

Pe de altă parte, în limbă există tendința de a exprima mult cu cuvinte puține, adică tendința spre o exprimare concisă, dar nu în dauna înțelesului.

Prin urmare, atît tendința spre concizie, spre scurtare a exprimării, cît și unele cauze de ordin stilistic duc la evitarea repetării prepozițiilor

[2] Articolul exprimă și raporturi sintactice.
[3] Ediția citată, p. 217—219, 222—223, 225.

atunci cînd acest lucru este posibil fără a afecta înțelesul comunicării. În ultimă analiză scopul urmărit fiind acela de a se ajunge la exprimare lipsită de confuzii, cît se poate mai clară, dar și mai scurtă.

Evitarea repetării prepozițiilor este o problemă mai interesantă pentru coordonarea copulativă, deoarece în cazul celorlalte tipuri de coordonare, atunci cînd termenii coordonați sînt precedați de aceeași prepoziție, repetarea sau evitarea prepoziției este o chestiune legată în primul rînd de conjuncția coordonatoare și anume:

1. În coordonarea disjunctivă

Dacă conjuncția apare înaintea fiecărui termen coordonat, prepoziția se repetă și ea în mod obligatoriu: *Ori în căruță, ori în teleguță.*

Dacă conjuncția se pune numai între termenii coordonați, repetarea prepoziției este, potrivit *Gramaticii limbii române*[4], facultativă.

Se pare că, de fapt, pentru coordonarea disjunctivă, în acest caz, trebuie să privim lucrurile oarecum diferențiat.

Omiterea prepoziției înaintea celui de-al doilea termen coordonat are drept urmare o oarecare slăbire a sensului disjunctiv și în loc de raportul *sau, sau*, ne apropiem de raportul *și, și*. Din această cauză repetarea prepoziției e facultativă numai atunci cînd cele două alternative nu se exclud. Să se compare: „Vopsită *în bleu sau albastru*, rochia s-ar asorta cu pantofii”.

cu:

„Vopsită *în bleu sau în albastru*”.

Dar și în astfel de cazuri e mai des întîlnită construcția cu prepoziția repetată:

„... trebuie să aibă cineva o inimă *de bronz sau de piatră* ca să mai fie vesel”. (Caragiale, *Momente*, p. 75.)

„Verbele reflexive... sînt întotdeauna însoțite de pronumele reflexive *în acuzativ sau în dativ*”. (*Gramatica*..., p. 209.)

Dacă însă dintre cele două alternative una singură poate fi aleasă la un moment dat, prepoziția se repetă în mod obligatoriu. De exemplu:

„Mergi *la București sau la Constanța*”?

„Cu pruncul în brațe o vezi îndreptîndu-se agale *spre ogorul familiei ori spre ogorul apropiat* fără să se uite *în stînga sau în dreapta*”. (Pop, *Niger*, p. 132.)

În coordonarea disjunctivă de tip alternativ, cînd termenii sînt legați prin elemente corelative prepoziția, de asemenea, se repetă:

Cu: „Înăuntru se află stive de banane... pe care le poți cumpăra *fie cu grămăjoara, fie cu sacul*”. (Pop, *Niger*, p. 16.)

Uneori elementele corelative nu sînt exprimate, dar sensul întregii propoziții este asemănător cu sensul dat de corelativele *fie-fie*.

La: „Ele ieșeau pe stradă cu trăsura *la vizite, la un concert*”. (Demetrius, *Făgăduieli*, p. 21.)

Pe: „Vecinul care a sforăit pînă acum scoate *pe gură, pe nas*, el știe, trei horcăieli mai groase, mai noduroase. (Idem, p. 225.)

[4] Ediția citată, p. 223.

2. **În coordonarea adversativă**, după cum remarcă și Gramatica Academiei [5], numai conjuncția *ci* leagă termeni precedați de aceeași prepoziție și în acest caz repetarea prepoziției este obligatorie, deoarece după conjuncție se subînțelege termenul determinat și acesta nu merge fără prepoziție. „Realitatea a arătat autorităților egiptene că soluția nu stă în *expectativă și în utopie, ci în măsuri radicale*" (Popescu, *Impresii*, p. 7) (se subînțelege *stă*).

3. **În coordonarea conclusivă**, de asemenea, rar se întîmplă ca termenii să fie precedați de aceeași prepoziție și în acest caz repetarea ei este tot obligatorie pentru că atunci partea de propoziție conclusivă are față de coordonata ei un sens explicativ. Reluarea prepoziției slăbește acest sens explicativ subliniind în schimb raportul de determinare față de termenul regent: „A venit *la timp*, *deci la ora* șapte" (se subînțelege *a venit*, care cere pe *la*).

4. **În coordonarea copulativă**

Ținînd seamă de mijloacele folosite pentru realizarea coordonării copulative, după cum se știe, ea e de două feluri:

a) coordonare copulativă prin juxtapunere;

b) coordonare copulativă cu ajutorul conjuncțiilor.

Privite din punctul de vedere al problemei în discuție cele două subtipuri de coordonare copulativă sînt prezentate diferit în *Gramatica limbii române* [6]. Aci, fără a se face vreo rezervă, se arată că, în coordonarea prin juxtapunere, prepoziția se repetă înaintea fiecărui termen coordonat. Acest lucru este valabil numai în anumite situații, care sînt asemănătoare cu altele coordonate copulativ cu ajutorul conjuncțiilor [7]. Ca dovadă că repetarea prepoziției în coordonarea prin juxtapunere nu are caracter obligatoriu poate servi un exemplu chiar din *Gramatica limbii române* și tocmai de pe aceeași pagină cu problema repetării prepoziției în cazul juxtapunerii:

„*Atîta puzderie de vaci, de cai, de oi, care, căruțe, mașini*". Dar și alte exemple:

„Valuri succesive *de arabi, turci, afgani și mongoli* au pătruns în India". (Nicolau, *India*, p. 23.)

„...aveam dinainte o împerechere *de farfurii, cuțite și pahare*, adunate parcă de prin bîlci. (C. Petrescu, *Ultima noapte*..., p. 8.)

În juxtapunere putem spune că, fără să fie absolut obligatorie, prepoziția se repetă în primul rînd cînd termenii coordonați sînt complemente.

„Astăzi se colindă *cu fluierul, cu clarinetul, cu taragota, cu vioara.* (*Ist. lit. române*, I, p. 19.)

„Acum văd cît mi-a fost de dor *de copii, de prieteni, de patrie.* (Nicolau, *India*, p. 142.)

Cînd termenii coordonați sînt atribute, repetarea prepoziției este facultativă și în mod obișnuit, în aceeași măsură, prepoziția fie se evită, fie se repetă:

---

[5] Ediția citată, p. 225.

[6] *Ibidem*, p. 218.

[7] Vezi și Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine*, II, Copenhaga, 1960, p. 7–8, 36–37.

„Veţi vedea acolo... grandioasa noastră expoziţie naţională *de agricultură, industrie, comerţ, navigaţie, artă, beletristică, tehnică*... (Popescu, *Moş Gheorghe*, p. 29.)

„Cu blănurile lor *de oi, de urşi şi de lupi*,... fugind pe sirepi, tătarii scoteau ţipete ascuţite. (Sadoveanu, *Neamul Şoimăreştilor*, p. 12.)

Menţinînd observaţia că, privite comparativ, cele două subtipuri de coordonare (prin juxtapunere şi cu ajutorul conjuncţiilor), prezintă doar diferenţa că în juxtapunere repetarea prepoziţiei e mai frecventă, în continuare vom trata evitarea repetării prepoziţiei în coordonarea copulativă în mod nediferenţiat, deoarece în limbă, cele două subtipuri de coordonare se împletesc foarte strîns. Foarte adesea în aceeaşi propoziţie termenii se leagă atît cu ajutorul conjuncţiilor cît şi prin juxtapunere [8].

CÎND SE EVITĂ REPETAREA PREPOZIŢIEI

În primul rînd distingem în limbă unele prepoziţii ca *între* şi compusele ei *dintre* şi *printre*, care, avînd un sens lexical reciproc, prezintă două situaţii diferite din punctul de vedere al folosirii lor şi anume [9]:

1. Cînd prepoziţia introduce o singură parte de propoziţie formată din doi sau mai mulţi termeni (un atribut sau un complement) este logic ca ea să nu se repete în faţa fiecărui termen coordonat. De pildă :

„Deosebirea *între pustiul de nisip şi pustiul de apă* abia poate fi percepută". (Nicolau, *India*, p. 12.)

„...luasem parte... la fortificarea văii Prahovei *între Bucureşti şi Predeal*". (C. Petrescu, *Ultima noapte*..., p. 5.)

„*Între acest platou şi Munţii Himalaia* se situează vasta cîmpie a marilor fluvii". (Nicolau, *India*, p. 18.)

În asemenea cazuri repetarea prepoziţiei nu are nici o logică ; este o uzanţă caracteristică vorbirii populare :

„Între Ieşi şi între Galaţi
Ş-între o sută de soldaţi".

2. Cînd prepoziţia introduce mai multe părţi de propoziţie (atribute sau complemente), construcţia obişnuită este aceea în care se reia prepoziţia înaintea fiecărui termen coordonat. De pildă :

„Dar festivalele acestea sînt prilej de confruntare şi *între oameni, între creatori şi chiar între membrii juriului*. (Flacăra, nr. 11 (13.III.1965), p. 10.)

Discutînd evitarea repetării prepoziţiei, *Gramatica limbii române* [10] nu are în vedere diferenţa stabilită între aceste două situaţii cînd analizează exemplul : „*Printre munţi şi printre văi* trece o căruţă". Exemplul nu este bine ales pentru a dovedi că în vorbirea populară prepoziţia se repetă, nejustificat din punct de vedere logic, înaintea fiecărui termen coordonat. Acest exemplu se încadrează la punctul 2 : prepoziţia se repetă pentru că, în acest caz, fiecare termen introdus de ea (respectiv *munţi* şi *văi*) are separat funcţie de complement circumstanţial de loc. În asemenea cazuri repetarea prepoziţiei este normală şi chiar necesară pentru a preciza raporturile sintactice stabilite între termeni.

[8] Vezi şi Kr. Sanfeld et Hedvig Olsen, *op. cit.*, p. 49—50.
[9] Vezi şi *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, tirajul 2, vol. I, p. 364—365.
[10] Ediţia citată, p. 218.

Abaterile de la această normă obişnuită ar putea uneori să dea naştere la confuzii de înţeles, pentru că absenţa prepoziţiei poate să modifice raportul dintre termeni. Unul este, de exemplu, sensul îmbinării : *între profesori şi între studenţi* şi altul în îmbinarea : *între profesori şi studenţi.*

Cu toate acestea în limbă se intîlnesc construcţii cu prepoziţia nerepetată chiar în asemenea situaţii, dar atunci, restul propoziţiei, sensul cuvintelor şi contextul contribuie la înţelegerea justă a raporturilor sintactice. De pildă :

„Vacile se plimbă nestingherite pe trotuare *printre oameni, biciclete şi maşini*". (Nicolau, *India*, p. 86.)

Alteori absenţa prepoziţiei face posibilă două interpretări, de exemplu :

„*Printre sălcii şi arini* zăriră pierzîndu-se... trei fete" (Beniuc, *Dispariţia*, p. 122) poate fi înţeles ca : *de o parte sînt sălciile, iar de alta arinii* (şi în acest caz prepoziţia nu avea de ce să fie repetată, pentru că introduce o singură parte de propoziţie) sau ca : pe de o parte *printre sălcii*, pe de alta *printre arini* (şi în acest caz prepoziţia ar fi trebuit repetată pentru că introduce două părţi de propoziţie).

Echivocurile apar numai cînd prepoziţia însoţeşte substantive la plural, căci cu singulare repetarea ei ar fi ilogică [11].

Pentru cealaltă categorie de prepoziţii, de felul lui *cu, de, din, la, pe, prin* etc., unde nu poate fi vorba de un sens lexical reciproc, nu se mai pune problema construcţiilor cu doi termeni coordonaţi care să exprime o singură parte de propoziţie. Termenii coordonaţi introduşi de prepoziţii din această categorie constituie fiecare cîte o parte de propoziţie, un atribut sau un complement.

Cînd o prepoziţie din această categorie introduce două sau mai multe părţi de vorbire cu aceeaşi funcţie sintactică, coordonate prin juxtapunere sau cu ajutorul conjuncţiilor copulative *şi, sau*, repetarea ei înaintea fiecărui termen coordonat este în anumite situaţii o chestiune de ordin facultativ.

Caracterul facultativ al repetării prepoziţiei îl dovedeşte nu numai faptul că, la diverşi autori, în situaţii similare, prepoziţia uneori se repetă, alteori nu, dar chiar la acelaşi autor şi în fraze din aceeaşi pagină sau din pagini alăturate, în ceea ce priveşte repetarea prepoziţiei, construcţia nu este consecventă.

Iată comparaţia a două propoziţii din Sadoveanu, foarte asemănătoare în ceea ce priveşte sensul lexical al termenilor coordonaţi şi identice ca raporturi sintactice stabilite între ei. Totuşi din punctul de vedere al repetării prepoziţiei înaintea fiecărui termen coordonat cele două propoziţii se deosebesc între ele :

„Oamenii lui Cantemir îl despuiaseră *de gugiuman, de contăş şi de arme*". (Sadoveanu, *Neamul Şoimăreştilor*, p. 16.)

Puţin mai departe întîlnim : „*Jefuiţi de arme, scule şi haine* robii stăteau îmbulziţi între suliţe tătăreşti". (Idem, p. 17.)

Repetarea prepoziţiei avînd caracter facultativ în anumite situaţii, limba română contemporană manifestă tendinţa spre evitarea repetării acolo unde înţelesul nu are de suferit.

---

[11] Vezi şi Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *op cit.*, p. 9.

În general două sînt situațiile în care repetarea prepoziției în fața fiecărui termen coordonat nu are caracter obligatoriu, pentru că nu apar confuzii în ceea ce privește interpretarea raporturilor sintactice și anume :

I. Cînd termenii coordonați copulativ sînt determinanți ai aceluiași regent, de exemplu :

„... și fiindcă Petre Eminovici, întîiul cu acest nume pe care-l găsim *prin scripte și amintiri*, mergînd îndărăt în vreme...". (Călinescu, *Eminescu*, p. 8.)

„În mulțime să pătrunză/ Cîntă *din buze și frunză*. (Arghezi, *Poeme*, p. 12.)

II. Cînd termenii coordonați copulativ sînt regenți ai aceluiași determinant, de exemplu :

„...ne gîndim în primul rînd la dialectica istoriei exprimată *prin apariția și contradicția* claselor în felurite societăți". (Contemp., 27.02. 1964, 1.)

„Aceste angajamente... își propun realizarea *de economii și beneficii* suplimentare cît mai importante". (Contemp., 10.01. 1964, 6.)

Fiind facultativă, nu putem avea pretenția ca în toate construcțiile de tipul I și II repetarea prepozițiilor să fie evitată cu regularitate. Totuși putem delimita un număr de situații în care limba dovedește că se evită tot mai frecvent repetarea prepoziției și anume :

1. Cînd o prepoziție care este bogată în sensuri apare în aceeași înșiruire cu funcții diferite, pentru a delimita mai ușor raporturile de același tip de alte raporturi sintactice stabilite de aceeași prepoziție, ea se repetă numai cînd se schimbă tipul de raport :

„Pămînt, iarbă galbenă, pipernicită, păscută *de* turme *de capre și* herghelii *de cai*". (D. Popescu, *Impresii*, p. 129.)

În acest exemplu prepoziția *de* exprimă două tipuri de raporturi :

a) introduce complementul de agent (*de turme și herghelii*) pe lîngă *păscută*;

b) introduce atributul (*de capre, de cai*).

Deoarece cele două tipuri de raporturi alternează, complementul de agent *herghelie* fără prepoziție se grupează mai ușor ca tip de raport cu coordonatul său *de turme* și se diferențiază față de celălalt tip de raport (atribute) care apare cu prepoziție.

Aceeași situație este și în exemplul următor :

„Bulevardul e larg și mărginit de peluze *vaste de gazon cu flori* și șiruri de arbori". (Nicolau, *India*, p. 62.) a) complement de agent : *de peluze, șiruri*; b) atribut : *de gazon, de arbori*.

2. Cînd după prepoziție urmează un șir mai lung de termeni cu aceeași funcție sintactică (de la doi în sus).

Asupra : „El cuprindea noțiuni *asupra morfologiei, sistematicii și biologiei* speciilor". (Contemp., 28.02. 1964, 2.)

Cu : „...el a irosit *cu vin și băuturi și femei*, într-o noapte cîștigul muncii de o săptămînă". (Pas, *Carte*, p. 5.)

„Fiecare sat are numeroase prăvălii *cu fructe, zarzavaturi, textile și mătăsuri ieftine*". (Nicolau, *India*, p. 97.)

„Mă ispitești *cu visuri, miresme și mărgele*". (Arghezi, *Poeme*, p. 45.)

„Cusut *cu fir și umbre și flori ca o năframă*". (Idem, p. 47.)

De: „Colindele lor sînt scurte, vestesc sărbătoarea, urează belşug *de miei, viței, purcei, pui* etc.". (*Ist. lit. române*, I, p. 19.)

„... te voi sălta de la fiu poate ajutor de bucătar, o funcție demnă *de stimă, laude şi respect*". (Tăutu, *Aşa*, p. 38.)

„...fonduri de investiții necesare executării instalațiilor *de producere, transport, transformare şi distribuție* a energiei electrice". (Sc., 13.02. 1964, 1.)

Despre: „...preşedintele... care ne-a făcut o expunere *despre sarcinile, rolul, stadiul şi perspectivele* muncii acesteia". (Sc., 14.05.1964, 3.)

Din: „Plăcuța magnetică care poate fi construită *din cupru, bronz, aluminiu sau mică*". (Magnet., 12.)

După: „...grad ce mi se cuvine *după priceperea, experiența şi instruirea* mea...". (Tăutu, *Aşa*, 38.)

Fără: „Se leagă de ea suferința atroce a populației şi a armatei *fără hrană, adăpost şi veşminte*...". (Pas, *Carte*, 27.)

În: „Arta şi religia au fost purtate din India *în Cambodgia, Siam, Burma, Malaja şi Indonezia*". (Nicolau, *India*, p. 23.)

La: „Să se desfăşoare din plin praşila I-a *la sfecla de zahăr, floarea soarelui, porumb şi cartofi*". (Sc., 10.05. 1964, 1.)

Pe: „...au fost construite servicii *pe secții, servicii şi sectoare* (Sc., 20.03. 1965, 2.)

3. Se evită repetarea prepoziției în titluri, lozinci şi denumiri, unde expresia trebuie concentrată la maximum.

a) *Titluri*

De: „Probleme *de literatură şi artă*".

„Al X-lea Congres internațional *de lingvistică şi filologie romanică*".

Despre: „K. Marx şi F. Engels *despre artă şi literatură*".

„*Lenin despre cultură şi artă*"

În: „Cu privire la problema tipicului *în literatură şi artă*.

„Particula pronominală „ne" *în greacă, albaneză şi română*".

Pentru: „Conferința O.N.U. *pentru comerț şi dezvoltare*". (Contemp., 10.03. 1964, 8.)

b) *Lozinci*

De: „Masele mai adaugă o lozincă: Eliberarea *de cămătari şi moşieri*". (Popescu, *Impresii*, p. 68.)

Pentru: „Trăiască lupta *pentru pace şi socialism*".

c) *Denumiri*

De: „Uniunea *de cultură fizică şi sport*".

Pentru: „Consiliul suprem *pentru tineret şi sport*". (Popescu, *Impresii*, p. 68.)

4. Evitarea repetării prepoziției este preferată și atunci cînd sunetele de la începutul celui de-al doilea termen coordonat sînt aceleași cu cele care alcătuiesc corpul fonetic al prepoziției, astfel încît reluarea ei ar da naștere la o cacofonie

Cu: „Dacă s-ar găsi mulți voluntari care să o ajute pe Iulia, *cu devotamentul și curajul ei tifosul ar fi poate stăvilit*". (Lovinescu, *Teatru*, p. 298.)

În: „...valoarea deosebită a folosirii metodelor fizico-matematice și a dispozitivelor cibernetice *în pedagogie și învățămînt*". (Contemp., 17.01. 1964, 7.)

Încercînd o grupare după sensul termenilor coordonați vom constata că cele mai obișnuite construcții cu evitarea repetării prepoziției au loc cînd :

1. Termenii coordonați, aparținînd unor sfere semantice diferite, sînt cuvinte care foarte adesea apar grupate împreună în diferite contexte și de aceea îmbinarea lor a devenit obișnuită fără repetarea prepoziției. De exemplu :

Cu: „Un omuleț firav, cu fața prelungă, *cu mîini și picioare subțiri*". (Contemp., 10. 01. 1964, 3.)

De: „Procesul de învățămînt poate fi considerat ca un anumit *tip de comandă și control*". (Contemp., 17.01.1964, 7.)

„În partid și în ideologia promovată de el oamenii *de știință și cultură* văd întruchipată concepția cea mai proprie dezvoltării umane". (Contemp., 28.02. 1964, 1.)

Din: „...toți oamenii *din orașele și satele* noastre au așteptat cu bucurie și inimă deschisă delegația...". (Contemp., 22.05. 1962, 1.)

„Cum poate un om făcut *din carne și oase* ca toți oamenii să însemne atît de mult pentru altul?" (Lovinescu, *Teatru*, p. 323.)

După: „Oamenii... întorceau capul uimiți de nefirescul acestei liniști *după atîtea zile și nopți* de zgomot și zbucium al batozei". (Velea, *Povestiri*, p. 6.)

În: „Dar... ne uimesc și ne încîntă vechile sculpturi *în piatră și marmură*". (Nicolau, *India*, p. 53.)

„Gospodăriile fruntașe vor primi premii *în bani și obiecte*, diplome și mențiuni". (Sc., 15.05. 1964, 1.)

Pe: „Comuniștii români au elaborat... drumul transformării agriculturii într-o ramură de producție bazată *pe știința și tehnica modernă*". (Contemp., 28.02. 1964, 1.)

Pentru: „...afirmarea voinței sale (a poporului) de acțiune împotriva războiului *pentru consolidarea și apărarea păcii*. (Contemp., 15.07. 1962, 1.)

„... un puternic imbold în munca... *pentru îndeplinirea și depășirea* sarcinilor de plan". (Sc., 2.03. 1965, 2.)

2. Cînd termenii coordonați aparțin aproximativ aceleiași sfere semantice, fiind mai mult sau mai puțin sinonimi.

Către: „... vegetația crește de-a valma în lupta *către soare și lumină*". (Nicolau, *India*, p. 133.)

Cu: „Instructorul *cu pregătirea fizică și sportul*... a citit articolul în cauză... dar secretarul a evitat *cu abilitate și diplomație* varianta propusă". (Tăutu, *Așa*, p. 93.)

„... se mai uită un timp la el *cu mînie și răutate*, apoi intră în magazin". (Velea, *Povestiri*, p. 78.)

De: „...mîinile începeau să-i tremure *de durere și supărare*". (Idem, 69).

După: „*După experiențe și cercetări* de laborator... cadrele noastre au descoperit tehnologia pentru obținerea acetilenei direct din metan". (Sc., 10.05. 1964, 1.)

„...precum tot așa au trăit satele Ardealului *în vrajbă și dușmănie* vreme de zeci de ani". (Cez. Petrescu, *Inimi*, p.4.)

Prin: „...se ridica imensă, din cărămidă roșie, bătînd și azi la ochi *prin masivitate și înălțime*". (Pas, *Carte*, p. 35.)

Spre: „Aceasta înseamnă că drumul *spre învățătură și știință* e închis tocmai categoriilor celor mai active". (Contemp., 17.01. 1964, 8.)

3. Cînd termenii coordonați sînt, prin sensul lor, cuvinte antonime care se atrag, prepoziția nu este reluată în fața fiecăruia, pentru a nu se crea astfel între ei o oarecare distanță, nedorită în contextul dat.

De: „...admițînd toate considerentele *de dreptate și nedreptate*... se poate spune că poporul american este prea civilizat pentru a permite rasiștilor să domine". (Lumea, 20.08. 1964, 29.)

În: „Era plin de violență și de statornicie *în dragoste și dușmănie* și spumele mîniei sale au fost adesea nedrepte și nemăsurate". (Contemp., 20.03.1964, 1.)

„Domnul a împărțit lumea *în săraci și bogați* — zice starețul". (Beniuc, *Dispariția*, p. 134.)

Pe: „Dacă e vorba *pe ură și iubire*, în altă parte m-aș întoarce". (Zamfirescu, *Război*, p. 58.)

4. De multe ori cînd într-o propoziție se înșiră mai mulți termeni avînd aceeași funcție sintactică ei sînt grupați după sferele semantice, iar prepoziția care-i introduce se repetă numai înaintea fiecărui grup.

Cu: „Orașul Calcuta... cu portul, *cu palatele și hrubele* sale, *cu forfota și amestecul* de rase, neamuri și costume, este un oraș relativ nou". (Nicolau, *India*, p. 104.)

„Eroii să rămînă oameni adevărați, *cu calitățile și lipsurile* lor, *cu realizările și greșelile lor*". (Tăutu, *Așa*, p. 7.)

De: „Va fi o stare *de armonie și concordie*, de bucurie spirituală continuă, *de inocență și înțelepciune*". (Lovinescu, *Teatru*, p. 145.)

Despre: „Colindele propriu-zise sugerează urarea prin cîntece care vorbesc *despre viteji și fapte vitejești*, *despre feți frumoși și fete frumoase*, *despre logodnici și nunți* minunate, și despre tot felul *de fapte și întîmplări* deosebite". (*Ist. lit. rom.*, I, p. 19.)

„Vorbește mereu *despre săraci și bogați*, *despre dreptate, muncă și libertate*". (Cez. Petrescu, *Inimi*, p. 34.)

5. Cele mai frecvente evitări de repetare a prepoziției se întîlnesc în cazul a doi termeni coordonați cînd, indiferent de sensul pe care-l au, accentul comunicării cade pe unitatea lor și nu pe fiecare termen luat separat.

Asupra : „...toate acestea provoacă greutăţi în procesul de chimizare influenţînd *asupra randamentului şi calităţii* produşilor". (Sc., 12.02. 1964., 2.)

Cu : „Transcriind cele înregistrate în convorbirile sale *cu Jesu, Sanchez şi copiii* acestuia, savantul Ascar Lewis a realizat un roman sui-generis". (Contemp., 17.01. 1964, 8.)

De : „Dacă el... trăia din vînzare *de nasturi şi undiţe* în sate, asta n-a venit doar de la darul beţiei". (Velea, *Povestiri*, p. 52.)

„Venise să-l cinstească cu cîntece *de vioară şi ţambal*". (Idem, p. 78.)

După : „...aflîndu-se fiecare la locul cuvenit *după faptele şi suferinţele traiului* pe pămînt". (Pas, *Carte*, p. 1.)

În : „Ramurile şi metodele matematicii moderne... fiind hotărîtoare *în analiza şi descrierea* proceselor... *în alegerea şi aprecierea* procedeelor optime de exprimare". (Contemp., 17.01. 1964, 7.)

La : „Sergentul privi în linişte *la calendarul şi cărţile* aşezate în ordine pe birou". (Tăutu, *Aşa*, p. 15.)

Peste : „Şi negura că zace *peste grădini şi case*". (Arghezi, *Poeme*, p. 74.)

Prin : „Puterea nu se cîştigă fiindcă poporul ţi-o dă, ci *prin inteligenţă şi hotărîre*". (Lovinescu, *Teatru*, p. 282.)

„Porumbul şi cartoful... pătrund la noi... interesînd localnicul *prin randamentul şi valoarea* alimentară". (Contemp., 28.02. 1964, 1.)

Uneori unitatea termenilor coordonaţi care au importanţă egală în comunicare este formată din mai mult de doi termeni :

Pe : „...vorbind despre suferinţele seculare ale românilor din Ardeal, amestecînd *pe Horia, Cloşca şi Crişan* în ciorba lor". (Cez. Petrescu, *Inimi*, p. 48.)

Punînd problema părţilor de vorbire la care aparţin termenii coordonaţi copulativ constatăm că, în marea majoritate a cazurilor cînd se întîlneşte evitarea repetării prepoziţiei, avem de-a face cu substantive. De fapt acesta este cazul cel mai frecvent de coordonare copulativă între termeni precedaţi de prepoziţie.

În afară de această situaţie foarte obişnuită, repetarea prepoziţiei se mai evită, dar mai rar, şi în coordonarea copulativă a următoarelor părţi de vorbire :

1. Substantiv + pronume personal :

„Dacă nu-i lasă bani de trai *pentru ploduri, şi ea*, să nu cuteze a-i aduce aminte că el a irosit cîştigul muncii pe o săptămînă". (Pas, *Carte*, p. 5.)

2. Substantiv + pronume nehotărît [12]

„Se aflau şi cei care să-i aţîţe *dintr-o parte şi alta*". (Cez. Petrescu, *Inimi*, p. 9.)

[12] Notă : Pronumele nehotărît coordonat are înţelesul unui adjectiv nehotărît pe lîngă un substantiv care se subînţelege şi care ar fi acelaşi cu substantivul din primul termen al raportului copulativ.

„Priveam... la unul din cei doi țărani care tot ridica de jos piesa de tractor, o întorcea *pe o parte și alta* admirînd primele raze de soare pe argintul oțelului". (Pop, *Niger*, p. 83.)

3. Adjectiv + adjectiv [13]

„...număr restrîns de teorii și legi esențiale alese cu grije *dintre cele clasice și contemporane*". (Contemp., 17.01. 1964, 7.)

4. Adverb + adverb

„...eu și generația mea avem temeiuri personale de răfuială *cu dușmanii de alaltăieri, de ieri și azi* ai vieții și ai fericirii omului". (Pas, *Carte*, p. 26.)

5. Pronume personal + pronume posesiv

„Mi-a adus dinaintea ochilor umbrele alor mei mult trudiți de muncă grea fără pîine și căldură în cămin, *pentru ei și ai lor*". (Pas, *Carte*, p. 25.)

Pentru a completa cercetarea fenomenului de evitare a repetării prepozițiilor este necesar să cunoaștem nu numai situațiile în care prepoziția nu este repetată. Interesează tot atît de mult și cazurile în care, cu toate că există premisele evitării, totuși prepoziția este reluată înaintea fiecărui termen coordonat.

CÎND ESTE REPETATĂ PREPOZIȚIA

1. Cînd termenii copulativi sînt legați prin elemente corelative :

De : „... este locul bine știut *și de bunicii și de străbunicii* din zilele lor de tinerețe și de taină". (Pop, *Niger*, p. 138.)

„... aceleași căsuțe... uneori doar cu o ușiță mică ce servește *și de intrare și de fereastră*". (Idem, p. 66.)

La : „Pe lîngă sutele de școli înființate *atît la sate cît și la orașe* s-au deschis numeroase cursuri profesionale". (Idem, p. 130.)

Cînd conjuncția corelativă este *și*, poate să se repete mai mult decît de două ori și de fiecare dată e însoțită de prepoziție.

De : „Propriu-zis nu locuia decît într-o cameră, care-i slujea *și de birou și de dormitor și de sufragerie...*". (C. Petrescu, *Ultima noapte...*, p. 30.)

La : „Sînt împărați ai peștilor *și la Bistrița și la Moldova și la Siret*". (Sadoveanu, O. IX, p. 360.)

2. Cînd între termenii coordonați se interpune un adverb sau cînd coordonarea se face cu o locuțiune conjuncțională :

La : „Munca omului se reduce aci *la supravegherea și rareori la corectarea procesului de muncă*". (Sc., 10.05. 1964, 1.)

Pentru : „*Pentru contemporani și chiar pentru cei care au scris* despre dînsul, el a fost Nic. Spătarul". (Piru, *Lit. veche*, p. 458.)

„...străzi comerciale înghesuite, invadate *de care și de animale precum și de o populație* numeroasă". (Nicolau, *India*, p. 15.)

„Înzestrat *cu un studiu introductiv plin de sugestii precum și cu un aparat critic* care aduce precizări bogate... noul tom... încheie editarea creației lui Eminescu". (Contemp., 10.01. 1964, 3.)

---

[13] În cazul adjectivelor cu articol demonstrativ repetarea prepoziției se evită o dată cu articolul demonstrativ.

3. Prepoziția *de* se repetă în fața fiecărui termen copulativ exprimat printr-un adjectiv care are ca determinant un adverb de cantitate. Repetarea prepoziției face posibilă evitarea repetării adverbului determinant fără ca sensul să sufere vreo modificare :

„Ședința care a început *atît de ciudat, de mohorît, de greoi,* s-a sfîrșit într-un chip care a dat aripi tuturor". (Demetrius, *Făgăduieli*, p. 137.)

„Tot *atît de rară, de fascinantă de neprețuită*". (Popescu, *Impresii*, p. 58.)

„...sute de bărci cu catargele împungînd cerul *tot atît de clar și de albastru* ca și apa". (Nicolau, *India*, p. 15.)

4. Cînd fiecare termen coordonat este urmat de determinanți proprii care-l însoțesc în mod obișnuit prepozițiile care-i introduc, se repetă, mai ales cînd șirul coordonării nu e format dintr-un număr prea mare de termeni :

Cu : „...portocale indiene *cu miezul dulce, cu parfum de fragi și cu coaja ca o cămașă* mult prea largă...". (Nicolau, *India*, p. 50.)

„De sus din orașul vechi, *cu străzi înguste, cu ziduri pămîntii, cu paleta pestriță* a galabiilor, *cu aerul încărcat* de țipetele neadormiților ambulanți, *cu piețele și gangurile suprapopulate* la orice oră din zi, coboară pe cornișe ca fluturii, cei ce simt crescîndu-le aripi". (Popescu, *Impresii*, p. 46—47.)

„Mîna măiastră a omului să completeze această feerie a naturii *cu opere de artă și cu clădiri tot așa* de mărețe". (Nicolau, *India*, p. 37.)

De: „Par mulțumite *de șampania fină, de chelnerii în frac, de rochiile lor elegante, de însoțitorii lor* îmbrăcați ireproșabil". (Popescu, *Impresii*, p. 27.)

„Văzduhul răsună *de cîntecele tărăgănate* ale muzicanților, *de mugetul boilor, de strigătele vînzătorilor* de dulciuri și fructe". (Nicolau, *India*, p. 57.)

Din : „*Din frunzele sale și din coaja ramurilor tinere* se prepară leacuri..." (Pop, *Niger*, p. 35.)

Peste: „... trecem *peste cîmpii nesfîrșite, peste jungla întunecată și compactă, peste pîlcuri de păduri, peste culturi de orez*". (Nicolau, *India*, p. 27.)

5. Cînd termenii coordonați introduși de prepoziție sînt atrași în acțiune într-o ordine succesivă și nu toți în același timp. De fapt o astfel de construcție urmărește și efecte stilistice :

Din : „Se ridică încet, lung cum era, parcă se deșiră în aer, *din genunchi, din șale, din spinare*, pe rînd să vadă din toate unghiurile că s-a deșirat el". (Demetrius, *Făgăduieli*, p. 130.)

La : „Cu ochii măriți Sanda se uită *la pian, la canapea* și-l închipuie pe băiatul frumos...". (Idem, p. 225.)

Pe : „Își șterge iar fruntea de sudoarea care i se prelinge *pe pleoape, pe nas, pe bărbie*". (Pop, *Niger*, p. 101.)

Foarte adesea repetarea prepoziției se datorește unor intenții de ordin stilistic. Astfel, uneori prepoziția se repetă în fața fiecărui termen

copulativ pentru a creea în raport cu conjuncţia coordonatoare o anumită simetrie a termenilor.

De : „În cei cincisprezece ani cît a durat reconstrucţia au pierit seceraţi *de mizerie şi de oboseală, de boli şi de accidente*, peste două zeci de mii de felahi egipteni". (Popescu, *Impresii*, p. 63.)

Peste : „*Peste oraş şi peste holdele de orez, peste culturi şi peste pădurile întunecoase*, el îşi aruncă ultimele raze...". (Nicolau, *India*, p. 55.)

Cele mai frecvente repetări ale prepoziţiei cu efect stilistic se datoresc intenţiei de a insista asupra unei idei. În acest caz, indiferent de sensul lor, accentul cade pe fiecare termen coordonat pentru că în felul acesta se subliniază că din punctul de vedere al înţelesului termenii coordonaţi nu formează o unitate :

De : „Avem nevoie *de industrie, de şcoli de calificare, de meserii noii*...". (Pop, *Niger*, p. 14.)

„...în multe sate s-au păstrat vechi unelte *de lemn, de piatră şi de fier*". (Idem, p. 104.)

„Un secol au privit arabii... cum se scurgeau... pe fluviul creat de ei, la cîţiva paşi *de ei, de sărăcia* lor, *de cocioabele* lor, marile bogăţii ale lumii". (Popescu, *Impresii*, p. 63.)

Din : „Dacă aş fi putut să-i aduc... pe cei mai buni chirurgi *din răsărit şi din apus*, i-aş fi adus". (Demetrius, *Făgăduieli*, p. 242.)

Fără : „...mai în toate oraşele... am întîlnit cerşetori, oameni *fără locuinţă, fără familie, fără meserie, fără căpătîi*". (Nicolau, *India*, p. 118.)

„De cîte ori era adevărată povestea... copilului flămînd, *fără mamă şi fără tată*". (Idem, p. 112.)

În : „...discuţia e la fel cu toate discuţiile... oamenilor care, *în saloane, în restaurante, în tren, în sala de aşteptare* a dentistului, îşi spun părerea lor...". (C. Petrescu, *Ultima noapte...*, p. 9.)

La : „*La serviciul pentru viza paşapoartelor, la vamă, la ghişeul* de preschimbare... foarte puţini se arătau grăbiţi". (Pop, *Niger*, p. 7.)

„Zeci şi sute de metri pe cîmp *la dreapta şi la stînga* şoselei...". (Nicolau, *India*, p. 50.)

„Ele pătrund... şi ajung *la mintea şi la inima* oamenilor". (Popescu, *Impresii*, p. 77.)

„*La mîini, la picioare, la gît* aveau brăţări şi mărgele...". (Idem, p. 108.)

Pe : „*Pe braţe şi pe picioare* au brăţări de aur". (Idem, p. 23.)

Pentru : „...mi-e sufletul plin de recunoştinţă *pentru oameni, pentru viaţă*, pentru că mi-a fost dat să văd şi să simt frumosul din plin. (Idem, p. 56.)

Prin : „Impresiile pătrund simultan, în avalanşe, *prin văz, prin miros, prin auz* şi se încheagă într-o sinteză". (Popescu, *Impresii*, p. 8.)

Se repetă, de asemenea, prepoziția în fața fiecărui termen coordonat în anumite construcții devenite formule împietrite și alcătuite de obicei din cuvinte cu sens antonim, de exemplu :

Cu : „*Cu chiu cu vai*".
De : *De bine, de rău* ; *De voie, de nevoie.*
Din : *Din pămînt, din iarbă verde.*
În : *În sus și în jos.*
La : *La deal, la vale.*
Pe : *Pe viață și pe moarte.*
Prin : *Prin foc, prin apă.*

Expresiile de mai sus sînt vechi în limbă, ele aparțin prin excelență limbii vorbite și sînt folosite frecvent, de aceea forma lor s-a conservat așa cum a fost construită de la început.

În ceea ce privește prepozițiile compuse și locuțiunile prepoziționale, dată fiind structura lor alcătuită din cel puțin două elemente, ele ocupă un spațiu mai mare în cadrul unei propoziții și repetarea lor în fața fiecărui termen coordonat ar dăuna mai mult conciziunii, de aceea se preferă, în general, construcțiile cu evitarea repetării :

Împreună cu : „Poetul frecventa într-adevăr salonul d-nei Micle, de altfel *împreună cu Miron Pompiliu, Samson Bodnărescu,* Slavici și alții". (Călinescu, *Eminescu*, p. 267.)

Pe lîngă : „Trecem în *fugă pe lîngă moschee, parcuri, muzee, institute științifice și medicale, monumente istorice, numeroase clădiri* ale fostei reședințe a guvernului englez". (Nicolau, *India*, p. 86.)

Uneori se reia din locuțiune numai elementul al doilea al ei : „Merg la cinema *împreună cu tata, cu mama, și cu sora mea*".

EVITĂRI GREȘITE (NERECOMANDABILE)

După cum în cazul prepozițiilor cu sens lexical reciproc, uneori, grija exagerată pentru precizarea raportului exprimat duce la o repetare inutilă a lor, tot astfel în cazul prepozițiilor al căror sens lexical nu este reciproc, preocuparea pentru o exprimare concisă duce cîte o dată la evitarea repetării prepoziției și aceasta în dauna unei construcții sintactice corecte.

Astfel se constată că uneori repetarea prepoziției este evitată chiar atunci cînd distanța dintre cei doi termeni cu aceeași funcție sintactică este mare datorită determinanților primului termen introdus de prepoziție. De exemplu :

„Unitățile agricole socialiste și-au concentrat toate mijloacele *pentru terminarea însămînțării tuturor culturilor pe întreaga suprafață prevăzută și efectuarea* în condiții agrotehnice corespunzătoare a lucrărilor de îngrășare". (Sc., 10.05.1964, 1.)

„*Prin îmbunătățirea agitării cu aer a produselor și spălarea* intensă a agitatoarelor... am reușit să obținem petroluri cu un grad de rafinare ridicat". (Idem, 12.05.1964, 1.)

Distanța mare dintre părțile de propoziție copulative face ca raportul sintactic stabilit să fie mai greu sesizat dacă prepoziția nu se repetă.

Alteori, cum am văzut mai înainte, propoziţia este aşa fel construită încît repetarea prepoziţiei trebuie să creeze în raport cu conjuncţia coordonatoare, o anumită simetrie a termenilor şi totuşi ea se evită, stricînd prin aceasta echilibrul construcţiei :

„...oraşele erau ridicate după planuri prealabil întocmite *cu străzi bine plasate, cu canalizări şi băi, grînare*, iar casele... erau făcute din cărămidă". (Nicolau, *India*, p. 22.)

De asemenea, echilibrul construcţiei se resimte de lipsa prepoziţiei şi în cazul a doi termeni copulativi avînd fiecare determinanţii săi :

„...anul 1964 deschise pentru Brazilia perspectiva unor noi lupte *pentru dezvoltarea ţării şi dreptate socială*". (Contemp., 28.02.1964, 2.)

„... sînt păstrate *în scorburi de stînci şi gropi ce amintesc* de locuinţele străbunilor". (Pop, *Niger*, p. 104.)

Exemple în genul celor discutate în paragraful „Evitări greşite" se întîlnesc din ce în ce mai mult, ceea ce constituie o dovadă a dezvoltării tendinţei spre evitarea repetării prepoziţiilor.

EVITĂRI APARENTE

Faptul că prepoziţia nu este reluată în faţa fiecărui termen coordonat copulativ nu este întotdeauna un fenomen de evitare a repetării ei. Analiza atentă a raporturilor stabilite şi a sensului pe care îl are comunicarea dată dovedesc că numai în aparenţă este vorba de o evitare a repetării prepoziţiei. De fapt repetarea prepoziţiei ar modifica raporturile care trebuie stabilite pentru un sens dat.

„Toate erau la un fel, fiecare semăna cu cealaltă, palatul fiind tot una, *urme de fum, moloz şi cenuşă*". (Popescu, *Impresii*, p. 95.)

În acest caz, lipsa prepoziţiei înainte de *moloz* şi *cenuşă* se explică prin faptul că cei doi termeni nu sînt subordonaţi lui *urme*, cum este *fum*, care se introduce cu prepoziţie, ci se află pe acelaşi plan. La fel şi în exemplul de mai jos :

„Îl avuseseră toată ziua în faţă *orbitor de luminos şi fierbinte*...". (Beniuc, *Dispariţia*, p. 129.)

Alteori, cînd termenii copulativi sînt adjective determinate de un adeverb, repetarea prepoziţiei ar modifica, nu raportul sintactic ci sensul adjectivului.

„De ce sînt atît *de plictisiţi şi nemulţumiţi?*" (Popescu, *Impresii*, p. 27.)

Uneori din cauză că se evită prepoziţia înţelesul adjectivului devine echivoc.

„Dormeau în stradă sub *cerul* liber, din fericire *atît de cald şi primitor*...". (Idem, p. 27.)

Se poate înţelege *primitor* sau *atît de primitor*. Echivocul se poate înlătura dacă adjectivul la gradul pozitiv se aşază înaintea conjuncţiei coordonatoare : *primitor şi atît de cald* [14].

[14] Vezi şi *Gramatica limbii române*, edit. cit., p. 220.

Din cele discutate pînă aici putem trage concluzia că, de cele mai multe ori, repetarea prepoziției înaintea fiecărui termen coordonat copulativ este un fapt care nu ține de modificarea înțelesului comunicării, ci mai mult un mijloc cu valoare stilistică cu ajutorul căruia se subliniază sau se insistă într-o anumită măsură asupra fiecărei părți de propoziție din șirul de coordonate.

Pentru situațiile în care repetarea prepoziției înaintea fiecărui termen coordonat are caracter facultativ în raport cu înțelesul, limba română contemporană manifestă tendința spre evitarea repetării. Aceasta nu înseamnă că avem de-a face cu un fenomen absolut nou, deoarece și în scrierile mai vechi, chiar la primii noștri cronicari se întîlnesc construcții în care prepoziția și mai ales anumite prepoziții (cele cu sensuri mai multe și folosite mai frecvent) nu sînt totdeauna reluate. Dar pentru limba română contemporană construcția fără repetarea prepoziției înaintea fiecărui termen coordonat copulativ a devenit foarte frecventă și cîștigă teren din ce în ce, întîlnindu-se în texte care aparțin indiferent cărui stil.

Dacă lucrurile stau astfel, se ridică întrebarea care dintre cele două construcții trebuie recomandată : construcția cu repetarea prepoziției sau cea cu evitarea repetării.

În lucrarea acad. Iorgu Iordan, *Limba română actuală*[15], capitolul Elipse, alături de alte exemple considerate abateri de la normele corecte de exprimare ale limbii, sînt înserate și exemple care privesc omiterea prepoziției înaintea celui de-al doilea termen coordonat.

De asemenea, într-un articol referitor la greșelile de limbă pe care le fac colaboratorii revistei ,,Iașul literar'', Magdalena Popescu[16], printre alte greșeli pe care le critică, pomenește și evitarea repetării prepoziției în coordonare.

Pe aceeași linie merge și R. Ocheșeanu[17] într-un articol referitor la folosirea greșită a prepozițiilor și consideră că în exemple ca : ,,*modele de toamnă și iarnă*, lupta... maselor *de la orașe și sate*'' etc. ,,prepozițiile lipsesc deși era absolut obligatoriu ca ele să nu fie omise''[18].

În ciuda unor astfel de recomandări se pare însă că, așa cum am afirmat mai sus, limba evoluează tocmai în sensul condamnat de luările de poziție amintite aici.

Făcînd o comparație între un text de zece pagini din cronica lui Grigore Ureche[19] și tot atîtea pagini din volumul ,,Congresul al IX-lea al P.C.R.[20], am ajuns la următoarea concluzie :

La Grigore Ureche din 22 de cazuri în care termenii coordonați sînt însoțiți de prepoziție, în 15 exemple prepoziția se repetă în fața fiecărui termen coordonat. Deci procentul de repetare este de aproximativ 68 față de 32 cît reprezintă procentul cu evitarea repetării.

În volumul ,,Congresul al IX-lea al P.C.R.'' din 39 de exemple privind coordonarea termenilor însoțiți de prepoziții în 32 de exemple se evită

[15] Iași, 1943, p. 438.

[16] *Observații asupra limbii din revista ,,Iașul literar''*, în LR VII, (1958), 4.

[17] *Observații asupra folosirii greșite a prepozițiilor în limba unor publicatii*, în LR VIII, (1959), 5.

[18] Articolul citat, p. 49.

[19] *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, sub red. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 63–73.

[20] Editura politică, București, 1965, p. 34–44.

repetarea prepoziţiei. Procentul fiind de astă dată în favoarea cazurilor de evitare a repetării prepoziţiei : aproximativ 82% faţă de 18%.

În ceea ce priveşte opinia lingviştilor noştri referitoare la aprecierea „greşit" sau „corect" a construcţiei cu evitarea repetării prepoziţiei pentru coordonarea copulativă, cred că putem considera concludent felul cum scriu ei înşişi. Am constatat astfel că, într-o măsură mai mare sau mai mică, construcţii cu prepoziţia nereluată apar la lingviştii noştri cei mai de seamă. Aşa întîlnim : „...legat într-un fel *de originea sau activitatea lor*". (Graur, *Nume*, p. 108) ; „...şase volume, fiecare cu o foarte bogată bibliografie, *cu planşe, fotografii şi hărţi*,...". (Iordan, *Lingvistica*, p. 78) ; „...dispariţia consoanelor finale *în română şi italiană*...". (Rosetti, *Istoria*, p. 185) ; „...elemente eterogene, venite *din medii şi epoci* diferite...". (Idem, p. 54) ; „...deosebiri lingvistice *după sex, vîrstă, profesie sau cultură*...". (Coteanu, *Elemente*, p. 61.)

Pornind de la faptele arătate şi încercînd să dăm un răspuns la întrebarea pusă mai sus, cred că nu putem spune că una dintre cele două forme de construcţie (repetarea prepoziţiei sau evitarea repetării) este mai bună decît cealaltă. Din moment ce şi într-un fel şi în celălalt înţelesul rămîne acelaşi, nici una dintre cele două forme nu este greşită.

Prezentînd avantajul că este mai scurtă, construcţia fără repetarea prepoziţiei are perspective de dezvoltare, fapt dovedit de frecvenţa cu care se întîlneşte în limba română contemporană.

Iunie 1968.

Facultatea de limba şi literatura română, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

ABREVIERI

Arghezi, *Poeme* = T. Arghezi, *Poeme noi*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1963.

Beniuc, *Dispariţia* = M. Beniuc, *Dispariţia unui om de rînd*, Editura tineretului, Bucureşti, 1963.

Caragiale, *Momente* = I. L. Caragiale, *Momente şi schiţe*, Biblioteca pentru toţi, Bucureşti.

Călinescu, *Eminescu* = G. Călinescu, *Viaţa lui M. Eminescu*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1966.

Coteanu, *Elemente* = I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1963.

Contemp. = *Contemporanul*. Săptămînal politic, social, cultural.

Demetrius, *Făgăduieli* = L. Demetrius, *Făgăduieli*, Editura tineretului, Bucureşti, 1964.

Gramatica = *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1963.

Graur, *Nume* = Al. Graur, *Nume de persoane*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1965.

Iordan, *Lingvistica* = I. Iordan, *Lingvistica romanică*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1962.

Ist. lit. rom. I = *Istoria literaturii române*, vol. I, Academia Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1964.

Lovinescu, *Teatru* = H. Lovinescu, *Teatru*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1963.

Lumea = *Lumea*, revistă.

Magnet	= *Construcția magnetofonului*, Editura tehnică, București.
Nicolau, *India*	= Raja Nicolau, *Străbătînd India*, Editura tineretului, București, 1959.
Pas, *Carte*	= I. Pas, *Carte despre vremuri multe*, Editura pentru literatură, București, 1963.
Petrescu C., *Ultima noapte...*	= Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, Editura pentru literatură, București, 1965.
Petrescu Cez., *Inimi*	= Cezar Petrescu, *Două inimi tinere*, Editura tineretului, București, 1951.
Piru, *Lit. veche*	= Al. Piru, *Literatura română veche*, ediția a II-a, Editura pentru literatură, București, 1962.
Pop, *Niger*	= E. Pop, *Bate tam-tamul pe Niger*, Editura tineretului, București, 1963.
Popescu, *Impresii*	= D. Popescu, *Impresii de călătorie*, Editura tineretului, București, 1962.
Popescu, *Moș Gheorghe*	= S. Popescu, *Moș Gheorghe la expoziție*, Editura tineretului, Biblioteca școlarului, București, 1962.
Rosetti, *Istoria*	= Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, Editura științifică, București, 1964.
Sadoveanu, *O.*	= M. Sadoveanu, *Opere*, vol. IX, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1957.
Sadoveanu, *Neamul Șoimăreștilor*	= M. Sadoveanu, *Neamul Șoimăreștilor*, ediția a III-a, Editura tinetului, București, 1958.
Sc.	= *Scînteia*, Organ al Comitetului Central al P.C.R.
Tăutu, *Așa*	= N. Tăutu, *Așa cum a fost*, Editura militară, București, 1963.
Velea, *Povestiri*	= N. Velea, *Opt povestiri*, Editura pentru literatură, București, 1963.
Zamfirescu, *Război*	= D. Zamfirescu, *În război*, Editura „Scrisul românesc", Craiova, 1941.

4 – c. 5762

UNELE CONCLUZII DE FONOLOGIE GENERATIVĂ ÎN LEGĂTURĂ CU PALATALIZAREA CONSOANELOR

DE

ERIC P. HAMP

Această scurtă notă are ca scop să ia în considerare unele concluzii mai largi care decurg din explicația comportării lui *z* ca produs al palatalizării; concluzii pe care o astfel de soluție o implică de asemenea în cadrul fonologiei generative.

Este *communis opinio*[1] că sunetul [dz] a dispărut — sau, mai bine-zis, a devenit (sau s-a contopit cu) *z* — în limba română literară. Acest sunet [dz] s-a păstrat, conform cu această părere, numai în unele dialecte dacoromâne și în aromână. Scopul acestei note este de a arăta că această părere nu este exactă, deoarece se poate spune că sunetul [dz] există încă în formele de bază ale unor cuvinte ale limbii române literare.

Pe scurt, cuvintele în care sunetul [z] alternează cu [d] nu pot fi explicate în cadrul fonologiei generative fără a presupune un stadiu intermediar *sincronic* care ar trebui considerat ca [dz]. Ca atare, [d] nu trece direct în [z], ci prin intermediul lui [dz]; și aceasta are loc înaintea vocalei [i]. Astfel se poate considera că toate cuvintele cu [z] înainte de [i], chiar dacă [d] nu alternează cu [z] (de exemplu *zi*, *zile*), au de asemenea [d] → [dz] în forma de bază.

Este bine cunoscut faptul că există alternanțe regulate între consoane, alternanțe care se găsesc de-a lungul întregii gramatici. Este evident că o gramatică corespunzătoare va specifica aceste alternanțe cu ajutorul regulilor celor mai simple și mai reduse ca număr. Îmi propun să schițez natura, dacă nu forma exactă, a acestor reguli cu mențiunea că forma lor ar avea nevoie de unele revizuiri în cadrul unei gramatici complete.

---

[1] ,,Prezența lui *dz* în *budză* și *mîndz* e normală, întrucît aceste cuvinte fac parte din vechiul fond tracic al limbii; într-adevăr, *dz* reprezintă aspectul fonetic vechi al acestor cuvinte, stadiul *z* provenind din *dz* (cf. în aromână : *budză* și *mîndzu*)'', la Al. Rosetti, *Istoria limbii române din secolul al XIII-lea până în secolul al XVII-lea*, 1946, p. 56.

,,*dz* e atestat în Moldova, iar *z* în Țara Românească'', *ibidem*, p. 67 [i.e.XII—XVI sec.]

,,Fonetismul *dz* este deci bine reprezentat în N. Ardealului, Maramureș și Moldova, pe când ȚR cunoaște fonetismul *z*'', *ibidem*, p. 152.

Iată alternanţele la care mă refer :

k		č	vacă → vaci
g		ğ	slugă → slugi
s		ʃ	urs → urşi
z		ʒ	mînz, viteaz → mînji, viteji
st(r)		ʃ t(r)	ziarist, ministru → ziarişti, miniştrii
sk }	→	ʃ t	gîscă → gîşte
ʃk }			puşcă → puşti
d		z	brad → brazi
t		ţ	munte → munţi

Este clar că aceste alternanţe se explică în modul cel mai simplu prin reguli care :

1. încep cu aspectul fonologic al formelor lexicale dat în stînga săgeţii ;

2. presupun un [i] următor, specificînd contextul necesar pentru palatalizare ; (vezi mai jos ; acest [i] poate explica şi multe cazuri de palatalizare nu numai cele datorate alternanţelor ;

3. schimbă în modul cel mai simplu trăsăturile distinctive pentru a obţine aspectele fonologice care apar la dreapta săgeţii.

Astfel, dacă urmărim sistemul trăsăturilor distinctive presupuse de E. Vasiliu [2], cerinţa (3) de mai sus implică anumite reguli cu următoarele efecte :

a) $\begin{bmatrix} -\text{acut} \\ -\text{diezat} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{acut} \\ +\text{diezat} \end{bmatrix}$

prin care [k] → [č] ; [g] → [ğ].

b) [—diezat] → [+ diezat]

prin care [s] → [ʃ] ; [z] → [ʒ].

c) [— strident] → [+ strident]

prin care [t] → [ţ].

Dacă înglobăm (a), (b) şi (c) într-o singură regulă, putem spune de asemenea că :

a + b) $\begin{bmatrix} -\text{diezat} & -\text{acut} \\ & -\text{diezat} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{diezat} & +\text{acut} \\ & +\text{diezat} \end{bmatrix}$

i.e. [sk], [ʃk] → [ʃč] ;

şi putem adăuga altă regulă

2 sau d) $\begin{bmatrix} +\text{diezat} \\ +\text{strident} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{diezat} \\ -\text{strident} \end{bmatrix}$ în contextul [ʃ].

i.e. [č, ţ] → t

În acelaşi timp, regula (2) schimbă pe [ʃţ], provenit din [st] în [ʃt] lucru pe care nu-l vrem. De observat un fapt interesant, că e mai simplu a schimba întîi *t* în *ţ*, şi apoi iarăşi în *t*.

[2] Em. Vasiliu, *Towards a Generative Phonology of Daco-Rumanian Dialects*, în *Journal of Linguistics*, 2, p. 79—98, 1966, în special tabloul 2, p. 84.

Ar fi, poate, posibil să simplificăm regulile de mai sus schimbînd specificarea trăsăturilor distinctive de bază, dar, aşa cum am amintit mai sus, nu urmăresc să intru în amănuntele regulilor înaintea unei analize gramaticale mai aprofundate.

Sintetizez, de aceea, regulile elaborate pînă aici :

1) $$\left.\begin{array}{l}\begin{bmatrix}(-\text{acut})\\ -\text{diezat}\end{bmatrix}\\ \\ [-\text{strident}]\end{array}\right\} \rightarrow \left\{\begin{array}{l}\begin{bmatrix}(+\text{acut})\\ +\text{diezat}\end{bmatrix}\\ \\ [+\text{strident}]\end{array}\right.$$

2) $$\begin{bmatrix}+\text{diezat}\\ +\text{strident}\end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix}-\text{diezat}\\ -\text{strident}\end{bmatrix} / \ [\text{ʃ}]\ —.$$

Aceste reguli vor explica toate alternanţele exceptînd [d] → [z]. Dacă scriem numai

e) [+ ploziv] → [—ploziv]

pierdem generalitatea şi izolăm comportarea lui [d] → [z] de [t] → [ţ]. De asemenea, dacă situăm pe (e) înaintea (b), atunci *brazi* → **braji*, lucru pe care nu-l dorim [3]. Dacă-l aşezăm pe (e) după (2) sau (1) asociindu-l cu [t] → [ţ], pierdem din nou generalitatea sau schimbăm de asemenea [ʃ t] în [ʃ ţ], lucru pe care, de asemenea, nu-l vrem.

De aceea, vedem că cea mai bună soluţie este să înglobăm schimbarea lui [d] şi [t] în regula (1), şi în acelaşi timp să evităm necesitatea specificării trăsăturii de sonoritate.

Mai tîrziu trebuie adăugată regula generală

3) [+ploziv] → [—ploziv] în contextul $\begin{bmatrix}\overline{+\text{ sonor}}\\ +\text{ acut}\\ +\text{ strident}\end{bmatrix}$

În unele dialecte, de exemplu dialectele din nord, regula (3) nu apare. Deci, într-un sens, [dz] persistă şi în limba literară.

De notat că analiza de mai sus presupune că există de asemenea în gramatica generativă română o serie de reguli pentru [i] final, după cum urmează :

1. # → ∅/i —— $\left\{\begin{array}{l}\text{vocală}\\ \text{obiect pronominal}\end{array}\right.$

Aceasta explică *eu nu ţi-am dat* cu [i̯] (forma de bază : eu # nu # ti # am # dat) ; şi *eu ţi le dau* cu [i] (forma de bază : eu # ti # le # dau).

2. i → [i̥]/VC —— #

---

[3] Dar vezi J. Byck, *Alternanţa d/ž*, în BL 3, 1935, p. 189—190 şi *Studii şi articole*, 1967, p. 100—101 : „Astfel, pe lîngă *cald-calzi*, *crud-cruzi*, *rotund-rotunzi*, se aud şi forme ca pl. *calji*, *cruji* şi derivatul verbal *a rotunji*. ... Ea poate fi explicată prin alternanţa *z/ž* : *treaz-treji*, *obraz-obraji* ; adică alternanţa *d/z*, întîlnindu-se cu alternanţa *z/ž*, a suferit o deplasare : s-a trecut de la *d* direct la *ž*".

Mai degrabă, în aceste dialecte, din punct de vedere sincronic, nu s-a trecut de la *d* direct la *ž* ; s-a schimbat numai succesiunea regulilor :

1) (vezi 1) [-strident] → [+ strident]
Astfel, *d* → *dz* (ḑ).

2) (=e=3) [+ploziv] → [-ploziv] în vecinătatea $\begin{bmatrix}\overline{+\text{sonor}}\\ +\text{acut}\\ +\text{strident}\end{bmatrix}$
Astfel, *dz* → *z*.

3) (vezi 1) [-diezat] → [+diezat]
Astfel, *z* → ʒ.

Aceasta explică *eu nu-ți dau* (eu # nu # ti # dau), *eu îți dau* (eu # îți # dau), *brazi* (bradi #), *puști* (pușki #) etc.; și menținerea lui [i] în *umbli* etc.

3. [i̥] → ø/[+ diezat] ——

Astfel *vaci* [vač], *slugi* [sluğ], *urși* [urʃ], *mînji* [*mîn*ʒ].

În felul acesta, vedem că în toate privințele (inclusiv și ortografia veche: ḑ) ortografia română este, din punct de vedere strict științific, cu totul perfectă.

Mai mult, acest [i] final este necesar pentru o serie de motive, altele decît palatalizarea:

1. pentru că el „reapare" înaintea sufixelor și după două consoane;
2. pentru a simplifica condițiile de pierdere a lui *n* în *vii* (din *veni*);
3. pentru a simplifica condițiile de apariție a lui *i* în loc de *î* în *vinde*.

De aceea, putem spune că [dz] din limba română veche se menține și azi, dar rolul lui s-a micșorat.

Se poate adăuga acum o mică observație despre ortografia limbii române vechi. Citim la Al. Rosetti[4]:

> [i.e. XVI sec.] „*dz* și *z*, în cuvintele de origine latină (< *d* + *ĭ*, *ĕ*) și *z* în cuvintele străine (<*z*) sînt notați cu slovele ѕ și ʒ : *audzit*, *auzit*, *vădzut*, *văzut* și *treaz viteaz*, *zid* etc. Textele din N. Ardealului-Maramureș și din Moldova cunosc, în genere, grafia *dz*... Textele netraduse prezintă, însă, și notația *z* sau alternanțe *dz*/*z* în cuvinte în care ne-am aștepta să găsim numai grafia cu *dz*" (p. 151).
>
> „Prezența notației *z*, în textele din Moldova, poate fi explicată, uneori, ca un fapt grafic: adesea e greu de făcut deosebirea, în manuscrise, între slova *dz* si slova *z*; se poate deci întîmpla ca unele grafii *dz* să fie interpretate ca *z*. Pe de altă parte, această grafie a putut fi întrebuințată, în anumite cazuri, prin analogie cu cuvintele slave care conțineau un *z* notat з" (p. 152).

(PO — Palia Orăștie — cu fonetismul *z*, deși pronunțarea *dz* e curentă și astăzi în Banat, poate găsi o explicație, după Rosetti, în lipsa tipografică a slovelor ѕ.)

Referitor la această ultimă afirmație, încă Al. Rosetti notează: „Slav. *z* e redat în română prin *z*; *e.g.* *păzi*: *paziti* (Rosetti, ILR III[5] 1964, p. 104). Dar din punct de vedere al argumentului nostru de mai sus, în cadrul descrierii pur sincronice, nimic nu ne împiedică să scriem, de exemplu, *păzi* < slav. *paziti*, cu forma de bază *padí* - → *păḑí* - etc.

În orice caz, poate, putem înțelege aceste grafii timpurii variate nu numai ca continuări întîmplătoare pur grafice, ci ca oglindiri ale realității de bază, care apar din timp în timp în detrimentul reprezentației aspectului fonetic de suprafață. Pentru a dovedi această din urmă afirmație ar fi necesar să stabilim o corelație a tuturor cazurilor lui *dz* cu și fără alternanță gramaticală.

Iulie 1968. *Universitatea din Chicago*

[4] *Lucr. cit.*, p. 151 și 152.

ÎN LEGĂTURĂ CU UN FENOMEN DIALECTAL FRIULAN

PRONUMELE PERSONAL ENCLITIC ÎN DATIV

DE

MARIA ILIESCU

La pagina 140 a gramaticii sale, regretatul Giuseppe Marchetti [1] arată că, dialectal, este posibilă în friulană encliza pronumelor de persoana a treia complement direct şi indirect, la participiul perfect al timpurilor verbale compuse [2] : *o' ai puartadi* ,,i-am adus'', *tu as puartadiur* ,,le-am adus'' [3].

Exemple de felul celor date de Marchetti se pot găsi uşor în texte populare [4], în special în cazul verbelor ,,dicendi''.

Astfel, în numai cîteva zeci de rînduri ale unei poveşti scrise în graiul din Gorizia [5] am găsit 6 exemple în care *i* (=pron. pers. sg. dat.) stă în encliză după un participiu trecut : de patru ori după verbe ,,dicendi'' (*dî* şi *respuindi*) şi cîte o dată după verbele *puartâ* şi *capitâ* :

(1) *Una dì che jara sol cul so Ciapitani... veva dit*i ,,într-o zi cînd era singur cu căpitanul său... îi spusese''.

(2) ,,*Ma la macòlis*'', *veva dit*i *il Cont* ,,...îi spusese contele''.

(3) *Mestri Melchior... veva dit*i *al Cont* ,,M. M.... îi spusese contelui''.

(4) ,,*Sior Cont lustrissin*'' *veva risponduti*, *il Ciapitani* ,,«Ilustre domnule Conte» îi răspunsese căpitanul''.

(5) *Zuan peró veva puartadi tantis et talis argumentassions* ,,Ion însă îi adusese atîtea şi asemenea argumente...''.

(6) *Chel malàn jara capitat*i *a la Contessina Gilda propri par San Ilar* ,,Acea nenorocire fusese adusă contesei chiar de Sf. Ilar''.

---

[1] *Lineamenti di Grammatica Friulana*, Udine, 1952.

[2] ,,L'unione enclitica dei pronomi al participio passato nei tempi composti è possibile con la coppia pronome- termine di terza persona e pronome- oggetto ; ma è estranea al friulano centrale comune''.

[3] În primul caz *i* este pronume personal neaccentuat în dativ singular ; în cel de-al doilea, pronumele (personal neaccentuat în dativ plural) este *ur* iar *i* vocală epentetică de legătură .

[4] La prima vedere mai ales texte din regiunea de sud-est a teritoriului friulan.

[5] Ranieri Mario Cossar, *Il sun da la Contessina*, în *Ce fastu*? XVI, 1940, 3, p. 107—109.

În cazul exemplelor 3 şi 6 pronumele enclitic în dativ este pleonastic deoarece complementele indirecte sînt exprimate [6].

Uneori pronumele neaccentuat în dativ complement indirect reia un pronume în dativ care-l precede. Iată trei exemple din ,,parabola fiului risipitor", transcrisă de Ugo Pellis [7]:

(1) *El pi-zovin-di-lor a*-dyi-*a-dit*-i ,,cel mai tînăr din ei i-a spus".
(2) *E lui a* dyi-*a-spartit*-i *la fakoltat* ,,şi el i-a împărţit averea".
(3) *A* dyi-*a-fat*-i-*dul* ,,şi el i-a făcut tot" [8].

În textele culese de mine în timpul unor anchete la coloniile friulane din România [9] am găsit, în special la subiecte originare din Cormons şi din regiunea Goriziei, numeroase exemple asemănătoare cu cele discutate pînă acum:

Chel din tal mies ciavrut a vierti la puarte [10] ,,iedul cel mijlociu i-a deschis uşa".
L'omp lu a chialât e i a deti [11] ,,omul l-a chemat şi i-a spus".

Mai curioasă este apariţia aceluiaşi *i* în cazuri în care acesta nu poate fi interpretat ca un pronume neaccentuat în dativ. E vorba de propoziţii în care:

1. complementul indirect este la plural [12]:
*La fia veva palezat*i *ai genitors* [13]... ,,fiica dezvăluise părinţilor...".
*A dit*i *a* di *chi plui pisui* ,,a spus celor mai mici".

2. participiul aparţine unui verb absolut sau impersonal sau unui verb la diateza pasivă:
*Chel plui pisul le platat*i ,,cel mai mic e ascuns".
*L louf che e stat*i *daur* [14] ,,lupul care a stat afară".

E de presupus că e vorba de construcţii analogice cu cele în care *i* este pronume personal neaccentuat în dativ. A contribuit probabil şi faptul că în vorbirea populară şi familiară, în cazul unei povestiri sau în cazul reproducerii spuselor altora, revine foarte frecvent, ca propoziţie incidentă: ,,(i)-a spus " (*a dit, i a dit, i a diti, a diti*) sau altele asemănătoare, în

---

[6] Marchetti, *op. cit.*, p. 141, aminteşte şi de acest fenomen, menţionînd că e mai rar în cazul pronumelor enclitice decît al celor proclitice. (Dubla exprimare a complementului indirect, în cazul pronumelor proclitice este identică cu cea din română.)

[7] *Il Sonziaco*, Trieste, 1911, p. 45.

[8] Un fenomen foarte asemănător este semnalat de Rohlfs în *Historische Grammatik der Italienischen Sprache*, II, p. 562, în graiul corsican din Bastia: *li avia racummandati di vruscialla* ,,gli avevo raccomandato di bruciarla"; *li l'avia cunigliati* ,,glie l'aveva consigliato". Rohlfs vorbeşte de o ,,curioasă concordanţă între participiu şi dativul pronumelui personal. Citînd pe Salvioni RIL 49, p. 846, el admite explicaţia că ar fi vorba de o analogie datorită omonimiei dintre *li* ,,gli" şi *li* ,,li". Rămâne de văzut dacă fenomenul corsican nu poate fi explicat la fel ca cel friulan. Inversul nu este posibil deoarece în friulană nu există homonimia celor două pronume: *i* ,,gli", *iu* ,,li".

[9] Subiect originar din Prato Carnico.

[10] Dativul plural al pronumelui personal neaccentuat este *ur*

[11] Subiect originar din jurul oraşului Cormons.

[12] Vezi *Contribuţii la problema clasificării dialectelor friulane*, în SCL XV, (1964), 1.

[13] Vezi nota 10.

[14] Vezi nota 5.

care *i* final poate fi interpretat ca pronume personal în dativ, complement indirect.

Poate că la încetăţenirea acestei construcţii să fi contribuit şi o greşită analiză a subiectelor vorbitoare în cazurile în care *i* serveşte ca vocală de legătură între o formă verbală şi unul sau două pronume enclitice. În locul analizei corecte *puartad*+*i*+*ur* (vezi *supra*), *disint*+*i*+*ur* etc. s-a putut analiza greşit : *puartadi*+*ur*, *disinti*+*ur*, considerîndu-se la un moment dat că forma participială este *puartadi*, *disinti* [15].

Iulie 1968.

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

[15] Se ştie că asemenea fenomene sînt curente şi în alte cazuri : *agrima* în loc de *lagrima* (interpretîndu-se *l* drept articol) sau *luvri* în loc de *ùvri* (< *ubere*) interpretîndu-se articolul ca făcînd parte din cuvînt.

SCL, An XIX, nr. 5, p. 497–499, Bucureşti, 1968

OBSERVAŢII TIPOLOGICE ASUPRA DACOROMÂNEI

DE

LILIANA IONESCU

0. În articolul de faţă vom încerca să precizăm cîteva aspecte referitoare la tipologia dialectelor dacoromâne şi la poziţia limbii române literare în raport cu aceste dialecte.

1. Considerăm necesar, pentru început, să clarificăm cîteva concepte teoretice cu care vom opera.

Componenta fonologică a unei gramatici transformaţionale cuprinde trei grupuri de reguli :

— reguli de structură a morfemelor (reguli care descriu structura fonologică a morfemelor lexicale) ;

— reguli morfologice (reguli de flexiune şi derivare) ;

— reguli fonologice (reguli care disting variantele fonetice, indicînd modul concret de realizare a fonemelor în interiorul cuvintelor).

Regulile de structură a morfemelor şi regulile fonologice sînt reguli de rescriere, în general, sensibile la context. Ele reprezintă echivalentul, la nivel fonologic, al regulilor de constituenţi existente la nivelul sintactic. Spre deosebire de acestea, regulile morfologice sînt reguli de transformare, aplicabile ciclic.

Pentru formularea regulilor aparţinînd ciclului transformaţional sînt necesare informaţii asupra structurii fonologice a morfemelor (regulile de flexiune şi derivare se aplică în funcţie de finala bazei şi de alte caracteristici fonologice). Informaţiile de acest tip sînt furnizate de regulile de structură a morfemelor, care sînt reguli preciclice.

După aplicarea regulilor morfologice, se suprimă semnele concatenării morfemelor (&). Regulile fonologice sînt reguli postciclice, aplicabile nu unor morfeme, ci unor secvenţe a căror structură morfematică nu este luată în consideraţie.

2. Pornind de la o matrice comună de trăsături distinctive, Em. Vasiliu a delimitat două tipuri dialectale, denumite convenţional muntenesc şi moldovenesc [1]. Cele două tipuri prezintă un nucleu de reguli

---

[1] Vezi *Towards a generative phonology of Daco-Rumanian dialects*, în ,,Journal of Linguistics'', vol. 2, nr. 1, p. 79—98 ; *Transformational vs. Biunique Phonemic Typology*, în *Phonologie der Gegenwart*, Graz-Wien-Köln, 1967, p. 254—261 ; *Considérations typologiques sur la phonologie transformationnelle des parlers dacoroumains*, în ,,Cahiers de linguistique théorique et appliquée'', IV, 1967, p. 253—260.

identice, ordonate diferit ; ele se află deci într-un raport de incluziune, cu ordonarea diferită a regulilor aparţinînd intersecţiei non-vide [2].

Delimitarea tipurilor dialectale a fost făcută în funcţie de ordonarea a două reguli : cea a depalatalizării lui [ʃ'] şi [ʒ'] şi cea a trecerii vocalelor anterioare în vocale centrale după [ʃ] şi [ʒ] dure, în raport cu ciclul transformaţional. Formularea acestor reguli ar putea fi :

$$(1)\ [+\text{diezat}] \rightarrow [+\text{compact}]\ /\ \begin{bmatrix} +\ \text{continuu} \\ -\ \text{grav}\ ____ \end{bmatrix}$$ [3]

pentru depalatalizarea lui [ʃ', ʒ'] şi

$$(2)\ [\quad] \rightarrow [+\text{grav}]\ /\ \begin{bmatrix} +\text{continuu} \\ -\text{grav} \\ +\text{compact} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{consonantic} \\ -\text{bemolat} \\ ____ \end{bmatrix}$$

pentru modificarea vocalelor [e, i] în [ə, ɨ] după [ʃ, ʒ] dure.

În dialectele de tip muntenesc regulile (1) şi (2) se aplică înainte de regulile ciclice şi deci trebuie integrate grupului regulilor de structură a morfemelor, pe cînd în dialectele de tip moldovenesc ele se aplică după ciclul transformaţional şi deci aparţin grupului regulilor fonologice.

Demonstrarea acestei afirmaţii se bazează pe constatarea prezenţei formelor *ʃapte*, *ʃarpe*, *ʃade*, *kəmaʃə* (în variaţie liberă cu forma *kəmaʃ'e*) în dialectele munteneşti şi a absenţei totale din aceste dialecte a formelor *ʃəpte*, *ʃərpe*, *ʃəde*, *kəmeʃə* (în variaţie liberă cu *ʃ'epte*, *ʃ'erpe*, *ʃ'ede*, *kəmeʃ'e*), caracteristice dialectelor moldoveneşti.

Româna literară poate fi considerată ca un subtip al dialectelor munteneşti, întrucît ea cunoaşte exclusiv prima serie de forme citată anterior. Regulile de structură a morfemelor caracteristice românei literare au fost formulate de Anca Belchiţă [4]. Avînd în vedere observaţiile de mai sus, considerăm că regula depalatalizării lui [ʃ'] şi [ʒ'], inclusă în cercetarea Ancăi Belchiţă printre regulile fonologice (regula P3), aparţine, de fapt, grupului regulilor de structură a morfemelor. Ordonarea prezentată de autoarea menţionată ar duce la generarea formelor de tip moldovenesc.

Includerea regulii depalatalizării lui [ʃ', ʒ'] printre regulile preciclice implică şi adăugarea la acelaşi grup de reguli a regulii modificării vocalelor anterioare în vocale centrale după [ʃ, ʒ] depalatalizate.

Diferenţa dintre dialectul literar şi alte dialecte de tip muntenesc este dată de ordonarea unor reguli fonologice. Dialectele de tip muntenesc cunosc o regulă facultativă de repalatalizare a lui [ʃ, ʒ] şi de restabilire a vocalismului [e, i] după noile fonetisme de timbru palatal. În dialectul literar, înainte de aceste reguli, trebuie formulată o regulă de monoftongare a lui [ăa] (rezultat din [ea] precedat de [ʃ, ʒ] depalatalizate) la [a]. Numai astfel se pot obţine formele *ʃarpe*, *ʃapte*, *ʃase*, *ʒale* etc., dar *ʃi*, *ʃir*, *ʒeratic* etc. În celelalte dialecte de tip muntenesc, această regulă nu

---

[2] *Considérations*..., p. 253.

[3] Am adoptat matricea de trăsături distinctive propusă de Anca Belchiţă în *Morpheme Structure Rules in the Generative Grammar of the Romanian Language* (*I*), în RRL (1967), 6, p. 507—522 ; vezi p. 512 şi derivaţia de la p. 511. Am tradus termenul *flat* prin „bemolat" şi termenul *sharp* prin „diezat".

[4] Vezi articolul citat în nota 3 şi partea a II-a a aceluiaşi articol în RRL (1968), 1, p. 29—47.

mai este necesară, modificarea lui [ə, ɨ] în [e, i] după [ʃ', ʒ'] (repalatalizate) efectuîndu-se în toate cazurile. Se obțin astfel formele *ʃi*, *ʃir*, *ʒeratic* etc., dar și *ʃearpe*, *ʃeapte*, *ʃease*, *ʒeale* etc.

3. În seria consoanelor dure existente regional sînt incluse, pe lîngă [ʃ, ʒ], și consoanele [s, z, ţ, ḑ], după care vocalele anterioare [e, i] trec în seria centrală, devenind [ə, ɨ]. După părerea lui Em. Vasiliu, această modificare nu a afectat pe [e, i] separate de [s, z, ţ, ḑ] prin limita morfematică (&)[5]. Deci, într-o formă ca aceea a numeralului *șase* (*ʃ'ease*), [e] fiind grupat în același morfem cu [s] precedent a devenit [ə]. Lipsa diftongului [e̯a] din forma de plural a substantivului *mireasă* : *mireas&e* ar dovedi faptul că [e] nu trecuse la [ə], fiind separat de [s] precedent prin limita morfematică (&). Pluralul *mireasă* ar implica o schimbare ulterioară adăugării flectivului.

Din toate aceste observații ar rezulta că regula în discuție trebuie formulată de două ori : o dată, ca regulă de structură a morfemelor, implicînd restricția contextuală a grupării consoanei dure în aceeași silabă cu vocala anterioară următoare și, a doua oară, ca regulă fonologică, aplicabilă după ciclul transformațional, fără nici o restricție suplimentară.

Proba adusă în sprijinul afirmațiilor de mai sus este absența din unele dialecte care cunosc atît forma *ʃasə* (sau *ʃase*), cît și forma *ʃəsə* (*ʃ'ese*), a formei *ʃapte*. Dacă ar fi vorba de un împrumut de forme, atunci ambele numerale ar trebui să aibă ambele tipuri de forme.

În realitate, atestările de care dispunem nu ne permit, în general, să afirmăm cu fermitate că forma *ʃapte* lipsește complet din dialectele moldovenești la care se referă Em. Vasiliu. Semnalăm în acest sens faptul că numeralul *șapte* nu apare de loc (sub nici o formă) în textele dialectale culese de Emil Petrovici în localitățile din Moldova care cunosc ambele forme ale numeralului *șase* ; de asemenea, în timp ce Atlasul înregistrează ca unică formă în punctul 537 forma *șăsă* (h. 930, ALR s. n., vol. IV), în ALRT II nu apare decît forma *șăsă* (206/23).

Singurul punct moldovenesc care prezintă o situație aparte este punctul cel mai sudic, 605. În ALRT II este consemnată numai forma *șăsă* (219/28), iar în ALR s. n., vol. IV apar și forma de tip muntenesc *șăsă* și forma de tip moldovenesc *șăsă* (h. 930), înaintea celei din urmă figurînd mențiunea [k] — corectat. După părerea noastră singura explicație plauzibilă în acest caz este aceea a amestecului de forme (muntenești și moldovenești). În punctul 605 mai apar, de altfel, și în alte situații elemente aparținînd tipului dialectal muntenesc, alături de cele moldovenești care sînt preponderente (vezi, de exemplu, forma *log'éș*, h. 972, cu [v] palatalizat în [g'], caracteristică tipului muntean, alături de forma *loγítu*, h. 980 — moldovenească).

Ca atare, considerăm că regula modificării vocalelor anterioare în vocale centrale după [s, z, ţ, ḑ] este o regulă fonologică, a cărei aplicare are loc o singură dată, după suprimarea semnelor concatenării morfemelor. Forma acestei reguli este :

(3) [—grav] → [+grav]/[+strident] ——

4. Intersecția non-vidă a celor două ansambluri de reguli : cel caracteristic dialectelor muntenești și cel caracteristic dialectelor moldovenești,

[5] *Towards a generative...*, p. 83.

cuprinde, pe lîngă grupul regulilor (1), (2), a căror ordonare diferită permite distingerea celor două tipuri dialectale, un grup de reguli ordonate similar, aparţinînd regulilor de structură a morfemelor. Regulile de structură a morfemelor formulate pentru dialectul literar pot explica deci nu numai formele din dialectele munteneşti, ci şi pe cele din dialectele moldoveneşti. Cum se explică acest fapt?

Regulile de structură a morfemelor exprimă tiparul fonologic general al unui idiom. Ele produc nu numai combinaţiile reale, existente ca atare, ci şi pe cele care, fiind conforme tiparului fonologic, sînt virtuale în acel idiom, lipsa lor reprezentînd aşa-numitele „goluri accidentale" dintr-un sistem.

Regulile de structură a morfemelor introduc trăsăturile care sînt redundante în anumite contexte. Elementele incomplet specificate cu care operează ele sînt, aşa cum sublinia M. Halle, „substanţial identice cu «arhifonemele» postulate de Troubetzkoy" [6]. Regulile fonologice sînt acelea care „rearanjează" datele fonemice în conformitate cu structura reală a idiomului considerat.

Formularea regulilor de distribuţie non-fonemică a trăsăturilor trebuie deci să aibă un caracter cît mai general, pentru a putea cuprinde şi explica o cantitate cît mai mare de date (goluri accidentale în sistem, variante contextuale foarte diferite ale unor foneme etc.). Este singura posibilitate de a realiza în fonologie adecvarea explicativă, trăsătură care caracterizează exclusiv teoriile lingvistice cele mai puternice [7].

Posibilităţile combinatorii ale fonemelor sînt, în linii generale, aceleaşi în toate dialectele dacoromâne. Diferenţele privesc, de obicei, inventarul combinaţiilor reale şi al combinaţiilor virtuale, caracteristic fiecărui dialect. Cu alte cuvinte, o combinaţie de foneme poate fi reală într-un dialect şi virtuală în altul. Dat fiind însă caracterul foarte cuprinzător al formulării regulilor de structură a morfemelor, diferenţele menţionate nu pot determina modificarea de la un dialect la altul a sistemului regulilor în discuţie.

Cele prezentate pînă acum pot furniza o explicaţie constatării empirice referitoare la marea unitate a dialectelor dacoromâne.

Regulile de structură a morfemelor nu permit, în general, distingerea unor subtipuri în cadrul celor două tipuri dialectale. Diferenţele dintre diversele unităţi lingvistice teritoriale ale dacoromânei se ordonează, în cea mai mare parte, la nivelul inferior al regulilor fonologice. În termenii fonologiei clasice, între dialectele dacoromâne nu sînt diferenţe fonematice, ci diferenţe de realizare a fonemelor.

Este semnificativ faptul că principalele particularităţi fonetice utilizate pînă acum pentru stabilirea repartizării teritoriale a dacoromânei: tratamentul labialelor, al dentalelor, al africatelor etc. pot fi exprimate prin reguli aparţinînd nivelului regulilor fonologice. Formalizarea lor nu presupune cunoaşterea limitei dintre morfeme. [p], de exemplu, este alterat şi de un [j] tematic şi de un [^{j}] flexionar (vezi *piept* → *k'ept*

---

[6] *The Sound Pattern of Russian*, S'Gravenhage, 1959, p. 39.
[7] Vezi N. Chomsky, *Current Issues in Linguistic Theory*, 1964, p. 29.

şi *lup&i* → *luk'*). Aceeaşi afirmaţie este valabilă şi pentru dentale : [d] devine [d'] sau [đ] şi în cuvîntul *des* → *d'es* (*đes*) şi în cuvîntul *cad&e* → *cad'e* (*cađe*). De asemenea, [ĉ] > [ŝ] şi într-un morfem lexical cum ar fi *ĉer* → *ŝer* şi după aplicarea regulii de alternanţă c/ĉ, care aparţine ciclului transformaţional, într-o formă cum ar fi *urc* → *urĉi* → *urŝi*.

O tipologie amănunţită a dialectelor dacoromâne nu se poate face decît pe baza regulilor fonologice.

Iunie 1968.

Facultatea de limba şi literatura română, București, Str. Ed. Quinet 7

EFICIENT; EFICIENȚĂ

DE

ACAD. IORGU IORDAN

Toate stilurile limbii noastre — cu excepția celui beletristic — folosesc aceste două cuvinte, aș spune, la tot pasul, indiferent de realitatea obiectivă la care se referă. Se poate vorbi de o adevărată euforie a mînuitorilor condeiului, cînd e vorba de exprimat, în scris, constatări, îndemnuri, aprecieri etc. Cred că la fel de des apar ele și în forma orală a prezentării unor idei asemănătoare, judecînd după ședințele de tot felul la care particip.

O primă caracteristică a apariției lui *eficient* și *eficiență* este relativa lor tinerețe. Vom vedea ceva mai încolo că, înainte de ultimul război, frecvența acestor cuvinte (în special a substantivului) se apropia de limita inferioară a vocabularului românesc. Fără a fi absolut sigur, pot afirma că situația aceasta a continuat să existe, bineînțeles nu exact în aceeași măsură, destul timp și după război. Conducîndu-mă după impresia mea — recunosc că nu invoc un argument propriu-zis —, aș spune că utilizarea lor a început să devină din ce în ce mai masivă în ultimii 8—10 ani. Cele mai vechi citate ale mele datează din 1961. Aceasta însemnează că mai ales de atunci încoace întrebuințarea lor mi-a atras atenția, și tocmai din cauza desei lor apariții.

Altă trăsătură vrednică de reținut, și impusă de realitate, este că în vorbirea curentă, „neoficială" (care nu se referă, adică, la probleme de „producție" în general), aceste cuvinte nu se întîlnesc aproape de loc, nici chiar în gura oamenilor care la ședințe, în dări de seamă și explicații orale privitoare la munca lor sau a altora, le folosesc aproape în fiecare frază ceva mai lungă. Urmează, deci, că avem a face cu adevărați termeni tehnici, cu expresii devenite oarecum obligatorii, ori de cîte ori se discută despre planuri de producție, despre realizarea lor etc. Acest fapt le dă un caracter nu numai livresc, ci chiar „savant", care le mărește prestigiul și le sporește atracția.

În sfîrșit, legată direct de ultima afirmație, intervine încă o particularitate a statutului lor stilistic. Frecvența lor este invers proporțională cu exigența, în materie de exprimare, a vorbitorului sau a celui care scrie. Avem publiciști, este drept extrem de puțini, în scrisul cărora nu le-am întîlnit, poate, niciodată. Faptul se datorește nu numai ostenelii de a se exprima îngrijit, la baza căreia stă, evident, o stăpînire sigură a procedeelor lingvistice, ci și dorinței de a evita clișeele, formulările devenite

5 — c. 5752

mecanice etc. Căci tocmai asemenea cuvinte, ca cele aici în discuţie, cu aerul lor „savant", care atrage atenţia (în toate sensurile) asupra lor, sînt ameninţate de banalizare.

Aminteam ceva mai înainte de „vîrsta" lui *eficient* şi *eficienţă*. „Dicţionarul enciclopedic ilustrat" al lui I.-A. Candrea (şi Gh. Adamescu), apărut în 1931 şi care, cum se ştie, este foarte bogat în neologisme de origine latino-romanică, înregistrează numai adjectivul, pe care îl explică prin „care-şi produce de fapt efectul", cu „citatul", confecţionat de autor, *soarele este cauza eficientă a căldurii*. Interesant pentru discuţia noastră este amănuntul că pe *eficace*, acelaşi dicţionar îl explică la fel: „care-şi produce efectul" [1]. Absenţa lui „de fapt" nu modifică decît formal definiţia şi arată că autorul a simţit nevoia, dar n-a izbutit, să distingă într-un mod oarecare cele două cuvinte.

„Dicţionarul limbii române literare contemporane" II, Bucureşti 1956, cunoaşte atît adjectivul, cît şi substantivul de care mă ocup. Le consideră perfect sinonime cu *eficace*, resp. *eficacitate*, ceea ce, în linii mari, corespunde realităţii. Surprinde — şi faptul prezintă un interes deosebit — lipsa citatelor. Se ştie că acest dicţionar excelează, în general, tocmai printr-o mare, adesea imensă bogăţie de citate. Absenţa lor la cuvintele noastre dovedeşte că autorii lui n-au găsit, adică, spus altfel, *eficient* şi *eficienţă* se bucurau atunci de o circulaţie extrem de redusă.

Elocvente în sensul afirmaţiei mele despre vîrsta tînără a frecvenţei acestor termeni sînt datele conţinute în „Dicţionarul limbii române moderne" (1958). Şi aici lipsesc citatele, dar nu pentru că acest dicţionar are un singur volum, ci din cauză că n-au putut fi descoperite (în ipoteza, de altfel puţin verosimilă, că autorii le-ar fi căutat). Şi aici sînt prezentate ca sinonime cu *eficace*, resp. *eficacitate*. Apare însă la amîndouă precizarea „rar", ceea ce confirmă... anticipat punctul meu de vedere.

Frecvenţa extraordinară a lui *eficient* şi *eficienţa* în momentul de faţă explică pe de o parte folosirea celui dintîi şi ca adverb, iar pe de alta apariţia aspectului lor „negativ", vreau să spun *ineficient* şi *ineficienţă*.

Materialul meu de citate, deşi adunat, cel puţin de la o vreme, mai mult la întîmplare, este foarte bogat. Voi da o mică parte din el, numai pentru ca cititorul să vadă că, aşa cum am arătat la începutul articolului, aproape nu există noţiune (în sens larg) în legătură cu care să nu poată apărea aceste cuvinte. Nu numai despre măsuri, metode, sprijin, mijloace, condiţii, resurse, discuţii, colaborare, factori, muncă (şi activitate), forme etc. etc. se spune că sînt (mai ales trebuie să fie !) „eficiente", ci şi despre concepte, terminologii (ştiinţifice), personaje (de roman, de dramă etc.), declaraţii de... dragoste ş.a.

Iată o serie de citate, referitoare mai ales la noţiunile din a doua categorie. (Urmează în ordine cronologică.) [2] *Prezenţa lui eficientă în rîndul maselor de spectatori* (*C*, 7/IV/1961, p. 4); *un regim corupt şi ineficient* (*ibid.*, 2/VI/ 1961, p. 8); *talent eficient* (*ibid.*, 14/VII/1961, p. 5); *a unei comunicări eficiente cu mase mari de cititori* (*GL*, 9/XI/1961, p. 6); *El* [personaj de roman] *nu reuşeşte să fie eficient nici în viaţa socială* (*RL*,

---

[1] Adaosul „prielnic" nu schimbă situaţia.

[2] Abrevieri : *C* = *Contemporanul*; *GL* = *Gazeta Literară*; *RL* = *România Liberă*; *Sc.* = *Scînteia*.

25/XII, 1962, p. 2); *a face învățămîntul mecanicii cît mai eficient* (*C*, 18/I/1963, p. 7); *Marea Britanie trebuie să fie mai eficientă și mai competitivă* (*Sc*, 9/III/1963, p. 6 : într-o telegramă tradusă din engleză); *o cale eficientă* (*RL*, 27/I/1963, p. 3); *poezia să fie eficientă* (*C*, 10/IV/1964, p. 3); *concepte, abstracte uneori, deci ineficiente* (*ibid.*, 26/IV/1963, p. 3). Exemple cu *eficient* adverbial: *va putea influența eficient* (*ibid.*, 2/XI/1962, p. 6); *ar putea contribui, eficient, la formarea unor regizori* (*ibid.*, 16/XI/1962,p. 5); *Eficiență*: *urmărirea din timp a eficienței balneare* (*ibid.*, 15/IX/1961, p. 7); *noi sortimente farmaceutice care și-au dovedit din plin eficiența* (*RL*, 2/XI/1961); *o acțiune de mare eficiență educativ-muzicală* (*ibid.*, 5/I/1962, p. 6); *Eficiența cercetării științifice* (*C*, 18/V/1962, p. 7 : titlu de articol); *eficiența revoluționară a acestor idei* (*ibid.*, 12/X/1962, p. 3); *Această piesă poate decora cu maximum de eficiență un perete* (*ibid.*, 15/III/1963, p. 2); *Organizarea și eficiența audiențelor* (*LR*, 28/VII/1963, p. 1 : titlu de articol).

Pe măsură ce *eficient* și *eficiență* s-au răspîndit cu o viteză rar întîlnită în istoria vocabularului romănesc, sinonimele lor *eficace* și *eficacitate* au început să apară tot mai rar. Se poate spune că astăzi ele sînt pe cale aproape de dispariție, adică de trecere în vocabularul pasiv al limbii. Este vorba de o simplă impresie, care se întemeiază totuși pe urmărirea măcar relativ atentă a limbii actuale. Nu știu dacă le-am mai întîlnit în ultima vreme fie în vorbirea zilnică, fie în scris. Pot veni și cu o mărturisire din partea unui coleg de academie, nu numai foarte cultivat, ci și exigent, atît față de sine însuși, cît și față de alții, în ce privește exprimarea. Într-o convorbire provocată tocmai de folosirea, după mine abuzivă, a lui *eficient și eficiență*, el a invocat, în sprijinul acestora, lipsa de eufonie a sinonimelor *eficace* și *eficacitate*. Aceasta ar dovedi că la unii vorbitori intervin și considerente de ordin estetic în preferința pentru prima pereche de termeni.

Apariția și, în deosebi, frecvența excepțională a acesteia se datorește influenței limbii engleze. Înainte de a găsi argumente strict lingvistice am bănuit existența unei asemenea influențe pornind de la constatarea că fenomenul în discuție este recent și totodată produs al unei adevărate mode în ce privește larga și rapida lui răspîndire. Românii au început să cunoască engleza mai bine, în special, după ultimul război. Ei au față de această limbă, din punct de vedere psihologic, cam aceeași atitudine ca înaintașii lor de acum un secol și jumătate față de limba franceză. Este vorba, ca și atunci, de o noutate, și, în consecință, dorința lor de a se conforma unui curent nou, existent, s-ar putea spune, mai pretutindeni, îi determină să depășească adesea limita necesitățile obiective. Am constatat, cu alt prilej, o situație asemănătoare studiind formațiile neobișnuit de numeroase cu sufixul *-al*, de pildă (cf. *SCL* XV, 1964, p. 407—416). Aș putea aminti, între altele, și folosirea din ce în ce mai largă a verbului *a realiza* cu sensul „a-și imagina ceva, a sesiza, a înțelege“ (după engl. *to realize*).

Originea englezească a lui *eficient* și *eficiență*, nu ca etimologie propriu-zisă, ci sub raportul semantic și, mai ales, al frecvenței o confirmă „Dicționarul francez" într-un volum al lui Robert, unde *efficient*, ca termen filozofic (*cause efficiente*), atestat încă din 1290, este socotit drept împrumut latinesc, iar ca sinonim al lui *efficace*, drept anglicism „abuziv". La fel este tratat *efficience*, cu deosebirea că apariția lui este foarte recentă

(1947) şi că în limbajul economic pare a fi justificată oarecum (se dă şi un citat).

În engleză, aceste cuvinte sînt bine reprezentate. Astfel *The Shorter Oxford English Dictionary*, 2 volume, ed. 1964, le consacră două articole destul de ample (mai ales cel privitor la adjectiv), cu citate, unele vechi (prima atestare a lui *efficiency* datează din 1593, a lui *efficient* din 1694). Interesant este faptul că există şi adverbul respectiv (*efficiently*) şi că adjectivul apare (încă din 1787) şi ca determinant al unui nume de fiinţă umană.

Cred că în română, *eficient* şi *eficienţă* au apărut mai întîi în limbaje tehnice (poate în cel economic înaintea altora). Presupunerea mea se bazează pe ceea ce am constatat deja, sub altă formă, cînd m-am referit la stilurile limbii în care răspîndirea lor este mai mare. Înainte de a ajunge în limbajul publicistic propriu-zis, a trebuit să existe anterior în cel tehnic, dat fiind natura conţinutului exprimat de ele. Aşa s-ar explica şi lărgirea relativă a sferei semantice, potrivit legii stabilite de A. Meillet, după care un termen special adoptat de un grup mai mare de vorbitori îşi lărgeşte sensul.

Iulie 1968.

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

DESPRE MONOSILABELE DIN LIMBA SUEDEZĂ

DE

ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU

Monosilabele constituie o categorie aparte în lexicul unei limbi, atunci cînd cercetarea noastră are în vedere elementul de mărime (lungime) a structurilor lingvistice.

În cele ce urmează ne propunem să stabilim care este locul monosilabelor în limba suedeză. Precizăm de la început că ne interesează repartiția acestor cuvinte cu structură specifică (silabe accentuate independente, nesupuse legilor concatenării și cu sens propriu), atît în dicționar cît și în texte, și nu aspectul lor fonologic, care a făcut obiectul unei descrieri fonotactice de ansamblu a limbii suedeze [1].

O primă observație privind cuvintele monosilabice suedeze se referă la poziția pe care acestea o ocupă într-un dicționar; este vorba de dicționarul suedez-francez (*Fransk-Svenska, Svenska-Fransk Lexikon*), elaborat la Stockholm sub conducerea profesorului Alf Lombard [2]. Din cele 7000 de cuvinte înregistrate în dicționar — care este conceput pe baza frecvenței cuvintelor (pornind de la listele de frecvență ale lui G. E. Van der Beke, H. S. Eaton și Carita Hassel-Göranson) — peste 1000 (mai exact, 1160) de cuvinte sînt monosilabe, ceea ce reprezintă un raport de 16,57 %, sau aproximativ a 6-a parte din totalul cuvintelor [3].

Referindu-ne la frecvențele acestor cuvinte, observăm că 289 dintre ele aparțin grupei de frecvență maximă din vocabularul limbii suedeze (grupa primelor 1000 de cuvinte); 109 — celei de-a doua grupe (a doua mie); 93 — celei de-a treia grupe (a treia mie). Din totalul monosilabelor deci, 491 — adică 42,3 % se caracterizează prin frecvențe mari, ceea ce constituie o primă indicație asupra ponderii lor în limba suedeză.

---

[1] Cf. Bengt Sigurd, *Phonotactic Structures im Swedish*, Lund, 1965.

[2] *Fransk-Svenska, Svenska-Fransk Lexikon*, Stockholm, 1963. Colaboratorii profesorului Alf Lombard sînt Georg Kinberg și Vasilios Kirou.

[3] Pentru a verifica valabilitatea cifrelor obținute, am efectuat un sondaj comparativ într-un dicționar suedez-german (*Langenscheidts Taschenwörterbuch. Schwedisch-Deutsch*, von dr. H. Kornitzky, Berlin-Schöneberg, 1958) — care conține aproximativ 14 000 de cuvinte (fără considerații privitoare la frecvența cuvintelor). La circa 2 000 de cuvinte (70 pagini de Dicționar) am înregistrat circa 300 de cuvinte monosilabice, într-un raport de 15 % — un rezultat comparabil cu cel stabilit pe baza Dicționarului elaborat sub conducerea prof. Alf Lombard.

Avînd în vedere că, în general, între funcţia cuvintelor în frază şi lungimea lor există o relaţie [4], am repartizat cuvintele excerptate în categorii, după diversele părţi de vorbire la care aparţin. Fiecare parte de vorbire este reprezentată în Dicţionar printr-o serie de structuri monosilabice, după cum urmează:

substantiv: 780 (deci 67,2% din totalul cuvintelor monosilabice) — *barn* „copil" [5]; verb: 37 (3,1%) — *bli* „a fi"; adjectiv: 220 (18,9%) — *-blå* „albastru"; pronume: 38 (3,2%) —*jag* „eu"; articol: 4 (0,36%) —*ett* „un, o"; adverb: 43 (3,7%) —*här* „aici"; numeral: 4 (0,3) —*noll* „zero"; prepoziţie: 23 (1,9%) —*hos* „la, lîngă"; conjuncţie: 6 (0,5%) —*att* „să"; interjecţie: 1 (0,08%) —*na*! etc.

Este evident că cele mai multe monosilabe din Dicţionar sînt substantive, iar cele mai puţine (abstracţie făcînd de unica interjecţie, care figurează aproape ca o excepţie, deşi face parte din prima grupă de frecvenţă) sînt articole [6], într-o situaţie asemănătoare cu numeralele şi conjuncţiile.

Discuţia noastră nu se opreşte aici. Urmează să vedem care este poziţia monosilabelor în plan sintagmatic, probabilitatea lor în texte. În acest scop am efectuat un sondaj — pe circa 2000 de cuvinte din texte literare contemporane: pentru varietatea materialului, am selectat două texte beletristice (**A** = Agnes von Krusenstjerna, *Var så god! — Tack!* şi **B** = Artur Lundkvist, *Bondedrama*) şi două texte ştiinţifice (lingvistică: două articole de specialitate, **C** şi **D**) [7].

Rezultatele se reflectă în tabelul următor [8]:

		Subst.	Verb	Adj.	Pron.	Art.	Adv.	Numeral	Prep.	Conj.	Interj.
Text	A	6,9	23,1	4,7	19,04	9,5	7,9	0	19,04	9,5	0
	B	10,8	12,5	3,7	20,5	6,8	5,4	0,2	19,4	20,2	0
	C	7,5	15	4,5	10,5	12	2,5	2,5	32,5	12,5	0
	D	6,5	16,08	4,3	15,2	11,7	3,4	0,8	27,8	13,6	0
(Dicţionar:		67,5	3,1	19,2	3,2	0,3	3,1	0,4	2,01	0,5	0,08

[4] Vezi Al. Rosetti, *Teoria vocabularului* (curs litografiat), Bucureşti, 1936—1937, p. 114—115 şi *Filozofia cuvîntului*, Bucureşti, 1946, p. 53.

[5] Menţionăm că există şi cîteva cuvinte (substantive) monosilabice care au sinonime perfecte polisilabice. Acestea sînt: *bio=biograf* „cinematograf", *bror=broder* „frate", *far=fader* „tată", *lok=lokomotiv* „locomotivă", *mor=moder* „mamă".

[6] De altfel, acest lucru era oarecum previzibil: toate articolele din limba suedeză însumează cifra 5 (cele două articole indefinite ale substantivului, *en* şi *ett-* şi cele trei articole definite ale adjectivului, *den, det, de*, ultimul (*de*) neînregistrat în Dicţionar). Numărul limitat de articole (proclitice) nu caracterizează numai limba suedeză, ci şi alte limbii germanice. Cu tot numărul lor redus, în text articolele pot avea o frecvenţă foarte mare (cum este cazul cunoscut al engl. *the*), ceea ce ne determină să urmărim şi distribuţia lor în diverse texte. Situaţia numeralelor şi a conjuncţiilor este alta: structura limbii acceptă o mai mare varietate pentru aceste categorii; faptul că în Dicţionar ele sînt reprezentate în număr redus se datorează de astă dată numai frecvenţei lor scăzute.

[7] Textele beletristice au fost extrase din Culegerea de nuvele *Svensk berättarkonst*, Stockholm, 1964, alcătuită de Björn Julén; textele lingvistice sînt din revista *Moderna språk*, 3/1966.

[8] Cifrele reprezintă procente.

Comparația între texte pune în lumină următoarele elemente: Frecvența monosilabelor este de 57,2 — pentru textul **A**; respectiv, 53,3 — pentru **B**; 36,3 — pentru **C**; 43,5 — pentru **D**. Ponderea mai mare a monosilabelor în textele beletristice se explică în primul rînd prin faptul că ele sînt în general cuvinte autohtone [9]; în textele științifice, aceste cuvinte sînt concurate de neologisme, care se caracterizează prin polisilabism.

Între frecvențele din texte ale monosilabelor și cele din Dicționar se observă diferențe mai ales pentru următoarele categorii: substantivele și adjectivele — mai frecvente în Dicționar, mai puțin frecvente în texte; verbele, pronumele, articolele, prepozițiile, conjuncțiile — mai frecvente în texte, mai puțin frecvente în Dicționar [10].

Explicațiile acestor divergențe sînt mai ales de ordin paradigmatic (pentru substantive, adjective, articole, verbe, pronume), după cum vom vedea în cele ce urmează. Frecvența mare a prepozițiilor și conjuncțiilor se explică prin rolul pe care îl au în indicarea relațiilor dintre diversele elemente ale enunțului. Faptul nu este specific limbii suedeze: în majoritatea limbilor europene, aceste părți de vorbire au frecvențe mari.

Descrierii sintagmatice îi urmează analiza poziției monosilabelor în paradigmă. În majoritatea cazurilor, flexiunea se face în limba suedeză prin modificarea corpului fonic al cuvintelor [11]. Formele monosilabice figurează în paradigme care conțin două sau trei tipuri de dimensiuni silabice. Din textele cercetate de noi, rezultă că sînt posibile următoarele cazuri:

A. { **a.** Forme-tip monosilabice care își păstrează uneori structura monosilabică și în urma flexiunii;
b. Forme-tip monosilabice la care toate celelalte categorii sînt polisilabice în cursul flexiunii; }

B. Forme monosilabice care provin din forme-tip polisilabice, în urma flexiunii.

Am obținut următoarele date [12]:

	Cazul \ Text	A.	B.	C.	D.	Total
A.	a.	10	14	5	16	45
	b.	42	39	9	12	102
B.		18	33	11	16	82

[9] Cf. Bengt Sigurd, *op. cit.*, p. 30.

[10] Pentru adverbe (calculînd media pe toate textele = 4,8), numerale (calculînd aceeași medie = 0,8) și interjecții (cu o frecvență foarte mică în Dicționar), diferențele sînt nesemnificative — între texte pe de o parte, și Dicționar pe de altă parte.

[11] Am utilizat, în general, gramatica suedeză a lui Im Björkhagen, *Modern Swedish Grammar*, Stockholm, 1962.

[12] Cifrele reprezintă numărul de ocurențe (și *nu* procente).

Exemple :

A. a. *ben* „picioare" / *ben* „picior", *fruns* „al femeii" / *fru* „femeie", *män* „bărbaţi" / *man* „bărbat", *stod* „stătea" / *stå* „a sta", *tror* „cred" / *tro* „a crede";
b. *benen* „picioarele" / *ben* „picior", *stadens* „al oraşului" / *stad* „oraş", *tiden* „timpul" / *tid* „timp", *året* „anul" / *år* „an";

B. *brann* „ardeau" / *brina* „a arde", *fylld* „umplut" / *fylla* „a umple", *lag* „stătea" / *ligga* „a sta", *sov* „dormea" / *sova* „a dormi" etc.

În majoritatea cazurilor, textele ne oferă în flexiunea monosilabelor variante disilabice: *halsen* „gîtul" < *hals* „gît", *vägen* „drumul" < *väg* „drum" etc. Dimensiunea maximă pe care o poate avea un cuvînt monosilabic în urma flexiunii este de trei silabe: *dörrarna* „uşile" < *dörr* „uşă", *lättare* „mai uşoare" < *lätt* „uşor", *torrare* „mai uscate" < *torr* „uscat", *texternas* < „al textelor" < *text* „text" etc.

Pentru a nu ne rezuma numai la tabloul oferit de monosilabele din cele 4 texte, am urmărit schimbările produse prin flexiune pentru toate cuvintele monosilabice înregistrate în Dicţionar, iar pentru cuvintele cu indicele de frecvenţă 1 (care aparţin grupei de frecvenţă maximă), am efectuat un sondaj cantitativ, urmărind cazurile a şi b [13].

Au rezultat următoarele cifre:

	Dicţionar
a.	50
b.	160

Ca şi în texte, monosilabele devin, prin flexiune, în majoritatea cazurilor, polisilabice; în materialul din Dicţionar fenomenul apare mai evident decît în texte.

Flexiunea duce la mărirea dimensiunii cuvintelor în sensul că monosilabele au în paradigmele lor variante disilabice şi trisilabice (cazul b.). Nu este de neglijat însă nici cazul în care, din variante polisilabice, se obţin prin flexiune variante monosilabice, ceea ce are ca urmare creşterea numărului de monosilabe într-un text (cazul B. urmărit în texte). Mai puţin bine ilustrată, totuşi de reţinut, este situaţia cînd în aceeaşi paradigmă se înregistrează o serie de variante monosilabice (cazul a.).

Variantele morfologice care pot fi monosilabice sînt reprezentate în limba suedeză, de exemplu, de: pluralul nearticulat al substantivelor terminate în vocală din declinarea a III-a şi a IV-a (*mör* „fete"; *bin* „albine"); acelaşi plural al substantivelor din declinarea a V-a (*barn* „copii"; *hus* „case"); articolul indefinit (*en*, *ett*); indicativul prezent al verbelor de conjugarea a III-a (*flyr* „zbor", *tror* „cred"); imperfectul singular al conjugării a IV-a (*fann* „găseam", *skrev* „scriam", *sjöng* „cîn-

[13] N-am putut urmări, de sigur, cazul B, întrucît Dicţionarul înregistrează numai formele-titlu. Este de observat, de asemenea, că din cele 289 de monosilabe care alcătuiesc grupa cuvintelor celor mai frecvente, intră în discuţie numai 210 cuvinte, celelalte nefiind flexibile (adverbe, conjuncţii etc.).

tam") ; imperativul conjugărilor a II-a (*böj* ! „leagă"), a III-a (*bo* ! „locuiește" !), a IV-a (*bit* ! „mușcă !") ; supinul și participiul trecut al verbelor de conjugarea a II-a (*bränt*, *bränd* „ars", *läst*, *läst*, „citit", *sänt*, *sänd* „trimis") și a III-a (*flytt*, *flydd* „zburat", *trott*, *trodd* „crezut").

După cum am văzut mai sus, cuvintele monosilabice din limba suedeză sînt bine reprezentate în planul sintagmatic, ceea ce rezultă din frecvența lor mare în texte (în medie, aproape jumătate din text).

În plan paradigmatic, se observă preferința limbii pentru variante polisilabice. În paradigma verbului însă, poziția monosilabelor este destul de puternică.

Trebuie menționat că lungimea silabică (numărul de silabe pe cuvînt) constituie o trăsătură de structură utilizată și în diverse clasificări gramaticale. De exemplu : în definirea celor cinci declinări, se precizează lungimea în silabe a substantivelor incluse în fiecare clasă : monosilabele fac parte din declinările a II-a și a III-a. De asemenea, structura monosilabică este caracteristică verbelor din conjugarea a III-a.

Amintim, cu titlu de informație — date fiind diferențele dintre cele două limbi — cîteva rezultate obținute pentru limba română. De asemenea este de reținut faptul că aceste sondaje s-au efectuat pe un material destul de restrîns. Astfel, am înregistrat o frecvență medie de 13,12% a monosilabelor în textele românești (variind între 10,03 — în stilul științific, 12,86 — în stilul publicistic, și 16,48 — în stilul beletristic)[14] — față de frecvența medie de 46,05% a monosilabelor în textele suedeze (în stilul științific — de 36,9, iar în cel beletristic — de 55,2). Frecvența monosilabelor într-un Dicționar de frecvență al limbii române (A. Juilland, PMH Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Romanian Words*, London — The Hague — Paris, 1965) este de 11,1% (751 monosilabe din 4843 cuvinte)[15] — față de cele 16,57% monosilabe din Dicționarul suedez citat.

Asemenea elemente atrag atenția asupra cuvintelor monosilabice din limba suedeză ; ca și în alte limbi europene[16], monosilabele suedeze ocupă un loc important în structura limbii.

Iunie 1968.

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

[14] *Fonostatistica limbii române*, București, 1968, p. 139.

[15] Cf. și Sanda Golopenția-Eretescu, *La structure phonologique des monosyllabes roumains*, în CLTA III, 1966, p. 59—67.

[16] Cf. G. Herdan, *Language as Choice and Chance*, Gronningen, 1956, p. 177—178.

CU PRIVIRE LA CONFIGURAȚIA DIALECTALĂ A DACOROMÂNEI

DE

Acad. AL. ROSETTI

În expunerea sa asupra „fonologiei istorice a dialectelor dacoromâne", E. Vasiliu distinge două „dialecte" dacoromâne, provenite direct din româna comună : cel muntenesc și cel moldovenesc [1]. Trăsătura lor distinctivă ar fi alcătuită de tratamentul diferit al consoanelor *š* și *ž*, care au fost palatalizate înaintea lui *e*, de unde *š'*, *ž'* (vezi harta de la p. 169). Harta elaborată de Vasiliu înfățișează o linie de izoglosă, care însă nu poate servi singură pentru delimitarea unui dialect. Căci este suficient să înlocuim acest exemplu ales de Vasiliu, ca criteriu de delimitare a graiurilor, cu izoglosele *dz/z* și *ğ/j*, așa cum ni se înfățișează în cea mai veche atestare a lor, în textele din secolele XV—XVI, ca să obținem o altă repartizare a graiurilor dacoromâne în această perioadă, sau, ca o ipoteză de lucru, într-o perioadă anterioară, pentru a sesiza cît este de arbitrar acest criteriu de delimitare.

După concepția lui Vasiliu, diversificarea dialectală ar porni de la stadiul amintit mai sus, cînd vocala *ă* fusese palatalizată de consoana palatală precedentă (*š'* sau *ž'*), și trecuse la *e* : *moașă* > *moașe*.

În dialectul „moldovenesc" *e* a trecut apoi, prin depalatalizare, la *ă* : *moașă* (fenomen semnalat de Philippide, *lucr. cit.*, p. 47, și „la munteni").

Argumentarea lui Vasiliu (vezi de ex., *op. cit.*, p. 50—51), privitoare la fonetismul de tipul *căméș ă* e însă fragilă, întrucît prezența lui *ă* sau *e* (provocat de *š* precedent) la finală nu poate constitui o bază sigură pentru teorie. Philippide [2] e mai precaut și mai aproape de adevăr, cînd spune : „pentru scurtare am numit forma *căméșă* moldovenească, și formele *cămașă*, *cămașe* muntenești. Aceste forme nu se întîlnesc însă numai în Moldova și în Muntenia, ci tot teritoriul românesc cuprinde ori pe unul (*căméșă*) ori pe altul (*cămașă, cămașe*) din aceste tipuri". Și, trebuie adăugat, în baza informațiilor mai ample, toate trei tipurile amintite mai sus apar laolaltă în graiurile dacoromâne (vezi mai jos).

Într-adevăr, fenomenul e normal în graiurile dacoromâme după consoane fricative, vibrante sau africate, după cum o dovedesc exemplele următoare, în care, fără a elimina influența consoanei depalatalizate

[1] Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968.

[2] Al. Philippide, *Originea romănilor*, II, Iași, 1927, p. 47.

(dure), trebuie să admitem că prezenţa ei nu e o condiţie indispensabilă pentru producerea procesului :

1. după *r* : *crăp* < *crepo*, *rău* < *reus*,
2. după *š*, *ž* : *şăs* < *sessus*, *slujăsc* < *služiti*,
3. după *s*, *z* (*dz*) : *săc* < *siccus*, *dzăce* < *zece*,
4. după *ţ* : *ţăs* < *texo* [3].

Pe de altă parte, faptele nu confirmă teoria lui Vasiliu, întrucît fonetismele cu *ă* şi *e* nu caracterizează un singur „dialect", ci apar laolaltă în cele două „dialecte" definite de Vasiliu. Şi aceasta începînd cu cele mai vechi texte. Astfel, în textele din nordul Transilvaniei–Maramureş găsim trecerea lui *ă* la *e* : *amiadzedzi*, *lucreadze*, *făţerie*, *cămeşe* şi *cămaşe*, *grije*, *uşe* ; la Coresi şi în Palia de la Orăştie, apar alternanţe *ă*/*e* în *uşă*/*uşe*, *grijă*/*grije*, şi *cămaşă*, *uşă*, la Coresi, *paşe*, în Ţara Românească [4].

Aceeaşi situaţie apare în graiurile din zilele noastre, unde fonetismele *ă* (*î*) şi *e* sînt generale, cu observaţia că *e* nu apare în Moldova [5] (dar îl găsim în Transilvania, ceea ce nu confirmă gruparea graiurilor din Transilvania cu cele din Moldova, admisă de Vasiliu).

Tabloul de mai jos înfăţişează cîteva exemple de prezenţă a lui *-ă*, *-î* şi *-e* în graiurile dacoromâneşti vorbite în zilele noastre, înregistrate cu prilejul anchetei pentru ALR. După cum reiese din tablou, fonetismele *ă* (*î*) sînt normale atît în Moldova, cît şi în Ţara Românească.

harta	*ă*	*î* (*â*)	*e*
ALRM, II, vol. I, h. 174 : *cîrjă*	Moldova, Ţ. Rom., centrul Olteniei, vestul Transilv.	—	cîteva localităţi din nordul şi sud-estul Ţ. Rom. ; Transilv. de nord-vest.
ALRM, I, vol. I, h. 58 : *cocoaşă*	Ţ. Rom., sudul Moldovei. În restul teritoriului, alţi termeni.	—	—

[3] Vezi A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague-Bucureşti, 1947, p. 149.

[4] Vezi cartea noastră *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 487—488 şi 532.

[5] Am consultat întreg materialul din ALR, după cum urmează :
ALRM, cit.
ALR : *brînduşă* : II, s.n. vol. III, h. 643.
„ *bucşă* : II, s.n. vol. II, h. 342.
„ *cîrjă* : II, MN, 4202, p. 61 ; 3926, p. 148.
„ *coajă* : II, vol. I, s.n. 206, 213 ; vol. II, 607.
„ *găinuşă* : II, s.n. vol. III, h. 644.
„ *guşă* : II, MN, 6951, p. 22.
„ *măceşe* : II, s.n. vol. III, 631.
„ *mătuşă* : I, vol. II, 167, 168.
„ *moaşă* : I, vol. II, h. 212 ; II, MN, 2651, p. 71.
„ *naşă* : vol. II, h. 217 ; II, MN, 2683, p. 79.
„ *ţepuşă* : II, s.n. vol. II, 357.

(continuare tabel)

harta	*ă*	*î* (*â*)	*e*
ALRM, I, vol. II, h. 235: *mătușă*	Mold. (rar), Ţ. Rom., Transilvania	Moldova, Ţ. Rom.	*ẹ* în Transilv. de vest, *e* în Olt., Ţ. Rom.
ALRM, I, vol. II, h. 296 : *moașă*	Nord-vestul Mold., nordul și sudul Ţ. Rom. și al Olt., Transilv.	Mold., Ţ. Rom.	-*e* și -*ẹ* : vestul Transilv., Oltenia.
ALRM, II, h. 207 : *nănașă*	Ţ. Rom., Olt., Mold., Transilv.	—	Ţ. Rom., Oltenia (1 localit.)
ALRM, II, h. 283 : *ușă*	Ţ. Rom., Olt., Transilv.	Moldova	Ţ. Rom., Olt., Dobrogea

Vom spune, în concluzie, că o expunere, bazată pe realitatea lingvistică, oglindită în texte scrise și, pentru graiurile actuale, în hărțile ALR-ului, ajunge la rezultate diferite de cele înfățișate de E. Vasiliu.

Ipoteza este desigur indispensabilă, în cercetarea științifică. Dar cînd faptele o desmint, ea trebuie abandonată.

Iulie 1968.

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

ÎN LEGĂTURĂ CU STRUCTURA DIALECTALĂ A DACOROMÂNEI

DE

VALERIU RUSU

I. Există o „dacoromână comună“?

În lucrarea sa consacrată *Fonologiei istorice a dialectelor dacoromâne* (București, 1968), bazată, aproape exclusiv, pe materialul înregistrat în volumul de *Texte dialectale* (ALRT II, Sibiu-Leipzig, 1943) al acad. E. Petrovici (p. 27)[1], Em. Vasiliu repune în discuție chestiunea structurii dialectale a dacoromânei și a clasificării graiurilor (dialectelor, în terminologia autorului) dacoromânești.

În ambele grupuri dialectale stabilite de Em. Vasiliu, dialectele de tip muntean și dialectele de tip moldovean (care reprezintă, în fond, varianta modernă a teoriei celor două valuri a lui Al. Philippide [2]), apar o serie de inovații fonetice (și fonologice) comune (p. 152). Acestea se explică, după părerea autorului, fie prin inovație paralelă, fie prin influență reciprocă (p. 153).

În baza analizei evoluției sistemului fonologic român comun nu este acceptată nici existența unei unități istro-dacoromâne și nici o „dacoromână comună" [3] din care s-ar fi desprins dialectele dacoromânești de astăzi. (Cf. p. 123, 194.) Se consideră, în consecință, că din româna comună se desprind două grupuri dialectale : a) grupul de vest și nord-vest, incluzînd dialectele vorbite în Moldova, Ardealul de nord, de vest, Banatul și dialectele istroromâne și b) grupul de sud și sud-est, cuprinzînd Muntenia, Oltenia și Ardealul de sud. Ariile acestor tipuri și subtipuri dialectale sînt reprezentate în harta 1 (p. 169).

Teoria este dusă pînă la ultimile ei consecințe : „dacoromâna" sau „graiurile dacoromâne" nu constituie, pentru Em. Vasiliu, o unitate

---

[1] Această limitare excesivă a materialui cercetat, cele trei (sau patru) atlase lingvistice românești nefiind luate în seamă, fac ca descrierea autorului să prezinte lacune în ceea ce privește statutul fonologic, distribuția și inventarul fonemelor în graiurile românești. Cf., în acest sens, observațiile de la p. 188.

[2] Vezi obiecțiile lui I. Coteanu la teoria lui Al. Philippide, în *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 67–68.

[3] Cf. însă Gr. Rusu, *Schiță a sistemului fonologic al dacoromânei comune*, în SCL XV (1964), 3, p. 347–356 și Andrei Avram, *Cu privire la sistemul fonologic al dacoromânei comune*, în id., p 357–364.

genealogică ci o noțiune geografică și un caz de „uniune lingvistică" realizată prin contactul strîns dintre idiomele vorbite pe acest teritoriu (în fond, între cele două tipuri dialectale).

La aceasta se pot aduce însă următoarele obiecții:

1. Chiar dacă acceptăm teoria celor două valuri a lui Al. Philippide, care stau la baza celor două tipuri de dialecte, și, implicit, că limba română s-a format în sudul Dunării, trebuie să admitem o unitate genealogică a unui „tip dialectal" aparte încă din perioada sud-dunăreană, care, în urma transplantării în nordul Dunării, a fost supus unui proces istoric de diversificări (în subtipuri) și de unificări. Numai în aceste condiții se pot explica diferențele între dacoromână, pe de o parte, și dialectele românești sud-dunărene (îndeosebi aromâna și meglenoromâna), pe de altă parte[4].

2. În cazul admiterii părerii că graiurile dacoromânești reprezintă evoluția firească a latinei vorbite pe teritoriul vechii Dacii, rezultă, evident, că aceste graiuri constituie, prin istoria lor desfășurată în aceeași arie geografică, o unitate genealogică.

3. Este imposibil de explicat, prin urmare, particularitățile comune graiurilor dacoromânești care le diferențiază de dialectele românești sud-dunărene numai prin contact, prin inovații paralele sau prin influențe reciproce. Indiferent de punctul de vedere pe care îl acceptăm în ceea ce privește locul de formare a limbii române, existența unui „tip dialectal" aparte, din care au derivat graiurile dacoromânești actuale (eventual și istroromână), opus „tipului dialectal" sud-dunărean, reprezentat de aromână (și, probabil, și de meglenoromână), nu poate fi contestată.

II. Dialecte de tip „moldovenesc" sau „ardelenesc"?

Al doilea grup dialectal, cel nord-vestic (p. 140—141; grup dialectal de vest și nord-vest (!), p. 123), este denumit de Em. Vasiliu „în mod convențional" (p. 141), grupul moldovenesc. Acestui grup îi aparțin Moldova, Ardealul de nord, de vest, Banatul și istroromâna. Chiar dacă numele unui grup dialectal este stabilit în mod convențional este de preferat, mai ales cînd facem o cercetare diacronică, cum este cazul lucrării lui Em. Vasiliu, să se țină seamă de condițiile istorice și de evoluția grupului dialectal respectiv. Este cunoscut, pe de o parte, faptul că Moldova reprezintă una dintre cele din urmă provincii romanizate, în care aportul populației ardelenești este, cum o dovedesc izvoarele istorice, considerabil[5], iar, pe de altă parte, că Banatul și Ardealul constituie regiunile puternic romanizate[6]. Această situație a determinat pe unii cercetători să considere Transilvania „vatră lingvistică".

---

[4] Cf. Ovid Densusianu, *Istoria limbii române* (trad. rom.), București, 1961, vol. I, cap. VI, p. 189—224, S. Pușcariu, *Essai de reconstitution du roumain primitif*, în *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 64—120, Al. Rosetti, *Istoria limbii române, de la origini pînă în sec. al XVII-lea*, București, 1968, p. 351—352, 354—355, 409—411.

[5] Cu toate obiecțiile care s-au adus, fenomenul de „roire" a populației din această provincie, către celelalte provincii românești, nu poate fi neglijat.

[6] Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 214—217.

În acest caz, grupul dialectal menționat trebuie să fie denumit, mai degrabă, g r u p u l a r d e l e n e s c. Această denumire ar fi justificată suficient atît de rolul jucat de graiurile ardelenești în evoluția dacoromânei, cît și de aria pe care este răspîndit acest grup dialectal (vezi harta 1, p. 169). Importanța graiurilor moldovenești crește într-o epocă posterioară, îndeosebi o dată cu apariția primelor texte românești, deci a primelor elemente de limbă literară.

Iunie 1968

Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, Calea Victoriei 194

FONOLOGIA IUDEOSPANIOLEI DIN BUCUREŞTI

DE

MARIUS SALA

I. FONOLOGIA SINCRONICĂ

1. Am prezentat într-o lucrare mai amplă consarcată foneticii iudeospaniolei din Bucureşti, s u n e t e l e acestui idiom. Din punct de vedere fonologic, acest sunete sînt variante combinatorii ale unor foneme pe care le prezentăm în studiul consacrat fonologiei.

2. În descrierea sistemului fonologic al iudeospaniolei din Bucureşti urmăm îndeaproape descrierea sistemului fonologic al spaniolei literare făcută de Alarcos Llorach în cunoscutul său manual (Alarcos Llorach, *Fonol.*[3]), pentru a putea sublinia asemănările şi deosebirile existente între cele două idiome. Pentru delimitarea unităţilor fonologice am luat ca model de descriere a unui grai lucrarea lui A. Martinet, *La description phonologique avec application au parler francoprovençal d'Hauteville (Savoie)*, Geneva-Paris, 1956.

FONEMELE VOCALICE

3. Sistemul vocalic al iudeospaniolei din Bucureşti are 5 foneme : /*a*/,/*e*/, /*i*/, /*o*/, /*u*/. Identitatea fonologică a acestor cinci foneme vocalice rezultă din perechi de cuvinte ca cele care urmează.

3.1.1. /*a*/ se distinge de :

/*e*/ : *mas* „mai, încă" — *mes* „lună", *káma* „pat" — *kéma* „arde", *pára* „pentru" — *péra* „căţea" ;

/*i*/ : *ážu* „usturoi" — *ížu* „băiat", *daré* „voi da" — *diré* „voi spune", *ráka* „rac" — *rika* „bogată" ;

/*o*/ : *kal* „var", „sinagogă" — *kol* „varză", *láku* „lac" —*lóku* „nebun", *ládu* „lature" — *lódu* „noroi" ;

/*u*/ : *lána* „lînă" — *lúna* „lună", *papá* „tată" (termen de adresare)" — *papú* „bunic".

3.1.2. Fonemul /*a*/ se realizează din punct de vedere fonetic de cele mai multe ori ca un [*a*], vocală medială de deschidere maximă, la fel ca în spaniola literară. Dintre celelalte variante ale acestui fonem notate pentru spaniola literară de Navarro Tomás (*Man.* [12], § 54—57) nu am înregistrat

decît varianta [*á*], de nuanţă palatală, care apare, rareori, în vecinătatea unui sunet palatal. Fenomenul nu este stabil, aşa cum pare a fi în spaniola literară : la Bucureşti el apare în condiţii care variază de la individ la individ sau chiar în vorbirea aceluiaşi individ.

3.2.1. /*e*/ se distinge de :

/*a*/, aşa cum a rezultat din apropierile făcute mai sus ;

/*i*/: *činé* „cinema" — *čini* „farfurie" ;

/*o*/: *éču* „fapt" — *óču* „opt", *mes* „lună" — *mos*, pronume personal ;

/*u*/: *séda* „mătase" — *súda* „transpiră".

3.2.2. Fonemul /*e*/ se realizează din punct de vedere fonetic ca [*e*] în cele mai multe cazuri. Spre deosebire de spaniola literară, varianta cea mai frecventă este o vocală anterioară de deschidere medie însă de nuanţă închisă. În poziţie neaccentuată, /*e*/ se realizează adesea ca o vocală intermediară între [*e*] şi [*i*], notată [*ẹ*]. Fenomenul este caracteristic pentru toţi vorbitorii iudeospaniolei din Bucureşti, cu deosebiri care variază de la caz la caz (cf. Sala, *Recueil d'études romanes*, Bucureşti, 1959, p. 277). Uneori în această poziţie se neutralizează opoziţia dintre /*e*/ şi /*i*/ (*ibidem*). În poziţie neaccentuată nazală (mai ales în prefixele *em-*, *en-*) /*e*/ se realizează ca o vocală centrală cu nuanţă anterioară, intermediară între [*e*] şi [*ă*] din română. Această variantă apare şi în cîteva cuvinte de origine ebraică.

3.3.1. /*i*/ se distinge de :

/*a*/ şi /*e*/, aşa cum rezultă din apropierile făcute mai sus ;

/*o*/: *iža* „fată" — *óža* „foaie", „frunză", *píku* „înţep" — *póku* „puţin" ;

/*u*/: *pínta* „pictează" — *púnta* „vîrf", *síi̯a* „scaun" — — *súi̯a*, pronume posesiv.

3.3.2. Fonemul /*i*/ se realizează ca o vocală anterioară închisă nerotunjită în toate cazurile. Nu am înregistrat diversele variante descrise de Navarro Tomás (*Man.* [12], § 46,47) pentru spaniola literară.

3.4.1. /*o*/ se distinge de :

/*a*/, /*e*/ şi /*i*/, aşa cum rezultă din apropierile făcute mai sus ;

/*u*/: *buz* „gheaţă" — *boz* „voce", *módu* „mod" — *múdu* „mut".

3.4.2. Fonemul /*o*/ se realizează din punct de vedere fonetic ca [*o*] în cele mai multe cazuri. Şi de această dată, ca şi în cazul lui /*e*/, situaţia din iudeospaniolă se deosebeşte de cea din spaniola literară în sensul că avem a face cu o vocală posterioară de deschidere medie, dar de nuanţă închisă. În poziţie neaccentuată,/*o*/ se realizează adesea ca o vocală intermediară între [*o*] şi [*u*], pe care am notat-o [*ọ*]. Fenomenul apare în condiţii identice cu cele descrise mai sus pentru /*e*/.

3.5.1. /*u*/ se distinge de /*a*/, /*e*/, /*i*/, /*o*/, aşa cum rezultă din apropierile făcute mai sus.

3.5.2. El se realizează ca o vocală posterioară închisă rotunjită în toate cazurile. Nu am înregistrat variantele descrise de Navarro Tomás (*Man.* [12], § 61) pentru spaniola literară.

3.6. Ţinînd seama de faptul că un fonem poate fi considerat ca un ansamblu de trăsături pertinente (cf. Martinet, *Hauteville*, p. 40), pentru a defini fiecare fonem va trebui să enumerăm toate trăsăturile pertinente

care îl caracterizează. Aceste trăsături pertinente se degajă din apropierile făcute mai sus. Iată lista fonemelor vocalice din idiomul de care ne ocupăm, cu caracterizarea lor fonetică :

3.6.1. /*a*/, fonem vocalic compact de deschidere maximă, de timbru neutru (în termeni acustici : nici grav, nici acut) ;

3.6.2. /*e*/, fonem vocalic de deschidere medie, de timbru anterior (în termeni acustici : acut, compact) :

3.6.3. /*o*/, fonem vocalic de deschidere medie, de timbru posterior (în termeni acustici : grav, compact) ;

3.6.4. /*i*/, fonem vocalic de deschidere minimă, de timbru anterior (în termeni acustici : acut, difuz) ;

3.6.5. /*u*/, fonem vocalic de deschidere minimă, de timbru posterior (în termeni acustici : grav, difuz).

3.7.1. Rezultă deci că, la fel ca spaniola literară, iudeospaniola din Bucureşti foloseşte din punct de vedere fonologic două dintre caracteristicile articulatorii şi acustice care servesc la distingerea diferitelor foneme vocalice între ele (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 139—140). Aceste două caracteristici sînt : gradul de deschidere, care condiţionează frecvenţa mai mare sau mai mică a primului formant al vocalei, şi locul de articulaţie, care se reflectă în poziţia celui de-al doilea formant al vocalei.

Iudeospaniola distinge trei grade de deschidere : cel de deschidere maximă, caracteristic fonemului /*a*/, cel de deschidere medie, caracteristic pentru fonemele /*e*/ şi /*o*/ şi cel de deschidere minimă, caracteristic pentru fonemele /*i*/ şi /*u*/. Din punctul de vedere al formei şi mărimii cavităţii bucale, în iudeospaniola de care ne ocupăm există : două foneme posterioare sau grave /*u*/ şi /*o*/, două foneme anterioare sau acute /*e*/ şi /*i*/ şi un fonem neutru /*a*/.

3.7.2. Sistemul vocalic iudeospaniol este, deci, triunghiular, identic cu cel spaniol (pentru acesta din urmă vezi Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 140 şi Malmberg, *Str. phon.*, p. 157) :

u i

o e

a

3.8. Diftongii. În partea consacrată foneticii, am arătat că în iudeospaniola din Bucureşti există 6 diftongi descendenţi [*ai̯*], [*au̯*], [*ei̯*], [*eu̯*], [*oi̯*], [*ui̯*] şi 8 diftongi ascendenţi [*i̯a*], [*i̯e*], [*i̯i*], [*i̯o*], [*i̯u*], [*u̯a*], [*u̯e*], [*u̯o*]. Din punct de vedere fonologic se pune problema interpretării acestor diftongi şi anume dacă ei sînt monofonematici sau combinaţii de două foneme. În cazul cînd se acceptă a doua presupunere, trebuie arătat dacă semivocala sau semiconsoana care face parte din diftong este fonem independent sau este simplă variantă ale altor foneme. Problema a fost mult discutată pentru spaniolă. Alarcos Llorach (*Fonol.* [3], p. 145—154) ajunge la concluzia că :

1° diftongii nu sînt realizări fonetice ale unor foneme particulare unice, ci a două foneme deosebite ;

2° semivocalele şi semiconsoanele sînt numai variante combinatorii ale fonemelor vocalice /*i*/ şi /*u*/. Ele sînt variante nesilabice, care apar înainte sau după accent, la început sau la sfîrşit de silabă şi care, din acest

punct de vedere, funcţionează ca fonemele consonantice, incapabile să aibă accent şi să formeze silabă ele însele.

Argumentele invocate de Alarcos Llorach (*loc. cit.*) le considerăm valabile şi pentru descrierea noastră.

FONEMELE CONSONANTICE

4. Sistemul fonologic al consoanelor din iudeospaniola bucureşteană are următoarele foneme /*p*/, /*b*/, /*t*/, /*d*/, /*k*/, /*g*/, /*č*/, /*ǧ*/, /*ṭ*/, /*ḍ*/, /*f*/, /*v*/, /*z*/, /*š*/, /*ž*/,/*χ*/, /*m*/, /*n*/, /*l*/, /*r*/. Existenţa acestor foneme rezultă dintr-o serie de perechi minimale pe care le prezentăm mai jos :

4.1.1. /*p*/ se distinge de :

/*b*/; *pániu* „postav" — *bániu* „baie", *pizár* „a cîntări" — — *bizár* „a săruta", *póka* „puţină" — *bóka* „gură" ;

/*t*/: *papón* „mîncăcios" — *tapón* „dop", *pádri* „tată" — *tádri* „tîrziu", *espéra* „aşteaptă" — *estéra* „rogojină ;

/*d*/: *pániu* „postav" — *dániu* „pagubă", *pies* „picioare" — *dies* „zece", *kápa* „manta" — *káda* „fiecare" ;

/*k*/: *pézu* „cîntar" — *kézu* „brînză", *pára* „pentru" —*kára* „faţă" ;

/*g*/: *pára* „pentru" — *gára* „gară", *pátu* „gîscă" — *gátu* „pisică" ;

/*č*/: *papá* „tată" — *pačá* „picior de găină" ;

/*ǧ*/: *púntu* „punct" — *ǧúntu* „împreună" ;

/*f*/: *pátu* „gîscă" — *fátu* „trusou pentru noul-născut", *puénti* „pod" — *fuénti* „fîntînă" ;

/*v*/: *péna* „grijă" — *véna* „vînă", *kuérpu* „corp"—*kuérvu* „corb" ;

/*s*/: *péna* „grijă" — *séna* „mîncare" ;

/*z*/: *pará* „ban" — *zará* „necaz", „străin" ;

/*š*/: *pára* „pentru" — *šára* „pădure" ;

/*χ*/: *pan* „pîine" — *χan* „han" ;

/*m*/: *pádri* „tată" — *mádri* „mamă", *pašá* „paşă" — *mašá* „cleşte" ;

/*n*/: *apiu* „ţelină" — *ániu* „an" ;

/*l*/; *póku* „puţin" — *lóku* „nebun" ;

/*r*/: *píku* „cioc" — *ríku* „bogat", *pašá* „paşă" — *rašá* „om rău, nedrept".

4.1.2. Realizarea acestui fonem nu se deosebeşte în iudeospaniola din Bucureşti de cea a lui /*p*/ din spaniola literară, adică este o oclusivă bilabială, surdă, neaspirată şi orală.

De remarcat că această realizare apare şi în contact cu alte consoane, spre deosebire de spaniola literară unde, în astfel de cazuri, /*p*/ se realizează uneori ca un [*ƀ*].

4.2.1. /*b*/ se distinge de :

/*p*/ (vezi mai sus) ;

/*t*/ : *bóka* „gură" — *tóka* „atinge", *bóda* „nuntă" — *tóda* „toată" ;

/*d*/ : *bániu* „baie" — *dániu* „pagubă", *boz* „voce" — *doz* „doi" ;

/k/: *báru* „noroi" — *káru* „car", „scump";
/g/: *boi* „statură" — *goi* „creştin";
/f/: *báša* „joasă" — *fáša* „faşă";
/v/: *boz* „voce" — *voz* „voi", *χabér* „veste" — *χavér* „tovarăş";
/s/: *batír* „a bate" *satír* „satîr", *bíra* „mînie" — *síra* „ceară";
/š/: *birít* „circumcizie" — *širít* „şiret";
/χ/: *baragán* „viteaz" — *χaragán* „leneş";
/m/; *bíra* „mînie" — *míra* „priveşte";
/l/: *bóka* „gură" — *lóka* „nebună", *buz* „gheaţă" — *luz* „lumină".

De remarcat numărul mic de perechi minimale în care /b/ există în poziţie intervocalică.

4.2.2. Fonemul /b/ se realizează ca o oclusivă bilabială sonoră, corespondentul lui /p/. Spre deosebire de spaniola literară, iudeospaniola din Bucureşti nu cunoaşte regulile de alternanţă între [b] şi [ƀ], cele două variante prin care se realizează acest fonem în spaniola literară. La Bucureşti există numai [b] în toate poziţiile. Uneori, în poziţie finală absolută, acest [b] alternează cu [p].

4.3.1. /t/ se distinge de:
/p/ şi /b/, aşa cum rezultă din exemplele de mai sus. El se distinge şi de:
/d/: *kuántu* „cît" — *kuándu* „cînd";
/k/: *tal* „aşa, astfel" —*kal* „templu", „var", *bakál* „băcan" — *batál* „prost";
/g/: *páta* „organ genital" — *pága* „plăteşte";
/ğ/: *turár* „a dura" — *ğurár* „a jura";
/ḍ/: *dóte* „dotă" — *dóḍe* „12";
/f/: *tuír* „a omorî" — *fuír* „a fugi", *tas* „talar la cîntar" — *fas* „faţă";
/v/: *téta* „sîn" — *véta* „aţă", *tínu* „gînd" — *vínu* „vin";
/s/: *tal* „astfel" — *sal* „sare", *túiu* „al tău" — *súiu* „al său", *tíra* „curea" — *síra* „ceară", *atár* „a lega" — *asár* „a frige";
/z/: *ratón* „şoarece" — *razón* „raţiune";
/š/: *set* „sete" — *seš* „şase";
/ž/: *pláta* „argint" — *pláža* „plajă", *páta* „organ genital"— *páža* „pai";
/χ/: *tas* „taler la cîntar" — *χas* „ferească dumnezeu";
/m/: *tádri* „tîrziu" — *mádri* „mamă", *tíu* „unchi" — *míu* „al meu", *tíra* „curea" — *míra* „priveşte";
/n/: *tínia* „chelie" — *nínia* „fată tînără";
/l/: *pátu* „gîscă" — *pálu* „par", *tóka* „atinge" — *lóka* „nebună", *tódu* „tot" — *lódu* „noroi";
/r/: *tíu* „unchi" — *ríu* „rîu".

4.3.2. Realizarea acestui fonem se deosebeşte în iudeospaniola din Bucureşti de cea a lui /t/ din spaniola literară; în timp ce el apare ca o oclusivă dentală surdă în iudeospaniolă, în spaniolă se realizează ca o

oclusivă dentală anterioară. De remarcat păstrarea caracterului net oclusiv al lui [*t*] în combinaţiile de consoane. /*t*/ apare în toate poziţiile.

4.4.1. /*d*/ se distinge de :

/*p*/, /*b*/, /*t*/, aşa cum rezultă din exemplele de mai sus. El se distinge şi de :

/*k*/: *dédu* „deget" — *kédu* „rămîn", *dolór* „durere" — *kolór* „culoare", *lódu* „noroi" — *lóku* „nebun";

/*č*/: *múndu* „lume" — *múnču* „mult", *pédu* „flatul" — *péču* „piept";

/*ţ*/: *dar* „a da" — *ţar* „groază";

/*v*/: *lódu* „noroi" — *lóvu* „lup";

/*s*/: *di* „de" — *si* „da" *dudár* „a se îndoi" — *sudar* „a transpira";

/*z*/: *káda* „fiecare" — *káša* „casă", *kédu* „rămîn" — *kezu* „brînză", *kóda* „coadă" — *kóza* „lucru";

/*š*/: *káda* „fiecare" — *káša* „casă de bani", *múdu* „mut" — — *múšu* „buză";

/*z*/: *séda* „mătase" — *séza* „sprînceană";

/*m*/: *káda* „fiecare" — *káma* „pat", *día* „zi" — *mía* „a mea";

/*l*/: *dos* „doi" — *los* „pronume"

/*r*/: *káda* „fiecare" — *kára* „faţă".

4.4.2. Fonemul /*d*/ se realizează ca o oclusivă dentală sonoră, corespunzătoare lui /*t*/. Observaţia făcută cu privire la realizarea lui /*b*/ este valabilă şi aici : în idiomul de care ne ocupăm nu există sistemul de alternanţe între [*d*] şi [*đ*] în realizarea fonemului /*d*/, aşa cum există în spaniola literară ([*d*] apare în toate poziţiile). Remarcăm şi faptul că [*d*] alternează frecvent cu [*t*] în poziţie finală absolută; *idá*[*d*] — *idá*[*t*], *salú*[*d*] — *salú*[*t*].

4.5.1. /*k*/ se distinge de :

/*p*/, /*b*/, /*t*/, /*d*/, aşa cum rezultă din exemplele prezentate mai sus, şi de

/*g*/: *káiu* „bătătură" — *gáiu* „cocoş", *kára* „faţă" — *gára* „gară";

/*č*/: *buráku* „gaută" — *buráču* „beţiv";

/*ḑ*/: *póku* „puţin" — *póḑu* „fîntînă";

/*f*/ : *káda* „fiecare" — *fáda* „farmecă", *káša* „casă de bani" — *fáša* „faşă";

/*v*/: *akél* „acel" — *avél* „doliu", *káie* „cale" — *váie* „vale", *káma* „pat" — *váma* „vamă", *lóku* „nebun" — *lóvu* „lup";

/*s*/: *kal* „templu", „var" — *sal* „sare", *kéda* „rămîne" — *séda* „mătase", *kol* „varză" — *sol* „soare";

/*š*/: *kára* „faţă" — *šára* „pădure";

/*z*/: *séka* „seacă" — *séza* „sprînceană";

/*χ*/: *kal* „templu", „var" — *χal* „hal";

/*m*/: *kal* „idem" — *mal* „rău", *káma* „pat" — *máma* „mamă";

/*n*/: *káda* „fiecare" — *náda* „nimic";

/*l*/: *kárgu* „încarc" — *lárgu* „lung", *kavár* „a săpa" — *lavár* „a spăla"; *pasúk* „verset biblic" — *pasúl* „inutilizabil";

/*r*/: *kóza* „lucru" — *róza* „trandafir".

4.5.2. Fonemul /*k*/ din iudeospaniola de care ne ocupăm se realizează ca o oclusivă velară surdă. Ca și fonemul /*k*/ din spaniola literară, cunoaște realizări mai mult sau mai puțin anterioare, după vocala care urmează. De remarcat apariția lui *k* în toate pozițiile.

4.6.1. /*g*/ se distinge de:

/*p*/, /*b*/, /*t*/, /*k*/, așa cum rezultă din exemplele prezentate mai sus, și de

/*ǧ*/ *gústu* „gust" – *ǧústu* „just";

/*ţ*/: *gavá* „îngîmfare" — *ţavá* „testament";

/*v*/: *géta* „gheață" — *véta* „ață", *rugár* „a ruga" — *ruvár* „a fura";

/*s*/: *galút* „captivitate" — *salút* „sănătate";

/*š*/: *gára* „gară" — *šára* „pădure";

/*ž*/: *augár* „a îneca" — *aužár* „a deochea", *pága* „plătește" — *páža* „pai";

/*m*/: *galáχ* „preot creștin" — *maláχ* „înger";

/*r*/: *góta* „picătură" — *róta* „ruptă", *pága* „plătește" — *pára* „pentru".

4.6.2. Fonemul /*g*/ se realizează ca o oclusivă velară sonoră corespunzătoare lui /*k*/. Remarca făcută în cazul lui /*b*/ și /*d*/ este valabilă și pentru /*g*/: în iudeospaniola din București nu există sistemul de alternanțe între [*g*] și [*ᶃ*] în realizarea acestui fonem, așa cum există în spaniola literară (în toate pozițiile apare [*g*]). Subliniem și faptul că [*g*] își păstrează caracterul net oclusiv în combinațiile de consoane. În finală absolută [*g*] alternează cu [*k*] în vorbirea unora dintre sefardiții bucureșteni.

4.7.1. /*č*/ se distinge de:

/*p*/, /*d*/, /*k*/, așa cum rezultă din exemplele de mai sus, și de

/*z*/: *péču* „piept" — *pézu* „cîntar";

/*š*/: *pačá* „picior de găină" — *pašá* „termen de dezmierdare pentru copil";

/*χ*/: *čai* „ceai" — *χai* „hai";

/*r*/: *číku* „mic" — *ríku* „bogat", *pačá* „picior de găină" — *pará* „para", *péču* „piept" — *péru* „cîine", „dar".

4.7.2. Sefardiții din București realizează acest fonem la fel ca /*č*/ din spaniola literară, adică ca o africată palatală surdă. Apare în toate pozițiile.

4.8.1. /*ǧ*/ se distinge de:

/*p*/, /*t*/, /*g*/, așa cum rezultă din exemplele de mai sus, și de

/*f*/: *ǧóia* „giuvaer" — *fóia* „groapă", foaie";

/*m*/: *ǧurár* „a jura" — *murár* „a locui";

/*l*/: *ǧugár* „a juca" — *lugár* „loc";

/*r*/: *ǧugár* „a juca" — *rugár* „a ruga".

4.8.2. Fonemul /*ǧ*/ se realizează ca o africată palatală sonoră, corespunzătoare lui /*č*/. Nu apare în poziție finală absolută.

4.9.1. /*ţ*/ se distinge de:

/*p*/, /*d*/, /*g*/, așa cum rezultă din exemplele de mai sus, și de

/*v*/: *éreţ* „țară" — *érev* „ajun", *ţavá* „testament" — *vavá* „bunic";

/*m*/: *ţar* „groază" — *mar* „mare".

4.9.2. Fonemul /ţ/ se realizează ca o africată dentală surdă. Apare în toate poziţiile.

4.10.1 /d̦/ se distinge de:

/t/, /k/, aşa cum rezultă din exemplele de mai sus.

4.10.2. Fonemul /d̦/ se realizează ca o africată dentală sonoră, corespunzătoare lui /ţ/. Nu apare în poziţie iniţială şi finală absolută.

4.11.1. /f/ se distinge de:

/p/, /b/, /t/, /k/, /g/, aşa cum rezultă din exemplele de mai sus, şi de

/v/: *fínu* „fin" — *vínu* „vin";
/s/: *fin* „sfîrşit" — *sin* „fără";
/z/: *se aféiti* „se bărbiereşte" — *azéiti* „ulei";
/š/: *báfu* „abur", „răsuflare" — *bášu* „jos";
/χ/: *fas* „faţă" — *χas* „ferească dumnezeu";
/m: *fiel* „fiere" — *miel* „miere";
/n/: *fadár* „a fermeca", „a ghici soarta" — *nadár* „a înota";
/l/: *favór* „favoare" — *lavór* „lucru, treabă";
/r/: *fuégu* „foc" — *ruégu* „rog".

4.11.2. Acest fonem se realizează ca o fricativă labiodentală surdă, la fel ca în spaniola literară. Există deosebiri faţă de spaniola literară în ceea ce priveşte distribuţia lui /f/, care în iudeospaniolă apare în toate poziţiile şi contextele.

4.12.1. /v/ se distinge de:

/p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/, /ţ/, /f/, aşa cum rezultă din exemplele de mai sus, şi de

/s/: *guévu* „ou" — *guésu* „os";
/z/: *avér* „aer" — *azér* „a face";
/m/: *vánda* „lature" — *mánda* „trimite", *ves* „dată" — *mes* „lună";
/n/: *ves* „dată" — *nes* „noroc";
/l/: *vínia* „viţă de vie" — *línia* „linie";
/r/: *váka* „vacă" — *ráka* „rac".

4.12.2. Fonemul /v/ se realizează ca o fricativă labiodentală sonoră, corespunzătoare lui /f/. [v] apare în toate poziţiile, acolo unde în spaniola literară apar [b] şi [ƀ].

4.13.1. /s/ se distinge de:

/p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/, /f/, /v/, aşa cum rezultă din exemplele de mai sus, şi de

/z/: *abrasár* „a îmbrăţişa" — *abrazár* „a dogorî", *pasár* „a trece" — *pazár* „bazar";
/ž/: *pása* „trăieşte" — *páža* „pai", *plása* „piaţă" — *pláža* „plajă";
/χ/: *satír* „satîr" — *χatír* „hatîr";
/m/: *ásu* „eu frig" — *ámu* „stăpîn", *sal* „sare" — *mal* „rău";
/n/: *sínia* „semn" — *nínia* „copilă";
/l/: *ása* „frige" — *ála* „aripă".

4.13.2. Acest fonem se realizează în iudeospaniola din Bucureşti ca o fricativă predorsală surdă şi nu ca un *s* apico-alveolar de felul celui care există în spaniola literară. Apare în toate poziţiile.

4.14.1. /*z*/ se distinge de:

/*p*/, /*t*/, /*d*/, /*č*/, /*f*/, /*v*/, /*s*/, aşa cum rezultă din exemplele de mai sus, şi de

/*š*/: *káza* „casă" — *káša* „casă de bani";

/*m*/: *káza* „casă" — *káma* „pat";

/*n*/: *úzu* „obicei", „uz" — *únu* „un";

/*r*/: *káza* „casă" — *kára* „faţă".

4.14.2. Fonemul /*z*/ se realizează ca o fricativă predorsală sonoră, corespunzătoare lui /*s*/. Apare în toate poziţiile; în poziţia finală absolută [*z*] alternează frecvent cu [*s*], cu deosebiri care variază de la subiect la subiect.

4.15.1. /*š*/ se distinge de:

/*p*/, /*b*/, /*t*/, /*d*/, /*g*/, /*č*/, /*f*/, /*z*/, aşa cum rezultă din exemplele de mai sus, şi de

/*m*/: *kóšu* „şchiop" — *kómu* „cum";

/*n*/: *mašá* „cleşte" — *maná* „mamă", *tišér* „a ţese" — *tinér* „a avea";

/*r*/: *káša* „casă de bani" — *kára* „faţă".

4.15.2. Sefardiţii din Bucureşti realizează acest fonem ca o fricativă prepalatală surdă. Apare în toate poziţiile.

4.16.1. /*ž*/ se distinge de:

/*t*/, /*d*/, /*k*/, /*g*/, /*s*/, aşa cum rezultă din exemplele de mai sus, şi de

/*χ*/: *gráža* „cioară" — *gráχa* „mazăre";

/*n*/: *séza* „sprînceană" — *séna* „mîncare";

/*l*/: *mužér* „femeie" — *mulér* „a măcina", *páža* „pai" — *pála* „lopată";

/*r*/: *óžu* „ochi" — *óru* „aur", *séža* „sprînceană" — *séra* „ceară".

4.16.2. Acest fonem se realizează ca o fricativă prepalatală sonoră, corespunzătoare lui /*s*/. Apare în toate poziţiile.

4.17.1. /*χ*/ se distinge de:

/*p*/, /*b*/, /*t*/, /*k*/, /*č*/, /*f*/, /*s*/, /*ž*/, aşa cum rezultă din exemplele de mai sus, şi de

/*m*/: *χaiá* „animal" — *maiá* „maia";

/*l*/: *χei*, interjecţie — *lei* „lege";

/*r*/: *aftaχá* „nădejde" — *aftará* „rugăciune care se spune sîmbătă după citirea Bibliei", *χei*, interjecţie — *rei* „rege".

4.17.2. Fonemul /*χ*/ se realizează ca o velară fricativă surdă, asemănătoare lui *jota* din spaniola literară. Apare în toate poziţiile.

4.18.1. /*m*/ se distinge de:

/*p*/, /*b*/, /*t*/, /*d*/, /*k*/, /*g*/, /*ğ*/, /*f*/, /*v*/, /*s*/, /*z*/, /*š*/, /*χ*/, aşa cum rezultă din exemplele de mai sus, şi de

/*n*/: *ráma* „ramă" — *rána* „broască";

/*l*/: *móku* „muc" — *lóku* „nebun", *módu* „fel, chip" — *lódu* „noroi";

/*r*/: *máma* „mamă" — *ráma* „ramă", *míu* „al meu" — *ríu* „rîu".

4.18.2. Fonemul /*m*/ se realizează în general ca o nazală bilabială sonoră, la fel ca în spaniola literară. De menționat că înaintea unei alte consoane, locul de articulare al nazalei este condiționat de caracterul fonetic al consoanei următoare. Avem un *m* bilabial în *lamber*, un *m* labiodental în *kamfor* etc. (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 175–176). În poziție finală absolută, [*m*] alternează uneori cu [*n*].

4.19.1. /*n*/ se distinge de:

/*p*/, /*t*/, /*k*/, /*f*/, /*v*/, /*s*/, /*z*/, /*š*/, /*ž*/, /*m*/, așa cum rezultă din exemplele de mai sus, și de

/*l*/: *nínia* „copilă" — *línia* „linie";

/*r*/: *séna* „mîncare" — *séra* „ceară".

4.19.2. Fonemul /*n*/ se realizează în general ca o nazală dentală sonoră, la fel ca în spaniola literară. Înainte de /*k*/, /*g*/, apare o nazală velară, iar înainte de /*f*/, /*v*/ o nazală labiodentală. În poziție finală absolută [*n*] alternează uneori cu [*m*]; în această poziție nu apare *n* velar, așa cum există în toate idiomele spaniole.

4.20.1. /*l*/ se distinge de:

/*p*/, /*b*/, /*t*/,/*d*/, /*k*/, /*g*/, /*f*/, /*v*/, /*s*/, /*ž*/, /*χ*/, /*m*/, /*n*/, așa cum rezultă din exemplele de mai sus, și de

/*r*/: *lei* „lege" — *rei* „rege".

4.20.2. Fonemul /*l*/ se realizează ca o laterală apico-alveolară normal sonoră, la fel ca în spaniola literară.

4.21.1. /*r*/ se distinge de:

/*p*/, /*t*/, /*d*/, /*k*/, /*g*/, /*č*/, /*ğ*/, /*f*/, /*v*/, /*z*/, /*š*/, /*ž*/, /*χ*/, /*m*/, /*n*/, /*l*/, așa cum rezultă din exemplele de mai sus.

4.21.2. Fonemul /*r*/ se realizează ca o lichidă vibrantă alveolară, la fel ca în spaniola literară.

4.22. Fonemele consonantice identificate mai sus pot fi definite din punct de vedere fonologic astfel:

4.22.1. /*p*/, fonem non lichid (față de /*l*/, /*r*/), oral (față de /*m*/), difuz și grav, adică labial (față de /*k*/, /*t*/, /*č*/), oclusiv (față de /*f*/), surd (față de /*b*/).

4.22.2. /*b*/, fonem non lichid, oral, difuz și grav, adică labial (față de /*g*/, /*d*/ și /*ğ*/), oclusiv (față de/*v*/), sonor (față de /*p*/).

4.22.3. /*f*/, fonem non lichid, oral, difuz și grav adică labial (față de /*χ*/ ,/*s*/ și /*š*/), fricativ (față de /*p*/), surd (față de /*v*/).

4.22.4. /*v*/, fonem non lichid, oral, difuz și grav adică labial (față de /*z*/ și /*ž*/), fricativ (față de /*b*/), sonor (față de /*f*/).

4.22.5. /*t*/, fonem non lichid, oral, difuz și acut, adică dental (față de /*p*/, /*k*/ și /*č*/), mat (față de /*ṭ*/), surd (față de /*d*/).

4.22.6. /*d*/, fonem non lichid, oral, difuz și acut, adică dental (față de /*b*/, /*g*/ și /*ğ*/), mat (față de /*ḍ*/), sonor (față de /*t*/).

4.22.7. /*ṭ*/, fonem non lichid, oral, difuz și acut, adică dental (față de /*p*/, /*k*/ și /*č*/), strident (față de /*t*/), surd (față de /*ḍ*/).

4.22.8. /*ḍ*/, fonem non lichid, oral, difuz și acut, adică dental (față de /*b*/, /*g*/ și /*ğ*/), strident (față de /*d*/), sonor (față de/*ṭ*/).

4.22.9. /*s*/, fonem non lichid, oral, difuz și acut, adică dental față de /*f*/, /*χ*/, /*š*/), surd (față de /*z*/).

4.22.10. /*z*/, fonem non lichid, oral, difuz și acut, adică dental (față de /*ž*/), sonor (față de /*s*/).

4.22.11. /*k*/, fonem non lichid, oral, compact și grav, adică velar (față de /*p*/, /*t*/ și /*č*/), oclusiv (față de /χ/), surd (față de /*g*/).

4.22.12. /*g*/, fonem non lichid, oral, compact și grav, adică velar (față de /*b*/, /*d*/ și /*ğ*/), sonor (față de /*k*/).

4.22.13. /χ/, fonem non lichid, oral, compact și grav, adică velar (față de /*f*/), fricativ (față de /*k*/).

4.22.14. /*č*/, fonem non lichid, oral compact și acut, adică palatal (față de /*p*/, /*t*/ și /*k*/), oclusiv (față de /*š*/), surd (față de /*ğ*/).

4.22.15. /*ğ*/, fonem non lichid, oral, compact și acut, adică palatal (față de /*b*/, /*d*/ și /*g*/), oclusiv (față de /*ž*/), sonor (față de /*č*/).

4.22.16. /*š*/, fonem non lichid, oral, compact și acut, adică palatal (față de /*f*/, /*s*/ și /χ/, fricativ (față de /*č*/), surd (față de /*ž*/).

4.22.17. /*ž*/, fonem non lichid, oral, compact și acut, adică palatal (față de /*v*/ și /*z*/), fricativ (față de /*ğ*/), sonor (față de /*š*/).

4.22.18. /*m*/, fonem nazal (față de /*b*/), grav (față de /*h*/).

4.22.19. /*n*/, fonem nazal (față de /*d*/), acut (față de /*m*/).

4.22.20. /*l*/, fonem lichid (față de /*d*/ etc.), lateral (față de /*r*/).

4.22.21. /*r*/, fonem lichid (față de /*d*/ etc.), vibrant (față de /*l*/).

4.23. Din lista de mai sus rezultă că iudeospaniola din București folosește următoarele caracteristici articulatorii și acustice pentru diferențierea diferitelor foneme consonantice între ele :

a) distincția *lichidă/non lichidă*, deci distincția dintre foneme consonantice cu caracteristici vocalice și foneme consonantice fără trăsături vocalice;

b) distincția *nazală/non nazală*, deci deosebirea dintre foneme la realizarea cărora contribuie rezonatorul accesoriu al foselor nazale și foneme fără această rezonanță nazală;

c) deosebirile de localizare cu cele patru ordine : *labial*, *dental*, *palatal* și *velar*, care într-un sistem de descriere binară se reduce la opoziția *compact/difuz*, adică între foneme în realizarea cărora predomină cavitatea bucală (*palatale* și *velare*) și foneme la realizarea cărora predomină cavitatea faringiană (*labiale* și *dentale*) și la opoziția *grav/acut*, adică la o deosebire între foneme cu cavitatea bucală nedivizată (labiale și velare) și foneme cu aceeași cavitate împărțită (dentale și palatale);

d) distincția *întreruptă/continuă*, care opune oclusivele fricativelor, iar între lichide, vibranta lateralei;

e) distincția *sonoră/surdă*.

Pe lîngă aceste distincții, cunoscute și de spaniola literară (cf. Alarcos Llorach, *Fonol*[3], p. 163—164) [1], există și distincția *stridentă/mată* [2] : în

[1] În iudeospaniola de care ne ocupăm nu funcționează distincția *slab/forte*, existentă în spaniola literară (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 163, 165).

[2] Pentru terminologia *stridentă/mată*, vezi R. Jakobson, *Observations sur le classement phonologique des consonnes*, în ,,Proceedings of the third International Congress of Phonetic Sciences'', Ghent, 1939, p. 34—41.

timpul articulării unor consoane se produce un zgomot mai pronunţat, la alte consoane nu apare această caracteristică.

4.24. Pornind de la descrierea binară a deosebirilor de localizare, prezentată mai sus, rezultatul este un sistem consonantic pătrat, care — grafic — poate fi reprezentat astfel :

		Grave		Acute			
		Ordinul labial		Ordinul dental			Lichide
difuze	m	v	f	s	z	n	
				ţ	ḑ		
		b	p	t	d		
compacte		g	k	č	ğ		r
			x	š	ž		
		Ordinul velar		Ordinul palatal			

Vezi şi schema de la pagina următoare

5. O descriere fonologică completă trebuie să cuprindă nu numai o enumerare a diverselor opoziţii din sistem, ci şi consideraţii statistice despre frecvenţa întrebuinţării lor, adică observaţii asupra randamentului funcţional al acestor opoziţii. Martinet (*Hauteville*, p. 84), propune pentru aceasta să ne limităm numai la calcularea frecvenţei fonemelor în texte, în cursul vorbirii şi în lexic (dacă s-ar număra numai perechile minimale, rezultatul n-ar fi satisfăcător fiindcă diversele perechi pe care le avem sînt de valoare foarte diferită pentru comunicare, unele, de exemplu, apar în cuvinte rare). Cum textele pe care le avem în prezent nu sînt destul de numeroase pentru a da unei statistici un caracter convingător, am renunţat la evaluarea randamentului funcţional al opoziţiilor amintite în cursul lucrării noastre.

Cu toate acestea, unele date cu privire la frecvenţa unor foneme putem da în cele ce urmează. Astfel, de exemplu, există foneme ca /*ţ*/, /*ḑ*/, /*ğ*/ care sînt mai puţin frecvente decît altele (această frecvenţă se referă atît la numărul absolut de cazuri în care ele apar cît şi la diversele limitări în distribuţia lor). În alte cazuri, /*b*/, /*ž*/, /*š*/, /*z*/, din motive pe care le vom vedea mai jos (I 7.2.2., 7.2.3.), există numai limitări în distribuţia fonemelor în cuvintele de origine spaniolă.

6. **Neutralizarea opoziţiilor.** Fonemele vocalice şi consonantice prezentate mai sus nu păstrează valoarea lor distinctivă în toate poziţiile

lanţului vorbirii; în anumite condiţii, una sau mai multe trăsături pertinente, caracteristice unui fonem încetează de a mai avea această calitate şi unele opoziţii se neutralizează.

6.1. De remarcat faptul că în ceea ce priveşte fonemele vocalice neutralizarea are loc mai ales în poziţie neaccentuată, în timp ce neutralizarea fonemelor consonatice are loc mai ales în poziţie implozivă. Amîndouă aceste foneme de neutralizare au fost semnalate şi pentru spaniola literară (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 144, 174; Malmberg, *Str. phon.*, p. 157—158). Între cele două tipuri de neutralizare din spaniolă (a vocalelor şi a consoanelor) există deosebiri. Astfel, neutralizarea din sistemul vocalic se manifestă mai ales ca o t e n d i n ţ ă spre un sistem de trei membri, n i c i o d a t ă realizată în spaniolă, dar uşor de sesizat în transformările care au loc în spaniola populară actuală şi în faptele istorice cunoscute (cf. Malmberg, *loc. cit.*), în timp ce neutralizările consoanelor în poziţie implozivă se petrec în multe cazuri, avînd caracter sistematic. Amado Alonso [3] a şi formulat următoarea ,,lege'' pentru neutralizările din poziţie implozivă: ,,correlaciones que funcionan como significativas y diferenciales en la tensión silábica, cesan en la distensión, donde o no existen materialmente, o si existen, dejan de ser intencionales y pierden per eso sau validez''.

	r	l	a	u	o	i	e	χ	g	k	ž	š	ğ	č	m	v	f	b	p	n	z	s	ḍ	ţ	d	t
+ vocalic —	+	+	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
+ consonantic —	+	+	—	—	—	—	—	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
+ compact —	0	0	+	—	—	—	—	+	+	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
+ grav —	0	0	0	+	+	—	—	+	+	+	—	—	—	—	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—
+ difuz —	0	0	0	+	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
+ nazal —	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	+	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—
+ continuu —	—	+	0	0	0	0	0	+	—	—	+	+	—	—	0	+	+	—	—	0	+	+	—	—	0	0
+ strident —	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	+	+	+	+	—	—
+ sonor —	0	0	0	0	0	0	0	0	+	—	+	—	+	—	0	+	—	+	—	0	+	—	+	—	+	—

În această diagramă am notat cu:
+ prezenţa unei trăsături;
— absenţa unei trăsături;
0 faptul că fonemul respectiv nu participă la corelaţie.

6.2. În poziţie neaccentuată există tendinţa de neutralizare a opoziţiei dintre /*e*/ şi /*i*/, respectiv /*o*/ şi /*u*/. Am arătat în partea de fonetică că în iudeospaniola din Bucureşti, în această poziţie apar mai ales /*i*/ şi /*u*/. Cazurile de păstrare a lui /*e*/ şi /*o*/ sînt caracteristice numai pentru subiec-

[3] *Una ley fonológica en español. Variabilidad de las consonantes en la tensión y distensión de la sílaba*, în ,,Hispanic Review'', 13, 1945, p. 91—101, republicat în *Est. ling.*, I, p. 288—303.

tele II și VIII, la celelalte subiecte sînt accidentale. Sîntem în prezența unei tendințe care apare și în alte idiomuri spaniole (mai ales în cele din nord-vestul Spaniei, puternic influențate de portugheză), de a se ajunge în poziție neaccentuată la un sistem vocalic cu trei membri. În această privință, iudeospaniola din București se deosebește net de spaniola literară unde apar foarte rar în poziție finală fonemele /*i*/ și /*u*/ (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 144).

6.3. În cazul consoanelor se neutralizează cel mai frecvent opoziția *sonoră/surdă* (atît la finală de cuvînt cît și în poziție implozivă în interiorul cuvîntului unde, înainte de o consoană sonoră [4], apare de obicei o consoană sonoră sau, înainte de o consoană surdă, o consoană surdă). Exemple numeroase de acest fel apar în partea de fonetică a lucrării noastre. De observat că forma de manifestare a neutralizării este variația liberă între foneme : /*s*/ alternează cu /*z*/, /*t*/ cu /*d*/ etc.

6.4. Se neutralizează de asemenea opoziția dintre nazale (*m*/*n*) în poziție implozivă, în interiorul cuvîntului. De exemplu, opoziția dintre /*m*/ și /*n*/ se neutralizează atunci cînd aceste foneme sînt urmate de /*f*/ sau /*v*/, realizarea fonetică este aceeași, adică o nazală labiodentală [*ɱ*]. În ce privește poziția finală de cuvînt există de asemenea o tendință de neutralizare a acestei opoziții. În contextul [# .. *ue*-] se neutralizează opoziția dintre /*n*/ și /*m*/ : *muéstru* înseamnă, de exemplu, și ,,al nostru'' (cf. sp. *nuestro*) și ,,arăt'' (cf. sp. *muestro*). Singura excepție este reprezentată de cuvîntul *nuera* unde se pare că a intervenit un fenomen de tabu. În poziție preconsonantică există tendința de neutralizare a opoziției *l*/*r*. [5]

6.5. Din discuția de mai sus rezultă că nu toate opozițiile vocalice se neutralizează în poziție neaccentuată, nici cele consonantice în poziție implozivă. Astfel, în poziție neaccentuată se neutralizează numai opoziția dintre vocalele aparținînd aceleiași serii (anterioare sau posterioare) sau, în termenii sistemului binar, menționat mai înainte, se poate spune că se pierde opoziția *difuz*/*non difuz* în ambele serii (gravă : *o*-*u* și acută : *e*-*i*). Iudeospaniola preferă în poziție neaccentuată vocalele difuze (/*u*/ și /*i*/). Tot așa, în cazul consoanelor care se neutralizează în poziție implozivă nu avem neutralizarea unor opoziții echipolente ale unor ordine de localizare diferită (de exemplu, nu se neutralizează opoziția dintre /*k*/ și /*d*/), ci neutralizări de sonoritate sau între lichide. În plus, sînt multe foneme consonantice care nu apar în poziție implozivă (de exemplu /*d*/ și /*g*/, pentru finală absolută și /*b*/, /*g*/, /*č*/, /*ğ*/, /*ṭ*/, /*ḍ*/ pentru finală în interiorul cuvîntului).

7. Combinații de foneme. În caracterizarea fonologică a unui idiom trebuie să ținem seama nu numai de unitățile lui fonologice, ci și de felul în care aceste unități se combină între ele.

7.1.1. Fonemele vocalice apar în toate pozițiile (inițială, interioară și finală). Iată cîteva exemple : *áltu*, *bailár*, *pará; éia*, *ažénu*, *kavé*; *ída*, *afitár*, *lei*; *óža*, *bóka*, *pasó*; *úva*, *mabúl*, *papú*. Anumite limitări apar în

[4] În cazul perechilor *s*/*z*, *s*/*z* opoziția de sonoritate se neutralizează și înainte de /*m*/, /*n*/, așa cum arată variația liberă a fonemelor în discuție.

[5] Pentru spaniolă vezi Amado Alonso, *Est. ling.*, I, p. 293–295 ; Malmberg, *Estudios*, p. 3–4.

poziție neaccentuată unde, există tendința de neutralizare a opozițiilor dintre /e/ și /i/, /o/ și /u/; sînt rare /e/ și /o/, fiind mai frecvente /i/ și /u/.

7.1.2. Am discutat mai sus (I.3.8.) combinările de vocale care formează o singură silabă (diftongii). Combinările de vocale repartizate în silabe diferite sînt numeroase și nu sînt supuse unor reguli determinate: *ríu* (și *ríiu*), *meóiu* etc. Vocalele pot forma singure cuvinte, fără să se combine cu consoanele: *oi, aii.*

7.2.1. Apariția fonemelor consonantice este, la fel ca în alte limbi (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.*[3], p. 181), în mai mare măsură mai condiționată, decît a vocalelor. Astfel, nici un fonem consonantic nu poate forma singur sau în combinație cu alte foneme consonantice o silabă, fără să se combine cu o vocală. În discutarea diferitelor situații în care pot apărea fonemele consonantice ale iudeospaniolei din București, distingem, ca și în alte lucrări (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.*[3], p. 181; Martinet, *Hauteville*, p. 91–94), diferite poziții: inițială, finală și interioară (la sfîrșit sau la început de silabă).

7.2.2. La inițială apar toate fonemele consonantice afară de /ḍ/, care există numai în poziție interioară. Exemplele numeroase care pot fi aduse se găsesc în partea de fonetică.

7.2.3. La finală de cuvînt găsim cele mai multe dintre fonemele consonantice. Din lista celor 21 de foneme consonantice dată mai sus nu apare la finală de cuvînt /ḍ/ și /ğ/. De precizat că unele consoane (/p/, /b/, /g/, /f/, /v/, /č/, /t/, /z/, /χ/) apar foarte rar la finală de cuvînt (mai ales în elementele împrumutate).

7.2.4. În poziție finală de cuvînt iudeospaniola de care ne ocupăm are foarte puține combinații de două sau mai multe foneme consonantice. Numărul cazurilor este foarte limitat: /nk/, /rd/, /rt/, /šk/ (pentru fiecare dintre aceste grupuri am înregistrat cîte un singur cuvînt și acesta nu prea răspîndit). Se poate spune că, la fel ca în spaniola literară (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.*[3], p. 182), în finală de cuvînt nu sînt admise combinațiile de consoane. În poziție inițială, dimpotrivă, iudeospaniola din București admite o serie de grupuri consonantice: /pl/, /bl/, /kl/, /gl/, /fl/; /pr/, /br/, /kr/, /gr/, /tr/, /fr/, /vr/, /χr/; /sk/, /sp/, /šp/, /sχ/; /zb/, /zv/. Dintre acestea, unele (/sp/, /vr/, /zb/, /zv/; /sχ/, /χr/) sînt foarte puțin frecvente: pentru primele patru am înregistrat cîte un singur exemplu, iar pentru celelalte două cîte două exemple. Caracteristicile grupurilor care apar în poziție inițială sînt:

1° Excluderea nazalelor și a palatalelor. Spre deosebire de spaniola literară care, pe lîngă nazale și palatale, exclude din aceste grupuri și fricativele[6], în iudeospaniola de care ne ocupăm sînt admise și grupuri al căror prim element este o altă fricativă decît /f/: /v/, /s/, /š/, /z/, /χ/.

2°. De obicei, al doilea element al grupului consonantic este /l/ sau /r/. În cazul fricativelor /s/, /š/, /z/ al doilea element este o oclusivă (excepție face /sχ/).

3°. /d/, /t/ apar numai în combinație cu /r/ și nu și cu /l/, la fel ca în spaniola literară unde grupurile formate din /t/, /d/ și /l/ sînt cuvinte foarte recent împrumutate.

---

[6] Cu excepția lui /f/ admis și în spaniola literară (cf. Alarcos Llorach, *Fonol*[3], p. 182).

7.2.5. În poziție i n t e r i o a r ă, posibilitățile de combinare a consoanelor sînt mai mari. La început de silabă, la fel ca în spaniola literară (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* ³, p. 183), toate fonemele consonantice sînt posibile. În această poziție apare chiar și /ḍ/ care, așa cum am văzut mai sus, nu apare la inițială de cuvînt. Rezultă din cele de mai sus, ca și din perechile minimale citate la I. 4.1.1. — 4.21.1., că în această poziție opozițiile au un mare randament funcțional, mai ales cînd consoana urmează după o silabă care se termină în vocală, deci cînd consoana este în poziție intervocalică.

La finală de silabă apare de asemenea o serie de foneme consonantice inexistente sau foarte rare în spaniola literară. Aceste foneme de la finala unei silabe interioare formează combinații disilabice cu fonemele consonantice cu care începe silaba următoare. Iată mai jos lista grupurilor întîlnite în iudeospaniola de care ne ocupăm :

/pk/, /pč/, /ps/,/pš/, /pt/ : *čapkén*, *topčé*, *apsént*, *sapšál*, *septémbre* ; /bs/[7]

/kč/, /kd/, /km/, /ks/, /kš/, /kt/ : *batakčí*, *betamikdáš*, *čekmegé*, *friksionár*, *doktór* ;

/tk/, /tč/ : *métku*, *inatčí* ;

/db/, /dm/ : *midbár*, *admitér* ;

/fχ/, /ft/ : *sifχá*, *safté* ;

/vd/, /vz/ : *bívdu*, *kávza* ;

/ṭv/ : *miṭvá* ;

/sk/, /sf/, /sχ/, /sl/, /sm/, /sn/, /sp/, /st/ : *ásku*, *desχašaládu*, *kislév*, *basmá*, *ásnu*, *asperár*, *fiésta* ;

/zb/, /zd/, /zg/, /zl/, /zm/, /zn/, /zr/, /zv/ : *bézba*, *bozdeár*, *arizguniár*, *trazladár*, *guézmu*, *áznu*, *mizráχ*, *arizvalár* ;

/šk/, /šχ/, /šl/, /šm/, /šn/, /šp/, /št/, /šv/ : *buškár*, *rošχódeš*, *mišlé*, *čismé*, *víšna*, *mišpaχá*, *muštár*, *tubišvát* ;

/žb/, /žv/ : *χižbón*, *χežván* ;

/χč/, /χm/, /χt/ : *baχčé*, *raχmán*, *taχtón* ;

/mb/, /mf/, /mg/, /ml/, /mn/, /mp/, /mṭ/, /mv/, /mz/ : *lambér*, *emfasiár*, *damgá*, *damlá*, *amnistía*, *kámpo*, *némṭi*, *emviráno*, *mamzér* ;

/nk/, /nč/, /nd/, /nḍ/, /nf/, /ng/, /nğ/, /nχ/, /nl/, /nm/, /nr/, /ns/, /nš/, /nt/, /nv/, /nz/ : *rónku*, *ánču*, *kuándo*, *donḍéia*, *léngua*, *ánğel*, *enχaminádo*, *enlokesér*, *enmalesér*, *enríva*, *lónsu*, *enšaguár*, *diénte*, *manzía* ;

/rb/, /rk/, /rč/, /rd/, /rf/, /rg/, /rğ/, /rm/, /rn/, /rp/, /rs/, /rš/, /rt/, /rṭ/, /rv/, /rz/ : *šerbét*, *miérkulis*, *amurčársi*, *verdád*, *porfiár*, *amárgu*, *sekerğí*, *ermáno*, *kárne*, *kuérpo*, *augársi*, *čarší*, *kuárto*, *iárṭait*, *aχarvár*, *desparzír* ;

/lb/, /lk/, /lč/, /ld/, /lf/, /lg/, /lğ/, /lχ/, /lm/, /ln/, /lp/, /ls/, /lš/, /lt/, /lv/ : *albóndiga*, *alkalái*, *kólča*, *aldukéra*, *alfinéti*, *álgu*, *mulğír*, *alχát*, *álma*, *kúlpa*, *bólsa*, *enšalšár*, *paltón*, *alviiána* ;

Cîteva observații în legătură cu lista prezentată aici se impun :

1°. Nu toate grupurile de mai sus sînt la fel de bine reprezentate. Dintre acestea unele, așa cum sînt de exemplu /pk/, /pč/, /pš/, /bs/, /kd/, /km/, /kš/, /kt/, /tč/, /db/, /dm/, /fχ/, /vz/, /ṭv/, /ḍl/, /sl/, /sn/, /zr/, /šχ/, /šn/,

[7] La primul element al acestui grup consonantic, la fel ca și în cazul lui *sm* — *zm*, *sn* — *zn* etc. există variație liberă între surdă și sonoră.

/šv/, */žb/*, */žv/*, */χč/*, */χt/*, */mg/*, */mn/*, */mz/*, */rǧ/*, */rš/*, */rţ/*, */lb/*, */lč/*, */lǧ/*, */lš/*, apar în numai cîte un exemplu. Altele ca */ps/*, */kč/*, */sm/*, */zl/*, */šl/*, */šm/*, */χm/*, */ml/*, */mţ/* */mv/*, */rf/*, */rz/*, */lf/* apar numai în cîte două exemple.

2°. Ca prim element al acestor grupuri poate fi oricare dintre fonemele consonantice în afară de */g/*, */č/*, */ǧ/*, */b/*, */ţ/*, */ḍ/*; apar în cîte un singur grup (*/bs/*, */ţv/*, */ḍḷ/*) și la un singur cuvînt.

3°. Al doilea fonem poate fi orice fonem consonantic, în afară de */z/*. În ce privește celelalte consoane, notăm că :

a) după */r/* nu apar : */ḍ/*, */χ/*, */l/*, iar după */l/* nu apar : */ḍ/*, */n/*, */r/*, */t/*, */z/*;

b) după */m/* și */n/* apar de asemenea numeroase consoane, mai puțin numeroase însă decît în cazul precedent. După */n/* nu apar : */b/*, */p/*, */ţ/*, iar după */m/* lipsesc */č/*, */ḍ/*, */ǧ/*, */t/*;

c) altă grupă este formată de */s/*, */z/* și */š/* [8], după care apar de asemenea un număr destul de mare de foneme consonantice. Sînt excluse după */s/* : */b/*, */č/*, */d/*, */ḍ/*, */g/*, */ǧ/*, */ž/*, */š/*, */ţ/*, */v/*, */z/*; după */z/* nu apar */k/*, */č/*, */ḍ/*, */f/*, */ǧ/*, */χ/*, */ž/*, */p/*, */s/*, */š/*, */t/*, */ţ/*. După */š/* sînt excluse */b/*, */č/*, */d/*, */ḍ/*, */f/*, */g/*, */ǧ/*, */ž/*, */s/*, */ţ/*, */z/*. De remarcat că sînt, în general, excluse după consoanele surde consoanele sonore și invers.

d) în ultima grupă am inclus celelalte foneme consonantice, după care apar un număr redus de consoane. Iată care este situația :

— după */p/* apar */k/*, */č/*, */s/*, */š/*, */t/*, iar după */b/* numai */s/*;

— după */k/* apar */č/*, */d/*, */m/*, */s/*, */š/*, */t/*. Nu există cazuri de consoane după perechea lui sonoră */g/*;

— după */t/* apar */k/*, */č/*, iar după */d/* : */b/*, */m/*;

— după */f/* apar */χ/*, */t/*, iar după */v/* : */vd/*, */vz/*;

— după */χ/* apar */č/*, */m/*, */t/*.

4°. De observat că, în general, între membrii componenți ai grupurilor consonantice există o diferență, chiar dacă uneori aceasta este minimă, la fel ca în spaniola literară (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 186). Din această cauză nu există nici un caz de grup geminat, iar grupurile formate din două elemente aparținînd aceluiași ordin sînt foarte rare.

7.2.6. Pe lîngă grupurile amintite trebuie să se țină seama de grupurile difonematice homosilabice. Spre deosebire de spaniola literară, care admite numai grupurile difonematice existente și în poziție inițială de cuvînt (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 187), în iudeospaniola din București apar și alte grupuri. Dintre grupurile difonematice monosilabice care apar la inițială de cuvînt, apar în poziție interioară : */pl/*, */bl/*, */kl/*, */gl/*, */fl/*, */pr/*, */br/*, */kr/*, */gr/*, */tr/*, */fr/*, */vr/*. Apar numai în poziție interioară : */tl/*, */vl/*, */dr/*, */ţr/*.

7.2.7. Poziția interioară este singura în care iudeospaniola admite, la fel ca spaniola literară (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 187), grupuri de mai mult de două consoane, fonemele consonantice fiind repartizate între două silabe. Nefiind admise grupuri consonantice la finală de silabă, iar la început de silabă fiind admise numai grupuri de cel mult două consoane, așa cum a arătat și Alarcos Llorach (*loc. cit.*) pentru spaniola literară, grupurile interioare de acest tip nu pot fi decît ternare [9], primul

---

[8] După */z/*, perechea sonoră a lui */s/*, apar numai */b/* și */v/*.

[9] Un singur exemplu : *i* [*nstr*]*uméntu*, pare să facă excepție de la această regulă.

element făcînd parte din silaba întîi, iar celelalte două aparţinînd celei de-a doua. Iată lista grupurilor întîlnite în cursul anchetei :

/l/: /lbr/, /ltr/: albrísia, maltratár ;

/m/: /mbl/, /mbr/, /mfl/, /mpl/, /mpr/: umblígu, ámbre, emfloresér, empliár, emprestár ;

/n/: /nkl/, /nkr/, /ndr/, /nfl/, /nfr/, /ngl/, /ngr/, /nst/, /ntr/: enklúzo, enkrostonádu, alméndra, enfloresér, enfroniár, englutír, aringrasiár, adiléntri ;

/s/: /skl/, /skr/, /sfr/, /spl/, /str/: misklár, eskrivír, desfriádo, displazér, amustrár ;

/z/: /zbr/, /zdr/, /zgr/: dezbručár, dizgrásia.

FAPTE PROZODICE

8.1. În iudeospaniolă, la fel ca în spaniola literară (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.*[3], p. 195—196), nu îndeplinesc funcţie distinctivă numai fonemele. Alături de acestea mai apar şi faptele prozodice care au de asemenea valoare distinctivă. Cel mai relevant dintre acestea este a c c e n t u l, care se realizează prin intermediul unei întăriri a intensităţii expiratorii într-un singur loc în cuprinsul unui cuvînt.

8.2. Am văzut în partea consacrată foneticii că iudeospaniola are un accent expiratoric liber, la fel cu spaniola literară. Aceasta îi permite să se servească de locul accentului ca mijloc de a diferenţia cuvinte. Această libertate a accentului este însă limitată pentru că, la fel ca în spaniola literară (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 197), el atinge numai silaba ultimă, penultimă sau antepenultimă.

Iată cîteva perechi de cuvinte care se disting prin locul accentului : *pápu* ,,burtă'' — *papú* ,,bunic'', *trši* perf. compus de la *traer* — *truší* ,,murătură'', *gúler* ,,guler'' — *gulér* ,,a mirosi'', *pára* ,,pentru'' — *pará* ,,ban''.

8.3. De remarcat că în numeroase cazuri, acolo unde spaniola distinge cuvinte sau forme gramaticale cu ajutorul accentului, iudeospaniola foloseşte şi alt procedeu. Este vorba de perechi de felul lui *lávo/lavó*, care în iudeospaniola din Bucureşti nu se deosebesc numai prin accent, ci şi prin gradul de deschidere a vocalei finale : *láv*[*u*] — *lav*[*ó*].

În legătură cu felul cum se realizează diferitele grade ale accentului fonetic, ne mulţumim să arătăm că în iudeospaniolă există, la fel ca în spaniola literară, pe lîngă accentul principal şi un accent secundar care apare mai ales la cuvintele formate din cel puţin trei silabe. Din punct de vedere fonologic este pertinent numai accentul principal (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 198).

CONCLUZII

9.1.1. Sistemul vocalic al iudeospaniolei din Bucureşti se caracterizează printr-o pronunţată simplicitate, necunoscînd decît 5 foneme vocalice : /*a, e, i, o, u*/. El este din acest punct de vedere identic cu sistemul vocalic spaniol literar (cf. Navarro Tomás, *Fonología española*, New York, 1946, p. 13, 32 ; Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 139—140) şi al celor mai multe dialecte spaniole (din ultima categorie face excepţie dialectul anda-

luzian). Am arătat care sînt trăsăturile pertinente care caracterizează fonemele vocalice (I.3.6.) și care sînt trăsăturile articulatorii și acustice folosite la distingerea diferitelor foneme vocalice (I. 3.7.1.).

9.1.2. În poziție neaccentuată acest sistem are tendința să se reducă la un sistem cu numai trei membri : */a/*, */i/*, */u/*. Prin această trăsătură sistemul vocalic al iudeospaniolei din București se depărtează de sistemul spaniolei literare și se apropie de sistemul vocalic al portughezei și al dialectelor din nord-vestul Spaniei.

9.1.3. Sistemul vocalic al iudeospaniolei prezintă deosebiri față de spaniola literară și în ceea ce privește numărul și tipul variantelor combinatorii. Variantele sînt mult mai puțin numeroase decît cele din spaniola literară.

9.1.4. În acest sistem durata vocalei nu are valoare funcțională.

9.1.5. Diftongii sînt combinații de două foneme.

9.2.1. Sistemul consonantic are 21 de foneme consonantice : */p/*, */b/*, */t/*, */d/*, */k/*, */g/*, */č/*, */ğ/*, */ṭ/*, */ḍ/*, */f/*, */v/*, */s/*, */z/*, */š/*, */ž/*, */χ/*, */m/*, */n/*,*/l/*, */r/*. El prezintă deosebiri față de spaniola literară, așa cum se va vedea în partea de fonologie diacronică. Am definit din punct de vedere fonologic aceste unități (I. 4.23.1. — 4.23.31.) și am arătat care sînt caracteristicile articulatorii și acustice folosite pentru diferențierea fonemelor consonantice între ele (I. 4.24.).

9.2.2. Numărul variantelor acestor foneme consonantice este mult mai mic decît în spaniola literară.

9.3. Sistemul prezentat cunoaște o serie de neutralizări : pentru vocalism vezi mai sus (I. 9.1.2.). În domeniul consonantismului se neutralizează opoziția dintre surdă și sonoră.

II. FONOLOGIA DIACRONICĂ

1. Între sistemul fonologic al iudeospaniolei din București și cel al spaniolei literare există deosebiri atît în ceea ce privește numărul unităților cît și în privința tipurilor de opoziții. Astfel, iudeospaniola are o serie de foneme */ğ/*, */ṭ/*, */ḍ/*, */v/*, */š/*, */ž/* care nu există în spaniola literară. Există în schimb o serie de foneme (*/χ/*, */y/*, */n̮/*, */l̮/*, */r̄/* care apar în spaniola literară și nu apar în iudeospaniolă. Iudeospaniola cunoaște opoziția consoană „mată”/consoană „stridentă” inexistentă în spaniola literară, dar nu are opoziția consoană forte/consoană slabă, care apare în spaniola literară.

Pentru a explica aceste deosebiri, care sînt, evident, rezultatul unor evoluții petrecute în iudeospaniolă și în spaniola literară, ne propunem în cele ce urmează să analizăm felul cum a evoluat s i s t e m u l celor două idiome în discuție. Pentru a putea constata cum au apărut deosebirile dintre cele două sisteme pornim de la sistemul din care provin atît sistemul spaniolei literare cît și cel al iudeospaniolei. Acest sistem comun este sistemul s p a n i o l e i m e d i e v a l e l i t e r a r e.

2.1. Spaniola medievală pe care o luăm în discuție este dialectul castilian ridicat la rangul de limbă de cancelarie, un compromis între vorbirea cultă — cu influență latinească — și vorbirea populară (Alarcos Llorach, *Fonol.*[3], p. 255). În sistemul fonologic al spaniolei medievale literare asistăm la modificarea trăsăturilor populare originare din nord,

ajunse în contact cu particularitățile dialectelor centrale, care erau în acea epocă dialecte literare. Un astfel de sistem, consolidat în regiunea toledană, caracterizează spaniola literară, cultivată, pînă în secolul al XVI-lea. Este sistemul descris de cunoscutul gramatic spaniol Nebrija (Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 255).

2.3. S i s t e m u l s p a n i o l e i m e d i e v a l e este descris de E. Alarcos Llorach în *Esbozo de una fonología diacrónica del español*, publicat în „Estudios dedicados a Menéndez Pidal" II , Madrid, 1951, p.22–27 (cf. și Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 255–259). Același sistem este prezentat de Martinet (*Economie*, p. 303) cu unele mici deosebiri pe care le vom discuta mai jos. Malmberg (*Mélanges Petrovici*, p. 338) prezintă o schemă care se deosebește de asemenea în mică măsură de schema lui Alarcos Llorach.

2.3. În descrierea datorată lui Alarcos Llorach sistemul vocalic cuprinde un număr de 5 foneme vocalice (/*a*/, /*e*/, /*i*/, /*o*/, /*u*/) și 22 foneme consonantice (/*p*/, /*b*/, /*t*/, /*d*/, /*k*/, /*g*/, /*ĉ*/, /*ẑ̧*/ , /*ŝ*/, /*ẑ*/, /*f*/, /*ƀ*/, /*s*/, /*z*/, /*š*/, /*m*/, /*n*/, /*r*/, /*r′*/, /*l*/, /*l′*/) [10]. De remarcat :

2.3.1. Fonemele de mai sus apar în schița din *Esbozo* și în sistemul dat de Alarcos Llorach în manualul său de fonologie spaniolă (*Fonol.* [3], p. 257). În același manual (*idem*. p. 256), Alarcos Llorach vorbește și de un fonem /*đ*/, de existența căruia se îndoiește însă. Aceleași îndoielile manifestă și Martinet (*Economie*, p. 303) cu privire la existența lui /*đ*/ (el adaugă și pe /*ǥ*/). /*đ*/ și /*ǥ*/ apar și în descrierea dată de Malmberg (*Mélanges Petrovici*, p. 338).

2.3.2. În *Esbozo*, p. 31, Alarcos Llorach vorbește de africata /*ẑ̧*/ (notată acolo prin *ȷ̌*), în timp ce în *Fonol.* [3], p. 256, discută fonemul /*ž*/. Este adevărat că în amîndouă cazurile Alarcos Llorach precizează că fonemul în discuție are două variante : una în poziție forte, [*ǧ*], după transcrierea noastră, și alta în poziție slabă [*ž*]. Martinet (*Economie...*, p. 303) ia ca bază varianta forte [*ǧ*]. La Malmberg (*Mélanges Petrovici*, p. 338) găsim /*j*/, adică /*ž*/.

2.3.3. Martinet (*Economie*, p. 303) vorbește de fonemul /*v*/, nu /*ƀ*/.

2.3.4. Fonemele din lista lui Alarcos Llorach sînt dispuse în felul următor [11] :

	ƀ	f	s	z			
			ŝ	ẑ			
m	b	p	t	d	n	l	r
	g	k	ĉ	ẑ̧	n̮	l′	r′
			š				

[10] Transcrierea noastră diferă de cea a lui Alarcos Llorach. Iată sistemul de corespondență : /*ẑ̧*/ = /*ǧ*/, /*ŝ*/ = /*ţ*/, /*ẑ*/ = /*ḍ*/, /*r′*/ = /*r̄*/.

[11] Nu luăm în discuție situația sistemului vocalic pentru că nu pune nici o problemă : între sistemul vocalic al spaniolei medievale, pe de o parte, și sistemele vocalice — al spaniolei literare și al iudeospaniolei, pe de altă parte — nu există deosebiri. Variațiile din domeniul vocalismului nu implică în general o modificare a sistemului, ci numai o modificare a realizării fonetice a celor cinci foneme vocalice, ca mai închise sau mai deschise. Am arătat în capitolul de fonologie sincronică, de exemplu, că în iudeospaniola din București există mai puține variante vocalice decît în spaniola literară descrisă de Navarro Tomás. Singurul fapt care ar putea fi discutat în acest capitol de diacronie este explicarea tendinței de reducere a distincțiilor vocalice în silabă neaccentuată.

2.3.5. În acest sistem, /*ƀ*/ era reprezentat prin *v* în ortografia medievală din timpul lui Alfonso el Sabio, deosebit de /*b*/, fonemul oclusiv corespunzător ; /*ŝ*/ și /*ẑ*/ sînt fonemele pe care aceeași ortografie le nota prin *ç* și *z*, africatele dentale surdă și sonoră ; /*s*/ și /*z*/ sînt fricativele *s*-, -*ss*-, -*s* și -*s*- din vechea ortografie ; /*ĉ*/ și /*ž̂*/ erau africatele palatale *ch* și *g*, *j*, *i* ; în sfîrșit /*š*/ era o fricativă palatală notată prin *x* (Alarcos Llorach,*Esbozo*, p. 25—26).

2.4. Sistemul spaniolei medievale cunoaște următoarele tipuri de opoziții binare :

1) foneme lichide (/*l*/, /*l'*/, /*r*/, /*r̄'*/)/ foneme nonlichide ;

2) foneme orale/ foneme nazale (/*m*/, /*n*/, /*n̮*/) ;

3) foneme grave (labiale și velare)/ foneme acute (dentale și palatale) ;

4) foneme anterioare sau difuze (labiale și dentale)/ foneme posterioare sau compacte (palatale și velare) ;

5) foneme întrerupte/ foneme continui ;

6) foneme întrerupte „mate" (/*t*/, /*d*/) /foneme întrerupte „stridente" (/*ṭ*/, /*ḍ*/) ;

7) foneme surde/ foneme sonore ;

8) foneme simple (/*r*/)/ foneme duble (/*r̄*/).

Cîteva observații se impun în legătură cu acest sistem :

2.4.1. Fricativele /*s*/, /*z*/ se realizau deja în acest sistem ca apicoalveolare, la fel ca în spaniola literară de astăzi (Alarcos Llorach, *Fonol.*[3], p. 256 ; Martinet, *Economie*, p. 299).

2.4.2. Există discuții în legătură cu faptul dacă există un /*ƀ*/ sau un /*v*/. Există discuții dacă fricativa sonoră labială era bilabială sau labiodentală. Am arătat mai sus că fonemul în discuție este notat /*ƀ*/ de Alarcos Llorach și /*v*/ de Martinet. Alonso (*Pron.*, p. 23—71) consideră că în această perioadă *v* era o fricativă labiodentală.

2.4.3. De remarcat absența lui /*h*/ în acest sistem. După Alarcos Llorach (*Fonol.* [3], p. 248), [*h*] și [*f*] erau variante stilistice (sociale) ale aceluiași fonem /*f*/ : în centrul Spaniei, unde spaniola era mai îngrijită, mai „literară", se folosea [*f*], iar în nordul Spaniei, unde spaniola era mai populară, se folosea [*h*].

2.4.4. Anumite opoziții oscilau, în primul rînd din cauza marginii de siguranță reduse între membrii lor și, în al doilea rînd, din cauza distribuției defective în vorbire (anumite opoziții funcționau numai în poziție intervocalică). Astfel, între fricativele apicoalveolare și cele dorsopalatale existau în castiliana medievală oscilații numeroase : [*z*] ~ [*ž*], [*s*] ~ [*š*] (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 257). Oscilări de acest fel existau și între [*d*] și [*đ*], [*g*] și [*ǥ*], [*ž*] și [*ǧ*] sau între /*b*/ și /*v*/, mai ales în afara limbii cultivate (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.*[3], p. 258).

2.4.5. Se poate observa că ordinul velar prezenta lacune față de ordinul labial. De asemenea, ordinul dental — palatal se caracteriza printr-o acumulare de foneme.

3.1. S i s t e m u l s p a n i o l e i l i t e r a r e a fost prezentat de același Alarcos Llorach în *Fonol.*[3], p. 139—172 [12]. După descrierea lui

[12] Alți lingviști interpretează altfel o serie de fapte din sistemul fonologic spaniol. Ne mărginim să arătăm că Martinet, *Economie*, p. 83 consideră că există și un /*w*/, iar Malmberg merge mai departe considerînd că spaniola are și o serie de foneme labiovelare : /k^w/, /g^w/, /χ^w/, /f^w/ și, evident, /*w*/ (vezi Malmberg, *Estudios*, p. 67—77).

Alarcos Llorach, sistemul spaniolei actuale are următoarele unități : 5 foneme vocalice (/*a*/, /*e*/, /*i*/, /*o*/, /*u*/) și 19 foneme consonantice (/*p*/, /*b*/, /*t*/, /*d*/, /*k*/, /*g*/, /*č*/, /*f*/, /θ/, /*s*/, /*x*/, /*y*/, /*m*/, /*n*/, /*n̯*/ /*l*/, /*l'*/, /*r*/, /*ř*/). Sistemul consonantic poate fi reprezentat astfel :

	grave		acute	
	ordin labial		ordin dental	
difuze	m	b f p	θ d	n
compacte		g x	č y s	n̯
	ordin velar		ordin palatal	

l	ř r
l̯	

3.2. În acest sistem, fonemele consonantice contractează următoarele tipuri de opoziții :

1) foneme lichide (/*l*/, /*l'*/, /*r'*/, /*ř*/)/ foneme nonlichide;
2) foneme orale/foneme nazale (/*m*/, /*n*/, /*n̯*/);
3) foneme grave (labiale și velare)/foneme acute (dentale și palatale);
4) foneme difuze (labiale și dentale)/foneme compacte (velare și palatale);
5) foneme întrerupte/foneme continui;
6) foneme surde/foneme sonore;
7) foneme slabe/foneme forte.

Opoziția lateral/intermitent (*l*/*r*) dată pentru spaniola veche nu mai este luată în considerație de Alarcos Llorach în descrierea spaniolei literare.

4.1. S i s t e m u l i u d e o s p a n i o l e i d i n B u c u r e ș t i, după cum am văzut, cuprinde următoarele unități : 5 foneme vocalice (/*a*/, /*e*/, /*i*/, /*o*/, /*u*/) și 21 foneme consonantice (/*p*/, /*b*/, /*t*/, /*d*/, /*k*/, /*g*/, /*č*/, /*ǧ*/, /*ṭ*/, /*ḍ*/, /*f*/, /*v*/, /*s*/, /*z*/, /*š*/, /*ž*/, /χ/, /*m*/, /*n*/, /*r*/, /*l*/). Aceste foneme sînt dispuse în sistemul prezentat la I.4.2.5.

5. Din compararea celor trei sisteme aduse în discuție — al vechii spaniole, al spaniolei literare contemporane și al iudeospaniolei — rezultă că între ele există deosebiri. În cele ce urmează vom discuta aceste deosebiri pentru a putea explica sistemul iudeospaniolei din București.

5.1. *Deosebiri între vechea spaniolă și spaniola literară actuală.*

Vechea spaniolă avea o serie de foneme pe care spaniola literară de azi nu le are : /*ẑ̰*/, /*š*/, /*ž*/, /*ƀ*/, /*z*/, /*s*/. În schimb, spaniola literară contemporană are o serie de foneme care nu existau în vechea spaniolă : /θ/,/*x*/,/*y*/.

Explicația acestor deosebiri trebuie căutată în schimbările profunde care au modificat structura consonantismului spaniol începînd din secolul al XVI-lea. În lucrările consacrate fonologiei istorice a limbii spaniole (cf. Martinet, *Economie*, p. 298–301; Alarcos Llorach, *Esbozo*, p. 27–35; *Fonol.*[3], p. 259–269) sînt discutate aceste schimbări. Particularitățile spaniolei moderne în comparație cu spaniola medievală sînt următoarele, după Alarcos Llorach (*Fonol.* [3], p. 260) :

a) față de opoziția *b/v* din spaniola medievală apare confuzia dintre cele două foneme (această confuzie s-a extins de la nord la sud). A rămas un singur fonem /*b*/, cu variante combinatorii : oclusivă și fricativă ;

b) pierderea distincției surdă/sonoră între siflante, în favoarea surdelor : *s*/*z*, *š*/*ž* și *ŝ*/*ẑ* (fenomenul pare să se fi extins din nordul țării) [13] ;

c) velarizarea vechilor palatale *š*/*ž*, care ajung la /*x*/ ;

d) pierderea elementului oclusiv al vechilor africate /*ŝ*,*ẑ*/ și transformarea lor în consoană interdentală /θ/.

Modificările care au dus la sistemul spaniolei literare actuale nu sînt rezultatul unei evoluții fonetice rapide, așa cum s-ar părea la prima vedere, dacă ținem seama de faptul că aceste modificări au avut loc într-o perioadă de numai un secol. Este vorba mai degrabă, așa cum subliniază Alarcos Llorach (*Fonol.* [3], p. 259) de triumful modalităților preexistente, dialectale, asupra celor care erau considerate pînă atunci rafinate. Avem a face deci cu o schimbare a n o r m e i f o n o l o g i c e, produs al unui fenomen social. După Malmberg („Studia linguistica”, XV, 1961, p. 90), reducerile fonologice care deosebesc atît de frapant spaniola literară de spaniola evului mediu și care au loc în mod lent în timpul Reconchistei, se datoresc slăbirii normelor lingvistice, consecință inevitabilă a colonizării regiunilor recucerite.

Schimbarea normei fonologice este invocată de Alarcos Llorach (*loc. cit.*) mai ales pentru primele două fenomene. Pentru velarizarea vechilor palatale (*š*/*ž*) ca și pentru transformarea africatelor *ŝ*/*ẑ* în interdentala /θ/, același autor invocă structura sistemului spaniolei medievale, cu alte cuvinte propune o explicație de ordin intern. Astfel, velarizarea s-a putut produce pentru că în ordinul velar nu existau fricative și pentru că /*ṡ*, *ż*/ erau apicoalveolare, deci foarte apropiate din punct de vedere fonetic de /*š*, *ž*/, cu care s-ar fi putut confunda. Cît privește reducerea africatelor /*ŝ*/, /*ẑ*/ și transformarea lor într-o consoană interdentală, avem a face cu un fenomen care s-a petrecut mai tîrziu. Fenomenul se datorește faptului că aceste africate au început să-și piardă elementul oclusiv (la fel ca în alte limbi romanice occidentale), ajungîndu-se la o fricativă predorsodentală. Sistemul spaniolei avea la un moment dat trei fricative surde, între care exista o mică margine de siguranță : /*ṣ*/ predorso-dental (provenit din /*ŝ*/, /*ẑ*/), /*ṡ*/ apicoalveolar (*s* din spaniola modernă) și /*š*/ palatal. Am arătat deja mai sus că în spaniola medievală au avut loc multe schimbări între [*ṡ*] și [*š*] din cauză că aceste sunete nu se deosebeau prea mult din punct de vedere fonetic. Acesta a fost motivul principal pentru care /*š*/ a devenit /*x*/. Un proces analog a avut loc între /*ṣ*/ predorsodental (provenit din /*ŝ*/)

[13] În legătură cu originea acestor fapte dialectale există discuții. Martinet (*Economie*, p. 256–257) le consideră de origine cantabrică, în timp ce Malmberg (*Actes du Colloque international de civilisations, littératures et langues romanes*, București, 1959, p. 257 ; „Studia linguistica” XV, 1961, p. 90) le consideră ca aparținînd sistemului limbii spaniole.

și /ś/ apicoalveolar). Primul s-a modificat devenind o consoană interdentală de tip /θ/. Schematic, lucrurile s-au petrecut astfel (Alarcos Llorach, *Fonol.* [3], p. 266) :

/ṣ/ ⟷ /ś/ ⟷ /š/ a devenit în spaniola modernă
/θ/ /s/ /x/

Am prezentat pînă acum explicațiile date pentru dispariția fonemelor /ẓ/ (sau /ž/, vezi mai sus), /ś/, /ź/, /b/, /z/, /š/ din spaniola medievală și, implicit, pentru apariția lui /θ/ și /x/ din spaniola modernă în opoziție cu aceeași spaniolă medievală. Din lista fonemelor care există în spaniola modernă și lipsesc în spaniola medievală face parte și /y/. Pentru explicarea apariției lui am apelat la articolul citat în mai multe rînduri al lui Alarcos Llorach (*Esbozo*, p. 35), unde se arată că semivocala [j] s-a consonantizat ajungînd în unele poziții la o africată. Ea a apărut ca fonem numai în momentul în care pentru [j] a putut să existe o variație analogă cu cea care caracteriza seria /b, d/, adică să se realizeze după pauză sau după o consoană ca [ǧ] și între vocale ca [y].

5.2. *Deosebirile dintre vechea spaniolă și iudeospaniolă*

Între sistemul iudeospaniolei bucureștene și cel al vechii spaniole nu există deosebiri așa de mari ca între sistemul spaniolei literare și cel al vechii spaniole. Iată în ce constau aceste deosebiri :

5.2.1. În timp ce în vechea spaniolă, după toate descrierile structurale de pînă acum (Martinet, Alarcos Llorach, Malmberg, Pottier), *ǧ* și *ž* erau variante ale unui singur fonem (/ž/ după unii, /ǧ/ după alții) care apăreau prima, [ǧ], la inițială de cuvînt sau în interiorul cuvîntului după *n* sau *r*, iar a doua [ž], în poziție intervocalică, — în iudeospaniolă avem a face cu două foneme. Fonologizarea acestor două variante a avut loc în momentul cînd, datorită contactului cu populațiile din Peninsula Balcanică, pătrund în iudeospaniolă o serie de cuvinte de diferite origini, în care sunetele [ǧ] și [ž] capătă posibilitatea de a intra în contrast. Alături de cuvinte de tipul [ǧ]*urár* se introduc cuvinte de tipul [ž]*urnál*, [ž]*ambón*, sau alături de cuvinte de tipul *mu*[ž]*ér* intră cuvinte de tipul *arpa*[ǧ]*ík*, *a*[ǧ]*ideár*. Astfel [ǧ] și [ž] apar în aceleași poziții, la început de cuvînt sau în poziție intervocalică [14].

5.2.2. În vechea spaniolă, /s/ se realiza după toate părerile exprimate pînă în prezent (Amado Alonso, Martinet, Alarcos Llorach, Malmberg), ca fricativă alveolară, la fel ca în spaniola literară actuală. În iudeospaniolă avem un /s/ dental, a cărui apariție am explicat-o mai jos (vezi II.6.2.4).

5.2.3. În vechea spaniolă existau fonemele /l'/, /ṇ/, /r̄/, pe care iudeospaniola din București nu le are. Explicația dispariției acestor foneme diferă de la un caz la altul :

a) Fonemul /l'/ a dispărut ca urmare a transformării lui [l'] în [i̯], fenomen cunoscut sub numele de *yeismo*. Este o transformare care a avut loc în cea mai mare parte a domeniului lingvistic hispanic. Situația din iudeospaniolă prezintă interes din două motive. În primul rînd, spre deosebire de situația din celelalte dialecte spaniole, în iudeospaniolă fenomenul este general ; în al doilea rînd, iudeospaniola este primul idiom spaniol în care este atestată neutralizarea opoziției în discuție.

[14] Cf. Em. Vasiliu, *Fonemele /ǧ, ž/ în limba română*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 977—978.

b) Dispariţia lui /r̄/ reprezintă o simplificare a sistemului fonologic, care s-a realizat prin pierderea distincţiei dintre /r/ şi /r̄/. Fenomenul nu apare în alte regiuni de limbă spaniolă. Am explicat această simplificare a sistemului fonologic iudeospaniol pornind de la cea propusă de Bertil Malmberg (cf. *Estudios*, p. 115—117) cu privire la spaniola din unele regiuni ale Americii Latine. Se ştie că în aceste regiuni distincţia c a n t i t a t i v ă dintre /r/ şi /r̄/ a devenit mai puţin sensibilă, ceea ce a provocat înlocuirea ei printr-o distincţie consonantică c a l i t a t i v ă : /r̄/ a fost înlocuit printr-un *r* velar (în Puerto Rico) sau un *r* anterior fricativ (în Paraguay). În iudeospaniola din Bucureşti, care se află la periferia iudeospaniolei (deci la un fel de „periferie a periferiei" domeniului spaniol), s-a putut produce mai uşor această simplificare a sistemului, mai ales că randamentul funcţional al vechii opoziţii /r/ — /r̄/ nu era foarte mare (vezi Sala „Boletín de Filología", Chile, XV, 1963, p. 352—353). S-a păstrat numai /r/, fiindcă iudeospaniola a împrumutat cuvinte numai din limbi în care /r̄/ nu exista.

c) Dispariţia lui /n̮/ este tot rezultatul tendinţei de simplificare a sistemului fonologic al iudeospaniolei din Bucureşti, petrecută într-o regiune periferică în care norma lingvistică era slabă. Am arătat (vezi Sala, *Recueil d'études romanes*. . ., p. 231) că în loc de [n̮] apare [*ni*] şi că la producerea fenomenului a contribuit şi limba română (la Bucureşti pronunţarea [n̮] este considerată dialectală şi de aceea evitată). M.L.Wagner („Vox Romanica", XIX, p. 210) a combătut acest punct de vedere arătînd că fenomenul are loc şi în alte regiuni de limbă spaniolă. Dacă acceptăm observaţia lui Wagner, rămîne de explicat de ce în cadrul iudeospaniolei transformarea are loc numai la Bucureşti; în celelalte dialecte iudeospaniole nu dispare [n̮] (cf. Sala, „Boletín de Filología", Chile, XV, 1963, p. 351). În dialectele spaniole, unde a mai fost înregistrată, trecerea lui [n̮] la [*n*] nu este generală şi nu afectează sistemul fonologic. Putem conchide că sîntem în faţa unei tendinţe spaniole (cf. Wagner, *loc. cit.*) care a modificat însuşi sistemul fonologic la Bucureşti; prin intervenţia unui factor special, limba română, s-a favorizat realizarea tendinţei interne.

Toate cele trei simplificări care au dus la dispariţia lui /l'/, /n̮/, /r̄/ au avut loc în aceeaşi parte a sistemului consonantic, mai exact în seria nazalelor şi lichidelor. Această remarcă ne-a determinat să prezentăm împreună toate aceste trei simplificări, pentru că foarte probabil există o legătură între ele.

5.3. În concluzie, sistemul iudeospaniolei din Bucureşti, deşi este foarte apropiat de cel al vechii spaniole, nu este identic cu acesta. El a evoluat: a fonologizat variante din vechiul sistem (/ž/, /ğ/) şi s-a simplificat prin eliminarea unor foneme (/l'/, /n̮/, /r̄/).

6. *Deosebirile dintre iudeospaniolă şi spaniola literară*

Aceste deosebiri sînt în bună parte aceleaşi care există între vechea spaniolă şi spaniola literară. O serie de foneme (/ţ/, /d̦/, /v/, /z/, /š/, /ž/, /s/ de tip predorsal) lipsesc din spaniola literară, dar există în iudeospaniolă (la fel ca în vechea spaniolă) şi, invers, o altă serie de foneme (/θ/, /y/, /s/ de tip apicoalveolar) din spaniola literară nu există în iudeospaniolă. Într-o situaţie specială sînt /f/ şi /χ/, din motive pe care le vom vedea mai jos.

6.1. În legătură cu /*v*/, /*z*/, /*s*/, /*z*/, dispărute din spaniola literară, am arătat mai sus (vezi II.5.1.) că avem a face nu cu o evoluţie fonetică, ci cu o schimbare a normei fonologice, care a dus la simplificarea şi modificarea sistemului. Prin ruperea legăturilor cu Spania, iudeospaniola nu mai este subordonată normei castiliene, deci noua normă fonologică nu se poate impune iudeospaniolei. În iudeospaniolă se creează o normă proprie (cf. Sala „Annuario de Letras" V, 1965, p. 176), care păstrează vechiul sistem al fricativelor. Particularităţile populare care s-au impus în norma spaniolei literare nu se impun şi în Peninsula Balcanică. Foarte probabil, la aceasta a contribuit şi faptul că cea mai mare parte a evreilor care au plecat din Spania erau orăşeni, provenind deci dintr-un mediu în care particularităţile populare, opuse vorbirii culte, au intrat mai greu.

6.2. În ceea ce priveşte situaţia lui /*ţ*/ şi /*ḑ*/, care există atît în iudeospaniolă cît şi în vechea spaniolă, în opoziţie cu situaţia din spaniola literară, lucrurile sînt mai complicate.

6.2.1. Se ştie sigur că în cazul lui /*ţ*/ avem a face cu un împrumut recent (apare numai în cuvinte împrumutate). Iudeospaniola nu continuă deci situaţia din vechea spaniolă.

6.2.2. Din contra, /*ḑ*/ apare numai în cuvinte spaniole, în care era şi în vechea spaniolă.

6.2.3. Putem presupune că în iudeospaniolă a avut loc pierderea distincţiei fonologice dintre africată şi fricativă, probabil mai repede decît în castiliană, la fel ca în dialectul andaluz (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.*[3], p. 265, 276). Din motive pe care nu le putem preciza şi pentru care s-au dat diverse explicaţii, într-o serie de cuvinte (*donḑéia*, *manḑía*, *póḑo*, *ónḑi*, *dóḑi* etc.) /*ḑ*/ s-a păstrat, în timp ce /*ţ*/ a dispărut.

6.2.4. La fel ca în dialectul andaluz distincţia dintre /*s*/ apicoalveolar, care continua vechiul /*s*/ şi /*s*/ predorsal, care continua vechea africată /*ţ*/, s-a pierdut ajungîndu-se la un *s* dental. Acest fenomen explică şi o altă deosebire, amintită mai sus, între iudeospaniolă şi spaniola literară : iudeospaniola are un /*s*/ de tip dental, în timp ce spaniola literară are un /*s*/ de tip apicoalveolar.

6.3. Fonemul /*χ*/ nu are aceeaşi origine în iudeospaniolă şi în spaniola literară. În una /*χ*/ este rezultatul unui împrumut (apare aproape numai în împrumuturi) ; în cealaltă, este rezultatul unei influenţe interne (vezi II.5.1.).

6.4. Am discutat pînă acum cazul fonemelor consonantice existente în iudeospaniolă şi absente în spaniola literară. Cît priveşte fonemele existente în spaniola literară şi absente în iudeospaniolă lucrurile se prezintă astfel :

6.4.1. /θ/ a apărut în spaniola literară prin transformarea într-o interdentală a vechilor foneme /*ŝ*/, /*ẑ*/ (vezi II.5.1.). Cum în iudeospaniolă n-a avut loc fenomenul respectiv, /θ/ nu a putut apărea.

6.4.2. /*y*/ este de asemenea recent şi a căpătat valoare fonologică atunci cînd a putut să existe o variaţie analogă cu cea care caracterizează seria /*b*, *d*, *g*/ (vezi II. 5.1.).

6.5. Între /*f*/ din iudeospaniolă şi cel din spaniola literară există deosebiri de distribuţie.

CONCLUZII

7. Din compararea sistemelor consonantice ale vechii spaniole, iudeospaniolei și spaniolei literare rezultă următoarele :

7.1. Iudeospaniola a păstrat în linii mari sistemul vechii spaniole (mai ales în cazul fricativelor, unde are șase foneme : */f/*, */v/*, */s/*, */z/*, */š/*, */ž/*).

7.2. Sistemul iudeospaniolei n-a rămas neschimbat. Modificările lui pot fi grupate în două categorii : unele privesc reorganizarea sistemului, altele afectează seria nazalelor și a lichidelor.

7.2.1. În legătură cu prima categorie este de remarcat că prin pierderea distincției dintre africata */ṭ/* și fricativa */s/* urmată de pierderea distincției dintre cei doi */s/* în favoarea tipului dental, s-a ajuns la echilibrarea sistemului. Fenomenul s-a petrecut și în cazul sonorei */ḍ/*, în afară de unele cazuri discutate mai sus care au făcut ca */ḍ/* să se mai păstreze izolat în sistem. Sistemul vechii spaniole era neeconomic (cf. Alarcos Llorach, *Fonol.*[3], p. 258). Economia care a acționat la transformarea sistemului vechii spaniole în spaniola literară modernă a acționat și în iudeospaniolă în sensul unei reorganizări a sistemului (sistemul și-a integrat mai bine diferiții membri ai lui folosind posibilitățile articulatorii neutilizate și producînd o anumită „rarefiere" în zonele în care existau mai mulți termeni).

De la sistemul vechii spaniole care era (în transcrierea lui Alarcos Llorach) :

p	t		ŝ	ĉ	k
b	d		ẑ		g
f	s ←	s		š	
v	z ←	z		ž	

s-a ajuns prin reducerea africatei */ṭ/* (în transcrierea lui Alarcos Llorach */ŝ/*) la :

a)	p	t		ĉ	k
	b	d	ẑ		g
	f	s		š	
	v	z		ž	

7.2.2. Prin fonologizarea celor două variante [ẑ] și [ĝ] sistemul se echilibrează și mai mult :

b)	p	t		ĉ	k
	b	d	ẑ	ĝ	g
	f	s		š	
	v	z		ž	

7.2.3. Prin împrumutarea unor foneme ca */χ/*, */ṭ/*, o dată cu numărul mare de cuvinte intrate în iudeospaniolă, sistemul capătă un echilibru și mai mare, pentru că :

a) seria velară se îmbogățește cu un fonem ;

b) /ẑ/ (în transcrierea noastră /ḍ/) primește perechea surdă /ŝ/ (în transcrierea noastră /ṭ/).

c)

p	t	ŝ	ĉ	k
b	d	ẑ	ĝ	g
f	s		š	x
v	z		ž	

7.3. Simplificarea din seria nazalelor și a lichidelor este evidentă. În loc de 6 foneme

n	l	r̄ r
n̮	l'	

se ajunge la 3 foneme: /*n*/, /*l*/, /*r*/.

ABREVIERI

Alarcos Llorach, *Fonol.*[3] = E. Alarcos Llorach, *Fonologia española*, ed. III, Madrid, 1961.

Alonso, *Est. ling.*, I = Amado Alonso, *Estudios lingüísticos* I, Madrid, 1954.

Malmberg, *Estudios* = Bertil Malmberg, *Estudios de fonética hispánica*, Madrid, 1965.

Malmberg, *Str. phon.* = idem, *La structure phonétique de quelques langues romanes*, în „Orbis" XI, 1962, p. 131–178.

Martinet, *Economie* = André Martinet, *Economie des changements phonétiques*, Berna, 1955.

Martinet, *Hauteville* = idem, *La description phonologique avec application au parler franco-provençal d'Hauteville (Savoie)*, Geneva–Paris, 1956.

Navarro Tomás, *Man.*[12] = T. Navarro Tomás, *Manual de pronunciación española*, ed. XII, Madrid, 1965.

Iunie 1968

Institutul de lingvistică,
București, Str. I. C. Frimu 22

STUDIUL FUNCȚIONAL AL ÎMPRUMUTURILOR DE ORIGINE ROMÂNEASCĂ ALE LIMBII MAGHIARE LITERARE VECHI

DE

SZABÓ ZOLTÁN

1. În cadrul planului de cercetare științifică al Catedrei de limba maghiară o atenție deosebită a fost acordată împrumuturilor lexicale românești intrate în limba maghiară literară veche[1]. Grație îndelungatei activități de cercetare în arhive a profesorului Szabó T. Attila, conducătorul colectivului de muncă, a fost scos la suprafață un bogat material istoric dialectal maghiar din Transilvania care cuprinde un număr considerabil de împrumuturi românești. La acest material dialectal vechi se adaugă elementele lexicale românești care au depășit sfera graiurilor, pătrunzînd în limba literară.

Din diversele izvoare elaborate în vederea adunării materialului lexical, două fac parte din sfera limbii literare : tipăriturile și dicționarele. Din cauza caracterului lor specific, dicționarele necesită un studiu special (dar nicidecum funcțional), de aceea, în cele ce urmează, materialul furnizat de dicționare nu va constitui obiectul cercetării noastre.

Printre tipărituri, primul loc îl ocupă, datorită importanței sale, literatura beletristică cu variatele ei genuri. În ordine valorică, ea e urmată de operele științifice : cronici, descrieri de călătorie, enciclopedii, gramatici, biografii, cărți cu sfaturi pentru agricultori etc. În sfîrșit, nu au fost neglijate nici tipăriturile care reprezintă stilul administrativ : pravilele, deciziile parlamentului, proiectele de lege etc.

---

[1] Szabó T. Attila, *Observații în legătură cu cercetarea împrumuturilor din limba română în lexicul maghiar din epoca feudală*, în „Omagiu lui Alexandru Rosetti", București, 1965, p. 873—876 ; Termenul folosit în lucrarea noastră „limba maghiară veche" față de „limba maghiară contemporană" se referă la o epocă mai mare care cuprinde cele trei perioade ale istoriei limbii maghiare (maghiara veche, maghiara medie, maghiara nouă) cu aproximație de la 1000 pînă la 1848. Denumirea problemei în planul științific cu termenul „limba maghiară în epoca feudală" indică, pe o bază externă, aceeași epocă. De împrumuturile limbii contemporane (lexicul graiurilor maghiare din România) se ocupă un alt colectiv condus de prof. Márton Gyula, v. de el, *Cu privire la studierea influenței limbii române asupra limbii maghiare*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Series Philologia, 1967, p. 27—38.

2. O modalitate destul de răspîndită de a prezenta împrumuturile este clasificarea lor după sfera noțiunilor exprimate [2]. Aplicarea acestui criteriu extralingvistic poate fi utilă și plină de învățăminte în aprecierea importanței împrumuturilor pentru istoria civilizației și culturii, dar nu poate fi primordială în stabilirea importanței lingvistice a împrumuturilor. Pentru aceasta avem nevoie neapărat de un criteriu funcțional[3]. Trebuie stabilit, în primul rînd, ce funcție îndeplinesc împrumuturile, cum s-au încadrat ele în lexicul limbii maghiare. Acesta este unicul scop al articolului de față. Toate celelalte posibilități de abordare a problemei împrumuturilor vor fi luate în considerare cu alt prilej.

3. Numărul împrumuturilor din materialul adunat constă în circa 270 de cuvinte titlu (teme). Marea majoritate a acestor elemente și-au format, în limba maghiară, o largă familie de cuvinte cu mai multe sau mai puține derivate prin sufixe și compuneri. Și ceea ce este și mai important, fiecare dintre ele apare în materialul adunat cu numeroase atestări atît cronologic, cît și geografic.

Pentru o informare generală amintim împrumuturile cu cele mai vechi atestări. 1376 : *ficsór* (rom. *ficior*), 1424 : *cserge* (rom. *cergă*), 1440 : *alakor* (rom. *alac*), începutul secolului al XV-lea : *katrinca* (rom. *catrință*), 1520—1530 : *pulya* (rom. *pui*), 1529 : *bojár*, *bojér* (rom. *boier*) etc.

Din numărul total al împrumuturilor cele mai multe sînt regionalisme răspîndite în mai multe sau mai puține graiuri maghiare din Transilvania. Aceste cuvinte, reprezentînd astăzi un material dialectal istoric, au o mare importanță nu numai pentru lingvistica maghiară, ci și pentru cea românească.

Nucleul cel mai important al împrumuturilor din punct de vedere al înrădăcinării și al răspîndirii, precum și al calităților funcționale, desigur, îl reprezintă cele 88 de cuvinte (cuvinte titlu, teme) care apar în textele de limbă literară. Cele mai multe dintre ele fac parte și astăzi din vocabularul limbii maghiare literare.

4. Din punct de vedere funcțional, cele mai importante sînt acele cuvinte care au intrat în limba maghiară împreună cu noțiunile desemnate. Firește că nu cunoaștem în așa măsură lexicul perioadelor cercetate încît să putem stabili această funcție denotativă în mod hotărît, fără nici un dubiu. Cele mai evidente cazuri ar fi următoarele [4] :

---

[2] Vezi, de exemplu, Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1962, vol. III, p. 64—71 ; Bárczi Géza, *A magyar szókincs eredete*, Budapesta, 1958. Despre latura teoretică a acestei probleme vezi Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*, Heidelberg, 1931 ; R. Hallig und W. von Wartburg, *Begriffsystem als Grundlage für die Lexikographie, Versuch eines Ordnungsschemas*, în „Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst", Heft 4, 1952 ; A. A. Ufimțeva, *Опыт изучения лексики как системы*, Moscova, 1962.

[3] Vezi, de exemplu, Thomas E. Hape : *L'interprétation des mots d'emprunt et la structure lexicale*, în „Actes du X-e Congrès International de Linguistique et Philologie romanes", Paris, 1965, I, p. 149—155 ; Manfred Höfler, *Zum spanischen Lehngut im Französischen der Niederlande*, în „Zeitschrift für romanische Philologie", 82, nr. 3—4, 1966, p. 267—274.

[4] La fiecare cuvînt indicăm și prima atestare cu referire la caracterul textului în care apare : limbă literară (*L*), material arhivistic (*A*), dicționar (*D*) sau, în unele cazuri, la categoria cuvîntului : nume de persoană (*P*), nume de animal (*An*). Unde prima atestare este din limba literară, nu se referă la alte tipuri de texte. Alături de împrumuturi, în paranteză, dăm și corespondentele lor române, nu pentru a le deriva din ele, ci numai cu scopul identificării lor. Acesta e motivul pentru care cuvintele românești nu apar cu formele lor vechi sau regionale, ci cu cele din limba literară contemporană.

kaláka (rom. *clacă*, A : 1633, L : 1708—1710, această primă atestare o are derivatul *kalákás)* 1. „clacă, robotă", dar este răspîndită în special cu sensul 2. „muncă făcută cuiva ca un serviciu, urmată de obicei de o petrecere";

kozsók (rom. *cojoc*, D : 1585, L : 1707) „un fel de palton făcut din piele de oaie";

orda (rom. *urdă*, A : 1548, L : 1759/1845) „un fel de brînză dulce";

tokány (rom. *tocană*, L : 1759/1845) „mîncare făcută din bucățele de carne prăjite cu ceapă și boia".

Aici se încadrează și împrumuturile care au corespondente maghiare. În aceste cazuri, de la intrarea în limba maghiară a împrumutului au coexistat cele două cuvinte ca sinonime. Funcțiunea primară a acestor împrumuturi trebuia să fi fost totuși exprimarea noțiunii, eventual îmbunătățirea exprimării, deoarece aceste cuvinte românești cu structura lor fonetică mai scurtă și mai simplă au fost mai apte pentru funcția denotativă și, în general, pentru vorbire, decît corespondentele lor maghiare, cuvinte compuse sau expresii perifrastice cu o structură fonetică mai lungă, mai complicată. Cîteva exemple :

bács (rom. *baci*, A : 1569, L : 1690), sinonime : *számadó juhász*, *juhászgazda* „ciobanul care conduce stîna";

cáp (rom. *țap*, D : mijlocul sec. al XVI-lea, L : 1578), sinonime : 1. *bakkecske* „masculul caprei", 2. *herélt kecske* „țap castrat", 3. *herélt kos* „berbec castrat";

mióra (rom. *mioară*, A : 1551, L : 1702), sinonime : 1. *fiatal juh* „oaie tînără", 2. *fiatal kecske* „capră tînără";

pakulár (rom. *păcurar*, A : 1568, L : 1623) sinonim cu *juhpásztor* „cioban, păstor de oaie";

radina (rom. *rodină*, D : 1776, L : 1790) sinonim cu *gyermekágyi látogatás* „vizită în timpul lăuziei";

sztrunga (rom. *strungă*, A : 1573, L : 1613), sinonime : *juhakol*, *juhkarám* „țarc, staul pentru oi";

zsitár (rom. *jitar*, A : în jurul anului 1658, L : 1784), sinonime : 1. *erdöpásztor* „pădurar", 2. *marhahajcsár* „ghiogar, persoană care mînă vitele".

Uneori însuși textul, modul redactării indică funcția amintită. De pildă, într-o operă de zoologie, pe lîngă expresia perifrastică a noțiunii de *țap*, autorul folosește, chiar explică cuvîntul împrumutat. 1702 : „A heréltkim ketskét tzápnak szoktuk nevezni" (Miskolczi Gáspár, *Egy jeles Vad-kert*, Magyar Nyelvtörténeti Szótár, vol. I, p. 341). În traducere : „Masculul castrat al caprei, de obicei, îl numim țap".

Alteori, după perifrază, cuvîntul românesc cu același sens se găsește pus în paranteză. Un astfel de exemplu ar fi *nyegócoskodik* „a face negoț" (rom. a *neguța*, *a negoța*). 1708—1710 : „Kereskedésre adá magát, es egyik fijával járt ſzéjel (*nyegótzoskodott*) a' váro ſokra és vá ſárokra az ö portékáinak eladattatások végett" (Andrád Sámuel, *Elmés és mulatságos rövid Anekdoták* ... II. Darab... Bétsben). În traducere : „A început să facă negoț și umbla cu un fiu al său în orașe și tîrguri (a negoțat) ca să vîndă mărfurile sale". E drept că acest cuvînt este singuratic în materialul adunat, deci nu s-a răspîndit. Dar modul acesta de redactare, interesant și semnificativ pentru noi, clarifică esența funcției cuvintelor din această categorie.

5. Dintre cuvintele intrate în limba maghiară cu funcţia tratată mai sus, o grupă aparte şi totodată cea mai evidentă o constituie împrumuturile care denumesc noţiuni specific româneşti : port naţional, obiceiuri populare, organizaţii şi oficialităţi bisericeşti şi de stat etc. Cîteva exemple semnificative :

beszerika (rom. *biserică*, L : 1653) 1. „biserică română" (clădire), 2. „biserică ortodoxă română" (comunitate) ;

deák (rom. *diac*, A : 1638, L : 1653) „cîntăreţ de biserică român" ;

fáta (rom. *fată*, A : 1655, L : 1775—1806) „fată română" ;

ficsór (rom. *ficior*, A : 1376, L : 1603) „flăcău român" ;

kaluger (rom. *călugăr*, P : 1400, L : 1566) „monah ortodox român" ;

kurtány (rom. *curtean*, A : 1601, L : 1611) „oştean român răsplătit cu pămînt" ;

logofet (rom. *logofăt*, A : 1584, L : 1595) 1. „mare logofăt, conducătorul cancelariei domneşti", 2. „secretarul marelui logofăt, logofăt al treilea" ;

monasztéria (rom. *monastire*, *mănăstire*, A : 1598, L : 1667) „mănăstire ortodoxă sau greco-catolică română" ;

parintye (rom. *părinte*, A : 1756, L : 1759/1845) „(domnule) părinte, sfinţia-ta" (despre un preot ortodox sau greco-catolic român) ;

pópa (rom. *popă*, A : 1566, L : 1759/1845) „preot ortodox sau greco-catolic român" ;

róta (rom. *roată*, L : 1796) „roată (un fel de dans popular în care jucătorii formează un cerc)" ;

viszter (rom. *vistier*, L : 1594) „marele tezaurar" ;

vladika (rom. *vlădică*, L : 1600) „episcop ortodox român" ;

zsukátáz (derivat verbal al substantivului neatestat *zsukáta*, rom. (hora) *jucată*, L : 1796) „a juca un dans popular român".

Unele dintre aceste cuvinte, în texte literare, au primit valoare stilistică, de obicei pentru că întrebuinţarea lor nu a fost necesară ; şi corespondentul lor maghiar ar fi putut îndeplini aceeaşi funcţie. Faptul că totuşi a fost folosit cuvîntul românesc se poate explica prin intenţia autorului de a evoca prin ele atmosfera mediului românesc.

O poezie a lui Barcsay Ábrahám (1742—1806), poet originar din Transilvania, are ca temă vestitul tîrg de fete de pe muntele Găina : „virágos tavaſznak elején... Híres vásár esik Zarándnak megyéjén" (la începutul primăverii înflorite... vestit tîrg se ţine în judeţul Zarand). În textul poeziei, cuvintele *ficsór* (rom. *ficior*) şi *fáta* (rom. *fată*) evocă evenimentul şi mediul tîrgului de fete de pe muntele Găina. 1775—1789 : „Hagyd, én le festhessem e'ſzent sokadalmat, Hol az egéſz vásár keres lakodalmat, Hol *Fáta Fitsórnak* igér olyly jutalmat, melyly két fáradt ſzívnek nem okoz unalmat" (*Két nagyságos elmének költeményes szüleményei*... közre botsátotta Révai Miklós, Pozsonbann 1789). Textul în traducere română : „Îngăduie-mi să zugrăvesc această mulţime sfîntă unde întregul tîrg caută nuntă, unde Fata îi promite Feciorului o recompensă care nu provoacă plictiseală pentru două inimi obosite".

Cu funcţie asemănătoare apare substantivul *róta* (rom. *roată*) şi verbul *zsukátáz* (rom. a juca *jucata* [un dans popular]) într-o operă a poetului Gvadányi József (1725—1801). 1796 : [a román leány] „*zsukátáz rótába*, A' felfűzött ſok pénz tsörög a' nyakába, Mint Flóra virággal meg-

rakattya fejét" (*A' falusi nótáriusnak elmélkedései, betegsége, halála, és testamentoma*... Pozsonbann... 1796) [5]. În traducere: „[fata română] joacă roata, monedele înșirate îi zornăie la gît, capul ei, ca și al Florei, e plin de flori".

6. Rolul fundamental al celor mai multe împrumuturi românești este acela de a îmbogăți sfera sinonimelor cuvîntului maghiar care îi corespunde ca sens. Pe baza acestei funcții nu putem explica — așa ca și în cazul celor precedente — de ce a pătruns în limba maghiară cuvîntul cercetat. Putem clarifica cel mult răspîndirea și împămîntenirea lui. Iată cîteva exemple cu indicarea sinonimelor maghiare:

alakor (rom. *alac*, A: 1440, L: 1640), sinonim cu *tönköly* „specie de grîu (Triticum Spelta)";

szkumpia (rom. *scumpie*, A: 1688, L: 1796), sinonim cu *ecetfa* „un arbust frunzele căruia se întrebuințează la tăbăcărie (Rhus Cotinus)";

szokmány (rom. *sucman*, D: 1538/1556, L: 1602), sinonime: *szűr*, *zeke* „țundră, zeghe";

szokotál (rom. *a socoti*, pe baza derivatului *megszokotál*, L: 1646), sinonim cu *számít* „a calcula, a socoti";

szulák (rom. *sulac*, L: 1655), sinonime: *tövis*, *tüske*, *fullánk*, valaminek a *hegye* „spin, ghimpe, ac (de ex. al albinei), vîrful unui lucru".

În conformitate cu cunoscutele funcțiuni generale ale sinonimelor, aceste elemente împrumutate au trebuit să se diferențieze de ceilalți membri ai seriei sinonimice, prin exprimarea unei nuanțe de sens noțional sau afectiv, emoțional. Pe baza materialului ce ne stă la dispoziție și din motivul că vocabularul epocii examinate nu a fost încă studiat în suficientă măsură, nu putem încă efectua această cercetare care necesită aprecieri foarte subtile, adeseori chiar de ordin stilistic.

Putem judeca ceva mai sigur o altă funcțiune stilistică. Ne gîndim la faptul că unele din împrumuturile românești au căpătat, încă în ipostază de cuvinte maghiare regionale, prin neobișnuința și noutatea lor, o valoare expresivă pentru faptul că sinonimele lor din limba literară s-au uzat, fiind prea des întrebuințate. Aceasta ar putea ilustra valoarea expresivă a cuvîntului *batuta* (rom. *bătută*), care într-un text poate fi interpretat ca sinonim al cuvîntului maghiar *tánc* „dans". De altfel *batuta* apare peste tot numai cu sensul de „joc popular românesc". Într-o poezie a lui Barcsay Ábrahám însă are sensul de „dans". 1775–1806: „Papiroson ugró rendek koholóji... Fülnek tetsző hangtól üres éneketek. Hát a szív hol vagyon? szökéssel nem nyerik, Ámbár a *battutát* sorok-ütve verik" (*Barcsay Ábrahám költeményei*. Magyar Irodalmi Ritkaságok, XXV. szám, Budapest, [1933], p. 46). În românește: „Născocitori ai versurilor ce saltă pe hîrtie ... Cîntecul vostru este lipsit de acord plăcut urechilor. Dar inima unde este? prin țopăială ea nu apare, Deși versurile joacă bătuta". Cu acest rol stilistic, cuvîntul *batuta* se integrează bine în stilul ales sau chiar sublim al clasicismului maghiar din epoca iluminismului [6].

7. Trebuie tratate ca un grup special elementele indicate și folosite în textele maghiare nu ca împrumuturi, ci drept cuvinte românești. Dacă

---

[5] Vezi Péntek János, *Román eredetű elemek Gvadányi munkáiban*, în „Nyelv-és Irodalomtudományi Közlemények", XI, 1967, p. 13–23.

[6] Szabó Zoltán, *Román eredetű elemek Barcsay Ábrahám költöi nyelvében*, în „Nyelv-és Irodalomtudományi Közlemények", IX, 1965, p. 149–154.

nu am trata împrumuturile după criterii funcționale, aceste cuvinte ar fi omise, deoarece în textul citat ele nu pot fi socotite cuvinte maghiare. Funcțiile lor specifice însă, merită o atenție deosebită. Rolul lor este același ca al împrumuturilor care exprimă noțiuni specific românești (obiceiuri populare, oficialități administrative sau bisericești etc.) : evocarea atmosferei mediului românesc. Cîteva exemple.

kércile (rom. *cărțile*), 1759/1845 : [a román] „Pap... *kérczile* nélkül prédikál vala" (Hermányi Dienes József, *N. Enyedi síró Heráklitus és hol kacagó Demokritus*, manuscrisul este o copie făcută în 1845, p. 320—321) : „Preotul român propovăduia fără cărți";

szvinciáta (rom. *sfinția ta*), 1759/1845 : „'s ezzel elbocsátá a' *Szvinţiáta* a' Hallgatóit becsülettel" (*ibidem*, p. 192) : „și cu aceasta sfinția ta a dat drumul cu cinste ascultătorilor săi".

În alte părți cuvintele românești au menirea de a caracteriza pe cineva prin modul vorbirii, de a ilustra apartenența lui lingvistică :

szeráku (rom. *săracu*), 1796 : „Miglen aztat ásta [ti. Glodány Urszul a sírt], teve ſokſohajtást, *Szeráku, Szeráku* !" (Gvadányi József, *A' falusi nótáriusnak elmélkedései, betegsége, halála, és testamentoma, mellyeket... ki-adott*... 1796... Pozsonbann... p. 237) [7] : „pe cînd [Glodan Ursul] săpa [mormîntul], ofta mereu : săracu, săracu".

Uneori folosirea cuvintelor românești este neutră din punct de vedere stilistic, ele fiind lipsite de orice valoare expresivă. Autorul indică doar că noțiunea în chestiune se exprimă românește prin cuvîntul citat :

nyepászta (rom. *năpastă*), 1708—1710 : „Ennek alkalmatosságával ilyen" román „*nyepásztát* is ejtenének rajtam" (*Bethlen Miklós Önéletírása*... sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta V. Windisch Éva, Budapest, 1955, II, p. 34—35) : „cu această ocazie am fost atins și de o năpastă [numită așa] românește";

pite (rom. *pită*), 1816 : [egy román asszony] „Kérésiben többször előfordula a *pite* szó. Cselédim kenyeret adának neki, mert a *pite* azt teszi..." (Kazinczy Ferenc, *Erdélyi levelek*, Kiadja Abafi Lajos, Budapest, 1880, p. 201) : „în cererea [unei femei române] cuvîntul pită se întîlnește de mai multe ori. Servitorii mei i-au dat pîine, deoarece aceasta înseamnă cuvîntul pită";

vrányica (rom. *vraniță*), 1816 : „A mint a faluba érénk, két... gyermek megnyitá előttünk a helység vesszőkből font kapucskáját (az „román" azt *vranyicá*nak hívja) s utánunk be is tette" (*ibidem*, p. 131—132) : „Ajungînd în sat, doi... copii au deschis în fața noastră portița de nuiele împletite a localității (românul o numește vraniță) și au și închis-o după noi";

dráko (rom. *drac*), 1816 : „Az ördög neve *dráko*... Mindig hallani nevét beszédökben" (*ibidem*, p. 190) : „Numele diavolului este *dráko* (dracu)... Totdeauna se poate auzi numele lui în vorbirea lor [adică în cea a românilor]".

8. Funcțiile împrumuturilor românești se pot delimita și după tipurile de texte.

Categoria cea mai cuprinzătoare, firește, o reprezintă literatura beletristică. În textele literare pot fi găsite toate funcțiile tratate. Iar funcțiile

---

[7] Péntek János, *op. cit.*

cu valori stilistice pot fi dovedite numai în textele din literatura beletristică, în special în poezii.

În lucrările de geografie şi etnografie, caracteristice sînt împrumuturile care exprimă noţiuni populare specific româneşti: *batuta* (bătută), *fáta* (fată), *róta* (roată). De asemenea, este caracteristică întrebuinţarea cuvintelor româneşti (nu ca împrumuturi) pentru redarea vorbirii în limba română: *drákó* (drac), *pita* (pită), *vrányica* (vraniţă).

Funcţiile împrumuturilor din celelalte tipuri de lucrări ştiinţifice nu prezintă nici o omogenitate. Nu putem, deci, stabili aici legături între caracterul textului şi funcţiile lingvistice. O excepţie ar mai fi lexicul operelor istorice. Aici caracteristice sînt cuvintele care denumesc oficialităţi de stat sau noţiuni specifice ale bisericii sau armatei române: *ármás* (armaş „luptător''), *kalarás* (călăraş), *kurtány* (curtean), *logofet* (logofăt), *monasztéria* (mănăstire), *posztelnik* (postelnic), *szpatár* (spătar) etc. Astăzi aceste împrumuturi sînt „istorisme'' (arhaisme noţionale). După funcţiile lor originale, atestate în textele studiate, sînt însă cuvinte neutre, deoarece întrebuinţarea lor a fost necesară chiar şi fără intenţii stilistice.

Cu acestea seamănă funcţiile împrumuturilor din textele administrative (pravile, deciziile parlamentului etc.). Cele mai numeroase şi mai caracteristice sînt cuvintele din terminologia bisericească ortodoxă şi grecocatolică: *deák* (diac), *kaluger* (călugăr), *mitropolit*, *vladika* (vlădică) etc.

Mai 1968.

Facultatea de filologie,
Cluj, Str. Horea 31

CONSOANELE [k̑, ĝ] ÎN SISTEMUL FONOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE

DE

EM. VASILIU

1. În *Fonologia limbii române*[1], p. 123, propuneam pentru consoanele [k̑, ĝ] o interpretare difonematică: /ki +, gi+/ înainte de /a, o, u/ (deci în secvențele fonetice [k̑a, ĝa, k̑o, ĝo; k̑u, ĝu]), /k, g/ înainte de /e, i/ (deci în secvențele fonetice [k̑e, ĝe; k̑i, ĝi]). Caracterul palatal al celor două segmente era deci contextual determinat de prezența unui segment (semi)vocalic următor, cu localizare palatală.

Alegerea acestei interpretări se baza pe ideea realizării unei maxime economii de unități la nivelul fonemelor.

2. Cazul segmentelor consonantice aici în discuție pune în lumină una dintre dificultățile (destul de frecvente) care apar atunci cînd este vorba de a opta pentru *o* descriere dintre mai multe descrieri posibile: opțiunea pentru o descriere mai simplă la un anumit nivel (în cazul nostru, la nivelul fonematic) poate atrage după sine o complicare nedorită în descrierea nivelurilor superioare (în cazul nostru, nivelul morfofonemic)[2].

Vom examina în continuare consecințele pe care interpretarea difonematică propusă de noi cu cîțiva ani în urmă le are pentru descrierea unei părți din sistemul de alternanțe al limbii române.

Vom examina din punctul de vedere care ne interesează structura cîtorva paradigme. Vom reprezenta aceste paradigme în transcrierea fonematică, în sistemul adoptat în lucrarea citată:

(1 a)	/trunk-ez/	(2 a)	/îmbrak/
	/trunk-ez + i/		/îmbraĉ + i/
	/trunk-e + ază/		/îmbrak-ă/
	/trunk-em/		/îmbrăk-ăm/
	/trunk-e + aț +i/		/îmbrăk-aț +i/
	/trunk-e + ază/		/îmbrak-ă/

[1] Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965.

[2] Andrei Avram, în recenzia la lucrarea citată, din SCL XIX, (1968), 1, p. 76–77, atrage atenția asupra acestei chestiuni.

(b)	/trunk-e+am/	(b)	/îmbrăk -am/
	„ e+a+i/		/ „ -a+i/
	/ „ e + a/		/ „ -a/
	/ „ e+am/		/ „ -am/
	/ „ e+aţ+i/		/ „ -aţ+i/
	/ „ e+a+u/		/ „ -a+u/
(c)	/trunk-ind/	(c)	/îmbrăk-înd/

(3) /vek+i/
/vek-e/

(4) /lupo+a+ik-ă/
/lupo+a+iĉ-e/

(5a) /trek/
/treĉ-i/
/treĉ-e/
/treĉ-em/
/treĉ-eţ-i/
/trek/

(b) /treĉ-am/
/ „ -a+i/
/ „ -a/
/ „ -am/
/ „ -aţ+i/
/ „ -a+u/

Se poate observa că, în cazul paradigmelor (2a), (4), (5a, b) formele cu /ĉ/ (alternant al lui /k/) pot fi descrise foarte simplu printr-o regulă morfofonemică de alternanţă de forma

(6) $$/k, g/ \rightarrow /\hat{c}, \hat{g}/ \Big/ - \left[\begin{Bmatrix} e \\ i \end{Bmatrix} \ldots \right]_{Flex}$$

(citeşte : /k, g/ se înlocuieşte cu /ĉ, ĝ/ înaintea unei flexiuni care începe cu /e/ sau /i/).

Se observă că regula (6) are o generalitate foarte mare : ea explică toate alternanţele /k/ĉ/, /g/ĝ/, indiferent de partea de vorbire la care aparţin bazele (= segmentul preflexional), indiferent de natura segmentului flexional.

Pe baza regulii (6) se obţin în mod direct forme ca /îmbraĉ-i/ (2a), /lupo + a + iĉ — e/ (4), formele cu /ĉ/ din paradigma unui verb ca /treĉ-e/ (5a).

În mod oarecum indirect se obţin formele de imperfect din (5b), în sensul că, pentru a le putea obţine, este necesar să pornim de la forme de bază la care sufixul /-a-/ al imperfectului se ataşează după vocala tematică /-e-/ (neaccentuat) şi devenit semivocală : /treĉ-e̯-am/ ; ulterior, o regulă trebuie să suprime pe /e̯/ precedat de /ĉ, ĝ/ ; de unde /treĉ-e̯-am, merĝ-e̯-am/ etc. → /treĉ-am, merĝ-am/ etc.

Se observă însă că formele de sub (1a,b, c,) şi (3) apar ca un fel de excepţii la regula (6) : deşi baza se termină în /k/, deşi segmentul flexional începe cu /e/ sau cu /i/, alternanţa /k/č/ nu se produce.

Ar trebui ca dicţionarul (conţinînd toate informaţiile morfologice referitoare la cuvintele incluse în el) să menţioneze faptul că un verb ca /trunke+a/ (şi altele care se comportă la fel cu acesta) reprezintă excepţii, adică faptul că *nu li se aplică regula* (6). Dat fiind însă că verbele din această categorie nu sînt prea numeroase, s-ar putea spune că specificarea lor în dicţionar nu reprezintă o complicare prea mare a descrierii.

Trebuie observate însă şi faptele următoare :

(a) toate verbele de conjugarea I prezintă în limba română alternanţa vocalei tematice /a/ cu /ă/ la pers. 1° pl. indicativ şi conjunctiv prezent : (să) /kîntăm/, /lukrăm/, faţă de /kîntaţ+i, lukraţ+i/. (Aceleaşi verbe care fac 'excepţie' de la regula (6), fac 'excepţie' şi de la regula de alternanţă a vocalei tematice la pers. 1° /trunkem, vegem/, cu vocalismul /e/ şi nu /ă/. Din acest punct de vedere, verbele aici în discuţie se integrează într-o categorie destul de largă, aceea a verbelor cu radicalul în /-i/ (eventual /+i/) /tăi+-a, apropi-a/ etc., care au la pers. 1 pl. vocalismul /e/ şi nu /ă/ : /tăi+em, apropi-em/ etc.

(b) verbele care fac 'excepţie' de la regula (6) şi care schimbă vocala tematică /a/ în /e/ (nu în /ă/ !) la pers. 1° plural se caracterizează, în opoziţie cu toate celelalte verbe de conjugarea I, prin faptul că fac gerunziul în /-ind/ nu în /-înd/ ; (cf. (1c)faţă de /kînt -înd/,/lukr-înd/ etc.) ; la fel, avem /tă-ind/, /apropi-ind/ etc.

Rezultă din cele arătate sub (a) şi (b) că nu este vorba numai de un număr de verbe a căror flexiune se caracterizează pur şi simplu prin absenţa unei alternanţe consonantice ; absenţa alternanţei este corelată cu alte două particularităţi de flexiune, pe care verbele din categoria (1) le au în comun cu o clasă (mult mai numeroasă !) de verbe.

Concluzia care s-ar impune — în cazul în care admitem interpretarea difonematică a segmentelor [ḱ, ǵ] — ar fi că există o subclasă a verbelor de conjugarea I, caracterizată prin particularităţile de flexiune descrise sub (a), (b) şi care se opune celorlalte verbe aparţinînd aceleiaşi conjugări. Dat fiind că, în sistemul fonologic adoptat, /ḱ, ǵ/ sînt interpretate ca /k, g/ urmate de vocale palatale, verbele din categoria *veghea*, *trunckea* nu au nici o marcă fonologică în comun cu verbele din categoria *tăia*, *apropia* etc. Ar urma deci ca clasa verbelor caracterizate prin particularităţile (a), (b) să fie delimitată în dicţionar ca clasă lexicală (aşa, cum de exemplu, conjugările la care aparţin diversele verbe se delimitează ca clase lexicale) : fiecare verb de conjugarea I are un indice al subclasei ; pe baza acestui indice se ştie dacă unui anumit verb i se aplică regulile de flexiune necesare pentru obţinerea unor forme de tipul celor discutate sub (a), (b) sau regulile de flexiune caracteristice celorlalte verbe de conjugarea I. Rezultă deci că dicţionarul verbelor va trebui să conţină *pentru fiecare verb* de conjugarea I indicaţia apartenenţei lui la una sau alta din cele două subclase. *În plus*, verbele de tipul *trunchea*, *veghea* vor fi marcate ca 'excepţii' în raport cu regula (6).

3. Acceptînd interpretarea monofonematică a segmentelor [ḱ, ǵ], deci /ḱ, ǵ/ (opuse consoanelor nepalatale /k, g/), toate dificultăţile semnalate sub 2 — dispar.

1°. Dat fiind că, în limba română, alternanța are loc între /k, g/ și /ĉ, ĝ/ și dat fiind că /ḱ, ǵ/ sînt *fonologic* distincte de /k, g/ formele din categoriile (1a, b, c), (3) sînt în mod automat excluse de la alternanță.

2°. Deoarece ceea ce distinge fonologic seria /ḱ, ǵ/ de seria /k, g/ este *localizarea palatală* a primei serii, și dat fiind că segmentul final al bazei verbelor din categoria *tăia*, *apropia* se caracterizează tot printr-o localizare palatală, putem spune că verbele din cele două categorii cu *aceeași* caracteristică fonematică a bazei : localizarea palatală a segmentului preflexional.

O regulă cu caracter 'fonotactic' (deci nu o regulă morfofonematică, ci una cu un caracter și mai general) va trebui să figureze oricum într-o descriere fonematică a limbii române :

(7) /ă, î/ → /e, i/ / *segment palatal* — (citește : /ă, î/ se înlocuiesc cu /e, i/ după un segment palatal).

Conform cu (7), forme ca : /*tăi-ăm, *apropi-ăm, *trunḱ-ăm, *veǵ-ăm / ; / *tăi-înd, *apropi-înd, *trunḱ-înd, *veǵ-înd/ vor deveni automat /tăiem, apropiem, trunḱem, veǵem ; tă(i)ind, apropiind ; trunḱind, veǵind/.

Așadar dicționarul nu va mai trebui, în acest caz, să cuprindă specificarea unei subclase de flexiune a verbelor de conjugarea I, nici faptul că anumite verbe, 'fac excepție' de la regula (6). Toate verbele de conjugarea I vor primi *aceleași* flexiuni, urmînd ca regula (7) să dea forma fonologică apropriată flexiunilor în anumite contexte fonematice.

4. Cele arătate dovedesc că, din punctul de vedere al unei descrieri integrale a limbii (deci al unei descrieri care să nu se limiteze exclusiv la nivelul fonematic), interpretarea monofonematică a segmentelor [ḱ, ǵ] se dovedește a fi mai simplă.

Mai mult : această interpretare permite unele 'generalizări semnificative' asupra limbii române pe care interpretarea difonematică nu le permite. Așa, spre exemplu, similaritatea profundă de structură morfofonemică a verbelor din categoria *trunchea* cu cele din categoria *tăia*, *apropia* nu poate fi pusă în evidență pornind de la interpretarea difonematică a segmentelor [ḱ, ǵ] ; ea apare numai în momentul în care acceptăm interpretarea monofonematică a acestor segmente.

Remarcăm, în sfîrșit, două aspecte ale chestiunii aici în discuție : a) că o evaluare a simplității unei descrieri concrete nu este posibilă în afara unei teorii *integrale* a limbii descrise și b) că noțiunea de 'simplitate' a unei descrieri este corelată cu o pătrundere mai adîncă în structura fenomenului descris ; în alți termeni, o descriere mai simplă poate pune în lumină particularități de structură mai adînci [3] decît o descriere mai puțin simplă.

Iulie 1968.

Facultatea de limba și literatura română, București, Str. Ed. Quinet, 7

[3] Cf. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass. 1965, p. 39–47.

ÎMPRUMUTURILE LEXICALE ȘI SITUAȚIA GRUPURILOR CONSONANTICE ÎN TEXTELE ROMÂNEȘTI DIN SECOLELE AL XVII-LEA – AL XVIII-LEA

DE

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

Limba textelor din secolele al XV-lea — al XVIII-lea se îmbogățește printr-o serie de împrumuturi cu caracter savant din limbile de cultură ale vremii. Principalele surse ale acestor împrumuturi sînt constituite de neogreacă, limbile romanice și latină, la care se adaugă în mai mică măsură ca surse directe, dar în special ca filiere prin care pătrund în românește unele din aceste împrumuturi, limbile rusă, germană, polonă.

Pe lîngă importanța acestor împrumuturi pentru îmbogățirea vocabularului, ele modifică într-o măsură mai mică sau mai mare, în funcție de permeabilitatea lor la influențe, și înfățișarea sub care se prezintă celelalte compartimente ale limbii.

În domeniul fonologiei, efectele împrumuturilor lexicale se concretizează în genere destul de rar în introducerea de noi foneme — proces care presupune împrumuturi masive de cuvinte conținînd noul fonem, ca urmare a unor legături profunde, exercitate într-o perioadă hotărîtoare pentru constituirea unui idiom, și care afectează domenii importante ale activității sociale și în consecință terminologiile acestora. Mult mai frecventă este situația în care prin împrumuturi lexicale, relativ numeroase, din anumite limbi, se înmulțesc pozițiile de ocurență ale fonemelor, modificîndu-se prin urmare caracteristicile lor distributive, posibilitățile lor combinatorii.

În cazul consoanelor, acest fapt conduce la creșterea numărului grupurilor consonantice, cum și a pozițiilor în care acestea pot apărea. Tocmai acesta este efectul, în planul funcționării unităților de expresie, al introducerii în limba română, la începutul procesului ei de modernizare, a numeroase unități lexicale intrate în limbă pe cale cultă, dintre care unele s-au menținut în limbă aproximativ cu forma în care au pătruns la acea epocă.

Astfel, începînd cu sfîrșitul secolului al XVII-lea, și mai ales în cursul secolului al XVIII-lea se introduc în limba română o serie de grupuri consonantice inexistente, sau în poziții inexistente în limba textelor anterioare. Majoritatea acestor grupuri se conservă și în limba română actuală, în timp ce altora le corespund în limba actuală forme diferite.

Astfel, grupurile *kf* și *kv* în poziție inițială sau medială apar frecvent în textele din secolul al XVIII-lea în neologisme care cuprindeau în latină o labiovelară : *cfartana* „friguri de a patra zi" Cantemir, *Scara*; *cvalita*, *cvantita*, Ienăchiță Văcărescu, *Gram.* 53, 56 ș.a. Forma *kv* se poate datora filierei germane prin care au pătruns unele din aceste împrumuturi, în timp ce forma *kf* este explicată diferit de cercetători : N. A. Ursu o explică prin filiera neogreacă[1], în timp ce V. Vascenco, observînd că această formă apare în texte moldovenești și nu în texte muntenești, o atribuie modelului limbii ruse [2]. Frecvența acestor grupuri este mult mai scăzută în limba română actuală, întrucît cei mai mulți dintre termenii care le cuprindeau s-au fixat ulterior cu velara simplă la inițială.

Grupul *sh-*, care apare în textele din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea în cuvinte ca *shiac* „șah", M. Costin, *Istorie de Crăiia Ungurească*, cap. 20, r. 21 ; *shimă*, Gheorgachi, *Condica*, p. 272 ; *shizma*, Cant. *Scara*, a rămas de asemenea rar în limba română.

Întrucît cea mai mare parte a acestor împrumuturi sînt în ultimă instanță de origine latino-romanică, fie ea directă sau mediată, constatăm că pe această cale se introduc în limba română o serie de grupuri consonantice care existaseră în limba latină, dar nu fuseseră transmise direct ca moștenire limbii române.

Astfel, grupul *kt*, care nu s-a păstrat în elementele latine moștenite, dar care apare în textele din secolul al XVI-lea într-un cuvînt ca *staktie* „ulei de mirt", H 44/9, este reintrodus în mod masiv în limba română prin neologisme (*alector*, Neculce, 160, 277, 378 ; *elector*, Radu Greceanu, *Cronicarii munteni* II 198 ; *practici*, *Istoria Țării Românești* 133 v, *Cronica anonimă despre Brîncoveanu*, *Cronicarii munteni* II 241 ; *lectică*, Cantemir, *Hron.* 231 ; *catarracte*, *dialectic*, *galactea*, *tractate*, id. *Scara*.

Grupului *kt* din diverse cuvinte din limba actuală îi corespund însă în epoca de care ne ocupăm și grupurile *ht* (*dohtor*, într-un carnet de socoteli al lui P. Schiopul și în titlul *Calendarului* lui Petcu Șoanu tipărit în 1733 la Brașov ; *ohtombrie* într-un document din Țara Românească din 1577), *ft* (*liftice* „lectici", N. Costin, *Let.* II 96/28, Venedict, *Mergerea* 260 ; *doftor*, *Pravila împărătească* 107, *Îndrept. legii* 252, Ureche 95, M. Costin, *Istorie de Crăiia Ungurească*, cap. 32, r. 24, Neculce 121 etc.) și *t* (în împrumuturi din italiană : *ativ*, Ienăchiță Văcărescu, *Gram*, 59 ; *perfetu*, ibid., 62) ; grupul *kt* apare redus la *t* și în poziție inițială, în care este întîlnit foarte rar : *titor* „ctitor", Neculce 86. Grupul *kt* este supus la asemenea tratamente și în vorbirea populară actuală [3].

Grupul *ks*, care nu s-a păstrat în elementele latine moștenite, apare rar în secolul al XVI-lea în împrumuturi de diverse origini (*finiksu* „smochin" < sl. *finikŭsŭ*, S, CP 91/13 ; *praxiu*, de origine grecească, CC_1 Epilog, CB I 196) ; el devine mult mai frecvent în textele din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea prin împrumuturile neogrecești și latino-romanice (*a*[*n*]-*traxa*, *Alixăndria*, 59 r, *axion*, Radu Greceanu, *Cronicarii munteni* II, 15,

---

[1] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 120—121.

[2] V. Vascenco, *О фономорфологической адаптации славянских заимствований (на материале румынских элементов восточно-славянского происхождения)*, în „Romanoslavica", IX (1963), p. 53.

[3] Vezi harta 28 în S. Pușcariu , *Limba română*, II, *Rostirea*.

128; *axon*, Cantemir, *Div.* II, *elexiea*, *Istoria Ţării Româneşti* 116 v; *exaporitul*, *ibid.* 138 v., 141 r; *lexicone*, Dos. V.S. I/f. IV şi *lexicoane* Radu Greceanu, *Minee* 132; *lexis*, *Minee Rîmnic* feb. 238; *praxie*, *Îndrept. legii* 408/1; *praxis* Cant. *Scara* etc.).

Ocupîndu-se de adaptarea împrumuturilor neogreceşti din epoca fanariotă, L. Gáldi înregistrează reflexele *s*, *ps* şi *ms* ale grupului *ks* (*esame* „examene", este explicat de el prin influenţa formei corespunzătoare din italiană [4]; *lipsihon* < λεφικόν este apropiat de tratamentul lat. *coxa* > *coapsă*; Gáldi semnalează şi forma *proftamsi* < *proftaxi* [5].

În poziţie finală, grupul *ks* căzuse în cuvintele latine moştenite; el devine relativ frecvent abia începînd cu secolul al XVIII-lea, deşi este atestat încă din secolul al XVI-lea, cf. *arhidux* DH XI, 320; AAR 20 ist. 456; *dux* Dos. VS I/12 v., Cant. *Div.* 209. N.A. Ursu semnalează pentru sfîrşitul secolului al XVIII-lea oscilaţia între *-x* şi *-s* în cuvinte ca *flus* — *fliux*, *răflus* — *refliux* [6], ceea ce infirmă părerea lui Gh. Ivănescu şi L. Leonte, conform căreia „la anumite cuvinte, ca *sex*, poate şi *flux* şi *reflux*, nu am avut decît forme cu *x*" [7].

Grupul *-gn-* (devenit *mn* în elementele latine moştenite) se reintroduce în limba română prin împrumuturi făcute în secolul al XVII-lea (*fiziognomie*, *prognostic*, Cantemir, *Scara*, *a regna*, Calendar Viena 1794 2 etc.).

El este supus uneori în neologisme tratamentului suferit de grupul *gn* în elementele latine moştenite, cf. *remn* „regn", semnalat de N. A. Ursu pentru secolul al XVIII-lea [8].

Grupul *-gm-*, care nu s-a păstrat în elementele latine moştenite, devenind *um* în latina populară, se introduce prin împrumuturile savante din secolul al XVIII-lea (*flegmă*, Ivireanul, 247; *paradigma* Cantemir *Scara* ş.a.); în elementele neogreceşti care pătrund în secolul al XVII-lea în vorbirea populară însă, *gm* > *m*, cf. πραγματεια > *pramatie*.

Grupul *-nkt*, care nu s-a păstrat în elementele latine moştenite, este de asemenea reintrodus prin neologisme în secolul al XVII-lea (cf. *punct*, Radu Greceanu, *Cronicarii munteni*, II 200).

Se observă aşadar că, cu excepţia acelor cazuri în care se aplică diverselor grupuri consonantice latineşti tratamentul suferit în cuvintele moştenite *direct* de limba română, sau în care forma sub care sînt atestaţi la început în limba română unii termeni reflectă filierele prin care aceşti termeni au fost împrumutaţi sau influenţa limbilor care au servit autorului drept model, majoritatea împrumuturilor de origine cultă latino-romanică contribuie într-adevăr la introducerea în limba română a unor grupuri consonantice, care existaseră în limba latină, cel puţin sub forma ei literară, dar care nu apar în fondul lexical latin moştenit al limbii române ca urmare a evoluţiei fonetice în trecerea de la limba latină la limba română.

---

[4] L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapesta, 1939, p. 94.
[5] *Ibid.*, p. 99.
[6] Ursu, *Formarea*, p. 19.
[7] Gh. Ivănescu, L. Leonte, *Fonetica şi morfologia neologismelor de origine latină şi romanică*, SCŞ, seria filologie, VII, Iaşi, 1956, fasc. 2, p. 14.
[8] Ursu, *Formarea*, p. 19.

Trebuie să facem însă rezerva că acest proces se află, în epoca de care ne-am ocupat, abia în faza sa de început, atingîndu-şi apogeul abia în secolul următor: dată fiind circulaţia restrînsă, limitată la scrieri aparţinînd cîtorva cărturari, a acestor termeni şi mai ales datorită faptului că ei păstrează, cel puţin în primele atestări, caracterul de cuvinte străine, neintegrate perfect limbii române, printr-o adaptare morfologică, fonetică şi chiar ortografică deplină, ocupînd, prin caracterul lor încă neasimilat, o situaţie specifică, la periferia vocabularului activ, este greu de precizat în ce măsură asemenea grupuri de consoane fac efectiv parte din inventarul de posibilităţi combinatorii propriu limbii române în această epocă şi constituie o caracteristică generală a limbii acestei perioade în ansamblul ei.

Putem însă descifra, chiar în această fază incipientă, elementele acelui proces de „relatinizare" caracteristic limbii române şi celorlalte limbi romanice în faza lor modernă, proces care nu se limitează numai la domeniul lexicului sau al sintaxei, în care a fost studiat mai amănunţit, şi care se manifestă — desigur, într-un mod specific — şi în domeniul foneticii şi fonologiei, printre altele în sensul discutat aici.

Iunie 1968.

Institutul de lingvistică, Bucureşti,
Str. I. C. Frimu 22

Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română. Vol. IV, Editura Academiei Republicii Socialiste România [Bucureşti], 1967.

Acest al patrulea volum din seria de *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* cuprinde, în majoritate, articole privitoare la fapte şi fenomene de formare a cuvintelor puţin sau de loc studiate în lucrările de specialitate mai vechi. Principalelor probleme pe care le ridică materialul cercetat li s-a dat, în general, o interpretare pertinentă. În altă ordine de idei, impresionează bogăţia materialului adunat, amănunţita lui clasificare, precum şi minuţiozitatea cu care sînt depistate şi delimitate sensurile şi nuanţele de sens ale prefixelor şi sufixelor.

Florica Ficşinescu [1] semnează studiul privitor la *Prefixul negativ* **in**- (p. 3—14) şi ajunge, printre altele, la concluzia că, în raport cu prefixul *ne*-, ,,valoarea caracteristică a prefixului este cea opozitivă'' (p. 14), adică antonimică, de tipul *curat — murdar* (p. 11). Din materialul adunat de noi pentru capitolul *Formarea cuvintelor* (perioadele 1780—1860 şi 1860 pînă astăzi), ce urmează a fi inserat în volumul al V-lea al *Tratatului de istoria limbii române*, reiese, însă, că valorile cele mai numeroase sînt cea negativă şi cea privativă. (Negativă : aproape toate cuvintele derivate anterior, pe teren românesc sau nu, cu sufixul *-bil* : *impalpabil*, *imparabil*, *inatacabil*, *indivizibil* etc. şi marea majoritate a celor derivate anterior cu sufixele *-al* sau *-ar*. De fapt aceste formaţii reprezintă peste 50% din numărul derivatelor cu *in*-. Privativă : majoritatea cuvintelor derivate anterior, pe teren românesc sau nu, cu sufixele *-enţă*, *-itate* (*-etate*), *-itudine* etc. : *ininteligenţă*, *ilegalitate*, *inaptitudine* etc., care, de asemenea, sînt foarte numeroase între derivatele cu *in*-). Delimitarea, în cadrul semanticii prefixului *in*-, a unei valori opozitive de tip antonimic şi, mai cu seamă, argumentarea convingătoare a acestei constatări constituie o calitate indiscutabilă a acestui studiu, dar problema sensului caracteristic al prefixului ar trebui, totuşi, reluată şi aprofundată. De fapt, se impune cu necesitate alcătuirea unei lucrări de sinteză privitoare la valorile semantice ale prefixelor negative din limba română, în scopul stabilirii unor criterii cît mai precise de delimitare a diferitelor lor sensuri.

În legătură cu studiul Cristinei Gherman, *Prefixul* **para**- (p. 15—22), se ridică o mai veche chestiune de principiu : e indicat să se discute, aşa cum face autoarea sau, cel puţin, aşa cum rezultă din alcătuirea lucrării, două prefixe diferite în ce priveşte originea şi valorile semantice ca un singur prefix numai pe baza identităţii lor formale sau e mai corect să considerăm că avem a face cu două prefixe diferite, aşa cum procedează, de pildă, puţin mai departe, I. Rizescu în studiul despre prefixele *pro*-? În ce ne priveşte, considerăm just al doilea procedeu, întrucît elementele definitorii ale unui prefix sau sufix sînt originea şi valorile semantice.

I. Rizescu semnează două studii : *Prefixele* **pro**- *în limba română* (p. 23—30) şi *Prefixele regionale dacoromâneşti* **ză**- *şi* **do**- (p. 31—36). Din punctul de vedere al formării cuvintelor, cercetarea problemelor legate de aceste prefixe este aproape exhaustivă. S-ar putea releva,

[1] Articolele sînt discutate în ordinea dispunerii lor în volum, cu excepţia celor privitoare la derivatele verbale, care au fost grupate la un loc.

în plus, existenţa unui derivat cu *ză-* neînregistrat de autor, *zăbuni* (în expresia *m-ai zăbunit de cap*), precum şi a variantei fonetice *zăurzi* „a se acri" (cf. *zăurdi*), atestată în comuna Bocşa Română (cf. *Glosar regional*, II, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 38).

Cu competenţa ştiută, acad. Al. Graur studiază în articolul *Sufixul* **-eţă** (p. 81—86) procesul de încadrare al sufixului neologic de provenienţă romanică *-eţă* în sistemul derivării româneşti. Mioara Avram, în articolul *Contribuţii la studierea derivării cu -iv* (p. 87—111), face o amplă monografie a sufixului. Trebuie reţinută atît bogăţia materialului exemplificativ cît şi metoda de lucru, riguros ştiinţifică.

Sufixele verbale, aproape nestudiate în primele trei volume, ocupă în recenta culegere un loc important. Alături de articolele menţionate mai sus, reţinem contribuţia Laurei Vasiliu care, pe baza unui material foarte bogat, cuprinde tema propusă într-o cercetare exhaustivă (*Sufixul verbal* **-ui** *şi compusele lui*, p. 113—142). Autoarea reuşeşte, printr-un minuţios studiu sincronic şi diacronic, să fixeze particularităţile de sistem ale sufixului verbal *-u(i)*, cu variantele *-iru(i)*, *-ăru(i)*, *-uru(i)* şi compusele *-lu(i)*, *-zu(i)*, *-ătu(i)*. Sufixul *-u(i)* este definit ca un „element derivativ românesc din perioada împrumuturilor masive vechi slave..., productiv pînă în prima fază a împrumuturilor latino-romanice (sfîrşitul sec. al XVIII-lea, începutul sec. al XIX-lea; p. 123). Relevăm totodată, analiza, pe baza unor riguroase statistici, a vitalităţii sufixului în limba literară, raportată la graiuri şi limbajul popular, precum şi cercetarea amănunţită a categoriilor semantice cuprinse în sistemul verbelor derivate cu *-u(i)*. Am adăuga observaţia că *-u(i)*, prin excelenţă popular, a dezvoltat în graiuri o categorie aparte de cuvinte echivalentă cu ceea ce, astăzi, am numi *terminologie de specialitate*. Este vorba despre verbele care exprimă ideea de realizare a unui produs, de transformarea materiei prime, sau de redare a unui proces (*a lămbui* „a prelucra lemnul", *a şănţui*, *a vixui*, *a şperlui*), proprii industriei casnice, meseriilor, activităţii tehnice din gospodăria ţărănească. În limba literară modernă, categoriei în discuţie îi corespund verbele derivate cu sufixele *-fic(a)*, *-iz(a)*, *-oz(a)*, care îl concurează, de altfel, pe *-u(i)*, înlocuindu-l în unele cazuri.

Georgeta Marin, în articolul *Verbe derivate de la interjecţii onomatopeice* (p. 217—234), fixează pentru această categorie următoarele sufixe: *-ăi*, *-âni*, *-ăli*, *-ălui*, *-ăţi*, *-oti*, *-ura*, *-eza*, *-osi*, care, în funcţie de vocala din temă, pot avea multiple variante: *-ăi*, *-îi*, *-ii*, *-ei*, *-oi* şi *-ui*. Articolul prezintă un material bogat şi bine clasificat, cu referiri judicioase la etimologia sufixelor. Dată fiind valoarea expresivă a acestor formaţii, s-ar putea extinde, eventual, discuţiile privitoare la simbolismul fonetic. Sufixul ar avea, într-o astfel de perspectivă, rolul unei vocale de legătură între radicalul onomatopeic, reduplicat, şi sufixul gramatical (*-i* sau *-a*). Natura lui este determinată, de cele mai multe ori, de vocala tematică (b*î*c*î*i, b*ă*l*ă*ng*ă*i, f*î*lf*î*i, g*ă*g*ă*i, g*î*g*î*i, g*î*lg*î*i, h*î*h*î*i, p*î*lp*î*i, p*u*p*u*i etc.). Incompletă, şi în parte deficitară, ni s-a părut analiza semantică a derivatelor verbale onomatopeice. Referindu-se la „valorile semantice ale unor formaţii" (*a cîrîi*, despre păsări, „a scoate strigăte caracteristice", despre oameni, „a cîrti, a protesta"; p. 232), autoarea nu are în vedere sensul sufixului, ci nuanţele figurate cu care, în condiţii date, se încarcă verbele respective, ceea ce constituie analiza sensului cuvintelor şi nu a sufixului [2].

O observaţie de amănunt vizează şi articolul Laurei Vasiliu, *Sufixul verbal* **-ui** *şi compusele lui*. Unele derivate ca: *bubui*, (*bu-bu*), *căui* (*cau*), *crăui* (*crau*), *cucui* (*cucu*), *cucurigui* (*cucurigu*), *dudui* (*dudu*) etc. sînt încadrate în categoria derivatelor cu *-ui*. Tema este, evident, terminată în *-u*; ca atare aceste verbe trebuie înglobate la grupa verbelor de conjugarea a IV-a *nesufixate*. Sufixul *-i*, sufix al conjugării, are numai o valoare „clasificatoare".

În acelaşi sens, avem rezerve în privinţa sufixului *-ci* (Gh. Dobrescu, *Sufixul verbal* **-ci**, p. 37—45), cel puţin pentru o mare parte din exemplele citate de autor: *buieci* (< *buiac*), *honci* (< *hoancă*), *întunerici* (< *întuneric*), *năuci* (< *năuc*), *cîrpăci*, *fugăci*, *împuternici*, *voinici*,

---

[2] Amintim în acest sens articolul, citat de altfel, al lui S. Puşcariu, *Din perspectiva dicţionarului*, în „Dacoromania", vol. I, 1920—1921, p. 75—108, în care se fixează cu pregnanţă cîteva categorii semantice ale acestor sufixe.

zădărnici etc. [3]. Mai convingătoare se pare existenţa „variantelor sufixului *-ci*" (*-ăci, -oci, -uci* etc.).

Diversitatea în sine a problemelor ridicate de derivarea verbală, precum şi studierea ei de mai mulţi autori, implică, fireşte, unele divergenţe de tratare: *-i* şi *-a* sînt considerate cînd sufixe, identice cu sufixele lexicale (Georgeta Marin, p. 230), cînd mărci ale conjugării (Laura Vasiliu, p. 114 şi 117), cînd sufixe „lexico-gramaticale" (Zizi Ştefănescu Goangă şi Tatiana Ţugulea, p. 198).

Sistematizarea materialului şi clarificarea unor principii în vederea *Tratatului de formarea cuvintelor în limba română* vor determina, desigur, încadrarea verbelor derivate de la „nume de agent", de la „formule de adresare", „de urare" etc. şi, în parte cel puţin, de la „interjecţii onomatopeice", în categoria mare a verbelor de conjugarea a IV-a. Cu alte cuvinte, am sugera ca, în criteriile de clasificare, să se acorde primordialitate nu temei, ci sufixului, cum se procedează, de altfel, în cazul celorlalte sufixe. În felul acesta, se va evita dispersarea unor sufixe (*-ări*, de pildă, — şi nu este singurul — derivă verbe de la teme cuprinse în toate categoriile amintite: *porcări, bălăngări, meşteşugări*).

Zizi Ştefănescu Goangă şi Tatiana Ţugulea aduc, în articolul *Verbe derivate de la nume de agent* (p. 195—208), precizări noi în legătură cu derivarea verbelor de la nume de agent. Autoarele realizează o clasificare riguroasă a bogatului material adunat, urmărind evoluţia acestui procedeu derivativ şi din punct de vedere istoric. Se relevă, în acest sens, că derivatele de acest tip „au început să apară încă din secolul al XVII-lea şi s-au înmulţit progresiv pînă în secolul al XIX-lea, cînd asemenea formaţii cunosc cea mai mare dezvoltare" (p. 202—203), productivitatea procedeului oprindu-se însă pe la 1850. Autoarele au urmărit, de asemenea, şi repartizarea pe stiluri a acestor derivate. Vom mai remarca faptul că, înainte de Jean Dubois, *Etude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporaine*, Paris, 1962, citat de autoare la p. 196, a fost relevat rolul de „clasificator" al sufixului *-i* de cel puţin trei lingvişti români, chiar dacă nu se foloseşte un atare termen şi chiar dacă remarca nu se face în mod special în legătură cu derivatele verbale de la nume de agent. Ne referim la A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 70—72 şi 223, la Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1938, p. 313—316 şi la Iorgu Iordan, *Verbe româneşti nouă*, în BPh, IX, 1942, p. 20 şi urm. Lucrul e cît se poate de firesc, întrucît procedeul de obţinere a verbelor de la substantive prin schimbarea indicelui de clasă, adică prin sufixare, este în limba română şi nu numai în ea, unul din cele mai vechi procedee de formare a cuvintelor şi nu putea, deci, scăpa observaţiei lingviştilor noştri.

În articolul *Sufixul* **-uţ(ă)** (p. 143—161), Eugenia Contraş îmbogăţeşte interesanta problemă a formării diminutivelor în limba română cu material teoretic şi exemplificativ.

Interesant, pentru problema cumulului de valori lexicale şi gramaticale pe care le pot avea unele afixe ale limbii române, este studiul Eleonorei Popa, *Sufixe moţionale pentru formarea masculinului* (p. 163—176). Este vorba de sufixe ca *-oi, -an, -el -aş, -ete, -ar, -tor* etc., care erau considerate, în general, doar ca sufixe lexicale (augmentative, diminutivale, care indică numele de agent etc.). Valoarea gramaticală pe care ele o dobîndesc în anumite situaţii ne determină însă a le încadra în clasa sufixelor lexico-gramaticale, cu toate consecinţele ce decurg dintr-o atare clasificare, lucru pe care autoarea, din păcate, nu-l face.

Contribuţiei Zorelei Creţa, *Sufixele peiorative* (p. 176—194) i-am adăuga observaţia că, în unele cazuri, sensul peiorativ al sufixelor, respectiv al derivatelor (*terfeloagă, mîrţoagă, ciulicoaie, borsoaică* etc.), poate fi dat şi de corpul fonetic neestetic al acestor elemente derivative (*-oagă, -oloagă, -oaie, -oaică*).

---

[3] În cazul acestor verbe, *-c-* aparţine, evident, de temă. Nedumerire suscită, apoi, ultimele exemple, despre care autorul însuşi observă că sînt „derivate de la adjective şi substantive cu sufixul *-nic* . . . la care se adaugă sufixul verbal de conjugarea a IV-a *-i*" (p. 38).

Teoria despre compunere, procedeu important de formare a cuvintelor în limba română, este îmbogăţită substanţial prin articolul *Cuvintele compuse şi grupurile sintactice stabile* (p. 235—252) de Finuţa Asan şi Fulvia Ciobanu. Remarcăm cu deosebire caracterul teoretic general al acestei contribuţii, trăsătură nu întotdeauna prezentă în celelalte articole ale culegerii.

O notă aparte face, în ansamblul volumului, studiul Valentinei Hristea, *Adjectivarea gerunziului* (p. 253—276), şi cînd spunem aceasta ne referim îndeosebi la numeroasele observaţii de ordin stilistic, precum şi la pertinentele consideraţii privitoare la evoluţia unor elemente lexicale ale limbajului poetic românesc.

Elena Carabulea şi Magdalena Popescu Marin semnează un articol masiv despre *Exprimarea numelui de acţiune prin infinitiv lung şi supin* (p. 277—320). Valoarea intrinsecă a acestui studiu rămîne neschimbată şi în cazul în care se adoptă o altă concepţie asupra originii supinului românesc. Astfel, noi acceptăm tezele acelor lingvişti care consideră supinul românesc ca fiind o creaţie autohtonă. (Cf. şi cele spuse de Gr. Brâncuş în articolul *O concordanţă gramaticală româno-albaneză: modul supin*, în LL, XIII, 1967, p. 99—106). Consecinţa unei atari atitudini constă în neacceptarea existenţei unor sufixe specifice de supin (*-at, -it, -ît, -ut, -s, -t*) şi în considerarea lor ca elemente derivative caracteristice participiului.

Volumul al IV-lea din seria de *Studii şi materiale* este evident în cîştig faţă de volumele anterioare. Importanţa lui constă nu numai în extinderea analizei despre procedeele de formarea cuvintelor în limba română asupra unor categorii noi, ci şi în aprofundarea discuţiilor care ţin de aspectul teoretic al derivării. Pe această linie, volumul al IV-lea de *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* este un important punct de plecare pentru *Tratatul de formarea cuvintelor în limba română.*

Mai 1968 *Olimpia Ternovici şi Sergiu Drincu, Timişoara, Bd. Mihai Viteazul, 24*

FLORIN MARCU — CONSTANT MANECA, *Dicţionar de neologisme.* Ed. a II-a revăzută şi adăugată. Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1966, 766 p.

Apariţia, la un interval relativ scurt, a celei de a doua ediţii a *Dicţionarului de neologisme* vine să confirme interesul pe care l-a trezit în rîndurile marelui public prima ediţie (1961) a lucrării. Însumînd într-un singur volum majoritatea termenilor neologici din limba română actuală, explicaţi într-un mod clar şi la un nivel accesibil, *Dicţionarul de neologisme* răspunde unei necesităţi reale. Aşa cum ne informează prefaţa semnată de autori, noua ediţie a dicţionarului reprezintă ,,o lucrare mult mai cuprinzătoare decît prima'' şi în multe privinţe îmbunătăţită. S-a revăzut şi îmbogăţit materialul prin introducerea unui mare număr de termeni noi şi prin înmulţirea indicaţiilor stilistice, ortoepice şi gramaticale (s-au adăugat forme de plural, variante care nu figurau în prima ediţie ş.a.).

În felul acesta volumul lucrării a crescut cu peste 100 de pagini.

De la început am vrea să ne oprim asupra unei probleme pe care o suscită lucrarea de faţă şi anume aceea a concepţiei autorilor asupra neologismului şi a limitelor dicţionarului.

După definiţia dată de acad. Al. Graur în prefaţa dicţionarului, neologism, în sensul cel mai larg, este orice cuvînt nou, fie format din materialul limbii, fie împrumutat din altă limbă. Într-un sens mai restrîns, neologism este numai cuvîntul împrumutat dintr-o limbă străină, la o dată relativ recentă. Cum era şi firesc, autorii lucrării au adoptat ultima definiţie, deoarece împrumuturile noi sînt cele care prezintă mai multe greutăţi pentru cititori. Se naşte însă întrebarea justificată : pot fi considerate elemente ale limbii române toate cuvintele inserate în *Dicţionarul de neologisme*? Faptul că un cuvînt străin apare, la un moment dat, într-o publicaţie oarecare sau în presă este suficient ca el să poată fi considerat împrumut al limbii

noastre şi să aibă dreptul să fie inserat pe acelaşi plan cu cuvinte care au suferit modificări atît de mari, încît cu greu ar mai fi recunoscute ca împrumuturi, cum ar fi, de exemplu : *istorie, muştiuc* etc.? Un răspuns categoric este greu de dat deoarece această parte a lexicului este cea mai puţin stabilă şi ne poate rezerva surprize foarte mari. Parcurgînd însă lucrarea, cititorul rămîne cu sentimentul că autorii au exagerat în privinţa limitelor dicţionarului şi că în lucrare sînt incluse cuvinte care nu-şi justifică prezenţa.

În faţa acestei situaţii, cînd nu există un criteriu precis de delimitare între ceea ce constituie împrumut propriu-zis al limbii noastre şi ceea ce este încă simţit ca un cuvînt străin, considerăm că ar fi fost util ca autorii lucrării să adopte, cel puţin, procedeul folosit de alte lucrări similare care, înaintea cuvintelor străine, reproduse cu grafia limbii respective, au luat atitudinea : „*cuv. englez, francez*" etc. În felul acesta s-ar fi făcut o ierarhie a diverselor stadii în care se găsesc aceste cuvinte în raportul lor cu limba română şi nu ar mai figura pe acelaşi plan cuvinte ca : *corp, crea, istorie, muştiuc* etc. cu : *boogie-woogie, cottage, gaucho, mistress, penny* etc. Această rezervă ar fi fost cu atît mai necesară cu cît autorii au încercat o astfel de ierarhizare dînd indicaţia (franţuzism) în faţa unor cuvinte ca : *apetit, botină, confia, confortant* etc.

O altă problemă legată de cea anterioară este aceea a formei neologismului. Cum scriem aceste cuvinte noi care pătrund în limba noastră în număr din ce în ce mai mare?

Neexistînd un sistem unitar de scriere a neologismelor, autorii lucrării au înregistrat cuvintele aşa cum le-au găsit atestate în materialul excerptat. În felul acesta, se întîlnesc situaţii foarte diferite, uneori, la aceeaşi categorie de cuvinte. Se scrie : *penny, week-end, cherry-brandy, chartreuse, whisky, wehrmacht, waterpolo, white-spirt* etc. dar *şiling, coctail, şampanie, şerlac, combină, container, cheson, fotbal, şemizetă, vestern, şantan, şanfrena* etc. În afară de aceste două categorii se poate întîlni o a treia categorie de cuvinte a căror grafie nu respectă decît parţial pe cea etimologică, deci care nu mai au nici grafia originară, nici grafie românească, de exemplu : *allemandă* (< fr. *allemande*), *wyandot* (< fr., engl. *wyandotte*), *warant* (< engl. *warrant*), *yterbiu* (< fr. *ytterbium*), *ytriu* (< fr. *yttrium*) etc. Lipsa de sistem în grafia cuvintelor străine, care este mai evidentă aici decît în alte lucrări, a dus la situaţiile paradoxale şi supărătoare menţionate mai sus. Ar fi de dorit ca forurile competente să se preocupe de această problemă, deoarece micul *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* al Academiei, pe lîngă faptul că evită uneori tocmai situaţiile care prezintă dificultăţi, este şi cu totul insuficient şi depăşit de realitatea din limbă.

Menţionăm că este regretabil faptul că autorii lucrării nu au luat în consideraţie nici puţinele indicaţii de ortografie şi ortoepie cuprinse în *Îndreptarul* Academiei. Astfel, o serie de cuvinte, ca de ex. : *alpacá, cocteíl, contéiner, griméur, osuár, seif* ş.a. figurează în *Dicţionarul de neologisme* cu alte forme şi accentuări decît cele recomandate şi anume : *alpáca, coctail, contáiner, grimér, osuáriu, safé* etc. De asemenea, multe indicaţii de pronunţare contrazic pe cele recomandate. Astfel, la cuvintele : *cnocaut, cnocdaun, donjuan, donjuanism, juntă* etc. *Dicţionarul de neologisme* indică pronunţarea (conformă cu limba de origine) : *noc-aut, don-huan, huntă* etc., iar *Îndreptarul* : *cnoc-aut, don-juan, juntă* etc.

Prefaţa semnată de autorii lucrării conţine şi o expunere a principiilor de elaborare, principii care nu diferă de cele adoptate în prima ediţie. Din păcate însă ele sînt de nenumărate ori încălcate. Autorii nu s-au dovedit totdeauna suficient de exigenţi în respectarea lor, ceea ce a dat naştere la inconsecvenţe sau confuzii de multe ori supărătoare pentru o lucrare lexicografică care, prin caracterul ei, trebuie să fie un normativ.

Dintre principiile propuse, unul ni se pare în mod special discutabil în măsura în care poate duce la unele confuzii. Este vorba de principiul de a înregistra substantivele şi adjectivele cu forme diferite pentru cele două genuri numai în forma de masculin. Întîlnim astfel următoarea situaţie : *hedonist* s.m. şi f., *orgolios* adj., *organizator* adj., s.m. şi f., *grafolog* s.m. şi f., *analog* adj. etc. În cazul primelor trei exemple, cititorul poate deduce uşor, fără probabilitatea de eroare, forma de feminin. În cazul ultimelor două exemple, situaţia este însă mai puţin clară. Existînd

dublete de feminin, ca : *analogă — analoagă* şi *grafologă — grafoloagă*, cititorul este derutat. Una dintre cele două forme este recomandată, iar cealaltă nu, dar această indicaţie atît de utilă lipseşte. În cazul acesta trebuie să se recurgă la alte surse lexicografice pentru informare, deoarece nu este indiferentă alegerea uneia dintre forme, ci dimpotrivă (folosirea formei de feminin *grafologă* în loc de *grafoloagă*, cum şi *analoagă* în loc de *analogă* este considerată o greşeală).

Deşi cuvîntul-titlu apare numai în forma de masculin, la alineatul final se indică uneori formele de plural pentru ambele genuri, astfel : *faustic* adj.... pl. *-ci, -ce* ; *analog* adj.... pl. *-ogi, -oge* şi (inv.) *-oage* etc. Indicaţiile sînt, desigur, preţioase şi ele uşurează în unele cazuri deducerea formei de feminin, dar cum se pot da indicaţii de plural pentru forma de feminin cînd ea nu apare în cuvîntul-titlu? Ţinînd seama de faptul că lucrarea nu este adresată specialiştilor, ci marelui public, considerăm că înregistrarea formei de feminin, la cuvîntul-titlu, alături de cea de masculin, ar fi fost utilă totdeauna sau, cel puţin, în cazul unor cuvinte care ridică probleme. Aceasta cu atît mai mult cu cît lucrarea conţine şi alte indicaţii normative ca : genitiv-dativul substantivelor feminine care poate oscila între *-ii* şi *-ei*, forme paradigmatice la unele verbe neregulate, despărţirea în silabe sau pronunţarea unor cuvinte care prezintă dificultăţi ş.a.

Autorii îşi propun să menţioneze numai pluralul substantivelor şi al adjectivelor care prezintă dubii, respectiv forme neobişnuite sau dublete. Găsim însă indicaţia de plural la cuvinte care nu prezintă nici o dificultate (ex. : *agonotesie* s.f.... pl. *-ii*, *roentgenterapie* s.f.... pl. *-ii* etc.) şi nu o găsim la nenumărate cuvinte de genul neutru, al căror plural oscilează între forma în *-e* şi aceea în *-uri* (ex. : *anceps, augur, celuloid, celofan, data, exudat, feribot, fermoar, flaps, pic, sandviş* etc.) sau la cuvinte cu pluralul nesigur (ex. : *flamingo* s.m., *plajă* s.f., *sinalepă* s. f., *sinecură* s.f. ş.a.). Alteori, pe lîngă forma corectă de plural, *Dicţionarul* înregistrează, fără nici o indicaţie suplimentară, unele forme nerecomandabile sau chiar îndoielnice, ca de exemplu : *bras* s.n. ,,înot", pl. *-uri* (?), *consiliu* s.n.... pl. *-ii* şi *-uri* (?), *existenţialism* s.n.... pl. *-me*(?), *fragment* s.n.... pl. *-te* şi *-uri*(?), *furaj* s.n.... pl. *-je* şi *-uri*(?), *jaluzea* s.n.... pl. *-ele* şi *-zii*(?), *paspoal* s.n.... pl. *-uri* (*Îndreptarul ortografic şi ortoepic* al Academiei indică : *paspoale*), *pondere* s.f.... pl. invar. (*Îndreptarul* indică : *ponderi*), *rocă* s.f., pl. *-ci* şi *-ce*(?) etc. Lipsa de consecvenţă în redarea pluralului, cum şi eliminarea formei de feminin a substantivelor şi adjectivelor din cuvîntul-titlu reprezintă o lacună pentru o lucrare lexicografică în care cea mai mare parte a materialului lexical este puţin sau chiar de loc cunoscut de mulţi dintre cititori.

Păstrăm unele rezerve faţă de felul în care s-a respectat unitatea cuvîntului. Se constată fragmentări sau, dimpotrivă, concentrări lexicale, nejustificate într-o astfel de lucrare care are şi caracter etimologic. Astfel, au fost tratate ca omonime, în două sau chiar trei articole independente, cuvinte care formează o singură unitate lexicală, ca : *conductor* < fr. *conducteur*, tratat în trei articole (conductor [1] adj. : ,,care conduce...", conductor [2] s. m. şi f. ,,funcţionar feroviar care însoţeşte vagonul de persoane...", conductor [3] s.n. ,,corp prin care trece un curent electric..."); *aglutinant* < fr. *agglutinant*, două articole (aglutinant [1] s.m...., aglutinant [2] adj.); *coordonator* < fr. *coordonateur*, două articole (coordonator [1] s.m...., coordonator [2] adj., s.m. şi f.); *econom* < fr. *économe*, două articole (econom [1] s.m. şi f...., econom [2] adj....); *mineral* < fr. *minéral*, două articole (mineral [1] s.n...., mineral [2] adj....) ş.a. Gruparea acestor omonime în articole unitare, conform etimologiei, pe lîngă faptul că ar fi redat imaginea fidelă a cuvîntului, facilitînd şi o mai bună înţelegere a lui, ar fi adus şi un cîştig de spaţiu grafic. Or, uneori se pare că tocmai această dorinţă a împins pe autori în extrema cealaltă şi anume aceea a concentrării lexicale. Astfel, s-au tratat sub acelaşi articol două cuvinte diferite, fie două sinonime ca : *lacvealor* şi *lacvear, jardon* şi *jardă, rutinar* şi *rutinier* etc. (care au fost considerate variante), fie două omonime ca : *analist* s.m. ,,scriitor de anale" < fr. *annaliste* şi *analist* s.m. şi f. ,,specialist în analiză" < fr. *analyste.*

La alineatul final, au fost consemnate o serie de variante utile, atît pentru susţinerea unei etimologii multiple, cît şi ca verigă de legătură între etimon şi cuvîntul-titlu. Printre acestea

figurează, însă, şi unele forme care nu reprezintă variante lexicale ci simple grafii etimologice ca : *buget-budget, camgarn-kammgarn, laitmotiv-leitmotiv, izopren-isopren, izomorf-isomorf, jainism-djainism, muzică-musică* etc. Dacă s-ar fi procedat şi aici ca în cazul cuvîntului *relaş*, unde s-a indicat, la alineatul final, formula : /scris şi *relache*/, nu am fi avut nici o obiecţie. Nu sîntem însă de acord ca aceste variante sau dublete grafice să fie tratate ca variante lexicale şi inserate pe acelaşi plan cu forme ca : *aghentură, aghenţie* (la *agentură, agenţie*), *eschibiţie* (la *exhibiţie*), *pasagiu, personagiu* (la *pasaj* şi *personaj*) ori *retenţiune, incizivne* (la *retenţie, incizie*) etc. Întîlnim uneori astfel de dublete grafice tratate chiar ca cuvinte independente. Cuvîntul *nozologie* s.f. „disciplină medicală care se ocupă cu clasificarea şi definirea bolilor" are ca variantă, la alineatul final, *nosologie. Nosologie* însă apare şi ca cuvînt independent astfel : *nosologie* s.f. (med.) „nozologie"/gen. *-iei*/ < fr. *nosologie*, cf. gr. *nosos* — boală, *logos* — vorbire. De asemenea, cuvîntul *pointer* s. m. „specie de cîine englezesc de vînătoare" este lucrat independent de dubletul său grafic *poanter*, care formează un titlu separat, rezolvat în acelaşi fel ca şi *nosologie*, citat mai sus.

Ar fi fost necesară o mai mare rigurozitate şi în legătură cu indicarea ariei, a domeniului de circulaţie al cuvintelor sau a gradului de răspîndire. Se indică de multe ori domeniul acolo unde acesta reiese clar din definiţie, ca de exemplu : *acont* s.n. (fin.) „parte dintr-o sumă de bani care se plăteşte înainte", *anglicism* s.n. (*lingv.*) „expresie proprie limbii engleze", *clorizare* s.f. (med.) „operaţie de sterilizare a apei cu clor", *cliper* s.n. (av.) „avion de transport rapid" etc., iar la o mare parte de cuvinte, definite de obicei prin sinonim, unde indicarea domeniului ar fi adus mai multă precizie în legătură cu sensul cuvîntului, acesta nu s-a menţionat, ca de exemplu : *aneuroză* s.f. „aneurie", *luetă* s.f. „uvulă", *magot* s.m. „specie de macac" ş.a. Dimpotrivă, apar indicaţii nejustificate, cum este aceea de „rar", înaintea unor cuvinte ca : *anahoret, anecdotă, anturaj, asceză, calm* etc.

Pe lîngă bogăţia materialului de cuvinte noi, este de remarcat şi bogăţia nuanţelor semantice înregistrate în *Dicţionar*. Apar sensuri noi la cuvinte deja atestate în lucrările anterioare sau alteori, sensurile atestate sînt mai bine definite. Deşi destul de concise, definiţiile sînt complexe şi cuprinzătoare. Atragem atenţia asupra unor inadvertenţe care ar putea fi evitate în viitor. Nu totdeauna definiţia corespunde categoriei morfologice indicate după titlul articolului. Astfel, apar definiţii de adjective la cuvinte care sînt şi substantive ca : *algogen* adj., s.n. „care este produs de...", *amnestic* adj. şi s.n. „care provoacă o amnezie". Alteori apar situaţii de felul următor : *scarificaţie* s.f. „scarificare", iar acesta din urmă nu este lucrat ; *psihic* adj. „referitor la psihic", trimitere făcută la acelaşi cuvînt. De asemenea, unele definiţii sînt greşite, ca de exemplu : *scorpion* s.m. „insectă tropicală arahnidă ...". Se ştie că arahnidele formează o clasă de animale diferită de aceea a insectelor ; scorpionul este o arahnidă, dar nu şi o insectă. Cuvîntul *cefalotorace* s.n. este definit astfel : „regiune anterioară a corpului unor animale (crustacee, arahnide) care cuprinde toracele şi abdomenul". Însăşi etimologia arată însă că este vorba de *kephale* „cap" şi *thorax* „torace". Deci, cefalotoracele este regiunea care cuprinde capul şi toracele sudate împreună, nu toracele şi abdomenul cum s-a definit.

Despre ţinuta grafică a lucrării putem spune că lasă de dorit. Numeroasele deficienţe tehnice ca : lipsa de accent la unele cuvinte-titlu sau notarea lui greşită, litere căzute atît în interior cît mai ales la iniţialele cuvintelor-titlu, grafii greşite, îndeosebi la cuvintele străine indicate ca etimoane ş.a., la care se adaugă şi hîrtia de calitate inferioară, toate acestea impietează asupra valorii lucrării.

Avînd în vedere însă faptul că o lucrare lexicografică nu poate fi niciodată scutită de critică, considerăm că cele amintite mai sus nu diminuează valoarea reală a lucrării. Ea are marele merit de a fi unica lucrare din acest domeniu pentru perioada actuală a limbii române. Nădăjduim ca o viitoare ediţie să poarte amprenta unei exigenţe mai mari atît din punctul de vedere al conţinutului, cît şi al aspectului formal.

Iulie 1968.

Alexandra Burnei,
Institutul de lingvistică Bucureşti,
Str. I. C. Frimu 22

Dicţionar ceh-român. Editura Academiei Republicii Socialiste România. Institutul de lingvistică din Bucureşti, [1967], XLIII + 560 p. [1]

Prin editarea *Dicţionarului ceh-român* lexicografia românească şi cehă marchează un pas înainte. Este primul dicţionar ceh-român apărut la noi.

Deoarece dicţionarul este destinat în primul rînd cititorilor care ştiu limba română, sînt date la fiecare cuvînt formele gramaticale mai importante sau se fac trimiterile necesare la tabelele şi paradigmele din „Introducere" (p. IX—XLIII). În această parte se face o scurtă prezentare a faptelor de gramatică a limbii cehe.

Autorii respectă ortografia oficială curentă a limbii cehe, făcînd sublinierea că, de exemplu, forma infinitivului verbelor în *-ti* aparţine limbii literare scrise, avînd caracter livresc şi arhaic. Forma contemporană şi uzuală este în *-t* [nu *dělati* ci *dělat* „a face"].

Prefaţa şi introducerea Dicţionarului cuprind indicaţii de ortoepie, importante pentru cititori, mai ales cînd este vorba despre dentalele *d,n,t* urmate de *i*, care se rostesc palatal cu excepţia cuvintelor împrumutate.

Nu putem spune acelaşi lucru cu privire la palatalizarea consoanelor velare *g*(*h*), *ch*, *k* în *z*, *š*, *c* şi a lui *r*> *ř* cînd sînt urmate de anumite vocale anterioare. Explicaţiile notelor nr. 3 (m_1) şi (m_2) : cons. + *r*> cons. + *ř*, ex. *bratr-bratře* resp. vocală + *r* > voc. + *ř* (p. XIII) par destul de greoaie şi neconcludente. Cititorul nu este clarificat cu această problemă. Nu pot fi trase concluzii (reguli) generale. Nu are rost, după părerea noastră, să complicăm explicaţia cu sunetul precedent, ştiut fiind faptul că alternanţa (palatalizarea) consoanei este cauzată de natura vocalei care îi urmează, în cazul de faţă (p. XIII).

Consoanele velare amintite mai sus şi vibranta *r*, urmate de vocalele anterioare *i*, *í* şi *e* (vechi) sînt palatalizate. Se poate menţiona şi faptul că la anumite cazuri sau persoane substantivele şi respectiv verbele se schimbă.

Din capitolul 2 al „Introducerii" reiese împărţirea substantivelor în declinări după criteriul genului (declinarea I a substantivelor masculine, declinarea a II-a a substantivelor feminine şi declinarea a III-a a subst. neutre). Sînt bine date paradigmele, dar credem că era mai nimerit să apară la fiecare paradigmă toate desinenţele posibile unui caz dat. De exemplu la V sg. had-*e* ! se va adăuga *-u*, rămînînd nota 1 după desinenţa *-u*, sau la L pl. *hadech* se va adăuga *-ích*, rămînînd nota 1 după desinenţa *-u*. De asemenea, la n_1 L pl. *městech*, se va adăuga *-ách* şi *-ích*, rămînînd nota 2, de exemplu, jabl*ko* are forma *jablkách* şi *jablcích* [2].

Şi explicaţiile date sub m^x 1,2,4,5,6 ; f^x 4,5, unde este vorba de *-e-* sînt bune (dar este neavenită denumirea „predesinenţial"). Ar fi fost mai indicat să se dea denumirea consacrată în gramatici de „*e* mobil". Apoi explicaţiile puteau fi contrase.

Cît priveşte clasificarea verbelor în conjugări este făcută după criteriul sufixului infinitivului în 7 clase : primele 6 sînt tematice, adică ele cuprind verbele tematice, iar a 7-a cuprinde verbele atematice. În manualul de gramatică al lui Bohuslav Havránek — Alois Jedlička [3] se preconizează criteriul de împărţire a verbelor în conjugări după desinenţa persoanei a 3-a sg. a indicativului prezent. Recomandăm inserarea ambelor criterii şi adoptarea, în lucrare, a celui mai simplu. Noi preferăm pe cel de-al doilea.

---

[1] Redactor responsabil : Sorin Stati, ajutat de un colectiv, compus din : Sanda Apostolescu, A. Deleanu, Tr. Ionescu-Nişcov, Silvia Niţă-Armaş şi Jana Pleter, toţi din Bucureşti şi Jiří Felix şi František Holub, amîndoi din Praga.

[2] *Slovník spisovného jazyka českého*, I. A—M, Praga, 1960, XXVIII+1312 p. (prescurtat SSJČ), p. 754.

[3] *Česká mluvnice*, Praga, 1963, p. 267—269.

Se dau formele verbale simple ale (modurilor) indicativului prezent şi ale imperativului. Apoi participiul trecut activ şi pasiv precum şi transgresivul : (în cehă) *přechodník přítomný* (rom. gerunziul prezent). Deoarece în gramaticile cehe există şi *přechodník minulý* ,,gerunziul trecut", care nu este inclus în dicţionar, chiar dacă acesta ridică probleme în legătură cu formarea sa, sîntem de părere că trebuie să fie menţionat în Dicţionar alături de transgresiv.

Deoarece prefixarea verbelor în limba cehă şi în limbile slave, în general, are o mare importanţă, cum pe drept se arată în introducere la capitolul 3, trebuie să insistăm şi noi asupra acestei probleme. Aici, în capitolul 3, sînt destul de bine relevate valorile atît de variate şi de diferite ale prefixelor verbale din cehă. Cititorul Dicţionarului însă nu ştie întotdeauna, care dintre prefixe pot fi întrebuinţate la un verb şi care la altul. De aceea, credem că era mai nimerit dacă la fiecare verb s-ar fi trecut şi forma prefixată, ceea ce ar fi ajutat mult pe cititorul român. Iată un exemplu : la verbul *kositi* ipf. ,,a cosi" sînt date, la locul lor, formele *pokositi* pf., *dokositi* pf., dar *nakositi* pf. lipseşte, apoi trebuie ştiut că *nakositi se* ,,a cosi mult şi des (adesea)" poate fi perfectiv şi imperfectiv[4]. S-ar fi putut face o trimitere de la sensul de bază astfel : *kositi, na-* vezi sensul al 3-lea etc. (pf. şi ipf..), apoi la *pokositi* să se arate şi sensul al doilea ,,a distruge, a secera mii de vieţi (despre o epidemie vezi SSJČ, s.v. *nakositi*). La *napéci* ,,a coace" se va completa traducerea astfel : a coace (ceva) mult, din belşug, în cantitate mare.

În legătură cu adverbele derivate de la adjective, era bine dacă, după adjectiv, s-ar fi dat sufixul adverbial, de exemplu *krásný* adj. ,,frumos" *-ně* adv., care lipseşte cu desăvîrşire din dicţionar. Această formă de adverb poate rămîne netradusă. Cititorul este mai bine ajutat dacă are şi forma adverbului la îndemînă, imediat după adjectiv. Iar acolo unde se schimbă consoana tematică a adverbului derivat (de la adjectiv), cum este în cazul adjectivelor de tipul *drahý*, adv. *draze*, sau adj. *neblahý*, adv *neblaze*, se vor trata la locul cuvenit, aşa cum se procedează în dicţionar.

În felul acesta puteau fi incluse şi forme nominale ca *pověstnost* în cazul dat la articolul *pověstný* adj., *-nost* substantiv. (Amintim tot aici că şi la adj. *souvztažný* putea fi trecută şi forma derivată : *-ně* adv.)

,,Capitolele" 2 şi 3 (p. XIII-XLI) absolut necesare, ar fi trebuit să fie completate cu un scurt subcapitol care să cuprindă alternanţele, mai ales cele consonantice.

Am insistat (poate) asupra capitolelor din introducere, dar nu întîmplător : credem că ar trebui să se dea o şi mai mare atenţie acestei părţi, avînd în vedere că în momentul de faţă nu avem o gramatică cehă pentru români. Deci elementele gramaticale inserate în introducerea dicţionarului sînt singurele puncte de sprijin ale cititorilor care vor folosi dicţionarul. De aceea trebuie să fie cît se poate de complete (fireşte, atît cît permite un capitol introductiv).

Dicţionarul cuprinde, după calculul nostru, aproximativ 52 000 cuvinte, avînd ca sursă principală în selectarea materialului dicţionarul explicativ al limbii cehe în 9 volume[5] şi dicţionarul limbii cehe contemporane, în curs de apariţie[6]. La acestea s-au adăugat unele cuvinte şi expresii întîlnite în literatura clasică a secolului al XIX-lea. Dintre termenii tehnici, au fost incluşi numai cei cu o circulaţie mai largă. Trebuie considerat ca pozitiv şi faptul că în dicţionar găsim un număr destul de mare de cuvinte din limba cehă vorbită (*hovorová čeština*), care sînt auzite la tot pasul în mediul ceh şi pe care cititorul nu le găseşte în cărţi. Astfel, sînt înregistrate cuvinte ca *štafle* ,,şevalet", la pl. ,,scară dublă", *uhlák* ,,ladă de cărbuni" ş.a.

După cuvîntul titlu urmează indicaţiile gramaticale, stilistice etc.

Se pare că gradul de selectare a fost prea sever, fapt care se poate observa comparînd o porţiune din acest dicţionar cu porţiunea respectivă din SSJČ. De la cuvîntul *oleandr* pînă la

[4] SSJČ, s.v.

[5] *Příruční slovník jazyka českého*, I—VIII (volumul IV a apărut în două părţi), Praga, 1935—1957.

[6] SSJČ, I. A—M, Praga, 1960, XXVIII 1312 p. ; II. N—Q, Praga, 1964, 1162 p. ; vezi şi František Trávníček, *Slovník jazyka českého*, ed. a 4-a, Praga, 1952, XV+ 1804 p.

cuvîntul *Olomouc*, în dicţionarul explicativ ceh, sînt înregistrate aproape 80 de cuvinte, iar în *Dicţionarul ceh-român* numai 27 de cuvinte.

Comparînd aceeaşi porţiune din *Dicţionarul ceh-maghiar* [7], aici sînt înregistrate 55 de cuvinte. Ne întrebăm dacă nu este mai nimerită adoptarea unei selectări mai puţin severe.

Una dintre problemele cele mai grele la redactarea dicţionarelor bilingve este căutarea şi aflarea echivalentelor, în a doua limbă, ale cuvintelor titlu. Din păcate, de multe ori s-a recurs la perifrază, deoarece nu s-a găsit corespondentul cel mai fericit al cuvîntului ceh. Or aceasta nu este soluţia cea mai bună, şi ea a dus la îngreunarea înţelesului. De exemplu, adverbul *pryč*, care creează astfel de dificultăţi de traducere, a fost redat prin *afară, plecat* etc., ceea ce nu corespunde exact sensului din cehă, numai în anumit context înseamnă „afară", iar în altul „plecat". Cu toate că în dicţionar s-a insistat asupra acestui articol aproape pe jumătate de coloană, dîndu-se destul de bine corespondentele în context, noi am vrea să adăugăm la *být pryč* sensul „a nu fi aici sau altundeva". În limba ucraineană, adverbul ceh *pryč* este redat prin, *гет*, iar în rusă prin *прочь*. Cuvîntul *hăt* există şi în unele graiuri româneşti în expresia „du-te hăt", care în cehă se traduce prin *jdi pryč*. Prin urmare, la cuvîntul *pryč* se poate da echivalentul *hăt*, cu menţiunea că este regional. În *Atlasul lingvistic al Maramureşului*, care se află la tipar, cuvîntul este înregistrat în această regiune. În jud. Sălaj este cunoscută, în unele părţi, expresia *prici către casă*, care trebuie avută, de asemenea, în vedere.

Spre satisfacţia noastră, sînt foarte puţine greşeli de tipar : la p. 52, coloana 1, rîndul 3 de jos, în loc de „*a* greu să dai...", se va scrie „*e* greu să dai..." ; la p. 186 se va scrie *názor* în loc de *nazor* ; la p. 309 se va despărţi *přesmyk-nouti* în loc de *přesm-yknouti*, vezi articolul *přesm*5 *ykovati* sensul 2 ; după articolul *vyklepati* se va scrie „V_1 sau V_2, imp. *-pej*", şi nu „V_1 sau imp. *-pej* V_2" ; substantivul *orloj* se declină după *stroj* şi nu după *hrad*. Se va scrie *orloj* m5 şi nu *orloj* m2 (cf. p. 228, s.v.).

Credem că nu trebuia să se tipărească lucrarea pe trei coloane, ci ar fi trebuit ales alt format. În forma aceasta, consultarea dicţionarului este mai obositoare şi puţin agreabilă.

Este surprinzător faptul că lucrarea nu poartă anul apariţiei şi numărul cuvintelor cuprinse în ea. Nu mai vorbim despre tiraj, care iarăşi nu este menţionat în corpul Dicţionarului.

Trebuie avut în vedere faptul ca dicţionarul să poată fi consultat cu mai mult folos şi de cititori care ştiu mai puţin limba cehă. Apoi ar fi bine să nu se uite că şi cehii şi slovacii vor folosi dicţionarul, în scopul de a învăţa, cu ajutorul lui, româneşte. Aceasta ne-a determinat să facem unele observaţii de amănunt şi să recomandăm pe de o parte includerea unui număr mai mare de cuvinte şi forme, iar pe de alta să se dea mai mare atenţie părţii de gramatică din „Introducere".

Colectivul de redacţie al acestei lucrări a muncit mult şi cu folos pentru a da publicului nostru şi străin o lucrare bună. Poate că dacă acest colectiv era mai lărgit, lucrarea ar fi cîştigat şi mai mult. Găsesc foarte bine venită ideea de a fi fost citit manuscrisul de către cehi buni cunoscători ai limbii române din afara colectivului de redacţie. Din nefericire, ideea nu apare completă : că manuscrisul ar fi fost citit şi de români cunoscători ai limbii cehe (din afara colectivului de redacţie).

În urma apariţiei acestei lucrări, credem că pe lîngă avantajele arătate, de a cunoaşte şi de a citi nemijlocit literatura cehă şi de a cunoaşte realizările poporului cehoslovac, se vor înlătura şi greşelile de citire şi rostire ale unor cuvinte şi nume cehe, de exemplu numele *Jiří* „Gheorghe" în româneşte *Jiri* (sic) pe cînd în realitate trebuie citit aproximativ ca *Irji* (transliterat *Irži*), la fel *Jičín* nu se citeşte ca românescul *Jicin*, ci *Icin* (*j* ceh este ca un *i* românesc din cuvîntul *mai*, *ř* ceh se rosteşte aproape ca un *rj* românesc).

---

[7] Dobossy László, *Cseh-Magyar szótár* (*Česko-maďarský slovník*) I—II, Budapesta, 1960. (Sub conducerea lui Alf. Walter în colaborare cu Vl. Skalička.)

Am făcut unele sublinieri în legătură cu apariţia la noi a primului dicţionar ceh-român, cu scopul de a consemna evenimentul şi ca în viitoarea ediţie să se ţină seama de sugestiile date în rîndurile de mai sus, fără pretenţia, fireşte, ca acestea să fie epuizate.

Colectivul redacţional poate avea satisfacţia de a fi dat o lucrare modernă bună a cărei lipsă se făcea de mult simţită, mai cu seamă printre studenţii care studiază limba cehă, şi anume la Universităţile din Bucureşti şi Cluj. Se înţelege că lucrarea va veni şi în sprijinul acelor cehi şi slovaci care învaţă limba română, ne gîndim la studenţii Universităţilor din Praga, Bratislava, Brno şi Olomouc unde se studiază limba română.

Gh. Ciplea

Aprilie 1968. *Facultatea de filologie a Universităţii „Babeş-Bolyai", Cluj*

Catedra de filologie slavă

HENRY HÉCAEN, RENÉ ANGELERGUES, *Pathologie du langage: l'aphasie*, „Langue et langage", Larousse, Paris (f.a.), 200 p.

În ultimul timp există un interes sporit pentru problemele de patologie a vorbirii din partea medicilor şi a lingviştilor. Chestiunea aceasta, prin multiplele sale implicaţii lingvistice, începe să intereseze cercuri tot mai largi de lingvişti. Cartea scrisă de doi medici răspunde şi cerinţelor lingviştilor care se interesează de patologia vorbirii. În bună parte ea este o istorie detaliată şi critică a studierii diferitelor aspecte patologice ale limbajului uman (cel puţin în ce priveşte capitolul II : *Histoire de l'aphasie* şi capitolul III : *Etude anatomo-clinique de l'aphasie*) ; linia pe care o trasează autorii, de la Hippocrate, prin evul mediu şi apoi la perioada studiilor anatomo-clinice ale diverselor perturbări ale mecanismului vorbirii în epoca modernă şi contemporană este deosebit de instructivă şi pentru acela care abordează problemele afaziei (a diferitelor ei forme şi fenomene adiacente) prin prisma simptomatologiei de ordin pur comunicativ.

Am vrea, pentru început, să urmărim reflectarea unei probleme teoretice în această lucrare : nedistingerea de autori a termenilor saussurieni **langue-parole**, ei făcînd mereu opoziţia **langage — parole,** deşi primul termen al acestei dicotomii este mai puţin precizat şi elaborat în literatura de specialitate [1] cei doi autori se referă în mod necritic la deosebirea de către Broca şi Bouillard a *limbajului articulat* de ceea ce el numeşte *langage en général*, (v. p. 29). Autorii, prezentînd concepţia lui K. Goldstein (vezi p. 59—60), arată că acesta distingea o *grammaire de la pensée*, modificată considerabil datorită mijloacelor de reprezentare (am zice mai degrabă, în conformitate cu termenii lui Noam Chomsky : realizare), în ordinea specifică a cuvintelor, flexiunii etc. Credem că studierea diferitelor forme de afazie prin prisma acestei polarităţi ar permite o mai bună încadrare şi studiere a aşa-numitelor afazii semantice (vezi de exemplu, discutarea concepţiei lui Head, p. 97). Credem că astfel s-ar putea deosebi afecţiunile structurii de adîncime (care ating elementele de *conţinut* ale comunicării) de cele ale sistemului transformaţional (care ating *modul de organizare* al comunicării) [2]. Într-o astfel de schemă şi-ar găsi locul şi afecţiunile de programare fonică, de care vorbesc autorii (p. 114 şi urm.). La urma urmelor, autorii cunoşteau şi au descris ideile lui Bouillard (vezi p. 28—29), care distingea *la parole intérieure* de *la parole extérieure* şi considera că ele fundamentează două moduri diferite de pierdere a vorbirii (noi am spune : a competenţei, sau a realizării).

În strînsă conexiune cu problema realizării competenţei este şi cea a însuşirii limbii. Autorii îi acordă acesteia din urmă spaţiul cuvenit, revenind în diferite contexte la tratarea ei. Astfel, încă la începutul cărţii, cei doi medici francezi deosebesc net afazia de însuşită

[1] Toma Pavel, *Cercetări saussuriene*, în SCL XVIII, (1967), 5, p. 573 şi urm.
[2] Vezi Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax* (mai ales cap. 3).

(rezultat al unei funcţii constituite), de anomaliile însuşirii limbajului de către copil (vezi p. 5). În concepţia lor, ,,L'acquisition du langage par l'enfant représente l'intégration à ses fonctions nerveuses d'un système extérieur à lui : la langue... cette aptitude'' (p. 11). În acest text credem a găsi o contradicţie esenţială pentru teoria însuşirii (în general, nu numai a limbii naturale) : sau achiziţia sistemului se bazează pe date exterioare (ceea ce nu ni se pare a fi probabil), sau însuşirea limbii se face pe baza unei aptitudini (interioare), şi atunci putem vorbi de existenţa unei baze genetice a însuşirii sistemului organizat şi capabil de dezvoltare, de comunicare umană : limba. În acest sens ni se pare discutabilă referirea la Cassirer :.,,...l'enfant conquiert son propre langage en même temps que se forme en lui la conscience d'un langage universellement et objectivement valable'' (p. 15), pentru că nu susţine în întregime ideea autorilor. Copilul îşi însuşeşte o formă particulară de comunicare umană (o anumită limbă naturală) pe baza unui ,,cod genetic'' al comunicării — *competenţă* — cu ajutorul excitaţiilor şi a corecţiunilor furnizate de mediul înconjurător (care îi creează şi scopul exersării acestei capacităţi); în absenţa acestor condiţii favorabile competenţa se atrofiază (repetăm, este vorba de condiţii sociale şi nu fiziologice). Caracterul universal al limbajului, la care se referă Cassirer este asigurat de competenţă.

Un moment particular în carte, însemnat nu prin numărul de pagini acordat în carte problemei, este circumscris de referirea la concepţia lui S. Freud : ,,L'essentiel dans l'aphasie n'était pas ... la perte d'images, mais la difficulté d'évocation de certaines catégories d'images par d'autres images'' (vezi p. 42). Din context nu reiese prea bine ideea aceluia care urma să devină întemeietorul psihanalizei. Credem posibil ca Freud să se fi referit aci la o anumită formă de afazie, în care se pierde o parte a imaginilor abstracte (capacitatea de a folosi distinct elementele opoziţiei gen — individ etc). Nu ni se pare imposibil ca Freud să se fi referit la pierderea capacităţii de reprezentare simbolică des întîlnită în multe forme de afazie.

Ca o concluzie a studierii unor concepţii teoretice şi a diferitelor sisteme de clasificare a afecţiunilor limbajului (folosim acest termen pentru *sistemul* determinat de relaţia dintre competenţă şi realizare, în sensul lui Noam Chomsky [3]), autorii expun un interesant sistem de clasificare al acestor forme de dezorganizare : *1. afazii de expresie*, a. afazii de programare fonică, b. afazii agramaticale (am spune : de programare sintactică inferioară), c. afacii de programare a frazei (am spune : afazii de programare sintactică superioară, sau : sintactico-semantică); *2. afazii de recepţie*; *3. afazii amnezice*; *4. dezorganizarea codului scris* (vezi p. 114 şi urm.) Important de subliniat este faptul, pe care Hécaen şi Angelergues îl repetă deseori în lucrarea lor vorbind despre multiplele sisteme de clasificare, că nici una din variantele afaziei nu are o realizare pură, că diversele ei forme se întrepătrund şi se combină în fiecare manifestare a ei concretă.

Fundamentală ni se pare ideea celor doi specialişti francezi, care afirmă ,,Entre le langage et l'aphasie, la distance ne peut donc être seulement celle qui va d'une structure intégrée à la désorganisation de cette structure, sinon l'aphasie serait le démence'' (p. 177). Ideea ar merita să fie aprofundată şi studiată mai pe larg.

Martie 1968.

Paul Schveiger

Facultatea de filologie, Str. Horia 31 Cluj.

[3] *Ibidem* (mai ales cap. 1).

La revue ,,Studii şi cercetări lingvistice" paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 5. — ; FF 25, — ; DM 20, —.

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii de lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor autorii sînt rugaţi să respecte următoarele

NORME

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

STRUCTURA GRAMATICALĂ
A LIMBII ROMÂNE

de IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat şi va purta semnătura autorului cu ,,bun de cules''. Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteze sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul lucrării (subliniat); c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane); d) ediţia (în cifre arabe); e) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine); f) anul apariţiei (nu se pune editura); g) pagina, Ex. : Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă); b) titlul articolului (subliniat); c) titlul revistei (între ghilimele); dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată; iniţialele nu se despart prin punct; d) numerotaţia anul, volumul, nr.; e) pagina. Ex. Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL, XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în ,,Romanoslavica'' IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului urmat, după virgulă, de *op. cit.*, subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex. Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul ,,secol'' scris în întregime. Ex. : în secolul al XV-lea...

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 ore. Se vor evita corecturi care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie. Calea Victoriei nr. 194, Bucureşti.

LUCRĂRI APĂRUTE
ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, *Limba latină*, 1965, 439 p., 28 lei.

* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută şi adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.

* * * **Dicţionarul limbii române (DLR)**, serie nouă, fasc. O—CXXXVI p., 10,50 lei; fasc. 1 M-Mandră [1], 80 p., 5,25 lei; fasc. 2 Mandră [1] — Mascat [1], 80 p., 6,75 lei; fasc 3, Mascat [2] — Mămăiţă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 4. Mămălatiţă-Mătăringă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 5, Mătăsar-Mergător, 80 p., 6,50 lei; fasc. 7, Microbiologist-Miniaturistică, 80 p., 6,50 lei; fasc, 8, Miniaturiza-Mititel, 80 p., 6 lei; fasc. 9, Mititeluş-Mîrlănime, 80 p., 5,75 lei; fasc. 10 şi 11 Mîrleală-Morsă [1], 160 p. 11 lei; fasc. 12 şi 13 Morsă [2] — Muzur-aga, 196 p., 14 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român**, serie nouă, vol. V, 1966, VII p. + hărţile de la 1236 la 1570, 103 lei.

Sub redacţia prof. B. CAZACU, **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia**, 1967, 187 hărţi lingvistice, 120 lei; **Texte dialectale — Oltenia**, 437 p., 20 lei; **Glosar dialectal — Oltenia**, 131 p., 11 lei.

Sub redacţia acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţie romanică**, vol. I, 1962, 884 p. + 25 pl. 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei; vol. III, partea I, 1968, 1332 p., 86 lei.

Sub redacţia acad. AL. GRAUR, şi I. COTEANU, **Probleme de lingvistică generală**, vol. V, 1967, 825 lei.

Sub redacţia acad. AL. GRAUR şi MIOARA AVRAM, **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. IV, 1967, 336 p., 13,50 lei.

* * * **Dicţionar ceh-român**, 1967, 560 p., 54 lei.

VALERIA GUŢU-ROMALO, **Morfologia structurală a limbii române**, 1968, 364 p., 1 pl, 12 lei.

EMANUEL VASILIU, **Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne**, 1968, 207 p., 6 lei.

MATILDA CARAGIU-MARIOŢEANU, **Fonomorfologia aromână**, 1968, 223 p., 6,50 lei.

SCL, AN XIX NR. 5, P. 443—582, BUCUREŞTI, 1968

I. P. „Informaţia" — c. 5762 | 43830 | **Lei 12.—**

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE ★ Anul XIX, nr. 5/1968

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

6

ANUL XIX

1968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1969.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite comitetului de redacție al revistei „Studii și cercetări lingvistice".

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției:
BUCUREȘTI, Sectorul I,
Calea Victoriei 194,
Telefon 15.15.45

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Anul XIX, nr. 6 1968

SUMAR

S C L, An. XIX, Nr. 6, p. 583—662, Bucureşti, 1968

CU PRIVIRE LA TENDINȚA LIMBII ROMÂNE DE A EVITA VOCALELE NEUTRE ÎN POZIȚIE INIȚIALĂ ACCENTUATĂ

DE

ANDREI AVRAM

Am susținut, într-un articol recent (*La voyelle* [u] *dans* umbla, umfla, umple(a) *et quelques questions connexes*, în RRL XIII, 1968, 1, p. 73—82), că prezența vocalei [u] în formele verbelor *umbla*, *umfla* și *umple*(*a*) nu se explică printr-un simplu proces de asimilare, cum au admis alți cercetători, ci prin tendința limbii române de a evita vocalele neutre în silabă accentuată la început de cuvînt. Unul dintre argumentele invocate în sprijinul tezei noastre a fost faptul că în poziția indicată apare nu numai o vocală posterioară labială, ci, în unele cazuri, și o vocală anterioară, [i]; am arătat, tot acolo (p. 76), că vocala anterioară apare în două dintre cele trei verbe în discuție (*umbla* și *umfla*) și am citat pentru fiecare cîte o formă cu [i], înregistrată în regiunea Munților Apuseni (mai exact, la Scărișoara = punctul 95 din ALR).

Sîntem acum în măsură să adăugăm două exemple (din aceeași localitate) și pentru cel de-al treilea verb : [ˈimpli] ,,umple'' (imper.) ALR II 1 MN (material necartografiat), pag. 131, întrebarea 3871 ; [să ˈimpli] ,,se umple (= se molipsește)'' *ibidem*, MN, pag. 56, întrebarea 4182. Am socotit că existența fonetismului *implea* merita să fie semnalată din două motive : întîi, pentru că, în acest fel, paralelismul dintre cele trei verbe devine perfect (toate trei cunosc forme atît cu [î], cît și cu [u] sau cu [i]), iar afirmația conform căreia vocala neutră este evitată recurgîndu-se cînd la [u], cînd la [i] (articolul citat, p. 76) dobîndește, implicit, o bază mai solidă ; în al doilea rînd, pentru că existența într-o regiune caracterizată prin multe particularități fonetice arhaice a fonetismului [i] atît în *umple*(*a*), cît și în *umfla* oferă un argument suplimentar în favoarea părerii că [u] inițial al celor două verbe nu este primitiv (lat. * *umflare*, * *umplere*), ci reprezintă, întocmai ca [î] și ca [i], rezultatul transformării unui lat. [i] inițial (vezi articolul citat, p. 73, nota 1) ;

într-adevăr, dacă punctul de plecare ar fi fost [u], ar fi greu să se explice formele actuale *imfla* și *implea*.

În același articol (p. 78), am considerat că, față de tendința limbii române de a evita vocala neutră în poziție inițială accentuată, *încă* (uneori, accentuat în frază) reprezintă, pînă la un punct, o excepție, dat fiind că nu apare, în dacoromână, cu [u] sau cu [i] la inițială ; am menționat însă că în istroromână există, alături de [ăŋka], și [iŋka] și [iŋkę]. Ulterior, am găsit, tot la Scărișoara, forma [iŋkă], fapt care, evident, face ca *încă* să înceteze de a mai reprezenta o excepție și, în același timp, apropie în mod simțitor t e n d i n ț a de a evita vocalele neutre la inițială sub accent de o veritabilă l e g e fonetică (pentru o anumită perioadă din istoria limbii române). Iată, în transcrierea *Atlasului*, exemplul la care ne-am referit, împreună cu contextul în care apare (și din care rezultă că [i] inițial al cuvîntului în discuție nu se explică prin influența vreunui element palatal de la sfîrșitul cuvîntului precedent) : [mărína íŋcă-i̯ máre ; atúnĉa i̯ără nu să lúcră] „și (sărbătoarea Sfintei) Marina este mare ...” ALR I 1, MN, pag. 113, întrebarea 2 840. Acest ultim exemplu ne dă prilejul să facem cîteva observații care completează și precizează cele arătate în articolul din RRL.

În primul rînd, în ce privește condițiile care influențează „alegerea” între vocalele [u] și [i], trebuie să precizăm că — așa cum rezultă din existența formei [iŋkă] — [i] inițial nu apare numai în cuvinte care au cel puțin o formă cu vocală palatală în silaba a doua (*imbli*, *inger* etc. ; vezi articolul citat, p. 80) ; vom spune, așadar, într-o formulare mai exactă, că timbrul vocalei inițiale — [u] sau [i] — depinde de caracterul labial, respectiv, nelabial al vocalei din silaba următoare (vocala nelabială putînd fi anterioară sau centrală). De subliniat că exemplul adăugat aici și precizarea făcută în rîndurile precedente nu afectează în nici un fel teza conform căreia contextul care influențează, într-o oarecare măsură, „alegerea” lui [u] sau a lui [i] este un element s e c u n d a r, esența fenomenului care ne preocupă constînd nu într-un proces de asimilare, ci în tendința de a evita vocala neutră. Mai mult : apariția lui [i] în [iŋkă] dovedește o dată în plus că explicația prin asimilare trebuie înlăturată (căci, eventual satisfăcătoare pentru forme ca *umblu*, *imbli*, *unghi*(*u*), *inger*, ea nu mai este valabilă în cazul lui *încă*).

În al doilea rînd, menționăm că este foarte semnificativă apariția lui [i] în *încă* cu sensul de „și, de asemenea”, accentuat în fraze de tipul aceleia în care figurează exemplul nostru. Părerea că între locul accentului și timbrul vocalei inițiale există o strînsă legătură — cf. *împunge*, *începe* etc. (cuvinte care nu au forme cu accentul pe silaba inițială și în care vocala din această silabă este întotdeauna [î]) — își găsește, astfel, o nouă confirmare.

În sfîrșit, forma discutată mai sus poate contribui, credem, la stabilirea originii lui *încă*. Am arătat în articolul nostru (p. 79) că este puțin probabil ca vocala neutră din prima silabă a lui *încă* să provină dintr-un mai vechi [u]. Adăugăm acum că transformarea [u] > [i] este și mai puțin probabilă. Dimpotrivă, transformarea în [i] a unei mai vechi vocale neutre provenite din [a] în poziție nazală s-a putut petrece foarte ușor

în *incă*, întocmai ca în *imbla* (< lat. *ambulare*). În consecință, existența formei *incă* ne determină să susținem cu tărie ceea ce am admis ca simplă posibilitate, și anume că pentru a explica pe *încă* nu trebuie să plecăm de la *unquam*, ci de la o formă latină cu [a] inițial, reprezentată și în cîteva alte limbi romanice.

August 1968

Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei, 194

POZIȚIA ARTICOLULUI DEFINIT ROMANIC

DE

CONSTANT MANECA

1. Una dintre cele mai discutate probleme în legătură cu articolul definit romanic este postpunerea lui în română, fapt care deosebește această limbă de celelalte idiomuri romanice.

1.1. Explicațiile date acestui fenomen sînt variate și numeroase : unii l-au atribuit substratului [1], iar alții superstratului slav [2]. Dintre explicațiile bazate pe factori de ordin intern, cea mai ingenioasă este aceea susținută de acad. Al. Graur [3] și N. Drăganu [4], potrivit căreia, inițial, articolul a fost proclitic și în română, aparținînd unui determinant postpus (adjectiv [5] sau substantiv[6]), de la care s-ar fi transferat apoi la determinantul precedent (prin deplasarea tăieturii sintagmatice sau prin scurtarea sintagmei). Sextil Pușcariu [7] atribuie encliza articolului faptului că în limba română fraza nu putea începe cu un cuvînt neaccentuat, iar E. Gamillscheg [8] o pune pe seama unei „particule de legătură" (Gelenks-

[1] Cf. B. P. Hasdeu, *Le type syntactique homo ille bonus*, în AGI III, p. 420 sqq. ; E Levy, *Eine kaukasische-balkanische Beziehung*, în *Orientalische Literaturzeitung* XXV, 1922 p. 145 sqq. ; D. Michov, *Die Anwendung des bestimmten Artikels im Rumänischen verglichen mit der im Albanesischen und Bulgarischen*, în *Jahresb.* XIV, Leipzig, 1908, p. 1 sqq. ; V. Bogrea, *În chestia postpunerii articolului*, în DR II, p. 662 sqq. C. Tagliavini, *Sulla questione della posposizione dell'articolo*, în DR III, p. 514 sqq. ; K. Brugmann, *Die demonstrativ Pronomina der indo-germanischen Sprachen*, Leipzig, 1904, p. 44, combat convingător aceste ipoteze.

[2] Pentru aceștia vezi articolul acad. Al. Graur, *De nouveau sur l'article postposé en roumain*, în RLR XII, 1967, p. 3 sqq., unde sînt discutate pe larg problemele și combătută cu argumente convingătoare această părere.

[3] Al. Graur, *À propos de l'article postposé*, în „Romania" LV, 1929, p. 475s qq., *Notes sur l'article postposé en roumain*, ibid. LX, 1934, p. 233 sqq., *Autour de l'article postposé*, în BL V, 1937, p. 204 sqq. și *art. cit.* în RLR XII, 1967 p. 3 sqq.

[4] N. Drăganu, „Revista filologică" II, p. 308, și DR IX, p. 273 sqq., în special p. 281—288 și 309.

[5] Al. Graur, *art. cit.*, RLR XII, 1967.

[6] N. Drăganu, *art. cit.*, DR IX, p. 281—288.

[7] Cf. Zur *Nachstellung des rumänischen Artikels*, în ZRPh LVII, 1937, p. 240 sqq., și *Limba română I*, București, 1940, p. 168 sqq.

[8] *Zum rumänischen Artikel und Possessivpronomen*, în *Sonderausgabe aus Sitzungsberichten der Preussichen Akademie der Wissenschaften* XXVI, 1930, p. 327 sqq. Cf. și articolul lui Eugen Lerch, *Gibt es im Vulgälateinischen oder in Rumänischen eine „Gelenkspartikel?"*, în ZRPh LX, 1940, p. 113 sqq.

partikel), care ar fi existat în latină concomitent cu demonstrativul *ille*. Reluînd discuția, I. Coteanu [9] explică poziția articolului definit în limba română pornind de la funcția lui în anumite grupuri nominale, alcătuite din două substantive (de tipul *calul vecinului*). Analizînd evoluția acestor grupuri, d-sa ajunge la concluzia că *păstrarea cazului oblic este prima și cea mai importantă cauză a postpunerii articolului* și, mai departe, că *valoarea de morfem al cazului oblic a prepoziției se pierde în limba română în favoarea articolului, care, păstrîndu-și forma de genitiv-dativ, preia într-un anumit fel funcțiile prepoziției și se plasează în această calitate la sfîrșitul substantivului, datorită atracției exercitate de desinență* [10].

În sfîrșit, Eugen Tănase [11] explică locul articolului definit în română în funcție de poziția celorlalți determinanți asemănători lui („determinanții definiți", printre care autorul include: numele, adjectivul calificativ, adjectivul posesiv și demonstrativ): *on voit donc que la langue roumaine s'est crée dans le cadre des déterminants du nom un véritable système avec deux séries de termes opposées, système qui a décidé en dernière analyse de la place des deux sortes d'articles : définis après le nom, indéfinis devant lui* [12].

1.2. Toate explicațiile date pînă acum, cu excepția penultimei amintite de noi, sînt nesatisfăcătoare, deoarece se bazează fie pe factori externi, a căror influență nu este manifestă, fie pe situații care la rîndul lor se cer explicate.

1.2.1. Într-adevăr, este greu de admis că poziția articolului definit a fost condiționată de locul în grupul nominal al altor clase de segmente, inferioare ca frecvență și aparținînd expansiunilor acestui grup și nu centrului său.

1.2.2. De asemenea, este puțin probabil ca un segment dintr-o expansiune a grupului nominal (în general mult mai puțin frecventă decît centrul grupului) să se deplaseze și să devină apoi constituentul cel mai frecvent al centrului grupului. Se știe că în comunicare, mai ales în cea orală (forma unică de realizare a limbilor romanice la începutul istoriei lor), majoritatea enunțurilor sînt formate numai din două sintagme (una nominală și una verbală), determinările din clasa adjectivelor calificative sau a numeralelor fiind mai puțin frecvente [13].

1.2.3. Și prezumția că, inițial, în română articolul definit ar fi fost numai proclitic, ca în celelalte limbi romanice [14], deși teoretic posibilă, apare totuși puțin probabilă în lumina celor spuse mai sus. Cu toate că se poate obiecta că situația actuală nu reflectă o stare de limbă mult

---

[9] Cf. *Despre poziția articolului în limba română*, în SCL VII, nr. 1—2, p. 57 sqq.

[10] Cf. *ibid.*, p. 67.

[11] *La postposition de l'article défini en roumain*, în *Actes du X-e Congrès international de linguistique et philologie romanes, Strasbourg, 1962*, Paris, 1965, p. 255 sqq.

[12] Cf. *ibid.*, p. 263.

[13] Chiar în corpusul dicționarului *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, by Alphonse Juilland, P.M.H. Edwards, Ileana Juilland, London — The Hague — Paris, 1965 (FDRW) — care este format din texte culte, deosebite mult de ceea ce ar fi reprezentat corpusul românei și al dialectelor românești timpurii, unde a apărut și s-a stabilizat articolul definit — frecvența calificativelor reprezintă abia un sfert din frecvența totală a substantivelor și mult mai puțin de jumătate din frecvența substantivelor cu articol definit. Se știe că adjectivele calificative fac adesea parte dintr-o sintagmă verbală (ca nume predicativ).

[14] Cf. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, Bucarest, 1937, p. 176 sqq. unde se dau și exemple de articole proclitice.

mai veche, de început, este totuşi greu de presupus că în cazul unui fenomen aşa de frecvent[15] situaţia s-a putut schimba într-atît încît să apară, chiar din cele mai vechi texte, cu totul opusă fazei ei iniţiale.

1.2.4. În sfîrşit, admiţînd că poziţia articolului a fost determinată de aceea a altor segmente ale grupului nominal, rămîne totuşi să fie explicată topica acestor elemente, diferită şi ea în cele două părţi ale Romaniei.

1.3. De aceea credem că encliza articolului definit în limba română trebuie pusă în legătură cu valoarea, cu funcţiile în limbă şi mai ales cu frecvenţa acestei categorii.

2.1. Aşa cum am arătat şi în altă parte[16], frecvenţa cuvintelor poate dezvălui uneori interesante caracteristici ale structurii limbii. Privite din acest punct de vedere, anumite fenomene capătă altă semnificaţie şi apar noi explicaţii în legătură cu ele.

2.1.1. Să analizăm acum frecvenţa articolului definit în limba română, aşa cum apare în FDRW[17].

Pentru a putea face anumite referiri, prezentăm de asemenea frecvenţa substantivelor şi adjectivelor calificative, posesive şi demonstrative, înregistrate în dicţionarul amintit.

2.1.2. Iată situaţia frecvenţei şi a numărului acestor categorii[18].

Categoria gramaticală		Frecvenţa	Număr	Raport F/N (frecvenţă/număr)
a	—e	38 172	2	38 172/2 = 19 086
	p	5 096	2	5 096/2 = 2 548
	total	43 268	4	43 268/2 = 10 817
P[18]	sigur	2 328	5	2 328/5 = 465,60
	probabil	3 260	7	3 260/7 = 465,71
D		4 396	5	4 396/5 = 879,20
A		17 102	1 163	$\frac{17\,102}{1\,160} = 14{,}70$
S		96 525	2 548	$\frac{96\,525}{2\,548} = 37{,}88$

[15] Legat de nişte segmente a căror morfosintaxă este mult mai stabilă (cf. I. Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1957, p. 422).

[16] Cf. *Consideraţii asupra frecvenţei cuvintelor în limba română literară contemporană*, în SCL XVII, 1966, nr. 6, p. 631.

[17] Calcularea frecvenţei articolului definit a fost dificilă datorită poziţiei lui la sfîrşitul cuvîntului (fapt care a făcut să nu fie înregistrat ca titlu în partea I a FDRW). Ea s-a făcut pe baza numărării formelor articulate ale substantivelor, adjectivelor, pronumelor etc. înregistrate în acest dicţionar.

[18] Notăm simbolic : a = articol definit, p = proclitic, e = enclitic ; P = adjectiv posesiv ; D = adjectiv demonstrativ ; S = substantiv ; A = adjectiv calificativ.

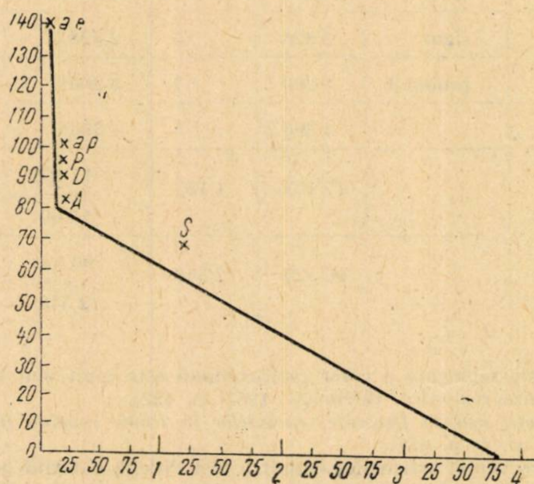
[19] Neexistînd în FDRW înregistrate formele de pers. III (lui), le-am dedus din frecvenţa pronumelui (alofon şi alograf). Indicii generali sînt foarte apropiaţi (cf. raportului F/N).

Iată și situația frecvenței acelorași categorii din spaniolă, calculată după datele oferite de FDSW [20].

Categoria gramaticală		Frecvența	Număr	Raport F/N (frecvență/număr)
a	el, la	52 377	2	52 377/2 = 26 188,5
	el, la, lo	54 464	3	54 464/3 = 17 459
P		8 112	6	8 112/6 = 1 352
D		4 339	3	4 339/3 = 1 446,33
A		18 653	1 278	$\frac{18\ 653}{1\ 278} = 14{,}59$
S		93 741	2 546	$\frac{93\ 741}{2\ 546} = 36{,}79$

2.1.4. Raportate la două coordonate, frecvență și număr [21], situațiile din tabelele de mai sus pot fi reprezentate astfel:

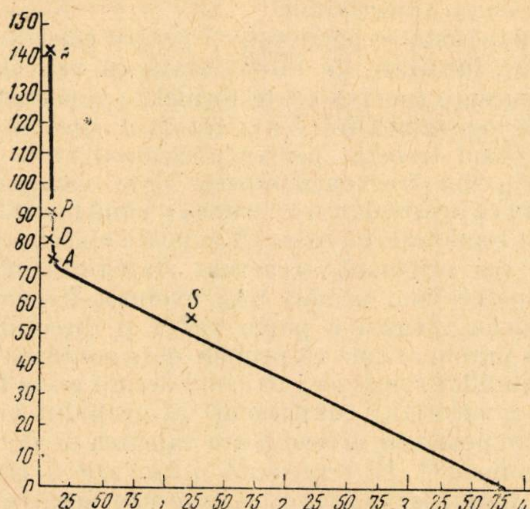
FDRW: limba română

[20] *Frequency Dictionary of Spanish Words*, by Alphonse Juilland and E. Chang — Rodriguez, Mouton & Co., London — The Hague — Paris, 1964.

[21] Pe ordonată sînt înregistrate frecvențele, iar pe abscisă numărul cuvintelor, toate în mii de unități.

FDSW: limba spaniolă

2.1.5. Comparînd datele de mai sus (şi mai ales frecvenţele relative[22]), observăm că aceste categorii de cuvinte se deosebesc fundamental: articolul definit se caracterizează printr-o frecvenţă foarte ridicată (care l-ar clasa în primele ranguri din lista părţii a II-a a FDRW[23], aşa cum este cazul articolului spaniol din FDSW), care dă o pantă caracteristică reprezentării sale, asemănătoare cu aceea a unor unelte gramaticale cu multiple funcţiuni morfosintactice, în timp ce toate celelalte au o frecvenţă mult mai mică. Dintre acestea însă, posesivele şi demonstrativele alcătuiesc o clasă aparte (cu frecvenţa relativă de ordinul sutelor şi cu aceeaşi pantă de reprezentare), în timp ce substantivele şi adjectivele calificative aparţin unei clase cu o frecvenţă relativ mult mai redusă (de ordinul zecilor).

2.2. Analizînd mai departe situaţia articolului definit românesc, observăm că este aproape totdeauna enclitic (88,23 la sută din frecvenţa totală).

2.3. Alt aspect cantitativ asupra căruia vrem să atragem atenţia este că articolul definit este ataşat în 34 051 de ocurenţe la sfîrşitul unor substantive şi numai în 2 714 ocurenţe îl găsim alipit de adjective calificative[24].

2.4. Toate acestea duc la concluzia că articolul definit e un determinant caracteristic al sintagmei nominale, fiind în acelaşi timp şi unul dintre cei mai frecvenţi constituenţi ai grupului. Frecvenţa articolului

---

[22] Care disting din acest punct de vedere monemele gramaticale de cele lexicale. Cf. André Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1961, p. 117.

[23] Articolul definit nu figurează în FDRW din cauza formelor lui enclitice, aşa cum am arătat în nota 17, dar *al* (*a*, *ai*, *ale*) ocupă rangul 14; (*u*)*l* şi *a* separate (ca *el* şi *la* din spaniolă) ar fi, desigur, printre primele trei ranguri de frecvenţă.

[24] Datele acestea arată că, într-un grup compus dintr-un substantiv şi un adjectiv calificativ, în marea majoritate a cazurilor adjectivul este precedat de substantiv. Cf. M. Popescu-Marin, *Observaţii asupra topicii atributului adjectival în limba română*, în *Studii de gramatică*, vol. III, Bucureşti, 1961, p. 163.

definit românesc reprezintă 35,36% din frecvenţa substantivului şi abia 16,86% din frecvenţa adjectivului.

Constatarea aceasta se potriveşte şi pentru celelalte limbi romanice. Datele de mai sus, furnizate de FDSW, arată că articolul definit spaniol are 54 764 de ocurenţe (pentru toate formele); raportate la cele 112 394 de ocurenţe (care reprezintă frecvenţa totală a substantivelor şi a adjectivelor [25] din corpusul cercetat pentru alcătuirea FDSW), articolul definit constituie 48,45% din frecvenţa acestor două categorii.

2.5. Credem că aceste date vor arunca o nouă lumină şi asupra istoriei articolului definit românesc, cu toate că se poate obiecta că situaţia actuală este diferită de cea originară, structura statistică fiind cu totul alta. Într-o lucrare aparte vom urmări însă evoluţia frecvenţei fenomenului de-a lungul secolelor, pentru a putea vedea şi direcţiile dezvoltării lui. De pe acum însă putem afirma că primele date confirmă ipoteza noastră : de la începutul limbilor romanice, articolul definit are o frecvenţă relativă mai mare decît a celorlalţi constituenţi ai grupului nominal.

3. În limbile neolatine articolul are valoarea de determinant general al sintagmei nominale [26]. El reprezintă o inovaţie a sistemului romanic faţă de acela al limbii latine, care nu cunoştea această categorie [27].

Aşa cum s-a mai arătat, apariţia articolului este rezultatul unui lung proces de evoluţie, în care demonstrativul latinesc şi-a pierdut valoarea lui originară [28], devenind pînă în cele din urmă echivalent cu un morfem [29]. Cum e şi normal, acest îndelungat proces evolutiv are particularităţile lui în fiecare limbă, determinate de cauze interne şi condiţionate de împrejurările externe în care s-a desfăşurat.

Primul lucru care trebuie deci reţinut relativ la valoarea articolului definit romanic este că el şi-a atenuat treptat sensul originar, pînă cînd a devenit acel determinant general, foarte slab din punct de vedere semantic, dar din ce în ce mai puternic ca funcţii sintactice.

3.1. Determinarea prin articol definit este de ordin calitativ, în sensul precizării obiectului (sau obiectelor) pe care îl (sau le) singularizează, faţă de celelalte de acelaşi fel : rom. *calul*, *omul*, it. *il cavallo*, *l'uomo*, fr. *le cheval*, *l'homme* etc. se opun unor determinanţi de genul : *un cal*, *un om*, *un cavallo*, *un uomo*, *un cheval*, *un homme* etc., ultimele însemnînd fie un exemplar oarecare dintr-o serie (determinare cantitativă), fie specia neindividualizată. În felul acesta, valoarea deictică a determinantului este doar selectivă [30], orientarea *spaţială originară* [31] pierzîndu-se cu totul.

---

[25] La spaniolă nu am avut posibilitatea de a calcula separat frecvenţa articolului definit la substantive şi adjective (formele fiind separate).

[26] Cf. J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 137, 157 sqq.

[27] Cf. A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, Paris, 1931., p. 161, şi *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, Paris, 1920, p. 29, Al. Graur, *Articolul hotărît la numele de persoane româneşti*, în SCL VII, p. 23, Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, Bucureşti, 1960, p. 150.

[28] Cf. E. Löfstedt, *Syntactica*, vol. I, Lund, 1956, p. 365, şi J. B. Hofmann, *Lateinische Umgangssprache*, Heidelberg, 1936, p. 101.

[29] Cf. Vendryes, *op. cit.*, p. 137, D. Copceag, *Contribuţie la definirea articolului în limba română*, în SCL XVII, 1966, p. 189.

[30] G. Guillaume, *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, 1919, şi Cf. Roch Valin, *Grammaire et logique : du nouveau sur l'article*, în *Travaux de linguistique et de litterature*.

[31] A demonstrativului latinesc *ille*.

3.2. Articolul poate nominaliza cuvîntul pe care îl determină : atașat la diferite moneme, el poate alcătui împreună cu acestea sintagme nominale : it. *il bello*, *il tuo*, *il mangiare*, rom. *frumosul*, *eul*, fr. *le bien*, *le beau* etc.

3.3. Altă valoare a articolului romanic este aceea de substitut care trimite la mesaj, referindu-se la un monem sau la un enunț anterior sau posterior [32]. El se referă exclusiv la cuvînt [33], indicînd că acesta este un element cunoscut, despre care s-a vorbit sau se va mai vorbi.

3.4. În această calitate, articolul definit este echivalent în primul rînd cu posesivele și cu demonstrativele adjectivale [34].

În toate limbile romanice în sintagme de tipul S + a, S + P, S + D, elementele a, P și D sînt echivalente, în sensul că aparțin aceleiași clase de determinante :

		S + a	S + P	S + D
1.	rom.	calul	calul meu	calul acesta acest cal
2.	it.	il cavallo	il mio cavallo	questo cavallo
3.	fr.	le cheval	mon cheval	ce cheval
4.	sp.	el caballo	mi caballo	este caballo
5.	ptg.	o cavalo	o meu cavalo	este cavalo

3.4.1. Ceea ce izbește de la început în exemplele de mai sus este identitatea de poziție a determinanților în toate limbile romanice, cu excepția românei. În general, întîlnim topica d + S [35] și, rar, de obicei emfatic, S + d. Faptul că în română, în cadrul sintagmei S + D este mult mai frecventă topica D + S [36] denotă că și relațiile în acest grup sînt diferite [37], fapt care deosebește sub acest aspect limba română de toate celelalte idiomuri romanice.

3.4.2. Așa cum s-a arătat, în latină etimonul articolului romanic, demonstrativul *ille* [38], apărea în ambele poziții întîlnite azi (S + D și

[32] Așa cum a arătat J. Svennung, *Zum Gebrauch des bestimmten Artikels im sog. deiktischen Sinne*, în „*Studia neophilologica*" XXXIII, 1961, p. 314 sqq., originea lui trebuie căutată în valoarea lui anaforică (deci de substitut). Cf. J. Dubois, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom*, Librairie Larousse, Paris, 1965, p. 92 sq. și 99.

[33] Spre deosebire de nume (substantiv și adjectiv calificativ) și verbe, care sînt legate direct de noțiune.

[34] Cf. J. Dubois, *op. cit.*, p. 149.

[35] Notăm cu simbolul d determinanții din categoriile a, P, D.

[36] Inversă topicii normale a determinanților din aceeași clasă.

[37] Cf. P. Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană*, în SCL, XII, 1961, p. 164.

[38] Pentru repartiția teritorială a urmașilor romanici ai demonstrativelor latinești *ille* și *ipse*, vezi Paul Aebischer, *Contribution à la protohistoire des articles ille et ipse dans les langues romanes*, în *Cultura neolatina* VIII, 1948, fasc. 3, p. 181—203.

D + S) cam cu aceeaşi frecvenţă [39]. Poziţia S + D este considerată de Marouzeau [40] ca cea mai obişnuită şi conformă cu valoarea demonstrativului, cealaltă (D + S) marcînd insistenţa.

3.4.3. Din cele de mai sus rezultă că româna continuă topica demonstrativului latinesc cu valoare pur discriminativă, în timp ce celelalte limbi romanice prezintă topica acestui substitut folosit intensiv.

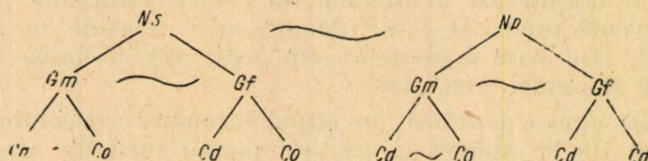
Presupunerea noastră este susţinută de faptul că în limbile neolatine occidentale demonstrativele sînt opozabile articolului definit, pe care îl exclud, în timp ce în română un grup de tipul S + a + D (*omul acesta*), în care valoarea deictică a articolului este redundantă (cf. D + S — acest om), nu este imposibil, ci chiar obligatoriu [41]. În aceeaşi ordine de idei remarcăm că datele statistice arată că demonstrativele, segmente deictice prin excelenţă, apar în limba română cel mai frecvent înaintea numelui [42] pe care îl determină şi atunci, după cum am văzut, exclud articolul determinatului. Excepţiile din limba mai veche în care apărea articulat şi substantivul postpus [43] arată mai clar redundanţa articolului, care a dispărut pînă în cele din urmă.

Date fiind cele mai sus, remarcăm că româna păstrează în sintagma nominală topica obişnuită din limba latină, potrivit căreia determinatul precedă determinantul [44] şi cuvintele accesorii se plasează pe locul al doilea [45]. Faptul acesta confirmă încă o dată caracterul conservator al limbii române.

4. Să analizăm acum funcţiile articolului românesc, comparînd-le de asemenea cu acelea ale articolului din alte limbi romanice [46].

4.1. În grupul substantiv plus articol S+a sau a+S), acesta din urmă este marcă a numărului, a genului şi a cazului, în toate limbile neolatine.

4.1.1. Opoziţiile marcate de articol pe plan romanic pot fi reprezentate simbolic [47] astfel:

---

[39] Cf. Al. Graur, *art. cit.* din BL p. 204, Iliescu-Macarie, *Schiţă de evoluţie a declinării în latina tîrzie*, în SCL XVI, 1965, p. 494.

[40] *L'ordre des mots en latin*, Paris, 1953, p. 112, cf. şi E. Tănase, *art. cit.*

[41] Excepţiile arată că tendinţele erau către eliminarea elementelor redundante.

[42] Potrivit datelor furnizate de FDRW, *acest*, adjectiv demonstrativ, apare în 1642 de ocurenţe înaintea determinatului şi numai în 653 de ocurenţe după el.

[43] Cf. Ov. Densusianu, *op. cit.* p. 174 sqq.

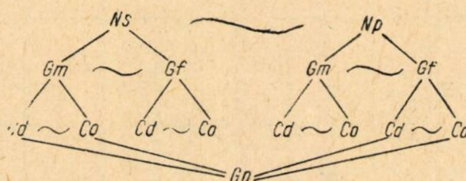
[44] Cf. I. Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 231.

[45] Cf. Marouzeau, *op. cit.*, p. 112.

[46] Limităm comparaţia la principalele limbi romanice: spaniola, portugheza, franceza şi italiana.

[47] Ns=singular; Np=plural; G = gen, m = masculin, f=feminin, n=neutru; C=caz, d=drept, o=oblic.

4.1.2. În limba română opoziţiile sînt mai nnmeroase datorită celei suplimentare a neutrului [48], ceea ce modifică astfel reprezentarea noastră:

4.2. Să vedem acum cum sînt marcate formal în limbile romanice aceste opoziţii[49] (vezi anexa 1).

4.2.1. Din cele de mai sus observăm că în grupul nominal românesc articolul definit marchează s i n g u r mai multe opoziţii de caz decît o face categoria corespunzătoare în celelalte limbi romanice [50]. În idiomurile occidentale, opoziţiile cazuale sînt indicate de propoziţii combinate cu articole, marca pertinentă fiind de obicei prepoziţie.

4.2.2. Iată cum se poate reprezenta această situaţie [51]:

Limba		Număr	Gen	Caz	
				m.	f.
româna	v.	+	+	+	+
	mod.	+	+	+	+
italiana	v.	+	+	—	—
	mod.	+	+	—	—
franceza	v.	+	+	+	—
	mod.	+	+	—	—
spaniola	v.	+	+	—	—
	mod.	+	+	—	—
portugheza	v.	+	+	—	—
	mod.	+	+	—	—

[48] În ceea ce priveşte mult disputatul gen neutru românesc, cf. studiile mai recente, Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960, p. 345; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 617 sqq., şi *Contribuţii la studiul neutrului în limba română*, în SCL, XIV, 1963, p. 435 sqq; S. Marcus, *A synchronic analysis of the grammatical gender*, în „*Revue de linguistique*", VIII, 1963, p. 99 sqq.; P. Diaconescu, *Numărul şi genul substantivului românesc*, în SCL, XV, 1964, p. 295 sqq.

[49] Notăm în tabelul care urmează formele tip, făcînd abstracţie de numeroasele variante, pe care le excludem pentru a scoate mai bine în relief situaţia în ansamblu.

[50] Dacă adăugăm la formele în encliză şi pe cele proclitice de genitiv (*al*, *a*, pentru care vezi mai departe p. 15), opoziţiile cazuale marcate de articol în general se înmulţesc.

[51] Semnul plus (+) arată că opoziţia este marcată de articol fără prepoziţie, iar semnul minus (—) că marca de caz este formată din articol şi prepoziţie (formal, articolul fiind invariabil).

ANEXA 1

Număr	Gen	Caz	spaniolă		portugheză		franceză		italiană		română	
			v. sp.	sp. mod.	v. ptg.	ptg. mod.	v. fr.	fr. mod.	v. it.	it. mod.	v. rom.	rom. mod.
sg.	m.	drept	el	el	id	o	li	le		il	lu	l
		oblic		(d, a, en) el	id	(d, a, n) o	(de, a) l, le	(du, a) l		(d, a, n) l	lui lu	lui l
	f.	drept	la	la	id	a	la	la		la	a	a
		oblic		(de, a, en) la	id	(d, a, n) a	(de, a) la	(de, a) la		(de, al, n) la	ei	ei a
	n.	drept	—	—	—	—	—	—	—	—	—	l
		oblic	—	—	—	—	—	—	—	—	—	l lui
pl.	m.	drept		los		os	li	les		i		i
		oblic		(de, a, en) los		(d, a, n) os	(des, as) les	(d, a, e) es, aux		(de, a, n) i		lor i
	f.	drept		las		as	les	les		le		le
		oblic		(de, a, en) las		(d, n) as	(des, as)	(des, aux) es		(de, a, n) le		le lor
	n.	drept	—	—	—	—	—	—	—	—	—	le
		oblic	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	le lor

4.3. Deoarece substantivul neolatin are, sau cel puțin a avut într-o fază mai veche, un morfem de număr și opozițiile de gen au un randament funcțional minor [52], în cadrul grupului nominal, articolului îi rămîne în principal să marcheze cazul.

4.3.1. Pe plan romanic, în momentul organizării grupului nominal, se formează două tipuri de flexiune nominală : unul care marchează opoziția cazuală prin prepoziție și articol invariabil (sau cu variante determinate de aglutinarea articolului cu prepoziția) și altul care determină cazul prin diferite forme ale articolului și prepoziției.

4.3.2. Cum era și firesc, la organizarea sistemului, mărcile acestor opoziții s-au grupat după elementul lor principal : în limbile unde prepoziția era cea mai importantă, articolul s-a alăturat ei (cumularea mărcilor fiind mai economică). Invers, acolo unde articolul a fost marca cea mai frecventă și cea mai importantă, era normal să se grupeze la sfîrșitul cuvîntului, loc unde se aflau și morfemele indicatoare ale unor categorii similare.

4.3.2.1. Explicația noastră credem că se poate aplica și la segmentele [53] *al*, *a*, *ai*, *ale*, care apar în română proclitic ca marcă a dativului, dar enclitic față de elementul pe care îl substituie (în *al casei*, *al* substituie un element anterior : *om*, *stîlp* etc.). *Al*, *a* sînt, desigur, modificatori a căror distribuție este determinată de segmentul pe care îl înlocuiesc [54]. Nu trebuie să uităm că cea mai frecventă funcție a acestui element este de a constitui o sintagmă nominală cu un posesiv care nu admite un articol definit enclitic [55].

4.3.2.2. Ipoteza noastră este susținută cel mai bine de faptele din aromână, unde genitiv-dativul are atît forme de tipul *ad* + S + a_e, cît și forme de tipul *ad* + a_p + S [56]. Primele le socotim mai vechi, organizate în același mod cu cazul drept, în timp ce ultimele reprezintă rezultatul atragerii articolului de către prepoziția *a*(*d*).

4.3.2.3. Formele din secolul al XVI-lea [57] cu articol prepus arată mobilitatea articolului ca marcă de caz pînă într-o epocă relativ tîrzie și confirmă, ca și faptele din aromână, ipoteza noastră că folosirea prepoziției a atras către începutul cuvîntului marca de caz, reprezentată de articol. În organizarea mesajului acest fapt este, desigur, o economie, prin gruparea la un loc a celor două mărci cumulate (prepoziție și articol).

Din cele de mai sus rezultă că organizarea romanică a urmat calea cea mai economică.

---

[52] Cf. I. Iordan, M. Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1965, p. 126.

[53] Nu-l denumim articol sau pronume, deoarece ni se pare mai potrivită caracterizarea de modificator (cf. M. Manoliu, *Asupra pronumelor semiindependente romanice*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 524). Vezi și M. Zdrenghea, *Articol sau pronume?*, *ibid.*, p. 1 029 sqq.

[54] Așa cum a arătat Manoliu, *loc. cit.* În lumina acestei situații credem că *a* din acest substitut este urmașul lat. *ad*, așa cum îl explică Rosetti, *Istoria limbii române*, cit., p. 167.

[55] Cf. P. Diaconescu, *Declinarea cu articol definit proclitic în limba română*, în SCL XVII, 1966, p. 565.

[56] Cf. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*,. București, 1932, p. 392.

[57] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. cit., p 236 sq.

4.3.2.4. În ceea ce privește procliza articolului la genitiv-dativul numelor proprii și la acela al numelor de rudenie, credem că fenomenul se explică prin tendința de a nu modifica aceste cuvinte [58], cît și prin faptul că cele mai multe nume proprii românești (ca și romanice de altfel) sînt elemente eterogene, diferite de masa substantivelor ca structură morfologică [59] și care nu se încadrează în sistemul lingvistic respectiv. Pornind de la numele proprii, procliza articolului s-a extins la unele substantive comune (și anume la numele de rudenie) cu care aveau trăsături semantice și folosiri morfosintactice similare : acestea sînt substantive a căror posibilitate de a fi folosite la plural este minimă sau nulă (un om are un singur tată, o singură mamă, la un moment dat vorbește despre un singur frate etc.) și, în consecință, forma lor este în general mereu aceeași [60].

4.4. În lumina celor arătate mai sus se explică mai ușor și articularea adjectivului ca prim element al grupului nominal : cînd un determinativ, prin inversiune (provocată totdeauna de necesitatea de a insista asupra determinantului), devine centrul grupului, preia și segmentele care poartă indicațiile morfosintactice cele mai importante (și care s-ar putea pierde în cazul unei eventuale dispariții a determinantului devenit element secundar [61]).

Articularea determinantului în poziție proclitică față de determinat poate că nu este străină nici de analogia cu articolul nehotărît [62], care, totdeauna în procliză, marchează și el opozițiile de număr, gen și caz, dintre care ultima este indicată numai de el.

5. Din cele spuse pînă acum credem că putem afirma, în concluzie, că poziția articolului în grupul nominal romanic a fost determinată de valoarea și de funcțiile lui.

5.1. Preponderența acestor cauze este greu de stabilit. Noi înclinăm a da mai multă importanță factorilor funcționali, deoarece în organizarea sistemului limbilor neolatine articolul este asemănător unui morfem [63] care și-a pierdut din ce în ce mai mult valoarea lui originară, pentru a ajunge acea determinare generală a sintagmei nominale, necunoscută limbii

---

[58] Care individualizează în sensul cel mai strict obiectul pe care îl denumesc (Cf. I. Coteanu *art. cit.* din SCL.VII,p.60, Al. Graur *Articolul hotărît la numele de persoane românești*, în SCL XVII, p. 20, 24, P. Diaconescu, *art. cit.* din SCL XVII, p. 557). Pentru numele proprii vezi și Hjelmslev, *Animé et ianimé, personnel et non personnel*, în *Travaux de l'Institut de linguistique*, I, Paris, 1956, p. 155 sqq. Din punct de vedere semantic, numele de rudenie sînt în aceeași categorie cu numele proprii ; referitor la aceste nume este de reținut particularitatea limbii române și a dialectelor italiene meridionale, care, la numele de rudenie, omit articolul definit : *tată-meu*, *soră-mea* ; *sic. sorəma, maməta*, it. *mio padre* etc.

[59] Ele reprezintă pentru declinarea neolatină ceea ce numele grecești erau pentru declinarea latinească. Cf. I. Coteanu, *art. cit.*, SCL VII, p. 59.

[60] În FDRW, din 246 de ocurențe numai 27 sînt forme de plural la cuvîntul *mamă*, iar la *tată* nu este înregistrată nici o formă de plural. Cf. și P. Diaconescu, *art. cit.* în SCL XVII, p. 559, 564 și mai ales 565. Nu trebuie omisă, de asemenea, situația specială a numelor de persoană și a apelativelor din Romania de Est. Cf. Iliescu-Macarie, *art.cit.*, p. 497.

[61] Cum este cazul numeroaselor adjective substantivate prin dispariția numelui pe care îl determinau : rom. *văr* < lat. *verus, consobrinus*, sp. *hermano* < lat. *frater germanus* etc.

[62] Care, după părerea noastră, nu este decît un numeral-adjectiv și nu un articol propriu-zis. Incluzîndu-l în această clasă, analogia de care am vorbit ar fi mai ușor imaginabilă, fiind vorba, în fond, tot de calificative (cantitative și calitative).

[63] Cf. D. Copceag, *art.cit.*, p. 189.

latine [64]. Inclus astfel printre elementele de relaţie, influenţa factorilor funcţionali a fost şi este, cu certitudine, mult mai importantă.

5.2. Este sigur că evoluţia internă a sistemului romanic a fost canalizată într-o anumită direcţie şi de condiţiile externe (istorice) în care s-a desfăşurat. Nu credem că sistemul neolatin occidental de articulare nu are absolut nici o legătură cu cel germanic, apărut cam în aceeaşi epocă [65] şi nici că sistemul românesc este cu totul independent de faptul că limba română şi-a organizat structura în alt mediu decît celelalte limbi neolatine (limbile slave nu cunoşteau şi nu cunosc, cu excepţia bulgarei, nici astăzi articolul).

5.3. În organizarea grupului nominal romanic, demonstrativul latin *ille* [66] îşi schimbă valoarea şi devine determinantul general, care, după cum era folosit intensiv sau neintensiv, se plasează înaintea sau în urma centrului grupului.

5.4. Ca marcă principală de caz, articolul s-a plasat (sau tinde să ajungă) alături de celelalte elemente indicatoare ale cazului : în limbile în care prepoziţiile marchează cele mai multe opoziţii cazuale, el se grupează lîngă ele, stabilizîndu-şi poziţia proclitică şi la cazurile unde nu se folosesc prepoziţii ; acolo unde formele articolului marchează singure cele mai multe distincţii cazuale, articolul îşi păstrează ordinea lui firească (după cuvîntul pe care îl determină), aşa cum a arătat de mult acad. Iorgu Iordan [67].

5.4.1. Deosebit de interesantă în această privinţă este observaţia că în secolul al VI-lea a predominat în latină postpunerea lui *ille* [68]. Dacă ne gîndim că tocmai aceasta este epoca în care româna este izolată aproape complet şi pentru multă vreme de restul Romaniei, este uşor să acceptăm fără rezerve cele afirmate mai înainte.

6. Locul articolului în grupul nominal credem că a determinat şi topica generală a acestui grup. Cel mai frecvent determinant al centrului grupului a influenţat, desigur, şi poziţia determinativelor posesive, demonstrative cu valoare neintensivă şi chiar topica calificativelor.

6.1. Ca şi articolul, determinativele posesive sînt aproape exclusiv proclitice în limbile romanice occidentale şi totdeauna enclitice în română. Excepţie face emfaza, care are altă semnificaţie. În limba italiană, unde acelaşi segment poate avea ambele poziţii, postpunerea posesivului, foarte rară, dă o nuanţă intensivă (*questa è la volontá sua*) sau apare numai la vocativ (*amore mio* !) [69].

6.2. Determinativele demonstrative sînt numai proclitice în vestul Romaniei iar în est (româna) apar în această poziţie numai folosite intensiv.

---

[64] Cf. Meillet, *Esquisse d'une histoire...*, p. 161, cît şi E. Lerch, *art.cit.*, p. 164, şi H. F. Muller, *A chronology of vulgar latin*, Halle, 1929 p. 252.

[65] Şi în condiţii similare : antepunerea unui demonstrativ : v. angl. *đone*, v. sax. *thē*, v.g.s. *der* la un substantiv în limbile occidentale şi postpunerea demonstrativului *-enn* la substantivele din grupa nordică. Cf. A. Meillet, *Caractères généraux des langues germaniques*, Paris, 1942, p. 191.

[66] Şi, într-o arie mai restrînsă a Romaniei, demonstrativul *ipse*. Cf. P. Aebischer, *art.cit*

[67] *Stilistica limbii române....* cit., p. 231, nota 3.

[68] Cf. L.G. Trager, *The use of the latin demonstratives up to 600 as the romance article*, New York, 1931, p. 186, Fr. Schürr, *Zum rumänischen Artikel*, în *Rom.Forsch.* 1940, p. 113, 1941, p. 131, şi Iliescu-Macarie, *art.cit.*, p. 498.

[69] Cf.S. Battaglia — V. Pernicone, *La grammatica italiana*, ed. a II-a, Loescher editore, Torino, 1960, p. 201.

6.3. Credem că şi topica cea mai frecventă a grupului nominal format dintr-un substantiv şi un adjectiv (S + A sau A + S) a fost determinată tot de poziţia elementelor celor mai frecvente ale grupului nominal (substantivul şi articolul) [70], cele mai importante secvenţe ale enunţului.

7. În încheiere, credem că putem afirma că în general elementul cel mai frecvent dintr-o clasă determină poziţia elementelor similare lui.

Aprilie 1968

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

[70] Pentru topica grupului S+A în română vezi nota 24. Nu am putut determina după FDSW topica grupului S+A în spaniolă. În franceză şi italiană sondajele noastre ne permit să afirmăm că situaţia este opusă celei din română. Pentru franceză, vezi H. Weinrich, *La place de l'adjectif en francais*, în ,,Vox Romanica'' XXV, 1966, p. 82 sqq.

PUNCTE DE VEDERE ASUPRA PROBLEMEI DETERMINĂRII PROCLITICE ÎN LIMBA BULGARĂ LITERARĂ

DE

OLIMPIA GUŢU

Din complexul sistemului de determinare generală a numelui, ne propunem să detaşăm pentru discuţia noastră numai problema determinării proclitice, problemă pe care o vom raporta la limbile bulgară şi română.

Ne-am oprit în primul rînd la bulgară, deoarece, pentru aceasta, se pune sub semnul întrebării însăşi existenţa articolului nehotărît.

Cum problema articolului nehotărît în limba bulgară nu a mai fost abordată în literatura noastră lingvistică, credem necesară o scurtă rezumare a principalelor puncte de vedere.

În funcţie de rezolvările care se dau problemelor ridicate de sintagma „*edin + subst. neart.*", distingem două orientări :

1) În limba bulgară literară nu există categoria articolului nehotărît : „Limba noastră nu a dezvoltat un articol nehotărît, asemănător cu cel existent în germană, franceză şi engleză" [1]. Majoritatea lingviştilor bulgari, considerînd caracteristic pentru limba bulgară literară numai articolul hotărît, notează totuşi cazuri în care *edin* are net valoare de articol nehotărît. Faptul este considerat barbarism, fenomen importat, traducere mecanică din germană, franceză [2].

2) În limba bulgară, *edin* este indice gramatical al nedeterminării numelui. Numărul lucrărilor consacrate acestui punct de vedere este relativ mic, iar părerile nu coincid în întregime.

A) Autorii sovietici socotesc că bulgara a dezvoltat categoria articolului nehotărît fie pe baza pronumelui nehotărît *edin* cu sensul „unul dintre" [3], fie pe baza numeralului nehotărît *edin* [4]. „Este timpul să se

[1] L. Andreičin, *Săvremenen bălgarski ezik*, Sofia, 1955, p. 228.

[2] Cf. şi amănunţita trecere în revistă făcută de L.P. Ivanovskaja, *K voprosu o neopredelennom člene v bolgarskom jazyke*, în „Slavjanskoe jazykoznanie". Učenye zapiski Leningradskogo gosudarstvenno universiteta, 1958, 44—45, p. 158 şi urm.

[3] L.P. Ivanovskaja, *lucr. cit.*, p. 164.

[4] S.B. Bernštein, *Učebnik bolgarskogo jazyka*, Moscova, 1948, p. 63 ; I.S. Maslov, *Očerk bolgarskoj gramatike*, Moscova, 1956, p. 95.

renunțe la prejudecata împotriva articolului nehotărît *edin*, *edna*, *edno*, socotit barbarism și galicism, și să se lămurească legile lui de folosire, gradul său de obligativitate și facultativitate pentru cazuri separate" [5].

B) Analiza cerută în *Kratkie soobštenija* este făcută de către cercetătorii bulgari Sv. Ivančev și St. Georgiev [6], care ajung la concluzia că în bulgară *edin* este indice gramatical al nedeterminării substantivului, însă că anumite condiții l-au împiedicat să se dezvolte ca articol nehotărît, așa cum este el în germană, franceză și engleză. Poziția lor este, în linii generale, următoarea :

— numeralul *edin* (pronumele nehotărît, în accepția lui Sv. Ivančev), și-a pierdut, în anumite situații, valoarea de parte de vorbire independentă și s-a gramaticalizat, devenind indice al nedeterminării numelui. Deci bulgara poate exprima categoria nedeterminării fie prin forma nearticulată a numelui, fie prin sintagma „*subst. neart.* + *edin*" ;

— sînt situații în care sintagma dată mai sus nu poate fi înlocuită nici cu un substantiv articulat enclitic, nici cu un substantiv nearticulat. Exemplele date de Sv. Ivančev și St. Georgiev infirmă ideea acceptată de L. P. Ivanovskaja și I. S. Maslov, conform căreia folosirea articolului nehotărît este facultativă, în locul lui putîndu-se întrebuința forma nearticulată ;

— se poate vorbi numai de începuturi, elemente de întrebuințare a articolului nehotărît [7]. St. Georgiev propune, ca mai adecvată, denumirea de „lexem" sau „particulă nehotărîtă" [8]. Motivele care nu permit să se vorbească în mod categoric despre un articol nehotărît pe deplin dezvoltat sînt următoarele :

a) absența unei funcții de nedeterminare proprie. *Edin* are numai rol secundar, de subliniere a nedeterminării semnalizate de articolul nedeterminat nul (= substantiv nearticulat) ;

b) insuficienta specializare a lui *edin* ca instrument de exprimare a unui singur sens : nedeterminarea substantivului. Sensul său este, de obicei, un spectru de mai multe sensuri care, în anumite cazuri, îl îndepărtează de articolul nehotărît nul (= substantiv nearticulat) și îl apropie de articolul hotărît ;

c) rolul predominant al articolului nehotărît nul, care, în corelație cu articolul hotărît, s-a impus ca indice categorial de bază al nedeterminării. În cele mai multe cazuri el poate exprima nedeterminarea fără ajutorul altor mijloace. În bulgară, spre deosebire de germană, de exemplu, întrebuințarea numeralului *edin* cu funcție de articol nehotărît este subordonată și secundară ;

d) întrebuințarea lui *edin* la plural. Faptul nu este caracteristic limbilor care au dezvoltat categoria articolului nehotărît ;

— fenomenul este autohton.

Nici unul dintre autorii care au abordat într-un mod sau altul problema determinării proclitice a numelui în bulgară nu au adus în discuție

---

[5] *Osnovnye voprosy gramatiki bolgarskogo jazyka*, în „Kratkie soobštenija Instituta slavjanovedenija", 1953, 10, p. 126.

[6] Sv. Ivančev, *Nabljudenija vărhu upotrebata na člena v bălgarskija ezik*, în „Bălgarski ezik", 1957, 6, p. 514–517 ; St. Gheorghiev, *Leksiko-morfologičeska modifikacija na părvičnoto čislitelno edin v săvremenija bălgarski ezik*, în „Bălgarski ezik", 1967, 2, p. 114–124.

[7] Cf. Sv. Ivančev, *lucr. cit.*, p. 516.

[8] Cf. St. Georgiev, *lucr. cit.*, p. 120.

limba română. Excepție face P. St. Kalkandjiev, care consideră că bulgara nu a putut dezvolta articolul nehotărît deoarece el este insuficient răspîndit în celelalte limbi balcanice, româna și greaca, și deci acestea nu au putut să-și exercite influența asupra bulgarei [9].

Pornind de la afirmațiile rezumate pînă aici și bazîndu-ne pe teoria generală a determinării proclitice a numelui, vom expune în continuare punctul nostru de vedere atît în problema particulară a articulării nehotărîte în bulgară, cît și în problema mai generală a articulării nehotărîte în limbile balcanice.

Credem că discuția asupra existenței articolului nehotărît în bulgară trebuie să țină seama în primul rînd de acele funcții general valabile pentru categoria lingvistică a determinării proclitice.

Deoarece paralela cu limba română (limbă în care existența articolului nehotărît nu este pusă la îndoială) ni se pare utilă nu numai pentru a susține afirmația potrivit căreia bulgara a dezvoltat categoria determinării proclitice, dar și pentru includerea problemei în context balcanic, enumerăm în continuare acele funcții care apropie pe *edin* de categoria articolului nehotărît și care sînt comune cu cele pe care le are *un* în română [10]:

— este o unealtă gramaticală fără sens lexical propriu;

— se întrebuințează numai ca anexă a substantivului;

— este plasat în fața substantivului și nu își poate schimba locul;

— nu fixează direct sensul lexical al cuvîntului, ci semnalează o relație sintactică. Pentru bulgară, „această întrebuințare relațională apropie lexemul nehotărît *edin* de articolul nehotărît dezvoltat ca o categorie demonstrativă în multe limbi, însă o serie de particularități nu i-au permis să devină articol nehotărît” [11];

— este mai mult diferențial decît determinativ. Desparte obiectul de multe altele asemănătoare lui, subliniindu-i individualitatea; rolul lui diferențial este mai puternic cînd substantivul este concret sau concretizat cu ajutorul unui determinant;

— substantivul însoțit de *edin* sau *un* nu mai poate primi articol hotărît;

— înlocuirea formelor însoțite de *edin* sau *un* cu altele nedeterminate sau determinate enclitic atrage după sine schimbări semantice și sintactice [12];

— fără a avea valori expresive proprii, „este capabil să elibereze valorile de acest fel existente latent în nume” [13];

---

[9] Cf. P. St. Kalkandjiev, *Bălgarska gramatika*, Vtoro dopălnitelno izdanie, Plovdiv-Sofia, 1938, 429, citat după L.P. Ivanovskaja, *lucr. cit.*, p. 158—159.

[10] Pentru română folosim următoarele surse: Al. Graur, *Autour de l'article postposé*, în BL V, 1937, p. 204—218; Em. Vasiliu, *Problema articolului și a funcțiilor sale în limba română*, în LR I, 1952, 1, p. 32—36; Florica Dimitrescu, *Observații asupra valorilor áfective ale articolelor nehotărîte în limba română*, în SCL V, 1954, p. 93—98; Ion Coteanu, *Contribuții la teoria articolului*, în SCL IX, 1958, 1, p. 17—42; V. Guțu-Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 361—369; *Gramatica limbii române*, vol. I, București, 1966, p. 108—113. Pentru limba bulgară v. lucrările citate anterior.

[11] Cf. St. Georgiev, *lucr. cit.*, p. 116.

[12] Atît în bulgară, cît și în română, există cazuri în care cele două forme sînt egale ca sens. Le socotim cazuri de neutralizare a opozițiilor pertinente.

[13] I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 42.

— are deci rolul de a prezenta obiectul desemnat de substantivul pe lîngă care stă ca fiind separat, individualizat în raport cu specia sa, dar ca nedefinit mai precis pentru vorbitor [14].

Categoria generală a articolului nehotărît se manifestă în cadrul unui sistem determinat de opoziţii [15] :

a) $\text{subst.}_{\text{neart.}} \sim \text{subst.}_{\text{art. proclitic}}$
b) $\text{subst.}_{\text{neart.}} \sim \text{subst.}_{\text{art enclitic}}$
c) $\text{subst.}_{\text{art. proclitic}} \sim \text{subst.}_{\text{art. enclitic}}$

Pentru bulgară, St. Georgiev stabileşte acelaşi sistem de opoziţii, cu unele diferenţe care, în ultimă instanţă, se dovedesc a fi terminologice [16] :

a) $\text{subst.}_{\text{neart.}} \sim$ subst. + *edin*
b) $\text{subst.}_{\text{neart.}} \sim \text{subst.}_{\text{art.}}$
c) subst. + *edin* $\sim \text{subst.}_{\text{art.}}$

Atît în română, cît şi în bulgară, opoziţiile de sub a) sînt pertinente în următoarele situaţii [17] :

— cînd substantivul, mai ales concret, este subiect : ,,*Samo edin kilnat krăst sočeše mjastoto mu*" (-Čudomir) — *Numai o cruce înclinată indica locul lui* ; ,,. . . *edin fajton se izprečva otprede mu*" (Al. Konstantinov) — . . . *o trăsură se opri în faţa lui* ;

— cînd substantivul, mai ales concret, este circumstanţial cu prepoziţie şi exprimă relaţii spaţiale concrete: ,,*V edna staja sedjat tri momičeta*" (El. Pelin) — *Într-o cameră stăteau trei fete* ; ,,*Stigame naj-posle do edno mjasto, ot koeto po-natatăk ne može da se vărvi*" (St. Daskalov) — *Am ajuns în cele din urmă într-un loc de unde nu se putea merge mai departe.*

Diferenţele între română şi bulgară intervin în poziţie de neutralizare. Pentru bulgară, opoziţia este neutralizabilă în următoarele situaţii :

— cînd substantivul, mai ales abstract, este subiect cu atribut : ,,*Edin vik na protest, edin vik na obeštanie se iztrăgvaše ot hiljadi sărca*" (G. Karaslavov) — *Un strigăt de protest, un strigăt de promisiune se smulse din mii de inimi* ;

— cînd substantivul, concret sau abstract, este complement direct : ,,*Sădăt razgledal edno mnogo interesno delo, koeto soči pătja na novoto*" (St. Daskalov) — *Judecata privea o afacere foarte interesantă, care indica drumul noului* ; ,,*V toja mig, ako se vgledaše čovek v liceto mu, šteše da pročete edna spokojna, ala tvărda i smela rešitelnost*" (T. G. Vajkov) — *În acel moment, dacă ar fi privit omul pe faţa lui, ar fi citit o hotărîre liniştită, dar puternică şi curajoasă* ;

— cînd substantivul este nume predicativ: ,,*Naj-razumno e da mislja, če vsičko e samo edna loša šega*" (P. K. Javorov) — *Mai înţelept este să gîndesc că totul este numai o glumă urîtă.*

Deoarece există cazuri bine definite în care orice substituire a unui substantiv însoţit de *edin* cu un substantiv nearticulat ar atrage după sine schimbări semantice şi sintactice, credem că nu poate fi vorba despre două mijloace de exprimare a nedeterminării substantivului. Substantivul

---

[14] *Gramatica limbii române*, p. 108. Comp. cu definiţia dată de Sv. Ivančev, *lucr. cit.*, : ,,. . .indică nedeterminarea unui obiect singular, concret, adică are aceeaşi funcţie pe care o are articolul nehotărît în limbile care au dezvoltat această categorie".

[15] Cf. modelul dat pentru limba română de V. Guţu-Romalo, *lucr. cit.*, p. 365

[16] St. Georgiev, *lucr. cit.*, p. 114.

[17] Pentru toate exemplele care urmează, vezi St. Georgiev, *lucr. cit.*, p. 117.

însoţit de *edin* ar putea fi echivalent semantico-funcţional cu substantivul nearticulat numai dacă înlocuirea lor ar fi posibilă în toate cazurile, cu alte cuvinte, numai dacă folosirea substantivului articulat nehotărît ar fi absolut facultativă. Iar în acest caz nu s-ar mai putea vorbi despre un sistem de trei opoziţii, ci de o singură opoziţie, şi anume ; *subst.* $_{neart.}$ ~ ~ *subst.* $_{art.\ enclitic}$.

Pe de altă parte, prin însăşi funcţia sa diferenţială, de detaşare şi individualizare a unui obiect în raport cu cele asemănătoare lui, *edin* indică un anumit grad de determinare a substantivului pe care îl însoţeşte, poziţia lui fiind intermediară între substantivul nedeterminat şi substantivul determinat enclitic (de altfel, aceeaşi părere este exprimată şi de St. Georgiev, dar limitînd-o la anumite cazuri).

Sintagma substantiv + *edin* se include deci, la fel ca şi în română, într-un sistem de opoziţii graduale :

subst. $_{neart.}$ ~ *subst.* $_{art.\ proclitic}$ ~ *subst.* $_{art.\ enclitic}$

Deosebirea dintre română şi bulgară priveşte ponderea pe care o are un termen sau altul în cadrul sistemului de opoziţii dat. Substantivul nedeterminat este mai puternic şi mai expresiv în bulgară decît în română [18]. Poziţia forte pe care o deţine în cadrul sistemului substantivul nearticulat nu demonstrează implicit poziţia slabă a determinării nehotărîte. Articularea nehotărîtă nu este o categorie nouă, proprie limbii contemporane. „Numeralul *edin*, *-a*, *-o* şi-a modificat sensul cantitativ încă din veche bulgară, şi-a dezvoltat funcţia sintactică şi a căpătat un anume sens în structura propoziţiei" [19]. Nu ştim cît de frecventă era folosirea articolului nehotărît în vbg., este cert însă că el apare în mod obişnuit la unul dintre primii scriitori bulgari, Neofit Rilski [20].

În documentele slavo-române, *edin* este întrebuinţat, de asemenea, cu funcţie de articol nehotărît. D. P. Bogdan, care semnalează faptul, îl consideră apărut sub influenţă românească [21].

Pe de altă parte, în bulgară, articularea proclitică nu este numai o caracteristică a limbii literare, ci şi a limbii dialectale. Toate graiurile limbii bulgare cunosc articularea proclitică [22].

În toate cazurile enumerate mai sus, posibilitatea unei influenţe apusene, a unei traduceri mecanice din engleză, germană sau franceză este cu totul exclusă.

Articularea nehotărîtă a fost cerută, credem noi, de legile interne de dezvoltare a limbii şi sprijinită de contextul lingvistic în care s-a dezvoltat limba bulgară. Pe măsură ce s-a generalizat, ca o consecinţă a gramaticalizării sale excesive, articolul hotărît şi-a slăbit valoarea demonstrativă. Pe de altă parte, forma nearticulată putea exprima, în veche bulgară, atît determinarea, cît şi nedeterminarea substantivului. Astfel,

---

[18] La fel ca şi în română, şi în bulgară determinarea poate fi exprimată prin aşa-numitele articole de gradul doi : adjective, adjective demonstrative şi posesive. Lăsînd la o parte toate aceste cazuri, care reduc considerabil numărul formelor strict nedeterminate, categoria nedeterminării rămîne totuşi mai puternică în bulgară decît în română.

[19] St. Georgiev, *lucr. cit.*, p. 114.

[20] L. P. Ivanovskaja, *lucr. cit.*, p. 170.

[21] D. P. Bogdan, *Caracterul limbii textelor slavo-române*, Bucureşti, 1946.

[22] Cf. textele publicate de Stojko Stojkov în din *Bălgarska dialektologija*, Sofia, 1955, p. 66–87.

s-a făcut simţită nevoia unei alte unelte gramaticale care să susţină ideea determinării. Precizarea funcţiilor articolului nehotărît, ca o categorie gramaticală pe deplin constituită, depinde nu atît de frecvenţa apariţiilor sale, cît, mai ales, de precizarea poziţiilor în care el este absolut necesar. În acest sens, afirmaţia făcută de M. Bréal, conform căreia ,,Limbile în care articolul aduce cele mai mari servicii sînt cele care îşi păstrează libertatea de a-l întrebuinţa sau a-l omite după înţeles'' [23], ni se pare perfect aplicabilă.

Limba română a extins mai mult decît bulgara folosirea articolului nehotărît şi a articolului în general. Ambele limbi operează, în sistemul determinării numelui, cu aceleaşi opoziţii. Deosebirea dintre ele este vizibilă atunci cînd se urmăreşte frecvenţa realizării opoziţiilor. Pentru română, opoziţiile *subst.*$_{neart.}$ ~ *subst.*$_{art.\ enclitic}$ şi *subst.*$_{neart.}$ ~ *subst.*$_{art.\ proclitic}$ sînt mai slab reprezentate datorită poziţiei slabe pe care o are în cadrul sistemului substantivul nedeterminat, pe cînd în bulgară toate trei opoziţiile sînt perfect viabile.

Din acest punct de vedere, româna şi bulgara se opun limbilor occidentale care au dezvoltat categoria articolului nehotărît, francezei moderne, de exemplu, în care funcţionează numai opoziţia *subst.*$_{art.\ enclitic}$ ~ ~ *subst.*$_{art.\ proclitic}$, omisiunea articolului ne mai reprezentînd decît o rămăşiţă a vechiului sistem.

Bulgara şi româna se despart de engleză, franceză şi germană şi în privinţa folosirii articolului nehotărît la plural. St. Georgiev [24] consideră că această caracteristică este proprie numai limbii bulgare. Absenţa unei forme de plural a articolului nehotărît în limbile occidentale şi prezenţa sa în limba bulgară îl determină pe autor să noteze faptul în seria celor care nu i-au permis numeralului *edin* să se dezvolte ca articol nehotărît. Afirmaţia este valabilă pentru franceză, engleză şi germană. Cu toate acestea, folosirea articolului nehotărît la plural nu este o trăsătură proprie limbii bulgare. Limba română foloseşte cu această funcţie forma *nişte*, care ,,este un articol nehotărît propriu-zis, echivalent al lui *un*, *o* de la singular. Deşi *nişte* nu corespunde din punct de vedere al temei lui *un*, *o*, el trebuie considerat, în împrejurări ca cele de mai sus, ca articol nehotărît'' [25]. Este adevărat că bulgara are o poziţie mai limpede decît româna, deoarece foloseşte un derivat de la aceeaşi temă, şi anume pluralul numeralului *edin*, *edni*, dar, indiferent de aceasta, paralela cu limba română demonstrează că bulgara nu a acţionat izolat în cadrul limbilor care folosesc determinarea nehotărîtă.

Prezenţa formei de plural nu poate infirma deci ideea existenţei articolului nehotărît, ca o categorie lingvistică pe deplin dezvoltată.

În discuţiile purtate asupra articolului nehotărît nu a fost amintită prezenţa sa în limbile albaneză şi greacă modernă. Kr. Sandfeld [26] pomeneşte, în altă ordine de idei, despre existenţa unui articol nehotărît în română şi albaneză, fără a aminti de bulgară şi greacă.

---

[23] M. Bréal, *Essais de sémantique*, ed. a VI-a, Paris, 1931, p. 14–15.
[24] St. Georgiev, *lucr. cit.*, p. 96.
[25] Fl. Dimitrescu, *lucr. cit.*, p. 123–124.
[26] Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 130.

În limba albaneză se folosește articolul nehotărît *një* la singular și *ca*, *disa* la plural [27].

În greaca modernă articolul nehotărît ἕνης (m.), μίγ (fem.), ἕνγ (n.) corespunde rom. *un*. Pluralul se formează cu κγποιοί, - εγ, - γ, echivalent cu rom. *unii*, *niște* [28].

Atît în albaneză, cît și în greacă, articolul nehotărît are în esență aceleași funcții ca și în română și bulgară.

Faptul că limbile balcanice au o serie de direcții de evoluții asemănătoare, atinse pe căi asemănătoare, este o realitate, indiferent dacă problema originii acestor tendințe comune rămîne încă deschisă.

În cadrul larg al sistemului de determinare generală a numelui, limbile balcanice sînt unite nu numai prin modelul comun al determinării substantivului cu ajutorul articolului hotărît, dar și prin celelalte posibilități de determinare, prin intermediul adjectivelor, adjectivelor personale și demonstrative. Și, dacă în limbă totul este relație, atunci nu trebuie neglijată nici relația existentă între termenii aceluiași sistem particular.

Cu alte cuvinte, ni se pare teoretic posibil ca limbile balcanice să fi dezvoltat în mod asemănător toate coordonatele sistemului de determinare a substantivului, inclusiv determinarea cu ajutorul articolului nehotărît.

Oricum, datorită coincidențelor funcționale existente, posibilitatea de a socoti determinare proclitică o trăsătură balcanică alături de și în corelație cu determinarea enclitică ni se pare demnă de a fi semnalată.

Institutul de lingvistică,
București, Str. I. C. Frimu, 22

---

[27] V. A. Serebrennikov, *Kratkii očerk gramatiki albanskogo jazyka, Kratkii albansko-russkii slovar*, Moscova, 1951, p. 466.

[28] A. Thumb, *Grammatik der Neugriechischen Volkssprache*, Berlin-Leipzig, 1928, p. 33–34.

DESPRE STATUTUL VOCALELOR r̥ ȘI l̥ ÎN GRAIURILE SÎRBEȘTI ȘI CROATE DIN ȚARA NOASTRĂ

DE

MILE TOMICI

0. Sistemul vocalic al graiurilor sîrbești și croate din țara noastră conține următoarele vocale : *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *r̥*. Unele din ele păstrează însă și *l̥*. Întrucît tratamentul vocalelor *r̥* și *l̥* prezintă unele aspecte specifice, ne vom ocupa în articolul de față numai de statutul celor două vocale în graiurile sîrbești și croate din țara noastră.

1. Pe baza materialului dialectal cules pe teren în anii 1963—1968, am constatat că nu există nici un grai în care să nu se manifeste tendința de consonantizare a vocalei *r̥*. Trebuie însă menționat că în unele graiuri consonantizarea are un caracter sporadic, iar în altele ea este aproape permanentă. Cu toate că nu există nici un grai în care să se păstreze în exclusivitate *r̥*, încercăm să facem totuși o clasificare a tuturor graiurilor în discuție din punctul de vedere al statutului vocalei *r̥* :

A) graiuri în care se păstrează *r̥*, dar în care apar accidental și forme cu *r̥* consonantizat ;

B) graiuri care au cu precădere cuvinte cu *r̥* consonantizat, iar accidental apar și cuvintele cu *r̥* (mai ales în vorbirea generației mai tinere).

În afara celor două grupuri de graiuri, există și graiuri de trecere. Unele dintre ele se apropie mai mult de primul, iar altele de cel de-al doilea grup de graiuri.

A ← a ‹---› b → B

Dăm mai jos localitățile cu graiuri sîrbești în care se păstrează *r̥* cu foarte puține cazuri de consonantizare : *Becicherecul Mic*, *Belobreșca*, *Beregsăul Mic*, *Cenadul Mare*, *Cenei*, *Cîmpia*, *Cralovăț*, *Dejan*, *Denta*, *Diniaș*, *Divici*, *Foeni*, *Gad*, *Gaiul Mic*, *Gelu*, *Giera*, *Ivanda*, *Liubcova*, *Măcești*, *Moldova Veche*, *Parța*, *Petrovaselo*, *Pojejena*, *Radima*, *Rudna*, *Saravale*, *Satchinez*, *Satu Mare*, *Sîngeorge*, *Sînmartinul Sîrbesc*, *Sînnicolaul Mare*, *Sînpetrul Mare*, *Soca*, *Socol*, *Stanciova*, *Tolvadia*, *Variaș*, *Zlatița*.

Iată cîteva exemple : *br̥dilo*, *cr̥kva*, *cr̥kla*, *cr̥talo*, *cr̥tam*, *cr̥v*, *cr̥veno*, *čekr̥t* și *ćekr̥t*, *četr̥naest* și *ćetr̥najs*, *četvr̥tak* și *ćetvr̥tak*, *dr̥včanik* și *dr̥pčanik*,

dr̥pčanik, *dr̥vo*, *dr̥žava*, *fr̥ljam*, *gr̥dno*, *gr̥mnjavina* și *gr̥mljavina*, *kr̥pa*, *kr̥pi*, *kr̥s* și *kr̥st*, *kr̥štenje*, *mr̥tvac*, *navr̥ne*, *obr̥nemo pr̥lji*, *pr̥st* și *pr̥s*, *pr̥steniše*, *pr̥vi*, *r̥davo*, *sr̥ce*, *sr̥p*, *svekr̥va*, *svr̥šetak*, *škr̥nje*, *tr̥g*, *tr̥n*, *tvr̥d*, *umr̥la*, *utr̥ne*, *vr̥ba*, *vr̥bica*, *vr̥hovi* și *vr̥jovi*, *vr̥šem*, *zagr̥tanje*, *zagr̥čam*, *zatr̥pam*, *zr̥no*.

Accidental apare și *r̥* consonantizat, mai ales în cuvintele în care *r̥* etimologic se află la inițială : *ardavo*, *ъrda*, *ъrče* și *ъrče* etc.

1.1. Formele cu *r̥* consonantizat sînt mai frecvente în graiurile din localitățile : *Baziaș*, *Butin*, *Ceavoș*, *Nădlac*, *Lescovița*, *Mînăștur*, *Svinița*, *Recaș* și *Timișoara*. Prin această caracteristică graiurile de mai sus se află la granița dintre cele două grupuri, apropiindu-se mai mult de primul grup de graiuri, pentru că la ele păstrarea vocalei *r̥* este un fenomen central, iar consonantizarea ei este un fenomen de limbă periferic : *ardavo*, *ъrdavo* (și ^{ъ}*r̥davo*), *ъrče*, ^{ъ}*rče* (și *ъrče*, *hr̥ce*, ^{ъ}*r̥če*), *ъrskavica* (și ^{ъ}*r̥skavica*), *č'ъrveno*, *č'erveno*, *č'ъrvi* (Svinița), *kъrv*, *k*^{ъ}*r̥v*, (și *kr̥v*), *pъrvi*, *p*^{ъ}*r̥vi* (și *pr̥vi*), *Sъrbin* (și *Sr̥bin*), *Usk*^{ъ}*r̥s* (și *Uskr̥s*) etc.

Sunetul care apare înainte de *r̥* și pe care l-am redat prin *ъ* este mai închis decît *ă*, dar mai deschis decît *î* din limba română, apropiindu-se mai mult de cel din urmă. În cazul apariției unui *ъ* plin, el devine purtătorul silabei. În unele cazuri, înainte de *r̥* se aude un sunet apropiat de *ъ* (notat ^{ъ}). El nu duce la consonantizarea completă a vocalei *r̥*, care rămîne purtătoare de silabă (*p*^{ъ}*r̥vi*).

1.2. Din cel de-al doilea grup fac parte graiurile din localitățile : *Arad*, *Aradgai*, *Ciacova*, *Felnac*, *Iabalcea*, *Mănăstirea*, *Munar*, *Pecica*, *Turnu* și *Vodnic*. În aceste graiuri, cele mai frecvente sînt formele de mai jos : *bъrže*, *dъrveta*, *dъrvo*, *dъržim*, *fъrtalj*, *hъrdavo*, *kъrpi*, *kъrst*, *kъrt*, *mъrtav*, *pъrst*, *pъrljim*, *Sъrbin*, *smъrt*, *svъrbi*, *svъršim*, *tvъrd*, *vъrne*, *zъrno*.

În cazul de față consonantizarea este completă, iar purtătorul silabei devine *ъ*. Accidental însă apar și formele cu *r̥* : *br̥že*, *dr̥vo*, *kr̥st* etc.

1.3. Spre deosebire de cele citate mai înainte, în graiurile sîrbești și croate din localitățile : *Carașova*, *Clocotici*, *Checea*, *Lucareț*, *Lupac*, *Nermed*, *Ofsenița*, *Șușca* și *Rafnic*, formele cu vocala *r̥* sînt mai frecvente, cu toate că și în aceste graiuri devocalizarea vocalei în discuție este un fenomen central, iar păstrarea vocalei *r̥* este un fenomen de limbă periferic. Ele se află la granița dintre primul și cel de-al doilea grup de graiuri, fiind însă mult mai apropiate de cel din urmă.

1.4. După cum am arătat, cele două grupuri de graiuri se deosebesc prin prezența sau absența vocalei *r̥*. În cazurile de devocalizare apar formele cu *ъr* sau ^{ъ}*r̥*, ceea ce duce la consonantizare completă sau parțială.

Am întîlnit și alte moduri de consonantizare la o serie de graiuri. Asemenea fenomene izolate se întîlnesc la unul sau, foarte rar, la mai multe cuvinte.

1.4.1. În graiul din localitatea *Clocotici* am notat forma : *derži* (lit. dr̥ži), iar la *Cenadul Mare* : *kretina* (lit. kr̥tina, kr̥tica). În cazul de față, vocala *e* este plină și purtătoare de silabă, iar *r̥* devine consonantic.

1.4.2. În graiul din *Checea* am notat forma *cirkva* (lit. cr̥kva) în care vocala *i* este purtătoare de silabă, iar *r̥* este complet devocalizată.

1.4.3. Mai frecventă este apariția vocalei *a* după r̥ etimologic vocalic. Așa, de exemplu, în graiurile din localitățile: *Clocotici*, *Divici* și *Lupac* am întîlnit formele: *zapraška*, *zapražim*, *Uskras*, care se folosesc concomitent cu cele din limba sîrbocroată literară (mai ales în graiul din *Divici*); *zapr̥ška*, *zapr̥žim*, *Uskr̥s*. Și în cazul de față *a* este o vocală plină și purtătoare de silabă, iar r̥ devine complet devocalizată.

1.5. După cum reiese din cele arătate mai sus, în graiurile croate și sîrbești din țara noastră vocala r̥ are un statut deosebit față de limba literară și față de alte graiuri sîrbești sau croate. Parțial se pot găsi și unele tangențe cu o serie de graiuri sîrbești din R. S. F. Iugoslavia [1]. În cazul graiurilor sîrbești și croate din țara noastră, formele devocalizate sînt următoarele [2]: *ar*, *ъr*, *ᵇr̥*, *er* [3], *ir*, *ra*, *rъ*, *re*.

Devocalizarea vocalei r̥ se poate explica prin influența limbii române în condițiile bilingvismului, care, dacă nu a determinat, cel puțin a condiționat dezvoltarea fenomenului de devocalizare și în primul rînd apariția sunetului ъ ca purtător de silabă. Un argument în plus pentru susținerea influenței limbii române în cazul de față constă și în faptul că formele devocalizate sînt cu atît mai frecvente cu cît numărul vorbitorilor de limbă sîrbocroată este mai mic într-o localitate în raport cu numărul vorbitorilor graiului românesc respectiv.

1.6. Un fenomen destul de frecvent (dar totuși periferic), care cuprinde un număr mai mare de graiuri, este vocalizarea lui *r* etimologic consonantic [4]. Așa, de exemplu, am întîlnit în graiurile sîrbești din localitățile *Becicherecul Mic*, *Belobreșca*, *Beregsăul Mic*, *Cenei*, *Divici*, *Nădlac*, *Pojejena*, *Radimna*, *Socol*, *Tolvadia* etc. forme ca: *br̥davica* (lit. bradavica), *gr̥nate* (lit. granati), *gr̥dina* (lit. *gradina*), *kr̥stola* (lit. *kastrola*; forma *kr̥stola* este obținută prin metateza *str* > *rst*), *kr̥latica* (lit. krilatica), *kr̥vata* (lit. kravata), *mr̥melada* (lit. marmelada), *pr̥ko* (lit. preko), *pr̥nočim* (lit. prenoćim), *pr̥šina* (lit. prašina), *zapr̥ga* (lit. zaprega) etc. Trebuie însă menționat că toate aceste forme dialectale se folosesc concomitent cu cele din limba literară, dar cu o frecvență mai mare.

2. Spre deosebire de vocala r̥, pe care am întîlnit-o în toate graiurile sîrbești și croate din țara noastră, vocala l̥ se întîlnește numai în unele graiuri, iar în altele, ca și în limba sîrbocroată literară, a trecut în *u*: *buva*, *dug*, *jabuka*, *muze*, *pun*, *puž*, *tuče*, *sunce*, *vuna*, *žuč*, *žut* et.

2.1. Prezența vocalei l̥ am semnalat-o în graiurile din următoarele localități [5]: *Carașova*, *Clocotici*, *Iabalcea*, *Lupac*, *Nermed*, *Rafnic*, *Vodnic*, și *Svinița*. Și în acest caz tendința de devocalizare are un caracter general

---

[1] Cf. Pavle Ivić, *O govorima Banata*, în „Južnoslovenski filolog" XVIII, Belgrad, 1949–1950, p. 146.

[2] Într-o serie de graiuri sîrbești din Iugoslavia apar următoarele forme devocalizate: *ar*, *ьr*, *ᵇr*, *ъᵉr*, *er*, *or*, *ᵒr*, *rъ* (cf. A. Belić, *Dijalekti istočne i južne Srbije*, Belgrad, 1905-p. 123; Miloš Moskovljević, *Vokalizam lumbarskog govora*, în *Zbornik u čast A. Belića*, Bel grad, 1937, p. 99–100).

[3] Graiurile macedonene au următoarele forme devocalizate: *ъr*, *er*, *êr*, *or*, *ôr*, *rъ*, cf. Božo Vidoeski: *Македонските дијалекти во светлината на лингвистичната географија*, în *Македонски јазик* XII–XIV, Skopje, 1962/1963, p. 102.

[4] V. și A. Belić, *op. cit.*, p. 123 și urm.

[5] Începînd cu secolul al XIV-lea l̥ din limba sîrbocroată începe să treacă în *u* printr-o fază intermediară: *ou* (*bl̥va* > *bouva* > *buva*). Cf. Toma Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga knjiženvog jezika*, Zagreb, 1963, p. 29.

şi se manifestă prin apariţia unei vocale pline ъ care devine purtătoare de silabă, iar l̥ se devocalizează complet: *bъlva, dъlbok, dъlgo, dъlžina, jabъlka, mъlze, napъlni, pъlž, pogъlne, sъlnce, sъlza, žъlč, žъlt* etc.

2.2. Mult mai rare sînt cazurile cînd acelaşi sau alt cuvînt se pronunţă cu o semivocală care nu determină devocalizarea completă a vocalei l̥. În cazul de faţă l̥ rămîne purtătorul de silabă, iar semivocala apare întotdeauna înainte de l̥: *b^{ъ}l̥va, m^{ъ}l̥zem, s^{ъ}l̥za, ž^{ъ}l̥t*[6] etc.

2.3. Cele mai rare sînt cuvintele în care se păstrează l̥. Asemenea cazuri am întîlnit mai ales în graiul din *Sviniţa*, la vorbitorii mai vîrstnici, cu toate că şi aici există o inconsecvenţă permanentă. Aşa, de exemplu, am notat foarte rar şi forme ca: *dl̥g* (paralel cu formele *dъlg, d^{ъ}l̥g*), *ml̥č'* (paralel cu formele *mъlč', m^{ъ}l̥č'*), *pl̥n* (paralel cu formele (*pъln, p^{ъ}l̥n*)[7].

2.4. În graiurile din localităţile: *Caraşova, Clocotici, Iabalcea, Nermed, Rafnic* şi *Vodnic* am notat un singur cuvînt în care l̥ dispare: *sъnce* < < *sl̥nce*. În unele situaţii acest cuvînt are şi forma *s^{ъ}n̥ce*, în care *n* etimologic consonantic devine vocalic şi purtătorul silabei[8].

2.5. Nu am întîlnit nici un caz în care *l* etimologic consonantic să devină vocalic (cum este cazul consoanei *r*), cu toate că în alte graiuri sîrbeşti şi croate asemenea fenomene sînt semnalate[9].

2.6. Din cele arătate mai sus, reiese că în graiurile discutate aria vocalei l̥ este foarte redusă. Ea apare în foarte puţine cuvinte din cauza tendinţei puternice de devocalizare. Prezenţa vocalei l̥ se poate explica prin păstrarea arhaismelor, iar tendinţa de devocalizare este cunoscută tuturor graiurilor în care l̥ s-a păstrat.

3. Pe plan fonologic, cele două vocale trebuie considerate ca variante poziţionale[10] ale consoanelor *r*, respectiv, *l*. Ele se deosebesc de celelalte vocale printr-o serie de trăsături specifice:

a) pot să apară o singură dată într-un cuvînt;

b) nu pot sta după toate consoanele;

c) nu apar în sufixe flexionare şi derivative, în prefixe, în cuvinte enclitice şi proclitice;

d) nu se găsesc în toate poziţiile în care apar celelalte vocale;

e) nu pot sta înaintea vocalelor, cu excepţia vocalei r̥, care poate sta înaintea vocalei *o* provenite dintr-un *l* final (*ódr̥o* < *odrao* < *odral*).

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

---

[6] În graiurile din regiunea Timocului vocala în discuţie are următoarele variante: l̥, *u, lъ, ъl, al, el, o, lu, li,* $lъ_a$, $lъ_o$ (cf. A. Belić, *op. cit.*, p. 90—123).

[7] În graiurile macedonene sînt atestate următoarele forme de devocalizare a vocalei l̥: *ol, o, ъl, al, lъ*, cf. Božo Vidoeski, *op. cit.*, p. 101 şi urm.

[8] Cf. Emil Petrovici: *Graiul caraşovenilor*, Bucureşti, 1935, p. 86.

[9] Mirko Stanojlović: *Severno-timočki dijalekat*, în *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. II, Belgrad, 1911, p. 364—365.

[10] Pavle Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*, I Band ('s-Gravenhage 1958) p. 116 (subsol). Milka Ivić, *Jedno poređenje Vukovog jezika*, în „Zbornik za filologiju i lingvistiku", 1, Novisad, 1957, p. 118.

UN FENOMEN DE BILINGVISM ROMÂNO-BULGAR

DE

VIRGIL NESTORESCU

În cele de mai jos, vom avea în vedere o particularitate morfologică a graiului românesc din localitatea Bregovo, situată în regiunea Vidin din R. P. Bulgaria. Făcînd parte dintr-un masiv lingvistic romanic [1], cu care este în neîntrerupt contact, graiul evoluează de multă vreme sub influența limbii bulgare. Compartimentele în care această influență se face mai simțită sînt lexicul, sintaxa și, mai puțin, morfologia și fonetica. Deosebit de interesante sînt interferențele dintre cele două limbi la nivelul morfologiei.

După cum se știe, una din trăsăturile originale ale limbii române [2] este prezența în sistemul ei morfologic a pronumelui de politețe : *dumneata*, *dumneavoastră*, *dumnealui*, *dumnealor* ș.a., care se folosește „în vorbirea cu persoanele sau despre persoanele cărora li se cuvine respect sau pe care vorbitorul vrea să le țină la distanță'' [3].

Folosit în mod general în graiurile dacoromâne, acest pronume are diferite forme cu valoare afectivă (*matale*, *mata* etc.), foarte frecvent întîlnite, mai ales în Moldova [4].

O situație cu totul neobișnuită se constată în graiul din Bregovo, care nu cunoaște, se pare, în stadiul actual al dezvoltării sale, diversitatea de forme a pronumelui personal de politețe. Absența lor aproape totală din vorbirea curentă (am întîlnit cu totul accidental doar forma *dumneavoastră*) se datorește, fără îndoială, influenței limbii bulgare, care, ca și alte limbi slave, nu dispune de forme pronominale specializate pentru exprimarea nuanțată a reverenței. Fiind bilingvi, românii din Bregovo gîndesc în cele mai felurite ocazii nu numai în spiritul limbii materne, confundînd, prin urmare, cele două sisteme lingvistice pe care le posedă.

---

[1] Pentru detalii privind așezarea localității, apartenența dialectală și fizionomia fonetică generală a graiului, cf. V. Nestorescu și M. Petrișor, *Graiul românilor din Bregovo* (*R. P. Bulgaria*). *Unele particularități fonetice*, comunicare prezentată la al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică, București, 16—20 aprilie 1968.

[2] Cf. Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții gramaticale*, București, 1965, p. 43.

[3] Cf. *Gramatica limbii române* I, București, 1960, p. 148.

[4] Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 373.

Un rezultat al acestui proces este şi simplificarea sistemului pronumelui personal de politeţe, care a avut loc treptat, prin imixtiunea modelului bulgăresc.

Astfel, am înregistrat, în loc de cele trei grade de politeţe curente în limba română (*tu-dumneata-dumneavoastră*), numai formele pronominale *tu* şi *voi̯*. Forma *voi̯* are două valori, cea de exprimare a pluralităţii şi cea de exprimare a reverenţei. Evident, este vorba de un calc după bg. вие, pronume care însumează cele două funcţii amintite. Iată cîteva pasaje dintr-o povestire a unui subiect în vîrstă, bun vorbitor de limbă română:

Zîće:

— *Voi̯ l-aţ făcut pe bărbat-tu popă?*

— *Da, i̯eu̯ l-an făcut.*

. . . .

— *Će gîndi̯esc i̯eu̯?*

— *Voi̯ gîndiţ că...*

. . . .

— *Voi̯ spuneţ că n-aveţ grijʸe n'am. Sînteţ spocoin*[5].

— *Da, zîće i̯el.*

. . . .

— *Am auzît că voi̯ aţ vi̯enit di̯e la Românija* ... (către anchetator).

. . . .

— *Će basme vreţ voi̯?* (întrebarea adresată anchetatorului).

În contextele date, pronumele personal *voi̯* împreună cu verbul respectiv constituie o formulă de politeţe improprie limbii române, fiind echivalentă cu construcţia constînd în pronumele *dumneavoastră* şi verbul la persoana a II-a plural.

Pe un plan identic stă şi exemplul următor, care ilustrează o convorbire între două persoane aflate în raporturi sociale diferite (sluga şi stăpînul): „*O, zîće, daţi-mi mii̯e ţoali̯li̯ vo̯astre* ...", în care *voastre* exprimă într-un mod aparte politeţea.

Ca urmare firească a restrîngerii sferei de întrebuinţare a pronumelui de politeţe, între vorbitorii graiului este anulată adesea distanţa de vîrstă prin folosirea adresării intime (*tu*). Iată, de exemplu, o asemenea adresare a unui tînăr către o bătrînă: „*Tu cum te-ai̯ luat cu moşu-tu?*".

Aşadar, în graiul românesc din Bregovo (şi nu este exclus şi în altele înconjurătoare), datorită influenţei slave, opoziţia reverenţial/non-reverenţial este exprimată prin doi termeni gramaticali: *tu/voi̯*. Datele lingvistice care ne stau la dispoziţie (texte înregistrate pe bandă de magnetofon)[6] ne oferă doar o imagine generală a modificărilor suferite de sistemul pronominal, în speţă de pronumele personal de politeţe. Pentru o descriere amănunţită a fenomenului aici semnalat, vor fi necesare cercetări suplimentare.

Iunie 1968

Institutul de lingvistică,
Bucureşti, Str. I. C. Frimu, 22

[5] Cuvîntul este luat direct din bulgăreşte: спокоен „liniştit".

[6] Anchetele au fost efectuate în anul 1955, în timpul unei călătorii de studii, de către Gh. Bolocan, şef de sector la Institutul de lingvistică din Bucureşti. Îi mulţumim şi pe această cale pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziţie datele culese.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA OMONIMIEI LATINO-ROMANICE

DE

PETRU E. ZUGUN

Pentru cunoaşterea completă a fenomenului omonimiei, cercetarea soartei pe care au avut-o în limbile romanice seriile de omonime latine oferă un avantaj unic, neîntîlnit în altă parte: posibilitatea urmăririi evoluţiei multor serii de omonime într-o perioadă foarte mare de timp. O asemenea cercetare nu s-a făcut pînă acum. Dacă pînă în prezent limba latină a fost luată în consideraţie pentru cercetarea omonimiei din limbile romanice, aceasta s-a făcut numai pentru a se constata că formarea, în aceste limbi, a unor omonime s-a realizat prin evoluţia fonetică deosebită, însă cu acelaşi rezultat formal, a unor cuvinte care în latină nu erau omonime[1]. Cercetarea noastră cunoaşte o perspectivă inversă acesteia: pornim de la omonimele latine pentru a ajunge la corespondentele lor romanice, aceasta în scopul tragerii unor concluzii de ordin general. Din aceste motive, am considerat omonimia ca pe un fenomen sincronic în latina vorbită şi ne-a interesat doar în principiu soarta ei în limbile romanice.

Pentru cunoaşterea omonimelor latine am folosit *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935, de W. Meyer-Lübke.

În *REW* sînt inserate 176 de serii de omonime lexicale şi lexico-gramaticale. O parte dintre aceste serii de omonime sînt proprii latinei vorbite şi au rezultat în urma unor modificări fonetice care au diferenţiat aspectul vorbit de aspectul scris al limbii latine. Astfel, în urma neutralizării opoziţiei de cantitate existente în latina ,,clasică'', între unele vocale latineşti, *ācer* ,,Ahorn" şi *ăcer* ,,sauer" au devenit, în latina vorbită, omonime; în latina orientală au devenit omonime *pōpulus* ,,Pappel'' şi *pŏpulus* ,,Volk''; în urma sincopei lui *ĭ* intertonic, * *accapĭtāre* ,,betteln'' a devenit omonim cu * *accaptāre* ,,annehmen'', dovadă fiind rezultatele romanice

---

[1] Vezi bibliografie la Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode*, Bucureşti, 1962, p. 160—161 şi 168; Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, 1954, p. 28; Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, 1960, p. 159.

identice : v. it. *accattare* „betteln'' și v. it. *accatare* „annehmen''; în urma căderii consoanei finale *-s*, *cŏrnus* „Kornelkirschbaum'' a devenit omonim cu *cŏrnu* „Horn''.

Urmărind statistic evoluția acestor serii de omonime pînă în stadiul lor actual din limbile romanice, am constatat că, din cele 176 de serii, în limbile romanice numai 28, deci numai în proporție de aproximativ 16%, dintre ele și-au păstrat caracterul omonimic, într-o limbă romanică sau în mai multe limbi romanice.

Exemplele mai relevante sînt următoarele :

I. Serii omonimice latinești păstrate în mai multe limbi romanice :

1. *alba* „Morgenröte'' > it. *alba*, fr. *aube*, prov. *auba*, cat., sp. *alba*
alba „Priestergewand'' > it. *alba*, fr. *aube*, prov. *auba*, cat., sp. *alba*
2. *barga* „Uferböschung'' > sp., ptg. *barga*
barga „Hütte'' > sp., ptg. *barga* „Strohhütte''
3. *cŏrnu* „Horn'' > rom. *corn*, cat. *corn*
cŏrnus „Kornelkirschbaum'' > rom. *corn*, cat. *corn*
4. *mŭndus* „Rein'' > it. *mondo*, prov. *mon*
mŭndus „Welt'' > it. *mondo*, prov. *mon*
5. *pīla* „Mörser'', „Trog'' > it. *pila*, prov. *pila* „Mörser'', „Trog'', sp. *pila* „Trog''
pīla „Säule'', „Pfeiler'' > it. *pila* „Pfeiler'', „Brückenjoch'', prov. *pila* „Brückenpfeiler'', sp. *pila* id.
6. *planta* „Pflanze'' > it. *pianta*, fr. *plante*, prov. cat. *planta*, sp. „*llanta* Schnittkohl''
planta „Fußsohle'' > it. *pianta*, fr. *plante*, prov. cat. *planta*, sp. *llanta* „Radschiene''

II. Serii de omonime latinești păstrate într-o singură limbă romanică :

1. *calx, -ce* „Kalk'' > it. *calce*
calx, -ce „Ferse'' > it. *calce*
2. *canna* „Kanne'' > prov. *cana*
canna „Schilf'' > prov. *cana*
3. * *mŭscŭlus* „Moos'' > rom. *mușchi*
mŭscŭlus „Muskel'' > rom. *mușchi*
4. *nŏbŭla* „Nebel'' > cat. *neula* „Brand''
nŏbŭla „Oblate'' > cat. *neula*
5. *sŏrtīre* „zuteilen'' > sp. *surtir*
**sŏrtīre* „herauskommen'' > sp. *surtir* „hervorquellen''
6. *tŭrba* „Schar'' > fr. *tourbe*
7. *tŭrba* „Torf'' > fr. *tourbe*

În situațiile de mai sus, omonimia din limbile romanice este un fenomen diacronic.

În rest, omonimia din limba latină a dispărut pînă în stadiul actual din limbile romanice.

Comparînd numărul seriilor omonimice din latină cu numărul seriilor omonimice latine moștenite de limbile romanice, se poate spune că perpetuarea omonimiei într-o perioadă foarte mare de timp este o raritate, regula fiind dispariția omonimiei.

Înlăturarea omonimiei latine s-a înfăptuit în limbile romanice pe șase căi :

I. Păstrarea numai a unui termen dintr-o serie omonimică și dispariția celorlalți.

II. Derivare : unul din omonime a fost continuat direct în limbile romanice, iar celelalte din seria omonimică latină se regăsesc aici numai în rădăcina derivatelor romanice formate de la ele cu diferite sufixe și prefixe ; structura fonetică diferită a sufixelor și a prefixelor adăugate la rădăcina fostelor omonime latine a înlăturat omonimia.

III. Împrumut : un omonim a fost moștenit și celelalte din serie au fost împrumutate din limba latină sau dintr-o limbă romanică. Din cauza caracterului variat și limitat în timp și spațiu al legilor fonetice, fostele omonime latine au în limbile romanice forme care exclud omonimia inițială.

IV. Evoluții fonetice deosebite ale omonimelor latine din aceeași serie omonimică.

V. Încadrarea morfologică, deosebită după gen, în limbile romanice, a substantivelor care alcătuiau, în limba latină, o serie omonimică.

VI. Moștenirea unui omonim de la cazul direct și de la un caz oblic a celorlalte omonime din aceeași serie.

I. În privința moștenirii unui singur membru dintr-o serie omonimică și pierderea celorlalți, exemple relevante sînt următoarele :

a) În mai multe limbi romanice :

1. *acia* „Einfädelfaden" se păstrează în rom. *ață* și it. *accia*, pe cînd omonimul său * *acia* „Schärfe" se mai întîlnește doar în cîteva dialecte italiene (napolitan *ačča* „Hiebwaffe", logudorez *atta* „Schneide", Berggrat", „Abhang", sasarez *ačča* „Schneide").

2. *bŭrra* 1. „Scherwolle", 2. „Possen" a fost continuat de limbile it. *borra*, fr. *bourre*, prov. cat. sp. ptg. *borra* ; 2. it. *borre*, sp. *borra*, pe cînd omonimul său * *bŭrra* „Loch" se găsește doar în dialectul walon, unde are forma *bor* „Höhle im Baume".

3. *canna* „Kanne" se mai găsește doar în prov. *cana*, pe cînd omonimul său *canna* „Schilf" este întîlnit în it. *canna*, prov. cat. *cana*, sp. *cana*, ptg. *cana*.

4. *dŏlus* „Schmerz" are corespondenți în șapte limbi romanice : rom. *dor*, it. *duolo*, fr. *deuil*, prov. cat. *dol*, sp. *duelo*, ptg. *dó*, pe cînd omonimul său *dŏlus* „List" nu se mai găsește în nici o limbă romanică.

5. *hōra* „Stunde" se găsește în rom. *oară*, it. *ora*, fr. *heure*, prov. cat. *ora*, sp. ptg. *hora*, pe cînd omonimul său *hōra* „Hure" a dispărut din toate limbile romanice.

6. *mŭltus* „viel" are corespondenți în rom. *mult*, it. *molto*, prov. cat. *molt*, sp. *mucho*, ptg. *muito*, pe cînd omonimul său *mŭltus* „zerquetscht" a dispărut de peste tot.

7. * *ōrŭlāre* „herabsteigen" are corespondent actual doar în rom. *urla*, pe cînd * *ōrŭlāre* „säumen" se folosește în șase limbi romanice : it. *orlare*, fr. *ourler*, prov. cat. sp. ptg. *orlar*.

8. *plaga* „Wunde" are corespondenți actuali în rom. *plagă*, it. *piaga*, fr. *plaie*, prov. *plaga*, sp. *llaga*, ptg. *chaga* „Verwünschung", dar

omonimul său *plaga* „Fläche" a dispărut din toate limbile și dialectele romanice.

9. *salīre* „salzen" e întîlnit azi doar în dialectele meglenorômân (*ansări*) și logudorez (*salire*), pe cînd omonimul său *salīre* „springen" are corespondenți în limbile rom. *sări*, it. *salire* „steigen", fr. *saillir*, prov. și cat. *sallir* „sprudeln", sp. *salir* „herausgehen" și ptg. *sahir* *id.*

10. *visum* „Traum" se găsește azi doar în rom. *vis*, pe cînd *vīsus* „Ansicht", „Gesicht" are corespondenți actuali în it. *viso*, prov. *vis*, sp. *viso* și ptg. *viso*.

b) Într-o singură limbă romanică :

În limba română :

1. * *cavĭtāre* „sich vorsehen" are forma actuală *căuta* „Sorge tragen", pe cînd * *cavĭtāre* „aushöhlen" nu a fost moștenit.

2. *carrum* „Wagen" > *car*, însă *carus* „lieb" a dispărut.

3. * *ōrŭlāre* „herabsteigen" > *urla*, însă * *ōrŭlāre* „säumen" a dispărut.

În limba italiană :

1. *cŏrnu* „Horn" > *corno* ; *cŏrnus* „Kornelkirschbaum" a dispărut.

2. * *mūscŭlus* „Moos" > *muschio* ; *mūscŭlus* „Muskel" a dispărut.

3. *sŏrtīre* „zuteilen" > *sortire* ; * *sŏrtīre* „herauskommen" a dispărut.

În limba franceză :

1. * *accapĭtāre* 1. „zu Ende bringen", 2. „als Herrn anerkennen" a dispărut ; * *accaptare* „annehmen" > *acheter*.

2. *carmĭnāre* „Krämpeln" a dispărut ; *carmĭnāre* „bezaubern" > *charmer*.

3. *rapīna* „Rübenfeld" a dispărut ; *rapīna* „Raub" > *ravine* „Gießbach".

În limba provensală :

1. *aquārium* „Gußstein" > *aiguier*, dar *aquārius* „Wasserträger" a dispărut.

2. *pĭrum* „Birne" > *pera* ; *pĭrus* „Birnbaum" a dispărut.

În limba catalană :

1. * *parĭāre* „abwehren" > *payrarse*, însă *parĭāre* „ausgleichen" a dispărut.

2. *verna* „Erle" > *vern*, dar *vĕrna* „Rahe" s-a pierdut.

În limba spaniolă :

1. *alăpāre* „Ohrfeigen geben" a dispărut ; omonimul său *alăpāre* „sich brüsten", păstrat, are aici forma *alabar* „loben".

2. * *bastum* „Stock" a dispărut ; * *bastum* „Saumsattel", moștenit, are forma *basto*.

3. *rĕgŭlāre* „regeln" a dispărut ; * *rĕgŭlāre* „aufstoßen", moștenit, are forma *regoldar*.

În limba portugheză :

1. *cŏrnu* „Horn" > *corno* ; *cŏrnus* „Kornelkirschbaum" a dispărut.

2. * *fagīna* „Buchecker" n-a fost moștenit ; * *fagīna* „Marder" > > *fuinha*.

Problema importantă care se pune acum este gradul de intenționalitate al vorbitorilor în producerea procesului lexical de dispariție a unor cuvinte omonime.

În privința explicației dispariției cuvintelor datorită concurenței omonimelor, se cunosc două concepții opuse : una care susține că omonimia este o „maladie" a limbii, care provoacă „moartea" multor cuvinte, și alta care consideră că omonimia are, în această privință, un rol secundar. A. Darmesteter, J. Gilliéron, S. Pușcariu, Iorgu Iordan [2], și alți lingviști susțin prima părere, G. Paris, M. Grammont, G. Millardet, Elise Richter, Buyssens [3], R. A. Budagov [4], Al. Graur [5] și alți lingviști o susțin pe cea de-a doua.

Cercetarea evoluției omonimelor latinești în limbile romanice ne-a dus la concluzia că omonimia a avut adeseori rolul important în dispariția unor cuvinte omonime, căci nu s-ar putea explica altfel la fel de bine sau mai bine dispariția din limbile romanice a multor cuvinte omonime foarte cunoscute și mult folosite în latină. Cele mai multe dintre exemplele date mai sus sînt, în acest sens, relevante. Concurența între omonime nu poate explica întru totul dispariția cuvintelor în omonimie. Dacă omonimia ar fi fost totdeauna cauza primordială sau exclusivă a dispariției unor cuvinte, ar fi trebuit ca : a) omonimia din latină să nu se fi moștenit de loc în limbile romanice; or, s-a văzut că, în proporție de aproximativ 16%, seriile de omonime latinești au fost totuși continuate de una sau de mai multe limbi romanice ; b) ar fi trebuit ca cel puțin unul dintre membrii tuturor seriilor omonimice latinești să fi fost moștenit de o limbă romanică, mai ales că noțiunea denumită de el era importantă ; or, sînt unele cazuri cînd toți membrii unor serii omonimice latinești au dispărut sau se păstrează numai în dialecte. De exemplu :

1. *brisa* „Seewind" și *brisa* „Weintrester" n-au fost moștenite, nici unul, de română, italiană și provensală.

2. *brŭncus* „Rüssel" și * *brŭncus* „Klotz" n-au fost moștenite, ambele, de română.

3. *expĭngĕre* „ausstoßen" și * *expĭngĕre* „auslöschen" n-au fost moștenite, ambele, de română, spaniolă și portugheză.

4. * *margĕlla* „Rand" și *margĕlla* „Perle" n-au fost continuate, ambele, de italiană, provensală, spaniolă și portugheză.

5. * *pariŏlum* „kleiner Kessel" și * *pariŏlum* „Pärchen" n-au corespondenți în română, franceză, spaniolă și portugheză.

Credem că concurența dintre omonime a avut un rol important în dispariția unor cuvinte : a) cînd noțiunile denumite de cuvintele alcătuitoare ale unei serii omonimice deveneau noțiuni foarte importante și curente ; în asemenea situații, „sacrificarea" unor omonime dintr-o serie, pentru a rămîne numai unul s-a făcut în scopul evitării confuziei.

Exemple :

1. * *expĭngĕre* „auslöschen" a dispărut din toate limbile romanice datorită omonimiei cu *expĭngĕre* „ausstoßen" (> it. *spingere*, prov. *espenher*, cat. *espenyer*).

---

[2] Vezi bibliografie și comentarii la Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică ...*, p. 186—205 ; la Paula Diaconescu, *Omonimia și polisemia*, în PLG, I, 1959, p. 133—151 ; la Finuța Asan, *Observații cu privire la omonimie*, în PLG, II, 1961, p. 113—124.

[3] Eric Buyssens, *Linguistique historique. Homonymie. Stylistique. Sémantique. Changement phonétique*, Bruxelles, 1955.

[4] R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, București, 1961, p. 61—62.

[5] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală ...*, p. 159.

2. Dispariția din toate limbile romanice, în afară de română, a cuvîntului latin * *ōrŭlāre* „herabsteigen" se poate explica prin omonimia supărătoare cu * *ōrŭlāre* „säumen" (> it. *orlare*, fr. *ourler*, prov. cat. sp. ptg. *orlar*).

3. Dispariția din toate limbile romanice a lui *salīre* „salzen" a fost cauzată, fără îndoială, de concurența lui cu *salīre* (> rom. *sări*, it. *salire* „hinaufgehen", „steigen", fr. *saillir*, prov. cat. *sallir* „sprudeln", sp. *salir* „herausgehen", ptg. *sahir* id).

Se pare că dispariția unor cuvinte, datorită omonimiei, a afectat în special verbele care aparțineau aceleiași conjugări. Numai două, din cincisprezece serii omonimice verbale și-au păstrat caracterul omonimic pînă în faza actuală a limbilor romanice. Acest fapt se explică prin omonimia totală, în toată vasta paradigmă verbală, a tuturor formelor verbale omonime.

b) Omonimia a avut rolul principal în dispariția unor cuvinte atunci cînd confuzia provocată de ea era jenantă. De exemplu, coexistența lui *dŏlus* „List" cu a lui *dŏlus* „Schmerz" nu putea să fie de lungă durată, datorită sensurilor lor opuse. De aceea, se poate spune că pierderea primului dintre ele s-a datorat omonimiei. La fel, *lŭstrum* „Morast" și *lŭstrum* „Glanz" nu puteau coexista mult timp, datorită sensurilor lor opuse. Exemplul dat de D. Caracostea [6] este, în acest sens, relevant : devenit omonim în latina vorbită, în urma unor modificări fonetice și morfologice, cu * *bassiare* „senken", *vexare* „quälen" (> *vessire*) a trebuit să fie „sacrificat".

c) Se poate spune că omonimia a avut rolul principal în dispariția unor cuvinte atunci cînd acțiunea ei a fost generală, adică atunci cînd același cuvînt omonim a dispărut din toate limbile romanice.

De exemplu :

1. * *grūmus* „Kehle" a dispărut din toate limbile romanice datorită omonimiei cu *grumus* „Erdhaufen", care s-a păstrat în italiană *grumo*, cat. *grum*, sp. ptg. *grumo* „Klümpchen".

2. *hōra* „Hure" a dispărut de peste tot datorită omonimiei cu *hōra* „Stunde", păstrat în rom. *oară*, it. *ora*, fr. *heure*, cat. *ora*, sp. ptg. *hora*.

3. *mŭltus* „zerquetscht" a dispărut din toate limbile romanice datorită omonimiei cu *mŭltus* „viel", folosit și acum pe aproape tot teritoriul Romaniei : rom. *mult*, it. *molto*, prov. cat. *molt*, sp. *mucho*, ptg. *muito*.

4. * *pala* „steil abfallende Wiese" a dispărut din toate limbile romanice din cauza omonimiei cu *pala* „Schaufel", moștenit de majoritatea acestora : it. *pala*, fr. *pelle*, prov. *pala*, cat. sp. *pala*, ptg. *pâ*.

Se poate spune cu siguranță că un omonim a dispărut din cauza concurenței omonimice numai dacă au fost îndeplinite concomitent toate cele trei condiții de mai sus. Deci rolul omonimiei în dispariția cuvintelor nu trebuie limitat la cazuri particulare.

Rolul omonimiei în dispariția cuvintelor este deci direct proporțional cu însemnătatea noțiunii pe care o denumeau cuvintele latine dispărute,

---

[6] În lucrarea sa *Wortgeographisches und Wortgeschichtlickes von Standpunkte der Homonymität*, publicată în *Mitteilungen des Rumänischen Instituts an der Universität Wien, herausgegeben von W. Meyer-Lübke*, Heidelberg, 1914, p. 79 și urm. (apud Iorgu Iordan, *op. cit.*, *p. 169*).

cu gradul de confuzie pe care îl putea provoca omonimia și cu răspîndirea dispariției cuvintelor omonime în limbile romanice.

II. Uneori, noțiunea exprimată de omonimul dispărut a fost denumită cu un derivat al acestuia [7]. Situația aceasta este relevantă, în sensul problemei discutate aici, numai cînd derivatele au înlăturat omonimia, deci numai atunci cînd o limbă romanică a moștenit dintr-o serie de omonime compuse, de exemplu, din doi termeni, numai unul dintre ele și noțiunea denumită de omonimul dispărut a fost numită de un derivat romanic de la acesta. O asemenea situație nu este relevantă — și aceasta se întîmplă în marea majoritate a cazurilor — cînd o limbă a moștenit numai derivatul. De aceea, exemplele date mai jos aparțin numai primei categorii. Trebuie luate în considerație mai ales diminutivele, lucru explicabil prin specificul lor lexical. Derivatele ar putea fi împărțite, din punctul de vedere al gradului de păstrare a semnificației cuvîntului de la care s-a format, în două categorii mari : a) diminutive și augmentative care, de obicei, păstrează în cel mai înalt grad semnificația cuvîntului de la care s-a format : b) nume de agent, colective etc. care semnifică o altă noțiune, numai înrudită, într-un sens sau altul, cu aceea denumită de cuvîntul de la care s-a format. Strict semantic vorbind, *floricică* înseamnă tot floare, pe cînd *florărie* semnifică altceva. Vorbitorii romanici s-au servit de acest avantaj pe care îl prezentau diminutivele și le-au întrebuințat, uneori, în locul cuvintelor de la care s-au format acestea. De altfel, acest proces de substituire îl continua pe acela din latina vorbită, remarcat de Grandgent atunci cînd vorbea de preferința acesteia pentru diminutive [8].

Exemple :

1. *alba* „Morgenröte" > fr. *aube*, dar noțiunea de „Weißpappel", numită în latină cu omonimul *alba*, este denumită în limba franceză cu un diminutiv al acestuia, *aubeau*.

2. * *bastum* „Saumsattel" > fr. *bât*, prov. cat. *bast*, sp. *basto*, ptg. *basta* ; noțiunea „Stock", numită în latină cu omonimul * *bastum*, este denumită în franceză, prov. cat. și ptg. cu derivate romanice formate pe baza acestuia, respectiv : *bâton*, *baston* și *bastao*.

3. *cŏrnu* „Horn" > sp. *cuerno* ; noțiunea „Kornelkirschbaum", numită în latină cu *cŏrnus*, care ar fi trebuit să dea în spaniolă tot * *cuerno*, e denumită aici cu un diminutiv spaniol, *cornizo*, de la *cărnus*.

4. *pactum* „Vertrag", „Steuer", „Ausgleich" > it. *patto*, *patta* ; noțiunea „zusammengedrängt", numită în latină cu omonimul *pactum*, este denumită în italiană cu diminutivul *pattume* „Kechricht, Unrat", „Seebinse". Ca și celelalte derivate de mai sus, acest derivat a fost format de la omonimul moștenit, dar întîlnit numai în componența derivatelor romanice.

Însă substituirea, datorită omonimiei, unui cuvînt omonim printr-un derivat al său este relevantă rareori pentru demonstrarea acțiunii „maladive" a omonimiei. Chiar faptul că, în cele mai multe cazuri, diminutivul dublează, în aceeași limbă romanică, cuvîntul de la care s-a format poate fi grăitor în acest sens. S-a întîmplat chiar ca omonimia latină (și, în unele

[7] Pentru limba latină exemple au fost date de Fr. Diez, W. Meyer-Lübke și A. Griera (vezi Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică . . .*, nota a 2-a de la pagina 166).

[8] C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*, după ediția spaniolă a lui F. de B. Moll. În românește de Eugen Tănase, Cluj, 1958, p. 21—23.

cazuri, cea din limbile romanice) să fi luat naştere, uneori, chiar prin diminutivare, ceea ce este de neînţeles pentru o eventuală concluzie care, bazată pe cîteva exemple, să afirme rolul important al diminutivării în evitarea omonimiei. De exemplu, *areŏla* „kleine Tenne", diminutivul lui *area* „Tenne", era omonim cu * *areŏla* „Meeral" ; *bucca* „Wange" şi *buccea* „Brot" nu erau omonime, însă diminutivele lor *buccĭlla* „kleine Wange" şi, respectiv, *buccĕlla* „kleine Brot" erau omonime ; *lanx*, *-cĭs* „Schale" şi *lăncĕă* „Lanze" nu erau omonime, dar diminutivele lor *lanceŏla* „kleine Schale" şi, respectiv, *lanceŏla* „kleine Lanze" erau omonime ; *malleŏlus* „Hämmerchen", diminutivul lui *malleus* „Hammer", era omonim cu *malleŏlus* „Art Knödel".

3. În cazul împrumuturilor este, bineînţeles, vorba de simple întîmplări (în sensul problemei discutate aici). S-a întîmplat ca un omonim latin, nemoştenit într-o limbă, să fie împrumutat de aceasta din latină sau dintr-o limbă romanică. Dat fiind caracterul diferit, şi limitat în timp şi spaţiu, al legilor fonetice, fostele omonime latine au în limbile romanice forme care exclud omonimia iniţială.

Exemple :

1. *calx*, *-ce* „Ferse" > sp. *coz* „Fußtritt" ; noţiunea „Kalk", denumită în latină cu omonimul *calx*, *-ce*, nemoştenit în spaniolă, este numită aici cu un cuvînt împrumutat din catalană (unde are forma *cals*), *cal*.

2. *cŏrnu* „Horn" > ptg. *corno* ; *cŏrnus* „Kornelkirschbaum" ar fi trebuit să aibă în portugheză, dacă ar fi fost moştenit, tot forma * *corno*. Această a doua noţiune este denumită însă în portugheză cu un cuvînt împrumutat din spaniolă, *corniso* (< sp. *cornizo*).

3. *fragum* „Erdbeere" > fr. *fraise*. Din franceză a trecut în provensală, unde are forma *frazo*. Omonimul latin * *fragum* „Bruch" > prov. *frau* „unbebautes Land".

4. *mŭndus* „rein" > v. fr. *mont*, ca şi *mŭndus* „Welt" > v. fr. *mont*. În franceza actuală noţiunea „Welt" e denumită cu un cuvînt împrumutat din italiană, *monde* (moştenit aici : lat. *mŭndus* „Welt" > it. *mondo*).

5. *tŏrcŭlum* „Presse", „Kelter" > fr. *treuil* ; omonimul lui, * *tŏrcŭlum* „gewundener Gegenstand", n-a fost continuat de franceză. Pentru denumirea noţiunii „gewundener Gegenstand" a fost împrumutat cuvîntul vechi italian *torchio* (moştenit, aici) > fr. *torche*. Mai interesant se prezintă situaţia acestor omonime latine în italiană. Lat. *tŏrcŭlum* „Presse", „Kelter" > it. *torchio* ; * *tŏrcŭlum* „gewundener Gegenstand" > v. it. *torchio*, deci în vechea italiană omonimia se menţinea. Ultimul cuvînt italian a fost împrumutat, s-a văzut, în franceză, unde a căpătat forma *torche*. Acest cuvînt, francez acum, a fost împrumutat de italiană, de această dată, unde a primit o formă deosebită, *torcia*, de aceea pe care o avea mai înainte (*torchio*). Prin acest împrumut alternativ, de către franceză şi italiană, al aceluiaşi cuvînt, omonimia a fost desfiinţată în ambele limbi.

În cazul împrumuturilor, gradul de intenţionalitate în evitarea omonimiei este zero. Se ştie, apoi, că împrumutul este una din cauzele principale ale apariţiei omonimiei într-o limbă. Dăm numai un exemplu. Împrumutat din latină de către italiană şi spaniolă, *muscus* „Moschus" (it. *musco*), a devenit aici omonim cu * *mŭscus* „Moos", moştenit, acesta

(> it. *musco*), refăcîndu-se, astfel, omonimia latină, desfiinţată un timp prin „sacrificarea" unuia din cele două omonime.

IV. În mod neaşteptat, omonimia latinească a fost desfiinţată în unele cazuri, în limbile romanice, prin evoluţii fonetice deosebite ale omonimelor moştenite, care aparţineau în latină aceleiaşi serii. Situaţia aceasta este curioasă fiindcă, dată fiind definiţia omonimelor („sont homonymes des noms de prononciation identique et de sens différents") [9], ar fi fost normal ca omonimia să se fi menţinut în limbile romanice datorită acţiunii paralele identice a legilor fonetice. Totuşi, în exemplele de mai jos, aceasta nu s-a întîmplat : deşi aflate în aceeaşi poziţie, sunete identice au evoluat diferit. Sunetele dintr-un omonim au cunoscut tratamentul normal, pe cînd sunetele din omonimul acestuia au avut o evoluţie neobişnuită. Din punctul de vedere din care este tratată tema în discuţie, nu interesează cauzele (adică explicarea) evoluţiilor fonetice neobişnuite, ci interesează numai faptul că aceste evoluţii au existat ca atare [10].

Exemple :

Pentru limba română :

1. * *mŭscŭlus* „Moos" > *maşchi*, *mūscŭlus* „Muskel" > *muşchi*, însă *mūsculus* „mäusefarbig" > *mascur* „Schaf mit dunklen Flecken am Maul".

Pentru limba italiană :

1. *bīga* „Gardenhaufen" > *bica*, însă *bīga* „Zweigespann" > *bighe* „Wagen".

2. * *kramjan* „drücken" > *ghermire* „packen", însă *krammjan* „wollstopfen" > *gremire* „füllen".

3. *lĕpŏrarium* „Wildpark" > v. it. *leporaio*, însă *lĕpŏrarius* „Hasenwäter" > v. it. *lepraio*.

4. *mūtŭlus* „Kragstein", „Sparrenkopf", „Grenzstein" > *mucchio*, însă * *mūtŭlus* „stumm" > *mutolo*.

Pentru limba franceză :

1. *albŭrnum* „Splint" > v. fr. *aubour*, însă *albŭrnus* „weisßlich" > v. fr. *auborne* „blond".

2. *marka* „Grenze" > *marche*, însă *marka* „ein halbes Pfund Silber oder Gold" > *marc*.

3. *pīlāre* „Pfeiler" > *pilier*, însă *pīlāre* „zusammendrücken" „zerreiben", „stampfen" > *piler*.

4. *sal* „Salz" > *sel*, însă *sal* „Wohnung", „Saale" > *salle*.

5. *sĕcŭndum* „gemäß" > v. fr. *seon*, însă *sĕcŭndus* „Zweiter" > > v. fr. *segond*.

6. *sŏccus* „Art leichter Schuh" > *souche*, însă * *sŏccus* „Pflugschar" > *soc*.

Pentru limba provensală :

1. *buk* „Bauch" > *buc* „Rumpf", însă *bukk* „Bock" > *boc*.

2. *latus* „Seite" > *latz*, însă *latus* „breit" > *lat*.

3. *nibŭlus* „Geier" > *niblan*, însă * *nibŭlus* „Wolkig" > *nivol*, *nible*.

4. *palma* „Palme" > *palma*, însă *palma* „flache Hand" > *pauma*.

---

[9] J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933, p. 93.

[10] Unele evoluţii fonetice neobişnuite pot fi încadrate în categoria acelora numite de Bourciez „ezitări" (Édouard Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, Paris, 1956, p. 173–174), altele se datoresc analogiei : *ăcer* „sauer" > * *acrus*, prin analogie cu adjectivele în *-us*, *-a*, *-um*, altele au fost cauzate de modificări fonetice necondiţionate etc.

Pentru limba catalană :

1. *buk* „Bauch" > *buc* „Bauch", „Schiffsrumf, „Schiff", însă *bukk* „Bock" > *boc*.

2. *prūna* „glühende, Kohle" > *purna* „Funke", însă * *prūna* „Pflaume" > *pruna*.

Pentru limba spaniolă :

1. *muff* „Schimmel" > *moho*, însă *muff* „aufgellasen" > *mofa* „Verhöh *nung*.

2. *saltus* „Wald" > *soto*, însă *saltus* „Sprung" > *salto*.

3. *sĕcŭndus* „gemäß" > v. sp. *segun*, însă *sĕcŭndus* „Zweiter" > > v. sp. *segondo*.

4. *zahr* „Orangenblüten" > *zahor* „weiße Farbe", însă *zahr* „Würfel" > *azar*.

Pentru limba portugheză :

1. *saltus* „Wald", „Waldschlucht" > *souto*, însă *saltus* „Sprung" > *salto*.

2. *strīga* „Hexe" > *estria*, însă *strīga* „Schwaden" > *estriga* „Flechssträhne".

Pentru calificarea gradului de intenționalitate al vorbitorilor, în provocarea diferențierii fonetice, înfăptuite împotriva legilor fonetice istorice, a omonimelor moștenite aparținînd aceleiași serii omonimice latine, plecăm de la discutarea cîtorva exemple.

Între neutralizarea generală, de pe tot teritoriul Romaniei, a corelației de lungime din latina „clasică" dintre *ă* și *ā*, pe de o parte, și metateza *ăcer* „sauer" > * *acrus* se poate stabili, ipotetic, raportul dintre cauză și efect : în urma neutralizării opoziției vocalice menționate, *ăcer* „sauer" a devenit omonim cu *ācer* „Ahorn" și eliminarea acestei noi omonimii s-a realizat, s-ar putea presupune, prin metateza sunetelor finale din *ăcer* „sauer". Toate limbile romanice l-au moștenit numai pe * *acrus* (>rom. *acru*, it. *acro*, prov. cat. *agre*, sp. ptg. *agro*).

Dacă luăm în considerație însă pe *pŏpulus* „Volk" și pe *pōpulus* „Pappel", observăm că, deși aceste două cuvinte nu erau omonime nici în latina „clasică" și nici în latina vorbită occidentală (datorită existenței în Romania de vest a corelației fonologice ọ-ǫ < lat. cl. *ŏ-ō*, totuși *pōpulus* „Pappel" a fost moștenit de italiană (*pioppo*), sp. (*chopo*), cat. (*clop*) și pg. (*choupo*) nu în această formă, ci în forma metatezată, *plopulus* ; aceasta era „necesar" să se întîmple (cum s-a și întîmplat) numai în limba română (*plop*), căci numai în latina orientală corelația fonologică ọ-ǫ nu exista și deci numai aici *pōpulus* „Pappel" era omonim cu *pŏpulus* „Volk". Este clar deci că, în latina occidentală, metateza n-a fost provocată de concurența dintre cele două omonime. Această concluzie poate fi susținută și cu un alt argument. În limba catalană (*poll*) și limba spaniolă (*poblo*) a fost moștenită și forma fără metateză *pōpulus* „Pappel", corespondenții acesteia din limbile menționate fiind, normal, diferențiați de cei ai lat. *pŏpulus* „Volk" > cat. *poble*, sp. *pueblo* „Dorf".

Iată deci că o asemenea ipoteză nu corespunde realității.

Aceeași concluzie apare evidentă și din discuția evoluției omonimelor latine *saltus* „Wald" și *saltus* „Sprung". Deși omonimia era la fel de supărătoare pentru toți vorbitorii de limbi romanice (avem în vedere noțiunile importante pe care le denumeau aceste două cuvinte), totuși omonimia a

fost diferențiată prin evoluții fonetice diferite, în unele limbi romanice (*saltus* „Wald” > sp. *soto*, ptg. *souto*, însă *saltus* „Sprung” > sp. *salto*, ptg. *salto*), pe cînd în alte limbi romanice omonimia s-a menținut (*saltus* „Wald” > prov. *saut*; *saltus* „Sprung” > prov. *salt*). Dacă omonimia ar fi cauzat evoluțiile fonetice deosebite a două omonime, era normal ca ea să fi diferențiat fonetic toate omonimele latine moștenite de limbile romanice.

Este posibil, doar, ca omonimia să fi favorizat, nu să fi cauzat, decît foarte rar, unele evoluții fonetice neobișnuite. Pentru explicarea generală a tratamentelor fonetice anormale, poate fi invocată o părere a lui Hugo Schuchardt despre legile fonetice : „... două cuvinte nu pot fi supuse la aceeași lege fonetică dacă ele nu sînt în mod riguros omonime și dacă nu se întrebuințează în aceleași condiții gramaticale și sociale — ceea ce nu se întîmplă, am putea zice, niciodată” [11].

V. În unele cazuri, omonimia latină a fost desființată în limbile romanice prin încadrarea morfologică, deosebită după gen, a omonimelor aparținînd aceleiași serii. Se știe că, pe cînd în latină genul substantivelor nu era marcat totdeauna, la singular mai ales, prin desinențe (același gen avea mai multe desinențe și aceeași desinență apărea la mai multe genuri), limbile romanice au avut tendința să posede desinențe specifice pentru fiecare gen. Această tendință a dus, în unele situații, la dispariția, în limbile romanice, a omonimiei latine : fie că s-a continuat aici genul din latină [12], fie că, după sensul lor sau după alte criterii și din alte cauze, substantivele omonime latine au fost încadrate în limbile romanice la genuri deosebite, căpătînd desinențe deosebite după gen. Omonimia latină a fost și în acest mod desființată.

Exemple :

Pentru limba română :

1. subst. neutru *mōrum* „Maulbeere”, „Brombeere” > subst. fem. *mură* (prin considerarea, datorită desinenței *-a* de plural, a formei de plural neutru *mora* ca formă de feminin singular), pe cînd subst. fem. *mōrus* „Maulbeerbaum“ > subst. masc. *mur*.

2. s. n. *pĭrum* „Birne“ > s. f. *pară* (explicația e aceeași ca la *morum* „Maulbeere“, „Brombeere“), pe cînd s. f. *pĭrus* „Birnbaum“ > s. m. *păr*.

Pentru limba italiană :

1. s. n. *līmūn* „Zitrone“ > s. f. *lima*, însă s. m. *līmus* „Schlamm“ > s. m. *limo*.

2. s. f. *marka* „Grenze” > s. f. *marca*, însă s. f. *marka* „ein halbes Pfund Silber oder Gold” > s. m. *marco*.

3. s. n. *mōrum* „Maulbeere”, „Brombeere” > s. f. *mora*, însă s. f. *morus* „Maulbeerbaum” > s. m. *moro*.

4. s. f. *palma* „Palme” > s. f. *palma*, însă s. f. *palma* „flache Hand” > s. m. *palmo*.

5. s. n. * *pariŏlum* „kleiner Kessel” > s. m. *paiuolo*, însă s. n. * *pariŏlum* „Pärchen” > (v. it.) s. f. *paiuola* „Gebinde”, „Strähne Garn”

---

[11] După „Dacoromania” IV, p. 1 536.

[12] Pentru cunoașterea cauzelor păstrării și accentuării distincției dintre masculin și feminin, în limbile romanice, vezi Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1965, p. 130—132.

6. s. n. *pīrum* „Birne" > s. f. *pera*, pe cînd s. f. *pīrus* „Birnbaum" > s. m. *pero*.

7. s. n. *vēlum* „Segel" > s. f. *vela*, însă s. n. *vēlum* „Schleier" > s. m. *velo*.

8. s. n. *vītrarium* „Glashütte > s. f. *vetraia*, însă s. m. *vītrarius* „Glaser", > s. m. *vetraio* (fiindcă sufixul italian pentru numele de agent este *-aio*).

Pentru limba provensală :

1. s. f. *alba* „Morgenröte" > s. f. *auba*, însă *alba* „Weißpappel" > s. m. *aubo*.

2. s. n. *bord* „Rand" > s. m. *bord*, însă s. m. *bord* „Brett" > s. f. *borda* „Hütte".

3. s. f. *marka* „Grenze" > s. f. *marca*, însă s. f. *marka* „ein halbes Pfund Silber oder Gold" > s. m. *marc*.

4. s. f. *palma* „Palme" > s. f. *palma*, însă s. f. *palma* „flache Hand" > s. m. *palm*.

5. s. m. *sal* „Salz" > s. m. *sal*, însă s. f. *sal* „Wohnung", „Saal" > s. f. *sala*.

6. s. n. *vēlum* „Segel" > s. f. *vela*, însă s. n. *vēlum* „Schleier" > > s. m. *vel*.

Pentru limba catalană :

1. s. n. *bord* „Rand" > s. m. *bord*, însă s. n. *bord* „Brett" > s. f. *borda* „Hütte".

2. s. n. *līmūn* „Zitrone" > s. f. *llima*, însă s. m. *līmus* „Schlamm" > s. m. *llim*.

3. s. f. *marka* „Grenze" > s. f. *marca* „Grenze", „Grenzland", însă s. f. *marka* „ein halbes Pfund Silber oder Gold" > s. m. *marc*.

4. s. f. *palma* „Palme" > s. f. *palma*, însă s. f. *palma* „flache Hand" > s. m. *palm*.

5. s. n. *vēlum* „Segel" > s. f. *vela*, însă s. n. *vēlum* Schleier" > s. m. *vel*.

Pentru limba spaniolă :

1. s. n. *līmūn* „Zitrone" > s. f. *lima* (n. pl. *lima* > f. sg. *lima*), însă s. m. *līmus* „Schlamm" > s. m. *limo*.

2. s. f. *līsta* „Leiste" > s. f. *lista*, însă s. f. *līsta* „List" > s. m. *listo* „emsig".

3. s. f. *marka* „Grenze" > s. f. *marca* „Grenze", „Grenzland", însă s. f. *marka* „ein halbes Pfund Silber oder Gold" > s. m. *marco* „Münzbezeichnung".

4. s. f. *palma* „Palme" > s. f. *palma*, însă s. f. *palma* „flache Hand" > s. m. *palmo* „Spanne".

5. s. n. *vēlum* „Segel" > s. f. *vela*, însă s. n. *vēlum* „Schleier" > s. m. *velo*.

Pentru limba portugheză :

1. s. n. *līmūn* „Zitrone" > s. f. *lima*, însă s. m. *līmus* „Schlamm" > s. m. *limo*.

2. s. f. *marka* „Grenze" > s. f. *marca*, însă s. f. *marca* „ein halbes Pfund Silber oder Gold" > s. m. *marco* „Münzbezeichnung".

3. s. f. *palma* „Palme" > s. f. *palma*, însă s. f. *palma* „flache Hand" > s. m. *palmo* „Spanne".

Datorită specificului criteriilor după care s-a făcut, în limba latină și, apoi, în limbile romanice, încadrarea după genuri a substantivelor, e mai presus de orice îndoială adevărul concluziei că omonimia n-a avut nici un rol în această privință. Desființarea omonimiei latine prin încadrarea morfologică, deosebită după gen, a substantivelor omonime latine este, în limbile romanice, doar o consecință exterioară a acestei încadrări.

VI. În sfîrșit, ultima cale prin care omonimia latină a dispărut, în cîteva cazuri, a fost continuarea, în limbile romanice, a unui omonim în forma lui de la cazul direct și a celorlalte omonime din serie cu formele lor de la un caz oblic.

Exemple :

palus „Pfahl" > it. *palo*, fr. *pieu*, *paux*, prov. *pal*, dar *palus*, *-ūde* „Sumpf" > it. *palude*, v. fr., prov. *palu*.

Cauza moștenirii unor substantive la cazul direct și a altora la un caz oblic nefiind omonimia, înseamnă că aceasta n-a avut, nici în această privință, vreun rol. Aceste cauze sînt, se știe, de ordin semantic și sintactic.

Concluziile generale finale care se pot desprinde din cele spuse pînă acum sînt :

— omonimia este un fenomen lexical care, din punct de vedere cantitativ, a luat naștere în fiecare limbă romanică în parte, netransmițîndu-se, de regulă, din limba latină ;

— desființarea omonimiei latine pe terenul limbilor romanice apare ca una din consecințele directe ale acțiunii celor șase cauze sus-amintite ;

— gradul de intenționalitate cu care vorbitorii romanici au evitat omonimia este fie destul de mare și des întîlnit, fie redus și limitat la cazuri particulare, în funcție de particularitățile căilor prin care omonimia latină a fost desființată în limbile romanice.

Februarie 1968

Universitatea „Al. I. Cuza",
Facultatea de filologie,
Iași, Calea 23 August, 11

EXPLICAȚIE ȘI SUGESTIE, AMBIGUITATE ȘI DESCHIDERE

Pe marginea cărții **ION BARBU COSMOLOGIA JOCULUI SECUND**
de Basarab Nicolescu
(Editura pentru literatură, București, 1968).

DE

SOLOMON MARCUS

O carte care apare în Editura pentru literatură și care tratează despre cosmologia *Jocului secund* se recomandă ca o lucrare de critică literară de tip *metaliteratură*. Pentru cei care știu, în plus, că autorul este specialist în fizică teoretică, apare foarte probabil ca lucrarea să fie o aplicare a metodelor structuraliste și matematice de investigație a fenomenului literar, cu atît mai mult cu cît însăși natura personalității lui Ion Barbu predispune la aceasta. Basarab Nicolescu vine însă să înșele aceste așteptări, chiar dacă meritele literare ale analizei sale sînt de necontestat, iar consecințele acestei analize pentru o ulterioară viziune structuralist-matematică a poeziei lui Ion Barbu sînt dintre cele mai importante. Autorul și-a scris cartea de pe poziția unui cititor cultivat, care, familiarizat cu universul de preocupări al lui Ion Barbu, cu autorii, ideile și cărțile care-i erau acestuia cele mai apropiate, încearcă să împărtășească procesul de clarificare pe care l-a străbătut pentru a ajunge la înțelegerea poeziei barbiene și să explice, piesă cu piesă, arhitectura ei. Este vizibil, de la primele pagini ale cărții, că autorul a meditat îndelung asupra fiecărui vers barbian, că a revenit mereu asupra lui, raportîndu-l la ansamblul operei, că a cîntărit cu atenție tot ceea ce s-a scris despre poezia lui Ion Barbu. Am impresia că tocmai nemulțumirea față de cele mai multe scrieri consacrate autorului *Jocului secund* a generat cartea de față. Ea este o reacție firească la un șir lung de neînțelegeri cu care a fost înconjurată opera lui Ion Barbu, de multe ori chiar de către admiratorii săi. Înainte de a fi discutată în structura ei profundă, poezia lui Ion Barbu pretinde o înțelegere a termenilor cu care ea lucrează, a asociațiilor firești care-i

leagă de termeni corespunzători din geometrie, algebră sau fizică. Această înțelegere preliminară este aici tot atît de vitală ca și cunoașterea limbii române. Pare un adevăr simplu, pe care nimeni nu-l contestă. Totuși, o atare neînțelegere a dăinuit multă vreme în ceea ce privește poezia lui Ion Barbu. Deși s-a recunoscut, de către mulți cercetători, că această poezie este puternic influențată de formația de matematician a autorului ei, nu s-au tras de aici toate concluziile care se impuneau. Din punctul de vedere al limbajului, influența matematicii se manifestă fie prin accepția inedită pe care o capătă unele cuvinte sau expresii ale limbii comune, fie prin folosirea unor termeni sau expresii din matematică, inexistenți în limba comună. Dar detectarea și înțelegerea acestor expresii nu se pot face prin simpla consultare a unui manual sau a unui dicționar de termeni matematici; ele reclamă o cultură matematică vastă, care să învedereze întreaga migrație a acestor termeni, transformările de semnificații pe care ei le parcurg. De obicei, un termen de specialitate pătrunde în poezie numai după ce s-a umplut de sevă, prin participarea sa la unele evenimente de seamă ale evoluției științei. Termenul de *grup*, atît de important în poezia lui Ion Barbu, își dezvăluie întreaga amploare a semnificației sale numai după ce ai cunoscut un număr de formații particulare, dintre cele mai variate, pe care noțiunea de grup le sintetizează, și ai putut urmări măcar o parte din traiectoria dezvoltării ei teoretice. Numai cu această avuție și experiență însușite poți candida la înțelegerea corespunzătoare a unei metafore ca *grupurile apei* sau a poeziei *Grup*, așa cum numai după ce ai văzut un mare număr de case și ai întîlnit cuvîntul *casă* în numeroase contexte, care să-ți dea posibilitatea să distingi un mare număr de sensuri și nuanțe pe care el le comportă, poți înțelege folosirea lui ulterioară, cu eventuale nuanțe noi, la care capeți accesul prin inducție și intuiție.

Primul merit al cărții lui Basarab Nicolescu ni se pare a fi tocmai această explicare a termenilor și asociațiilor primare, întocmai cum un profesor de limba engleză explică elevilor săi cuvintele și expresiile necunoscute dintr-o poezie de Longfellow, pentru ca textul poeziei să devină inteligibil. Dar această inteligibilitate rămîne foarte limitată, deoarece ea e dobîndită pe o cale artificială, cuvintele fiind desprinse dintr-un număr foarte sărac de contexte. Tot așa se întîmplă și cu explicațiile date de Basarab Nicolescu pentru lămurirea multor termeni și expresii din *Joc secund*. Ele dau, fără îndoială, o oarecare idee despre ce este vorba, ele reprezintă de fapt tot ceea ce se putea face mai bun și tot ceea ce s-a făcut pînă acum mai bun în privința inițierii publicului cititor în poezia lui Ion Barbu; dar nu este aici decît o inițiere și depinde de cititor, de intuiția și sensibilitatea sa, dar și de orizontul său intelectual, ca ea să se transforme într-o înțelegere profundă.

Această activitate de explicare a versurilor lui Ion Barbu poate să pară sterilă sau, cel puțin, minoră, deoarece, cum de atîtea ori s-a mai spus, vraja poeziei nu poate fi convertită în elemente raționale. Explicațiile țin de funcția noțională a limbajului, în timp ce inefabilul poetic este un rezultat al funcției sale de sugestie. Aici ajungem însă la punctul-cheie al situației poetice, la adevărul atît de paradoxal care-l caracterizează: *nu se poate sugera decît prin cuvinte precise.* Mai mult, exigențele în materie de precizie sînt mai mari în limbajul de sugestie decît în cel noțional, deoarece funcția de sugestie purcede din cea noțională, derivă din ea și nu-și poate

dezvolta registrul de mistere și ambiguități decît în măsura în care structura noțională care-i stă la bază este elucidată și precizată în mod riguros. Încercarea de a sesiza sugestiile unui text poetic fără a-i cunoaște în prealabil baza sa noțională nu poate duce decît la manifestări mai mult sau mai puțin deghizate de ignoranță. Echivocurile ignoranței sînt prezentate uneori drept ambiguități și mistere ale poeziei, înlocuindu-se astfel efortul autentic de a ajunge la bogățiile sugestive ale textului printr-o interpretare arbitrară, derivînd exclusiv din „intuiția" cititorului. Tocmai o astfel de substituire regretabilă s-a petrecut cu mulți autori care s-au apropiat de poezia lui Ion Barbu. Basarab Nicolescu reia analizele, iar argumentarea sa este atît de strînsă, de firească și de convingătoare, încît ai impresia că asiști la demonstrarea unei teoreme. Analize ale unor poezii ca *Grup* sau *Timbru* sînt semnificative în această privință.

Dar Basarab Nicolescu nu s-a mulțumit cu analiza la nivel local a poeziilor lui Ion Barbu, ci a elaborat o ipoteză relativă la ansamblul operei sale, propunînd o explicare a întregului ciclu *Joc secund* prin raportare la trei mituri fundamentale : mitul Oglinzii, mitul Nunții și mitul Soarelui. Ipoteza apare de o mare plauzibilitate, ea este semnificativă atît pentru Ion Barbu, cît și pentru Basarab Nicolescu. Este deosebit de atrăgător să analizezi un autor prin metode împrumutate chiar de la el, mai cu seamă atunci cînd și cel care întreprinde analiza este, prin natura pregătirii sale, familiarizat cu metoda respectivă. Tocmai aceasta este aici situația metodei axiomatice. Cele trei mituri sînt niște veritabile axiome cu ajutorul cărora Basarab Nicolescu reușește să *demonstreze* multe dintre teoremele-poezii ale *Jocului secund*. Dar axiomele pot fi alese, în principiu, într-o infinitate de feluri, deci lectura întreprinsă de alți cititori poate conduce la alte axiome. O analiză a structurii lingvistice a textului *Jocului secund* ar putea furniza un criteriu care să decidă, între două sisteme posibile de mituri ale *Jocului secund*, care anume este mai îndreptățit. Cu alte cuvinte, în loc ca analiza să fie dezvoltată pe baza celor trei mituri, se poate încerca regăsirea lor, ca rezultat al unei analize întreprinse asupra *expresiei* poeziilor din *Joc secund*. Mijloacele lingvisticii matematice își vor putea spune aici cuvîntul ; dar structura încă puțin cunoscută a limbii lui Ion Barbu poate furniza aici o surpriză în sens invers, cu consecințe pentru însăși natura metodei folosite în cercetare. Basarab Nicolescu a intuit aceasta, atunci cînd afirmă că „studierea limbajului poetic barbian prin mijloacele riguroase ale lingvisticii matematice va aduce surprinzătoare descoperiri pentru însăși lingvistica matematică". Limba lui Ion Barbu constituie încă o enigmă ; cu excepția unui studiu mai vechi, destul de succint, dar cuprinzînd lucruri esențiale, al lui Eugenio Coseriu [1], și un articol pertinent despre acesta, al lui Toma Pavel [2], nu s-a întreprins pînă acum nici o cercetare în acest sens.

Deosebit de interesantă este viziunea pe care o oferă Basarab Nicolescu în ceea ce privește situația *Jocului secund* în raport cu dualitatea

[1] Eugenio Coseriu, *La lingua di Ion Barbu*, în „Atti del Sodalizio glottologico Milanese", Dicembre 1948, p. 3–8.

[2] Toma Pavel, *O cercetare a limbii lui Ion Barbu*, în „Studii și cercetări lingvistice", XVIII (1967), nr. 1, p. 79–89.

univocitate-ambiguitate. Ceea ce caracterizează poezia modernă este gradul ei mărit de deschidere, solicitarea crescîndă a cititorului, căruia i se acordă libertatea de a adopta lectura care corespunde personalității sale. O lucrare ca aceea a lui Umberto Eco [3] este semnificativă pentru acest punct de vedere în critica literară. Dar Basarab Nicolescu a simțit că originalitatea și complexitatea poeziei lui Ion Barbu pretind distincții mai nuanțate, o măsură mai fină decît aceea a simplei opoziții univocitate-ambiguitate. De altfel, trebuie să observăm că și în lucrarea citată a lui Umberto Eco se preconizează o ierarhie mai fină, acest autor distingînd trei tipuri de operă poetică : opera în mișcare (în cadrul căreia însăși structura operei este, într-o anumită măsură, la discreția cititorului), opera ambiguă și opera care, continuînd să fie deschisă, își pierde ambiguitatea. Trebuie oare să inserăm în cadrul celui de-al treila tip poezia lui Ion Barbu? Basarab Nicolescu intuiește o soluție similară, atunci cînd afirmă că „limbajul lui Ion Barbu se află undeva, la granița dintre limbajul științific și limbajul poetic. De aici continua pendulare între ambiguu și univoc și condensarea aproape stranie a semnificațiilor poetice în expresiile lingvistice corespunzătoare". Dar ideile se precizează considerabil după parcurgerea analizelor la obiect efectuate de Basarab Nicolescu. Aceste analize sugerează relativizarea conceptului de ambiguitate poetică, prin distingerea mai multor nivele posibile de ambiguitate. Pentru a nu discuta aici decît un aspect al lucrurilor, vom observa că una este ambiguitatea locală, deci care se manifestă într-un anumit vers sau chiar la un singur cuvînt, și alta este ambiguitatea globală, integrală, care se manifestă la nivelul unui întreg poem sau chiar al întregii opere a unui scriitor. Analizele întreprinse de B. N. la nivelul poeziilor luate separat nu prea lasă loc unei alegeri din partea cititorului și, dacă o eventuală ezitare ar mai fi aici posibilă, ea se risipește de îndată ce poezia este raportată la ansamblul *Jocului secund*. Rămîn însă ambiguitățile strict locale, și un vers ca „Suflete-n pătratul zilei se conjugă" este edificator în această privință; aici, chiar omonimia la nivel noțional este o sursă de ambiguitate, deoarece versul poate fi raportat fie la conjugarea numerelor complexe (pentru care a optat și B.N.), fie la conjugarea diametrilor unei conice, fie, în sfîrșit, la conjugarea la care se referă *Dicționarul limbii române moderne*. Dar, independent de varianta aleasă, rezultatul la nivelul întregii poezii este același. Acest proces de *rezolvare a ambiguităților* pe măsură ce înaintăm spre nivelele superioare ale operei prezintă un mare interes teoretic și va merita să facă obiectul unor investigații ulterioare. Dar, chiar dacă aceste investigații vor confirma lectura propusă de Basarab Nicolescu, gradul de deschidere către cititor a poeziei lui Ion Barbu rămîne încă mare. Oare nu confirmă chiar Basarab Nicolescu aceasta, atunci cînd versul „Să nege, dreapta, linia ce frîngi" îi evocă imaginea razei luminoase rectilinii ce se curbează în apropierea maselor gravitaționale sau atunci cînd, referindu-se la versul „De ziuă fînul razelor înșală", observă că „fascicolul de raze luminoase (înțelese sublimat ca direcții de pătrundere în cunoaștere-relativă, deci „înșelătoare") este întîlnit uzual în optică", sau, în sfîrșit,

[3] Umberto Eco, *L'œuvre ouverte*, Editions du Seuil, Paris, 1965.

atunci cînd, referindu-se la *Veghea lui Roderick Usher*, invocă intervenția geometriilor neeuclidiene în teoria relativității a lui Einstein?

Personalitate complexă, de fizician teoretician familiarizat cu matematica superioară, om de o vastă cultură umanistă și cititor de poezie de o mare sensibilitate, toate aceste ipostaze au fuzionat pentru a da naștere celui mai competent, mai profund și mai complet studiu întreprins pînă astăzi asupra poeziei lui Ion Barbu.

August 1968

Institutul de matematică,
București, Str. M. Eminescu, 47

Actes du séminaire de linguistique des 14, 15 et 16 Avril 1965 portant sur „Les faits de contact linguistique et les niveaux de langue" (Revue tunisienne des sciences sociales, Décembre, 1966)

Seminarul de lingvistică ţinut sub auspiciile Centrului de studii şi cercetări economice şi sociale din Tunisia a avut ca temă contactul lingvistic şi nivelele limbii – ambele probleme importante pentru Tunisia şi în legătură cu care faptele legate de situaţia lingvistică din această ţară pot aduce noi date sau nuanţa pe cele existente. Seminarul şi-a propus un dublu scop : pe de o parte, familiarizarea publicului universitar tunisian cu unele din problemele şi metodele lingvisticii moderne, iar pe de altă parte, prezentarea rezultatelor obţinute de unii cercetători în studierea unor aspecte particulare ale temei puse în discuţie. Au fost prezentate alternativ expuneri cu subiecte mai generale — toate datorate lui André Martinet, de a cărui prezenţă a beneficiat seminarul — şi comunicări în legătură cu fenomene concrete de contact şi nivele ale limbii. Comunicările au fost următoarele : André Martinet, *Qu'est ce qu'une langue*, Salah Garmadi, *Quelques faits de contact franco-arabe en Tunisie*, André Martinet, *Bilinguisme et plurilinguisme*, Ahmed El Ayeb, *Le parler de quelques ouvriers de Lamţa (Sahel) travaillant en France*, André Martinet, *Hiérarchie des usages linguistiques*, Abdelmajid Attia, *Différents registres de l'emploi de l'arabe en Tunisie*. În afară de aceste comunicări, volumul mai conţine o comunicare care n-a fost prezentată în seminar : T. Baccouche, *Un spécimen de contact linguistique : la langue des mécaniciens*, precum şi textul unei conferinţe a lui André Martinet intitulată *Les langues dans le monde de demain*.

Au existat cîteva idei care par să fi dominat această interesantă reuniune, toate pornind, oarecum, de la puncte de vedere exprimate de André Martinet în cadrul seminarului (de altfel, foarte răspîndite în lingvistica modernă) şi asupra cărora conducătorul seminarului, Salah Garmadi, a insistat în mai multe rînduri. Este vorba de probleme legate de atitudine şi metodă în cercetările de lingvistică : aceasta trebuie să se ocupe de absolut toate formele (nivelele) limbii, să se abţină să dea indicaţii normative, să caute implicaţii extralingvistice pentru problemele studiate, să facă previziuni de viitor. Importanţa unor asemenea principii trebuie să fie cu atît mai mult subliniată, cu cît ele vin în contradicţie cu întreaga tradiţie a gramaticii arabe, pe de o parte, iar pe de altă parte, cu starea de spirit a arabilor, pentru care implicaţiile situaţiei lingvistice au un răsunet prea adînc pentru a admite că pot fi eludate. În acest sens trebuie să fie privite unele luări de poziţie din cadrul discuţiilor, venite din partea unui public care s-a arătat în general extrem de receptiv şi de interesat. Trebuie apoi să remarcăm că n-au lipsit totuşi din comunicările prezentate unele încercări de a degaja linia evoluţiei limbii în viitor, lucru pe care André Martinet îl găsea legitim, avînd în vedere că lingvistul, dotat cu cunoaşterea adîncă a fenomenelor lingvistice, este cel mai bine plasat pentru a face previziuni (amintim, de altfel, că titlul conferinţei lui André Martinet rostită la Facultatea de litere din Tunis este *Les langues dans le monde de demain*).

Comunicarea lui Salah Garmadi, *Quelques faits de contact franco-arabe en Tunisie*, începe prin a constata situaţia lingvistică extrem de complicată a Tunisiei. „A côté du français, plus

ou moins tunisifié d'ailleurs, on rencontre dans ce pays plurilingue l'arabe littéral ancien, l'arabe littéral moderne, l'arabe intermédiaire empruntant abondamment au classique et au dialectal et l'arabe dialectal qui se divise en plusieurs parlers régionaux, et ce, sans parler de l'existence de minorités ethniques parlant l'italien, le maltais etc. et des quelques ilôts berbérophones situés principalement dans le Sud Tunisien''. Autorul se oprește asupra cîtorva aspecte ale influenței pe care franceza le-a exercitat asupra limbii arabe literare și asupra dialectului vorbit. În capitolul ,,Fapte de fonetică'' se trec observații privind adaptarea — în pronunție și în grafie — a unor foneme necunoscute limbii arabe (*p*, *v*, de exemplu). Comunicarea menționează fapte care arată diversitatea soluțiilor adoptate, precum și instabilitatea acestora. Capitolul ,,Fapte de morfologie'' începe prin a remarca faptul cunoscut că nu poate exista decît o influență foarte redusă în morfologie. Se poate observa, de altfel, că faptele aduse în discuție nu țin numaidecît de morfologie. Este vorba de influențe străine (nu întotdeauna franceze) în formarea cuvintelor compuse (rare în limba arabă clasică), de utilizarea lor într-o măsură din ce în ce mai mare, a prescurtărilor etc. O observație care ține cu totul de morfologie este cea privitoare la tendința limbii arabe contemporane de a dezvolta aspectul verbal, care-i este propriu, către redarea unor nuanțe temporale — sub influență franceză, ni se spune. Desigur, într-un asemenea domeniu, unde lucrurile nu pot fi foarte clare, este necesară multă prudență, și autorul se ferește să tragă concluzii categorice. ,,Faptele de sintaxă'' se referă la influențe în topică, unde se remarcă un calc după franceză în plasarea subiectului înaintea predicatului, pornindu-se de la ideea (contestată într-o luare de cuvînt) că limba arabă manifestă preferință pentru plasarea predicatului înaintea subiectului. Mai clare par a fi lucrurile în ceea ce privește tendința (mai ales în limba presei), evident influențată de modelul străin, de a plasa subordonata acolo unde limba clasică ar fi preferat o coordonată juxtapusă sau tendința de a plasa complementele circumstanțiale înaintea verbului. Autorul remarcă, de asemenea, un fapt mai puțin observat pînă acum, și anume apariția unui tip de propoziție relativă calchiată după model francez și care este o subordonată veritabilă și nu ,,une sorte de prolongement qualificatif de la proposition ou de l'antécédent qui la précédent". Abundente, bineînțeles, sînt împrumuturile lexicale, calcurile mai ales, din franceză, ca și din alte limbi.

Interesantă mi se pare o remarcă pe care Garmadi o face în cadrul discuțiilor, răspunzînd acuzației care i s-a adus că ar forța faptele încercînd să vadă influențe străine acolo unde, de fapt, nu e vorba decît de evoluția firească a limbii : influența franceză — arată el — a acționat ca un șoc în evoluția unei potențialități interne a limbii arabe. Tot în cadrul discuțiilor s-a mai vorbit despre faptul că bilingvismul — o realitate socială în Tunisia, cum s-a mai subliniat — a dus la o influență a gîndirii franceze asupra celei tunisiene, fapt care nu putea să nu influențeze mijlocul de expresie lingvistică al acestei gîndiri.

În comunicarea sa, A. El Ayeb s-a ocupat de un caz, am zice, ,,extrem'', de bilingvism individual : vorbirea unor muncitori din localitatea tunisiană Lamța care lucrează în Franța. Este vorba de oameni cu cîteva clase primare doar, care vorbesc o franceză foarte imperfectă, amestecată cu cuvinte din dialectul lor sau împănată cu expresii calchiate după cele din dialectul lor și chiar cu forme gramaticale arabe aplicate la cuvinte franceze. Tema este interesantă și este mai ales interesant de urmărit îndeaproape — poate și din punctul de vedere al psihologiei limbajului — ce anume se păstrează din obiceiurile verbale ale limbii materne. Pare evident, de pildă, că fondul general al micii relatări aparținînd unuia dintre anchetați este cel pe care îl dă gîndirea în limba maternă. Redînd dialogul său cu un medic francez, persoana anchetată introduce mereu *qāla*, *qultu* (a spus, am spus), așa cum ar face-o vorbind în dialectul tunisian.

O comunicare foarte interesantă, în primul rînd prin problema pe care o pune, este cea a lui A. Attia, *Différents registres de l'emploi de l'arabe en Tunisie*. Este vorba de o analiză atentă a felului în care se realizează coexistența diferitelor registre (prin care autorul înțelege moduri de expresie care se referă la un domeniu de întrebuințare determinat) în comunicarea lingvistică din societatea tunisiană de azi. Autorul distinge trei asemenea registre : araba literară,

„un registre essentiellement écrit et lu", limba vorbită („le parlé") şi un fel de arabă medie care, observă autorul, este întrebuinţată la reuniunile publice, la radio uneori, în predarea disciplinelor ştiinţifice etc. şi a cărei situaţie nu pare să fie bine consolidată. Partea a doua a lucrării cuprinde o analiză amănunţită a unor specimene de limbaj aparţinînd primului şi celui de-al treilea registru. În concluzii, autorul se fereşte să facă previziuni în ceea ce priveşte viitorul unuia sau altuia dintre registrele analizate ; totuşi, se pare că atît el, cît şi colegii săi, ar opta pentru acest tip de arabă literară simplificată, sau arabă vorbită elevată (de fapt s-a vorbit de o a treia limbă), care ar avea avantajul de „assurer la communication et économiser les efforts tant du locuteur que de l'auditeur".

Un rol foarte important în reuşita acestui seminar (primul de acest fel în ţările arabe) l-a avut prezenţa la lucrările sale a lui André Martinet. Micile expuneri, care au avut, cum spuneam, nu numai menirea de a familiariza publicul universitar prezent la colocviu cu unele aspecte de bază ale lingvisticii moderne, ci şi de a constitui un fel de introducere în problematica domeniului la care s-au referit comunicările lingviştilor tunisieni, constituie un fel de modele ale genului. *Qu'est ce qu'une langue*, prima expunere, este mai ales o prezentare succintă a teoriei autorului privitoare la cele două articulaţii. În *Bilinguisme et plurilinguisme* se procedează la o reexaminare a unor termeni de multă vreme utilizaţi în lingvistică — prilej pentru autor să se arate nesatisfăcut de un termen ca „diglosie", utilizat în legătură cu araba, de pildă, foarte adesea, pentru a numi coexistenţa unei limbi de cultură, de prestigiu, şi a uneia de un mai mic prestigiu. Relatînd mai ales fapte cunoscute din Franţa, autorul observă că este în curs de dezvoltare un bilingvism — adesea un plurilingvism — al claselor cultivate, pentru care cunoaşterea uneia sau mai multor limbi străine este nu numai o modă. *Hiérarchie des usages linguistiques* demonstrează că, de fapt, nu există nicăieri vreun loc unde oamenii să utilizeze limba în acelaşi mod în circumstanţe diferite, adică : situaţia lingvistică din Tunisia, de pildă, departe de a fi o curiozitate lingvistică, nu reprezintă decît o accentuare a unei situaţii mult mai răspîndite decît s-ar crede. Exemplele sînt luate din franceză şi sînt de natură să arate cît de mult pot să difere uneori limbajurile utilizate în diferite împrejurări chiar pentru o limbă care pare atît de unificată, cum este franceza.

Nu ne putem opri asupra tuturor observaţiilor interesante făcute de Martinet în cadrul expunerilor, ca răspuns la întrebări sau în discuţie la comunicările lingviştilor tunisieni, pentru că ele sînt foarte numeroase. Remarcăm doar cîteva observaţii privind probleme ale limbii arabe, observaţii care conţin sugestii interesante, cu toate că autorul nu cunoaşte limba arabă. El observă, de exemplu, că s-ar putea să existe o tendinţă de a înlocui în împrumuturi oclusivele surde din limbile romanice prin emfatice, probabil pentru a realiza un timbru vocalic mai apropiat de cel din limbile din care se împrumută. El remarcă, de asemenea, că acolo unde nu poate fi vorba de influenţă directă a limbii franceze, poate fi vorba de un echivalent sugerat de traducere. Deoarece în discuţiile la comunicarea lui S. Garmadi s-a formulat obiecţia că s-ar putea să fie vorba de o influenţă dialectală acolo unde autorul vede influenţă franceză, André Martinet făcea observaţia că „le français, d'une part, l'arabe dialectal, d'autre part, ont évolué, à partir d'un stade linguistique plus ancien, un peu de la même façon, notamment en ce qui concerne la perte des désinences. Il peut y avoir, par conséquent, une sorte de coïncidence, de parallélisme dans l'action du français sur un arabe relativement classique d'une part, et dans celle du dialectal sur ce même arabe".

Întregul volum se citeşte cu mult interes, datorită în primul rînd problemelor interesante care au fost abordate şi apoi pasiunii neobişnuite cu care s-au purtat discuţiile. Ţinuta ştiinţifică a comunicărilor, siguranţa cu care autorii lor mînuiesc conceptele lingvisticii moderne ne face să credem că André Martinet n-a exagerat văzînd în Tunis un viitor centru posibil al lingvisticii arabe noi.

Nadia Anghelescu
Facultatea de limbi romanice si clasice,
Bucureşti, str. Ed. Quinet 7

MIRCEA SECHE, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1966, 191 p.

Volumul apărut se justifică, după părerea mea, pe două linii diferite : prima jumătate examinează activitatea lexicografică din ţara noastră pînă la 1870, prezentînd unele lucrări neluate în seamă sau chiar necunoscute pînă acum. A doua jumătate analizează dicţionarul lui Cihac şi pe cel al lui Laurian şi Massim, care, în general, cel puţin în ultimele decenii, au fost apreciate fără o cercetare directă. Autorul *Schiţei* ..., cunoscut ca un lexicograf deosebit de meticulos, era persoana cea mai indicată pentru o astfel de lucrare.

În ce priveşte materialele supuse cercetării, n-aş putea spune nimic nou : cred că marea majoritate a lingviştilor este în aceeaşi situaţie cu mine, în sensul că nu am aproape nici un fel de informaţie afară de cea adusă de Mircea Seche ; chiar şi prin aceasta se dovedeşte utilitatea lucrării. Fără îndoială, este binevenită şi reconsiderarea lui Cihac şi a lui Laurian şi Massim : ne-am obişnuit să apreciem dicţionarele lor de la distanţă, pe baza afirmaţiilor făcute de alţii, care nici ei nu examinaseră direct opera înaintaşilor. Mergînd direct la surse şi cercetîndu-le cu atenţie, Mircea Seche a reuşit să arate că viziunea noastră a fost adesea deformată, atît în ce priveşte aprecierile pozitive, cît şi cele negative privitoare la ambele dicţionare. În ciuda marii migale cu care a fost alcătuită, cartea se citeşte cu plăcere.

După această apreciere de ansamblu, întru totul favorabilă, voi prezenta unele observaţii de amănunt. Autorul crede, şi o spune în mai multe locuri (de exemplu, la p. 152, 180, 188), că unele cuvinte introduse în mod arbitrar în dicţionar de Laurian şi Massim au reuşit să rămînă în limbă, căci se folosesc şi astăzi. Evident, n-aş putea dovedi că prezenţa lor astăzi nu se datorează dicţionarului citat, după cum nici contrariul nu poate fi dovedit ; dar mi se pare puţin probabil ca vorbitorii, sau măcar scriitorii, să-şi fi căutat cuvintele în dicţionar (de unde ar fi ştiut în ce loc să le caute?), atunci cînd, după cum o dovedeşte M. Seche, nici măcar lingviştii n-au prea consultat opera celor doi latinişti. Mi se pare mult mai natural să credem că termenii puşi în discuţie circulau în vorbire, chiar dacă nu-i găsim în alte texte decît în dicţionar, sau, în cazul că nu erau deja introduşi, că ei au rămas uitaţi în dicţionar şi au fost mai tîrziu refăcuţi sau reîmprumutaţi, cînd s-a simţit nevoia lor, independent de existenţa lor în dicţionar. În acest sens am înţeles epitetul „profetic", folosit de mai multe ori de Mircea Seche, între ghilimele.

La p. 43, vorbindu-se despre împrumuturile lexicale din franţuzeşte, se spune : „La influenţa franceză directă se adaugă şi una indirectă, prin intermediul limbii ruse, aproape tot atît de puternică". Chiar dacă am suprima ultimele cinci cuvinte, tot aş crede că ordinea celor doi factori trebuie inversată, căci influenţa franceză s-a exercitat în primele timpuri aproape numai prin intermediul rus şi grecesc. În legătură cu aceasta, n-aş fi de acord cu o apreciere

de la p. 179: *capot* a intrat prin rusă sau prin neogreacă, eventual prin italiană (exemplul lipseşte din studiul meu, publicat în *Etimologii româneşti*, p. 43), nu direct din franceză (direct a intrat *capotă*), deci dreptatea aici este mai mult de partea lui Cihac decît de a urmaşilor săi.

O menţiune pentru pasajul de la p. 92—93, în care se arată, desigur just, că multe cuvinte considerate în dicţionarele curente astăzi ca originare din franceză au pătruns mai înainte din latină. Aş face o obiecţie numai pentru *aboli*, care e mai curînd din fr. *abolir* decît din lat. *abolere*.

Pentru a se aprecia justeţea etimologiilor date în dicţionarele vechi, s-a folosit în mai multe rînduri comparaţia cu *DLRM*. Evident, nefiind vorba de o statistică stringentă, comparaţia se poate face, dar după părerea mea, trebuia neapărat însoţită de o rezervă privitoare la marile greşeli de etimologii ale *DLRM*-ului, semnalate adesea în recenzii şi articole. Acestea trebuiau amintite, dacă n-ar fi fost decît pentru a nu lăsa să se consolideze ideea profanilor că se pot sprijini pe etimologiile din *DLRM*. Abia la p. 174 găsim o vagă critică la adresa dicţionarului, care raportează la franceză mai toate cuvintele internaţionale, chiar cînd poartă semne vizibile că vin din altă limbă (în treacăt fie zis, *macaroane* nu vine nici din franceză, nici din latină, ci din neogreacă).

Cîteva etimologii la care am de făcut obiecţii: *urmă* nu este nicidecum „neîndoielnic" latin (p. 130); despre pretinsa origine grecească a lui *sfoară* (p. 144) am vorbit în *Etimologii româneşti*, p. 147; *smalţ* nu se lasă chiar aşa de uşor explicat prin neogreacă (p. 144); *budincă* nu vine în nici un caz din franţuzeşte (p. 179). Mai adaug că *fier* pentru *hier* nu este un exemplu potrivit de muntenizare, căci pronunţarea *hier* apare şi în Muntenia.

Unele greşeli de organizare şi mai ales de tipar: la p. 130 se reia, în parte cu aceeaşi redactare, un pasaj de la p. 109, cu privire la elementele românei comune cu albaneza; *suneţeaşte* nu e format „cu terminaţia *-ţeaşte*" (p. 11), ci cu sufixul *-eaşte*; *unealtă* nu provine din *unele* + *alte* (p. 118), ci din *une—alte*; la p. 7, n. 2, trebuie citit *Kalužniacki*, nu *Kaluzniacki*; la p. 158, *daphne*, nu *daphe*; etc. etc. Multe greşeli de tipar se întîlnesc la cuvintele culese cu litere ruseşti şi greceşti (de exemplu, la p. 61, обожсать în loc de обожать). În citatul de la p. 178, rîndul 6 de jos, s-a adăugat în mod greşit cuvîntul *de*, „ungar. *ellen*" fiind subiect, nu complement.

În orice caz, calităţile volumului întîi ne fac să aşteptăm cu interes apariţia celui de-al doilea.

Al. Graur,
Facultatea de limbă şi literatură română, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

Mycenaean Studies. Proceedings of the Third International Colloquium for Mycenaean Studies, Held at „Wingspread", 4—8 September 1961. **Edited by E. L. BENNETT, Jr., Madison, The University of Wisconsin Press, 1964, X + 284 p., 8⁰ + pl.**

Proceedings of the Cambridge Colloquium on Mycenaean Studies. **Edited by L. R. PALMER and J. CHADWICK. Cambridge, University Press, 1966, VII + 310 p. 8⁰ + pl.**

De la publicarea, în 1953 de către M. Ventris şi J. Chadwick a rezultatului descifrării inscripţiilor în linearul B de la Knossos, Pylos, Mycenae etc. şi recunoaşterea în aceste inscripţii a unui dialect grec arhaic[1], bibliografia acestui nou domeniu ştiinţific s-a îmbogăţit, an de an, în mod

[1] M. Ventris, J. Chadwick, *Evidence for Greek Dialekt in the Mycenaean Archives*, JHS, LXXIII, 1953, p. 84—103. Despre detaliile descifrării şi primele rezultate obţinute, vezi cronica noastră, în această revistă, VIII, 1957, 1, p. 90—100.

considerabil. Ediţii de texte, studii, dicţionare, indice, articole, răspîndite în extrem de numeroase reviste [2], sînt o dovadă a interesului pasionat pe care această descoperire cu adevărat excepţională l-a trezit în lumea savantă. Explicaţia faptului nu rezidă însă numai în importanţa în sine a problemelor, ci şi în numeroasele dificultăţi care stau în calea înţelegerii textelor, izvorîte, în primul rînd, din caracterul inadecvat, şi nu rareori echivoc, al sistemului grafic, din lipsa de varietate a conţinutului inscripţiilor, din obscuritatea istoriei externe a limbii linearului B şi din intervalul de cîteva secole care desparte tabletele miceniene de cele mai vechi texte greceşti alfabetice. Este, de aceea, uşor de înţeles de ce valoarea semnelor, lectura şi interpretarea fiecărui text, fiecărui cuvînt chiar, descrierea dialectului notat în linearul B şi situarea lui în ansamblul dialectelor greceşti au dat naştere unei acumulări de ipoteze, care necesită adesea confruntări, puneri la punct şi obţinerea unui consens într-o serie de probleme de principiu sau de tehnică editorială şi interpretativă. Acestui scop i-au fost dedicate cele patru colocvii internaţionale ţinute pînă acum : primul, la Gif-sur-Yvette, în aprilie 1956, iniţiat de M. Lejeune, cel de-al doilea la Pavia, în septembrie 1958, iniţiat de P. Meriggi şi prezidat de P. Chantraine, cel de-al treilea, în septembrie 1961, la centrul numit ,,Wingspread'' al Fundaţiei Johnson din Racine, prezidat de E. L. Bennett şi pus sub auspiciile Institutului de cercetări umanistice al Universităţii din Wisconsin, cel de-al patrulea, în aprilie 1965, la Downing College din Cambridge, sub conducerea lui J. Chadwick, L. R. Palmer şi O. Szemerényi. Următorul colocviu va avea loc în Spania, în 1970. Între timp, la Brno, în aprilie 1966, în cadrul Conferinţei internaţionale de studii clasice organizate de Comitetul ,,Eirene'', s-a ţinut un colocviu de micenologie, în afara seriei [3], urmat de o reuniune mai restrînsă, la Berlin, în octombrie 1967. În septembrie 1967 a avut loc, sub auspiciile Centrului de studii miceniene al Universităţii din Roma, condus de prof. C. Gallavotti, primul Congres internaţional de micenologie.

În rîndurile care urmează vom prezenta pe scurt contribuţiile lingvistice apărute în actele colocviilor de la ,,Wingspread'' şi Cambridge. O delimitare precisă între studiile lingvistice şi interpretările de altă natură nu poate fi făcută, deoarece orice interpretare se bazează pe acceptarea unui anumit sens al cuvintelor, a unei anumite valori fonetice a semnelor. Ne vom opri însă numai asupra comunicărilor care au ca obiect principal studiul limbii textelor.

Începem cu actele colocviului de la Wingspread.

C. Gallavotti, *Le grafie del wau nella scrittura micenea* (p. 57—65), trece în revistă toate semnele care notează această semivocală, păstrată în miceniană, şi toate poziţiile şi alternanţele în care apare, inclusiv ezitările semnificative ale scribilor (*u* al doilea element de diftong, de exemplu, e notat cînd *-u-*, cînd *w-* : *ru-ko-u-ro* şi *ru-ko-wo-ro*). Constatînd vitalitatea lui digamma în toate poziţiile, autorul consideră necesară abandonarea etimologiilor care, înaintea descifrării, presupuneau existenţa unui digamma, în cazul cînd textele miceniene nu confirmă prezenţa acestui sunet (ἕνεκα de exemplu, explicat * *enweka,* dar mic. *e-ne-ka*) ; Gallavotti admite totuşi, pentru unele toponime (cu etimologie mai mult decît dubioasă, de altfel), posibilitatea explicării printr-un ,,substrat ionic'' a absenţei lui digamma. În ce priveşte pronunţarea, autorul acceptă, pe lîngă cea normală, semivocalică (*w*), o pronunţare spirantă labială, în cuvinte de împrumut (*mo-ri-wo-do* = μόλιβδος) ; credem însă că e vorba, mai degrabă, dacă identificarea cuvîntului e corectă, de o transpunere a unui sunet dintr-un sistem fonologic străin în cel micenian : echivalentul cel mai apropiat al presupusei spirante străine e /w/ micenian. Articolul aduce o sistematizare extrem de utilă a situaţiei lui digamma în miceniană, bazîndu-se însă uneori pe explicaţii etimologice prea hazardate.

---

[2] Studiile miceniene dispun şi de patru reviste specializate : *Minos* (Salamanca), apărută în 1951, cu un an înaintea descifrării, *Kadmos* (Berlin), revista bibliografică *Nestor* (Madison) şi, acum în urmă, *Studi Micenei ed Egeo-anatolici* (Roma).

[3] Lucrările colocviului au fost publicate în volumul *Studia Mycenaea*, Brno, 1968. Comitetul ,,Eirene'', reunind societăţile de studii clasice din cîteva ţări socialiste ale Europei, a hotărît în şedinţa sa de la Brno să recomande ţinerea unor asemenea colocvii cu ocazia tuturor conferinţelor internaţionale organizate sub egida sa.

F. W. Householder, *A Morphophonemic Question and a Spelling Rule* (p. 71—76), propune o formulare fonologică şi unitară a regulilor notării grupelor consonantice : scrierea miceniană ar omite toate aşa-numitele „coda” de silabe (consoanele care încheie o silabă şi nu formează cu o consoană următoare grupuri care pot începe o silabă) ; dacă această regulă e corectă, ar însemna că asimilările consonantice propuse pentru miceniană pe baza regulilor admise anterior nu pot fi dovedite (faţă de un dativ singular *pi-we-ri-di*, apare un dativ plural *pi-we-ri-si*, de unde s-a dedus asimilarea *ds* > (*s*)*s* ; după regula formulată de Householder, scrierea *-ri-si* nu dovedeşte nimic, deoarece grupul *ds* nu poate începe o silabă, *-d-* este aşadar „coda” de silabă şi omis în orice caz în scriere).

Articolul lui M. Lejeune, *Sur quelques termes du vocabulaire économique mycénien* (p. 77—109), depăşeşte în importanţă simpla discuţie a unor termeni, presupusă de titlu, datorită indicaţiilor metodologice cu valoare generală pe care le conţine. Analizînd textele care cuprind cuvîntul *o-no*, autorul atrage atenţia (p. 82) asupra faptului că, pentru stabilirea sensului unor cuvinte miceniene, nu trebuie pornit nici de la asimilarea lor cu cuvintele greceşti cunoscute, nici de la apropieri şi ipoteze etimologice ; acestea trebuie să intervină numai după examinarea exhaustivă a textelor şi a datelor pe care acestea le pot oferi ; de aceea, apropierea cuvîntului discutat cu ὦνος „cumpărare, preţ, marfă” şi ὠνή „cumpărătură, preţ”, propusă de A. Furumark, trebuie respinsă nu numai fiindcă cuvîntul din greaca clasică prezintă un *F* originar, dar şi în urma analizei contextelor, a topicii, a posibilităţilor de acord şi de regim gramatical ; pe baza datelor oferite de inscripţii, autorul ajunge la concluzia că *o-no* trebuie pus în legătură cu rădăcina * *on* (ə$_3$*en*) : tema ə$_3$ *n-e*ə$_2$ e reprezentată în greacă de ὀνίνᾱμι „a fi profitabil”, ὄνᾱσις „utilitate, avantaj”, ὀνᾱσιμος „util, profitabil” (frecvent în antroponime, mai ales în Cipru), *ὄνᾱ -*F*αρ (hom. ὄνειαρ „utilitate, profit”), iar în miceniană de *o-na-to* „uzufruct”, *o-na-te-re* „uzufructuari” ; a existat deci un substantiv *ὄνον, cu pluralul *ὄνα şi cu derivatul privativ *a-no-no* (ἄνωνος). De aici derivă adjectivul ὄνιος, atestat de glosografi şi explicat ὠφέλιμος „util”, verbul ὀνίσκω, sinonim cu ὀνίνημι, poate şi cipr. πανώνιος (*pa-no-ni-o-ne*, *pa-no-ni-o-se*).

Vl. Georgiev, *Mycenaean among the other Greek Dialects* (p. 125—139), abordează o problemă care a preocupat încă de la descifrare pe lingvişti ; ca de obicei, distinsul savant bulgar nu păşeşte pe căi bătătorite. După Vl. Georgiev, dialectul micenian ar fi un amestec de două dialecte : proto-ionic (numit de autor, cu un fonetism arhaizant, „iawonic”) şi proto-eolic („aiwolic”) ; o origine identică ar avea şi limba homerică. Caracterul mixt al micenienei rezultă din coexistenţa în inscripţii a unor fenomene considerate caracteristici diferenţiatoare ale celor două dialecte aduse în discuţie (vocalismul *a* şi *o* în vocalizarea sonantelor, folosirea adjectivelor în *-eios* şi *-ios*, a prepoziţiilor μετά şi πεδά, flexiunea tematică şi atematică a verbelor în -έω etc.) ; în acelaşi fel se demonstrează caracterul mixt al dialectului arcado-cipriot. A doua parte a articolului e consacrată studierii raportului dintre dialectul micenian, limba homerică şi dialectul arcado-cipriot ; în acest scop, autorul stabileşte o listă a caracteristicilor care deosebesc dialectul ionic de cel eolic, arătînd poziţia celor trei idiomuri faţă de aceste caracteristici. Din compararea faptelor ar rezulta că toate cele trei dialecte prezintă trăsături atît proto-ioniene, cît şi proto-eoliene : limba homerică are 25 de trăsături proto-ioniene şi 15 proto-eoliene, dialectul micenian are 17 proto-ioniene şi 17 proto-eoliene (!), iar cel arcado-cipriot 13 proto-ioniene şi 14 proto-eoliene. Trebuie să precizăm de la început (vezi şi mai jos, discutarea articolului lui A. Bartoněk) că socotim demonstraţia lui Vl. Georgiev principial viciată de faptul că atribuie fazei proto-ioniene şi celei proto-eoliene trăsături ale dialectelor din perioada clasică (deci cu aproape un mileniu mai recente), dintre care unele sînt indubitabile inovaţii ; pe de altă parte, apariţii sporadice, sau chiar singulare, din diverse dialecte sînt considerate trăsături caracteristice ale acestora (eol. ἀπύ, de exemplu), iar forme miceniene cu o interpretare mai mult decît discutabilă sînt considerate drept certitudini şi folosite în argumentare (presupusele infinitive miceniene în -ναι şi -μεν etc.). A treia parte a articolului, bazată pe datele expuse în primele

două, oferă un tablou general al dezvoltării dialectelor greceşti : la începutul mileniului al doilea, greaca era împărţită în trei dialecte : proto-dorian, proto-eolian şi proto-ionian ; vorbitorii celui dintîi locuiau în nord-vestul Greciei, proto-eolienii în nord-est şi parţial în Grecia centrală, iar proto-ionienii în Attica, Eubeea, Beoţia de est şi Pelopones. Pe la mijlocul mileniului, proto-eolienii au coborît dinspre nord şi au ocupat Peloponesul, asimilîndu-i pe proto-ionieni (teorie formulată de P. Kretschmer, *Glotta*, I, 1909, p. 9 şi urm.). Această populaţie mixtă, formată din suprapunerea celor două seminţii, a stăpînit Peloponesul şi Creta ; Vl. Georgiev îi consideră vorbitorii a ceea ce numeşte κοινή miceniană, ai cărei succesori sînt, pe de o parte, limba homerică, pe de alta, dialectul arcado-cipriot ; limba homerică a suferit, între secolele IX şi VII, o nouă influenţă ioniană, iar apoi una atică ; dialectul arcado-cipriot a suferit o influenţă dorică. Teoriile lui Vl. Georgiev au fost supuse unei discuţii în al doilea din volumele pe care le prezentăm, de către A. Bartoněk ; vom avea deci ocazia să revenim.

Aceleiaşi probleme îi e dedicat şi articolul lui A. Tovar, *On the Position of the Linear B Dialect* (p. 141—146). Autorul porneşte de la studiile lui E. Risch (*Museum Helveticum*, VI, 1949, p. 19—28, şi XII, 1955, p. 61—76), care, bazat pe constatările făcute de geografia lingvistică în privinţa mecanismului scindării dialectale, neagă teoria invaziilor succesive pentru greaca pre-doriană şi consideră că diferenţierea între dialectul ionic, cel eolic şi cel arcado-cipriot s-a produs în mileniul al II-lea ; miceniana ar constitui un dialect foarte apropiat de cel ionian şi înrudit cu cel arcado-cipriot. A. Tovar nu crede că se poate afirma că dialectul proto-ionian ar fi constituit o unitate cu cel micenian, chiar dacă ar exista posibilitatea de a se dovedi caracterul recent (după 1200 sau chiar după 900) al inovaţiilor caracteristice dialectului ionian, deoarece acesta prezintă şi arhaisme absente din miceniană. Autorul respinge apoi două afirmaţii ale lui E. Risch : (1) că n-ar exista în miceniană caracteristici eolice (sau dorice) care să nu fie atestate în dialectul arcado-cipriot sau în cel ionian şi (2) că miceniana conservă forma cea mai veche, cînd există divergenţă între arcado-cipriotă şi ioniană. A. Tovar consideră patronimicele în -ιος şi genitivele în -οιο drept trăsături care contrazic prima afirmaţie şi arată, pentru cea de-a doua, că nu se poate stabili dacă tratamentul *o* al vocalizării sonantelor este mai vechi decît *a*, dacă πεδά este mai vechi decît μετά etc. În concluziile sale, după ce examinează şi alte cîteva ipoteze despre relaţiile dintre dialectele greceşti (W. Porzig, A. Scherer, J. Chadwick — în lucrări ulterioare articolului *Evidence* —, O. Szemerényi), autorul consideră totuşi că miceniana este cel mai strîns înrudită cu dialectul arcado-cipriot („ahean de sud") ; apropierile cu dialectul eolian ar reprezenta conservarea unor arhaisme, iar trăsăturile ioniene ar fi elemente de substrat (revine şi aici ideea lui P. Kretschmer, reluată adesea în discuţiile recente cu privire la dialectele greceşti) ; autorul nu consideră că datele miceniene infirmă teoria invaziilor succesive, dar socoteşte că cel mai vechi strat nu e cel ahean, ci cel ionian. Cu rezerva caracterului prea categoric al ultimei afirmaţii, credem că poziţia lui A. Tovar, în acord cu informaţiile istorice şi cu logica dezvoltării dialectelor, poate fi acceptată.

În două articole, *Greek and Non-Greek Inflexions in Linear B* (p. 147—156) şi *Further Remarks on Greek and Non-Greek Inflexions in Linear B* (p. 157—159), S. Levin emite teoria singulară a unui „jargon" micenian, pornind, pe de o parte, de la premisa că descifrarea şi interpretarea textelor ar putea fi greşite, dar bazîndu-şi, pe de altă parte, deducţiile pe această descifrare. Ideea că aceeaşi frază a unei tablete miceniene ar putea cuprinde atît cuvinte greceşti, cît şi negreceşti, şi mai ales elemente de flexiune negreceşti, ni se pare de nesusţinut, chiar dacă autorul aduce în sprijinul ei stilul informaţiilor personale din revista „Gnomon", unde titlurile savanţilor sînt păstrate în limba de origine, în mijlocul unui text german.

J. Puhvel, *Eleuthér and Oinoâtis: Dionysic Data from Mycenaean Greece* (p. 161—169), analizează cîţiva termeni religioşi şi nume de divinităţi atestate în tabletele miceniene.

Acelaşi autor, în *The Indo-European and Mycenaean Perfect Active Participles* (p. 171—176), discută formele în -wṓs/-wṓt, care, în greaca alfabetică, generalizează pe *-t-* la toate formele de masculin şi de neutru ; datorită acestei situaţii se credea (de la Bartholomae, KZ, XXIV,

1888, p. 537) că generalizarea a avut loc în greaca comună. Or, miceniana nu prezintă nici o urmă clară de dentală în flexiune.

O problemă importantă pentru istoria limbii poetice greceşti, şi în special a celei homerice, e discutată de H. M. Hoenigswald, *Mycenaean Augments and the Language of Poetry* (p. 179—182). Se ştie că în limba homerică folosirea augmentului e facultativă (şi adesea subordonată necesităţilor metrice). Or, tabletele miceniene par să ateste aceeaşi situaţie (*a-pu-do-ke* şi *a-pe-do-ke*). Pe de altă parte, în alte limbi indo-europene, augmentul e facultativ numai în poezie, obligatoriu în proză (aceasta este situaţia din vedică; stilul imnic al Avestei corespunde unui augment facultativ, iar inscripţiile vechi perse, în proză, augmentului obligatoriu). Textele miceniene sînt însă prozaice în deplina accepţiune a cuvîntului. Se pune atunci întrebarea dacă pierderea augmentului în miceniană e determinată de cauze fonetice, de influenţa unui presupus limbaj poetic contemporan cu inscripţiile, sau dacă, în realitate, caracterul facultativ al augmentului este un arhaism conservat pe de o parte de miceniană, pe de alta de poezia diverselor limbi. Autorul nu se decide pentru un răspuns, atrage însă atenţia asupra importanţei problemei.

Linearului A îi e consacrat un singur articol, C. H. Gordon, *Notes on Linear A* (p. 183—186), în care autorul atrage atenţia asupra raporturilor dintre antroponimia linearului A cu cea semitică de est şi cu cea ugaritică; apelativele ar fi apropiate cu cele semitice de vest. Se ştie că teoriile lui C. H. Gordon asupra caracterului semitic al limbii linearului A nu au găsit adeziunea lumii ştiinţifice; de altfel, lectura semnelor linearului A bazată pe coincidenţa cu linearul B nu este decît o ipoteză de lucru, deocamdată neverificabilă.

Volumul, care cuprinde şi articole de arheologie şi de epigrafie, se încheie cu un apendice, în care sînt publicate convenţiile adoptate la Wingspread cu privire la interpretarea semnelor silabice şi a ideogramelor.

Cel de-al doilea volum pe care-l prezentăm cuprinde de asemenea studii lingvistice importante.

A. Bartoněk, *Mycenaean Koine Reconsidered* (p. 95—103), discută teoriile lui Vl. Georgiev, expuse în mai multe lucrări, printre care şi articolul din culegerea precedentă (vezi mai sus, p. 644.). Autorul socoteşte drept „a very stimulating interpretation and one that probably approaches the truth of the matter fairly closely" ideea că limba linearului B este o greacă comună miceniană, un interdialect. Am adăuga totuşi că sistemul scrierii (omiterea unor sunete, neînregistrarea unor diferenţe fonetice) facilitează constituirea unei limbi comune s c r i s e, fără să fie obligatorie existenţa ei în vorbire; şi nu credem că e necesar să presupunem că, întocmai ca în epoca elenistică, „the Mycenaean era too was a period of a considerable economic, cultural, and partly also political unity throughout the Aegean area". În continuare, A. Bartoněk, folosindu-se de argumente logice şi de bun-simţ, scoate în evidenţă caracterul foarte discutabil al teoriei structurii mixte (proto-ionian + proto-eolian) a dialectului micenian (coexistenţa în miceniană a unor trăsături ioniene şi eoliene poate reprezenta un stadiu arhaic, dinaintea selectării de către cele două dialecte a formelor sau cuvintelor); pe de altă parte, se pot observa în inscripţii diferenţe dialectale, care se vor fi accentuat după distrugerea civilizaţiei miceniene; una dintre aceste varietăţi ar putea sta la baza dialectului arcado-cipriot. Această din urmă ipoteză are nevoie, cum o mărturiseşte şi autorul, de date noi spre a fi dovedită. În ansamblu însă, articolul este o punere la punct valoroasă şi binevenită.

Articolul următor reia, după alte principii, probleme similare: Vl. Georgiev, *Mycénien et homérique: le problème du digamma* (p. 104—124). Autorul consideră nejustificată abandonarea unor etimologii stabilite mai de mult pentru diferite cuvinte greceşti, pe considerentul că un *w* postulat nu apare în textele miceniene. Pentru rezolvarea acestei dificultăţi autorul recurge la teoria caracterului mixt al dialectului micenian: formele fără digamma reprezintă aportul stratului proto-ionian, în care, afirmă autorul, procesul de dispariţie al acestui sunet începuse. Situaţia homerică, care continuă pe cea miceniană, este analogă: „les traces proso-

diques d'un ancien *F* sont fréquentes devant *a*, *e*, *i* et *oy*, mais rares devant $\breve{\bar{o}}$". Or, după cronologia propusă de autor, procesul dispariţiei, în proto-ioniană, a lui *w* a început în poziţia $\breve{\bar{o}}$, continuînd apoi în celelalte poziţii. Studiul, atît de bogat în sugestii, al lui Vl. Georgiev se bazează, din nefericire, pe un număr prea mare de etimologii discutabile (chiar şi înaintea posibilităţii de a fi verificate prin miceniană), ca să putem subscrie la concluziile sale.

În articolul *The Effects of the Palatalisation of Plosives in Mycenaean Greek* (p. 125—134), G. R. Hart supune unei discuţii critice opiniile emise în legătură cu trei probleme principale : (1) valoarea seriei de silabograme transcrise *z*-, (2) tratamentul micenian al grupelor *ki*, *gi* + + vocală, (3) tratamentul grupului *t*(*h*)*y*. Autoarea consideră că seria *z*- reprezintă oclusivele palatalizate K′ şi g′, ceea ce rezolvă şi chestiunea (2) şi, pentru sonore, (3) ; tratamentul grupului *ky* e în miceniană *s*, deci surda are o evoluţie deosebită de cea a sonorei ; *t*(*h*)*y* fiind, probabil, reprezentat prin *s* în miceniană, seria *s*- ar putea avea, pe lîngă valoarea de siflantă surdă, şi pe cea de africată surdă.

Preocuparea de a descoperi metode cît mai riguroase pentru interpretarea faptelor miceniene îl călăuzeşte pe M. Lejeune şi în articolul din acest volum, *Doublets et complexes* (p. 135—149) ; după cum se ştie, din cele 90 de semne ale silabarului, numai 70 au fost transliterate cu precizie ; pe de altă parte, silabarul cuprinde mai multe semne decît ar fi fost necesar pentru notarea silabelor formate dintr-o vocală singură sau din secvenţa consoană + vocală ; o parte din aceste silabograme „secundare" notează dublete (a_2, ra_2, ro_2 etc.), altele grupe complexe (*dwe*, *nwa*, *pte* etc.) ; or, în sistemul silabogramelor „fundamentale" nu există decît foarte puţine căsuţe libere (*ju*, *zi*, *zu*) ; majoritatea semnelor încă neinterpretate trebuie să fie, aşadar, constituită din dublete sau complexe. De aceea autorul, renunţînd la formularea unor ipoteze cu privire la sistemul fonologic al limbii necunoscute de unde provine linearul B, stabileşte statutul silabogramelor secundare în cadrul linearului B şi al fonologiei greceşti ; prima operaţie e precizarea calităţii de dublet (semne comutabile cu o silabogramă fundamentală) şi de complex (semne comutabile cu două silabograme fundamentale, *pte* cu *pe-te*, de exemplu, *nwa* cu *nu-wa*). În ceea ce priveşte dubletele, autorul constată că relaţia dintre ele nu e reciprocă, ci de includere : în timp ce *ra*, de exemplu, poate fi folosit indiferent pentru *ra*, *la*, *ral*, *lal*, *ram*, *lam* etc. şi *rai*, *lai*, ra_3 nu e folosit decît pentru *rai*, *lai*. Prin crearea acestor dublete, scribii micenieni au încercat, cu stîngăcie, să înlăture unele din insuficienţele sistemului lor grafic şi să redea în scris cît mai multe opoziţii fonologice. Complexele, care notează grupuri de consoane (cu excepţia semnului *pte*, toate au ca a doua consoană sonantele *y* sau *w*), sînt examinate în raport cu scrierea „dezvoltată" (prin două silabograme fundamentale) ; autorul ajunge la concluzia că e vorba de două pronunţări diferite : rapidă (consoană + yod + vocală) şi normală (consoană + *i* + vocală) ; pe de altă parte, semnele transcrise convenţional ta_2, ra_2 şi ro_2 (deci ca dublete) trebuie interpretate (pe baza aceleiaşi alternanţe cu scrierea dezvoltată) drept complexe (*tja*, *rja*, *rjo*).

E. Risch, *Les différences dialectales dans le mycénien* (p. 150—157), discută cîteva fenomene care se abat de la „omogenitatea frapantă" a micenienei : (1) dat. sg. al declinării atematice are forme în *-e* (=*-ei*) şi *-i* (*po-se-da-o-ne* şi *po-se-da-o-ni*) ; (2) rezultatul vocalizării sonantei nazale este şi *o*, şi *a* ; (3) ezitări între *e* şi *i*. În toate aceste diferenţieri, se observă că formele care deţin majoritatea pe tabletele miceniene sînt tocmai cele care nu se regăsesc în dialectele greceşti din epoca clasică, în timp ce formele rare sînt cele menţinute ulterior. Autorul numeşte „miceniană normală" dialectul majoritar şi „miceniană specială" pe cel cu formele mai rar atestate ; dialectele greceşti de sud şi de est ar putea fi considerate descendentele acestuia din urmă. „Miceniana normală", limba oficială, a dispărut o dată cu civilizaţia vechilor cetăţi. Ingenioasa şi atrăgătoarea ipoteză a savantului elveţian merită să reţină atenţia şi trebuie luată în considerare în discuţiile privind dezvoltarea dialectelor greceşti.

În *Finales mycéniennes en -iko* (p. 161—179), P. Chantraine supune unui examen exhaustiv cuvintele terminate grafic prin secvenţa *i-ko*, care poate reprezenta sufixele -ικός,

-ίσκος și -ιχος ; pe baza examinării contextelor și apropierilor etimologice, autorul propune repartizarea cuvintelor și antroponimelor miceniene la aceste trei sufixe, definind în același timp și valoarea lor.

C. Gallavotti, *Quelques remarques de morphologie* (p. 180—189), discută cîteva dificultăți de interpretare a formelor, datorate imperfecțiunii scrierii : genitivul în *-o* (care ar putea reprezenta atît *-ō*, atestat în mai multe dialecte grecești, cît și forma prescurtată *-oi*, din *-oio* ; autorul înclină către a doua explicație), dativul plural în *-o* (care, după C. Gallavotti, ar trebui interpretat *-os*, formă atestată epigrafic în Elida și Tesalia și pe care R. Crossland, într-o notă adițională, o regăsește în hitită) etc. În ansamblu, e vorba aici de ipoteze îndrăznețe, nu neapărat necesare, greu de demonstrat, dar aproape tot atît de greu de infirmat.

Bazată pe fapte miceniene și arcado-cipriote, A. Morpurgo-Davies, *An Instrumental-Ablative in Mycenaean?* (p. 191—202), ajunge la concluzia că în miceniană exista acest caz, independent de dativ-locativ.

C. J. Ruigh, *Quelques remarques sur l'absence de καὶ et sur l'emploi des particules* -qe *et* -de *dans les textes mycéniens* (p. 203—210), explică absența conjuncției copulative clasice prin sensul originar al acesteia, „de asemenea", superfluu în stilul contabil micenian ; descrie apoi folosirea celor două particule : *-qe* coordonează substantive, adjective, predicate ale aceluiași subiect și, uneori, propoziții independente negative, în timp ce *-de* leagă propoziții cu subiecte diferite sau care se opun în alt fel una alteia.

M. S. Ruipérez, *Mycenaean* ijereja : *an Interpretation* (p. 211—216), discută formarea femininelor substantivelor în -εύς.

O sinteză originală asupra evoluției declinărilor în *-o/e* și în *-ā*, în lumina textelor miceniene, constituie obiectul articolului lui O. Szemerényi, *The Development of the -o-/-ā- Stems in the Light of the Mycenaean Evidence* (p. 217—225) ; autorul presupune pentru miceniană un sistem de șapte cazuri, măcar în parte diferite (nom., acuz., gen., dat., loc., instr., abl.) ; dacă adăugăm la acestea vocativul, ajungem la cele opt cazuri atribuite de indo-europenistica clasică limbii comune inițiale, dar negate de lucrările mai recente ; numai acest singur fapt (pe linia metodei generale a autorului de a interpreta faptele miceniene bazîndu-se pe comparația limbilor indo-europene) e suficient pentru a arăta importanța teoretică a articolului (care examinează în detaliu nominativul-acuzativ dual și locativul plural).

Problemele de lingvistică nu sînt absente nici din articolul lui J. Chadwick, *The Olive Oil Tablets of Knossos* (p. 26—32), nici din importantul studiu epigrafic al lui J. -P. Olivier și J. T. Killen, care operează racorduri între fragmentele tabletelor din Knossos (p. 47—92), și nici din ultima secțiune a volumului, *Interpretation* ; sînt de semnalat, mai ales, A. Heubeck, *Mycenaean* qe-qi-no-me-no (etimologii și probleme de fonetică, p. 229—236), P. H. Ilievski, *The Recipients of the Es Tablets* (probleme de vocabular și de onomastică, p. 238—244), D. M. Jones, *Land Tenure at* pakinaje : *Some Doubts and Questions* (vocabular, p. 245—249), L. R. Palmer, *Some Points for Discussion* (labiovelarele, desinența *-phi* etc., p. 275—284).

Bogăția conținutului celor două volume, importanța contribuțiilor, precum și valoarea concluziilor, care depășesc limita textelor miceniene (fie că e vorba de probleme majore ale istoriei limbii grecești în ansamblu, fie de lingvistica indo-europeană sau chiar de chestiuni teoretice), atestă din nou fertilitatea acestui domeniu de investigație, căruia i se consacră din ce în ce mai mulți savanți ; aceasta conferă studiilor elene în genere un nou impuls și o nouă strălucire.

Iulie 1967

I. Fischer,
Institutul de lingvistică, București,
Str. I. C. Frimu, 22

Palia de la Orăştie. 1581—1582. Text, facsimile, indice. Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil. Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, 495 p.

La mai bine de patru decenii de la editarea parţială a *Paliei de la Orăştie* [1] avem astăzi prilejul să consemnăm apariţia ediţiei integrale a acestui vechi text românesc, sub îngrijirea Vioricăi Pamfil. Autoarea, care în ultimii ani a manifestat un interes constant pentru problemele ridicate de lexicul *Paliei* [2], era persoana cea mai familiarizată cu textul şi prin urmare cea mai indicată să alcătuiască ediţia lui.

Însumînd 495 p., ediţia are trei părţi constitutive : introducerea, textul şi indicele de cuvinte.

Partea introductivă cuprinde o foarte sumară expunere a principalelor date pe care le oferă cercetarea *Paliei* : numele traducătorilor, curentul cultural care a iniţiat traducerea şi tipărirea textului, originalele traducerii, descrierea cărţii şi normele de transcriere folosite de editor. Informaţiile prezentate sînt cele cunoscute în literatura de specialitate, dintre care cele mai multe au fost furnizate de Mario Roques, cel mai competent cunoscător al acestei cărţi. Cu puţine excepţii, datele care se dau sînt exacte. Ultimul caiet din tipăritură nu cuprinde 7 foi (p. VIII), căci cele două foi de la urmă scrise de mînă au fost adăugate la legarea cărţii şi aparţin unui alt stoc de hîrtie decît cel folosit în cuprinsul tipăriturii. Deşi cuprinde astăzi numai 5 foi (vezi P şi D_1), ultimul caiet a avut iniţial 6 foi. Dovada o oferă exemplarul D_1, cel care permite să se observe cel mai bine legarea filelor. Pentru acest motiv, un exemplar complet din tipăritură a avut 160 de foi şi nu 161, cum se afirmă în *Introducere*, p. VIII.

Printre cuvintele de origine slavă care nu au avut circulaţie în limbă, deci care ar atesta folosirea în cazul *Paliei* şi a unui izvor slav, este invocat şi *dver* „perdea". Acesta este însă un termen propriu vocabularului ecleziastic, după cum îl semnalează O. Densusianu [3].

La p. IX se susţine că *Palia* „a apărut într-o regiune căreia nu-i aparţine nici un alt text din secolul al XVI-lea". Afirmaţia este inexactă, fiind cunoscută deja apartenenţa bănăţeană a *Cărţii de cîntece* (circa 1570), primul text românesc imprimat cu litere latine [4]. În plus, cercetări recente au localizat tot prin părţile Banatului şi ale Hunedoarei traducerea *Evangheliarului din Petersburg* [5].

Pentru a se putea urmări corespondenţa dintre versiunea românească şi cea maghiară, textul românesc este publicat, ca şi în ediţia lui Mario Roques, împreună cu cel din *Pentateucul* lui Heltai Gáspár. Pe verso fiecărei pagini se oferă facsimilul a cărui consultare permite în orice moment să se efectueze controlul transcrierii. Un punct negativ, care nu cade însă în sarcina editorului, ci a editurii, îl constituie proasta calitate a reproducerilor. În plus, unele pagini nu au fost reproduse integral pe fotocopii, cum ar fi de pildă cazul cu p. 15, pe al cărei facsimil nu apare glosa marginală *Biruiţi amu* ... Întrucît pagina 317, deteriorată, nu permite lectura integrală a primului cuvînt de pe ultimul rînd, ar fi fost indicat să se reproducă fotocopia acestei pagini după exemplarul D_1 (în care pagina este intactă). Ordinea facsimilelor care reproduc textul manuscris a fost inversată la legare. Succesiunea reală a acestor facsimile este : 319 (pe

---

[1] M. Roques, *Palia d'Orăştie (1581—1582)*, I : *Préface et livre de la Genèse*, Paris, 1925.

[2] V. Pamfil, *Calcuri romăno-maghiare în „Palia de la Orăştie"*, în „Cercetări de lingvistică" II (1957), p. 209—219; *idem, Elemente regionale în lexicul „Paliei de la Orăştie"*, în „Cercetări de lingvistică" III (1958), p. 227—249.

[3] Vezi recenzia lui O. Densusianu la ediţia lui Roques în „Grai şi suflet" III (1927), p. 258.

[4] Sztripszky Hiador şi Alexics György, *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI századbeli román fordításban*, Budapesta, 1911 ; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. IV — VI, Bucureşti, 1966, p. 205.

[5] I. Gheţie, *Consideraţii filologice şi lingvistice asupra Evangheliarului din Petersburg*, în SCL XVII, 1966, p. 73—77.

spatele căreia este lipită prima pagină din *Palie*), 321, 318, 322, 320. Ar fi de dorit ca în viitoarele ediţii de texte vechi, reproducerile fotografice să fie înlocuite cu reproduceri anastatice.

Un merit deosebit al acestei ediţii constă în transcrierea interpretativă adoptată de editor. Folosirea acestei metode, deşi mai dificilă şi mai plină de riscuri decît aceea comodă a transliteraţiei, prezintă două avantaje de necontestat : 1. accesibilitatea textului ; 2. stimularea studiilor de interpretare a grafiei chirilice, precum şi a acelora de dialectologie istorică. Surprinde însă afirmaţia că în aprecierea valorii fonetice a slovelor s-a pornit de la „realitatea fonetică de astăzi" (p. X), ca şi cum timp de patru secole graiurile limbii române nu au cunoscut nici o evoluţie.

Semnalăm cîteva greşeli de transcriere, inevitabile în publicarea unui text de o extindere atît de mare.

Reducerea diftongului *ęa* final la *e*, particularitate frecventă în acest text, nu este menţinută întotdeauna în transcriere. Astfel парте (p. 2/1), ѰалтирѢ (p. 3/2) se transcriu *partea, psaltirea.* Grafia сфѣщникѹл (p. 298/19—20) e transcrisă *sfeașnicul*, deşi cuvîntul e tipărit cu щ şi nu cu ш ; ѕѹѡа (p. 314/23) e transcrisă *dziuoa* şi nu *dzuoa* cum ne-am fi aşteptat, fiind vorba de durificarea lui *dz*, care a provocat trecerea *i* > *î* > *u*. Pentru ӏлтѣнїи (p. 4/24) s-a adoptat interpretarea *israliteanii* şi nu *israilteanii*, cum ne îndreptăţeşte forma *izdrailteanilor* (p. 7/3) existentă în text. La p. 317/22 — 23 pasajul къ негѹра дѡмнѹлѹ ѕѹа ера спре кортъ s-a transcris *că negura Domnului dzua era pre cort*, deşi *spre* păstrează aici funcţia lui *super* şi trebuia, prin urmare, menţinut. În pasajul *şi fu seară şi fu demîneaţă* (p. 12/21) apare un plus faţă de pasajul corespunzător din fotocopie (ши фѹ сѣрѫ ши демѫнѣцѫ). În acest exemplu nu este vorba de o lacună îndreptată de editor, căci la p. 13/14—15 pasajul se repetă, de astă dată exact ca în facsimil : *şi fu seară şi demîneaţă*. La p. 17 înregistrăm următorul pasaj : *Şi dzise Domnul Domnedzeu : nu e bine omului să fie singur, să facem lui agiutoriu asemena* [!] *lui*. Semnul [!] care însoţeşte cuvîntul *asemena* dovedeşte că acesta a fost tipărit greşit, iar editorul a îndreptat în transcriere greşeala. În facsimil însă corespunzător lui *asemena* întîlnim grafia асемѫна (p. 17/10—11), adică *a semăna*, scris nespaţiat. Nu ne aflăm, prin urmare, în faţa unei erori de tipar, iar interpretarea care se dă acestei grafii se dovedeşte greşită. O serie de erori de tipar rămîn, în schimb, nesemnalate : детинтън (p. 2/1) pentru детинтън ; аавра$^{м}_{д}$ (p. 4/18) pentru акр$^{м}_{д}$; шалте (p. 312/12) pentru алте ; ; мѹте (p. 286/11) pentru мѹнте etc. Există şi unele erori de tipar care nu au fost îndreptate. Grafia микѹѥала (p. 9/24), care prezintă omisiunea unui л suprascris, a fost transcrisă întocmai (*micuiala*), probabil sub influenţa ediţiei lui Roques. Or, deja Densusianu (*HLR* II, p. 318) dăduse lecţiunea corectă a acestei grafii (*mi<l>cuiala*).

La p. 14/26—27 lipseşte glosa marginală *Matei, 27*, vizibilă pe jumătate în facsimil. Omisiunea din glosa de la p. 306 (*stîlpurile colo ... am scris creangure*) trebuie completată prin cuvîntul *sus*, vizibil în exemplarul D_1.

Un aspect pe care editorul nu l-a urmărit, dar de care ar fi fost totuşi bine să se ţină seama în publicarea *Paliei*, este acela al diferenţelor de text existente între exemplarele păstrate din această tipăritură. S-a semnalat de către Mario Roques o asemenea deosebire în *Exod*, XXIV, 6, unde exemplarele D_1 şi D_3 prezintă *întru un vas* faţă de *în căţîn* (P). Un examen rapid ne-a întărit convingerea că astfel de deosebiri există şi în alte părţi de text. În D_3, de pildă, lipseşte glosa de la p. 15, precum şi colontitlul de pe aceeaşi pagină ; în D_1 glosa de la p. 282 nu conţine indicaţia *Ishod, 38, 40*. Publicarea textului din P, exemplarul cel mai complet, însoţită în note de deosebirile pe care le prezintă textul celorlalte exemplare ar fi fost o acţiune foarte utilă. Ea ar fi permis să se urmărească modificările efectuate chiar în tipar asupra versiunii traducătorilor. Pe baza aceloraşi deosebiri s-ar fi putut stabili dacă *Palia* a cunoscut unul, două sau mai multe tiraje. Problema diferenţelor de text, ne încredinţează editorul, va fi discutată într-un volum separat, consacrat studiului lingvistic al *Paliei* (p. XIV). Totuşi, pentru motivele

expuse mai sus, semnalarea acestor diferenţe în ediţia de faţă s-ar fi dovedit oportună. Am ţinut să evidenţiem acest aspect mai puţin relevat, întemeindu-ne pe observaţia Floricăi Dimitrescu, care a semnalat pentru *Tetraevanghelul* din 1561 existenţa a cel puţin două tiraje, fapt „confirmat şi de unele redactări deosebite" [6]. Totuşi nici d-sa nu a prezentat aceste deosebiri în ediţia pe care a alcătuit-o.

Indicele care însoţeşte textul este judicios întocmit şi cuprinde toate cuvintele din text, înregistrate în ordine alfabetică. Demn de subliniat este faptul că cuvintele necunoscute sau puţin cunoscute sînt explicate. Cuvintele fiind însă date în transcriere interpretativă, cercetarea grafiei textului nu se poate face pe baza parcurgerii indicelui. Pentru acest motiv, viitoarele ediţii de texte vechi vor trebui să reproducă în indice cuvintele cu litere chirilice, înregistrînd toate variantele grafice.

Prin editarea integrală a *Paliei de la Orăştie*, Viorica Pamfil aduce o contribuţie deosebită la o mai bună cunoaştere a unuia din cele mai interesante texte româneşti din secolul al XVI-lea. Aşteptăm cu justificat interes apariţia volumului următor al acestei ediţii, consacrat studiului lingvistic.

August 1968

Al. Mareş
Institutul de lingvistică, Bucureşti
Str. I. C. Frimu, 22

BERTIL MALMBERG, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1966, 342 p.

Avem în faţa noastră traducerea în franţuzeşte a unei lucrări publicate în 1962 în limba suedeză. Versiunea franceză, cum ne avertizează autorul, cuprinde cîteva adăugiri şi indicaţii bibliografice recente. Traducătorul, Jacques Gengoux, a înlocuit unele exemple suedeze cu altele franţuzeşti sau romanice şi a mai adăugat referinţe bibliografice.

În realitate, volumul constituie o istorie a lingvisticii, ceea ce mi se pare normal, căci tendinţele noi nu puteau fi prezentate fără să se arate ce urmează să înlocuiască sau din ce au răsărit. Şi cred că cititorul nu pierde nimic prin aceasta, ci mai curînd dimpotrivă.

Autorul declară că a scris cartea pentru un public larg, fără ca prin aceasta să-şi fi pierdut caracterul original. Sînt perfect de acord cu el : astăzi, cînd foarte multă lume se interesează de problemele limbii şi cînd ramificarea tot mai accentuată a ştiinţei noastre face ca nici măcar specialiştii să nu-i stăpînească toate ramurile (deci, într-un fel, şi ei fac figură de profani), mi se pare mai necesar decît oricînd să se scrie aşa încît să poată înţelege orice cititor instruit. Şi cartea pe care o discutăm are această calitate.

Cantitatea uriaşă de lucrări publicate în ultimele decenii face indispensabilă o selecţie a bibliografiei. Este limpede pentru mine că autorul nici n-a putut citi tot ce l-ar fi interesat. În introducere, el se scuză, într-un fel, pentru că a citat un mare număr de lucrări suedeze (eu aş spune chiar scandinave), deşi în traducere au mai fost eliminate unele dintre ele. După părerea mea, nu este nevoie de nici o scuză, întîi pentru că mi se pare o datorie a oricărui autor care se adresează unui public internaţional să pună în valoare operele compatrioţilor săi, al doilea pentru că lingvistica, de la înfiinţarea ei, datorează mult autorilor scandinavi.

În acelaşi spirit aş exprima regretul utopic că numele româneşti apar foarte rar (de exemplu, la p. 89 se vorbeşte de *Atlasul lingvistic român*, omiţîndu-se unul din autori, E. Petrovici ; la p. 183 ar fi trebuit citat L. Şăineanu, autorul primului tratat de semantică, anterior

[6] *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, ediţie alcătuită de Fl. Dimitrescu, Bucureşti, 1963, p. 31, nota 1.

celui al lui Bréal). Mă consolez pe de o parte cu ideea că şi aşa bibliografia este foarte bogată, pe de altă parte cu constatarea că şi alţii sînt în situaţia noastră : din răsăritul Europei nu se citează aproape nimic (la originea fonologiei, p. 130, ar fi trebuit să se spună ceva despre L. V. Şcerba, ca să nu mai amintesc de N. V. Kruşevski, cu privire la care am auzit cuvinte foarte elogioase din gura lui R. Jakobson ; la p. 316 ar fi trebuit pomenit că există o stilistică a stilurilor limbii, mult practicată în Uniunea Sovietică).

Şi fiindcă am vorbit de precursori : autorul dă impresia că scade ceva din meritul inovatorilor atunci cînd menţionează că au avut precursori. Mie mi se pare că nu există nici o descoperire, nici o creaţie fără precursori, aş zice chiar că, dacă ar exista, ar fi fără nici o valoare, căci nimeni nu creează ceva valabil din nimic. Meritul esenţial nu-l au însă precursorii, ci cei care au închegat ideile noi într-un tot unitar şi le-au pus la îndemîna cercetătorilor.

Mărturisesc că uneori aş dori să găsesc în carte opinii mai ferme cu privire la teoriile discutate (de exemplu, la p. 52, unde se pomeneşte de ideea că limba creează lumea) ; de fapt, autorul a şi declarat, la p. 2, că nu are intenţia să ia poziţie faţă de şcoli şi metode, deşi cum arată tot el la aceeaşi pagină, însuşi modul de expunere trădează uneori, în mod inevitabil, părerile autorului ; astfel, se critică în mod delicat neglijarea istoriei de unii cercetători contemporani, împotriva ideilor lui F. de Saussure (p. 58), invazia de termeni noi inutili (p. 250), şi în general sînt puse sub semnul îndoielii rezultatele obţinute de anumiţi structuralişti americani (p.276).

În aceeaşi ordine de idei aş vrea să subliniez unele atitudini cu care sînt în general de acord şi asupra cărora am avut în alte locuri ocazia să-mi exprim opinia. Raporturile între filologie şi lingvistică (p. 5 şi urm.) ; substratul (p. 28 şi urm.) ; cercetările trebuie începute cu sincronia, dar diacronia este imposibil de evitat (p. 142) ; nu cunoaştem cauzele prime ale schimbărilor fonetice (p. 146 şi urm.), analiza substanţei sonore nu le poate explica (p. 178) ; traducerea este posibilă, deşi unele nuanţe sînt intraductibile (p. 195 : mi se pare interesant de urmărit ideea, expusă la aceeaşi pagină, că se poate traduce relativ uşor dintr-o limbă de cultură europeană într-alta, din cauză că toate aceste limbi au fost impregnate de cultura clasică, ceea ce vine în sprijinul ideii mele că treptat, pe baza vocabularului latin, limbile se unifică) ; să căutăm originea graiului, dar cu alte mijloace decît s-a făcut în trecut (p. 34 şi urm., 328 şi urm.). În mod special aş vrea să semnalez sublinierea meritelor neogramaticilor (p. 23 şi urm.), într-o vreme cînd e la modă să nu li se recunoască decît defectele.

La o lucrare de anvergura acesteia, ar fi imposibil ca un cititor să nu găsească şi afirmaţii cu care să nu fie de acord sau pe care să nu le fi vrut formulate altfel. Cred că e de datoria mea să prezint obiecţiile pe care mi le-a sugerat lectura atentă a cărţii. Iată-le, în ordinea pasajelor la care se referă.

La p. 18 : felul în care e tratată gruparea limbilor indo-europene mi se pare că contrazice însuşi principiul esenţial al gramaticii comparate : nu ne putem îndoi că diferenţierea limbilor în *centum* şi *satem* trădează o spărtură dialectală, chiar dacă aceasta nu are importanţa care i-a fost acordată de neogramatici. Nu se poate crede că, în mod independent, diverse limbi, care de altfel constituie o continuitate teritorială, au ajuns să transforme aceleaşi sunete exact în acelaşi chip. Practica limbilor moderne ar infirma şi ea o astfel de idee. De asemenea, faptul că uneori avem dificultăţi la clasarea limbilor şi dialectelor nu infirmă cîtuşi de puţin principiul general al clasamentului.

La p. 27 : dacă Meillet a spus că basca nu-şi va putea niciodată reconstitui istoria anterioară documentelor scrise, din cauză că nu este înrudită cu nici o limbă cunoscută, el a avut cu siguranţă dreptate. Este cu totul altceva că în unele cazuri criterii interne ne permit să reconstruim o formă mai veche fără compararea cu altă limbă paralelă. Meillet el însuşi o ştia şi o făcea, de exemplu atunci cînd, în faţa unui verb grecesc cu aorist radical, spunea că, deşi nu-i cunoaştem nici o formă paralelă, este sigur moştenit, pentru că greaca nu a fabricat astfel de aoriste. Dar şi această apreciere se baza pe faptul că se reconstruiseră prototipuri pentru alte aoriste radicale, pe bază de comparaţie a mai multor limbi indo-europene. Reconstrucţia

unei limbi de bază este evident imposibilă fără compararea a cel puţin două idiomuri. Putem reconstrui un lat. * *cascabundus* pornind de la rom. *căscăund*, pentru că avem atestate atît verbul grecesc χάσκω, cît şi formaţiile latineşti în *-bundus*.

La p. 40, n. 1 : nu se mai poate numi ,,miceniană" cultura anterioară venirii grecilor, de vreme ce inscripţiile miceniene reprezintă limba greacă.

La p. 44, n. 1 : Johannes Schmidt nu tăgăduia filiaţia dialectelor indo-europene, ci numai faptul că ele s-ar fi produs prin spărturi în sînul limbii primitive. Cine ar putea tăgădui că limbile romanice sînt ramificaţii ale latinei?

La p. 46 : sînt de acord că datele de care dispunem cu privire la indo-europeana comună sînt fragmentare, că sînt susceptibile de îmbunătăţire, că în unele cazuri nu vom ajunge poate niciodată la o cunoaştere completă, dar mi se pare că a le numi simple ,,formule" denotă o atitudine extrem de severă, care nu încurajează la cercetare în continuare.

La p. 63 : am avut altădată ocazia să arăt că semnul lingvistic n-a putut fi arbitrar de la început, deoarece nu exista nici un mijloc de a-l explica, afară de înţelegerea spontană, pe baza legăturii cu situaţia de fapt.

La p. 79 : nimeni n-ar mai accepta astăzi formula *usus tyrannus*? Totuşi uzul singur deţine ,,arbitrium et ius et norma loquendi", deoarece în zadar ai încerca să introduci o modificare, dacă n-ar fi acceptată în uzajul altora.

La p. 149 : este destul de frecventă greşeala de raţionament care face pe unii să creadă că majoritatea are totdeauna viitorul de partea ei. Dacă ar fi adevărat că dispar totdeauna fonemele care au randament slab, ar trebui să ne mirăm că totuşi ele au apărut. Este limpede că orice lucru, înainte de a ajunge să fie dezvoltat, a trecut printr-o fază în care de-abia se înfiripa. De aceea, în faţa unui element puţin folosit, trebuie să ne punem întrebarea dacă e vechi, şi pe cale de dispariţie, sau nou, în curs de dezvoltare.

La p. 190 : n-aş crede că nu distingem nuanţele pentru că nu avem cuvinte cu care să le diferenţiem, ci mai curînd aş zice că e adevărat contrariul.

La p. 193 : n-am înţeles ce vrea să zică ,,nu există concepte independente de limbă şi condiţionate de realitate". Nu există concepte condiţionate numai de realitate, fără intermediul limbii (cu aceasta aş fi de acord), sau nu există concepte dependente de realitate? Această din urmă interpretare ar presupune că limba nu oglindeşte realitatea, ceea ce bineînţeles nu aş putea admite. După ceea ce se spune la pagina următoare, s-ar putea crede că cel de-al doilea mod de înţelegere se bucură de aprobarea autorului. Dar dacă oamenii de ştiinţă au renunţat la sued. *valfisk*, literal ,,peşte-balenă", şi l-au înlocuit cu *val* ,,balenă", aceasta nu este oare pentru că s-a ajuns la o cunoaştere mai adîncă a realităţii?

Desigur, obiecţiile pe care le-am adus aici nu privesc în general modul de redactare a lucrării, ci reprezintă diferenţe de concepţie cu privire la realitatea înconjurătoare. Apariţia cărţii într-o limbă de mai largă circulaţie constituie un eveniment deosebit de îmbucurător şi lingvistica generală va avea mult de profitat de pe urma lui.

August 1968

Al. Graur,
Facultatea de limbă şi literatură română,
Bucureşti, Str. Ed. Quinet, 7

KEVIN GUINACH, *Dictionary of Foreign Phrases and Abbreviations*, Pocket Books, Simon and Schuster, New York, 1966, XIV + 320 p., format mic.

Este vorba de o ediţie comprimată a dicţionarului cu acelaşi titlu, publicat de editura H. W. Wilson în 1965. Autorul, care declară cu modestie că a ,,compilat şi tradus" în englezeşte exemplele, a fost şef al departamentului de limbi străine la Eastern Illinois University şi aparţine acum Universităţii din Puerto Rico.

Citatele, expresiile, locuţiunile folosite în alte limbi decît cele unde au luat naştere sînt tot mai dese şi ele constituie una din căile pe care se unifică astăzi limbile de cultură. Există, în mai toate limbile, dicţionare care le explică, arătînd de obicei şi sursa literară, cînd este cunoscută. Lucrarea pe care o discutăm aici se distinge prin cîteva caracteristici : cuprinde şi formule care nu constituie citate, ci simple unităţi frazeologice, de exemplu *maître d'hôtel* sau *Mardi gras* ; clasează expresiile în ordine alfabetică, fără a ţine seamă de limba din care provin, dar la sfîrşit prezintă un indice grupat pe limbi ; dă un mare număr de compuse formate din iniţiale, acestea fiind clasate, la fiecare literă a alfabetului, înaintea expresiilor.

În afară de latină, care furnizează, bineînţeles, cel mai mare număr de unităţi, sînt multe din franceză, apoi, în ordine numerică descrescîndă, din italiană, dar şi din alte limbi, ca germana, spaniola, portugheza, greaca, şi din altele mai puţin curente. Merită apoi semnalată marea bogăţie a exemplelor, cu toată mica extindere a lucrării.

O astfel de operă, evident, nu se citeşte, ci se consultă la nevoie. Dar pentru a o prezenta trebuie în orice caz să fi fost văzută mai îndeaproape. Am citit deci un număr de pagini, pe sărite, şi impresia pe care mi-au lăsat-o este întru totul favorabilă. Numai cîteva observaţii de amănunt : alături de sp. *quien mucho abarca* (*abraza*) *poco aprieta*, se putea pune şi fr. *qui trop embrasse mal étreint* ; în loc de *quidquid agas* (*prudenter agas et respice finem*), trebuie citit *quidquid agis* ; la *pro captu* ..., în loc de Terentius Maurus, trebuie citit Terentianus Maurus ; *zoe mou* trebuie corectat în *zoi* ..., dacă e în greaca modernă ; în sfîrşit, în fr. *marchandise qui plaît est à demi vendu*, ultimul cuvînt trebuie corectat în *vendue*.

Desigur că aceste corecturi, şi altele care poate se vor mai găsi de făcut, nu împiedică consultarea cu folos a dicţionarului.

August 1968

Al. Graur,
Facultatea de limbă şi literatură română, Bucureşti, Str. Ed. Quinet 7

LUIGI ROSIELLO, *Linguistica illuminista*, Il Mulino, Bologna, 1967, 220 p.

După ce a publicat studii şi articole în periodicele italiene „Archivio glottologico italiano", „Lingua nostra", „Lingua e stile" ş.a., Luigi Rosiello, elev şi colaborator al profesorului Luigi Heilmann, s-a impus în atenţia specialiştilor prin volumul *Struttura, uso e funzioni della lingua*, apărut în 1965, în care tratează principalele probleme ale metodologiei structuraliste în lingvistică şi critica literară. Lucrarea pe care o recenzăm îmbină cele două preocupări cărora li s-a dedicat Rosiello şi în publicaţiile anterioare, *istoria lingvisticii* şi *filozofia limbajului*. Materia cărţii e împărţită în următoarele capitole : I. Raţionalism, empirism şi iluminism, II. Gramatica generală, III. Lingvistica ştiinţă empirică. Obiectivele pe care şi le-a propus lingvistul bolognez, deşi nu corespund perfect acestor trei diviziuni ale volumului, ar putea fi reduse tot la trei :

(a) Filozofia limbajului la Descartes (p. 12—19), Francis Bacon (p. 19—29), Hobbes (p. 29—33), Locke (p. 33—43), Berkeley (p. 43—44), Leibniz (p. 44—60), Condillac şi Vico (p. 60—87). Rosiello stabileşte şi argumentează distincţia dintre direcţia raţionalistă şi cea empiristă în concepţiile despre limbă ale filologilor din secolele XVII—XVIII ;

(b) Concepţia lingvistică a autorilor de „gramatici generale" („raţionale" sau „universale"), începînd cu *Gramatica de la Port-Royal*, 1660 (p. 108—132). Sînt examinate în detaliu fundamentele teoretice ale lucrărilor lui Du Marsais (p. 132—150) şi N. Beauzée (p. 150—166). Autorul se opreşte aici (Gramatica generală a lui Beauzée a apărut în 1767), deşi lucrări cu titlul „Grammaire générale" au continuat să apară şi în secolul al XIX-lea, ultima fiind, după cîte sîntem informaţi, P. Burggraff, *Principes de grammaire générale* (*ou exposition raisonnée des*

éléments du langage), Liège, 1863. Rosiello descrie cu multă subtilitate deosebirile de concepţie care îi separă pe Du Marsais şi Beauzée de port-royalişti, dar lasă nesatisfăcută dorinţa cititorului de a afla dacă în cei aproape o sută de ani care au mai trecut pînă la publicarea cărţii lui Burggraff au intervenit alte schimbări de concepţie notabile;

(c) Raportul dintre concepţiile lingvistice de astăzi şi filozofia limbajului în secolele XVII—XVIII. Problema aceasta formează obiectul a numeroase paragrafe risipite în întregul volum; structuralismului îi sînt dedicate paginile (evident prea puţine) 200—209. Nu lipsesc, fireşte, referinţele la opera unui lingvist a cărui legătură cu filozofia limbii din secolele XVII—XVIII e direct mărturisită, Noam Chomsky.

Lingvistica actuală se arată tot mai atrasă spre dezbateri teoretice, spre deschiderea curajoasă a orizonturilor filozofice. Surprinzătoare în mai multe privinţe, cartea lui Chomsky *Cartesian linguistics* (*A chapter in the history of rationalist thought*), New York—Londra, 1966, a readus în actualitate teze de filozofie a limbii ce păreau defintiv perimate şi i-a determinat pe mulţi lingvişti să recitească sau să descopere pe autorii de gramatici generale, pe nedrept dispreţuite în virtutea unor prejudecăţi. Discutînd raţionalismul şi empirismul în teoria limbii, în trecut şi azi, Rosiello dialoghează în multe locuri cu lingvistul american, pe care îl acuză de interpretări eronate (în primul rînd, înscrierea tuturor autorilor de gramatici generale şi a lui Humboldt în linia unei tradiţii filozofice raţionaliste [vezi titlul cărţii lui Chomsky reprodus mai sus], care îşi are originile în cugetarea lui Descartes).

Chiar dacă ne-am limita la acest rezumat al ultimei cărţi a lui Rosiello, importanţa ei în climatul actual al dezbaterilor de teorie a limbii ar rezulta, credem, cu destulă forţă de convingere. Adăugăm şi amănuntul că argumentarea autorului se sprijină pe texte (uneori ample) reproduse din opera filozofilor şi gramaticilor citaţi, asupra cărora cititorul poate medita singur, cîntărind apoi valoarea interpretărilor ce i se propun. Referinţele bibliografice arată, prin numărul titlurilor citate, că după al doilea război mondial s-a scris neaşteptat de mult despre vechii filozofi ai limbii.

Semnalăm în continuare cîteva idei şi interpretări ale lui Rosiello, de natură să suscite interesul teoreticienilor limbajului şi al istoricilor lingvisticii, indiferent de orientarea lor.

Au devenit locuri comune afirmaţii ca: „lingvistica ştiinţifică s-a născut o dată cu metoda comparativă istorică" sau „Humboldt e fondatorul lingvisticii generale"; ele supraestimează meritele secolului al XIX-lea, organicist şi pozitivist. Ar trebui însă dărîmată bariera convenţională care separă prea categoric lingvistica „ottocentistă" de cea a secolului anterior (p. 6).

În general, istoricii lingvisticii şi, în ultimul timp, Chomsky amestecă fără discernămînt linia raţionalistă, deductivă, cu cea empiristă, inductivă, caracteristică iluminismului. Lingvistica empiristă, care îl interesează pe Rosiello cel mai mult, arată o mare bogăţie de motive, de teme, care în complexitatea lor, uneori contradictorie, anticipă dezbateri metodologice de mai tîrziu, privind lingvistica istorică şi structuralismul (p. 8—9).

Esenţial pentru lingvistica carteziană e faptul că semnele lingvistice sînt entităţi *reale* (şi nu nominale), corespunzînd unor categorii raţionale; limba e în esenţă raţiunea însăşi, o schemă raţională universală, corespunzătoare structurii realităţii (p. 14—18). Empiriştii, dimpotrivă, văd în limbă un „instrument al raţiunii", ea nu reflectă o ordine raţională determinată, căci semnele lingvistice sînt arbitrare. *Realismul* e înlocuit prin *nominalism* (raportul dintre cuvinte şi lucruri e stabilit prin convenţii empirice şi istorice) şi se deschide astfel calea spre înţelegerea limbajului ca reflectare a psihicului şi a istoriei sociale şi culturale a unui popor, ca şi spre crearea metodei comparative istorice, a cărei premisă primordială este arbitrarul semnului lingvistic (p. 20—26). Afirmarea direcţiei empiriste în studiul limbii a creat posibilitatea observării directe a faptelor, eliberînd totodată analiza lingvistică de preocupări metafizice şi ontologice (p. 29).

Din analiza făcută teoriilor, înrudite, ale lui Condillac şi Vico spicuim două aspecte foarte moderne: celui dintîi îi aparţine maxima, care poate servi drept motto empirismului logic

contemporan : „o ştiinţă bine tratată nu e decît un limbaj bine construit" (p. 69), iar Vico întrevede existenţa unor universalii semantice[1], un patrimoniu comun pentru popoarele care vorbesc limbi diferite (p. 78).

Cei interesaţi de istoricul ideii că *fiecare limbă reflectă spiritul poporului* găsesc în paginile cărţii lingvistului bolognez consideraţii utile (printre cei care au enunţat-o înaintea lui Humboldt se numără Condillac şi J. Harris, autorul unei gramatici generale de la 1751 ; epitetul „romantică" acordat prin tradiţie acestei idei trebuie înlocuit cu „iluministă") (p. 81—85).

În legătură cu Du Marsais, Rosiello observă cu dreptate că acestui enciclopedist îi revine meritul de a fi compus prima lucrare de semantică ; în al său *Traité des tropes*, Du Marsais se ocupă de schimbările de sens ale cuvintelor ca procese pur lingvistice, independent de utilizarea lor în retorică (p. 138). Spre deosebire de port-royalişti, acelaşi filolog nu are în vedere tipul abstract de propoziţie universală (cu subiect, copulă şi predicat), ci tipurile de propoziţie care există empiric şi reprezintă *uzul* lingvistic concret, nu categorii logice (p. 129 şi 142). E remarcabilă înţelegerea de către Du Marsais a morfologiei ca „preliminarii ale sintaxei" ; morfologia nu mai este, ca pentru predecesorii săi, un ansamblu de paradigme, ci un ansamblu de forme cu funcţii determinate în structura frazei. Du Marsais e, prin urmare, un precursor de seamă, şi pînă acum ignorat, al ideii că între morfologie şi sintaxă există o interdependenţă strînsă (p. 139—140). Tot el prefigurează, prin distincţia dintre *construction* şi *syntaxe*, diferenţa chomskiană dintre „structură de suprafaţă" şi „structură de adîncime" (p. 146).

Afirmaţia remarcabilă a lui Beauzée că există o singură logică în toate ştiinţele creează posibilitatea unui schimb de modele metodologice între ştiinţele empirice, dintre care lingvistica începe să facă parte (p. 172).

Prin mult discutata noţiune de „formă internă", Humboldt înţelegea o schemă transcendentală de cunoaştere şi organizare, dar acest evident reflex lingvistic al apriorismului kantian nu se integrează în ceea ce Chomsky a numit „lingvistică carteziană", căci nu avem dreptul să punem semnul egalităţii între forma internă a limbii şi ideile înnăscute postulate de Descartes (p. 187).

Legăturile teoretice numeroase dintre concepţia modernă asupra limbii şi tezele iluminiştilor îl determină pe Luigi Rosiello ca, în concluzia volumului său recent, să propună pentru lingvistica actuală denumirea de „neoiluministă" (p. 210).

Iulie 1968

Sorin Stati,
Facultatea de limbă şi literatură română,
Bucureşti, Str. Edgar Quinet, 7

COLLIN CHERRY : *On Human Communication*. A Review, A survey, and a Criticism. Second Edition, The M.I.T. Press, Cambridge, Mass-London, England, 1966.

Prima ediţie a acestei cărţi, apărută în 1957, s-a bucurat de un deosebit succes, fiind tradusă în limbile germană şi japoneză. Cea de-a doua ediţie a adăugat unele comentarii, a adus la zi unele lucruri şi, în special, bibliografia. Este interesant să încercăm să ne explicăm succesul acestei cărţi, simptomatic pentru orientarea recentă a unor cercetări lingvistice. De altfel, autorul era bine cunoscut încă înainte de apariţia cărţii de faţă,

[1] Acestea nu sînt categorii universale *logico-raţionale*, ci conţinuturi *semantice*. Rosiello precizează în alt loc (p. 106—107) că sînt două moduri de a demonstra existenţa universaliilor lingvistice : unul care postulează aceste universalii ca date raţionale *a priori*, din care se deduc toate limbile naturale, altul care abstrage universaliile prin inducţie, descoperind în diverse idiomuri elementele comune care reprezintă formele gîndirii gramaticalizate.

în calitatea sa de coautor (alături de M. Halle şi R. Jakobson) al unui articol celebru: *Toward a logical description of languages in their phonemic aspects* („Language", vol. 29 (1953), nr. 1, p. 34–46).

În primul rînd, trebuie să constatăm profilul deosebit de original al cărţii. Pentru anul 1957, cînd apărea prima ediţie a acestei lucrări, reunirea, între aceleaşi coperte, a unor noţiuni şi consideraţii de lingvistică generală, fonetică acustică, fonologie, teoria codurilor, teoria matematică a comunicării, statistică lingvistică, teoria informaţiei (inclusiv studiul informaţiei semantice!), termodinamică, biologie, cibernetică, logică, semantică, psihologie şi estetică reprezenta fără îndoială — şi reprezintă de fapt şi astăzi — o performanţă demnă de invidiat. Nu este vorba aici de simpla alăturare a unor lucruri cît mai diferite, ci de valorificarea sui-generis a unui ansamblu de cunoştinţe dintre cele mai eterogene, dar care se întrepătrund şi se condiţionează în numeroase feluri, pentru a se obţine o viziune unitară şi complexă a procesului de comunicare lingvistică.

În al doilea rînd, trebuie să observăm caracterul relativ elementar al expunerii. Înţelegerea lucrurilor nu este, în general, condiţionată de lecturi prealabile speciale, iar explicarea faptelor păstrează totdeauna echilibrul între discuţia de tip eseistic şi dezvoltarea aspectelor tehnice. Este o veritabilă carte de cultură generală, o carte care, la fiecare răspîntie, îţi permite să cunoşti toate drumurile care se deschid, fără însă a te antrena într-un mod prea insistent pe unul anume dintre ele. Mai mult decît atît, diferitele capitole păstrează un caracter destul de independent, iar cititorul poate aborda, de exemplu, capitolul al şaselea al cărţii, dedicat logicii comunicării (sintaxă, semantică şi pragmatică), fără a fi studiat temeinic în prealabil capitolele precedente (dedicate comunicării şi organizării, evoluţiei ştiinţei comunicării, semnelor şi limbajului, semnalelor şi vorbirii, teoriei statistice a comunicării). Autorul pretinde că nu se adresează experţilor, ci „cititorului general", dar, cum se întîmplă cu orice carte adresată începătorilor, ea este interesantă şi pentru avansaţi, în măsura în care poartă pecetea unei personalităţi. Am urmărit cu atenţie capitolele al 5-lea şi al 6-lea, în legătură cu care autorul spune: „matematicieni, treceţi peste ele, nu sînt pentru dumneavoastră" şi mărturisesc că am încercat o adevărată delectare citindu-le. Sînt convins că o satisfacţie asemănătoare va încerca şi lingvistul care va citi capitolul al 3-lea sau psihologul care va citi capitolul al 7-lea (dedicat facultăţilor umane de cunoaştere şi recunoaştere). Autorul ştie să alterneze prezentarea tehnică cu divagaţia filozofică şi anecdota, poate să desprindă ideea esenţială a unei teorii fără a se încurca în accesorii care pot deruta pe cititor.

Singurul regret pe care-l provoacă cea de-a doua ediţie a cărţii este determinat de faptul că procesul de aducere la zi a ignorat unele evenimente deosebite petrecute în decada care separa cele două ediţii. Avem în vedere apariţia gramaticilor generative, a modelelor algebrice în gramatică şi fonologie, dezvoltarea pe noi baze a cercetărilor de semantică lingvistică, descoperirea aspectelor de limbaj în genetică şi altele. Inserarea acestor remarcabile evenimente ştiinţifice în ţesătura unei cărţi atît de pronunţat interdisciplinare ca aceea a lui Collin Cherry ar fi mărit considerabil interesul şi valoarea cărţii.

Solomon Marcus,
Institutul de matematică,
Bucureşti, Str. M. Eminescu 47

EUGENIO COSERIU, „*Tomo y me voy*". *Ein Problem vergleichender europäischer Syntax*, „Vox Romanica" 25/1966, 1, p. 13–55.

Construcţia spaniolă care dă titlul acestui articol are un corespondent în limba română de tipul exemplului semnalat de Al. Graur în *Notes d'étymologie roumaine*, *BL* V (1937), p. 68–69: *să iei şi să pleci* ş.a.

Numeroşi cercetători au studiat, de cele mai multe ori în mod izolat, construcţii similare existente în diverse limbi europene mai noi sau mai vechi. Eugenio Coseriu face un istoric al

problemei[1], consemnînd rezultatele cele mai importante la care au ajuns direcţiile principale în care se grupează cercetările asupra acestei probleme.

Construcţiile semnalate în diverse limbi au în comun următoarele trei trăsături principale : folosirea unui verb care înseamnă ,,a lua", introducerea prin parataxă a verbului al doilea care constituie expresia, sensul aspectual.

Discutînd diversele interpretări semantice date acestor construcţii, Coseriu respinge părerea acelor cercetători care susţin că în aceste construcţii se păstrează, cel puţin în parte, sensul propriu al verbului ,,a lua" şi care consideră aceste perifraze drept rămăşiţe ale ,,vorbirii enumerative". După părerea lui Coseriu, aceste construcţii constituie o unitate de natură gramaticală şi nu o simplă perifrază lexicală ; în aceste perifraze, verbul ,,a lua" este un verb auxiliar, fără funcţie predicativă autonomă : el nu poate avea un obiect propriu, nu-şi păstrează sensul lexical şi funcţionează numai ca instrument gramatical în raport cu al doilea verb al construcţiei. Această construcţie nu este similară, din punct de vedere funcţional, perifrazelor verbale care cuprind verbe de felul lui ,,a simţi", ,,a vedea" etc. şi în care construcţia poate fi fie paratactică, fie hipotactică.

Coseriu ajunge la concluzia că sensul principal al construcţiilor analizate, căruia îi pot fi subsumate diversele sensuri semnalate de alţi cercetători ai problemei, constă în indicarea unităţii, globalităţii acţiunii exprimate de verbul următor, izolînd-o şi opunînd-o altor acţiuni. Celelalte sensuri pe care le ia construcţia în diverse contexte, în funcţie de sensul verbului următor (sens ,,terminativ" în cazul verbelor imperfective, sens ingresiv în cazul verbelor durative ş.a.m.d.) şi conform sistemului limbii respective, pot fi deduse din această semnificaţie de bază.

În ceea ce priveşte limbile romanice în care există această construcţie, în ele se realizează caracterul de acţiune ,,globală", opus caracterului ,,cursiv", exprimat prin alte perifraze verbale, care prezintă acţiunea într-un punct sau între două puncte ale desfăşurării ei.

Cercetătorii care au studiat construcţiile de acest tip într-o anumită limbă sau grupă de limbi le-au considerat drept o caracteristică a acestora, fie că era vorba de limbile fino-ugrice, de limbi vest-europene sau de limbile balcanice. Existenţa acestui tip de construcţie în circa 24 de limbi indo-europene, în care a fost semnalată pînă în prezent, aparţinînd diverselor grupuri (limbi romanice : româna, italiana, sarda, portugheza — pentru care Coseriu aduce numeroase exemple ; limbi slave : slava veche, rusa, polona, ucraineana, sîrbo-croata, bulgara ; germanice : suedeza, daneza, engleza (americană) ; baltice : lituaniana ; fino-ugrice : maghiara ; greaca etc.), îl face pe Coseriu s-o considere drept un fapt sintactic european, atestat pînă în prezent în nordul, estul şi sudul continentului.

În ceea ce priveşte originea acestei construcţii, unii cercetători au explicat-o în interiorul unei limbi sau unei ,,uniuni lingvistice", de unde s-ar fi răspîndit ulterior în celelalte limbi, în timp ce alţi lingvişti au emis ipoteza genezei ei simultane şi independente în diverse limbi. În timp ce cea de-a doua explicaţie nu constituie în realitate o soluţie, transformînd problema explicării poligenezei construcţiei într-aceea a elucidării modului apariţiei construcţiei respective în fiecare limbă în parte, cea dintîi este nesatisfăcătoare în formele sub care a fost propusă pînă în prezent, întrucît sursele sugerate pentru explicarea extinderii acestei construcţii nu sînt de natură să justifice o atît de largă arie de răspîndire.

Eugenio Coseriu propune o nouă soluţie de acest tip, capabilă să satisfacă aceste exigenţe, şi anume provenienţa construcţiei din greaca veche (mai exact din acea *koiné* a primelor secole ale erei noastre) — singura limbă care poate explica o răspîndire ulterioară atît de largă a construcţiei respective. În favoarea acestei ipoteze pledează de asemeni existenţa în limba greacă a altor construcţii similare, cum şi atestarea construcţiei respective în greaca medie.

[1] Construcţia a fost semnalată pentru prima dată în limba spaniolă, încă din secolul al XVI-lea (la Juan de Valdés, în *Diálogo de la lengua)*, însă existenţa ei în spaniolă a rămas în genere necunoscută celor care au studiat — mai ales în secolul nostru — construcţii similare din alte limbi europene.

În limbile romanice, această construcţie trebuie să fie moştenită din epoca latinei vulgare (se cunoaşte opinia lui Coseriu în legătură cu influenţa limbii greceşti asupra latinei, care a stat la baza limbilor romanice).

În felul acesta, construcţia românească, care a preocupat pe numeroşi cercetători români şi străini ce au studiat limba română şi dialectele ei, primeşte un nou cadru, prin înglobarea ei în perspectiva europeană — mult mai largă decît cea limitat-regională înregistrată în general pînă în prezent.

August 1968

Ioana Vintilă-Rădulescu,
Institutul de lingvistică
Bucureşti, Str. I. C. Frimu 22

CHRISTIAN ROHRER, *Die Wortzusammensetzung im modernen Französisch*, Fotodruck: Reproanstalt Walter Betz, Tübingen, 1967, 261 p.

Lucrarea, tratînd despre cuvintele compuse din franceza modernă, este o teză de doctorat susţinută de autor la Universitatea din Tübingen, în 1965, sub conducerea lui Eugenio Coseriu.

Metoda folosită de Chr. Rohrer este interesantă prin îmbinarea unui structuralism devenit clasic cu cuceriri ale gramaticii transformaţionale. Autorul lucrează mai ales după metoda constituenţilor imediaţi şi foloseşte principii chomskiene expuse în *Syntactic Structures* (1957) şi în lucrări din 1964 (*Categories and relations in syntactic theory*, Magdeburg, şi *Current issues in linguistic theory*, The Hague).

Ideea centrală a cărţii este aceea că fiecare cuvînt compus se întemeiază pe o structură de adîncime constituită dintr-o frază ; autorul nu merge însă pînă la rigoarea şi precizia formulării regulilor transformaţionale prin care aceste structuri de adîncime sînt filtrate în structuri de suprafaţă.

Lucrarea conţine şapte capitole. În primul (*Methodologisches*) şi în penultimul (*Zusammenfassung und Ausblick*) se dau principii metodologice privind definiţia cuvîntului, delimitarea domeniului formării de cuvinte, definiţia compuselor, motivarea şi clasificarea lor. Pe baza criteriului non-separabilităţii şi a celui al autonomiei, defineşte *cuvîntul* ca „eine Sinn-Form-Einheit, die nur global modifizierbar ist" (p. 214)[1]. Autorul consideră ca non-separabile toate sintagmele ai căror membri nu pot fi determinaţi fiecare în parte. Orice determinare va modifica sintagma în totalitatea ei. Definiţia cuvîntului astfel stabilită cuprinde, pe lîngă forme simple şi sintagme diferite, ca : *avant-hier*, *gentilhommière*, *pommier*, *vendre la mèche*, *venir de faire* (*qch.*). Pentru delimitarea flexiunii de derivare şi a formării cuvintelor de morfologie, Chr. Rohrer subliniază următorul fapt : construcţiile-cuvînt se deosebesc de construcţiile morfologice prin aceea că primele sînt înlocuibile prin cuvinte monomorfematice. Respingînd afirmaţiile lui H. Marchand[2] şi Ch. Bally[3] despre cuvîntul compus ca sintagmă bazată pe relaţia de determinare, Chr. Rohrer socoteşte numai construcţiile de forme autonome ca fiind cuvinte compuse. Pentru definirea acestora, foloseşte criterii semantice, fonetice şi fonologice, morfologice. Remarcăm ca deosebit de interesante criteriile după care se deosebesc în franceză compusele de grupurile sintactice : lipsa articolului, folosirea articolului partitiv în faţa substantivului compus precedat de un adjectiv, determinarea prin adjectiv fără intervenţia unei prepoziţii (*vert-pomme* faţă de *vert comme une pomme*), coordonarea adjectivelor fără pauza corespunzătoare, dispariţia morfemului de gen. În ceea ce priveşte sufixele derivative, conţinutul lor se plasează între monemele funcţionale din terminologia lui A. Martinet şi lexemele obişnuite. Sufixele

[1] „O unitate de sens şi formă ce nu poate fi modificată decît global".

[2] Îndeosebi din *The categories and types of present-day English word-formation*, Wiesbaden, 1960, şi *Phonology, morphology and word-formation*, Neuphilologische Mitteilungen, LII.

[3] *Linguistique générale et linguistique française*, Berne, 1950.

zero sînt un constituent imediat al compuselor de tip *compte-gouttes*, *lave-glace*, aparţinînd tipului general *nomen agentis + substantiv*.

Chr. Rohrer procedează la clasificarea compuselor după clasa de forme a compusului ca întreg, după clasa de forme a constituenţilor imediaţi şi după relaţiile sintactice stabilite între părţile componente la nivelul structurii de adîncime.

Capitolul cel mai important al cărţii este consacrat *compuselor substantivale*. În baza postulatului că fiecare compus se întemeiază pe o frază nucleară sau complexă, autorul împarte compusele substantivale în şapte clase, după criteriul funcţiei sintactice a părţilor componente. Aceste tipuri caracteristice limbii franceze sînt : (1) *subiect-nume predicativ* (cu subtipurile *fille-mère*←la fille est mère şi *nœud-papillon*←le nœud est comme un papillon) ; (2) *subiect-obiect medial* (*parapluie-fenêtre*, *cigarette-filtre*) ; (3) *verb-subiect* (*descente-dames*← les dames descendent) ; (4) *subiect-complement direct* (cu subtipurile *subiect-obiect direct*, tip *station service*←la station rend service, şi *obiect direct-subiect*, tipul *garantie entreprise*←l'entreprise donne une garantie) ; (5) *verb-obiect direct* (tip *prévention-incendie*←il prévient l'incendie) ; (6) *subiect-complement circumstanţial* (care corespunde tipului denumit de R. Lees ,,subject-prepositional object'' şi conţine compuse provenite din perifraze cu prepoziţia *pour*, tip *bloc notes*←le bloc est pour les notes, şi din perifraze cu *sous*, tip *cafetière pression*←la cafetière marche sous pression) ; (7) *obiect direct — complement circumstanţial* (*bas nylon*←X fait des bas en nylon).

Un subcapitol interesant tratează despre deosebirea dintre substantive şi adjective pe baze semantice, morfologice şi sintactice ; se analizează construcţii ce conţin cuvinte tip : *clef*, *touriste*, *grande-couture*, *ange*, *vierge* — care, din substantive, devin adjective în fraze ca : *cela fait touriste*, *sa manière de s'habiller ne fait pas grande-couture*. Alăturîndu-se tezei lui E. Coseriu[1], Chr. Rohrer consideră aceste adjectivări ocazionale ca uteranţe ale vorbirii, ce nu influenţează norma.

Din punctul de vedere al constituenţilor imediaţi, compusele substantivale sînt clasificate în următoarele serii endocentrice : substantiv + substantiv (*apprenti-dictateur*), substantiv + adjectiv (*chaise longue*), adjectiv + substantiv (*belles-lettres*), adverb + substantiv (*arrière-pensée*), prepoziţie + substantiv (*à-pic*), verb + substantiv (*compte-gouttes*). În privinţa structurii tipului *compte-gouttes*, *garde-magasin*, Chr. Rohrer aduce o soluţie transformaţională interesantă : primul constituent conţine un sufix zero. Acest element nul, ,,dummy Symbol'' în terminologia americană, este determinatul membrului verbal. Astfel, compusul *garde-magasin* provine dintr-o structură subiacentă în felul următor :

Monsieur X garde le magasin . . . >

Monsieur X est le gardien du magasin . . . >

Monsieur X est garde-magasin.

Autorul conchide că *garde-magasin* este un compus substantival cu o derivare nulă în primul membru, construcţie paralelă cu *metteur-en-scène*. Astfel, se îndepărtează prezentările tipului *garde-magasin* ca avînd un verb la imperativ în primul membru.

Încercînd să delimiteze compusele cu mai mulţi membri de grupurile sintactice paralele, Chr. Rohrer stabileşte drept criteriu major non-separabilitatea primelor. Găsim aici însă o contradicţie de principiu, căci autorul afirmă apoi că astfel de compuse nu formează un tot unitar ; mărturie stau cazurile de tipul *l'opération ,,priorité d'emploi''*, unde membrul determinant are afinităţi cu numele proprii, cît şi cazurile în care acesta poate fi interpretat ca adjectiv : *une robe dernière mode*, *une robe haute couture*. Şi tot aici considerăm că, prin integrarea unor astfel de construcţii în categoria cuvintelor compuse, autorul lărgeşte prea mult accepţia de cuvînt compus, abdicînd chiar de la principiile identificatoare ale acestuia.

În capitolul despre compusele adjectivale semnalăm delimitarea construcţiilor de tipul *latino-américain* de compusele adjectivale copulative (**sourd-muet**). Conţinutul construcţiei *latino-américain* nefiind suma logică a constituenţilor, ci produsul logic al constituenţilor imediaţi

---

[1] *Teoria del lenguaje y lingüistica general*, Madrid, 1962.

Amérique și *latin*, segmentarea scoate la iveală doi membri : 1. *latino-améric* / — 2. *ain*. La fel se segmentează *médico-légal*, *physico-chimique*. De asemenea, semnalăm categoria compuselor adjectivale copulative, în care autorul distinge două tipuri : 1. compuse adjectivale ce au la bază un verb predicativ : **sourd-muet** (*cet homme est sourd et muet* → *cet homme sourd-muet* → *un homme sourd-muet*), tip slab productiv, și 2. compuse care conțin transpoziții de sintagme substantivate : **le traité franco-allemand** (*le traité conclu entre la France et l'Allemagne*). Acest tip este foarte productiv în franceza actuală, căci teoretic fiecare construcție formată din substantiv + substantiv poate fi transpusă într-un astfel de adjectiv : *l'univers de l'espace et du temps l'univers* **spatio-temporel**.

Compusele verbale prezintă două clase : clasa celor formate din adverb + verb (*entrecouper*) și a celor formate din verb + substantiv (*avoir besoin*, *demander avis*, *perdre contenance*), în care absența opoziției actualizare/non-actualizare este un criteriu identificator important, non actualizarea traducîndu-se prin absența articolului.

În capitolul despre compusele cu derivare zero și determinanți multipli, autorul analizează cuvintele formate din (*adjectiv* + *substantiv*) + *sufix zero*, tipul *rouge-gorge*. Într-o prezentare transformațională, acest nominal are la bază structura de adîncime : *l'oiseau a une gorge rouge*, căreia i se va aplica o transformare ce schimbă fraza nucleu într-o construcție prepozițională.

Ultima parte a cărții se ocupă de criteriile fonetice și fonologice pentru delimitarea compuselor de grupurile sintactice. Compusele se caracterizează fonologic prin aceea că nu pot fi niciodată descompuse prin juncturile de pauză /||/ sau /#/, juncturi care nu pot apărea între membrii constituenți ai cuvintelor compuse.

Cartea lui Chr. Rohrer este o lucrare interesantă și utilă. Am lăsat pentru încheiere definiția cuvîntului compus, corolar al concepției și metodei autorului : „Ein Kompositum ist ein mit einfachen Monemen kommutierbares Syntagma der synchronischen Sprachtechnik das nur global modifiziert werden kann, und dessen unmittelbare Bestandteile freie Moneme sind" (p. 215)[1].

Într-un domeniu inaugurat în secolul trecut de A. Darmesteter prin *Traité de la formation des mots composés dans la langue française*, Paris, 1894, și părăsit oarecum de cercetările romanisticii moderne, Chr. Rohrer aplică cuceririle metodelor noi de cercetare. Corpusul de limbă studiat este ales din opere literare, reviste științifice și limba vorbită. Dacă multe din concluziile sale corectează sau duc mai departe tezele lui R. Lees din *Grammar of english nominalizations*, 1963, altele nu fac decît să le constate neexploatarea pînă la ultimele consecințe. Am fi vrut ca autorul să fie adeptul unei formalizări mai stricte, ajungînd astfel la formularea regulilor care transformă structurile sintactice subiacente în structuri de suprafață, întruchipate în cuvîntul compus.

Lucrarea apărută în 1967 își păstrează neschimbată forma pe care autorul i-a dat-o în 1965, fapt care ni se pare în dezavantajul teoriei generale a cuvîntului compus. Desigur, dacă Chr. Rohrer ar fi folosit principiile chomskiene mai recente [2], cercetarea lui s-ar fi completat prin analiza aspectului semantic și a celui fonologic al compuselor franceze. Menționăm că, într-o recenzie la cartea lui R. Lees, Chr. Rohrer afirmă [3] că, după noul stadiu al gramaticii transformaționale, fiecărui compus trebuie să i se asocieze o reprezentare fonologică și o interpretare semantică, componente care, adăugîndu-se la structura sintactică a unității lingvistice, ilustrează organizarea tripartită a acestei gramatici în versiunea ei recentă.

Iulie 1968

Mariana Tuțescu,
Facultatea de limbi romanice și clasice,
București, Str. Ed. Quinet 7

[1] „Un compus este o sintagmă a tehnicii de limbă sincronică, comutabilă cu moneme simple, sintagmă care nu poate fi modificată decît global și ale cărei părți constituente imediate sînt moneme libere".

[2] Din *Aspects of the theory of Syntax*, M.I.T. Press, Mass. 1965.

[3] În „Indogermanischen Forschungen", Band 71, 1966, p. 161—170.

Revista publică studii şi cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii româneşti), precum şi recenzii de lucrări din acelaşi domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată.

La prezentarea manuscriselor autorii sînt rugaţi să respecte următoarele

NORME:

Numele autorului se plasează imediat după titlu. Ex. :

STRUCTURA GRAMATICALĂ A LIMBII ROMÂNE

de IORGU IORDAN

Recenziile şi notele bibliografice vor fi semnate pe ultima pagină.

Fiecare articol va fi datat şi va purta semnătura autorului cu „bun de cules". Pe ultima pagină a articolului se va indica instituţia cu adresa unde lucrează autorul.

Numele proprii străine din limbi scrise cu alfabet nelatin se transliterează.

Între paranteze rotunde se folosesc paranteze drepte, iar între paranteze drepte se folosesc paranteze rotunde. Dacă în interiorul unui citat sînt necesare alte ghilimele, se recurge la ('...'). Dacă autorul introduce în cursul unui citat o observaţie proprie, aceasta se va pune între paranteze drepte [ ].

Indicarea notelor de subsol se face punînd un număr (exponent) după cuvîntul sau fraza la care se referă, fără paranteze sau punct.

Dacă numărul se află în vecinătatea unui semn de punctuaţie, numărul precede semnul.

Indicaţiile bibliografice din cursul articolului vor fi puse în josul paginii, numerotîndu-se în continuare, nu pe fiecare pagină separat. Citarea unei opere pentru prima dată în cursul articolului se face în felul următor :

Pentru volume :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul lucrării (subliniat) ; c) tomul sau volumul (eventual partea sau capitolul în cifre romane) ; d) ediţia (în cifre arabe) ; e) locul de apariţie (oraşul, în româneşte la articolele în limbi străine) ; f) anul apariţiei (nu se pune editura) ; g) pagina. Ex. : Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 84.

Pentru articole din reviste :

a) autorul (urmat de virgulă) ; b) titlul articolului (subliniat) ; c) titlul revistei (între ghilimele) ; dacă există siglă, aceasta se dă nesubliniată ; iniţialele nu se despart prin punct) ; d) numerotaţia (anul, volumul, nr.) ; e) pagina. Ex. Al. Rosetti, *Consideraţii asupra foneticii şi fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea*, în SCL XV, 1964, 2, p. 129.

E. Petrovici, *Repartiţia geografică a toponimicelor pe teritoriul României*, în „Romanoslavica" IX, 1963, p. 8.

Dacă o operă e citată de mai multe ori, după prima menţionare se repetă numele autorului, urmat, după virgulă, de *op. cit.*, subliniat, apoi pagina. Dacă pagina este aceeaşi cu cea menţionată prima dată, după numele autorului se va menţiona *loc. cit.* Ex. Rosetti, *loc. cit.*

În cursul notelor şi al textului se poate pune abrevierea *cit.* între virgule, după numele autorului, ca abrevierea unui titlu care se repetă după alt titlu al aceluiaşi autor.

Se vor evita abrevierile neclare.

Siglele nou introduse trebuie date complet şi explicate la sfîrşitul articolului.

Secolele se indică cu cifre romane însoţite de cuvîntul „secol" scris în întregime. Ex.: *în secolul al XV-lea...*

Corecturile se înapoiază redacţiei în maximum 24 de ore. Se vor evita corecturile care modifică textul iniţial. Dacă autorul găseşte absolut necesară adăugarea unor fraze sau cuvinte, aceasta se va face numai în corectura I, costul efectuării lor scăzîndu-se din drepturile de autor.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, Calea Victoriei nr. 194, Bucureşti.

150 Bib. C.

LUCRĂRI APĂRUTE
ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria limbii române**, vol. I, *Limba latină*, 1965, 439 p., 28 lei.
* * * **Gramatica limbii române**, ed. a II-a revăzută şi adăugită, 2 vol., 1963, 44,50 lei.
* * * **Dicţionarul limbii române** (DLR), serie nouă, fasc. O—CXXXVI p., 10,50 lei; fasc. 1, M-Mandră [1], 80 p., 7,25 lei; fasc. 2 Mandră [2] — Mascat [1], 80 p., 6,75 lei; fasc. 3, Mascat [2] — Mămăiţă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 4. Mămălatiţă-Mătăringă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 5, Mătăsar-Mergător, 80 p., 6,50 lei; fasc. 6, Mergătoriu—Microbiologie 80 p., 6,50 lei; fasc. 7, Microbiologist-Miniaturistică, 80 p., 6,50 lei; fasc, 8, Miniaturiza-Mititel, 80 p., 6 lei; fasc. 9, Mititeluş-Mirlănime, 80 p., 5,75 lei; fasc. 10 şi 11, Mirleală-Morsă [1], 160 p., 11 lei; fasc. 12 şi 13 Morsă [2] — Muzur-aga, 196 p., 14 lei.
* * * **Atlasul lingvistic român**, serie nouă, vol. V, 1966, VII p. + hărţile de la 1236 la 1570, 103 lei.

Sub redacţia prof. B. CAZACU, **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia**, 1967, 187 hărţi lingvistice, 120 lei; **Texte dialectale — Oltenia**, 437 p., 20 lei; **Glosar dialectal — Oltenia**, 131 p., 11 lei.

Sub redacţia acad. IORGU IORDAN, **Crestomaţie romanică**, vol. I, 1962, 884 p. + 25 pl. 35,40 lei; vol. II, 1965, 1213 p., 45 lei; vol. III, partea I, 1968, 1332 p., 86 lei.

Sub redacţia acad. AL. GRAUR şi I. COTEANU, **Probleme de lingvistică generală**, vol. V, 1967, 825 lei.

Sub redacţia acad. AL. GRAUR şi MIOARA AVRAM, **Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. IV, 1967, 336 p., 13,50 lei.

* * * **Dicţionar ceh-român**, 1967, 560 p., 54 lei.

VALERIA GUŢU-ROMALO, **Morfologia structurală a limbii române**, 1968, 364 p., 1 pl, 12 lei.

EMANUEL VASILIU, **Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne**, 1968, 207 p., 6 lei.

MATILDA CARAGIU-MARIOŢEANU, **Fonomorfologia aromână**, 1968, 223 p., 6,50 lei.

ALEXANDRU ROCERIC-ALEXANDRESCU, **Fonostatistica limbii române**, 174 p., 12 lei.

SCL, AN XIX NR. 6, P. 583—662 BUCUREŞTI, 1968

I. P. „Informaţia" — c. 5931

43830

Lei 12.—